ἘΠΕΤΗΡΙΣ

ἙΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ἘΤΟΣ Ε΄

Ἐβραβεύθη διὰ τοῦ Ζαππείου βραβείου ὑπὸ τοῦ ἐν Παρισίοις Συλλόγου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν.

ἈΘΗΝΑΙ 1928

ΤΥΠ. "ΕΣΤΙΑ„ 3201

ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΤΙΝΩΝ ΕΠΙΘΕΤΩΝ ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ

Διὰ τῆς παρούσης μελέτης σκοπῶ, ἐξετάζων τὴν ἀρχὴν ὡρισμένων Βυζαντινῶν ἐπιθέτων τῇ βοηθείᾳ τῶν κειμένων καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ νεοελληνικοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης, νὰ ὁμιλήσω καὶ περὶ ὡρισμένων σημείων τοῦ Βυζαντινοῦ βίου, μὲ τὸν ὁποῖον πολλὰ τῶν ἐπιθέτων τούτων συνδέονται, κατὰ τὴν γνώμην μου.

Οὕτω παρέχω μίαν ἀκόμη ἀφορμὴν πρὸς εὐρυτέραν μελέτην τοῦ περὶ Βυζαντινῶν ἐπιθέτων κεφαλαίου, τὸ ὁποῖον μέχρι σήμερον δὲν ἐξητάσθη ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἐκτάσει.

Ἀνεμᾶς.

Γνωστὸς εἶναι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ὁ οἶκος τῶν Ἀνεμάδων [1]. Ὁ Η. Moritz ὁ γράψας καλὴν μελέτην περὶ τῶν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἱστορικοῖς καὶ χρονογράφοις ἀπαντώντων οἰκογενειακῶν ἐπιθέτων, σχετίζει τὸ ἐπίθετον πρὸς τὸ ἄνεμος [2].

Τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν. Συμφώνως πρὸς τὸν γλωσσικὸν τύπον τῆς λέξεως Ἀνεμᾶς [3] οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ὁ κατασκευάζων καὶ πωλῶν ἀνέμας, ὁ Ἀνεμοπράτης, ὡς φέρεται ἐν μεσαιωνικῷ ἐγγράφῳ [4].

Περιττὸν νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ χρῆσις τῆς ἀνέμης, τοῦ ταλασιουργικοῦ δῆλα δὴ ὀργάνου, δι᾽ οὗ αἱ γυναῖκες ἐξείλισσον τὸ εἰς κυκλία περιειλιγμένον νῆμα ἦτο καὶ εἶναι συνηθεστάτη παρ᾽ ἡμῖν.

Ἀποτυρᾶς.

Ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς χρονικῆς διηγήσεως Νικήτα τοῦ Χωνιάτου ἀναγινώσκομεν τοῦ ἀπὸ τυρᾶ Ἰωάννου [5]. Τὸ ὀρθὸν βεβαίως εἶναι τοῦ Ἀποτυρᾶ

---

[1] Βλέπε Ἄννης Κομν. Ἀλεξ. 2.153.16 καὶ Θεοφάνους, Χρον. 1.482.30 (de Boor). Ἔπιθι καὶ τὰ σημειωθέντα ὑπὸ τοῦ Du Cange ἐν Ἀλεξιάδος τόμ 2 σ. 643. καὶ H. Moritz, Die Zunamen bei den byzantinischen Historikern und Chronisten 2.19. Ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ Ἀνεμᾶδες συνδέονται ἀμέσως μὲ τὸν Ἀνεμᾶν, υἱὸν τοῦ Ἐμίρου τῆς Κρήτης, δὲν εἶναι πιθανόν.

[2] H. Moritz, Ἔνθ᾽ ἀν. 2.19. Σ. Παπαδημητρίου, ἐν Βυζ. Χρονικ. 5.732.

[3] Κακῶς ὁ G. Schlumberger, Sigillographie de l' empire byzantin 615 τονίζει Ἀνέμας. Πδ. καὶ Κ. Κωνσταντόπουλον ἐν Διεθνεῖ Ἐφημ. τῆς νομισμ. Ἀρχαιολογίας 9.131.

[4] Βασίλειος ὁ Ἀνεμοπράτης ἀναφέρεται ἐν ἐγγράφῳ ἀχρονίστῳ, τοῦ ΙΓ᾽. ὅμως αἰῶνος, πιθανῶς. Miklosich—Müller, Acta et Diplomata 6.184.

[5] Νικ. Χωνιάτου, Χρον. Διήγ. 443. 21, 444. 4.

᾿Ιωάννου. Εἶναι δ᾿ ἀποτυρᾶς ὁ κατασκευάζων καὶ πωλῶν ἀπότυρα, ἅτινα ἴδωμεν τί ἦσαν [1].

Τὴν λέξιν ἀπότυρον εὑρίσκω τὸ πρῶτον μνημονευομένην ἐν τοῖς Προδρομείοις ποιήμασιν, ἐν οἷς λέγεται ὅτι οἱ ἡγούμενοι ἐντὸς τοῦ εἰδικοῦ φαγητοῦ μονοκύθρου, πλὴν ἄλλων, ἐνέβαλλον

ἀπότυρα κἂν τέσσαρα καὶ βλάχικον ὀλίγον [2]

Τὸ ἀπότυρον εὑρίσκω νῦν καὶ ἐν Κρητικῇ γητείᾳ κατὰ τῆς βασκανίας, ἐν ᾗ λέγεται «ν᾿ ἀρμέξῃς, νὰ κάμῃς, τυρὶ κι᾿ ἀποτύρι» [3] καὶ ἐν αἰνίγματι ἐκ Χιλῆς τοῦ Πόντου, ἔνθα τὸ ᾠὸν χαρακτηρίζεται ὡς τυρὶ κι᾿ ἀπότυρο.

Ὡς γνωστόν, ἀφ᾿ οὗ, βρασθέντος τοῦ γάλακτος ἐξαχθῇ ἡ ζύμη τοῦ κυρίως τυρίου, ἐν τῷ ἀπομένοντι ὀρρῷ ρίπτουσιν οἱ τυροκομοῦντες γάλα (ἀ ν ά χ υ μ α) καὶ βράζουσι τὸ οὕτω παραγόμενον μεῖγμα, ἐξ οὗ κατασκευάζουσι τὸ ἀπότυρον, ἤτοι τὴν μυζήθραν, ἥτις ἄλλως, ὅταν μάλιστα ξηρανθῇ, λέγεται ἀ θ ό τ υ ρ ο ς. Ἡ τελευταία μάλιστα αὕτη ὀνομασία ἐξηγεῖ διατὶ ἄλλοι κώδικες τοῦ Προδρόμου ἀντὶ ἀπότυρα ἔχουσιν ἀθότυρα.

᾿Αποτυρᾶς λοιπὸν εἶναι ὁ κατασκευάζων καὶ ἐμπορευόμενος ἀπότυρα, ἤτοι μυζῆθρες, ὁ Μ υ ζ η θ ρ ᾶ ς.

Βαρυπάτης.

Μιχαὴλ ὁ Βαρυπάτης φέρεται ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1274 [4]. Διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις τὴν σημασίαν τοῦ ἐπιθέτου τούτου, πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ᾿ ὄψιν τί σημαίνει τὸ βαρυπατῶ. Βαρυπατάω λοιπὸν σήμερον ἐν Μάνῃ καὶ βαροπατῶ ἐν Μεγίστῃ καὶ Σωζοπόλει σημαίνει πατῶ βαρέως, ὥστε ν᾿ ἀκούεται τὸ βάδισμά μου. Βαρυπάτης λοιπὸν εἶναι ὁ ἔχων βῆμα στερεὸν καὶ βαρύ· εἶναι δῆλα δὴ τὸ ἐπίθετον ἀντίθετον τοῦ ἀ λ α φ ρ ο π ά τ η ς, ὅπερ ἐν Ζακύνθῳ δηλοῖ τὸν ἐλαφρῶς καὶ ἀψοφητὶ βαδίζοντα, συνώνυμον δὲ πρὸς τὸ μεσαιωνικὸν καὶ σημερινὸν Λαγοπάτης [5].

Βαρυπόδης - Βαρύπους.

᾿Εν μολυβδοβούλλῳ τοῦ ΙΑ΄. ἢ ΙΒ΄. αἰῶνος ἀναγράφεται σύγκελλός τις Βαρύπους [6], ᾿Ιωάννης δὲ Βαρυπόδης ἐν ἀχρονίστῳ κατωιταλικῷ ἐγγράφῳ [7].

---

[1] Παρανοήσας ὁ ἐκδότης τοῦ Χωνιάτου Im. Bekker τὸ ᾿Αποτυρᾶς ᾿Ιωάννης μεταφράζει διὰ τοῦ Johannes Tyranus.

[2] Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques 3.182.

[3] Γ. Καλαϊσάκη, Κρητικαὶ προλήψεις ἐν Δ. Ι. Ε. Ε. 2. 130.

[4] Miklosich—Müller, Acta et Diplomata 4.109.

[5] Βασίλειος Λαγοπάτης μνημονεύεται ἐν ἐγγράφῳ κατωιταλικῷ τοῦ 1198. Trinchera, Syll. 331. 245. Σήμερον «ἔχει λαγοῦ περπατησιά» λέγεται ἐπὶ τοῦ ἐλαφρῶς βαδίζοντος.

[6] G. Schlumberger, Sigillographie de l' empire byzantin 625.

[7] Trinchera, Syll. 555.15.

Ὁ Ἡσύχιος ἐν λ. ὀχᾶσθαι λέγει· βαρυσκελής· ὁ ἔχων βαρέα σκέλη, ὁ βραδύς. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ὁ βαρυσκελὴς οὗτος, ἢ ὡς οἱ ἐκ Πόντου λέγουσι, β α ρ υ σ κ έ λ η ς, εἶναι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Βαρύπους ἢ Βαρυπόδης.

Βολέας.

Βολέαν τινὰ ἐκ Θεσσαλονίκης ἀναφέρει ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος ἐν τοῖς μικροτέροις ἔργοις του [1], Νικηφόρον δὲ καὶ Μιχαὴλ Βολέαν ἐκ τῆς Ἱερισσοῦ τῆς Χαλκιδικῆς καταγομένους ἔχομεν κατὰ τὰ ἔτη 1142, 1267 καὶ 1329 [2].

Ἡ λ. σχετιστέα ἀναμφιβόλως πρὸς τὸν βόλον, ἤτοι ὄρχιν [3]. Βολέας λοιπὸν εἶναι ὁ ἔχων μεγάλους βόλους, ἤτοι ὄρχεις.

Βουνίτης - Βονίτης.

᾿Εξ ἐγγράφου ἐκ κάτω ᾿Ιταλίας τοῦ ΙΒ΄. αἰῶνος ἔχομεν μεμαρτυρημένον τὸ ἐπίθετον Βουνίτης [4].

Πρὸς ἑρμηνείαν τούτου δύο τινὰ βοηθοῦσι, πρῶτον ὁ Ἡσύχιος γράφων· βωνίτας· τοὺς ἐν ἀγρῷ, οἱ δὲ βουκόλους ἢ ἀγροίκους, καὶ δεύτερον ἡ σημερινὴ χρῆσις. Νῦν δῆλα δὴ β ο υ ν έ τ ε ς [5] (=βουνίτης) ἐν Πόντῳ, β ο υ ν ι ώ τ η ς ἐν Μεγίστῃ, Καρπάθῳ καὶ Λιβησίῳ καὶ β ο υ ν ι ώ τ η ς ἐν Σίφνῳ λέγεται ὁ ἐπὶ τῶν βουνῶν διαιτώμενος καὶ κατ᾿ ἀκολουθίαν ὁ ἀγενὴς καὶ ἀνάγωγος, αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ τῶν μεσαιωνικῶν βουνίτης [6].

Παρὰ τὸν τύπον βουνίον ἐλέγετο, φαίνεται, κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ βονίον πβ. τὸ τοῦ Ἡσυχίου β ω ν ί τ α ς καὶ τὸ ἐκ μεσαιωνικῶν ἐγγράφων τῆς κάτω ᾿Ιταλίας β ο ν ί ο ν καὶ β ο ν ί [7]. ᾿Εκ τοῦ τύπου τούτου πάλιν προέρχεται τὸ σημερινὸν Οἰνουντιακὸν ἐπίθετον Β ο ν ί τ η ς, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ σῴζεται καὶ ἀλλαχοῦ.

Βορραδιώκτης.

Ὁ ἀπὸ τοῦ 1177 - 1184 Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Θεοδόσιος φέρει τὸ ἐπώνυμον Βορραδιώκτης.

Τὸ ἐπίθετον τοῦτο ὑπομιμνήσκει γνωστὴν ἀρχαίαν καὶ μεσαιωνικὴν πρόληψιν, ἥτις εἶναι καὶ σημερινή, καθ᾿ ἣν ὡρισμένα πρόσωπα περὶ τὴν μαγείαν ἀσχολούμενα ἠδύναντο οὐ μόνον τὴν πτῶσιν βροχῆς καὶ χαλάζης νὰ παρακωλύσωσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὁρμητικὴν πνοὴν τῶν ἀνέμων. Οἱ τελευ-

---

[1] Tafel, Eustathii Opusc. 293.77.

[2] Φ. Κουκουλέ, Περὶ τῶν καταλήξεων — έας — βρόχι — αῖος Λεξικ. ᾿Αρχ. 6.250.

[3] ᾿Εν Χίῳ βόλια λέγονται οἱ ὄρχεις, μονόβολος δ᾿ αὐτόθι καλεῖται ὁ μόνορχις. Πασπάτη, Τὸ Χιακὸν γλωσσάριον 238.

[4] Συμεῶνος Βουνίτου, Cusa, I diplomi 419.19.

[5] D. Oeconomides, Die Lautlehre des Pontischen 226.

[6] Πβ. καὶ τὸ ἐπίθετον τοῦ Πανὸς βουνίτης ᾿Ανθολ. Παλατ. 6.106.

[7] Cusa, I diplomi 616.4 καὶ 618.5.

ταῖοι οὗτοι παρ᾽ ἀρχαίοις ἐκαλοῦντο κωλυσανέμαι [1] καὶ ἀνεμοκοῖται [2], κατὰ τὸν μεσαίωνα δὲ νεφοδιῶκται [3]. Εἰς τὴν τάξιν ταύτην θὰ ὑπήγετο καὶ ὁ πρόγονος τοῦ Θεοδοσίου ὁ γνωρίζων τὰ μαγικὰ μέσα, δι᾽ ὧν ἀπέτρεπε τὴν βιαίαν τοῦ βορρᾶ πνοήν.

Βουττάρις.

Οἱ υἱοὶ τοῦ Βουττάρη ὑπογράφονται ἐν ἐγγράφῳ κατωιταλικῷ τοῦ 1129 [4].

Ἡ κατάληξις - άρι(ο)ς γνωρίζομεν ὅτι ἐσήμαινε τὸν μετερχόμενον ἐπάγγελμά τι. Κατὰ ταῦτα βουττάρι(ο)ς ἦτο ὁ κατασκευάζων ξύλινα βουττία [5], τὰ κοινῶς βουτσιὰ λεγόμενα, ὁ σημερινὸς τουτέστι βουτσᾶς.

Βρανᾶς.

Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου ἔχομεν τὸν πρῶτον ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Βρανάδων μνημονευόμενον πρωτοσπαθάριον Μαριανὸν Βρανᾶν [6], τὸ ἐπίθετον δ᾽ ἔπειτα συχνὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων ἀναφερόμενον καὶ μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἐν χρήσει [7].

Ὁ ἀοίδιμος Σπυρίδων Λάμπρος ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἀττικῇ τοπωνυμίας τοῦ Βρανᾶ ἀφορμὴν λαμβάνων, εἶπεν ὅτι αὕτη ἐλήφθη ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ οἴκου τῶν Βρανάδων, ὧν τὸ ὄνομα πρέπει ἐκ τῆς Ἀλβανικῆς νὰ ἑρμηνεύσωμεν [8].

Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐπιθέτου εἶναι ἄλλη.

Ἐν τῇ μεσαιωνικῇ Λατινικῇ brandeum ἢ prandeum ἐλέγετο ἡ ταινία [9]. Ἐντεῦθεν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς πράνδια ἐλέγοντο οὐ μόνον αἱ ταινίαι [10],

[1] Ὅρα Φ. Κουκουλέ, Μεσαιωνικοὶ καὶ Νεοελληνικοὶ κατάδεσμοι Λαογρ. Θ΄. 71.

[2] Βλ. Ἡσύχιον ἐν λ.

[3] Ψευδοϊουστῖνος 3. 2. 48 (Otto). Περὶ νεφοδιωκτῶν ὅρα Α. Α. Παπαδοπούλου, Νεφοδιῶκται (Ἡμερολόγ. τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1927 σ. 269 - 277).

[4] Trinchera, Syll. 137.105.

[5] Ἡ λέξις ἐκ τῆς Λατινικῆς buttis. Τὸ βουττίον ἀναφερόμενον ὡς βουττὶν ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Γ. Μαχαιρᾶ φέρεται νῦν ὡς (β)ουττὶ ἐν Καρπάθῳ, βουττὶν ἐν Κύπρῳ καὶ βουττὶ ἐν Μπόβᾳ τῆς Καλαβρίας, A. Pellegrini, Il dialetto greco-calabro di Bova 245 καὶ G. Morosi, Dialetti Romaici del mandamento di Bova 34, 43. Βλ. καὶ BZ. 18.225.

[6] G. Schlumberger, Ἔνθ᾽ ἀν 626.

[7] Νικόλαον Βρανᾶν ἀναφέρει Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἐν τῇ Ἀλεξιάδι αὐτῆς 1.324. 10, Μιχαὴλ Βρανᾶν ὁ Κίνναμος, Ἱστορ. 70. 2, ἀγαθὸν δὲ στρατηγὸν Ἰωάννην Βρανᾶν ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος (Opusc. 283.41). Βρανᾶς ἀναφέρεται καὶ ἐν Κέᾳ κατὰ τὰ ἔτη 1800 καὶ 1821 Ι. Ψύλλα, Ἱστορία τῆς νήσου Κέας 179, 296, εἶναι δὲ καὶ ἐν Ἀθήναις σήμερον γνωστὸν ἐπίθετον.

[8] Σπ. Λάμπρου, Ἡ ὀνοματολογία τῆς Ἀττικῆς καὶ ἡ εἰς τὴν χώραν ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν (Ἐπετηρ. Παρνασσοῦ 1. 162.189).

[9] Du Cange, Glossarium mediae et infimae Latinitatis ἐν λ.

[10] Ὁ Θεοφάνης, Χρονογρ. 1. 232. 9 (De Boor) λέγει ὅτι οἱ Ἄβαροι εἶχον κόμας «μακρὰς πάνυ δεδεμένας πρανδίοις» ὁ δὲ Κωνστ. Πορφυρογέννητος, Ἔκθεσις τῆς βασιλ. τάξ 81. 1 «ἐν δὲ τῇ οὐρᾷ τοῦ αὐτοῦ ἵππου καὶ τοῖς τέσσαρσι ποσὶ ἀποκρέμανται πέτασοι πράνδιοι».

ἀλλὰ καὶ τάπητες ταινιωτοὶ καὶ ὑφάσματα ταινιωτά [1]. Τοιαῦτα πράνδια, ἤτοι λωρωτοὶ τάπητες, ἦσαν αἱ τῶν μεσαιωνικῶν βρανέαι, τὰς ὁποίας ἀναφέρει πρῶτον μὲν Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος [2], βραδύτερον δὲ κατὰ τὸν ΙΒ΄ αἰῶνα τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς Παναγίας τῆς Κοσμοσωτείρας [3].

Ὅτι δ᾽ οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα φαίνεται καὶ ἐκ τῆς νῦν χρήσεως, ἀφοῦ βρανιὰ (τὰ) ἐν Σηλυβρίᾳ λέγονται οἱ μετὰ πολυχρώμων ταινιῶν τάπητες, βρανεὰ δὲ (ἡ) ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ εἶδος τάπητος λινοῦ μετὰ χρωματιστῶν ταινιῶν [4]. Βρανᾶς λοιπὸν εἶναι ὁ πωλῶν τοιούτους τάπητας.

Δαφνοπάτης - Δαφνομήλις - Ροδοπάτης.

Κατὰ τὸν Ι΄. αἰῶνα μνημονεύεται ὑπὸ τῶν κειμένων Θεόδωρος ὁ Δαφνοπάτης [5].

Περὶ τοῦ ἐπιθέτου τούτου ὁμιλῶν ἐν τῷ προμνημονευθέντι ἔργῳ του ὁ H Moritz (2.43) τὸ σχετίζει μὲ τὴν πόλιν Δαφνοπάτιον, ἥτις ὅμως ἀληθῶς οὐδαμοῦ ὑπάρχει.

Ἵνα εὑρεθῇ ἡ ἀληθὴς σημασία τοῦ ἐπιθέτου, πρέπει ν᾽ἀκολουθήσωμεν τὴν ἑξῆς ὁδόν. Συμφώνως πρὸς τὴν σύνθεσιν τῆς λέξεως, Δαφνοπάτης εἶναι ὁ πατῶν δάφνας· ὡς δὲ σταφυλοπάτης εἶναι ὁ σημερινὸς πατητὴς ἢ κατὰ τὸν μεσαίωνα πατητάρις [6], ὁ πατῶν δῆλα δὴ ἐν τῷ ληνῷ σταφυλὰς καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξάγων γλεῦκος, οὕτω δαφνοπάτης (κατ᾽ ἐπέκτασιν τῆς σημασίας τοῦ ῥήματος πατῶ) εἶναι ὁ ἐκπιέζων τὰ δαφνόκοκκα καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξάγων τὸ δαφνέλαιον. Σημειωτέον δ᾽ ὅτι κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ παρ᾽ ἡμῖν δὲ μέχρις ἐσχάτων ἡ χρῆσις τοῦ δαφνελαίου καὶ διὰ φαρμακευτικοὺς σκοπούς,

[1] Ὁ πωλῶν τὰ ἐκ Συρίας ἐρχόμενα ἐσθήματα ἐκαλεῖτο πρανδιοπράτης. Περὶ πρανδιοπρατῶν ὑπάρχει ἰδιαίτερον κεφάλαιον, τὸ πέμπτον, ἐν τῷ ἐπαρχιακῷ βιβλίῳ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ.

[2] Κωνστ. Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 499. 1. Ἐνταῦθα ἀναφέρονται σάβανα, σινδόνια καὶ βρανέαι κατωτικαί, ἤτοι ἐκ τῆς κυρίως Ἑλλάδος κομιζόμεναι. Ὁ Reiske ὑπομνηματίζων τὸ ἀνωτέρω χωρίον (σ. 530) λέγει. βραναῖαι..- non dubito βρανδαῖαι legendum esse id est ταινίαι. Ὅτι τὸ βρανέα ὀρθῶς ἔχει εἶναι ἀναμφισβήτητον, ἀφ᾽ οὗ οὕτω καὶ ἄλλοθεν μαρτυρεῖται. Ἐξεταστέον μόνον ἂν τὸ βρανδέα ἐγένετο φωνητικῶς βρανέα ἢ πρόκειται παρὰ δύο διαφόρων λέξεων. Πβ. καὶ Α. Α. Παπαδοπούλου, Ἐτυμολογικὰ Λεξικ. Ἀρχ. 5. 129.

[3] L. Petit, Typicon du monastère de la Kosmosotira ἐν Iztwestia τοῦ Ρωσσικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως 13.53. Ἐνταῦθα λέγεται ὅτι ὁ ἀσθενῶν μοναχὸς πρέπει νὰ ἔχῃ «σαγίον ἀντὶ ἐφαπλώματος καὶ προσκεφάλαιον μετὰ μαλλίου βρανέαν».

[4] Βρανιὰ (τὰ) ἐν τῇ περιοχῇ Δέρκων καὶ Μετρῶν τῆς Θρᾴκης καὶ Βρανεὰ (ἡ) ἐν Μακεδονίᾳ λέγεται ἁπλῶς ὁ τάπης.

[5] K. Krumbacher, BLG² 170.459 καὶ Ν. Ἑλληνομν. 12. 470.

[6] Ἰωάννης ὁ Πατητάρης Spata, Diplomi Greci Siciliani inediti 62.12.

ἀλλὰ καὶ διὰ κομμωτικούς, πρὸς ἐπάλειψιν δῆλα δὴ τῶν τριχῶν τῆς κόμης, ἦτο συνηθεστάτη.

Μὲ τὸ Δαφνοπάτης τοῦτο φρονῶ ὅτι σχετίζεται καὶ τὸ Δαφνομήλις, τὸ ὁποῖον μὲ τὸ ἀνύπαρκτον βεβαίως Δαφνομήλιον [1] δὲν σχετίζεται, ἀλλ᾽ οὔτε πάλιν μὲ τὸ δάφνη καὶ ὁμιλῶ ὡς δέχεται ὁ Σ. Παπαδημητρίου [2]. Δαφνομήλις θὰ ἐλέγετο ὁ διὰ τῆς ἐκπιέσεως δαφνομήλων, δαφνοκόκκων δῆλα δή, παράγων καὶ ἐμπορευόμενος δαφνέλαιον.

Ἐντελῶς ἀνάλογον πρὸς τὸ Δαφνοπάτης εἶναι καὶ τὸ ἐπίσης μεσαιωνικὸν Ροδοπάτης [3]. Ροδοπάτης δῆλα δὴ εἶναι ὁ παράγων καὶ ἐμπορευόμενος ροδέλαιον, νῦν ροδόλαδο, οὗτινος ἡ χρῆσις ἦτο ἐπίσης συνηθεστάτη κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Καλέκας.

Ὁ κατὰ τὸ 1333-1347 Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης γενόμενος ἐκαλεῖτο Ἰωάννης Καλέκας, ἐκ τῆς αὐτῆς δὲ οἰκογενείας ἔχομεν κατὰ τὸν αὐτὸν αἰῶνα καὶ τὸν θεολόγον Μανουὴλ Καλέκαν καὶ Θεόφιλον δὲ Καλέκαν [4].

Τὸ ἐπίθετον ἀνακτέον εἰς τὰ σκωπτικὰ καὶ σχετιστέον μὲ τὸ ἀρχαῖον Κολεκάνος [5], ὅπερ ἐπὶ τοῦ εὐμήκους καὶ ἰσχνοῦ μετεχειρίσθη ἤδη κατὰ τὸν Ε΄. π. Χ. αἰῶνα ὁ κωμικὸς Στράτις [6].

Παρ᾽ Ἡσυχίῳ ἔχομεν διπλοῦν τύπον κολεκάνος καὶ κολοκάνος μὲ τὴν δήλωσιν ὅτι ἡ λέξις «ἐπὶ μήκους σὺν λεπτότητι ἐτάσσετο». Ἂν τις νῦν μετὰ τὰ εἰρημένα λάβῃ ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι κατὰ τὸν λεξικογράφον Ἄνθιμον Γαζῆν [7], κατὰ τοὺς χρόνους του, ὁ εὐμήκης καὶ ἰσχνὸς ἐλέγετο Κολέκας καὶ Καλέκας, τότε οὐδεμίαν θὰ ἔχῃ ἀμφιβολίαν περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐπιθέτου.

Καλεπός.

Εἰς τὰ σκωπτικὰ ἐπίθετα ἐπ᾽ ἴσης ἀνακτέον καὶ τὸ ἐξ ἐγγράφων τοῦ ΙΔ΄. αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν γνωστὸν ἐπίθετον Καλεπός [8]. Ἐκ τοῦ συνήθως δῆλα

[1] H. Moritz, Die Zunamen 2.43.

[2] Πβ. Βυζαντινὰ Χρονικὰ 5. 730, 6. 173.

[3] Cusa, I diplomi 419. 19.

[4] K. Krumbacher, BLG [2] 110. 174.

[5] Ξενικὴν εἴκασεν ἁπλῶς τὴν λέξιν ὁ Συνόδης Παπαδημητρίου (Βυζαντινὰ Χρονικὰ 5. 730).

[6] Th. Kock, Comicorum Atticorum fragmenta 1.730

[7] Ἐν λ. κολεκάνος.

[8] Μιχαὴλ ὁ Καλεπὸς Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 5. 467. Συχνὰ κατόπιν ἀναφέρεται τὸ ἐπίθετον ἐν ἐγγράφοις τῆς μονῆς Βαζελῶνος ἀπὸ τοῦ ΙΕ΄. αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν. Th. Ouspensky et Bénéchévitch, Actes de Vazélon σ. 91 93. 94. 95. 96. 97-8. 99. Ἐν κατωιταλικῷ ἐγγράφῳ ἔχομεν καὶ Ἰωάννην υἱὸν Καλέ. Spata, Diplomi Greci Sicil. ined. 54. 9.

δὴ ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐπαναλαμβανομένου «καλέ, πῶς» ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν ὁ τὸ πρῶτον οὕτως ὀνομασθείς.

Καρδαλάρις.

Caldarium Λατινιστὶ καὶ καλδάριον ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἐλέγετο ὁ χαλκοῦς λέβης. Ὁ κατασκευάζων τοιαῦτα καλδάρια Λατινιστὶ μὲν ἐλέγετο caldararius, Ἑλληνιστὶ δὲ καλδαράριος [1] καὶ καρδαράριος [2]. Ἐντεῦθεν ἐσχηματίσθη καὶ τὸ Καρδαλάρις, ὅπερ ὡς οἰκογενειακὸν ἐπίθετον εὑρίσκομεν ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1185 [3]. Σημειωτέον δ᾽ ὅτι κατὰ τὸ καλδαράριος καλδαράρις ἐλέχθη καὶ κελλαράριος [4]-κελλαράρις [5].

Κοστωμήρης.

Τὸ συχνὰ ἀναφερόμενον μεσαιωνικὸν ἐπίθετον τοῦτο ὑπ᾽ ἄλλων ἄλλως γράφεται. Οὕτως ἔχομεν παραδεδομένον Κωστομοίρης [6], Κοστομήρης, [7], Κοστομύρης [8] καὶ Κοστομίρης [9]. Σήμερον κοστωμένο(ς), κατὰ μετάθεσιν ἐκ τοῦ σκοτωμένο(ς) λέγεται τὸ ξύλον ἢ ὁ καρπὸς ὁ ἕνεκα κτυπήματος ἢ βροχῆς βλαβεὶς ἢ σαπείς [10]. Ἐντεῦθεν συμπεραίνομεν ὅτι τὸ Κοστωμήρης ἐσήμαινε τὸν ἔχοντα βεβλαμμένον ἢ πληγωμένον τὸν μηρὸν ἢ τοὺς μηρούς, ἡ μόνη ἐπομένως ὀρθὴ γραφὴ αὐτοῦ εἶναι ἡ ἐν τῇ ἐπικεφαλίδι ἀναγραφομένη.

Κουρκομάλλης.

Τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἀπαντᾷ ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1262 [11], ἀφ᾽ οὗ δ᾽ ὁ κρίκος, τὴν ὑποκοριστικὴν κατάληξιν -έλλι λαβών, ἐγένετο ἐνιαχοῦ κουρκέλλι [12] καὶ ἡ κρικέλλα ἐν Λευκάδι κουρκέλλα, κούρκωμα δ᾽ ἤτοι κρίκωμα λέγεται ἐν Θήρᾳ ἡ σπειροειδὴς διάθεσις τῶν σχοινίων τῶν ἁλιέων, ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι τὸ κουρκομάλλης δέον ν᾽ ἀναχθῇ εἰς τὸ κρικομάλλης

[1] Λέων ὁ γαμβρὸς τοῦ Καλδαραρίου, Trinchera, Syll. 41. 33.

[2] Ἐν καταλόγῳ τεχνιτῶν ἐν τῷ Ἰουστινιανείῳ κώδικι (10, 66 (64) 1), μεταξὺ ἄλλων, ἀναφέρονται clavicarii· οὗτοι ἐν τοῖς Βασιλικοῖς καλοῦνται καρδαράριοι.

[3] Ἰωάννης Καρδαλάρις, Cusa, Diplomi Greci e Arabi di Sicilia 335. 18, Spata, Diplomi Greci Siciliani inediti 80. 16. Ὅρα Φ. Κουκουλέ, Γλωσσικὰ ἐκ Κύθνου Λεξικ. Ἀρχ. 6. 332.

[4] Trinchera, Syll. 322. 239.

[5] Cusa, Diplomi Greci 2. 551.

[6] G. Schlumberger, Sigillographie 648.

[7] Μιχ. Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σῳζόμενα 2. 346. 18 (ἔκδ. Λάμπρου). Ἔπιθι καὶ H. Moritz, Ἔνθ. ἀν. 1. 47.

[8] Th. Pressel, Johannis Tzetzae epistolae σ. 64 ἐπιστ. 72.

[9] Δ. Χωματιανὸς παρὰ Pitra Analecta 6. 405 Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 6. 676.

[10] Ἐπὶ ξύλου ἐν Μάνῃ, ἐπὶ καρποῦ ἐν Κύπρῳ.

[11] Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 5. 42.

[12] Ὡς ἐν Σερίφῳ (K. Dieterich, Sprache der südlichen Sporaden 34. 69) καὶ Χίῳ.

καὶ σημαίνει τὸν ἔχοντα γυρὸν τὸ τρίχωμα τῆς κεφαλῆς, τὸν παρὰ Βυζαντινοῖς καὶ κοινῶς νῦν σγουρομάλλην, τὸν κρικελλόν, ὡς λέγουσιν ἐν Μάνῃ. Ἄλλο ζήτημα εἶναι τώρα, ἂν κρικομάλλης εἶναι ὁ ἔχων φύσει σγουρὰν τὴν κόμην ἢ ὁ διὰ τεχνητῶν μέσων περιστρέφων καὶ κλώθων αὐτήν, περὶ οὗ ἐθίμου ἀλλαχοῦ θὰ ὁμιλήσωμεν.

Κουταλιστής.

Θεόδωρός τις φέρει τὸ ἐπίθετον Κουταλιστὴς ἐν κατωιταλικῷ ἐγγράφῳ τοῦ 1185 [1].

Τὸ ἐπίθετον τοῦτο διδάσκει ἡμᾶς περὶ τοῦ τρόπου τῆς κατὰ τὸν μεσαίωνα κατεργασίας τοῦ λίνου, ὅστις δυνάμεθα κάλλιστα νὰ συμπεράνωμεν πῶς ἐγίνετο ἐκ τῶν συμβαινόντων σήμερον. Νῦν δῆλα διὰ τὸ λίνον, ἀφ᾽ οὗ κοπῇ καὶ βραχῇ, σπαθίζεται, κτυπᾶται δῆλα δὴ διὰ ξυλίνης σπάθης οὕτως ὥστε αἱ ἶνες αὐτοῦ νὰ ἀποχωρισθῶσι τοῦ ξυλώδους μέρους, ὅπερ ἀποσπώμενον πίπτει κατὰ γῆς [2]. Μετὰ τὸ σπάθισμα ἀρχίζει τὸ κουτάλισμα· ὁ ἐργάτης δῆλα δὴ λαμβάνων τὴν κουταλίστραν, ἤτοι ξύλινον ἐργαλεῖον ἔχον τὸ σχῆμα περίπου κουταλίου [3], κουταλίζει τὸ λινάριον, τὸ κτυπᾷ δῆλα δὴ ἐπὶ πλακὸς καὶ οὕτω τὸ ἀνοίγει καὶ καθαρίζει ἀφαιρῶν πᾶν ξυλῶδες ὑπόλειμμα καὶ καθιστῶν αὐτὸ κατάλληλον πρὸς κλῶσιν. Ὁ τὴν ἐργασίαν ταύτην κάμνων λέγεται κουταλιστής [4], ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος δὲ τούτου ἐλήφθη καὶ τὸ μεσαιωνικὸν ἐπίθετον τὸ ὑποδηλοῦν τὸν παρόμοιον καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα τρόπον τῆς κατεργασίας τοῦ λίνου.

Κουτρουμπᾶς.

Νῦν ἐν Κρήτῃ γνωστὸν εἶναι τὸ ἐπίθετον Κουτρουμπᾶς, ὅπερ συνδετέον πρὸς τὸ μεσαιωνικὸν κουτρούβιον, πήλινον δῆλα δὴ οἰνηρὸν ἢ ὑδροφόρον ἀγγεῖον [5]. Ὁ πωλῶν ἢ κατασκευάζων τοιαῦτα κουτρούβια ἐλέγετο, φυσικά, κουτρουβᾶς καὶ ἀναπτύξει ἐρρίνου, συνήθει εἰς μεσαιωνικὰς καὶ νεοελληνικὰς λέξεις, κουτρουμπᾶς.

Λακερᾶς.

Τὸ μεσαιωνικὸν ἐπίθετον Λακερᾶς ἀναγράφων ὁ H. Moritz ἐν τῇ περὶ Βυζαντινῶν ἐπιθέτων μελέτῃ του συνδέει εἴτε πρὸς τὴν Θεσσαλικὴν πόλιν Λακέραιαν εἴτε πρὸς τὸ ῥῆμα λακῶ [1]. Ὅτι μὲ οὐδετέραν τῶν λέξεων τούτων ἔχει σχέσιν τὸ Λακερᾶς παρετήρησεν ἤδη ὁ Συνόδης Παπαδημητρίου, ὅστις ἀπεφήνατο ἁπλῶς ὅτι ἡ λ. εἶναι, ἴσως, ξενική [2].

Γνωστὸν εἶναι ὅτι λάκυρος παρ᾽ ἀρχαίοις ἐλέγετο ὁ δευτερίας οἶνος, ἐκεῖνος δῆλα δή, ὅστις προήρχετο ἐκ τῆς ἐκπιέσεως τῶν στεμφύλων, ἐφ᾽ ὧν, μετὰ τὸ πάτημα, ἐπερρίπτετο ὕδωρ. Ὁ τοιοῦτος οἶνος καὶ σήμερον ἀκόμη λέγεται λάγκυρος ἐν Ἰκαρίᾳ, λάγκερος ἐν Μακεδονίᾳ (Κοζάνῃ, Σισανίῳ) καὶ λάγκερας ἐν Κύθνῳ καὶ Κρήτῃ, λάγκερο δὲ (τὸ) ἐν Σαράντα Ἐκκλησίαις τῆς Θρᾴκης καὶ λάγκιρο ἐν Ἠπείρῳ καὶ Χαλκιδικῇ. Ὡς δὲ κρασᾶς εἶναι ὁ ἐμπορευόμενος οἶνον, μελᾶς ὁ πωλῶν μέλι, πετιμεζᾶς ὁ τὸ πετιμέζι ἐμπορευόμενος καὶ ξιδᾶς ὁ τὸ ὄξος, οὕτω καὶ λακερᾶς εἶναι ὁ παρασκευάζων καὶ πωλῶν τὸν λάκυρον οἶνον [3].

Λαπαρδᾶς.

Συχνὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ ἐγγράφων ἀναφέρεται τὸ οἰκογενειακὸν ἐπίθετον Λαπαρδᾶς [4], ὅπερ καὶ Λαμπαρδᾶς, μετ᾽ ἀνεπτυγμένου ἐρρίνου, λέγεται [5]. Τοῦτο ὁ Συνόδης Παπαδημητρίου ὡς ἐκ τόπου σχηματισθὲν δέχεται [6], φρονῶ ὅμως ὅτι ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, διότι οὔτε Λαπαρίδιον ὡς ὄνομα τόπου ἢ περιοχῆς παρεδόθη οὔτε ἡ κατάληξις δύναται νὰ εὐνοήσῃ τὴν τοιαύτην ἐκδοχήν. Εἶμαι τῆς γνώμης ὅτι τὸ ἐπίθετον εἶναι μᾶλλον σκωπτικὸν καὶ σχετίζεται μὲ τὴν λέξιν λαμπαρδᾶς τὴν δηλοῦσαν χάνδακα φυσικόν, ἐν ᾧ λιμνάζουσιν ὕδατα καὶ φύεται βούτομον [7].

Λάσκαρης.

Ἐν Καππαδοκίᾳ, μάλιστα ἐν Οὐλαγκάτς, ὁ δάσκαλος λέγεται δάσκαλης, ἐκ τοῦ τύπου δὲ τούτου, τροπῇ τοῦ λ εἰς ρ, συνηθεστάτῃ ἐν Καππαδοκίᾳ [8], ἐγένετο ράσκαλης καὶ κατὰ μετάθεσιν λάσκαρης [9]. Ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος λοιπὸν τούτου ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ γνωστὸς οἶκος Λάσκαρη, οὗ-

---

[1] Spata, Diplomi Greci Sicil. inediti 82. 17. Τὸ αὐτὸ καὶ παρὰ Cusa, I diplomi 336. 19.

[2] Ὡς γίνεται λ. χ. ἐν Κρήτῃ καὶ Ρόδῳ (Ἐφημερ. τῶν Φιλομαθῶν 10. 2114).

[3] Ἐν Κρήτῃ. Ἐν Ρόδῳ τὸ ὄργανον ἔχει τὸ σχῆμα μαχαίρας μετὸ ξυλίνης λαβῆς (Ἐφημερ. τῶν Φιλομαθῶν 10. 2106).

[4] Καὶ παλαιότερον ὁ da Somavera ἐν τῷ λεξικῷ του σημειοῖ· κουταλιστής. pettinatore di lino.

[5] Ὅρα ὅσα περὶ κουτρουβίων ἔγραψα ἐν τῇ μελέτῃ μου Προδρόμεια λαογραφικὰ ζητήματα ἐν Λαογραφ. τόμ. Ε΄. σ. 327 ἑξ.

[1] H. Moritz, Die Zunamen 2. 42.

[2] Βλέπε Βυζαντιν. Χρονικὰ 6. 167

[3] Ἔπιθι καὶ ὅσα λέγονται κατωτέρω περὶ τοῦ ἐπιθέτου Μελιγαλᾶς.

[4] Tafel, Eustathii Opusc. 272. 33. Ἀνδρόνικον Λαμπαρδᾶν ἀναφέρει ὁ Νικήτας Χωνιάτης (Χρον. Διήγ. 199. 20), Μιχαὴλ δὲ Λαμπαρδᾶν ἔγγραφον τοῦ 1274 (Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 4. 109).

[5] Ἀνδρόνικος ὁ Λαμπαρδᾶς Ι. Κιννάμου, Ἱστορ. 260. 22.

[6] Βυζαντ. Χρονικ. 5. 729.

[7] Ὡς ἐν Νεβροπόλει τῆς Καρδίτσης.

[8] π. χ. ραμαλίρ᾽ = δαμαλίδι, τραγωρῶ = τραγῳδῶ, ἐλεφρὸς = ἀδελφός, νανούρ᾽ = νανούδι κ.τ.λ. R. Dawkins, Modern Greek in Asia Minor σ. 583. 594. 596. 652 κ.τ.λ.

[9] M. Dawkins, Ἔνθ᾽ ἀν. 595. Ἀνακοίνωσις πρώτη τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ λεξικοῦ σ. 22,

τινος ὡς κοιτίς, ἂν τἀνωτέρω ἔχωσιν ὀρθῶς, δέον νὰ θεωρηθῇ ἡ Καππαδοκία. Ἐννοεῖται δ' ὅτι κατόπιν ἀντὶ νὰ κλιθῇ ὁ Λάσκαρης τοῦ Λάσκαρη [1], ἐσχηματίσθη ἡ γενικὴ τοῦ Λ α σ κ ά ρ ε ω ς, ὡς ἐλέχθη ὁ Μάζαρης τοῦ Μαζάρεως [2], ὁ Καμηλάρις τοῦ Καμηλάρεως [3] καὶ ὁ Βούλγαρης τοῦ Βουλγάρεως.

Λεγουφάρδης.

Ἰωάννης τις Λεγουφάρδης ὑπογράφεται ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1142 [4].

Τὸ ἐπίθετον εἶναι συντεθειμένον ἐκ τοῦ λέγω καὶ φαρδής, ὅπερ παράγεται πάλιν ἐκ τοῦ εὐφραδής [5] καὶ σημαίνει τὸν μετ' εὐφραδείας λέγοντα, τὸν διαρκῶς ὁμιλοῦντα. Δὲν εἶναι δ' ἄσκοπον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι καὶ ῥῆμα λαζοφαρδεύω (ὑλάζω εὐφραδεύω) ὑπῆρχε κατὰ τὸν μεσαίωνα [6] περὶ οὗ ὅρα ὅσα ὀρθὰ ἔγραψεν ὁ Γ. Χατζιδάκις [7].

Μαγκαφᾶς.

Τὸ οὐχὶ ἀσύνηθες τοῦτο Βυζαντινὸν ἐπίθετον [8], ὁ μὲν Moritz συνέδεσε πρὸς τὸ μάγκιψ=ἀρτοποιός [9], εἰς τὴν γλωσσικὴν δὲ μορφήν του ἀποβλέπων ὁ Σ. Παπαδημητρίου, τὸ ἐξέλαβεν ὡς μεγεθυντικὸν κατὰ τὸ Χειλᾶς, Μυτᾶς, Παλαμᾶς σχηματισθέν, χωρὶς ὅμως νὰ εἴπῃ καὶ πόθεν παράγεται καὶ τί σημαίνει [10]. Ἡ λ. εἶναι Τουρκικὴ ἐκ τοῦ man καὶ kafa (=κεφαλὴ) σχηματισθεῖσα καὶ σημαίνει τὸν μεγάλην κεφαλὴν ἔχοντα, τὸν κεφάλωνα. Τὴν σημασίαν ταύτην διετήρει τέως ἡ λέξις καὶ παρὰ τοῖς κατοίκοις τοῦ Πόντου. Οὕτως οἱ Τραπεζούντιοι καὶ οἱ τοῦ Ὄφεως κάτοικοι μαγκαφᾶν ἐκάλουν τὸν κεφάλωνα, ἀλλὰ καὶ τὸν δύσνουν, τὸν ἠλίθιον [11], τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην σημασίαν ἔχει ἡ λέξις καὶ ἐν Λιβησίῳ τῆς Λυκίας, καὶ ἐν Οἰνοῦντι τῆς Λακεδαίμονος. Ἂς προστεθῇ δ' ἐνταῦθα ὅτι ἡ λ., ἐπεκταθείσης τῆς σημασίας της, δηλοῖ καὶ τὸν οὐτιδανόν, τὸν φαῦλον, τὸν ἄλλως λεγόμενον μαγκούφην [12], ὅπερ ἐπίθετον ὡς οἰκογενιακὸν εὑρίσκω ἤδη ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1280 [13].

[1] Θεοδώρου τοῦ Λασκάρου ἀναγινώσκομεν ἐν C.I.G. (τεῦχ. 2ον) ἀρ. 8744.

[2] Ellissen, Anal. 1. 204.

[3] Τρύφ. Εὐαγγελίδου, Σκίαθος 106.

[4] Cusa, I diplomi 306. 6.

[5] Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ 2 .29.

[6] Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques 1. 197.

[7] Γ. Χατζιδάκι, Γραμματικὰ καὶ ἐτυμολογικὰ (Ἐπιστ. Ἐπετ. 1906-7 σ. 94).

[8] Νικ. Χωνιάτου, Χρον. Διήγ. 522. 10, Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 6. 151 καὶ ἀλλαχοῦ.

[9] H. Moritz, Die Zunamen 2. 30.

[10] Ἐν Βυζαντ. χρονικ. 5. 733. 6. 171.

[11] Βλέπε τὸ περιοδ. τοῦ Φιλολ. Συλλ. Κωνσταντινουπόλεως 18. 149.

[12] Ὡς ἐν Σηλυβρίᾳ καὶ Οἰνοῦντι τῆς Λακεδαίμονος.

[13] Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 4.226, Ν. Πολίτου, Παροιμ. 3.330.

Περὶ ξενικῆς λοιπόν, καὶ δὴ ὑβριστικῆς λέξεως, πρόκειται, δηλούσης τὸν βλᾶκα καὶ ἀνίκανον καὶ οὐτιδανόν.

Μαργούνιος.

Κατὰ τὸ 1585 ἐγένετο ἐπίσκοπος Κυθήρων ὁ Μάξιμος Μαργούνιος, ὅστις καὶ ἀπέθανε τῷ 1602 ἐν τῇ γενετείρᾳ του νήσῳ [1]. Τὸ ἐπίθετον τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅπερ παίζοντες συνεσχέτισαν μὲ τὸ νοῦς μάργος, νοῦς ἀργὸς καὶ μὴ ἀργὸς νοῦς, ὑπενθυμίζει ἓν τμῆμα τοῦ μεσαιωνικοῦ οἰκιακοῦ βίου [2].

Κατὰ τὸν μεσαίωνα δῆλα δή, πρὸ πάντων ἐν χώραις προσεγγιζούσαις πρὸς τὴν Αἴγυπτον ἢ εὑρισκομέναις εἰς ἐπικοινωνίαν μετ' αὐτῆς, μ α ρ γ ο ύ ν ι α ἢ μ α ρ γ ώ ν ι α ἐλέγοντο σπυρίδες ἐκ φύλλων φοίνικος πλεκόμεναι ἢ καὶ ἐκ κλάδων σχοίνων ἢ λύγων καλάθια, ἐντὸς τῶν ὁποίων καὶ ἀπέθετον τὸν ἄρτον [3], τὴν σημασίαν δὲ ταύτην ἔχει ἔτι καὶ νῦν ἡ λέξις ἔν τισι τῶν Δωδεκανήσων [4].

Ἡ λέξις, ἂν μὴ εἶναι ξενική, τότε σχετιστέα πρὸς τὸ παρ' Ἡσυχίῳ καὶ Πολυδεύκει (Ζ΄.116) μ ό ρ γ ο ς τὸ δηλοῦν τὸ ὑπὲρ τὴν ἅμαξαν περίφραγμα τὸ περιβαλλόμενον διὰ δικτύων, ἐφ' οὗ ἔθετον καὶ μετέφερον τὰ ἄχυρα.

Ὅπως ἂν ἔχῃ, φρονῶ ὅτι τὸ Μαργούνιος, ἤ, ὡς ἐλέγετο, Μαργούνις, συνδέεται πρὸς τὸ μεσαιωνικὸν μαργούνιον καὶ δηλοῖ, ἴσως, τὸν ἔχοντα τὸ σχῆμα μαργουνίου.

Μελιγαλᾶς.

Ὁ Σπ. Λάμπρος ἐμνημόνευσε Μανουὴλ Μελιγαλᾶ βιβλιογράφου κατὰ τὸ 1341 [5], εὗρον δὲ καὶ ἐγὼ ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1231 Νικήταν τὸν Μελιγα-

[1] Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ φιλολογία 212. 215.

[2] Κ. Σάθα, Ἔνθ' ἀν. 215 Β. Α. Μυστακίδου, Ὁ ἱερὸς κλῆρος κατὰ τὸν ΙΣΤ΄. αἰῶνα (Μάξιμος Μαργούνιος) ἐν Εἰκοσιπενταετηρίδι τῆς καθηγεσίας Κωνσταντίνου Κόντου σ. 133-135, 160 ἑξ.

[3] Ἐν τῇ τυπικῇ διατάξει τοῦ ἱερομονάχου Νείλου, κτίτορος τῆς ἐν Κύπρῳ μονῆς τοῦ Μαχαιρᾶ, λέγεται ὅτι ὁ ἡγούμενος καθῆκον ἔχει «ἀναψηλαφᾶν μή πού τις (τῶν μοναχῶν) ἐργόχειρον κατασκευάζει τῆς αὐτοῦ βουλῆς καὶ γνώμης ἐκτός, εἴτε τὰ λεγόμενα κατὰ κοινολεξίαν μαργούνια» Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 5. 422. Ὁ Ἀββᾶς λαβὼν ἐκ τοῦ μαργουνίου αὐτοῦ μίαν εὐλογίαν (Μόσχου, Λειμωνάριον Migne P. G. 87^{3}. 2988)

[4] Ἐν Μεγίστῃ μαργούνια λέγονται τὰ ἐκ φύλλων φοίνικος σπυρίδια ἐντὸς τῶν ὁποίων θέτουσι στραγάλια, φιστίκια καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐν Ἰκάρῳ μαργούνιον ὁμοίως λέγεται ἡ ἐν τοῖς ἐλαιοτριβείοις πρὸς ἐκπίεσιν τῶν ἐλαιῶν χρησιμοποιουμένη σφυρὶς ἡ ἐκ κλάδων σχοίνων κατασκευαζομένη καὶ ἐν Κῷ καλάθιον ἀνοικτὸν μετὰ λαβῶν, ἐν ᾧ, ἀναρτωμένῳ ὄπισθεν τῆς θύρας, θέτουσι τὰ καθ' ἑκάστην περισσεύματα τῶν κοπτομένων ἄρτων.

[5] Σπ. Λάμπρου, Ἡ ὀνοματολογία τῆς Ἀττικῆς καὶ ἡ εἰς τὴν χώραν ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν. Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ 1. 159 ὑποσημ. 2.

λᾶν [1], τὸ ἐπίθετον δὲ τοῦτο διασῴζεται νῦν ἐν τῷ ὀνόματι τῆς Μεσσηνιακῆς πολίχνης Μελιγαλᾶ.

Νῦν ἐξεταστέον πόθεν τὸ ἐπίθετον.

Δὲν ἦτο ἀσύνηθες οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι νὰ πίνωσι μέλι μετὰ γάλακτος ἀναμεμειγμένον· ὁ Πίνδαρος π.χ. ἐν τῷ τρίτῳ Νεμεονίκῃ του (στίχ. 134 135) ὁμιλεῖ περὶ πόματος ἀποτελουμένου ἀπὸ «μέλι μεμιγμένον λευκῷ σὺν γάλακτι».

Τὸ μεῖγμα τοῦτο, ὅπερ νῦν λέγεται μ ε λ ί γ α λ ο [2] ἢ μ ε λ ί γ α λ α [3] καὶ ὅπερ οὕτως ἀναμφιβόλως καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα θὰ ὠνομάζετο, ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, ἄν τις κρίνῃ καὶ ἐκ χωρίου οἷον τὸ ἑπόμενον. «Ἵν' οὖν καὶ γάλακτος ἀπολαύσωμεν καὶ τοῦ μέλιτος ἐμφορηθῶμεν ἐνταῦθα τὸν ἡμέτερον καταπαύσαντες λόγον» [4]. Ὁ τοιοῦτον λοιπὸν μελίγαλα πωλῶν ἢ κατὰ προτίμησιν πίνων ἐκαλεῖτο Μελιγαλᾶς [5].

Πάντως δὲν πιστεύω ὅτι τὸ ἐπίθετον σχετίζεται πρὸς τὸν ἐπίδεσμον τὸν καλούμενον μελίγαλα [6].

Μεταξωτός.

Ἰωάννην τὸν μεταξωτὸν ἔχομεν ὑπογράφοντα ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1177 [7]. Ὅτι διὰ τοῦ ἐπιθέτου τούτου θὰ ἐδηλοῦτο ὁ λεπτοφυὴς καὶ λεπτὸς τοὺς τρόπους ἀρκούντως, φρονοῦμεν, ὑποστηρίζει ἡ σημερινὴ σημασία τοῦ ἐπιθέτου μεταξωτός.

Μούρτζουφλος - Μούρτζουλος.

Ἀλέξιος ὁ Δούκας ὁ ὡς Ἀλέξιος Ε΄. ἀναγορευθεὶς βασιλεὺς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ἐπεκαλεῖτο,

[1] M i k l o s i c h - M ü l l e r, Acta et Diplomata 4. 61. Ἴσως καὶ ὁ ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1357 M i k l o s i c h - M ü l l e r, Acta et Dipl. 1. 377) ἀναφερόμενος Μελισαλᾶς νὰ κεῖται κατὰ λάθος ἀντὶ τοῦ Μελιγαλᾶς Γ. Χ α τ ζ ῆ, Οἱ Ραοὺλ - Ράλαι σ. 28.

[2] Ὡς ἐν Λέσβῳ. Τὸ μελίγαλο ἐν Ἠπείρῳ λέγεται πρὸς ἔνδειξιν πλούτου καὶ εὐδαιμονίας. Πβ. τὸ τῆς Π. Δ. γῆ ῥέουσα μέλι καὶ γάλα.

[3] Ἐν Κῷ ἔνθα καὶ τὸ δίστιχον:

μελίγαλα ἐβάλασι κι' ἀθθοὺς καὶ σὲ ζυμώσαν
κι' οἱ ἄγγελοι ἀπ' τὸν οὐρανὸ τὴν ὀμορφιὰ σοῦ δώσαν.

[4] Χ ρ υ σ ο σ τ ό μ ο υ, Ἐγκώμιον εἰς Διόδωρον ἐπίσκοπον M i g n e, P. G. 52. 764. Παρόμοια πόματα εἶναι καὶ τὸ ο ἰ ν ό μ ε λ ι καὶ τὸ γ α ρ ό μ ε λ ο = ὕδωρ μετὰ μέλιτος (Ἤπειρος) τὸ καὶ ν ε ρ ό μ ε λ ο ἐν Θήρᾳ λεγόμενον.

[5] Τυρογαλᾶς νῦν ἐν Λάστᾳ λέγεται ὁ εὔρωστος μέν, ὀκνηρὸς δὲ καὶ ἄεργος, ἱκανὸς δῆλα δὴ μόνον νὰ πίνῃ τυρόγαλον.

[6] «Καὶ θεραπεύεται εἰ μὲν ὀλίγη ἐστὶν ἡ ἀραίωσις διὰ φαρμάκου στυπτικοῦ καὶ ξηραντικοῦ οἷον τῆς βαρβάρας καὶ ἐπιδέσμου τοῦ λεγομένου δελτωτοῦ. Τινὲς δὲ καλοῦσι τὸν ἐπίδεσμον τοῦτον μελίγαλα» Λ έ ο ν τ ο ς φ ι λ ο σ. Σύνοψις ἰατρικὴ 6. 10.

[7] C u s a, I diplomi 331. 16.

κατὰ τοὺς χρονογράφους, Μ ο ύ ρ τ ζ ο υ φ λ ο ς. Ὅτι τοῦτο ἦτο παρωνύμιον σαφῶς φαίνεται ἐκ τῶν μαρτυριῶν.

Οὕτως ὁ Γ. Ἀκροπολίτης λέγει ὅτι οἱ τῆς πόλεως τὸν ἐκάλουν οὕτω «εἴς τι τῶν αὐτοῦ ἐπιμεμφόμενοι» [1], διασαφηνίζων δ' ἔτι περαιτέρω τὸ πρᾶγμα ὁ Νικήτας Χωνιάτης προσθέτει ὅτι ἐπεκαλεῖτο οὕτως ὑπὸ τῶν συνεφήβων, «ἐκ τοῦ συνεσπάσθαι τὰς ὀφρῦς καὶ οἷον τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπικρέμασθαι» [2] ἤ, ὡς τὸ δημῶδες κείμενον γράφει, «ἀπὸ τοῦ τὰ ὀφρύδια ἔχειν δασέα καὶ ἡνωμένα, ἐπάνω τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ κρεμάμενα» [3].

Τὸ παρωνύμιον, τὸ ὁποῖον ὁ Συνόδης Παπαδημητρίου εἶπεν ὅτι δέον, ἴσως, πρὸς τὸ ἀρχαῖον Σ κ ο τ ί ο ψ ι ς νὰ συνδεθῇ [4], σχετίζεται ἀναμφιβόλως μὲ τὴν ποινὴν τῆς διαπομπεύσεως. Γνωρίζομεν δῆλα δὴ ὅτι κατὰ τὸν μεσαίωνα ὁ πομπευόμενος καὶ περιφερόμενος ἠλείφετο διὰ μελανίας τὸ πρόσωπον, ὁσάκις δὲ τὸ ἔγκλημα ἦτο βαρύτερον ἢ τὰ πάθη βιαιότερα, τότε καὶ ἐτυφλοῦτο, εἶχε δῆλα δή, ὡς παροιμιωδῶς λέγομεν σήμερον, «τύφλες καὶ μοῦτζες». Ὁ τοιοῦτος ἐκαλεῖτο μ ο ύ τ ζ ο υ φ λ ο ς (μουτζότυφλος) καὶ κατόπιν, ἀναπτύξει ἑνὸς ρ, συνήθει εἰς πολλὰς λέξεις, μ ο ύ ρ τ ζ ο υ φ λ ο ς [5]. Ἐκαλεῖτο λοιπὸν οὕτω ὁ Ἀλέξιος ὡς ὁμοιάζων ἕνεκα τῆς πυκνότητος τῶν ὀφρύων πρὸς ἐκείνους, ὧν πρὸς τιμωρίαν εἶχον ἐξορυχθῆ οἱ ὀφθαλμοί.

Μὲ τὸ ἀνωτέρω ἐπίθετον συνεξεταστέον κρίνομεν καὶ τὸ ἐπ' ἴσης μεσαιωνικόν.

Μούρτζουλος [6] ἢ ***Μουρτζούλης*** [7].

Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι νῦν μουρτζούλα λέγεται ἡ μελανία, τὸ μαύρισμα (Καταφύγιον - Καστορία Μακεδονίας) μ ο υ ρ τ ζ ο υ λ ώ ν ω δ' ἐν Ἠπείρῳ μαυρίζω, ῥυπαίνω, φυσικὸν εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι Μ ο ύ ρ ζ ο υ λ ο ς ἦτο ὁ μέλας τὸ πρόσωπον εἴτε πρὸς ὕβριν ἢ καθ' ὅλου ὁ μεγαλάγχρους ὁ μούτζουρος ἐν Σάμῳ λεγόμενος [8].

[1] Γ. Ἀ κ ρ ο π ο λ ί τ ο υ, Χρονικὴ συγγραφὴ 1. 7. 6 (Heisenberg). Περὶ τοῦ Ἰσαακίου Δούκα ὁμιλῶν ὁ αὐτὸς χρονογράφος λέγει ὅτι ὠνομάζετο Μούρτζουφλος «τῷ γένει τούτου τοὐπίκλην τινῶν ἐπιθέντων τῶν παίζειν εἰωθότων ἐπὶ τὰς κλήσεις». Ἔνθ' ἀν. 144. 7. Βλέπε καὶ H. M o r i t z, Die Zunamen 1. 25. 41, 2. 51.

[2] Ν ι κ. Χ ω ν ι ά τ ο υ, Χρον. Διήγ. 742. 12.

[3] Ν ι κ. Χ ι ω ν ά τ ο υ, Ἔνθ' ἀν. 742. 27.

[4] Βλ. Βυζαντ. Χρονικὰ 5. 731.

[5] Περὶ τῆς ἀναπτύξεως ταύτης τοῦ ρ βλέπε Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Φωνητικά, ἐτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικὰ Λεξικ. Ἀρχ. 4. 83 ἑξ. Τὸ ἀνωτέρω ἔθιμον ὑποδεικνύουσι καὶ τὰ σημερινὰ μ ο υ ρ τ σ ο υ φ λ ῶ = κακομεταχειρίζομαι, περιφρονῶ (Θρᾴκη, Σκῦρος) προπηλακίζω (Ἀρτάκη, Πάνορμος Βιθυνίας) καὶ μ ο υ ρ τ ζ ο ύ φ λ ι α (τὰ) αἱ ἐπιτιμήσεις (Μεσημβρία). Ἔπιθι καὶ ὅσα σχετικὰ ἐσημείωσα ἐν τῇ μελέτῃ μου «ἀπὸ τὰ Βυζαντινὰ ἔθιμα» ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος τοῦ 1928. σ. 364.

[6] M i k l o s i c h - M ü l l e r, Acta et Diplomata 6. 152. 171.

[7] G. S c h l u b e r g e r, Sigillographie 681.

[8] Ε. Σ τ α μ α τ ι ά δ ο υ, Σαμιακὰ 5. 184.

Ξυλινάκις.

Τὸ ἐν τῇ Δ. Κρήτῃ εὔχρηστον ἐπίθετον Ξυλινάκις πρέπει ν' ἀναχθῇ, φυσικά, εἰς τὸ μεσαιωνικὸν Ξυλινᾶς, ὅπερ ὡς προσηγορικὸν ἔχομεν ἀναφερόμενον ἐν τῷ 8ῳ κανόνι τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Η΄. κατὰ Λατίνους Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ «σκυτέων, ἰχθυοπρατῶν, ξυλινάδων, βελονάδων καὶ τῶν λοιπῶν τῶν τοιούτων». Τὸ ξυλινᾶς τοῦτο ὁ Meursius, καὶ κατόπιν ὁ Du Cange κακῶς μετέφρασαν διὰ τοῦ lignarius, lignator [1]. Ὁ τοιοῦτος, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἔπρεπε νὰ λέγεται μόνον ξυλᾶς. Ξυλινᾶς εἶναι ἁπλούστατα ὁ κατασκευάζων ἢ ἐμπορευόμενος ξύλινα, κρουπέζας δῆλα δὴ ξυλίνας, κοινῶς νῦν τσόκαρα, καὶ ἀλλαχοῦ ἐν τῇ οἰκιακῇ οἰκονομίᾳ καὶ ἐν τοῖς λουτροῖς συχνότατα χρησιμοποιουμένας [2]. Ὡς δ' ὁ πωλῶν ξύλινα ἐλέγετο Ξυλινᾶς, οὕτω καὶ ὁ πωλῶν ὑάλινα σκεύη ἐλέγετο Ὑαλινᾶς, ἐξ οὗ καὶ Γυαλινᾶς [3], ἔτι δὲ ὁ τὰ πήλινα ἀγγεῖα πωλῶν Πηλινᾶς [4].

Ραγκαβᾶς - Ραγκαβές.

Τὸ γνωστὸν τοῦτο Βυζαντινὸν ἐπίθετον, ὅπερ ἐκ ξενικῆς λέξεως, ὡς φαίνεται, ἐπλάσθη, ἀνακτέον εἰς τὰ σκωπτικά.

Τί θὰ ἐσήμαινε κατὰ τὸν μεσαίωνα ὁ Ραγκαβᾶς ἢ Ραγκαβέ(α)ς δύναταί τις νὰ συμπεραίνῃ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅτι νῦν ἐν Κυθήροις ραγκαβᾶς λέγεται ὁ ἄσωτος καὶ ἀκατάστατος [5], Ραγκαβῖνα δ' ἐν Βουρβούροις τῆς Κοινουρίας ἡ ἀδηφάγος.

Ὅτι τὸ Ραγκαβᾶς εἶναι συνώνυμον τοῦ Σαραντάπηχυς, ὡς ἔκ τινων συνδυασμῶν εἴκασεν ὁ Δ. Καρμπούρογλους, δὲν εἶναι πιθανόν [6].

Τζίσκος.

Περιγράφων ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος τὴν ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, ἀναφέρει Θεσσαλονικέα τινὰ Βασίλειον

[1] Ἐν λ. ξυλινᾶς.

[2] Ὁ Ψευδοκωδινός, Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως 2. 276 (Preger) λέγει ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονὴ τοῦ Ξυλινίτου ὠνομάσθη οὕτω «διὰ τὸ τὰς μοναζούσας χρῆσθαι εἰς ὑπόδησιν τοῖς οὕτω καλουμένοις ξυλίνοις».

[3] Ἀντώνιον Ὑαλινᾶν ἐκ Κρήτης ἀναφέρει ὁ Γ. Φραντζῆς ἐν τῷ χρονικῷ του (196.15), βραδύτερον δ' εἶναι γνωστὸν τὸ Κρητικὸν τοῦτο ἐπίθετον ἐξ ἐγγράφων τοῦ ΙΕ΄. καὶ ΙΣΤ΄. αἰῶνος. Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 6. 659, 689, Στ. Ξανθουδίδου, Κρητικὰ συμβόλαια 25. 26. 362). Τὸ Ὑαλινᾶς ἐννοεῖται παρήχθη ἐκ τοῦ ὑάλινα καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ γιαλινός, ὡς δέχεται ὁ Moritz (Ἔνθ' ἀν. 2. 30.). Πρὸς αὐτὸ δὲ σχετιστέον καὶ τὸ μεσαιωνικὸν Ὑαλέας, περὶ οὗ ὅρα Σπ. Λάμπρου, Ν. Ἑλλην. σ. 48 - 51 καὶ Φ. Κουκουλέ, Περὶ τῶν καταλήξεων - έας - βρόχι - αῖος Λεξικ. Ἀρχ. 6. 240.

[4] Τὸ ἐπίθετον ἐσημείωσα ἐξ ἐγγράφων τῆς ἐν Πόντῳ μονῆς Βαζελῶνος τοῦ ΙΔ΄. καὶ ΙΕ΄. αἰῶνος Th. Ouspensky et V. Bénéchévitch, Actes de Vazélon σ. 93. 113.

[5] Πανδώρας τόμ. ΙΕ΄. φύλλ. 340. 90.

[6] Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Αἱ Ἰνδικαὶ Ἀθῆναι, Ἑστία 28 Νοεμβρίου 1926.

Τζίσκον [1]. Τὸ ἐπίθετον, ὅπερ ὡς Σίσκος φέρεται καὶ σήμερον ὡς οἰκογενειακὸν [2] καὶ ἐν τοπωνυμίαις [3], παράγεται ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ Chichco τοῦ δηλοῦντος τὸν παχύσαρκον, ἣν σημασίαν ἔχει καὶ νῦν τὸ ἐπίθετον, ἀφ' οὗ ἐν Καρπάθῳ [4] καὶ Σινασῷ τῆς Καππαδοκίας σίσκος λέγεται ὁ εὔσαρκος, ἐν Κύπρῳ δ' ὁ ὑπὲρ τὸ δέον παχύσαρκος. Τὸν παχύσαρκον λοιπὸν δηλοῖ τὸ ἐπίθετον ἢ καὶ τὸν ἰσχυρὸν καὶ εὔσαρκον, ἣν σημασίαν ἔχει ἔτι καὶ νῦν ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Φιλομμάτης.

Ἰωάννης ὁ Φιλομμάτης ἀναφέρεται ἐν μεσαιωνικῷ ἐγγράφῳ [5] Δημήτριος ὁ Φιλομμάτης εἶναι βιβλιογράφος τοῦ 1364 [6], Ἄγγελον Φιλομμάτην μνημονεύει ὁ Γ. Φραντζῆς [7] ἐν τῷ χρονικῷ του, κεῖται δὲ τὸ ἐπίθετον καὶ ἐν τῷ συναξαρίῳ τοῦ ἁγίου Μηνᾶ τοῦ Καλλικελάδου, ὡς Φλομμάτης δὲ φέρεται καὶ σήμερον [8].

Τὸ liebaug διὰ τοῦ ὁποίου τὸ μεταφράζει ὁ Η. Moritz (2. 50) οὐδὲν λέγει.

Παλαιὰ ἦτο συνήθεια εἰς ἔνδειξιν τρυφερότητος καὶ ἀγάπης νὰ φιλῇ τις τοῦ προσφιλοῦς προσώπου τοὺς ὀφθαλμούς. Ἤδη παρ' Ὁμήρῳ ἡ Πηνελόπη ὑποδεχομένη τὸν ἐπανελθόντα Τηλέμαχον

ἀμφὶ δὲ παιδὶ φίλῳ βάλε πήχεε δακρύσασα
κύσσε δέ μιν κεφαλήν τε καὶ ἄμφω φάεα καλά [9]

Τὴν συνήθειαν ταύτην διετήρησαν καὶ οἱ μεσαιωνικοί, ὡς δεικνύουσι τὰ ἑπόμενα χωρία· «ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ καταφιλήσας αὐτοῦ τὰ γλυκύτατα ὄμματα ἔφη» [10] «ἀσπαζόμενος (ὁ ὅσιος Λουκᾶς) ἑκάστου χείλη, ὄμματα, πρόσωπον «εὔχεσθε, ἀδελφοί, ἔφασκεν, ὑπὲρ ἐμοῦ» [11]· «ὁ δὲ.... τὸν κλεινὸν περιπλακεὶς Ἀλέξιον κατεφίλει χείλη καὶ παρειὰς καὶ τοὺς χαρίεντας ὀφθαλμούς» [12] «ἐπὶ τούτους (ἡ βασιλὶς τῶν πόλεων) κατασπάζεταί σου τὰ ὄμματα, τὰ πολλάκις ὑπὲρ αὐτῆς ἀγρυπνήσαντα, καταφιλεῖ σου τὰς χεῖρας» [13].

[1] Tafel, Eustathii Opusc. 291. 34.

[2] Ὡς ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ Θάσῳ.

[3] Ἐν τῇ περιφερείᾳ Σιαννῶν Ρόδου ὡς καὶ ἐν τῷ χωρίῳ Γιαννάδι τῆς αὐτῆς νήσου.

[4] Ε. Μανωλακάκη, Καρπαθιακὰ 212.

[5] Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 4.278.

[6] Gardthausen - Vogel, Die griechischen Schreiber 107.

[7] Γ. Φραντζῆ, Χρονικ. 116. 14.

[8] Ι. Σταμνοπούλου, Ὀνοματολογικὰ ἐν Λαογραφ. τόμ. ΣΤ΄. 450.

[9] Ὀδ. Ρ 39.

[10] Νικηφόρου Πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως, Βίος Ἀνδρέου τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ Migne P. G. 111. 696 A.

[11] Γ. Κρέμου, Φωκικὰ 1. 52.

[12] Νικηφόρου τοῦ Βρυεννίου, Ἱστορ. 93.8

[13] Μιχ. Ψελλοῦ, Προσφώνησις πρὸς τὸν βασιλέα κὺρ Ἀλέξιον τὸν Κομνηνόν· Κ. Σάθα, Μεσ. βιβ. 5. 229.

Εἶπε δὲ καὶ ὁ Γ. Φραντζῆς «ἐπιλαβὼν (ὁ βασιλεὺς) ἀνέστησέ με καὶ κατεφίλησέ μου τοὺς ὀφθαλμούς» [1], συνήθεια τὴν ὁποίαν καὶ σήμερον ἀκόμη διατηροῦμεν, καὶ ἣν ὑποδηλοῖ καὶ ἡ φρ. φιλῶ τὰ μάτια σου τὰ δυό.

Φιλομμάτης ἢ Φιλομάτης λοιπὸν θὰ ἦτο ὁ ἔχων τὴν συνήθειαν νὰ φιλῇ τοὺς ὀφθαλμούς, ὡς Γονύφιλος [2] θὰ ἦτο ὁ συνηθίζων νὰ φιλῇ τὸ γόνυ, σχῆμα ὅπερ ἐπ' ἴσης ἦτο σύνηθες κατὰ τὸν μεσαίωνα. Κατὰ τὸ Φιλομμάτης δὲ ἐπὶ τὸ ἀστειότερον ἐλέχθη καὶ Φιλομύτης [3] ὁ φιλῶν δῆλα δὴ τοῦ ἄλλου τὴν ρῖνα [4].

Χοϊδιᾶς - Χοϊδᾶς.

Ἐν μεσαιωνικοῖς Κεφαλληνιακοῖς ἐγγράφοις ἀναφέρεται τὸ ἐπίθετον Χοϊδιᾶς [5] ἢ Χοϊδᾶς [6], ὑφ' ὃν τελευταῖον τύπον καὶ σήμερον εἶναι τοῦτο ἐν χρήσει ἐν τῇ νήσῳ.

Ὁ Ἠλίας Τσιτσέλης ἐν τοῖς Κεφαλληνιακοῖς συμμίκτοις του ἀναφέρει παράδοσίν τινα, καθ' ἣν οἱ Χοϊδᾶδες ἦλθον εἰς Κεφαλληνίαν ἐκ Κρήτης, τὸ δ' ὄνομά των εἶναι παραφθορὰ τοῦ conte d'Ida [7]. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές. Τὸ Χοϊδιᾶς παλαιότερον Χοϊδέας εἶναι ὁ κατασκευαστὴς χοϊδίων, λέξεως, ἣν ὁ Σουΐδας διὰ τοῦ σταμνίου ἑρμηνεύει [8], ἐπλάσθη δὲ κατὰ τὸ Κεραμέας, Γαστρέας, ὡς πάλιν τὸ Χοϊδᾶς κατὰ τὸ Ἀγγᾶς (=ἀγγείων κατασκευαστής), Τσουκκαλᾶς καὶ τὰ ὅμοια.

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

---

[1] Γ. Φραντζῆ, Χρονικ. 216. 5. Βλέπε καὶ C. Sittl, Die Gebärden der Griechen und Römer σ. 40.

[2] Γονύφιλος ὁ πρεσβύτερος Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 3. 10. ἔτος 1192.

[3] Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 3. 10 ἔτους 1359.

[4] Πβ. τὴν σημερινὴν ἀστείαν φράσιν. Ταῦτα καὶ ἄνευ ἑτέρου σὲ ἀσπάζομαι εἰς τὴ μύτη.

[5] Miklosich-Müller Ἔνθ' ἀν. 5. 19. 20. 36.

[6] Miklosich-Müller, Ἔνθ ἀν. 5. 18. 40.

[7] Ἠλ. Τσιτσέλη, Κεφαλληνιακὰ σύμμικτα 1.816.

[8] Χοΐδια· σταμνία· κατεσκεύασαν χοΐδια τὸ μέγεθος λεπτὰ ταῖς κατασκευαῖς διαφερόντως. Ἴσως μὲ τὴν λέξιν σχετίζεται καὶ τὸ ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Κυρίλλου χύδρα· τζυκάλη κοχοΐδιον, ὅπερ κακῶς εἰς κοχλίδιον διορθοῦται, ὡς πάλιν κακῶς τὸ χοΐδια ὑπὸ τοῦ Ζηκίδου (Ath. Mitt. 1906. 237) εἰς χοϊαῖα.

Η ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΑΚΟΜΙΝΑΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΝ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ

Ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 230 (φ. 291^{α} - 294^{β}) καὶ 262 (φ. 508^{α} - 513^{β}) κώδιξι τῆς ἐν Μόσχᾳ συνοδικῆς βιβλιοθήκης, τοῖς περιέχουσι τὰς κατηχήσεις τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, εὕρηται καὶ ἑρμηνεία τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ Εὐαγγελιστοῦ».

Τὴν ἑρμηνείαν ταύτην ἀντιγράψας ὁ Σπ. Λάμπρος μετὰ τῶν κατηχήσεων τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου καὶ τῆς ὁμιλίας τοῦ αὐτοῦ «εἰς τὴν τριήμερον καὶ ζωαρχικὴν ταφὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» ἡτοίμασε πρὸς ἔκδοσιν, τὰ ἕτοιμα δὲ ταῦτα πρὸς ἔκδοσιν κείμενα εὕρηνται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. Β΄ καταλοίπῳ τοῦ Σπ. Λάμπρου [1], ἐν τῷ ὁποίῳ τὸ κείμενον τῆς ἑρμηνείας εἰς τὴν ἀποκάλυψιν καταλαμβάνει τὰς σελίδας 880 - 891.

Ἁπλῆ ἀνάγνωσις τοῦ κειμένου τῆς ἑρμηνείας ταύτης, ἥτις ἐπεκτείνεται εἰς τὰ ὀκτὼ μόνον πρῶτα κεφάλαια τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου, πείθει ὅτι δὲν πρόκειται κυρίως περὶ ἑρμηνείας τῆς ἀποκαλύψεως, ἀλλὰ περὶ συλλογῆς ἑρμηνευτικῶν σχολίων εἰς αὐτήν. Ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ ταύτῃ ἐνιαχοῦ μὲν ἑρμηνεύονται λέξεις τινὲς μόνον τοῦ κειμένου τῆς ἀποκαλύψεως, αἵτινες σπανιώτατα χαρακτηρίζονται ὡς τοιαῦται, ἐνιαχοῦ δὲ γίνεται ἡ ἑρμηνεία ὁλοκλήρου περικοπῆς διὰ γενικῆς τινος παρατηρήσεως. Οὕτως αἱ πλεῖσται τῶν λέξεων τοῦ κειμένου τῆς ἀποκαλύψεως μένουσιν ἀνερμήνευτοι, ὁ δὲ ἀναγινώσκων τὴν ἑρμηνείαν ταύτην δὲν δύναται νὰ κατανοήσῃ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς πλήρως, ὅπερ ἄλλως τε οὐδὲ ὁ γράψας τὰ σχόλια ταῦτα ἐσκόπει. Οὐδὲ συνδέονται πρὸς ἀλλήλας αἱ ἑρμηνεῖαι αὗται τῶν μεμονωμένων λέξεων καὶ αἱ ἑρμηνευτικαὶ παρατηρήσεις τῶν περικοπῶν, ἀλλὰ παρατίθενται αὐτοτελῶς καὶ ἀσχέτως πολλαχοῦ πρὸς ἀλλήλας. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἡμετέρα εἰς τὴν ἀποκάλυψιν ἑρμηνεία δὲν εἶναι κυρίως ἑρμηνεία, ἀλλὰ συλλογὴ ἑρμηνευτικῶν σχολίων εἰς αὐτήν. Κατὰ ταῦτα ἐκ πρώτης ὄψεως ἠδύνατό τις νὰ νομίσῃ ὅτι ἀντιγραφεύς τις τῶν ἔργων τοῦ

---

[1] Περιγραφὴν τοῦ καταλοίπου τούτου πρβλ. ἐν τῇ διατριβῇ μου «Αἱ ἀνέκδοτοι κατηχήσεις τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτου», τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (τόμ. 3 τεῦχ. 4 Ἀπρίλιος σ. 297-300).

Μιχαὴλ Ἀκομινάτου εὑρὼν τὸ κείμενον τῆς ἀποκαλύψεως, εἰς τὸ ὁποῖον οὗτος εἶχε προσθέσει παρασελίδια ἑρμηνευτικὰ σχόλια, ἀντέγραψε ταῦτα καὶ οὕτω ἀπετελέσθη τὸ ἡμέτερον κείμενον τῆς ἑρμηνείας τῆς ἀποκαλύψεως, ὅπερ ἀποτελεῖται οὕτως ἐκ τῶν ἀσυνδέτων πρὸς ἄλληλα ἑρμηνευτικῶν σχολίων τοῦ Ἀκομινάτου.

Εἰς τὸν μετὰ προσοχῆς ὅμως ἀναγινώσκοντα τὰ ἑρμηνευτικὰ ταῦτα σχόλια ἐγείρεται ἀμέσως ἀμφιβολία, ἐὰν ταῦτα προῆλθον ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ Ἀκομινάτου. Ὅτι τὰ σχόλια ταῦτα δὲν εἶναι τόσον ἀρχαῖα, ὅσον τὰ ὑπ' ἐμοῦ καὶ τοῦ Harnack ἐν τοῖς Texte und Untersuchungen ἐκδοθέντα [1], οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία [2]. Οὐδεμία ὅμως ἀφ' ἑτέρου ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ γλῶσσα καὶ τὸ ὕφος τῶν σχολίων τούτων εἶναι διάφορα τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, ὅστις ἄλλως τε ἦτο ἀδύνατον γράφων σχόλια εἰς τὴν ἀποκάλυψιν νὰ μὴ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς ἤδη γνωστὰς ἑρμηνείας τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Ἀνδρέου Καισαρείας καὶ τοῦ Ἀρέθα καὶ ἑπομένως νὰ μὴ ἀναφέρῃ καὶ τούτους, ἀλλὰ μόνον τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν καὶ τὸν Ψευδοδιονύσιον. Κατὰ ταῦτα τὰ σχόλια ταῦτα δὲν ἐγράφησαν ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου.

Ἀλλὰ τότε τίς ὁ συγγραφεὺς τῶν σχολίων τούτων; Προσεκτικωτέρα ἐξέτασις αὐτῶν ἀποδεικνύει ὅτι ταῦτα ἔχουσι μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Ἀνδρέου Καισαρείας, πρὸς τῆς ὁποίας τὸ κείμενον πολλαχοῦ συμφωνοῦσι κατὰ λέξιν. Ἡ ὁμοιότης δ' αὕτη καὶ συμφωνία τῶν σχολίων καὶ τῆς ἑρμηνείας τοῦ Ἀνδρέου εἶναι τοιαύτη ὥστε οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ τὴν μεταξὺ τῶν δύο τούτων κειμένων ἐξάρτησιν. Ζήτημα μόνον δύναται νὰ ἐγερθῇ ποῖον τῶν κειμένων τούτων ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἑτέρου καὶ ἑπομένως ποῖον ἐγράφη πρῶτον. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ συμφωνία αὕτη καὶ ἐξάρτησις δύναται νὰ ἐξηγηθῇ κατὰ δύο τρόπους, ἢ ὅτι τὰ ἡμέτερα σχόλια εἶναι ἀρχαιότερα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀνδρέου Καισαρείας, οὗτος δὲ παρέλαβεν αὐτὰ πολλαχοῦ αὐτολεξεὶ ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ αὐτοῦ, ἢ ὅτι ταῦτα ἐγράφησαν μετὰ τὴν συγγραφὴν τῆς ἑρμηνείας τοῦ Ἀνδρέου καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης. Ἐκ τῶν δύο τούτων ἐξηγήσεων μόνον ἡ δευτέρα, ὡς νομίζω, εἶναι ὀρθή. Τὴν γνώμην μου ταύτην στηρίζω ἐπὶ τῆς ἀκολούθου παρατηρήσεως. Ὁ Ἀνδρέας ἑρμηνεύων τὸ κείμενον τῆς ἀποκαλύψεως (6, 12 ἑ.) παρατηρεῖ. «Καὶ ταῦτά τινες εἰς τὴν ἐπὶ Οὐεσπεσιανοῦ βασιλέως πολιορκίαν ἐξέλαβον ἅπαντα, τῶν εἰρημένων ἕκαστον τροπολογήσαντες. Ἡμῖν δὲ φαίνεται μετάβα-

[1] 3 Reihe, 8 Band, Heft 3 (38,3) τοῦ 1911 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Die Scholien-Kommentar des Origenes zur Apocalypse Johannis.

[2] Τὸ γεγονὸς ὅτι ἐν τοῖς σχολίοις τούτοις ἀναφέρεται ὁ Ψευδοδιονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, οὗτινος τὰ συγγράμματα ἐγράφησαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ πέμπτου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἕκτου αἰῶνος, ἀποδεικνύει ὅτι τὰ σχόλια ταῦτα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γραφῶσι πρὸ τοῦ ἕκτου αἰῶνος.

σιν ἐνταῦθα γεγενῆσθαι ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς διωγμοῖς χρόνων εἰς τὸν καιρὸν τὸν πρὸ τῆς τοῦ Ἀντιχρίστου ἀφίξεως» (Migne P. G. 106, 272). Κατὰ ταῦτα ὁ Ἀνδρέας φρονεῖ ὅτι τὰ ὀφθέντα μετὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς ἕκτης σφραγῖδος δὲν ἀναφέρονται, ὥς τινες νομίζουσιν, εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Οὐεσπεσιανοῦ, ἀλλ' εἰς τὸν καιρὸν τὸν πρὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ τὴν γνώμην του ταύτην χαρακτηρίζει ὡς ἰδίαν γνώμην, ἀντιθέτων αὐτὴν πρὸς τὴν γνώμην τῶν πρὸ αὐτοῦ. Πρὸ τῆς ἐποχῆς λοιπὸν τοῦ Ἀνδρέου τὰ ὀφθέντα μετὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς ἕκτης σφραγῖδος ἀνεφέροντο εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Οὐεσπεσιανοῦ, αὐτὸς δὲ πρῶτος νομίζει ὅτι ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὸν καιρὸν τὸν πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀντιχρίστου. Ἐν τοῖς ἡμετέροις ὅμως σχολίοις ὡς πρὸς τὰ ὀφθέντα μετὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς ἕκτης σφραγῖδος σημειοῦται «ἐνταῦθα τὰ πρὸ τῆς φανερώσεως τοῦ Ἀντιχρίστου καταλέγει» (28,15). Ἐὰν τὰ σχόλια ταῦτα εἶχον γραφῇ πρὸ τῆς συγγραφῆς τῆς ἑρμηνείας τοῦ Ἀνδρέου καὶ ἑπομένως ὁ Ἀνδρέας γράφων τὴν ἑρμηνείαν αὐτοῦ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτά, ἔπρεπε δὲ νὰ τὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν, διότι ἡ ἐξάρτησις τῆς ἑρμηνείας καὶ τῶν σχολίων εἶναι ὀφθαλμοφανής, δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ χαρακτηρίσῃ ὁ Ἀνδρέας ὡς ἰδίαν γνώμην, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν γνώμην τῶν πρὸ αὐτοῦ, ὅτι τὰ ὀφθέντα μετὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς ἕκτης σφραγῖδος ἀναφέρονται εἰς τὸν πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀντιχρίστου χρόνον, ἀφοῦ τὴν γνώμην ταύτην εἶχεν ἤδη ἐκφράσει ὁ πρὸ αὐτοῦ γράψας σχολιαστής, ὃν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν. Κατὰ ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ σχόλια ἐγράφησαν πρὸ τῆς συγγραφῆς τῆς ἑρμηνείας τοῦ Ἀνδρέου. Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα καταλήγομεν, ἐὰν λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Ἀνδρέου εἰς τὸ ἀποκαλύψεως 8,7 ἑ. Ὁ Ἀνδρέας ἑρμηνεύων τὸ κείμενον τοῦτο παρατηρεῖ· «Ταῦτά τισιν ἔδοξεν αἰνίττεσθαι τὴν ἐν γεέννῃ τῶν ἁμαρτωλῶν κόλασιν, πολυτρόπως διὰ τῶν αἰσθητῶν ὀδυνηρῶν τροπολογουμένην· ἡμεῖς δὲ νομίζομεν διὰ τὸ μάλιστα οὐ τὴν τρίτην μοῖραν εἶναι τῶν κολαζομένων ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι.... τὰς πρὸ τῆς συντελείας ταῦτα πληγὰς ἐμφαίνειν» (Migne P. G. 106, 289). Κατὰ ταῦτα ὁ Ἀνδρέας νομίζει ὅτι τὰ μετὰ τὸ πρῶτον σάλπισμα τοῦ ἀγγέλου γενόμενα δὲν ἀναφέρονται, ὥς τινες νομίζουσιν, εἰς τὰς ἐν τῇ γεέννῃ κολάσεις τῶν ἁμαρτωλῶν, ἀλλ' εἰς τὰς πρὸ τῆς συντελείας πληγὰς καὶ τὴν γνώμην ταύτην χαρακτηρίζει ὡς ἰδίαν γνώμην ἀντιθέτων αὐτὴν πρὸς τὴν γνώμην τῶν πρὸ αὐτοῦ. Πρὸ τῆς ἐποχῆς λοιπὸν τοῦ Ἀνδρέου τὰ μετὰ τὸ πρῶτον σάλπισμα ἀναφέροντο εἰς τὰς ἐν τῇ γεέννῃ κολάσεις τῶν ἁμαρτωλῶν, αὐτὸς δὲ πρῶτος νομίζει ὅτι ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὸν καιρὸν τὸν πρὸ τῆς συντελείας. Ἐν τοῖς ἡμετέροις ὅμως σχολίοις ὡς πρὸς τὰ μετὰ τὸ πρῶτον σάλπισμα σημειοῦται· «Διὰ τούτων τὰ πρὸ τῆς συντελείας χαρακτηρίζεται φόβητρα, ὡς ἐν τῷ Σινᾷ σύμβολα θείας παρουσίας ἐγένοντο» (29, 16). Ἐὰν τὰ σχόλια ταῦτα εἶχον γραφῇ πρὸ τῆς συγγραφῆς τῆς ἑρμηνείας τοῦ Ἀνδρέου καὶ ἑπομένως οὗτος γράφων τὴν ἑρμηνείαν αὐτοῦ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτά, δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ χαρακτη-

ρίση ὡς ἰδίαν γνώμην, γνώμην, ἣν πρὸ αὐτοῦ εἶχεν ἤδη ἐκφράσει ὁ σχολιαστής, ὃν εἶχεν πρὸ ὀφθαλμῶν. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύεται ὅτι τὰ ἡμέτερα σχόλια ἐγράφησαν μετὰ τὴν συγγραφὴν τῆς ἑρμηνείας τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Ἀνδρέου, μετὰ λοιπὸν τὸν ἕβδομον αἰῶνα καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ταύτης. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξακριβωθῇ τὶς ὁ γράψας τὰ σχόλια ταῦτα, ἀφοῦ τὸ κείμενον αὐτῶν οὐδεμίαν παρέχει ἡμῖν πρὸς τοῦτο βοήθειαν. Πάντως ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος, εἷς τῶν διαπρεπεστέρων συγγραφέων τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς γράψας τὰ σχόλια ταῦτα, ἅτινα εἶναι ἀτελής τις καὶ ἐλλιπὴς καὶ ἀμέθοδος περίληψις τῆς ἑρμηνείας τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Ἀνδρέου ἄνευ τῆς χρήσεως καὶ τῆς ἑρμηνείας τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Ἀρέθα καὶ ἄνευ μεγάλης πρωτοτυπίας καὶ αὐτενεργείας, οἵαν θὰ ἐδικαιοῦτο τις νὰ ἀναμένῃ παρὰ τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου.

Παρ' ὅλας ὅμως τὰς ἐλλείψεις ταύτας τὰ ἡμέτερα σχόλια εἶναι ἄξια ἐκδόσεως ἰδίᾳ διὰ τὴν αὐτοτέλειαν, ἣν ἐνιαχοῦ δεικνύει ὁ γράψας ταῦτα, τὴν ἐκφαινομένην ἐνίοτε καὶ εἰς προσθήκας. Δημοσιεύομεν λοιπὸν ταῦτα κατωτέρω κατὰ τὸ πρὸς ἔκδοσιν ἑτοιμασθὲν κείμενον τοῦ Σπ. Λάμπρου μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων κριτικῶν διορθώσεων. Παρατηροῦμεν μόνον ἐνταῦθα ὅτι τὰ τρία κενά, ἅτινα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κειμένῳ ἡμῶν, τὰ προελθόντα ἐκ τοῦ τιλφοβρώτου τοῦ κώδικος 230, μὴ δυνάμενα δὲ νὰ συμπληρωθῶσιν ἐκ τοῦ κώδικος 262, ἅτε ἐλλείποντα ἐν αὐτῷ, δύνανται νὰ συμπληρωθῶσιν ἐκ τῆς ἑρμηνείας τοῦ Ἀνδρέου καὶ δὴ τὸ μὲν πρῶτον κενὸν (29, 10 - 11) ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Ἀνδρέου «Διεγείρει διὰ τῆς πεύσεως τοῦ μακαρίου ὁ ὀφθεὶς πρὸς τὴν τῶν ὁραθέντων ἔρευναν. Ὁ δὲ τὴν ἄγνοιαν προβαλλόμενος παρὰ τοῦ ὀφθέντος σοφίζεται». (Migne P. G. 106, 284), τὸ δὲ δεύτερον (29, 15) ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Ἀνδρέου «τότε περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας ἄγνωστον» (Migne P. G. 106, 285)[1] καὶ τὸ τρίτον (29, 16), ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Ἀνδρέου «Τοῦ δὲ ἀγγέλου τούτου τύπον ἐπέχει ἕκαστος ἱεράρχης ὡς μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ τῶν μὲν τὰς κλήσεις ἀνάγων, τῶν δὲ τὸν ὑλισμὸν κατάγων, τοὺς δὲ τῶν ἁμαρτανόντων ἐπιστρέφων ἢ λόγῳ ἢ παιδείαις αὐστηροτέραις» (Migne P. G. 106, 288)[2].

[1] Τὸ ὑπὸ τοῦ Λάμπρου ἀναγνωσθὲν «ινωσον» πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ πιθανώτατα ἄγνωστον. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἐνταῦθα ὅτι ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Οἰκουμενίου τὸ χωρίον ἔχει ὡς ἀκολούθως· «τό τε τῆς δευτέρας τοῦ Κυρίου παρουσίας καὶ τῆς προτέρας ἀγνόημα» (Cramer, Catenae 8, 298).

[2] Εἶναι φανερὸν ὅτι τὰ μετὰ τὸ ἢ παραλειπόμενα πρέπει νὰ συμπληρωθῶσι διὰ τοῦ «ἢ λόγῳ ἢ παιδείαις αὐστηροτέραις», τὸ δὲ προηγούμενον τούτων κείμενον θὰ περιείχετο εἴτε αὐτολεξεὶ εἴτε περιληπτικῶς ἐν τῷ τιλφοβρώτῳ τέλει τοῦ φύλλου 293 β.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΟΥ[1]

Ὁρισμὸς τί ἐστιν ἀποκάλυψις

Ἀποκάλυψις μέν ἐστιν ἡ τῶν κρυπτῶν μυστηρίων δήλωσις, καταυγαζομένου τοῦ ἡγεμονικοῦ εἴτε διὰ θείων ὀνειράτων εἴτε καθ' ὕπαρ ἐκ θείας ἐλλάμψεως.

Δοθῆναι δὲ ταύτην φησὶν ἀνθρωπινώτερον περὶ αὐτοῦ τὸν λόγον ποιού- 5 μενος, ἐπείπερ ἐν τῷ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίῳ τοῖς θεοπρεπέσιν ὑπὲρ πάντας ἐνδιέτριψε· κἀνταῦθα δὲ διὰ τοῦ διακονοῦντος ἀγγέλου καὶ τοῦ τῶν μανθανόντων δούλων ὀνόματος τὸ θεοπρεπὲς αὐτοῦ μέγεθος ἐμφαίνεται· τὸ δὲ ἐν τάχει ἢ διὰ τὰ παρὰ πόδας γενησόμενα ἢ καὶ διὰ τὰ ἐπὶ συντελείᾳ· χίλια γὰρ ἔτη ὡς μία ἡμέρα παρὰ θεῷ ὡς ἡ χθές. 10

Καὶ ἅτινά εἰσι καὶ ἃ χρὴ γενέσθαι μετὰ ταῦτα.

Διὰ τοῦ ἑπτὰ ἀριθμοῦ, μυστικοῦ καὶ συστοίχου τῷ κόσμῳ ὄντος, τὰς ἁπανταχοῦ ἐκκλησίας σημαίνει· διὸ καὶ ἑπτὰ ἀγγέλων καὶ ἑπτὰ ἐκκλησιῶν μέμνηται, οἷς καὶ ἐπεύχεται χάριν καὶ εἰρήνην ἀπὸ τῆς τρισυποστάτου καὶ ὁμοουσίου θεότητος. Ὢν γὰρ ὁ πατήρ, ἦν δὲ ὁ υἱός, ἐρχόμενος δὲ ὁ παρά- 15 κλητος. Οὕτω γάρ τινες ἐξειλήφασι τὸ ἐγὼ εἰμι ὁ Ὢν, ὁ Ἦν καὶ ὁ Ἐρχόμενος. Οὐ συναριθμεῖ δὲ τῇ ἀρχικωτάτῃ Τριάδι τὰ ἑπτὰ πνεύματα, ἤτοι τοὺς ἀγγέλους τοὺς προεστῶτας τῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλ' ὡς δούλων καὶ τὴν κυβέρνησιν ἐγκεχειρισμένων τῶν τοιούτων ἐκκλησιῶν μνημονεύει, ὥς που καὶ ὁ θεῖος Παῦλος· διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων. Ἄλλοι 20 δὲ τὸ ὁ Ὢν, καὶ ὁ Ἦν καὶ ὁ Ἐρχόμενος τῷ πατρὶ προσήρμοσαν, διὰ δὲ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων τὰς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνόησαν διὰ τὸ ἐπιφέρεσθαι καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Καθὼς καὶ ἡ Γραφή φησιν· ἐπαναπαύσατο ἐπ' αὐτῷ ἑπτὰ πνεύματα.

Καὶ οὕτως πάλιν τὴν μακαρίαν δηλοῦσθαι Τριάδα. Ὁ μέντοι θεῖος Γρη- 25

[1] Περιλαμβάνεται ἐν φ. 291α - 294β τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 230 κώδικος τῆς ἐν Μόσχᾳ συνοδικῆς βιβλιοθήκης (M) καὶ ἐν φ. 508α - 513β τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 262 κώδικος τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης (μ).

1. Ὁρϊσμὸς M. ρισμὸς μ. 2. μὲν ἐστῒν M. μὲν ἐστὶν μ. 3. καθ' ὕπαρ μ. καθῦπαρ M. 5. δὲ M. δὲ τῶ χῶ μ. ἀνθρωπϊνώτερον M, ανινοτερον μ. 7. κἀνταῦθα M. κἂν ταῦτα μ. 8. τὸ M. τῶ μ. 9. παρὰ πόδας M. παραπόδας μ. καὶ M. λείπει μ. 10. θῶ M. τῶ θω μ. 11. ἅτινα εἰσὶ M μ. 12. συστοίχου M. στοίχου μ. 13. σημαίνει M. σημαίνη μ. 14. οἷς M. αἷς μ. 16. γὰρ τϊνὲς M. καὶ τινὲς μ. καὶ ὁ M. λείπουσι μ. 21. ὁ ἦν καὶ M. ὃ ἦν μ. 22 ἐνεργείας μ. ἐνεργΐας M. 24. φησὶν Mμ. ἐπ' μ. λείπει M.

γόριος τῷ υἱῷ προσαρμόττει τὸ ὁ Ὢν καὶ τὸ ὁ Ἦν καὶ Ἐρχόμενος καταλλήλως σφόδρα ὡς καὶ τὰ ἑξῆς μαρτυρεῖ, ἐν οἷς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ λέγει· Ἐγώ εἰμι τὸ α καὶ τὸ ω, οἷς ἐπιφέρεται· λέγει Κύριος ὁ θεὸς ὁ Ὢν καὶ ὁ Ἦν καὶ ὁ Ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ.

Πᾶσαι φυλαὶ κόψονται

φ.291β Ποῖαι δηλαδή; ‖ Αἱ τῇ ἀπιστίᾳ ἐμμείνασαι. Τὸ ναὶ ἑλληνικόν, τὸ ἀμὴν ἑβραϊκόν, ὃ δηλοῖ γένοιτο. Ἀρχὴ καὶ τέλος ὁ θεός, ὁ ἄναρχος τε ὢν ὁμοῦ καὶ ἀτελεύτητος.

Ἐγενόμην κάτοχος πνεύματι καὶ πνευματικὸν οὖς ἐκτησάμην, ὅτι μηδὲ ἡ φωνὴ αἰσθητὴ ἦν· ὅθεν οὐδ' ἐπέστρεψα τοῦ ἀκοῦσαι, ἀλλὰ τοῦ ἰδεῖν τὴν φωνήν· ταὐτὸ γάρ ἐστι πνευματική τε ἀκοὴ καὶ ὅρασις. Καὶ εἶδον τὸν Κύριον ὅμοιον ἀνθρώπῳ, διὰ τὸ καὶ θεὸν αὐτὸν εἶναι καὶ οὐ ψιλὸν ἄνθρωπον, ἐνδεδυμένον δὲ ποδήρη ὡς ἀρχιερέα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, οὐ πρὸς τῇ ὀσφύϊ μέντοι, ἀλλὰ πρὸς τοῖς μαζοῖς περιεζῶσθαί φησι, καθ' ὅτι ἐποχῆς μὲν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καὶ τῶν κατ' αὐτὸ ἡδονῶν οὐκ ἐδεῖτο ὅλως ἡ θεία σὰρξ ὡς οἱ ἄνθρωποι, ἀνοχῇ δὲ φιλανθρώπῳ τὸ ἄσχετον τῆς θείας ὀργῆς συνέχεται, ἧς σύμβολον ἡ πρὸς τῷ στέρνῳ καὶ τοῖς μαστοῖς, τοῖς περιέχουσι τὸ θυμοειδές, ζώνη χρυσῆ, ἤτοι καθαρότητι.

Ἡ λευκὴ θρὶξ τὸ προαιώνιον σημαίνει τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ὄντος καὶ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν λεγομένη, εἰ καὶ πρόσφατος γέγονε δι' ἡμᾶς νηπιάσας ὡς σάρκα λαβών.

Τοῦτον οἱ ἰατροὶ ἀρρενολίβανον καλοῦσιν· ἔστι δὲ εὐώδης θυμιώμενος. Ἐὰν οὖν νοήσωμεν πόδας τὴν διὰ σαρκὸς ἐπιδημίαν τοῦ Λόγου, ὑποσημαίνοι ἂν ὁ μὲν χαλκὸς τὴν σάρκα, ὁ δὲ λίβανος τὴν θεότητα. Εἰ δὲ πόδας ἐκληψόμεθα τοὺς Ἀποστόλους, δηλοῖ ἂν ὁ μὲν χαλκὸς τὸ εὔηχον τοῦ κηρύγματος αὐτῶν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐξικνούμενον, ὁ δὲ λίβανος τὴν ὀσμὴν τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, φανερουμένην δι' αὐτῶν· Χριστὸς γάρ φησιν εὐωδία ἐσμὲν ἐν τῷ θεῷ. Πεπυρωμένοι δὲ οἱ πόδες οὗτοι, ὡς ἐν καμίνῳ τῶν πειρασμῶν πυρωθέντες.

1. προσαρμόττει Μ. προσαρμώττει μ. ἦν καὶ τὸ Μ. λείπουσι μ. καταλλήλως Μ. κατ' ἀλλήλως μ. 2. λέγει Μ. λέγων μ. 2-3 ἐγὼ εἶμϊ Μ. ἐγὼ εἰμὶ μ. 6. αἱ τῇ ἀπιστία μ.... πιστία τῶν λοιπῶν ὄντων ἀφανῶν μ. ἐμμείνασαι Μ. μείνασαι μ. 7. ἄναρχός τε μ. ἄναρχος τὲ Μ. ὢν Μ. λείπει μ. καὶ Μ. λείπει μ. 9. οὖς Μ. οὐς μ. 10. ἐπέστρεψα Μ. ἐπέτρεψα μ. 11. ταὐτὸ Μ. τὸ αὐτὸ μ. 12. θεὸν Μ. τὸν θεὸν μ. 13. ποδήρη Μ. ποδῆρϊ μ. 14. περιεζῶσθαι φησὶ Μμ. 15. ἐπιθυμητϊκοῦ Μ. ἐπιθυμικοῦ μ. ἡδονῶν Μ. ἡδωνῶν μ. 16. ἀνοχὴ Μμ. 17. τῷ στέρνω Μμ. μαστοῖς τοῖς Μ. μαστοῖς μ. 18. ἤτοι καθα ρότητι Μ. ἡ τοιαύτη καθαρότης μ. 19. λευκὴ Μ. λευκῆ μ. σημαίνει Μ. σημαίνη μ. ὄντος Μ. ὄντως μ. 20. εἰ καὶ Μ. ἢ μ. 23. τὴν Μ. λείπει μ. ὑποσημάνοι Μ. ὑποσημαίνει μ. 28. εὐωδία ἐσμὲν ἐν Μ. εὐωδίας μὲν μ.

Διὰ τοῦ ἀγγέλου τῇ ἐκκλησίᾳ διαλέγεται, ὡς εἴ τις διὰ παιδαγωγοῦ τῷ παιδαγωγουμένῳ· οἰκειοῦται γὰρ ὁ διδάσκαλος τὰ τοῦ μαθητοῦ εἴτε ἐγκλήματα, εἴτε κατορθώματα.

Κινεῖται ἡ ἐκκλησία γυμνουμένη τῆς θείας χάριτος, εἶτα ὑπὸ τῶν πονηρῶν πνευμάτων κλυδωνιζομένη. Τινὲς δὲ κίνησιν ἐνόησαν τὴν μετάθεσιν τῆς προεδρείας τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου, γενομένην ἐκ τῆς Ἐφέσου εἰς τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων.

Οὐ γάρ ἐστιν ἐν φανερῷ Ἰουδαῖος, ἀλλ' ὁ ἐν κρυπτῷ καὶ περιτομῇ καρδίας, οὐ γράμματι, ἀλλὰ πνεύματι. ‖ φ.292α

Ὁ ἀκούων πνευματικῶς.

Πρῶτος θάνατος ὁ σαρκικὸς καὶ φυσικός, δεύτερος ἡ ἐν τῇ γεέννῃ αἰώνιος κόλασις.

Ρομφαία ἡ μάχαιρα τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα θεοῦ καὶ ὁ ζῶν λόγος τοῦ θεοῦ καὶ ἐνεργὴς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον.

Ὁ μέγας Ἀντίπας ἐν Περγάμῳ ἐπὶ τῶν Ἀποστόλων ἐμαρτύρησε γενναιότατα.

Κατείδωλον· ἡ πόλις δηλονότι.

Σαρκικὸν μὲν οὖς πᾶς ἄνθρωπος ἔχει, πνευματικὸν δὲ ὁ πνευματικός.

Μάννα ἐξ οὐρανοῦ καταβεβηκὸς ὁ ἄρτος ὁ ζωτικός, ψῆφος δὲ λευκὴ ἡ ἐπὶ τῇ νίκῃ ἀνάρρησις τῶν ἁγίων καὶ ἡ ἐπ' αὐτῇ δόξα καὶ ἀπόλαυσις τῶν μελλόντων ἀγαθῶν.

Φλογώδεις οἱ ὀφθαλμοὶ ὡς καυστικοὶ καὶ ἀφανιστικοὶ τῆς ἀσεβείας· ἐπέβλεψε γάρ φησι καὶ ἐτάκησαν ἔθνη.

Ἴσως Ἰεζάβελ τὴν τῶν Νικολαϊτῶν αἵρεσιν λέγει τροπικῶς διὰ τὴν δυσσέβειαν καὶ ἀσέλγειαν αὐτῆς, πλανῶσαν τοὺς ἁπλουστέρους.

Ἢ τὸν Ἑωσφόρον φησὶν ἤδη συντετριμμένον καὶ ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν ἁγίων κείμενον ἢ τὸν παρὰ τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ λεχθέντα φωσφόρον.

Ἐπιπλήττει τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς ψιλὸν ὄνομα ζωῆς ἐχούσῃ πίστεως, νενεκρωμένῃ δὲ ἐξ ἀγαθῶν πράξεων.

Ἑπτὰ πνεύματα ἢ θείους ἀγγέλους νοητέον ἢ τὰς ἐνεργείας τοῦ ζωοποιοῦ πνεύματος. Ἀμφότερα δὲ ἔχει ἐν τῇ δεξιᾷ χειρὶ ὁ Χριστός· ἀγγέλων μὲν γὰρ ὡς δεσπότης κρατεῖ, τοῦ δὲ θείου πνεύματος τὰ χαρίσματα ὡς χορηγὸς διαδίδωσιν.

1. διαλέγεται Μ. διαλεγόμενος μ. 8. ἐστϊν Μ. ἔστιν μ. περϊτομῆ Μ. περιτομὴ μ. 10 πνϊκῶς Μ. πνικὸς μ. 11. καὶ Μ. καὶ ὁ μ. 14. καὶ τομώτερος Μ. τομώτερος μ. 17. κατείδωλον Μ. κατ' εἴδωλον μ. 19. καταβεβηκὸς Μμ. λευκὴ Μ. λευκῆ μ. 20. καὶ ἡ Μ. ἡ μ. 22. ἀφανϊστϊκοὶ Μ. ἀναφανιστικοὶ μ. 23. ἐτάκησαν Μ. ἐτάκισαν μ. 24. ἴσως ἰεζάβελ Μ. ἴσως ἡ ἰεζάβελ μ. 28. ἐπϊπλήττει Μ. ἐπί πλήττει μ. ψϊλὸν Μ. ψηλὸν μ. 30. ἐνεργείας μ. ἐνεργίας Μ. 31. ἀγγέλων Μ. ἀγγέλους μ. 32. χορηγὸς Μ. χωρηγὸς μ.

Τοῦτό, φησι, καλὸν κέκτησαι, ὅτι ἔχεις τινὰς μὴ μολύναντας τὰ ὄμματα
τῆς σαρκὸς ρυπαραῖς πράξεσιν.

Κλεὶς τοῦ Δαβὶδ ἡ βασιλεία τοῦ Δαβίδ· ἐξουσίας γὰρ σύμβολον αὕτη ἢ
τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐν ᾧ πάντες οἱ τῆς γνώσεως θησαυροί· δι᾽ αὐτοῦ γὰρ ἡ
5 τοῦ Δαβὶδ προφητεία καὶ λοιπὴ πᾶσα διανοίγεται.

Ἕξεις, φησί, μισθὸν τῆς ὁμολογίας τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος τὴν τῶν Ἰου-
δαίων ἐπιστροφὴν καὶ μετάνοιαν.

Πειρασμὸν ἢ τὸν αὐτίκα μέλλοντα διωγμὸν λέγει ἢ τὸν ἐπὶ συντελείᾳ
φ.292β κατὰ τὴν τοῦ Ἀντιχρίστου φανέρωσιν. ‖

10 Βασιλεὺς καὶ ἄρχων τῶν κτισμάτων ὡς ποιητής.

Χρυσίον πεπυρωμένον ὁ διδασκαλικὸς λόγος.

Τὴν θύραν τῆς καρδίας κρούω, φησί, καὶ τοῖς ἀνοίγουσιν ἐπὶ τῇ αὐτῶν
σωτηρίᾳ εὐφραίνομαι· τροφὴν γὰρ αὐτὴν ἥγημαι.

Ἡ τῆς θύρας ἄνοιξις τὴν δήλωσιν τῶν κρυπτῶν τοῦ πνεύματος μυστη-
15 ρίων σημαίνει, τὸ δὲ ἀναβῆναι εἰς οὐρανὸν τὸ ὑπεραρθῆναι καὶ ἀποστῆναι
τῶν γηίνων τελείως καὶ ἐν οὐρανῷ γενέσθαι τὴν διάνοιαν τοῦ κρούοντος.

Ἐπεὶ δὴ τὸν πατέρα ὁραθέντα ἐνταῦθα παρίστησιν, οὐ περιτίθησιν
αὐτῷ σωματικὸν χαρακτῆρα, ὥσπερ ἐν τῇ προτέρᾳ ὀπτασίᾳ τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ
τιμίοις αὐτὸν λίθοις ἀπεικάζει, ἰδιότητας τοῦ θεοῦ καὶ ἐνεργείας τινὰς συμ-
20 βολικῶς εἰκονίζουσιν.

Πρεσβυτέρους τινὲς ἐνόησαν τούς τε ἐν τῇ παλαιᾷ καὶ ἐν τῇ νέᾳ διαπρέ-
ψαντας, κἀκείνων δώδεκα φύλαρχοι προηγήσαντο καὶ τούτων ἀπόστολοι
δώδεκα.

Ὁ μέγας Διονύσιος διὰ τοῦτό φησι ταῖς μὲν δυσὶ πτέρυξι καλύπτειν τὰ
25 πρόσωπα, ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας, πέτεσθαι δὲ ταῖς μέσαις, ἵνα ἡ περὶ τὰ
ὑψηλότερα καὶ βαθύτερα τῆς οἰκείας καταλήψεως αὐτῶν φανῇ εὐλάβεια, δι᾽
ἣν τοῖς μέσοις πρὸς τὰς θεαρχικὰς αὐγὰς θείοις ζυγοῖς ἀνατείνονται.

Βιβλίον ἡ πάνσοφος τοῦ θεοῦ μνήμη νοεῖται, ἐν ᾗ κατὰ τὸν Δαβὶδ
πάντες γράφονται, καὶ ἡ τῶν θείων κριμάτων ἄβυσσος, ὧν αἱ σφραγῖδες,

1. φησῒ Μ. φησὶν μ. 3. κλεὶς Μ. κλεῖς μ. ἡ βασιλεία τοῦ δᾱδ Μ. ἡ βασιλεία μ. σύμβολον Μ. σύμβουλον μ. 4. θησαυροὶ Μ. θησαυροὶ ἐκ τοῦ θησαυρὸς μ. 5. λοιπὴ Μ. λοιπῆ μ. 6. ἕξεις μ. ἔξεις Μ. 9. φανέρωσῒν Μ. φλυέρωσιν μ. 10. καὶ Μ. λείπει μ. 11. χρυσῖον περώμενον Μ. χρυσὶ πεπυρακτωμένον μ. 12. κρούω Μ. κρούων μ. τῆ Μ. τὴν μ. 13. τροφὴν Μ. τροφὴ μ. αὐτὴν Μ. αὐτή μ. 14. ἄνοιξῒς Μ. ἄνοιξης μ. τοῦ πνς μῢστηρῖων Μ. μυστηρίων τοῦ πνς μ. 15. εἰς Μ. εἰς τὸν μ. ὑπεραρθῆναι Μ. ὑπερ ἀρθῆναι μ. 17. παρῒστησιν Μ. παρείστησιν μ. 18. αὐτὸν Μ. αὐτῶν μ. 19. ἐνεργῒας Μ. ἐνεργίαις μ. 21. ἐνόησαν Μ. ἐννόησαν μ. 22. κἀκείνων Μ. κακείνων μ. 24. τοῦτο φησὶ Μμ. δυσὶ Μ. φησὶ μ. 25. πρό-σωπα Μ. πρόσωπα αὐτῶν μ. ἡ Μ. ὁ μ. 26. ὑψηλότερα Μ. ὑψηλὰ μ. φανῆ Μ. φανεῖ μ. 27. ἀνατείνονται Μ. ἀνατείνωνται μ. 28. τὸν θῦ μνήμη Μ. μνήμη τοῦ θῦ μ. 29 γράφονται Μ. γραφήσονται μ.

ἤτοι αἱ ἀσάφειαι, ἀκατάληπτοι καὶ ἄλυτοι πάσῃ γεννητῇ φύσει, μόνῳ δὲ τῷ
ἀμνῷ τοῦ θεοῦ ἀνοίγονται καὶ λύονται.

Ῥίζα Δαβὶδ ὁ Χριστὸς ὡς δημιουργὸς αὐτοῦ κατὰ θεότητα· ἐκ ῥίζης δὲ
Δαβὶδ τὸ κατὰ σάρκα πάλιν ὁ Χριστὸς διὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Βιβλίον οἱ λόγοι τῆς προνοίας, καθ᾽ οὓς διοικεῖ θεὸς τὰ ἀνθρώπινα, 5
λύσις δὲ τούτων αἱ κατὰ γενεὰν καὶ γενεὰν ἔμπρακτοι ἐκβάσεις καὶ φανερώ-
σεις διὰ τοῦ μονογενοῦς γενόμεναι, τοῦ φέροντος πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυ-
νάμεως αὐτοῦ.

Λύσιν τοίνυν τῆς πρώτης σφραγῖδός τινες ἐνόησαν τὴν περὶ τοὺς θείους
ἀποστόλους οἰκονομίαν, οὓς εἰς πάντα τὰ ἔθνη ὁ Σωτὴρ ἀπέσταλκεν, ὡς 10
τόξον ἐντείνας καὶ ὡς βέλη ἐπαφιεὶς καὶ δι᾽ αὐτῶν καταβαλὼν τὴν ἀθεΐαν
καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς· Ἐντενεῖ γάρ φησι τὸ τόξον αὐτοῦ, ἕως οὗ ἀσθενή-
σωσι καὶ τὰ βέλη σου ‖ ἠκονημένα, δυνατέ, καὶ πάλιν ἐντείνων ἐντενεῖ τὸ φ.293α
τόξον σου ἐπὶ σκῆπτρα.

Τῆς δὲ νίκης σύμβολον ὁ λευκὸς ἵππος καὶ ὁ στέφανος. 15

Ἀκολούθως πάλιν ἐν τῇ ἀνοίξει τῆς δευτέρας σφραγῖδος τὴν μετὰ τοὺς
ἀποστόλους ἐνόησαν διαδοχὴν τῶν τε μαρτύρων καὶ διδασκάλων· αὐξανομένου
γὰρ τοῦ κηρύγματος, ἐστασιάσθη ἡ οἰκουμένη καὶ διωγμοὶ καὶ σφαγαὶ τῶν
φιλοχρίστων πανταχοῦ καὶ τὴν εἰρήνην μάχαιρα διεδέξατο, ἣν βαλεῖν ἐπὶ
τῆς γῆς ἦλθεν ὁ Χριστός. Ὅθεν καὶ ὁ ἵππος πυρρὸς εἰς σύμβολον τῆς τῶν 20
πειρασμῶν πυρώσεως ἢ τοῦ διαπύρου ζήλου τῶν καλλινίκων μαρτύρων ἢ
τῆς τῶν αἱμάτων αὐτῶν ἐκχύσεως.

Τὰ ἐν τῇ ἀνοίξει τῆς τρίτης σφραγῖδος δηλούμενα ἐβιάσαντό τινες νοεῖ-
σθαι ἀναγωγικώτερον, ἄμεινον δὲ καὶ τοῖς ἑπομένοις σύμφωνον λιμὸν σίτου
καὶ κριθῆς νοεῖσθαι. Ἐν μὲν γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ δευτέρᾳ σφραγῖδι λυομέναις 25
οἱ ἀποστολικοὶ καὶ οἱ μαρτυρικοὶ ἀγῶνες ἀπεκαλύπτοντο τῷ Ἀποστόλῳ, ἐν
δὲ ταῖς ἑξῆς αἱ κατὰ τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀπειθῶν μάστιγες, ὡς καὶ ὁ κορυφαῖος
Πέτρος ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ γράφει, λέγων, ὅτι καιρὸς τοῦ ἄρξασθαι τὸ
κρῖμα ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ, εἰ δὲ πρῶτον ἀφ᾽ ἡμῶν, τί τὸ τέλος τῶν ἀπει-

1. ἤτοι Μ. ἤτοι μ. ἀσάφεια μ. ἀσάφειαι Μ. ἄλυτοι Μ. ἄλυτοι μ. 3. χς μ. δαδ Μ. 5. διοικεῖ Μ. διοὶκεῖν μ. 6. ἐκβάσεις μ. ἐκβάσεις ἐκ τοῦ ἐμβάσεις Μ. 9. λύσιν Μ. λῦσιν μ. σφραγῖδος Μ. σφραγίδος μ. 11. ἐπαφιεὶς Μ. ἐπαφῒεῖς μ. κατα-βαλὼν Μ. καταβαλῶν μ. 16. σφραγίδος Μμ. 17. αὐξανομένου Μ. αὐξωμένου μ. 18. ἐστασῒάσθη Μ. ἐστιασῒάστη ἐκ τοῦ ἐσοασιάστη μ. 19. βαλεῖν Μ. βαλλεῖν μ. 20. πυρσὸς Μ. πυρὸς μ. 21. πῢρώσεως Μ. πορρώσεως μ. 23. σφραγίδος Μμ. 24. ἀναγωγῒκώτερον Μ. ἀναγωγηκώτερον μ. 25. σφραγῖδι Μ. σφραγίδι μ. 26. καὶ οἱ μαρτυρικοὶ Μ. λείπουσι μ. 27. ἑξῆς Μ. ἐξῆς μ. 28. ἐπῒστολῆ Μ. ἐπιστολὴ μ. γράφει Μ. λείπει μ. ἄρξασθαι Μ. ἅρξασθαι μ. 29. κρῖμα Μ. κρίμα μ. ἀφ᾽ ἡμῶν Μ. ἀφ᾽ἡμῶν διαγραφείσης τῆς δασείας μ.

θούντων τῷ τοῦ θεοῦ Εὐαγγελίῳ, καὶ εἰ ὁ δίκαιος μόλις σῴζεται, ὁ ἁμαρτωλὸς καὶ ἀσεβὴς ποῦ φανεῖται;

Τοιαῦτα πολλὰ ἱστοροῦνται γενέσθαι ἐν τοῖς καιροῖς τῶν διωγμῶν εἰς ἐκδίκησιν τῶν εὐσεβῶν, κόλασιν δὲ τῶν ἀπειθούντων τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματι.

Τούτοις συνᾴδει τὰ τοῦ μεγάλου Παύλου ἐκεῖνα· καὶ οὗτοι μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι.

Τοῦ κόσμου γὰρ τὴν συντέλειαν ἐνταῦθα οἱ ἅγιοι αἰτούμενοι, ὡς καὶ Δαβὶδ συντελεσθήτω δὴ πονηρία ἁμαρτωλῶν, κελεύονται μακροθυμεῖν τῆς τῶν ἀδελφῶν τελειώσεως, ἡ δὲ διδομένη αὐτοῦ στολὴ λευκὴ ἀρραβὼν τῆς φ.293β τιμῆς ἐστι· καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἔ ‖ χουσι παρὰ πάντων τιμώμενοι ὡς παρρησίαν ἔχοντες πρὸς τὸν θεὸν καὶ διαπρεσβεύοντες καὶ πληροῦντες αἰτήματα καὶ βοηθοῦντες τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτούς.

Ἐνταῦθα τὰ πρὸ τῆς φανερώσεως τοῦ Ἀντιχρίστου καταλέγει· ὁ σεισμὸς γὰρ μετάθεσιν πραγμάτων σημαίνει, ὡς πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς εὕρηται. Ἡ μέντοι καινοτομία τῶν στοιχείων ἡ αὐτή ἐστι σχεδὸν τῇ ἐν Εὐαγγελίοις δηλουμένῃ.

Λύσιν τῆς εὐταξίας τῆς κτίσεως ἐμφαίνει ἡ ἐποχὴ τῶν ἀνέμων, δι᾿ ὧν καὶ φυτὰ τρέφεται καὶ θάλασσα πλεῖται.

Οὕτω καὶ παρὰ τῷ Ἰεζεκιὴλ σφραγίζονται τὰ μέτωπα τῶν καταστεναζόντων, ὥστε μὴ συναπολέσθαι δικαίους ἀδίκοις. Τοῦτο δὲ γέγονε μὲν καὶ ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ, δι᾿ ἀποκαλύψεως ἐκπεφευγότων τὴν πόρθησιν τῶν πεπιστευκότων τῷ Κυρίῳ, εἰς πολλὰς μυριάδας ποσουμένων, ὡς ὁ μέγας Ἰάκωβος πρὸς τὸν Ἀπόστολον Παῦλόν φησι, μάλιστα δὲ γενήσεται ἐν τῇ ἐπελεύσει τοῦ Ἀντιχρίστου, ὅτε χρεία μείζονος τῆς ἄνωθεν ἀσφαλείας διὰ τὰ σημεῖα καὶ τέρατα τοῦ ψεύδους, πλανήσοντα, εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς.

1. μόλϊς Μ. μόλις ἐκ τοῦμώλις μ. 2. ἀσεβὴς Μ. ἀσεβεῖς μ. 3. ἱστοροῦνται Μ. ἱστοροῦνται μ. 6. τούτοις Μ. τούτων μ. παύλου Μ. παῦλον μ. 8. κρεῖττόν τι Μ. κρεῖττον τί μ. τελειωθῶσι Μ. τελειωθῶσιν μ. 11. δεδομένη - στολὴ μ. ταῦτὰ ἐν μέρει κεκομμένα καὶ ἐν μέρει τιλφόβρωτα Μ. λευκὴ Μ. λευκῆ μ. 12. ἐστϊ μὲν Μ. ἐστὶν μ. καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως μ. ταῦτὰ ἐν μέρει κεκομμένα καὶ ἐν μέρει τιλφόβρωτα μ. 14. αὐτοὺς Μ. αὐτοῖς μ. 15. πρὸ Μ. λείπει μ. 16. μετάθεσϊν Μ. μετάθεσις μ. 17. ἐν Μ. ἐν τῇ μ. 19. ἐποχὴ τῶν Μ. ἐπολυτῶν μ. 21. ιεζεκιὴλ Μ. ἰεζεκιὴλ μ. 21-22. καταστεναζόντων Μ. στεναζόντων μ. 22. συναπολέσθαι μ. συναπολέσθαι ἐκ τοῦ συναπολήσθαι (;) Μ. δϊκαίους Μ. δικαίους μ. καὶ Μ. λείπει μ. 23. δϊ᾿ ἀποκαλύψεως ἐκπεφευγόντων Μ. διὰ ποκαλύψεως ἐκπεφευγόντων μ. 25. παῦλον φησι Μμ. 27. σημεῖα Μ. σημεία μ. πλανήσοντα Μ. πλανήσονται μ.

Σημείωσις.

Ὅτι ἡ φυλὴ τοῦ Δὰν οὐ συντέτακται ταῖς λοιπαῖς ὡς τοῦ Ἀντιχρίστου τικτομένου ἐξ αὐτῆς, τὸν Ἰωσὴφ δὲ ἀντὶ τοῦ Ἐφραίμ, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τέθεικεν.

Αὗται αἱ μυριάδες ἢ αἱ τῶν πεπιστευκότων ἐπὶ τῶν Ἀποστόλων εἰσίν, ὥς φησιν ὁ θεῖος Ἰάκωβος, ἢ τῶν μελλόντων πιστεῦσαι, ὅτε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον.

Οὗτοί εἰσι περὶ ὧν φησιν ὁ Δαβὶδ ἐξαριθμήσομαι αὐτοὺς καὶ ὑπὲρ ἄμμον πληθυνθήσονται.

Ἰδοὺ μία ἐκκλησία ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων.

Διαγράφει ὅτι τά.... π. ς τὸν μακάριον ὁ ὀφθεὶς πρὸς τὴν τῶν ὁραθέντων ἔρευναν, ὁ δὲ τὴν ἄγνοιαν εὐγνωμόνως προβαλλόμενος...αὐτ....φίζεται.

Ἐπὶ τῇ λύσει τῆς ἑβδόμης σφαγῖδος ἡ λύσις τῆς γηίνης πολιτείας διασημαίνεται, ἀγγέλων ἑπτὰ διακονούντων ταῖς κατὰ τῶν παιδείας ἢ κολάσεως δεομένων ἀνθρώπων μάστιξιν, ἡ δὲ σιγὴ δηλοῖ τὴν ἀγγελικὴν εὐταξίαν καὶ εὐλάβειαν τό.... περὶ τῆς δευτέρας............................. ίνωσον.

Ἤ...... ‖ Διὰ τούτων τὰ πρὸ τῆς συντελείας χαρακτηρίζονται φόβητρα, φ.294α ὡς ἐν τῷ Σινᾷ σύμβολα θείας παρουσίας ἐγίνοντο.

Ὁ μακάριος Ἰωὴλ προθεσπίζει λέγων· αἷμα καὶ πῦρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ, ἴσως τὰς ἐκ βαρβαρικῶν πολέμων αἱματεκχύσεις καὶ πυρπολήσεις.

Ὄρος τινὲς τὸν ἀντικείμενον ἤκουσαν, τὸν ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητήν, τῷ καθ᾿ ἡμᾶς θυμῷ καιόμενον καὶ κατὰ θείαν συγχώρησιν διαφθείροντα τὸ τρίτον τῶν ἐν θαλάσσῃ πάντων, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰὼβ γέγραπται.

Καὶ τὸν ἀστέρα τοῦτον ὡς τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα ἑωσφόρον ἐξελάβοντο καὶ οὐκ ἀπεικὸς ἀποστέλλεσθαι καὶ νῦν ὀργὴν καὶ θλῖψιν δι᾿ ἀγγέλων πονηρῶν, ἐπιστῆσαι δὲ ἄξιον πῶς ἡ φιλανθρωπία τοῦ θεοῦ οὐκ ἀθρόας τὰς μάστιγας ἐπάγει, οὐδὲ κατὰ πάντων ὁμοῦ, ἀλλὰ τὸ τρίτον τῆς γῆς πρῶτον, δεύτερον δὲ τὸ τρίτον τῆς θαλάσσης, εἶτα τὸ τρίτον τῶν ποταμῶν κολάζει εἰς ἐπιστροφὴν καὶ μετάνοιαν καλοῦσα, δι᾿ ὧν τοὺς μὲν παρὰ πόδας μαστίζει, τοὺς δ᾿ ὕστερον, ἅμα μὲν ὁδοποιοῦσα τῇ ὀργῇ τρίβον, ἅμα δὲ θύραν μετανοίας τῇ ἀναβολῇ παρανοίγουσα.

1. Σημείωσις Μ. λείπει μ. 3. τέθεικεν Μ. τέθηκεν μ. 4. αὗται Μ. αὗται μ. ἢ Μ. λείπει μ. ἐπὶ — πιστεῦσαι Μ. λείπουσι μ. 7. οὗτοι εἰσΐ Μ. οὗτοι εἰσὶν μ. φησϊν Μ. φησὶν μ. 10-11 Διαγράφει... ὁραθέντων.... φΐζεται Μ. λείπουσι μ. 12. σφραγΐδος Μ. σφαγίδος μ. λύσις Μ. λῦσις μ. 13. ταῖς Μ. λείπει κεκομμένον μ. 14. σιγὴ δηλοῖ τὴν Μ.... ὴν τῶν λοιπῶν κεκομμένων μ. αγγελΐκὴν Μ. αγγελικὴν μ. 15. τὸ.... ΐνωσον τῶν λοιπῶν ὄντων τιλφοβρώτων Μ. λείπουσι μ. 16. Ἤ.... τῶν λοιπῶν ὄντων τιλφοβρώτων Μ. λείπουσι μ. διὰ τούτων Μ. διατούτων μ. 18. προθεσπΐζει λέγων Μ. θεσπίζων λέγει μ. ατμΐδα Μ., ἀτμήδα μ. 20. ἤκουσαν τὸν Μ. ἤκουσαν μ. 24. ἀπεικὸς Μ. ἀποικὸς μ. καὶ νῦν Μ. καίνὴν μ. 26. πάντων Μ. πάντα μ. τὸ τρίτον Μ. τρίτον μ. 27. δὲ Μ. λείπει μ. 28. τοὺς μὲν μ. τοὺς μέν, τοῦ τοὺς προστεθειμένου ἄνωθεν, Μ. 29. ὀργῇ Μ. ὀργὴ μ.

Συμπενθοῦσιν οἱ ἄγγελοι ὡς φιλάνθρωποι καὶ θεοειδεῖς.

Καὶ τοῦτο προλέγει 'Ιωήλ· ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα πρὶν ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ τὴν τῆς δευτέρας παρουσίας οὕτω καλῶν, ὡς τῆς πρώτης μυστικωτέρας οὔσης 5 καὶ οὐχ οὕτως τοῖς πᾶσι καταφανοῦς.

Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

2. ἰωὴλ Μ. ὁ ἰωὴλ μ. 5. Μετὰ τὸ τέλος· Λαμπέτις: Βενέδικτος: Μ. Τέλος τῶ θῶ δόξα ἀμὴν μ.

ΜΟΛΥΒΔΙΝΑΙ ΒΟΥΛΛΑΙ ΚΡΗΤΗΣ

Τὸ Μουσεῖον 'Ηρακλείου ἀπέκτησε τελευταῖον ἐξ ἀγορᾶς καὶ τὰς ἀκολούθους ἐξ Βυζαντιακὰς μολυβδίνας βούλλας εὑρεθείσας ἐν τῇ νήσῳ ἄνευ ἄλλης πληροφορίας περὶ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως ἑκάστης. Δημοσιεύω κατωτέρω καὶ αὐτάς, ὅπως ἔπραξα καὶ διὰ τὰς ἄλλας τὰς ἐν τοῖς Κρητικοῖς Μουσείοις ἀποκειμένας [1].

1) Βοῦλλα μεγάλη κάλλιστα διατηρουμένη διαμ. 0,035.

Ἔμπροσθεν ἐντὸς λεπτοῦ φυλλαδωτοῦ κύκλου ἐκφυλλισμένου σχεδὸν εἰς κοκκιδωτὸν ἔχει τὸ συχνὸν σταυρόσχημον μονογράφημα τὸ ἀναλυόμενον εἰς τὸ σύνηθες ΘΕΟΤΟΚΕ ΒΟΗΘΕΙ, καὶ εἰς τὰ τέσσαρα γωνιώδη ἀνοίγματα τοῦ σταυροῦ ΤΩ ΣΩ ΔΟΥΛΩ

Ὄπισθεν ἐντὸς λεπτοῦ ὁμοίου φυλλαδωτοῦ κύκλου εἰς τρεῖς γραμμάς.

ΜΙΧΑ — ΗΛΠΑΤ — ΡΙΚΙΩ

Ὑπεράνω τῆς ἐπιγραφῆς ὑπάρχει ἑλλην. σταυρὸς καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ἄνθος τριπέταλον ἢ τρίφυλλον (διατηρεῖται μόνον τὸ δεξιόν), καὶ κάτω πάλιν ὅμοιος σταυρός.

Ἐποχὴ τῆς βούλλας, ὡς εἰκάζομεν ἐκ τοῦ τύπου αὐτῆς, εἶναι πιθανῶς ὁ ὄγδοος αἰών, δηλ: ἡ δευτέρα περίοδος τῆς Βυζαντ. σφραγιστικῆς κατὰ τὰς διαιρέσεις τοῦ Mordtmann καὶ τοῦ Schlumberger [2], ἤτοι ἡ τῶν εἰκονοκλαστῶν ἀπὸ τοῦ 716 καὶ ἑξῆς ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας μέχρι τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Τίς εἶναι ὁ Μιχαὴλ πατρίκιος τῆς βούλλας δὲν γνωρίζομεν· πάντως ἐπίσημόν τι πρόσωπον τῆς πρώτης ἐν τῇ νήσῳ Βυζαντιακῆς ἐποχῆς τῆς πρὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν 'Αράβων κατὰ τὸ 824. Ὁ τίτλος τοῦ πατρικίου εἶναι, ὡς γνωστόν, ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων, ὃν παρέλαβον ἢ ἐκληρονόμησαν ἐκ τῶν Ρωμαίων οἱ Βυζαντινοί, καὶ εἶναι συχνότατος εἰς τὰς βούλλας μάλιστα τὰς ἀρχαιοτέρας (6-8 αἰῶνος), καὶ συνευρίσκεται ἢ μᾶλλον προηγεῖται ἄλλων ἀξιωμάτων, οἷον τοῦ ἀνθυπάτου, ἐπάρχου, μαγίστρου, στρατη-

[1] Ἔχουσι δημοσιευθῆ ὑπ' ἐμοῦ 1) Εἰς Διεθνῆ ἐφημερ. Νομισμ. 'Αρχαιολ. τόμ. VI (1903) σελ. 115-130 Πιν. IV, V. 2) Byzant. Zeitschr. XVIII σελ. 176-180 μετὰ παρενθέτου Πίνακος. 3) 'Επετηρ. 'Εταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν τόμ. Β' (1925) σελ. 42-49 μετὰ Πίνακος.

[2] Schlumberger, Sigillogr. Byzant. σελ. 80.

γοῦ, πρωτοσπαθαρίου, χαρτουλαρίου, κριτοῦ κλπ.[1]. Ἐνίοτε ὅμως, ὅπως καὶ εἰς τὴν παροῦσαν βοῦλλαν, ἀπαντᾷ καὶ μόνος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι εἶναι μόνον τίτλος πρὸς δήλωσιν ὑψηλῆς καταγωγῆς ἄνευ ἄλλου εἰδικοῦ ἀξιώματος τοῦ κατόχου. Ὁ Schlumberger[2] δημοσιεύει βοῦλλαν Μιχαὴλ Κατεπάνω Κρήτης, αὐτὸς ὅμως δὲν δύναται νὰ ταυτισθῇ μὲ τὸν Μιχαὴλ πατρίκιον τῆς ἡμετέρας βούλλας, διότι εἶναι οὗτος παλαιότερος κατὰ δύο ἢ τρεῖς αἰῶνας. Ἡ βοῦλλα γενικῶς ἔχει τὸν χαρακτηριστικὸν τύπον τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, τὸν ὁποῖον περιγράφει ὁ Schlumb. εἰς τὴν σελ. 31 καὶ 88 τοῦ βιβλίου του.

2) Μικρὰ βοῦλλα διαμ. 0,025.

Ἡ μία τῶν πλευρῶν, ἡ κυρία, οὐδὲν φέρει ἢ μᾶλλον σκοπίμως συμπιεσθεῖσα ἀπώλεσε τὸν τύπον της, εἴτε εἰκὼν ἦτο, εἴτε μονογράφημα.

Ὄπισθεν. Διατηρεῖται καλῶς πλὴν τοῦ τελευταίου γράμματος καὶ τοῦ φυλλαδωτοῦ στεφάνου σωθέντος μόνον ἐν μέρει. Φέρει τὄνομα τοῦ κατόχου Δωροθέου πατρικίου εἰς τέσσαρας γραμμὰς μετὰ προτασσομένου μικροῦ σταυροῦ.

† ΔΩ — ΡΟΘΕΟΥ — ΠΑΤΡΙ — ΚΙ.

Ἡ βοῦλλα ἀνήκει εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας περιόδους τῆς Βυζαντ. σφραγιστικῆς, πιθανῶς τὸν ἕβδομον ἢ ὄγδοον αἰῶνα. Εἰς τὴν ἐξαλειφθεῖσαν κυρίαν ὄψιν ἴσως εἶχεν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου ἢ ἄλλου Ἁγίου, ἀλλὰ καταληφθεὶς ὑπὸ τῆς αἱρέσεως τῶν εἰκονοκλαστῶν ὁ κάτοχος προέβη εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τῆς ἀπηγορευμένης εἰκόνος εἰς τὸ βουλλωτήριόν του. Ἡ κατὰ γενικὴν πτῶσιν γραφὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ κατόχου ὑπονοεῖ τὸ σφραγὶς ἢ σφράγισμα.

3) Καλῶς διατηρουμένη βοῦλλα διαμ. 0,025. Γράμματα ἀραιὰ καλλίγραφα. Ἔμπροσθεν ἐντὸς λεπτοῦ φυλλαδωτοῦ στεφάνου ἔχει ἄνω σταυρὸν μικρὸν ἑλληνικόν, καὶ ὑποκάτω εἰς τρεῖς γραμμὰς τὄνομα τοῦ κτήτορος κατὰ γενικήν.

ΔΙΟ — ΝΥΣΙ — ΟΥ

Ὄπισθεν ἐντὸς ὁμοίου στεφάνου εἰς τρεῖς γραμμάς.

ΑΠΟ — ΥΠΑ — ΤΩΝ

Ἡ βοῦλλα εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ καλυτέρων ἐν τῇ ἁπλότητί της, δηλ. τοῦ ΣΤ´ ἢ Ζ´ αἰῶνος. Ὁ τύπος της, καὶ μάλιστα ὁ τίτλος τοῦ κατόχου, μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἐποχῆς της, ὡς ἔδειξεν ὁ Schlumb. διὰ πολλῶν παραδειγμάτων[3]. Τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου τὸ τιμιώτατον παρὰ Ρωμαίοις Consul ἦτο μεγάλης τιμῆς καὶ παρὰ Βυζαντινοῖς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς σφρα-

[1] Πρβλ. Schlumberger, Sigillogr. σελ. 563 - 566.
[2] Αὐτόθι σελ. 201
[3] Αὐτόθι σελ. 475 - 480

Μολύβδιναι βοῦλλαι ἐκ Κρήτης.

γιστικῆς (Ε΄-Ζ΄ αἰῶνα), ἐπίσης καὶ τὸ ἀπὸ ὑπάτων. Κατόπιν ὅμως μὲ τὴν παρέλευσιν τῶν αἰώνων ἐξέπεσε καὶ ἐλησμονήθη.

4) Βοῦλλα ἀκανονίστως τυπωθεῖσα· ἡ μεγαλυτέρα της διαμ. 0,024.

Ἔμπροσθεν ἔχει μέγα πτηνὸν ὡσεὶ πελεκᾶνα [1] μαχόμενον πρὸς ὄφιν ἠνωρθωμένον καὶ χάσκοντα πρὸς ἄμυναν· ὄπισθεν τοῦ λαιμοῦ τοῦ πτηνοῦ ἀστήρ.

Ὄπισθεν ἔχει ἐντὸς κοκκιδωτοῦ κύκλου (ἐλλιποῦς) ἄνω κλαδίον καὶ ἔπειτα τὸ ὄνομα τοῦ κατόχου κατὰ γενικὴν πτῶσιν εἰς πέντε γραμμὰς προηγουμένου μικροῦ σταυροῦ.

† ΙΟ.. — ΙΑΝΟΥ — ΧΑΡΤΟΥ — ΛΑΡΙΟ — Υ

Ἀπὸ τ' ὄνομα ἔχουσιν ἀφανισθῆ δύο ἢ τρία γράμματα ἕνεκα βλάβης. Πιθανῶς ἦτο Ἰουλιανοῦ ἢ Ἰουστινιανοῦ.

Ὁ χαρτουλάριος καὶ μέγας χαρτουλάριος εἶναι ἀξίωμα κοινότατον παρὰ Βυζαντ. καὶ σύνηθες εἰς τὰς μολυβδ. βούλλας· ἦτο εἶδος γραμματέως ἢ ἀρχιγραμματέως εἰς ἐκκλησιαστικά, πολιτικά, στρατιωτικὰ καὶ ναυτικὰ ἀξιώματα. Ὁ Schlumb. [2] ἀπαριθμεῖ 25 διάφορα ἀξιώματα χαρτουλαρίων.

Ἡ βοῦλλα πιθανῶς εἶναι τοῦ Ι ἢ ΙΑ΄. αἰῶνος.

5) Καλῶς διατηρημένη μικρὰ βοῦλλα· διαμ. 0,02.

Εἰς τὴν κυρίαν ὄψιν ἐντὸς φυλλαδωτοῦ στεφάνου ἔχει σταυρὸν ἑλληνικὸν μὲ παχυνομένας μικρὸν τὰς ἄκρας τῶν κεραιῶν· εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας ἔχει ἀνὰ ἓν γράμμα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸ ὄνομα Μ — Ι — Ν — Α.

Τὸ δεύτερον γράμμα εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον δὲν εἶναι βέβαιον ἂν εἶναι μόνον Ι, ἢ ἂν ἐξέπεσεν ἡ ἄλλη κεραία, ὅτε θὰ ἦτο Η δηλ. Μηνᾶ.

Ὄπισθεν ἐντὸς φυλλαδωτοῦ στεφάνου εἰς τρεῖς γραμμὰς ἔχει,

† ΕΠΙ — ΣΚΟΠ — ΟΥ

Ἡ βοῦλλα εἶναι τῶν πρώτων αἰώνων τῆς Βυζαντ. σφραγιστικῆς, τοῦ Ε΄ ἢ ΣΤ΄ αἰῶνος, βεβαίως δὲ πολὺ πρὸ τῆς Ἀραβικῆς κατακτήσεως τῆς νήσου (824). Θὰ ἦτο ἡ μικρὰ καὶ ἀνεπίσημος σφραγὶς ἐπισκόπου τινὸς τῆς νήσου, τὴν ὁποίαν θὰ μετεχειρίζετο διὰ τὴν ἰδιωτικήν του ἀλληλογραφίαν, ἐν ᾧ διὰ τὴν ἐπίσημον θὰ εἶχε μεγαλυτέραν δηλοῦσαν καὶ τὴν διοίκησιν ἢ ἐπισκοπήν του. Ἀνάλογόν τι γίνεται σήμερον εἰς τοὺς μητροπολίτας καὶ ἐπισκόπους ὑπογράφοντας εἰς μὲν τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα μὲ τὴν διὰ μεγάλων συμπεπλεγμένων κεφαλαιωδῶν γραμμάτων ὑπογραφήν, εἰς δὲ τὰ μὴ ἐπίσημα καὶ τὰ ἀτομικὰ μὲ μικρὰ γράμματα.

---

[1] Ὁ πελεκὰν ἐθεωρεῖτο πτηνὸν συμβολίζον τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς αὐτοθυσίας. Ὁ Schlumb. σελ. 27 περιγράφει βοῦλλαν μὲ ἀνάλογον παράστασιν, ἀλλ' ἐκεῖ εἶναι ἀετὸς μαχόμενος πρὸς ὄφιν.

[2] Αὐτόθι σελ 461 — 462.

6) Μικρὰ βοῦλλα διαμ. 0,017.

Εἰς τὴν κυρίαν ὄψιν ἔχει μικρὸν σταυρὸν ἄνω ἀριστερὰ καὶ εἰς ὅλην τὴν πλευρὰν μονογράφημα, τοῦ ὁποίου διακρίνονται τὰ γράμματα ἓν μέγα Α καὶ μικρότερα τὰ Β, Ρ, Κ, καὶ διὰ τούτων πιστεύω ὅτι δηλοῦται τὸ Ἀβέρκιος.

Ὄπισθεν εἰς τρεῖς σειρὰς ἀναγινώσκω οὐχὶ μετ' ἀπολύτου βεβαιότητος

[Δ]ΕΚ — ΟΥΡΩ — ΟΝ, ἤτοι Δεκουρύων·

Τὸ ἀξίωμα τοῦ Δεκουρίωνος προελθὸν ἐκ τοῦ Λατιν. Decurio, τὸ ἀναφέρουσι καὶ ἕλληνες συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ Πολυβίου καὶ ἑξῆς, καὶ μάλιστα οἱ Βυζαντινοὶ (ἴδ. Λεξ. Sophocles καὶ Du Cange), ἐσήμαινε δὲ τὸν δέκαρχον ἢ δεκάδαρχον, καὶ ἦτο ἀξίωμα εἰς διαφόρους ὑπηρεσίας τὸ πρῶτον στρατιωτικάς, ἔπειτα πολιτικὰς καὶ τοῦ Βυζ. Παλατίου. Πρώτην φορὰν ἐγὼ τοὐλάχιστον εὑρίσκω τὸ ἀξίωμα τοῦ Δεκουρίωνος εἰς μολυβδ. βοῦλλαν. Ἐποχὴ τῆς βούλλας, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἁπλότης τοῦ τύπου καὶ τὸ λατινίζον σχῆμα τῶν γραμμάτων, ὁ Ε΄. ἢ Ϛ΄. αἰών.

Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης κατὰ Μάρτιον 1928.

ΣΤΕΦ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ

ΟΝΟΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΙΔΗ ΑΡΤΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Ὡς ἀρίστης ποιότητος ἄρτος κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐθεωρεῖτο ὁ καθαρός, ὁ κατεσκευασμένος δῆλα δὴ ἐκ σιτίνου ἄνευ πιτύρου ἀλεύρου, μεθ᾽ οὗ δὲν εἶχεν ἀναμιχθῆ ἄλλων δημητριακῶν καρπῶν ἄλευρον. Τοιούτους καθαροὺς ἄρτους ἔχομεν συνήθως μνημονευομένους κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους. Οὕτως, ἵνα ὀλίγα ἀπὸ πολλῶν παραδείγματα ἀναφέρωμεν, ὁ Συμεὼν Σὴθ ἐν τῷ περὶ τροφῶν δυνάμεων ἔργῳ του διαστέλλει τοὺς καθαροὺς ἄρτους τῶν ῥυπαρῶν ἢ κιβαρῶν [1], ἐν τοῖς θαύμασι τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου ἀναφέρονται ἄρτοι καθαροί [2], ὁμοίως ἄρτοι καθαροὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Θεοδώρου [3], ἄρτοι καθαρώτατοι ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου [4], ἄρτος ἐκ σίτου καθαροῦ ὑπὸ Μιχ. Ψελλοῦ [5], διπυρίτης καθαρὸς ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ [6], ψωμία καθαρὰ κεῖνται ἐν τῷ τυπικῷ Παναγίας τῆς Κοσμοσωτείρας [7], καὶ ἐν ὀνειροκριτικοῖς βιβλίοις [8] τὰ καθαρὰ ὁμοῦ μὲ τὰ κιβαρὰ ἀναφέρονται ἐν ταῖς μεσαιωνικαῖς παροιμίαις [9], εἶπε δὲ καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος «Ἐν τούτοις δὲ ὅρα τὸ καθαρύλλων (ἄρτων) ὑποκορισθὲν καὶ ῥηθὲν ἀντὶ τοῦ καθαρῶν» [10]. Τὴν αὐτὴν ὀνομασίαν ὑποδεικνύει τὸ ἐξ ἐγγράφου τοῦ 1262 ἐπίθετον Καθαροψωμᾶς [11], μακρὸν δὲ θὰ κατέτεινον τὸν λόγον, ἂν καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν ἤθελον νὰ μνημονεύσω τὸ ὄνομα.

Ὁ καθαρὸς ἄρτος, τὸν ὁποῖον ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος ὠνόμασεν

[1] Συμεὼν Σήθ, Περὶ τροφῶν δυνάμεων 19. 22.

[2] Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Varia Graeca sacra 44. 4.

[3] Θ. Ἰωάννου, Μνημεῖα ἁγιολογικὰ 374.

[4] L. Petit, Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ ἐν Ἄθῳ (Anal. Boll. 25. 9. 16). Καθαρώτατον ἄρτον ἀναφέρει καὶ ὁ Γαληνὸς 6. 483.

[5] Μιχ. Ψελλοῦ, Ἑρμηνεῖαι εἰς δημώδη ῥητὰ (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 5.552).

[6] Ὡς διπυρίτας καθαρούς, ὡς φωτοφόρους ἄρτους, E. Miller, Poème moral de Constantin Manassès (Annuaire 9. 75. 901).

[7] L. Petit, Typicon du monastère de la Kosmosotira, Iztwestia 13. 69.

[8] Ψωμὶν καθαρὸν δέξασθαι ἢ φαγεῖν ἢ ἰδεῖν πᾶσι σκληρὸν καὶ μάχην σημαίνει, Fr. Drexl, Das Traumbuch des Proph. Daniel ἐν B. Z. 26. 314.

[9] Καθαρὰ καὶ κιβαρὰ ὅλα ἡ χάρις δέχεται. K. Krumbacher, MGS. 107, P. Papageorgiu, Zu den mittelgriechischen Sprichwörter B. Z. 3. 573-4.

[10] 1817. 63.

[11] Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 5. 21.

ἄρτον ἀκραιφνῆ [1] καὶ ὡς ὄνομα καὶ ὡς ποιότης ἦτο ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων γνωστός. Οὕτω Πλάτων ὁ κωμικὸς εἶπεν:

ἧκεν ἄρτους πριάμενος
μὴ τῶν καθαρύλλων, ἀλλὰ μεγάλους Κιλικίους [2].

Καθαρῶν ἄρτων ἐμνημόνευσε καὶ ὁ Γαληνός [3], βραδύτερον δ᾽ ἐν τοῖς ὀνειροκριτικοῖς του καὶ ὁ Ἀρτεμίδωρος γράψας· «κατάλληλοι γὰρ πένησιν οἱ ῥυπαροί, πλουσίῳ δὲ παντελῶς οἱ καθαροί» [4].

Πόσον δὲ διαδεδομένη κατὰ τὸν μεσαίωνα ἦτο ἡ χρῆσις τῶν καθαρῶν ἄρτων δηλοῖ τὸ ὅτι πολλαχοῦ ἔτι καὶ νῦν μνημονεύονται οὗτοι ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα. Οὕτω καθάρειο ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ Λευκάδι, καθάρειον ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι καὶ Ἠπείρῳ, καθάρειο ψωμὶ ἐν Ἀργυρᾶδες τῆς Κερκύρας, Ἠπείρῳ, Μακεδονίᾳ, Κύθνῳ καὶ Ρόδῳ καὶ καθαρὸ (ψωμὶ) ἐν Ἀνακοῦ καὶ Τραπεζοῦντι τοῦ Πόντου [5] λέγεται τὸ ἐκ σιτίνου ἀλεύρου κατασκευαζόμενον ψωμίον, τὸ ἄλλως ἁγνοκαθάρειο [6] ἢ ἁγνὸ [7] ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ περιέχον ἄλλας ὕλας κριθὴν λ. χ. ἀραβόσιτον, σήκαλιν κ.τ.λ.

Ἐννοεῖται δ᾽ ὅτι τοιοῦτον καθαρὸν ἄρτον δὲν ἦτο δυνατόν, διὰ τὸ πολυδάπανον, νὰ τρώγῃ πᾶς τις τότε· ἐχρησιμοποιεῖτο κυρίως, πλὴν τῶν ἀσθενῶν, ὑπὸ τῶν πλουσίων.

Ὁ Ἀρτεμίδωρος κατὰ τὸν Β΄. μ. Χ. αἰῶνα σαφῶς εἶπε· «κατάλληλοι γὰρ πένησιν οἱ ῥυπαροί, πλουσίῳ δὲ παντελῶς οἱ καθαροί» [8], ἐχαρακτήρισε δὲ δέκα αἰῶνας μετὰ ταῦτα ὁ Πτωχοπρόδρομος τὸν δευτέρας ποιότητος ἄρτον ὡς τῆς πτώχειας [9], σαφῶς ἀφήσας νὰ ὑπονοηθῇ ὅτι διὰ τοὺς πλουσίους ἦτο προωρισμένος ὁ καθαρός. Τὴν ἀντίθεσιν τέλος τοῦ καθαροῦ ἄρτου πρὸς τὸν ὑπὸ τῶν πτωχῶν χρησιμοποιούμενον δεικνύει καὶ ὁ ἑξῆς στίχος σημερινοῦ δημώδους ποιήματος

στὴ φυλακὴ ψωμὶ φτωχό, καθάρειο τρῶν στὸ σπίτι [10].

[1] Tafel, Eustathii opusc. 295. 20.

[2] Kock, C.A.F. (ἀριθ. 86).

[3] Γαληνοῦ, Περὶ τροφῶν δυνάμ. 6. 482.

[4] Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκριτικὰ 1.63.

[5] Πβ. καὶ τὴν Ποντικὴν παροιμίαν «τοῦ γάμου τὰ καθαρὰ γυρεύει» ἐπὶ τοῦ ἔχοντος ὑπερβολικὰς ἀξιώσεις. Καθαρὸ ἐν Ἀνακοῦ τοῦ Πόντου, καθάρειο ἐν Παξοῖς, Μήλῳ καὶ Κύθνῳ καὶ καθάρειο ἀλεύρι ἐν Μάνῃ λέγεται τὸ ἐκ σίτου ἄλευρον.

[6] Ἐν Ἠπείρῳ, ἔνθα ἁγνὺ λέγεται ὁ ἐκ καθαροῦ ἀραβοσίτου ἄρτος. Πβ. Νεοελλ. Ἀνάλ. Παρνασσοῦ 1. 450.

[7] Ἐν Καταφυγίῳ καὶ Βελβενδῷ Μακεδονίας (Ἀρχεῖα τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς 1. 29).

[8] Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 1.63.

[9] *μὴ νὰ χορτάσω τὸ ψωμὶν τὸ λέγουν ἀφρατίτζιν*
ἀλλὰ τὸ μεσοκάθαρον τὸ λέγουσι τῆς πτώχειας

Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques 4. 81.

[10] Π. Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ δημωδῶν ᾀσμάτων τῆς Ἠπείρου σ. 182.

Πρὶν ἢ συνεχίσω τὸν περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ ἄρτου λόγον, ἐπιθυμῶ νὰ κάμω μίαν παρέκβασιν.

Τὰ διάφορα Βυζαντινὰ κείμενα, ἐξελληνιστικὴν ἀκολουθοῦντα τάσιν, ὁμιλοῦσι συνήθως περὶ ἄ ρ τ ω ν· γνωστὸν ἐν τούτοις εἶναι ὅτι δημωδῶς ψ ω μ ί ο ν καὶ ψ ω μ (ὶ) ν ἔλεγον τότε, λέξιν ἣν καὶ ἐν τοῖς παπύροις [1] καὶ παρὰ Γαληνῷ συναντῶμεν [2].

Ἀμφιβάλλω δὲ πολύ, ἂν οἱ Βυζαντινοὶ μετεχειρίζοντο εἰς παλαιοτέρους αἰῶνας πρὸς δήλωσιν τοῦ ἄρτου τὴν λέξιν κ α ρ β έ λ ι, ἣν συχνὰ ἡμεῖς μεταχειριζόμεθα καὶ ἣν ὡς γ α ρ β έ λ ι ν ἀναφέρει κῶδιξ τῶν Προδρομείων ποιημάτων [3], βραδύτερον δ' ὡς κ α ρ φ έ λ ι (ο ν) ὁ Du Dange ἐν τῷ Ἑλληνικῷ γλωσσαρίῳ του ἐκ τῆς Turcograecia τοῦ Κρουσίου παραλαμβάνων τὴν λέξιν.

Ὁ Προδρόμειος τύπος ἀνακτέος μᾶλλον εἰς τὴν ΙΔ΄ αἰῶνα, καθ' ὃν ἐγράφη ἡ παραλλαγὴ τοῦ ποιήματος καὶ οὐχὶ τὸν ΙΒ΄. Οὐδὲ δύναμαι βεβαίως νὰ πιστοποιήσω, ἂν διὰ τῆς λέξεως γ α ρ β έ λ ι ν ἐδήλουν ἁπλῶς καὶ γενικῶς, ὡς ἡμεῖς, τὸν ἄρτον ἢ τὸν προερχόμενον ἐκ τῆς φυράσεως σιτίνου καὶ κριθίνου ἀλεύρου, ὡς λ. χ. σήμερον ἐν Λευκάδι, ἢ τὸν ἐκ σιτίνου μόνον ἀλεύρου κατασκευαζόμενον, ὡς νῦν ἐν Χιμάρᾳ τῆς Ἠπείρου.

Οἱ μεσαιωνικοὶ συγγραφεῖς ἀποφεύγουσι νὰ μᾶς ἀναφέρωσι λεπτομερείας περὶ τοῦ σχήματος καὶ τῆς τιμῆς τῶν ἄρτων κατὰ τὸν μεσαίωνα. Ἐκ τῶν εἰκόνων βεβαίως γνωρίζομεν ὅτι σύνηθες σχῆμα τοῦ ἄρτου ἦτο τὸ κυκλικόν, τοῦθ' ὅπερ διὰ τὸν ΙΒ΄. αἰῶνα πιστοποιεῖ καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος ὁμιλῶν περὶ «ἀρτιδίου περιηγμένου ὡς εἰς κρίκον ὅσον ἂν ἀντίχειρ καὶ καὶ λιχανὸς διαγράψαιεν» [4], παρὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ συγγραφέως συμανθάνομεν ὅτι ἡ συνήθης τιμὴ ἑκάστου, οὐχὶ πρώτης ποιότητος, ἀλλὰ κριθίνου ἄρτου ἦτο εἷς ὀβολός [5], ὃν ἀκριβέστερον ὡς φόλλιν ἄλλο κείμενον ὁρίζει [6].

Καὶ νῦν ἐπανέλθωμεν ὅθεν ἐξέβημεν.

Τοῦ καθαροῦ ἄρτου, ἤδη ἀπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, δύο ὑπῆρχον εἴδη ἐν Ἑλλάδι. Ἐκ τούτων τὸ πρῶτον ἐκαλεῖτο σ ι λ ι γ ν ί τ η ς [7], ἐκ

[1] Tebt. Pap. I. 112 καὶ Wiener Studien 12.88.

[2] 14. 547 «λαβὼν ψωμίον ἄζυμον, ἀνάρτυτον».

[3] Τὸ δὸς εἰς κόσκινον ψιλόν, τὸ δὸς εἰς τὸ γαρβέλιν, H e s s e l i n g - P e r n o t, Poèmes Prodromiques 2. 52.

[4] T a f e l, Eustathii opusc. 298. 86.

[5] Ἔνθ' ἀν. 299.3. Βλ. καὶ Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Λαογραφικαὶ εἰδήσεις παρὰ τῷ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίῳ (Ἐπετηρ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. 1. 29).

[6] «Ὁ δὲ τὸν καθαρώτατον ἄρτον ἀποδοκιμάζων παρεκάλει αὐτοὺς πωλεῖν καὶ ἐξωνεῖσθαι αὐτῷ ἄρτον κρίθινον ἑνὸς φόλλεως». L. P e t i t, Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ ἐν Ἄθῳ (Anal. Boll. 25. 16. 15).

[7] Siligo ἐκαλεῖτο εἶδος λευκοτάτου σίτου καὶ μετωνυμικῶς λεπτότατον σίτινον ἄλευρον (farina).

τῆς Λατινικῆς λέξεως siligineus panis [1], τὸ δὲ δεύτερον σ ε μ ι δ α λ ί τ η ς.

Περὶ τούτου τὰ ἑξῆς σαφέστατα παρέδωκεν ὁ Γαληνός· «καὶ παρά γε τοῖς Ρωμαίοις ὥσπερ οὖν καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις σχεδὸν ἅπασιν, ὧν ἄρχουσιν, ὁ μὲν καθαρώτατος ἄρτος ὀνομάζεται μὲν οὖν ὁ σιλιγνίτης, ὁ δ' ἐφεξῆς αὐτῶν σεμιδαλίτης» καὶ «τροφιμώτατος μὲν οὖν ὁ σιλιγνίτης αὐτῶν, ἐφεξῆς δ' ὁ σεμιδαλίτης» [2]. Βραδύτερον δὲ καὶ ὁ Συμεὼν Σὴθ εἶπε· «καὶ πρῶτος μέν ἐστι καθαρὸς ὁ σ ι λ ι γ ν ί τ η ς, εἶτα ὁ σ ε μ ι δ α λ ί τ η ς, ἔσχατος δὲ ὁ ρυπαρός» [3].

Διέφερον δὲ τὰ δύο ταῦτα εἴδη κατὰ τοῦτο ὅτι ὁ μὲν σιλιγνίτης κατεσκευάζετο ἐκ σιτίνου ἀλεύρου λεπτῶς ἀλεσθέντος καὶ διὰ λεπτῆς ἀλευροτήσεως σηθέντος ἤ, ὡς λέγει ὁ Γαληνός, ἀπὸ «τὸ ἀκριβῶς λεπτὸν καὶ λευκὸν καὶ καθαρὸν ἁπάσης πιτυρώδους οὐσίας ἄλευρον» [4] ἢ ἀπὸ τὸ flos siligineus, ὡς ἔλεγον οἱ Λατῖνοι, ὁ δὲ σεμιδαλίτης ἐκ τοῦ ἁδρότερον ἀλεσθέντος σίτου, τῆς σεμιδάλεως [5]. Τὴν διαφορὰν ταύτην δεικνύει καὶ σήμερον ἔτι τὸ Ποντικὸν ἰδίωμα, ἐν ᾧ σ ι λ έ γ ν ι ν λέγεται τὸ λεπτὸν ἐκ σίτου ἄλευρον, σ ι λ ε γ ν ί ζ ω δὲ ἢ σ ι λ ι ν ί ζ ω σημαίνει, κοσκινίζων δι' ἀλευροτήσεως, λαμβάνω τὸ λεπτότατον μέρος τοῦ ἀλεύρου [6].

Ὁ σιλιγνίτης ἄρτος, τὸν ὁποῖον ἀναφέρουσι τὰ μεσαιωνικὰ γλωσσάρια καὶ ὁ Εὐστάθιος [7], οὕτω δὲ καλοῦσι καὶ ἔνιοι τῶν κατοίκων τοῦ Πόντου [8], κοινῶς κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐκαλεῖτο σ ι λ ί γ ν ι ο ν ἢ σ ι λ ί γ ν ι ν, ὡς διδάσκουσι τὰ ἁγιολογικὰ κείμενα [9], παρετίθετο εἰς τὰς τραπέζας τῶν πλουσίων

[1] Τὸ siligineus ἐν τοῖς γλωσσαρίοις, ἀφ' ἑνὸς μὲν μεταφράζεται διὰ τοῦ καθαρὸς ἄρτος (G. G o e t z, C. G. L. 2. 527. 41) ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τοῦ σ ι λ ι γ ν ί τ η ς (Ἔνθ' ἀν. 3. 87. 17, 287, 46) M. V o i g t, Die verschiedenen Sorten von Triticum, Weizen-Mehl und Brod bei den Römern Rh. M. N. F. 31. 123.

[2] Γ α λ η ν ο ῦ, Περὶ τροφ. δυνάμ. 6. 483. Βλ. καὶ 11. 120.

[3] Σ υ μ ε ὼ ν Σ ή θ, Ἔνθ' ἀν. 19.22 κῶδ. D.

[4] Γ α λ η ν ο ῦ, Ἔνθ' ἀν. 6.508.

[5] Ταῦτα διὰ τὴν ἐποχὴν ἣν ἐρευνῶμεν. Δὲν ἀγνοοῦμεν ποσῶς, ὅτι ὁ σίτος siligo τῶν Ρωμαίων ἀντεστοίχει πρὸς τὸν σεμιδαλίτην πυρὸν τῶν Ἑλλήνων. (H. B l ü m n e r, Technologie und Terminologie² 1.53), οὐδ' ὅτι ἐν μεσαιωνικοῖς γλωσσαρίοις φέρεται «σιλίγνις παρὰ Ρωμαίοις ἡ Ἑλληνιστὶ σεμίδαλις ὀνομαζομένη.»

[6] Οὕτως ἐν Ἀργυρουπόλει καὶ Κοτυώροις τοῦ Πόντου. Τὸ σ ι λ ι ν ί ζ ω εὔχρηστον ἐν Ἀμισῷ.

[7] C. G. L. 3. 87. 17, 284. 46. «Περὶ δὲ σιλίγνεως ζητητέον μὲν ὅ,τι ποτέ εἶδός ἐστιν. Ἰστέον δὲ ὅτι παράγει ἄρτον λεγόμενον σιλιγνίτην ἢ σιλιγνίαν διὰ τὴν ἐκεῖθεν μίξιν» Ε ὐ σ τ α θ. Παρεκβ. 1753. 7.

[8] Ἐν Κοτυώροις σ ι λ ε γ ν ί τ η ς.

[9] Ἄλογον πεφορτωμένον τὰ σιλίγνια ἐκ τοῦ μαγκιπείου (G e l z e r, Λεοντίου Νεαπόλεως βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος 41. 12). Εὑρίσκετο ἐκεῖ σιλίγνια καθαρὰ καὶ ὀψάριν ζεστὸν τηγάνου (Λ ε ο ν τ ί ο υ Ν ε α π ό λ ε ω ς, βίος Συμεὼν τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ, Migne P. G. 93. 1729 D.)

καὶ ἁβροδιαίτων ἐχρησιμοποιεῖτο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ὡς προσφορὰ καὶ ὡς εὔπεπτος παρείχετο εἰς τοὺς ἀσθενεῖς.

Σιλέγν' νῦν ἐν Κοτυώροις καὶ Ἀργυρουπόλει τοῦ Πόντου λέγεται τὸ κόσκινον τὸ κατασκευαζόμενον ἐκ λεπτοῦ μεταξωτοῦ ὑφάσματος, δι' οὗ λεπτοτάτη μόνον ἄχνη δύναται νὰ διέλθῃ. Οὐδεμίαν ἔχω ἀμφιβολίαν ὅτι τὰ ἄλευρα τῶν μεσαιωνικῶν σιλιγνίων συνήθως ἐκοσκινίζοντο διὰ τοιούτων μεταξωτῶν κοσκίνων, ἐν χρήσει ἄλλως τε ὄντων κατὰ τὸν μεσαίωνα [1], ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ ὀνομασία τῶν σιλιγνίων ὡς μεταξωτῶν ἄρτων, οὓς τὸ πρῶτον ἀναφέρει τὸ δημῶδες κείμενον τῆς Χρονικῆς Διηγήσεως Νικήτα τοῦ Χωνιάτου [2] καὶ πρὸς κατανόησιν τῆς ποιότητος τῶν ὁποίων παραβλητέοι οἱ σημερινοὶ ἔπαινοι τοῦ μεταξωτοῦ κοσκίνου ἢ μεταξιτένιου [3] ὡς παρασκευάζοντος ἀρίστης ποιότητος ἄρτον [4].

Ὁ ἐκ τοῦ σεμιδαλίτου πυροῦ κατασκευαζόμενος σεμιδαλίτης ἄρτος ἐλέγετο γενικῶς κατὰ τὸν μεσαίωνα ψωμὶ σεμιδαλᾶτον [5] ἢ σεμιδάλινον [6], διάφορον τοῦ ἐπ' ἴσης ὑπὸ τῶν μεσαιωνικῶν μνημονευομένου σεμιδαλευράτου [7], τὸ ὁποῖον ἐδήλου τὸν ἄρτον τὸν κατασκευαζόμενον ἐκ τῆς ἀναμίξεως σεμιδάλεως καὶ ἀλεύρου.

Τὰ σιλίγνια καὶ τὰ σεμιδαλᾶτα, ἐκ τοῦ χρώματος καὶ τῆς ἑψήσεως χαρακτηρίζονται κατὰ τὸν μεσαίωνα ὡς «φωτοφόροι ἄρτοι» ἢ «ὑπέρλευκοι» [8] καὶ ὡς «δίκην ἀφροῦ καὶ σομφοί» [9], γενικῶς δὲ καὶ δημωδῶς ὡς ἀφρᾶτα [10] καὶ

[1] Βλέπε τὸ Ἑλληνικὸν γλωσσάριον τοῦ Du Cange ἐν λ. μεταξωτός.

[2] Νικήτ. Χωνιάτου, Χρον. Διήγ. 579. 24. Περὶ τῶν μεταξωτῶν ἄρτων βλέπε τὰ σημειωθέντα ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι τοῦ Λάμπρου (τόμ. 5. 486—8, 6. 114—115) καὶ ἐν Λαογραφίας τόμ. 1 σελ. 129 καὶ 379.

[3] Μιταξουτὸ ἐν Λέσβῳ λέγεται λεπτότατον κόσκινον πρὸς ἐξαγωγὴν τῆς ἀθέρας, ἤτοι τῶν λεπτοτάτων ἀχύρων, μεταξιτένο δ' ἐν Ἀμισῷ τοῦ Πόντου εἶδος κοσκίνου ἐκ λεπτοτάτου μεταξωτοῦ ὑφάσματος.

[4] Πβ. τὸν στίχον Μανιατικοῦ μοιρολογίου

κρησάρα μου μεταξωτὴ ποῦ κανες χάσικο ψωμὶ

Κ. Πασαγιάννη, Μανιάτικα μοιρολόγια καὶ τραγούδια 31.

[5] Α. Κοραῆ, Ἄτακτα 1. 178.

[6] Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques 3. 316.

[7] *Ὡς οὐδὲ τὸ καλὸν ψωμὶν τὸ σεμιδαλευρᾶτον*
ἰσάζει μὲ τὸ κιβαρὸν ἢ μετὰ τὸ κριθίνου

Διήγησις παιδιόφραστος τῶν τετραπόδων ζῴων (Wagner, Carmina Graeca medii aevi σελ 154 στίχ. 366). Οἱ σεμιδαλῖται ἄρτοι καὶ οἱ ἀλευρῖται διαστέλλονται καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων· Ἀθην. Γ', 115 c Βλ. καὶ H. Blümner, Ἔνθ' ἀν. 1.53. 76.

[8] Ὡς διπυρίτας καθαρούς, ὡς φωτοφόρους ἄρτους, E. Miller, Poème moral de Constantin Manassés (Annuaire 9. 75. 901). Βλέπε καὶ Tafel, Eustathii opusc. 230. 95.

[9] Tafel, Ἔνθ' ἀν.

[10] Ἔπιθι καὶ τὸ μεσαιωνικὸν ἐπίθετον Ἀφρατᾶς τὸ ἐν ἐγγράφοις τῶν ἐτῶν 1266 καὶ 1276 μνημονευόμενον (Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 4. 160, 173) τὸ δηλοῦν τὸν παρασκευάζοντα καὶ πωλοῦντα ἢ εὐχαρίστως τρώγοντα τὰ ἀφρᾶτα.

ἀφρατίτζια [1] ἢ καὶ σεμιδαλαφρᾶτα [2], ἐπεπάσσοντο δέ, κατ' ἀρχαίαν συνήθειαν, διὰ σησάμου [3], σπανιώτερον δὲ διὰ κόκκων μήκωνος [4] ἢ σπέρματος λίνου [5].

Ὑπῆρχε κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ εἶδος ἄρτου καλουμένου τῆς μέσης [6]. Τὸν ἄρτον τοῦτον συνεσχέτισαν μὲ τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν ὁδὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν καλουμένην μέσην, δι' ἧς λέξεως εἰς μεταγενεστέρους αἰῶνας ἐδηλοῦτο ἡ ἀγορὰ [7] καὶ εἴκασαν ὅτι ἐκλήθη οὕτως ὡς πωλούμενος ἐν τῇ μέσῃ, ἤτοι τῇ ἀγορᾷ [8].

Τὸ πρᾶγμα ὅμως ἔχει ἄλλως.

Τὰ διάφορα εἴδη κατὰ τὸν μεσαίωνα, ἀναλόγως τῆς ποιότητος αὐτῶν ἐχαρακτηρίζοντο ὡς πρῶτα, δεύτερα καὶ τρίτα [9], ἤτοι, ὡς λέγομεν σήμερον, πρώτης, δευτέρας καὶ τρίτης ποιότητος. Ἡ δευτέρα ὅμως ποιότης ἢ τάξις, ὡς μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς τρίτης κειμένη, ἐχαρακτηρίζετο ὡς μέση. Οὕτω, περὶ τῶν κοινωνικῶν προκειμένου τάξεων, πολλάκις ἔχομεν μνημονευομένην τὴν μέσην, τὴν δευτέραν ὡς λέγομεν σήμερον [10], μετὰ τὸν

[1] Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques 3. 317, 4. 80. Α. Κοραῆ, Ἄτακτα 1. 162.

[2] Διήγησις παιδιόφραστος τῶν τετραπόδων ζῴων (Wagner, Carmina Graeca medii aevi σ. 154 στίχ. 366. χ. P).

[3] Ἐκεῖνοι τὸ ἀφρατόζεστον μετὰ τοῦ σησαμίου, Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques 3. 317. «Τῆς ἡμέρου μήκωνος τὸ σπέρμα χρήσιμόν ἐστιν ἐπιπαττόμενον ἄρτοις ὡς ἥδυσμα καθάπερ καὶ τὰ σήσαμα» Συμεὼν Σήθ, Περὶ τροφῶν δυνάμεων 135. 10. Περὶ τοῦ παρ' ἀρχαίοις σησαμίτου ἄρτου βλέπε Ἀθήναιον Γ'. 114 a, Πολυδεύκους, Ὀνομαστ. 6. 7. 2 καὶ Ἡσύχιον ἐν λ. σησαμόεντ' ἄρτον.

[4] Πβ. τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν χωρίον τοῦ Συμεὼν Σὴθ καὶ Ἀθήναιον Γ'. 111 a.

[5] Ἐπιπάττουσι δ' ἔνιοι καὶ τοῖς ἄρτοις αὐτὸ (τὸ σπέρμα τοῦ λίνου) Συμεὼν Σήθ, Ἔνθ' ἀν. 138. 25.

[6] *Μὴ νὰ χορτάσω τὸ ψωμὶν τὸ λέγουν ἀφρατίτζιν,*
ἀλλὰ τὸ μεσοκάθαρον τὸ λέγουσι τῆς μέσης

Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques 4. 80.

[7] Τὴν σημασίαν ταύτην ἔχει ἡ λ. μέση ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Λεοντίου Μαχαιρᾶ. Ἡ ἀγορὰ λέγεται μέση καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι τοῦ Otranto τῆς κάτω Ἰταλίας G. Morosi, Studi sui dialetti greci della terra d' Otranto σ. 161.

[8] Κ. Ἀμάντου, Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις εἰς μεσαιωνικοὺς συγγραφεῖς, Ἐπετηρ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. 2. 284.

[9] Ἐπιρριπτάρια πρῶτα καὶ δεύτερα καὶ τρίτα ἀναφέρει Κωνστ. ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως (1. 470. 10), ὑποδήματα δὲ δεύτερα καὶ τρίτα ὁ αὐτὸς (Ἔνθ' ἀν. 1. 678. 9).

[10] [Γυναιξὶ καὶ παρθένοις] οὐ μόνον ταῖς εἰς ὄχλον τελούσαις, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἐν μέσῳ τεταγμέναις τῆς τύχης» Χορικίου, Ὑπὲρ τῶν ἐν Διονύσου τὸν βίον εἰκονιζόντων § 7, Revue Philologique 1. 223) «Οὐδὲ τῆς βουλῆς ταῦτα καὶ τῶν ἀρίστων, οὐδέγε τῆς δευτέρας καὶ μέσης ὡς ἂν εἴποι τις μοίρας, ἀλλὰ τοῦ πολλοῦ καὶ συρφετώδους ἀνθρώπου (Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φιλοθέου, Βίος καὶ πολιτεία

ἄριστον μάγειρον ἔχομεν ἐν τοῖς Βασιλικοῖς μνημονευόμενον τὸν μέσον [1], ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος μετὰ τὰ μεγάλα κακκάβια θέτει τὰ μεσαῖα [2] καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἐν ταῖς Νεαραῖς αὐτοῦ ὁμιλεῖ «περὶ τῶν μεγίστων καὶ τῶν μέσων καὶ τῶν σμικροτάτων ὑπηκόων του» [3].

Ὁ τῆς μέσης λοιπὸν ἄρτος, ὅστις δὲν ἦτο ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ λάβῃ ἀπὸ τῆς μέσης ἀγορᾶς τὸ ὄνομα (κάλλιστα ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ καὶ ἀπὸ τῶν μαγκιπείων ἢ ἀρτοπωλείων, εἰς τὰς προβολὰς τῶν ὁποίων ἐπωλεῖτο ὑπὸ τῶν μαγκίπων ἢ φουρνιταρίων) ὁ τῆς μέσης, λέγομεν, ἄρτος ὠνομάσθη οὕτως ὡς μέσης, ἤτοι δευτέρας ποιότητος, καὶ ὡς μέσος μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς τρίτης [4]. Ἔχομεν μάλιστα καὶ κείμενον ἔνθα σαφῶς ὁ ἄρτος οὗτος ὀνομάζεται μέσος [5].

Ἐκαλεῖτο δ' ὁ μέσος ἄρτος ὡς μέσην τινὰ κατέχων τάξιν μεταξὺ τοῦ καθαροῦ καὶ τοῦ τρίτης ποιότητος, τοῦ κιβαροῦ, μεσοκάθαρος [6], ὀνομασία, ἣν καὶ τὰ μεσαιωνικὰ κείμενα πιστοποιοῦσι [7] καὶ ἡ σημερινὴ δὲ χρῆσις. Νῦν δῆλα δὴ ἐν Ῥόδῳ μισοκάθαρον λέγεται τὸ ψωμίον τῆς δευτέρας ποιότητος τὸ μετὰ τὸ καθάρειον ἐρχόμενον [8].

τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ Νέου (Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας 5. 194. 4). Παρ' Ἀχμὲτ οἱ μέσοι ἀντιδιαστέλλονται πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ βασιλεῖς (ὀνειροκριτ. κδ'. (18. 20). Παρὰ Συντίπᾳ (128. 4) ἀναγινώσκομεν «τιμῶσιν αὐτὸν πάντες πλούσιοι καὶ μέσοι». Ἐν μεσαιωνικῷ κειμένῳ Ἀνωνύμου φέρεται «οὐδενὶ γὰρ τῶν ἀρχόντων ἢ τῶν μέσων ἢ τῶν χυδαίων ὠργίσθη πώποτε» (Βλ. Du Cange ἐν λ. ἄρχοντες). Ὁ Ι. Τζέτζης εἰς τὰς Χιλιάδας του (11. 364. 22) ἔγραψε.

Καὶ παρ' ἀρχόντων καὶ κοινῶν καὶ μέσων καὶ τῶν κάτω·

εἶπε δὲ καὶ ὁ Μιχ. Γλυκᾶς (Βιβλ. Χρον. 163. 10) περὶ τοῦ Ἀδὰμ «ἕτεροι δὲ μέσην αὐτὸν ἔχειν διισχυρίζονται τάξιν, τουτέστιν ἀθανασίας εἶναι μέσον αὐτὸν καὶ θνητότητος».

[1] Βασιλικ. Βιβλ. 19 τίτλ. 10 κεφ. 18.

[2] Κωνστ. Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλ. τάξεως 676. 5.

[3] Imperatoris Justiniani quae vocantur novellae διάταξ. 35 (1. σ. 217 Lingenthal).

[4] Ὀρθῶς μετέφρασαν τὴν λ. διὰ τοῦ de moyenne qualité οἱ ἐκδόται τῶν Προδρομείων ποιημάτων. Τὸ μέσος πρὸς δήλωσιν διαμέσου ποιότητος καὶ παρὰ Γαληνῷ 6. 482, 9. 142, 11. 120. 121.

[5] Ψωμὶν δέξασθαι μέσον, φιλίας ἔκφευξιν δηλοῖ Fr. Drexl, Das Traumbuch des Proph. Daniel (B. Z. 26 σ. 314). Περὶ μέσου ἄρτου ὁμιλεῖ καὶ ὁ Γαληνὸς 6. 482.

[6] Ὁ δὲ μεσοκάθαρος προσαγορευόμενος μέσος πώς ἐστι κατὰ δύναμιν τοῦ καθαροῦ τε καὶ κιβαροῦ. Βλ. τὸ γλωσσάριον τοῦ Du Cange ἐν λ. μεσοκάθαρος.

[7] *Μὴ νὰ χορτάσω τὸ ψωμὶν τὸ λέγουν ἀφρατίτζιν*
ἀλλὰ τὸ μεσοκάθαρον τὸ λέγουσι τῆς μέσης

Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques 4. 81.

[8] Π. Βενετοκλέους, Πίναξ ἀλφαβητικὸς λέξεών τινων τῆς καθομιλουμένης Ἑλληνικῆς (Ἐφημερὶς τῶν Φιλομαθῶν 8 ἀρ. 355 σ. 1241) Μισοκάθαρα ἐν Μεγίστῃ λέγονται αἱ ἐν τῷ σίτῳ περιεχόμεναι ξέναι οὐσίαι, κριθή, αἶρα κτλ.

Μετὰ τοὺς καθαροὺς καὶ τοὺς μέσους ἄρτους ἤρχοντο οἱ ῥυπαροὶ [1] ἢ χυδαῖοι λεγόμενοι [2] οἱ ἄλλως μὲ Λατινικὴν λέξιν κιβαροὶ [3] ἢ κιβαρῖται [4]. Οὗτοι ἐκαλοῦντο οὕτως ὡς κατασκευαζόμενοι ἐκ ῥυπαρῶν ἀλφίτων [5], ἀναμίκτων τουτέστι καὶ ἀκοσκινίστων, προωρίζοντο δὲ πρὸς χρῆσιν τῶν πενήτων, ἦσαν, ὡς λέγει ὁ Πρόδρομος, τῆς φτώχειας [6].

Τὸ κατώτατον εἶδος τῶν ῥυπαρῶν ψωμίων ἦσαν τὰ πιτερᾶτα [7], ἡ χρῆσις τῶν ὁποίων ἐδήλου ἐσχάτην ἔνδειαν [8].

---

[1] Βλέπε Γαληνὸν 6.482, Ἀρτεμίδωρον, Ὀνειροκρ. 1.69, Ἡσύχιον ἐν λ. φαιὸς ἄρτος καὶ Συμεὼν Σήθ, Περὶ τροφ. δυνάμ. 19.22. Περὶ τῶν ῥυπαρῶν ἄρτων τῶν ἀρχαίων ἔπιθι H. Blümner, Technologie und Terminologie ² 1.76.

[2] Οὕτω συχνὰ ἐν τοῖς γλωσσαρίοις. Ὁ Ι. Λυδὸς (Περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας 3. 7) ὁμιλεῖ περὶ δημιουργῶν «δημώδους καὶ ἀνδραποδώδους ἄρτου», καὶ ὁ ἀρχαῖος δὲ κωμικὸς Πλάτων ἄρτους τινὰς καλεῖ ἀγελαίους· Ἀθήναιος Γ'. 110 d.

[3] Ἐκ τοῦ panis cibarius, ὃν τὰ μεσαιωνικὰ γλωσσάρια μεταφράζουσι διὰ τοῦ κιβάριος G. Goetz, C. G. L. 3. 14.8, 87. 19. Τοὺς ῥυπαροὺς ἄρτους ὁ σχολιαστὴς Ἀπολλωνίου τοῦ Ῥοδίου Ἀργον. 1.1077 καλεῖ ἀκαθάρτους.

[4] *Μὴ νὰ χορτάσῃ τὸ ψωμὶν τὸ λέγουν ἀφρατίτζιν,*
ἀλλὰ τὸ μεσοκάθαρον τὸ λέγουν κιβαρίτην

Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques 4.81. Τὸν κιβαρίτην εὑρίσκω καὶ κιβάριον ὀνομαζόμενον (Acta SS Mai τόμ. 1. XVI. c) ἀπὸ τὸ ἄλευρον βεβαίως cibarium, ὅπερ καὶ secundarium ἐκαλεῖτο, H. Blümner, Technologie und Terminologie ² 21.54.

[5] Ἔπιθι H. Blümner, Technologie und Terminologie ² 1.75.

Καὶ γὰρ ἐκ σίτου καθαροῦ καὶ ἄρτος ἐφυράθη
καὶ ἐξ ἀλφίτων ῥυπαρῶν ἐπάγη καὶ συνέστη.

Μιχ. Ψελλοῦ, Ἑρμηνεῖαι εἰς δημώδη ῥητὰ (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 5.552). Σημείωσον δ' ὅτι καὶ σήμερον κιβαρίδι ἐν τῇ περιοχῇ τῶν Καλαβρύτων καὶ τσίβαρο ἐν Βυτίνῃ λέγεται τὸ πίτυρον.

[6] Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques 4. 81. Κατάλληλοι μὲν γὰρ πένητι οἱ ῥυπαροί, πλουσίῳ δὲ παντελῶς οἱ καθαροὶ Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 1.69.

[7] Hesseling - Pernot, Ἔνθ' ἀν. 3.316. Ὁ πιτυρίτης ἄρτος ἦτο καὶ τοῖς ἀρχαίοις γνωστὸς Ἀθήναιος Γ'. 114 e. Καὶ παρὰ Ῥωμαίοις διεστέλλετο ἀρχικῶς ὁ ῥυπαρὸς ἄρτος, panis cibarius, τοῦ πιτυρίου, panis furfureus (Blümner, Technologie und Terminologie ² 1.78), ὅστις ὑπὸ Γαληνοῦ (6. 483) τιθέμενος μετὰ τὸν ῥυπαρὸν θεωρεῖται ὡς ἔσχατος τῶν ἄρτων. Βλέπε καὶ M. Voigt, Die verschiedenen Sorten von Triticum, Weizen - Mehl und Brod bei den Römern (Rh. M. N. F. 31. 123.

[8] Ὀκτὼ μετρήσαντες ἡμέρας, ἐν αἷς ἄρτον ἀκραφνῆ οὐδὲ εἴδομεν, ἀλλὰ τοῖς ἐκ πιτύρων ἐγκρυφίαις ἐχρεοκοποῦμεν τὸ τῆς γαστρὸς λίχνον. Ἐκαθήμεθα μὲν γὰρ ὁμιλαδὸν οἱ πτωχοὶ σύσσιτοι τοὺς πιτυρίας προβεβλημένοι πρὸς τροφὴν (Tafel, Eustathii opusc. 295. 20. 34), εἶπε δὲ καὶ ὁ Πρόδρομος περὶ δεσμώτου

εἰς γῆν καθεύδεις τὴν κατάψυχρον κλίνην
στερῇ τὰ πολλὰ καὶ πιτυρίου τρύφους.

Θεοδώρου Προδρόμου, Τὰ κατὰ Ῥοδάνθην καὶ Δοσικλέα 3.421, καὶ περὶ πένητος.

ἀνέστιος πρόεισιν, ἄθλιος πένης
μηδὲ τρύφους γοῦν εὐπορῶν πιτυρίου

Σχετλιαστικοὶ εἰς τὴν Πρόνοιαν Migne, P. G. 133. 1336 B καὶ περὶ ἡγουμένων καὶ μοναχῶν ὅτι τρώγουσιν

ἐκεῖνοι σεμιδάλινον, ἡμεῖς δὲ πιτερᾶτον

Hesseling - Pernot, Ἔνθ' ἀν. 3.316.

Ὡς δὲ καὶ πάλαι καὶ νῦν οὕτω καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα μετεχειρίζοντο τὰ κρίθινα [1] ἢ τὰς κριθαρίδας [2], ἤτοι τοὺς κριθίνους ἄρτους, τοὺς ὁποίους ἔτρωγον οἱ χωρικοὶ καὶ πενέστεροι, εἰς οὓς πρέπει νὰ καταλέξωμεν καὶ τοὺς ἐκ ζειᾶς κατασκευαζομένους, ἀφ᾽ οὗ ζειὰ σήμερον καλεῖται τὸ ἄλλως γυμνοκρίθι (hordeun distichum) [3].

Ὁ Γαληνὸς ὁμιλῶν περὶ τῆς δυνάμεως τῶν τροφῶν εἶπε· «Τὸ δὲ μεταξὺ τῶν καθαρῶν καὶ ῥυπαρωτάτων οὐκ ὀλίγον ἐστὶ πλάτος ἐν τῷ μᾶλλόν τε καὶ ἧττον» [4]. Τοῦτο ἴσχυε καὶ διὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, καθ᾽ οὓς ἀναφέρονται οἱ «καθαρώτατοι» ἢ «παντελῶς ἢ ἀκριβῶς καθαροὶ» ἢ οἱ «ἀκραιφνεῖς» ἄρτοι, ἀλλὰ καὶ οἱ «ῥυπαρώτατοι» λεπτομερέστερον ὅμως περὶ τοῦ ζητήματος, ἐλλείψει ἐπαρκῶν πληροφοριῶν, ἀποφεύγομεν νὰ πραγματευθῶμεν. Τοῦτο μόνον προσθέτομεν ἐνταῦθα ὅτι ἔτρωγον οἱ Βυζαντινοὶ καὶ ἐκ κεγχρίνου ἀλεύρου κατασκευαζομένους ἄρτους [5] καὶ ἐκ μελίνης, σπέρματος ὁμοίου τῷ κέγχρῳ [6] καὶ ἐξ ὀλύρας [7], ὅταν, κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν φράσιν τοῦ

[1] Ἄρτοι δὲ κρίθινοι πᾶσιν ἀγαθοὶ (Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 1.69), ὁ δὲ (ὅσιος Ἀθανάσιος) τὸν καθαρώτατον ἄρτον ἀποδοκιμάζων παρεκάλει αὐτοὺς πωλεῖν καὶ ἐξωνεῖσθαι αὐτῷ ἄρτον κρίθινον ἑνὸς φόλλεως, ὃν καὶ μόνον ἤσθιε δι᾽ ἡμερῶν. L. Petit, Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ ἐν Ἄθῳ (Anal. Boll. 16.15). «Καὶ παραθήσεται μὲν ἀνὴρ Ἀθηναῖος τράπεζαν πένησιν ἄρτου τρύφος φέρουσαν μόνον ἢ ἐγκρυφίαν ὀλίγον κρίθινον» M. Treu, Περὶ Εὐθυμίου νέων Πατρῶν τοῦ Μαλλάκη (Δ. Ι. Ε. Ε. 5. 203).

Ὡς οὐδὲ τὸ καλὸν ψωμὶν τὸ σεμιδαλευρᾶτον,
ἰσάζει μὲ τὸ κιβαρὸν ἢ μετὰ τὸ κριθίνου

Διήγησις παιδιόφραστος τῶν τετραπόδων ζῴων (Wagner, Carmina Graeca medii aevi σ. 154 στιχ. 366). «Κρίθινον ἄρτον οὐκ ἐσθίουσι βρέφη» K. Horna, Die Epigramme des Theodoros Balsamon (Wiener Studien 25. 188), εἶπε δὲ καὶ ὁ Μιχ. Ἀκομινᾶτος (2. 11.18) «ὁ κρίθινος ἄρτος συνέχει τὰ λιμηρὰ τῶν ταλαιπώρων ψυχάρια» καὶ ὁ αὐτὸς (Arsenij, Vier bisher nicht edierte Homilien σ. 178) «μέχρι φαύλου τριβωνίου ἢ μάζης κριθίνης ἀφοσιούμενοι τὴν συμπάθειαν», φέρεται δὲ καὶ ἐν τῷ ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ προφήτου Δανιὴλ ὀνειροκριτικῷ «ψωμὶν κρίθινον δέξασθαι χαρὰν ἐν τῇ ζωῇ σημαίνει» (Fr. Drexl, Das Traumbuch des Proph. Daniel ἐν B. Z. 26 σ. 314).

Ὁ τὰ κρίθινα πωλῶν ἢ τρώγων θὰ ἐλέγετο Κριθινᾶς. Τὴν λ. ἔχομεν ὡς οἰκογενειακὸν ἐπίθετον ἐν Χίῳ κατὰ τὸ 1625 (Γ. Φωτεινοῦ, Τὰ Νεαμονήσια 199).

[2] Διήγησις παιδιόφραστος τῶν τετραπόδων ζῴων (Wagner, Carmina Graeca medii aevi σ. 154 στιχ. 367).

[3] Μ. Στεφανίδου, Φυσιογνωστικὰ Λεξικ. Ἀρχ. 6. 222. «Ἔστι δὲ (ἡ ζειὰ τροφιμωτέρα μὲν κριθῆς, ἀτροφωτέρα δὲ πυρῶν ἀρτοποιουμένη» Διοσκορίδου, Περὶ ὕλης ἰατρικῆς ριγ΄.

[4] Γαληνοῦ, Περὶ τροφ. δυνάμ. 6.482.

[5] Συμεὼν Σήθ, Περὶ τροφ. δυνάμ. 137.2. Καὶ ἡ παροχὴ δ᾽ εἰς τοὺς στρατιώτας, πλὴν παξιμαδίου, καὶ πίστου, τουτέστι κέγχρου ἐκλελεπισμένου πρὸς ἀρτοποιίαν, φυσικὰ τὸ αὐτὸ δυκνύει. Βλ. τὸ Ἑλληνικὸν γλωσσάριον τοῦ Du Cange ἐν λ. πίστος.

[6] Διοσκορίδου, Περὶ ὕλης ἰατρικῆς 2 ρκ΄. Συμεὼν Σήθ, Ἔνθ᾽ ἀν. 137.21.

[7] «Ἐσθίουσι δέ ποτε Ῥωμαίοις ἄρτον ὀλυρίτην ἤ τι ἕτερον ἐδώδιμον» Νικ. Χωνιά-

Συμεὼν Σὴθ (137. 21) «ἀπορία καταλάβῃ τῶν σιτηρῶν ἐδεσμάτων», λιμώττοντες δὲ καὶ ἐν μεγάλῃ ἀνάγκῃ καὶ ἐκ βρόμου ἀκόμη [1], πιθανώτατα δὲ καὶ ἐκ βρίζης [2] καὶ σηκάλεως, ἀφ᾽ οὗ καὶ σήμερον ἐνιαχοῦ ταύτας πρὸς ἀρτοποιίαν μεταχειρίζονται [3].

Αὐτονόητον εἶναι ὅτι τότε ἦτο ἐπ᾽ ἴσης ἐν χρήσει καὶ ὁ ἐκ μίξεως σιτίνου καὶ κριθίνου ἀλεύρου κατασκευαζόμενος ἄρτος.

Bucellatum ἐκαλεῖτο παρὰ Λατίνοις ὁ πεφρυγμένος σῖτος [4], ἐξ οὗ κατεσκευάζετο καὶ στρατιωτικὸς ἄρτος bucellatum ἐπ᾽ ἴσης καλούμενος [5]. Bucella πρὸς τούτοις, ὠνομάζετο καὶ μικρός τις ἄρτος εἰς τοὺς πένητας παραχωρούμενος [6].

Τὸν ἄρτον τοῦτον ὡς βουκελλᾶτον ἢ βούκελλον συναντῶμεν παρὰ τοῖς μεσαιωνικοῖς συγγραφεῦσιν, ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν ὁποίων φαίνεται ὅτι ἦτο ἐν χρήσει παρὰ τῷ στρατῷ [7] καὶ ὅτι εἶχε σχῆμα κρίκου, ἦτο δηλαδὴ κολλίκιον, ἤτοι κολούριον [8].

Ὅτι ὁ αὐτὸς ἄρτος ἦτο καὶ διπυρίτης συνάγεται καὶ ἐκ τῆς ἀποταμιεύ-

του, Χρον. Διήγ. 396. 15. Καὶ ὁ Διοσκορίδης δὲ (περὶ ὕλης ἰατρικῆς 2 ριγ΄.) ἔγραψεν· «ὄλυρα .... ἀρτοποιεῖται δὲ καὶ αὐτὴ» ὁ δὲ Γαληνὸς (6. 512) μετὰ δὲ τὰς κριθὰς καὶ τοὺς πυροὺς ἑπόμενα ταῖς ἀρεταῖς ἐστι μάλιστα τῶν ἄλλων ὄλυραι» καὶ (6.518) «οἱ μὲν οὖν ὀλύρινοι (ἄρτοι) κάλλιστοι, μετὰ γὰρ τοὺς πυρίνους εἰσίν, ὅταν γε εὐγενεῖς ὦσιν αἱ ὄλυραι». Πβ. καὶ H. Blümner, Ἔνθ᾽ ἀν. 1. 80.

[1] Τοῦτο τὸ σπέρμα (ὁ βρόμος) τροφή ἐστι ὑποζυγίων, οὐκ ἀνθρώπων, εἰ μή ποτε ἄρα λιμώττοντες ἐσχάτως ἀναγκασθεῖεν ἐκ τούτου τοῦ σπέρματος ἀρτοποιήσασθαι» «ἄλλως δέ ἐστιν ἀηδὴς ὁ ἐξ αὐτοῦ γινόμενος ἄρτος» Συμεὼν Σήθ, Ἔνθ᾽ ἀν. 137. 9. 16. Τοὺς ἐξ ὀλύρας ἄρτους ἀναφέρει καὶ ὁ Γαληνὸς (6. 504) καὶ ὁ Διοσκορίδης (2. ριγ΄.). Ἐπιθι καὶ H. Blümner, Technologie und Terminologie [2] 1. 80.

[2] Γίνεται δὲ ἄρτος ἐκ τοῦ σπέρματος τούτου (τῆς βρίζης) δυσώδης τε καὶ μέλας Γαληνοῦ, Ἔνθ᾽ ἀν. 6. 514.

[3] Ἐν Πόντῳ οἱ πτωχοὶ ἔτρωγον τοὺς ἐξ ἀλεύρου σηκάλεως ἄρτους, τὸ βρίζινο δὲ ψωμὶ συνηθίζεται νῦν ἐν Ἠπείρῳ, ἔνθα καὶ τὸ ἐκ κέγχρου. Τὸ ἐκ σιτίνου καὶ βριζίνου ἀλεύρου κατασκευαζόμενον ψωμίον καλεῖται βριζοκάθαρον. Περὶ τῶν ἀνωτέρω δημητριακῶν ὅρα Daremberg-Saglio, Dictionnaire ἐν λ. frumentum στήλ. 1344. 1345.

[4] Βλ. Masquelez, ἐν PWRE. στήλ. 1170 ἐν λ. cibaria.

[5] Am. Marcell. Res gest. 17. 8.

[6] Codex Theodos. τόμ. 5. 14. 17.5. Ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς γλωσσαρίοις συχνὰ ἀναγινώσκομεν bucellae· ψωμία· ψωμίον bucellum.

[7] Ἐν τοῖς στρατηγικοῖς τοῦ Μαυρικίου λέγεται ὅτι «ὀφείλουσιν οἱ στρατιῶται χορηγεῖσθαι ἐν ἐξπεδίτῳ δύο ἡμέρας βουκελλάτου».

[8] Βούκελλος τὸ κρικελλοειδὲς ψωμίον καλεῖται. Κωνστ. Πορφυρογεννήτου, Περὶ θεμάτων 3. 28.4, ἀναγινώσκομεν δὲ καὶ ἐν τῷ ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ζωναρᾶ φερομένῳ λεξικῷ «βουκελλάτου· ἄρτου ἐλατοῦ, ὃς λέγεται κολλίκιον». Πρόσθες ὅτι καὶ ὁ Germano ἐν τῇ γραμματικῇ του (σελ. 132 Pernot) τὸ buccellato ἀποδίδει διὰ τοῦ κολλίκι, κολούρι.

σεως αὐτοῦ διὰ πλείονας ἡμέρας [1] καὶ ἐκ τῆς ρητῆς μαρτυρίας τοῦ Προκοπίου, καθ᾽ ἣν «τὸν ἄρτον, ᾧ δὴ μέλλουσιν ἐν στρατοπέδῳ οἱ στρατιῶται σιτίζεσθαι, δὶς μὲν ἐπάναγκες εἰς τὸν πνιγέα εἰσάγεσθαι, ἐπιμελῶς δὲ οὕτως ὀπτᾶσθαι, ὥστε ἐξικνεῖσθαι τε ἐπὶ πλεῖστον καὶ μὴ χρόνῳ βραχεῖ διαφθείρεσθαι» [2].

Κόλλιξ ἐκαλεῖτο παρ᾽ ἀρχαίοις εἶδος κριθίνου ἄρτου [3]. Ἐκ τῆς λ. ἐσχηματίσθη τὸ ὑποκοριστικὸν κολλίκιον, ὅπερ μνημονευόμενον ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἐδήλου κυρίως ὅ,τι τὸ σημερινὸν κολλίκι, ἤτοι τὸν κρικελλοειδῆ ἄρτον, τὸ κολούριον [4].

Ἂν τώρα τὰ μεσαιωνικὰ κολλίκια κατεσκευάζοντο ὡς παρ᾽ ἀρχαίοις καὶ νῦν ἐν Θήρᾳ ἐκ κριθῆς ἢ καὶ ἐκ σιτίνου ἀλεύρου, ὡς πολλαχοῦ σήμερον τὰ κολλίκια, ἐλλείψει μαρτυριῶν, δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω.

Κολλύρα ἦτο παρ᾽ ἀρχαίοις ὑποδεεστέρας ποιότητος ἄρτος παρεχόμενος εἰς τοὺς δούλους [5]. Ἐντεῦθεν ὡς λέξις ἡ μεσαιωνικὴ κολλύρα καὶ κολλ(ύ)ριον, τὸ ὁποῖον ὡς κουλούρι σήμερον εἶναι παγκοίνως γνωστόν [6], καὶ τὸ ὁποῖον ἠδύνατο καὶ ἐκ σιτίνου ἀλεύρου νὰ κατασκευάζεται [7].

Καὶ πάλιν, ἂν κατὰ τὸν μεσαίωνα διὰ τοῦ κολλύρα ἐδηλοῦτο μόνον ὁ κρικοειδὴς ἄρτος ὁ παρεχόμενος εἰς τὰ παιδία [8] ἢ καθ᾽ ὅλου ὁ κρικοειδὴς ἄρτος ἢ καὶ εἶδος ἄρτου οὐχὶ κρικοειδοῦς ὡς λ.χ. ἐν Ζαγορίῳ τῆς Ἠπείρου, Βελβεντῷ Μακεδονίας, Μεσσηνίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ, καὶ τοῦτο δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω.

Τοὺς ἄρτους τῶν μεσαιωνικῶν δύναταί τις νὰ διαστείλῃ καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ἐψήσεως αὐτῶν.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι παλαιότερον οἱ Ἕλληνες ἔψηνον τοὺς ἄρτους αὐτῶν καὶ ἐν ἐλευθέρῳ χώρῳ, τῇ βοηθείᾳ ἀνθρακιᾶς ἢ θερμῶν κεράμων ἢ πλίνθων

---

[1] Βλέπε τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν χωρίον ἐκ τῶν στρατηγικῶν τοῦ Μαυρικίου.

[2] Προκοπίου, Περὶ Βανδαλ. πολέμ. 13 (τόμ. 1. σ. 371 Haury).

[3] Κρίθινον κόλλικα ἀναφέρει ὁ Ἱππῶναξ παρ᾽ Ἀθηναίῳ Ζ΄. 304b, κολλικίους δ᾽ ἄρτους ὁ Ἀθήναιος Γ΄. 112 f. Βλ. Α. Κοραῆ, Ἄτακτα 1. 167 καὶ H. Blümner, Technologie und Terminologie [2] 1. 79.

[4] «Κόλλιξ δέ ἐστιν εἶδος ἄρτου περιφεροῦς, ἐξ οὗ τὰ παρ᾽ ἡμῖν κολλίκια» Γρηγορίου Κορίνθου, Περὶ τῆς Ἰάδος 159 σελ. 549. Εἶπον ἀνωτέρω κυρίως, διότι ἡ λ. φαίνεται ἐδήλου καὶ τὸν κοινὸν ἄρτον. Νῦν ἐν Κρήνῃ καὶ Χαλκιδικῇ κολλίκι ἢ κλίκ᾽ λέγεται εἶδος ἄρτου, ὄχι κολλύρας.

[5] H. Blümner, Technologie und Terminologie [2] 1. 79.

[6] Κατὰ τὰ προμνημονευθέντα Ἀφρατᾶς, Καθαροψωμᾶς, Κριθινᾶς ἔχομεν καὶ ἐν Μπόβᾳ τῆς κάτω Ἰταλίας (Ἐπετηρ. Παρνασσοῦ 1. 25) τὸ οἰκογενειακὸν ἐπίθετον Κολουρᾶς.

[7] Ὁ Ἡσύχιος ἔγραψε· «κολλύρας· ἀρτίδια μικρὰ καθαρὰ» ἣν τελευταίαν λέξιν κακῶς θέλουσι ν᾽ ἀναγνώσωσι κιθαρᾶ ἢ κρίθινα.

[8] Κολλύρα· εἶδος ἄρτου ἢ ὁ μικρὸς ἄρτος, ὃν τοῖς παιδίοις διδόασιν· Σουΐδας ἐν λ. Καὶ ἐν μεσαιωνικῷ γλωσσαρίῳ· «κολλούριον· ἀπὸ τοῦ κολοβόν· κόλλιξ γὰρ ὁ ἄρτος».

καὶ θερμανθείσης πλακός [1]. Περὶ τοῦ τελευταίου μάλιστα σαφέστατα μαρτυρεῖ ὅτε πλακίτης ἄρτος [2] καὶ ὁ πλακοῦς τῶν ἀρχαίων.

Τὸν τρόπον τοῦτον τῆς ἐψήσεως ἐξηκολούθησαν νὰ μεταχειρίζωνται καὶ οἱ μεσαιωνικοὶ ἡμῶν πρόγονοι, παρ᾽ οἷς ἀναμφιβόλως θὰ ὑπῆρχε καὶ ἡ ὀνομασία πλακόπιττα, ἣν ἔχομεν πολλαχοῦ νῦν ἐν χρήσει [3] καὶ ἣν συναντῶμεν ἐν γλωσσαρίῳ τῶν ἐσχάτων αἰώνων, ἔνθα λέγεται· «ἀμήν· πλακοῦντος εἶδος· θεωρία καὶ ἰδέα πλακόπιττας, ὁ λεγόμενος μαρσαπᾶς» καὶ κατωτέρω «τῆς πλακόπιττας ἤγουν τοῦ μαρτζαπᾶ» [4].

Τὴν πλακόπιτταν δ᾽ ἐννοεῖ καὶ ἡ πλακιστὴ ἡ μετὰ σιλιγνίων ἀναφερομένη ἐν τῷ βίῳ Συμεὼν τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ [5].

Τὸν ἄρτον τοῦτον, οὐχὶ βεβαίως καλῆς ποιότητος, ὡς ψήνοντες ἐπὶ θερμανθέντος ἐδάφους διὰ τῆς ἐπιθέσεως ἐπ᾽ αὐτοῦ θερμῆς ἀνθρακιᾶς ἐκάλουν οἱ ἀρχαῖοι ἄρτον σποδίτην ἢ ἐγκρυφίαν, ψωμὶ δὲ στακτοκυλισμένον καλεῖ αὐτὸν κατὰ τὸν ΙΒ΄. αἰῶνα Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος [6] ἐν ᾧ τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος συγγραφεῖς, ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος [7] καὶ ὁ Εὐθύμιος Μαλλάκης, τὰ παλαιὰ ἐνθυμούμενοι ὀνόματα, ἐγκρυφίαν τὸν ὀνομάζουσι, προσθέτοντες ὅτι ἐκ κριθῆς κατεσκευάζετο. [8] Ὁ αὐτὸς ἄρτος νῦν κατὰ τόπους καλεῖται ἀχλιόπιττα [9] καὶ σταχτοκουλούρα [10].

Μεταξὺ τῶν οἰκιακῶν σκευῶν τῶν ἀρχαίων ὑπῆρχον καὶ οἱ κρίβανοι [11], εἶδος κινητῶν μικρῶν φούρνων, ὧν σαφῶς διαστέλλονται [12], ἐκ μετάλλου ἢ

---

[1] H. Blümner, Technologie und Terminologie [2] 1.73.

[2] Ἀθήν. ΙΓ΄. 110 c.

[3] Αὕτη ἐνιαχοῦ καὶ κεραμόπιττα καλεῖται. Ἁπλῆν πίτταν εἰς τὸ τηγάνιν ἀναφέρει ἐν τοῖς ποιήμασί του ὁ Πρόδρομος (2. 28 g).

[4] Βλέπε τὸ γλωσσάριον τοῦ Μεουρσίου ἐν λ. μαρσαπᾶς. Τὸ μαρτζαπᾶς, ὡς ἐσημειώθη, παράγεται ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ mazzapane.

[5] «Σιλίγνια καὶ πλακιστὴ (ἄλλη γραφὴ πλακοῦντας) καὶ σφαιρία» Λεοντίου Νεαπόλεως, Βίος Συμεὼν τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ, Migne P.G. 93. 1737 B.

[6] *ἐκεῖνοι τὸ ἀφρατόζεστον μετὰ τοῦ σησαμίου*
ἡμεῖς δὲ τὸ χονδρόχυλον τὸ σταχτοκυλισμένον

Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques 3. 318. Βλ. καὶ Α. Κοραῆ, Ἄτακτα 1. 162. 291.

[7] Tafel, Eustathii opusc. 295. 20.

[8] Καὶ παραθήσεται μὲν ἀνὴρ Ἀθηναῖος τράπεζαν πένησιν ἄρτου τρύφος φέρουσαν μόνον ἢ ἐγκρυφίαν ὀλίγον κρίθινον M. Treu, Περὶ Εὐθυμίου νέων Πατρῶν τοῦ Μαλλάκη (Δ. Ι. Ε. Ε. 5. 203).

[9] Π.χ. ἐν Αἴνῳ καὶ Λέσβῳ. Ἀχχλιά = τέφρα.

[10] Ἐν Ἠπείρῳ.

[11] Πολυδ. Ὀνομ. 6. 88.

[12] Ἀθήν. ΙΓ΄. 113 b. Τὸν κλίβανον διαστέλλει τοῦ φούρνου καὶ ὁ Ἀέτιος γράφων. «Πίθον δὲ πυρώσας ἢ κλίβανον ἢ φοῦρνον καὶ ἀνασπάσας τὸ πῦρ καὶ ἐνθεὶς πλίνθον κάθιε τὸν κάμνοντα» Ἀετίου, Λόγος περὶ δακνόντων ζῴων κεφ. νη΄. Καὶ ὁ Συμεὼν Σήθ, Περὶ τροφῶν δυνάμεων 19. 15.

πηλοῦ κατασκευαζομένων. Οὗτοι ἡμισφαιρικόν πως ἔχοντες σχῆμα [1] θερμαινόμενοι ἐτίθεντο ὑπὲρ τὸν ἐπὶ τῆς θερμανθείσης πλακὸς τιθέμενον ἄρτον καὶ οὕτω συνεπλήρουν τὴν ἕψησιν αὐτοῦ ἢ ἁπλῶς διὰ τῆς θερμότητός των ἢ διὰ τῆς ἐπιθέσεως θερμῆς ἀνθρακιᾶς ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας των. Τὸ ὄργανον τοῦτο, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἦτο πολύχρηστον καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα, μνημονεύει καὶ ὁ Μοσχόπουλος ἐν τῷ περὶ σχεδῶν λέγων· «κλίβανος· σκεῦός τι σιδηροῦν, ἐφ' ᾧ τοὺς ἄρτους ὄπτουσι πῦρ ὑποκαύσαντες καὶ πυρακτώσασαντες αὐτό» [2], τὸ ὄργανον, λέγω, τοῦτο μεταχειρίζονται καὶ σήμερον οἱ χωρικοὶ μπογάναν ἢ γάστραν ἢ τσερέπαν ἢ πλακὶν αὐτὸ κατὰ τόπους καλοῦντες [3].

Οἱ τῇ βοηθείᾳ κλιβάνου ἑψόμενοι ἄρτοι ἐκαλοῦντο κλιβανίκιοι [4] ἢ κλιβανῖται [5] ἢ κριβανῖται [6], πιθανῶς δὲ καὶ κλιβάνια ἢ κλιβανωτά. Τὸ τελευταῖον τοῦτο συμπεραίνω ἐκ τοῦ ὅτι νῦν ἐν Παγγαίῳ οἱ αὐτοὶ λέγονται κλιβάνια, ἐν Ἀνατολικῇ δὲ Θράκῃ κλιβάνες [7], λέξεις, αἵτινες δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπλάσθησαν ἐπ' ἐσχάτων, κλιβανωτὰ δὲ μαρτυρεῖ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος ὅτι ἐλέγοντο ἐπὶ τῶν χρόνων του τὰ διὰ κλιβάνου ψηνόμενα κρέατα [8].

Ὁ διαρκῶς διὰ τὴν πεῖνάν του παραπονούμενος Πρόδρομος ἀναφωνεῖ που ἀπογοητευμένος.

ἂν ἤμην παραζυμωτὴς ἢ δουλευτὴς μαγκίπου
προφούρνια κἂν νὰ ἐχόρταινα καὶ ὡσὰν ἐμέναν εἶχεν [9].

Τὰ προφούρνια ταῦτα συναντῶμεν καὶ ἀλλαχοῦ τῶν Προδρομείων ποιημάτων, ἔνθα ἀναφέρεται προφούρνιν λιπανάβατον, πίττα εἰς τὸ τηγάνιν [10].

Οἱ ἐκδόται τῶν Προδρομείων ποιημάτων μετέφρασαν τὰ προφούρνια,

[1] Κυρίως ἦσαν πλατύτεροι κάτω.

[2] Μοσχοπούλου, Περὶ σχεδῶν σ. 13 (ἔκδ. Rob. Steph.)

[3] Μπογάνα λέγεται ἐν Πελοποννήσῳ, γάστρα ἐν Ἠπείρῳ, γάστρος ἐν Εὐρυτανίᾳ, τσερέπα ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ πλακὶν ἐν Πόντῳ.

[4] Ἀθήν. ΙΓ'. 113 b ἐκ τῆς Λατιν. clibanicii.

[5] Ἀθήν. ΙΓ'. 115 e «Ἄρτον μὲν οὖν συμφέρει ἐσθίειν (τὸν ἐπιληπτικὸν) τὸν κάλλιστ' ὠπτημένον, ἄριστα δ' ἐξυμωμένον καὶ μάλιστα τὸν κλιβανίτην» Ἀλεξ. Τραλλιανοῦ 1. 541 (Puschmann) «κάλλιστοι μὲν οὖν εἰσι τῶν λοιπῶν ἄρτων οἱ κλιβανῖται... ἐφεξῆς δὲ οἱ φουρνῖται». Συμεὼν Σήθ, Ἔνθ' ἀν. 19.15. Βλ. καὶ H. Blümner, Ἔνθ' ἀν. 1. 82. 83.

[6] Ἀθήν. ΙΓ'. 109 e.

[7] Ἐν Ζαγορᾷ καὶ γκλιβάνες.

[8] Ἐμφαίνεται δὲ τῷ τοιούτῳ λόγῳ καὶ ὡς ἀκέραιοι εὕοντο ὗες ἐν τῇ ῥηθείσῃ δαιτί. Καὶ οὐκ ἀπεικὸς οὐδὲ τοῦτο, εἴ τις διανοοῖτο τὰ μέχρι καὶ εἰς ἄρτι διάφορα κλιβανωτά, ἤ, ὡς ἂν ὁ κωμικὸς εἴποι, κριβανωτὰ 1286.18.

[9] Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques 4·98.

[10] Hesseling-Pernot, Ἔνθ' ἀν. 2. 26 h.

κατὰ τὸν Κοραῆν [1], premiers pains sortis du four [2], ὁ δὲ Μιχ. Στεφανίδης ἡρμήνευσεν ὡς τεμάχια ζύμης, δι' ὧν προεδοκίμαζον τὴν θερμαντικὴν δύναμιν τοῦ φούρνου [3].

Τὸ πρᾶγμα καὶ ἡ λέξις σῴζονται καὶ σήμερον ἔτι.

Αἱ οἰκοδέσποιναι νῦν κατὰ τακτὴν ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος ζυμώνουσαι, πολλάκις, ὅταν φουρνίζωσι, στεροῦνται ἄρτου. Ἵνα λοιπὸν προχείρως προμηθευθῶσι τοιοῦτον, λαμβάνουσαι ζύμην μὴ ὑποστᾶσαν τελείως τὴν ζύμωσιν καὶ εἰς σχῆμα πίττας αὐτὴν σχηματίζουσαι τὴν φουρνίζουσι καὶ τὴν ἐξάγουσι, πρὶν γίνῃ τὸ κανονικὸν φούρνισμα. Αἱ τοιαῦται πίτται καλοῦνται ἐν Ἀμοργῷ προφοῦρνες, μπροφοῦρνες δ' ἐν τῇ παρ' αὐτὴν νησῖδι Ἀρακλειᾷ [4], αὐταὶ δ' εἶναι τὰ προφούρνια τοῦ Προδρόμου.

Εὐθὺς ἀνωτέρω εἶπον ὅτι τὰ προφούρνια κατεσκευάζοντο ἐκ φυράματος μὴ ὑποστάντος τελείως τὴν ζύμωσιν, δι' ὃ καὶ λειπανάβατα καλοῦνται ὑπὸ τοῦ Προδρόμου [5], ὅτι δὲ συνήθιζον οἱ Βυζαντινοὶ νὰ τρώγωσι λειπανάβατα μάρτυς καὶ ὁ Θ. Βαλσαμών, ὅστις λέγει ψέγων· «καὶ ἡμεῖς ἀδιαφόρως ἐσθίομεν ἄζυμα τὰ λεγόμενα λειπανάβατα» [6].

Φαίνεται ὅτι κατὰ τὸν μεσαίωνα οἱ ἄρτοι διῃροῦντο εἰς μαλακούς [7], πιθανῶς καὶ ἁπαλοὺς καλουμένους [8], καὶ εἰς διπυρίτας, τοὺς ὁποίους μετεχειρίζοντο μὲν καὶ ἐν τῇ οἰκιακῇ οἰκονομίᾳ, κυρίως ὅμως ἐν τῷ στρατῷ διὰ τὸ κοῦφον καὶ τὸ ἄσηπτον.

Ὁ κατ' ἐξοχὴν διπυρίτης ἄρτος, ὡς ἐκ τῶν ἁγιολογικῶν καὶ στρατιωτικῶν κειμένων, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐκ τῶν μεσαιωνικῶν γλωσσαρίων διδασκό-

[1] Κατὰ τὸν Α. Κοραῆν, Ἄτακτα 1. 176 προφούρνια εἶναι τὰ πρῶτα ὀπτώμενα εἰς τὸν φοῦρνον, τὰ πρῶτα συρόμενα ἔξω.

[2] Hesseling-Pernot, Ἔνθ' ἀν. 233.

[3] Μιχ. Στεφανίδου, Φυσιογνωστικὰ ἐν Λεξικ. Ἀρχ. 6. 233.

[4] Τὸ προφούρνιν ἐν Σκύρῳ λέγεται πρόφτο (πρόοπτον; πρόπ(ι)ττο;) καὶ ἐν Κύμῃ ῥοδινή.

[5] Hesseling-Pernot, Ἔνθ' ἀν. 2. 26 h.

[6] Εἰς τὸν ΙΑ'. κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Στ'. Οἰκουμ. Συνόδου. Ῥάλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 2. 329.

[7] Ἄρτοι μαλακοὶ μοδίου ἑνὸς ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Δούκα, Ἱστορ. 322. 3. Μαλακὸ ψωμὶ ἐν Αἰγίνῃ καὶ μαλακὸ ἢ μαλακοῦρα ἐν Σάμῳ λέγεται ὁ ἁπαλὸς καὶ πρόσφατος ἄρτος, μαλακὴ δ' ἐν Βουρβούροις τῆς Κυνουρίας ἡ ψίχα τοῦ ἄρτου, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κόραν.

[8] Ἁπαλὸ ἐν Θήρᾳ καὶ παλὸ ἐν Καλύμνῳ λέγεται ὁ κρίθινος μαλακὸς ἄρτος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν σκληρὸν διπυρίτην, ὅστις ἐν Θήρᾳ καλεῖται σκίζα. Ἐν Κρήτῃ ἁπαλὸ λέγεται ὁ ἄρτος καθ' ὅλου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν διπυρίτην. Σημείωσον ὅτι καὶ παρ' ἀρχαίοις ὁ ἁπαλὸς ἦτο εἶδος ἄρτου. Ἀθήν. Γ'. 113 b.

μεθα [1], ἐκαλεῖτο παξαμᾶς [2], παξαμάτιον [3], παξιμάδιον [4], παξαμάδι(ο)ν [5], παξιμάδιν [6] καὶ παξαμίδα [7] καὶ ἐν Κύπρῳ κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ποξαμάτιν [8].

Τοῦ παρόντος βεβαίως δὲν εἶναι νὰ ἐξετάσω, ἂν ἡ λέξις παράγεται ἐκ τοῦ Παξάμου τοῦ γράψαντος ἀρτοποιητικὴν [9] ἢ ἂν εἶναι Ρωμαϊκὴ [10] ἢ Αἰγυπτιακὴ ἢ Κοπτικὴ διὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου εἰσελθοῦσα εἰς τὴν μεσαιωνικὴν Ἑλληνικήν [11].

Εἰς τὰ πράγματα ἀποβλέπων λέγω ὅτι ὁ παξαμᾶς κατεσκευάζετο συνήθως ἐκ κριθῆς [12], θὰ εἶχε δέ, τοὐλάχιστον ἀπὸ τοῦ ΙΒ'. αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, τὸ γνωστὸν σημερινὸν ἐλλειψοειδὲς σχῆμα, ἄλλως τὸ τμῆμα τοῦ ἰχθύος τὸ ἐκ τῶν μέσων αὐτοῦ ἀποκοπτόμενον, τὸ ὁποῖον ἔχει τοῦ σημερινοῦ παξιμαδίου τὸ σχῆμα, δὲν θὰ ἐλέγετο ὑπὸ τοῦ Προδρόμου παξιμάδιν [13].

Τώρα ἂν διὰ τῆς λ. παξαμᾶς ἐνόουν καὶ εἶδος ἄρτου μικροῦ καὶ στρογγύλου, ὡς νῦν ἐν Γριντᾶδες Χασίων ἢ κουλουρίου, ὡς ἐν Κηπουρειῷ τῶν Γρεβενῶν, δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω, μολονότι εἰς τοῦτο ἄγει καὶ ὁ ὁρισμὸς τῆς συνωνύμου μάζης ὡς ξηροῦ καὶ στερεοῦ ἀρτιδίου [14].

---

[1] Βλέπε τὸ Ἑλληνικὸν γλωσσάριον τοῦ Du Cange ἐν λ. παξαμᾶς, παξαμάτιον, παξιμάδιον.

[2] Λέοντος, Τακτ. 13. 11 (P. G. 107, 845 C), Σουΐδας ἐν λ. πάξαμος, Λεξικὸν Κυρίλλου ἐν λ. καχρυδίας. Τὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ζωναρᾶ λεξικὸν ἐν λ. δίπυρος καὶ καχρυδίας.

[3] Κ. Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 658. 11, 659. 8, Ι. Τζέτζου, Σχόλια εἰς τὰ Ἔργα καὶ τὰς Ἡμέρας στίχ. 588.

[4] Ἤδη παρὰ Γαληνῷ 14. 554. Paximacium καλεῖ τὸ παξιμάδιον καὶ ὁ Λιουτπράνδος ἐν τῇ πρεσβείᾳ του· Σ. Ζαμπελίου, Βυζαντιναὶ μελέται σ. 570.

[5] Ἐν μεσαιωνικαῖς παροιμίαις Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1. 25. Παξαμάδιον καὶ ἐν τοῖς ἀποφθέγμασι τῶν πατέρων καὶ ἐν ταῖς Χιλιάσι Ι. Τζέτζου, Χιλιὰς 2. ἱστορ. 40. στίχ. 574.

[6] Hesseling-Pernot, Ἐνθ' ἀν. 3. 97. 179. J. Schmitt, Τὸ χρονικὸν τοῦ Μορέως στιχ. 8293.

[7] Παλλαδίου ἐπισκόπου Ἑλενουπόλεως, Λαυσιακ. κεφ. 151. Πβ. καὶ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν κριθαρίδα.

[8] Λεοντίου Μαχαιρᾶ, Χρονικ. 86. 19 (ἔκδ. Miller - Sathas).

[9] Ἀθήν. Θ'. 376 d. Πβ. καὶ Α. Κοραῆ, Ἄτακτα 1. 259.

[10] Σουΐδας ἐν λ. παξαμᾶς καὶ λεξικὸν Ζωναρᾶ ἐν λ. δίπυρος.

[11] Α. Κοραῆ, Ἱπποκράτους περὶ ἀρχ. ἰατρ. σ. 143.

[12] Καχρυδίας ἄρτος ὁ ἐκ κριθῆς γινόμενος παξαμᾶς· λεξικ. Κυρίλλου, καὶ καχρυδίας ὁ ἐκ κριθῆς ἄρτος, ὃν παξαμᾶν λέγομεν λεξ. Ζωναρ. ἐν λ., Πολυδ. Ὀνομ. 6. 33. 72.

[13] *καὶ ξιφιοτράχηλον παστόν, κυπρίνου παξιμάδια,,*
ἀνθ' οὗ ἄλλοι κώδικες δίδουσι κυπριναρίου τὴν μέσην. Hesseling-Pernot, Ἐνθ' ἀν. 171

[14] Ι. Τζέτζου, Χιλιάδες χιλ. 2 ἱστορ. 40 στίχ. 574.

Ἡ μᾶζα παρ' ἀρχαίοις εἶχε βεβαίως πολλὰς σημασίας, μία δ' ἐξ αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ τῆς ζύμης ἢ τοῦ μαλακοῦ μέρους τοῦ ἄρτου [1].

Τὴν σημασίαν ταύτην διὰ τὸν μεσαίωνα πιστοποιεῖ τό τε ὑπὸ τοῦ Ι. Τζέτζου λεγόμενον «μᾶζα τὸ ἁπαλὸν παρὰ τὸ μὴ ἄζα τις εἶναι» [2] ὡς καὶ ἡ σημερινὴ σημασία τῆς λέξεως ἐν Φιλιππουπόλει, ἔνθα μᾶζα λέγεται ὁ μὴ καλῶς ἑψημένος, ἀλλ' ὠμὸς ἀπομείνας ἄρτος [3].

Ἡ λέξις ὅμως φαίνεται ὅτι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, καὶ μάλιστα τοὺς οὐχὶ παλαιοτέρους [4], ἐδήλου τόν τε κρίθινον ἄρτον [5] καὶ δὴ καὶ τὸν διπυρίτην ἄρτον, τὸ παξιμάδιον. Περὶ τούτου πείθουσιν ἀδιστάκτως τὰ ἑξῆς χωρία «δαπάνην παξιμαδίου, τουτέστι μάζας» [6] «μᾶζα τὸ ἁπαλὸν παρὰ τὸ μὴ ἄζα τις εἶναι, οὐ μὴν δὲ καθώς φασι τὸ παξαμάτιον» [7] «μὴ γὰρ τὸ παξαμάδιον μᾶζαν, ἀλλ' ἄζαν λέγε» [8] «ἄρτος δὲ ὁ μέγας καὶ ἄρτιος· κἂν οἱ τῶν γραμματικῶν γριφοπλόκοι μᾶζαν μᾶλλον καλοῦσι τὸ ξηρὸν καὶ στερεὸν ἀρτίδιον [9].

Ἐν τέλει ἂς μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ τῶν πολιτικῶν καὶ παλατίνων ἄρτων.

Μαρτυρεῖται ὅτι τὸ πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ ὁ Ἀντιοχεὺς Ἀρτάβανος «φιλοτίμως ἔρριψεν ἐν τῇ καλουμένῃ Δάφνῃ τοῖς δήμοις καλάμια συντόμια πολλὰ ἄρτων διαιωνιζόντων καὶ ἐκάλεσε τοὺς ἄρτους πολιτικοὺς διὰ τὸ τῇ ἰδίᾳ πόλει τούτους δωρήσασθαι» [10]. Οἱ πολιτικοὶ οὗτοι ἄρτοι (παρὰ Λατίνοις panes civiles) διὰ μίαν ἡμέραν ἕκαστος ἐξαρκοῦντες, δι' ὃ καὶ ἡμεριαῖοι καὶ ἡμερήσιοι, ἐν τοῖς κειμένοις καλούμενοι ἐκλήθησαν οὕτως ὡς διανεμόμενοι πρὸς πολίτας καὶ ἐν πόλεσιν. Οἱ τοιοῦτοι διενέμοντο κατόπιν παρουσιάσεως σχετικῶν συμβόλων καὶ οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς πένητας· ἐν τῇ πρωτευούσῃ μάλιστα ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ὠνομάσθησαν παλατῖνοι ὡς ἀπὸ τοῦ παλατίου εἰς τοὺς πολίτας παρεχόμενοι ὡς λέγουσιν οἱ χρονογράφοι [11]. Ἰδοὺ τί λέγουσι τὰ σχετικὰ κείμενα. «Ἐν δὲ τῇ συμπληρώσει

---

[1] Γαληνοῦ, Περὶ τροφῶν δυνάμεων 6.509. Περὶ τῆς τῶν ἀρχαίων μάζης πβ. Hermann-Blümner, Griech. Privataltert. [3] 218.

[2] Ι. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Ἔργα καὶ Ἡμέρας στίχ. 588.

[3] Μᾶζα ἐν Βουρβούροις τῆς Κυνουρίας καὶ ἀμάντζα ἐν Ἀρκαδίᾳ λέγεται συμπαγὲς χῶμα.

[4] Α. Κοραῆ, Ἱπποκρ. περὶ ἀρχ. ἰατρ. 143.

[5] Πβ. Arsenij, Vier bisher nicht edierte Homilien σ. 178, ἔνθα λέγεται «μέχρι φαύλου τριβωνίου ἢ μάζης κριθίνης ἀφοσιούμενοι τὴν συμπάθειαν».

[6] Βλέπε Du Cange ἐν λ. πίστος.

[7] Ι. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Ἔργα καὶ Ἡμέρας στίχ. 588.

[8] Ι. Τζέτζου, Χιλιάδες, χιλ. 2 ἱστορ. 40 στιχ. 574.

[9] Ι. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Ἔργα καὶ Ἡμέρας στίχ. 588.

[10] Πασχάλ. Χρονικ. 490. 7 ἑξ.

[11] Κατ' ἄλλην γνώμην οἱ ἄρτοι ὠνομάσθησαν τὸ πρῶτον παλατῖνοι ὡς παρεχόμενοι εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ παλατίου.

τῆς ὑπατείας αὐτοῦ ἔρριψεν ἐν Κωνσταντινουπόλει χαρίσματα τοῖς Βυζαντίοις καλάμων συντόμια ἄρτων ἡμερησίων διαιωνιζόντων...οὕστινας ἄρτους ἐκάλεσε παλατίνους διὰ τὸ ἐκ τοῦ Παλατίου ῥογεύεσθαι τοὺς αὐτοὺς ἄρτους... ἀφορίσας πρόσοδον ὑπὲρ αὐτῶν ἐκ τῶν ἰδίων καὶ καλέσας αὐτοὺς πολιτικούς»[1] «Παλατῖνοι εἶδος ἄρτων, οὓς ἐφιλοτιμήσατο τῷ δήμῳ Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας» [2].

Οἱ ἄρτοι οὗτοι, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνήρχετο εἰς ὀκτὼ μυριάδας [3], παρείχοντο εἰς τοὺς πολίτας, τοὐλάχιστον μέχρι τῶν τελευταίων αἰώνων, ὡς βεβαιοῖ ὁ Ψευδοκωδινὸς γράφων· «Ἐφιλοτιμήσατο δὲ τῷ δήμῳ (Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας) καθ᾽ ὃν ὑπάτευσε χρόνον ἄρτους ἡμερησίους, ὀνομάσας αὐτοὺς παλατίνους ὡς ἐκ τοῦ Παλατίου χορηγουμένους, καὶ οἶνον καὶ κρέας καὶ ἔλαιον καὶ σιτηρέσια τάξας, ὧν καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἡ πόλις ἀπολαύει τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ ῥιφέντων καλάμων φέρουσα τὰ γνωρίσματα» [4].

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

[1] Ι. Μαλάλα, Χρονογρ. 322. 20.

[2] Σουΐδας ἐν λ. παλατῖνοι καὶ Du Cange, Constantinopolis Christiana βιβλ. 2 σελ. 158.

[3] Βλέπε τὸ γλωσσάριον τοῦ Du Cange ἐν λ. παλατῖνοι.

[4] Ψευδοκωδινοῦ, Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως 2. 139. 6 (ἔκδ. Preger).

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΝΘΥΜΗΣΕΙΣ ΕΚ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ

Κατὰ τὸ ἔτος 1915, ὑπηρετῶν ἐν τῷ πρωτοδικείῳ Ἀργυροκάστρου, ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀντιγράψω τὰς κατωτέρω δημοσιευομένας ἐπιγραφὰς καὶ ἐνθυμήσεις ἐκ διαφόρων τόπων τῆς Βορείου Ἠπείρου.

Αἱ ἐπιγραφαὶ ἀνάγονται εἰς τὸν 16ον, 17ον καὶ 18ον αἰῶνα καὶ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κτητορικαί, ἤτοι δηλωτικαὶ τῆς κτίσεως ἢ ἀνακαινίσεως καὶ διακοσμήσεως ναῶν καὶ μονῶν καὶ ἀναμνηστικαὶ τῆς ἀφιερώσεως αὐτοῖς ἱερῶν εἰκόνων, σκευῶν, ἀκινήτων κτημάτων κ.λ.π.

Αἱ ἐνθυμήσεις εἶναι μικρὰ χρονικὰ καὶ ἱστορικὰ σημειώματα, εἴτε γεγραμμένα ἐπὶ τῶν παραφύλλων βιβλίων ἢ χειρογράφων, εἴτε κεχαραγμένα ἐπὶ κιόνων ναῶν, ἀνάγονται δὲ εἰς τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα καί τινες εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου.

Τὰς ἐπιγραφὰς καὶ ἐνθυμήσεις ταύτας κατέταξα κατὰ τὰ χωρία καὶ τὰς μονάς, ἔνθα ὑπάρχουσι, καὶ κατὰ τὰ τμήματα, εἰς τὰ ὁποῖα αὐτὰ ὑπάγονται, κατὰ τὴν παλαιόθεν ὑφισταμένην διαίρεσιν τῆς χώρας, ἤτοι τῆς Δροπόλεως, Πωγωνίου, Ζαγοριᾶς, Λιούντζης, Ρίζης, Τεπελενίου, Πρεμετῆς, Δελβίνου.

Μετ᾽ αὐτῶν συμπαρατίθενται ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις καὶ βραχεῖαί τινες σημειώσεις περί τινων χειρογράφων κωδίκων, ἀποκειμένων ἐν ταῖς ἱεραῖς μοναῖς Τσιατίστης καὶ Κάμενας.

Πρὸς τούτοις ἀντέγραψα, ἔν τισι πλήρως καὶ ἔν τισι συνοπτικῶς, καὶ τὸν ἐν τῇ ἱερᾷ Μητροπόλει Δρυϊνουπόλεως ἀποκείμενον «Κώδικα τῆς Ἐπισκοπῆς Δρυϊνουπόλεως καὶ Ἀργυροκάστρου» ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ πολλάκις ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς μνημονευομένου Ἐπισκόπου Δοσιθέου, ἐν ἔτει 1760 Σύνοψις αὐτοῦ δημοσιευθήσεται ἄλλοτε.

Ἐν τῇ προκειμένῃ δημοσιεύσει ἐτηρήθη ἡ ὀρθογραφία τοῦ πρωτοτύπου. Ἐντὸς ἀγκυλῶν ἐτέθησαν συμπληρώσεις τινές. Ἄλλαι, εὐνόητοι, παρελείφθησαν. Πρὸς διάκρισιν τῶν στίχων τοῦ πρωτοτύπου ἐτέθησαν μικραὶ γραμμαὶ κάθετοι.

ΤΜΗΜΑ ΔΡΟΠΟΛΕΩΣ

ΕΠΙΣΚΟΠΗ

Ναὸς τοῦ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου [1].

1. Ἐπὶ τοῦ (παλαιοτέρου) λιθίνου τέμπλου, κεφαλαίοις, χρώματι:

«†Ανηστοριθει το παρων διάστηλον διὰ συνδρομεῖς, καὶ
[εξόδου του θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Δρι-
νουπόλεος κυροῦ Σιμεῶν διὰ ψυχηκὴν αυτοῦ σωτιριαν: ἐπὶ
[ετους ‚ΖΙΘ [=1501] Σεπτεμβρίο ΙΒ.».

2. Ἐπὶ τῆς ἐν τῷ τέμπλῳ εἰκόνος τοῦ Προδρόμου:

«1798
διὰ χειρὸς Λαζάρου | ἐξ απάνω Σουδενὰ Ζαγορίου».

3. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου:

«1798 μαρτίου 20
δια χειρὸς Λαζαρου ἐξ άνω σ(ουδενὰ) | Ζαγορήου».

4. Ἐπὶ εἰκόνος τοῦ Ἁγίου Δημητρίου:

«1802. Αὐγούστου 1».

5. Ἐπὶ εἰκόνος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου:

«1802».

ΖΕΡΒΑΤΙ (ἢ ΖΕΡΒΑΤΑΙΣ)

Ναὸς τῆς «Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου [2].

1. Ἐπὶ λίθου πωρίνου ἐντετοιχισμένου ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, εἰσὶ γεγλυμμένα ἑκατέρωθεν σταυροῦ τάδε:

«Ετους ‚ΖϞΑ [=1583]
Καληστου Μοναχου».

[1] Ὁ ναὸς οὗτος, σταυροειδὴς μετὰ τρούλλου, τυγχάνει ἱκανῶς ἀρχαῖος, τῆς ἀρχικῆς κτίσεως αὐτοῦ ἀναγομένης ὑπὸ τῆς ἐπιτοπίου παραδόσεως εἰς τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ὡς ἀναφέρεται καὶ ἔν τινι νεωτέρᾳ ἐπιγραφῇ τοῦ ἔτους 1883. Ἀτυχῶς ἔχει ὑποστῇ πολλὰς ἐπισκευάς, κατὰ δὲ τὸ προμνησθὲν ἔτος ἐπεχρίσθη τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου. Ἴδε περιγραφὴν αὐτοῦ ὑπὸ Φ ρ. Β ε ρ σ ά κ η ἐν «Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι» τοῦ ἔτους 1916 σελ. 114 καὶ ἑ., καὶ συνοπτικὴν ὑπὸ Δ. Εὐαγγελίδου ἐν «Νέῳ Ἑλληνομνήμονι» τόμ. 10 σελ. 462.

[2] Ἴδε περιγραφὴν αὐτοῦ ὑπὸ Φ ρ. Β ε ρ σ ά κ η ἐν τοῖς «Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας» τοῦ ἔτους 1914 σελ. 248 καὶ ἑπ.—Ὁ ναὸς οὗτος, σταυροειδὴς μετὰ τρούλλου, εἶναι κατάγραφος ἐσωτερικῶς. Ἀτυχῶς οἱ θόλοι αὐτοῦ διερράγησαν ἔν τισι σημείοις καὶ ἐντεῦθεν ὑφίσταται κίνδυνος καταστροφῆς τῶν τοιχογραφιῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, ἂν μὴ ἐπισκευασθῇ.

2. Ἄνωθεν τῆς ἐσωτερικῆς δυτικῆς θύρας, χρώματι:

«†Ηγερθη ἐκ βάθρων καὶ ἱστορήθη
ο πάνσεπτος καὶ θεῖος ναος τῆς ὑπεραγίας
ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου
καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας: καὶ η συνδρομὴ δὲ
όλον γέγονεν:
Ετους ‚ΖΡΙδ [=1606]
Ἡστορίθη δὲ καὶ διὰ χειρὸς καμοῦ τοῦ ἁμαρτολοῦ
Μιχαὴλ καὶ Νικολάου».

3. Ἐπὶ τῆς προθέσεως:

«Ἰωάννου ἱερέως καὶ νικολάου καὶ ζαφείρος | 'αψιε' [=1715]. αφιερωσεν ο παπα κὺρ Ἰωάννης καὶ Πρωτοπαπας χο | ράφια εἰς τὸν καμ|πον στρεματα λε | καὶ εγραψε τα ονόμα | τά του εἰς την πλάκα | καὶ ὅποιος τα πουλη|ση καὶ δεν μνημονεύση νὰ ἔχῃ | τὴν κατάραν τῆς Παναγίας | καὶ τὸν ἀφορισμὸν τοῦ ἀρχιε|ρέως ἀμήν».

4. Ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ φωτοστεφάνου τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου, (ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά):

«† Κορονα τις Παναγίας ἀπὸ Ζερβάτες †
Πανο διμο Πιτροπος † 1786».

5. Ἐπὶ τοῦ φωτοστεφάνου τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι Χριστοῦ, (ἐπ' ἴσης ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά):

«† Κορονα του Χριστου απο Ζερβάτες 1786 †
Πανο διμος Πιτροπος τις Παναγίας».

6. Ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ φωτοστεφάνου τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ, (ὁμοίως ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά):

«† Κορονα του Χριστου απο τιν Παναγία
Ζερβάτες 1786. Πανο διμος Πίτροπος».

7. Ἐπὶ σταυροῦ:

«† ο τιμηος στα
υρος υπαρ
χι του Π(α)πακου
λε του Σακυλα
ριου εν ε(τει)
1737 μην
Ιανουρριου
ΚϚ'
Παναγηα
Ζερβάτε».

8. Ἐπὶ ἀργυροῦ θυμιατοῦ:

«Σταματη δουλος Χριστου
τον μπατερα ϛΑC ΚΡΑΘC
Μπροσιλοσε τὸ θημητο
στη Μπαναγια».

9. Ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ ἐπικαλύμματος ἱεροῦ Εὐαγγελίου:

«† Κτημα τις ιερας εκλισιας ἐπ ονοματι
της υπεραγιας Δεσπινις ιμον Θεοτοκου
εκ χωρίου Ζερβάτες δαπανη τις αυτις
εκλισιας. Συνδρομη Πετου Βαγιας επιτρωπον
Παπανικολα κε Σταβρο εκώμη Ζερβατες
1815 Ιουνιου 10 Χήρ Δημητριου Ραμου
εκομις Καλιτες».

ΜΟΝΗ ΔΡΙΑΝΟΥ

Ἐν τῷ εἰς μνήμην τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τιμωμένῳ Ναῷ:

1. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς δεξιᾷ τῷ εἰσιόντι μέσης στήλης:

«Ἔτους ,ΖΟΖ [=1569] εστιθηκαν η κολωναις δια χειρος Καλιστου μοναχοῦ»

2. Ἄνωθεν τῆς ἐξωτερικῆς θύρας:

«Ἐπη ἔτους ,ΖΡΙΒ (ἢ Θ) [=1604 ἢ 1611]»

3. Ἐπὶ τῆς ἐν τῷ τέμπλῳ εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ:

«Δευσις Ιωσηφ Ιερομονάχου».

4. Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾷ μέσης στήλης τὰ ἑξῆς χαράγματα (κατὰ χρονολογικὴν σειράν).

α') *«Νεωφιτος ιερομοναχος | αμαρτολος (ὡς) ουδεις ανθρωπος ,ζρκη [=1620]».*

β') *«Ετους ,ζρλϛ' [=1628] εχειροτονιθι διακονος ιοαννης μαιου λα ετους ,ζρλζ [=1629».*

γ') *«Εχηροτονιθη | ω Παπασυμεων | εν μινι ναναριος ετους ,ζρλη [=1630]».*

δ') *«Ετελειοθι ο τιμιος σταυρος εν μηνι*
αυγουστο ιϛ' ἀπο εξοδον του
πανιεροτατου μητροπολιτου Βαι
λαγραδων κυριω Ελευθεριω
και δια χιρος εμου νικολα-
ου απο χορα πτερω
,ζρλη [=1630].

ε') *«Δανιηλ ιερομόναχος | αμαρτολος ος ουδεις ανθρωπος ,ζσμδ (;)».*

στ') *«Εἰς τοὺς αχν [=1650] ηλθαμεν | ἀπὸ τὴν μολδοβλαχίαν ἐγὼ ὁ Παπα-Δοσίθεος | ὁ ἡγούμενος τοῦ ἁγίου | Γεωργίου καὶ ὁ Παπα-Διονύσιος | καὶ εὐγάλαμε τὸ χρέος | χιλιάδες Δ' (;) ἄσπρα | Καὶ ὅποιος βάλη χρέος | ἀπὸ ἐδῶ καὶ ἐκῆθεν νὰ | ειναι αφορισμένος ἀπὸ | Προς καὶ ὑοῦ καὶ αγιου Πτος καὶ να εχη καὶ την | Παναγιαν ἀντιδικον | και πολεμηον αμὴν».*

ζ') *«Τῆς (υπ)απαντης εγενη | κα εγο ω διακος αχοε [=1675]».*

η') *«Δανιηλ ιερομοναχος | και αμαρτολος αψβ [=1702]».*

θ') *«1731».*

ι') *«Μεθόδιος Ἱερομόναχος | ο Κερκ. 1796 δητο-ιϛ'».*

ια') *«Εγινα εγο ο Ι | οανις | ηεροδιακονος ετους 1804 μαρτιου | 11».*

ιβ') *«Διωνισιος ιερομόναχος».*

ιγ') *«Ἰωακεὶμ ιερομόναχος»*

ιδ') *Ζαχαρίας ἱερομόναχος*
Ανανίας »
Χρίσανθος »
Βενιαμὶν »

5. Ἐπὶ τῆς ἐν τῷ ἱερῷ βήματι καὶ ἀριστερᾷ στήλης, τὰ ἑξῆς χαράγματα:

α') *«1796*
Μεθόδιος ιερομοναχος ὁ Κερκιρέως».

β') *«1800 Γρηγόριος | ιερομόναχος».*

6. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῆς ἁψῖδος τόδε τὸ χάραγμα:

«1656».

7. Ἐπὶ λιθίνης πλακὸς ἄνωθεν τῆς εἰσόδου τοῦ μαγειρείου:

«1775
αψοε»

Ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Μονῇ ἀποκειμένων ἱερῶν σκευῶν ὑπάρχουσιν αἱ ἑξῆς ἐπιγραφαί.

8. Ἐπὶ τῆς βάσεως ἐπιχρύσου ποτηρίου:

«Ο ευσεβεστατος Βασιλευ πασης Μοσχοβιας Μιχαυλ
Θεοδοροτζκι αφιεροσα το δισκοποτιριοιν του

σεβασμια Μονη της Κοιμησεως τις Παναγιας
εις τοπον εκαλουμενου Δρυανου δια ψιχηκη
μου σ(ωτη)ρια».

9. Ἐπὶ σταυροῦ περιφερικῶς:

«† *Ο μεν θιως και πανσεβάσμιως σταυρος εγενετο*
δια δαπανις ται ταν προηγουμενου Θεοκλιτου
και αφιεροσα σαν του της Κοιμισεως Παναγι(ας)
Δριανου περι μνημοσηνον του και τον γο
νεων αητου Κυριακη ιερεως και Χριστος 1672».

10. Ἐπὶ ἑτέρου σταυροῦ μικροῦ:

«† *Δια εξοδου της δουλης τοῦ Θ(ε)οῦ*
Ανασταση ετελιοθι ο τιμι(ος)
Στ(αυ)ρ(ο)ς ΑΧΠΕ [=1685]

11. Ἐπὶ τοῦ περιβλήματος τεμαχίου λειψάνου:

«*Του αγιου Μηνα του Καλκελάδου επη ετους*
1728 ιπαρχι τοις υπεραγιας ΘΚΟ του Δρυανου
δια σιδρομης Μελετιου ιερομοναχου υπο χιρος
Ιω" Ντεσιου.»

12. Ἐπὶ τοῦ περιβλήματος ἑτέρου τεμαχίου λειψάνου:

«† *Ληψανον Μηνα του Καληκελάδου εν ετη 1734* †
Ιοανη Κιρητζοραιδος Σαρακηνησα 1734.
Δια σηδρομης Ανανηου ιερομοναχου
Δρινουπολεος Αργιροκαστρου 1734».

13. Ἐπὶ μεγάλης ἀργυρᾶς κανδήλας:

«*Δαμιανος ιερομοναχος εις την Παναγιαν του*
Ανδριανοῦ και Αναστασις του Παπᾶ 1739».

14. Ἐπὶ τῆς βάσεως ἀργυροῦ τρικηρίου:

«†*Δηα συνδρομης κε ἐξοδου Γαβριηλ Ηερο-*
μοναχου 1764. Απο Μαναστηρι Ζερβατες».

15. Ἐπὶ ἀργυροῦ θυμιατοῦ:

«*Ιωνιμπρικος επιησεν τον θημιατον και*
ἀφιεροσ αυτον εις τον αγιον Αθανασιον του
Μουναστηρι ετος ΙΧΝΡ Νεδιο Χρισικος 1771».

16. Ἐπὶ ἀργυρᾶς θήκης ἁγίων λειψάνων:

«*Η π(α)ρουσα Καταθηκη υπαρχει της αγιας και ιερας*
Μονης της υπεραγιας Θεοτο λεγομενης Δριανου
επαρχηας Αργηροκαστρου Ηγουμεν Ηακοβος».

17. Ἐπὶ ἀργυροῦ ἐπικαλύμματος τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου:

«*Του Δριανου*
†*Ασημοθη υ αγια Ηκον δια | εξοδου και δα(πανης)*
Παρθενηου ιερομον | αχου ξου(;)».

18. καὶ παραπλεύρως:

«*Παρθενηου ιε | ρομοναχου 1777».*

19. Ἐπὶ σφραγῖδος εἰκονιζούσης τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, κυκλοτερῶς.

«*Βουλοτηρηων της . . . αγιας . . . Κοιμοισεως Δριανου 1687».*

20. Ἐπὶ ἐπιτραχηλίου, μελάνῃ:

«*1733 μου το ευτια | σεν η κυρα Τζαορια εις την μπο-*
λην εις γαλατὰ
ἀνανίου | ιερομονάχου».

21. Ἐπὶ ἐπιμανίκου:

«*Ιωσηφ ιερο(μον)αχ(ο)ς ∴ Γαυριη(λ) και τω(ν) τεκνων*
δεησις της δουλης του Θȣ Σ(ο)φραζενα (;) καὶ Σεβαστή».

22. Ἐπὶ ἑτέρου ἐπιμανίκου:

«*Αλεξανδρα Παπα (ἢ Ἰωα⟨ννου⟩) Δενα».*

23. Ἐπὶ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἐκδοθέντος ἑλληνοβλαχιστί:

«*ἐν ἔτει ἀχϟγ' [=1693] ἐν τῇ Μητροπόλει Οὐγκοβλαχίας*
προτροπῇ καὶ ἀναλώμασι Κωνσταντίνου ἡγεμόνος πάσης
Οὐγκροβλαχίας μπασαραμπα βοεβόδα».

Ἐπὶ τοῦ πρώτου ἐξωφύλλου:

«*Τὼ παρον θειον ἱερον καὶ ἅγιον Εὐαγγέλιον | ὑπάρχη καὶ μοι*
τοὺ ταπεινοῦ ευτελους αναξήου | και αμορτολου δούλου τοῦ
καλλινίκου | ιερομοναχου ρουμελιότου απο ἐπαρχιαν ' βοθρέν-
του καὶ γλικαιον».

24. Ἐπὶ ἀντιμηνσίου:

« . , ... , . , ...
Ιερουργηθεν και καθαγιασθὲν παρὰ τοῦ Πανιερωτάτου Μητρο-
[πολιτου τῆς ἁγιωτάτης Μητροπόλεως.... τζαβε κυριου κυριου
Γεδαιών ∴ ηγουμενευοντος του πανοσιωτατου κυρίου ∴
[Δοσιθέου ∴ Δια χειρος εμου Αποστόλου | του εξ Αθηνων
[Ετους ἀπὸ Χȣ ΑΧΝΘ [=1659] Εν μηνι Μαρτίῳ ΚΕ

25. Ἐπὶ τῶν χαρτῴων διπτύχων:

α') Ἐν τῇ τελευταίᾳ σελίδι:

«*Τὸ παρὸν κατάστιχον, ἐγράφη διὰ προσταγῆς τοῦ πανοσιω-*

τάτου ἁγίου αρχημανδριτου κυριου κυρ μεθοδίου καὶ του πανοσιωτάτου κυριου κυρ Κυρίλλου· Εἶς μνημόσηνον τῶν τεθνεωτον· δια χιρος ἐμοῦ Γαλακτίονως· κατα τους 1814 εν μινη νοέμβρίου 11: καὶ ἡ αναγινοσκοντες ευχεστε. Χὴρ ἁμαρτολου καὶ αμθ».

β΄) Ἐπὶ τῆς β΄. σελίδος:

«*Της κοιμησεως Παναγείας Δριάνου ονόματα παρρησιαστικα εις μνημην των τεθνεώτων: Παρθενιου, Εὐθυμιου, Νεκταριου, Μακαριου, Καλλινικου, Ραφαήλ, Γενναδίου, Ιωάσαφ, Ευθυμιου, Νικηφορου, τῶν ἀρχιερέων.*

Τῶν εὐσεβεστάτων Βασιλέων:

Μιχαήλ, Αλεξιου, Πετρου, Αλεξίου, Βίτζη — Τῆς μολδοβλαχίας.

Τῶν εὐσεβεστάτων αὐθεντῶν:

Βασιλείου βοεβόνδα
Στεφανου »
Ευστρατιου »
Δούκα »
Ιωαννου »
Αθανασιου κον.
Νικολαου βοεβό
Νταπιτζα
Οριοτω
Κωνσταντινου
Δόμνα. »

Ἕπονται περὶ τὰ 50 ὀνόματα ἱερομονάχων.

26. Ἐπὶ τῶν ξυλίνων διπτύχων:

«*Τῶν Ἀρχιερέων:*
Νεκταριου
Παρθενίου
Γαβριὴλ
Δοσιθέου
Γαβριὴλ
Ιωάσαφ
Παχωμίου
Ἰωακείμ
Νεοφύτου
Παχωμίου
Ιερεμίου»

,αχν΄ (= 1650)

Βασιλεῖς τῆς Μοσχοβίας

Μιχαήλ· Θεοδωρου· Ἀλεξίου.

Τῆς Μολδοβλαχίας αυθέντε

Ἰωάννου: Βασιλείου: Κότζη: Κατερήνας.»

Ἕπονται περὶ τὰ 100 ὀνόματα ἱερομονάχων καὶ 37 μοναχῶν γυναικῶν.

ΜΟΝΗ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΗΛΙΟΥ

(Παρὰ τὸ χωρίον Γεωργουτσάταις).

1. Ἄνωθεν τῆς ἐσωτερικῆς θύρας τοῦ Ναοῦ πρὸς τὰ ἔνδον:

«† *Ἔτους ,ΖηΔ [= 1586] ἱστορήθη ὁ θεῖος καὶ πανσεπτος οὗτος [ναὸς τοῦ Προφητου Ἡλι οὗ δια χειρὸς Νικηφόρου μοναχοῦ ἡγουμενεύοντος κυρίου . . . / (ἱερο)μονάχου».*

2. Πρὸς τὸν Πρόναον:

«† *Ηγέρθη και ηστωρίθη ο πανσεπτος ναος οὗ ο ἄρτηκας και γουμενέβωντος ἐν οσίο ερομονάχης πακὴρ Σημεῶν*

† *Ετους ,ΖΡΚΕ [= 1617] | καὶ διὰ χηρὸς καμαρτο | λοὺ Μηχαήλ· ἐκ της κόμης | Δηνοτοπίου της | Καστωρίας».*

3. Ἐπὶ πωρίνης πλακὸς ἐντετοιχισμένης ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἐπιφανείᾳ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ:

«† *ΑΨΛΕ [= 1735] Μηνι Ιουλιο·.*
Ετουτο το μνιμοσινο το έφτιασε ο Μαστορονηκόλας εκ τις κωμης Μποηκουκι καὶ προσκυνητε του προφητου Ηλιου καὶ Γουμενέβοντος ιερωμοναχος Καλλιστου καὶ Τραπεζαρης ὁ Παπαθεοφανης».

4. Ἐπὶ τῆς βάσεως ἀργυροῦ Σταυροῦ:

«*Οὗτος ω τυμιος Σταυρος υνε του Παπαηρεμυα | απο τω μαναστηρι του αγιου εδόξου Προφητου | Υλιου Θεσβήτου ης τα μερη [της Αργηροκαστρου».*

κάτωθεν δὲ τῆς βάσεως:

«*Ιευτηασα εγο ο Δημητρης Κομνηνης Ελμπασανηοτης με εξοδον του Παπαηρεμηου | αχπβ [= 1682] αυγουστος κδ».*

5. Ἐπὶ τῶν ἀργυρῶν περιβλημάτων τεμαχίων ἁγίων λειψάνων:

α΄) «*Του αγίου Μεγαλομαρτιρος | Ερμολάου 1698*».
β΄) «*Τον αγιον ευπτα πεδον | 1698*».
γ΄) «*Του αγιου ιερομαρτυρως Χαραλαμπους*».
δ΄) «*Του αγιου Προκοπιου*».
ε΄) «*Του αγιου Παντελευμονος*».
στ΄) «*Του αγιου ιερομαρτυρος Αντυπα Επισκοπου*».
ζ΄) «*Του αγιου Θεοδωρου του Τηρονς*».

η΄) « † Θεοδωρου του Στρατηλατου».
θ΄) «Ο αγος Θλλος» [1].

6. Ἐπὶ μηναίου τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου (ἐκδοθέντος Ἐνετίησιν ἐν ἔτει ϛφϟβ΄ [=1592]).

α΄) ἐπὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ἐξωφύλλου:

«Ετους 1751 ἀναπαυτηκε ω μα | καρητης ω ηγουμε | νος κε δεν του ευρε | θηκαν τα ψαλτηκα | του κε πηραμε προτζη | κε τον εψαλαμε».

β΄) ἐπὶ τοῦ τελευταίου φύλλου:

«Ετουτο το μηνεον εἶναι του αγιου Ἀθανασίου | ἄπο χοριον Σαρᾶτες καὶ ὀπιος να το ἀπο . . . . »

7. Ἐπὶ μηναίου τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου
ἐπὶ τοῦ πρώτου φύλλου:

«Φευ ρουαριου 10 1817

Ετουτο το μηνεω ειναι απο χορηον Σαρατες καὶ ὀπιος να το ἀπὸξενόσι να εχη τᾶς αρᾶς τον αγιον τρηακο σιον δεκα καὶ οκτο θεοφορον πατερον καὶ παντον τον αγιον αμην.

εγραψα εγο ο ελαχι στος Ζησος απο χορηον Σαρατες οχι αλο»

8. Ἐπὶ τῶν ξυλίνων διπτύχων:

«Η Θεια Πρόθεσις τοῦ Προφήτου Ἠλιού.
τῶν αρχιερεων τα ωνόματα:
Ἰωακεὶμ ἀρχιερέως
Νεοφύτου »
Ἱερεμίου »
Ματθαῖου »
Καλλίστου »
Γαβριὴλ »
Ραφαὴλ »

Ἕπονται περὶ τὰ 60 ὀνόματα ἱερομονάχων.

9. Ἐπὶ τῶν χαρτίνων διπτύχων.

Ἐν διαφόροις σελίσιν αὐτῶν σημειοῦνται αἱ ἑξῆς χρονολογίαι πρὸ τῶν κάτωθι χωρίων κλπ.

«1721 Γωραντζὴ
αψοα [=1771] »
1735 »
1721 ιουνιω 2 Δελβινάκη

1726 Ἐλεούσα
1725 Φευρουαριω 19 [Αργυρωκαστρω
1765 Μαΐου 24 »

1724 Ιουνιω ε-Κεστω-[ράτες
1747 Μοσχόπολις
1751 »

[1] Πιθανῶς Θαλέλαιος.

1720 Γεωργουτζάτες
1746 Λουγκαναίοι
1736 Φεὺρουαριω 17]Φοινικη
1746 Χόρμοβο
1761 »
αψδ [=1704] Κάστρο [Μπεράτι

1721 Κάστρο Μπεράτι
1723 » »
1735 » »
1769 » »
1734 Φευρουαριω 27 [Σκωριαδαις

1740 Σεπτεμβριο α Τρα-[νουσίστα
1728 Δεκεμβριω 23 [Χλομως
1735 Γενάρης 13 Δε-[δρόβηανη
1736 Καστρω Πρεμετῆ.

ΜΟΝΗ ΡΑΒΕΝΙΑΣ

(ἄνωθεν τοῦ χωρίου Καλογορατζῆς).

Ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου [1].

α΄) Ἄνωθεν τῆς θύρας τοῦ Νάρθηκος, ἐπὶ λιθίνης πλακός, κεφαλαίοις γλυπτοῖς καὶ ἐγχρώμοις γράμμασιν:

«Η πάντων βασιλεισα· των Προφητων . ηρη . . . βλάστημα . , .
ηξιωθη τη φωνη του Αγγελου χαιρε λεγουσα . . . . . :
αγνη δε παρθενομητορ κορη· δυο δεξαι δεησιν εξ εμου του σου [δουλου
(δο)μησαντος τον σον ναον εκ ποθου Χριστοφορου ιερομοναχου
[ετους της | ενσαρκου γενησεως του Χ8 αχ(ια;) [=1611]».

β΄) Ἄνωθεν τοῦ ἐν τῷ ναῷ πρὸς τὰ δεξιὰ παραθύρου κεφαλαίοις, χρώματι:

«†Δεησ του δουλου του Θ8 Γγιοκα Κυριακυ | απο χοριον Μασκουλαρέους».

γ΄) Ἐπὶ τῆς ἐν τῷ τέμπλῳ εἰκόνος τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου:

«1775 φευρουαρίου
αφιεροθι η παρουσα ἱκὼν
τῆς κυμήσεος τ̄ Θεοτόκου
ραβένιας παρα της Ζαμπαι-
τας Χατζὴ Βασιλείου εξ ἀργυρο
κάστρου».
«Χεὶρ Ἰω̃ | Ἀθανασίου | Καπεσοβίτου»

δ΄) Ἐπὶ τοῦ μαγειρείου, κεχαραγμένα κεφαλ.:

«Εκτισθη | 1773»

[1] Ὁ ναὸς οὗτος εἶναι σταυροειδὴς μετὰ χορῶν (ἁγιορειτικοῦ τύπου) καὶ τρούλλου, στηριζομένου ἐπὶ ὑψηλοῦ τυμπάνου πολυγωνικοῦ μετὰ διακοσμητικῶν ἀβαθῶν ἁψιδωμάτων, περιβαλλομένων ὑπὸ πωρίνων πλαισίων, ἀποληγόντων εἰς ἡμικυκλικὰ τόξα τεμνόμενα. Ἐσωτερικῶς καλύπτεται ὑπὸ ζωγραφικοῦ διακόσμου καλῶς διατηρουμένου.

ε΄) Ἐπὶ ξυλίνης σφραγῖδος, εἰκονιζούσης ἐν τῷ μέσῳ τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, κυκλοτερῶς κεφαλαίοις:

*«Σφραγης της ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐπονομαζομενης Ραβεννα
ανοθεν χοριον Γορατζη ∴1622∴ »*

ΑΝΩ ΛΑΜΠΟΒΟΝ

Ναὸς τοῦ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου[1].

1. Ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ τυμπάνου, κυκλοτερῶς, κεφαλαίοις:

«*Ετος 55α ησοδημα ηγε Ιουστιανοῦ του μεγαλου βασιλέο ηπερ σινδρομης επητροπου Κονσταντινου Λαπόβου τις χορας ταύτης εκτισθη ο πανσεπτο και θηος ναος τ . . . .* (εἰσὶν ἐπικεχρισμένα δι᾽ ἀσβέστου, συμπληρωτέα ὅμως οὕτω: (ης ὑπεραγίας Θεοτό- καὶ) *αηπαρθενου Μαριας. 1806 Μαρτηο (;) . . . .
. . . . . (Τὸ) στερέωμα (τῶν ἐπὶ σοὶ πε)ποιθοτων στερεοσον Κυριε τυν εκκλησιαν υν εκτησο τω τιμιω σου αιματι*».[2]

2. Ἐπὶ τοῦ τέμπλου ἀναγεγλυμμένα, κεφ:

«† *ετος 1805 Αυγουστ | 26 πυτροπεβου|τας Παπακιρυτζι Χριστου δια χυρως Κωσιατυ | νου Μετζωβυτυ*».

3. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, μικροῖς:

«*Δεησης του δουλου | του Θεοῦ Χριστου | Παπακυρητζη | 1825 Μαΐου 4 | και δια χηρος | Πετρου ιερεος*».

4. Ἐπὶ εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ, μικροῖς:

«*Ετος 1806 μαηου 30
με τον αβονα και με το δεσποτικο | πιτροπεβουνταν Παπακιριτζη του διμιτριου*».

---

[1] Ἴδε περιγραφὴν αὐτοῦ ὑπὸ Φρ. Βερσάκη ἐν «Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι» τοῦ ἔτους 1916 σελ. 108 ἑπ., καὶ συνοπτικὴν ὑπὸ Δ. Εὐαγγελίδου ἐν «Νέῳ Ἑλληνομνήμονι» τόμ. 10 σελ. 459. Πρβ. καὶ Γ. Σωτηρίου ἡ ἐν Σαλαμῖνι μονὴ τῆς Φανερωμένης ἐν «Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν» τόμ. 1 σελ. 131. Κατὰ τὴν παράδοσιν, τὴν ἐκφραζομένην καὶ ἐν τῇ ἑπομένῃ ἐπιγραφῇ, ὁ ὡραῖος οὗτος ναός, βασιλικὴ μετὰ τρούλλου, στηριζομένου ἐπὶ ὑψηλοῦ, καταποικίλτου καὶ περικόμψου τυμπάνου, ἀνηγέρθη ἐπὶ Ἰουστιανοῦ τῷ 551.

[2] Αὕτη εἶναι ἡ ἐπιγραφή, ἣν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναγνώσῃ ὁ Βερσάκης.

ΤΜΗΜΑ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

ΠΟΛΙΤΣΑΝΗ

I. ***Ναὸς Ἁγίου Ἀθανασίου:***

1. Ἄνωθεν τῆς εἰσόδου, κεφαλαίοις:

«*. . . . θη ο ναος του μεγαλου Αθανασιου εν ετι ͵ΖΚΑ* (ω) *[=1513] Μ . .* »

2. Ἐπὶ εἰκόνος τῶν Ταξιαρχῶν:

«*Ανηστωρηθι η παρουσα ηκονα δυ σινδρομις και εξοδου του δουλου του Θεου Κυρητζη Ζωτο | μετα τους ηους αυτου εν ετη 1795 σεμτεβρίου ιθ.*».

II. ***Ναὸς Ἁγίου Δημητρίου:***

1. Ἄνωθεν τῆς ἐσωτερικῆς θύρας, κεφ.:

«*Ανεκενιστι και ανιστοριθη ο θειος και πανσεπτος ναος | του αγιου μεγαλομαρτυρος Δημητριου του μυροβλητου | δια συνδρομης κοπου τε και εξοδου Παπακυριακη και του αδελφοῦαυτου | Γεωργοπουλου και Γεωργιου του Παπαβασιλειου και Γεωργιου του | Λογοθετη.— Αρχιερατευοντος του θεοφυλεστατου επισκο | που Δριινουπολεος Κυρου Σιμεων. ἐν ετοι ͵ΖΛΔ* (ω) *[=1551] ΙΑ* $\frac{απριλι}{Κ}$».

2. Ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ ὑπερθύρου κεφ..

«*(Τὸ στερέωμα)των επι σοι πεποιθωτον στε
(ρέωσον Κύριε) τὴν εκκλησιαν ην εκτυσατο
(τῷ τιμίῳ σου αἵματι) ετους ͵ΖΜϚ΄ [=1538]*».

III. ***Μονὴ Ἁγίου Ἀθανασίου.***

Ἐν τῷ Ναῷ, ἐπὶ τῆς τοιχογραφημένης εἰκόνος τῆς Θεοτόκου:

«*Δεΐσις τοῦ δουλου του Θεου | Δαμασκινου ἱερομονάχου
Ετους [͵ΖΡΘ [=1601]*»

IV. ***Ναὸς Ταξιαρχῶν:***

Ἐπὶ τοῦ τοίχου, κάτωθεν εἰκόνος:

«*δεησις του δουλου του Θεου κονσταντινου διαμαντη και το [γονεον αυτου
1795 Απριλιου 30*».

V. Ἐπὶ κρήνης ἐντὸς τοῦ χωρίου, καλουμένης τῆς Ἁγίας Τριάδος:

«*Ετους ͵ΖΡΛ (ἢ Α) [=1622 ἢ 1593]*».

VI. ***Ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου.***

Ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους ἐπιτυμβίου στήλης λιθίνης ἐντετοιχισμένης ἔξωθεν τοῦ Ναοῦ:

«ΞΕΝΥΣΑΡΧ .. ΑΟΥ ΧΑΙΡΕ».]

ΧΑΩΜΟΣ

Ναὸς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς.

Ἐπὶ εἰκόνος τῆς Θεοτόκου:

«δια δαπανης του Κυριακου | και συνδρομης του ἀρχιμανδρίτου».

ΜΑΥΡΟΓΕΡΟΝ

Ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

Ἐπὶ λιθίνης πλακὸς ἐντετοιχισμένης ἔξωθεν αὐτοῦ:

«Ετος 1814 Φευβρουαρίου Α (ἢ Δ)».

ΜΟΝΗ ΤΣΙΑΤΙΣΤΗΣ

I. ***Ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ.***

1. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου, κεφαλαίοις, χρώματι:

«† Ανηγερθη ο θιος και πανσεπτος ναος του $\overline{ΘΥ}$ και σοτιρως ημων ICX8 | δηα σιδρομῆς κοπου τε και εξόδου τῶν πανηερωτατων Μητροπο | λητιαδων Ηακοβως Ζηχνων· Δανιηλ Νεβρωκοπου. | ηπο χειρος Μηχαὴλ Ζωγράφου ἐκ τόπου Ληνοτῶπη τῆς Καστωρίας ἐλαχίστου |
και αμαρτολου· ἐτελιώθη κατὰ μηνας οκτωβρίου ΚΗ ἔγραφα ἐπι ἔτει ͵ΖΡΛ [= 1622] Ε÷».

2. Ἐπὶ λιθίνης πλακὸς ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἀρκτικῆς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ:

«ΕΠ ͵ΖϞΒ [= 1584]».

3. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, δι' ἐντετοιχισμένων κεράμων κεφ.:

«(Ζ) ΗΧΝῶΝ Μ(ΗΤΡΟ)ΠΟΛΙΤΗC ΙΑΚΩΒ(ΟC)»

4. Ἐπὶ τῆς ἐν τῷ τέμπλῳ εἰκόνος τῆς Θεοτόκου τῆς «Ἐλεούσης», κεφ.:

«† Ἄλλον ουρανὸν ορῶ κεκοσμιμένον τὴν σεπτὴν οἰκόναν σου [Θεοκηγητορ [1] ἥνπερ καθη
στορισεν απλέτο ποθω Γαβριὴλ Ἱερομόναχος καὶ θείτης χεὶρ δὲ [ηπάρχει Ὁνουφριου Κυπριου Αρχιρατε

[1] = Θεοκυῆτορ.

*βοντος δὲ του Παναγιοτατου Επισκοπου Ματθαιου Δρινοπό- [λεος * ιγουμενέβοντος δὲ Καλητου ιερομονάχου * ἐπι ἔτους ΑΧΙΔ [= 1614] ΧΥ.*

εἶτα μικροῖς γράμμασιν:

Θῶ δοξαξω τῶ διδόντι τὸ τέλος εἴπερ π(ᾶν) σφαλαμεμ εκ τινος [τυχης μερα(;) ποιμην
κρίνατες βρωτον καγω γε Θῶ δοξάζω τῶ (διδ)όντι τὸ τέρμα: [αμαρτωλος ονουφριος ὁ ιστορίσας ταύτας».

5. Ἐπὶ τῆς ἐν τῷ τέμπλῳ εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ, κεφ.:

«Ο βασιλευς τον βασιλεβοντον και κυριος τον κυριεβοτον και [μεγας αρχυερευς δύκαιος κριτής.
Δεησις Ηακωβου Μητροπολητου Ζυχνων. Χειρ. Ονουφριου Κυπριου ΑΧΙΕ [= 1615] ΧΥ».

6. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ, κεφ.:

«Δέησις Δανιὴλ Μιτροπολητου | Νεβρωκόπου: ἔτους ΑΧΙΕ [1615] ΧΥ Χεὶρ Ὀνουφρίου Κυπρίου».

7. Ἐπὶ Σταυροῦ, κεχαραγμένα τάδε:

«†Τημηως κε ζοωπιως σταβρος υπαρ | χει εν τει μονη καλου- [μενου Μαναστηριου
Σωτηρος υμον Παντοκρατορος πληση | ον Σατησθα [1] δια σηνδρο- [μης του οσιοτατου Σημεον Ιερωμοναχου.
†Εγηνη δεια χειρας εμου Σταβρο Μελλανου εις Δελβηνου (;)».

8. Ἐπὶ κυτίου περιέχοντος ἅγια λείψανα:

«†1818 Δικεμβριος 10 το κουτι απο αγιο λιψανα απο | Μαναστηρι Σζασζηστα απο βιλαετι Παλλιοπογιανι [2] + Γουμενος | Γλιγοριου ιερομοναχου + Χτιτορι δεισις Γεοργιου Αναγνοστις | Παπαγιανι Κονομου απο Σοπικι Κιρκο Ζισος + Γιοργις | Λαλας + Χρισικι Γιοργιου Ιοαννου Αλεξιου + ».

9. Ἐν τῷ προνάῳ χαράγματα μὲ τὰς χρονολογίας

«1768» καὶ «1824».

Ἐν τῇ αὐτῇ Μονῇ ἀπόκεινται καὶ τάδε τὰ χειρόγραφα.

1. Βιβλίον «Κατάνυξις» ὡς ἑξῆς τιτλοφορούμενον ἐν σελίδι 3:

«Λόγοι διάφοροι περιέχοντες τὰς τῶν παθῶν πάντων | κατηγορίας δι' ἐνιστόρων παραδειγμάτων τῆς τε | παλαιᾶς καὶ νέας δια-

[1] = χωρίον Τσιάτιστα.
[2] = Παλαιοπωγωνιανή.

θήκης ἀπὸ ἀδὰμ καὶ καθε | ξῆς συγγραφέντες παρὰ συμεὼν μοναχου αν | δρὸς καὶ παναθλίου ἁμαρτωλοῦ· πρὸς τὴν ἐμαυτου | ψυχὴν ἑκάστης κατηγορίας τὸν ταλανισμὸν ἀνα | φέροντος ἐν κεφαλαίοις τριάκοντα καὶ δυσί, κα | θὼς ὑποτέτακται».

Ἐν σελίδι 5 ἀναγράφεται:

«Βιβλιον ἡ κατάνυξις.
Ἐγγράφει αὕτη ἡ βίβλος παρὰ κυροῦ
συμεὼν τοῦ μεταφραστοῦ καὶ νέου Θεολόγου».

Ἐν σελίδι 2 ὑπάρχει τὸ σημείωμα τόδε:

«† *ι παρουσα βίβλος ι κατάνιξεις τοῦ νεου θεολώγου κυρ | συμεῶν δια σηνδρομης και εξωδου καμου του | ταπεινοῦ μητροπολιτου Ζυχνων και υπερτιμου Ιακω | βου ἐκ χορ(ας) βοπλου αφειέρωσα την παρουσα βιβλον εἰς την δεσποτικοιν μονην του σοτιρος | $\overline{XY}$ πλισίων τὶς τζατιστ(ας) εις τωπον λεγώμενον | λούβρου ετι αφιερωσα και τον τιμιων σταβρὸν εγκο | μιασμενο με κοτης (;) κ και κανδίλα ασημενα | α εἰς τὴν αὐτην μονην και οστις βουλιθι ἀπο | ξενώσι αυτὰ τα τρια εκ τις μονης ταυτις | ι υγουμενος ιερομοναχος ι μοναχος ι λαϊκος εχε | το τας αρας τον ΤΙΗ θεωφορων τον ἐν ικρον καὶ | τὸν μέγα σοτίρα ἐλεχόμενον ἐν ιμέρα κρισεος*

Ετουσ ͵ζρια [=1603] μαρτίω θ».
(ὑπογραφὴ)

Ἐν δὲ τῇ σελίδι 3 ἐπιφέρεται τὸ ἑξῆς σημείωμα:

«Ἐκ τῶν τοῦ ταπεινοῦ ἐπισκόπου Δρυϊνουπόλεως Κυρίου Δοσιθέου».

2. Εὐαγγέλιον ἐπὶ μεμβράνης, σχήμ. 8ου, ἐν τῷ πρώτῳ φύλλῳ τοῦ ὁποίου ἀναγράφονται τάδε:

«Το παρον βηβλῆον ἡπάρχη της μονῆς πλησηον | στάτηστας καὶ ημων βρεθὴ ἄνθροπος καὶ το αποξενο | ση ἦνε ἀφορισμενος ἐν κηρηο | δημητριος εἰερεύς».

3. «Κατάστιχον παρρησιαστικὸν της ἁγίας καὶ ἱερᾶς Μονῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυριου καὶ ΘΥ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ ΧΥ πλησιον Τζατίστης».

Μεθ᾽ ὃ ἀναγράφονται τάδε:

«Τῶν μακαρίων κτητόρων
ἀρχιερέων Ἰακώβου, Δανιήλ, Γαβριήλ, Δανιὴλ καὶ Λεοντίου.
Τῶν αὐθεντάδων τῆς Μολδοβλαχίας
Ἰωάννου, Θεοδοσίου, Θεοφάνου, Ἰωάνου, Νικολάου,

Χρήστου, Γεωργίου τῶν Βοεβόνδων.
Καστρινῆς. Ἀναστασίας, Χριότος, Μπέκος, Ἀρσένο,
Ἀλέξος, Ζαφῆρος καὶ Θεοδοσίας τῶν Κόμνων.».

Ἐν δὲ τῇ προτελευταίᾳ σελίδι ὑπάρχει τὸ ἑξῆς σημείωμα:

«Τὸ παρὸν κατάστιχον ἀνακενίσθη | ὑπ᾽ ἐμοῦ Εὐθυμίου ἱερομοναχου | καὶ ἡγουμένου τῆς αὐτῆς Μονῆς | ἐν ἔτι αψκη΄ [=1728] Ιουνιου κα΄ |
Εὐθύμιος Ἱερομόναχος καὶ ἡγούμενος.».

ΣΩΠΙΚΗ

I. ***Ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.***

1. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου, κεφαλ. χρώμ.:

«† *Αρχησεν να σοφατισθη η θαυμαοια αυ*
τη εκκλησια Ιανουαρίου (ΙΑ΄): ετελειωθη Μαιου Δ΄
δια συνδρομης των τι(μιωτά)των αοιμν(η)σθων ιερειων
Πα. Κωνσ. Πα. Παν. κ Πα. Ιωανου. τους οποιους
εφονέυσεν ο Αλλη Τοτσκας εις Κακολακον
Μαϊου ΙΔ 1779» [1].

2. Ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ πλαισίου τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου:

«Ετεληοθη η κονα α
πο εξοδα της εκληση
ας κε η μνημη αυτης κημη
ση ης κωμην Σοπηκη
Βασο Παπαδημο».

Καὶ παρακατιόν:

«Ανεσωρηθη η αγηα ηκωνα της ηπεραγηας δεσπηνης ημον Θεοτοκου | κε αηπαρθενου Μαρηας επη των ημερον Ηκονομου λεγομενος εν ονοματη ο Παπαηοανς | Πρωησος [2] *Βηλαετηου κε επιληπη προηση της χωρας Γηοργης Ηκονομου | κε Αναγνοσης Ηκωνωμου Καληνηκου μοναχου επητρωπου ἐκλησηας Παπαχρησως Ηκω | νομος Παπαχρησος Γγηνο Παπαγιοργι Θημηο Εξαρχος ηος Παπακοσα | Χρησκη Τζαραπλανητες* [3] *Βασηλης κε*

---

[1] Τὰ πλήρη ὀνόματα τῶν τριῶν τούτων ἱερέων ἐκ Σωπικῆς, τῶν κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀχμὲτ Κοὺρτ Πασᾶ ἐν Κακολάκκῳ θανατωθέντων ὑπὸ τοῦ Μουτεσελίμη Ἀλῆ Τόσκα, ἐπειδὴ ἠρνήθησαν νὰ ἐκδώσωσιν ὑπὲρ ἐκείνου πωλητήριον τοῦ χωρίου των ἔγγραφον, εἶναι: Κωνσταντῖνος Μαρτίνης, Πάντος Κουφολώλης καὶ Ἰωάννης Νάσος Οἰκονόμος.

[2] = Προεστός.

[3] = Ἐκ τοῦ χωρίου Τζαραπλανιὰ χρυσοχόοι.

Χρισο η δηο αδελφη Ετη 1808 Παπᾶ | Πανος κε πνεματηκος Χρησανθι Μοναχη».

3. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ:

«Εἰς χάριν ευλαβείας Κὺρ Ἀναγνώστου Παππα Ιωάννου. | Χρίστου Παπαππάνου. Ιωάννου τοῦ πνευματηκοῦ. | Χριστου Νικοβάσου· Βασίλειος Ἰωάννου· Βασίλειος Θύμιου».

4. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου Νικάνορος:

«φύλαττε Νικάνωρ τοὺς υμνη | τὰς καὶ προσκυνητάς σου τους | τιμώντας τὴν σὴν σεπτην γιὰ | κορ(;)σιαγονας καὶ λύτροσε κινδύνων | καὶ πασης ἐπιρρηας ημας τους | δούλους σου. Ετος 1815 αβγουτου 5.

Χρ. Βασιληου».

II. ***Ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου.***

Ἐπὶ λιθίνης πλακὸς ἐντετοιχισμένης ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἔξωθεν:

«Ετη 1764 Μην Σεμ | βρηου: το γραψε | ο Παπαγιοργις του Θεμου».

III. ***Ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐν τῇ θέσει Σέλιανη.***

Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου (τοιχογραφίας).

1. *«Τὸν κερὸν ὤντης ἦλθεν | ὁ παπᾶ ἱωάνις μὲ τὸν | ἱερωδιάκονο Εὐθύμιον | τὸν υἱὸν τοῦ παπαδήμου | καὶ ἐλητούργησε ἐδῶ | τότας ἀπόθανε καὶ | ο δηκολάζος καὶ ὤταν | καὶ ἐγκαβογιθκε στὸ | μαντάνι τοῦ γιούση | καὶ οθανε σε ἑτους | 1786 απριλιου 20:*

2. *στὰ μαηου-12: Τὸν κηρον που | ἀπέθανε ο | πανηόττης | ζουπας οτῆ βο | νιτζα όπιος νὰ | ἔλθη νὰ λητουρ | γησι ἐδὸ στο νὰ | νηκόλα στὴ σά | ληανη να τὸν μνημο | νέβη ἔγω ὁ Θανά | σις γράφο | του ζουπα | ἑτος 1800».*

Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ (τοιχογρ.):

3. *«Ἔτους 1785 | τὸ ἔγραψε ὁ παπαδιμος | οπȣ ηλθεν καὶ ελιτȣργισαν | με τον παπαθαθασι και ιταν | καὶ ο . . . . . γιτη εἰς τὸ ματάνι και ο | ἀνεψιος στου ο Χριστος | εκινο τὸν κερον ιταν | καὶ ο αλη πασας μὲ | τὸν βελὶ πασα | βγαλμένοι γι | τὰ ιοανενα με τρις χιλιαδες και | . . . . . ρȣ το μεγα σαβα | το απρι -19-*

Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ (τοιχογρ.):

4. *«1786* / *1786 απριλίου 20:*

αυτὸς ὁ ἱερω	*Τὸν κερὸν ὄντης ηρθεν*
διάκονος	*ὁ υἱός του παπαδήμου*
του παπαδή	*και ἐλητούργησε μὲ τὸν παπα ιωάνην*

μου ἔγραφε	*του κότζα καὶ ὁ υἱὸς τοῦ παπᾶ*
δια νὰ	*δήμου ὁ Εὐθήμιος ἦταν καὶ ι*
μὲ σι	*ερωδηάκονος ἐτότε καὶ*
χωργ.	*ἦταν διδάσκαλος στὴ σω*
	πικὴ ὄπου απέθανε
	το πεδι

5. *«1787 μαρτίου 21:*

Θήμισιν ὄντας ἦρθε ὁ πα̈ Ιωάν | νης του πα̈ κύρκου ὅπου ἦταν | μὲ τὸν ἀλὴ μπαιγη φασταvη: καὶ τὸν ἔβαλε ὁ ἀλὴ μπαιγης | προεστὸν σε ὅλο τὸ βηλαέτη».

6. *«1792 | Φεβρουαρίου 13 | εξεκοπηκε το βουνι σωπηκιότ(ικο)»*

7. *«1803: δεκεμβρίου: 3: | θύμησι ὄντας ἐπῆρε τὸ | σούλη ὁ βεζὴρ ἀλή πασας | τότες εἶχε στηλμένον καὶ | τὸν ζήσον τὸν ὑόν του κὺρ | πά ιωάννου οἰκονόμου | στὸ σούλη μὲ τοὺς ἐργάτας ἀπὸ | ὅλα τὰ βηλλαέτια μὲ : 600 : ἐργάτες ἦταν καὶ τὸν ἔστηλε ὁ βελή πασας | μέσα στὸ κούγκη μὲ τὸν πασο μπαι | γην διὰ νὰ εὐγάλουν τὸν καλόγερον | ὄπου ησαν κλησμένος μέσα καὶ τό | τες ἔβαλε φοτιὰ στὸ μπαροῦτη | ὁ φότο τζαβέλας ἐκεῖ ὁποῦ ἐ | κουβέντιαζε ὁ ζήσος μὲ τὸν | καλόγερον καὶ τὸν ἔκαψε μέ | σα τὸν κὺρ ζήσον μαζὴ μὲ | τὸν καλόγερον ἦταν καὶ ὁ Χρίστος | τοῦ κυρίτζη Θανάση μὲ τὸν ζήσον | καὶ ἐκάηκε καὶ αὐτὸς μέσα | μαζὴ μὲ τὸν ἀφέντη του καὶ ὅποιος | λητουργήση ἐδὸ νὰ τοὺς μνημο | νεύη καὶ ἔχη τὸν μισθὸν παρὰ Θεοῦ.»*

8. *«1807. δεκεμβρίου 20. Θήμησιν | ὄντας πάγη ὁ γεώργης τοῦ πά Ιω | άνη στὴν πρέβεζαν μὲ τοὺς σω | πικιώτες καὶ μὲ : 120 : ἐργάτες ἀπὸ | τὸ βηλλαέτη εὖγαλαν τοὺς πάλους | διὰ τὸ κάστρον καὶ ἔκαμε μήνας | ευτὰ καὶ τὸ θερτὴ ἦρθεν τότες ἦταν | καὶ ὁ ἀναγνόστης ὁ ἀδελφός του τρο | γῆρο τὸ βηλλαέτι μὲ τὸν κονόμον | καὶ ἐμάζευαν τὸ ποκλόνη καὶ ἀρό | στησε ὁ ἀναγνώστης ὅσο που ἦρθε εἰς κήνδηνον θανάτου καὶ | θέλοντας ὁ ἅγιος Θεὸς | γλήτωσε.»*

9. *«Ἔτους 1800 | απρηλη | ου—6. Τὸν κερὸ εκινο οπου | ἐξεκοπηκε τὸ βουνη | καὶ πηρε τὸ ἀργαστή(ρι) του | κονόμου ὅπου τὸν ιχε | ὁ νικόλας πεβη της από | τὸ λαβο.»*

ΣΧΩΡΙΑΔΕΣ

Ναὸς τοῦ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου.

Ἐπὶ λιθίνης πλακὸς ὑπὲρ τὴν θύραν:

»Κηπριαν . . 1793».

ΤΜΗΜΑ ΖΑΓΟΡΙΑΣ

ΣΕΠΕΡΗ

Ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

1. Ἐπὶ τοῦ ὑπεθύρου, κεφαλ. χρώμ.:

«† Ανιγερθη εκ βόθρου καὶ ανιστορισθη τε και εκα
λλοπισθη ο θειος και πανσεπτος ουτος οικος του
αγιου ενδοξου μεγαλομαρτιρος Γεωργιον του
τροπεοφορου δια σηνδρομης κοπου τε δε κε
εξοδου της Σωφρονειας μοναχεις αρχιερα
τευον οιπο τοῦ θεοφηλεστατου Δρινουπολεος
κε Αργηροκάστρου κυρηου κυρυου Δο
σηθεου εκ χορας Μεττοβο [διὰ χειρὸς Ιωάννου
μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐκ χώρας Σικριάτη]. [1]
Ετους 1778 εν μηνι νοεμβρι
ου 27».

2. Ἐπὶ διαφόρων τοιχογραφιῶν αἱ ἑξῆς δεήσεις:

—*«δεησις Μηνα μετα τους ηους αυτου Λεκα και Πετρο».*
«δεησις Μηνα μετα τον ηον αυτου».
«δεησις Κεντρο Λασκο».
«δεησις Κονσταντηνο Κηρκο».
«δεησις Σιμο Κηρκο».
«δεησις Ζαχαρο».
«δεησις Τζατζα».

ΝΙΒΑΝΗ

Ναὸς Ἁγίου Νικολάου.

Ἐπὶ τῆς θύρας:

«Εφιεροθη | Ετος ΑΨΒ»

ΜΟΝΗ ΝΙΒΑΝΗΣ

Ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν.

1. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου, κεφαλαίοις, χρώματι:

«[Ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστο] ρηθη τε και εκαλωπησθη ὁ θυος και παν
[σεπτος οὗτος οἶκ] ος των πανμεγιστων Ταξηαρχων Μηχαηλ
[Γαβριὴλ καὶ] πασων των επουρανοιον δυνάμεων ασω

[1] Ἡ συμπλήρωσις κατὰ τὴν κατωτέρω ὁμοίαν ἐπιγραφὴν ναοῦ τῆς μονῆς Νίβανης.

[μάτων διὰ συν] δρομεις και δαπανης των ευλαβε
[στάτων ἀρχόντ] ων επητροπευβοντος του κυ
. . . . . . τε Γιονου επηστατεβωντως
. . . . . . ωντος Παπα κυρ Γεωργιος δια κοπου τε και
[ἐξόδου τοῦ] Πι)λησυ Ντεντε Αρχιερατευωντως του θεοφιλε
[στάτου καὶ ἁ] γιωτατου Επισκωπου κυριου κυριου Δοσηθεου Δρινουπο
[λεως καὶ] Αρ)γιροκαστρου εκ χορας μεσοβου δια χηρος Ιω(αννου)
[μετα τον αυτου ε χωρας | σικριατη
Εν ετος 1779 Ιουλιου - 28.»

2. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ:

« Ετη
1779 »

3. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῶν Ταξιαρχῶν:

« Ετη
1779 † δηεσις της δουλης του Θεου Βασα».

4). Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου:

«δεησις τ(ης) δουλις του Θεου Αγγεληνα».

5). Ἐπὶ ἁγίου Ποτηρίου:

«†Δεησις των δουλων του Θεου Κυρρου ἐκ Σεπερις
κε Στεφανου Δημιτρι ἔτος 1775».

6. Ἐπὶ θήκης ἁγίων λειψάνων:

«1772—Η παρουσα α | για καραην ε με | ρος της αγιας Βα | ρβαρας ηκοδ | ομης του Παπα | Γρηγορίου Λαυ | ριοτου του Σμυρνεου».

7. Ἐπὶ ἑτέρας θήκης ἁγ. λειψάνων:

«†Αφιεροθινε παρα του ευλαβεστατου Σκε | βι ιερεος ἐκ κομης Νηβανη ις τον ναον | τουτα ξιαρχου Μηχαηλ δια χηρος του ελαχιστου Στε | φανου εκ κομης Αριζα - 1788· Απριληου 14».

8. Ἔσωθεν τῆς αὐτῆς θήκης:

« Τηλο ιερεος
Κιρκο ιερεος
Τετε Κονστα
Ιωαννη Κεντρο».

9. Ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ περικαλύμματος ἱεροῦ Εὐαγγελίου:

«†Τὸ παρον ἐβαγκελιον υπαρχι του Μαναστιριου | Ταξιαρχον Νεβανι υγουμενεβον Σεραφιφ νερομοναχος 1812 | χυρ Διμιτριου κε Χριστοδούλου αδελφου Χρισοχοου».

10. Ἐπὶ τοῦ περικαλύμματος ἑτέρου ἱεροῦ Εὐαγγελίου:

«υπερ Κηρηου Ης τη η Μο | του αγιου Ιωανη Στιρουμεαη».

11. Ἐπὶ λιθίνης πλακὸς ἐντετοιχισμένης ἐν τῷ περιβόλῳ:

«1776».

12. Ἐπὶ λιθίνης πλακὸς ἐντετοιχισμένης ἐν τῷ κωδωνοστασίῳ:

«Εγινι το παρον καμ | πανεο παρα του πα | νοσιοτατου ιγουμεου | ελαχιστου Σερα | φιμ εξοδα Κοστα | τινου Γκιοκα Διμα | κοπου Ιοανου Διμα 1808».

13. Ἐπὶ κρήνης: *«1810»*

ΚΟΝΙΤΣΚΑ

Μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου:

1. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τοῦ ναοῦ, κεφαλαίοις, χρώματι:

«†εζωγραφίσθει ο πανσεπτος ουτος ναος της κοιμη | σεος της υπεραγιας θεοτοκου Αρχιερατευοντος του θεοφιλεστατου κε [λογιωτατου επι
σκόπου Δρινουπολεος κυρίου Γαβριὴλ επιτροπευοντος Αλεξίου [ιερεος δια σηνδρο
μοις κε εξοδων Σοφρονή(α)ς μοναχης χειρ ζωγραφων Μιχαὴλ [κε Γεωργιου
εν ετει 1800. Κατὰ Μίναν Ιουνιου 28».

2. Ἐπὶ ἑτέρου ὑπερθύρου τοῦ ναοῦ:

«Παπα Λέκα + Παπαδημητρη» «1789» | + «1785»

3. Ἐπὶ ἑτέρας θύρας: *«1789».*

4. Ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ πλαισίου μικρᾶς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου:

«Σοφροσινης μοναχης Ευθυμιου Αθανασιου 1778».

5. Ἐπὶ μικροῦ κυτίου περιέχοντος ἅγια λείψανα:

«1771 . . . . Θεοτοκο της Κονκα».

ΤΜΗΜΑ ΛΙΟΥΝΤΖΗΣ

ΣΤΕΓΟΠΟΛΙΣ (παλ. ΝΑΓΟΠΟΥΛΟΙ)

Μονὴ Προφήτου Ἡλιοὺ.

Ἐν τῷ Ναῷ:

1. Ἄνωθεν τῆς εἰσόδου, κεφαλαίοις:

«Ουτος ο θειος και πανσεπτος ναος υπαρχει του αγιου ενδοξου προφητου [Ηλιου του θεσβιτου

Ανηγερθη και οικοδωμιθ εκ βαθρων διὰ σηνδρομης κοπου τε καὶ [εξοδου εν ιερομοναχοις Μακαριου
και Ιωακειμ. ΑΧΚΔ ετος. μετα δε εις το ΑΧΟΒ ετος ευτρεπιστη καὶ [εκαλωπιστη υπερ[1] του τιμιωτατου
αρχωντος Κυργιοκη και η σημβηα αυτου Αρχωντο δια ψυχικην [αυτου σωτυρηαν
και ηγουμενευων του οσιωτατου Γρηγοριου ιερομοναχου. Αρχιερατευων [του Πανιερωτάτου Μητροπολιτου
κυριου κιρι Κὰλλινικου του πρωην Ιωαννινων και [τῶν αὐ]ταδελφων [Διμιτριου και Γεωργιου. Ἐν μηνι Μαΐου 14. 1671».

2. Ἄνωθεν τῆς ἐσωτερικῆς θύρας, κεφ:

«Ανηστορηθη ὁ θειως ναως και πανσεπτος του αγιου ενδοξου προφητου καὶ
θεοπτου Ηλιου του θεσβητου κωπου τε καὶ μοχθου και εξοδου του ωσιωτάτου
κυρ Ιωακειμ και η συν εμι αδελφοι Δανηηλ. Γρηγοριου. Καλλιστου.
των ιερωμοναχων· και εσιδρομισαν εὐγενεστατοι αρχοντες κυρ Γεωργη του Νανη
Ιωαννης Δραγος εκ χοριο Σαρακηνιστα· και ιστορηθη δια χηρος ε
μου Κωνσταντινου ηυου Μιχαηλ· εκ χοριο Λινοτωπιου και Μα
θητης αυτου Νικολαου· ετελιοθι εν μηνι Ιουνιο ΙΘ
Απο Χϒ ΑΧΝΓ. Απο Αδαμ ͵ΖΡξα [=1653]».

3. Ἐπὶ Εὐαγγελίου *(τοῦ ἔτους αχπς' [=1686]).*

Ἐν τῇ δευτέρᾳ σελίδι χειρόγραφος ἀφιέρωσις, μεθ᾽ ἥν:

«επι ετος 1689. εν μηνι Μαΐου ιθ».

Ἐπὶ ἑτέρου Εὐαγγελίου:

«Διονυσίου τοῦ Κατηλιανοῦ. αφνδ' [=1534]».

ΣΑΡΑΚΗΝΙΣΤΑ

Ι. ***Ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου.***

1. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου, κεφαλαίοις, χρώματι:

«Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ανιστωριθη ο θιος ουτος και πανσεπτος [ναὸς του ἐν ἁγιεις
πατρος ημὸν Νικολάου του θαυματουργοῦ δηα σηδρωμὴς κοπου τε [και ἐξόδου
το τημηοτάτον ηερὶς και γερωντες Σαρακυινηστα δηα ψυχηκις [σωτηριας αρχιερατευ
οντος δε του θεοφηλεστατου επισκοπου Δερνοπολεως κύρου Καληστου
ἡπὸ χειρὸς Μηχαὴλ ζωγράφου μετα του ηου ατου Κωνσταντινου [καὶ Νικολὸυ χωρα Λινοτοπη εγραφ επι ετους | ͵ΖΡΛΗ [=1630]».

---

[1] ἀντὶ: ὑπό

2. Ἐπὶ ἑτέρου ὑπερθύρου κεφαλ. χρώμ.:

«Δεησις του δούλου του Θου Ευσταθίου ἱερέος σῆν τη συβηας αυτου
[Μηλος
καὶ του ιου αυτου Μπιρου ἱερέος σῆν τὴ συβηας αυτου Αλεξαν
[δρας καὶ τον
τεκνον τον ἀμὴν + ἐπὶ ετους ΑΧΚΕ [=1625] μηνὴ Σεπτεβριου».

3. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῆς Θετόκου:

«† Δεησης Σεβο του | Νάκυο».

4. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Προδρόμου:

«† Δεησις | Ζησο του Να | κυο».

5. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου Νικολάου:

«† Δεησης | Στεφανὴ | τοῦ Νακυο».

6. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου:

«†Δέησις | τοῦ δουλου του | Θεου Δη | μητριου του | Κοστα | εν ετη | 1805».

II. ***Ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.***

Ἐπὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου γέγραπται χρώματι τὸ ἔτος: *«1801».*

ΜΟΝΗ ΣΠΗΛΑΙΟΥ·

I. ***Ναὸς τοῦ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου.***

1. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου ἔσωθεν κεφαλ. χρώμ.:

«†Ανηγερθη και ανεστορηθι ω θιος και πανσεπτος ναος της ηπε-
[ραγηας δεσπινης υμ
ον Θ(εοτο)κου καὶ ἀηπαρθενου Μαρηας· καὶ αρχιερατεβοντων
[υπο του θεοφηλεστατου επησκοπου κυριου
Καλιστου. υ καὶ δια συδρομης κοπου τε και εξοδου τον οσιο-
[τατων εν νερομυναχης
Κωνσταντίνου και Υασοφου και τον τημηοτατον καὶ ευγενεστα-
[τον αρχοντον Σαρακυνηστα· ετεληο
θη εν μηνι Αυγουστο - Γ - ηπο χιρος Μηχαηλ.
Επι ετους ͵ΖΡΜΒ′ [=1634]».

2. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου πρὸς τὸν Νάρθηκα, κεφ. χρώμ.:

«†Ανεγερθη και ανεστοριθη ω θιος Αρτυκας δια σηνδρομης και
[εξοδου δαπανης του ευγε
ναιστατου αρχωντως κιρου Ιωανου ηγουμενεβοντος κυρου Παρθενηου
Ετους ͵ΖΡΞΖ [=1659.]»

3. Ἐπὶ τῆς ἐν τῷ τέμπλῳ εἰκόνος τοῦ Προδρόμου, κεφ. χρ.:

«Ετους ͵ΖΡΛΑ [=1623] Απριλιου Λ».

4. Ἐπὶ τῆς ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς θύρας τοῦ ἁγ. βήματος εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ ὁ «γλυκὺς Ἰησοῦς»:

«Ηγουμενευ | ον Κωνσταντη | νου ηρεμοναχου.
†Δη εξοδου | Σεραφημ ιερομονα | χου Κηρκηρεων [1] |
Εν ετη 1791 | Ηουνηου 18».

5-6. Ἐπὶ μικρᾶς εἰκόνος πολλῶν Ἁγίων:

«τον δουλον | του Θεου | Δημητρίου | Ντεντου | Δωξατηνος
Βασιλειου | Τζανε | Ναγοπουλη | της [2] 1828».

7. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς στήλης τοῦ ἁγ. βήματος, μελάνῃ:

«Ετος 1769 δεκεμβριου 28 ημερα κυ ριακη αναπαυτηκε ο μα-
καριτης | ο ηγουμενος ο κυρ Ναθαναηλ(;) ιερομοναχος ο Θεος
να τον αναπαυσι».

8-11. Ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ἁγ. βήματος ὑπάρχουσι τὰ ἑξῆς χαράγματα:

«1799 | Παπαθαναςι | απο Σκορηαδες | ευφημεριος».

«Παπα Ανδονηος φημερευοντας εις κερον ετους 1800
Σεπτεβρίου 14 απο χοριον Πολιτζανι».

«1819 Παπαθανασις απο Πολιτζανι
εφημεριος της αγιας μονις του Σπηλεου».

«1821 Μαηος 19
θημισιν εγο ο Μοσχος ηος του Κυριτζη Μουτζια απο Πολιτζανη».

12. Ἐπὶ τῆς προθέσεως, κεφ. χρώμ.:

»Τον κτητορον	*Μακαριου ιερομοναχου*
Σεραφημ Αρχηερεος	*Δυονησιου »*
Καλυνηκου Αρχηερεος	*Ζωσιμα »*
Σωφρονιου Αρχηεπησκοπου	*Ανθιμου »*
Γαβριηλ Αρχηεπησκοπου	*Ναθαναηλ »*
Κοσμᾶ ιερομοναχου	*Δηονησιου »*
Νηκταρηου »	*Κωνσταντηου »*
Αγαπηου »	*Μακαριου »*

13. Ἐπὶ τοῦ ἁγ. Ποτηρίου, κεφ.:

»Μνησθητι ΚC τ ψυχ του δουλου σου Γγονη· και
τ γονεων αυτου Σαουλη και Ανθης».

---

[1] = Κερκυραίου.

[2] = ἐκ τοῦ χωρίου Ναγοπούλων, ἄλλως Στεγοπόλεως.

14. Ἐπὶ λιθίνης πλακὸς ἔξωθεν τοῦ Ναοῦ:

«1817 ἡγουμενος ανθιμος».

15. Ἐπὶ λιθίνης πλακὸς ἐπὶ τοῦ κωδωνοστασίου:

«† 1796 Μαυου 20 του ηγου ΔΜ (= Δαμιανοῦ).»

16. Ἐπὶ τῆς ἐν τῷ τέμπλῳ εἰκόνος τῆς Θεοτόκου:

«Χρουσοσπιλεότησα»,

II. ***Ναΰδριον τοῦ Ἁγίου Νικολάου.***

1. Ἐπὶ εἰκόνος τῆς Θεοτόκου:

« † Δεησις Δαμιανου ιερο
μοναχου — ετη αψπα [=1781»].

2. Ἐπὶ εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ:

« † Δεησις Κονσταντηου ιερο | μοναχου του καθυγουμενου
ΑΨΠΗ [= 1788]».

3. Ἐπὶ εἰκόνος τοῦ ἁγίου Νικολάου:

« † Δεησις του δουλου του Θεου Κωτη Αυτου Παπανιουκα
απο χοριον Χορμοβο εν ετη 1788».

III. Ἐν τοῖς κάτωθι ἀναφερομένοις καὶ ἐν τῇ αὐτῇ Μονῇ ἀποκειμένοις «Μηναίοις» ὑπάρχουσι τὰ ἑξῆς χειρόγραφα σημειώματα:

1. Ἐπὶ τοῦ μηναίου τοῦ Ἰουνίου (τυπωθέντος ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1774 παρὰ Δημητρίου Θεοδοσίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων).

Ἐν τῷ ἐν ἀρχῇ λευκῷ ἐξωφύλλῳ, μελάνη:

«1799 μαρτίου ϊ. ἦλθεν ὁ φράτζας καὶ ἐπάτησεν τὴν χόραν ὀνο | μαζομενην | κερκήρας λέγω τοὺς κοριφέους καὶ τον απρηλιον μήναν ηλ θεν ἡ ἀρμάδα τοῦ ῥούσου λέγω τοῦ ξανθοῦ μαζὶ | καὶ μὲ τοῦ τούρκου καὶ ἔδιωξαν τὸν φρά | τζα, καὶ ἐκατήκησεν ὁ ῥούσος, εἰς | τὸν αὐτὸν χρόνον, ἠχμαλό | τευσεν καὶ ἐχάλασεν | ὁ ἀλήπασας τὴν πρέβεζαν, εἰς αὐτὸν τὸν χρόνον ἦλθεν | πλῆθος ακρηδα | ὁ γράψας Δαμιανός».

Ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι, μελάνη:

« 1827 Ιουνίου 24 γράφο διὰ θήμισι ἐγὸ ὁ μόσχος
ἀπὸ χωρίον πολοίτζανοι ὁποῦ ἦμουν ἐδῶ εἰς τὸ
μοναστήρι σπιλεου μοσχος γράψας τάνοθεν».

Ἐν τῇ δευτέρᾳ σελίδι, μελάνη:

«† Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει τοῦ μοναστηρίου
σπηλαιου και πύο θήμοισι ἐγὼ πότε ἦρθα

ἐδῶ εἰς τὸ μοναστήριων, ἐγὼ ὁ ταπεινῶς κων
σταντίνος ἐκ πολητίας παλαιὰς πάτρας:
Ἐνετίῃσιν [1] αψπ [=1780[αυγουστου κε'».

2. Ἐπὶ μηναίου τοῦ Ἰουλίου (ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἐνετίῃσιν 1777).

Ἐν τῷ ἐν ἀρχῇ λευκῷ ἐξωφύλλῳ, μελάνη:

« 1808 Ιουνιου 29
εφέτο ἔκαμε χημόνας πολης οκτὸ πηθαμες χηόνη και μᾶς εχάθηκαν τα πρόβατα και τα γήδια διακόσια γιδοπρόβατα καὶ χωρὶς λιανόματα διὸ μηνες τὸ κρατισε το χηόνη σκουρτη [2] και μαρτι δὲν το κατεχη κανενας σαν εφετο δοξαν ναχη ο κηριος
Αθανασιος ἱερεὺς γράφω ἀπὸ σκοριάδες δια θημησι.»

Ἐν τῇ σελίδι 152, μελάνη:

« Ἔτος 1807
Τον καίρον ὄντας ὅταν ὁ ἄνθημος ἰγȣμενος ἔδοκαι το στάρη καὶ ἐπῆρε τὸ ἄλας ἐνὰ παράδες τὸ ἄλας καὶ τὸ στάρι ὁμῆος. καὶ τό γραψα δια θημηση. Ιουνίου 17.»

3. Ἐπὶ μηναίου τοῦ Σεπτεμβρίου (τὸ ἐν ἀρχῇ ἐξώφυλλον ἐλλείπει).
Ἐν τῷ ἐν τέλει λευκῷ ἐξωφύλλῳ, μελάνη:

«† Θήμισοι γράφομεν τὸν κερον τῆς ἀκριβίας οπόταν. ἔγινε οἱ ἀκρίβια: ἀπὸ ἔτους 1783 μαρτίου 25 | ἀπὸ τὸν μάρτηον μήναν εἶτανε το σινίκι [3] σταρη γρασια 8 | καὶ τὸ καλαμπόκι το σινίκι γρόσια εὐτὰ 7· καὶ τὸν ἰούνιον | μήνα ἔγινε φτίνια· το σινικι στάρη γρόσια διὸ 2 καὶ τὸ | καλαπόκι τὸ σινίκι παράδες 5.»

4. Ἐπὶ μηναίου τοῦ Μαρτίου (ἐκδοθέντος τῷ 1773 Ἐνετίῃσιν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐκδότου).

Ἐν τῷ ἐν τέλει λευκῷ ἐξωφύλλῳ μελάνη:

« 1798 μαρτῆου 8
Ἑτοῦτω τω μηναίον εἰπάρχη τοῦ ἁγήου | μαναστιρίου σπηλαίου και όπιος να | το πάρι να έχοι τὴν κατάρα τῆς Θεωτόκου | καὶ πάντον τον αγήων, ἀμήν.»

---

[1] = Ἐν ἔτει. Ἡ γνωστὴ σύγχυσις ἐκ τῆς προηγουμένης τῆς χρονολογίας λέξεως ἐκείνης ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τῆς Ἑνετίας.

[2] Σκούρτης = Φεβρουάριος.

[3] Σινίκι = μέτρον χωρητικότητος 12 ὀκάδων.

ΤΡΑΝΟΣΙΣΤΑ

Ναὸς τοῦ ἁγίου Μηνᾶ.

1. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου, κεφ. χρώμ.

»Ἀνακενήθυ κε υστορίθυ ω θιος κε πανσεπτος ναος τον ἁγίον μαρ-
[τιρον Μηνᾶ. Βικτορος κε Βηκεντηου εν τες η
μέρες του θεοφιλεστάτουκίρου Μανθέου επησκόπου Δρηνοπόλεος κε
[Ἀργιροκάστρου κε ὁ εφιμέρηος αὐτης
μονὴς Παπασάγος ὑὸς Δήμου Βέσου κέ κτητορας τὴς αὐτὴς Μονής.
[δηα σινδρομὴς κόπου μόχθου κε ἐξόδου τον ευ
γενεστάτων ἀρχόντον Τρανούστας * επη ἔτου * ͵ΖΡΚΕ * ͵αχιζ'
[=1517] * Ἡδικτηονος ιε'.
Ἡλήου κίκλη * ΙΓ * Σελήνης Κίλη * ιθ. (. . . . .). Ηστοριθυ δια
[χιρὸς ἐμοὺ Ἀληβηζίου Φοκὰ ἐκ νήσου Κε(φαλληνίας)».

[2. Ἐπὶ λιθίνης τετραπλεύρου πλακός, ἀποκειμένης παρὰ τὴν κρήνην τοῦ χωρίου:

«ΙΛΟΚΛΕΟΣ ΧΑΙΡΕ»].

ΚΕΣΤΟΡΑΤΙ (Παλ. ΚΕΣΤΟΡΑΤΕΣ καὶ ΣΥΓΚΡΙΑΤΕΣ).

Ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν.

1. Ἐπὶ εἰκόνος τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς:

«Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ | Πρέμπτω [1] τοῦ Λέκο ἐν ετη 1817».

2. Ἐπὶ εἰκόνος τῶν Ταξιαρχῶν:

«Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θε | οῦ Νήκα Πάνο».

3. Ἐπὶ εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ:

«Δέησις τοὺ δούλου Σου στεφανη | λεοντηου Λοκου».

4. Ἐπὶ εἰκόνος τοῦ Ἁγ. Χαραλάμπους:

« . . . . ου Ντεντε 180.».

5. Ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ πολυκανδήλου:

«Το παρον πολικανδιλο εφιεροθη πο προιγουμενου
Ανθιμου εξοδον Κονομου απο χοριον Κατο Λαμποβο | 1819».

6. Ἐπὶ λιθίνης πλακὸς ἔξωθεν τοῦ Ναου:

«1817».

[1] Πρέμπτω=Παρασκευᾶς.

7. Ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ πλαισίου τῆς ἐν τῷ τέμπλῳ εἰκόνος τῆς Θεοτόκου:

† δισπηνις μου Θεοτοκου Ελεουσας :: δεησις παντον τὸν εὐσεβὸν και
ορθοδοξων χριστιανόν τον κατικουντον εν τη χορα ταυτη
σηκρηατηνὸν σην γηνεξη και τεκνις τον επιμεληθεντον
κιρηο σκαλο και τον τεκνον και αλεξιου τζηπη και τον
τεκνον και σεβο κεντρο και τον τεκνον και νικολαου
τζουτζου και τον τεκνον και τον εξοδον αυτις μαλιος
του τετε και τον τεκνον και του παπασταθη.
Γιανναkις κεντρος και τον τεκνον υς βοηθηα και σκεπι
παντον ιμον αμιν 1802».

8. Ἐπὶ χειρογράφου χαρτῴου Εὐαγγελίου, ἀποκειμένου ἐν τῷ ἄνω Ναῷ: Ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι:

«Ἡ Θεία αὕτη καὶ ἱερὰ βίβλος | εγραφη δια χειρος Νικολάου | ευτελους τοῦ Δελβινίου. | εδοθη δὲ και αφιερωθη εν | τῇ σεβασμια μονῇ του ἐν ἁγιοις | τρισμακαρος Νικολάου | εν τῇ ὑψηλῇ Πετρα, δια | μνημοσυνον αιωνιον και | ψυχικην σριαν Ιωαννου | και της συμβιου αυτου μα | ριας. Ἐπὶ ἔτους ͵ΖϞΘ' [=1591] | ἰου'' ιβ ι(νδικτιῶ)νος Δ».

9. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι:

ηδου γραφω εγω ο παπαναστάσησ εγγόνος του ποτε | μακαρίτη πεπαλευθερη απο χορηον σελτζη και | ευφημερεβα εδο ης σηκρήατές στον καιρον του | αληπασα οπου πολεμουσε με τους κακωσουλιότες | και παη το γενιμα το φορτομα το σταρι γρόσια | σαράντα και το ραποσιτη ἤγουν τριαντα πέντε | και οπιος τον διαβαση να εχο την σιχορησιν | και οπιος ιερευς διαβαση ης αυτον τον ιερον | ευβαγγελιον εχη χρεως να μνημονευη και | μας τους αναξίους δουλους ἔτους 1801 και | να απολαυσι τον ηονιον αγαθον ης την βα | σηλίαν τον ουρανων μην οχτόβριως 15 | ανάξιος αναστάσιος ιερεύς».

ΔΟΞΑΤΙ (παλ. ΔΟΞΑΤΕΣ).

Ναὸς Ἁγίας Παρασκευῆς:

Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου τῆς ἐλεούσης:

«1761 Αὐγούστου 29».

ΚΑΛΕΖΙΟΝ (παλ. ΚΑΛΕΖΕΟΙ).

Ναὸς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς.

1. Ἐπὶ λιθίνης πλακός, ὑπὲρ τὴν θύραν, κεφαλαίοις:

«†*Ανιγερθι εκ βοθρου ο πανσεν πτος ναος τις ηπεραγιας δεσ πηνις ημον Θεοτοκου και αηπαρθένου Μαριας ηπο τον ημερον του | θεοφηλεστατου κιριου Δοσιθεου ἐφιμερεβον κε ἐπιμελη θεν του εδεσιμοτατου Παπαθιτου επιτροπεβον Κοστα Τετε η θιρα εκτιστι δια εξοδα του Κοτζο Μιτρο μαστοροκοτζις τοκτισε παρουσα πλακα εγραφθι δια χιρος του Παπαθιτου + 1793 Απριλιου 17*».

2. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου, κεφ:

«*Ἡ παρούσα σεβασμια εικων της Θεωμητωρος | βατοπεδινης φαγωμενη την οπηαν επληγωσεν ης το | μαγουλων ενας δυα- [κονος*».

3. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου:

«*Δεησις του δουλου του Θεοῦ | Πετρο του Κοστα σην της συμ- βηας | κε τον τεκνον. Ετη 1794*».

4. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ:

«*Εν ετη 1794*».

5. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης:

«*Εν ετη 1797 | + Προσδεξε κυρηε των δουλων του Θεου Κωστα [Ντεταις σην της σημβυας κε τον τεκνον χυρ καμου του αμαρτολου Βασιλυου του εκ κομης Σηνκρηατη*».

6. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου Νικολάου:

«*Ετη 1803*».

7. Ἐπὶ τοῦ πολυελαίου, κεφ:

«† *Αφιερομα του Τζιτζο Κοστα στιν Κημησιν τις Θεοτοκου 1797.*»

ΜΙΓΓΟΥΛΗ (παλ. ΜΙΓΓΟΥΛΑΙΟΙ)

Ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν.

1. Ἄνωθεν θύρας, νῦν κεκλεισμένης, κεφαλαίοις, χρωμ.:

«† *Ανηστοριθυ και εκαλοπησθη ο Θυ(ος) κε παν σεμτος ναος τον πανμεγιστον Ταξηαρχων Μηχαηλ κε Γαβρηηλ δυα σινδρομης του κηρ Ανδρε*

α Σεβη αρχηερατευον ηπο του θεοφηλεστατου Δρι νουπολεος κυριου κυριου Δοσιθεου του εκ Μεσοβου . . . .[1]».

2. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου:

«*Εν ετη χηληοστο ε | πτακοσιοστο οχδοηκο | στο οχδοω*».

3. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ:

«† *Δεησις του δουλου | του Θεου Δημητρηου | του Γγικα Τζητζο σην | της σιν βηας κε τον τε | κνον | Εν ετη 1790*».

4. Ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ ἁγίου Στυλιανοῦ:

«† *Δεησις του δουλου του | Θεου Δημιτρηου του Γγη | κα*».

ΜΟΝΗ ΔΡΕΝΟΒΟΥ

Ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος.

1. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου, κεφαλαίοις, χρώματι:

«† *Οὗτος ο πανσεπτος καὶ θεῖος ναός· ὁ ἧς ὄνομα τι μωμενος τοῦ κυρίου καὶ σωτηρος ἡμῶν Ἰησου Χριστοῦ ἀνηγέρθη ἐκ βάθρου· καὶ ἀνιστόρισεν αὐτὸν καὶ εκαλλώπισεν αὐτὸν εὐδοκία Θεοῦ. ὡς καθῶς ὁράται: δια συνδρωμῆς κόπου [τε καὶ ἐξόδου τοῦ τιμιωτάτου κὺρ Πέτρου: κὺρ Τετος: κὺρ Σάβα: [κὺρ Τόσκα: κὺρ Τέφα Τόσκα Τέφα: Βενιαμὴν ἱερομονάχου Νεοφίτου ἱερομο(να)χου: διὰ χει- [ρὸς Δημητρίου καὶ Γεωργιου. Ἐπι ἔτους ΑΧΞϚ 1666*».

2. Ἐπὶ τῆς προθέσεως:

«† *Μνήσθητη Κε | των γονεων τον εἶστο | ριογράφων την εκλη | σήαν ταύτην | Μανουὴλ καὶ Ζογας | χηρ Δημητριου | Γεωργιου: Ἰω(άννου)*».

3. Ἐπὶ τῆς ἐν τῷ τέμπλῳ εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ, κεφ. χρώμ. δεξιᾷ:

«*Ἐν ετη 1803 + Χὴρ χυρ καμοὺ τοῦ αμαρτωλοὺ | Βασηλύου καὶ αὐτογράφω*».

---

[1] Ὁλόκληρος ὁ στίχος ἐπικεχρισμένος. Συμπληρωτέος κατὰ τὴν ἀνωτέρω σχετικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς Νίβανης.

ἀριστερᾷ:

«† Δυὰ σηνδρομὴς καὶ ε | ξοδου ʽΑρσενήου | ἱερομονάχου καὶ | ηγουμένου ἐκ πώλεος Βοτρ(ι)τζα».

4. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου:

«† Δηα σην | δρομις και εξοδου | ʽΑρσενήου ἱερομωναχου καὶ ηγουμενου της αγιας μονις ταύτης. | δεησης του δουλου του Θεου Σεβο Κυρουση απο Ερηνεους [1] μετα τους ηους αὐτοῦ».

5. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῆς ἁγίας Τριάδος:

«Δεησις του δουλου του Θεου Νικολαου του Κοτζο Στογια απο [Σινκρηατη [2] 1803».

6. Ἐπὶ κανδήλας:

«† Μητρο Βιτου Κοστα Ανδρεα ης χοριον Νοκοβο ης το μο-[ναστιρι του σοτηρος 1794».

7. Ἐν τοῖς ξυλίνοις διπτύχοις:

«Κοσμα, Αρσενιου, Θεοφανου, Νηκυφορου, Διονυσιου, Γρηγοριου, Λεοντηου, Νεοφιτου — ιερομοναχων».

ΝΟΚΟΒΟΝ

Ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

1. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου, κεφ. χρώμ.:

«Ανηστορηθη τε και εκαλοπησθη ὁ θηος και πανσεπτως ναος το [αγιου μεγαλομαρτιρος Γεοργιου τροπεοφορου δηα σ(υ)νδρομης κοπου τε δε καὶ εξοδου τον τημηοτατον κηρηου κηρ Κούστα ηερεος· [κηρ Στωγιου Δημα και κηρ Δημα ηου (υ)περ τον προσκηνητου και κηρ [Δημητριου του Κεντρου Αρχηερατευον ηπο θεοφιλεστατου Δρηνουπολεος κηριου [κηριου (Δοσιθέου) εκ χορας Μεσοβου δια χηρος . . . . . [3] 1772».

2. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, κεφ. χρ.:

«†Δεησις του δουλου | του Θεου Τελησ [4] του | Γγηοκα Κωντη εν ετη 1797».

---

[1] = Ἐρίνδιον.

[2] = Κεστοράτιον.

[3] = Ἐπικεχρισμένα. Συμπληρωτέα κατὰ τὴν ἀνωτέρω σχετικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς Νίβανης.

[4] = Ἐλευθέριος.

3. Ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ πλαισίου τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγ. Γεωργίου:

«†η παρουσα ηκονα του αγιου Γεοργιου | απο χοριων Νοκωβο ιπ(α)ρχια Δριουπο | λεος δια εξοδον τις τιμιας Ζαχαρος | κε ιη τις αυτις Γγικα Σπιρο Θανασηη θη | γατερ Παπασινον Δοκινα ης μνημοσινον αυτων σην γινεξη κε | τεκνης: 1819. 20 Φλε- | βαρηου | δια χιρος εμου ΔΜ ΡΜ»·

4-6. Ἐπὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Προδρόμου γέγραπται τὸ ἔτος:

«1796».

7. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου Γεωργίου:

«δεησις του δουλου του Θεου Κώστα Παναγιώτη | 1798 νοεμβρίου 26».

8. Ἔξωθεν καὶ ὑπεράνω τῆς θύρας, παρὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου:

«†Δηα χειρος | Δημητριου ιερεος | ιου Δημα Βυτου | 1810».

ΤΜΗΜΑ ΡΙΖΗΣ

ΚΑΤΩ ΛΑΜΠΟΒΟΝ

(συνοικία Μεγάλης Τσέτας). [1]

Ναὸς τῆς Ὑπαπαντῆς.

1. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῆς Ὑπαπαντῆς, κεφ.

«Δέησις τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ Ἀνδροκότζο | τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ αψ96 [=1792] νοεμβρίου 15. | Δαμασκηνοῦ ἱερομονάχου ἐκ πόλεως Βεντίστης».

2. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Προδρόμου, κεφ.

«Διὰ συνδρομῆς Ἀνθίμου ἱερομονάχου + Δι' ἐξόδου Κοστα Κκότζο [μαζὴ μετὰ πεδηὰ του ἐν ἔτη 1810».

ΧΟΡΜΟΒΟΝ

Μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Ἐν τῷ Ναῷ:

1. Ἐπὶ τῆς ἐν τῷ τέμπλῳ εἰκόνος τῆς Θεοτόκου:

«(Δεη)σης Ἰωάννου καὶ αὐτογραφο
. . . . . . τον τεκνον αυτου εκ χο-
. . . . . . ιατη
. . . . . . εν ετη 1782 | (Αὐγ)ουστου 15».

---

[1] Ἡ γενέτειρα τῶν ἀειμνήστων ἐθνικῶν εὐεργετῶν *Εὐαγγέλη* καὶ *Κωνσταντίνου Ζάππα*.

2. Ἐπὶ ἑτέρας εἰκόνος τῆς Θεοτόκου:

«† δηα συνδρομης καὶ εξοδου | του πανοσηοτατου κυρηου ηερομοναχου».

3. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Προδρόμου:

«1791 Ηανουαρίου 5».

ΛΕΚΛΗ

I. ***Ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου.***

1. Ἐπὶ λιθίνης πλακὸς ἐντετοιχισμένης ἔξωθεν αὐτοῦ, κεφαλαίοις:

«Εν ετει | ΑΨΟΔ οι | κοδομη | θη. 1774».

2). Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῶν ἁγίων Γεωργίου καὶ Δημητρίου:

«1811 σεπτεμβρίου 4».

II. Ἐπὶ λιθίνης πλακὸς ἐντετοιχισμένης ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἀθανασίου Βάγια.[1]

*« 1812
Μαστοροπανος».*

ΜΟΝΗ ΚΟΔΡΑΣ

(Ἔναντι τοῦ Τεπελενίου καὶ παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Ἀώου).

Ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου:

Ἄνωθεν τῆς ἐσωτερικῆς θύρας αὐτοῦ:

«Ανεγερθη και ανεστοριθι ο θιος και πανσεπτος ναος τις ηπερ-
[(αγίας)
δεσπινης ημον θκο και αηπαρθενου Μαριας δια σηνδρομ κοπου
[και ε(ξόδου τῶν ε)
ντιμοτατον αρχοντο Ντραγκοντεο [2] και ὑερατευοντο του ευλα-
[βεστατου Γκόλε [3]
ηερ [4] ,ΖΡΕ [=1597]».

[1] Τοῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τελέσαντος. Ἴδε περὶ αὐτοῦ τὴν ἐμὴν ἀνακοίνωσιν ἐν τῷ «Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας» τόμ. 8 σελ. 596 καὶ ἑ. καὶ Μ. Πρωτοσυγκέλλου (νῦν Μητροπολίτου Παραμυθίας) Ἀθηναγόρα, «Θανάσης Βάγιας» βιβλ. Α' καὶ Β' - Κωνσταντινούπολις 1921 καὶ 1922.

[2] Ντραγκοταῖοι = οἱ κάτοικοι τοῦ ἐν τῇ ἔναντι ὄχθῃ τοῦ Ἀώου κειμένου χωρίου Δραγότι. Νῦν πάντες οὗτοι τυγχάνουσι Μουσουλμάνοι.

[3] Γκόλε = Γρηγόριος.

[4] Ἱερέως.

ΚΑΖΑΣ ΤΕΠΕΛΕΝΙΟΥ

ΤΕΠΕΛΕΝΙΟΝ

1. Ἄνωθεν τῆς πρὸς τὸν Ἀῷον πύλης τοῦ φρουρίου, ἐπὶ λιθίνης τετραγώνου πλακός:

*«ΠΡΑ ΒΕΖΙΡ
ΗΜΑ ΑΛΙΠΑ
ΓΑC CA
ΠΝΑ
ΗΜΙ
ΝΙC
1819»*

Δῆλ. «Πραήμ-Ἀγᾶς . . . . Βεζὶρ Ἀλι-πασᾶ».

2. Ἐπὶ λιθίνης κρήνης ἔναντι τῶν παλαιῶν φυλακῶν:

«Ετη 1819 Μαιου 22».

3. Ἐπὶ ἐπιταφίου λιθίνης πλακὸς ἐν τῷ νεκροταφείῳ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου:

*«Κιριε Ισου Χριστε
ο Θεος ημων
του πατος ελεισον
τον δουλον σου
Κοστα Ζοπα Νοτι
1819».*

4. Ἐπὶ ἑτέρας ἐπιταφίου πλακός:

*« . . . οτα του ανσοτι
1819 Απριλιου 14».*

ΧΟΥΜΕΛΙΤΣΑ

Ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

1. Ἐπὶ λιθίνης πλακὸς ἐντετοιχισμένης ἔξωθεν τοῦ ναοῦ:

«1778 μαρτυου | 25».

2. Ἐπὶ ἑτέρας λιθίνης πλακός, ἐντετοιχισμένης ἔξωθεν τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ:

«Ετους 1808 | Μαιου 9».

3. Ἐπὶ τοῦ ἐν τῷ ναῷ ἀποκειμένου ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ἐν σελίδι 98, αὕτη ἡ χειρόγραφος σημείωσις:

«κυριακυν εχαλάσθηκε η Χουμελητζα | εἰς Πέμπτην του κατὰ Λουκᾶν | 1811 νοεμβρ. 5».

ΜΟΝΗ ΥΨΗΛΗΣ ΠΕΤΡΑΣ (ΤΣΕΠΟΥ)

Ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Ἐπὶ λιθίνης πλακὸς ἐντετοιχισμένης παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Ναοῦ:

«Ανακενιστη ου
τος ο θηος ναως
ηταν δεσποτις
Γαβριηλ βοιθι κε
συνοριτε Χουμε
λιτζα Μασκολορα[1]
Μοστηρι[2] *Ρουφεφ(ι)*[3]
ον Καρδικι[4] *1799».*

ΚΑΖΑΣ ΠΡΕΜΕΤΗΣ

ΠΡΕΜΕΤΗ

I. ***Ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου.***

1. Ἐπὶ λιθίνης πλακὸς ἔξωθεν τοῦ ἱεροῦ τοῦ ναοῦ κεχαραγμένον τὸ ἔτος:

«1747».

2-3. Ἐπὶ τῶν εἰκόνων τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, ἀναγράφεται τὸ ἔτος:

«1791».

4. Ἐπὶ ἐπιταφίου μαρμαρίνης πλακὸς ἔξωθεν τοῦ Ναοῦ κεφαλ.:

«1734 Οκτωβριου 22 | αναπαυθη η μακαριτισα πρε | σβυτέρα του Οικονομου | ι . . . . επιας[5] *Πρεμε | τις ονοματι Σουλτω. 1736 | Ιανουαριου 27 αναπαυθι ο | μακαριτις υιος αυτις Νικο | λαος. 1741 Οκτωβριου 30 | αναπαυθι ο μακαριτης Οικο | νομος Χριστος ιερευς | υιος Τζελιο Χουρι και(;) ε|θα κυντε * 1746 Ιαν 12 | ηλθα ἐγω ο υος αυφτον Κον | σταντινος και εκαμα την α | νακομιδην αυφτων και τον ταφον».*

5. Ἐπὶ ἑτέρας ἐπιταφίου πλακός:

«Εν ετει 1761 Νοεμβριου 16».

---

[1] Ὀνόματα παρακειμένων χωρίων.
[2] Πιθανῶς τὸ ἐν τῷ Κώδικι ἀναφερόμενον χωρίον Μουνουστῆρι.
[3] Ἄγνωστον.
[4] Τὸ τραγικὸν Γαρδίκι.
[5] = ἐπαρχίας.

II. ***Ναὸς τῆς ἁγίας Παρασκευῆς.***

1. Ἐπὶ στρογγύλης λιθίνης πλακὸς ἔξωθεν τοῦ Ναοῦ, κυκλοτερῶς:

«1776. Απριλιου· Κ. ανηγερθη ο ναος ουτος
δια εξοδον ολον τον σιτροφον.
† προτροπη δε κε κτητορ. Λεοντιου Ηκονομου
Π(α)π(α) Τζελο.
† κε Φιλης, Ηλιάτης. κεπιτροποι Λεοντω
Ηλιας Χριστου υτορσ.[1] *δευτερος».*

2. Ἐπὶ ἑτέρας λιθίνης πλακός, ἔξωθεν τοῦ Ναοῦ:

«1776
Επιμε | λητ | ης δεησις | τον κτη | τορον
Λεοντιος | Απρηληου 12
Κτητορες
Ηληατες».

3. Ἐπὶ τοῦ τοίχου, ἔξωθεν, δι' ἐντετοιχισμένων κεράμων:

«Δοιατο ${}^{Π}_{Π}$*ατζελος Κτιτορ».*

(δηλ. Ἠλιάτης Παπατζελος κτήτωρ).

4. Ἐπὶ τῆς θύρας ἔξωθεν:

«1808 τὸ ἔτος»

III. ***Ναὸς τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου.***

1. Ἐπὶ λιθίνης πλακὸς ἔξωθεν τοῦ ναοῦ:

«Δεισης δου του | Θεου Γιαννάκη | Πρεβεζανι | 1814».

2. Ἐπὶ ἑτέρας λιθίνης πλακὸς ἔξωθεν τοῦ Ναοῦ:

«Γιαννα | κη ⁝ Πρεβεζ | α ⁝ Εκτητορ 1814 ⁝ Νοεμ ⁝ 21».

3. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ:

«Χειρὸς Πέτρου Ποστεναλὴ | 1815 Απριλιου 7».

4. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου:

«1815 Απρηλιου 7 — Χειρος Πετρου | Ποστεναλής».

5. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Προδρόμου:

«δεησις του δουλου του | Θεου Κυριου Κωνσταντιου υἱοὺ | μακαρητου Σχσε Γιοτε | 1815 Αυγουστου 11».

6. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ:

«1816 Μαρτιου 3 | χειρὸς Πετρου».

---

[1] = κτητωρ (;).

ΕΛΕΟΥΣΑ

Ναὸς τῆς Θεοτόκου.

1. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου, χρώματι, κεφαλαίοις:

«† *Ὠκοδομήθη ἐκ βάθρων καὶ ανιστορηθη ο πάνσεπτος οὗτος και θεῖος ναώς της υπεραγιας ενδοξου δεσποινης ημων θεοτοκου καὶ ἐλεούσης δια συνδρομης, κοπων τε και εξοδων των φιλοχριστων | και ευσεβων χριστιανῶν ταυτης της θεοσωστου κωμης Ελεουσης κα | λουμενης αρχιερατεύοντος του πανερωτατου Μητροπολιτου Κοριτζᾶς καὶ [Πρεμετῆς κυριου κυριου Ἰωάσαφ του εξ Ἀγράφων. Δια χειρος ζωγραφων τοῦτε Μιχαὴλ Γεωργίου καὶ Γεωργίου ἐκ Χιονάδων ἐν ἔτει σωτηρίῳ ΙΩΙΒ | [=1812] Απριλλιου 18*».

2. Ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ πλαισίου τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου:

«† *Αφιεροθηκε η της περαγιας θεωτοκου ι Ελεουσα δια ψιχυκιν [σωτηριαν δις εξοδου τον ευγενεσατον αρχωντον εκλισιον κυριω κυρ Μιχαλακις. Ιωαννου [τον τζ αληκι εκ πατριδος παλεας Πογονιανις απο χοριον Ονισταντιζα Βενετιος Διαματης 1764 Απρηλιου*».

ΚΑΖΑΣ ΔΕΛΒΙΝΟΥ

ΔΕΛΒΙΝΟΝ

Ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

1. Ἐπὶ κεντητῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ, κεντητοῖς κεφαλ.:

«† *Τοῦ ταπεινοῦ | Μητροπολίτου | . . . . εσου*[1] *κυρ Παισιου | ἐν ἔτει ΑΧΜΑ [1641] Ιουλ.* ».

2. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου:

«† *δαπάνης τῶ τημῖω κηριου | Θεοδώρου Κουμπούλη 1798 Φεβρουαριου 7*».

3. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου:

«†*Δέησις τοὺ δούλου | του Θεοῦ Παναγιότου 1799*».

[1] = Ἐφέσου (;).

ΜΟΝΗ ΚΑΜΕΝΑΣ [1]

Ι. Ναὸς τῆς «Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου».

1. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου πρὸς τὸν Ναόν, κεφαλ. χρώμ.:

«† *Ανειστορείθη ο θηος και πανσεπτος ναὸς της πανειπερευλογημένης ενδοξου δεσπηνης ημον Θεοτοκου καὶ αειπαρθενου Μαρίας δια συνδρομης του πανναισιοτάτου και καθηηγουμενου κηριου κυριου Θεοφανου και ο παπακυρδηονήσιος με όλην την σινοδηαν τους ∴ καὶ ἀρχειρατευοντως του θεοφηλεστατου επησκοπου κηρηου κηρηου Σεραφυμ ∴ επη ετους ∴ ,ΖΡΟ ∴ ΑΧΞΒ [=1662]. Ινδικτιῶνος ΙΕ ∴ Εν μηνη Σεπτεμβρηου ∴ Κ: δηα χυρος καμου του αμαρτολου Μιχαλις ζογραφος εκ κομις Ζέρμας ∴*».

2. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου πρὸς τὸν νάρθηκα, κεφ. χρώμ.:

«† *Πύλην νοητην τω λογω κεκλημε ανοιξον ημην συμπαθιαν τας [πιλας η τον ευδιαλακτον τεκοῦσα λογον ος αν λιταις σου ταῖς ανενδότης ἄγαν ἐξιλεωσης τον [παναγαθον λόγον λισιν παρασχειν των βροτων αμαρταδων ∴* ***Ανηστοριθη*** *ο θιος αρτηκας δια σην [δρομης πανασιωτατου καθηηγουμενου κυριου, κυριου, κυριου Θεοφάνου ∴ και ο Διονησιος [ιερομοναχος ∴ επη ετους ΑΧΟΔ ∴ ,ΖΡΟΒ. [=1664].*
† δια χηρος καμου του αμαρτωλου Μηχαλις ζωγραφος εκ κομης [Ζέρμα.»

3. Ἐπὶ τῆς θύρας, ἐπὶ λιθίνης πλακὸς τετμημένης:

«*Ε'τους ,Ζ(ΠΗ ;)*

4. Ἐπὶ τοῦ φύλλου τῆς θύρας ἐγκεχαραγμένα:

«*1808 | Πνειματη | κος Δηβηνα | υεναρηου α*».

[1] Ἡ Μονὴ αὕτη, καλουμένη ἀρχικῶς τῆς Καμίνου, ὡς ἀναφέρεται ἐν σχετικῷ σημειώματι, κατακεχωρισμένῳ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Σ. Λάμπρου ἐν «Νέῳ Ἑλληνομνήμονι» τόμ. 11 σελ. 44 δημοσιευθέντι νεωτέρῳ καταστίχῳ αὐτῆς, ἐκτίσθη κατὰ τὸ ἔτος 1032 ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ῥωμανοῦ Ἀργυροῦ, πατριαρχεύοντος δὲ τοῦ Ἀλεξίου Στουδίτου. Καίτοι δὲ τοῦ ἀνωτέρω δημοσιεύματος ἔλαβον γνῶσιν πολὺ βραδύτερον μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς ἐν λόγῳ Μονῆς, ὅμως ἐσκέφθην νὰ σημειώσω λεπτομερέστερόν πως τοὺς ἐν αὐτῇ ἀποκειμένους κώδικας, πληρωθείσης οὕτως ἐν μέρει τῆς ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου ἱστορικοῦ ἐκφρασθείσης αὐτόθι σελ. 52 σχετικῆς εὐχῆς, πλὴν τῆς χρονολογίας τῶν κωδίκων, ἣν δὲν ἠδυνάμην νὰ προσδιορίσω.

5. Ἐπὶ τῆς αὐλείου θύρας, ἐπὶ λιθίνων πλακῶν:

«*Παρθενιε 1820*».

«*Παισιος*»

«*Μαστορεις | απο Πρισογι | ανη 1819*».

6. Ἐπὶ λιθίνης πλακός, ἐντετοιχισμένης ἐν τῷ οἰκοδομήματι τῆς μονῆς, ἐν μέρει δυσανάγνωστος, ἥδε ἡ ἐπιγραφή:

«*Τον κερον που γινι κερον | που γινι το μαναστιρι ετος | 1815 γεναρις=20=ηταν | προιγουμενος Παπαπανος απο | Σοπικι* [1] *κε θεμεριος* [2] *Πα | παβασιλις απο πινικι* [3] *(;) . . . . | μαργαριτι Παπα . . απο | κακοδίκι* [4] *κε ο ηγου με | νος τον αξιοσε η παναγι | α κετελίοσε . . . . | με τι δυναμι τις πανα | γηας κε ηταν μαστορις | Πρησιοινος* [5] *γατις γκανη | εξαρχος*».

7. Ἐπὶ τῆς μεταλλίνης σφραγῖδος τῆς Μονῆς, εἰκονιζούσης ἐν τῷ μέσῳ τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, ἀναγράφεται κάτωθεν μὲν τῆς εἰκόνος τὸ ἔτος:

«*1032*»,

Πέριξ δέ, κυκλοτερῶς καὶ διὰ κεφαλαίων γραμμάτων ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

«*† | κημηση της ηπεραγιας Θεοτόκου της | Καμηνο πλησηον Δελβινου*».

II. Ἐν τῇ αὐτῇ Μονῇ ἀπόκεινται καὶ τὰ ἑπόμενα χειρόγραφα.

1. Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐπὶ χάρτου διαστ. 0,31×0,22. Αἱ σελίδες εἶναι διῃρημέναι εἰς δύο στήλας ἑκάστη. Ἡ γραφὴ καλὴ στρογγύλη. Τὰ ἐπίτιτλα καὶ τὰ ἀρχικὰ γράμματά εἰσι γεγραμμένα ἐρυθρᾷ μελάνῃ. Ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος ἐλλείπουσιν.

2. «Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἐν ἁγίοις π(ατ)ρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου».

Ἐπὶ χάρτου διαστ. 0,21×0,15. Ἡ γραφὴ στρογγύλη, λαμπρά. Τὰ ἀρχικὰ γράμματα γεγραμμένα ἐρυθρᾷ μελάνῃ, τὰ δὲ κεφαλαῖα κεκοσμημένα.

Εἶναι ἐσταχωμένη δέρματι καὶ διατηρεῖται καλῶς.

3. Λόγοι θρησκευτικοὶ διάφοροι τοῦ Χρυσοστόμου κλπ.

Ἐπὶ χάρτου διαστ. 0,27×0,20. Φύλλα σϛ΄.

Τὰ ἐπίτιτλα ἐρυθρᾷ μελάνῃ. Διατηρεῖται καλῶς.

---

[1] Σωπίκι = χωρίον τῆς περιφερείας Δελβίνου.
[2] = ἐφημέριος.
[3] Πιθανῶς τὸ ἐν τῇ περιφερείᾳ Δελβίνου χωρίον Φοινίκι.
[4] Χωρίον παρὰ τὸ Δέλβινον.
[5] = Ἐκ τοῦ χωρίου Πρυσόγιαννη.

4. Χειρόγραφον Βαρλαὰμ καὶ Ἰωάσαφ. Ἐπὶ χάρτου διαστ. 0,21×0,15 Ἀρχὴ καὶ τέλος ἐλλείπουσιν.

5. Ἕτερον χειρόγραφον Βαρλαὰμ καὶ Ἰωάσαφ. Ἐπὶ χάρτου διαστ. 0,21×0,15. Ἀρχὴ καὶ τέλος ἐλλείπουσιν.

6. Περὶ Παπισμοῦ. (Ἐπίκρισις αὐτοῦ). Ἐπὶ χάρτου διαστ. 0,19×0,13. Ἀστάχωτον.

Ἐν τῷ πρώτῳ ἐξωφύλλῳ ὑπάρχει τὸ σημείωμα:

«*αχκ* (=1620) *κατὰ μυνα ιανουάριον*».

Τὸ ἐξώφυλλον τοῦτο εἶναι εἰλημμένον πιθανώτατα ἐξ ἄλλου χειρογράφου, διότι τὸ προμνησθὲν φαίνεται μεταγενέστερον ὄν.

7. Πλουτάρχου περὶ παίδων ἀγωγῆς, λόγοι θρησκευτικοὶ κλπ.

Ἐπὶ χάρτου διαστ. 0,20×0,15.

Καὶ τὸ χειρόγραφον τοῦτο φαίνεται ὂν μεταγενέστερον.

8. Ἑρμηνεία εἰς τοὺς κατὰ Ἰουλιανοῦ δύο στηλιτευτικοὺς λόγους.

Ἐπὶ χάρτου διαστ. 0,29×0,21. Διατηρεῖται καλῶς.

Ἐν τῇ α΄. σελίδι:

«*Ὑπόθεσις εἰς τὸν πρῶτον στηλιτευτικὸν λόγον: | 1789 ὀκτωβρίου 12.* (Μεθ᾽ ὃ ἑτέρᾳ χειρὶ) *κυριακὸς ἱερεὺς δημητρίου. | Τοὺς κατὰ ἰουλιανοῦ δύο λόγους ὁ Θεολόγος, τοῦ ἰοβιανοῦ βασιλεύοντος, δοκκεῖ συγγράψαι, πρὸ τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ, ὅπερ καὶ αὐτὴ ἡ φράσις δείκνυσιν ὑψηλοτάτη καὶ βιαία οὖσα κτλ.*»

Παρακατιόν:

«*Ἑρμηνεία εἰς τὸν κατὰ Ἰουλιανοῦ βασιλέως πρῶτον λόγον στηλιτευτικόν*».

Ἐν τῷ τέλει τοῦ λόγου τούτου σημειοῦται:

«*τέλος, ἔτη 1790 Ἰουλίου 5*».

Ἐν δὲ τῷ τέλει καὶ τοῦ δευτέρου λόγου ἀναγράφεται:

«*Τέλος καὶ τῆς ψιλογραμμίας τῶν δύο στηλιτευτικῶν λόγων. 1790 δεκεμβρίου 20. | Κυριακὸς ἱερεὺς Δημητρίου ἐκ σειρρακάδων*».

Μεθ᾽ ὃ ἐπιφέρεται:

«*͵αψπθ΄ Ἰανουαρίου κθ΄ γράφω τὰ σχόλια τῶν κανόνων*».

Ἐν τῷ τελευταίῳ φύλλῳ γέγραπται ὑπόδειγμα ἐπιστολῆς, ληγούσης οὕτω:

«*1790 μαΐου ιγ΄ δέλβινον ο κατὰ πνεῦμα υἱός της Ἀναστάσιος Ἀθανάσιος*».

Κάτωθεν δὲ αὐτοῦ, ἐν τῷ αὐτῷ φύλλῳ, ὑπάρχει τὸ ἑξῆς σημείωμα:

«*1839 Δεκεμβρίου 12 | όταν ἦλθε ὁ νζελοπήντζαρης* [1] *εἰς των καζα | Δέλβινου μὲ προσταγὴ διὰ νὰ χαλαση τὰ | δυο ὠνζακια, ἤφερεν*

---

[1] = Τζελεπίτσαρης, δηλ. Τζέλιος καταγόμενος ἐκ τοῦ χωρίου Πιτσάρι τοῦ Ἀργυροκάστρου.

ασκερη ἀρβανητες χηληαδες | 4000 ἤτη τέσερης καὶ ἐκάθησαν εις το Δελβηνον | ἥμερες καὶ εχαλασαν ὅλλα ντα νζουφληκυα ἔγινε | μεγάλος χαλασμος τοσον ἀπὸ μεσοπόταμον ἕος | τσαβφλα το γραφομε δηα ενθημησιν ᾿Εγὸ ὁ ελαχιστος εφημεριος βαρσσι λακας [1] | *απο χοριον πμουληαρατες* [2].

9. Περιφραστάριον καὶ Ἐπιστολάριον.

Ἐπὶ χάρτου διαστ. 0,27×0,19.

Σελίδες ἠριθμημέναι ἐν ὅλῳ 559.

Τὰ ἐπίτιτλα καὶ τὰ ἀρχικὰ γράμματα γεγραμμένα ἐρυθρᾷ μελάνη. Εἶναι ἐσταχωμένον βύρσῃ καὶ διατηρεῖται κάλλιστα.

Ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι ἀναγράφεται, ἐρυθρᾷ μελάνῃ, οὕτω ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου:

«*Περιφραστάριον, ἤτουν περιφράσεων συλλογή, τοῖς φιλολόγοις τῶν νέων, ἐν τοῖς μάλιστα ἀναγκαῖον, καὶ ὅπερ τι ἄλλο εἰς τὰ πάνυ χρήσιμον, περὶ ἀπορίαν φράσεως, πρὸς εὐφραδείας ἀντιποίησιν, ὅτι μάλα αὐτοῖς ξυμβαλλόμενον· ὅπερ καὶ διὰ χρῆσιν εὐχερεστάτην εἰς τὴν τοῦ ἀλφαβήτου τάξιν κατέστρωται.*

Οὗ τῷ τέλει προστέθηται καὶ μικρὰ ἐπιστολιμαῖα ἔκθεσις, οὐ τὸ τυχὸν καὶ αὕτη τοῖς αὐτοῖς συμβάλλουσα, τρόπους ἐπιστολῶν παντοίους αὐτοῖς ποικιλοτρόπως ὑποτιθεμένη.

͵ΑΨΠϚ' (=1786) ὀκτωβρίου κε

᾿Εν ᾿Αργυροκάστρῳ».

Ἐν σελίδι δ', ἐν τέλει, ἀναγράφεται:

«*Τὸ παρὸν βιβλίον περιφραστάριον | ὀνομαζόμενον ἐγράφη διὰ [χειρὸς ἐμοῦ τοῦ Δημητρίου Χρήστου Βασιλείου [ἐξ ᾿Αργυροκάστρου*».

Τὸ περιφραστάριον καταλαμβάνει σελίδας 451, αἷς ἕπεται εὑρετήριον ἐκ σελίδων 22.

Ἐκ τῶν περιφραζομένων λέξεων πρώτη εἶναι τὸ ῥῆμα «ἀγαπῶ» καὶ τελευταία τὸ ῥῆμα «ὠφελῶ».

Μετὰ τὸ μνησθὲν εὑρετήριον ἐν λευκῷ φύλλῳ ὑπάρχει τόδε τὸ σημείωμα:

«*῾Υπάρχει τὸ παρὼν Δημητρίου | Χρήστου Μπίντζου ἐξ ᾿Αργυ-[ροκάστρου*

1809 αὐγούστου 26=σικριάτι [3] *γράφω*».

[1] = Συνοικία Δελβίνου.

[2] = Μπουλιαράταις.

[3] = Κεστοράτιον.

Μεθ' ὃ ἕπεται τὸ ἐπιστολάριον, οὗ ὁ τίτλος ἐρυθρᾷ μελάνῃ ἐν σελίδι α' (κατὰ νέαν ἀρίθμησιν) ἔχει οὕτω:

«*᾿Επιστολάριον πρόχειρον τοῖς φιλομαθέσι | τῶν νέων, ἐκπονηθὲν κατὰ τὴν τωρινὴν | χρῆσιν, περιεχον τρόπους διαφόρους, τίτλων | προοιμίων καὶ ἐπιλόγων καὶ ἄλλων ποικίλων | ἀνηκόντων τῇ ἐπιστολῇ*

ΑΨΠϚ' ὀκτωβρίου κε'

[᾿Αργυροκάστρῳ».

μεθ' ὃ μέλανι:

«*᾿Εγράφθη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ Δημητρίου Χρήστου ἐξ ᾿Αργυροκάστρου κατὰ τὸ ἔτος τὸ σωτήριον τῷ χιλιοστῷ ἑπτακοσιοστῷ ὀγδοηκοστῷ ἕκτῳ κατὰ μῆνα ὀκτωβρίῳ εἴκοσι πέντε καὶ ὅποιος ἤθελε νὰ τὸ ἀποξενώσῃ νὰ ἔχῃ τὰς ἀρὰς πάντων τῶν ὁσίων καὶ θεοφόρων πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ προκοπὴν οὐ μὴ εἴδῃ ἐφ' ἧς ἐργάζεται*».

Τὸ ἐπιστολάριον καταλαμβάνει σελίδας 78, ἐν νέᾳ ἐξ ἀρχῆς ἀριθμήσει.

Τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἐπεξηγοῦσι σαφέστερον καὶ τάδε ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι, ἐρυθρᾷ μελάνῃ, προτασσόμενα:

«*῎Εκθεσις ἐπιστολιμαῖα, ἤτουν κατάστρωσις τῶν τῇ ἐπιστολῇ ἀνηκόντων μερῶν, κατὰ τὸ νῦν ἐπικρατοῦν ἔθος, τίτλων δηλ., εὐχῶν, προοιμίων, ἐπιλόγων, ὑπογραφῶν τε, καὶ ἐπιγραφῶν πρὸς διάφορα ὑποκείμενα καὶ ὑποθέσεις ἐπιστολῶν*».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

᾿Αλφαβητικὸς κατάλογος

ἐνίων τῶν ἐν τοῖς διπτύχοις τῶν ἱερῶν Μονῶν Δριάνου καὶ Προφήτου ᾿Ηλιοὺ ἀναγραφομένων ὀνομάτων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν.

(Τοῖς μὴ καταδήλου γένους ὀνόμασι παρατίθεται τὸ γράμμα α ἢ θ πρὸς δήλωσιν τοῦ τυχὸν ἐξακριβωθέντος ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ γένους αὐτῶν· τοῖς δ' ἀμφιβόλοις ;).

᾿Αγάθω
᾿Αγόρα
᾿Αλεφάντω (καὶ ἄνευ [τοῦ Α)
᾿Ανθίνη
῎Ανθω
᾿Αρέτω
᾿Αριάντω
᾿Αρσένω
᾿Αρχόντω
Ασπρη
᾿Αστρίνω
῎Αστρω
Αὐγέρω
Αὐγούστα
᾿Αφένδρω (καὶ -τρω)
᾿Αφίνω.

Βάρα θ. Βασιλικὴ
Βάρθο θ. Εὐανθία
Βέβα
Βενέτω
Βένω θ. Εὐγενία
Βέργω
Βόντα καὶ -ας
Βοῦλκος
Βούλτζο
Βρανᾶς
Βράνος ἀ.

Γαητάνης

Γέρα
Γεράκω
Γεωργούτζα
Γιοβάνος καὶ -ης
Γιούσκω
Γγέλια καὶ -ιω θ. Εὐαγ-[γελία
Γγίνος καὶ -ου
Γγίκος
Γιώτης ἀ. Παναγιώτης
Γκιώκας ἀ.
Γκιώνη καὶ -ου
Γγίτζο
Γκόγκα
Γκούκεας
Γούλιο καὶ -ος

Δάφνω
Δέπα
Δεύτω
Διενῆ
Διώχνω
Δούκας
Δράκα

Ζαμπέτα
Ζέρα
Ζεράμπω
Ζῆσος ἀ.
Ζούπας ἀ.
Ζυγούρης ἀ.
Ζωγράφος
Ζώνιω
Ζῶτος ἀ. = Σωτήριος

Θόδα θ. Θεοδώρα
Θωμαΐς

Ἰένα (Εὐγενία;)
Ἴσαρης ἀ.

Καγιάνα
Καίσαρης
Καλλιτρόπη
Κάλω θ. Καλλιόπη
Κέσκα
Κιούρα καὶ -ω
Κόκα
Κομίνης
Κόμνα θ.
Κόμπω καὶ -ῆς
Κοντέσια
Κόντης ἀ.
Κοντύλης
Κούκεας ἀ.
Κούκιω
Κούπω
Κουρτέσης
Κούστας
Κυράννα
Κυράτζω
Κυράτω
Κυριαζῆς
Κύρκα καὶ -ω
Κυρίτζης
Κῦρος ἀ. καὶ -ιος ἀ. [Κυριάκος
Κυρούσης
Κώτζιος καὶ -α
Κῶτος ἀ. Κωνσταντῖνος

Λάζος ἀ. Λάζαρος
Λάλα
Λαλούτζης
Λάμπρω θ.
Λάσκα
Λέκας ἀ. καὶ -ω Ἀλέ-[ξανδρος
Λένα θ. Ἑλένη
Λέτζη θ. Ἀλεξάνδρα
Λήλω θ. Ἑλένη

Λιάνα
Λιάσκος ἀ. Ἠλίας
Λόλης ἀ. Γεώργιος καὶ [Θεόδωρος
Λόπα θ. Καλλιόπη
Λούλα καὶ -ω
Λούσιος ἀ.
Λυκούδα
Λουτζέτα
Λύμπιος
Λῦτος

Μαλίκω θ. Ἀμαλία
Μάνθηος ἀ. Ματθαῖος
Μάνος ἀ. Ἐμμανουὴλ
Μανοῦσος
Μαργαρίτης
Μαρέτα θ. Μαρία
Μάρτος ἀ.
Μαύρω ;
Μέγκουλας ἀ.
Μέξης
Μέρσω
Μηλίτζα
Μήλω
Μίσιος ἀ. } Μιχαὴλ
Μίσος » } Μιχαὴλ
Μίχος » } Μιχαὴλ
Μόσκω θ.
Μουζάκης
Μούσιος ἀ.
Μπαλάσα καὶ -ια
Μπάλκω
Μπέγκο ;
Μπένα
Μπῖρος
Μπόγκας
Μπούγιω ;
Μπράτης
Μυράτζα

Νάσιος ἀ. Ἀθανάσιος
Νέζα καὶ -ια
Νεζίκο ;
Νέζκα
Νεολῆ
Νεράντζω
Νέτω θ. Ἀνέτα
Νίκας ἀ. Νικόλαος
Νικούσης ἀ.
Νίτζιω θ. Ἑλένη
Νόνα
Ντέντεας ἀ.
Ντέντο
Ντιέλα
Ντοβιώνα
Ντόμπρα
Ντόντος ἀ. Θωμᾶς
Ντόρας
Ντοῦσος
Ντρὲ ἀ. Ἀνδρέας

Ξάνθα καὶ -τα

Παγούνης καὶ -α
Πάνκο
Πάντος ἀ. Παντελῆς
Παρίσω
Παρούσης
Πάσκος ἀ. Πασχάλης
Πάτος
Πέζο ;
Πεκιάρης
Πέπας
Πέτζος ἀ. Πέτρος

Πλούμω
Ποζάνα
Πόθω
Ποίνα θ. Δέσποινα
Πορφύρης
Πούλιω
Ποῦλος
Πρέμπτος καὶ -ω, ἀ.-η. θ. Παρασκευᾶς
Πρόκος ἀ. Προκόπιος

Ράϊδω
Ράκος ἀ. Ἡρακλῆς
Ρίγω
Ρίζος
Ριστάνα θ. Χριστιανὴ
Ρίφος ἀ.
Ρόδω θ. Δωροθέα
Ρούσω
Ρώξα καὶ -ω θ. Ρωξάνη

Σαβέτα θ. Ἐλισσάβετ
Σάγος
Σάμω
Σάννα θ. Σωσάννα
Σάφος ἀ.
Σγούρας καὶ -ω καὶ -η
Σέσκα
Σίδα
Σῖμος
Σίρκα
Σκεύω θ. Παρασκευὴ
Σόνε
Σούλτω θ. Σουλτάνα

Στάθω θ. Εὐσταθία
Σταμάτω
Σταμούλης
Στάσω θ. Ἀναστασία
Στατήρα
Στέλιος
Στέφος ἀ. Στέφανος
Στόϊας ἀ.
Στόϊνα ;
Συγκλητικὴ
Σύρμα
Σωφροσύνα

Τζάβος ἀ. Σταῦρος
Τζάμος
Τζάνης
Τζάτζας ἀ. Ἀναστάσιος
Τζέκα καὶ -ω
Τζέλιος
Τούσας ;

Φίνω θ.
Φίφιος

Χάϊδω
Χάνα
Χαρίσης
Χαρίτος
Χήνα
Χιένα
Χριστάνη
Χρύσα
Χρυσάνω
Χρυσίδα

Ἀλφαβητικὸς κατάλογος

τῶν ἐν τοῖς διπτύχοις τῶν ἱερῶν Μονῶν Δριάνου καὶ Προφήτου Ἠλιοὺ ἀναφερομένων ὀνομάτων τόπων κ.λ.π.

Ἅγιον Ὄρος
Ἅγιος Νικόλαος
Ἀργυρόκαστρον
Ἀρίνιστα

Βάλτιστα
Βάνιστα
Βάρνα
Βελαγράδων Κάστρον
Βελιάχοβο
Βεργὸ
Βηθηκοῦκι (καὶ Μπηθκοῦκι)
Βίσιανη
Βοδενὰ
Βοδίνου
Βομπλὸ
Βουρσίλα

Γαδουροχῶρι
Γαρδικάκι
Γαρδίκι
Γεωργουτζάτες
Γλήνα
Γκαρψέοι
Γκάρψη
Γκορίτζα
Γοραντζὴ
» *Ἀπάνω*
» *Κάτω*
» *Πέρα*
Γορίτζα
Γουβέρη
Γραμμενίου

Δεδρόβιανη (νῦν Δρόβιανη)
Δελβινάκι
Δέλβινον Κάστρο
Δερβιτζάνη
Δίβρη
Δόβιανη
Δοβιανὴ
Δουρβιανὴ (νῦν Δούβιανη)
Δοβρὰ
Δολὸς
Δοξάτες (ν. Δοξάτι)
Δραγοβίστα

Ἐλεοῦσα
Ἐλμπασὰν Κάστρο
Ἐπισκοπὴ

Ζαραβίνα
Ζερβάτες (ν. - ι)
Ζέρμα
Ζητοῦνι
Ζήτσα

Ἰωάννινα Κάστρο

Κακκαβιὰ
Καλεντζέοι (ν. Καλέζι)
Καμενίτζα
Καπέσοβον
Καρβουνάρι
Κασταινιανὴ
Καταλάτες
Κεστοράτες (ν. - ι)
Κλαδαζάνη
Κλισιάρι
Κολορτζὴ
Κολοριτζὶ (ν. ἔρημον)
Κορφοὶ
Κορφέων Κάστρο
Κουρεμάδη
Κρινὰ
Κρόγγοι
Κωστανέοι

Λαβδανέους
Λάμδανη
Λάμποβον Ἄνω
Λεσινίτζα
Λεκουρισέους (καταστρ. τῷ 1878)
Λετοβιάτες
Λευτεροχῶρι
Λίβινα
Λιμπόχοβο
Λινοτόπι
Λόγκος
Λουγκανέοι

Μαντελιόνι
Μαρίνα
Μασκουλαρέοι (ν. Μασχολώρα)
Μαυρόπουλοι (ν. - ον)
Μαχραματζὴ
Μέγγουλη
Μεγγουλέοι (ν. Μίγγουλη)
Μέτζοβο
Μοσχόπολις
Μουζίνα
Μπεράτι Κάστρο
Μπηθκοῦκι
Μμομποστίτζα
Μπότριστα
Μπουλιαράτες

Ναόπουλοι
Ναοπουλέοι
Ναοπούλους (ν. Στεγόπολις, Ναοπούλους)

Ναρδάσες
Νεπράβιστα
Νίβιανη
Νίβιτζα
Νταρυμάδες
Ντοβοηάτες

Ξηρόβαλτον

Πέπελη
Πετζὰ
Πλεσίβιτζα
Ποκοβίτζα
Πολένιστα
Πολίτζανη
Ποντικάτες
Πόστενα
Πραηλάτες
Πρεμέτι
Πρεμετῆ Κάστρο
Πυροκακέοι
Πυροκοκέοι
Πωγωϊανὴ

Ρατίνιστα

Σαράτες (ἐρ.)
Σέλιον
Σελιὸ
Σέλτση
Σέπερη
Σερακάδες
Συρακάδες
Σκαμνέλι
Σκωριάδαις
Σουλάνα
Στογιαννέοι
Στραβοσκιάδι
Στρατουμπέρδα
Στύλος
Συγκριάτες
Συνκριάτες
Σηκριάτες (τὸ Κεστοράτι)
Σωπικὴ
Σωπικέοι (ν. - η)
Σωτήρας

Τερηάχη
Τερηάχου
Τεριαχάτες
Τριαχάτες
Τερζέοι
Τζάτιστα
Τρανουσίστα
Τρουποκέοι

Φιλιππούπολις Κάστρο
Φοινίκη
Φρασιανὴ (ν. - στιανὴ)

Χάσκοβον
Χλωμὸς
Χόρμοβον
Χοτέσα
Χουμελίτζα

ΜΟΝΑΙ

Βάνιστας
Γερμανοῦ
Κρόριζα
Ναοπούλους
Σόσινος
Τζιάτιστα.

Π. Η. ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

ΣΙΓΙΛΛΙΩΔΗ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΩ ΙΕΡΑΣ, ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ, ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΤΑΥΡΟΠΗΓΙΑΚΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΔΟΧΕΙΑΡΙΟΥ

Τὰ ἀρχεῖα τῶν μονῶν τοῦ Ἄθω καὶ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητός εἰσι πλήρη ἐπισήμων ἐγγράφων, ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων, ἀναφερομένων εἴς τε τὴν ἱστορίαν, τὸ πολίτευμα καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἐν γένει κατάστασιν αὐτῶν, καὶ δὴ τὴν ἐσωτερικὴν γαλήνην, ἥτις κατὰ τοὺς νεωτέρους ἰδίᾳ χρόνους μεγάλως διεσαλεύετο, ὡς καὶ εἰς τὴν περιθρίγκωσιν καὶ ἐξασφάλισιν τῶν κτημάτων αὐτῶν. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἶναι χρυσόβουλλα, φερμάνια, ἱεροδικαστικαὶ Τουρκικαὶ ἀποφάσεις, Πατριαρχικὰ σιγίλλια, κοινοτικὰ ἔγγραφα ἀπὸ τοῦ ι´ αἰῶνος μέχρι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων.

Ἀτυχῶς αἱ μοναὶ δὲν προβαίνουσιν εἰς τὴν συστηματικὴν ἔκδοσιν αὐτῶν πάντων, ἐξ ἧς ἄπλετον θὰ χυθῇ φῶς καὶ πάντες θὰ μάθωσι τὴν διὰ μέσου τῶν αἰώνων ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους δρᾶσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἀληθῆ ἱστορίαν, ἀλλ᾽ ἀναμένουσιν, ὅπως ξένοι πράξωσι τοῦτο. Ἔχουσι λοιπὸν δημοσιευθῇ ἱκανὰ ἔγγραφα εἴτε ἐν περιοδικοῖς, εἴτε καὶ ἐν ἰδίοις συγγράμμασιν, ἀλλὰ πάντοτε ξένοις, ἐλάχιστα δὲ ἐν ἡμετέροις, διότι οἱ ἡμέτεροι λόγιοι δὲν ἀνατρέχουσιν εἰς τὰς ἀκενώτους ἑλληνικὰς πηγάς, ὅπως ἀντλήσωσι τὰς περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδίᾳ πραγμάτων εἰδήσεις, ἀλλ᾽ ἀντλοῦσι ταύτας ἐκ τῶν τεθολωμένων πολλάκις πηγαδίων τῶν ξένων καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἀντλούμενα οὐχὶ σπανίως εἰσὶ θολὰ καὶ νόθα. Διὸ καὶ τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν τελείως ἀγνοεῖ τὴν πραγματικὴν ἱστορίαν τῶν μονῶν καὶ τὸν μοναστηριακὸν βίον.

Ἡ δημοσίευσις δὲ τῶν μοναστηριακῶν ἐγγράφων, καθίσταται πάνυ ἐπιτακτικὴ καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι δι᾽ αὐτῆς σῴζεται τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἐκ τῶν πυρκαϊῶν, αἵτινες πολλὰ ἔγγραφα ἐξηφάνισαν, ἐκ τῆς ὑγρασίας, ἥτις πολλὰ κατέστησεν ἐξίτηλα, εἴτε ἐν μέρει, εἴτε καὶ καθ᾽ ὁλοκληρίαν καὶ ἐκ τῆς σίλφης καὶ τοῦ σητὸς τῶν ἐχθίστων τούτων τῆς τε μεμβράνης καὶ τοῦ χάρτου, ἐπειδὴ ἀτυχῶς ἐν ταῖς μοναῖς ταύταις δὲν ὑπάρχει ἡ δέουσα ἐπίβλεψις καὶ ἡ περὶ αὐτὰ ἐπιμέλεια καὶ σπουδή.

Πάντες οὗτοι οἱ λόγοι παρώρμησάν με, ὅπως δημοσιεύσω ἐν τῇ πάνυ ἀξιολόγῳ καὶ περισπουδάστῳ Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν τοὺς χρυσοβούλλους λόγους,[1] οὓς κατέχει ἡ μονὴ τοῦ Δοχειαρίου. Ἤδη

[1] Ἔτος Δ´. σελ. 285-311.

προβαίνω εἰς τὴν δημοσίευσιν ἐνίων τῶν σπουδαιοτέρων Πατριαρχικῶν ἐγγράφων καὶ σιγιλλίων, ἐπειδὴ τὰ κρισιμόγραφα ἔγγραφα τῶν διαφόρων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπογραφέων χρῄζουσιν ἀντιπαραβολῆς τινος, ἣν μακρόθεν εἰς ἀπείρους μοναχοὺς δὲν εἶναι δυνατόν, ἵνα ἐμπιστευθῶ.

Τινὰ τῶν Πατριαρχικῶν τούτων ἐγγράφων ἀνήκουσιν εἰς τὴν οὐχὶ πολὺ ἀφ᾽ ἡμῶν ἀφισταμένην ἐποχήν, ἀλλὰ καὶ ταῦτα δημοσιεύονται οὐ μόνον διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ διότι ἀναφέρονται εἰς ὁριακὴν δίκην μεταξὺ τῶν μονῶν Δοχειαρίου καὶ Κασταμονίτου, ἐπαναληφθεῖσαν κατὰ μεγάλα διαλείμματα καὶ διαρκέσασαν ἐπὶ 862 ἔτη, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1051, ὅτε ὁ ἀγρὸς τοῦ Καλλιγράφου, περὶ οὗ πρόκειται, εὑρίσκετο ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ζωγράφου, καὶ ἀκολούθως ἀπὸ τοῦ 1345, ὁπότε περιῆλθεν εἰς τὴν κυριότητα τῆς τοῦ Δοχειαρίου, ὑφ᾽ ἧς καὶ κατέχεται ἔκτοτε, μέχρι τοῦ 1913, ὅτε ἡ τοῦ Κασταμονίτου ἐζήτησεν ἀπὸ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος ἀναθεώρησιν τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἥτις εἶχε ληφθῇ ὑπὲρ τῆς τοῦ Δοχειαρίου ἐν τοῖς Τουρκικοῖς δικαστηρίοις καὶ ἐπεκυρώθη τῷ 1848 καὶ 1850- καὶ διὰ Σουλτανικῶν φερμανίων [1].

12.

Ἐπιστολὴ τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Καλλίστου Α´. πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Ἰωάννην Ε´. τὸν Παλαιολόγον περὶ τοῦ ἐν Ἑρμηλείᾳ κτήματος τῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου.

Ἀδήλου ἔτους, μηνὸς καὶ Ἰνδικτιῶνος.

Ἡ σεβασμία μονὴ τοῦ Δοχειαρίου ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος κατέχει γῆν γονικὴν ἐν Ἑρμηλείᾳ, εἰς ἣν προσηρτήθη μετὰ ταῦτα καὶ ἑτέρα ἐξ ἀγορασίας ἀπό τε Γλαβᾶ τοῦ Συρμορίνου τοῦ ἐπὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ πρωτοβεστιαρίτου Δημητρίου Μουρίνου, καὶ Μανουὴλ τοῦ Δοβλιτζηνοῦ «τοῦ ἀνελθόντος ἐν τῇ μάχῃ τῶν Τούρκων εἰς τὸν Χορταΐτην ἐκ βασιλικῆς προστάξεως καὶ τελευτήσαντος ἐκεῖ,» καὶ ἄλλη ἀπὸ προσενέξεως στρατιωτῶν ἀρχόντων καὶ ἄλλων ἀτόμων μετὰ πάσης τῆς νομῆς, τῶν προνομίων καὶ τῶν προσκαθημένων, καὶ οὕτως ἀπηρτίσθη τὸ ἐν Ἑρμηλείᾳ μέχρι καὶ τοῦ νῦν κατεχόμενον ὑπ᾽ αὐτῆς μέγα ἀγρόκτημα ἐκ πολλῶν τεμαχίων ἄνευ συνοχῆς ἀποτελούμενον. Τὸ κτῆμα τοῦτο ὅλως παρανόμως ἥρπασεν ὁ μέγας Ἑταιρειάρχης Τραχανιώτης καὶ ἐπειδὴ ἦν πάνυ ἰσχυρὸς καὶ οἱ μοναχοὶ δὲν ἠδύναντο ἵνα ἐξώσωσιν αὐτὸν ἐκεῖθεν, ἀνηνέχθησαν εἰς τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κάλλιστον τὸν Α´. [2]

[1] Περὶ τῶν ὁρίων τῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου, ὅρα καὶ τὸ ὑπ᾽ ἀριθ. 6 χρυσόβουλλον τὸ δημοσιευθὲν ἐν τῷ Δ´. τόμ. τῆς παρούσης ἐπετηρίδος σελ. 295—297.

[2] Τούτου τοῦ Καλλίστου θέλει τὴν ἐπιστολὴν καὶ ὁ Μέγας λογοθέτης Σ. Ἀριστάρχης ἐν τῇ ἀπὸ Νεοχωρίου τοῦ Βοσπόρου πρὸς τοὺς πατέρας τῆς μονῆς ἀποσταλείσῃ ἐπι-

Οὗτος ἀείποτε κηδόμενος τῶν συμφερόντων τῶν εὐαγῶν μονῶν, ὡς καὶ πάντες οἱ Πατριάρχαι καὶ ἀρχιερεῖς, ἀμέσως ἔγραψε πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα 'Ιωάννην τὸν Παλαιολόγον τὴν κατωτέρω πολλοῦ λόγου ἀξίαν καὶ σπουδαίαν ἐπιστολήν, δι' ἧς ὑπεραμύνεται τῶν δικαίων καὶ συμφερόντων τῆς μονῆς καὶ παρακαλεῖ αὐτὸν θερμῶς, ἵνα διορίσηται πρὸς τὸν δηλωθέντα μέγαν 'Εταιρειάρχην καὶ ἐκστῇ μὲν καθόλου ἀπὸ τοῦ εἰρημένου κτήματος καὶ οὐκέτι ἐπηρεάζῃ καὶ διενοχλῇ ἀδίκως τοὺς μοναχούς, ἀντιστρέψῃ δὲ πρὸς τὴν μονὴν καὶ εἴτι καὶ ὅσον φθάσας ἀπῆρεν ἐκεῖθεν κτλ.»

'Η ἐπιστολὴ γέγραπται ἐπὶ χάρτου διαστάσεων $0,24 \times 0,30$, κεῖται δὲ ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς μονῆς ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΛΘ΄. καὶ ἔχει οὕτω.

Κράτιστε, θεόστεπτε, θεοδόξαστε, θεοπρόβλητε, θεοκυβέρνητε Δέσποτά μου ἅγιε βασιλεῦ. Νίκας κατὰ τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν, τρόπαια κατὰ τῶν ὁρωμένων, βίον πολυετῆ τε καὶ εὔθυμον τῶν προκειμένων κοινωφελῶν ἔργων εὐόδωσιν καὶ πᾶν ὅ,τι ἀγαθὸν καὶ σωτήριον ἐπευχόμεθα τῇ ἁγίᾳ ἐκ Θεοῦ βασιλείᾳ σου, ἀπὸ τοῦ Κυρίου Παντοκράτορος τῷ ὑψηλῷ αὐτοῦ ὑπερασπίζοντος ταύτης βραχίονι, καὶ 'Αγγέλου τὰς ὁδούς σου ἔμπροσθέν σου κατασκευάζοντος. 'Ωσὰν καὶ ἡ μετριότης ἡμῶν βλέπουσα τὰς ὑπὲρ τῆς ἁγίας βασιλείας σου ἡμετέρας εὐχὰς εἰς ἔργον προβαινούσας πνευματικὴν εὐφροσύνην ἔχει καὶ ἀγαλλίασιν, εἰδέναι βουλόμεθα τὴν ἁγίαν βασιλείαν σου ὡς ὁ μέγας 'Εταιρειάρχης ὁ Τραχανιώτης ἥπλωσε καὶ κατεκράτησε τὸ κτῆμα, τὸ λεγόμενον 'Ερμήλειαν, ὅτε διέπρασε πρό τινων ἤδη χρόνων ὁ ἐπὶ τοῦ στρατοῦ ὁ Συρμορῖνος πρὸς τὴν σεβασμίαν τοῦ Δοχειαρίου μονὴν καὶ ἀνελάβετο ἐκεῖθεν ὅσα δῆτα καὶ ἀνελάβετο ἐπὶ προφάσει ὅτι δῆθεν ἠθέτησε τὴν πρᾶσιν ...[1] ἐπὶ τοῦ στρατοῦ καὶ ἀνέθετο περὶ τούτου πρὸς τὸν αὐτὸν μέγαν 'Εταιρειάρχην. Τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει. Καὶ γὰρ ᾧδε ὁ ἐπὶ τοῦ στρατοῦ μετακληθεὶς καὶ ἐρωτηθεὶς ἐξησφαλίσατο καὶ ἐβεβαιώσατο ὅτι στέργει ἀπαραποίητον τὴν γενομένην παρ' αὐτοῦ πρᾶξιν μετὰ τοῦ μέρους τῆς μονῆς καὶ οὐδέ.... [2] εἰ οὕτως χωρῆσαι αὐτῆς, καθὼς διαλαμβάνει καὶ τὸ γράμμα αὐτοῦ, ὅπερ ἔγροψε πρὸς τὸν μέγαν 'Εταιρειάρχην ὅτι οὐδαμῶς ἀνέθετο πρὸς αὐτὸν ἵνα διενοχλήσῃ ἢ διασείσῃ τοὺς μοναχοὺς ἕνεκα τοῦ τοιούτου κτήματος. 'Επεὶ γοῦν ἡ ἁγία βασιλεία σου πᾶσι τοῖς τῶν ἀγαθῶν εἴδεσι κοσμηθεῖσα παρὰ Θεοῦ καὶ διαλάμπουσα τοῖς δικαίοις συμμαχεῖ, μονονουχὶ ταῦτα πνέουσα, γράφομεν ἰδοὺ καὶ παρακαλοῦμεν ἵνα διορίσηται πρὸς τὸν δηλωθέντα

στολῇ αὐτοῦ τῇ 4 Φεβρουαρίου 1884. Οὗτος ἐπατριάρχευσε δὶς 1350 - 1354 καὶ 1355 - 1363. Ὅρα καὶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 2, 4, καὶ 11 χρυσόβουλλα τὰ δημοσιευθέντα ἐν τῷ Δ΄. τόμ. τῆς παρούσης ἐπετηρίδος (σελ. 287—289, 291—292 καὶ 308—311) καὶ ἀναφερόμενα εἰς τὸ ἐν 'Ερμηλείᾳ κτῆμα τῆς μονῆς.

[1] 'Ελλείπει μία λέξις, ἅτε τοῦ χάρτου φθαρέντος.

[2] 'Ελλείπει μία ἢ δύο λέξεις διὰ τὸν αὐτὸν λόγον.

μέγαν 'Εταιρειάρχην καὶ ἐκστῇ μὲν καθόλου ἀπὸ τοῦ εἰρημένου κτήματος καὶ οὐκέτι ἐπηρεάζῃ καὶ διενοχλῇ ἀδίκως τοὺς μοναχούς, ἀντιστρέψῃ δὲ πρὸς τὴν μονὴν καὶ εἴτι καὶ ὅσον φθάσας ἀπῆρεν ἐκεῖθεν καὶ μέλλει ἡ ἁγία βασιλεία σου ὑπὲρ τοῦ θεαρέστου τούτου ἔργου κομίσασθαι τὰς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀξίας μισθοδοσίας καὶ ἀμοιβὰς καὶ διαναστήσειν καὶ τὴν ἡμῶν μετριότητα εἰς τὸ ὑπερεύχεσθαι θερμότερον τῆς ἁγίας βασιλείας σου. Κύριος ὁ Θεὸς εἴη περιφρουρῶν τὴν ἁγίαν βασιλείαν σου ὑγιαίνουσαν καὶ εὐθυμοῦσαν ἐν ἅπασι καὶ ἀβλαβῆ ψυχῇ καὶ σώματι, ὑπερτέραν παντὸς ἀνιαροῦ συναντήματος· χαρίσαιτο αὐτῇ μετὰ τῆς παρούσης καὶ τὴν ἐν οὐρανοῖς, καὶ εἰσαεὶ διαμένουσαν βασιλείαν σου.

† Τῷ κραταιῷ, θεοστέπτῳ, θεοδοξάστῳ, θεοπροβλήτῳ, θεοκυβερνήτῳ ἁγίῳ μου Δεσπότῃ καὶ βασιλεῖ. †

† Κάλλιστος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας 'Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης †

13.

'Απόφασις συνοδικὴ ἐκδοθεῖσα ἐπὶ Πατριάρχου μὲν Φιλοθέου περὶ τοῦ ἐν τοῖς 'Αμαριανοῖς ἢ Μαριανοῖς περὶ τὴν Καλαμαρίαν κτήματος τῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου, Αὐτοκράτορος δὲ 'Ιωάννου τοῦ Παλαιολόγου.

'Ιανουάριος τοῦ ἔτους 1375 'Ινδ. ΙΓ΄.

'Η ἱερὰ μονὴ τοῦ Δοχειαρίου εἶχε δεχθῇ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1373 'Ινδ. ΙΑ΄. τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ ἐν 'Αμαριανοῖς κτήματος τῆς μεγάλης Δομεστικίσσης Ἄννης Καντακουζηνῆς τῆς Παλαιολογίνας, ὅπερ αὕτη μετὰ τὴν ἐπάνοδον καὶ τούτου ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν 'Ρωμαίων, ἐπειδὴ πρότερον καὶ τοῦτο «εἶχεν ὑποκύψει τοῖς ἀδίκοις χερσὶ τῶν Σέρβων», οἵτινες καὶ ἠρήμωσαν αὐτό, ἀφιέρωσεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Δοχειαρίου τῇ προτροπῇ τοῦ αὐθέντου αὐτῆς μεγάλου Δομεστίκου κυροῦ Δημητρίου τοῦ Παλαιολόγου, χάριν μνημοσύνου τῶν ψυχῶν τῶν ἁγίων αὐτῆς αὐθεντῶν καὶ γονέων καὶ αὐτῆς ταύτης, καὶ ἔλαβε παρ' αὐτῆς ἀντ' αὐτοῦ μόνον 600 ὑπέρπυρα διά τε τὴν τοῦ καιροῦ δυσχέρειαν καὶ τῶν πραγμάτων στενοχωρίαν, ὡς ἐν τῷ ἀφιερωτηρίῳ ἐγγράφῳ, τῷ ἀποκειμένῳ ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς μονῆς ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΙΗ΄. ἀναφέρεται, ἀφ' οὗ ἐδήλωσεν εἰς τοὺς πλησιασμοῦ δίκαιον ἔχοντας, ὅτι σκοπὸν ἔχει, ἵνα πωλήσῃ αὐτὸ ἀντὶ δισχιλίων καὶ πλέον ὑπερπύρων, εἰς ἃ ἀνήρχετο ἡ ἀξία αὐτοῦ, καὶ οὗτοι ἀντεδήλωσαν, ὅτι δὲν ἦσαν ἀγορασταί.

'Εν τῷ κτήματι τούτῳ, ὅπερ κατὰ τὴν ἐρήμωσιν πιθανῶς τῆς μονῆς κατέσχον οἱ Τοῦρκοι, οἱ Δοχειαρῖται ἀνήγειρον καὶ πύργον, σῳζόμενον μέχρι τοῦ νῦν καὶ ἔχοντα τήνδε τὴν ἐπιγραφὴν $\frac{\text{ΑΡ}}{\text{Μ.}}\Big|\frac{\text{Χ}}{\text{Δ.}}$ = 'Αρχάγγελοι Μονὴ Δοχειαρίου. Ὅταν οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς τοῦ 'Ακαπνίου ἐπληροφορήθησαν, ὅτι

οἱ Δοχειαρῖται ἔδωκαν μόνον 600 ὑπέρπυρα, τὰ δὲ λοιπὰ ὑπελογίσθησαν διὰ τὸ μνημόσυνον, ἠγέρθησαν μετὰ δύο ἔτη καὶ ἐζήτουν νὰ καταλάβωσιν αὐτὸ διὰ τῆς βίας, πλησιασμοῦ δίκαιον προβαλλόμενοι καὶ λέγοντες, ὅτι ἐπράθη ὑπὸ τῆς Παλαιολογίνας καὶ δὲν ἀφιερώθη εἰς τὴν τοῦ Δοχειαρίου. Οἱ Δοχειαρῖται τότε βλέποντες τὴν κατάφορον ἀδικίαν ἀνηνέχθησαν εἰς τὴν μητέρα Ἐκκλησίαν, ἥτις ἐπὶ Πατριάρχου Φιλοθέου ἐξέδωκεν ἔγγραφον ἀπόδειξιν τὸν Ἰανουάριον τοῦ ἔτους 1375, ΙΓ΄. Ἰνδικτιῶνος, διότι μετὰ δύο ἔτη ἀπὸ τῆς ἀφιερώσεως, ὡς ἐν αὐτῇ ἀναφέρεται, οἱ τοῦ Ἀκαπνίου ἐζήτησαν τὴν κατάληψιν αὐτοῦ. Διὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἡ Ἐκκλησία ἀπεφάνθη, ὅτι οἱ Δοχειαρῖται ὀφείλουν, ἵνα κατέχωσιν αὐτὸ ἀνενοχλήτως πάντῃ καὶ ἀδιασείστως μεθ᾽ ὅλων τῶν δικαίων καὶ προνομίων αὐτοῦ, καὶ οὐχὶ οἱ τῆς τοῦ Ἀκαπνίου μοναχοί.

Εἰς μείζονα δὲ ἀσφάλειαν τῶν Δοχειαριτῶν καὶ ὁ μέγας Δομέστικος Δημήτριος ὁ Παλαιολόγος ἐνήργησε τὴν ἔκδοσιν τοῦ ὑπ᾽ ἀριθμὸν 9 ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν (τόμῳ Δ΄. σελ. 305 -- 307) ἐκδοθέντος ἀχρονολογήτου καὶ ἀνυπογράφου βασιλικοῦ προστάγματος καὶ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΚΖ΄. ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς μονῆς ἀποκειμένου, καὶ ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε΄, τοῦ Παλαιολόγου, ἐπειδὴ ἐπὶ Πατριάρχου Φιλοθέου τὸ δεύτερον ἀνελθόντος ἐπὶ τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον τῷ 1364 - 1376, ἐγένετο ἡ περὶ αὐτοῦ συνοδικὴ διάγνωσις, ὡς προείρηται. Ἡ διάγνωσις αὕτη γραφεῖσα ἐπὶ μεμβράνης, κάλλιστα διατηρουμένης, διαστάσεων $0,42 \times 0,28$, καὶ ἀποκειμένης ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς μονῆς ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΛΖ΄. ἔχει οὕτως.

«† Ἐπεὶ ὁ περιπόθητος θεῖος τοῦ κρατίστου καὶ ἁγίου μου αὐτοκράτορος ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὸς υἱὸς τῆς ὑμῶν μετριότητος μέγας Δομέστικος κύριος Δημήτριος ὁ Παλαιολόγος παρεδήλωσεν αὐτῇ διὰ γραμμάτων αὐτοῦ ὅπως τὸ προσὸν αὐτῷ κτῆμα τὸ οὕτω λεγόμενον Ἀμαριανὰ βουλόμενος ἀπεμπολῆσαι ἔδειξε τοῦτο πρὸς τοὺς ἐν αὐτῷ πλησιασμοῦ δίκαιον ἔχοντας καὶ μὴ βουληθέντος τινὸς ἐξωνήσασθαι τοῦτο εἰς δισχίλια καὶ πλέον ὑπέρπυρα ποσουμένου τοῦ τιμήματος τούτου, παρέδωκε τοῦτο ψυχικῆς ἕνεκεν ὠφελείας αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ Δοχειαρίου καὶ εἶχε μὲν ἔφεσιν καὶ προθυμίαν τελείως αὐτὸ τῇ μονῇ ἀφιερῶσαι διὰ δὲ τὴν τοῦ καιροῦ δυσχέρειαν καὶ τὴν τῶν πραγμάτων στενοχωρίαν ἔλαβεν ἐξ αὐτῶν μόνα ὑπέρπυρα ἑξακόσια καὶ λαβόντες τοῦτο οἱ μοναχοί, καὶ πολλὰ σπουδάσαντες καὶ ἐπιμεληθέντες καὶ πλεῖστα ἐκ τῶν οἰκείων καταναλώσαντες ἐπὶ τὸ κρεῖττον αὐτὸ κατεσκεύασαν πύργον τε ἐν αὐτῷ ἀνεγείραντες καὶ ἄλλα πολλὰ ὑπὲρ φυλακῆς καὶ ἀσφαλείας αὐτοῦ ποιησάμενοι, καὶ κινδύνους ὑποστάντες καὶ ζημίας πολλάς, ἀρτίως δὲ χρόνων ἐξ ἐκείνου δύο παραρρυέντων, οἱ ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ Ἀκαπνίου ἀναστάντες δι᾽ ὄχλου γίνονται τοῖς ἐν τῇ τοῦ Δοχειαρίου

ἀπαιτοῦντες τὸ κτῆμα ἐξ αὐτῶν πλησιασμοῦ δίκαιον προβαλλόμενοι καὶ πρᾶσιν λέγοντες εἶναι τοῦτο ὅτι περ ἑξακόσια ὑπέρπυρα οἱ μοναχοὶ πρὸς αὐτὸν κατεβάλλοντο καὶ οὐκ ἀφιέρωσιν καὶ ἐδεήθη τυχεῖν ἐπὶ τούτῳ διαγνώσεως παρὰ τῆς ἡμετέρας μετριότητος. Αὕτη συνοδικῶς περὶ τούτου διασκεψαμένη διαγινώσκει καὶ παρακελεύεται δίκαιον εἶναι τοῖς ἐν τῇ τοῦ Δοχειαρίου κατέχειν τὸ εἰρημένον κτῆμα ὡς ἴδιον αὐτῶν καὶ ἀνενοχλήτως εὑρίσκεσθαι ἀπό τε τῶν ἐν τῇ Ἀκαπνίου καὶ ἄλλου παντὸς τῶν πλησιαστῶν, πρῶτον μὲν ὅτι ὁ μέγας Δομέστικος βουλόμενος, ἐκποιήσασθαι τοῦτο τελείως τὰ περὶ τούτου καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐν τῇ τοῦ Ἀκαπνίου καὶ πᾶσιν ἄλλοις τοῖς ἐν αὐτῷ κεκτημένοις πλησιασμὸν ἐκοινώσατο καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐξωνήσασθαι τοῦτο ἠθέλησε. Δεύτερον ὅτι οὐκ ἐξεποιήσατο τοῦτο ὁ μέγας Δομέστικος, ἀλλ᾽ ἀφιέρωσε τοῦτο πρὸς τὴν μονὴν ὁμοῦ μὲν διὰ ψυχικὴν αὐτοῦ σωτηρίαν, ὁμοῦ δὲ καὶ ἵνα πληροφορίαν ἀπὸ τούτου κτησάμενος, ὅταν αὐτῷ δῷ ὁ καιρός, κατοικήσῃ ἐκεῖ, καὶ οὐκ ἄν τις εἴποι τοῦτο πρᾶσιν ὅτι περ τάχα ὁ μέγας Δομέστικος ἔλαβεν ἑξακόσια ὑπέρπυρα μόνα, τοῦ τιμήματος τοῦ κτήματος εἰς δισχίλια καὶ ἐπέκεινα ὑπέρπυρα ποσουμένου, ἀλλ᾽ ἀφιέρωσιν, ἐπεὶ καὶ ταῦτα τὰ ὀλίγα, εἴπερ ἦσαν τὰ πράγματα εἰς αὐτόν, ὡς ἐβούλετο, ἔμελλε καταλείψειν· τοιαύτη γὰρ ἡ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ προθυμία καὶ ἔφεσις, ὡς ἡμῖν παρεδήλωσε, καὶ οἱ μοναχοὶ τοῦτο δεξάμενοι ἐσπούδασαν καὶ ἠγωνίσαντο καὶ κατηνάλωσαν ἐν αὐτῷ πολλά, καὶ κινδύνους ὑπέστησαν ὑπὲρ ἐκείνου καὶ ζημίας καὶ τιμωρίας καὶ ἔτι τρίτον ὡς εἴπερ καὶ πρᾶσιν αὐτὸ τίς ἐρεῖ, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ κατὰ τὴν τῆς Νεαρᾶς ὑποτύπωσιν καὶ τὴν ἐνεργουμένην ἐνταῦθα ἐν τῇ καθ᾽ ἡμᾶς ἁγιωτάτῃ τοῦ Θεοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ συνήθειαν μέχρι καὶ ἑξαμηνιαίου καιροῦ εἶχον ἄδειαν οἱ πλησιασταὶ τὸ οἰκεῖον δίκαιον ἀπαιτεῖν καὶ κινεῖν, παρῆλθον δὲ ἐξ ἐκείνου καὶ μέχρι τοῦ δεῦρο χρόνοι δύο, οὐδεμίαν ἔχουσιν ἄδειαν οὔτε οἱ ἐν τῇ τοῦ Ἀκαπνίου, οὔτε οἱ ἄλλοι πλησιασταί, τοῦτο ἀνακαλεῖσθαι καὶ πλησιασμὸν προβαλέσθαι. Διὰ γοῦν ταῦτα πάντα ὀφείλουσιν οἱ ἐν τῇ Δοχειαρίου ἀνενοχλήτως πάντῃ καὶ ἀδιασείστως κατέχειν τὸ εἰρημένον κτῆμα καὶ τὴν ἀναφαίρετον δεσποτείαν καὶ κυριότητα κατὰ τὴν παροῦσαν συνοδικὴν διάγνωσιν τῆς ἡμετέρας μετριότητος ἀπολυθεῖσαν αὐτοῖς εἰς τὴν περὶ τούτου ἀσφάλειαν. [1]

Μηνὶ Ἰανουαρίῳ Ἰνδικτιῶνος ΙΓ΄.

---

[1] Ἄνευ ὑπογραφῆς καὶ τοῦτο, ὡς τὸ σχετικὸν Αὐτοκρατορικὸν πρόσταγμα.

14.

Σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Α΄. ἐπιβεβαιοῦντος ἀπόφασιν τῆς Συνάξεως τοῦ ἁγίου ὄρους καθορίζουσαν τὰ ὅρια τῶν μονῶν Δοχειαρίου καὶ Ξενοφῶντος.

Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους (ζλη΄.) 1530 Ἰνδ. Γ΄.

Ἡ μονὴ τοῦ Δοχειαρίου εἶχε τελείως ἐρημωθῇ ἀπὸ τοῦ πρώτου τετάρτου τοῦ $15^{ου}$ αἰῶνος μέχρι τοῦ πρώτου τοιούτου τοῦ $16^{ου}$.

Κατὰ τὸ μακροχρόνιον τοῦτο διάστημα οἱ ἀναλαβόντες τὴν ἀνασύστασιν τῆς μονῆς ἐξῃτήσαντο τὴν ἠθικὴν συνδρομὴν τῆς Συνάξεως τῶν ἡγουμένων, ἥτις καὶ ἐπῆλθεν ἀρωγὸς κυρίως εἰς ἀνεύρεσιν τῶν κτημάτων καὶ τῶν ἐγγράφων αὐτῆς καὶ καθορισμοῦ τῶν ὁρίων αὐτῶν καὶ δὴ τῶν ἐν ἁγίῳ ὄρει, τὰ ὁποῖα καὶ ἀνευρέθησαν δι᾽ ἐπιτοπίου ἐξετάσεως καὶ μαρτυρικῶν καταθέσεων μοναχῶν ἄνω τῶν ὀγδοήκοντα ἐτῶν ἐπὶ πρώτου Καλλίστου ἱερομονάχου. Τὰ εὑρεθέντα ταῦτα κτήματα ἐξησφαλίσθησαν ἔπειτα διὰ κοινῆς ἀποφάσεως, συνταχθείσης τῷ 1528 Ἰνδικτιῶνος Α΄. καὶ ὑπογραφείσης καὶ ὑπὸ τῶν μητροπολιτῶν Τορνόβου Θεοφίλου καὶ Νικαίας Ἀθανασίου παρεπιδημούντων ἐν ἁγίῳ ὄρει καὶ παρακαθεσθέντων ἐν τῇ συνεδρίᾳ ἐκείνῃ, καὶ ὑπὸ τοῦ κανονικοῦ προέδρου τῆς Συνάξεως ἐπισκόπου Ἱερισσοῦ καὶ ἁγίου ὄρους Μακαρίου, ἀποκειμένης δὲ ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΙΖ΄.

Τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῆς Συνάξεως προσκομισθεῖσαν ἐπεβεβαίωσε καὶ ὁ ἐν Ἱερισσῷ παρεπιδημῶν τότε οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Α΄. κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἄνοδον ἐπὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου δι᾽ ἰδίου γράμματος, γραφέντος ἐπὶ χάρτου διαστάσεων 0,30×0,30, πλὴν τοῦ προστεθέντος περιθωρίου καὶ ἀποκειμένου ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς μονῆς ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΜΑ΄, ἔχοντος δὲ οὕτως.

† Ἱερεμίας ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† Τῶν ἐν τῇ θείᾳ καὶ ἱερᾷ καὶ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ Δοχειαρίου ἐνασκουμένων εὐλαβεστάτων μοναχῶν δραμόντων εἰς τὴν ἡμῶν μετριότητα ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ τῆς Ἱερισ(σ)οῦ ἐπισκοπῇ, ἐνεμφάνισαν πρὸς αὐτὴν γράμμα τῆς θείας Συνάξεως τῶν ἐν τῷ περιωνύμῳ ἁγίῳ ὄρει πατέρων, ἀθροιζομένων κατὰ τὸ εἰοθὼς[1] αὐτοῖς εἰς τὸ Πρωτάτον καὶ πάσας τὰς διαφορὰς καὶ διενέξεις, ἃς ἔχουσι κατὰ καιροὺς αἱ σεβάσμιαι μοναὶ αὐτῶν, διασκεπτόμενοι μετὰ

[1] Εἰωθός.

τοῦ εὑρισκομένου πανοσιοτάτου[1] Πρώτου αὐτῶν, καὶ τὸ δίκαιον, ὅπερ ἂν ἔχῃ ἑκάστη μονὴ διακρίνοντες ἀδελφικῶς καὶ ἀπονέμοντες αὐτὸ ταύτῃ, ἐν τούτῳ καὶ πρὸς τοὺς εὐλαβεστάτους μοναχοὺς τῆς τοῦ Δοχειαρίου σεβασμίας μονῆς τὸ παρὸν δικαιωτήριον ἐκδεδώκασι γράμμα. Ἡ γὰρ θεία αὕτη μονὴ κρουσευθεῖσα καὶ λεηλατηθεῖσα ὑπὸ τῶν κατὰ θάλατταν ὁδευόντων ἀλλοφύλων[2] ληστῶν, ὡς διέξεισι τὸ τῶν πατέρων σεβάσμιον γράμμα, ἔμεινε καιρὸν ἱκανὸν ἠρημωμένη· οἱ δὲ τῆς θείας μονῆς τοῦ Ξενόφου[3] ἐνασκούμενοι μοναχοὶ ὡς αὐτῇ γειτνιάζοντες ἐπετήρουν καὶ κατεκράτουν καὶ εἰσήρχοντο ἐν αὐτῇ οἵτινες καὶ κατέσχον ἀπὸ τῶν ὁρίων τῆς δηλωθείσης μονῆς τοῦ Δοχειαρίου, καὶ βουνόν τι, ὅπερ ἀνέκαθεν ἐκέκτητο καὶ ἐδέσποζεν αὕτη. Τοῦτο οὖν ἰδιοποιηθέντες παραμέρως οἱ τοῦ Ξενόφου μοναχοί, ἐκύρωσαν καὶ προσέθηκαν ἐν τῇ μονῇ αὐτῶν, ὃ δὴ βουνὸν πολλάκις οἱ Δοχειαρῖται μοναχοὶ ζητήσαντες παρὰ τῶν Ξενόφου μοναχῶν ἀντεπράττοντο καὶ κατεδυναστεύοντο ὑπ᾽ αὐτῶν, δικαιοποιουμένων ὡς τῆς μονῆς ὂν αὐτῶν. Περὶ τοῦ βουνοῦ καταβοήσαντες οἱ Δοχειαρῖται μοναχοὶ εἰς τὴν θείαν Σύναξιν τῶν πατέρων, ἐν ᾗ παρῆσαν καὶ οἱ ἱερώτατοι ἀρχιερεῖς ὅ τε Νικαίας Μητροπολίτης κύριος Ἀθανάσιος καὶ ὁ Τορνόβου[4] κύριος Θεόφιλος, καὶ ὁ κατὰ τόπον τότε τυγχάνων Θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Ἱερισ(σ)οῦ κύριος Μακάριος, συμπαρόντος καὶ τοῦ εὑρισκομένου πανοσιωτάτου Πρώτου τοῦ ἁγίου ὄρους, διεκρίθη καὶ ἐγνωμοδοτήθη παρὰ ταύτης τῆς θείας αὐτῶν Συνάξεως ἀπελθεῖν αὐτοὺς κατὰ τόπον καὶ ἐπιστατικώτατα περὶ τοῦ βουνοῦ θεωρῆσαι. Κοινῶς οὖν ἅπασα ἡ τῶν πατέρων Σύναξις μετὰ καὶ τῶν καθευρεθέντων ἀρχιερέων. . . . . . .[5] θεασάμενοι πάντες αὐτὸ καὶ κατανοήσαντες ἀπό τε τῶν σημείων καὶ τῆς περιοχῆς αὐτοῦ καί τινας τῶν ἐνασκουμένων παλαιῶν ἀδελφῶν ἐρευνήσαντες καὶ ἀπὸ τῆς μαρτυρίας αὐτῶν πιστωθέντες καὶ βεβαιωθέντες ὡς τὸ βουνὸν αὐτὸ ἐξ ἀρχῆς καὶ ἄνωθεν τῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου ἐτύγχανεν καὶ αὕτη μέχρι τῆς αὐτῆς ἀναλώσεως τὸ ἐνέμετο, ἐφ᾽ ᾧ καὶ παρὰ τῶν πατέρων ἀπόφασις γέγονε γνωμοδοτησάντων καὶ οἰκειοχείρως ὑπογραψάντων πρὸς τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν καὶ τῶν καθιερωθέντων ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ πάσης τῆς Συνάξεως ὅπως τὸ ῥηθὲν βουνὸν ἔχῃ καὶ δεσπόζῃ ἡ θεία μονὴ τοῦ Δοχειαρίου καὶ νέμηται αὐτὸ ὡς ἀρχῆθεν ἐν αὐτῇ ὂν προσκεκυρωμένον καὶ τεθειμένον καὶ. . . . . . αὐτῆς. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἔτι οὐ πείθονται οἱ ἐν τῇ θείᾳ μονῇ τοῦ Ξενόφου εὑρισκόμενοι μοναχοὶ τὴν τῆς Συνάξεως τῶν πατέρων εὔλογον καὶ δικαίαν ἀπόφασιν, ἀλλὰ πάλιν θέλουσι καταδυναστεύειν

[1] Πανοσιωτάτου.

[2] Ἀλλοφύλων.

[3] Ξενοφῶντος.

[4] Τορνόβου.

[5] Ἐνταῦθα καὶ κατωτέρω, ἔνθα τὰ ἀποσιωπητικά, αἱ λέξεις, ἕνεκα φθορᾶς τοῦ χάρτου, δὲν ἀναγινώσκονται.

καὶ ἄρχειν τὸ βουνὸν καὶ ἀποπέμπειν τοὺς Δοχειαρίτας ἐξ αὐτοῦ, διὰ τοῦτο ἠξίωσαν καὶ ἐδεήθησαν τὴν ἡμῶν μετριότητα οἱ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Δοχειαρίου. . . . . . τὸ παρὰ τῆς Συνάξεως ἐπιδοθὲν αὐτοῖς γράμμα δικαιωτήριον· ὅ δὴ καὶ ἡ μετριότης ἡμῶν διὰ τοῦ παρόντος αὐτῆς γράμματος ἐπιβεβαιοῦσα καὶ στηρίζουσα ἀποφαίνεται ἔχειν τὸ κῦρος τὸ κατάλληλον. . . . . δι' οὗ καὶ τοὺς ἐν τῇ τοῦ Ξενόφου θείᾳ μονῇ εὑρισκομένους μοναχοὺς καὶ τοὺς μετέπειτα ἐσομένους παρακελεύεται, ἵνα μηκέτι ὅλως τολμήσωσιν ἐπηρεᾶσαι καὶ διασεῖσαι καὶ καταδυναστεῦσαι τοὺς Δοχειαρίτας εἰς τὸ δικαιωθὲν αὐτοῖς βουνόν, ἀλλ' ἔχῃ καὶ δεσπόζῃ αὐτὸ ἡ τοῦ Δοχειαρίου μονὴ ὡς ἴδιον αὐτῆς μήτε ὅλως ἐναγωγήν τινα ποιήσωσι περὶ αὐτοῦ οἱ τοῦ Ξενόφου μοναχοὶ καὶ θελήσωσιν ἐγκαλέσαι δι' αὐτὸ ἐξωτερικῶς καὶ ἀνατρέψαι ταύτην τὴν ἡμετέραν καὶ τὴν τῆς Συνάξεως θείαν ἀπόφασιν. Εἰ δέποτε τοιαύτην τινὰ τόλμην ποιήσωσιν οἱ τοῦ Ξενόφου μοναχοί, καὶ ἀπειθεῖς καὶ περιφρονηταὶ καὶ παρήκοοι φανῶσι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀποφάσεως ἔχει αὐτοὺς ἀφωρισμένους ἡ μετριότης ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁμοουσίου καὶ ζωοποιοῦ καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος ἔντε τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι καὶ ἀπηλλοτριωμένους καὶ κεχωρισμένους καὶ ἀποκεκομμένους ἀπὸ πάσης τῆς ὁμηγύρεως καὶ τῆς Συνάξεως καὶ τῆς ὁλομελείας τῶν ἀδελφῶν ἀποφαίνεται εἶναι ὡς αὐθάδεις καὶ δυνάστας καὶ ἀλαζόνας, ἕως οὗ ἀποστῶσι τῆς ἀδικίας καὶ εἰρηνεύσωσι μετὰ τῶν Δοχειαριτῶν μοναχῶν καὶ ὦσιν ἐν Χριστῷ ἡνωμένοι. . . . . . καὶ ἀσκανδάλιστοι. Εἰς γὰρ τὴν περὶ τούτου δήλωσιν ἀπελύθη καὶ τὸ παρὸν Πατριαρχικὸν γράμμα τῆς ἡμῶν μετριότητος τῇ διαληφθείσῃ θείᾳ καὶ ἱερᾷ καὶ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ Δοχειαρίου εἰς ἀσφάλειαν. *Ἔτος ζλη'.*

μηνὶ Ἰανουαρίῳ Ἰνδικτιῶνος Γ'.

15.

Ἔγγραφον συμφωνητικὸν κηρόβουλλον μεταξὺ τῆς ἀειμνήστου Ἡγεμονίδος πάσης Μολδοβλαχίας Δόμνης Ῥωξάνδρας, τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Βοεβόδα Μπογδάνου ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ καθηγουμένου καὶ λοιπῶν προϊσταμένων τῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου ἀφ' ἑτέρου.

Αὔγουστος τοῦ ἔτους (ζοη'.) 1570 Ἰνδ. ΙΓ'.

Μετὰ τὴν ἐκ τῶν ἐρειπίων ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς ἐπῆλθεν αὐτῇ καὶ πᾶσι τοῖς μοναστηρίοις καὶ τοῖς μοναχοῖς ἑτέρα συμφορὰ ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου Σελίμ, δημεύσαντος τῷ 1568 ἅπαντα τὰ κτήματα καὶ τὴν κινητὴν περιουσίαν πᾶσαν τῶν τε μονῶν καὶ τῶν μοναχῶν καὶ πωλήσαντος ταῦτα πάντα εἰς λαϊκούς. Τότε οἱ μοναχοὶ τῆς τοῦ Δοχειαρίου μονῆς κλαίοντες καὶ ὀλοφυρόμενοι διὰ τὴν μεγάλην αὐτῶν στέρησιν καὶ συμφορὰν καὶ μὴ ἔχοντες πῶς συντηρηθῆναι καὶ ποῦ τὰς χεῖρας ἐκτεῖναι, ἔδραμον καὶ

αὖθις μετὰ σπουδῆς πολλῆς καὶ καρδίας συντετριμμένης, μετὰ δακρύων καὶ πένθους πρὸς τὸν εὐσεβέστατον καὶ ἐλεήμονα αὐθέντην, τὸν ὀρθοδοξότατον καὶ ἐκλαμπρότατον Βοεβόδαν Μπόγδανον πάσης Μολδοβλαχίας καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ῥωξάνδραν τὴν Δέσποιναν καὶ κτήτορα ἐκ βάθρου τῆς βασιλικῆς καὶ θείας αὐτῶν μονῆς τῶν μεγίστων Ταξιαρχῶν τοῦ Δοχειαρίου· οὗτοι δὲ τὴν θλῖψιν καὶ τὸ πένθος τῶν πατέρων τῆς μονῆς ὑπ' ὄψιν λαβόντες καὶ τὰς ψυχὰς ἀλγήσαντες ἔδωκαν εἰς τὴν μονὴν 165,000 ἄσπρων ἐπὶ τῷ ἀπαραβάτῳ ὅρῳ τῆς κατ' ἔτος εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα τελέσεως τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἵδρυτο ἡ ἐν Δάφνῃ πρώτη μονὴ τοῦ Δοχειαρίου, μεθ' ὁλονυκτίου ἀγρυπνίας καὶ τραπέζης, παρατιθεμένης εἴς τε τοὺς πατέρας τῆς μονῆς πάντας ἐν τῷ κοινῷ ἑστιατορίῳ καὶ εἰς τοὺς παρευρισκομένους προσκυνητὰς καὶ πτωχούς, καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς τελέσεως τοῦ μνημοσύνου τῶν νέων τούτων κτητόρων καὶ τοῦ ἀειμνήστου Ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου τοῦ μετονομασθέντος κατὰ τὴν λῆψιν τοῦ Ἀγγελικοῦ σχήματος Παχωμίου κατὰ τὴν τάξιν καὶ συνήθειαν τοῦ ἁγίου ὄρους· ὑποχρεοῦνται δὲ οἱ Δοχειαρῖται καὶ ὅπως προσλαμβάνωσιν ἐξ ἄλλης μονῆς ἱερέα, ἐν ᾗ περιπτώσει δὲν ὑπάρχῃ ἐν τῇ ἑαυτῶν μονῇ τοιοῦτος καὶ τελῶσι ταῦτα πάντα.

Οἱ Δοχειαρῖταί εἰσιν ὄντως πολλῶν ἐπαίνων ἄξιοι, διότι ἀπαρεγκλίτως τηροῦσι τοὺς ὅρους τοῦ συμφωνητικοῦ τούτου πάντας.

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο γραφὲν εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐπὶ μεμβράνης διαστάσεων 0,48×0,41 φέρει τὰς ὑπογραφὰς τῶν προηγουμένων τῆς μονῆς, τοῦ ἡγουμένου καὶ τῶν λοιπῶν προϊσταμένων αὐτῆς καὶ τρεῖς ἐκ μηρίνθου ἐξαρτωμένας σφραγῖδας, οὐχὶ ἐκ χρυσοῦ, ἀλλ' ἐκ κηρομαστίχης, ὧν ἡ μεσαία διαμέτρου 0,045 ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἡγεμόνα Μπόγδανον, ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ διαμέτρου 0,040 εἰς τὴν μονὴν καὶ ἡ πρὸς τὰ ἀριστερὰ διαμέτρου ὡσαύτως 0,040 εἰς τὸν Οὐγγροβλαχίας Θεοφάνη, διαμένοντα ἐν ἁγίῳ ὄρει καὶ ἀποθανόντα καὶ ταφέντα ἐν τῷ πρώτῳ Νάρθηκι τοῦ Καθολικοῦ Ναοῦ ἀριστερὰ τῷ εἰσιόντι.

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο κεῖται ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς μονῆς ὑπὸ τὸ στοιχεῖον Ι'. ἔχει δὲ οὕτως.

«Ἐν ἔτει ͵ζοστ' ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, ὅτε ἐλθὼν ὁ Ἔλ-Ἐμίνης ὁ βασιλικός, ἤτοι τοῦ Σουλτὰν Σελίμη, μετὰ ὁρισμοῦ αὐτοῦ, ἵνα περιλάβῃ τὰ τῶν μοναχῶν καὶ μοναστηρίων πράγματα ἅπαντα, κινητά τε καὶ ἀκίνητα, ὅσα εἰσὶ τὰ τῶν μοναχῶν, μετόχια, μύλους, περιβόλεα, ἀμπελῶνας, κήπους, χωράφια, καὶ τὰ λοιπά, οὐ μόνον δὲ τοῦ ἁγίου ὄρους, ἀλλὰ καὶ παντὸς τοῦ κόσμου, ὅσα εἰσὶν ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ. Ἐπώλησαν οὖν ταῦτα πάντα τοῖς ἐξωτέροις ὡς αὐθεντικὰ οἱ ἀνελεήμονες, καὶ ἡμεῖς κλαίοντες καὶ λυπούμενοι τὴν πολλὴν ἡμῶν στέρησιν καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς θλῖψιν καὶ μεγάλην

συμφοράν, καὶ μὴ ἔχοντες τὴν κεφαλὴν ποῦ κλῖναι, καὶ ἵνα μὴ παντελῶς ἐρημωθείη τὸ ἡμέτερον μοναστήριον εὐδοκίᾳ Θεοῦ, ταῖς προστασίαις καὶ ἱκεσίαις τῶν παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, ἐδράμαμεν μετὰ σπουδῆς πολλῆς καὶ καρδίας συντετριμμένης, μετὰ δακρύων καὶ πένθους, πρὸς τὸν εὐσεβέστατον καὶ ἐλεήμονα αὐθέντην καὶ ὀρθοδοξότατον καὶ ἐκλαμπρότατον Βοεβόδαν Μπόγδανον πάσης Μολδοβλαχίας σὺν τῇ εὐσεβεστάτῃ μητρὶ αὐτοῦ κυρίᾳ Ροξάνδρᾳ, τῇ δεσποίνῃ καὶ κτήτορι ἐκ βάθρου τῆς βασιλικῆς καὶ θείας μονῆς ἡμῶν τῶν μεγίστων Ταξιαρχῶν τοῦ Δοχειαρίου. Ἰδόντες δὲ τὸ πένθος καὶ τὴν πολλὴν ἡμῶν θλῖψιν, ἥ τε κυρία καὶ δέσποινα ἡμῶν, καὶ ὁ θεοφρούρητος καὶ εὐσεβέστατος υἱὸς αὐτῆς, καὶ ἡμέτερος κτήτωρ καὶ αὐθέντης ἡμῶν ὁ Μπόγδανος, ἀλγήσαντες τὰς ψυχάς, τὴν θλῖψιν ἡμῶν καὶ τὴν δυσβάστακτον συμφοράν, καὶ τὴν παντελῶς ἐρήμωσιν οἴκτειραν [1], καὶ ἠλέησαν ἡμᾶς τὰ μέγιστα κατὰ πάντα, καὶ ἐξηγόρασαν πάντα κινητά τε καὶ ἀκίνητα, καὶ ἠλευθέρωσαν ἡμᾶς καὶ τὸ μοναστήριον ἀπὸ τοῦ χρέους, καὶ ἐκ τῶν αὐτοῦ πραγμάτων, κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων, ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἐξωτερικῶς κρατούντων. Καὶ αὖθις ἐκ δευτέρου γεγόνασι κτήτορες τῆς αὐτῆς θείας μονῆς, ὡς καὶ τὰ πρῶτα. Ἕνεκεν τούτου ὁρίζει ἡ ἡμῶν δέσποινα καὶ κυρία Ροξάνδρα, ὡς ὅτι τὰ αὐτά, ἤτοι τὸν βίον αὐτὸν εἶχεν ἕνεκεν τῶν ἑαυτῆς μνημοσύνων, διὰ δὲ τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ἐπερχομένην ἀδίκως συμφοράν, ἀποδίδει αὐτὰ τῶν πατέρων εἰς τὴν θείαν μονὴν τοῦ Δοχειαρίου, διὰ βοήθειαν τοῦ χρέους καὶ τῶν πραγμάτων, κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων, εἰς μνημόσυνον αἰώνιον, οἱ δὲ εὑρισκόμενοι ἐκεῖσε ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ ὑπάρχουσι χρεῶσται, ἵνα ποιῶσι κατ᾽ ἔτος τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ τὴν ἀγρυπνίαν διαπαντὸς αἰωνίως εἰς μνήμην τῆς αὐτῆς κυρίας καὶ δεσποίνης ἡμῶν. Δι᾽ ὃ ἡμεῖς οἱ ἐκεῖσε εὑρισκόμενοι πάντες ἱερομόναχοί τε καὶ μοναχοὶ καὶ γέροντες ἐδεχθήκαμεν αὐτά, καὶ συνθήκας δίδομεν ἐνώπιον Θεοῦ, ἵνα ποιῶμεν πάντοτε τὴν αὐτὴν ἑορτὴν μετὰ ἀγρυπνίας, καὶ τὰ μνημόσυνα τῶν κτητόρων κατὰ τὴν συνήθειαν. Καὶ εἴ τις ἄν ποτε εὑρεθῇ ἐκ τῶν ἐκεῖσε εὑρισκομένων ἢ μικρὸς ἢ μέγας, καὶ ἐμποδίσῃ εἰς ἃ εἴπαμεν, ὅπως μὴ γένηται ἡ αὐτὴ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου μου Νικολάου πάντοτε κατ᾽ ἔτος, καὶ ἡ ἀγρυπνία καὶ παράκλησις μεγάλη τοῖς ἀδελφοῖς [2]. Καὶ ἐὰν ἀποτύχωσι καὶ ἱερομόναχοι ἐκ τοῦ μοναστηρίου νὰ φέρωσιν ἐξ ἑτέρου μοναστηρίου ἱερεῖς, ἵνα ποιήσωσι τὴν αὐτὴν ἑορτήν, καὶ τὰ μνημόσυνα σῶα καὶ ἀνελλιπῆ. Εἰδὲ καὶ ἀμελήσωσί ποτε ἐκ τῶν εὑρισκομένων, κἄντε ἡγούμενος, ἢ προηγούμενος, ἢ δικαῖος, ἢ ἱερομόναχος, ἢ ἱεροδιάκονος, ἢ ἐκ τῶν Γερόντων ὅστις ἂν εἴη, ἔστω ὑποκατάρατος, καὶ ὑπόδικος τῆς γεέννης τοῦ πυρός, καὶ ἀφωρισμένος ἀπὸ Θεοῦ Παντοκράτορος, καὶ ἄλυτος μετὰ

---

1 ᾤκτειραν.

2 Ἤτοι ἑστίασις μετὰ πλειόνων ἢ ἄλλοτε ἐδεσμάτων καὶ οἴνου.

θάνατον. Ἐχέτω δὲ καὶ τὰς ἀρὰς τῶν τιη΄. θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν. Ἔγινε δὲ ἡ παροῦσα ἔγγραφος κατέμπροσθεν τῶν ὑπογεγραμμένων ἱερέων τε καὶ μοναχῶν, διὰ δὲ τὸ βέβαιον καὶ εἰς ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἔγγραφον καὶ χρυσόβουλλον τοῦ ὀρθοδοξοτάτου καὶ εὐσεβεστάτου ἡμῶν αὐθεντός, τοῦ ἀοιδίμου Μπογδάνου Βοεβόδα πάσης Μολδοβλαχίας, καὶ τῆς αὐτοῦ μητρὸς δεσποίνης ἡμῶν καὶ κυρίας Ροξάνδρας εἰς μνημόσυνον αἰώνιον τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ προαναπαυσαμένου πατρὸς αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ κτήτορος τῆς αὐτῆς θείας καὶ ἱερᾶς μονῆς τῶν Ἀρχαγγέλων, τοῦ μετονομαζομένου Παχωμίου μοναχοῦ εἰς τὸ θεῖον καὶ ἀγγελικὸν σχῆμα. Ἐν ἔτει ζοη$^{\omega}$, καὶ γέγραπται Ἰνδικτ. ιγ΄. μηνὶ Αὐγούστῳ. Καὶ ἔδωκε σοῦμαν ἄσπρα χιλιάδας ρξε.

Θεοφάνης ἱερομόναχος καὶ προηγούμενος, Θεόφιλος ἱερομόναχος καὶ προηγούμενος, Ἰάκωβος ἱερομόναχος καὶ πνευματικός, Συμεὼν ἱερομόναχος καὶ καθηγούμενος, Σωφρόνιος ἱερομόναχος, Παΐσιος ἱερομόναχος, Ἄνθιμος ἱερομόναχος, Μωσῆς ἱεροδιάκονος, Ματθαῖος ἱεροδιάκονος, Διονύσιος ἱεροδιάκονος, Μάξιμος Γέροντας, Βαρνάβας Γέροντας, Σαμουὴλ Γέροντας, Διονύσιος Γέροντας, Ἱλαρίων Γέροντας.

16.

Σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου Παρθενίου περὶ ἀνακηρύξεως τῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου εἰς σταυροπήγιον κοινόβιον μοναστήριον.

Ὀκτώβριος τοῦ ἔτους 1660 Ἰνδ. ΙΔ΄.

Μετὰ τὴν ἐκ βάθρων ἀνοικοδόμησιν τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου Ναοῦ τῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου, τὴν γενομένην ἐνεργείᾳ μὲν τοῦ ἱερέως Γεωργίου, οἰκονόμου τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως, μετονομασθέντος κατὰ τὴν μοναχικὴν κουρὰν Γερμανοῦ, δαπάναις δὲ ἁδραῖς τοῦ ἀειμνήστου Ἡγεμόνος τῆς Μολδοβλαχίας Ἰωάννου Ἀλεξάνδρου Βοεβόδα τοῦ Λαπουσνεάνου ἐπὶ ἡγουμενείας Θεοφίλου ἱερομονάχου τῷ 1568 *καὶ* τὴν θαυμασίαν ἀντιστόρησιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐκ τῶν μαύρων ἐρειπίων καὶ τῆς τέφρας καὶ ἐρημώσεως ἀνέγερσιν τῶν λοιπῶν μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομῶν «σκέψεως συνοδικῆς γενομένης ἐγνωματεύθη παρὰ πάντων καὶ εὔλογον ἅμα καὶ δίκαιον ἀπεφάνθη τὸ μὲν διὰ τὸ εἶναι τὸ ρηθὲν αὐτὸ μοναστήριον ἄξιον λόγου διὰ τὴν θέσιν καὶ τὴν οἰκοδομήν, τὸ δὲ καὶ διὰ τὸ εἶναι ὁσίων ἀνδρῶν καὶ πολιτείας θεοφιλοῦς καταγώγιον τῷ Πατριαρχικῷ τετιμῆσθαι ὀνόματι καὶ σταυροπήγιον Πατριαρχικὸν ἀνηγορεῦθαι καὶ τοῖς τῶν Πατριαρχικῶν σταυροπηγίων προτερήμασι κατηγλαΐσθαι καὶ κατ᾽ οὐδὲν τῶν ἄλλων Πατριαρχικῶν ἀπολελεῖφθαι σταυροπηγίων». Διὰ τοῦ σιγιλλίου τούτου, ὅπερ ἡ Ἐκκλησία «χρυσόβουλλον λόγον» καλεῖ, εἰ καὶ φέρει βοῦλλαν μολυβδίνην διαμέτρου 0,036, κατέστησεν

αὐτὸ ἤδη ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ παντὸς προσώπου ἀρχιερατικοῦ, ἱερατικοῦ καὶ ἀξιωματικοῦ, καὶ ἀπ᾽ αὐτοῦ δὴ τοῦ κατὰ καιροὺς ἐπισκόπου Ἱερισσοῦ καὶ ἁγίου ὄρους, εἰς ὃν πρότερον, ὡς ἐπισκοπικὸν μοναστήριον ὑπήγετο, καὶ διωρίσατο, ὅπως δίδωσι κατ᾽ ἔτος χάριν ὑποταγῆς εἰς τὴν μεγάλην τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν χρυσοῦν ἓν καὶ ἄλλο οὐδὲν καὶ μνημονεύῃ τοῦ ὀνόματος τοῦ κατὰ καιροὺς οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἐν ἑαυτῷ καὶ τοῖς παραλαυρίοις ἐν ἁπάσαις ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς καὶ ἀκολουθίαις. Τὸ σιγίλλιον τοῦτο γραφὲν ἐπὶ μεμβράνης διαστάσεων 0,58×0,56 φέρει καὶ πεντήκοντα ὑπογραφὰς ἀρχιερέων δυσαναγνώστους. Κεῖται δὲ ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς μονῆς ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΜΒ΄. καὶ ἔχει οὕτω:

«Παρθένιος Ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις ἐξαιρέτοις προτερήμασι καὶ προνομίοις ἐξοχωτάτοις κατηγλάϊσταί τε καὶ κατεκόσμηται ὁ Πατριαρχικὸς οὑτοσὶ θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἅτε δὴ οἰκουμενικὸς καὶ πάντων τῶν ἄλλων ὑψηλότατός τε καὶ ὑπερκείμενος, ἐπὶ πλέον δὲ πάντων ἐγκεκαλλώπισται τῷ ἐπ᾽ ἀδείας ἔχειν τὸν προϊστάμενον τοῦτον κατὰ καιροὺς καὶ ἐν ταῖς τῶν ἄλλων θρόνων ἐνορίαις σταυροπήγια καθιεροῦν καὶ τῷ Πατριαχικῷ κατασεμνύνειν ὀνόματι, φησὶ γὰρ ὁ νόμος: πασῶν τῶν Μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν μοναστηρίων τε καὶ Ἐκκλησιῶν, ἡ πρόνοια καὶ φροντίς, ἔτι καὶ κρίσις καὶ ἀθώωσις τῷ οἰκείῳ ἀνάκειται ἀρχιερεῖ, τῷ δὲ Κωνσταντινουπόλεως προέδρῳ ἔξεστι καὶ ἐν ταῖς τῶν ἄλλων θρόνων ἐνορίαις, ἐν αἷς οὐκ ἔστι προκαθιέρωσις ναῶν, σταυροπήγια διδόναι καὶ μάλιστα ὅτε καὶ ἄξιον λόγου καταγώγιον εἴη, καὶ προνοίας δεόμενον Πατριαρχικῆς. Ἔνθεν τοι καὶ τῆς ἡμῶν μετριότητος τῆς προστασίας τοῦ οἰκουμενικοῦ τουτουὶ ὑψηλοτάτου καὶ ἁγιωτάτου θρόνου κρείττονι ἐπινεύσει τετυχηκυίας καὶ τῶν Πατριαρχικῶν προνομίων τὰς θριαμβεύσεις εἰς ἐνέργειαν ἄγειν διὰ φροντίδος ἐχούσης, ἔγνωσται καὶ κατὰ τὸ περιώνυμον ἅγιον ὄρος τοῦ Ἄθωνος κείμενον τὸ σεβάσμιον μοναστήριον τοῦ Δοχειαρίου ἐπ᾽ ὀνόματι τῶν παμμεγίστων Ταξιαρχῶν τιμώμενον καὶ πατράσιν ὁσίοις καί βίῳ καὶ πολιτείᾳ ἐναρέτῳ κοσμούμενον καὶ πολυτελείᾳ μὲν κτισμάτων καὶ ὡραιότητι ἐναβρυνόμενον, ἀπολειπόμενον δὲ τῶν ἄλλων τὸ μὴ κεκοσμῆσθαι τῷ Πατριαρχικῷ ὀνόματι. Διὸ δὴ σκέψεως συνοδικῆς γενομένης ἐγνωματεύθη πᾰρὰ πάντων καὶ εὔλογον ἅμα καὶ δίκαιον ἀπεφάνθη τὸ μὲν διὰ τὸ εἶναι τὸ ῥηθὲν αὐτὸ μοναστήριον ἄξιον λόγου διὰ τὴν θέσιν καὶ τὴν οἰκοδομήν, τὸ δὲ καὶ διὰ τὸ εἶναι ὁσίων ἀνδρῶν καὶ πολιτείας θεοφιλοῦς καταγώγιον τῷ Πατριαρχικῷ τετιμῆσθαι ὀνόματι καὶ σταυροπήγιον Πατριαρχικὸν ἀνηγορεῦσθαι καὶ τοῖς τῶν Πατριαρχικῶν σταυροπηγίων προτερήμασι καὶ προνομίοις κατηγλαΐσθαι καὶ κατ᾽ οὐδὲν τῶν ἄλλων Πατριαρχικῶν ἀπολελεῖφθαι σταυροπηγίων. Διὸ δὴ τῇ Πατριαρχικῇ ἐξουσίᾳ καὶ μεγαλειότητι χρώμενοι γράφοντες ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων Μητροπολιτῶν καὶ ὑπερτίμων τῶν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν καὶ τὸν παρόντα ἀπολυόμεθα χρυσόβουλλον λόγον ἵνα ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἄχρις οὗ ὁ ἥλιος τὸν ἴδιον διατρέχῃ κύκλον εἴη καὶ λέγοιτο τὸ διαληφθὲν αὐτὸ σεβάσμιον μοναστήριον τοῦ Δοχειαρίου εἰς ὄνομα τιμώμενον τῶν παμμεγίστων Ταξιαρχῶν κείμενον κατὰ τὸ ἅγιον καὶ περιώνυμον ὄρος βασιλικῷ ποτε τετιμημένον ὀνόματι ἤδη καὶ Πατριαρχικὸν σταυροπήγιον καὶ Πατριαρχικῇ ὑποκείμενον ἐξουσίᾳ καὶ διεφενδεύσει καὶ τῇ μεγαλειότητι ταύτῃ κατακοσμούμενον καὶ σεμνυνόμενον καὶ παραπολαῦον πάντων τῶν προνομίων τῶν Πατριαρχικῶν σταυροπηγίων πάντῃ ἐλεύθερον, τελείως ἀκαταζήτητον ἀνενόχλητόν τε καὶ ἀκαταπάτητον παρὰ παντὸς προσώπου ἱερωμένου καὶ ἀξιωματικοῦ, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ παραλαύρια αὐτοῦ ἢ μετόχια μηδενὶ μηδὲν ὀφεῖλον διδόναι, εἰ μὴ χάριν ὑποταγῆς πρὸς τὴν καθ᾽ ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν χρυσοῦν ἓν τὸ κατ᾽ ἔτος καὶ ἄλλο οὐδὲν καὶ μνημονεύειν τοῦ ἡμετέρου Πατριαρχικοῦ ὀνόματος, κἂν ἐκκλησίαι καθολικαί, κἂν εὐκτήριοι οἶκοί εἰσιν, ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς καὶ ἀκολουθίαις καὶ τῶν μεθ᾽ ἡμᾶς Πατριαρχευσόντων μηδενὸς τολμῶντος τὸ σύνολον ἀρχιερατικοῦ, ἱερατικοῦ τε καὶ ἀξιωματικοῦ προσώπου ἢ καὶ τοῦ ἤδη καὶ κατὰ καιροὺς ἐπισκόπου Ἱερισσοῦ καὶ ἁγίου ὄρους κατεπεμβαίνειν αὐτοῦ τοῦ σεβασμίου μοναστηρίου τοῦ ἡμετέρου δηλονότι Πατριαρχικοῦ σταυροπηγίου ἢ ζητεῖν τι παρ᾽ αὐτοῦ ἄχρι καὶ ὀβολοῦ ἢ ἐνοχλεῖν τοῖς ἐν αὐτῷ εὑρισκομένοις τε καὶ ἀσκουμένοις ὁσιωτάτοις πατράσιν, ὀφειλόντων καὶ αὐτῶν πάντων τῶν πατέρων παραπολαύειν μὲν τῆς Πατριαρχικῆς ἐλευθεριότητος καὶ ἐξουσίας καὶ τῆς σταυροπηγιακῆς τιμῆς, διακυβερνᾶσθαι δὲ κατὰ τὸν τοῦ σταυροπηγίου νόμον, ἐνδιαιτᾶσθαι μὲν κοινοβιακῶς, ὑπείκειν δὲ καὶ ὑποτάσσεσθαι, τῷ παρὰ τῆς κοινῆς γνώμης ἐκλελεγμένῳ καθηγουμένῳ ἐγκαρδίως ὑπηρετεῖν αὐτῷ ἕκαστον ταῖς χρείαις τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ παραγγελίαν καὶ ἐπιταγήν, ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ἀλλήλοις ἀρέσκειν, βιοῦν κατὰ θεόν, μηδένα ζητεῖν τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, ἀλλὰ τὸ τοῦ καθηγουμένου οἰκοδομεῖν θέλημα σκοπὸν ἕνα ἔχειν αὐτοὺς ὅπως συσταίη τὸ σεβάσμιον μοναστήριον κατὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκον σπεύδειν ἀλλήλους τῇ ἀρετῇ ὑπερβαλέσθαι, ἵνα τῇ συμπνοίᾳ αὐτῶν καὶ ὑποταγῇ δοξάζηται τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα, ἐὰν δέ ποτε συμβαίη χρεία χειροτονίας, ἔχειν ἄδειαν τὸν πανοσιώτατον καθηγούμενον προσκαλεῖν, ὃν ἂν βούληται, ἀρχιερέα εἰς τὸ μοναστήριον αὐτοῦ καὶ ἐκτελεῖν τὴν ἱερὰν μυσταγωγίαν καὶ χειροτονεῖν κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διατύπωσιν τοὺς χειροτονηθησομένους, μηδαμῶς ἔχοντος ἄδειαν ἀντιλέγειν τοῦ ἤδη καὶ κατὰ καιροὺς θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Ἱερισσοῦ καὶ ἁγίου ὄρους κατὰ τοῦτο διὰ τὸ πάντῃ ἐλευθέραν εἶναι τὴν μονὴν ταύτην. Ὅστις δ᾽ ἂν τῶν πάντων βουληθείη φανῆναι ἐναντίος τῇ ἡμετέρᾳ ταύτῃ Πατριαρχικῇ καὶ συνοδικῇ ἀποφάσει καὶ θελήσῃ φρονῆσαι τἀναντία

τῶν ὧν ἀπεφηνάμεθα, τῆς ἀρχιερατικῆς τάξεως εἴτε τῆς πολιτικῆς ὁποῖος ἂν καὶ εἴη ἀφωρισμένος εἴη ἀπὸ τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ζωοποιοῦ καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος τοῦ ἑνὸς τῇ φύσει μόνου Θεοῦ καὶ ταῖς Πατριαρχικαῖς καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς καὶ τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι ὑπόδικος, οὕτως ἀπεφηνάμεθα. Ὅθεν καὶ γραφὲν τὸ παρὸν σιγγιλλιῶδες γράμμα, λόγον ἔχον χρυσοβούλλου, ἐδόθη τοῖς ὁσιωτάτοις πατράσι τῆς Πατριαρχικῆς σταυροπηγιακῆς μονῆς τῆς ἡμετέρας ἐν μεμβράναις εἰς μόνιμον καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν.

Ἐν ἔτει τῷ σωτηρίῳ ͵αχξ ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ, ἰνδικτιῶνι ιδ΄.

Παρθένιος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.»

Ὄπισθεν τοῦ σιγιλλίου τούτου εἰσὶ γεγραμμένα τὰ ἑξῆς καταδεικνύοντα τὴν ἀμάθειαν τῶν τότε εἰς τὰ ὕπατα ἀξιώματα τῆς ἐκκλησίας ἀνερχομένων.

«1668 Τῶ παρῶν σιγγειλιώδεις χρισουβολλον ἐγεγώνη διὰ συνδρομῆς, καὶ ἐξόδου, παρᾶ ἐμοῦ προηγουμένου Κοσμᾶ μετέπειτα, ἀρχειερατεῦσας, ἐνττέλομε, ὥποιος δέ, τῶν ἱερομένων, ἤ ὑγούμενος ἤ προηγούμενος, ἤ γέροντας, ἤ μικρὸς ἤ μέγας θελείσει ἀφανύσει τὼ παρόν, ἤ δειαπάθως ἤ δειὰ ἄλοτιη νὰ εἶναι ἀφοροισμένος, καὶ ἀσινχώριτος παρὰ τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος, ἐχέτω καὶ ταῖς ἀραῖς τῶν ἁγίων πατέρων τιή θεοφώρον, τὸν ἐνηκέα, καὶ τῶν λειπῶν ἁγίων συνόδων, καὶ ἡ μερεὶς αὐτοῦ μετὰ τοῦ προδότου ἠούδα»

Ἡ ὑπογραφή ἐστι δυσανάγνωστος λίαν.

17.

Σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου Τιμοθέου, δι᾿ οὗ ἐπικυροῦται ἀπόφασις τῆς Συνάξεως καθορίζουσα καὶ αὖθις τὰ μεταξὺ τῶν μονῶν Δοχειαρίου καὶ Ξενοφῶντος ὅρια.

Μάρτιος τοῦ ἔτους (͵ζρκη) 1620 Ἰνδ. Γ΄.

Οἱ μοναχοὶ τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ξενοφῶντος ἔγγραφα καθορίζοντα τὰ βορειανατολικὰ αὐτῶν ὅρια δὲν ἔχουσιν, ἔχει ὅμως ἡ μ. τοῦ Δοχειαρίου καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν καθωρίσθησαν τῷ 1528 ὑπὸ τῆς Συνάξεως, ἧς τὴν ἀπόφασιν ἐπεκύρωσε τῷ 1530 καὶ ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Α΄. ὡς εἴδομεν. Ἤδη δὲ οἱ Ξενοφωντινοὶ «θέλοντες, πληρῶσαι τὴν κακὴν αὐτῶν βουλὴν καὶ δι᾿ ἐξωτερικῆς κρίσεως» εὗρον ἄνθρωπον τυραννικὸν καὶ δυνάστην βοηθοῦντα αὐτοῖς, τὸν Μποσταντζῆ Χασάνην, ὁ ὁποῖος ταῖς προτροπαῖς αὐτῶν συνέλαβε πάντα τὰ μέλη τῆς Συνάξεως τοῦ ἁγίου ὄρους καὶ τοὺς προκρίτους Δοχειαρίτας καὶ βίᾳ καὶ δυναστείᾳ καὶ διὰ τοῦ ῥοπάλου (τοποῦζι) ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ συντάξωσι πρᾶξιν ὑπὲρ τῶν Ξενοφωντινῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ δυνάστου ἐκείνου συνελθόντες εἰς κανονικὴν συνεδρίαν ἐν Καρυαῖς οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν μονῶν συνέταξαν ἑτέραν πρᾶξιν, ἀποκειμένην ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς μ. τοῦ Δοχειαρίου ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΟΑ΄. τὸν Νοέμβριον τοῦ 1620, δι᾿ ἧς ἀποφαίνονται «εἴτι καὶ ἂν ἐγράψαμεν ἐκεῖ καὶ ἡμεῖς καὶ αὐτοὶ οἱ Δοχειαρῖται νὰ εἶναι ὅλα ἄκυρα καὶ ἀνίσχυρα, ὡς ἄδικα καὶ ψευδῆ καὶ στανικῶς γεγραμμένα. Τοῦτο μαρτυροῦμεν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἐν παντὶ δικαστηρίῳ».

Μετὰ ταῦτα οἱ Δοχειαρῖται πρὸς μείζονα ἀσφάλειαν τῶν ὁρίων αὐτῶν ἐποιήσαντο ἔφεσιν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα καὶ ἐξητήσαντο τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ἀποφάσεως τῆς Συνάξεως, ταῦτα δὲ ἐξέδωκαν τὸ ἑπόμενον σιγίλλιον, ὅπερ κείμενον ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς μονῆς ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΜΓ΄. ἐγράφη ἐπὶ μεμβράνης διαστάσεων 0,73 × 0,54 καὶ ἔχει σφραγῖδα μολυβδίνην διαμέτρου 0,040.

Τὸ σιγίλλιον τοῦτο ἔχει οὕτω.

«Τιμόθεος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† Εἰ δίκαιον μέν ἐστι καὶ πᾶσι τρόποις ἀνῆκον τῇ ἡμῶν μετριότητι τὸ πᾶσι τοῖς δεομένοις αὐτῇ τὴν προσήκουσαν ἀρωγὴν πρυτανεύειν, καὶ πρὸς τὰς αἰτήσεις αὐτῶν ἑτοίμην εἶναι καὶ τὴν ὀφειλομένην αὐτοῖς ἐπιδείκνυσθαι πρόνοιάν τε καὶ ἐπιμέλειαν, κέρδος ἴδιον τὸ λυσιτελοῦν αὐτοῖς ποιουμένην, πόσῳ γε μᾶλλον οὐκ ἂν εἴη αὐτῇ δικαιότερον τὸ τὰς ἀκοὰς ἀνειμένας παρέχειν καὶ καταπειθῆ τὴν διάνοιαν τοῖς τὴν φύσιν ἀρνησαμένοις καὶ ὑπὲρ φύσιν ἀγωνισαμένοις σεβασμίοις ἀνδράσι, καὶ δι᾿ ἀρετῆς τε καὶ ἐπιπόνου ἀσκήσεως καθαρθεῖσιν ὡς δέον. Ἔτι τε καὶ διὰ θεωρίας ἐμπράκτου τῷ Θεῷ πλησιάζουσιν, εἴπερ ἂν τύχοιεν οὗτοι τῆς παρ᾿ αὐτοῦ ἐπικουρίας καὶ ἀρωγῆς ἐμπόνου δεόμενοι, ἐπεὶ καὶ κατὰ τὸν θεῖον καὶ θεσπέσιον Ἀπόστολον Παῦλον λέγει ἐπάναγκες ἔσχηκεν ὄφλημα καὶ πουργιέτερον [1] ἔργον παντὸς καὶ πάσης ἄλλης τινὸς θεοφιλοῦς διατάξεως αἱρετώτερον, τὸ περὶ πασῶν τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν μεριμνᾶν, καὶ τῶν σεβασμίων οὐκ ἔλαττον προνοεῖται μονῶν, καὶ τῆς τῶν ἐνασκουμένων αὐταῖς θεαρέστου ἀναστροφῆς καὶ ψυχικῆς σωτηρίας ἀδιαλείπτως φροντίζειν, ὡς τὸ ἑαυτῶν συμφέρον καὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ ἑτέρου ζητοῦσα, καὶ συνασθενοῦσα τοῖς ἀσθενοῦσι καὶ τοῖς σκανδαλιζομένοις ἐκπυρουμένη διακαῶς. . . . [2] καὶ ἑτοίμως μὲν ἔχει τῶν αἰτήσεων αὐτῶν ὑπακούειν, καὶ τὰ λυποῦντα αὐτοῖς ἀποσκορακίζειν ὡς δέον καὶ τὰ τοῦ πονηροῦ σπορέως σκανδαλοποιά τε ζιζάνια πρὸ ῥίζης ἐκτέμνειν τῇ μαχαίρᾳ τοῦ θείου καὶ εἰρηνοποιοῦ πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα κατὰ τὸν Ἀπόστολον Θεοῦ. Εὐχερῶς δέγε καὶ εὐθαρσῶς εἰς τὴν προτέραν αὐτῆς εἰρηναίαν κατάστασιν ἐπανάγειν, καὶ πᾶσι τρόποις τὰ ψυχωφελῆ καὶ σωτήρια πρυτανεύειν αὐτοῖς γε ἐντάλματα. Ἐπεὶ τοίνυν οἱ τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Δοχειαρίου

[1] Ἴσως προὐργιαίτερον.

[2] Λέξις δυσανάγνωστος.

τῆς ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει, καὶ οἱ τοῦ Ξενοφῶντος ἐνασκούμενοι πατέρες ἀπὸ χρόνων ἀμνημονεύτων διῆγον εἰρηνικῶς, ὡς τῷ Θεῷ φίλον, συσφιγγόμενοι ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτῶν τόποις καὶ ὁρίοις καὶ βουνοῖς, καὶ ἦν ἐν αὐτοῖς ἀγάπη βαθεῖα, ὁ δὲ μισόκαλος δαίμων, ὁ μὴ θέλων πάντοτε τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν εἰρήνην, παρεκίνησεν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν Ξενοφωντινῶν πλεονεκτικὴν συνείδησιν καὶ ἐπανέστησαν ζητοῦντες κατακυριεῦσαι ὁρίων τινῶν τῶν Δοχειαριτῶν, ὄντων διῃρημένων μετὰ Βασιλικῶν Χρυσοβούλλων, καὶ ἤθελον τὴν κακὴν αὐτῶν βουλὴν πληρῶσαι καὶ δι᾽ ἐξωτερικῆς κρίσεως εὑρόντες ἄνθρωπον Βασιλικὸν συμβοηθοῦντα αὐτοῖς, καὶ ἀπῆλθον εἰς τὸ κριτήριον τὸ ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ὁ δὲ ἐκεῖσε κριτὴς ἐρευνήσας ἀκριβῶς ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τὰς ἀπολογίας καὶ τὰ ζητήματα, οὐκ εἶχεν ἄλλως πως ἀπόφασιν καταγράψαι, εἰ μὴ μαθεῖν καὶ πληροφορηθῆναι καλῶς ἀπὸ τῶν Χρυσοβούλλων, καὶ τούτου γενομένου, καὶ εἰς μέσον κομισθέντων καὶ ἀναγνωσθέντων καὶ πληροφορίας λαβόντος τοῦ κριτοῦ, ὡς τὸ δίκαιόν ἐστι τῶν Δοχειαριτῶν κατὰ πάντα τρόπον, ἔγραψε καὶ Χοτζέτιον αὐτοῖς δίδωσιν ἀποφασίσας, ὡς καὶ οἱ παρατυχόντες κατὰ τόπον μετὰ τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ κριτοῦ παραγενομένου εἰς τὸ ἰδεῖν ὀφθαλμοφανῶς τὰ ὅρια, μαρτυροῦσιν, ὅ τε Γεννάδιος μοναχὸς ἐκ τῆς Λαύρας, Γεννάδιος μοναχὸς ἐκ τοῦ Βατοπεδίου, Νικήτας μοναχὸς ἀπὸ Ἰβήρων, ἀπὸ Διονυσίου Παχώμιος, ἐκ τοῦ Κουτλουμουσίου Γρηγόριος, ἀπὸ τῆς Σιμοπέτρας Ἀβέρκιος, ἐκ τοῦ Παντοκράτορος Μανασσῆς, ἀπὸ Ξηροποτάμου Γερμανός, ἐκ τοῦ Σταυρονικήτα Ἄνθιμος ἱερομόναχος, ἐκ τῶν Ῥουσῶν Ματθαῖος προηγούμενος, ἀπὸ τοῦ Γρηγορίου Δαβὶδ μοναχός, ἐκ τοῦ Φιλοθέου Ἰωνᾶς, καὶ ἐκ τοῦ Ἐσφιγμένου Σαμουήλ, ὡς οὕτως ἔχουσι τὰ ὅρια τῶν Δοχειαριτῶν, ἤγουν μέσον τῶν δύο μονῶν λίθος ἐστὶ μέγιστος ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ἐκεῖθεν ἄρχεται τὸ διορίζον, καὶ ἀνέρχεται εἰς τὸν σταυρόν, ἔνθα καὶ τράπεζά ἐστιν, ἔτι ἀνέρχεται δι᾽ ὅλης τῆς ῥάχεως ἕως τοῦ διστράτου, διαιρῶν τὰ μὲν δεξιὰ καταρρέοντα τοῦ Ξενοφῶντος, τὰ δὲ ἀριστερὰ τοῦ Δοχειαρίου, ἐκεῖθεν δὲ κλίνει δεξιὰ κατηφορῶν μέχρι τοῦ μεγάλου ποταμοῦ, περῶν δὲ τὸν ποταμὸν ἅπτεται τοῦ ῥύακος καὶ ἀνέρχεται διόλου μέχρι τῆς ἅλωνος τοῦ Ματζούκη λεγομένης, αἰὼν [1] δεξιὰ μὲν τὴν πετρωτὴν τούμβαν καὶ τὴν Χρυσοκαμάραν, τὴν τοῦ Ξενοφῶντος, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν Προφήτην Δανιήλ, σὺν τοῖς δικαίοις αὐτοῦ. Ἀπὸ δὲ τῆς εἰρημένης ἅλωνος ἀνέρχεται διὰ τῆς ἔτι σωζομένης ὁδοῦ μέχρι τόπου τινὸς λεγομένου Σουσούρα, καὶ αὖθις. . . . . . . [2] λεγομένου. Ἐκεῖθεν εἰς τὰς μπάρας τὰς λεγομένας λούστρας μέχρι τῆς ὁδοῦ τῆς δημοσίας, διαιρῶν δεξιὰ τὰ τοῦ Ξενοφῶντος ἀριστερὰ δὲ τὰ τοῦ Δοχειαρίου. Τούτου χάριν καὶ ἡ μετριότης ἡμῶν πληροφορηθεῖσα παρὰ τῶν τοσούτων ὁσιωτάτων πατέρων καὶ τοῦ πρώην Ἐρισ-

[1] Ἐῶν.

[2] Μία ἢ δύο λέξεις ἐφθαρμέναι.

(σ)οῦ κυρίου Χαραλάμπους καὶ Γρηγορίου, Κλήμεντος καὶ Συμεὼν τῶν ἱερομονάχων; γνώμῃ κοινῇ συνοδικῇ γράφουσα ἀποφαίνεται καὶ ἐν ἁγίῳ παρακελεύεται πνεύματι ἵνα τὰ μὲν παλαιγενῆ ἐκεῖνα χρυσόβουλλα, καὶ τὸ γεγονὸς χοτζέτιον τοῦ αὐθέντου τοῦ Μολᾶ, ἔχωσι τὸ κῦρος καὶ βέβαιον, καὶ ἀμετάτρεπτον, εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, ἡ δὲ θέσις τῶν ὁρίων καὶ τόπων καὶ βουνῶν εἴη καὶ εὑρίσκεται ἀναντίρρητος καὶ ἀναμφίβολος ὡς ἐδηλώθη εἰς τὴν μονὴν τοῦ Δοχειαρίου. Ἂν δ᾽ ὀψέποτε θελήσῃ τις τῶν Ξενοφωντινῶν διεγεῖραι αὖθις σκάνδαλα καὶ κρίσ(ε)ις καὶ ταραχὰς καὶ ζημίας προξενήσῃ τοῖς Δοχειαρίταις ὁ τοιοῦτος ὑπάρχει [1] ἀφωρισμένος ἀπὸ τῆς ἁγίας, ὁμοουσίου καὶ ζωοποιοῦ καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος, καὶ παρὰ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ θεοφόρων Πατέρων, καὶ κατηραμένος, καὶ ἀσυγχώρητος καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτος αἰωνίως, καὶ τυμπανιαῖος καὶ ἡ μερὶς αὐτοῦ μετὰ τοῦ προδότου Ἰούδα καὶ τῶν σταυρωσάντων τὸν Κύριον καὶ σχίσοι ἡ γῆ καὶ καταπίοι αὐτὸν ὡς τὸν Δαθὰν καὶ Ἀβηρών, καὶ τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι ὑπόδικος· ὅθεν καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἐν ἔτει ͵ζρκη΄ (1620) μηνὶ Μαρτίῳ Ἰνδικτιῶνος Γ΄.

† Τιμόθεος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης. † Ὁ Λακεδαιμονίας Διονύσιος. † Ὁ Ἴμβρου Ἀθανάσιος. † Ὁ πρώην Βερροίας Ἀβέρκιος. † Ὁ πρώην Τραπεζοῦντος Ἰγνάτιος. † Ὁ Βοδενῶν . . . . . [2]

18.

Σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ ϛ΄. δι᾽ οὗ ἀνεγνώρισε καὶ ἐπεκύρωσε τὴν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Δοχειαρίου προσήλωσιν τοῦ ἐν τῇ κωμοπόλει Γαλιμῇ τοῦ Μαρμαρᾶ ὑπάρχοντος μονυδρίου τῆς ἁγίας ὁσιομάρτυρος Παρασκευῆς.

Δεκέμβριος τοῦ ἔτους ͵αωιζ (1817).

Ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς Μονῆς ὑπάρχει τὸ εἰρημένον σιγίλλιον ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Μϛ΄. ἐπὶ μεμβράνης γραφὲν διαστάσεων 0,63×0,45 καὶ φέρει μολυβδίνην σφραγῖδα διαμέτρου 0,060, ἐφ᾽ ἧς ἡ χρονολογία ͵αωιγ΄. καὶ 14 δυσανάγνωστοι ὑπογραφαί.

Ἔχει δὲ οὕτω.

† Κύριλλος Ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† Καὶ περὶ πάντων μὲν τῶν ἐπ᾽ ὠφελείᾳ κοινῇ συντεινόντων ἡ Ἐκκλησιαστικὴ μέριμνα ἐργάζεται τὰ οἰκεῖα, καὶ ὄμμα αὐτοῖς ἐπιβάλλει ἀνύστακτον;

[1] Ὑπάρχῃ.

[2] Τὸ σιγίλλιον φέρει καὶ ἑτέρας πέντε ὑπογραφὰς λίαν δυσαγνώστους.

ὑπερφερόντως δὲ περὶ τῶν ἐκ μέρους κειμένων ἱερῶν καταγωγίων, ὡς ἀναγκαιοτέρων τοῖς εὐσεβέσι πρὸς σωτηρίαν ψυχῆς. Ὅθεν καὶ ὅσα τούτων εἴτε ἐκ τῆς χρονικῆς περιπετείας, εἴτε ἐξ ἄλλης αἰτίας τινὸς τὴν ἀρχαίαν εὔκλειαν φανῶσιν ἀποβαλόντα, καὶ εἰς παντελῆ ἐρήμωσιν καὶ φθορὰν ὑπορρέοντα, ταῦτα τοῖς ἄριστα διοικήσειν ἐπαγγελλομένοις ἐπιτρέπειν οὐκ ἀπαναίνεται, πρὸς μόνην τὴν εὐστάθειαν αὐτῶν καὶ συντήρησιν ἀπευθυνομένη ἀναλόγως ταῖς προθέσεσι τῶν ἐξ ἀρχῆς κτιτόρων αὐτῶν, καθὰ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος· Καὶ γὰρ ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Γαβριὴλ Δοχειαρίτης ὁ τὴν διοίκησιν ἐπιτετραμμένος τοῦ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Προικοννήσου ἔν τινι χωρίῳ Γαλιμὴ λεγομένῳ κειμένου μονυδρίου [1] τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, παραστὰς ἐνώπιον ἡμῶν συνοδικῶς, πρῶτον μὲν ἐνεφάνισε γράμμα κοινὸν συμφωνητικὸν μεταξὺ τοῦ εἰς τόπον ἀρχιερέως ἱερωτάτου ἀρχιεπισκόπου Προικοννήσου κὺρ Νικηφόρου, καὶ δύο ἱερομονάχων Δοχειαριτῶν, ἐκδεδομένου κατὰ τὸ παρεληλυθὸς αψϟς΄. (1796) σωτήριον ἔτος, κατὰ μῆνα Μάρτιον ἐν ᾧ δηλοῦται σαφῶς, ὅτι τὸ εἰρημένον μονύδριον ἄμοιρον ἀπολειφθὲν προστασίας ἐπωφελοῦς, καὶ οἰκονομίας προσφόρου καὶ μονονοὺ ἐρημωθὲν μετὰ τῶν συγκροτούντων αὐτὸ ἀκινήτων κτημάτων, ἄλλως τε καὶ ὑπὸ ἐνοχὴν χρέους καθυποβληθέν, οἱ ῥηθέντες Δοχειαρῖται πατέρες, ἐκεῖ τότε παρευρεθέντες καὶ ὑπὸ τέλους πλησθέντες ἐνθέου, προὐβάλοντο τῇ τε αὐτοῦ ἱερότητι καὶ τοῖς ἐγχωρίοις χριστιανοῖς, ὡς εἴγε συγκατανεύσωσι, προσηλωθῆναι τὸ οὕτως ἔχον μονύδριον, καὶ συνενωθῆναι τῇ μετανοίᾳ αὐτῶν τῷ ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει τοῦ Ἄθωνος σεβασμίῳ καταγωγίῳ τοῦ Δοχειαρίου, καὶ γενέσθαι ἐκείνου μετόχιον, ἕτοιμοί εἰσιν ἀναλαβεῖν αὐτὸ ἐξ ἑτοίμου, ἀνακαινίσαι τε καὶ περιποιήσασθαι, ὡς εἰκός, καὶ τῆς ἐπαπειλουμένης φθορᾶς ἀπαλλάξαι καὶ διασῶσαι μετὰ τῶν κτημάτων αὐτοῦ, ἀπολογούμενοι καὶ τὸ ὀφειλόμενον αὐτοῦ χρέος. Κριθείσης γοῦν ἐπωφελοῦς τῆς προτάσεως, ἐνέδωκαν ὁμοφώνως, καὶ ῥηταῖς συμφωνίαις καὶ ὑποσχέσεσι τὰ τῆς συναρεσκείας ἑκατέρου μέρους κεκύρωται καὶ οἱ μὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἐπ᾽ αὐτοῦ καὶ τοῖς σωζομένοις αὐτοῦ κτήμασι τελείαν δεσποτείαν τῷ σεβασμίῳ τοῦ Δοχειαρίου καταγωγίῳ, οἱ δὲ ὑπέσχοντο πᾶσαν οἰκονομίαν ἐπωφελῆ, καὶ ἀνέγερσιν αὐτοῦ, καὶ καλλιέργειαν τῶν αὐτοῦ πραγμάτων, καὶ ἐξόφλησιν τῶν χρεῶν, ἔτι δὲ καὶ χορηγίαν ἐτήσιον τῷ εἰς τόπον Ἀρχιερεῖ γρόσια εἴκοσι πέντε εἰς τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν καὶ φλωρίον πολίτικον ἓν εἰς τὴν λαμπροφόρον ἡμέραν τοῦ θείου Πάσχα, καὶ ἀρνίον ἕν, καὶ πρὸ πάντων μνημονεύειν ἐν αὐτῷ τε τῷ μονυδρίῳ καὶ ταῖς ὑποκειμέναις αὐτῷ ἱεραῖς Ἐκκλησίαις τὸ ὄνομα τῆς αὐτοῦ ἱερότητος.

Ταῦτα περιέχον τὸ ἐμφανισθὲν ἡμῖν εἰρημένον συμφωνητικὸν γράμμα, ὑπογεγραμμένον παρὰ τοῦ Ἀρχιερέως, τῶν δύο μοναστηριακῶν, καὶ πάντων

[1] Ἔγραψα πανταχοῦ μονύδριον, ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένως φερομένου ἐν τῷ σιγιλλίῳ τούτῳ μονήδριον.

τῶν προκρίτων χριστιανῶν τῆς χώρας ἐκείνης, μετὰ δὲ τοῦτο καὶ ἀναφορὰ κοινὴ συνοδικῶς ἐνεφανίσθη, ἣν διὰ τοῦ εἰρημένου κὺρ Γαβριὴλ ἔναγχος ἀπεστάλκασι τῇ Ἐκκλησίᾳ οἱ χριστιανοὶ τῆς χώρας ἐκείνης Γαλιμῆς, προβαλλόμενοι τὴν ἀθλίως ἔχουσαν κατάστασιν τοῦ μονυδρίου διά τε τὴν παλαιότητα καὶ τὸ ἐν πολλοῖς αὐτοῦ μέρεσι σεσαθρωμένον, καὶ εἰς κατάπτωσιν ἕτοιμον, καὶ διὰ τὸ ἀνοικονόμητον τοῦ χρέους, καὶ τὴν ἐρήμωσιν εἰς δεῦρο, καὶ ἔλλειψιν τῆς ἀπαιτουμένης περὶ αὐτοῦ προμηθείας, ὑφ᾽ ὧν ἁπάντων κινδυνεύει καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀλόγοις ζῴοις γενέσθαι βατόν, καὶ ὅτι μόνος σωτήριος τρόπος καὶ τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ εὐκλεοῦς καταστάσεως ἐπανακλητικὸς ἀνεφάνη ὁ τῆς προδιαληφθείσης ἑνώσεως, ἣν καὶ ἀπεδέξαντο καὶ ἀποδέχονται εὐχαρίστως μετὰ τῶν ἐκτεθεισῶν συμφωνιῶν ἐξαιτούμενοι ἐπὶ τέλους καὶ τὴν ἡμετέραν ἐπίνευσιν καὶ τὴν δι᾽ ἱεροῦ σιγγιλλιώδους ἐπικύρωσιν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ἐνεφάνισεν ἡμῖν ὁ εἰς τὰ ὧδε παραγενόμενος κὺρ Γαβριὴλ Δοχειαρίτης καὶ γράμμα ἰδιαίτερον τοῦ κατὰ τόπον ἀρχιερέως, συνῳδὰ καὶ σύμφωνα τοῖς διαληφθεῖσι προβαλλομένου τε καὶ προσμαρτυροῦντος καὶ οὐ μόνον ἐνδίδοντος εἰς τὰ περὶ τῆς ἑνώσεως καὶ ὑποχωροῦντος ἀλλὰ καὶ συνομολογοῦντος, ὡς ὠφέλεια μὲν τῷ κατὰ καιρὸν ἀρχιερεῖ οὐδεμία προσγίνεται ἐκ τοῦ μονυδρίου, ζημίαι δὲ μᾶλλον ἐπισυμβαίνουσι καὶ ἀνησυχίαι διὰ τὰς ἐν αὐτῷ εἰσόδους ἐνίοτε προσώπων ἐξωτερικῶν, καὶ φαύλων ἀνθρώπων, καὶ τελευταῖον συνιστῶντος τὸν εἰρημένον κὺρ Γαβριὴλ καὶ ἐπιστάτην τῆς μελετωμένης ἀνακαινίσεως τοῦ μονυδρίου προσφορώτατον, ἐκλεγέντα τε ὡς ἄξιον παρὰ τῶν συμμοναστηριακῶν αὐτοῦ Δοχειαριτῶν, καὶ ἀποσταλέντα, καὶ τὴν διὰ σιγγιλλιώδους γράμματος ἐπικύρωσιν τῆς ἑνώσεως καὶ τῶν συμφωνιῶν ἐξαιτουμένου, καὶ παραδείγματα παρεισάγοντος ἑνώσεων τοιούτων, ἐπὶ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ μακαρίτου Ἀνανίου γεγενημένων, προσηλωθέντων τριῶν τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ μονυδρίων, τοῦ μὲν εἰς τὸ τοῦ Βατοπεδίου ἱερὸν μοναστήριον τοῦ δὲ εἰς τὸ τοῦ Κουτλουμουσίου, τοῦ δὲ εἰς τὸ τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς νήσου Ἄνδρου διὰ γραμμάτων σιγγιλλιωδῶν. Ταῦτα τοίνυν πληροφορηθέντες ἐκ τῶν συνεμφανισθέντων ἡμῖν εἰρημένων γραμμάτων, ἔγνωμεν ἐπινεῦσαι τῇ κοινῇ καὶ ἐνθέρμῳ αὐτῶν αἰτήσει ἀφορώσῃ προδήλως εἰς τὴν βελτίωσιν καὶ πολυειδῆ ὠφέλειαν τοῦ μονυδρίου, καὶ εἰς παραμυθίαν τῶν ἐκεῖ ὁμογενῶν, ζῆλον πρὸς αὐτὸ χριστιανικὸν διακαέστατον ἐνδεικνυμένων. Καὶ δὴ γράφοντες ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων, καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα τὸ διαληφθὲν ἱερὸν μονύδριον, τὸ ἐν τῇ χώρᾳ Γαλιμῇ τῆς ἐπαρχίας Προικοννήσου κείμενον, καὶ τιμώμενον ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ὑπάρχῃ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἐλεύθερον καὶ ἀπηλλαγμένον τῆς ἐξουσίας καὶ διακατοχῆς τῆς ἁγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς Προικοννήσου, καὶ τῶν κατοίκων τῆς χώρας χριστιανῶν, προσηλωμένον δὲ ἀδιασπάστως καὶ συνηνωμένον ἀδιαλύτως καὶ ἀδιαιρέτως εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα τῷ

κατὰ τὸ ἁγιώνυμον ὄρος σεβασμίῳ ἡμετέρῳ Πατριαρχικῷ καὶ σταυροπηγιακῷ μοναστηρίῳ τοῦ Δοχειαρίου, καὶ γνωρίζηται καὶ λέγηται παρὰ πάντων μετόχιον αὐτοῦ, κτῆμα καὶ δικαίωμα ἀναφαίρετον καὶ ἀναπόσπαστον· καὶ ὁ μὲν ἤδη ἐν αὐτῷ ἐπιστάτης καὶ ἡγούμενος διορισθεὶς ὀφείλει καθ' ἃς καὶ ἐν συνόδῳ δέδωκεν ὑποσχέσεις, διαπράξασθαι τὰ τῆς ἀναγκαίας οἰκοδομῆς, καὶ ἀνορθῶσαι τὰ καταπεπτωκότα καὶ περιποιήσασθαι τὰ ἐπισκευῆς χρήζοντα, ἐν οἷς καὶ ἐπειδὴ οἴκοθεν ἔχει προσδαπανῆσαι, ἄλλως τε καὶ ὡς ὑπὸ τῆς ἐκείνου ἱερότητος συσταθεὶς τῇ 'Εκκλησίᾳ ἔχει διαμεῖναι μέχρι ζωῆς αὐτοῦ ἡγουμενεύων ἐν αὐτῷ καὶ φροντίζων περὶ τῆς βελτιώσεως αὐτοῦ καὶ αὐξήσεως ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ καταγινόμενος περὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτοῦ, εὐτάκτως τε καὶ σωφρόνως πολιτευόμενος καὶ τὴν προσήκουσαν αἰδῶ ἀπονέμων τῷ ἀρχιερατικῷ χαρακτῆρι τοῦ κατὰ τόπον Κυριάρχου, καὶ μηδεμίαν οὐδέποτε παρεχόμενος σκανδάλου αἰτίαν. Ὡσαύτως καὶ οἱ τὴν οἰκονομίαν τοῦ μονυδρίου διαδεξόμενοι, οἵτινες ἔχουσι διορίζεσθαι παρὰ τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου τοῦ Δοχειαρίου, ἐκλεγόμενοι ὑπ' ἐκείνου καὶ τοῖς συνήθεσι συστατικοῖς γράμμασιν ἐφοδιαζόμενοι· ὀφείλουσι δὲ οὗτοι ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν ἄγρυπνόν τε καὶ σύντονον, διοικοῦντες τὰ εἰς τὸ μονύδριον ἄριστα, ὡς Θεοῦ ἐφορῶντος καὶ διατηρεῖν ἀπαρατρέπτους τὰς ἀνωτέρω συμφωνίας καὶ φροντίζειν τῆς ἐκπτώσεως τοῦ ἐπικειμένου χρέους τοῦ μονυδρίου καὶ ὅπως ἀναδείξωσιν αὐτὸ οἱουδήτινος βάρους ἐλεύθερον, καὶ μνημονεύειν ἐν αὐτῷ καὶ τῇ ὑποκειμένῃ αὐτῷ ἱερᾷ ἐκκλησίᾳ τὸ ὄνομα τοῦ εἰς τόπον ἀρχιερέως, καὶ ἀποδιδόναι τὸ ἀνέκαθεν ὡρισμένον ἐτήσιον τὰ εἰκοσιπέντε γρόσια, πρὸς δὲ καὶ τὸ φιλότιμον λεγόμενον εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ θείου Πάσχα, ἤτοι φλωρίον πολίτικον ἓν καὶ ἀρνίον ἕν, δίχα τινὸς ἐναντιότητος καὶ προφάσεως. Ὀφείλει δὲ ἀμοιβαίως καὶ ὁ εἰς τόπον ἀρχιερέως ἀρκεῖσθαι τούτοις, καὶ μηδὲν ἕτερον προσαπαιτεῖν, καὶ τὰς περὶ τῆς ἑνώσεως συμφωνίας ἤδη κρατυνομένας ἐκκλησιαστικῶς, διατηρεῖν ἀπαραβάτως· ὡσαύτως καὶ οἱ ἐγχώριοι ἀπονέμοντες τὸν ἀρχῆθεν χριστιανικὸν ζῆλον, ὀφείλουσι προσέχειν καὶ βοηθεῖν μὲν ἐκ τῶν ἐνόντων τῷ μονυδρίῳ, μὴ κατεπεμβαίνειν ὅμως αὐτοῦ, οὐδὲ τῶν κτημάτων αὐτοῦ καὶ πραγμάτων ὅλως ἐφάπτεσθαι, μηδὲ ἐνόχλησίν τινα ἢ ἐπήρειαν τῷ κατὰ καιρὸν διοριζομένῳ οἰκονόμῳ καὶ ἡγουμένῳ ἐμποιεῖν, ἵν' οὕτω τὴν ἀρχαίαν ἐπαναλάβῃ κατάστασιν, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ τὸ πρότερον ἀκμάσῃ τὸ ἱερὸν τοῦτο καταγώγιον, καὶ συμπαρεκτείνηται τῷ χρόνῳ πρὸς ὠφέλειαν αὐτῶν ψυχικήν. Ταῦτα ἀπεφάνθη καὶ κεκύρωται συνοδικῶς. Ὃς δ' ἂν καὶ ὁποῖος τῶν ἁπάντων ἱερωμένος ἢ λαϊκὸς τολμήσῃ καθ' οἱονδήποτε τρόπον διασπάσαι καὶ διαλῦσαι τὰ τῆς ἑνώσεως ταύτης καὶ παραλῦσαι τὰς ἀνωτέρω συμφωνίας καὶ βλάβην τινὰ καὶ ζημίαν ἐπενεγκεῖν τῷ μονυδρίῳ ἐκείνῳ ἢ ἰδιοποιήσασθαί τι τῶν κτημάτων αὐτοῦ καὶ πραγμάτων, ἢ ἐπήρειαν καὶ ἐνόχλησιν προξενῆσαι τοῖς ἐν αὐτῷ οἰκονόμοις καὶ πατράσι, καὶ ὅλως ἐπιχειρήσῃ ἀνατρέψαι τὰ ἐν τῷ παρόντι συνοδικῶς ἐκπεφασμένα, ὁ τοιοῦ-

τος, ὡς ἀλαζών, καὶ ἰδιόρρυθμος καὶ πολέμιος τῶν καλῶν, ἀφωρισμένος ὑπάρχῃ παρὰ τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ζωοποιοῦ καὶ ἀδιαιρέτου μακαρίας Τριάδος, τοῦ ἑνὸς τῇ φύσει, μόνου Θεοῦ, καὶ κατηραμένος καὶ ἀσυγχώρητος, καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτος, καὶ πάσαις ταῖς Πατριαρχικαῖς καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς ὑπεύθυνος, καὶ ἔνοχος τοῦ πυρὸς τῆς γεέννης, καὶ τῷ ἀναθέματι τῷ αἰωνίῳ ὑπόδικος. Ὅθεν καὶ εἰς τὴν περὶ τούτων ἔνδειξιν καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν ἀπελύθη καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον Πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν ἐπικυρωτικὸν σιγγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα, καὶ τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας καταστρωθέν, ἐδόθη τῷ διαληφθέντι ἱερῷ μοναστηρίῳ τοῦ Δοχειαρίου εἰς μόνιμον παράστασιν, ἐν ἔτει σωτηρίῳ ͵αωιζ´ (1817) κατὰ μῆνα Δεκέμβριον.

† Κύριλλος ἐλέῳ Θεοῦ 'Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.[1]

19.

'Επιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου συνοδεύουσα τὸ σιγίλλιον, δι' οὗ ἡ μονὴ μετετρέπετο τῇ αἰτήσει τῶν μοναχῶν αὐτῆς ἀπὸ ἰδιορρύθμου εἰς κοινόβιον. Ὑπ' αὐτὴν ὑπάρχουσι πέντε ὑπογραφαὶ ἀρχιερατικαὶ δυσανάγνωστοι.

Φεβρουάριος τοῦ ἔτους 1834.

Ἡ ἐπιστολὴ γραφεῖσα ἐπὶ χάρτου εὕρηται ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς μονῆς ὑπὸ τὸ στοιχεῖον [1]Ο´.

Ἡ μετατροπὴ δὲν ἐγένετο, διότι οἱ προϊστάμενοι τῆς μονῆς μὴ δυνάμενοι, ἵνα ἀπαρνηθῶσι τὸ κατ' ἰδίαν ζῆν καὶ τὸ εὖ ζῆν, κατώρθωσαν δι' ὅλων τῶν μέσων ἵνα μετατρέψωσι τὰς γνώμας καὶ τῶν πατέρων τῆς μονῆς καὶ μένωσιν ἐν τῇ ἰδιορρυθμίᾳ, εἰς ἣν καὶ μέχρι τοῦ νῦν διατελοῦσι, καὶ οὕτως οὐ μόνον τὸν κοινοβιακὸν βίον δὲν ἐδέχθησαν οἱ Δοχειαρῖται, ἀλλ' οὐδὲ καὶ τὸ σιγίλλιον αὐτό, ὅπερ ἀπόκειται ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς Κοινότητος. Τελευταίως μόνον τῇ προτροπῇ μου ἔλαβεν ἡ μονὴ ἁπλοῦν αὐτοῦ ἀντίγραφον, ὅπερ ἀπόκειται ἐν τῷ ἀρχείῳ αὐτῆς ὑπὸ τὸ στοιχεῖον [2]Ο´.

Τούτου καὶ τῆς συνοδευούσης αὐτὸ ἐπιστολῆς αἱ διαστάσεις δὲν ἐλήφθησαν, διότι ἀντεγράφησαν ὑπ' ἄλλης χειρός.

Ἰδοὺ ἡ ἐπιστολή.

† Κωνστάντιος ἐλέῳ Θεοῦ 'Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

---

[1] Τὸ παρὸν δημοσιεύεται καὶ ἵνα καταδειχθῇ ἡ τῆς ἐκκλησίας μητρικὴ μέριμνα καὶ στοργὴ περὶ τῶν 'Αγιορειτικῶν μονῶν, ἣν οἱ νεώτεροι 'Αγιορεῖται προϊστάμενοι ἐξ ἀγνοίας τῆς 'Αγιορειτικῆς ἱστορίας ἀπαναίνονται.

† Ὁσιώτατοι προηγούμενοι καὶ λοιποὶ πατέρες τοῦ ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει τοῦ Ἄθωνος κειμένου ἱεροῦ καὶ σεβασμίου ἡμετέρου Πατριαρχικοῦ καὶ σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τοῦ Δοχειαρίου, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἡμῶν ἀγαπητά, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ, παρ᾽ ἡμῶν δὲ εὐχή, εὐλογία καὶ συγχώρησις.

Ἡ ἀξιόχρεως πρόνοια τῆς καθ᾽ ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐνεργουμένη διὰ παντὸς εἰς πάντα τὰ τοῦ εὐσεβοῦς ἡμῶν γένους ἱερὰ συστήματα τίθεται πρώτιστον χρέος αὐτῆς νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐντονώτερον ὑπὲρ τῆς καλῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἱερῶν καταγωγίων, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουσι μέλη αὐτῆς γνήσια, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἐπωφελὴς διαίτησις ἐξαρτᾶται ὅλως διόλου ἀπὸ αὐτὴν τὴν κοινὴν μητέρα.

Τοιαύτην πρόνοιαν καὶ φροντίδα λαμβάνει ἤδη καὶ περὶ τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ μοναστηρίου τῆς μετανοίας σας, ἐπιθυμοῦσα νὰ κατορθώσῃ ἐν αὐτῷ τὴν ἐπαινετὴν καὶ θεάρεστον ἐκείνην ἁρμονίαν, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ σεῖς οἱ ἐν αὐτῷ θεοφιλῶς συνασκούμενοι ἀφωσιώθητε εἰς αὐτό, ἀφήσαντες τὴν κοσμικὴν ματαιότητα, καὶ προτιμήσαντες νὰ δουλεύσητε τὸν ὕψιστον Θεόν, διὰ νὰ ἀντικαταλλάξητε τὰ οὐράνια τῶν ἐπιγείων. Χαίρομεν δὲ ἐγκαρδίως βλέποντες ὅτι διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν προθυμεῖσθε μὲ ζῆλον ψυχῆς καὶ θεοσέβειαν γνωρίσαντες τὸ ἀληθὲς συμφέρον τῆς μετανοίας σας. Ἐφ᾽ ᾧ καὶ πληροφορηθέντες ἀπό τε τῆς ἀναφορᾶς σας, καὶ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ἐνυπογράφου ὀνομαστὶ καταστίχου, ἰδίως δὲ ἀκούσαντες καὶ ἀπὸ ζώσης φωνῆς τοῦ συμμοναστηριακοῦ σας ὁσιωτάτου προηγουμένου Κὺρ Χατζῆ Θεωνᾶ, καὶ κατανοήσαντες ἐξ ἁπάντων πόσον εἶναι ἀναγκαῖον καὶ ἐπωφελὲς τὸ νὰ μεταρρυθμισθῇ εἰς κοινόβιον τὸ ἱερὸν αὐτὸ σκήνωμα, καὶ νὰ βαδίσῃ τὴν καλὴν ὁδὸν τῆς κοινοβιακῆς διοικήσεως εἰς τρόπον ὁποῦ εἰς τὰ μοναστηριακὰ αὐτοῦ συμφέροντα, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται μέχρι τοῦ νῦν εἰς ἀνωμαλίαν καὶ νέκρωσιν, νὰ τύχωσι καλοῦ διοργανισμοῦ καὶ διευθετήσεως, καὶ ἡ ἀταξία καὶ δυσαρέσκεια νὰ ἐκλείψῃ μὲ τὴν ἀντικατάστασιν μιᾶς γενικῆς εὐχαρίστου διαβιώσεως καὶ ψυχικῆς ἅμα ἡσυχίας, καὶ ὠφελείας σας. Διὰ ταῦτα ἐξεδώκαμεν ἤδη ἡμέτερον Πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν σιγγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα, ἀποφαινόμενον καὶ ὁριζόμενον ἀμεταθέτως τὴν εἰς κοινόβιον μεταρρύθμισιν αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου τῆς μετανοίας σας, καὶ δι᾽ ἀρῶν καὶ ἀλύτου ἐπιτιμίου κατοχυροῦν καὶ ἀσφαλίζον τὴν τοιαύτην εἰς τὸ ἑξῆς θεάρεστον διοίκησιν αὐτοῦ. Γράφοντες δὲ καὶ διὰ τῆς παρούσης Πατριαρχικῆς καὶ συνοδικῆς ἡμῶν ἐπιστολῆς συμβουλεύομεν πατρικῶς καὶ ἐντελλόμεθα καὶ ἀμεταθέτως παραγγέλλομεν εἰς ὅλους ὑμᾶς τοὺς μοναστηριακοὺς πατέρας, νέους καὶ γέροντας νὰ δείξητε ἤδη τὸν κοινὸν ζῆλον καὶ τὴν εὐλαβῆ διάθεσίν σας ὑπὲρ τῆς μετανοίας σας ταύτης, καὶ γνωρίζοντες πόσον μέγα ὄφελος ψυχικόν τε καὶ ἠθικὸν ἀπολαμβάνετε ἤδη μὲ τὴν σὺν Θεῷ μεταρρύθμισιν ταύτην νὰ ὑπακούσητε ὅλοι προθύμως καὶ πειθηνίως εἰς τὴν ἀπό-

φασιν τῆς Μητρός σας ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ νὰ ὑποδεχθῆτε περιχαρῶς μιᾷ ψυχῇ καὶ καρδίᾳ τὴν κοινοβιακὴν πολιτείαν, ἥτις προξενεῖ μέγα κλέος καὶ εἰς τὸ μοναστήριόν σας μεγάλην ἄνεσιν καὶ ἡσυχίαν εἰς ὅλους σας, καὶ μέγα ὄφελός σας ψυχικὸν καὶ τακτοποίησιν βάσιμον εἰς ὅλας τὰς μοναστηριακὰς αὐτὰς ὑποθέσεις, καὶ ἐπειδὴ ἐνεκρίθη ἀναγκαῖον νὰ ἡγουμενεύσῃ κατ᾽ ἀρχὰς δι᾽ ἕνα χρόνον ὁ τοῦ κοινοβίου τοῦ Διονυσίου ἡγούμενος ὁσιώτατος Κὺρ Στέφανος, ἅτε δὴ συνετὸς καὶ εἰδήμων, καὶ θεοσεβής, γράφομεν ἤδη τῇ ὁσιότητί του ἐπιτάττοντες νὰ ἔλθῃ αὐτόθι καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν κοινοβιακὴν διοίκησιν κατὰ τὰς τάξεις, τὰς ὁποίας ἀκολουθοῦσι τὰ λοιπὰ κοινόβια τοῦ ὄρους καὶ αἱ ὁποῖαι ἐγκρίνονται ὡς τῷ ὄντι κοινοβιακαί. Ἐπειδὴ δὲ ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τέλος τῆς κοινοβιακῆς ταύτης ἀποκαταστάσεως εἶναι ἡ ἄνεσις καὶ ἡσυχία τῶν πατέρων, διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὸν διορισθέντα πρὸς τὸ παρὸν ἡγούμενόν σας Κὺρ Στέφανον ἐγράψαμεν νὰ μεταχειρίζηται τρόπους οἰκονομίας προσφόρους, καὶ εἰς τὴν ὁσιότητά σας εἰδοποιοῦμεν ὅτι ὅσοι τῶν ἀδελφῶν διὰ σωματικὰς ἀσθενείας δὲν δύνανται νὰ ἐξακολουθῶσι τὰ τοῦ κοινοβιακοῦ βίου, οὗτοι νὰ διορίζωνται εἰς ταξείδια καὶ μετόχια καὶ ἄλλα ὑπουργήματα τοῦ μοναστηρίου, καὶ εἰς ἄλλους νὰ γίνωνται συγκαταβάσεις, ὥστε βαθμηδὸν νὰ προχωρῶσιν εἰς τὸ στάδιον ἄνευ γογγυσμοῦ καὶ δυσαρεσκείας, ἀλλὰ μετὰ εὐχαριστήσεως καὶ χαρᾶς, ὡς ἀρεστὸν καὶ τῷ Θεῷ.

Προσέξατε λοιπὸν καλῶς ὅλοι σας εἰς τὰς σωτηριώδεις ταύτας νουθεσίας καὶ ἐντολὰς ἡμῶν, αἱ ὁποῖαι ἀφορῶσι πρὸς τὸ συμφέρον καὶ ὑμῶν καὶ τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου, καὶ ἐξακολουθήσατε ἀπαρατρέπτως ὑπείκοντες κατὰ πάντα καὶ ὑποτασσόμενοι εἰς τὸν ἡγούμενον ὑμῶν, ὅστις ἔχει κάθε πληρεξουσιότητα παρὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς πᾶσαν ὑπόθεσιν τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν οἱανδήποτε διενεργῶν ὁμοῦ μὲ τρεῖς ἐπιτρόπους μοναστηριακούς σας, τοὺς πλέον ζηλωτὰς καὶ φρονίμους, οὓς ὁ ἴδιος ἤθελεν ἐκλέξει κοινῇ γνώμῃ, καὶ οἱ ὁποῖοι θέλουν συσκέπτονται μετὰ τῆς ὁσιότητός του ἐν ταῖς προκυπτούσαις ὑποθέσεσι μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ ἑνὸς χρόνου, ὅτε θέλετε ἐκλέξει νέον ἡγούμενον ἐκ τῆς ὁλομελείας σας.

Ἐὰν δέ, ὃ μὴ γένοιτο, φανῇ τις εἰς τοῦ μεταξύ σας εἴτε προφανῶς ἀνθιστάμενος, εἴτε πλαγίως καὶ κρυφίως ὑποκινῶν καὶ διερεθίζων τινὰ τῶν πατέρων κατὰ τῆς θεαρέστου ταύτης κοινοβιακῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἱερᾶς μετανοίας σας, καὶ θελήσῃ καθ᾽ οἱονδή τινα τρόπον νὰ ἀντιπράξῃ, ὁ τοιοῦτος ὡς κοινὸς λυμεὼν καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν παρήκοος καὶ ἀπειθὴς θέλει μετανοήσει ἀνωφελῶς πρὸς παράδειγμα καὶ ἄλλων. Τὸν δὲ συμμοναστηριακόν σας ὁσιώτατον προηγούμενον Κὺρ Χατζῆ Θεωνᾶν ὡς συνετὸν καὶ πρόθυμον, καὶ τῶν μοναστηριακῶν συμφερόντων σας ζηλωτὴν ἔνθερμον, καὶ διὰ ταῦτα ἀγαπώμενον παρ᾽ ἡμῶν καὶ ἡ ὁσιότης σας νὰ τὸν τιμᾶτε ἀγαπῶντες αὐτόν, καθὼς καὶ πάντες πρὸς ἀλλήλους νὰ ἔχητε ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην βαίνοντες εἰς τὰς ἐννοίας τοῦ ἱεροῦ σιγγιλλιώδους γράμματος, διὰ νὰ ἀπο-

λαύσητε πρὸς τῇ ἐνταῦθα ἡσυχίᾳ καὶ ἀνέσει καὶ τὰς οὐρανίους ἀμοιβὰς τῶν θεοφιλῶν ἀγώνων σας ἐν τῷ καιρῷ τῆς τῶν ἔργων ἀνταποδόσεως. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος σὺν τῇ παρ' ἡμῶν εὐχῇ καὶ εὐλογίᾳ εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν. 1834 Φεβρουαρίου 8.

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐν Χριστῷ εὐχέτης.

Ἰδοὺ καὶ τὸ σιγίλλιον.

† Κωνστάντιος Ἐλέῳ Θεοῦ Ἀχριεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† Εἰσὶ καὶ ἄλλα πολλὰ τὰ τὴν Πατριαρχικὴν διατρανοῦντα μετριότητα, τούτων δὲ προέχει καὶ τὴν ἀνωτάτω χώραν κεκλήρωται ἡ ὑπὲρ τῆς εὐσταθείας τῶν ἱερῶν καταγωγίων καὶ τῆς εὐρύθμου αὐτῶν κυβερνήσεως ἐνδεικνυμένη ἀδιάλειπτος μέριμνα καὶ φροντίς. Ἐν τούτοις γὰρ οἱ τῆς ἀσκήσεως ἐκδιδάσκονται ὅροι καὶ ὁ θεοφιλὴς καταρτίζεται βίος τῶν ἀποταξαμένων τῆς παρούσης ζωῆς τὴν ματαιότητα καὶ πρὸς τὸ ἄνω ἐπειγομένων πολίτευμα. Διὸ καὶ ἡμῖν τοῖς ἐλέῳ Θεοῦ τὴν προστασίαν τούτων ἀνειληφόσι καὶ τὴν ἀνωτάτην τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου κληρωθεῖσι περιωπὴν μέλλει κατὰ χρέος καὶ πᾶσα ἐμμέριμνος σπουδὴ καταβάλλεται, ὅπως τὰ συνημμένα τούτῳ ἱερὰ καταγώγια τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀπολαμβάνωσι βελτιώσεως καὶ τὰ τοῦ βίου τῶν ἐν αὐτοῖς μοναζόντων ἐξασκεῖται θεοφιλέστερον μετὰ κοινῆς συμπνοίας καὶ ὁμονοίας. Ἐφ' ᾧ καὶ εὐμενῶς οἶδεν ἐπινεύειν ἡ μετριότης ἡμῶν πρὸς τὰς ὑπὲρ αὐτῶν αἰτήσεις, καθὰ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος. Καὶ γὰρ ἀνηνέχθη ἤδη τῇ ἡμῶν μετριότητι προκαθημένῃ συνοδικῶς καὶ ἐδηλώθη ἀπό τε κοινῆς ἐνσφραγίστου μοναστηριακῆς ἀναφορᾶς τῶν ὁσιωτάτων πατέρων τοῦ ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει τοῦ Ἄθωνος κειμένου ἱεροῦ καὶ σεβασμίου ἡμετέρου Πατριαρχικοῦ σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου ἐπιλεγομένου τοῦ Δοχειαρίου, καὶ ἐξ ἄλλων ἀξιοπίστων ἐκεῖθεν πληροφοριῶν, ὅτι τὸ ῥηθὲν ἱερὸν καταγώγιον, ἰδιορρύθμου τάξεως ἐξ ἀρχῆς τυγχάνον, ὥσπερ καὶ ἄλλα τῶν ἐν τῷ Ἄθῳ κειμένων, τέως μὲν διῳκεῖτο καλῶς, ἀπό τινος δὲ καιροῦ ἰδιωφελείας πολλῆς παρεισφρησάσης ἐν αὐτῷ καί τινων εἰς φιλαυτίας παρεκτραπέντων ἐν ἀδιαφορίᾳ τοῦ κοινῇ συνοίσοντος, εἰς ἀνωμαλίαν παρέπεσε, καὶ τῶν μοναστηριακῶν αὐτοῦ συμφερόντων ἀπονέκρωσιν τῆς προσηκούσης εὐνομίας καὶ ἁρμονίας ἀποστερηθέν. Τοῦτο δὲ οἱ ἐν αὐτῷ ἤδη μονάζοντες ὁσιώτατοι πατέρες κατανοήσαντες, ἄλλως τε ἀπὸ τῶν ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει ἱερῶν κοινοβίων καὶ τῆς θεοφιλοῦς αὐτῶν διεξαγωγῆς παραδειγματιζόμενοι καὶ καλῶς ἐπιγνόντες ὡς ἢν μὴ καὶ τὰ τῆς μετανοίας αὐτῶν εἰς κοινοβιακὴν τάξιν μεταρρυθμισθῇ καὶ πᾶσα ἰδιορρυθμία καὶ φιλαυτία ἐκποδὼν γένηται, κινδυνεύει ἀθλίως τὸν ἔσχατον ὑποστῆναι κίνδυνον, προσέδραμον διά τε τῆς ῥηθείσης αὐτῶν ἀναφορᾶς, καὶ δι' ἐπίτηδες ἀπεσταλμένου συμμοναστηριακοῦ αὐτῶν πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλην Ἐκκλησίαν, τὴν τῶν πνευματικῶν

χαρισμάτων πηγὴν ἐξῃτήσαντο ἐπικυρωθῆναι τῇ ἱερᾷ μετανοίᾳ αὐτῶν τὴν κοινοβιακὴν ἀποκατάστασιν, δι' ἡμετέρου Πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ σιγιλλιώδους ἐν μεμβράναις γράμματος, καὶ διοικεῖσθαι τοὐντεῦθεν κοινοβιακῶς ὑπὸ κοινοβιάρχῃ καὶ ἡγουμένῳ ἤδη μὲν ἐπὶ ἕνα χρόνον τῷ ὁσιωτάτῳ ἀρχιμανδρίτῃ κὺρ Σωφρονίῳ τοῦ ἐκ τοῦ ἱεροῦ κοινοβίου τοῦ Διονυσίου ὡς θεοσεβεῖ καὶ τῆς κοινοβιακῆς διοικήσεως ἀξίῳ καὶ δυναμένῳ τῇ ἄνωθεν χειραγωγίᾳ ποδηγετῆσαι αὐτοὺς εἰς τὰ τῆς κοινοβιακῆς ἀσκήσεως, μετὰ δὲ ταῦτα τῷ ἐκ τῆς ὁλομελείας αὐτοῦ ἀναφανησομένῳ δοκιμωτέρῳ καὶ ἀξιοτέρῳ πρὸς τῆς μοναχικῆς πολιτείας τὴν ἀκρίβειαν. Τούτου χάριν ἡ μετριότης ἡμῶν ἐφιεμένη εἴπερ τις ἄλλος τῆς εὐσταθείας τῶν ἱερῶν καταγωγίων καὶ ὑπὲρ τούτου διηνεκῶς κατατιθεμένη τὴν μέριμναν ἀπεδέξατο εὐμενῶς τὴν προσενεχθεῖσαν αἴτησιν ὡς εὔλογον, θεῷ τε φίλην καὶ ἀνθρώποις ἐπαινετήν. Καὶ δὴ γράφοντες συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἀρχιερέων ὁριζόμεθα καὶ ἀποφαινόμεθα ἵνα τὸ εἰρημένον ἱερὸν καὶ σεβάσμιον ἡμέτερον Πατριαρχικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν μοναστήριον τοῦ Δοχειαρίου ἐπιλεγόμενον καὶ τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τῶν παμμεγίστων Ταξιαρχῶν κατὰ τὸ ἁγιώνυμον ὄρος τοῦ Ἄθωνος κείμενον, ὑπάρχῃ καὶ λέγηται ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν ἑξῆς ἅπαντα χρόνον, καὶ παρὰ πάντων γινώσκηται κοινόβιον διοικούμενον ἐλευθέρως ὡς τὰ λοιπὰ ἀρχαῖα κοινόβια μοναστήρια, διαμένον εἰς τὸ διηνεκὲς ἀμιγὲς καὶ καθαρὸν πάσης ἰδιορρυθμίας, ἰδιοβουλίας τε καὶ καταχρήσεως ἄλλης μιγαδικῆς πάντων τῶν ἐν αὐτῷ ἤδη ὄντων, καὶ τῶν εἰσέπειτα κατ' ἔρωτα θεῖον μοναδικοῦ πολιτεύματος προσελευσομένων ἀδελφῶν κατὰ τοὺς μοναχικοὺς κανόνας καὶ κοινῶς ἀπὸ τῶν αὐτῶν τρεφομένων καὶ ἐν ἑνὶ οἴκῳ καθευδόντων κεχωρισμένως ὥστε ἀμοιβαδὸν ἀλλήλοις μαρτυρίαν τῆς σώφρονος διαγωγῆς παρέχειν αὐτούς, κεκτημένους ἅπαντα κοινά, βρώματα, πόματα, διατροφάς, σκεπάσματα, ἱμάτια, ὑποδήματα, χρήματα καὶ τὰ λοιπὰ μηδενὸς ἴδιόν τι ἔχοντος, μηδὲ δυναμένου, παρακατέχειν ἴδιον ἐκτός τε ἐντός τε τοῦ μοναστηρίου κεκρυμμένον, ἀλλὰ μηδὲ ὅλως λέγειν ἴδιόν τι ἔχειν μέχρι καὶ τοῦ ἐλαχίστου, ἀλλὰ συνδιαιτᾶσθαι κοινῶς καὶ τὰ αὐτὰ φρονεῖν καὶ πράττειν καὶ λέγειν τὸ προφητικὸν ἐκπληροῦντες λόγιον ἰδοὺ δὴ τὶ καλὸν ἢ τὶ τερπνὸν ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφοὺς ἐπὶ τῷ αὐτῷ, ἤτοι ὁμοιοτρόπους καὶ ὁμοιοσχήμονας ἐπὶ τῷ αὐτῷ εἶναι κατὰ μίμησιν τῶν παλαιῶν ἐκείνων ἁγίων κοινοβίων, περὶ ὧν γέγραπται, ὅτι πάντες οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τῷ αὐτῷ καὶ εἶχον ἅπαντα κοινά, ἐκτὸς εἰμὴ δι' ἀσθένειαν σωματικήν, ἢ ἄλλην τινὰ ἀπαραίτητον αἰτίαν κωλύοιτό τις τῇ αὐτῇ διαίτῃ τοῖς ἄλλοις ἀδελφοῖς χρήσασθαι, ὡς ἂν ὁ κατὰ καιροὺς ἡγούμενος κρίνοι περὶ τούτου καὶ δοκιμάσοι. Αὐτὸν δὲ τὸν κατὰ καιροὺς ἡγούμενον βουλόμεθα ἔχειν τὴν ἐξουσίαν καὶ προηγεῖσθαι πάντων τῶν ἀδελφῶν καὶ προτρέπειν τοὺς πάντας ἐπ' ἀρετὴν καὶ ἐξακριβοῦν τὰ τοῦ κοινοβιακοῦ πολιτεύματος κατὰ τὰ ἀρχῆθεν ὡρισμένα τοῖς κοινοβιακῶς ᾑρημένοις ζῆν καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ ἀντὶ νόμου κρατεῖν, ὡς οἱ

θεῖοι τῶν ἱερῶν συνόδων κανόνες, καὶ τὰ ἀσκητικὰ τοῦ μεγάλου πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου, διαγορεύουσι χρῆσθαι δὲ αὐτὸν καὶ συμβούλοις τρισὶ τῶν δοκιμωτέρων καὶ μετ' αὐτῶν τὰ πρακτέα ἀσφαλέστερον διακρίνειν, ὡς αὐτὸς θεῖος πατὴρ ὁρίζεται καὶ παροιμιαστὴς ἀποφαίνεται, ὅτι σωτηρία ὑπάρχει ἐν πολλῇ βουλῇ. Τοὺς δὲ συγκοινοβιάτας ὁριζόμεθα πειθαρχεῖν πάντας καὶ ὑποτάσσεσθαι αὐτῷ καὶ ἐγκρατεύεσθαι, ὅτι ἐγκράτειά ἐστιν ἁμαρτίας ἀναίρεσις, παθῶν ἀλλοτρίωσις, θελήματος ἐκκοπή, σώματος νέκρωσις, μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν φυσικῶν παθημάτων τε καὶ ἐπιθυμιῶν καὶ ταῖς ὑποθήκαις αὐτοῦ καὶ παραινέσεσι προσέχειν τὸν νοῦν καὶ μηδένα ἐναντιοῦσθαι μηδὲ ἀντιλέγειν τὸ σύνολον καὶ κατὰ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ διοικεῖσθαι τὸ ἱερὸν αὐτὸ κοινόβιον, καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ ἀσκουμένοις ὁσιωτάτους πατέρας τούς τε ἤδη ὄντας καὶ τοὺς εἰσέπειτα συναχθησομένους ὀφείλειν γνωρίζειν κοινόβιον, μονάζοντας κοινοβιατικῶς καὶ διατηρεῖν τοὺς ὅρους τῶν κοινοβίων μοναστηρίων ἀπαρατρέπτως μνημονεύοντας καὶ τοῦ ἡμετέρου Πατριαρχικοῦ ὀνόματος, ὡς νενόμισται, καὶ διάγειν ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἀγάπῃ πνευματικῇ, γνώμην φιλάδελφον κατὰ θεὸν ἔχοντας ὡς μία ψυχὴ ἐν πολλοῖς σώμασιν οἰκοῦσα καὶ συντρέχειν μετὰ προθυμίας καὶ χαρᾶς καὶ δουλεύειν εἰς ὠφέλειαν τῆς μετανοίας αὐτῶν, καὶ ἐπιμελεῖσθαι ὡς τῷ Κυρίῳ δουλεύοντας καὶ οὐκ ἀνθρώποις μὴ ἀσθένειαν προφασιζόμενοι δι' ἀσθένειαν καὶ φειδὼ τῆς σαρκός, ἀλλ' ἕκαστον ἐργάζεσθαι ὅπερ ἂν ἐπιταχθείη παρὰ τοῦ ἡγουμένου. Ταῦτα ἀπεφάνθη καὶ κεκύρωται συνοδικῶς.

Ἐν ἔτει ͵αωλδ^{ῳ} κατὰ μῆνα Φεβρουάριον.

† Κωνστάντιος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† ὁ Χαλκηδόνος Ζαχαρίας. † ὁ Δέρκων Νικηφόρος. † ὁ Μαρωνείας Δανιήλ.

20.

Σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου Μελετίου, δι' οὗ ἐπικυροῦται συμβιβαστικὴ διαιτησία τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος ὡς πρὸς τὰ ὅρια τῶν ἱερῶν μονῶν Δοχειαρίου καὶ Κασταμονίτου.

Ὀκτώβριος τοῦ ἔτους 1845 ἐπινεμήσεως τετάρτης.

Τὸ ἔγγραφον τοῦτό ἐστι καὶ τὸ τελευταῖον Πατριαρχικὸν ἔγγραφον, δι' οὗ ἐξησφαλίσθησαν τὰ βορειανατολικὰ ὅρια τῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου, καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἀγροῦ τοῦ Καλλιγράφου, ὃν ἡ μονὴ τοῦ Κασταμονίτου ἐπὶ αἰῶνας διεξεδίκει, καὶ ὁ ὁποῖος ἐπεδικάσθη τῇ τοῦ Δοχειαρίου μονῇ πλέον ἢ δεκάκις ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος καὶ τελευταίως ὑπὸ τῶν Τουρκικῶν δικαστηρίων διὰ δύο ἱεροδικαστικῶν ἀποφάσεων, ἐπικυρωθεισῶν καὶ διὰ δύο Σουλτανικῶν φερμανίων, ἐκδοθέντων τῷ 1848 καὶ 1850, δι' ὧν καὶ περιεθριγκώθησαν καὶ τὰ πέριξ αὐτῆς ὅρια ἀπό τε τῶν ΔΒΑ΄. μερῶν καὶ τῶν ΑΜΔ΄.

Τὸ σιγίλλιον τοῦτο γραφὲν ἐπὶ μεμβράνης διαστάσεων 0,97 × 0,58 κεῖται ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς μονῆς ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΜΖ΄. καὶ φέρει μολυβδίνην σφραγῖδα διαμέτρου 0,060 καὶ 13 ἀρχιερατικὰς ὑπογραφὰς δυσαναγνώστους. Ὄπισθεν αὐτοῦ γέγραπται: «Κατεστρώθη ἐν τῷ ἱερῷ Ἐκκλησιαστικῷ κώδικι τῆς μεγάλης γραμματείας ὑπ' ἀριθ· 230». Ἔχει δὲ ἐπὶ λέξεως οὕτω:

«† Μελέτιος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† Τὰς μετ' εὐθυδικίας συγκυρούσας τῶν πραγμάτων διαιτήσεις καὶ συνθήκας, αἷς οὐ μόνον ἡ εὔλογος τοῦ δικαίου ἀποκατάστασις ἐκπεραίνεται ἀλλὰ καὶ τῶν ἐρίδων καὶ τῶν λογομαχιῶν ἡ κατάπαυσις διαπράττεται, ταύτας ἡ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλη Ἐκκλησία, εὐγενῶς οἶδεν ἐπικυροῦν καὶ δι' ἐκδόσεως σιγγιλλιωδῶν γραμμάτων κατασφαλίζειν, πᾶσαν διαμφισβητήσεως ἀφορμὴν ἐκ μέσου αἴρουσα, καὶ τοῖς ὁρισθεῖσιν ἐμμένειν ἀραρότως τοὺς πρότερον διαφερομένους παρασκευάζουσα, καθὰ καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος ποιούμεθα.

Καὶ γὰρ ἐνεφανίσθη ἤδη τῇ ἡμῶν μετριότητι, προκαθημένῃ συνοδικῶς, διὰ τῶν ὁσιωτάτων δύο Δοχειαριτῶν πατέρων, ἀπεσταλμένων ἀντιπροσώπων παρὰ τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν μοναστηρίου τοῦ Δοχειαρίου, ἤτοι τοῦ ἀρχιμανδρίτου καὶ ἐπιτρόπου αὐτοῦ κὺρ Θεοφάνους, καὶ τοῦ γραμματέως κὺρ Ἀντωνίου μοναχοῦ, ἐνυπόγραφον καὶ ἐνσφράγιστον διαιτητικὸν γράμμα, γεγραμμένον τῇ γ΄. Ἀπριλίου τοῦ τρέχοντος ͵αωμε΄. σωτηρίου ἔτους, καὶ διαλαμβάνον ὅτι διατρεχούσης διαφιλονεικήσεως περὶ ὁροθεσίων ἀπὸ τοῦ παραθαλασσίου μέρους μεταξὺ τῶν ὁσιωτάτων Δοχειαριτῶν καὶ τῶν Κωνσταμονιτῶν πατέρων, οἱ ὁσιώτατοι πατέρες τῶν λοιπῶν δεκαοκτὼ ἱερῶν καταγωγίων προήχθησαν εἰς εἰρηνοποίησιν καὶ συμβιβασμὸν αὐτῶν, ἵνα μὴ ἐκ τῆς τοιαύτης διαφιλονεικήσεως ἐπισυμβῶσι ζημίαι, καὶ ἄλλα ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα. Ἐφ' ᾧ καὶ διαβασανίσαντες πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὰ τῆς διαφορᾶς ταύτης, καὶ ἐπιτοπίως εἰς θεωρίαν τοῦ τόπου ἀποστείλαντες καὶ ἀντιπροσώπους, καὶ τὰ σωζόμενα ἔγγραφα αὐτῶν ἐπεξελθόντες καὶ παρατηρήσαντες, οὐδένα ἄλλον ἐξεῦρον συμβιβαστικὸν καὶ καταπαυστικὸν τῆς διαφορᾶς τρόπον, εἰμὴ τὴν ἀνανέωσιν τοῦ μεταξὺ αὐτῶν πρὸ ὀγδοήκοντα σχεδὸν χρόνων γενομένου συμβιβασμοῦ δι' ἀμοιβαίων συμβιβαστικῶν γραμμάτων μετ' ἐπικυρώσεως τῆς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ Ἱερᾶς Κοινότητος καὶ τοῦ ἐπιτοπίου Διοικητοῦ. Καὶ ἐπειδὴ τότε πρὸς εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν ἀμφοτέρων τῶν διαφερομένων μερῶν ἐνεκρίθη καὶ διητήθη, ὅπως ὁ πέραν τοῦ νέου Κωνσταμονιτικοῦ Ἀρσανᾶ τόπος ὁ πρὸς τὸν Κωνσταμονιτικὸν παλαιόπυργον ἀποβλέπων, διαμένῃ ἀκαλλιέργητος πρὸς νομὴν μόνον μεγάλων ζώων ἀμφοτέρων τῶν ἱερῶν μοναστηρίων,

καὶ ἤδη ἐσχάτως αἰτία σκανδάλου καὶ διαφορᾶς ἐγένετο ἡ καλλιέργεια χωραφίων τινῶν κειμένων εἰς τὸν ἀκαλλιέργητον τόπον ἐκεῖνον, ἀπὸ τοῦ Αἰγιαλοῦ μέχρι τῆς κάτω Τούμβας λεγομένης, ἥντινα καλλιέργειαν ἐποιήσαντο οἱ Κωνσταμονῖται, ἀπεναντίας τῶν συμβιβαστικῶν ἐκείνων καὶ εἰρηνοποιητικῶν γραμμάτων, ἡ ἐκείνων ὁσιότης βασιζομένη τῇ περιλήψει τούτων, ἐνέκριναν καὶ διητήσαντο ἤδη, ὅπως παύσωσιν οἱ Κωνσταμονῖται τῆς καταχρηστικῆς ταύτης καλλιεργείας τῶν χωραφίων ἀπὸ τοῦ Αἰγιαλοῦ μέχρι τῆς Τούμβας, ἅτινα καὶ πρότερον ὑπῆρχον ἀκαλλιέργητα, μόνον δὲ τὰς σωζομένας ἐλαίας καθαρίζωσι καὶ συνάζωσι τὸν αὐτῶν καρπόν, προσέχοντες τοῦ λοιποῦ ἵνα μὴ καλλιεργήσωσι χωράφιον ἐπὶ σίτῳ ἢ κριθῇ ἢ ἄλλῳ τινὶ τοιούτῳ, μηδὲ ἄλλην τινὰ καλλιέργειαν ποιήσωνται, ἢ ἄλλας ἐλαίας ἐμφυτεύσωσιν ἢ ἐγκεντρίσωσιν, ἀλλὰ μόνον τὰς σωζομένας ὡς εἴρηται ἐλαίας περιποιῶνται καὶ συνάζωσι τὸν καρπόν, χωρὶς τοῦ σπείρειν τι ἢ ποιεῖν νέα πεζούλια λεγόμενα, εἰμὴ καθαρίζειν μόνον τὸν ὑπὸ τὰς ἐλαίας τόπον ἐπὶ συνάξει τοῦ καρποῦ αὐτῶν. Ταῦτα περιέχει τὸ ἐμφανισθέν, ὡς εἴρηται, διαιτητικὸν γράμμα, ἐπιλέγον ὅτι ἐπὶ τὸ μένειν στερεὰν καὶ ἀμετάβλητον τὴν διαίτησιν ταύτην, ἥντινα ἐπεδείξαντο εὐχαρίστως ἀμφότερα τὰ διαφερόμενα μέρη, ἐγένετο συνθήκη μεταξὺ αὐτῶν, ἐγκριθεῖσα καὶ παρὰ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος, καὶ τοῦ ἐπιτοπίου Διοικητοῦ, ὅπως ἐὰν οἱ Κωνσταμονῖται παραβῶσι τὰ διαιτηθέντα, τεθῶσι τὰ ὁροθέσια κατὰ τὰ ἔγγραφα τῶν Δοχειαριτῶν, ἐὰν δὲ οὗτοι, τεθῶσι τὰ ὁροθέσια ἀπὸ τῆς πλησίον τοῦ νέου Ἀρσανᾶ πλάκας, τοῦ καὶ τρυπητοῦ ῥάχωνος, ἀνερχόμενα κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν στεφανιαίαν πέτραν.

Προσηνέχθη δὲ ἀκολούθως θερμὴ αἴτησις παρὰ τῶν ἐξονομασθέντων δύο Δοχειαριτῶν ἀντιπροσώπων τῇ κοινῇ γνώμῃ καὶ τῶν λοιπῶν συναδέλφων αὐτῶν, ὅπως ἐπικυρωθῇ καὶ Ἐκκλησιαστικῶς ἡ τοιαύτη συμβιβαστικὴ διαίτησις.

Τὴν γοῦν αἴτησιν τῆς αὐτῶν ὁσιότητος παριδεῖν μὴ ἔχοντες, ἅτε δὴ τὸ εὔλογον καὶ δίκαιον συνεπιφερομένης, ἔγνωμεν ἐκδοῦναι τὸ παρὸν ἡμέτερον Πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν σιγγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα, δι' οὗ καὶ γράφοντες συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων, καὶ ὑπερτίμων τῶν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν καὶ περιποθήτων ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, πρῶτον μὲν ἐπικυροῦμεν καὶ κρατύνομεν τά τε παλαιὰ καὶ τὰ νέα διαιτητικὰ τοῦ συμβιβασμοῦ γράμματα, εἶτα δὲ ὁριζόμεθα καὶ ἀποφαινόμεθα, ἵνα κατὰ τὴν περίληψιν τούτων, ὁ πέραν τοῦ νέου Κωνσταμονιτικοῦ Ἀρσανᾶ τόπος, ὁ πρὸς τὸν Κωνσταμονιτικὸν παλαιόπυργον ἀφορῶν, μένῃ διὰ παντὸς ἀκαλλιέργητος ἐπὶ μόνῃ νομῇ τῶν μεγάλων ζῴων τῶν δύο τούτων ἱερῶν μοναστηρίων, καὶ μὴ δύνανται τοῦ λοιποῦ οἱ ὁσιώτατοι Κωνσταμονῖται πατέρες καλλιεργεῖν τὰ σκανδάλου πρόξενα χωράφια ἐκεῖνα ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τῆς Τούμβας, ἀλλ' ἔχοντες ταῦτα ἀκαλλιέργητα, προσ-

έχωσιν, ἵνα μὴ καλλιεργήσωσι πώποτε, μήτε χωράφιον ἐπὶ σίτῳ ἢ κριθῇ, ἢ ἄλλῳ τινὶ τοιούτῳ, μήτε ἐλαίας ἄλλας ἐμφυτεύσωσιν ἢ ἐγκεντρίσωσιν, ἀλλὰ συνάζωσι τὸν ἀπ' ἐκείνων καρπόν, ἀφιστάμενοι ὅλως τοῦ σπείρειν τι ἢ νέα πεζούλια κατασκευάζειν, καὶ καθαρίζοντες μόνον τὸν ὑπὸ τὰς ἐλαίας τόπον ἐπὶ συνάξει τῶν καρπῶν αὐτῶν, καὶ συντόμως εἰπεῖν, ἐμμένοντες ὅλως τοῖς ἐγκριθεῖσι καὶ διαιτηθεῖσι συμβιβαστικῶς, ὡς καὶ οἱ ὁσιώτατοι Δοχειαρῖται πατέρες ὀφείλουσιν ἐμμένειν τούτοις. Καὶ ἐὰν οἱ Κωνσταμονῖται ἢ οἱ Δοχειαρῖται ἀθετήσωσί τι τῶν διαιτηθέντων συμβιβαστικῶς, οἱ παραβησόμενοι ὑστερῶνται διὰ παντὸς παντὸς δικαιώματος κυριότητος ἐπὶ τῷ τόπῳ τούτῳ, ὡς ἐκ συνθήκης ἀμφοτέρων τῶν μερῶν διαλαμβάνουσιν ἐπὶ τέλους τὰ διαιτητικὰ τοῦ συμβιβασμοῦ γράμματα, καθ' ἃ μόνον τὸ ἐν τῷ μέσῳ ὁροθεσίῳ μέρος, ὅπου καταρρέουσι τὰ ὕδατα, τὰ μὲν πρὸς τὸ τῶν Κωνσταμονιτῶν μέρος, τὰ δὲ πρὸς τὸ τῶν Δοχειαριτῶν, ἔχει ὑπάρχειν διακεχωρισμένον κατὰ τὴν φυσικὴν θέσιν τοῦ τόπου, ἐχόντων τὸ ἐλεύθερον τῶν τε Κωνσταμονιτῶν καὶ τῶν Δοχειαριτῶν πατέρων καλλιεργεῖν τὸ ἴδιον μέρος, ὡς καὶ τοὺς λοιποὺς ἀδιαμάχους ἰδίους αὐτῶν τόπους. Ταῦτα ἀπεφάνθη καὶ κεκύρωται συνοδικῶς ἐπὶ τὸ μένειν ἀμετάτρεπτα, καὶ ἀμεταποίητα εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Ὃς δ' ἂν καὶ ὁποῖος τῶν ἁπάντων, εἴτε Κωνσταμονίτης, εἴτε Δοχειαρίτης, ἢ ἄλλος τις ἱερωμένος ἢ μοναχὸς τολμήσῃ ἀθετῆσαί τι τῶν διαιτηθέντων καὶ ἄλλως, παρὰ τὰ ἐν τῷ παρόντι ἀποφανθέντα καὶ κυρωθέντα προσενεχθῆναι, καὶ καθ' οἱονδή τινα τρόπον διασεῖσαι καὶ παραβῆναι ταῦτα, ὁ τοιοῦτος ὡς ἀλαζὼν καὶ κακόβουλος καὶ τοῦ δικαίου πολέμιος, ἀφωρισμένος ὑπάρχῃ παρὰ τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ζωοποιοῦ καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος, τοῦ ἑνὸς τῇ φύσει καὶ μόνου Θεοῦ καὶ κατηραμένος καὶ ἀσυγχώρητος καὶ πάσαις ταῖς Πατριαρχικαῖς καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς ὑπεύθυνος, καὶ ἔνοχος τοῦ πυρὸς τῆς γεέννης, καὶ τῷ ἰδίῳ ἀναθέματι ὑπόδικος. Ἐφ' ᾧ καὶ ἀπελύθη τὸ παρὸν ἡμέτερον Πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν σιγγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα καὶ ἐδόθη τῷ διαληφθέντι ἱερῷ καὶ σεβασμίῳ ἡμετέρῳ Πατριαρχικῷ καὶ σταυροπηγιακῷ μοναστηρίῳ τοῦ Δοχειαρίου, εἰς ἔνδειξιν διηνεκῆ καὶ παράστασιν μόνιμον. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ, κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον, ἐπινεμέσεως τετάρτης.

† Μελέτιος Ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Ἐν Γαλαζίῳ 1928.

ΑΡΧΙΜ. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΤΕΝΑΣ

ΚΥΡΙΩΤΑΤΑΙ ΠΗΓΑΙ

Cod. Tubingensis *Mh 466 τ. I-IX.*
Cod. Tubingensis *Mh 198*
Cod. Tubingensis *Mb 37.*
M. Crusii: συγγράμματα
E. Legrand: συγγράμματα
Β. Α. Μυστακίδου: συγγράμματα
Schmid Wilhelm: Verzeichnis d. griech. Handschriften.

Ἄλλαι ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ὑποσημειώσεων.

Αἱ παρενθέσεις ( ) *δηλοῦσι προσθήκας ἢ ἐξηγήσεις.*
Αἱ γωνιώδεις παρενθ. [ ] » *διορθώσεις.*

ΚΡΟΥΣΙΟΣ (ΜΑΡΤΙΝΟΣ)

*Κ**λητὸν χαῖρε, φάος, πολυήρατον ἦμαρ ἀγαυόν:*
***Ρ**ᾷστα φάος τό ὀπάζεις φωτὶ φάοντ' ἐπὶ γαίης*
***ΟΥ**ρανόθεν γλυκερὸν τόδε πολλάκις εὔχομαι ἀνδρὶ*
***Σ**τίλβοντ' εὐχεῖ καὶ δώη τόδε Ἀστεροπητής.*
***Ἰ**δμοσύνῃ, μέν, κλεινέ, πολυτρόπῳ ἔσσεαι αἰέν:*
***Ὄ**λλυσθαι θάνατον δὲ σύ γ' οὔ ποτ' ἂν ἄξιος εἴης*
***Σ**ωζόμενος χαίροις, βιόοις: ἔτος ὄλβιον ἔτος.[1]

[1] *Ἡ ἀκροστιχὶς αὕτη ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ ποιηθεῖσα ὑπὸ μαθητοῦ εὕρηται ἐν τῇ 37β σελίδι σπανιωτάτου βιβλίου, ᾧπερ ἐπιγραφή: Martini Crusii Graecae et Latinae eloquentiae in celeb: Tubingensi Academia professoris celeberrimi Oratiunculae Duae:*

Prima .... altera in Creatione XXI Baccalaureorum, die 23 Sept: 1601 habita . Tybingae MDCII 4ο φύλλ. 37.

ΛΑΣΚΑΡΕΙΣ

1400 - 1869.

«Λασκαρίζειν ἐστίν ἐν λόγοις μὲν καὶ φράσει, τὸ δεινῶς λέγειν καὶ κομψῶς. — Τὸ δὲ ἦθος Λασκαρίζειν ἐστί, τὸ τὰ ἐπιεικῆ καὶ χρηστὰ καὶ εὐαρεστούμενα φρονεῖν.»

Βουδαῖος, ἐν Hodius, de Gr: illustr: 268.

Α

1. Ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν συνῆγον ἐν ἰδίοις σημειώμασι καὶ κατέγραφον εἰδήσεις ὅσας ἐκ τύχης μᾶλλον ἢ ἐκ συμπτώσεως ἢ ἐξ ἐπὶ τούτῳ μελέτης περὶ ἀρχαιοτέρων βυζαντινῶν οἴκων καὶ νεωτέρων πρὸ τῆς Ἁλώσεως καὶ μετ' αὐτὴν κατὰ τὰς μελέτας μου συνήντων. Ὁμολογῶ, καὶ δὲν ἀποκρύπτω τὴν ἁμαρτίαν μου, ὅτι αἱ μελέται μου αὗται περὶ ποικίλα περιεστρέφοντο θέματα, διὰ τὰ ὁποῖα ἐπεβάλλετό μοι ἵνα κάτι μάθω καὶ διδαχθῶ καὶ ἐκ τοῦ ἐγγύτερον ἀσχοληθῶ, ἅτε τοιαύταις ὑπηρεσίαις οὐχὶ δυσαρέστοις ὑπηρετῶν. Καὶ ὑπήκουον ἰδίᾳ προαιρέσει φιλοτιμούμενος ὅπως μὴ φανῶ ὀλίγος εἰς τὰς ὑπηρεσιακὰς ταύτας εὐγενεῖς τῶν προϊσταμένων ἀρχῶν μου ἀξιώσεις.

Παραδίδων τῇ δημοσιότητι τὰ περὶ Λασκάρεων, εἶτα τὰ περὶ Ραλ(λ)ῶν σημειώματα, ἅτινα κατὰ διαφόρους καιροὺς ἔτυχεν ἵνα περισυλλέξω, οὐδεμίαν ἀξίωσιν ἔχω ὅτι καλῶς ἀπηρτισμένην ἐργασίαν τοῖς φίλοις προσάγω, τοὐναντίον, ὡς ἀπό τινων ἐτῶν ἐπαναλαμβάνω, ἐπιθυμῶ ἵνα μὴ ταῦτα ἀφανισθῶσι, δῶσι δὲ ἀφορμὴν ἄλλοις καὶ ὑγείας καὶ χρόνου καὶ βιβλίων εὐμοιροῦσιν, ἵνα συμπληρώσωσι, τάξωσιν ἐν τάξει, ἢ καὶ ἐξ ἄλλων μελετῶν ἐπανορθώσωσιν, ὡς ἐκ τούτου «χρὴ τοὺς νοῦν ἔχοντας τοιούτους εἶναι κριτὰς τοῖς ἄλλοις, οἵωνπερ καὶ αὐτοὶ δι' ἑαυτοὺς ἀξιώσαιεν», διότι οὐδὲ μίαν τῶν γνωστῶν γενεαλογικῶν πραγματειῶν παρ' ἐμοὶ ἔχω, τῶν ὑπὸ Ἑλλήνων συγγεγραμμένων, οὐδὲ τὸν παρὰ Al. Gardner, Lascarids of Nicaea, (London, 1912) γενεαλογικὸν πίνακα ὑπ' ὄψιν ἔλαβον.... Ἐν τοιαύταις μάλιστα ἐργασίαις, ἐν αἷς γενεαλογικαὶ γεωγραφικαὶ διακλαδώσεις οἴκων παρουσιάζονται, σπουδὴ καὶ βία δὲν ἐπιτρέπεται. Τὰ ἐμὰ σημειώματα εἶναι πετράδια πρὸς οἰκοδομήν.

Τίνας ὑπ' ὄψιν εἶχον πηγὰς ἐν τῇ περισυλλογῇ τῶν σημειωμάτων τούτων, ὁ ἐπιεικὴς ἀναγνώστης βλέπει ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα, ὥστε πᾶς περαιτέρω λόγος περιττός. Οὐχ ἧττον τὰ χειρόγραφα τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου, τὰ Ἡμερολόγια αὐτοῦ (Diaria) ἄλλοτε οὐχὶ ὀλίγον διέθρυψαν τὴν ἐμὴν

φιλοτιμίαν, ἵνα συναρμολογήσω ὁπωσδήποτε τὰ σημειώματα ταῦτα καὶ ἀπαρτίσω ἓν μικρὸν ὅλον πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ τμήματος τούτου τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν Ἱστορίας εὐχόμενος ὅπως ἄλλοι ἐξεύρωσι νέας ἀγνώστους εἰδήσεις περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων ἀξιοσπουδάστων τοιούτων.

2. Μαρτῖνος ὁ Κρούσιος, ὁ τῶν γλωσσῶν καὶ τῶν συγγραφέων ἑκατέρας Ρώμης ἐν Τυβίγγῃ διδάσκαλος, ὁ ἀπὸ τοῦ 1559 μέχρι τοῦ 1607 ἐν τῇ συμπαθεῖ πόλει τῆς Βυρτεμβέργης μετὰ σθένους καὶ παρρησίας ἐργασθεὶς ὑπῆρξεν ἄνευ δευτέρου λόγου ἐπιμελέστατος ἐρευνητὴς τῶν ἑλλήνικῶν πραγμάτων μετὰ πάθους προσπαθῶν ἵνα πληροφορηθῇ περὶ ὅλων τῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν ἀφορώντων καὶ ἀναγράψῃ ταῦτα, περὶ δὲ τῶν νέων Ἑλλήνων, de hodiernis Graecis, quae ipsorum religio esset, quae lingua, scientia, et alia, certius et uberius. Μελετῶν τοὺς ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ διδάσκων αὐτοὺς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ μετ᾽ ἰδιαζούσης στοργῆς, εἶχεν ἀνάγκην ἵνα μάθῃ πολλὰ καὶ ἐννοήσῃ πολλὰ διὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ[1], ζητητικώτατος δὲ ὢν καὶ ὡς οὐδεὶς τῶν ὁμοεθνῶν αὐτοῦ τῆς Ἑλλάδος φωνῆς καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους θαυμαστὴς καὶ φίλος, ἐζήτει ἵνα μάθῃ τὰ κατὰ τὴν γραφομένην καὶ λαλουμένην γλῶσσαν τῶν Ἑλλήνων, διότι ἐνομίζετο ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος σχεδὸν δὲν ζῇ, δὲν ὑπάρχει καὶ ὅτι σὺν τῇ ἐλευθερίᾳ τὰ πάντα... ἀπώλεσεν. Οἵαν ὅμως χαρὰν ᾐσθάνθη, ὅτε παρὰ τῶν ἐν τοῖς Πατριαρχείοις, καὶ δὴ παρὰ τοῦ πρωτονοταρίου Θεοδοσίου τοῦ Ζυγομαλᾶ ἐπληροφορήθη τὰ περὶ θρησκείας, τὰ περὶ παιδείας, οἵαν εὐχὴν ἔδιδε τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν τῇ συνεχεῖ κατὰ τὸ δυνατὸν πνευματικῇ μετ᾽ αὐτῶν ἐπικοινωνίᾳ· διότι ἐν τῇ καθ᾽ ἡμέραν προσευχῇ — ἦτο εὐσεβέστατος ὁ Κρούσιος καὶ φιλακόλουθος, σπανιώτατα ἔλιπεν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας καὶ κατ᾽ αὐτοὺς τοὺς ἑσπερινοὺς μάλιστα προσήρχετο, ὅτε θείου λόγου δεύτερον κήρυγμα ἐγίνετο[2] — ηὔχετο ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους, ἐμνημόνευε κατ᾽ ὄνομα καὶ τοῦ πατριάρχου ἀκόμη, ἐὰν ἐγνώριζε τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τῶν φίλων, ὧν παρηκολούθει φιλικώτατα, ὅσον αὐτῷ δυνατόν, τὴν τύχην. Ἔχαιρε καὶ συνέχαιρε τοῖς φίλοις καὶ γράμματα καὶ ἐπιθαλάμια ἔπεμπεν ὡς ἐπὶ τοῖς γάμοις τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ

[1] «Ἀφ᾽ οὗ ἡ Κωνσταντίνου καὶ ἡ πάλαι εὐδαίμων Ἑλλὰς ἐξετουρκώθη: καὶ καταγραφὰς «τῶν σήμερον πόλεων (ὡς Ἀθηνῶν, Θήβης, Θεσσαλονίκης, Κορίνθου, Σπάρτης) καὶ τῶν σῶν Κυθήρων καὶ ἄλλων νήσων....» Ἐπιστολὴ πρὸς Μάξιμον τὸν Μαργούνιον τῆς 27 Ἀπριλίου 1588, Μυστακίδου ἐν 25τηρίδι Κόντου σ. 171. — Ἐδίδασκεν ὁ Κρούσιος Θουκυδίδην καὶ Ὅμηρον κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα, καὶ δι᾽ αὐτὸ ἐζήτει καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἀπεικόνισμα «Θουκυδίδου ἕνεκα, ὃν τοῖς φοιτηταῖς διεσάφει» Turcogr. 446.

[2] Καθ᾽ ἡμέραν σχεδὸν σημειοῦται: Scripsi concionem graece in Templo, μίαν ἢ δύο ἢ καὶ πλείονας, ὥστε ὑπὲρ τὰς ἑξακισχιλίας (6000) Ὁμιλίας, (Conciones)

καὶ δωρίδια μικρά[1]· ἀλλὰ καὶ ἐλυπεῖτο καὶ συνελυπεῖτο τοῖς μετ᾽ αὐτοῦ συναλλασσομένοις ἐπὶ τοῖς ἀτυχήμασιν, ἐπὶ ταῖς θεομηνίαις, προσεφέρετο ὡς πρὸς τοὺς φιλτάτους αὐτῷ Γερμανοὺς καὶ παρεμυθεῖτο τὰ ἑαυτοῦ παθήματα καὶ τὰς συμφορὰς αὐτοῖς προβάλλων. Ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Δαυίδην Χυτραῖον, τὸν πάνυ[2] εἰς Ροδόπολιν (Rostochium) ἀποστελλομένη κατὰ Δεκέμβριον τοῦ ͵αφπ΄ σωτηρίου ἔτους παραμυθητικῇ ἐπὶ τῇ ἐπισκηψάσῃ εἰς τὴν πόλιν ταύτην καὶ τὴν λοιπὴν Γερμανίαν λοιμικῇ καὶ τῷ θανάτῳ τῶν οἰκείων τοῦ σοφοῦ τούτου φίλου, ὅστις ἐστερήθη ἓξ ἀγαπητὰ τέκνα καὶ ἕβδομον θυγάτριον, ἀναμιμνήσκεται ὁμοίων οἰκογενειακῶν αὐτοῦ παθημάτων καὶ περιστατικῶν[3] ἀξίων ἵν᾽ ἐν ἄλλῳ μέρει ἀναγραφῶσι καὶ οὐχὶ ἐν τῷ παρόντι. Ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ πρὸς ἄλλον σοφόν, ἣν ἐν ὑποσημειώσει τίθημι, τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ βίου πληροφορούμεθα[4] ἀξιόλογα σημεῖα.

ἐν χειρογράφοις τόμοις εἴκοσιν, ἂν μὴ μὲ ἀπατᾷ ἡ παλαιωθεῖσα σημείωσίς μου ὑπὸ Mβ 19 ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Πανεπιστημίου φυλάσσονται. Ὅσας δὲ αὐτὸς οὗτος Ὁμιλίας ἐφ᾽ ὅλαις ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς τοῦ ἔτους λειτουργίαις συνέθηκεν, τὸ ὅλον 516 μετὰ ἐπιπόνους προσπαθείας ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ μέγα αὐτοῦ σύγγραμμα, τὸ τετράτομον, ὅπερ φέρει τὸν τίτλον: «Στέφανος τοῦ Ἐνιαυτοῦ, τουτέστιν Ἐξήγησις Εὐαγγελίων καὶ Ἐπιστολῶν τῶν δι᾽ ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐν ταῖς Κυριακαῖς ἡμέραις, καὶ ἑορταῖς ἐν ἐκκλησίᾳ ἀναγινωσκομένων: ἐκ τῆς Τυβίγγης, καὶ ἄλλων θεοκηρύκων ὑπὸ Μαρτίνου τοῦ Κρουσίου ἐν τῇ Τυβιγγαίᾳ Ἀκαδημείᾳ διδασκάλου τέτταρσι τόμοις συγγραφεῖσα». Ἕπεται ὁ τίτλος ὅλος καὶ λατινιστὶ Corona . . . . Witembergae, 1602—1603. Δίστηλον, ἑλληνιστὶ-λατινιστὶ τοῦ πρώτου μήκους, ὡς ἀλλαχοῦ αὐτὸς ὁ Κρούσιος σημειοῦται. Τὸ σύγγραμμα, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφὴ διδάσκει, εἶναι καὶ διὰ τοὺς ἡμετέρους ἱεροκήρυκας ἀξιόλογον.

[1] «Μοσχιάδα Εἰρήνην γήμαντος, ἀγακλέα κούρην. Germanogr: σ. 202. Ὅρα περὶ τῶν γάμων, Αὐτόθι σ. 231, ὅπερ ἀναδημοσιεύει καὶ ὁ Legrand, Notice biographique σ. 65. Ἐλάμβανεν ὅμως καὶ ὁ Κρούσιος ἀντίδωρα. Βλέπε: Turcograecia, 466—468, διὰ τοῦ εἰς Γερμανίαν ἐπιστρέφοντος Γερλαχίου.

[2] Ἔχομεν τοῦ Χυτραίου: Oratio de statu ecclesiarum hoc tempore in Graecia, ἐν Wittembergae. ἔκδ. 1580. Ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ (σ. 71-72) ἀπαντᾷ. Ἀπάντησις τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου λίαν σοβαρὰ καὶ πατριαρχικὴ ἀληθῶς, ὅτι εἰ καὶ τὸ γένος ἡμῶν ὑπέπεσε, ἀλλ᾽ εὐσεβείᾳ ἀνένευσε κλπ, (περὶ ὧν ὅρα Μυστακίδου, Germanograeca σ. 55), καὶ ὅτι ζῇ καὶ κινεῖται.

[3] Mh 466, Diarium, σ. 343 κυρίως. Ὁ Κρούσιος ἦτο πολύτεκνος: Πβ. Germanogr: 113 «εἰς τὰ ἐμὰ τέκνα». Ε΄ Μαΐου ͵αφπα΄. «οἱ δ᾽ ἄλλοι φιλόπαιδος ἐνὶ κόλποισιν Ἰησοῦ». Ἀληθὴς χριστιανὸς ὁ Κρούσιος.

[4] Ἐν Diarium τ. VIII σ. 166 ἔτους 1600 Μαΐου 28, Die ☿ (=τετάρτῃ) lucido.

Τῷ ἐνδόξῳ τῆς νομικῆς σοφίας διδασκάλῳ καὶ τῆς περιβοήτου Νυρεμβέργης πιστῷ συμβούλῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ τῷ Πποργσερειτίῳ φίλῳ παλαιῷ καὶ ἀρίστῳ ἐν τῷ θεανθρώπῳ χαίρειν.

..Παραμυθητικὴ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς συζύγου αὐτοῦ, ἐν ᾗ μεταξὺ λέγει καὶ τὰ ἑαυτοῦ παθήματα πρὸς παρηγορίαν, γνωστὰ δὲ γίνονται ἡμῖν τάδε: «Ἐγώ. . . ὅς γε πρὸ μὲν σχεδὸν λθ΄. ἐτῶν τὴν πρώτην γυναῖκα θανάτῳ ἀπεστερήθην· πρὸ δὲ σχεδὸν

3. Ὁ Κρούσιος ἦτο φιλελληνέστατος, ὡς εἶπον καὶ ἄλλοτε, φιλελεήμων καὶ φιλόξενος, ἐφιλοφρονεῖτο τοὺς πρὸς αὐτὸν καταφεύγοντας, ζητείας ἕνεκεν ἕλληνας καὶ εἰς προγεύματα ἐκάλει, καθ᾽ ἃ ἐκ τῆς μετ᾽ αὐτῶν ἀναστροφῆς πολλὰ ἀληθῆ ἢ καὶ περιᾳδόμενα ἐπληροφορεῖτο καὶ κατέγραφε περὶ τῶν χωρῶν καὶ τῶν πόλεων, ἐξ ὧν οὗτοι προήρχοντο, ἐλυπεῖτο διότι τινὰς ἐξ αὐτῶν δὲν ἦτο ὑλικῶς ἀνεξάρτητος ἵνα κρατήσῃ παρ᾽ αὐτῷ πρὸς διδασκαλίαν μὲν αὐτῶν ἀλλὰ καὶ ὠφέλειαν αὐτοῦ διὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς νέας ἑλληνικῆς ὅσον οἷόν τε βαθύτερον. «Διαφυλάττειν ἐγὼ τὴν Ἑλλάδα φωνὴν καὶ πλατύνειν ἐν τῇ Γερμανίᾳ κατὰ τὴν ἀσθένειάν μου καὶ πειρῶμαι ἀπὸ ἐτῶν περίπου ἑξήκοντα μέχρι δεῦρο. . . . .» ἔγραφε ἐν ἀνεκδότῳ ἐπιστολῇ πρὸς Ἱερεμίαν τὸν Τρανὸν τὸν Πατριάρχην. Ἐπόθει ἵνα ἀκολουθήσωμεν αὐτῷ καὶ τοῖς ὁμοτρόποις αὐτοῦ εἰς τὰ τῆς νέας, τῆς νεοτεύκτου θρησκείας, τῆς τῶν διαμαρτυρομένων δῆλα δή, καὶ προσεῖχε πολὺ εἰς τὰς ἐνεργείας τῶν φράρων, τῶν παπιστῶν, καὶ τὴν προσοχὴν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἰησοῦ ἐφείλκυεν. Ἐφοβεῖτο μὴ οἱ φράροι ἐπιτηδείως συντελέσωσιν εἰς τὴν ψύχρανσιν ἢ διακοπὴν τῶν σχέσεων ἡμῶν πρὸς τοὺς ἐν Τυβίγγῃ, διότι, ὡς ἄλλοτε εἰς φῶς ἤγαγον, ἐσπούδαζεν ἵνα αἱ σχέσεις αὗται φιλικαὶ καὶ χριστιανικαὶ μεταξὺ Γερμανῶν καὶ Γραικῶν τελῶσι, καὶ ὁμοδοξίας καὶ ἀγάπης δεσμῷ συνέχωνται», ἀφοῦ ἐθνικῶς καὶ θρησκευτικῶς, ἡμεῖς οἱ ἕλληνες ζῶμεν, εἰ καὶ ὑπὸ στενὰς περιστάσεις [1].

4. Ἐν ἀνεκδότῳ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Ματθαῖον Δρεσσῆρον, (Dresserus) τὸν τῆς Λιψίας καθηγητήν, ἀκριβῶς περὶ τοῦ ἀπὸ τῶν καθολικῶν — τῶν παπιστῶν — ἐν Αὐστρίᾳ διωγμοῦ ποιεῖται ὡς ἑξῆς λόγον: «... Σήμερον παπιστικὸς ἐν Αὐστρίᾳ διωγμὸς τῆς ἀληθοῦς ἡμῶν πίστεως, ἢ προσθέσθαι τῷ παπισμῷ ἢ τῇ ἕκτῃ ἑβδομάδι τῆς τοῦ αὐτοκράτορος ἐπικρατείας ἐκχωρεῖν. Ὁ Κύριος βοηθείη». Ἡ ἐπιστολή, ἣν, θεοῦ διδόντος, προσεχῶς πλήρη δημοσιεύσω, διότι καὶ περὶ πατριαρχικῶν πραγμάτων ἐν αὐτῇ γίνεται λόγος, γράφεται «ἀπὸ Τυβίγγης, τῇ μετὰ τὴν ιγ´ Μαρτίου μηνὸς νυκτί, ἔτει τῆς σωτηρίας τῷ ͵αφπς. (Diarium, III.).

Φόβος συνεκράτει καὶ τὸν Κρούσιον καὶ τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Βενετίᾳ ἐμπίστους ἀνταποκριτὰς αὐτοῦ καὶ ἠνάγκαζεν ἵνα πολλὰ ἐν χειρογράφοις τοῦ ἀκινδύνου χάριν, μυστικὰ τηρήσωσι καὶ κατ᾽ ἀκολουθίαν μὴ τῇ δημοσιότητι διὰ τοῦ τύπου παραδώσωσιν. [1] Ἐντεῦθεν τὰ παρατηρηθέντα ὑπ᾽ ἐμοῦ χάσματα ἐν τῇ Turcograecia, καὶ τὰ δημοσιευθέντα μερικὰ συμπληρώματα. Ὁ μὲν Ζυγομαλᾶς διὰ τοὺς Ἀγαρηνούς, ὁ δὲ Κρούσιος διὰ τοὺς παπίστας, ἴσως ἴσως τολμῶ εἰπεῖν καὶ διὰ τοὺς Ἰουδαίους, οἵτινες κατὰ τοὺς περὶ τὸν κρατοῦντα πρέπει ἵνα καλῶνται «ἑβραΐσχε» Καουφλέϊτε καὶ οὐχὶ Ἰουδαῖοι (Diarium, VI). «Ὁ Θεὸς ἡμᾶς «ἐλεείη», γράφει ὁ Κρούσιος ἐν ἀνεκδότῳ σημειώσει ἀξίᾳ λόγου πρὸς ἔκδοσιν.

5. Ὁ Κρούσιος «φιλέλλην ἐγὼ βάρβαρος» ἅμα λαβὼν «ἐξ Ἕλληνος εὐγλώττου καὶ τιμιωτάτου, τοῦ θεοφιλεστάτου Κυθήρων ἐπισκόπου, Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου ἐπιστολὴν ὑπερεχάρη ὅτι ἔκρουσε καὶ οὐκ ἀπεκρούσθη τὸ τῆς κρούσεως τολμηρόν, καὶ ἀπήντησεν αὐτῷ ἐκτενῶς, ὡς ἦν αὐτῷ σύνηθες κατὰ τὴν κζ´ Ἀπριλίου τοῦ ͵αφπη´ ἔτους δι᾽ ἐπιστολῆς σπουδαίας γνωσθείσης ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐν τῷ ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τῆς καθηγεσίας τοῦ πολλοῦ Κόντου πανηγυρικῷ τόμῳ... Ἔκτοτε καὶ μετὰ τὴν διαφορὰν τῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων καὶ τὴν διακοπὴν τῶν θρησκευτικῶν συζητήσεων οὔτε ἡ φιλελληνία αὐτοῦ ἐμειώθη οὔτε ἡ πρὸς τοὺς πάσχοντας καὶ εἰς αὐτὸν τρέχοντας Ἕλληνας ἀγάπη καὶ βοήθεια ἔλιπε. Τὰ πάντα δι᾽ αὐτοὺς ἔπραττε καὶ ἔγραφεν. Ἄξιον δὲ ἰδιαιτέρας διὰ τὸν τὸν Κρούσιον ἐξάρσεως εἶναι ὅτι αὐτὸς παιδιόθεν, ὡς γινώσκομεν, συντρεφόμενος εὐαγγελικαῖς ἐπιμελείαις καὶ μετὰ τῶν θείων πατέρων καὶ τῶν ἑλλήνων συγγραφέων ἡμέρας καὶ νυκτὸς καὶ ἐν ἐνυπνίοις (ὄνειαρ) [2]

λδ´ τὴν δευτέραν, πρὸ δὲ α ἐνιαυτοῦ τὴν τρίτην: πόσας οὖν καὶ πηλίκας ἐμοὶ συμβῆναι εἰκὸς λύπας καὶ μᾶλλον γε ἐν χηρείᾳ νῦν καὶ βαθεῖ γήρᾳ, καὶ υἱῶν ἀποβολῇ, περιλειφθεισῶν δύο μόνον θυγατέρων καὶ τούτων ὅμως γεγαμημένων. . . .—» Τὰ περαιτέρω ἀδιάφορα τῷ ἀναγνώστῃ. Scripta aliquot consolatoria καὶ ἑλληνιστὶ ἀλλαχοῦ.

— Ἐκ τῆς τρίτης συζύγου ἀπέκτησεν ἕνδεκα τέκνα. Σχετικὰ γράφω ἐν τῇ περὶ Ραλ(λ)ῶν πραγματείᾳ μου.

[1] Μυστακίδου, Germanograeca, 71-72 καὶ 58-59 τῶν φράρων. . . . οἵ σφᾶς αὐτοὺς παπίστας καλοῦσι,» καὶ ἀνέκδοτον μέρος συμπληροῦν τὸ ἐκ φόβου μὴ τυπωθὲν τότε ἐν τῇ Turcograecia (σ. 428-435 ἐπιστολὴ) πρὸς πίστωσιν τῶν συμβαινόντων (Diarium, I, 187).

Μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἀκριβέστατα κατὰ ὑπερμεσοῦντα τὸν Ιϛ´ αἰῶνα ἐπιφαίνεται ἡ σύστασις καὶ ἡ δρᾶσις τοῦ τάγματος τοῦ Ἰησοῦ. (Ἰησουϊτῶν). Περὶ τῆς ἐνεργείας καθολικῶν βλέπε: Χρ. Παπαδοπούλου (νῦν Μακαριωτάτου καὶ σοφωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν) ἐν Ἱστορικαῖς Μελέταις ἀξιόλογον μελέτην: «Κύριλλος ὁ Λούκαρις καὶ ἡ ἐν Ρώμῃ Ἑλληνικὴ Σχολή.»

[1] Μάξιμος ὁ Μαργούνιος λαβὼν ἐπιστολὰς τοῦ Κρουσίου ἅμ᾽ ἀναγνοὺς ἕνεκα τοῦ ἐκ παπιστῶν φόβου τῷ πυρὶ παρέδωκε. Ἡ παπικὴ Ἐκκλησία καὶ αὐτὸν ἐζήτει ἵνα τῷ ἱεροδικείῳ ὑποβάλῃ, ἐφ᾽ ᾧ καὶ διπλωματικὸν ἐπεισόδιον μεταξὺ τοῦ ἐν Ρώμῃ ἀντιπροσώπου τῆς Βενετίας καὶ τοῦ πάπα Κλήμεντος τοῦ Η´. κατὰ 1593, περὶ οὗ καλλίστην παράγραφον δύναται ἵν᾽ ἀναγνῶ, ὁ ἐνδιαφερόμενος ἐν Β´. τόμῳ τῆς Bibliogr: Hellénique: τοῦ Legrand σ. LV — LVI.

[2] Ἔβλεπε καθ᾽ ὕπνους ὄνειρα περίεργα, ἅτινα τῇ ἐπιούσῃ ἐν ὀλίγαις ἢ καὶ πολλαῖς σειραῖς, ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητος καὶ κατέγραφεν ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ, πολεμικά, ἑλληνικά, ἐξηγήσεις καὶ ἑρμηνείας ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, δωρεὰς βιβλίων, ὧν ἐπεθύμει τὴν κτῆσιν, οἰκογενειακά, συμποσιακά. Εἶχε κληθῆ «μετὰ τῆς προαποθανούσης μητρὸς αὐτοῦ in mensa, in Constantinopoli παρὰ τῷ Σουλτάνῳ. Ὁ

ἀναστρεφόμενος οὐδέποτε φράσιν τινὰ ἢ λέξιν κατὰ τῶν Ἑλλήνων καθόλου ἢ κατ᾽ ἐκείνων, μεθ᾽ ὧν ἀλληλογραφίαν εἶχεν, ἐν τοῖς πολυτόμοις αὐτοῦ χειρογράφοις δυσάρεστον ἢ τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν θίγουσαν ἐνέγραψεν, ὡς ἐγὼ τοὐλάχιστον παρετήρησα, καίτοι εἰς ἄλλα πράγματα ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ ἐδεικνύετο ὁρμητικὸς καὶ πικρὸς (Πρβ. π.χ. ἔριδα αὐτοῦ γραμματικὴν-φιλολογικὴν πρὸς τὸν Νικόδημον Frischlin, [1] καὶ τὴν περὶ τῆς ἔριδος ταύτης βιβλιογραφίαν ἀξίαν λόγου ἐν Strauss, 1855 ἐν Φραγκφούρτῃ VIII † 585 σελ.)

Ἔχει ὁ ἴδιος ἐν τῷ ὑπ᾽ ἀρ. καὶ γρ. Μβ 37 κώδικι, ὡς θὰ ἴδωμεν, κατάλογον τῶν ἐπισκεψαμένων αὐτὸν ἀπὸ διαφόρων μερῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ συντυχόντων αὐτῷ Ἑλλήνων «Graeci homines, qui mecum (in Germania) fuerunt diversis temporibus, ex quorum ore ea, quae ad hodiernam corruptam Graecam linguam pertinent, annotavi [2],

Σουλτάνος προέπιεν αὐτῷ εἰς γερμανικὴν γλῶσσαν προσηνῶς καὶ μετὰ πρεπούσης ἱλαρότητος. Ὁ Κρούσιος ἠπόρησε καὶ ἠρώτησε τὴν Α. Μεγαλειότητα ποῦ καὶ πῶς ἐξέμαθε τὴν γερμανικήν. Ὁ Σουλτάνος ἀπήντησε. bei leuten umb mich (= ἐκ τῶν παρ᾽ ἐμοὶ θεραπόντων.).. Ὁ Κρούσιος περαιτέρω ἠρώτησεν ἐὰν δύναται ἵνα παραλάβῃ μεθ᾽ ἑαυτοῦ ἐπιστρέφων (in Germaniam) καὶ κανὲν παλαιὸν ἑλληνικὸν βιβλίον. Ὁ Σ. ἀπήντησεν: «μάλιστα ν᾽ ἀναζητήσωμεν μεταξὺ τῶν βιβλίων μας.»

Ἐν δὲ τῷ IV r: σ. 467 τοῦ Diarium σημειοῦται: Media 3α «hora noctis 5 diem Dec: praecedentis ὄνειρ: σχεδὸν ἑλληνιστὶ ὅλον τὸ ὄνειρον ἀναγράφεται, οὗ ὑποκείμενον ἡ Αὐγούστα Εἰρήνη ἡ βυζαντίς, τὸ ῥόδον ἄνευ ἀκανθῶν, ὡς τὰ δημοτικὰ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ᾄσματα ὀνομάζουσιν αὐτήν, καὶ σύζυγος Φιλίππου τοῦ Σουηβικοῦ († 1208), ἧς καὶ τὸν τάφον προσεκύνησα μεταβὰς εἰς Lorch εἰς τὴν Μονήν, ὅτε μετ᾽ ἐνθουσιασμοῦ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐν τῇ παραδόσει τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ Β. von Kugler προφερόμενον ἤκουσα. Οἷαι θεῖαι καὶ ἱεραὶ ἀναμνήσεις! Ἐν τῷ Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ (1888-89) τοῦ μακαρίτου Ἀσωπίου ἐδημοσίευσα ἄρθρον, ἂν καλῶς ἐνθυμῶμαι — ἡ ἐν Λόρχ μονὴ καὶ ἡ βασιλὶς Εἰρήνη — μετ᾽ εἰκόνος ὑπὸ τὴν ῥητορικὴν ἐπίδρασιν τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ μου γραφέν.

Φυλλάδιον εἰς 4ον περὶ αὐτῆς τοῦ Κρουσίου: Oratio de regina rom. aug. Irena, vel Maria graeca Philippi Suevi charissima uxore, ἐν Τυβίγγῃ τυπωθὲν τῷ 1593 ζητήσας πρὸς ἀγοράν, ὡς καί τινα ἄλλα, τὸ de Friederico I Barbarossa κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος αὐτόθι τυπωθὲν δὲν ἠδυνήθην ἵνα εὕρω. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Τυβίγγης ἀκόμη δὲν ἔχει. Ἐν τῇ τοῦ Μονάχου μόνον αὐτὰ εἶδον. Οὐχὶ σπάνια ἀλλὰ σπανιώτατα τὰ τοῦ Κρουσίου ἔργα ἀπὸ διακοσίων ἐτῶν!

[1] Frischlin (1547-1590), ἑλληνιστὶ Βατράχιος κατὰ Κρούσιον, «ἀχαριστότατος καὶ ἔχθιστός μοι, δεινότατος ψεύδεσθαι καὶ διαβάλλειν...» Ἐφοβεῖτο μὴ οὗτος γράψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ συκοφαντήσῃ αὐτὸν τοῖς φίλοις, καὶ οἱ φίλοι φρισχινίσωσιν. Ὅρα ἐπιστολὴν τοῦ Κρουσίου πρὸς τὸν Φιλαδελφείας Γαβριὴλ εἰς Βενετίαν περὶ τούτου δημοσιευθεῖσαν ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησιαστ: Ἀληθείᾳ, 1894 καὶ Μυστακίδου, Germanograeca σ. 65 ἐν εὐρείᾳ ὑποσημειώσει. (Diarium, IV, 72 κ. ἑ.) διὰ πλείονα.

[2] Germanograecia, Oratio de conservanda lingua graeca αὐτοῦ «ἐν πληθούσῃ» Aula... Liber primus. Εἶτα ἐν σ. 80 λόγος περὶ τῶν τῆς νεότητος εἰς ἐλευθερίους σπουδὰς προτρεπτικῶν. Ἑλληνιστί. — Προσέτι ὅρα καὶ ἑλληνιστὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Σέγγιον... εἰς Πατάβιον, αὐτόθι σ. 239. W. Schmid, Verzeichnis der griechischen Handschriften d. K. U. Biblioth. zu Tübingen 1902 σ. 76. Ὅρα διὰ περαιτέρω αὐτόθι.

ὡς σημειοῦται ὁ ἴδιος ἐν τῷ ἀναμείκτῳ τούτῳ κώδικι (Varia Graeca) εἰς δύο διάφορα μέρη.

6. Ἐκ τοῦ IV τ. τοῦ Diarium τὰ περὶ Λεοντίου τοῦ Κυπρίου ἄλλοτε διασαφῶν ἐδημοσίευσα ἐπιστολὴν τοῦ Κρουσίου πρὸς τὸν Μαργούνιον Κυθήρων ἐπίσκοπον, ἐν ᾗ ὁ τῆς Τυβίγγης διδάσκαλος παραπονεῖται ὅτι «προθύμως ἂν κατέσχομεν αὐτὸν ὧδε, μαθήμασι καλοῖς κεκοσμημένον... ἀλλὰ πῶς ἂν ἠδυνήθην; οὐκ ἔχει αὐτὸς χρήματα, ὅθεν ἂν ἀποζήσειε, κἀγὼ οὐκ εἰμὶ τῶν πλουσίων, ὥστε δωρεὰν δύνασθαι αὐτὸν τρέφειν... κλπ. [2]. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ ὁ Κρούσιος περὶ τοῦ Καβάσιλα Συμεὼν τοῦ λόγου ὄντος ὁμολογεῖ ὅτι ἕτοιμος ἦτο ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ οἴκῳ ἐπὶ ἑξάμηνον ἢ καὶ πλέον ἔτι φιλοξενίαν ἵνα παράσχῃ, ἐὰν εἶχε τὰ πρὸς τοῦτο μέσα, μὴ ἀποκρύπτων ὅτι καὶ πρὸς τὸ συμφέρον αὐτοῦ τοῦτο θὰ ἔπραττεν «ἐπὶ τῷ μαθεῖν ἐκ τῆς μετ᾽ αὐτοῦ συνουσίας τὴν σήμερον μιξοβάρβαρον Γραικὴν γλῶσσαν [2], ἣν πράγματι μετ᾽ ἀξιοπεριέργου ἐπιμελείας παρηκολούθει καὶ εἰς τὴν ἐξέτασιν αὐτῆς πρῶτος τῶν ἐν Γερμανίᾳ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἔστρεψε [3].

Ὅπερ δὲ ἄξιον πολλῆς προσοχῆς ἐν τῇ ἀνεκδότῳ ἐπιστολῇ, ἧς ἀνωτέρω (§ 4) ἐμνημόνευσα, ὁ Κρούσιος θεωρεῖ ἐκ θεοῦ τιμωρίαν τὴν ἐγκατάστασιν ἐν Στουτγάρδῃ Ἰουδαίων, διότι «οὔποτε... ἠθέλησαν οἱ τῆς Στουκαρδίας ἐκκλησιαστικοί... ἀγαθοὺς ἕλληνας ἐν Τυβίγγῃ πόλει, ἢ στιπενδίῳ τρέφεσθαι.... Νῦν οὖν Ἰουδαίους εἰσδέχεσθαι ἀναγκάζονται».

7. Καὶ αὐτὸν τὸν Πατριάρχην Ἱερεμίαν τὸν Τρανὸν ἐν συνοδείᾳ μητρο-

Περὶ τῶν ἐπισκέψεων τούτων καὶ τῶν σημειωμάτων εὑρίσκει ὁ βουλόμενος καὶ εἰς τὰ Σουηβικὰ Χρονικὰ (Annales Suevici) ἐν Φραγκφούρτῃ 1595-1596 εἰς μέγα σχῆμα εἰδήσεις τινὰς τοῦ αὐτοῦ Κρουσίου. Τὰς ἐν τοῖς Σουηβικοῖς Χρονικοῖς ἀπαντώσας περὶ Ἑλλήνων εἰδήσεις ἐν μεταφράσει ἐξέδωκεν ἤδη ὁ μακαρίτης Π. Ζερλέντης τῷ 1922 ἐν ἰδίῳ τεύχει Ἀθήνησι (1579—1590=Ἕλληνες 33). Περὶ τούτων ἴσως ἐν ἄλλῃ τινὶ εὐκαιρίᾳ, ὅτε περὶ τῶν Χρονικῶν τούτων ἐκτενῆ σημείωσιν ἰδίαν δημοσιεύσω, θεοῦ συναιρομένου.

[1] Μυστακίδου, ἐν Κόντου 25ετηρίδι «Μάξιμος ὁ Μαργούνιος» σ. 149 Ἀθήναις, 1893.

[2] Μυστακίδου, «Excerpta Crusiana» (παρὰ Schäfer, 70ετηρίδι) σ. 11 (ἢ 509 τοῦ ἀναμνηστικοῦ τόμου, 1914).

[3] Οὐχὶ μόνον ὁ πολὺς Ducange τοῦτο λέγει ἀλλὰ καὶ ὁ J. M. Lang, ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ ad Poesin Barbarograecam Introductio.. Altdorfii 1707, 40 εἰς αὐτὴν τὴν τιτλοφόρον σελίδα διατυποῖ... «καὶ πρώτου barbarograecae Linguae in nostram, Germaniam introductor... Πρβλ. καὶ Turcograec: σ. 185 καὶ δημότιδος φωνῆς ἐν Germanogr. 237, καὶ 239.

πολιτῶν ἐνίων καὶ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Ζυγομαλᾶ ἀνέμενεν ὁ Κρούσιος ἵνα ἔλθῃ εἰς Γερμανίαν, ὡς εἶχεν ἀποφασισθῆ ἐν μεγάλῳ συμβουλίῳ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατ' ἀνακοίνωσιν ἔγγραφον τοῦ εὐσεβοῦς κυρίου Ἀντωνίου Ἰενισχίου, Κορινθίου, Νεοπάτρας πρεσβυτέρου. Ὁ Ἀντώνιος οὗτος, ὁ ἱερεύς, προσῆλθε τῷ Κρουσίῳ τῇ 16 Μαρτίου 1597 λύτρα ἐπὶ τῷ λυτρώσεσθαι ἑαυτὸν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γεώργιον a Turcis captum συλλέγων [1]. Διὰ τούτου ἔγραψεν ὁ Κρούσιος ἀπάντησιν εἰς τὸν Πατριάρχην, ἀγγέλλων ὅτι «αὐτὸς χάριτι θεοῦ ἔτι τὰ τῆς κλήσεως αὐτοῦ μετέρχεται σπουδαίως ἄγων νῦν τὸ οα΄ ἔτος τῆς ἡλικίας» κατέληγε δὲ διὰ τῶν ἑξῆς: Ἔρρωσο, ὦ παναγιώτατε, ἐπὶ μήκιστον μετὰ καλῆς εἰρήνης. Ὑπὲρ σοῦ καὶ τῶν Ἑλλήνων τῷ θεῷ προσευχόμενος διατελῶ. Ἀπὸ Τυβίγγης, τῇ ιζ΄ μηνὸς μαρτίου ἔτους αφϟζ΄. Μαρτῖνος ὁ Κρούσιος.

8. Μετὰ τὴν Ἅλωσιν ὁ Πορθητὴς παρατηρήσας ὅτι ἡ Πόλις ἔμενεν ἀοίκητος ἐσκέψατο ἀφ' ἑνὸς μὲν ἵνα ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Αὐτοκρατορίας ἐποίκους ἐγκαταστήσῃ, ὡς τοῦτο γνωστόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐφρόντισεν ἐπιτηδείως ἵνα παραπείσῃ τοὺς φυγόντας ἵνα ἐπανέλθωσι, τοὺς δέ που κεκρυμμένους ἵνα φανερωθῶσι καὶ ἀπολαύσωσι τῶν προτέρων αὐτῶν ἀγαθῶν. Κατὰ τὰς ἐπισήμους μάλιστα βεβαιώσεις τοῦ Σουλτάνου, οἱ εὐγενεῖς Ἕλληνες, οἵτινες ἠδύναντο ἵνα πιστοποιήσωσι τὴν ἐξ εὐγενῶν οἴκων καταγωγὴν αὐτῶν θὰ ἐγίνοντο ἐκ μέρους αὐτοῦ ὑποκείμενον μείζονος διακρίσεως καὶ τιμῆς ἢ ὅσης πρότερον παρὰ τοῖς Ἕλλησιν αὐτοκράτορσιν ἀπέλαυον. Ἀλλ' ἐπλήρωσαν, ὡς γνωστόν, οἱ παρουσιασθέντες τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῶν πρὸς τὴν βασιλικὴν διακήρυξιν διὰ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν, ὡς ἄλλοτε ἐκτενῶς ἔγραψα [2]. Ὁ Κρούσιος ἐγίνωσκε φαίνεται τὴν συμφορὰν τῶν εὐγενῶν ἐν Βυζαντίῳ οἴκων καὶ τὴν διασπορὰν καὶ διὰ τοῦτο ἐν πάσῃ δεδομένῃ εὐκαιρίᾳ ἠρώτα, ἐὰν ἐν Κωνσταντινοπόλει ζῶσιν ἀπόγονοι τῶν οἴκων τούτων, καὶ τίνες. Ἐν σ. 288 τοῦ Α΄ τ. τοῦ Diarium εὑρίσκω ἐν συνεχείᾳ... «τίς ἡ τῶν... διαδοχή; μῶν ἔτι ζῇ ὁ... ζῶσιν ἔτι Καντακουζηνοὶ καὶ Λασκάρεις καὶ Χρυσολωραῖ καὶ Ἀργυρόπουλοι καὶ Λασκάρεις (οὕτω) καὶ Χαλκονδύλαι;» Ἐν δὲ πρὸς τὸν Ζυγομαλᾶν ἐπιστολῇ, τῇ ἐν Turcograecia [3] πάλιν «μῶν ἔτι τινὲς Παλαιολόγοι καὶ Καντακουζηνοὶ καὶ Νοταραῖ

[1] Diarium VI, σ. 371 - 385. Ἡ συστατικὴ τοῦ Ἱερεμίου ἔφερε χρονολογίαν 1593. Ἡ τοῦ Κρουσίου ἀπάντησις ἐγένετο κατὰ Μάρτιον (17) τοῦ 1597, ὅτε ὁ σεπτὸς αὐτοῦ φίλος δὲν ἦτο ἐν τοῖς ζῶσιν, ἤτοι τῇ ἐπαύριον τῆς πρὸς αὐτὸν παρουσίας τοῦ Ἀντωνίου. Νῦν ὅρα τὸν τυπωθέντα ἐπὶ τῇ 450ῇ ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς Τυβιγγαίας Ἀκαδημείας ἐπετείῳ τόμον περιλαμβάνοντα τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ Κρουσίου ἐτῶν 1596 - 1597 σ. 298 κ. ἑξῆς—Tübingen 1927, 8ον ἐκ σελ. XX † 429.

[2] Μυστακίδου, Ἐπὶ τῇ Ἁλώσει, τὰ μετὰ τὴν Ἅλωσιν. Μωάμεθ ὁ Κατακτητὴς κλ. ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1920 σ. 68 κ. ἑ. Αἱ πηγαὶ ἐν ταῖς σημειώσεσιν αὐτόθι.

[3] Turcogr: 449. Ὅρα καὶ σ. 497: Familiae graec: nobiles.

καὶ Λασκάρεις καὶ Χρυσολωραῖ καὶ Ἀργυρόπυλοι (οὕτω) καὶ Χαλκονδύλαι». Τοῖς ὑστέροις τέτταρσιν ἡμεῖς οἱ Λατῖνοι καὶ Γερμανοὶ τῆς παρ' ἑαυτοῖς ἑλληνικῆς μαθήσεως τὰς ἀρχὰς ὀφείλομεν» (Εὐγενὴς ὁμολογία).

Ἐντεῦθεν αἱ περὶ Λασκάρεων σημειώσεις καὶ αἱ περὶ Ραλ(λ)ῶν καὶ περὶ Παλαιολόγων καὶ Καντακουζηνῶν καὶ ἄλλων Ἑλλήνων (Γραικῶν), πατριαρχῶν, μητροπολιτῶν, λογίων εἰδήσεις καὶ ἐκθέσεις.

9. Τὰς εἰδήσεις τὰς ποικίλας περὶ πάντων τῶν καθ' ἡμέραν συμβαινόντων αὐτῷ, ἐπισήμων τε καὶ ἰδίων πράξεων καὶ οἰκογενειακῶν καὶ βοηθείας προσφύγων ἀλληλογραφίας εὑρίσκομεν κυρίως ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ (Diarium) αὐτοῦ, ὅπερ ὑπ' ἀρ: καὶ γρ: Mh 466 ἐν 4ον σχῆμα ἐν τῇ Πανεπιστημιακῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Τιβύγγης φυλάσσεται. Τὸ πολύτομον, ὅσον καὶ πολύτιμον τοῦτο Ἡμερολόγιον κατέστησα ἤδη γνωστότερον, ἵνα μὴ εἴπω γνωστόν, πρὸ 40ετίας, ἰδιαιτέρως δὲ δι' ὅσων ἐδημοσίευσα ἐγὼ αὐτὸς ἐν τῷ Πανηγυρικῷ τόμῳ ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τοῦ μακαρίτου Κόντου (1893) καὶ διεξοδικώτερον ἐν τῇ R. des Etudes Grecques (1898). Ὁ φίλος ἀναγνώστης βλέπει κατὰ σειρὰν σημειώσεις τοῦ Κρουσίου ἐν δυσξυμβλήτῳ ἐπιτομογραφίᾳ ἐπιβαρυνομένῃ καὶ ὑπὸ πολυγλωσσίας ἀναμείκτου, τὰς περὶ τῶν προσελθόντων αὐτῷ Λασκάρεων καὶ εἰς ἄλλην διατριβὴν ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ τὰ περὶ Ραλ(λ)ῶν, εἰς ἣν καὶ ἐπιστατικώτερόν πως περὶ τοῦ περιεχομένου, τοῦ περιεργοτάτου τούτου Ἡμερολογίου ἀναπτύσσομαι, ἀφ' οὗ δὲν ηὐτύχησα ἵνα συμπληρώσω ὅ,τι μετὰ τόσου ζήλου καὶ τόσης δυνάμεως ἐπὶ ἔτη ἐπεζήτησα ἐπ' ἀγαθῇ ἐλπίδι δαπανώμενος καὶ πονῶν καὶ εἰς ἀγαθὸν τι πέρας φέρω.

Ἔγραφον κατὰ Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον ἐ. ἔ. ἐν Νέῳ Κουρί, τῇ τῶν λόγων ἐρημίᾳ, ὡς ἔγραφε Κωνσταντῖνος ὁ Λάσκαρης διὰ τὴν Μεσσήνην, ἐκ Μεσσήνης τῆς Σικελικῆς.

Β. Α. ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ
Ἄρχων διδάσκαλος τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

ΟΙΚΟΣ ΛΑΣΚΑΡΕΩΝ ΠΕΡΙ ΤΑ 1400

10. *Ἠρήνη Λασκαρίνη Κομνηνή... ἡ μεγάλη κονοσταύλισα καὶ νύμφη τῆς κτητορίσης*

Μιχαὴλ Κομνηνὸς Λάσκαρις... ὁ Φιλανοιγὸς καὶ γαμρὸς τῆς κτητορίσης

Μανουὴλ Κομνηνὸς Ραοὺλ Ἀσάνης, καὶ μέγας πριμικήριος καὶ γαμπρὸς τῆς κτητορίσης

Κωνσταντῖνος Κομνηνὸς Ραοὺλ ὁ Παλαιολόγος, ὁ πρωτοσεβαστὸς καὶ γαμπρὸς τῆς κτητορίσης (**)

(**) Τὴν ἄνω σειρὰν κατέχω ἐξ ἀποσπάσματος τῆς R. des Etudes Grecques, (1904) εὐμενέστατα ἐν καιρῷ σταλέντος μοι ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ

φίλου τοῦ κ. H. Omont, μέλους τοῦ Ἰνστιτούτου. Ὁ κ. Omont ἐδημοσίευσε τὴν σπουδαιοτάτην πραγματείαν Portraits de différents membres de la famille des Comnènes peints dans le Typicon: τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Βεβαίας Ἐλπίδος τῶν Χριστιανῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, πραγματείαν, ἥτις ἐκτὸς τοῦ γενεαλογικοῦ μέρους ἔχει καὶ μεγάλην ἀξίαν διὰ τὴν τοπογραφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅρα καθέκαστα καὶ τὴν σειρὰν τῶν χρονολογιῶν, καθ' ἅς καὶ τὰ μνημόσυνα τῶν μελῶν τοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν συγγενῶν ὀφείλουσι τελεῖσθαι ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ ἀπὸ σελ. 361 - 369 - 373.

Ἐξελεξάμην ἐνταῦθα μόνον τὰ ὀνόματα, τὰ διὰ τὴν ἐργασίαν μου ταύτην, καὶ τὴν περὶ Ραλ(λ)ῶν χρήσιμα.

Β

11. Ἄρχομαι ἀπὸ τῶν δύο Λασκάρεων, τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Ἰωάννου, τοῦ κοινότερον Ἰάνου, ὧν ἡ δρᾶσις τοὺς ἀμέσως μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνους (1453 μ. Χ.) πληροῖ. Οὗτοι μεταξὺ τῶν πρώτων εἰς τὴν Ἑσπερίαν ἐλθόντες, καὶ τὴν δᾶδα τῆς ἑλληνικῆς ἡμερώσεως ἐν χερσὶν ὑψηλὰ κρατοῦντες, ἅμα τῇ πτώσει τῆς βασιλίδος, διαπρύσιοι κήρυκες τῆς ἐλευθερίας ἐγένοντο, ἣν βαρὺς «ὤλεσεν αἰών, βαρβαρικοῖς δαμάσας ἤθεσιν ἀγλαΐην, ὡς μετὰ ἕνα περίπου αἰῶνα ἔγραφε πρὸς Μαρτῖνον τὸν Κρούσιον, «τὸν φίλτατον αὐτοῦ ἐν Χριστῷ ἀδελφόν», τὸν τῆς γηραιᾶς Τυβίγγης διδάσκαλον, καὶ ὁ Ζυγομαλᾶς Θεοδόσιος, ὁ ἀληθῶς θεόσδοτος τοῦ Κρουσίου φίλος[1] ἐκ τῶν πατριαρχείων. Αὐτοὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς γλυκερᾶς ὀνομασίας τῆς ταλαιπωρουμένης πατρίδος στερηθέντες ἤλπισαν ὅτι μόνον διὰ τῶν ἑλληνικῶν φώτων αὖθις ταύτης θ' ἀπολαύσωσι: νῦν ἐν μέσῳ τῶν τῆς ἀπατρίας ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν βασάνων ᾐσθάνθησαν οἵου ἀπεστερήθησαν ἀγαθοῦ, οὗ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἱερότητα δὲν εἶχον πρεπόντως ἐκτιμήσει. Διὰ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἤλπιζον, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ συγχρονίζων Μᾶρκος ὁ Μουσοῦρος, σεμνότατος μύστης τοῦ παραγγέλματος τούτου καὶ μεγαλοφωνότατος κῆρυξ, ὅτι θ' ἀναστήσωσιν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ Βυζαντίου τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, πράγματος ἀδιατιμήτου κατὰ τὸν Ζυγομαλᾶν[2].

---

[1] Turcograecia, Basiliae, 1584 σ. 94.

[2] Αὐτόθι σ. 445, 447. Ὁ Κρούσιος ἀπαντῶν τῷ Θεοδοσίῳ γράφει «Ἡλίκον ἐμὲ παθεῖν ἡγῇ τὴν ψυχὴν ἀκούοντα τὸ «ἀδιατίμητον ἡ ἐλευθερία» Πρβλ. Μυστακίδου, Germanograeca (1922) σ. 17.

Περὶ Ζυγομαλῶν (—άδων) ἔχομεν σήμερον ἐπὶ τὸ αὐτὸ βιογραφίαν τοῦ Legrand E., Notice Biographique 1889. καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τούτου τοῦ ἡμετέρου κ. Κ. Ι. Δυοβουνιώτου, Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς ἐν τῇ Θεολογίᾳ καὶ εἰς ἰδιαίτερον ἀπόσπασμα, 1923. Ἔπιθι καὶ ὅσα σημειοῖ ὁ κ. Γ. Σωτηρίου ἐν τῇδε τῇ Ἐπετηρίδι τόμ. Β'. σ. 246 ἑξ.

1) *Κωνσταντῖνος Λάσκαρις* (*1434 - 1501* μ. Χ.)

12. Κωνσταντῖνος ὁ Λάσκαρις, γνωστότατος ἀπὸ τῆς γραμματικῆς, ἥτις φέρει τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἦτο Κωνσταντινουπολίτης. Ὅτε ἑάλω ἡ Κωνσταντινούπολις «καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἑάλων» γράφει ὁ ἴδιος. Ἀπελευθερωθεὶς ἦλθε διὰ τῆς Ρόδου καὶ τῆς Κερκύρας εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ δὴ ἐγκατέστη ἐν Μεδιολάνῳ, ἧς ἡγεμόνευεν ὁ φιλόμουσος οἶκος τῶν Σφόρτσα. Ἐνταῦθα τὸ πρῶτον ἐτυπώθη ἡ «Ἐπιτομὴ τῶν ὀκτὼ του Λόγου μερῶν» ἤτοι ἡ γραμματική, ἣν αὐτὸς συνέγραψε χάριν τῆς νεαρᾶς κόρης τοῦ δουκὸς Φραγκίσκου τοῦ Σφόρτσα, τῆς Ἱππολύτης, ἥτις ἰδίαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἔτρεφεν ἀγάπην καὶ αὐτῇ προσήνεγκε[1].

Εἶτα διὰ Νεαπόλεως εἰς Μεσσήνην τὴν Σικελικὴν ἐλθὼν ἐγκατέστη. Ἐν Μεσσήνῃ κελεύσει τοῦ πάπα Πίου τοῦ Β', καὶ στηρίξει τοῦ Βησσαρίωνος ἕδραι διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ὠργανώθησαν. Ἐν μιᾷ τῶν ἑδρῶν τούτων ἐδίδαξεν ὁ Κωνσταντῖνος.

Ἀπέθανε τῷ 1501 κατὰ τὴν ἐπιδημίαν πανώλους. Κατέλιπε τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς πόλεως, ἐξ ἧς μετὰ περιπετείας τὰ πλεῖστα χειρόγραφα κατήντησαν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλ. τῆς Μαδρίτης, ὡς ἡ ὑπὸ τοῦ Iriarte περιγραφὴ αὐτῶν μαρτυρεῖ.

2) *Ἰάνος Λάσκαρις* (*1435 - 1545*).

13. Ἰάνος ὁ Λάσκαρις, ὁ Κωνσταντινοπολίτης Μικρασιάτης, διότι καὶ Ρυνδακηνὸς ἀπὸ τῆς Ρυνδάκου[2], πόλεως μεταξὺ Φρυγίας καὶ Ἑλλησπόντου, ἦτο ἀνὴρ ἀξιολογώτατος. Διὰ τὸν Λάσκαρην τοῦτον καθῆκον ἐπιβαλλόμενον θεωρῶ ἵνα ὀλίγον τι ἀναπτυχθῶ, διότι Ἕλλην ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικός, ὁ μακαρίτης Διομήδης, μετὰ πολυχρόνιον μελέτην ἐν τῇ τριτόμῳ Ἐκκλησιατικῇ Ἱστορίᾳ ἣν ἐφιλοπόνησεν, ἐβεβήλωσε τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου τούτου Ἕλληνος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τραφέντος καὶ ἐν

---

[1] Περιγραφὴν τῆς Ἐπιτομῆς τυπωθείσης τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1476, ὅρα παρὰ Legrand, Bibligr. Hellénique τ. I, σ. 1—5. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς βιβλιογραφίας ὑπάρχει καὶ βιογραφία τοῦ Κωνσταντίνου, εἰς ἣν ὁ πλείω βουλόμενος παραπέμπεται· Ὅσα ἄνωθι ἔγραψα ἀρκετά. Ὡς ἀπήντησα ἐν ταῖς πηγαῖς, ἀφῆκα τὴν γραφὴν Λάσκαρις ἢ Λάσκαρης, καὶ Ράλης δι' ἑνὸς ἢ διττοῦ λ.

[2] Ρύνδακος, πόλις μεταξὺ Φρυγίας καὶ Ἑλλησπόντου. Ἐπὶ τῷ Ρυνδάκῳ ποταμῷ, τοῦ ὁποίου, ὡς λέγει ὁ Στέφανος Βυζάντιος ἐν λ: Βέσβικος, οἱ Γίγαντες ἐγχῶσαι τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ ἐζήτουν». Σήμερον ὁ Ρύνδακος ἐκβάλλει εἰς τὴν ἀντικρὺ ἀκριβῶς τῆς νήσου Βεσβίκου (νῦν Καλολίμνου, πρβλ. Μυστακίδου, Γεωγραφίας) παραλίαν τουρκιστὶ Σαζλὶκ μπουρούν· (28°, 20', Philippson, Petermanns, Mittheil: N° 177) διερχόμενος .... τὸ Μιχαλίτς Ἰσκελεσί, (ἤτοι ἀποβάθραν τῆς ἀνθούσης ἄλλοτε κωμοπόλεως Μιχαλίτς) ἔνθα δέχεται ἀριστερόθεν τὰ ὕδατα τοῦ ἱστορικοῦ ποταμίου Οὐλφὲρ τσάϊ, ὀρθότερον Νὶλ-ουφέρ.

Εὐρώπη μεθύστερον μέγα ἀναδειχθέντος. Ὁ μακαρίτης Διομήδης ἀπορίας ἄξιον γράφει ἀνεξελέγκτως (τ: Γ΄. σ. 74) «Ἰάνος τις Λάσκαρις ἐπώλησε πολλὰ βιβλία ἐξ Ἁγίου ὄρους ἐν Φλωρεντίᾳ διὰ τὴν Βιβλιοθήκην τῶν Μεδίκων» οὐδ᾽ ἄλλην λέξιν μίαν προστιθείς. Πῶς διέφυγεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, πῶς ἐβίωσεν ἐν τῇ Εὐρώπῃ; Ὁ Λάσκαρις ἐμφανίζεται ὥς τις καλλιγράφος μεταπράτης πωλητὴς χειρογράφων ὡς ἐκεῖνος π. χ. ὁ Δαρμάριος ὁ Ἐπιδαύριος, ὅστις τὴν Εὐρώπην περιήρχετο ὑπὸ μάλης χειρογράφους κώδικας κρατῶν καὶ εἰς ἀγορὰν προσφέρων, περὶ οὗ κατελθόντος καὶ εἰς Τυβίγγην ἰδίαν συνέγραψα μελέτην κατὰ τὸ 1914 [1].

Ἐκ Καισαρείας ὑπὸ τὰς β. ὑπωρείας τοῦ ὑψικαρήνου Ἀργαίου ἐπιστημονικὸν ἔρανον ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τοῦ ἀειμνήστου Κ. Κόντου πέμψας ταπεινότατα ὑπέδειξα τοῖς ἐν Ἑλλάδι ἁρμοδίοις τὴν ὕπαρξιν καὶ ὀλίγων βιβλίων σχετικῶν διὰ τοὺς αἰῶνας τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ συνέστησα τὴν μελέτην αὐτῶν διότι περὶ τῶν ἡμετέρων ἐπρόκειτο πραγμάτων, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ὅλα ταῦτα ἐξηνεμίσθησαν ἕως ὅτου φθάσωσιν εἰς τὸν προσόντα ὅρον, καίτοι ἐτυπώθησαν καὶ κοινὰ ἐγένοντο [2]. Ὃ δὲ καὶ περίεργον οὐδ᾽ ὑπ᾽ ὄψιν ἐλήφθη τὸ ὑπὸ τοῦ θαυμασίου Θερειανοῦ θαυμασιώτατον βιβλίον «περὶ Κοραῆ» ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τοῦ ὁποίου εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ὁ μέγας ἐκεῖνος τῆς Ἱστορίας μελετητὴς καὶ φιλόπατρις δημοσιογράφος ἔγραφε περὶ τοῦ Ἰάνου Λασκάρεως [3]. «Ὁ πρῶτος δὲ τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως δορυφόρος ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως ὁ ἐκ Ρυνδάκου τῆς Φρυγίας Ἰάνος ὁ Λάσκαρις. Ἡ ἔξοχος παιδεία τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς ἦτο ἐφάμιλλος πρὸς τὴν ἄκρατον αὐτοῦ φιλογένειαν. Εἶναι ὁ εὐγενέστατος καὶ σοφώτατος πάντων τῶν Ἑλλήνων, ὅσοι κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν. . . . . .» ὅστις ἀναλώμασι Λαυρεντίου τοῦ ἐκ Μεδίκων διέσωσεν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς ἑκατοντάδας ἑλληνικῶν ἀντιγράφων, ὅστις εἶχε τὸ σθένος ἵνα ἐνώπιον τῶν βασιλέων, καὶ αὐτοκρατόρων, καὶ τῶν φιλανθρώπων ἀρχιερέων τῆς Ρώμης «ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀγορεύῃ, ὅστις συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐν Ρώμῃ σύστασιν ἑλληνικοῦ γυμνασίου, ἐν ᾧ ἕλληνες νεανίσκοι ἔμελλον ἵνα διδάσκωνται τὴν πάτριον γλῶσσαν καὶ τὰ ἐγκύκλια παιδεύματα. Ἀλλὰ

---

[1] Mystakidis, Excerpta Crusiana: Μαρτῖνος ὁ Κρούσιος καὶ Ἀνδρέας Δαρμάριος ὁ Ἐπιδαύριος ἐν Τυβίγγῃ μετὰ πίνακος. Ἀπόσπ. ἐκ τοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ D. v. Schäfer τόμου... Forschungen... zur Geschichte des Mittelalters u d. Neuzeit — Festschift σ. 500-530 ἐν Jena 1914.

[2] Σ. 130-131 τοῦ ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τῆς καθηγεσίας Κ. Σ. Κόντου πανηγυρικοῦ τόμου, ἐν Ἀθήναις 1893. Μυστακίδου, «ὁ Ἱερὸς Κλῆρος κατὰ τὸν ΙΣΤ΄ αἰῶνα, Μάξιμος ὁ Μαργούνιος», σ. 122-178.

[3] Ἀδαμάντιος Κοραῆς, ὑπὸ Δ. Θερειανοῦ, Τεργέστῃ τ. Α΄ σ. 8 κ. ἑ. Πρβλ. καὶ Μυστακίδου, Ἱστορία, χρησιμότης αὐτῆς, σχέσις πρὸς τὰς λοιπὰς Ἐπιστήμας. 1906 σ. 49-50, Κωνσταντινουπόλει.

δὲν ἐκτείνομαι. Ὁ Ἰάνος Λάσκαρις λοιπὸν δὲν ἦτό τις, ἀλλ᾽ ἦτο τίς, ἦτο κἄποιος.

Ὁ Ἰάνος Λάσκαρις, παῖς ἔτι κατὰ τὴν Ἅλωσιν ὡδηγήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Θεοδώρου εἰς Πελοπόννησον, ὅθεν διὰ Κρήτης καὶ Βενετίας κατέφυγεν εἰς Ἰταλίαν. Ἐνταῦθα τῇ προστασίᾳ τοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνος ἐσπούδασεν, ἀνεδείχθη, καὶ εἰς Φλωρεντίαν ἐλθὼν εὗρεν παρὰ τῷ φιλομουσωτάτῳ οἴκῳ τῶν Μεδίκων προστασίαν. Ἐν Φλωρεντίᾳ ἀνέλαβε τὴν διδασκαλίαν τῆς ἑλληνικῆς τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, δι᾽ ἧς διεκρίθη καὶ πολλὴν καλὴν φήμην ἀπέκτησεν... Λαυρέντιος ὁ ἐκ Μεδίκων καὶ βιβλιοφύλακα τῆς φερωνύμου βιβλιοθήκης διώρισε, μετ᾽ οὐ πολὺ δὲ πρὸς πλουτισμὸν αὐτῆς καὶ συλλογὴν χειρογράφων καὶ αὐτὸς τὰς δαπάνας τῆς ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν περιοδείας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ προθυμότατα ἀνέλαβε.

Ὁ Λάσκαρις ἐφωδιασμένος καὶ διὰ συστατηρίου γράμματος τοῦ προστάτου αὐτοῦ πρὸς τὸν Σουλτάνον Βαγιαζὴτ τὸν Β΄ [1] ἐπεχείρησε τῇ περιοδείᾳ ταύτῃ, εἰς ἣν καθ᾽ ὅλα ἐπέτυχεν. Ἠγόρασε κώδικας ἐκ Κερκύρας, ἐξ Ἄρτης, ἐκ Θεσσαλονίκης δὲ παρὰ Ματθαίου καὶ Μανουήλ, τῶν Λασκάρεων,... ἐπεσκέψατο καὶ τὸ Ἅγιον Ὅρος, ὅθεν ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου ἠγόρασε τὸν κώδικα τῶν «Ἑλλήνων ῥητόρων» (ἐκδ. Ἄλδου, 1513), ἐκ τοῦ Γαλατᾶ κλ. [2]. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ γεννετείρᾳ αὐτοῦ, ἣν μικρὸς κατέλιπεν, ἔσχε τὴν τιμὴν ἵνα τύχῃ ἀκροάσεως παρὰ τῷ Βαγιαζήτ, υἱῷ καὶ διαδόχῳ του Πορθητοῦ, εὐμενοῦς, διότι ὁ Σουλτάνος ἦτο πεπαιδευμένος, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ ὁ ἀδελφός, ὁ ἀτυχὴς Δζέμ, καὶ φιλομαθής, ἅμα δὲ καὶ τὴν εὐκαιρίαν ἵνα ἐξετάσῃ πολλὰ καὶ τὰ πνεύματα ἐκ τῆς δημιουργηθείσης νέας καταστάσεως ἐπὶ Τουρκοκρατίας διερευνήσῃ [3].

---

[1] Müller K. K., Neue Mitteilungen über Janos Laskaris u. die Mediceische Bibliothek ἐν Centralblatt f. Bibliothekswesen, Λειψίᾳ 1884, ἀκριβῶς τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐκδόσεως τοῦ σπουδαίου τούτου διὰ τὴν Βιβλιοθηκοοικονομίαν περιοδικοῦ 338-412.
Διὰ τὸν Λάσκαριν ὑπάρχουσιν ἔτι τὸ κεφ. V de Joanne Lascari τοῦ χρησίμου καὶ νῦν βιβλίου τοῦ H., Hodius, De Graecis illustribus... Λονδίνῳ, 1742, 8ον σ. 247-275 ἐπίσης δὲ καὶ τοῦ Vast H., De Vita et operibus Jani Lascaris, Παρισίοις 1878 8ον Καὶ τελευταῖον καλλίστη καὶ ἀκριβεστάτη ἐργασία τοῦ μακαρίτου φίλου μου Legrand E. ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς Bibliogr. Hellénique, Παρισίοις, 1885. Εἰς ταύτην πρέπει ἵνα στηριχθῇ ὁ περὶ Λασκάρεων γράφων.

[2] σ. 397-98 ἐν Centralblatt f. Bibl. 1884.

[3] Ἐξαίρω ἐνταῦθα, ἔστω καὶ ἐν ὑποσημειώσει, ὅ,τι ἄλλοτε δὲν ἠδυνάμην ἵνα προσθέσω εἰς τὰς περὶ Λασκάρεως σημειώσεις μου. Ὁ Λ. κατὰ τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει φιλολογικὰς ἐρεύνας, δὲν ἠμέλησεν ἵνα καὶ μετὰ ἐπισήμων κύκλων εἰς σχέσεις ἔλθῃ καὶ βολιδοσκοπήσῃ τὰς περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως ἐν γένει τῆς τε εὐρωπαϊκῆς καὶ ἀνατολικῆς, ἰδέας αὐτοῦ. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Τουρκίας ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀρνησίθρησκοι χριστιανοί, εἰς τὰς φλέβας τῶν ὁποίων καθαραὶ ἐνυπῆρχον ἔτι χριστιανικοῦ αἵματος ῥανίδες. Ὁ Ἐρσὲκ ζαδὲ Ἀχμὲδ πασσᾶς, υἱὸς μικρότερος τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἑρζεγοβίνης Στεφάνου Cossarich, πεμφθεὶς

Πρὸ εἴκοσι καὶ πλέον ἐτῶν περὶ τοῦ Λασκάρεως τούτου γράφων [1]· προσετίθουν ὅτι διακόψας τὰς φιλολογικὰς αὐτοῦ μελέτας ἠκολούθησε τῷ βασιλεῖ τῆς Γαλλίας Καρόλῳ τῷ Η´ ἅμα τῇ εἰς Ἰταλίαν νικηφόρῳ καθόδῳ αὐτοῦ. Ὁ Κάρολος ἔτρεφε μεγαλεπήβολα σχέδια ἐν νῷ καὶ μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας ἐνόμισεν εὔκολον ἵνα οὐχὶ μόνον τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς στρέψῃ, ὑποβοηθούμενος θαυμασίως ἐκ τῶν πληροφοριῶν καὶ τῶν ἀνακοινώσεων τοῦ Λασκάρεως, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ὅπλα. Ἐνόμισεν εὔκολον ἵνα ἐξώσῃ τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς Εὐρώπης καὶ μεταστήσας αὐτοὺς εἰς τὴν Ἀσίαν αὐτὸς ἀναλάβῃ τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφοῦ μάλιστα καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου δικαιώματα ἐπισήμως ἐν Ῥώμῃ ἐξεχωρήθησαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ τελευταίου τῶν Παλαιολόγων, τοῦ Ἀνδρέου (Σεπτεμ. 1494), υἱοῦ τοῦ Θωμᾶ, διέτρεχε δὲ καὶ ἀνὰ τὰ στόματα πολλῶν καὶ προφητεία ἀκόμη ὅτι «βασιλεὺς εὐρὺ ἔχων τὸ μέτωπον... θάλασσαν περάσει... εἰσπλεύσεται εἰς τὴν Γραικίαν καὶ ὀνομασθήσεται βασιλεὺς Γραικῶν» [2] εἶχε δὲ τελευταῖον παρ᾽ αὐτῷ ὅμηρον ὑπὸ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου τοῦ Βοργία παραδοθέντα τὸν ἐπίσης τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀντιποιούμενον ἀδελφὸν τοῦ Βαγιαζὴτ Δζέμ. Μάτην οἱ καλοὶ οὗτοι οἰωνοί, καὶ ἡ θριαμβευτικὴ εἰς Νεάπολιν εἴσοδος αὐτοῦ φέροντος τὰ ἐμβλήματα τῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου (Μαρτίῳ 1495). Ὅλα τὰ ὡραῖα ὄνειρα διελύθησαν... καί, ἵνα μὴ ἐκτείνωμαι, ὁ Κάρολος μὴ ἔχων συναίσθησιν τῆς περὶ αὐτὸν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ πραγματικότητος, ἐπανέρχεται εἰς Παρισίους, ἀκολουθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Λασκάρεως. Ἀποθνήσκει νεώτατος κατ᾽ Ἀπρίλιον τοῦ 1498...

ὅμηρος τῷ Μωάμεθ ἐξισλαμίσθη, εὐφυὴς δὲ ὢν καὶ εὐνοηθεὶς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, προήχθη εἰς τὴν μεγάλην βιζιρίαν καὶ μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Βαγιαζὴτ εἰς γάμον ἔλαβε. Μετασχὼν δὲ διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων (Βενετίας, Γερμανίας) ἅμα δὲ καὶ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἀπεβίωσε παρὰ τὸ Χαλέπιον κατὰ Μάρτιον τοῦ 1518 πιστὸς θεράπων Σελὴμ τοῦ Α´ ἀνὰ τὰς εἰς Αἴγυπτον καὶ Συρίαν ἐκστρατείας αὐτοῦ ὡς σύμβουλος ἀναδειχθείς. Οὗτος ἐν συνεντεύξει τινὶ μετὰ τοῦ Λασκάρεως ὡμολόγησεν ὅτι μετὰ λύπης ἀφῆκε τὴν πίστιν τῶν πατέρων αὐτοῦ, ὅτι δὲ τὴν νύκτα μένων μόνος προσεκύνει σταυρόν, ὃν εἶχε κεκρυμμένον. Πρβλ., τοὺς ἐν τῇ Α. Μικρᾷ Ἀσίᾳ Σταυριώτας. Διὰ τὸν ἐξ Ἑρζεγοβίνης (= Ἐρσὲκ ζαδὲ) τοῦτον πασσᾶν μετίτω ὁ πλείω βουλόμενος. 1) Hammer-Heller, Hist: de l'empire Ottoman IV σ. 55 2) Jorga, Gesch. d. Osmanischen Reichs, II σ. 301. 3) Ch: Spand: Cantacasin, Petit Traicté de l'origine des Turcqz κατὰ μετάφρ. Ch. Schefer, 1896 τὸν πίνακα καὶ σημ. σ. 304-305. Καλὸν ἵνα σημειωθῇ καὶ ἀρθρίδιον «αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τῆς Ἑρζεγοβίνης», ὅπερ γερμανιστὶ ἐδημοσίευσεν ὁ Pcez Carl κατ᾽ ἀνακοίνωσιν τοῦ Κωνστ. Χρηστομάνου. ['Ἐκ τῆς ἰταλικῆς ἐκδόσεως τοῦ Spandugino, 1551 ἐν Φλωρεντίᾳ 8] ἐν Wissensch. Mittheilungen aus Bosnien-Herzegovina, ἐν Βιέννῃ 1894. τ. Β´. σ. 332-333.

[1] Ἱστορία-χρησιμότης αὐτῆς, σχέσεις πρὸς τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας κλ. ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906 σ. 49 κ. ἑ. Οἱ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει λόγιοι. ἐν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 131-132.

[2] Τοιαῦται προφητεῖαι καὶ λαϊκαὶ παραδόσεις παρὰ τῷ ὑποδούλῳ ἔθνει ἐλευθερίας διψῶντι μετ᾽ ἀγαλλιάσεως ἠκούοντο καὶ διεδίδοντο. (Πρβλ. Θρῆνον Κων/πόλεως, μαρμαρωμένον βασιλιᾶν, ξανθὸν γένος ...).

Ὁ Λάσκαρις ἐπανῆλθεν εἰς τὰς ἠγαπημένας αὐτῷ μελέτας ἀφ᾽ ὧν ἀπέσπασεν αὐτὸν ὁ τοῦ Καρόλου διάδοχος ἐν τῷ θρόνῳ Λουδοβῖκος ὁ ΙΒ´ καὶ ἔρριψεν αὐτὸν πάλιν εἰς φανερὰν διπλωματικὴν κονίστραν. Ὁ Λάσκαρις, ὑπάρχοντος ἀντιπροσώπου τῆς Γαλλίας ἐν Βενετίᾳ, ἐπέμφθη παρὰ τῇ Βενετικῇ αὐλῇ (1503) ἵνα διαπραγματευθῇ συνθήκην, ... μεθ᾽ ὃ καὶ πρεσβευτὴς (ambassadeur) διεπιστεύθη παρὰ τῇ Γαληνοτάτῃ Δημοκρατίᾳ (1504-1509).

Ὁ Λ. ὀγδοηκοντούτης ἀνέλαβε νέαν ἐμπιστευτικὴν ἀποστολὴν ἐν ὀνόματι τοῦ πάπα Κλήμεντος τοῦ Ζ´ παρὰ Καρόλῳ τῷ Ε´, αὐτοκράτορι τῆς Γερμανίας καὶ βασιλεῖ τῆς Ἱσπανίας μετὰ τὴν ἐν Παυΐᾳ κατὰ τὸ 1525 νίκην αὐτοῦ κατὰ Φραγκίσκου τοῦ Α´. τῆς Γαλλίας, ὃν καὶ ἠχμαλώτισε. Καίτοι ἱστορικὴν τῷ ὄντι προσφώνησιν αὐτῷ ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτῃ προσεφώνησε καὶ δὴ λατινιστί, οὐδὲν ἐπέτυχεν [1]. Ὁ Κάρολος ἦτο ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς Ἱστορίας, ἀδυσώπητος ἐχθρὸς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Γαλλίας.

Παραλείπων τὰ περὶ τῶν ἐν Παρισίοις σχέσεων αὐτοῦ (Βουδαῖος), τὰ περὶ τῆς συστάσεως σχολείων, τὰ περὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς πάπας, τὰ περὶ τῶν διαφόρων συγγραμμάτων αὐτοῦ, περὶ ὧν ὁ μακαρίτης Legrand ὅλων πραγματεύεται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βιβλιογραφίᾳ (τ. Α´ 1885) ἀρκοῦμαι ἵνα ἀναφέρω ὅτι ζήσας τελευταῖον ἐν Ῥώμῃ ἐνενηκοντούτης ἀπεβίωσεν (1445-1535) ὁ doctissimus Graecorum omnium aetatis nostrae, ὡς ὀνομάζει αὐτὸν ὁ περικλεὴς Ἄλδος Μανούτιος, πολὺ δικαίως [2]. Ἀγαθῆς ῥίζης, ἀγαθὸν βλάστημα [3].

[1] Μετάφρ. γαλλιστὶ ἐφιλοπονήθη παρὰ Legrand, Ἔνθ᾽ ἀνωτ. σ. CLVII τ. Α´.

[2] Ἐν προλόγῳ ἐκδ. Ἑλλήνων Ῥητόρων τοῦ 1508-1509, ἐν Βενετίᾳ. Βλέπε ἐκτενέστερον διὰ τὰ ἐν τῇ Ἀφιερώσει τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἑλλήνων Ῥητόρων: Θερειανοῦ «Κοραῆς» τ. Α´ σ. 11.

Ὁ Βουδαῖος (οὐχὶ Βουδδαῖος, ἄλλος οὗτος) κράτιστος ἑλληνιστὴς καὶ ἀκροατὴς τοῦ Λασκάρεως ἐν Παρισίοις ... (+1540) γράφων εἰς φίλον αὐτοῦ ... λέγει «Λασκαρίζειν τοίνυν ἐστὶν ἐν λόγοις μὲν καὶ φράσει, τὸ δεινῶς λέγειν καὶ κομψῶς. Τὸ δὲ ἦθος Λασκαρίζειν ἐστί, τὰ ἐπιεικῆ καὶ χρηστὰ καὶ εὐαρεστούμενα φρονεῖν». Ἐν σ. 268 τοῦ Hodius ἀπήντησα τὸ ἄνω χωρίον.

[3] Εἰκόνα τοῦ Ἰάνου Λασκάρεως ἔχομεν ἤδη ἐν τῷ σπανιωτάτῳ βιβλίῳ, τὸ ὁποῖον εὐτυχῶς ἔχω, τοῦ Pauli Jovii, Novocomensis episcopi Nucerini, Elogia Virorum literis illustrium... ἐν Basil: CIↃ. IↃ. LXXVII μέγα σχῆμα. Ἐν σ. 59 ἐν μεγάλῳ πλαισίῳ. Βλέπε καὶ Legrand E. ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ (σ. 411) τῆς πρώτης σειρᾶς τῆς Bibliographie Hellénique, Paris 1903.

3) { ***Μανουὴλ Ἀσάνης ὁ Λάσκαρης*** *(1442).*
{ ***Ἰωάννης Λάσκαρης ὁ Ρυνδακηνὸς*** *(1453).*

14. «Ὁ δοῦλος τοῦ ὑψηλοτάτου ἡμῶν αὐθέντου Ἰωάννης Λάσκαρης ὁ Ρυνδακηνός» ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Ἴμβρου, ἧς μέμνηται ὁ Κουτλουμουσιανὸς ἐν τῷ περὶ Ἴμβρου ἱστορικῷ Ὑπομνήματι (1845, σ. 44), ὡς καὶ τοῦ Μανουήλ. Τοῦ Ἰωάννου ὡς ἐπάρχου τῆς Σαμοθρᾴκης (praefectus) μνεία γίνεται καὶ παρὰ Conze - Nieman κλ. Arch. Untersuchung: ἐν τ. Α'. Ἀλλὰ δυστυχῶς οὐδὲν δύναμαι ἵνα ὠφεληθῶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς σημειώμασί μου παραπομπῶν ἐν ἐποικιστικῷ χωρίῳ διατρίβων, διότι καὶ τοῦ φιλτάτου ἐν Σαμοθρᾴκῃ καὶ ἀλησμονήτου φίλου τὸ σύγγραμμα δὲν εὑρίσκω, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ φιλτάτου E. Oberhummer τὸ δῶρον περὶ Ἴμβρου κατὰ τὴν μετοικεσίαν... ἀπώλεσα [1].

Ὁ μακαρίτης Λάμπρος ἐν τῷ Ν. Ἑλληνομνήμονι (1913) λόγον ποιεῖται περὶ τῶν Λασκάρεων τούτων ἐν ἰδίᾳ πραγματείᾳ.

4) ***Δημήτριος Λάσκαρις, ὁ Λεοντάρης*** *(1449).*

15. Ἐν Ἐνθυμήσει ἱστορικωτάτῃ ἐκ χειρογράφου τῆς Λαυρεντιακῆς Βιβλιοθήκης (Bandini r: II, σ. 236) δημοσιευθείσης ἤδη ὑπὸ τοῦ μακακαρίτου Σπ. Λάμπρου ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι (τ. Ζ' σ. 158) φέρεται τὸ ἄνω ὀνοματεπώνυμον.

Ὁ γράψας τὴν Ἐνθύμησιν ἦτο Δημήτριος Λάσκαρις, ὁ Λεοντάρης [2].

Πρβλ. κατωτέρω ἀμέσως ὑπ' ἀρ. 5 ὁμώνυμον καὶ ἕτερον, Δημήτριον Λάσκαριν μέγαν Δούκαν.

5) ***Δημήτριος Λάσκαρης*** *(1454).*

Οὗτος ἀναφέρεται μόνος κατ' ὄνομα ἐν μέσῳ ἄλλων οἰκογενειῶν εἰς τὸ σουλτανικὸν διάταγμα τοῦ Κατακτητοῦ τὸ πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῆς Λακεδαίμονος εἰς ἑλληνικὴν διαβιβασθέν, καθ' ὃ ἐχορηγεῖτο ἀσφαλὴς ἐπάνοδος εἰς πολλὰς οἰκογενείας Ἑλλήνων εἰς τὴν πόλιν τῆς Εὐδαιμονίας, (καὶ σήμερον παρὰ τοῖς Τούρκοις — δερϊσααδὲτ) ἐξ ἧς, ὡς γνωστόν, εἶχον φύγει. Ὁ Σουλτάνος, ἐκτὸς ἄλλων πολιτικῶν λόγων, ἐπεθύμει ἵνα οἰκισθῇ ἡ πόλις καὶ τάχιστα πολυάνθρωπος γένηται, διότι ἦν ἡ πᾶσα ἄοικος οὔτε ἄνθρωπος, οὔτε κτῆνος, οὔτε . . .» ἦν ἔρημος κατοίκων [3].

---

[1] Μυστακίδου, «Γεωγραφικὰ Ἄτακτα» Ἐκκλησ. Ἀληθ. 1920. Αἱ νῆσοι τοῦ Θρᾳκικοῦ πελάγους σὺν τῇ ἀπέναντι Αἴνῳ ἐτέλουν ὑπὸ τοὺς Γατελούζους....

Ἀξία προσοχῆς ἡ χρονολογία τῶν ἐπιγραφῶν οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἡ προσθήκη τοῦ Ρυνδακηνός. Περὶ τούτου ἐσημείωσά τινα ἐν ἡγουμένῃ σημειώσει.

[2] Τὸ Λεοντάρης ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ Λεοντάρι τῆς Ἀρκαδίας. Ὅρα παρὰ κ. Α. Χατζῆ, διὰ Δημήτριον Ράλ μὲ τὸ φοσσᾶτον τοῦ Λεονταρίου (1391).

[3] Δούκα, σ. 302, 306, Φρανδζῆ, σ. 308 ἔκδ. Βόννης. Ἐκτενῶς ἐν Μυστακίδου «ἐπὶ τῇ Ἁλώσει... ἑλληνικὸν ἔθνος». (1920) σ. 37, 68 καὶ ἑ. καὶ 35, 76. Περὶ γλώσσης ἐν τοῖς ἀνακτόροις βλέπε τὰ ἑλληνικὰ ἐν Miklosich - Müller, Acta - Diplomata τ. III, σ. 286 - 306. Τὰ ἔγγραφα φέρουσι, πλὴν ἑνός, χρονολογίαν χριστιανικήν. Ὁ μακαρίτης Λάμπρος ἐν ὡραίᾳ πραγματείᾳ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Σουλτάνου» ἀνεκεφαλαίωσεν ὅλα (Ν. Ἑλληνομνήμ. Ε' (1908) 40 - 78).

6) ***Μαρία Λασκάρεως*** *(1460).*

Αὕτη, πρωτεξαδέλφη Κωνσταντίνου τοῦ Λασκάρεως, ἐν Κερκύρᾳ, ὅπου καὶ ἄλλοι συγγενεῖς, ὑπανδρεύθη Γεώργιον Διπλοβατάτσην. Ἐκ τῶν ἑπτὰ αὐτῆς τέκνων ὁ Κωνσταντῖνος Λάσκαρις ἠθέλησεν ἵνα μετ' αὐτοῦ παραλάβῃ εἰς Μεσσήνην τὴν Σικελικήν, τὸν Θωμᾶν. Ἀλλ' ἡ μήτηρ δὲν ἠθέλησεν ἵν' ἀποχωρισθῇ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς [1].

7) ***Ματθαῖος Λάσκαρης*** *καὶ* ***Μανουὴλ Λάσκαρης*** *(1491-1492).*

16. Τὰ ὀνόματα τῶν Λασκάρεων τούτων, κατοίκων Θεσσαλονίκης, γινώσκω ἐκ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Ἰάνου Λασκάρεως. Ὁ δαπάναις Λαυρεντίου τοῦ ἐκ Μεδίκων τὴν Ἀνατολὴν περιηγούμενος πρὸς συλλογὴν χειρογράφων Ἰάνος Λάσκαρης εἰς Θεσσαλονίκην ἀφικόμενος ἠγόρασε παρ' αὐτῶν χειρογράφους τινὰς κώδικας, καθὼς καὶ παρὰ τοῦ αὐτόθι διατρίβοντος Δημητρίου Σγουροπούλου [2].

8) { α'— ***Ἀνδρέας Λάσκαρις***
{ β'— ***Γαληνὸς Λάσκαρις*** } *(1500).*
{ γ'— ***Δημήτριος Λάσκαρις***

Βιβλιάριον ἀνῆκον τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ μακαριστοῦ εὐεργέτου μου πρίγκιπος Γεωργίου Μαυροκορδάτου [3] ὀλιγοσέλιδον ἐν Παρισίοις δὲ τυπωθὲν κατὰ τὸ (1527), εἰς 8ον περιέχει ἑλληνιστὶ ἐλεγεῖα εἰς Λασκάρεις καὶ εἰς Ἀργυρόπουλον καὶ εἰς Ράλλην Μαρκέσιον....

Ὁ Ἰάκωβος Τουσάνος, ὁ κατὰ Γάλλους Jacques Toussain, καθηγητὴς ἐν Παρισίοις (†1547) λατινιστὶ ἀφιεροῖ ἐπιστολὴν εἰς τὸν Ἀνδρέαν Λάσκαριν δημοσιευομένην παρὰ Legrand, Bibl. Hellén. τῆς πρώτης σειρᾶς τ. Α' σ. 196.

Ἐν τῷ αὐτῷ μοναδικῷ βιβλίῳ, γνωστῷ μοι ἀπὸ τεσσαρακονταετίας, δημοσιεύεται τὸ εἰς τὸν Γαληνὸν Λάσκαριν ὑπὸ λῃστῶν φονευθέντα ἐλεγεῖον ἓξ στίχων, ὅπερ διὰ τὴν σπουδαιότητα φέρω εἰς γνῶσιν τῶν πολλῶν:

---

[1] Legrand, Bibl. Hellén. I, LXIX ἐν ὑποσημειώσει.

[2] Legrand, Bibl. Hellén. I, XLVI.

[3] Ἀνέλαβε τὰς δαπάνας τοῦ βιβλίου μου «Byzantin. Deutsche Beziehungen z. Zeit der Ottonen, 1892, αὐτῇ προαιρέσει.

1 Ὦ ξένε, Λασκάρεως λεύσσεις τάφον ὧδε Γ α λ η ν ο ῦ,
σὺν δ' ἄλοχος κεδνὴ καὶ θυγάτηρ ὑπέδυ·
φῶρες ὅτ', ἐννύχιοι τοὺς τρεῖς, δούλην τε θυρωρὸν
ἔκτανον· οἷα βροτῶν ἔργματα, πλοῦτε μάκαρ!
5 Ἀλλά γ' ἀεικελέως πῶς ἦν θέμις ἄνδρα δίκαιον
τεθνάμεν, ὦ μ ά κ α ρ ε ς! Θυμέ, λίαν προέβης.

Τὸ δὲ εἰς τὸν Δ η μ ή τ ρ ι ο ν Λ ά σ κ α ρ ι ν, τ ὸ ν ἐ π ι κ α λ ο ύ μ ε ν ο ν Μ έ γ α ν Δ ο ύ κ α ν ἐκ δώδεκα στίχων ἀναφέρει ὅτι εἶναι «ἔκγονος ἐσσήνων Λασκαριδῶν γενεῆς».

9) ***Ἀλέξιος Λάσκαρις*** *(1526).*

Ἐν λατινιστὶ συγγεγραμμένῳ βιβλίῳ περὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου, ἐν ᾧ καὶ Λόγος τοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνος καὶ ἐπιστολὴ de successu ipsius Synodi ac de S. S. processione ad A l e x i u m L a s c a r i eodem i n t e r p r e t e. Ἐν Ῥώμῃ 1526 [1].

10) ***Ἰάκωβος Λάσκαρης*** *(1530-31).*

Ἐν ποιήματι Λ ε ο ν ά ρ δ ο υ Φ ο ρ τ ί ο υ τυπωθέντι κατὰ τὸ 1531 ἐν Βενετίᾳ ἐπαινεῖται ὁ Λάσκαρης οὗτος [2].

Κύριε σωτὴρ τοῦ κόσμου. . . .
. . . . φώτισον μου τὴν καρδίαν
τοῦ πολέμου νὰ γροικήσω — τ' ἀναγκαῖα νὰ ξηγήσω
τῷ πολλὰ πεθημημένῳ — εὐγενεῖ καὶ παινεμένῳ
Ἰ α κ ώ β ῳ τ ῷ Λ α σ κ ά ρ ῃ — εὐζωνίῳ παλικάρῃ.

11) { ***Γεώργιος Ράλης Λάσκαρης*** / ***Θεόδωρος Ράλης Λάσκαρης.*** } *(1530-1533).*

17. Ὅρα παρὰ κ. Χ α τ ζ ῆ σ. 65. Στρατιώτης ἀγαθὸς καὶ ἀρχηγός λόχου. Βλέπε καὶ κατωτέρω ἕτερον ἀρχηγὸν στρατιωτικὸν ὑπὸ Κάρολον τὸν Ε΄. ἀρ. 14.

12) ***Λάσκαρις,*** *τοῦ Θεοφυλάκτου (1574-75).*

Ἐκ τῶν ἀρχόντων τῶν Τρικκάλων τῆς Θεσσαλίας, ὅστις καὶ εἰς τὴν ἀνακαίνησιν τοῦ αὐτόθι ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ συνέδραμεν. Ἤκμαζεν κατὰ τὴν ἐπὶ τῇ ἀνακαινίσει ἐπιγραφὴν τῷ 1574-75 [3].

13) ***Λασκαρίνα Σεβαστοῦ*** *(1589).*

ἐκ Σουμουρίας [4].

[1] L e g r a n d, Bibl. Hellén. πρώτης σειρᾶς τ. Γ΄ σ. 306.

[2] Legrand, Bibl. Hellén. Α΄ σ. 208.

[3] Γ ι α ν ν ο π ο ύ λ ο υ, Byzant. Zeitschrift, 1927 σ. 354.

[4] Ὅρα: Κ α ρ υ δ ώ ν η, Τὰ ἐν Καλλονῇ τῆς Λέσβου... μοναστήρια, Κωνσταντινουπόλει σ. 247.

14) ***Κορνηλία Λασκάρεως,*** *σύζυγος Ἀνδρέου Κοντοσταύλου (1576).*

18. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ἐκ Παλαιολόγων, ἐν Νεαπόλει ὁ Ἀ ν δ ρ έ α ς Κ ο ν τ ό σ τ α υ λ ο ς Λακεδαιμόνιος στρατιώτης καὶ μαχητὴς ἐμπειροπόλεμος ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον τὸν Ε΄. τελέσας σέμνωμα τῆς πατρίδος, ζ ῶ ν ἑ α υ τ ῷ κ α ὶ τ ῇ π ρ ο σ φ ι λ ε σ τ ά τ ῃ α ὐ τ ο ῦ σ υ ζ ύ γ ῳ, Κ ο ρ ν η λ ί ᾳ Λ α σ κ ά ρ ε ω ς τὸν τύμβον τόνδε ἀνήγειρε τῷ Νοεμβρίῳ τοῦ 1576. Τὸ λατινιστὶ κείμενον ἔχει ὡς ἑξῆς:

A n d r e a s C o n t e s t a b i l i s Brachii Maine
Provinciae Lacedemoniae non inexperitus
miles sub Carolo V imp. multisque con-
flictibus acriter praeliatus semperque
patriae decus. qui vivens hunc tumulum
sibi et C o r n e l i a e L a s c a r i conjugi dilectiss:
hic III luce Novemb. MDLXXVI
sepulcrum struendum C [1].

15) ***Φραγκῖσκος Δομέστιχος Λάσκαρις*** *(1580).*

19. Σ ο λ ο μ ὼ ν ὁ Σ ι ω π ι κ ὸ ς (Salomon Schweigger, ἢ Schweicker), ὁ ἐν τῇ ἐφημερίᾳ τῆς γερμανικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβείας τ ὸ ν Σ τ. Γ ε ρ λ ά χ ι ο ν διαδεξάμενος παρὰ τῷ νέῳ πρεσβευτῇ Ἰ ω α κ ε ὶ μ de Sintzendorff ἅμα τῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰσόδῳ αὐτοῦ [2] στενῶς συνδεθεὶς μετὰ Θ ε ο δ ο σ ί ο υ τ ο ῦ Ζ υ γ ο μ α λ ᾶ, εἰς οὗ καὶ τοὺς γάμους παρέστη καὶ θαυσίως τούτους περιέγραψε, συνέλεξεν, λευκώματος δίκην ὡς καὶ σήμερον γίνεται, ἀναμνήσεις Testimomia et Chirographa φίλων καὶ ἄλλων προσώπων, μεθ' ὧν εἰς σχέσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ κατὰ τὴν ἀνὰ τὴν Ἀνα-

[1] M e o l a, Delle Istorie della chiesa graeca in Napoli παρὰ Legrand, τ. Ε΄ σ. 478-479, ἔνθα καὶ περὶ Ρ α λ λ ῶ ν (παρὰ κ. Χ α τ ζ ῆ Α. σ. 73) «Ἕλληνες Στρατιῶται ἐν τῇ Δύσει καὶ ἡ Ἀναγέννησις ἐν τῇ Τακτικῇ» Σ ά θ α, Ἑστίας τόμῳ ΙΘ΄. καὶ Κ΄. Τὸ βιβλίον τοῦ Meola δὲν γνωρίζω.

[2] Ὁ Γ ε ρ λ ά χ ι ο ς ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνστανινουπόλεως τῇ 4 Ἰουνίου 1578 κομιστὴς εἰς τὸν Κρούσιον ἐπιστολῶν κ. λ. T ü r k i s c h. T a g e b u c h 505, T u r c o g r a e c i a, 509 καὶ 465-468 (ἀποστελλόμενα δῶρα). Τῇ 1ῃ Ἰανουαρίου τοῦ 1578 σὺν τῷ πρεσβευτῇ εἰσῆλθεν εἰς Κωνστατινούπολιν Urben Constantinopolin intrant ἐν Annales Suevici τ. Β΄ σ. 76. Εἶναι τὸ ἔτος καθ' ὃ ἑωρτάσθη ἡ δευτέρα ἑκατονταετηρὶς τῆς ἱδρύσεως τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης.

Τοῦ Σ ι ω π ι κ ο ῦ τούτου ἔχομεν σπουδαιοτάτην περιγραφὴν Περιηγήσεως αὐτοῦ ἐ π α ν ε ι λ η μ μ έ ν ω ς ἐκδοθεῖσαν εἰς 4ο μετ' εἰκόνων, ἐν Νυρεμβέργῃ 1609-1639. Σημειωθήτω ὅτι ὁ Σιωπικός, ὡς ἀπήντησα ἐν τῷ Ἡ μ ε ρ ο λ ο γ ί ῳ τοῦ Κρουσίου (τ. II. σ. 21) 1551 Postridie Pasch. natus est. et Tybingae a M. Georgio Zebley Sept. 23 baccalaurus factus.

τολὴν περιοδείαν αὐτοῦ ἦλθε. Ἐν τῇ Φιλοθήκῃ λοιπὸν τοῦ Σιωπικοῦ δεκάτην ἕκτην [1] τὴν σειρὰν κατὰ τὸ ἐμὸν ἀπόγραφον, ἀπήντησα τὴν ἐνθύμησιν τήνδε:

Πέρας μὲν ἅπασιν ἀν[θρώπ]οις ἐστὶ τοῦ βίου ὁ θάνατος, κἂν ἐν οἰκίσκῳ τις αὐτὸν [2] καθείρξας τηρεῖ. Δεῖ δὲ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐγχειρεῖν μὲν ἅπασιν αἰεὶ τοῖς καλοῖς τὴν ἀγαθὴν προβαλλομένους ἐλπίδα: φέρειν δὲ ὅ,τι ἂν ὁ Θ[εὸ]ς διδῷ, γενναίως.

Φραγκίσκος δομέστιχος Λάσκαρις Χῖος, φιλίας μνήμης ἕνεκεν ἐν Γαλατᾷ, τῷ σοφωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ Σολομῶντι τῷ Σιωπικῷ 1580, XXIII Martii Galata, seu Pera.

(σ. 73β Μ6 37).

16) ***Στέφανος Λάσκαρις*** *(1589.*

20. Anno 1589 Januarii 1589. Graecus quidam Cyprius Famagustanus, Stephanus Lascaris venit, habens testimonium 1 Janu: 1588. Hieremiae nomine scriptum, quia huic Patriarchatus jam fuerat redditus. Monasterium autem B. virginis, τῆς Παμμακαρίστου, in quo antehac habitaverat ei per Sultanum fuit ereptum templi turcici faciendi causâ et alius locus ubi aedificaret concessus. Dederat ei testimonium, Nicosiae Archiepiscopus Neophytus admodum barbarum, incipiens: Νεόφυτος ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Λευκοσίας καὶ καθηγούμενος τοῦ μεγάλου σταβροῦ. Nesciebat miser homo legere. Λύτρον quo se diu ad triremes damnatum redimeret quaerebat.

31 Janu: (1589) venit ad me Graecus, αἰχμάλωτος [3] τῶν Τούρκων 350 Ducatis demissus (ἀπολυθείς), quos colligit nomine Στέφανος, τοῦ κυ Σταματίου τοῦ ἐπονομαζ[ομένου] Λάσκαρι, ἐκ πόλεως Κύπρου Φαμαγούστας. Ponitur in testimonio Graeco etiam fratrem ejus Πέτρον ἁγιοϊερομόναχον captum esse. Graecum hoc (ut ipse ait) scriptum est a Logotheta Constantino, Con/poli, valbe barbare. Inscriptio est. [4].

[1] Αἱ τοῦ πατρὸς Ζυγομαλᾶ καὶ τοῦ υἱοῦ Θεοδοσίου, πρωτονοταρίου ἐνθυμήσεις 22α καὶ 23η τὴν σειρὰν ἐν τῷ ἀπογράφῳ μου ἤδη ἐδημοσιεύθησαν παρὰ Legrand E. ἐν Notice Biografique σ. 68-69. Ἐνθυμήσεις τοιαῦται ἐκ τῆς Φιλοθήκης ἀνεκοινώθησαν ἐν τῷ 4ῳ τόμῳ τῆς πρώτης σειρᾶς τῆς Bibliogr. Hellénique ὑπὸ τοῦ ἰδίου, ὑπ' ἐμοῦ δὲ προλαβόντως ἡ τοῦ Θεοφάνους Καρύκη, τοῦ μετὰ ταῦτα πατριάρχου ἐν R. des Et. Grecques 1898 σ. 289.

Τὰ testimonia et chirographa ταῦτα διὰ τὸν Γερλάχιον τὸν ἀριθμὸν τεσσαράκοντα εὕρηνται ἐν τῷ χειρογράφῳ Μβ 37. Πρβλ. ἐπίσης καὶ Turcogr. σ. 204.

[2] Γρ. αὐτόν.

[3] Ἐν τῇ ὤᾳ ὁ Κρούσιος σημειοῦται. Λάσκαρις.

[4] Ἐν τῇ ὤᾳ ὁ Κρούσιος σημειοῦται: Κωνσταντῖνος Λογοθέτης.

† Ἱερεμίας ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κ. Ν. Ρ(ώμης) καὶ οἰκ[ουμενικὸς] πατριάρχης. In fine: μηνὶ ἰανουαρ[ίῳ] ἰνδικτ: Α^{ης} id est 1588 Janu: 1.

Cum objeci ei, nunc τὸν Θεόληπτον esse partiarcham, affirmat is Hieremian rursus esse patriarcham [1]. Sigillum nigrūm τῆς Θεοτόκου subtus impressum est. Ipse legere nescit, homo barbarus rubra in tunica, miser, capillo et barba nigrer· textor, juvenis vir. Graecum etiam habet testimonium alterum, ex priore (mutatis mutandis) descriptum, cujus autor est Neophytus, Archiepiscopos ect. sic incipit.

† Νεόφυτος ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπ[ίσκοπος] Λευκόσηας καὶ καθηγούμενος τοῦ μεγάλου σταυροῦ. Magna barbaries. Subscriptio, Νεόφυτος ἀρχιεπ. λ. sigillum ejusdem Θεοτόκου, sed albam chartula imposita, infra appressum est.

Habet et àntiquae urbis Pragensis commendationem datam Pragae, X. die Decemb. 1588.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ σημειώματος τούτου εὐνόητον. Ὁ Στέφανος Λάσκαρις ἐνεφανίσθη εἰς Τυβίγγην καὶ παρουσιάσθη εἰς τὸν Κρούσιον, φέρων συστατικὸν Ἱερεμίου τοῦ πατριάρχου, γεγραμμένον ὑπὸ τοῦ λογοθέτου Κωνσταντίνου.

Ἐπὶ τῇ παρατηρήσει τοῦ Κρουσίου ὅτι πατριάρχης εἶναι νῦν ὁ Θεόληπτος [ὁ ἀπὸ Φιλιππουπόλεως] καὶ οὐχὶ ὁ τὸ συστατικὸν ὑπογράψας Ἱερεμίας (ὁ Β'. ὁ Τρανὸς)· βεβαιοῖ ὁ Στέφανος, ὅτι ὁ Ἱερεμίας ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα ἀνέλαβεν [2]. Ὁ Κρούσιος ὑπομιμνήσκει ἄλλως τε ὅτι τὴν εἴδησιν ταύτην καὶ ἐξ ἐπιστολῆς πρὸς αὐτὸν τοῦ Φιλαδελφείας Γαβριὴλ ἀπὸ Βενετίας (Φεβρ. 1588) κατέχει.

Ὁ ἐπιδότης Στέφανος ὁ Λάσκαρις εἶναι ἀγραμματώτατος, δὲν γνωρίζει ἀνάγνωσιν, εἶναι ὁ ἄνθρωπος βάρβαρος, ἄθλιος, φέρων ἐρυθρὸν μανδύαν, νέος ὅμως, μὲ τρίχας καὶ γενειάδα μαῦρα, καὶ ὑφάντης....

Ἐν τοῖς Σουηβικοῖς Χρονικοῖς ὁ Κρούσιος ἀναγράφει ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Κυπρίου τούτου (Graecus quidam Cyprius Famagustanus) ὅτι ἡ Μονὴ τῆς Παμμακαρίστου, ἐν ᾗ τέως ᾤκει ὁ πατριάρχης, ἤτοι τὸ πατριαρχεῖον, ἀφῃρέθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου [3] ἵνα μεταβληθῇ εἰς μωαμεθανικὸν τέμενος, παρεχωρήθη δὲ ἄλλος τόπος (alius locus) πρὸς ἀνέγερσιν

[1] Ἐπίσης ἐν τῇ ὤᾳ γράφει. Theoleptum esse jam a Lesbo. Sane 29 (ἐν τῷ ἀντιγράφῳ μου δὲν διακρίνω, μήτοι 21) Febr. 1588 ὁ Φιλαδελφείας Γαβριὴλ=e Venetiis ad me scripserat. Heremiam esse rursus Constantinopoli.

[2] Ὁ Κρούσιος ἐν τοῖς Σουηβικοῖς Χρονικοῖς Β', 821 τὸν λόγον ποιούμενος περὶ τοῦ Λασκάρεως τούτου ἀναφέρει περὶ Ἱερεμίου .... quia huic Patriarchatus jam fuerat redditus.

[3] Σουλτᾶνος ἦτο Μουρὰτ ὁ Γ'. ὁ τοῦ Σελὴμ τοῦ Β'. (Κύπρος - Ναύπακτος) υἱὸς (1574 - 1595).

ναοῦ [1]. Ἐν ταῖς Ἐνθυμήσεσι τῶν Σ. Χρονικῶν ἀναφέρεται πάλιν τὸ ἀνωτέρω ὅτι ἔφερε καὶ γράμμα συστατικὸν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Λευκωσίας καὶ καθηγουμένου τοῦ μεγάλου σταβροῦ Νεοφύτου. Ὁ Στέφανος ἐζήτει λύτρα, ἵν᾽ ἀπαλλαγῇ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ εἰς τὰ κάτεργα καταδίκης.

Ὁ Κρούσιος τὰ κατὰ τὸν πρόσφυγα τοῦτον ἀνερευνῶν καὶ τὰς γνώσεις αὐτοῦ καὶ τὰ κατὰ τὴν περιβολὴν ἐν τῇ μετ᾽ αὐτοῦ ἀναστροφῇ ἐξετάζων δὲν ἐλησμόνησεν, ἅτε παρατηρητικώτατος, ἐν ταῖς ἐντυπώσεσιν αὐτοῦ ἵν᾽ ἀναγράψῃ ὅ,τι ἰδίοις ὄμμασι παρετήρησεν: ὁ ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐλεηθεὶς ἔφερε τὰ κάτω σκέλη διὰ τὰς πέδας λίαν βεβλαμμένα, εἶχε δὲ καὶ τοὺς ὀδόντας ἀπεσπασμένους (compedibus crura ejus valde afficta vidimus et dentes excussos).

Ἐκ τοῦ στόματος δὲ τοῦ Κυπρίου τούτου ὁ Κρούσιος ἐγγράφει ἐν ταῖς Ἐνθυμήσεσι τῶν Σ. Χρονικῶν καὶ τήνδε τὴν πληροφορίαν: «ἔλεγεν ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Σουλτάνου ἦτο «ὑποβολιμαῖος διότι ἐκ γυναικὸς Ἑβραίας ἐγεννήθη ὑπὸ μητρὸς Τουρκίσσης ἀνετράφη» [2].

*
* *

Ἐν τῷ χειρογράφῳ Μβ 37 τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον Varia Graeca (Φύρδην Μίγδην) ἐν ἰδίᾳ παραγράφῳ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Alii Graeci, qui mecum fuerunt, quibus λύτρα impetravi alibi a me descripti ἀνέγνων:

«31 Januar 1589. Stefanus Lascaris Famagustanus Cyprius».

Μετὰ δύο ἄλλας σημειώσεις τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

«4 Aug. 84 Ante portam mecanicam, Stephanus Stamatii ἐπίκλην »Lascaridis (credo fuisse illum, qui 31 Januar 89 ad [me] fuerit) Fama»gustanus. Misi ei eleemosynam nec videre... potui».

17) *Μαρτῖνος Λάσκαρις* (1593).

21. Τὸ ἑπόμενον λίαν σπουδαῖον σημείωμα εὕρηται ἐν ἀντιτύπῳ Τουρκογραικίας (Turcograecia) ἀνήκοντι τῷ πολυμαθεστάτῳ διδάκτορι καὶ ἀρχαίῳ φίλῳ κ. J. Mordtmann, ἐπιδειχθέν μοι ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅτε ἐκεῖνος μὲν ἦτο γενικὸς πρόξενος τῆς Γερμανίας, ἐγὼ δὲ ἐγυμνασιάρχουν. Τὸ σημείωμα εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου ἔχει κατὰ πιστὴν ἀντιγραφὴν ὧδε.

[1] Τὸ ἀμέσως μετὰ τὸν ναὸν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (νῦν Φετχιὲ δζαμὶ ἢ καὶ Μουραδιὲ σπανιώτερον) ἀφαιρεθὲν ἀρχὰς τοῦ 1587, τὸ εἰς τὸν πρῶτον μετὰ τὴν Ἅλωσιν πατριάχην Γεννάδιον τὸν Σχομάριον δοθὲν μετὰ τὴν ἐκ τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἀποχώρησιν. Ὅρα Μυστακίδου «ἐπὶ τῇ Ἁλώσει, μετὰ τὴν Ἅλωσιν, Μωάμεθ ὁ Κατακτητὴς πατριαρχεῖον, Κωνσταντινουπόλει, 1920.

[2] Σ. 821: ἡ λέξις ὑποβολιμαῖον ἑλληνικοῖς στοιχείοις ἐν τῷ κειμένῳ.

«*Anno Domini 1593 Xbris die tertio, Martinus hic Lascaris ex Philippopoli Macedoniae oriundus, Schaphusii* [1], *ubi tum concionatorem agebam, λύτρου ἕνεκα me convenit. Cui ego nocturnum hospitium exhibui. Postera die discepit a me, literis ad D[ominu]m Crusium, et alios amicos comendatitiis, Vir erat humanus, nullius nisi graecae linguae (quam-apprimè callebat) gnarus.* *M. Österlinus Mapp.*

ἀμέσως δὲ μετὰ ταῦτα ἕπεται ἡ ὑπογραφὴ — ὧδε

«ἐγὸ μαρτηνος λασκάρεος ἐκ Φιλιπούπολι τῆς μακηδονίας.»

ὅ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον:

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1593 Δεκεμβρίου τρίτῃ ἡμέρᾳ, οὗτος ὁ Μαρτῖνος Λάσκαρις ἐκ Φιλιππουπόλεως τῆς Μακεδονίας ὁρμώμενος ἐπεσκέψατό με ἐν Σχαφούζῃ, ἐν ᾗ κατ᾽ ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἱεροκῆρυξ ὢν διέτριβον, λύτρου ἕνεκα. Τούτῳ ἐγὼ τὴν νύκτα φιλοξενίαν παρέσχον. Τῇ ἐπιούσῃ ἀνεχώρησε λαβὼν παρ᾽ ἐμοῦ ἐπιστολὰς συστατηρίους πρὸς τὸν κύριον Κρούσιον καὶ ἄλλους φίλους. Ἦτο ἀνὴρ πρᾶος, οὐδεμιᾶς ἄλλης γλώσσης, πλὴν τῆς Ἑλληνικῆς (ἣν κάλλιστα ἐγνώριζε) γνώστης. *Ὀστερλῖνος Μάππιος*

Ἐκ τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ ὁ Λάσκαρις διακρίνεται ὁπόσης ἑλληνικῆς παιδείας μέτοχος ἦτο καὶ ὁ φιλοξενήσας ἱεροκῆρυξ οἵαν γνῶσιν! τῆς ἑλληνικῆς κατεῖχε.

Κατ᾽ εὐτυχῆ συγκύρησιν ἐξετάζων τὸν V τόμον τῶν ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Κρουσίου, ὅστις περιλαμβάνει τὰ πολύτιμα σημειώματα τῶν ἐτῶν 1594 καὶ 1595 ἐνέπεσον εἰς τὸ κάτωθι περὶ τοῦ Μαρτίνου τούτου τοῦ Λασκάρεως μέρος, ὅπερ ἔχει ὡς ἑξῆς:

σ. 37 (1594, Diarium).

Mart. 2. Accipio epistolium, male Latine scriptum Martini Lascaris, Philippopolitani Graeci, qui antehac bis πέρυσι mecum fuerat, ex oppido Friburgo Vehtlandiae [2]· quod plus 30 magna milliaria distat a Tybinga. Indicat (;) papistis imp[ro]bari mea scripta, tamque falsa et corrupta: sed scholae Lausanensis praeceptoribus et Theologis probari.

καὶ ἐν σ. 65 (Αὐτόθι).

Mart. 25. Graeco ante Neccaricam portam mecum attulit mihi

[1] Εἶναι ἡ νῦν πόλις Schaffhausen, πρωτ. τοῦ ὁμωνύμου διαμερίσματος τῆς Ἑλβετικῆς Ὁμοσπονδίας.

[2] Εἶναι τὸ Ἑλβετικὸν Φριβοῦργον, Fryburg (im Vechlande).

l[itte]ras Tiguro, a Martino Lascare compatriota et Friburga ab Joan: Jacobo Beurero, qui eum mihi commendabant. Hic vocabatur Δημήτριος ὁ τοῦ Ραθίγου. Ostendebat l[itte]ras P[at]riarchae Hieremiae (oriundus ex C. Philippopoli) sed sigillum erat defractum. In eo mater quidem Dei, cum puero Jesu sed non simile illi sigillo, quod antehac videram [1] σημειοῦται ὁ καλὸς Κρούσιος. Verba in iis literis: συκοφαντηθεὶς καὶ διαβληθείς, ὡς φονεύς, ὁποῦ οὐκ ἐποίησεν, ἐνεβλήθη εἰς φυλακήν. Cogi eum dare λύτρα. asprorum millia 50. Non erant literae a Protonotario Theodosio Zygom[ala] scriptae: sed ab alio, nec pura ubique lingua graeca. Nesciebat ipse nomen scriptoris. Subscriptio erat in eis itaque patriarchae et suscripserat ὁ Φιλαδελφείας. Hujus nomen ille Demetrius ignorabat, scil: τοῦ Γαβριήλ. Res erat mihi suspecta tota. Erat male vestitus. Kurtz, schwartz Bart.

Dedi ei 5 bac. et schedam, quam ipse adferet ad Rectorem magnific. D. Hambergerum, qui ei aliquid daret.

Ὁ φιλέλλην Κρούσιος ἐδέξατο ἐπιστολὴν λατινιστὶ γεγραμμένην τοῦ Λασκάρεως ἐκ Φριβούργου, τοῦ Ἐλβετικοῦ. Ἐν τοιαύτῃ ὁ Λ. ἀνεκοινοῦτο εἰς αὐτὸν ζητοῦντα ἐν πάσῃ εὐκαιρίᾳ ἵνα μάθῃ τίνα γνώμην ἔχουσι περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἅτινα καὶ περὶ τῆς νεοτεύκτου ἐκκλησίας [τῶν Διαμαρτυρομένων] ἠσχολοῦντο, ὅτι ὑπὸ τῶν παπιστῶν ταῦτα ἀπεδοκιμάζοντο, ὑπὸ τῶν καθηγητῶν ὅμως τῆς Σχολῆς τῆς Λοζάνης καὶ τῶν θεολόγων δόκιμα ἐθεωροῦντο καὶ δὲν ἀπεδοκιμάζοντο.

Μετ' ὀλίγας πάλιν ἡμέρας ἔλαβεν ὁ Κρούσιος νεωτέραν ἐπιστολὴν τοῦ Μαρτίνου ἐκ Τιγούρου (=νῦν Ζυρίχης) συνιστῶσαν αὐτῷ συμπατριώτην τινὰ ἐκ Φιλιππουπόλεως, Δημήτριον τὸν Ραδίγου. Οὗτος ἦλθεν εἰς Τυβίγγην διὰ τῆς πύλης, ἥτις ἄγει εἰς τὸν Νέκκαρον [2] ἦτο δὲ κομιστὴς οὐχὶ μόνον ἐπιστολῆς τοῦ Λασκάρεως ἀλλὰ ὁμοίως καὶ Ἰωάννου Ἰακώβου τοῦ Βεουρήρου ἐκ Φριβουργίου [3]. Ὁ Δημήτριος ἐκ Φιλιππουπόλεως ὁρμώμενος προσήγαγε καὶ συστατήριον τοῦ Ἱερεμίου, ὅπερ ἐφάνη εἰς αὐτὸν οὐχὶ αὐθεντικὸν ἀλλ' ὕποπτον... Καὶ αὐτὸς ἐζήτει λύτρα. Ἦτο ἐνδεδυμένος

[1] Δὲν ἦτο ἡ τοῦ γράμματος σφραγὶς ὁμοία ἐκείναις, ἃς ἤδη ἐγνώριζεν ὁ Κρούσιος, ὡς λέγει.

[2] Μαρτίου 2 καὶ 25. Ὁ Νέκκαρ συμβάλλων τῷ Ρήνῳ διέρχεται διὰ τῆς Τυβίγγης, τῆς Στουτγάρδης.

[3] Εἶναι ὁ I. Ἰακὼβ Beurer, καθηγητὴς τῶν ἑλληνικῶν (Professor Graecus ἐν Friburg) παρ' οὗ ὁ Κρούσιος ἀπὸ πολλοῦ δὲν εἶχε λάβει ἐπιστολὴν καὶ ἐθλίβετο. Πολλὰς ἔχομεν τούτου σπουδαίας διατριβὰς τυπωθείσας ἀπὸ τοῦ 1585-1596, ὡς γνωρίζω, περὶ Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους κλ. Ὁ J. I. Beurer—ηὔχετο αὐτῷ, ὡς τῇ 23 Σεπτ. ἡμέρᾳ πέμπτῃ 1596 ἐγγράφει ὁ Κρούσιος ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ.

precatur mihi { εὐγηρίαν / μετὰ μήκιστον χρόνον / εὐθανασίαν }

πενιχρῶς, ἔφερε δὲ πώγωνα βραχὺν μέλανα. Ὁ Κρούσιος ἔδωκεν αὐτῷ μόνον πέντε βατζίους καὶ παρέπεμψεν εἰς τὸν κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος (1594) πρύτανιν, ὅπως τύχῃ καὶ παρ' αὐτοῦ ἢ τῆς Ἀκαδημείας βοηθείας τινός, ὡς σύνηθες.

18) *Ἀνδρέας Λάσκαρις (1593).*

22. Ἐν σ. 529 τοῦ αὐτοῦ τόμου τοῦ Ἡμερολογίου (Diarium) ἀπήντησα: Graecorum Adventus.—Ἕλληνες.

Maii 16 (1593) horam circiter 6 vespertina à porta Neccaria a me sunt introducti in hospitium Angelis e regione Sangeorgiani fontis.	Andreas Lascareus, ex urbe Macedoniae Fhilippopoli est an-n[orum] 53, procerus, μεσαιπόλιος· habebat sclopum, portabat sarcinam. Martinus, ann[orum] 36 ad futurum diem S. Martini qui natus est brevior, μελανοπώγωνες. Antonia, uxor 56 | Helena filia ann[orum] 18 aut 19 |

Habuerant commendationes l[itte]ras ab Hieremia Patriarcha ad me, et l[itte]ras a Cytherorum E[pisco]po Margunio, ad me, et ad M. Davidem Hoeschelium, quas sibi Andreas furto ablatas, ab infideli famulo ait jam dudum. Chartam quadam habebat, à Margunio scriptam. Λύτρον colligunt 2.500 aureorum.

Ἑλλήνων Παρουσία.

Ὁ Ἀνδρέας Λάσκαρις ἐκ Φιλιππουπόλεως Μακεδονίας 53 ἐτῶν εἶχε καὶ τουφέκιον, ἔφερε δὲ καὶ φόρτον ἀποσκευῶν, ἔτρεφε μέλανα πώγωνα, ὡς καὶ ὁ Μαρτῖνος.... Εἶχον συστατικὰ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου καὶ τοῦ Μαργουνίου πρὸς τὸν Κρούσιον καὶ τὸν Ἐσχέλιον [τῆς Αὐγούστης] ἀπολεσθέντα (κλαπέντα) ὑπὸ τοῦ ἀπίστου ὑπηρέτου. Συνέλεγον λύτρα (2500 χρυσοῦς).

Τὴν δ' ἐπιοῦσαν, ἤτοι τῇ 17 Μαΐου ἐν σελ. 535 ἐν ψιλογραφίᾳ ἐπισυνάπτονται τάδε:

Die 17 Maii (93) post prandium apud me facta, à supradictis Graecis, Testudinem meam (λαβοῦτο) pulsavit bene et suaviter graeca D[omi]na Antonia et sequentia verba succinuit, quae mihi vir ejus D. Andreas huc scripsit.

Ὁ καλὸς καὶ φιλόξενος Κρούσιος ηὐτύχησε μετὰ τὸ ἄριστον τὸ ὁποῖον, ὡς σύνηθες ἦν αὐτῷ, προσέφερεν εἰς τοὺς πρόσφυγας Ἕλληνας, ἵν' ἀκούσῃ κρουομένης λύρας καλῶς καὶ ἡδέως (bene et suaviter) ὑπὸ τῆς Ἀντωνίας αὐτῆς καὶ ᾆσμα ἑλληνιστὶ — ἐν γλώσσῃ νεωτέρᾳ, κοινῇ, ἣν πάσῃ θυσίᾳ

ἀπὸ ἐτῶν, ὡς εἶπον, προσεπάθει ἵνα ἐκμάθῃ καὶ ἐξέμαθε. Παρεκάλεσε λοιπὸν τὸν Ἀνδρέαν σύζυγον αὐτῆς ἵνα καὶ τὸ ᾆσμα γραφῇ εἰς αὐτὸν παραδώσῃ [1].

Τὸ ᾆσμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

1. Πόσα θορο καὶ δὲ μῦλο· καὶ ακοῦγο καὶ απομένο·
θορο καὶρος δέ μού βουθα· χρία νε να σοπένο
τορα μού δίδι ο λογίσμοσ· να κάθομε να κλέγο·
καὶ νὰ γιένο [2] δίαλαλλιτῆς να κάθομε να κλεγο.
5. μῦρα κακὰ με μύρασεσ· καὶ ξεναμῦρασέ με
πολλῦ πονο· καὶ δὲν μπορύσ· τὰ θέλο παθη πε με [3]
ο κϊρύε [4] μαρτύνε μου· τὸ φρονύμον καὶφαλλι [5]
πρέπον να σὲ προσέχοῦσῦ ὁλλῦ μυκρὺ μεγαλλυ:
Ο Θέος νὰ σέ πολλύχρονα· ἐσέν καὶ τα πεδιά σου·
10. μαζὺ με τί γίνεκα σου· καϊ ολλῦν τῦ σύντροφιά σου
Εγο ἱ πτοχῦ ἱ ἕλλυνα [6] αντόνια Βύτζιμάνα: [7]
12 εκάμα καὶ εγραψα σῦ αφτο το λλυγο γραμα [8]
δοῦλος τῦς κϊριότῦτα σοῦ.

Αντρέας Δασκάρισ εν Φυλλίπο πολέοσ ματζῦδόνύασ: ὑοσ τοῦ κϊρῦου Αλεσαντροῦ.

Ὑπὸ τὴν ὑπογραφήν, ὡς ἐν τῷ παρατιθεμένῳ φωτογραφικῷ πίνακι δια-

[1] Προσπαθῶ ἵνα συγκρατήσω τὴν κατὰ τὸν Ἀνδρέαν, τὸν ἀμαθέστατον, ὀρθογραφίαν, χωρίζων τοὐλάχιστον τὰς λέξεις πρὸς εὐκολωτέραν ἀντίληψιν. Ὁ Κρούσιος ἐν τῇ ἄνω ἄκρᾳ, τῇ ἀριστερᾷ, σημειοῦται γερμανιστὶ καὶ λατινιστί. Lautenschlagung, in testudine mea majore (= ὑπόκρουσις εἰς τὴν ἐμὴν μεγάλην λύραν). (= Ὁ Κρούσιος ἠγάπα τὴν μουσικὴν φωνητικήν τε καὶ ὀργανικήν).

Ἐγράφη ἤδη καὶ ἐπανελήφθη ἀνωτέρω ὑπ᾽ ἐμοῦ ὅτι ὁ Κρούσιος ἐκ τῶν παραγενομένων αὐτῷ ζητείας καὶ ἐλεημοσύνης ἕνεκα, Ἑλλήνων, ex quorum ore, ea, quae ad hodiernam corruptam Graecam linguam pertinent, annotavi)· ἐπωφελεῖτο σχηματίζων λεξιλόγια, τῆς ὁμιλουμένης συγχρόνου ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν ταῖς πόλεσιν, ἐξ ὧν οὗτοι προήρχοντο. Οὕτω καὶ ἐν τῇ Turcograecia ἀπαντῶσι εἰδήσεις καὶ λέξεις. (Turcogr. 210) κατειλεγμέναι, εὗρον δὲ καὶ ἐν τῷ ὑπ᾽ ἀρ. γρ. Μβ 37 χειρογράφῳ τῆς Τυβίγγης. Ἀναφέρω τοῦτο, διότι ἀκριβῶς ἔχει τὴν λέξιν ἔκτοτε σημειουμένην, περὶ τοῦ λαβοῦτο.

«Ἐν τῷ Μουσείῳ μου, λέγει ὁ Κρούσιος vocabula rerum mihi indicata: λαβοῦτο, testudo musica, lauten· φήκη (pro θήκη) τοῦ λαβοῦτο, theca testudinis.., χέρι τοῦ λαβοῦτο.... κλειδία τοῦ λαβοῦτο, aut φίλλες οἱ κόλλαβοι. die wirbel. Βέματα (pro δέματα) vel σημάδια, ligamina testudinis. Χόρδες fides, saiten τὴν πρώτην χόρδαν, maxima chorda.... ἕκτη, ἐγὼ δὲ ξορδώνω τῆς χόρδες, ordino fides, νὰ παίξῃ canere fidibus, λύρα, ein Geig».

[2] Ὁ Κρούσιος ἄνωθι = γένωμαι.

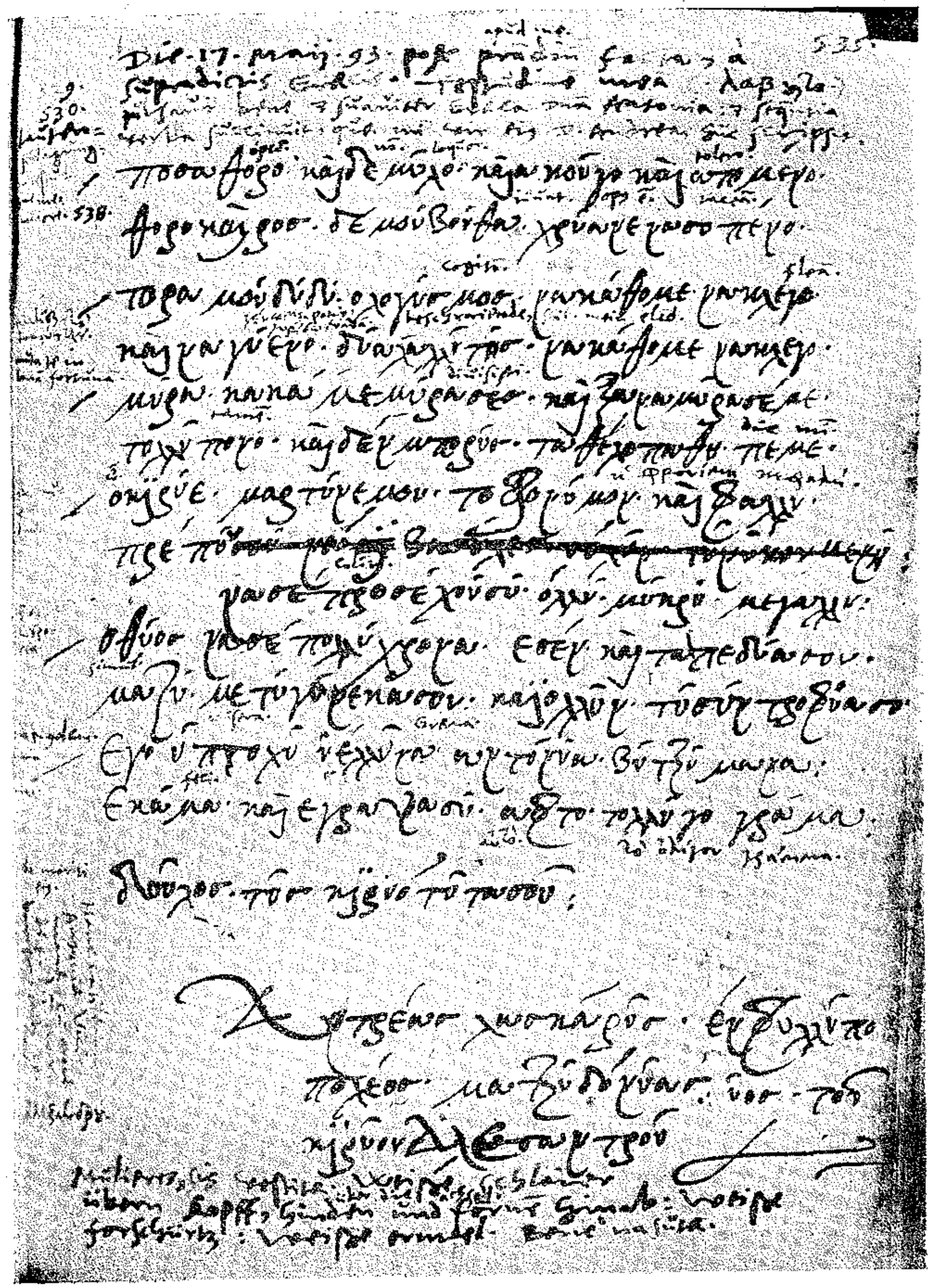
[3] Ὁ Κρούσιος ἄνωθι dic mi [hi], εἰπέ μοι.

[4] Ὁ Κρούσιος ἄνωθι ὦ.

[5] Ὁ Κρούσιος ἄνωθι ἡ φρονίμη κεφαλή.

[6] Ἡ πτωχὴ Ἑλληνίς. Ὁ Κρούσιος ἄνωθι, ὡς διέκρινα, ἔγραψε misera Graeca.

[7] Ὁ Κρ. κάτωθι: τὸ ὀλίγον γράμμα. 7 = δοῦλος τῆς κυριότητός σου καὶ ἕπεται κάτωθι ἡ ὑπογραφὴ τοῦ γράψαντος Ἀνδρέου. Περιεργίας χάριν σημειούσθω ὅτι ω ἐν τοῖς στοίχοις τούτοις δὲν ἀπήντησα.

God: Tubingensis τ. IV σ. 535 (Diarium).

βλέπει ὁ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἀληθῶς ἐπιεικὴς ἀναγνώστης, ἰδιόγραφοι λατινιστὶ καὶ γερμανιστὶ σημειώσεις δίδουσιν ἡμῖν ἐξηγήσεις τινὰς καὶ περὶ τῆς περιβολῆς τῶν γυναικῶν (mulieres) τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὁ λόγος περὶ τῆς Ἀντωνίας. «λευκὸς πέπλος ὑπὲρ κεφαλὴν ὅστις ὑπὲρ τοὺς ὤμους ἔμπροσθέν τε καὶ ὄπισθεν κατέρχεται· λευκὸν περίζωμα (Forschürtz = ποδιὰ) λευκαὶ χειρίδες· μάλα ἱκανῶς μακρὰς ἔχουσα(ι) τὰς ῥῖνας (bene nasutae).»

Ἔναντι δὲ ἐν τῇ ἀριστερᾷ ᾤᾳ κάτωθι ἐν μόλις διακρινομένοις μικροσκοπικοῖς γράμμασιν ἀναγινώσκονται κατὰ κάθετον διεύθυνσιν «Hanc cantilenam Antoniae Vicimanae cum oratione de Friderico I Barbarossa edidi 29 Sept. 1593 Tubingae» [1] ἀμέσως δὲ ὑπὸ τὴν σημείωσιν ὁριζοντίως Ἀλεξάνδρου.» [πρὸς ἐξήγησιν τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Ἀνδρέου].

Ἡ μικρὰ αὕτη σημείωσις ἔδωκέ μοι ἀφορμὴν ἵνα οὐχὶ μόνον ἐρευνήσω εἰς τὴν βιβλιογραφικὴν τῶν τοῦ Κρουσίου ἔργων συλλογήν μου τὴν ἐκ Τυβίγγης, ἀλλὰ καὶ ἀπευθυνθῶ τοῖς ἁρμοδίοις παρακαλῶν ἵνα μοι διαφωτίσωσι καὶ τοῦ βιβλίου ὑπάρχοντος, ἀντιγράψωσι τὸ τραγοῦδι αὐτὸ τῆς Ἀντωνίας· ἤλπισα ὅτι ἐν τῷ ἐντύπῳ ἴσως ἀπαντᾷ πληρέστερόν τι καὶ ἀκριβέστερον. Ὁ καλοκάγαθος φίλος κ. W. Schmid εἰς μάτην ἠρεύνησεν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ, καὶ ἦτο ὁ ἁρμοδιώτατος, ὡς γνωρίζομεν ὅλοι. . . . Τέλος εἰς τὴν Δημοσίαν Βιβλιοθήκην (Staatsbibliothek νῦν) τοῦ Μονάχου, ἐξ ἧς πάλιν ἄλλα τοῦ Κρουσίου ἐλλείπουσι — τὸ ζητούμενον εὑρέθη ἀκριβῶς ὑφ᾽ οἵαν σημείωσιν ἔγραψα — Germ. G. $^{111}/_{5}$ 4° — ὁ δὲ συμπαθὴς ἡμῖν τοῖς Ἕλλησι καὶ γνώριμος καθηγητὴς κ. A. Heisenberg, ἀρχαῖος φίλος, εὐηρεστήθη ἵνα λύσῃ τὰ ἀπορούμενά μοι. Καὶ τοῦ μοναδικοῦ τούτου ἀντιτύπου πλήρη τὴν περιγραφὴν ἐπέστειλέ μοι καὶ τοῦ ᾄσματος ἀντίγραφον μετὰ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως καὶ τῶν παρασελιδίων ἐξηγήσεων. Ποῦ ἠδύνατό τις ἵνα φαντασθῇ ὅτι ἐν τεύχει, ὅπερ περιλαμβάνει τὸν Λόγον « . . . de imp. Rom. Friderico Ahenobarbo, vel Barbarossa et studiosorum privilegiis officiisque Oratio, habita in XXXXI Magistrorum Creatione, XI cal. Septemb. XCIII Tybingae, θ᾽ ἀπαντήσῃ διαφορώτατον θέμα, τὸ περὶ τῆς ἐν Τυβίγγῃ παρουσίας τῶν Ἑλλήνων τούτων [2].

Ἀνάγκη ἵνα ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἀναγράψω ὡς ἔχουσι καὶ τὰ περὶ

[1] Τὴν πλήρη ἀνάγνωσιν τῆς σημειώσεως ταύτης ὀφείλω εἰς τὸν φίλτατον κ. W. Schmid, τὸν γνωστότατον καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης.

Vicimana τὸ οἰκογενειακὸν τῆς Ἀντωνίας ἐπωνύμιον. Βλέπε στίχον 11ον τοῦ ᾄσματος. Witzemann εἶναι καὶ γερμανικὸν οἰκογενείας ἐπωνύμιον.

[2] Διὰ τοῦτο ἐπέστησα ἄλλοτε τὴν προσοχὴν τῶν φιλολογούντων ἱστορικῶν καὶ μαρτύρια ἐδημοσίευσα - ὅτι εἰς τὰ τύποις ἐκδεδομένα ἔργα τοῦ Κρουσίου πολλαὶ εἰδήσεις ἀπεσπασμέναι περὶ τῶν ἡμετέρων πραγμάτων ἐνίοτε ἀνευρίσκονται. Ἰδιοτροπία τοῦ Κρουσίου. Νέα αὕτη μαρτυρία.

αὐτῶν ἐπιφιεὶς τὸν λόγον εἰς τὸν Κρούσιον καὶ εἰς τὸν ἀναγνώστην διὰ τούτων τὴν συμπλήρωσιν τῶν προειρημένων.

Μετὰ τὸν Λόγον, τὰ δύο ἐπιτάφια ἐπιγράμματα ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ (διὰ τὸν αὐτοκράτορα Φ. καὶ τὴν αὐτοκράτειραν Βεατρίκην) τὸν τονισμὸν τῶν ἐπιταφίων τούτων musicis notis εἰς 15 σελίδας μὴ συναριθμουμένας μετὰ τὸν κατάλογον τῶν ἀναγορευθέντων μαγίστρων, ἕπονται

«Graeci Tybingae XVII Maii CIƆ IƆ XCIII, ex urbe Macedoniae Philippopoli, quondam ab Alexandri Magni patre rege Philippo, condita qui 350 anno ante Christum vixit, Andreas Lascaris, vir 53 annorum, μεσοπόλιος, procerus εὐγενέστατος Imperio Theodorus Lascaris in urbe Bithyniae Nicaea MCCIII praefuit.... Antonina Vicimana Philippopolitana, uxor Andrea, annorum 56 εὐγενεστάτη.

Helena, filia, παρθένος circiter 18 annorum.

Martinus, Andreae nepos ex fratre, 36 annorum.

Homines honesto aspectu et bene morati.

Eleemosynam colligebant magnae summae, qua se et captivos ex sua familia apud Turcas redimerent, quod quodam captivos Christianos occuluissent Philippopoli, liberandi causa. Ideo onmibus fortunis suis exuti et in trienni custodia asservati fuerant. Sic testabantur literae. Omnes, honeste vestiti, liberali facie· mulieres habitu Venetarum patriciorum. Commendaverat eos etiam Cytherorum episcopus Maximus Margunius Venetiis vivens, nobis notus. Εὖ κατὰ δύναμιν αὐτοὺς ἐποίησα παρόντας, καὶ γράμμασιν συνέστησα ἀπερχομένους. Literas dedi Stutgardiam, ad Paulum Sauterum, illustrissimi collegii musici consortem, virum humanissimum, et ad nobilem virum D. Burchardum de Perlichingen . . . et Canstadii praefectum, ubi patria quondam Imp. Friederici Ahenobarbi [ἐννοεῖ τὸν Βαρβαρόσσαν] nostri. . . . D. Antoniae cantilena. quam accinebat meae testudini musicae (Λαβοῦτο vocant hodie) quam satis scite et suaviter pulsabat, quamvis triennnium cum suis in carcere Turcico fuisset, ubi dentes ei a barbaris excussi fuerant. Sunt autem versiculi quasi Iambici linguae hodiernae vulgaris. πολιτικοί, nominati. Vocales synaeresi coalescunt. Systemata sex. Interpono interpretationem ad verbum.

	παρασελίδιοι σημειώσεις
1. *Πόσα θωρῶ καὶ δὲ μιλῶ*	*Pro*, θεωρῶ οὐδὲν ὁμιλῶ.
καὶ ἀκούγω, καὶ ἀπομένω ; . . .	*pro*, ὑπομένω.
Θωρῶ καιρός, δέ μοι βοηθᾶ . . .	*Pro*, καιρόν.
χρείανε νὰ σωπένω.	*pro*, χρεία ἔναι ἵνα σιωπῶ, ἔναι, *pro* ἔστι.

2. *Τόρα μοι δίδει ὁ λογισμὸς*
Νὰ κάθωμαι, νὰ κλαίγω . . . . . *Pro, κλαίω. Klage.*
Καὶ νὰ γιένω διαλαλητὴς [1]
Νὰ κάθωμαι, νὰ κλαίγω

3. *Μοῖρα κακὰ με μοίρασεν:*
καὶ ξαναμοίρασέ με.
Πολείπονο καὶ δὲν μπορεῖς, ... *Pro, ἃ μέλλω παθεῖν, εἰπέ μοι*
τὰ θέλω πάθει, πέ με

4. *Ὦ Κύριε Μαρτῖνέ μου,*
τὸ φρόνιμον κεφάλι.
Πρέπον νά σε προσέχωσι
ὅλοι, μικροὶ μεγάλοι . . . . . . *Pro, πάντες.*

5. *Ὁ θιὸς νά σε πολυχρονᾶ:*
ἐσέν᾽ καὶ τὰ παιδιά σου.
Μαζὶ μὲ τῇ γυναῖκα σου
καὶ ὅλλην τῇ συντροφία σου.

6. *Ἐγὼ ἡ πτωχὴ ἡ Ἕλληνα,*
Ἀντώνια Βιτζιμάνα
Ἔκαμα, καὶ ἔγραψά σοι
αὐτὸ τὸ λίγο γράμμα . . . . . *Pro, τὸ ὀλίγον.*

Haec περιπαθῶς (dulci ad commiserationem affectu, quarti toni) decantabat bona matrona, semel atque iterum: de suis aerumnis conquerens: et gratias (Posterioribus versiculis, ex tempore a se, iuvante marito, factis) agens. In discessu οἱ περὶ τὴν Ἀντωνίαν: ὁ Κύριος σένα φυλάσοι: τὸ σὸν ὄνομα, ἐν παντὶ τόπῳ.

Fuerat hoc die in Ecclesia nostra et laudabant Litaneiae cantum: Christus Optimus Maximus affictae Graeciae misereatur: et luce ipsam sincera S. Evangelii illuminet. Amen.

Descendens autem in Asiam 1189 Barbarossa Philippopolin et Adrianopolin urbes transiit. Hodie eas possident, et securi a nobis Turcae sunt». Finis.

Ἐνταῦθα καταλήγει καὶ ἡ περὶ τῆς Ἀντωνίας ὑπόμνησις. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι, ὡς καλοὶ χριστιανοί, ἀποχαιρετίζοντες τὸν φιλάνθρωπον Κρούσιον καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετέβησαν, ἔψαλον εὐχὴν ὅπως ὁ Ὕψιστος τῇ κατατεθλιμμένῃ Ἑλλάδι ἵλεως γένηται.... Ἐνταῦθα τελευτᾷ καὶ τὸ μοναδικὸν βιβλίον μετὰ μικρὸν παροραμάτων κατάλογον, μεθ᾽ ὃν καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Κρουσίου,

[1] Ὁ Κρούσιος ἐπεξηγεῖται λατινιστί: meae miseriae.

δι᾽ ἧς, ὡς γνωρίζομεν, περιπαθῶς καὶ αὐτὸς ἑκάστην ἔκδοσιν βιβλίου συνηθέστατα ἐκόσμει [1].

* * *

Αὐγούστου 28 die h (=ἡμέρᾳ σαββάτου) sereno (= αἰθρίᾳ) τοῦ 1596, ὁ Κρούσιος σημειοῦται τὴν διὰ τῆς πύλης Lustnovia τῆς πόλεως Τυβίγγης παρ᾽ αὐτῷ παρουσίαν... Ἕλληνος ἐκ Κρήτης Γεωργίου Λουβίνα (introduxi Graecum, Georgium Lubînam Cretensem). Οὗτος μετὰ τὴν ὑποβολὴν τῶν πιστοποιητικῶν (14 Φεβρ. 1595) καὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν περιπετειῶν αὐτοῦ λέγει, ὡς ὁ Κρούσιος ἐγγράφει ἐν τῇ σ. 116η—117η τοῦ Ἡμερολογίου τοῦ ἔτους τούτου «Salutari, me ait ab Andrea Lascari Ratisbona [2] Venetias eunte, et Nicolao Rhale, Venetias colentibus. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Κρούσιος ἐξακολουθεῖ: Cum Lascari mecum fuisse anum et κόρην. Trecentos Ducatos jam dedit: adhuc 300 colligit. Captus fuerat non procul a Corcyra, mercaturam exercens: in deserta insula Sasno [3] captus vento non flante à Piratis ἢ κορσάρων (οὕτω) 6 myoparones habentibus. Ductus in Africam, et Constantinopolin et Varnam διὰ τῆς μαύρης θαλάσσης. Ibi (ἐν Βάρνῃ δῆλα δὴ) Jannitzarus quidam, ex Christianis ortus... redemit eum. Debet ei adhuc 300 Ducatos, nam 300 priores jam collegerat...

Ἀνεχώρησε τυχὼν βοηθείας καὶ συστατικῶν. Erat, ἀναλφάβητος...

Ἐν τῷ ἄνωθι μνημονευθέντι Καταλόγῳ, ὃν ἀπήντησα ἐν τῷ χειρογράφῳ Μβ 37, τῶν προσελθόντων τῷ Κρουσίῳ Ἑλλήνων πρὸς ζητείαν, σημειοῦνται τάδε:

Anno 1593 Mai 16 et 17 duo ex Philippopoli: Lascares: Andreas et ejus e frater nepos Martinus, atque Andreae uxor Antonia (testudinem musicam meam pulsans) et filia Helena virgo. Famulus eorum Ludovicus Fuzus Sabaudus.» (=ἐκ Σαβαυδίας).

Ἐκ δὲ τῆς σ. 237 τοῦ VIII νόμου τῶν Ἀπομνημονευμάτων, ἅτινα συνεχίζουσι τὰ τοῦ ἔτους 1598 καὶ περιέχουσι τὰ τοῦ ἔτους 1599 ὁ Κρούσιος ἀπὸ στόματος Δημητρίου Γεωργίου, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, ἐμπόρου προσφυγόντος αὐτῷ ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Ἀνδρέας Λάσκαρις ζῇ ἐν

[1] Περίεργον εἶναι ὅτι κατὰ τὸ 1593 ἐκτὸς τοῦ μοναδικοῦ τούτου βιβλίου ἐξεδόθησαν: τοῦ αὐτοῦ: Oratio de regina Irena vel Maria Graeca καὶ Conciones duae Suepfius et Brentius μεθ᾽ ἑλληνικῆς μεταφράσεως, Τυβίγγῃ. Μάτην πρὸ ἐτῶν ἀνεζήτησα πρὸς ἀγοράν, πρὸ πάντων τὸ περὶ Εἰρήνης, δὲν εὑρίσκονται. Ὅρα ἀνωτέρω ἐν σημ. τῆς 5 §.

[2] Ratisbona εἶναι ἡ νῦν Ρεγενσβούργη.

[3] Εἶναι ἡ διαβόητος Σάσσων, ἡ ἔρημος νησὶς κατέναντι τῆς Αὐλῶνος (Valona) καὶ τῆς ἀκροτάτης ἄκρας τῶν Κεραυνίων ἡ ἱστορικὴ ἕνεκα τῆς παλαιοτέρας διπλωματικῆς στενότητος ἡμῶν.!

Παρισίοις. Dixit Demetrius, Andream Lascarin (q: 1593 mecum fuerat) nunc Parisiis vivere.

19) ***Νικόλαος Λάσκαρις*** *(1593).*

23. Ὁ πρῶτος διδάσκαλος τῆς ἀρτισυστάτου ἑλληνικῆς σχολῆς ἐν Βενετίᾳ κατὰ τὸ 1593 [1].

20) ***Χρύσανθος Λάσκαρης*** *(1629).*
Chrisanto Lascari

Οὗτος ἀρχιεπίσκοπος Λακεδαίμονος (arcivescovo di Lacedemonia) ἰδίᾳ χειρὶ ὑπογράφει ἔγγραφον ἀφορῶν εἰς Δημήτριον Κυριακοῦ, τὸν Κωνσταντινοπολίτην, υἱὸν Ἰωάννου Κυριακοῦ καὶ Παυλίνας, εἰσελθόντα πρὸς σπουδὰς εἰς τὸ ἐν Ρώμῃ γνωστότατον ἑλληνικὸν Κολλέγιον. Ἐνεγράφη κατὰ τὸ 1627 εἰς ἡλικίαν 25 ἐτῶν, ἔφερε δὲ τὸ ἐπίθετον Φαληρεὺς (Phaleréus) [2].

21) ***Λάσκαρης*** . . . *(1641-1643).*

24. Ἀπήντησα ἐν πατριαρχικῷ κώδικι ὑπ' ἀρ. παλαιὸν 339. μέγαν Λογοθέτην [3].

Μέγας Λογοθέτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας Λάσκαρις κατὰ τὸ 1642 ὑπογράφει ἀμέσως μετὰ τὸν Μέγαν Πρωτοσύγκελλον ἐν ἐγγράφῳ Πέτρου τοῦ Μογίλα, ὅπερ ἐπὶ κεφαλῆς κυροῖ ὁ Πατριάρχης Παρθένιος, κεχρονισμένον καὶ ἐν ἔτει σωτηρίῳ χιλιοστῷ ἑξακοσιοστῷ, τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ ἐν μηνὶ μαΐῳ, ἰνδικτιῶνος δεκάτης.»

Τὸ ἔγγραφον εὑρίσκεται ἐν τέλει βιβλίου σπανιωτάτου «Ἀθανασίου ῥήτορος ἱερέως τοῦ Βυζαντίου», ὅπερ περιγράφει ὁ Legrand [4]. Τοῦ βιβλίου τούτου τὸ τέταρτον μέρος ἐπιγραφὴν φέρει μόνον λατινιστὶ τήνδε:

Δ. Athanasii Rhetoris presbyteri Byzantii anticampanella in Compendium redactus adversus librum de censu rerum

[1] Βελούδου, Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων Ἀποικία ἐν Βενετίᾳ σ. 104. Τὸ ἀξιόλογον τοῦτο βιβλίον δὲν ἔχω παρ' ἐμοὶ πρὸς νέαν ἐξέτασιν καὶ συμπλήρωσιν.

[2] Legrand, Αὐτόθι σ. 288.

[3] Γεδεὼν Μ., Χρονικὰ Πατριαρχίκοῦ Οἴκου καὶ Ναοῦ, Κωνσταντινουπόλει, 1884. Ἔχει ἔτει 1630-1643. Λασκαράκης, μὴ κατονομάζων τὸν κώδικα. Ἡ ἐμὴ ἀρίθμησις (339) εἶναι ἡ πρὸ 40 ἐτῶν κατὰ τὴν ἐπισκεψίν μου ἐγγεγραμμένη ἐπὶ τοῦ κώδικος παλαιά.

[4] Bibl. Hellén. δευτέρας σειρᾶς τ. Β' σ. 82-86. Τὸ βιβλίον εὐτυχῶς εἶδον καὶ περιγραφὴν αὐτοῦ πληρεστάτην ἔχω ἀναγεγραμμένην τῇ 25-26 Μαΐου 1898 ἐν Κωνσταντινουπόλει.

et Magia. Parisiis, ex typis Juliani Jacquin, via Latomorum. propre Sorbonam MDCLV, cum approbatione.

Εἰς 4ον σ. 28, ὧν ἀπὸ τῆς 3—28 ἠριθμημέναι. Τὸ πρῶτον φύλλον ἔχει τὴν τιτλοφόρον σελίδα πλήρη, τὴν δευτέραν ἄγραφον.

Ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου δὲν θεωρῶ ἄσκοπον ἵνα φέρω εἰς τὴν δημοσιότητα τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔγγραφον, οὗ τὴν ὕπαρξιν ὁ μακαρίτης Legrand δὲν ἔκρινε καλὸν ἵνα σημειώσῃ, ὡς ἐσημείωσε τὴν πρὸς τὸν Γαληνότατον καὶ φιλόχριστον τῶν Γάλλων τε καὶ Ναβαρραίων βασιλέα χριστιανικώτατον Λοδόικον... ὕπαρξιν ἐπιστολῆς ἐν ἑλληνικῇ ἀπταίστῳ τοῦ πατριάρχου Παρθενίου, [1] κεχρονισμένης ἐν Κωνσταντινουπόλει, 12 Μαρτίου 1643». Τὸ ἔγγραφον καὶ διὰ τὴν σειρὰν τῶν ὑπογραφῶν ἀξιοσύστατον, ἔχει ὧδε:

Παρθένιος *ἐλέῳ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως*
Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Τῇ συνοδικῇ ταύτῃ ἐπιστολῇ τοῦ παναγιωτάτου πατρὸς καὶ ποιμένος ἡμῶν πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως συμφωνῶν ἐν πᾶσι καὶ συναινῶν ἐγὼ Πέτρος ὁ Μογίλας, ταπεινὸς ἀρχιεπίσκοπος μητροπολίτης Κιόβου καὶ Ἀλανίας καὶ πάσης Ρωσίας, ἔξαρχος τῆς λαύρας Πιεδζαρίου, ὑπογράφω ἰδίᾳ χειρὶ δι' ἐμέ τε καὶ ἐκ προσώπου πάσης τῆς ἐν Χριστῷ Ἐκκλησίας τῆς ὀρθοδόξου καὶ καθολικῆς τῆς οὔσης ἐν τῇ μικρᾷ Ρωσίᾳ.

Ἀθανάσιος Πουσίνας, *ἐπίσκοπος Λουκεωρίου καὶ Ὀστρογίου.*
Ἀρσένιος Ζελισβόρσκιος, *ἐπίσκοπος Λιουπόλεως Ἀλανίας, καὶ Καμινικίας καὶ Ποδωλίας.*
Σίλβεστρος Κόσσοφος, *ἐπίσκοπος Μστκσλαβίας, Ὀρσίας καὶ Μωγιλαβίας.*

Ὁ Ἡρακλείας *Ἰωαννίκιος*	***ὁ Χαλκηδόνος*** *Παχώμιος*
ὁ Λαρίσσης *Γρηγόριος*	***ὁ Σερρῶν*** *Δανιὴλ*

Οἱ ἐπίτροποι τῆς Συνόδου.

Ο Κυζίκου *Ἄνθιμος*	***ὁ Νικαίας*** *Πορφύριος*
ὁ πρώην Νικαίας *Πορφύριος*	***ὁ Προύσης*** *Χρύσανθος*
ὁ Κορίνθου *Γρηγόριος*	***ὁ Βιδύνης*** *Σωφρόνιος*
ὁ Φιλίππων *Γεράσιμος*	***ὁ Φιλιππουπόλεως*** *Γαβριὴλ*
ὁ Χίου *Ἱερεμίας*	***ὁ Λήμνου*** *Ἰγνάτιος*

[1] Παρθένιος ὁ Γέρων 1639—μεσοῦντος τοῦ 1644. Ἡ πρὸς τὸν Λουδοβῖκον τὸν ΙΔ' ἐπιστολὴ ἐκτίθησιν ἀπαντητικῶς εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ διαμηνυθέντα περὶ ἑνώσεως ὅτι... ὁ κρατῶν ἡμῶν, ἢν τούτου αἴσθηται, καθαίρεσιν τοῦτο νομιεῖ τῆς αὐτοῦ δυναστείας καὶ ἡμᾶς πάντας ἀπολέσει· εἰ δὲ τὸ σὸν θεοτήρητον κράτος εὕρῃ πόρον... Ἀξία δημοσιεύσεως κατ' ἐμὲ καὶ αὕτη ἐν δεδομένῃ εὐκαιρίᾳ.

Πέτρος ὁ Μοβίλας, μ. Κιέβου συνέθετο Ὁμολογίαν πίστεως, ἣν ἡ ἐν Ἰασίῳ τοπικὴ σύνοδος ἐπεδοκίμασε· ὅρα Legrand, Bibl. Hellén. σειρᾶς δευτέρας τ. Β σ. 202 ὅρα ἐν τῃ σελ. 212 αὐτόθι καὶ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἡμετέρου Λασκάρεως ἀμέσως μετὰ τοὺς ἀρχιερεῖς πρώτου.

Βαρλαάμ, *μητροπολίτης Σοδζάβας καὶ πάσης Μολδοβλαχίας καὶ ἔξαρχος Πλαγιαρῶν.*
Εὐλόγιος, *ἐπίσκοπος Ρωμάνου*
Ἀναστάσιος, *ἐπίσκοπος Ραδουδζίου*
Γεώργιος, *ἐπίσκοπος Χουσίου*
Σωφρόνιος, *ἱερομόναχος καὶ καθηγούμενος τῆς ἡγεμονικῆς μονῆς τῶν Τριῶν ἱεραρχῶν τῆς ἐν Γιασίῳ Μολδοβλαχίας.*

ὁ κῆρυξ τοῦ Εὐαγγελίου				***Μελέτιος Συρίγος,*** *ἱερομόναχος*
ὁ μέγας ἀρχιμανδρίτης	*τῆς*	*Μεγάλης*	*Ἐκκλησίας*	***Φιλόθεος***
ὁ μέγας πρωτοσύγκελλος	»	»	»	***Νικηφόρος***
ὁ μέγας Λογοθέτης	»	»	»	***Λάσκαρης***
ὁ μέγας οἰκονόμος	»	»	»	***Χριστόδουλος*** *ἱερεὺς*
ὁ μέγας σακελλάριος	»	»	»	***Θεολόγος*** *ἱερεὺς*
ὁ μέγας χαρτοφύλαξ	»	»	»	***Εὐστάθιος*** *ἱερεὺς*
ὁ μέγας Ἐκκλησιάρχης	»	»	»	***Δανιὴλ***
ὁ νομοφύλαξ	»	»	»	***Παρασκευᾶς*** *ἱερεὺς*
ὁ σακελλίου	»	»	»	***Γεώργιος***
ὁ πρωτέκδικος	»	»	»	***Θωμᾶς***
ὁ πρωτονοτάριος	»	»	»	***Φίλιππος***
ὁ μέγας πριμμικήριος	»	»	»	***Φίλιππος***
ὁ δικαιοφύλαξ	»	»	»	***Μιχαὴλ***
ὁ μέγας διερμηνευτὴς	»	»	»	***Ράλης***
ὁ λογοθέτης	»	»	»	***Νικόλαος***
ὁ ὑπομνηματογράφος	»	»	»	***Κωνσταντῖνος***
ὁ πρωταποστολάριος	»	»	»	***Κωνσταντῖνος***
ὁ λογοθέτης τοῦ γενικοῦ	»	»	»	***Χρυσόσκουλος***
ὁ νοτάριος	*τῆς*	*Μεγάλης*	*Ἐκκλησίας*	***Δημήτριος*** [1]

22) *Συμεὼν Λάσκαρης* (1661)
Simeon Lascari

25. Ὁ Συμεὼν Λάσκαρης, ἀρχιεπίσκοπος Δυρραχίου καὶ Δαλματίας (di Durazzo e Dalmatia) καὶ ἔξαρχος πάσης Ἰλλυρίας (essarco di tutta Illiria) ὑπογράφει πιστοποιητικὸν διὰ τὸν Κωνσταντῖνον Μαυρουδῆν, ἐκ πατρὸς μὲν Θεσσαλονικέα ἐκ μητρὸς δὲ Κύπριον, γεννηθέντα ἐν Τύνητι, (1643) εἰσαχθέντα εἰς τὸ ἑλληνικὸν Κολλέγιον τῆς Ρώμης... ἱερωθέντα καὶ τῇ εὐνοίᾳ Λουδοβίκου ΙΔ´ καὶ εἰς μητροπολίτην Κιτίου τῆς

[1] Ὡραῖον ἀντίτυπον τοῦ σπανιωτάτου τούτου βιβλίου ὑπάρχει ἑρμετικῶς φυλαττόμενον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ι. Μετοχίου τοῦ Π. Τάφου Κωνσταντινουπόλεως ὑπ᾽ ἀριθ. Ἐντύπων: Θεολογικῶν Δ´. 88.

Κύπρου προαχθέντα. Καυχᾶται ὁ ἴδιος εἰς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν γαληνότατον κύριον κύριον Λουδοβῖκον δημοσιευομένην παρὰ Legrand, (τ: Ε´ δευτέρας σειρᾶς σ. 402 - 404) ὅτι «γνησίως καὶ ὀρθοδόξως ὡς τέκνον τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, τὴν εὐσέβειαν κηρύττων οὐκ ἠμέλησε...» καυχᾶται ὅτι καὶ τοὺς «ὑπεναντίους φυγαδεύει, καὶ τοὺς σχισματικούς, οὐκ ὀλίγης δαπάνης γενομένης εἰς τοὺς Ἀγαρηνοὺς χρημάτων... [1]».

23) *Γεώργιος Λάσκαρης* (1671).

26. Ὑπογράφει ἀφιέρωσιν ἐν βιβλίῳ σπανίῳ περὶ τοῦ αὐτοκρατ. οἴκου τῶν Λασκάρεων (dell' Imperiale Familia Lascari) ἐν Μεδιολάνῳ κατὰ τὸ 1671 τυπωθέντι εἰς 4^{ov}.

Τὴν τιτλοφόρον σελίδα κοσμοῦσι τὰ οἰκόσημα Αὐστρίας καὶ Μαντούης [2].

24) *Λάσκαρης* (1695).

Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος ἀπὸ Ἀνατολικοῦ γράφει ἐπιστολὴν Λασκάρεϊ κατὰ τὸ 1695.

Ἀγνοῶ, μάλιστα ἐνταῦθα διατρίβων, ἐάν που ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη· ἐξ αὐτῆς ἴσως θὰ ἐποριζόμεθα εἰδήσεις τινὰς περὶ τοῦ Λασκάρεως τούτου. Μνημονεύεται παρὰ Σάθᾳ, Μεσ. Βίβλ. τ. Γ´ σ. 537.

25) *Λάσκαρις* (1701).

Ἐν Πατριαρχικῷ κώδικι παρὰ Γεδεὼν (Χρονικὰ Πατριαρχικοῦ Οἴκου σ. 195). Καὶ 1703 κατ᾽ ἄλλας σημειώσεις μου.

26) *Λασκαράκης* (1720 - 1721).

26. Πρωτέκδικος τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, μὴ ἀναφερόμενος ἐν τῷ Καταλόγῳ κ. Γεδεὼν [3] ἦτο ἔξαρχος τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας Καβάλλας. Ἐπὶ Ἱερεμίου τοῦ Γ´, τοῦ ἀπὸ Καισαρείας κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1721 ἡνώθη ἡ Ἐξαρχία Καβάλλας τῇ μητροπόλει Ξάνθης καὶ Περιθωρίου ἐπὶ Ξάνθης Κυρίλλου. Τὸ πατριαρχικὸν τοῦτο ἔγγραφον, ἐν ᾧ καὶ ὁ Λασκαράκης ἀναφέρεται, ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Π. Ζερλέντου ἐν Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ 1906 σ. 143 κ. ἑ.

[1] Ἱερωθεὶς ὠνομάσθη Κοσμᾶς καὶ ὑπογράφει εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἐκ Λάρνακος τῇ 25 Δεκεμβ. ϙχοε´. Ὅρα ὅτι οὗτος Δυρραχίου καὶ Δαλμάτων μητροπολίτης μεθύστερον ἐγένετο, ὡς ἐξ ἐπιστολῆς αὐτοῦ κατὰ Δεκεμβ. τοῦ 1695 κεχρονισμένης πρὸς τὸν Ἱεροσολύμων, ὥς ποτε ἁγιοταφίτης, ὑπογράφεται. (Σάθα, Μεσ. Βιβλ. Γ´ 520).

[2] Παρὰ Legrand ὑπ᾽ ἀρ. 146 τοῦ Ε´ τ. τῆς δευτέρας σειρᾶς ἡ περιγραφή.

[3] Χρονικὰ τοῦ Πατριαρχ. οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ, 1884.

27) ***Λασκαράκης Μαμωνᾶ*** *(1726)*

Ἐν καταστίχῳ, ἐν ᾧ κατεστρώθη ἡ χρηματικὴ καταβολὴ ὁμογενῶν κατ' ὄνομα πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ποσοῦ, ὅπερ ἀπῃτεῖτο πολὺ ἢ ὀλίγον διὰ τὰ ἔξοδα τῆς πατριαρχικῆς ἐκλογῆς καὶ τὰ προσφερόμενα δῶρα εἰς τοὺς ἀλλογενεῖς ἄρχοντας. Οἱ πλεῖστοι ἦσαν δανεισταὶ καὶ δι' ὁμολογιῶν ὀνομαστὶ κατεγράφοντο τά τε ὀνόματα αὐτῶν καὶ τὰ ὀφειλόμενα ποσά. Καίτοι τὸ ὄνομα εἶναι οὐχὶ οἰκογενειακὸν (Μαμωνᾶ) ἀλλὰ βαπτιστικόν, παρέθηκα ὅμως [1].

Ἀπήντησα ἐν σημειώσει κώδικος τοῦ Ἐθνικοῦ Ταμείου, δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ (1890 σ. 148) ὑπὸ Μ. Γεδεὼν μεταξὺ ἑκατοντάδος ἄλλων συνεισφερόντων διὰ τὸν ἱερὸν τῶν δαπανώντων ἀγῶνα, ἀρχιερέων, ἀρχόντων, ὀφφικιάλων πραγματευτῶν κλπ.

28) ***Giovani Lascari / Lascari Grammaticó.*** *(1804).*

27. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ὑπογράφουσι κατὰ τὸ 1804 ἐν ἐγγράφῳ ἀπευθυνομένῳ πρὸς τὴν Γερουσίαν τῆς Ἑπτανήσου καὶ ἀφορῶντος εἰς τὴν νῆσον Σάσσωνα [2]. (Πρβλ. ἐνταῦθα σ. 165).

29) ***Λασκαράκης*** *(1823).*

28. Τὸ ὄνομα εὑρίσκω ἐν ἀνεκδότῳ παρ' ἐμοὶ καταλόγῳ ἀναγράφοντι 73 ὀνόματα Αἰνίων πεσόντων κατὰ τὸν ἱερὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ παλαιότερον ἐν Αἴνῳ καὶ ὡς κύριον, ὡς καὶ τὸ θηλυκὸν Λασκαρινιώ, κατὰ τὸ Ἀσανιώ, Δουκινιώ, καὶ Λασκάρισσα (Εἰρήνη Παλαιολογῖνα) ὑπάρχει.

30) ***Χ" Ἀντώνης Λασκαράκης*** *(1833).*

29. Ἐξ Αἴνου· ἐπιστασίᾳ αὐτοῦ ἐγένετο ἡ σπουδαιοτέρα ἐπισκευὴ τοῦ ἐν Αἴνῳ ναοῦ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεταμορφώσεως, καθ' ἣν ἀνηγέρθη καὶ ἀνάλογος εἰς ὕψος. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, ὅστις μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ πλουσιωτάτου τῆς Παναγίας, ἐτιμήθη εἰς μητροπολιτικὸν ἵδρυτο καὶ *στασίδιον ἰδιαίτερον* (θρόνος) Ἕλληνος προξένου. (Ἐξ ἀνεκδότων ἐμῶν).

31) ***Ἀλέξανδρος Λάσκαρις*** *(1829 - 1869).*

30. Γεννηθεὶς ἐν Ὑψωμαθείοις Κωνσταντινουπόλεως ὅπου ὁ πατρικὸς αὐτοῦ οἶκος ἀπὸ τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος εὑρίσκετο, κατὰ τὸ 1829...

[1] Ὅρα ὅσα ἐσημείωσε περὶ τοῦ Λασκαράκη τούτου ὁ Α. Μηλιαράκης ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ οἰκογένεια Μαμωνᾶ σ. 67. Περὶ τοῦ Λάσκαρης καὶ Λασκαράκης ὡς κυρίου ὀνόματος βλ. Α. Μπούτουρα, Τὰ νεοελληνικὰ κύρια ὀνόματα ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς ἑρμηνευόμενα σ. 105.

[2] Βλ. Σπ. Λάμπρου, Ἡ νῆσος Σάσων, ἐν Ν. Ἑλληνομν. 11 σ. 76.

ἐσπούδασεν ἐν τῇ Ι. Θεολογικῇ Σχολῇ Χάλκης, ἐξ ἧς ἀπεφοίτησε τῷ 1855 ἀριστοῦχος, εὐνοούμενος διὰ τὴν ἔκτακτον αὐτοῦ φιλομάθειαν ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Τυπάλδου, πρ. Σταυρουπόλεως. Μετὰ διδασκαλίαν θρησκευτικῶν ἐν Σταυροδρομίῳ, ὀρεγόμενος εὐρυτέρας θεολογικῆς μορφώσεως ἀπῆλθεν εἰς Ρωσίαν, ἔνθα τῇ συστάσει τοῦ ἀρχιμ. Γρηγορίου Βεγλερῆ καὶ δειγμάτων ἔτυχεν προστασίας τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς, δι' ἧς ἑαυτῷ ἐξησφάλισε τετραετῆ σπουδῶν κύκλον . . . . Ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐξελέγη ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ι. Συνόδου (1860) καὶ πρὸς διευθέτησιν τῶν τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ διευθυντὴς αὐτῆς (1863). Ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης, ἐξελέγη μητροπολίτης (1864) Σισανίου καὶ Σιατίστης εἰς διαδοχὴν τοῦ ἀποβιώσαντος Μελετίου τοῦ Σμυρναίου. Ἀπὸ Σεπτεμβρίου τοῦ 1864 μετὰ παρρησίας καὶ τόλμης ἠγωνίσθη πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ταύτῃ παροικίᾳ κακῶς ἐχόντων μέχρι τοῦ 1869, ὅτε εὗρεν αὐτὸν μόλις τὸ 40ον διαβάντα τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος αἴφνης τὸ μοιραῖον. Ἱλαρός, χαρίεις, εὐγενὴς τοὺς τρόπους, δεινὸς λέγειν καὶ κηρύττειν μετέσχεν ὅλων τῶν ἀπὸ τοῦ 1860 - 1864 γενομένων ἐν τοῖς πατριαρχείοις συνελεύσεων καὶ ἐπιτροπειῶν διὰ τὰ φλέγοντα κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, σχὼν ἐν τῇ διαδοχῇ τῆς διευθύνσεως τῆς μεγαλωνύμου Σχολῆς διάδοχον ἐφάμιλλον ταῖς ἀρεταῖς καὶ τῇ μαθήσει Εὐστάθιον τὸν Κλεόβουλον τὸν Α΄. (Κλεόβουλος Μιχαήλ, ὁ μητρ. Σάρδεων εἶναι ὁ Β΄. ἀξιώτατος καὶ ἐναρετώτατος) [1] ... Συνέγραψε καὶ ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν δίτομον 1859 τυπωθεῖσαν.

---

[1] Εὑρίσκω ἐν τοῖς χαρτίοις μου ὅτι ἀρχαῖος φίλος ὁ Ἠλίας Ἀλεξανδρίδης περὶ τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρὸς ἔγραψεν ἐκτενῶς ἐν τῷ φύλλῳ 7 Ἐκκλησ. Ἀληθείας τοῦ 1905.

ΠΙΝΑΞ

τῶν ἐν τῇ παρούσῃ διατριβῇ μνημονευομένων Λασκάρεων.

Μιχαὴλ **Λάσκαρις**	1400	*Νικόλαος Λάσκαρις*	1593
Κωνσταντῖνος »	1460	*Χρύσανθος* »	1629
Ἰάνος » } *Ρυνδακηνὸς*	1435 - 1545	*Λάσκαρης*	1641
Ἰωάννης » } *Ρυνδακηνὸς*	1435 - 1545	*Συμεὼν Λάσκαρης*	1661
Δημήτριος » *Λεοντάρις*	1449	*Γεώργιος* »	1671
» »	1454	*Λάσκαρης*	1695
Ματθαῖος » } *ἐν Θ/νίκῃ*	1491	*Λάσκαρις*	1701
Μανουὴλ » } *ἐν Θ/νίκῃ*	1491	*Λασκαράκης*	1720
Ἀνδρέας » }	1500	*Λασκαράκης Μαμωνᾶ*	1726
Γαληνὸς » }	1500	*Giovani Lascari* }	1804
Δημήτριος » }	1500	*Lascari Gramnaticó* }	1804
Ἀλέξιος »	1526	*Λασκαράκης*	1822 - 23
Ἰάκωβος »	1530	*Χ" Ἀντώνης Λασκαράκης*	1833
Γεώργιος Ράλλης »	1530	*Ἀλέξανδρος Λάσκαρις*	1829 - 60
Θεόδωρος » »	1553		
Λάσκαρις τοῦ Θεοφυλάκτου	1574		
Φραγκῖσκος Δομέστιχος Λάσκαρις	1580	*Λασκαρίνη*	1400
Στέφανος Λάσκαρις	1589	*Λασκαρίνα*	1589
Μαρτῖνος Λάσκαρις	1593	*Μαρία Λασκάρεως*	1460
Ἀνδρέας »	1593	*Κορνηλία Λασκάρεως*	1576

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΥΓΚΕΛΛΩΝ ΕΝ ΤΩι ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΩι ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΩι

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Οἱ Σύγκελλοι[1].

Εἰς τὸ πρῶτον Μέρος τῆς μελέτης ἡμῶν εἴδομεν ὅτι Σύγκελλοι κατ' ἀρχὰς μὲν ἐλέγοντο πάντες οἱ κληρικοί, ὅσοι ἐν τῷ αὐτῷ οἴκῳ, τῇ Cella, Κέλλᾳ ἢ Κελλίῳ, τῷ Ἐπισκοπείῳ ἢ Πατριαρχείῳ διαμένοντες μετὰ τοῦ Ἐπισκόπου ἢ Πατριάρχου, καὶ δὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ, ἀπετέλουν τὸν ἰδιαίτερον αὐτοῦ κλῆρον καὶ ἐλέγοντο: Σύσκηνοι, Σύνοικοι, Ὁμόστεγοι Ὁμοδίαιτοι, Σύγκελλοι καὶ ὅτι ἡ τελευταία ὀνομασία ἐπικρατήσασα, σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβη ὁ ἀποκλειστικὸς τίτλος τοῦ κατ' ἐξοχὴν φιλτάτου καὶ ὁμοψύχου τοῦ Πατριάρχου, τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτοῦ συντρόφου καὶ συμβούλου.

Εἴδομεν ἐπίσης ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν Συγκέλλων δὲν κατενοήθη οὔτε ὑπὸ τῶν ξένων σοφῶν, οὔτε ὑπὸ τῶν ἡμετέρων θεολόγων, ἀφοῦ ἄλλοι μὲν θέλουν αὐτοὺς βικαρίους τοῦ Πατριάρχου, ἄλλοι συνέδρους, ἄλλοι ὑπαλλήλους καὶ ἄλλοι ἄλλο ἔχοντας ἀξίωμα συγχέοντες αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἄλλους παρὰ τῷ Πατριάρχῃ ἐπισήμους κληρικούς, ἢ καὶ μὲ τοὺς σημερινοὺς Πρωτοσυγκέλλους.

Γράφοντες περὶ τῶν Ἐξωκατακέλλων ἀρχόντων τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας[2] διεκρίναμεν περὶ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην δύο τάξεις ἀνωτέρων κληρικῶν. Ὅπως καὶ σήμερον, οὕτω καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, πολὺ περισσότερον βεβαίως τότε, ὁ Πατριάρχης εἶχε περὶ αὐτόν,

[1] Ἀναγκαζόμεθα εἰς τὸ Β'. μέρος τοῦ θεσμοῦ τῶν Συγκέλλων ν' ἀσχοληθῶμεν καὶ πάλιν περὶ τῶν Συγκέλλων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν προελθόντων Πρωτοσυγκέλλων καὶ Μ. Πρωτοσυγκέλλων πρὸ τῆς Ἁλώσεως, ν' ἀναβάλωμεν δὲ τὴν ἐξέτασιν τοῦ θεσμοῦ τῶν Πρωτοσυγκέλλων μετὰ τὴν Ἅλωσιν, διὰ τὸ Γ'. Μέρος. Εἰς τὸ Β'. τοῦτο μέρος ἔπρεπε νὰ διαφωτισθῇ καὶ τὸ ἑξῆς σημεῖον: Τίνες ἀντικατέστησαν τοὺς Συγκέλλους παρὰ τῷ Πατριάρχῃ, ἀφοῦ πλέον οὗτοι περιεβλήθησαν καὶ τὸ πολιτικὸν ἀξίωμα καὶ ἔπαυσαν νὰ ἐνδιαιτῶνται ἐν τοῖς Πατριαρχείοις. Καὶ τοῦτο κατ' ἀνάγκην θὰ ἐξετάσωμεν εἰς τὸ Γ'. μέρος τῆς παρούσης μελέτης, διότι εἶναι ἀνάγκη νὰ συμβουλευθῶμεν εἰσέτι πηγάς τινας' τὰς ὁποίας δὲν ἔχομεν εἰς τὴν ἐρημίαν μας, ἀλλ' οὐδὲ νὰ προμηθευθῶμεν ἠδυνήθημεν.

[2] Οἱ ἐξωκατάκοιλοι Ἄρχοντες τῆς ἐν Κων)πόλει Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας «Θεολογία» Ἔτος Ε'. καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ σελ. 11.

ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν ἰδιαίτερον καὶ ἀτομικὸν αὐτοῦ κλῆρον, τὸν ὁμωρόφιον καὶ ὁμοδίαιτον, ἐν ἑνὶ λόγῳ τοὺς Συγκέλλους αὐτοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἀνώτατος κατὰ τὴν τιμὴν καὶ ἀξίαν καὶ ἁγιότητα ἐκαλεῖτο Σύγκελλος[1], εἰς τὸν ὁποῖον ἀποκλειστικῶς μετὰ ταῦτα παρέμεινε καὶ ἡ προσωνυμία, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν κλῆρον τῶν ὑπουργούντων καὶ διακονούντων αὐτῷ εἰς τὴν διεκπεραίωσιν τῆς ὅλης Πατριαρχικῆς καὶ Ἐκκλησιαστικῆς ὑπηρεσίας τῆς πολυμεροῦς καὶ πολυποικίλου. Οἱ κληρικοὶ οὗτοι ἀποτελοῦντες «τὸ σέκρετον τοῦ Πατριάρχου»[2] ἐκαλοῦντο εἰς τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν τῆς Αὐλῆς «Ἄρχοντες» τοῦ Πατριάρχου»[3] καὶ «οἱ ἀπὸ τοῦ σεκρέτου τοῦ Πατριάρχου παπᾶδες»[4] ἢ «σεκρετικοὶ παπᾶδες[5] ἐπειδὴ δὲ ἀπετέλουν τὸν ἐξωτερικὸν δεύτερον πατριαρχικὸν κλῆρον ἐκλήθησαν μεταγενεστέρως, πρὸς διάκρισιν τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἰδιαιτέρου κλήρου, ἐξωκατάκελλοι. Καὶ οἱ μὲν ἐξωκατάκελλοι ἀπήρτισαν σὺν τῷ χρόνῳ τὴν πρώτην λεγομένην πεντάδα, οἱ δὲ ἄλλοι ὀφφικάλιοι τὰς λοιπὰς τέσσαρας. Συνέβαινε δηλαδὴ ἐν τοῖς πατριαρχείοις ὅ,τι καὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις· καθὼς ὁ Αὐτοκράτωρ εἶχε τοὺς ἰδιαιτέρους αὐτοῦ θεράποντας καὶ ἀξιωματικοὺς τοὺς διαμένοντας καὶ κατοικοῦντας ἐν τοῖς Ἀνακτόροις, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον τὰ μεγαλείτερα ἀξιώματα, μεθ' οὓς ἤρχετο ἡ ἀτελείωτος σειρὰ τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν ἀξιωματικῶν, οὕτω καὶ ὁ Πατριάρχης εἶχε τοὺς Συγκέλλους, μετὰ τοὺς ὁποίους ἤρχοντο αἱ λοιπαὶ τάξεις τῶν ἐκτὸς τοῦ Πατριαρχείου διαμενόντων κληρικῶν ἀρχόντων καὶ Ὀφφικιαλίων.

Κατὰ ταῦτα ἐσωκατάκελλοι μὲν ἦσαν οἱ Σύγκελλοι, ἐξωκατάκελλοι δὲ ἐλέγοντο ὁ Οἰκονόμος, ὁ Σκευοφύλαξ, ὁ Σακελλάριος, ὁ Χαρτοφύλαξ, ὁ τοῦ Σακελλίου καὶ βραδύτερον ὁ Πρωτέκδικος· ἀμφότεραι αὗται αἱ ἐκκλησιαστικαὶ τάξεις εἶχον τὰ ἰδιαίτερα αὐτῶν καθήκοντα συνεπῶς καὶ τὰ ἀνάλογα δικαιώματα· ἀναντιρρήτως ὅμως ὁ Σύγκελλος, ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ συνδεόμενος πνευματικῶς στενότερον μετὰ τοῦ Πατριάρχου κατεῖχεν ἰδιάζουσαν θέσιν μεταξὺ πάντων τῶν κληρικῶν, ἐκλεγόμενος συνήθως ἐξ ἐκείνων ὅσοι διὰ τῆς χρηστότητος καὶ ἁγιότητος τοῦ βίου των καθίσταντο ἄξιοι μιᾶς τόσον μεγάλης τιμῆς, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ὡς εἴδομεν, ἀνῆλθον εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ἀφοῦ πρότερον διῆλθον διὰ σειρᾶς ὅλης κατωτέρων ἀρχοντικίων. Διὰ τοῦτο βλέπομεν πολλοὺς Συγκέλλους ἀνελθόντας ἐπὶ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου νὰ φέρωσιν τὰ ὀφφίκια τοῦ Ὀρφανοτρόφου, Πτωχοτρόφου, Σκευοφύλακος, Οἰκονόμου, Γηροκόμου, Σακελλαρίου καὶ Πρωτεκδίκου.

Ἀλλ' ἐν τούτῳ γεννᾶται ἡ ἀπορία· ὁ ἀνυψούμενος εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Συγκέλλου ἠδύνατο συνάμα νὰ κατέχῃ ἓν ἢ δύο ἢ περισσότερα ἐκ τῶν ἄλλων ὀφφικίων καὶ νὰ εἶναι συγχρόνως Σύγκελλος καὶ Οἰκονόμος, Σκευοφύλαξ, Πρωτέκδικος καὶ Γηροκόμος, ὡς Ἰωάννης ὁ Ε΄. (669 - 675) ὅστις χαρακτηρίζεται φέρων πάντα ταῦτα τὰ ὀφφίκια. Πρὶν ἢ ἀποκρυσταλλωθῇ ἡ ἀξία τοῦ Συγκέλλου, ἴσως οὗτος νὰ ἐξηκολούθει τελῶν μίαν ἢ δύο τῶν ὡς ἄνω διακονιῶν, καὶ συνεπῶς νὰ ἔφερε καὶ τὸ ἀνάλογον ὀφφίκιον, ἀφ' ὅτου ὅμως ὁ Σύγκελλος ἀπέβη ὁ πνευματικὸς πατὴρ τοῦ Πατριάρχου, βεβαίως ἐτέλει μακρὰν πάσης ἄλλης διακονίας, οὐδὲ ἀπαντῶμεν αὐτὸν ἐπὶ αἰῶνας φέροντα καὶ ἄλλο κατώτερον ὀφφίκιον[1].

Ἀλλ' ἐν τῇ ζωῇ καὶ τῷ βαθμῷ τοῦ Συγκέλλου συνέβη κἄτι τὸ ἐξαιρετικόν, ὡς εἴδομεν· αὐτός, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ, ἦτο ὁ σύνοικος καὶ ὁμοδίαιτος τοῦ Πατριάρχου, ἀφ' ὅτου ὅμως Βασιλικῇ φιλοτιμίᾳ, ἀνυψώθη καὶ εἰς τὸ ὕψιστον τῶν πολιτικῶν ἀξιωμάτων, ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι τοιοῦτος. Τοῦ λοιποῦ δὲν διαμένει πλέον ἐν τοῖς Πατριαρχείοις, δὲν εἶναι πλέον ὁ μοναδικὸς σύμβουλος, ὁ ἐξομολογητὴς καὶ πνευματικὸς τοῦ Πατριάρχου, ἀλλ' ἀποβαίνει τοιοῦτος καὶ διὰ τὸν Αὐτοκράτορα, διαμένων ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ὅταν ἦτο υἱὸς Αὐτοκρατόρων, ἢ ἐν τῇ Μονῇ, ὡς Ἰωάννης ὁ διδάσκαλος καὶ Σύγκελλος τοῦ Θεοφίλου, ὡς ὁ Νικόλαος ὁ Ἀνδρασαλίτης πνευματικὸς ἀδελφὸς καὶ σύμβουλος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος ὡς ὁ Εὐθύμιος ὁ διδάσκαλος καὶ Σύγκελλος καὶ πνευματικὸς Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ὡς ὁ Ἀλέξιος ὁ Στουδίτης, ὡς κατόπιν Μακάριος ὁ Μακρῆς καὶ ἄλλοι βεβαίως.

Ὁ πνευματικὸς τοῦ Πατριάρχου ἀπέβη ἤδη καὶ ὁ πνευματικὸς τοῦ Αὐτοκράτορος. Μέγα ἦτο ἐν τοῖς Πατριαρχείοις τὸ Ὀφφίκιον τοῦ Οἰκονόμου. μέγα ἐπίσης ἀπέβη, καὶ ἐπίζηλον μεταξὺ τῶν κληρικῶν, τὸ Ὀφφίκιον τοῦ χαρτοφύλακος, ὥστε οὗτος εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, καθ' ὡρισμένας περιστάσεις, νὰ προκάθηται τῶν Ἀρχιερέων, ἀλλ' ἡ ἀξία τοῦ Συγκέλλου, τὸ ἀξίωμά του, ἦτο ἐξαιρετικόν, ἦτο τὸ ὕψιστον ἀξίωμα· ὡς δ' ἐν τῇ Συγ-

[1] Συνέβη δηλαδὴ ἐπὶ τῶν Συγκέλλων ὅ.τι καὶ εἰς ἄλλας τάξεις. Οὕτως ἡ λέξις ἀκόλουθος, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ σοφὸς σχολιαστὴς τῆς Βασιλείου τάξεως, Reiske, ἦτο τίτλος γενικὸς ἀπονεμόμενος εἰς τοὺς Βαράγγους, διδόμενος δὲ ἐκ μέρους αὐτῶν τούτων πρὸς ἀλλήλους προσαγορευομένους folgher, τουτέστιν συντρόφους, ἀκολούθους. Καὶ πάντες μὲν οὕτω οἱ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Βάραγγοι, ἦσαν πρὸς ἀλλήλους folghers, fellows, Ἑταῖροι· κατ' ἐξοχὴν ὅμως ἀπεδόθη ἡ προσωνυμία αὕτη εἰς τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ σχῆμα τοῦ λόγου, καθ' ὃ ἐκαλεῖτο ἱκανᾶτος ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἱκανάτων, ἐξκουβίτος ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐξκουβίτων κ. τ. τ. Βλ. Μ. Δένδια, Οἱ Βάραγγοι καὶ τὸ Βυζάντιον ἐν Δ. Ι. Ε. Ε. 9.197.

[2] Κωνστ. Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς Βασιλείου τάξεως 1. 209.8. Σέκρετα ἐλέγοντο καὶ τὰ διάφορα πατριαρχικὰ Γραφεῖα, ἰδιαιτέρως δὲ καὶ αἱ μεγάλαι αἴθουσαι αἱ γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα «τὸ μικρὸν Σέκρετον» καὶ «μέγα Σέκρετον».

[3] Ἔνθ' ἀν. 17.17.

[4] Ἔνθ' ἀν. 771.13.

[5] Ἔνθ' ἀν. 761.9.

[1] Δύο μόνον Συγκέλλους συνηντήσαμεν, ἐξ ὧν ὁ μὲν ἔφερε καὶ τὸ ὀφφίκιον τοῦ οἰκονόμου, ὁ δὲ τοῦ χαρτοφύλακος, ἀλλ' εἶναι ζήτημα ἂν ἐξῄσκουν καὶ τὰ ὀφφίκια ταῦτα καὶ ἂν δὲν τὰ κατεῖχον πρὶν ἢ τιμηθῶσιν καὶ Σύγκελλοι.

κλήτῳ κατεῖχε τὴν ἀνωτάτην θέσιν μετὰ τὸν Βασιλεοπάτορα καὶ Ραίκτωρα, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ καὶ τοῖς Πατριαρχείοις, διότι ἦτο ὁ πνευματικὸς πατὴρ τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐν τοῖς Ἀνακτόροις ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος πρόβλησις αὐτοῦ, παρομοία τῆς ὁποίας, ἐκτὸς τῆς τοῦ Πατριάρχου, εἰς οὐδένα ἄλλον ἐκκλησιατικὸν ἐτελεῖτο· ἐντεῦθεν καὶ ἡ εἰς τὰ Πατριαρχεῖα μετὰ τὴν πρόβλησιν ἐπίσημος παρουσία αὐτοῦ, καθ᾿ ἣν παρίσταντο πάντες οἱ ἐν τῇ Βασιλευούσῃ Μητροπολῖται καὶ Ἀρχιεπίσκοποι, πρὸ τῶν ὁποίων ἐκαθέζετο ἐπὶ σκάμνου ἐξοχωτέρου· ἐντεῦθεν ἡ ἰδιάζουσα θέσις αὐτοῦ ἐν ταῖς ἐπισήμοις τελεταῖς τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ τῶν Πατριαρχείων, ἐρχομένου ἐν μὲν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ εὐθὺς μετὰ τὸν Πατριάρχην, ἐν δὲ τοῖς Πατριαρχείοις, κατὰ τὰς μεγάλας προελεύσεις ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς Σεκρέτοις, καθημένου ἐπὶ ἰδιαιτέρου σελλίου, [1] ὡς ὁ Πατριάρχης ἐπὶ ἰδιαιτέρου θρόνου, ἐνῷ πάντες οἱ λοιποὶ Μητροπολῖται καὶ Ἀρχιεπίσκοποι ἐκάθηντο ἐπὶ κοινῶν σκάμνων. «Εἶτα κελεύει ὁ Πατριάρχης τεθῆναι σκαμνίον μικρὸν εἰς τὸ εὐώνυμον αὐτοῦ μέρος ἀποκοπτὸν τῶν σκάμνων τῶν μητροπολιτῶν· ἀεὶ γὰρ οἱ σύγκελλοι προεισήρχοντο τῶν μητροπολιτῶν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον καὶ ἐκαθέζοντο ἀποκοπτοί· ἰστέον δὲ ὅτι ἐν ταῖς μεγάλαις προελεύσεσιν οὐκ εἰς σμικρὰ σκαμνία καθέζονται οἱ Σύγκελλοι, ἀλλ᾿ ἐν τοῖς ἰδίοις σελλίοις»· Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἰδιαιτέρα θέσις αὐτοῦ ἐρχομένου ἀμέσως μετὰ τὸν Μάγιστρον καὶ Ραίκτωρα, ἐνῷ οἱ Μητροπολῖται, Ἀρχιεπίσκοποι καὶ Ἐπίσκοποι ἐκαθέζοντο δέκα τέσσαρας ὅλας θέσεις κατόπιν αὐτῶν [2]. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας ἐκάθητο εὐθὺς μετὰ τὸν Σύγκελλον [3], μεθ᾿ ὅλον τὸ ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἔφερεν.

Συμπεραίνοντες ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ Συγκέλλου καθ᾿ ὅλην τὴν μακροτάτην περίοδον τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἦτο τὸ ἀνώτατον, μετὰ τὸ τοῦ Πατριάρχου, ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα, διδόμενον ὑπὸ τῶν Αὐτοκρατόρων κυρίως εἰς τοὺς πνευματικοὺς αὐτῶν καὶ τῶν Πατριαρχῶν πατέρας, ἐνίοτε εἰς τοὺς βασιλόπαιδας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα κληρικὰ πρόσωπα ἐκλεκτὰ διαλάμποντα ἐπὶ χρηστότητι καὶ ἁγνότητι βίου· ὡς δὲ ἐδίδετο ὡς ἀποβράβευσις, οὕτως ἐν ἀνάγκῃ ἠδύνατο καὶ νὰ ἀφαιρεθῇ ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος [4] καὶ ὁ κατέχων δ᾿ αὐτὸ ἠδύνατο νὰ ζητήσῃ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀπ᾿ αὐτοῦ ἀπαλλαγήν, τὴν ἀπ᾿ αὐτοῦ παραίτησιν, ἂν καὶ δὲν ἔχομεν παραδείγματα τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης περιπτώσεως.

Ἐν τούτοις πρέπει νὰ σημειωθῇ καὶ πάλιν πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων ἐκείνων ἀνδρῶν ὅσοι ἐτιμήθησαν διὰ τοῦ ἀξιώματος τούτου ὅτι οἱ πλεῖστοι ἦσαν

[1] Κωνστ. Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 1. 531. 5 ἑξ.
[2] Κωνστ. Πορφυρογεννήτου, Ἔνθ. ἀν. 727. 8.
[3] Ἔνθα ἀν. 727. 8.
[4] Ἔνθ᾿ ἀν. 712. 21.

κατὰ πάντα ἄξιοι μιᾶς τόσον μεγάλης τιμῆς, ἐλάχιστοι δὲ οἱ ἐκ φιλοδοξίας ἐπιδιώξαντες αὐτό, ὑπῆρξαν μάλιστα καὶ οἱ ἀποποιηθέντες καὶ μόνον μετὰ ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ Αὐτοκράτορος ἢ τοῦ Πατριάρχου ἀποδεχθέντες αὐτό, ὡς ὁ Εὐθύμιος, περὶ τοῦ ὁποίου ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ βιογραφίᾳ του τὰ ἑξῆς ἀξιανάγνωστα δίδοντα εἰς ἡμᾶς μικρὰν ἔννοιαν τοῦ μεγάλου τούτου ἀξιώματος.

Ὅταν ὁ Πατριάρχης Στέφανος ἐπινεύοντος καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ προέτρεπε τὸν μοναχὸν Εὐθύμιον νὰ δεχθῇ τὸ ἀξίωμα τὸ ὁποῖον αὐτὸς πρότερον, πρὶν πατριαρχεύσῃ, ἔφερεν ἔλεγεν αὐτῷ: «ὦ πάτερ τίμιε, ὡς ἐπ᾿ ἐμοὶ ἀκμὴν ὑπάρχον ἐκ πατρῴας δωρεᾶς τὸ τοῦ συγκέλλου ἀξίωμα, σὲ ἐπὶ τοῦτο ἐλθεῖν ἀντ᾿ ἐμοῦ προτρέπομαι ὡς ἅτε Θεοῦ δοῦλον ὄντα καὶ πνευματικὸν ἡμῶν πατέρα ὑπάρχοντα, μὴ τὴν οἱανοῦν ἐπὶ τούτῳ ἀναβολὴν ποιούμενος ὑπεῖξαι τῷ ἡμῶν ἀξιώσει θέλησον, μηδέπω ἐκ τούτου σκυλμὸν ἢ παρενόχλησιν τὴν οἱανοῦν δεχομένου σου· καλὸν γάρ ἐστι καὶ ἀβαρὲς καὶ ἀνεπίληπτον τὸ πρᾶγμα».

Ὁ Εὐθύμιος ἐπὶ τέλους ἐδέχθη καὶ σὺν τῷ Πατριάρχῃ ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας προσκαρτερήσας ἀπεχαιρέτισεν αὐτὸν καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Μονὴν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Σύγκελλος πλέον Εὐθύμιος δὲν μετέβαινεν εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὁ δὲ Βασιλεὺς ἐπεθύμει νὰ τὸν βλέπῃ συχνότερον, ἀνέθετο εἰς τὸν Ζαούτσαν τὸν τοῦ βασιλεοπάτορος ἀξίωμα φέροντα νὰ τὸν προτρέψῃ πρὸς τοῦτο καὶ οὗτος ἔγραψεν αὐτῷ: «ὡς ἔοικε, πάτερ, ἔλαθε τὴν ἁγιωσύνην σου, ὅτι βασιλικοῦ ἀξιώματος καὐτὸς μέτοχος γέγονας καὶ καθάπερ ἡμεῖς οἱ σὺν σοὶ τῇ ἱερᾷ συγκλήτῳ καταλεγέντες, οὕτω καὶ σὺ ὀφείλεις τοῦ μὴ καθυστερεῖν τῶν ἐκ τύπου προελεύσεων». Ὁ Εὐθύμιος λαβὼν τὸ γράμμα τοῦ παραδυναστεύοντος ἠνιάθη καὶ τῇ ἐπαύριον εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸν βασιλέα κατεβόα λέγων: «καλὸν πρᾶγμα ἐπ᾿ ἐμοὶ πεποιήκατε εἰς ἀχρειοσύνην τῆς τε ἱερουργίας καὶ τοῦ ἁγίου τούτου σχήματος συναρίθμιον τῇ συγκλήτῳ καταστήσαντες, πρὸς τούτοις καὶ προελεύσεις ἀπαιτούμενοι. Ταῦτά εἰσιν ἃ διεμαρτύρεσθε, καλὸν εἶναι καὶ ἀνεπίληπτον τὸ πρᾶγμα; Γνωστὸν οὖν ἔστω σοι· ἐνταῦθα τοῦτο ἐάσας ἀπέρχομαι· οὔποτε γὰρ ἐμοὶ χρεία τούτου γέγονεν ἀλλ᾿ οὔτε γενήσεται»· τοῦ Βασιλέως δὲ καθησυχάσαντος αὐτὸν συνεγευμάτισεν μετ᾿ αὐτοῦ καὶ ἀποχαιρετίσας αὐτὸν καὶ τὴν Αὐγούσταν ὑπεσχέθη ἐφ᾿ ἑκάστῳ μηνὶ εἰσιέναι, νὰ ἔρχηται δηλαδὴ εἰς τὰ ἀνάκτορα [1].

[1] Τὰ τοῦ κεφαλαίου τούτου ἀναπτύσσονται ἐκτενέστερον εἰς ἄλλην σχετικὴν μελέτην ἡμῶν ἥτις ἤδη καὶ ἐκδίδεται εἰς ἀπάντησιν τῶν ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου Θεσσαλιώτιδος κ. Ἰεζεκιὴλ ἐν τῇ Θεολογίᾳ δημοσιευθέντων περὶ τοῦ θεσμοῦ τῶν Συγκέλλων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Οἱ Σύγκελλοι — Πρωτοσύγκελλοι.

Ἤδη προβάλλει ἄλλη ἐρώτησις, τὴν ὁποίαν διετυπώσαμεν εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης μελέτης: Ἐν τῷ μέσῳ τῶν τόσων Μητροπολιτῶν Συγκέλλων κατ' ἀρχάς, Μητροπολιτῶν Πρωτοσυγκέλλων μετ' ὀλίγον, Προέδρων καὶ Πρωτοπροέδρων Συγκέλλων καὶ Πρωτοσυγκέλλων, ὅσους εἴδομεν φιλοδοξοῦντας πρωτοκαθεδρίας καὶ πρωτοκλισίας, τί ἀπέγινεν ὁ Σύγκελλος, ὁ κατ' ἐξοχὴν Σύγκελλος, ἡ ἱερὰ καὶ συμπαθεστάτη ἐκείνη φυσιογνωμία τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Βυζαντινῆς Αὐλῆς;

Μήπως ἀφ' ὅτου καὶ Ἀρχιερεῖς ἐτιμήθησαν ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος διὰ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἔπαυσαν πλέον νὰ ὑφίστανται οἱ πρεσβύτεροι, διάκονοι καὶ μοναχοὶ Σύγκελλοι; Εὐτυχῶς ὄχι. Ὁ συρμὸς τῶν Συγκέλλων Μητροπολιτῶν, τῶν Πρωτοσυγκέλλων τῶν Προέδρων καὶ Πρωτοπροέδρων τοιούτων καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν Ραικτώρων, παρῆλθε, διαρκέσας μέχρι τοῦ 1240, ὁ Σύγκελλος ὅμως παρέμεινεν, ἀλλὰ καὶ αὐτός, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ὑπέστη μείωσίν τινα, σὺν τῇ μειώσει δὲ τῆς πρώτης του αἴγλης περιεβλήθη νέαν ἀμφίεσιν μᾶλλον ἐπιδεικτικὴν ὀνομασθεὶς Πρωτοσύγκελλος καὶ ὡς τοιοῦτος ἐπέζησε μέχρι τῆς ἁλώσεως, ἵνα μετ' αὐτὴν ἀναφανῇ καὶ πάλιν ὑπὸ νέους ὅρους καὶ συνθήκας ὡς θὰ ἴδωμεν.

Πρῶτον τοιοῦτον Πρωτοσύγκελλον ἀπηντήσαμεν ἤδη Λέοντα τὸν Παρασπόνδυλον ἢ Στραβοσπόνδυλον, ὅστις Πρωθυπουργὸς ἢ Πρόεδρος διατελέσας τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγόνος καὶ τῆς Αὐτοκρατείρας Θεοδώρας ἐλέγετο Σύγκελλος καὶ Πρωτοσύγκελλος συνάμα.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀπαντῶμεν τὸν Πρωτοσύγκελλον Νικήταν, χαρτοφύλακα τοῦ Πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ Κυρουλλαρίου. [1]

Μετὰ τὸν Νικήταν Πρωτοσύγκελλον ἀπαντῶμεν Νεῖλον τὸν Δοξαπατρῆν, Ἀρχιμανδρίτην τῆς Μ. Ἐκκλησίας [2] γραμματέα τοῦ Πατριαρχείου καὶ Νομοφύλακα τοῦ κράτους, ὅστις ἔγραψε «Τάξιν τῶν Πατριαρχικῶν θρόνων» κατ' ἐντολὴν Ρογήρου Β΄. τῆς Σικελίας ἐν ἔτει 1143. Ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς κοσμικοῖς ἔτι διατελῶν ὡς Νικόλαος Δοξαπατρῆς ἔγραψε σχόλια εἰς τὰ τετράστιχα Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομά του φερόμενον παραινετικὸν ἀλφάβητον «Ἀρχὴν ἁπάντων καὶ τέλος ποιοῦ Θεόν». Οὗτος ἐκτὸς

[1] Γρηγόριος Παλαμᾶς 2. 171 Migne, P.G. 119. 748, Ράλλη καὶ Ποτλῆ Σύνταγμα 5. 40. Κρουμβάχερ, Ἱστορ. τῆς Βυζαν. Λογοτεχνίας 1. 172. 271., 359 Δ.Ι.Ε.Ε. 2.578-3 4.313. Μ. Γεδεών, Χρονικὰ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ Ναοῦ 36.

[2] Κρουμβάχερ, Ἱστορ. τῆς Βυζαν. Λογοτεχνίας 2. 19. 112. Νέος Ἑλληνομνήμων 12.342. Φ. Βαφείδου, χειρόγραφος ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία 116.

τοῦ τίτλου Ἀρχιμανδρίτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἔφερεν καὶ τὸν τίτλον Πρωτοπροέδρου τῶν Συγκέλλων.

Μετὰ τὸν Νεῖλον ἀπαντῶμεν Πρωτοσύγκελλον Θεόδωρον τὸν Βαλσαμῶνα, Πρωτέκδικον κατ' ἀρχάς, χαρτοφύλακα εἶτα καὶ Νομοφύλακα καὶ ἀπὸ τοῦ 1190 Πατριάρχην Ἀντιοχείας, ὅστις ἔγραψε σχόλια εἰς τὸν Νομοκανόνα, συνέλεξε τοὺς κανόνας καὶ κατέλιπε συγγράμματα περὶ τοῦ κανονικοῦ δικαίου [1].

Ἐν τῇ Αὐλῇ καὶ τῷ Πατριαρχείῳ τῆς Νικαίας δὲν ἀπαντῶμεν ῥητῶς Πρωτοσυγκέλλους, ἀλλὰ βεβαίως ἐξηκολούθει νὰ ὑφίσταται τὸ ἀξίωμα.

Ὁ ἀνώνυμος συντάκτης τῆς Χρονικῆς Συνόψεως, ἣν ἐξέδωκεν ὁ Κ. ὁ Σάθος [2] ζῶν ἐν τῇ αὐλῇ Θεοδώρου Β΄. Λασκάρεως καὶ πολὺ τιμώμενος ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀρσενίου λέγει περὶ ἑαυτοῦ ὅτι ἦν «ὁμόστεγος καὶ ὁμωρόφιος», ἡ φράσις δὲ αὕτη συνήθως ἀναφέρεται εἰς τοὺς Συγκέλλους. «Ἐγώ, λέγει, ἐπὶ χρόνους τούτῳ παρηκολουθηκὼς καὶ τῷ Πατριάρχῃ καὶ τῶν πρακτέων καὶ πρὸς βουλὴν κεκοινωνηκὼς καὶ νύκτα καὶ καθ' ἡμέραν συνὼν ὁμόστεγος καὶ ὁμοδίαιτος, οὐδέποτε τοιοῦτον ἐνόησα», διότι κατηγόρουν τοῦ Ἀρσενίου δύσνοιαν περὶ τὸν βασιλέα ἔχειν. Οὗτος ἦν κληρικὸς καὶ παρηκολούθει τὸν βασιλέα ἐν τῷ στρατοπέδῳ, τοῦτο δὲ παρεξηγῶν ὁ Σάθας λέγει «παραδόξως βλέπομεν μοναχοὺς πολεμοχαρεῖς» καὶ διὰ τοῦτο τὸν ὀνομάζει στρατοκαλόγηρον! [3].

Μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν Λατίνων ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἀνώνυμος ἐπανῆλθεν μετὰ τῆς Αὐλῆς εἰς αὐτήν, ἀλλ' ἄγνωστον πότε ἀπεβίωσε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Πρωτοσύγκελλοι Ἡγούμενοι Μονῶν ἐν Κων/πόλει καὶ τοῖς πέριξ.

Ὅ,τι συνέβη κατὰ τοὺς προγενεστέρους αἰῶνας, τὸ αὐτὸ ἐγένετο καὶ ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων. Ὅπως πρότερον ἡ ἀξία τοῦ Συγκέλλου καὶ Πρωτοσυγκέλλου ἐδόθη εἰς τοὺς Ἀρχιερεῖς, οὕτω καὶ τώρα τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐχορηγήθη ἰδιαιτέρως ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος, τῇ συγκαταθέσει πάντοτε τῶν Πατριαρχῶν, καὶ εἰς Ἡγουμένους τῶν ὀνομαστῶν μονῶν, κατ' ἀρχὰς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἔπειτα καὶ τῶν ἐπαρχιῶν. Τονίζομεν ἐνταῦθα ὅτι ἡ προαγωγὴ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Συγκέλλου ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος ἐγίνετο πάντοτε τῇ συγκαταθέσει τοῦ Πατριάρχου, ὅστις μετὰ χαρᾶς ἑκάστοτε ἐδέχετο τὸν νέον Σύγκελλον καὶ ἐχειροθέτει αὐτόν. Τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου ἁγίου Θεσσαλιώτιδος πόρρω ἀπέχουσι τῆς ἀληθείας.

[1] Ν. Ἑλληνομνήμων 1. 131. Κρουμβάχερ, Ἱστορ. τῆς Βυζαν. Λογοτεχνίας 2. 166. 399. 404 (μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου).

[2] Μεσ. βιβλ. τόμ. 7. 549.

[3] Ἔνθ' ἀν. 526. καὶ σμζ' καὶ σμη'.

Περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῶν ἐγράψαμεν ἄλλοτε [1]. Πρώτη καὶ ἀρχαιοτάτη Μονὴ ἐν τῇ Βασιλίδι τῶν πόλεων ὑπῆρξεν ἡ Μονὴ τῶν Δαλμάτων, ἥτις ὀφείλει μὲν τὴν ἐπωνυμίαν της εἰς τὸν Πατρίκιον Δαλμάτιον, ἀξιωματικὸν τῆς Αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς καὶ εἶτα μοναχὸν Ἡγούμενον διευθύναντα αὐτὴν ἐπὶ μακρὰ ἔτη, ἀλλ᾽ ὡς πρῶτον ἱδρυτὴν αὐτῆς ἔσχε κατὰ τὸ 381 τὸν ἐκ Συρίας μοναχὸν Ἰσαάκιον, ἐπιτυχόντα διὰ τοῦ ἐνθέου ζήλου ὑφ᾽ οὗ διεπνέετο νὰ ἐγερθῶσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τοῖς πέριξ περιώνυμοι μοναί. Ὁ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς Δαλμάτων Δαλμάτιος ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ Ἀρχιμανδρίτου, ἐκαλεῖτο «πατὴρ τῶν μοναστηρίων» καὶ ἐθεωρεῖτο, ὡς ἦτο καὶ πράγματι, ὁ ἀρχηγὸς πάντων τῶν μοναχῶν, ἡ δὲ μονή του ἀπέβη ἡ πρώτη καὶ ἐκλεκτὴ μεταξὺ πασῶν τῶν ἄλλων.

Ἀφ᾽ ὅτου ὅμως ἡ μονὴ τῶν Δαλμάτων ἐξέλιπε, τὴν πρώτην θέσιν κατέλαβεν ἡ περικλεὴς μονὴ τοῦ Στουδίου, τῆς ὁποίας ὁ Ἡγούμενος ἔχων τὸν τίτλον τοῦ Ἀρχιμανδρίτου ἐτιμᾶτο ἰδιαζόντως ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, Αὐτοκράτορος καὶ τοῦ λαοῦ τῆς βασιλευούσης. Οὗτος σ υ λ λ ε ι τ ο υ ρ γ ῶ ν ἢ κ α ὶ σ υ ν ε δ ρ ι ά ζ ω ν μετὰ τοῦ Πατριάρχου προηγεῖτο πάντων τῶν πρεσβυτέρων. Εἰς τὸν τίτλον τοῦ Ἀρχιμανδρίτου, ἄγνωστον κατὰ ποίαν ἐποχήν, πάντως ὅμως μετὰ τὴν ἀνάκτησιν ἀπὸ τῶν Λατίνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, προσετέθη καὶ ὁ τιμητικώτερος τίτλος τῆς ἀξίας τοῦ Πρωτοσυγκέλλου, ὥστε ὁ Ἡγούμενος Στουδίου ἐτιτλοφορεῖτο Ἀρχιμανδρίτης καὶ Πρωτοσύγκελλος. Ἤδη ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου ὁ Ἡγούμενος Στουδίου ἦτο καὶ Πρωτοσύγκελλος ὑπάρχει μάλιστα καὶ ἐπιστολὴ τῷ Σοφωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ πατρὶ καθηγουμένῳ τῆς σεβασμίας καὶ βασιλείου Μονῆς τοῦ Στουδίου Ἀρχιμανδρίτῃ τε καὶ Πρωτοσυγκέλλῳ Κυρ. Εὐθυμίῳ» [2].

Ἀφοῦ ὁ ὑπέροχος οὗτος τίτλος ἐδόθη καὶ εἰς Ἡγούμενον, ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ περιορισθῇ εἰς ἕνα καὶ μόνον. Διὰ τοῦτο βλέπομεν ὅτι μετὰ τὸν Ἡγούμενον τοῦ Στουδίου καὶ ὁ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῶν Μαγγάνων ἐτιμήθη δι᾽ ἀμφοτέρων τῶν ἀξιωμάτων Ἀρχιμανδρίτου καὶ Πρωτοσυγκέλλου. Ἐπίσης καὶ ἐν ἔτει 1381 ὁ Πατριάρχης Νεῖλος ὁ Κεραμεὺς ἐπικυρῶν πρᾶξιν αὐτοκρατορικήν, ἀπέλυσε σιγίλλιον Πατριαρχικὸν ὑπὲρ τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου τῆς λεγομένης Πέτρας, δι᾽ οὗ «παρακελεύεται τὴν Μονὴν ταύτην τετιμημένην εἶναι τῷ Ἀρχιμανδριτάτῳ καὶ Πρωτοσυγκελλικῷ ὀνόματι, καὶ τὸν τιμιώτατον αὐτῆς Ἡγούμενον εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα Ἀρχιμανδρίτην εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι, ἔχοντα ἄδειαν τὴν ἱερὰν ἐκτελεῖν λειτουργίαν μετὰ καὶ τοῦ Ἱεροῦ ἐπιγονατίου, ὡς σύνηθες ἐστὶ τοῖς Ἀρχιμανδρίταις τῶν λοιπῶν σεβα-

[1] Μ. Π ρ ω τ ο σ υ γ κ έ λ λ ο υ Ἀ θ η ν α γ ό ρ α, Αἱ μοναὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Νέος ποιμήν, μηνιαῖον θεολ. περιοδικὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει. 3. 386).

[2] Βλέπε αὐτὴν ἐν Β.Ζ. τόμ. 1 (1892) 96.

σμίων Μονῶν καὶ τάξιν ἔχειν τ ρ ί τ η ν ἐ ν τ α ῖ ς ἱ ε ρ α ῖ ς κ α ὶ Σ υ ν ο δ ι κ α ῖ ς σ υ ν ε λ ε ύ σ ε σ ι ν, πρῶτον μὲν γὰρ πάντων τὸν Ἀρχιμανδρίτην τοῦ Στουδίου καὶ ὁ χρόνος κατέστησε καὶ τὸ δίκαιον αὐτοῦ, δεύτερον δὲ τὸν τῶν Μαγγάνων ὁρῶμεν, τρίτον δὲ καθιστᾷ ἡ μετριότης ἡμῶν τὸν τιμιώτατον Καθηγούμενον Ἀρχιμανδρίτην καὶ Πρωτοσύγκελλον τῆς σεβασμίας Μονῆς τοῦ Προδρόμου [1].

Τὸ νὰ ἔχῃ μία Μονὴ τὴν ἀξίαν τοῦ Ἀρχιμανδριτάτου δὲν ἦτό τι ἀνάξιον λόγου. Διὰ τοῦτο βλέπομεν ὅτι ἐνίοτε συνήπτοντο ἀγῶνες μεταξὺ τῶν Μονῶν ὑπὲρ τοῦ ἀξιώματος τούτου. Οὕτω π. χ. τὸ Ἀρχιμανδριτᾶτον εἶχε πρότερον ἡ ἐν Λάτρῳ μονὴ τοῦ Ἁγίου Παύλου, ἀλλ᾽ ἀργότερον ἡ τιμὴ αὕτη μετέπεσεν εἰς τὴν Μονὴν τῶν Κελλιβάρων, τοῦθ᾽ ὅπερ δὲν συνέφερεν εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Παύλου. Ἐντεῦθεν διενέξεις καὶ ἔριδες ὑπῆρχον μεταξὺ τῶν δύο μονῶν, ὅτε ὁ Πατριάρχης Μανουὴλ ὁ Α΄. (1215 - 1222) ἐξέδωκε τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1222 ὑπόμνημα, δι᾽ οὗ ἀπεδίδετο τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Παύλου τὸ Ἀρχιμανδριτᾶτον ὑποβαλλομένων ὑπ᾽ αὐτὴν καὶ τῶν λοιπῶν ἐν Λάτρῳ Μονῶν Κελλιβάρων, Μυσινιῶνος, Δυσικοῦ, Εἰρηνούντων, Κισσῶν, Φαλακροῦ, Βουνοῦ, Ἁγίου Ἰωάννου, Ἀσωμάτου τὸ Βάτων. Ἀσωμάτου Βαθέος Λιμένος, τὸ Περιστέριν καὶ Ἱερᾶς [2].

Τὴν τιμὴν τοῦ Ἀρχιμανδριτάτου καὶ Πρωτοσυγκέλλου, μετὰ τὴν μονὴν Πέτρας, εὐηργέτησαν καὶ εἰς τὴν Μονὴν Κοσμιδίου, τὸ σημερινὸν Ἐγιοὺπ γνωρίζομεν δὲ Ἡγούμενον αὐτῆς Ἀρχιμανδρίτην καὶ Πρωτοσύγκελλον τὸν Ἀντώνιον [3].

Ἐπίσης ἀπαντῶμεν καθηγούμενον καὶ Πρωτοσύγκελλον τῆς σεβασμίας καὶ Βασιλικῆς Μονῆς τοῦ Κρημνοῦ, ἡ ὁποία, πάντως εἶναι ἡ καὶ σήμερον σῳζομένη ἐν Χάλκῃ Μονὴ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κρημνοῦ, διότι δὲν ἀπαντῶμεν ἄλλην Μονὴν φέρουσαν τὴν ὀνομασίαν ταύτην, ἐκτὸς Μονῆς τινος ἐν Ζακύνθῳ, ἡ ὁποία ὅμως εἶναι μεταγενεστέρα [4]. Καὶ δὲν θὰ ἦσαν αὗται μόνον αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τοῖς πέριξ μοναὶ αἱ λαβοῦσαι τὴν ἀξίαν ταύτην, ἀλλὰ στερούμενοι πηγῶν, ἀρκούμεθα εἰς ταύτας μόνον.

Πρωτοσύγκελλοι καὶ Ἡγούμενοι Μονῶν ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις.

Τὸ Ἀρχιμανδριτᾶτον καὶ τὸ Πρωτοσυγκελλικὸν ἀξίωμα οἱ Πατριάρχαι καὶ οἱ Αὐτοκράτορες ἀπένεμον εἰς μονὰς καὶ ἐκτὸς τῆς Βασιλευούσης κειμένας. Οὕτω ὁ Πατριάρχης Ἀθανάσιος ὁ Πελοποννήσιος (1289 - 1293) τὴν ἐν Πελοποννήσῳ Μονὴν τοῦ Βροντοχίου ἀνεκήρυξεν αὐτοδιοίκητον καὶ ἀδού-

[1] Miklosich - Müller, Acta Patriar. 1. 22.

[2] Μ. Γ ε δ ε ώ ν, Πατριαρχικοὶ Πίνακες 383. 386.

[3] Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παράρτημα ΙΓ΄. τόμου σ. 49.

[4] Βλέπε τὸν ὑπ᾽ ἀρ. 95 κώδικα τῆς ἐν Χάλκῃ μονῆς τῆς Παναγίας φύλλον 150.

λευτον, ἀπονείμας εἰς τὸν Ἡγούμενον αὐτῆς τὴν τιμὴν νὰ εἶναι Ἀρχιμανδρίτης καὶ Πρωτοσύγκελλος [1].

Διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς εὐηργέτησε τὸν Ἡγούμενον τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Μονῆς τοῦ Μ. Σπηλαίου, ἀπολύσας βασιλικὸν χρυσόβουλλον λόγον [2], ὁ δὲ Πατριάρχης Νεῖλος (1380-1388) Εὐθύμιον τὸν Ἡγούμενον τῆς Μονῆς Λυκουσιάδης ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Καρδίτσης, ἣν ἵδρυσεν ἡ σύζυγος τοῦ Σεβαστοκράτορος Ἰωάννου Δούκα, ἡ ἔπειτα μοναχὴ Ὑπομονή, ἀνέδειξεν εἰς Ἀρχιμανδρίτην καὶ Πρωτοσύγκελλον τῶν περὶ Βλαχίαν, ἤτοι Θεσσαλίαν, μοναστηρίων [3].

Τὴν αὐτὴν τιμὴν ἀπήλαυσε καὶ ἡ ἐν Ἰωαννίνοις Μονὴ τῆς Θεοτόκου ἡ καὶ σήμερον ἔτι φέρουσα τὴν ὀνομασίαν «Ἀρχιμανδρεῖον», ὁ δὲ Πρωτοσύγκελλος τῆς Ἐκκλησίας Ἰωαννίνων ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὸ Β΄. χρυσόβουλον τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου ἐξάπαντος θὰ ἦτο καὶ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς ταύτης [4].

Ἀρχιμανδρίτην καὶ Πρωτοσύγκελλον ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει Σερρῶν περὶ τὰ τέλη τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας [5]. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας θὰ ὑπῆρχον τοιοῦτοι, οὓς ὅμως, ἐλλείψει πηγῶν, ἀγνοοῦμεν.

Τὴν πρᾶξιν τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων καὶ Πατριαρχῶν ἐξηκολούθησαν μετὰ τὴν Ἅλωσιν νὰ ἐφαρμόζωσιν οἱ Πατριάρχαι ὡς ὁ Μάξιμος Γ΄. (1476-1482), ὅστις κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1477 ἐξέδωκε Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν γράμμα ἐπικυρῶν τὰ δίκαια τῆς Μονῆς Κοσινίτζης εἰς τὸν Ἡγούμενον τῆς ὁποίας ἀπένειμε καὶ τὸ Ὀφφίκιον τοῦ Ἀρχιμανδρίτου καὶ Πρωτοσυγκέλλου [6].

Τὸ Ὀφφίκιον [7] τοῦ Ἀρχιμανδρίτου καὶ Πρωτοσυγκέλλου οὕτω ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος τῇ ἐπινεύσει τῶν Πατριαρχῶν χορηγούμενον δὲν ἦτο ψιλὸς τίτλος μόνον ἀλλὰ συνεπήγετο καὶ πλεονεκτήματα ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικά. Οὕτως οἱ Ἡγούμενοι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει «ἐντίμων μοναστηρίων» Στουδίου, Μαγγάνων καὶ Προδρόμου τῆς Πέτρας καὶ τῶν ἄλλων ἔπειτα, ἀφοῦ πρότερον προεχειρίζοντο καὶ ἐσφραγίζοντο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, παρουσιάζοντο πρὸ τοῦ Αὐτοκράτορος φέροντες ἐπιρριπτάριον καὶ ἐλάμβανον παρ' αὐτοῦ τὸ δεκανίκιον, τὴν Ἡγουμενικὴν ῥάβδον, ἀκριβῶς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθ' ὃν καὶ οἱ Πατριάρχαι ἐλάμβανον τὸ Πατριαρχικὸν δεκανίκιον [1] συλλειτουργοῦντες δὲ ἢ καὶ συνεδριάζοντες μετὰ τοῦ Πατριάρχου προηγοῦντο καὶ προὐκάθηντο πάντων τῶν πρεσβυτέρων [2]. Ἔφερον ἐπίσης κατὰ τὰς λειτουργίας καὶ ἐπιγονάτιον, ὅπερ προνόμιον ἀνῆκε μόνον εἰς Ἀρχιερεῖς, κατὰ δὲ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἐδικαιοῦντο ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Σταυροφόροι ἢ ἀνώτεροι κληρικοί, οἱ ὀφφικιάλιοι, νὰ φέρωσιν ἐπὶ τοῦ Σκιαδίου αὐτῶν καὶ σταυροὺς ἀλλὰ καὶ λειτουργοῦντες «ἐπὶ τοῦ φαινόλου σταυρὸν οἷα ἐγκόλπιον φέρειν» ἂν μὴ δὲ πρὸ τῆς ἁλώσεως, μετ' αὐτὴν ὅμως, ἔφερον πῖλον μετ' ἐρυθροβαφοῦς σταυροῦ, περιεβάλλοντο καὶ μανδύαν ποταμώδη κρατοῦντες βακτηρίαν ἐν τοῖς χερσὶν [3] ἂν δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν τὴν ὑπὲρ τοῦ περιβοήτου Ἀθανασίου Μ. Ῥήτορος καὶ Πρωτοσυγκέλλου ἀπολυθεῖσαν Πατριαρχικὴν Ἐπιστολήν. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν πλεονεκτημάτων τούτων εἶχον καὶ ὑλικὰ τοιαῦτα λαμβάνοντες τὰς λεγομένας ῥόγας καὶ συνηθείας, τόσον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅσον καὶ οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὡς π.χ. ὁ Πρωτοσύγκελλος Ἰωαννίνων, ὅστις ἐδικαιοῦτο νὰ λαμβάνῃ «βαγένιον πλῆρες οἴνου καὶ τρικέφαλα, χρυσᾶ δηλ. νομίσματα, πεντήκοντα [4].

Ἤδη γεννᾶται τὸ ζήτημα: Οἱ Ἀρχιμανδρῖται καὶ Πρωτοσύγκελλοι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐντίμων Μονῶν ἦσαν μέλη τῆς ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἐνδημούσης Συνόδου; Ἐκ τοῦ σιγιλλίου τοῦ Πατριάρχου Νείλου τοῦ Κεραμέως φαίνεται ὅτι εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ παρακάθηνται ἐν ταῖς Ἱεραῖς καὶ συνοδικαῖς συνελεύσεσιν· ἀλλ' ἆρά γε ἐνταῦθα πρόκειται περὶ συνελεύσεων τῆς ἐνδημούσης Συνόδου ἢ περὶ συνεδρίων τελουμένων ὑπὸ τὴν Προεδρείαν τοῦ Πατριάρχου πρὸς ἐπίλυσιν διαφόρων, ζητημάτων ἐκκλησιαστικῆς φύσεως ἀφορώντων εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Κωνσταντινουπόλεως, ὡς σήμερον ὑπάρχει ἐν τοῖς Πατριαρχείοις Ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ἐξεχόντων μελῶν τῶν κληρικῶν αὐτῆς προεδρευομένη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου· ἢ τοῦ Μ. Πρωτοσυγκέλλου; Πιθανώτερον νὰ πρόκειται περὶ τῆς δευτέρας περιστάσεως, ἂν καὶ ἔχομεν παράδειγμα οἱονεὶ ἐνδημούσης Συνόδου τῶν Ἡγουμένων, Ἀρχιμανδριτῶν καὶ Πρωτοσυγκέλλων προεδρευομένης ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου.

Ὁ Πατριάρχης Ἀθανάσιος ὁ Α΄. εὐθὺς ὡς ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου κατὰ τὸ 1289 μὴ φέρων τὴν ἐπιβολὴν τῶν παρεπιδημούντων Ἀρχιερέων, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀπετέλουν τὴν ἐνδημοῦσαν Σύνοδον, καὶ δὴ τῶν Μητροπολιτῶν Ἐφέσου, Κυζίκου, καὶ Φιλαδελφείας, ὑφ' ὧν δυναστευθεὶς ὁ

[1] Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 1. 480.
[2] Miklosich-Müller, Ἔνθ' ἀν. 2. 191.
[3] Ν. Ἑλληνομνήμων 6. 175.
[4] Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου 2. 310.
[5] Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 9 (1889) 112.
[6] Ἑλληνικοῦ φιλολογ. Συλλόγου Παράρτημα ΙΖ΄ τόμου 18-20.
[7] Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ὀφφικίου, τοῦ ἀξιώματος ἐπιφυλαχθέντος διὰ τὸν κατ' ἐξοχὴν Πρωτοσύγκελλον.

[1] Κ. Καλλινίκου, Ὁ Χριστιανικὸς Ναὸς 625. Κωδινοῦ, Περὶ τῶν ὀφφικιαλίων 105. 14.
[2] Miklosich-Müller, Acta Patrar. 2. 22.
[3] E. Legrand, Bibliographie Hellénique τόμ. 3. 423.
[4] Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου 2. 310.

προκάτοχος αὐτοῦ Γεώργιος ὁ Κύπριος ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ, ἀφοῦ ἐνήργησε τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν εἰς τὰς ἐπαρχίας των ἀπετέλεσεν Σύνοδον μετὰ τῶν Ἡγουμένων. «Τοὺς μὲν ἐντὸς εὑρεθέντας ἐν Κωνσταντινουπόλει, λέγει Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς, οἱασδή τινος ἕνεκα χρείας, εἰς τὰς οἰκείας ἕκαστον μητροπόλεις ἀπέπεμψεν· ἐκεῖ τὸ λεῖπον τοῦ βίου διατελέσοντας ὡς μὴ ἐνταῦθα, φησὶ καθήμενοι συρράπτοιέν τι κατ᾽ ἀλλήλων τε καὶ αὐτοῦ, τῆς εἰρήνης ὀφείλοντες εἶναι διδάσκαλοι· τοῖς δ᾽ ἔξωθεν ἰοῦσι προφάσει δῆθεν κατὰ τοὺς κανόνας τῶν ἁγίων καὶ θείων συνόδων καὶ δὶς καὶ ἅπαξ τοῦ ἔτους σύνοδον τῶν Μητροπολιτῶν παρὰ τῷ Πατριάρχῃ κελεύοντας γίνεσθαι... τὴν εἴσοδον ἀπέκλειε τῆς Κωνσταντίνου, εὖ ποιῶν», [1] καὶ οὕτως, ὡς προσθέτει ὁ Παχυμέρης ὁ Πατριάρχης γραφὰς ἀποστέλλων· ἔλεγεν ἀναγνωσθῆναι ταύτας μέσον τῆς συνόδου τῶν Ἡγουμένων· μετὰ τούτων γὰρ τὰς Συνόδους ἐποίει» [2].

Τοῦ Πατριάρχου τούτου σῴζοντα δύο γράμματα πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα «περὶ τῶν Ἀρχιερέων, ἐνδιαιτᾶσθαι ἕκαστον τῇ λαχούσῃ καὶ μὴ ποιεῖν πλέον ἑξαμηνιαῖον ἐκτός, ὡς τοῖς νόμοις δοκεῖ καὶ κανόσι καὶ μὴ κατοικεῖν τῆς βασιλίδος ἔνδον» καὶ «ὅπως ἕκαστος τῶν ἀρχιερέων τῇ λαχούσῃ προσκαρτερῇ καὶ περὶ τῶν ἐκ τοῦ κλήρου ἀφηνιαζόντων ἕνεκα ὀφφικίων καὶ ῥόγας» [3].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Μεγάλοι Πρωτοσύγκελλοι.

Ὡς εἴπομεν, ὁ θεσμὸς τῶν Συγκέλλων διετηρήθη ἐν τῷ θεσμῷ τῶν Πρωτοσυγγέλλων, ἀλλ᾽ ἤδη ἀντὶ ἑνὸς Συγκέλλου παρουσιάζονται πολλοὶ Πρωτοσύγκελλοι. Ὁ κυρίως ὅμως Σύγκελλος, τὸν ὁποῖον ἀντικατέστησεν ὁ Π ρ ω τ ο σ ύ γ κ ε λ ο ς τί ἀπέγινε; Ἐν τῷ μέσῳ τόσων Πρωτοσυγκέλλων Ἡγουμένων ἔπαυσε νὰ ὑφίστανται ὁ Πρωτοσύγκελλος, ὁ πνευματικὸς πατὴρ τοῦ Αὐτοκράτορος, ὁ ἀποτελῶν μέλος τῆς Συγκλήτου περίβλεπτον; Εὐτυχῶς ὄχι· ὑφίσταται καὶ πάλιν, ἀλλ᾽ ἤδη γνωρίζεται πλέον ὡς Μ έ γ α ς Π ρ ω τ ο σ ύ γ κ ε λ λ ο ς.

Ὁ τίτλος μέγας δὲν ἦτο ἄγνωστος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπ᾽ ἀρχῆς τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Ἔχομεν Ἀθανάσιον τὸν Μέγαν, Βασίλειον τὸν Μέγαν καὶ τόσους ἄλλους «τὴν μεγάλην σου ἁγιωσύνην», ὡς ἐκάλουν τὸν Πατριάρχην οἱ Αὐτοκράτορες, ἔχομεν δὲ καὶ μεταξὺ τῶν αὐλικῶν ἀξιωμάτων ὡς τὸν

[1] Ν. Γ ρ η γ ο ρ ᾶ, Ἱστορ. 1. 182.6, Νέος Ποιμὴν 2. 237.

[2] Πβ. καὶ Γ ε ω ρ γ ί ο υ Π α χ υ μ έ ρ η, Μ ι χ α ὴ λ Π α λ α ι ο λ ό γ ο ς 2. 518. 616.

[3] Μ. Γ ε δ ε ώ ν, Πατριαρχικοὶ πίνακες 408, 409.

μέγαν Κουράτωρα (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Κουράτωρα τῶν Μαγγάνων) τοὺς Μεγάλους Δομεστίκους, Μέγαν Παπίαν καὶ λοιπούς, κυρίως ὅμως εἰσέρχεται εἰς τὴν κοινὴν χρῆσιν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 11^{ου} αἰῶνος. Ὅτε δηλαδὴ ἤρχισαν νὰ ἐκπίπτωσι τὰ διάφορα ἀξιώματα ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῶν μεγαλείου, τότε προσελάμβανον καὶ τοὺς κενοὺς τίτλους. Ἔχομεν λοιπὸν τὸν Μέγαν Ἀμασείας ὡς ἀποκαλεῖ τὸν Ἀμασείας ὁ Ψελλός, τὸν Μέγαν Βουλγαρίας [1] ὡς ἀποκαλεῖ τὸν Δημ. Χωματιανὸν Ἰωάννης Ὁ Ἀπόκαυκος καὶ καθ᾽ ἑξῆς· ἀλλ᾽ ἡ κυρίως προσωνυμία αὕτη ἢ ὁ τίτλος περιωρίσθη μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν ἀρχόντων τοῦ Πατριάρχου καὶ δὴ πρῶτον τοῦ Οἰκονόμου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, Σακελλαρίου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, Σκευοφύλακος, Χαρτοφύλακος καὶ κατ᾽ ἐξοχὴν τοῦ Π ρ ω τ ο σ υ γ κ έ λ λ ο υ.

Πρῶτον Μ. Πρωτοσύγκελλον ἀπαντῶμεν Μιχαὴλ (Μάξιμον) τὸν Ὁλόβολον κατὰ κόσμον Μανουήλ. Περὶ τούτου ὁ Παχυμέρης λέγει ὅτι Μιχαὴλ ὁ Αὐτοκράτωρ «αἰτίας πλασάμενος τὸν Ὁλόβολον Μιχαὴλ παιδίῳ γε ὄντι καὶ ἐν τοῖς οἰκείοις τελοῦντι τότε γραμματικοῖς ὑπερποθοῦντι δ᾽ ὅμως τὸν Ἰωάννην (τὸν ἀτυχῆ υἱὸν Θ. τοῦ Λασκάρεως τὸν ὑπὸ τοῦ Μ. Παλαιολόγου τυφλωθέντα) ἀφαιρεῖται τῆς ῥινὸς αὐτῆς μετὰ τῶν χειλέων, ἐκεῖνος δὲ παρευθὺς ῥακενδυτήσας εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Προδρόμου εἰσέρχεται [2]. Ὁ Ὁλόβολος κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παχυμέρη ὑπάρχων «εὐφυής» [3] ἐπεδόθη κατὰ τὴν διαμονὴν αὐτοῦ ἐν τῇ Μονῇ τῆς Πέτρας εἰς τὴν μελέτην ἀποβὰς πλήρης λόγων, καὶ διὰ τοῦτο τῷ 1267 διωρίσθη διδάσκαλος τῆς Λογικῆς ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου ἱδρυθείσῃ Ἀκαδημίᾳ ἀναδειχθεὶς συνάμα Ῥήτωρ τῆς ἐκκλησίας καὶ παρέμεινε ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἐπὶ ἑξαετίαν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ὑπέπεσεν ὑπὸ τὴν δυσμένειαν τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαήλ, ὅστις εἶχεν ἀναθέσει αὐτῷ ἔν τινι ἀνακτορικῇ συνελεύσει τῷ 1273 νὰ ὑπερασπίσῃ τοὺς Λατίνους, ἀλλ᾽ ὁ στερρὸς πρόμαχος τῆς ὀρθοδοξίας δὲν τὸ ἔπραξεν, ὅταν δὲ ἠλέγχθη διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος ἐξετράπη εἰς πικροὺς ὑπαινιγμοὺς κατ᾽ αὐτοῦ ὡς σφετεριστοῦ τοῦ θρόνου, δι᾽ ὃ καὶ ἐξωρίσθη εἴς τινα μονὴν τῆς Νικαίας, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ καὶ πάλιν ἐνέμενεν εἰς τὴν κατὰ τῶν Λατίνων γνώμην του μετηνέχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐδάρη ἀνηλεῶς καὶ ἐπομπεύθη διὰ τῶν ὁδῶν! Μετὰ τὸ πάθημα τοῦτο ὁ Ὁλόβολος ἀπεσύρθη εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Μεγάλου ἀγροῦ, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Αὐτοκράτορος φανερῶς πλέον ἐπεξῆλθεν κατὰ τῶν Λανίνων καὶ δὴ ἔν τινι συνόδῳ κατὰ τὸ 1284 συγκροτηθείσῃ ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου·

[1] «Καὶ ἡμεῖς μὲν τιμῶντες οὕτω τὸν μέγαν Βουλγαρίας» Ν. Β έ η, Μανουὴλ Μακρὸς — Καλοσπίτης — Χρυσοβέργης ἐν Ἐπετηρ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν. 2. 124.

[2] Γ ε ω ρ γ ί ο υ Π α χ υ μ έ ρ η, Μιχαὴλ Παλαιολόγος 1. 192.20 ἑξ. 193 1 ἑξ.

[3] Ἔνθ᾽ ἀν. τόμ. 2. 283 «Τῷ Ὁλοβόλῳ εὐφυεῖ γε ὄντι καὶ πλήρει λόγων».

διετέλει δ' ἔτι μέγας ῥήτωρ· ὥστε Μ. Πρωτοσύγκελλος ἀνεδείχθη μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο.

Ὁ Ὁλόβολος, ὡς ὁμολογεῖ ὁ Κουμβάχερ, ἦτο σπουδαία προσωπικότης, εἶχε δὲ καὶ ἐξαιρετικὴν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν. Ὁ βίος του, λέγει, εἶναι διδακτικὸν παράδειγμα τῆς τύχης Βυζαντινῶν αὐλικῶν, ἀλλὰ μαρτυρεῖ συνάμα ἐναντίον τῶν περὶ τῆς ἀχαρακτηρισίας τῶν Βυζαντινῶν κοινῶς παραδεδεγμένων· ἀδίκως ὅμως ὡς φρονοῦμεν, προσθέτει: «εἰς τὰ στήθη τοῦ Μανουὴλ κατῴκουν δύο ψυχαί, ἡ τοῦ εὐλυγίστου ἐπισήμου αὐλικοῦ, καὶ ἡ τοῦ ἀδαμάστου καὶ ὀργίλου φυσικοῦ ἀνθρώπου» [1]. Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Παχυμέρη ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ἐτιμώρησε τὸν Ὁλόβολον διὰ τῆς ἀποκοπῆς τῆς ῥινὸς καὶ τῶν χειλέων βεβαίως εἶναι ὑπερβολή [2], διότι, ὡς παρατηρεῖ ὁ Κρουμβάχερ «ἡ ποινὴ αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ἐξετελέσθη μετά τινος φειδοῦς, ὥστε τῶν χειλέων αὐτοῦ δὲν ἐστερήθη παντελῶς, διότι ἄλλως ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐκτελῇ ἔργον διδασκάλου καὶ Ἱεροκήρυκος».

Ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μ. Πρωτοσυγκέλλου Ὁλοβόλου φέρεται ἐγκώμιον πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Μιχαὴλ γραφὲν πάντως ὅτε διετέλει ἐν τῇ Αὐτοκρατορικῇ ὑπηρεσίᾳ πλῆρες ἐπαίνων καὶ κολακειῶν διὰ τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλὰ τὸ ἐγκώμιον αὐτὸ ἐγράφη ὡς ἀπὸ μέρους τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ· τόσον δὲ τὸ ἔργον τοῦτο, ὅσον καὶ πάντα τὰ ἄλλα ἔργα αὐτοῦ μαρτυροῦν, ὡς λέγει ὁ σοφὸς ἐκδότης τοῦ ἐγκωμίου κ. Ξ. Σιδερίδης, «τοῦ διδασκάλου τῆς λογικῆς ἐπιστήμης τὴν πολυμάθειαν καὶ τὴν εὐρεῖαν γνῶσιν τῆς τε Ἱερᾶς καὶ τῆς θύραθεν σοφίας» [3] δικαίως δὲ καὶ εἰς τὰς ἐπικεφαλίδας τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ φέρεται «τοῦ σοφωτάτου μεγάλου Πρωτοσυγκέλλου κυρίου Μαξίμου Ὁλοβόλου».

Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὁλοβόλου ἔγραψεν ὁ Max. Treu [4] καὶ ὁ Κρουμβάχερ δὲ σημειοῖ περὶ αὐτοῦ ὅτι ἦτο «εἷς τῶν ὀλίγων εἰδημόνων τῆς Λατινικῆς γλώσσης» [5], ὥστε ὁ πρῶτος ἡμῖν γνωστὸς Μ. Πρωτοσύγκελλος μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῶν Λατίνων δὲν ἦτο τυχαία φυσιογνωμία καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὡς καὶ εἰς τὰς προγενεστέρας τὸ περίπυστον τοῦτο ἀξίωμα ἐδωρεῖτο εἰς ἐκλεκτὰ καὶ διακεκριμένα πρόσωπα.

Μέγας Πρωτοσύγκελλος Πελοποννήσου. Δεύτερον Μ. Πρωτοσύγκελλον γνωρίζομεν εὐθὺς μετὰ τὸν Ὁλόβολον τὸν Παχώμιον

[1] Μ. Γεδεών, Παιδεία καὶ Πτωχεία παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας 15.

[2] Κ. Κρουμβάχερ, Ἱστορ. τῆς Βυζαντ. Λογοτεχνίας 2. 742, ἐξ (μεταφρ. Γ. Σωτηριάδου).

[3] Ἐπετηρ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν 3. 171.

[4] Ἐν Β. Ζ. 5. 538-559.

[5] Κ. Κρουμβάχερ, Ἔνθ. ἀν. 2. 744.

ἀλλ' αὐτὸν ὄχι πλέον Μ. Πρωτοσύγκελλον τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τῆς Πελοποννήσου· τόσον ἡ Πελοπόννησος, ὅσον καὶ ἡ Τραπεζοῦς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐτέλουν ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ὥστε οἱ Αὐτοκράτορες ἐφιλοτιμοῦντο νὰ ἀπονέμουν εἰς τοὺς κληρικοὺς τῶν μερῶν τούτων τὰ μεγαλείτερα ἀξιώματα, αὐτὰ ταῦτα τὰ ὁποῖα ἐδίδοντο καὶ εἰς ἐπισήμους κληρικοὺς τῆς Βασιλίδος τῶν πόλεων. Οὕτως εἰς τὸν θερμουργὸν Ἡγούμενον Παχώμιον, ὅστις ἐξ ἰδίων δι' ἀτρύτων κόπων ἀνήγειρε καὶ συνέστησε κατὰ τὴν πόλιν Μυζηθρᾶν Μονὴν τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς ἐπικεκλημένης Βροντοχίου, ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Β'. καὶ Μιχαὴλ ἐν ἔτει 1313 ἀπένειμον τὴν ἀξίαν τοῦ Ἀρχιμανδρίτου καὶ Πρωτοσυγκέλλου ἀναγνωρίσαντες τὴν Μονὴν αὐτοῦ ὡς Μονὴν Βασιλικὴν [1] μετ' ὀλίγον δὲ «διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κατὰ θεὸν πολιτείαν» καὶ δι' ἄλλους λόγους, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐτίμησαν αὐτὸν ἐπὶ πλέον, ἀναδείξαντες Μ. Πρωτοσύγκελλον [2].

Ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος Παχώμιος «τὸ θαῦμα Δωριέων» κατὰ Ἐμμανουὴλ τὸν Φιλῆν γράψαντα δύο ποιήματα δι' αὐτόν, δὲν ἦτο τυχαία φυσιογνωμία. Ἱδρύσας ἐξ οὐκ ὄντων τὴν Μονὴν Βροντοχίου εἰς Μυζηθρᾶ, εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἐπανελάμβανε καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου τὰ δικαιώματά της διὰ τῆς ἐκτοπίσεως τῶν Λατίνων, ἱδρύσας, λέγομεν, τὴν Μονὴν αὐτοῦ τὴν ἐχρησιμοποίησε δι' ἐθνικοὺς σκοπούς· ἡ Αὐτοκρατορία καὶ τότε, ὡς πρότερον ἐπὶ τῆς κατοχῆς τῶν Σλαύων, εἶχεν ἀνάγκην ἱκανῶν καὶ ἐγνωσμένων πατριωτικῶν προσώπων, ἵνα δυνηθῇ οὐ μόνον νὰ συγκρατήσῃ τὰ κτηθέντα, ἀλλὰ νὰ προσκτήσηται καὶ ὅ,τι ἔτι διετέλει ὑπὸ ξένην κατοχήν, πρόσωπον δὲ κατάλληλον ἀπὸ πάσης ἀπόψεως διὰ τοιοῦτον ἔργον ἦτο ὁ Παχώμιος Πελοποννήσιος ῥέκτης, λόγιος, ἰσχυρὸς δυνάμενος νὰ δράσῃ ἐθνικῶς.

Καὶ ἐν ἄλλῃ μελέτῃ ἡμῶν νεωστὶ ἐκδοθείσῃ [3] ἐτονίσαμεν τὴν πολιτικὴν ὀξυδέρκειαν τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων, οἵτινες ἐξ ἀρχῆς κατανοήσαντες τὴν ἀπροσμάχητον ἠθικὴν δύναμιν τῶν Μονῶν καὶ τῶν Μοναχῶν, ἐπετέλεσαν δι' αὐτῶν θαύματα ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐπιδρομῶν ὅσαι ἐπὶ αἰῶνας κατέκλυσαν τὰ Ἑλληνικὰ ἐδάφη, πολλαχῶς ὑπεστήριξαν τὰς Μονὰς καὶ δὲν ἐφείσθησαν χαρίτων καὶ προνομίων καὶ εὐεργεσιῶν ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τῶν Ἡγουμένων αὐτῶν, κατοχυροῦντες τὰς εὐεργεσίας αὐτῶν καὶ διὰ συγιλλίων καὶ χρυσοβούλλων. Διὰ τοῦτο εὑρίσκομεν καὶ διὰ τὴν Μονὴν Βροντοχίου καὶ τὸν Ἡγούμενον αὐτῆς σειρὰν τοιούτων βασιλικῶν εὐεργετηρίων ἐγγράφων, δι' ὧν κατεπλούτισαν αὐτὴν διὰ κτημάτων καὶ δωρεῶν μεγαλοπρεπῶν, ἀπένειμον δὲ καὶ εἰς τὸν Ἡγούμενον αὐτῆς τὸ ἀνώτατον ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα,

[1] Βυζαντίδος 1. 456.

[2] Βυζαντίδος 1. 543.

[3] Αἱ Ἱεραὶ Μοναὶ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἑλλάδος ἐν γένει καὶ αἱ πρὸς τὸ Ἔθνος ἀνεκτίμητοι ὑπηρεσίαι αὐτῶν.

ὡς εἴπομεν, ἀναδείξαντες αὐτὸν Μ. Πρωτοσύγκελλον οὐ μόνον τῆς Μονῆς ἢ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας, ἀλλὰ πάσης τῆς Πελοποννήσου.

Ἐάν τις ἐπισταμένως μελετήσῃ τὰ ὑπὲρ τῆς Μονῆς Βροντοχίου χρυσόβουλλα τῶν Αὐτοκρατόρων Ἀνδρονίκου καὶ Μιχαὴλ διὰ τῶν ὁποίων «βασιλικῷ τῷ πήχει» εὐηργέτουν τόσον πλουσιοπαρόχως αὐτήν, θὰ ἴδῃ ὅτι τοῦτο ὠφείλετο οὐ μόνον εἰς τὸ ὅτι «οἱ τῷ Χριστῷ συνταξάμενοι καὶ τὸν ἀσκητικὸν ἀνῃρημένοι βίον ἄγρυπνοί εἰσιν ἱκέται θεοῦ καὶ πρέσβεις περὶ τῆς τοῦ κράτους καὶ τοῦ κόσμου παντὸς συστάσεως», οὐδ᾿ εἰς τὸ ὅτι ὁ Ἡγούμενος Βροντοχίου «ἦν θεαρέστου καὶ θεοφιλοῦς πολιτείας ἀντιποιούμενος», ἀλλὰ κυρίως καὶ πρὸ πάντων διότι οὗτος «Ὀρθὸς ἦν εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὴν βασιλείαν, καὶ ζῆλον ἔχων ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος τῶν κοινῶν πραγμάτων». Κατὰ τὰ χρυσόβουλλα ἡ Βασιλεία «τὴν αἴτησιν καὶ παράκλησιν τοῦ τιμίου Μ. Πρωτοσυγκέλλου ἑτοίμως προσεδέξατο τὸ μὲν διὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ πνευματικὴν πολιτείαν καὶ ἀγωγήν, τὸ δὲ διὰ τὸν περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων ζῆλον, καὶ καθαρὰν καὶ διάπυρον εὔνοιαν, ἣν τρέφει πρὸς τὴν βασιλείαν μου» [1]. Ἰδοὺ λοιπὸν διατὶ ὁ Παχώμιος καὶ ἡ Μονή του ὑπῆρξαν τὸ ἀντικείμενον τόσων αὐτοκρατορικῶν χαρίτων· διότι ἦν ὀρθὸς εἰς τὴν βασιλείαν καὶ ζηλωτὴς τῶν συμφερόντων τῶν κοινῶν πραγμάτων· κοινὸν δὲ συμφέρον τότε ἐν Πελοποννήσῳ ἦτο ἡ προσέλκυσις πλειοτέρων (Ἑλλήνων) κατοίκων πρὸς τὸ μέρος τοῦ Αὐτοκράτορος, καὶ ἡ ἐκτόπισις ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον τῶν Λατίνων. «Πρὸς τούτους, ἀναφέρει τὸ χρυσόβουλλον, ὀφείλουσι κατέχειν οἱ ἐν αὐτῷ μοναχοὶ ἀνενοχλήτως καὶ ἀδιασείστως ἔτι δὲ καὶ ἀναποσπάστως καὶ ὅσους δυνηθῶσιν προσαγαγεῖν ἐλευθέρους ἀπὸ μέρος τῶν Λατίνων καὶ προσκαθίσαι εἰς τὸν τόπον αὐτῶν, ἀλλὰ δὴ καὶ ὅσον φθάσωσι συστήσασθαι καὶ βελτιῶσαι ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις κτήμασιν αὐτῶν» [2]. Καὶ εἰς ἄλλο πάλιν χρυσόβουλλον φέρεται «ἐπεὶ δὲ παρεκλήτευσε ὁ αὐτὸς τιμιώτατος Μ. Πρωτοσύγκελλος τῆς Πελοποννήσου καὶ ἵνα ὅτε εὐδοκήσῃ ὁ θεὸς γενέσθαι τῆς βασιλείας μου τὴν ἅπασαν χώραν τῶν Σκορτῶν, καθέξει ἡ τοιαύτη σεβασμία μονὴ καὶ τὴν τῶν εἰρημένων δύο χωρίων Λατινικὴν μερίδα, ἡ βασιλεία μου προσδεξαμένη καὶ τὴν ἐπὶ τούτου δέησιν αὐτοῦ διορίζεται ἵνα ἐπὰν γένηται εἰς δόξαν θεοῦ διὰ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου ἡ εἰρημένη ἅπασα χώρα τῶν Σκορτῶν τῆς βασιλείας μου, ἐπιλαμβάνηται εἰς κατοχὴν ἡ αὐτὴ σεβασμία μονὴ ἀνεμποδίστως καὶ τὴν τοιαύτην Λατινικὴν μερίδα καὶ οὐδεὶς εὑρίσκει καταδυναστείαν τινὰ ἐπ᾿ αὐτῷ [3].

[1] Ἐν Βυζαντίδος 1. 455. 549. 553. 544.

[2] Ἔνθ᾿ ἀν. 547.

[3] Ἐν Βυζαντίδος 1. 555. Τὸν τίτλον Πρωτοσυγκέλλου ἔφερον καὶ οἱ μετὰ τὸν Παχώμιον Ἡγούμενοι ὡς φαίνεται ἐξ ἐπιγραφῆς παρεκκλησίου τῆς Μονῆς Βροντοχίου «Κυπριανοῦ πρωτοσυγκέλλου θύτου Ἡγουμένου» (Βυζαντίδος 1. 452).

Μ. Πρωτοσύγκελλος Τραπεζοῦντος. Ὅ,τι συνέβη διὰ τὴν Πελοπόννησον, τὸ αὐτὸ ἐγένετο καὶ διὰ τὴν Τραπεζοῦντα, ἀλλ᾿ ὑπὸ διαφόρους συνθήκας. Ἦτο φυσικὸν οἱ Αὐτοκράτορες τῆς Τραπεζοῦντος, χάριν τῆς ἰδίας αὐτῶν αὐθυπαρξίας νὰ θελήσωσιν, ὅπως καὶ ἡ Ἐκκλησία αὐτῶν καταστῇ ἀνεξάρτητος τῆς ἐν Κων/πόλει Μ. Ἐκκλησίας· διὰ τοῦτο καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐπεδίωξαν νὰ ἐπιτύχωσιν τοῦτο. Αὐτὸς οὗτος ὁ πρῶτος Αὐτοκράτωρ Δαυῒδ ὁ Κομνηνός, «μὴ θέλων παρὰ τῆς ἰδίᾳ ἀρχῇ ἀφ᾿ ἑτέρας ἐξουσίας καταστῆναι ἐπίσκοπον» [1], ἀπέπεμψε τὸν ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ψηφισθέντα καὶ ἀποσταλέντα εἰς Τραπεζοῦντα Μητροπολίτην Ἀμάστριδος· δι᾿ ὅπερ ὁ Ναυπάκτου Μητροπολίτης Ἰωάννης ὁ Ἀπόκαυκος εἰς ὁμοίας περιστάσεις εὑρισκόμενος ἀπέναντι τοῦ Πατριάρχου διὰ τὰς διαχωριστικὰς τάσεις τοῦ Δεσπότου τῆς Ἠπείρου, ψέγει τὸν Κομνηνὸν Δαυῒδ ὡς οὐ καλῶς καὶ δικαίως ποιήσαντα. Ἀλλὰ τὸ οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐπέμεινεν, ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ τῆς Τραπεζοῦντος ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ζητήσας μόνον (τῷ 1260) «διὰ τὸ πόντιον καὶ ἐπικίνδυνον τῆς ὁδοῦ» τὴν μὴ μετάβασιν τῶν Μητροπολιτῶν Τραπεζοῦντος εἰς Νίκαιαν «ἐπὶ ψήφῳ καὶ χειροτονίᾳ, τοῦτο δὲ παρεχώρησε ἡ Μ. Ἐκκλησία καὶ τῷ τῆς συγκαταβάσεως λόγῳ χρωμένη», ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως νὰ εἰδοποιῆται αὕτη περὶ τῆς χηρείας τοῦ θρόνου, διὰ νὰ πέμπῃ ἐπίτροπον, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ὁποίου νὰ γίνηται ἡ ψῆφος καὶ χειροτονία, μνημονεύηται δὲ καὶ τὸ Πατριαρχικὸν ὄνομα ἐν ταῖς ἐπ᾿ Ἐκκλησίας ἀναφοραῖς, εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου ἐξαρτήσεως καὶ ὑποταγῆς. Πρὸς τοῦτο συνετάχθη καὶ ἰδιαιτέρα πρᾶξις ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Νικηφόρου ἐν ἔτει 1260, ἣν ἐξέδωκε ὁ Louis Petit, ὁ τέως ἐπίσκοπος τῶν Λατίνων ἐν Ἀθήναις, μετὰ σχολίων δυσμενῶν καὶ πόρρω τῆς ἀληθείας ἀπεχόντων, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπήντησε δι᾿ ἰδιαιτέρας μελέτης ὁ σοφὸς Βυζαντινολόγος καὶ πολύτιμος φίλος κ. Ξενοφῶν Σιδερίδης [2]. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρᾶξις αὕτη, ὡς παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ κ. Σιδερίδης, ἠπράκτησε, διότι ἐν ἔτει 1364 βλέπομεν ὅτι ὁ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Νήφωνος ψηφισθεὶς Σκευοφύλαξ Ἰωσὴφ ὁ Λαζαρόπουλος «ἀπῆλθεν εἰς τὴν Πόλιν καὶ ἦλθε χειροτονημένος καὶ τῇ τρίτῃ τῆς Διακαινησίμου γέγονεν ἡ εἰσέλευσις αὐτοῦ». Τὸ αὐτὸ ἐγένετο καὶ τῷ 1370 ὅτε Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος «χειροτονεῖται ψήφῳ συνοδικῇ καὶ στέλλεται» ὁ Θεοδόσιος, τέως Ἡγούμενος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μονῆς τῶν Μαγγάνων [3]. Διὰ τὸ εἶναι ὅμως τὴν Τραπεζοῦντα πρωτεύουσαν Αὐτοκρατορίας, ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως εἶχε πάντοτε ἐν αὐτῇ ἰδιαίτερον οὕτως εἰπεῖν Ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἕνα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιω-

[1] Διακ. Παρθενίου Κ. Πολάκη, Ἰωάννης Ἀπόκαυκος Μητροπολίτης Ναυπάκτου 48.

[2] Ξ. Α. Σιδερίδου, Ἔλεγχος τῆς ἐκδόσεως ὑπὸ R. P. Louis Petit τῆς περὶ τῶν Προνομίων τοῦ Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Συνοδικῆς πράξεως τοῦ οἰκουμ. Πατριάρχου Νικηφόρου τοῦ ἀπὸ Ἐφέσου, Νέα Σιὼν 5 (1907) σ. 707 - 745.

[3] Ξ. Α. Σιδερίδης, Ἔνθ᾿ ἀν. σ. 743.

ματικῶν τοῦ θρόνου εἰς τὸν ὁποῖον ἐδίδετο ὁ τίτλος τοῦ Μ. Πρωτοσυγκέλλου, ὅπως ἐπιβλέπῃ καὶ ἐμποδίζῃ πᾶσαν τυχὸν προσπάθειαν πρὸς χειραφέτησιν τῆς Ἐκκλησίας Τραπεζοῦντος.

Μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τῶν ἐκδοθέντων ἐν τῷ πολυτίμῳ συλλογῇ τοῦ Miklosich - Müller εὑρίσκεται ἓν τοῦ ἔτους 1382 λίαν διαφωτιστικόν. Μέγας Πρωτοσύγκελλος ἦτο τότε ὁ Μύρων, ὅστις πιθανῶς συνήργει εἰς τὰ ἀποκεντρωτικὰ σχέδια τῶν ἐν Τραπεζοῦντι, διὰ τὸ ὁποῖον καὶ κληθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐτέθη εἰς περιορισμὸν ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπηλλάγη, ἀφοῦ ἐπέδωκε τὸ ἀκόλουθον ὑποσχετικὸν «Μηδέποτε συγκροτῆσαι τὸν βασιλέα τῆς Τραπεζοῦντος εἰς ἅπερ βούλεται ποιῆσαι πρὸς κατάλυσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐὰν βουληθῇ προβιβάσαι τὴν Μητρόπολιν ἢ εἰς Ἀρχιεπισκοπὴν ἢ εἰς Πατριαρχεῖον ἢ ἀναγκάσῃ γενέσθαι χειροτονίαν εἴς τινα τῶν ἐκεῖ Μητροπόλεων, ἐμποδίσῃ τοῦτο πάσῃ δυνάμει, ἵνα μὴ γένηται τοιοῦτον, μηδὲ ἐγὼ ἐάν με προσκαλέσητε θελήσω ποτὲ γενέσθαι»· ἂν δ' εὑρεθῶ συνεργῶν ὅλως εἰς ἓν τῶν προκειμένων ἢ λόγοις ἢ ἔργοις ἢ ὁποιῳδήποτε τρόπῳ, ἵνα εὐθύνωμαι καὶ καταδικάζωμαι εἰς τὴν ἱερωσύνην μου, καθὼς ἂν διακρίνοι ὁ Παναγιώτατος ἡμῶν δεσπότης ὁ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης· ἐν ἔτει 6891 (=1382) 7βριος ἰνδ. δ'».[1] Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ τίτλος Μέγας ἀπενεμήθη διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐκτὸς τοῦ Πρωτοσυγκέλλου καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀνωτέρους ὀφφικιαλίους κληρικοὺς τῆς Τραπεζοῦντος καὶ δὴ εἰς τὸν Οἰκονόμον, εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ οἰκονομία καὶ διοίκησις τῶν ἐν Τραπεζοῦντι πατριαρχικῶν δικαίων, ὡς καὶ ἡ ἐπικράτεια καὶ οἰκονομία Νεοκαισαρείας, Κολωνίας, Κελτζινῆς καὶ Ἀλανίας ἐν ἔτει 6899 (=1391). Ἐν ἔτει δὲ 1392 ἀπαντῶμεν ἐν Τραπεζοῦντι καὶ Συγκέλλους [2].

Ὁ τίτλος «Μέγας» ἐδόθη καὶ εἰς τοὺς ἀνωτέρους κληρικοὺς τῆς Μητροπόλεως Μονεμβασίας διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, δι' οὓς καὶ εἰς τὸν Ἡγούμενον Βροντοχίου Παχώμιον, γνωρίζομεν δὲ τοιοῦτον Ἐμμανουὴλ τὸν Σαμνίου Μ. Πρωτοσύγκελλον Μονεμβασίας [3].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ἄλλοι Μ. Πρωτοσύγκελλοι γνωστοὶ πρὸ τῆς ἁλώσεως.

Μετὰ τὸν Μιχαὴλ Ὁλόβολον καθ' ὅλον τὸ διάστημα μέχρι τοῦ Αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου, ἐλλείψει πηγῶν, ἀγνοοῦμεν τίνες καὶ πόσοι διετέλεσαν Μεγάλοι Πρωτοσύγκελλοι· ἀπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος ὅμως·

[1] Miklosich - Müller, Acta Patriar. 1. 44.

[2] Acta Patriar. 2. 159. 171.

[3] Κ. Ράλλη, Περὶ τῶν ἀξιωμάτων τῆς Β'. καὶ Γ'. πεντάδος κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (Ἐπιστ. Ἐπετ. ΙΕ - ΙΖ' (1920 - 21) σ. 89).

τούτου μέχρι τῆς ἁλώσεως γινώσκομεν ἐπακριβῶς καὶ δὴ πρῶτον Μακάριον τὸν Μακρῆν, συμπαθεστάτην ἐκκλησιαστικὴν φυσιογνωμίαν.

Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Γεώργιον Φραντζῆν ὁ Μακάριος ἐγένετο Χριστιανὸς ἐξ Ἑβραίων «ἀνὴρ ἄριστος κατά τε λόγον, καὶ ἀρετὴν καὶ σύνεσιν [1]» κατὰ τὴν σύντομον ὅμως βιογραφίαν του [2] κατήγετο ἐκ Θεσσαλονίκης ἐκ γένους περιφανοῦς καὶ ἐνδόξου· ὁ πατήρ του ἐλέγετο Δημήτριος· δεκαοκταέτης γενόμενος, ἀφοῦ ἐπαιδεύθη ἐπιμελῶς παρὰ τῶν θεοσεβῶν γονέων του μετέβη εἰς Ἄθω καὶ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Βατοπεδίου ἐγένετο ὑποτακτικὸς παρὰ γέροντι θείῳ ἀνδρί, ὑφ' οὗ καὶ ἐκάρη μοναχός· μετὰ τὸν θάνατον τοῦ γέροντός του προσῆλθεν ἑτέρῳ ἁγίῳ γέροντι μετὰ τοῦ ὁποίου κληθέντος ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Μανουὴλ ἦλθεν εἰς Βασιλεύουσαν ὅπου καὶ παρέμεινεν ἐπὶ διετίαν μεθ' ὃ ἐπανῆλθεν εἰς Ἄθω· προσκληθεὶς ὅμως ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος ἦλθε καὶ πάλιν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀνέλαβε τὴν ἡγουμενείαν τῆς Μονῆς Παντοκράτορος σχεδὸν ἐρημωμένης, ἣν προήγαγε ἐπὶ τὰ κρείττω καὶ κατέστησε περίβλεπτον ἀθροίσας περὶ αὐτὸν περὶ τοὺς δώδεκα μοναχούς. Ὁ Φραντζῆς λέγει ὅτι τὴν Μονὴν ταύτην ἔλαβεν ὁ Μακάριος «παραινήσει καὶ συνεργείᾳ ἰδικῇ μου, ὡς οἱ πάντες ἐπίστανται καὶ συνάρσει πρῶτον μὲν τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, ἔπειτα δὲ σπουδῇ καὶ ἐπιμελείᾳ ἐμοῦ τε κἀκείνου πᾶν εἴτι καλὸν καὶ πρὸς σύστασιν καὶ εὐκοσμίαν εἰς τὴν αὐτὴν μονὴν παρεχώρησεν» [3].

Ὁ Μακρῆς ὡς Ἡγούμενος τῆς Μονῆς Παντοκράτορος ἐγένετο καὶ πνευματικὸς τοῦ Αὐτοκράτορος, ὅστις εὐηργέτησεν αὐτὸν διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Μ. Πρωτοσυγκέλλου.

Κατὰ τὸν Φραντζῆν ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος Μακάριος ὁ Μακρῆς ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος πρέσβυς πρὸς τὸν Πάπαν Μαρτῖνον μετὰ τοῦ Μ. Στρατοπεδάρχου (τοῦ Παλαιολόγου) καὶ Μάρκου τοῦ Ἰάγαρι περὶ τὰ τέλη τοῦ 1429 [4]. Τὴν πρεσβείαν ταύτην ἀναφέρει καὶ ὁ βιογράφος του οὕτω: «καὶ πρὸς τὸν Ρώμης πρεσβεύεται πρόεδρον ὑπὲρ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν ἑνώσεως, τὴν προτροπὴν παρὰ τοῦ κρατοῦντος δεξάμενος καὶ τοῦτον λόγοις τοῦ Πνεύματος πείσας, ὥστε σύνοδον οἰκουμενικὴν συγκροτηθῆναι, οὗπερ δὴ καὶ ὁ βασιλεὺς διαφερόντως ἤρα καὶ παντὸς ἄξιον καὶ ὑπονοστεῖ ἐνιαυτὸν ὅλον ἐκεῖσε πληρώσας» ἐπρόκειτο δὲ καὶ πάλιν νὰ ἀποσταλῇ εἰς Ρώμην «εἰς τὸ συμπληρῶσαι τὸ ἔργον», ἀλλ' ἡ βουλὴ αὕτη δὲν ἐπετελέσθη διότι «ἐπισκήπτει τούτῳ νόσος βαρυτάτη· λάβρος γὰρ πυρετὸς ἦν· καὶ ἕως μὲν οὐ παρῆν σφοδρότερος ἀνταγωνιστὴς κατὰ μικρὸν ἀντέσχεν, ἐπειδὴ δὲ παραγεγόνει, οὐκ ἠδύνατο ἀντισχεῖν ὅλως ὁ ἀοίδιμος, ἡττήθη τοῦ πάθους, τοῦτο δὲ οἱ

[1] Γ. Φραντζῆ, Χρον. 156. 19.

[2] Βλ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Μακάριος Μακρῆς ἐν Δ.Ι.Ε.Ε. 3. 463. ἑξ.

[3] Γ. Φραντζῆ, Χρον. 156 - 157.

[4] Γ. Φραντζῆ, Ἔνθ. ἀν.

Ὁ πρῶτος στίχος τῆς σελ. 189 ἀναγνωστέος ὡς πρῶτος τῆς 188.

τὸν θάνατόν του «καὶ τῇ εἰκοστῇ πρώτῃ Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1431) ἐδεξάμην καὶ τὸ ἀπευκταῖον ἐμοὶ μήνυμα, δι᾿ ὁρισμοῦ τοῦ αὐθέντου μου (Κων. Παλαιολόγου) ἀπὸ Βοστίτζαν, ὅτι τὸν παρελθόντα Ἰανουάριον ἑβδόμῃ τέθνηκεν λοιμώδει νόσῳ ὁ ἄριστος κἀμοῦ φίλος Μακάριος καὶ ὢν καὶ καλούμενος Μακρῆς».

Οὔτε ὅμως ὁ Φραντζῆς οὔτε ὁ βιογράφος του ἀναφέρουν ποῦ ἀπεβίωσεν ὁ Μακάριος. Τοῦτο μανθάνομεν ἐξ ἄλλης πηγῆς[2]. Ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος Μακάριος, φύσει ἀσθενής, ὅτε ἠσθένησε σοβαρῶς, μετέβη εἰς μίαν τῶν Πριγκηποννήσων, τὴν Χάλκην, καὶ διέμεινεν ἐν τῇ ἐν αὐτῇ Μονῇ τῆς Παναγίας, μεγάλως δ᾿ ὠφελήθη ἀναπνέων τὸν ζείδωρον καὶ ἀρωματώδη ἀέρα τῆς ὡραίας καὶ πευκοστολίστου νήσου· τότε ἔγραψε πρὸς αὐτὸν χαρίεσσαν ἐπιστολὴν ὁ κοσμικὸς ἔτι ὢν Γεώργιος Κουρτέσης ὁ Σχολάριος, ὁ μετὰ τὴν Ἅλωσιν κλεινὸς Πατριάρχης Γεννάδιος. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ Σχολάριος ἐκθειάζει τὰς Πριγκηποννήσους γράφων· «ταύτας ἐγὼ καὶ πάλαι τὰς νήσους ἐθαύμασα νῦν δὲ Μακάρων νήσους ἡγοῦμαι διὰ τὴν σὴν παρουσίαν, καὶ εἴ τις ἦν αὐταῖς αἴσθησις, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν εἴ γε δυνατὸν ἦν ἐξικέσθαι μοι τὴν φωνὴν πρὸς αὐτά, ἠσπασάμην ἂν οὕτω καὶ λόγοις ἐκόσμησα πολλῷ κρείττοσι καὶ ἀληθεστέροις τὰς ᾗ φησὶν ἐκεῖνος τῆς ἑαυτοῦ»[3] ἐν τέλει δὲ τῆς ἐπιστολῆς προτρέπει αὐτὸν νὰ ἐπανέλθῃ, ἵνα καὶ πάλιν ἀπολαύσῃ αὐτοῦ. «Μὴ τοίνυν μέλλε, θειότατ᾿ ἀνδρῶν, ἀλλά σοι μελέτω καὶ τῆς εἰς ἡμᾶς ἐπανόδου, καὶ ἱκανῶς ἐλευθεριάσης σαυτὸν αὖθις ταῖς ὑπὲρ ἡμῶν δίδου φροντίσιν· ἔστι καὶ φροντὶς ἀπραγμοσύνης ἀμείνων. οἶσθα δὲ πάντως ὅσοι νεκροὶ κεῖνται σοῦ γε ἀπόντος οὐδὲν ἧττον ἢ σῶμα ψυχῆς ἀπολελοιπυίας»[4]. Ματαία ἐλπίς· ὁ Μακάριος δὲν ἐπανῆλθε πλέον εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Παντοκράτορος, ἀλλ᾿ ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ἐν Χάλκῃ ἐν τῇ Μονῇ τῆς Παναγίας. Παραδόξως ὁ Λάμπρος ὁ δημοσιεύσας τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Σχολαρίου ἀγνοεῖ τίς οὗτος ὁ τιμιώτατος ἐν Ἱερομονάχοις Μακάριος»[5]. Ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος Μακάριος ὁ φίλος τοῦ Φραντζῆ, Μάρκου καὶ Ἰωάννου τῶν Εὐγενικῶν καὶ τοῦ Σχολαρίου, ἂν καὶ μετέβη εἰς Ρώμην ἀποσταλείς, ἐν τούτοις ἀπέστεργε τὴν ἕνωσιν ἢ μᾶλλον τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν Λατινικήν, διὰ τοῦτο καὶ ἐδυσφημίσθη, φαίνεται, ὑπὸ τῶν ἑνωτικῶν Ἰάγαρη καὶ τοῦ λατινόφρονος Πατριάρχου Γρηγορίου τῆς Μαμμῆς καὶ λοιπῶν. Ὁ Φταντζῆς ἀναγράφων τὸν θάνατον αὐτοῦ προστίθησιν. «Ὁ παρ᾿ ὀφθαλμῷ πατριαρχικῷ ἀκοιμήτῳ καὶ ὑπερηφάνῳ καὶ ἀπλήστῳ καὶ Ἰαγαρικῇ καρδίᾳ

[1] Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Μακάριος Μακρῆς ἐν Δ.Ι.Ε.Ε. 3. 465. 466.

[2] Σπ. Λάμπρου, Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακὰ 2. 299. 1. ἑξ.

[3] Σπ. Λάμπρου, Ἔνθ. ἀν. σ. 300. 2 καὶ ἑξ.

[4] Σπ. Λάμπρου, Ἔνθ. ἀν. σ. 301. 3.

[5] Σπ. Λάμπρου, Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακὰ 2 λα΄. ἐνῷ γνωρίζει τὸν Μακάριον Μακρῆν Ἡγούμενον τοῦ Παντοκράτορος αὐτόθι σ. λβ΄.

τῶν ἰατρῶν παῖδες βουβῶνα καλοῦσιν»[1]. Ἐπίσης ὁ Φραντζῆς ἀναφέρει διὰ αἱρετικός, παρὰ δὲ ὀφθαλμῷ παντοκρατορικῷ ἀκοιμήτῳ καὶ ἀληθείᾳ δικαζούσῃ ὀρθόδοξος».

Ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος Μακάριος ὁ Μακρῆς ἐτάχθη μετὰ τῶν Ἁγίων καὶ ἑορτάζεται ἡ μνήμη του τῇ 8 Ἰανουαρίου, ἂν καὶ Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης ἀγνοεῖ αὐτόν. ὁ Α. Π. Κεραμεὺς ἔν τινι χειρογράφῳ τῆς ἐν Καΐρῳ βιβλιοθήκης εὗρε τὸν βίον καὶ ἀκολουθίαν εἰς τὸν ὅσιον πατέρα ἡμῶν Μακάριον τὸν ἐπικαλούμενον Μακρῆν.

Ἐν τῷ χειρογράφῳ γέγραπται· βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Μακαρίου οὗ τὸ ἐπίκλην Μακρῆ, Ἡγουμένου χρηματίσαντος ἐν τῇ σεβασμιωτάτῃ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος.

Ὁ Κεραμεὺς ἐδημοσίευσε τὸν σύντομον βίον τοῦ ὁσίου τὸν ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ μετὰ τῶν ἑξῆς στίχων.

ἐντεῦθεν ἤρθης πρὸς μονὰς ἀϊδίους·
ἅμα τῶν πόνων γὰρ γέρα λαμβάνεις,
Στέφει κάραν σὴν ἀμαραντίνῳ στέφει
θεός γε πάντων καὶ μετὰ τέλος μάκαρ
ὀγδοάτῃ Ἰανουαρίοιο νέκυν κτερέϊζον[1].

Μετὰ τὸν Μακάριον Μακρῆν Μ. Πρωτοσύγκελλος ἀνεδείχθη Ἰωσὴφ ὁ Βλανδυτέριος, ὁ κατὰ κόσμον Ἰωάννης, ὅστις τῷ 1421 ἐστάλη ὡς πρεσβευτὴς ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Μανουὴλ πρὸς τὸν Πάπαν Μαρτῖνον τὸν Ε΄. πρὸς τὸν ὁποῖον ἡ Κοινότης Φλωρεντίας συνίστα τὸν Βλανδυτέριον ὡς «spectabilem virum»[2]. Βραδύτερον ὁ Βλανδυτέριος ἱερωθεὶς ὠνομάσθη Ἰωσὴφ καὶ ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Μ. Πρωτοσυγκέλλου, ὡς τοιοῦτος δὲ ἐστάλη τῷ 1431 ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰωάννου εἰς τὸν Πάπαν Μαρτῖνον καὶ τὸν διαδεχθέντα αὐτὸν Εὐγένιον, μετὰ τοῦ Μάρκου Ἰάγαρι καὶ τοῦ ἰδιαιτέρου Γραμματέως τοῦ Αὐτοκράτορος Δημητρίου τοῦ Κλειδᾶ, ἐπιστρέψας ἐκ τῆς πρεσβείας ταύτης τὸν Ἰούλιον τοῦ 1423. Τόσον τὰ περὶ τῆς πρεσβείας ταύτης, ὅσον καὶ τὰ περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Βλανδυτέρου ἀναγράφονται ὑπὸ τῆς ἱστορίας συγκεχυμένα. Ὁ ἰδιαιτέρως ἀσχοληθεὶς περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου κ. Ἀδαμ. Ν. Διαμαντόπουλος γράφων περὶ τῆς κατὰ τὸ 1431 ἀποσταλείσῃς ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος πρὸς τὸν Πάπαν πρεσβείας ἀναφέρει ὡς μέλη αὐτῆς τὸν Μάρκον Ἰάγαριν, τὸν ἰδιαίτερον Γραμματέα τοῦ Αὐτοκράτορος Δημήτριον Κλειδᾶν καὶ τὸν Ἡγούμε-

[1] Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Μ. Π. Μακαρίου Μακρῆ βλέπε Δ. Ι. Ε. Ε. 3. 459-467 Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἱεροσολυμ. Βιβλ. τομ. 4.179 Θεολογίας τόμ. 1 σ. 221 Δοσιθέου, τόμον καταλλαγῆς σελ. 412 Ἀνδρ. Δημητρακοπούλου, Ὀρθόδοξος Ἑλλὰς σ. 91. Κρουμβάχερ, Ἱστορ. τῆς Βυζαντ. Λογοτεχνίας 1. 223.

[2] Σπ. Λάμπρου, Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακὰ 3. 126.

νον τῆς Μονῆς Μαγγάνων Μακάριον Κουρουπᾶν [1] ἀλλ' ὁ αὐτὸς πάλιν ἐκθέτων τὰ περὶ τῆς πρεσβείας ταύτης μετὰ τῶν πρέσβεων καταλέγει καὶ τὸν Μ. Πρωτοσύγκελλον Ἱερομόναχον Βλανδύτερον, αὐτὸν ἐκεῖνον ὅστις λαϊκὸς ἔτι ὢν ἐστάλη μετὰ τοῦ Εὐδαιμονοιωάννου ἄλλοτε πρὸς τὸν Πάπαν Μαρτῖνον [2]. Πῶς λοιπὸν ἐν ἀρχῇ ὡρίσθη ὁ Ἡγούμενος Μαγγάνων Μακάριος, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἔπειτα ἀπαντᾶται ὁ Μ. Π. Βλανδυτέριος; Εἰκάζομεν ὅτι θὰ συνέβη τοιοῦτόν τι: ἡ πρεσβεία κατὰ τὸν μῆνα Μάρτιον τοῦ 1431 ἀναχωρήσασα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἔφθασεν εἰς Καλλίπολιν, ἐπὶ τῇ εἰδήσει ὅμως τοῦ θανάτου τοῦ Πάπα Μαρτίνου ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ πάλιν ἀμέσως ἐξαπέστειλεν αὐτὴν εἰς τὸν Πάπαν Εὐγένιον τὸν διαδεχθέντα τὸν Μαρτῖνον, τότε δέ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀντὶ τοῦ Ἡγουμένου Μακαρίου μέλος τῆς πρεσβείας διωρίσθη ὁ Βλανδύτερος.

Περὶ τὸ 1440 γνωρίζομεν Μ. Πρωτοσύγκελλον τὸν ἱερομόναχον Ματθαῖον· περὶ αὐτοῦ γράφει Γεώργιος ὁ Φραντζῆς ὅτι ἔλαβε μέρος εἰς διάλεξιν μεταξὺ τοῦ Αὐτοκράτόρος Ἰωάννου καί τινος Ἑβραίου Ξένου τὸ ὄνομα τοῦ βαπτισθέντος καὶ μετονομασθέντος Ἐμμανουὴλ «ἕνεκα τῆς τοῦ Παναγίου Πνεύματος αἴγλης καὶ τοῖς σοφοῖς ῥήμασιν τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἱερομονάχου Ματθαίου φωτισθεὶς ὁ Ἑβραῖος τὴν Ἁγίαν Τριάδα φανερῶς ὡμολόγησε καὶ πάντα τὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως δόγματα καὶ τῷ θείῳ βαπτίσματι ἀναγεννηθεὶς ἀντὶ Ξένου Ἐμμανουὴλ ἐπωνομάσθη [3].

Ἕτερος Μ. Πρωτοσύγκελλος κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀναφέρεται ὁ Νεῖλος «ὁ λαμπρὸς Ἀθηναῖος καὶ φιλολάκων καὶ φιλόλογος καὶ φιλόκαλος» ὡς χαρακτηρίζει αὐτὸν ὁ ἐπιστέλλων αὐτῷ Ἰωάννης Εὐγενικός [4]. Ὁ Νεῖλος ἦν ἀνθενωτικός, φαίνεται, καὶ ὡς τοιοῦτος ἀντεχόμενος τῶν πατρῴων δογμάτων ἐξωρίσθη εἰς Πελοπόννησον.

Τελευταῖος γνωστὸς Μ. Πρωτοσύγκελλος εἶναι Γρηγόριος ὁ Μάμας ἢ τῆς Μαμμῆς ὁ καὶ Μελισσηνὸς καὶ Στρατηγόπουλος ὡς καταγόμενος ἐκ τοῦ πλουσίου, πολυσχιδοῦς καὶ περιφανοῦς Βυζαντινοῦ οἴκου τῶν Μελισσηνῶν - Στρατηγοπούλων· ἐγεννήθη ἐν Κρήτῃ καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ταχθεὶς δὲ εἰς τὸν κλῆρον ἐγένετο πνευματικὸς τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, ὅστις ἐν ἔτει 1437 ἀπέστειλεν αὐτὸν ὡς πρέσβυν πρὸς

---

[1] Ἐν Θεολογίας τόμ. 1. 214.

[2] Συρόπουλος, σελ. 11-13, 16. Κατὰ τὸν Συρόπουλον πρέσβυς πρὸς τὸν Πάπαν ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰωάννου καὶ ὁ Ἡγούμενος τῆς Πέτρας ὃν ὁ Αὐτοκράτωρ εὐηργέτησε τῷ τοῦ Μ. Πρωτοσυγκέλλου ὀφφικίῳ.

[3] Γ. Φραντζῆ, Χρον. 172, 9, - 18. 176.

[4] Σπ. Λάμπρου, Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακὰ 1 με'. καὶ 205.

τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ ἡγεμονεύοντας ἀδελφοὺς αὐτοῦ [1]. Ὅταν δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης μετὰ τοῦ Πατριάρχου Ἰωσὴφ καὶ τῶν λοιπῶν ὀρθοδόξων Ἀρχιερέων καὶ κληρικῶν ἦλθεν εἰς Φλωρεντίαν διὰ τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἠκολούθησεν αὐτὸν καὶ ὁ Γρηγόριος ἀναδειχθεὶς ἔνθερμος συνήγορος τῆς ἑνώσεως ταχθεὶς μὲ τὸ μέρος τοῦ Βησσαρίωνος καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ὅσοι εἶχον ἀναρτήσει τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκ τοῦ μετὰ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας συνδέσμου [2]. Ὁ Γρηγόριος ἐν Φλωρεντίᾳ, εὑρισκόμενος ἔλαβε παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος τὸ ἀξίωμα τοῦ Μ. Πρωτοσυγκέλλου, τὸ ὁποῖον ἀπὸ πολλοῦ ἐπωφθαλμία. Εἶχεν ἀποβιώσει, φαίνεται, τότε ὁ κατέχων τοῦτο, δι' ὃ ἐλθὼν πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα εἶπεν αὐτῷ «Καιρός ἔστι, Δέσποτά μου, ἵνα μοι εὐεργετήσῃς ὅπως ὥρισας, ὡς ἀνέφερον πρὸ καιροῦ τῇ βασιλείᾳ σου ὅτε μοι εὐηργέτεις καὶ ἀνέφερον ἵνα δέχωμαι τὴν εὐεργεσίαν σου ἐν τῷ προσήκοντι καιρῷ. Ἰδοὺ νῦν ἐλήλυθεν ὁ καιρός». εὐηργήτησε αὐτῷ ὁ βασιλεὺς τὸ τοῦ Μ. Πρωτοσυγκέλλου ὀφφίκιον, ἵνα ἔχῃ κἀκ τούτου πλείονα ῥοπὴν λέγει ὁ ἱστορικὸς τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου Σιλβ. Συρόπουλος [3], ὅστις καὶ δυσμενῶς περὶ αὐτοῦ ἐκφράζεται χαρακτηρίζων αὐτὸν ὡς «ὕφαλον καὶ ποικίλον καὶ πολύτροπον» [4]. Ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος Γρηγόριος μεγάλα ἠδύνατο παρὰ τῷ βασιλεῖ, ὡς ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, διὰ τοῦτο Γεννάδιος ὁ Σχολάριος πολεμῶν τὸν δυσεβῆ καὶ κατάπτυστον Ἰουβενάλην τῷ Μ. Πρωτοσυγκέλλῳ Γρηγορίῳ ἔγραψε, καὶ αὐτὸς ἔπεισε τὸν βασιλέα ἵνα ἀπελάσῃ αὐτὸν [5]. Ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος Γρηγόριος τῷ 1443 ἀνεδείχθη Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης διατελέσας δὲ τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1450 καθῃρέθη ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνελθούσης Συνόδου. Κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1452 ἀπῆλθεν εἰς Ῥώμην, ὅπου καὶ ἀπεβίωσε τῷ 1459 «οὐκ ἄνευ δόξης ἁγιότητος καὶ δὴ λέγεται μετὰ θάνατον θαύμασιν ἐλλάμψαι» κατὰ τὸν δραπετίδην Ἀλλάτιον [6].

Τὸν Γρηγόριον ἐκτὸς τῶν Λατίνων, καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐπαινοῦσιν ὡς ὁ Ἀνώνυμος συγγραφεὺς τῆς χρονικῆς ἐκθέσεως καὶ ὁ τοῦτον κατὰ λέξιν ἀντιγράφων Μανουὴλ ὁ Μαλαξός. «Ἦν δέ τις, λέγει, ὁ ἀνώνυμος, πνευματικὸς ἀνὴρ ἁγιώτατος ἐν τῇ Πόλει ὀνόματι Γρηγόριος, ᾧ τὸ ἐπίκλην Μαμή. ὑπῆρχε δὲ σύντεκνος τοῦ Μεγάλου Δουκός. ἄρας οὖν αὐτὸν καὶ μὴ θέλοντα ἐποίησεν Πατριάρχην· ὀλίγου δὲ καιροῦ παρελθόντος καὶ τῶν σκανδάλων

---

[1] Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ φιλολογία σ. 58 Γ. Φραντζῆ, Χρον. 162. 17.

[2] Κρουμβάχερ, Ἱστορ. τῆς Βυζαντ. Λογοτεχνίας 1.222.

[3] Ἱστορία τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου σελ. 209 κέξ.

[4] Ἔνθα ἀνωτέρω σελ. 131.

[5] Σπ. Λάμπρου, Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακὰ 2.25.

[6] Leonis Albatii, De ecclesiae occiedentalis atque orientalis perpetua consensione σ. 954.

πληθυνομένων, ἐποίησε παραίτησιν, προεῖπε δὲ καὶ τῷ Μεγάλῳ Δουκὶ ὡς τὴν Πόλιν ἐν ὀλίγοις καιροῖς λήψονται οἱ Ἰσμαηλῖται καὶ σὲ καὶ τοὺς υἱούς σου σφάξουσιν ἔμπροσθεν σου· ὃ καὶ γέγονε [1].

Καὶ ἤδη δίδων πέρας εἰς τὸ Β΄. μέρος τῆς Μελέτης του περὶ τοῦ θεσμοῦ τῶν Συγκέλλων διερωτῶμαι: ἆρά γε ἐξήντλησα πᾶσαν εἴδησιν καὶ πληροφορίαν καὶ εἶπον τὴν τελευταίαν λέξιν περὶ αὐτῶν; Βεβαίως δὲν θὰ τολμήσω νὰ ἰσχυρισθῶ τοιοῦτόν τι· πιθανῶς νὰ ὑπάρχουν, ὡς καὶ θὰ ὑπάρχουν ἔτι, πηγαὶ ἄγνωστοι εἰς ἐμέ, αἱ ὁποῖαι νὰ διαχέουσι περισσότερον ἔτι φῶς εἰς τὴν τόσον ἄλλωστε φωτεινὴν φυσιογνωμίαν τοῦ Συγκέλλου, ὡς ταύτην παρουσίασα· ὁμολογῶ ὅμως ὅτι τὸ ἔργον μου ὑπῆρξε λίαν δυσχερές.

Πολλάκις τὴν ἐργασίαν μου περὶ Συγκέλλων παρωμοίασα πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Ἀρχαιολόγου. Ὅπως οὗτος ἀνασκάπτων εὑρίσκει κατ᾽ ἀρχὰς ἐκλεκτόν τι τεμάχιον μιᾶς ὡραίας κεφαλῆς, ἐκ τοῦ τεμαχίου δὲ τούτου συμπεραίνων περὶ τῆς καλλονῆς τῆς ὅλης κεφαλῆς καὶ τοῦ ὅλου ἀγάλματος, μετὰ θέρμης ἐπὶ πολὺ ἀνασκάπτει τὸν χῶρον ὅπου εὑρέθη τὸ πρῶτον τεμάχιον καὶ μετὰ κοπιώδη καὶ πολυχρόνιον ἀνασκαφὴν ἀνακαλύπτει πλῆθος τοιούτων τεμαχίων τὰ ὁποῖα ἔπειτα μετὰ προσοχῆς, ἐνδελεχοῦς ἐργασίας, ἐπιστημονικῆς δεξιότητος καὶ τέχνης καὶ μεγάλης ὑπομονῆς συγκολλῶν ἀπαρτίζει ἐπὶ τέλους ἓν ἔκπαγλον ἄγαλμα, ἀσημάντους μόνον σκιὰς παρουσιάζον, οὕτω καὶ ἐγὼ ἐκ τοῦ ὀνόματος μόνον τοῦ Συγκέλλου ἀφορμηθεὶς ἐπὶ ἔτη καὶ ἔτη ἀνέσκαψα εἰς τὰ βάθη τῶν αἰώνων καὶ ἀνεδίφησα βιβλιοθήκας καὶ χειρόγραφα καὶ βιβλία καὶ ἐπιγραφὰς πάσης ἐποχῆς καὶ πάσης ὕλης καὶ συνέλεξα μετὰ πολλῆς στοργῆς καὶ ἀπήρτισα μετὰ κόπων πολλῶν καὶ δαπάνης οὐ σμικρᾶς τὸ πολύτιμον ὑλικόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἠδυνήθην ἐπὶ τέλους καλλιτεχνῶν νὰ παρουσιάσω μετὰ πολλῆς ἱκανοποιήσεως τὸν τόσον ὡραῖον καὶ φωτεινὸν θεσμὸν τῶν Συγκέλλων τὴν καλλονὴν καὶ τὴν αἴγλην τοῦ ὁποίου πέποιθα ὅτι οὐδὲ κατ᾽ ἐλάχιστον δύνανται νὰ μειώσωσιν τὰ σκιερὰ σημεῖα, ἂν ὑπάρχωσι τοιαῦτα, ἐλπίζω δ᾽ ὅτι ἄπλετον ἐπ᾽ αὐτοῦ θὰ διαχυθῇ φῶς, ἂν καὶ ὁ Πανοσιολογιώτατος καθηγητὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου κ. Βασίλειος Στεφανίδης συγκαταβαίνων θελήσῃ νὰ ἐπανέλθῃ ἐπὶ τοῦ θέματός του περὶ τῶν Συγκέλλων, λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἐμῆς ἐργασίας, τοῦθ᾽ ὅπερ καὶ ὁλοψύχως εὔχομαι.

Ἐν Παραμυθίᾳ τῇ 11 Ἰουνίου 1928.

† Μητροπολίτης Παραμυθίας καὶ Πάργας
ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ
Ὁ ἀπὸ Μεγάλων Πρωτοσυγκέλλων

[1] Κ. Σάθα, Ἀνωνύμου ἔκθεσις χρονικὴ ἐν Μεσ. Βιβλιοθήκης τόμ. 5. 62. F. H. Marshall, The Chronicle of M. Malaxos ἐν N. Βέη, Βυζαντινὰ καὶ Νεοελληνικὰ χρονικὰ ἔτος, 5. 26. Περὶ τῶν Συγγραμμάτων τοῦ Γρηγορίου Migne, P. G. 160. 132 Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ φιλολογία 60.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΝΑΥΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Τὰ μέχρι τοῦ νῦν σῳζόμενα γλυπτὰ μνημεῖα, τὰ παριστῶντα ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ἀρχαῖα ἑλληνικὰ πλοῖα δίδουσι, δυστυχῶς, ἀτελεστάτην εἰκόνα τοῦ σχήματος καὶ τῶν ἰδιοτήτων αὐτῶν. Ὡς παριστάνονται ὄντως τὰ πλοῖα ταῦτα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι, κατὰ τὸ πλεῖστον τοὐλάχιστον, πλεύσιμα. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ διὰ τὰ μεσαιωνικὰ πλοῖα, τὰ διὰ χαραγμάτων ἢ τῆς γραφῆς παραδοθέντα ἡμῖν. Τοῦτο, ἐννοεῖται, εἶναι ἄντικρυς ἀντίθετον πρὸς ὅ,τι γνωρίζομεν περὶ τῆς ναυπηγικῆς τέχνης καὶ ναυτικῆς δράσεως τῶν ἀρχαίων καὶ μεσαιωνικῶν ἡμῶν προγόνων, παρ᾽ οἷς τὰ ναυτικὰ εἶχον ἀναχθῆ εἰς τελειοτάτην ἐπιστήμην. Ἂν τὰ οὕτω παριστανόμενα πλοῖα ἦσαν καὶ τοιαῦτα ἐν τῇ πραγματικότητι, οἷα ζωγραφίζονται, τότε εὐλόγως ἀπορῶν ἐρωτᾷ τις πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ φέρωσι ταῦτα ἑκατοντάδας ἀνδρῶν μετὰ τῆς ἀναλόγου παντοίας σκευῆς καὶ νὰ ἔχωσι τέλειον κινητήριον ὀργανισμὸν καὶ τὴν προσήκουσαν εὐστάθειαν, νὰ διαπλέωσι θαλάσσας, αἵτινες δὲν εἶναι πάντοτε γαληνιαῖαι, καὶ μάλιστα ἄνευ τῶν διὰ μακροὺς πλοῦς ἀπαιτουμένων ἀνέσεων, καὶ τέλος νὰ διεξάγωσι τὰς τόσον σοβαρὰς ὑπερποντίους στρατείας καὶ εἰς εὐρυτάτην ἐνίοτε κλίμακα εἰς μέρη λίαν τῆς μητροπόλεως ἀπέχοντα;

Εἶναι ζήτημα, ἂν πλοῖα τοιαῦτα, οἷα φέρονται εἰς τὰ γλυπτά, τὰ χαράγματα καὶ τὰς εἰκόνας ἦτο δυνατὸν καὶ νὰ ἀπάρωσι κἂν ἄνευ ζημιῶν ἐκ τοῦ λιμένος, ἀφ᾽ οὗ θὰ ἔφερον φόρτον ὅσον διὰ τὰς ὑπερποντίους ἐπιχειρήσεις ἐν γένει γνωρίζομεν καὶ ὑπονοοῦμεν.

Διὰ τοιούτων πλοίων ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν οὔτε ἡ Τροία νὰ ἁλωθῇ, οὔτε ἡ Σικελία νὰ καταληφθῇ, οὔτε ἡ πολλὰ στάδια ἀπέχουσα Καρχηδὼν νὰ κυριευθῇ, οὔτε ὁ ἐρυμνὸς περίβολος τοῦ Κρητικοῦ Χάνδακος νὰ πέσῃ.

Εἰς παρομοίας ἀπορίας εὑρέθημεν καὶ ἡμεῖς πρὸ εἰκοσιπενταετίας περίπου, ὅτε κατὰ τύχην περιῆλθον εἰς χεῖρας ἡμῶν τὰ χειρόγραφα καλογήρου τινὸς Ἁϊγιαννίτου ὀνομαζομένου, ὅστις ἐπὶ Ὄθωνος, πλὴν ἄλλων, ἔγραψεν ἀρκοῦντα καὶ περὶ τοῦ ναυτικοῦ τοῦ Βυζαντίου. Ἐν τοῖς χειρογράφοις τούτοις βλέπει ὁ ἀναγνώστης πλῆθος παραδόξων καραβίων λίαν κακοσχήμων καὶ ἀνεπιδέκτων πλεύσεως, σχέδια ἐξαρτύσεως πλωΐμου, παντοειδῶν τειχοκάστρων καὶ νευροτόνων τηλεβόλων, πληροφορίας περὶ τῶν Βυζαντινῶν ναυστάθμων καὶ ποικίλας ναυτικὰς περιγραφάς, αἵτινες οὐ μόνον εἰς τὸν εἰδικὸν ἀναγνώστην, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα λόγιον γεννῶσι τὴν εὔλογον ἀμφιβολίαν μήπως οὐχὶ κατὰ τὴν πραγματικότητα ἐγράφησαν, ἀλλ᾽ εἶναι ἀποκυήματα φαντασίας.

Ἐὰν ἦσαν ἀληθῆ καὶ πραγματικὰ πάντα ὅσα παραδίδονται ὑπὸ τοῦ καλογήρου ἐν τοῖς χειρογράφοις τούτοις, τότε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι θὰ ἐγνωρίζομεν περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ στόλου περισσότερα παρ᾽ ὅσα περὶ τοῦ σημερινοῦ Βρεττανικοῦ.

Τὴν δημοσίευσιν ἑνὸς τοιούτου χειρογράφου, περιέχοντος προφανῶς πολλὰ τὰ ἄτομικὰ καὶ λίαν ὕποπτα, δὲν ἀπεφασίσαμεν νὰ κάμωμεν ἄνευ προηγουμένης ἐπεξεργασίας. Αἱ θερμαὶ ὅμως συστάσεις τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Ἰωακεὶμ τοῦ Γ΄., ὅστις ἤθελε ταχίστην τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἔργου, χάριν ἐθνικῶν σκοπῶν, καὶ αἱ προτροπαὶ φίλων λογίων ἐξ Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης, οἱ ὁποῖοι διέβλεπον ἐν τῷ χειρογράφῳ πολλὰς περικοπὰς γνωστῶν κειμένων, μᾶς ἔπεισαν νὰ προβῶμεν εἰς τὴν δημοσίευσιν ἄνευ παρατηρήσεων καὶ σχολίων. Καὶ ἴσως νὰ μὴ εἶχον ἀπόλυτον ἄδικον οἱ εἰρημένοι φίλοι, διότι μεταγενέστεραι μελέται καὶ παρατηρήσεις ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὀρθῶς καὶ ἀκριβῶς ἀποδίδει ὁ καλόγηρος τύπους τινὰς δρομώνων, ὡς θὰ προσπαθήσωμεν νὰ δείξωμεν προσεχῶς ἐν λεπτομερεστάτῃ μελέτῃ περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ στόλου [1].

Ἐνταῦθα σημειῶ μόνον ὅτι ἐν τῷ ἔργῳ μου «Ἑλληνικὸς αὐτοκρατορικὸς στόλος» ἀνήγαγον εἰς τὸ πλεύσιμον ὅσα σχήματα πλοίων τοῦ καλογήρου ἦσαν ἀνεπίδεκτα πλοῦ, ἀναλαμβάνω δὲ τὴν εὐθύνην ἀκεραίαν τῆς τοιαύτης ἐργασίας [2].

Οἱ πραγματευόμενοι περὶ ναυτικῶν ζητημάτων φαντάζονται, δυστυχῶς, ὅτι τὰ σχήματα καὶ οἱ τύποι τῶν ἀρχαίων καὶ μεσαιωνικῶν πλοίων παρέμενον ἀμετάβλητοι εἰς αἰῶνας αἰώνων. Καὶ ὅμως τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτως. Εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐποχήν, πολλῷ δὲ μᾶλλον κατὰ διαφόρους αἰῶνας, οἱ τύποι τῶν ἀρχαίων φέρ᾽ εἰπεῖν τριήρεων (ὑποδειγματικοῦ τύπου μάχης), ἢ τῶν δισείρων μεσαιωνικῶν δρομώνων καὶ τῶν δρομωνίων, ἦσαν ποικιλώτατοι. Τούτου οὕτως ἔχοντος, δὲν πρέπει ν᾽ ἀπορήσῃ τις καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν τύπων τῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα ἐν τοῖς χειρογράφοις του ζωγραφίζει ὁ

[1] Ἡ ἀκρίβεια τῶν ὑπὸ τοῦ καλογήρου παραδιδομένων χωρεῖ καὶ μέχρι λεπτομερειῶν ἐνίοτε. Ὡς δῆλα δὴ γνωρίζομεν, οἱ ἀρχαῖοι ἐν ὅρμῳ τῶν μὲν μικρῶν πλοίων τὰ πηδάλια, ἵνα μὴ σήπωνται ἐν τῷ ὕδατι, παρελάμβανον ἐντὸς τοῦ πλοίου, τῶν δὲ μεγαλυτέρων ἀνεδίπλουν ἐξωτερικῶς τὸ κάτω μέρος τῆς πλάτης τοῦ πηδαλίου, τὸ διὰ γιγγλύμου πρὸς τὸ ἄνω συνδεόμενον, καὶ ἀνέσυρον αὐτὸ πρὸς τὰ ἐμπρὸς παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ πλοίου, ἀκριβῶς ὡς εὐκρινέστατα φαίνεται ἐν τῷ ἐν Λίνδῳ τῆς Ρόδου ὑπάρχοντι γλυπτῷ ὁμοιώματι βαρέος πολεμικοῦ πλοίου, κατὰ πρύμνην περίπου (ἀπὸ τοῦ ἰσχίου) ὁρωμένου.

Λοιπὸν τὴν τοιαύτην διάταξιν τῶν πηδαλίων, τὴν κατὰ ναυτικὴν παράδοσιν διατηρηθεῖσαν, μᾶς παρέχει καὶ ὁ καλόγηρος διὰ τὰ μεσαιωνικὰ ἑλληνικὰ πολεμικὰ πλοῖα.

[2] Ἐν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ παρέθεσα καὶ τὰς γενικὰς ὁδηγίας, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων τὰ εἰς τὸ πλεύσιμον ἀναχθέντα ταῦτα πλοῖα μεταβάλλονται εἰς πολεμικά.

ρηθεὶς καλόγηρος, ἀφ᾽ οὗ ταῦτα ἀνάγονται εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας [1].

Καὶ ἐν τούτοις, ὡς καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις, πρέπει νὰ ἔχῃ τις ὑπ᾽ ὄψιν ἐν ταῖς λεπτομερείαις καὶ τῷ πολεμικῷ καθοπλισμῷ τὴν ἐξέλιξιν, προσέτι δ᾽ ὅτι καὶ ὑπὸ τὸ αὐτὸ ἐνίοτε ὄνομα τύπου πρέπει νὰ νοήσῃ τις πλοῖα διαφόρου ἀποστολῆς ὡς λ. χ. συμβαίνει μὲ τὰ χελάνδια, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται ὡς ἱππαγωγά, μάχιμα κ.τ.λ.

Ἄς λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψιν τὰς βάριδας, αἱ ὁποῖαι ἀνεφάνησαν μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν καὶ ὡπλίσθησαν βαρέως. Ἂν ἀποβλέψῃ τις εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν σειρῶν τῶν κωπῶν των, θὰ τὰς ἀναγάγῃ εἰς τὸν τύπον τῆς τριήρους, μεθ᾽ ὅλα ταῦτα διέφερον ταύτης κατὰ τὸν ὄγκον, καὶ τὴν κατὰ τὰ πλάγια ἐξοχὴν τῶν πλευρῶν (πίναξ 1 Α.), ἡ ὁποία ἐπέτρεπε τὴν εὐχερεστέραν χρῆσιν τῶν μεγαλυτέρων πλέον γενομένων κωπῶν διὰ τῆς μεταφορᾶς τῶν σκαλμῶν ἐξώτερον [2]. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ διὰ τὰ μέχρι τῶν τύπων πεντήρους καὶ δεκήρους πολεμικὰ πλοῖα.

Ὁμοίως δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἢ νὰ μὴ ἔχωμεν ἐπὶ πλοίων τῆς αὐτῆς μαχίμου κατηγορίας, τόσον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὅσον καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα, διαμήκη ἐξέδραν ἐξέχουσαν τῆς σειρᾶς τῶν ἐρετῶν, πρὸς εὐχερῆ κυκλοφορίαν τῶν νηϊτῶν κατὰ τὰς ἐκ παραβολῆς συμπλοκὰς (πίναξ 1 Β.).

Ἐπ᾽ ἴσης εἶναι σφάλμα νὰ ἀποδέχεταί τις ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸν μεσαίωνα ἓν μόνον ὑποδειγματικὸν εἶδος ἱστίων ὑπῆρχεν. Ἑκάστη χωρητικότης πλοίου μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, μετὰ τῶν συναφῶν ἰδιοτήτων της, ἀπαιτεῖ διαφόρων διαστάσεων καὶ διαφόρου διατάξεως πέτασμα ἱστίων.

Περὶ ἱστίων δὲ ὄντος τοῦ λόγου, ἂς μὴ λησμονῶμεν ὅτι τόσον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὅσον καὶ κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς καὶ τοὺς μέχρι τινὸς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους, τῶν μὲν πολεμικῶν πλοίων τὰ κύρια κινητήρια μέσα ἦσαν αἱ κῶπαι, ἵνα ταῦτα ἑλίσσωνται κατὰ βούλησιν ἐν ταῖς ναυμαχίαις, τῶν ἱστίων χρησιμοποιουμένων πάντοτε κατὰ τοὺς συνήθεις πλοῦς, τῶν δὲ ἐμπορικῶν τὰ ἱστία, διότι οἱ ἐφοπλισταὶ ἔπρεπε νὰ κερδίσωσι τὴν δαπάνην τῆς συντηρήσεως τῶν πολλῶν ἐρετῶν.

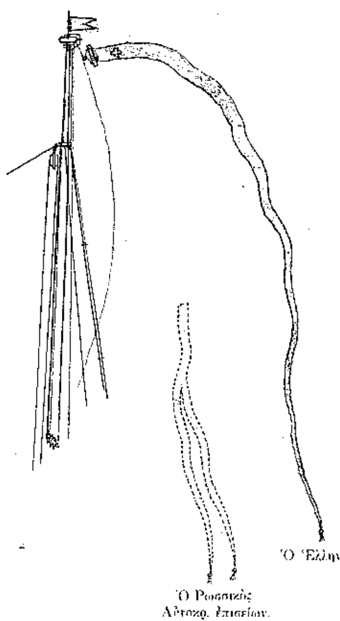
Ἔλθωμεν νῦν ἐπὶ ἄλλο ναυτικὸν ζήτημα. Τινὲς τῶν ἐρευνητῶν δέχονται ὅτι τὰ ὀπαῖα τῆς κάτω σειρᾶς τῶν κωπῶν, εἰς τὰ ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικὰ πλοῖα, εὑρίσκοντο μόλις μίαν σπιθαμὴν ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης.

[1] Δυστυχῶς εἰς ἐλαχίστας μόνον περιπτώσεις ὁρίζει ὁ Ἁϊγιαννίτης τὴν ἐποχήν, καθ᾽ ἣν ἐκυριάρχει ὁ τύπος ἑκάστου πλοίου.

[2] Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ οἱ σκαλμοὶ ἐτίθεντο καὶ χαμηλότερον τῶν χειριζομένων τὰς κώπας ἐρετῶν, τοῦτο δέ, ἵνα μὴ τὸ ἔξω τοῦ πλοίου μῆκος τῶν κωπῶν καταντᾷ ὑπερβολικόν.

Τοῦτο ναυτικῶς εἶναι ἐντελῶς ἀπαράδεκτον, διότι καὶ ὁ ἐλάχιστος κυματισμὸς θὰ ἔθετε τὰς κώπας ὑπὸ τὸ ὕδωρ καὶ ἡ ἐλασία θὰ ἦτο ἀδύνατος. Πῶς, ἄλλως τε, ἐν καιρῷ μάχης κατὰ τὸν μεσαίωνα θὰ ἠδύνατο ἡ κάτω σειρὰ τῶν ἐρετῶν, ἐὰν εὑρίσκετο τόσον χαμηλά, νὰ μεταχειρισθῇ τὰ διὰ τῶν ὀπῶν τῆς πλευρᾶς τοῦ πλοίου διελαυνόμενα μέναυλα καὶ νὰ παρενοχλῇ δι' αὐτῶν τοὺς πολεμίους νηΐτας, οἵτινες ἐπὶ τοῦ καταστρώματος παραμένοντες θὰ εὑρίσκοντο εἰς ὕψος 2 ἢ 2 $^1/_2$ μέτρων, προστατευόμενοι μάλιστα καὶ ὑπὸ δρυφάκτων ἢ παραρρυμάτων; Δεδομένου δ' ὅτι ἐν τῇ μάχῃ τὸ πλοῖον ἔκλινε πρὸς τὴν πλευρὰν ἐν ᾗ συνωθοῦντο οἱ μαχηταί, ἀσφαλῶς θὰ ἐκινδύνευον οἱ μεναυλοφόροι ἐρέται νὰ κατακλυσθῶσιν ὑπὸ τῶν ὑδάτων, τὰ ὁποῖα θὰ εἰσέρρεον διὰ τῶν ὀπῶν εἰς τὸ κύτος τοῦ πλοίου, ὅπερ θὰ ἐκινδύνευεν οὕτω νὰ καταποντισθῇ.

Καὶ θ' ἀντέλεγε μέν τις ὅτι τὰ ἀσκώματα, ὡς φράσσοντα τελείως τὰς ὀπὰς τῆς κάτω σειρᾶς τῆς ἐλασίας, θὰ ἠμπόδιζον τὴν εἰσροὴν τῶν ὑδάτων, ἡ ἀντίρρησις ὅμως αὐτὴ οὐδεμίαν ἔχει ἰσχύν. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ κανονικοῦ πλοῦ, ἀλλὰ περὶ ναυμαχίας, καθ' ἣν ἀπεμακρύνοντο τὰ ἀσκώματα, χάριν τῆς ἐλευθέρας διελάσεως τῶν μεναύλων διὰ τῶν ὀπῶν, αἵτινες ἔμενον οὕτως ἐντελῶς ἀνοικταί.

Σχῆμα. 1.

Τὰ σημερινὰ πολεμικὰ πλοῖα, ἐφ' ὅσον κυβερνῶνται ὑπὸ ἀξιωματικοῦ καὶ δὲν φέρουσι τὸ σῆμα ναυάρχου, μοιράρχου, εἴτε ἀρχικυβερνήτου, ἔχουσιν ἐπηρμένον μονίμως ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἱστοῦ τὸν λεγόμενον ἐ π ι σ ε ί ο ν τ α (σχῆμα 1), ὅστις κοινῶς ὑπὸ τῶν ναυτικῶν καλεῖται φ ι ά μ π ο υ λ α (ἡ).

Ἡ λέξις αὐτὴ εἶναι ἡ Βενετικὴ fiamola, ὅτι δ' ὅμως καὶ αὐτὴ παρεφθάρη ἐκ τῆς Βυζαντινῆς φλάμουλον δὲν ἐπιδέχεται, νομίζομεν, ἀμφιβολίαν.

Τὴν εἰκόνα παραθέτομεν ἐνταῦθα, διότι ἐξ αὐτῆς δύναταί τις νὰ ἴδῃ ὁποία τις ἦτο ἡ ἐξάρτυσις [1] καὶ τὸ σχῆμα, ἀνεξαρτήτως διαστάσεων καὶ χρώματος, τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ φλαμούλου, τοῦ ὁποίου ἀσφαλῶς συνέχεια εἶναι ὁ ἐπισείων, ὃν μετὰ τόσων ἄλλων ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ παρέλαβον οἱ Βενετοί.

[1] Ὁ ἐπισείων εἶναι προσερραμμένος ἐπὶ ξυλίνης κυλινδρικῆς ῥάβδου.

Β

Πόσον ἀτελῶς ἐνίοτε διὰ σχημάτων ἀποδίδονται οἱ τύποι ὡρισμένων πολεμικῶν πλοίων ἢ μερῶν αὐτῶν δεικνύει τὸ κατωτέρω παράδειγμα ἑνὸς τύπου Βυζαντινοῦ δρόμωνος, ὅστις εὑρίσκεται ἐσχεδιασμένος ἐν τῷ κώδικι De las cantigas del mar, ὃν παρέδωκεν ἡμῖν ὁ Fr. J. de la Salas. Τὸ σχέδιον τοῦ σκάφους τοῦ δικρότου μικτοῦ καὶ ἡμιφράκτου δρόμωνος, εἰ καὶ μόνον κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν ἀπεδόθη, ἐννοεῖ πᾶς τις εἰδικὸς ὅτι ἐγράφη ὑπὸ χειρὸς οὐχὶ τῆς τυχούσης. Πλῆρες θὰ ἦτο τοῦτο, ἐὰν ἔφερε καὶ τὸ συμπληρωτικὸν τμῆμα, ὅπερ, ὁ μὲν ἰχνογραφήσας τὸν δρόμωνα παρέλιπε, προφανῶς ὡς εὐκόλως ἐννοούμενον, ἡμεῖς δέ, διὰ νὰ ἐννοηθῇ περὶ τίνος πρόκειται, συνεπληρώσαμεν διὰ τῶν στιγμῶν.

Ὄπισθεν καὶ κατὰ τὴν πρύμνην τοῦ πλοίου, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης, ὑπερέχει κεκαμμένον ὑπερμέγεθες κατασκεύασμα μὲ χιαστὶ κατὰ τὸ περιθώριον διήκοντα κόσμον (Πίναξ 1 γγ΄), ὅστις, καθ' ἡμᾶς, οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἡ συνέχεια τῶν ἁπλουστέρων κιγκλίδων (Πίναξ 1 δδ΄.) [1] τοῦ πρὸς τοὺς ἐρέτας μέρους τοῦ σκάφους. Τὸ κατασκεύασμα ὅμως τοῦτο δὲν εἶναι δεκτὸν ναυτικῶς, ὡς φέρεται ἐν τῷ σχεδίῳ διὰ πολλοὺς λόγους, ὧν ὁ κυριώτατος εἶναι ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρχῃ ὑπὲρ τὸ σκάφος τόση ἠρμένη ἐπιφάνεια, παρουσιάζουσα μεγίστην ἀντίστασιν εἰς τὸν ἄνεμον. Ἐὰν τοῦτο εἶχεν οὕτως ἐν τῇ πραγματικότητι, τότε ὁ δρόμων, παρὰ τἆλλα μειονεκτήματα, εἰς τὸν ἐλάχιστον ἀπὸ τῆς πρῴρας ἐρχόμενον ἄνεμον δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προχωρήσῃ διὰ τῶν κωπῶν.

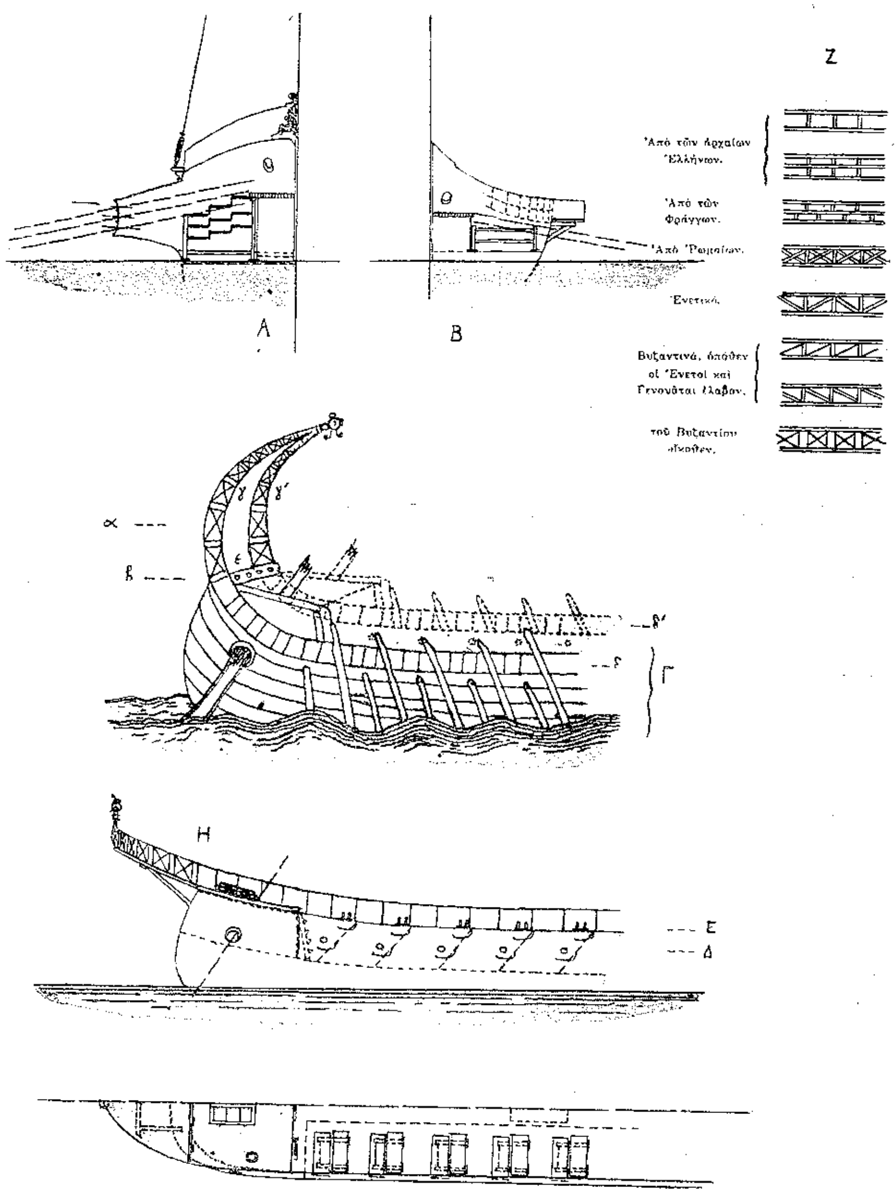
Ἐνταῦθα περὶ οὐδενὸς ἄλλου πρόκειται, καθ' ἡμᾶς, εἰ μὴ περὶ ἐπεκτάσεως πρὸς τὰ ὀπίσω τοῦ ἐ π ι σ τ έ γ ο υ ἢ π α τ α ρ ί ο υ τῶν πλοίων, τὸ ὁποῖον διὰ νὰ νοηθῇ καλῶς πρέπει τὰ λάβῃ τὴν προσήκουσαν θέσιν. Πρέπει λοιπὸν νὰ κατέλθῃ πρὸς τὸ ὁριζόντιον, ὁπότε ἢ θὰ ἔχωμεν τὴν ἁπλουστέραν μορφὴν Η, ἢ συμφώνως μὲ τὴν πρόθεσιν τοῦ γράψαντος (Πίναξ 1) τὴν Λ [2], ἡ ὁποία συμβιβάζεται καὶ μὲ τὴν τάσιν τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν μεσαιωνικῶν ναυπηγῶν νὰ ἐπιστέφωσι, χάριν μεγαλοπρεπείας, τὰ ἀκροστόλια καὶ τὰ ἄφλαστα διὰ κεκαμμένων τινῶν ἐξάρσεων [3].

Τὸ μέχρι δὲ τοιούτου σημείου καταβιβαζόμενον πέτασμα, ὥστε ἐν παντὶ

[1] Τὴν ἐξέλιξιν τῶν τεχνοτροπιῶν τῶν κυριωτέρων κιγκλίδων ἀνὰ τοὺς αἰῶνας ὅρα ἐν τῷ πίνακι 1 ὑπὸ στοιχεῖον Ζ.

[2] Βλέπε τὸν ὑπ' ἀριθμ. 2 πίνακα.

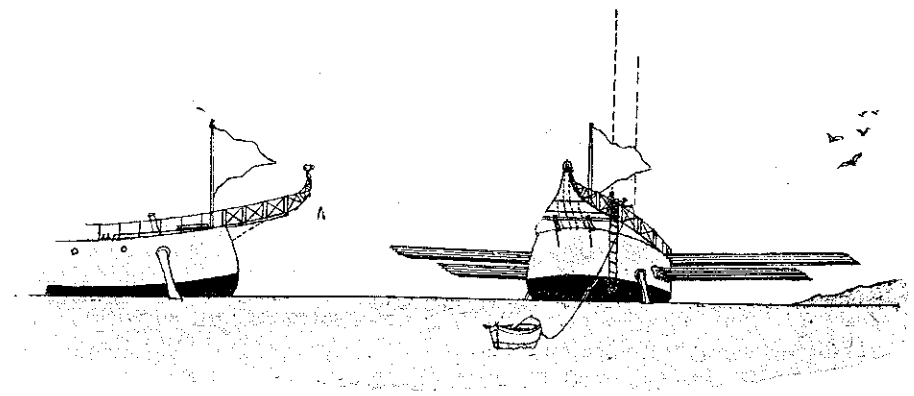
[3] Τὸ ἐπίστεγον, ἢ πατάριον, ἀνέκαθεν ἐχρησίμευε διὰ τὴν κυβερνίαν τοῦ πλοίου καὶ διὰ τὴν παραμονὴν ἐν αὐτῷ τῶν ἰθυνόντων ἐπιτελῶν μετὰ τῆς ἀκολουθίας αὐτῶν ἐν καιρῷ μάχης.

Πίναξ 1.

καιρῷ νὰ ἵστανται καὶ βαδίζωσιν ἐπ᾽ αὐτοῦ οἱ ἄνδρες στερρῷ τῷ ποδί, εὑρίσκετο κατὰ μίαν βαθμίδα ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου ἔνθα ἵσταντο οἱ χειριζόμενοι τοὺς αὐχένας (βλ. Πίνακα 1. ε.).

Τὸ κατὰ τὴν κορυφὴν τοῦ κεκαμμένου τριγώνου στόλισμα δὲν εἶναι

Πίναξ. 2.

ἄλλο τι εἰμὴ ὁ κατὰ πρύμνην τῶν πολεμικῶν πλοίων πάντοτε ὑπάρχων φανός, ἐν συνδυασμῷ μὲ δικέφαλόν τινα ἀετόν, χάριν κόσμου.

Ἐννοεῖται δ᾽ ὅτι, ὅταν τὸ ὅλον κατασκεύασμα λάβῃ τὴν προσήκουσαν θέσιν, τότε ὁ δικέφαλος ἀετὸς μετὰ τοῦ πρυμναίου φαναρίου θὰ λάβῃ τὴν ὀρθὴν κατακόρυφον θέσιν καὶ δὲν θὰ εἶναι ἀνεστραμμένος, ὡς ὁρᾶται ἐν τῷ ἀρχετύπῳ σχήματι.

Κ. Α. ΣΑΡΑΦΗ ΠΙΤΖΙΠΙΟΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΜΑΡΟΥΛΛΟΣ ΤΑΡΧΑΝΙΩΤΗΣ

ΕΛΛΗΝ ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ

Ὁ Μιχαὴλ Μάρουλλος[1] Ταρχανιώτης εἶναι μία σημαντικὴ φυσιογνωμία τῆς ΙΕ΄. ἑκατονταετηρίδος. Ἕλλην τὴν καταγωγήν, μετέσχε τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ κλασσικισμοῦ ἐν Ἰταλίᾳ, ἐσχετίσθη προσωπικῶς πρὸς πολλοὺς ἐκ τῶν μεγίστων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του, διαφέρει δὲ κατὰ πολὺ τῆς πλειονότητος τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἑλλήνων λογίων, διότι δὲν ἠρκέσθη εἰς μίαν ξηρὰν γραμματικὴν καὶ ἑρμηνευτικὴν λογιότητα, ἀλλὰ προσεπάθησε νὰ καταστήσῃ ζωντανὰς τὰς ἀξίας τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Ἐκτὸς τούτου, ἀξία προσοχῆς εἶναι καὶ ἡ περιπετειώδης ζωή του, διότι ὑπῆρξεν ἐν ταὐτῷ ποιητὴς καὶ στρατιώτης, ἱκανὸς εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ στίχου, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἄσκησιν τῶν ὅπλων, «ὡδήγησεν, ὡς λέγει ὁ Bullart[2], τὰς δειλὰς Μούσας εἰς τὸ μέσον τῶν ὅπλων, ἔκαμε νὰ ἀκουσθῇ ἡ ἁρμονία τῶν στίχων του ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θορύβου τῶν στρατιωτῶν . . . .»

Ἡ οἰκογένεια τῶν Μαρούλλων κατήγετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως[3]. Κωνσταντινουπολίτης (Constantinopolitanus) ὀνομάζεται ὁ ποιητὴς εἰς τὰς ἐκδόσεις τῶν ἔργων του. Ὑπὸ τῶν συγχρόνων ὀνομάζεται ἐπίσης καὶ Βυζάντιος (Bizantius)[4]. Οἰκογενειακὴ παράδοσις ἀνῆγε τὸ γένος εἰς τοὺς Ρωμαί-

[1] Ὁ μεταφραστὴς τῆς Ἱστορ. τῆς Ἰταλ. Λογοτ. τοῦ Gaspary, Ἄγγελος Βλάχος, τονίζει, κατὰ ζῆλον, προφανῶς, λατινικόν, εἰς τὴν παραλήγουσαν (τ. Β΄. σ. 281). Ἐσφαλμένως, διότι ὁ σύγχρονος Ἰανὸς Λάσκαρις, ἐν ἐπιστολῇ, περὶ τῆς ὁποίας κατωτέρω, ἀποκαλεῖ αὐτὸν Μάρουλλον, οὐχὶ δὲ Μαροῦλλον.

[2] Académie des Sciences et des arts, . . . Amsterdam, 1682 σ. 319.

[3] Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Παπαδοπούλου Κομνηνοῦ (Histor. gymn. Patavini pars II) ὅτι δῆθεν ὁ Μάρουλλος ἦτο Κρὴς εἰς οὐδεμίαν μαρτυρίαν στηρίζεται. Τοὐναντίον γνωρίζομεν, ὅτι οἱ Ταρχανιῶται, οἱ καὶ Εὐδαιμονογιάνναι καλούμενοι, ἀπῴκησαν εἰς Κρήτην κατὰ τὸ 1539 μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Μονεμβασίας. Βλ. Κ. Ν. Σάθα, Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τ. 8 σ. 326, 350, 359, 413, 414 κλ. Ὁ Γ. Ζαβίρας «Νέα Ἑλλάς . . . .» σ. 81 γράφει ὅτι ὁ Μάρουλλος ἦτο Κρής, ὑπὸ τοῦ Παπαδοπούλου Κομνηνοῦ προφανῶς παραπλανηθείς. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁ Ζαβίρας ἀποκαλεῖ τὸν Μάρουλλον Ταρχωνιάτην, μεταχειριζόμενος τὸν τύπον, ὑπὸ τὸν ὁποῖον φέρεται ἡ οἰκογένεια τῶν Ταρ. παρὰ πολλοῖς τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν (βλ. π. χ. Καντακουζηνὸν Bonn τ. 3. 72 καὶ 80).

[4] P. Criniti, De honesta disciplina . . . Basileae 1532 σ. 179. «Marullus noster Bizantius». (Τὸ ἔργον τοῦτο ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Φλωρεντίᾳ τῷ 1504).

ους «Γορδιανοὺς Μαρούλλους». Τὴν παράδοσιν ταύτην μεθ' ὑπερηφανείας καὶ αὐταρεσκείας ἀναφέρει καὶ ὁ ποιητής, λέγων[1].

Et tamen est aliquid proavos habuisse Marullos
Quos toties tulerit Martia Roma duces.

Ὁ πρόπαππος τοῦ Μιχαὴλ ἦλθεν ἐνωρίς, ἤδη κατὰ τὸν ΙΔ΄. αἰῶνα, καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὸν Ἀγκῶνα τῆς Ἰταλίας, ὅπου καὶ ἀποθανών, ἐτάφη. Ὁ Hodius[2] παραδίδει τὸ ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον οἱ υἱοί του Φίλιππος καὶ Θεόδωρος ἐχάραξαν ἐπὶ τοῦ τάφου του. Υἱὸς τοῦ Φιλίππου τούτου, ὁμώνυμος πρὸς τὸν πάππον, ἦτο ὁ Μανίλιος πατὴρ τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ[3]. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ Μανιλίου, τοῦ πρώτου εἰς Ἰταλίαν ἀποικήσαντος, εἴτε ἀκόμη καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ τοῦ Μιχαήλ, ἐπανῆλθον εἰς τὴν

[1] Ἐπίγραμμα ad Neaeram, Epigram. II, 31 στ. 135 - 136. Βλ. καὶ I, 22, στ. 21-22.

[2] «De graecis illustribus . . .» Londin. 1742, σ. 276.

[3] Ἡ μήτηρ του Εὐφροσύνη κατήγετο ἐκ τῆς μεγάλης Πελοποννησιακῆς οἰκογενείας τῶν Ταρχανιωτῶν. Ταύτης τὸ ἐπώνυμον προσέθεσεν εἰς τὸ ἴδιον ὄνομα ὁ ποιητής. Βλ. Κ. Ν. Σάθα, Μνημεῖα . . . . τ. Ζ, σ. IV τοῦ προλόγου. Γνωστὸς ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης εἶναι καὶ ὁ Ἰωάννης Ταρχανιώτης, ὁ ὁποῖος διεκρίθη ἐν Ἰταλίᾳ μεταξὺ τῶν λογίων καὶ περιελήφθη εἰς τὸν κύκλον τῶν ἰταλῶν ἱστορικῶν. Βλ. Κ. Ν. Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία σ. 145 καὶ Chioccarelli, De illustribus scriptoribus, qui in civitate Neapolis... floruerunt, Neapoli, 1780 σ. 350. Οἱ Ταρχανιῶται εἶχον περιφανῆ θέσιν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Παλαιολόγων. Ὁ Γεώργιος Ταρχανιώτης ἦτο αὐλάρχης τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου κατὰ τὴν ἐν Ρώμῃ διαμονήν του. Βλ. Le P. Pierling, La Russie et le Saint Siège . . Paris 1896 I, σ. 112. Ἐπίσης ὁ Jouri Ταρχανιώτης ὑπῆρξεν ἀπεσταλμένος Ἰβὰν τοῦ Μεγάλου τῆς Ρωσσίας, αὐτόθι, σ. 213. Ὁ Γεώργιος Δαιμονογιάννης [Ταρχανιώτης] ὑπῆρξε στρατοπεδάρχης Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου ἐν Πελοποννήσῳ Βλ. Στ. Θωμοπούλου, Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν, Ἀθῆναι, 1888, σ. 325. Ὁ Νικόλαος Δαιμονογιάννης [Ταρχανιώτης] ὑπῆρξε πολλάκις πρέσβυς τῶν Παλαιολόγων τῆς Πελοποννήσου Βλ. Ἀ. Μομφερράτου, οἱ Παλαιολ. ἐν Πελοπον. Ἐν Ἀθήναις, 1913· σ. 36, 48 καὶ 50. Ὁ Παῦλος Ταρχανιώτης, θεῖος τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ καὶ ἀφωσιωμένος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, κατέφυγεν εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ τὴν ἅλωσιν, Βλ. Θωμόπουλον, Ἔνθ' ἀν. σ. 330. Εἰς χειρόγραφον τῆς Ὀδυσσείας τοῦ Giovan. Onorio εὑρίσκομεν τὸ ὄνομα «Δημίτριος Ταρχανιότις» (sic) Βλ. P. de Nolhac, La Bibliothèque de I. Orsini, Paris 1887 σ. 165 σημ. 5. Ἐπίσης εἰς χειρόγραφον τοῦ Ἁγίου Ὄρους εὑρίσκομεν ἐν σημειώσει τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννου Ταρχανιώτου Σπυρ. Λάμπρου, Catalogue of the Gr. mss of Mount Athos. ἀρ. 4502, 43. Ἐν τέλει ἂς σημειωθῇ ὅτι ἐν τῇ μονῇ τῶν ἀποστόλων Ἰάσονος καὶ Σωσιπάτρου ἐν Κερκύρᾳ, ὅπου μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου κατέφυγεν ὁ ἱστορικὸς Φραντζῆς ὑπῆρχε κάθισμα (= une place de moine, Du Cange gloss., ἐν λέξει κελλίον) «ἐπονομαζόμενον τοῦ Ταρχανιώτου» βλ. Φραντζῆ, Ἱστορία, Bonn, σ. 412. Ἐπειδὴ αἱ περὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Ταρχανιωτῶν σημειώσεις μου δὲν δύνανται νὰ περιληφθοῦν εἰς τὴν παροῦσαν ὑποσημείωσιν, θὰ δημοσιεύσω αὐτὰς ἰδιαιτέρως ἐν εἴδει δοκιμίου περὶ τῆς σημαντικῆς ταύτης βυζαντιακῆς οἰκογενείας.

Κωνσταντινούπολιν, ὁπόθεν, μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἐτράπησαν ἐκ νέου πρὸς τὸ παλαιὸν καταφύγιον.

Ὅλοι οἱ περὶ Μαρούλλου γράψαντες, σύγχρονοι καὶ μεταγενέστεροι, γενικῶς παραδέχονται ὅτι ὁ ποιητής, μικρὸς ἀκόμη, ἦλθε μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρὸς τὴν μαρτυρίαν ὅμως ταύτην ἀντιφάσκει χωρίον τοῦ πολυτίμου διὰ τὰς περὶ τοῦ ἀτόμου του πληροφορίας ἐπιγράμματος ad Neaeram, ἔνθα ῥητῶς ἀναφέρεται (Epigram. II, 31, στ. 65 ἑ).

Vix bene adhuc fueram matris rude semen in alvo,
Cum grave servitium patria victa subit.
Ipse pater Dimae regnis ejectus avitis
Cogitur Iliadae quaerere tecta Remi.

Ἐγεννήθη, λοιπὸν ὁ Μάρουλλος ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἅλωσιν [1], πιθανὸν κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος 1453 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπομένου. Εἶχε τὴν εὐτυχίαν νὰ μὴ γνωρίσῃ, ἔστω καὶ μικρός, τὴν πικρίαν καὶ τὰς συγκινήσεις τῆς ἀθλίας ἐκείνης φυγῆς.

Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι οἱ γονεῖς τοῦ Μαρούλλου ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸν Ἀγκῶνα, ὅπου ὑπῆρχε καὶ τὸ μνῆμα τοῦ παλαιοῦ Μανιλίου [2]. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἐχρησίμευσε κατὰ παράδοσιν ὡς τὸ τελευταῖον ἀναπαυτήριον τῆς οἰκογενείας. Ἐκτὸς τοῦ Ἀγκῶνος ἐν τούτοις ὁ ποιητὴς εἰς ἐπίγραμμά του «De laudibus Racusae» (Epigram. IV, 16, 9 ἑ.) ἀναφέρει καὶ τὴν Ράγουσαν τῆς Δαλματίας ὡς τόπον διαμονῆς κατὰ τὰ παιδικά του ἔτη:

Amica quondam dulcis ubi puer
Primas quaerelas et miseri exili
Lamenta de tristi profudi
Pectore non inimicus hospes.

Ἐνηλικιωθεὶς ὁ Μιχαὴλ ἐστάλη εἰς Βενετίαν, ὅπου ἐδιδάχθη τὴν μὲν ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ Κρητὸς λογίου Ζαχαρία Σκορδύλη [3], τὴν δὲ λατινικὴν ὑπὸ τοῦ πολλοῦ ἱστορικοῦ καὶ λατινιστοῦ Μάρκου Ἀντωνίου Σαβελλίκου [4]. Φαίνεται δ' ὅτι ὁ Μάρουλλος ηὐδοκίμησε κυρίως εἰς τὴν μελέτην τῆς λατινικῆς, διότι

[1] Πρβλ. καὶ J. Bruns, M. Marullus ἐν Preussische Jahrbücher, τ. 74 (1893) σ. 106.

[2] Hodius, Ἔνθ. ἀν σ. 278.

[3] Περὶ τούτου βλ. Μουστοξύδου, Ἑλληνομνήμων σ. 306 - 320, Legrand, Bibliographie Hellénique du VX°et XVIe, siècle, τ. I. σ. 217 ἑ. καὶ Ἠ. Βουτιερίδη, Ἱστορ. Νεοελλ. Λογοτ., Α. σ. 316 ἑ. καὶ (455).

[4] Marc' Antonio Savellico Ἐγεννήθη ἐν Vicovaco τῷ 1436, ἀπέθανε δὲ ἐν Βενετίᾳ τῷ 1506. Κυριώτατον τῶν συγγραμμάτων του εἶναι ἡ ἱστορία τῆς Βενετίας, Historia rerum Venetarum ab urbe condita ad obitum ducis Marci Barbadici, Venetiae, 1487.

εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην ἔγραψεν ὅλα του τὰ ποιήματα, ἐνῷ εἰς τὴν ἑλληνικὴν τίποτε ἰδικόν του δὲν περιεσώθη μέχρις ἡμῶν. Ἐπίσης αἱ ἐπιδράσεις του φαίνονται μᾶλλον λατινικαὶ παρὰ ἑλληνικαί, κατωτέρω δὲ θὰ ἴδωμεν ὅτι δὲν ἦτο μόνον μιμητὴς τοῦ λατινικοῦ ὕφους, ἀλλὰ καὶ κριτικὸς μελετητὴς τῶν λατινικῶν φιλολογικῶν κειμένων καὶ μάλιστα τοῦ Λουκρητίου. Ὁ Πέτρος Crinito, ὁμιλῶν περὶ τῶν λατίνων ποιητῶν ἀναφέρει γνώμας — προφανῶς προφορικῶς διατυπωθείσας — τοῦ Μαρούλλου, γενικῶς δὲ λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι ἦτο: «in examinandis carminibus gravis censor» [1].

Δὲν γνωρίζομεν ποῖαι περιστάσεις ἠνάγκασαν τὸν Μάρουλλον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἥσυχον ζωὴν τῆς μελέτης καὶ νὰ τραπῇ εἰς τὰ στρατιωτικά. Γνωρίζομεν μόνον ὅτι ὑπηρέτησεν ὡς μισθοφόρος ὑπὸ τὸν Σπαρτιάτην Νικόλαον Ράλλην εἰς τὸ σῶμα τῶν λεγομένων «στρατιωτῶν» (Estradiots). Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ ἀκόμη πρότερον, τὰ διάφορα κρατίδια τῆς Ἰταλίας μαστιζόμενα ἐκ τῶν συνεχῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πολέμων καὶ μὴ δυνάμενα δι' ἰδίων δυνάμεων νὰ ἀντεπεξέλθουν, ἠναγκάζοντο νὰ συντηροῦν διάφορα τάγματα ἐκ διαφόρων ἐθνικοτήτων συνειλεγμένα. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ μισθοφορικὰ ταῦτα στρατεύματα οὐχὶ σπανίως ἐγίνοντο ἡ μάστιξ τῶν πόλεων ἢ τῶν περιοχῶν, τῶν ὁποίων τὴν φύλαξιν εἶχον ἀναλάβει [2]. Σκληρὰν πεῖραν ἐκ τῆς ἰδικῆς μας ἱστορίας τῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων ἔχομεν τὴν καταλανικὴν ἐπιδρομήν. Εἰδικῶς τὰ τάγματα τῶν λεγομένων «Στρατιωτῶν», ἐστρατολογοῦντο κυρίως ἐξ Ἀλβανῶν καὶ Ἑλλήνων καὶ ἐκυβερνῶντο ὑπὸ ὁμογενῶν καπετανaίων, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἐγένοντο ὀνομαστοὶ καὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν δύναμιν. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν ὁ Νικόλαος καὶ Δημήτριος Ράλλης, ὁ Ἰωάννης Γεμιστός, ὁ πολὺς Μπούας, τοῦ ὁποίου τὰ κατορθώματα ἐξύμνησε διὰ μακροῦ ἔπους ὁ Κορωναῖος κ. ἄ. Εἶναι ἐπίσης γνωστὸν ὅτι τοιαῦτα σώματα συνετήρει ἡ Ἑνετικὴ Δημοκρατία εἰς τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ κτήσεις της, κυρίως τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰ Ἑπτάνησα. Ἦσαν δ' οἱ «στρατιῶται» ἐλαφρῶς ὡπλισμένοι ἱππεῖς, τῶν ὁποίων ἡ ταχύτης ἐπῃνέθη πολὺ ὑπὸ τῶν συγχρόνων. «Octingentos equites, λέγει ὁ συγγραφεὺς τοῦ Diarium Romanum [3], in ea esse dicunt, quos lingua illyrica seu graeca

[1] Ἔνθ' ἀν. σ. 342. Πρβλ. καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Μαρούλλου, «De poetis latinis, Epigram. I. ἀρ. 16.

[2] Ἤδη ἐνωρὶς ἄνδρες ἔξοχοι τῆς Ἰταλίας κατεπολέμησαν τὴν συνήθειαν τῆς μισθοφορικῆς στρατεύσεως. Ὁ Πετράρχης ἐν τῇ περιφήμῳ ᾠδῇ του πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὁ Μακιαβέλλης, ὁ ὁποῖος μάλιστα προσεπάθησε νὰ ἀναδημιουργήσῃ τὸν στρατὸν τῶν Φλωρεντινῶν, κακίζουν τὰ μισθοφορικὰ στρατεύματα καὶ παραινοῦν τὴν σύμπηξιν στρατοῦ ἐκ πολιτῶν.

[3] Jacopo da Volterra, Rerun Italicarum scriptores, τ. XXIII σ. 176. Πρβλ. καὶ Daru, Histoire de la République de Vénise, Paris 1821 τ. 3 σ. 264 ἑ. βιβλ. XX κεφ. 16. Ἡ μελέτη τοῦ Σάθα ἐν Ἑστίας Κ. (1885) δὲν μοῦ ἔγινε προσιτή.

materna Stratiotos appellant. Ii velocitate mira equorum parvo tempore spatia longa percurrunt, ac quaeque obvia tam pecora quam homines abigunt, fruges corrumpunt, villas et domos comburunt».

Περὶ τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς τοῦ Μαρούλλου ὀλίγας πληροφορίας ἔχομεν καὶ ταύτας γενικὰς καὶ ἀφῃρημένας. Διὰ τοῦτο εἰς τὰς κατωτέρω περὶ αὐτῆς ἐκτιθέμενα κύριον ὁδηγὸν εἶχον αὐτὰ τὰ ποιήματα τοῦ ποιητοῦ.

Φαίνεται ὅτι τὰ πρῶτα ἔτη τῆς στρατιωτικῆς του ζωῆς διῆλθεν ἐν Ρωσσίᾳ, πολεμῶν ἴσως κατὰ τῶν Ταττάρων. Οὐδεὶς τῶν περὶ αὐτοῦ γραψάντων ἀναφέρει τὴν μετάβασίν του ταύτην εἰς Ρωσσίαν. Εἶναι ὅμως γεγονὸς ἀναμφισβήτητον, διότι γίνεται περὶ αὐτοῦ πολλάκις μνεία εἰς τὰ ἐπιγράμματα, καὶ δή: εἰς τὸ ἐπίγραμμα De morte fratris Jani λέγεται (στ. 1-2)

Per Scythiam, Bessosque feros, per tella, per hostes
Riphaeo venio tristis ab usque gelu

ἐπίσης εἰς τὸ ἐπίγραμμα De exilio suo (στ. 9 - 10)

Si procul a patria Scythico deprensus in orbe,
Heu facinus, Bessi iussa superba fero.

Καταφανέστερον δὲ ἐν τῷ ad Neaeram (Epigr. II, 31 στ. 71 ἑ.).

Iamque nigriscebant prima languine malae
Iunctaque erat lustris altera bruma tribus
Cum fato rapiente vagus Scythiam per altam
Auferor et gelidi per loca vasta Getae.

Νομίζω δὲ ὅτι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα φανταστικὴ περιγραφὴ κατὰ ζῆλον ἀρχαῖον διατυπουμένη, διότι ἀναφέρεται εἰς τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του, εἰς γεγονὸς δηλαδή, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἦτο κατάλληλον πρὸς συγγραφὴν ἐμμέτρου ῥητορικοῦ γυμνάσματος.

Ἀλλ' ὑπὸ ποίας περιστάσεις μετέβη εἰς Ρωσσίαν; Ἡ ἑξῆς, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἀπόκρισις πρέπει νὰ δοθῇ. Τῷ 1472 Ἰβὰν ὁ Μέγας τῆς Ρωσσίας ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ δεσπότου τῆς Πελοποννήσου Θωμᾶ Παλαιολόγου, πρόσφυγα τότε ἐν Ρώμῃ καὶ ὑπὸ τοῦ Πάπα προστατευομένην, Ζωήν, ἡ ὁποία, μετὰ τὸν γάμον, μετωνομάσθη Σοφία. Ὁ γάμος οὗτος τοῦ Ἰβὰν μετὰ τῆς ἐκγόνου τῆς τελευταίας αὐτοκρατορικῆς Οἰκογενείας τῆς Ἀνατολῆς ἐτελέσθη μεγαλοπρεπῶς ἐν τῷ Βατικανῷ [1], ὅτε δ' ἡ γαμήλιος πομπὴ

[1] Περὶ τοῦ γάμου τούτου ἔχομεν μακρὰν καὶ γλαφυρὰν πραγματείαν τοῦ Le P. Pierling, «Mariage d'un Tsar au Vatican» ἐν «la Russie et le Saint-Siège...», Paris 1896 τ. I, σ. 107-185. Πρβλ. Hertzberg, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ ἀρχαίου βίου, ἑλλην. μετ. Β'. σ. 712 σημ. Σημειωτέα καὶ ἡ πραγματεία τοῦ κόμητος Khreptovitch-Boutenev: «Ὁ γάμος τῆς Σοφίας Παλαιολόγου καὶ Ιωάννου τοῦ III» ἐν ФЛОРЕНЦІЯ И РИМЪ, Μόσχα, 1909 σ. 24-56 (ρωσιστί). Τὴν μελέτην τοῦ Papadopol-Calimach: «Sofia Paleolog», ἐν Βουκουρεστίῳ, 1895, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω.

ἐξεκίνησεν ἐκ Ρώμης κατευθυνομένη εἰς Μόσχαν, πλῆθος Ἑλλήνων καὶ Ἰταλῶν λογίων καὶ πολιτικῶν ἠκολούθησεν. Ἐκ τούτων ἀναφέρονται ὁ Δημήτριος Ράλλης, ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις, ὁ Δημήτριος Τραχανιώτης ἢ Ταρχανιώτης [1]. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Δημήτριος Ράλλης ἦτο φίλος καὶ στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς τοῦ Μαρούλλου. Ὁ δὲ μνημονευόμενος Ταρχανιώτης θὰ εἶναι ἀσφαλῶς συγγενὴς τοῦ ποιητοῦ, μέλος τῆς ἀκολουθίας τῶν Παλαιολόγων. Εἶναι λοιπὸν πολὺ πιθανὴ ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ Μάρουλλος εἴτε τὸν Δημήτριον Ράλλην εἴτε τὸν συγγενῆ του Ταρχανιώτην συνοδεύων, ἦλθεν εἰς τὴν Ρωσσίαν. Ἄλλο γνωστὸν σημεῖον τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἡ συμμετοχή του ὑπὸ τὴν σημαίαν Καρόλου τοῦ Η' τῆς Γαλλίας κατὰ τὴν ἐναντίον τῆς Νεαπόλεως ἐπιδρομήν του, τὸ ἔτος 1493 [2]. Εἶναι δι' ἐμὲ ἀνεξήγητος ἡ στάσις του αὕτη ἐναντίον τῆς Νεαπόλεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐχρεώστει τόσα καὶ ἀπὸ τὴν ὑλικὴν καὶ ἀπὸ τὴν πνευματικήν του δύναμιν. Πιθανῶς ἀνωτέρα ἀνάγκη τὸν ἔφερεν εἰς τοῦτο. Ἴσως ὅμως νὰ ἠπατήθη ἐκ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Καρόλου. Ἔχομεν μερικὰ ἐπιγράμματα τοῦ Μαρούλλου πρὸς τὸν Γάλλον βασιλέα, διαφωτιστικὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Εἰς ἓν τούτων λέγει [3].

Quem (δηλ. τὸν Κάρολον) tellus Ausonis hinc vocat
Illinc solutis Graecia crinibus.

Ἴσως ὁ δυστυχὴς ποιητὴς εἶχε πιστεύσει ὅτι ὁ Κάρολος ἤθελε γίνει ὁ ἐλευθερωτὴς τῆς δούλης πατρίδος του, ὡς πολλοὶ λόγιοι τῆς ἐποχῆς του!

Συναφὲς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐκστρατείας τοῦ Καρόλου καὶ τῆς ὑπὸ τοῦτον συμμετοχῆς τοῦ Μαρούλλου εἶναι καὶ ἄλλο, ἐάν, δηλαδή, ὁ τελευταῖος ἠκολούθησε τὸν βασιλέα εἰς τὴν Γαλλίαν μετὰ τὴν ἧτταν τῆς Νεαπόλεως. Τὸ ζήτημα ἠγέρθη ἐξ ἐπιγράμματος τοῦ Πέτρου Crinito, [4] ἐν τῷ ὁποίῳ λέγει ὁ ποιητὴς ἀναφερόμενος πρὸς τὸν Μάρουλλον: «tuam Galliam». Τὴν φράσιν ταύτην σχολιάζων ὁ Hodius [5] διερωτᾶται: ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὁ Crinitus

[1] Pierling, Αὐτόθι, σ. 161 Πρβλ. καὶ A. Rambaud, Histoire de la Russie, 7e édition, Paris, 1918 σ. 200-201.

[2] βλ. Κ. Ν. Σάθα, Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τόμ. 7ος σ. I. τοῦ προλόγου.

[3] Epigram. IV, 31, στ. 5-6. Περὶ τῶν ὑποσχέσεων τοῦ Καρόλου διὰ τὴν ἐναντίον τῶν Τούρκων ἐκστρατείαν καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος βλ. προχείρως Κ. Ν. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, Ἀθήνησι, 1869 σ. 50 ἑ.

[4] «De honesta disciplina... Poematun libri duo» Basileae 1532, σ. 552 στ. 20: «aut tuam Galliam petas».

[5] Ἔνθ' ἀν σ. 279. Ὁ κ. H. Pernot γράφων (Etudes de Litter. grecque Mod. I, σ. 192) «... treize ans après la date où il (ὁ Remard δηλ.) avait composé l'épitaphe d'un autre Grec, vivant également en France, Marulle Tarchaniote...», ἦτο, φαίνεται, πεπεισμένος ὅτι ὁ Μάρουλλος ἔζησεν ἐν Γαλλίᾳ. Περὶ τούτου ὅμως οὐδεμίαν θετικὴν μαρτυρίαν ἔχομεν.

ὅτι ὁ Μάρουλλος διέμεινεν ἐν Γαλλίᾳ ἢ ὅτι ἐπολέμησεν ὑπὲρ αὐτῆς κατὰ τὸν πρὸς τὴν Νεάπολιν πόλεμον; Καὶ ὀρθῶς ἐπιφέρει «judicent alii». Καὶ πράγματι τὸ ζήτημα, διὰ τὴν ἔλλειψιν ἄλλης μαρτυρίας, θὰ μείνῃ διὰ παντὸς ἄλυτον. Καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη ἐκδοχὴ φαίνεται πιθανὴ καὶ δεδικαιολογημένη.

Ἀνάλογα ζητήματα γεννῶνται καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραμμάτων του ἀναφερομένων εἰς τοὺς διαφόρους ἄρχοντας καὶ βασιλεῖς καὶ μάλιστα ἐκ τῶν πρὸς τὸν Μαξιμιλιανὸν τῆς Γερμανίας καὶ τὸν Κορβῖνον τῆς Οὐγγαρίας ἀφιερωμένων. Ὁ Bruns [1] διατυπώνει τὴν γνώμην ὅτι ὁ Μάρουλλος ἔλαβε μέρος εἰς τὰς κατὰ τῶν Τούρκων ἐπιθέσεις τοῦ Μαξιμιλιανοῦ (1492) ὑπὸ τὴν γερμανικὴν σημαίαν, ἐπιφυλακτικώτερον δὲ ἐκφράζει τὴν εἰκασίαν ὅτι οὗτος ὑπηρέτησεν ὡς στρατιώτης καὶ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Κορβίνου [2]. Αἱ δύο αὗται ἀπόψεις, καὶ προπάντων ἡ πρώτη, εἶναι πιθαναί. Εἰς τὰ ἐπιγράμματα ὅμως οὐδεμία σαφὴς μνεία περὶ τούτου γίνεται καὶ ἐπομένως ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα ἐπιφυλακτικοί.

Βραδύτερον ὁ ποιητὴς ἐγκατέλειψε τὸ στρατόπεδον, διὰ νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὴν θεραπείαν τῶν Μουσῶν. Τὸ μεγαλήτερον εὐτύχημά του ἦτο ὅτι ἠδυνήθη νὰ ζήσῃ εἰς τὰ τρία ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων φιλολογικῶν κέντρων τῆς ἐποχῆς του, τὴν Βενετίαν, τὴν Νεάπολιν καὶ τὴν Φλωρεντίαν. Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἐν Βενετίᾳ ἔλαβε τὰ πρῶτα μαθήματα ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ σοφοῦ Σαβελλίκου. Ἀνδρωθέντα πλέον ἐδέχθη αὐτὸν ἡ Νεάπολις. Ἐκεῖ ἡ τροπὴ πρὸς τὸν ἀρχαῖον πολιτισμὸν καὶ αἱ ἀνθρωπιστικαὶ σπουδαὶ εἶχον παρασκευάσει μίαν φιλολογικὴν κίνησιν ἐκτάκτου σημασίας. Κέντρον τῆς κινήσεως ταύτης ἦτο ἡ Ἀκαδημία τοῦ Πανορμίτου, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Academia Pontaniana. Ὁ Ἰωάννης Ποντάνος, ὁ ἐξ Ὀμβρικῆς εὐγενής, λόγιος καὶ ποιητὴς ἀξιολογώτατος, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου του Πανορμίτου κατώρθωσε διὰ τῆς προσωπικότητός του νὰ συγκεντρώσῃ περὶ ἑαυτὸν πολλοὺς τῶν συγχρόνων λογίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸν Sannazaro, τὸν κόμητα Policastro, τὸν Ἀντ. Ferrari, τὸν Gabriele Altilio κ.λ. καὶ νὰ ἱδρύσῃ ἀκαδημίαν [3]. Εἰς τὰς τερπνὰς καὶ σοφὰς συνεδριάσεις ταύτης ἐσυζητοῦντο διάφορα φιλολογικὰ καὶ καλολογικὰ θέματα, τῶν ὁποίων μικρὰν ἰδέαν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν περισωθέντων διαλόγων τοῦ

[1] Ἔνθ' ἀν. σ. 113.

[2] Αὐτόθι, σ. 113.

[3] Περὶ ταύτης βλ. R. da Sarno, Vita Pontani, 1761, σ. 19. Tiraboschi, Storia della letter. Ital. Milano, 1824, VI σ. 167 ἑ., Lomonaco, «Giovanni Pontano» ἐν Opere τ. 7 σ. 176. Gaspary, Ἱστορ. Ἰταλ. Λογ. Β'. σ. 377 ἑ. Ἀναγραφὴν τῶν μελῶν τῆς Ἀκαδημίας βλ. ἐν Gianonne, Dell' Istoria civile del Regno di Napoli, 1723 τ. III, βιβλ. 28, κεφ. 3 σ. 427 ἑ. Ἐν σ. 475 ἀναφέρεται καὶ ὁ Μάρουλλος. Ὁ συγγραφεὺς λέγει: «Marcello di Constantinopoli», ἔνθα, βεβαίως, πρέπει νὰ διορθωθῇ Marullo. Βλέπε καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Μαρούλλου: Ad Sodales, Epigram. I. ἀρ. 54.

Ποντάνου [1]. Εἰς τὸν κύκλον τῶν λογίων τούτων εἶχε τὴν εὐτυχίαν νὰ συμπεριληφθῇ καὶ ὁ Μάρουλλος μετὰ τοῦ φίλου του Μανιλίου Ράλλη [2]. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν λοιπὸν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἠδυνήθη καλλίτερον νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν μελέτην τῆς λατινικῆς φιλολογίας καὶ γενικῶς τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, νομίζω δὲ ὅτι τὴν ἀγάπην του διὰ τὸν Λουκρήτιον ἐκληρονόμησε παρ' αὐτοῦ τοῦ Ποντάνου [3]. Ἐν Νεαπόλει ἐξετιμήθη ἰδιαιτέρως ὑπὸ τῶν συγχρόνων λογίων, τῶν ὁποίων κρίσεις θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Ἐπὶ τοῦ παρόντος νομίζω ὅτι ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ σύγχρονος καὶ ὀλίγον νεώτερος καὶ ἐκ τῶν μεγίστων τῆς Ἰταλίας ποιητὴς Λουδοβῖκος Ἀριόστος τάσσει τὸ ὄνομα τοῦ Μαρούλλου παρὰ τὸ τοῦ Ποντάνου καὶ μάλιστα πρὸ αὐτοῦ. Dianzi Marullo ed il Pontan per vui...» [4].

Ἐκ Νεαπόλεως μετέβη, ἄγνωστον ἀκριβῶς πότε, εἰς Φλωρεντίαν. Ἐκεῖ ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ μεγάλου προστάτου τῶν γραμμάτων Λαυρεντίου Μεδίκου τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, ὁ ὁποῖος, ὡς φαίνεται, ὑπῆρξε μέχρι τέλους χορηγὸς καὶ ὑποστηρικτὴς τοῦ Μαρούλλου. Ὁ σύγχρονος Πέτρος Crinito, ἔνθ. ἀν. σ. 545 στ. 6 ἑ. λέγει περὶ τῆς ξενίας, τὴν ὁποίαν ὁ Λαυρέντιος παρεῖχε δαψιλῶς εἰς τὸν Μάρουλλον:

> *. . . Qua noster Medices, Pieridum parens*
> *Marulle, hospitium dulce tibi exhibet;*
> *Ac te perpetuis muneribus fovens,*
> *Phoebum non patitur tela resumere.*

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ποιητής, εὐγνωμονῶν, ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Λαυρέντιον τὰ ἐπιγράμματά του, συνοδεύσας αὐτὰ δι' ὀλίγων ἀφιερωτικῶν στίχων, ἐν τοῖς ὁποίοις κάμνει λόγον περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς στρατιωτικῆς του ζωῆς. Ἐκτὸς τοῦ Λαυρεντίου ὁ Μάρουλλος εἶχε Μαικήναν τὸν Ἀντώνιον principem Salernitarum [5], ἄνδρα γενναιόδωρον καὶ τῶν Γραμμάτων ὑποστηρικτήν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀφιερώνει πλεῖστα τῶν ἐπιγραμμάτων του. Ἐκ τούτων ἕν, χαρακτηριστικόν, ἀναφέρω ἐνταῦθα (Epigram. I ἀρ. 12).

> *Das gemmas aurumque; ego tibi carmina tantum*
> *Sed si bona fuerint, plus ego do.*

Ἐν Φλωρεντίᾳ ὁ Μάρουλλος ἠγάπησε τὴν Ἀλεξάνδραν, θυγατέρα τοῦ

[1] Gaspary, Ἔνθ' ἀν. σ. 380 ἑ.

[2] Gyraldi, De poetis nostrorum temporum, herausgegeben von K. Wotke, Berlin, 1894 σ. 16 ἐν τῇ συλλογῇ: Lateinische Litteraturdenkmäler des XV und XVI Jahrhunderts, herausgegeben von Max Hermann, ἀριθμ. 10.

[3] Ὁ Ποντάνος ἐμελέτα νὰ γράψῃ διδακτικὸν ἔπος κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Λουκρητίου, βλ. Gaspary, Ἔνθ' ἀν. σ. 377.

[4] Orlando furioso, XXVII, 8.

[5] Πρβλ. καὶ Hodius, Ἔνθ' ἀν. σ. 278.

γραμματέως τῆς Φλωρεντινῆς Δημοκρατίας καὶ λογίου Βαρθολομαίου Σκάλα, τὴν ὁποίαν βραδύτερον συνεζεύχθη. Ὁ περιπαθὴς οὗτος ἔρως καὶ ὡς ἔλεγεν ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς «primus ardor et ultimus» (Epigr. I, ἀρ. 45 στ. 6) ἐνέπνευσε τὰ πλεῖστα τῶν ἐπιγραμμάτων, τὰ ad Neaeram [1] ἀναφερόμενα, εἰς τὰ ὁποῖα ἔχομεν πιστὴν εἰκόνα τῶν συναισθημάτων τοῦ Μαρούλλου. Καὶ εἰς τοῦτο ἀκόμη ὑπῆρξε συνεπὴς πρὸς τὴν ἐποχὴν καὶ τὸ περιβάλλον του. Ἡ Ἀλεξάνδρα ἦτο λογία καὶ ποιήτρια [2], πρὸ παντὸς ὅμως ἐφημίζετο διὰ τὴν ὡραιότητά της. Ἦτο μαθήτρια τοῦ Ἰανοῦ Λασκάρεως, φίλου τοῦ Μαρούλλου, τοῦ ὁποίου μερικὰ ἑλληνικὰ ἐπιγράμματα ἔχουν ἀφιερωθῆ εἰς αὐτὴν [3]. Τὸ ὄνομά της συνεδέθη πρὸς πολλοὺς τῶν λογίων τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὁ Pico de la Mirandola τῆς ἀφιέρωσε ἐρωτικὰ ποιήματα. Τοῦτο ἐξώργιζε τὸν Μάρουλλον, ὁ ὁποῖος ἀπήντα διὰ λατινικῶν ἐπιγραμμάτων.

Quid me versiculis tuis lacessis?
Nunc vultus nitidae meae puellae
Nunc mirantibus aureos capillos;
Et quae non tua sunt, sceleste, colla.[4]

Τὰ πράγματα ἔλαβον σοβαρωτέραν μορφὴν μεταξὺ τοῦ Μαρούλλου καὶ τοῦ Ἀγγέλου Πολιτιανοῦ. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἠγάπα σφοδρῶς τὴν Ἀλεξάνδραν, χωρὶς νὰ ἐπιτύχῃ ἀνταπόκρισιν. Ἔγραφε καὶ ἀπέστελλε πρὸς αὐτὴν ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ ἐπιγράμματα [5], εἰς τὰ ὁποῖα ἐκείνη ἀπεκρίνετο διὰ στίχων ἑλληνικῶν [6], ἱκανῶν νὰ μᾶς δείξουν ὅτι ἦτο ἐγκρατὴς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ μετρικῆς. Ὁ Πολιτιανὸς ὑμνεῖ τὰς πνευματικὰς καὶ σωματικάς της ἀρετὰς διὰ τοῦ ἑξῆς ἐπιγράμματος [7].

[1] Οὕτως ὀνομάζει ὁ Μάρουλλος τὴν Ἀλεξάνδραν Σκάλα. Ἡ συνήθεια αὕτη εἶναι πολὺ παλαιά. Ἤδη ὁ Κάτουλλος καὶ ὁ Τίβουλλος ἔκρυπτον τὸ ὄνομα τῆς ἐρωμένης των ὑπὸ ψευδώνυμα (Λυδία κλ.). τὸ ὄνομα Neaera, ῥωμαϊκόν, ἔλαβεν ὁ ποιητὴς παρὰ τῶν Λατίνων. Ὁ Ὁράτιος τὸ ἀναφέρει (Ὠδαὶ III, 14, 21). «Dic et argutae properet Neaerae murreum nodo cohibere crinem» καὶ Ἐπῳδ. 15, 11: «o dolitura mea multum virtute Neaera»! Πρβλ καὶ Τίβουλλον III, 1, 6. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐκ τῶν συγχρόνων ὁ Petrus Crinitus ἔγραψεν ἐπιγράμματα ad Neaeram, Ἔνθ. ἀν. σ. 541, 572 κ. ἀ.

[2] Πβλ. A. Chiesa, Theatro delle Donne letterate In Mondovi, 1620 σ. 80. Ἡ Ἀλεξάνδρα μετέφρασε πονημάτιά τινα τοῦ Ἀβικέννα, τὰ ὁποῖα ὅμως ἐχάθησαν τῷ 1557 κατὰ τὴν μεγάλην πλημμύραν τοῦ Ἄρνου.

[3] Πρβλ. Η. Βουτιερίδη, Ἱστορ. Νεοελ. Λογοτ. Α΄. σ. 239.

[4] Epigramm. III. 6, στ. 5-8. Ὁ Μάρουλλος ἔγραψε βραδύτερον ὡραῖον ἐπίγραμμα (Epigram. VI, 30) ἐπὶ τῷ προώρῳ θανάτῳ τοῦ Pico. Περὶ τῶν σχέσεών των βλ. καὶ κατωτέρω.

[5] A. Politiani, Opera Lugduni, 1537, τ. III σ. 360-363.

[6] Αὐτόθι, σ. 362.

[7] Αὐτόθι σ. 361-362. Πρβλ. G. Carducci, Le Stanze, l'Orfeo e le Rime di Angelo Poliziano, Firenze, 1863 σ. CIX τοῦ προλόγου.

Εὕρηχ', εὕρηχ' ἣν θέλον, ἣν ἐξήτεον αἰεί,
ἣν ᾔτουν Ἔρωθ', ἣν ὠνειροπόλουν,
Παρθενικήν, ἧς κάλλος ἀκήρατον, ἧς δ γε κόσμος
οὐκ εἴη τέχνης, ἀλλ' ἀφελοῦς φύσεως.
Παρθενικήν, γλώττῃσιν ἐπ' ἀμφοτέρῃσι κομῶσαν,
ἔξοχον ἔν τε χοροῖς, ἔξοχον ἔν τε λύρῃ,
ᾗς περὶ εὐφροσύνη τ' εἴη χαρίτεσσι θ' ἅμιλλα
τῇ κ' εἰ τῇ ταύτην ἀντιμεθελκομέναις.
Εὕρηχ' (sic) *οὐδ' ὄφελος, καὶ γὰρ μόλις εἰς ἐνιαυτὸν*
Οἰστροῦντι φλογερῶς ἔστιν ἅπαξ ἰδέειν.

Εἶναι πιθανώτατον ὅτι ἡ σύζευξις τοῦ Μαρούλλου μετὰ τῆς Ἀλεξάνδρας ὑπῆρξεν ὁ λόγος τῆς πρὸς τὸν Ἄγγελον Πολιτιανὸν ἔχθρας του. Ὁ τελευταῖος οὗτος εἰς πολλὰ ἐπιγράμματά [1] του ἐπιτίθεται μετὰ δριμύτητος, οὐχὶ ἄλλωστε ἀγνώστου εἰς τὸν βίαιον Φλωρεντηνόν, ἐναντίον Mabilius τινός, ὑπὸ τὸν ὁποῖον νομίζεται ὅτι κρύπτεται ὁ Μάρουλλος. Ἐκ τούτων ἀναφέρω ἕν, τὸ συντομώτερον, ὅσον καὶ περιεκτικόν, μαρτυροῦν τὴν εὐφυΐαν τοῦ ποιητοῦ του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀδικίαν αὐτοῦ.

Innumerae tibi sunt, Mabili, in carmine mendae,
Atque ubi sint quaeris; per mare quaeris aquam[2].

Εἰς τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα καὶ ἐναντίον τοῦ Πολιτιανοῦ ἀναφέρονται τὰ εἰς Ἔκνομον ἐπιγράμματα τοῦ Μαρούλλου βλ. Epig. III, 10, 18, 26, 38, 44, 49, IV, 14, κ. ἄ. [3].

Διεσώθη ὅμως μέχρις ἡμῶν ἐπίγραμμα τοῦ Πολιτιανοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ γίνεται ἐπαινετικώτατος λόγος περὶ Μαρούλλου. Τὸ ἐπίγραμμα ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Λαυρέντιον Μέδικον, ζητήσαντα, προφανῶς, ἀπὸ τὸν Πολ. νὰ τοῦ διατυπώσῃ τὴν γνώμην του περὶ τοῦ ποιητοῦ τοῦ βιβλιαρίου τῶν ἐπιγραμμάτων· λέγει δὲ συγκεκριμένως· «nil argutius elegantiusque isto, quem tibi dedicat, libello, nec tot prata coloribus novum ver pingit» [4]. Ἐκ τούτου ὁ E. Legrand [5] φέρεται εἰς τὴν γνώμην, ὅτι τὰ περὶ ἔχθρας τῶν δύο ποιητῶν στηρίζονται ἐπὶ παρεξηγήσεως τῶν ἐπιγραμμάτων τοῦ Πολιτιανοῦ. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος τοῦ Legrand ἀντιφάσκει πρὸς τὴν σύγχρονον παράδοσιν, ἡ ὁποία ὁμοφώνως παραδέχεται τὴν ἔχθραν ταύτην. Τὴν ἀντίφασιν μεταξὺ

[1] Politiani, Opera, Ἔνθ' ἀν. σ. 292, 303, 309, 314.

[2] Αὐτόθι, σ. 292.

[3] Πρβλ. J. Mazzoni, Della difesa della Comedia di Dante, In Cesena 1587 σ. 548

[4] A. Poliziano, Prose volgari inedite e poesie latine e greche, Firenza 1867 σ. 124.

[5] Bibliogr. Hellén. du XV et XVI siècle t. I, σ. 197 σημ. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Mabilius κρύπτεται, κατὰ τὸν Legrand, ὁ φίλος τοῦ ποιητοῦ Μανίλιος Ῥάλλης. Πρβλ. καὶ Ἀντ. Χατζῆ, Οἱ Ραούλ, Ράλ, Ράλαι Kirchhain, 1909 σ. 60.

τῶν ἐπιγραμμάτων τούτων δυνάμεθα, νομίζω, νὰ ἐξηγήσωμεν ἀφ' ἑνὸς μέν, ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ ἐπαινετικὸν ἐπίγραμμα ἐγράφη εἰς ἐποχὴν συμφιλιώσεως τῶν δύο ποιητῶν, ἀφ' ἑτέρου δέ, ἐὰν σκεφθῶμεν ὅτι ὁ Πολιτιανός, ἰδιαιτέρως ὑπὸ τοῦ Λαυρεντίου εὐεργετηθείς, ἰδίστασε νὰ ἐκφέρῃ δυσμενῆ κρίσιν περὶ τοῦ βιβλιαρίου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀφιερωθῆ εἰς τὸν προστάτην του. Προσέτι γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὸν ἀγῶνα μεταξὺ αὐτῶν ἔλαβε μέρος καὶ τρίτος, φίλος τοῦ Μαρούλλου καὶ μέλος ἐκλεκτὸν τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ποντάνου, ὁ Ἰωάννης Sannazaro, ὁ ὁποῖος ἔγραψε δύο μακρὰ ἐπιγράμματα κατὰ τοῦ Πολιτιανοῦ [1]. Ἐγεννήθη βραδύτερον καὶ ἄλλο ζήτημα· ἂν αἰτία τῆς ἔχθρας των ὑπῆρξεν ἡ Ἀλεξάνδρα Σκάλα ἢ ἁπλῶς φιλολογικὴ ἀντιζηλία. Ὁ Gaspary [2] ἀποκλείει τὸ πρῶτον. Οἱ Lomonaro [3] καὶ Fabroni [4] προσπαθοῦν νὰ κολάσουν τὸ ζήτημα ἀποδίδοντες τὴν ἔχθραν καὶ εἰς τὰς δύο αἰτίας. Ὁ πρῶτος ἐκφραστικώτατα λέγει: «Sieché combattuto non solo dalla passione della gloria, ma anche da quella del amore». Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Πολιτιανὸς ἦτο ἄνθρωπος βιαίου χαρακτῆρος καὶ ἐγωιστής. Ἐν τῇ περιπτώσει ὅμως ταύτῃ, νομίζω ὅτι μᾶλλον λόγοι ζηλοτυπίας ἐρωτικῆς ὑπηγόρευσαν τὰ πικρὰ ἐκεῖνα ἐπιγράμματα. Δόξαν εἶχεν ἀρκετήν, ὥστε νὰ μὴ ζηλεύῃ τὴν τοῦ Μαρούλλου. Τοὐναντίον ἀνωτέρω εἴδομεν τὰ αἰσθήματα τοῦ Πολ. διὰ τὴν Ἀλεξάνδραν καὶ πειθόμεθα ὅτι ὁ γάμος αὐτῆς μετὰ τοῦ Μαρούλλου, θὰ ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ἐξοργίσῃ τὸν βίαιον χαρακτῆρά του [5].

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ βίου του ὁ Μάρουλλος συνεδέθη μετὰ πολλῶν καὶ μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἐξετιμήθη πολὺ παρ' αὐτῶν, γενόμενος ἐν Νεαπόλει μὲν μέλος τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ποντάνου, ἐν δὲ τῇ Φλωρεντίᾳ προστατευόμενος τοῦ Λαυρεντίου καὶ γαμβρὸς τοῦ Βαρθολομαίου Σκάλα. Ὁ θάνατός του ἐγένετο αἰτία νὰ γραφοῦν πολλὰ ἐπιγράμματα, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ κατωτέρω ὁ προσήκων λόγος. Ἐνταῦθα ἀρκούμεθα νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὑπῆρξε φίλος στενὸς τοῦ Μανιλίου Ράλλη, εἰς τὸν ὁποῖον ἀφιερώνει ἐπιγράμματά του, πρὸς τὸν Ἰανὸν Λάσκαριν, τὸν Δημήτριον Χαλ(κο)κονδύλην καὶ τὸν Θεόδωρον Γαζῆν. Ὁ Ἰανὸς Λάσκαρις γράφων πρὸς τὸν Δημήτριον Χαλ(κο)κονδύλην λέγει μεταξὺ ἄλλων: «Ἔρρωσο σὺν

[1] J. Sannazarii, Opera omnia Latine scripta nuper edita, (Venetiis) 1534, φύλ. 44-45 (ἐλεγεῖαι καὶ ἐπιγράμματα). Πρβλ. Lomonaco, Ἔνθ' ἀν. σ. 207 καὶ Fabroni Elogj, Parma 1800, σ. 140.

[2] Ἔνθ' ἀν. σ. 867.

[3] Ἔνθ' ἀν. σ. 205.

[4] Ἔνθ' ἀν. σ. 138.

[5] Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχει καὶ ὁ Mencken, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ ἐπιμελεστάτῃ μελέτῃ του, περὶ Πολιτιανοῦ Historia vitae et in litteras meritorum Angeli Politiani . . . Lipsiae 1736 σ. 380 κ. ἑ. συγκεντρώνει τὰ ἐναντίον τοῦ Μαρ. ἐπιγράμματα. Ὁ αὐτὸς σ. 390 ἐκφράζει τὸν γνώμην ὅτι καί τινα ἐπιγράμματα τοῦ Πολ. Ad invindum ἀπευθύνονται ἐναντίον τοῦ Μαρούλλου. Οὐδεμίαν ὅμως θετικὴν ἔνδειξιν ἔχομεν.

τοῖς φιλτάτοις καὶ τὸν ἐμὸν Μάρουλλον... προσαγόρευσον ὡς ἀπ' ἐμοῦ» [1]. Αὐτὸς δὲ ὁ Δημήτριος Χαλκονδύλης γράφων πρὸς τὸν Δημήτριον Μάρκελλον λέγει περὶ τοῦ Μαρούλλου. «Marullum meum valere gaudeo, sed nollem eum tam longo et diuturno ocio inerte languere» [2].

Τὸ τέλος τῆς ζωῆς τοῦ Μαρούλλου ἦτο καὶ αὐτὸ ἰδιόρρυθμον. Εἶχε μεταβῆ εἰς Βολτέρραν, ὁπόθεν ἐπανήρχετο εἰς Φλωρεντίαν ἔφιππος, προσπαθήσας δὲ νὰ διαβῇ τὸν ὠγκωμένον ποταμὸν Cecina παρεσύρθη ὑπὸ ῥεύματος καὶ ἐπνίγη [3]. Ὁ θάνατός του τίθεται εἰς τὸ ἔτος 1500, μόνον δὲ ὁ Σάθας [4], ἄγνωστον ποῦ στηριζόμενος, λέγει ὅτι ἀπέθανε τῷ 1499. Ὑπάρχει μία μαρτυρία τοῦ Paolo Giovio (Jovius), [5] καθ' ἣν ὁ ποιητὴς ἀπέθανε τὴν αὐτὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ δοὺξ τοῦ Μιλάνου Λουδοβῖκος Sforza, προδοθείς, ὡδηγήθη αἰχμάλωτος εἰς Γαλλίαν. Ὥστε ὁ θάνατος τοῦ Μαρούλλου θὰ συνέβη τὴν 10ην Ἀπριλίου τοῦ 1500. Ἐτάφη εἰς τὸ οἰκογενειακὸν κοιμητήριον τῶν Μαρούλλων εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Δομενίκου ἐν Ἀγκῶνι. Ἐπὶ τοῦ τάφου του ἐχαράχθη τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα [6].

Michaelis Tarchaniotae Murulli
Euphrosynes Tarchaniotae et Manilii Murulli filii
philosophi et poetae praestantissimi.
Dum floruit magnum decus Byzantii
Marullus alti lucidum Jovis domum
Laudesque factaque omnia extulit Deum
Visa suorum caede, patriaeque ignibus
Letho parentum, fortis exilium tulit
Sacris operatus Musis, fluvio perit.
Aliis dolendus ipse quae praeviderat
Aeternitatis templa non miser colit
Plectro et decorus aureo et toga gravis
Gravem facit cantu stupere Pierim.

[1] Παρὰ Legrand, Ἔνθ. ἀν. II, σ. 324. Ὁ αὐτὸς Ἰανὸς Λάσκαρις ἔγραψεν ἐπίγραμμα ἐπιτάφιον εἰς τὸν Μάρουλλον, Legrand, Ἔνθ. ἀν. I, σ. 198.

[2] Παρὰ Legrand, Cent-dix lettres grecques de Fr. Filelfe, Paris 1892, σ. 350.

[3] Λέγεται ὅτι παλαίων πρὸς τὸ ῥεῦμα ἐξέφερε βαρείας βλασφημίας κατὰ τοῦ Θεοῦ. Βλ. Ζαβίραν, σ. 82. Ἐννοεῖται, ταῦτα εἶναι μυθεύματα, προφανῶς στηριζόμενα εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ὁ Μάρουλλος ἦτο ἐθνικός. Ἐπίσης ῥητορικὴ καὶ πλαστὴ φαίνεται ἡ παρὰ Volteranus περιγραφὴ τοῦ θανάτου, De litteratorum infelicitate, ἔκδοσις τοῦ Amsterdam, 1647, σ. 114. Πρβλ. Εἰρ. Ἀσωπίου, Παλαιὰ καὶ νέα σ. 53.

[4] Νεοελλ. Φιλ. σ. 78. Ἐπίσης σφάλλεται καὶ ὁ Vossius, De poetis latinis. Amsterdam, 1654, σ. 81 θέτων τὸν θάνατον τοῦ Μαρούλλου εἰς τὸ ἔτος 1511.

[5] P. Jovii, Elogia virorum literis (sic) illustrium, Basileae 1576 σ. 35. Πρβλ. Bullart, Ἔνθ. ἀν. σ. 320.

[6] Παρὰ Hodius, Ἔνθ.' ἀν. σ. 291. Πρβλ. Brunet de Presles, Grèce depuis la conquête Romaine, Paris 1861, σ. 330, 50.

Ὡς ἐλέγομεν ἀνωτέρω, τὸ ποιητικὸν ἔργον τοῦ Μαρούλλου ἐγράφη λατινιστὶ ἀποτελεῖται δὲ ἐξ ἐπιγραμμάτων, ὕμνων καὶ ἑνὸς διηγηματικοῦ διδακτικοῦ ποιήματος ἀτελοῦς ἐπιγραφομένου «De principum institutione»[1]. Προτοῦ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ποιημάτων εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀπαριθμήσωμεν καὶ περιγράψωμεν τὰς ἐκδόσεις.

Ἡ ἀρχικὴ ἔκδοσις τῶν ἐπιγραμμάτων περιλαμβάνει μόνον δύο βιβλία. Ταύτην περιγράφει διὰ βραχέων ὁ Hain[2]. Ἐπὶ τοῦ προσθίου φύλλου φέρεται: Michaelis Marulli Constantinopolitani Epigrammata. Εἰς τὸ πρῶτον φύλλον τοῦ κειμένου retro: Michaelis Tarcaniotae Marulli Constantinopolitani, viri patricii Epigrammaton ad Laurentium Medicen Petri Francisci filium liber primus. Εἰς τὸ τέλος: Finis secundi libri» Ἀποτελεῖται ἐξ 28 φύλλων, δυστυχῶς ὅμως οὔτε χρονολογία οὔτε τόπος ἐκδόσεως ἀναγράφεται. Ἡ δευτέρα ἔκδοσις ἐγένετο ἐν Ρώμῃ τῷ 1490. Ὁ πλήρης αὐτῆς τίτλος ἔχει οὕτω: Michaelis Marulli Tarcaniotae s. Tarcagniotae Epigrammata ad Laurentium Medicen Petri Francisci filium, Romae per Eucharium Silber, alias Franck MCCCCXC[3]. Ταύτης ἀνατύπωσις ἐν τῷ ἰδίῳ τυπογραφικῷ ἐργαστηρίῳ ἐγένετο τῷ 1493[4]. Πληρεστέρα ἔκδοσις καὶ τῶν τεσσάρων βιβλίων τῶν Ἐπιγραμμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα διὰ πρώτην φορὰν συνεκδίδονται καὶ οἱ Ὕμνοι, ἐγένοντο ἐν Φλωρεντίᾳ τῷ 1497. Ὁ πλήρης τίτλος ἔχει ὡς ἑξῆς· ἐπὶ τοῦ προσθίου φύλλου: «Hymni et Epigrammata Marulli». Ἐπὶ τοῦ α΄ φύλλου τοῦ κειμένου: Michaelis Tarchaniotae Marulli Constantinopolitani, Epigrammaton ad Laurentium Medicen Petri Francisci filium, liber primus. Εἰς τὸ τέλος: Impressit Florentiae Societas Colubri VI Kal. Decembris MCCCCLXXXXVII. Τὰ φύλλα δὲν ἔχουν ἀρίθμησιν[5]. Ἡ ἑπομένη ἔκδοσις ἐγένετο ἐν Βονωνίᾳ τῷ 1504. Τίτλος: Hymni et Epigrammata Marulli. Τέλος: Impressum Bononiae per Benedictum Hectoris Bibliopolam et impressorem elegantissimum. Anno salutis MDIIII Idibus Martii[6]. Νεωτέρα ἔκδοσις ἐγένετο ἐν Στρασβούργῳ (Argontoraci) ἐπιμελείᾳ τοῦ Beatus Rhenanus, τῷ 1509. Τίτλος: Beati Rhenani ad lectorem paraenesis. Michaelis Tarchaniotae Marulli Constantinopolitani Epigrammata et Hymni. Τέλος: Hymnorum naturalium Marulli finis. Qui unus nostro aevo apertissime monstravit,

[1] Τὸ ἔργον φέρεται καὶ ὑπὸ τὸν ἁπλοῦν τίτλον: «Princeps».

[2] Repertorium Bibliographicum, Stutgart - Paris, 1831, vol. II pars I σ. 371.

[3] Hain. Αὐτόθι.

[4] Hain. Αὐτόθι.

[5] Τούτου ἀντίτυπον ὑπάρχει ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων, Réserve m. Yc 980,4ο. Ἐπὶ τῇ βάσει τούτου ἐγένετο ἡ περιγραφή. Πρβλ. καὶ Legrand, Bibliogr. Hellénique du XV et XVI Siècle, τόμ. III, σ. 72. ἑ.

[6] Πρβλ. Legrand, Bibl. Hellen. du XV et XVI siècle τ. III, σ. 152.

Naturam parentem, minime adhuc effoetam, suaque exhaustam virtute, quin ingenia et quidem optima cottidie possit producerre. Qua de re Beat. Rhenanus Helvetensis hoc distichon experte lusit:

Quod priscis similes meliora haec saecla poetas
Protulerint, vates Tarchaniota probat.

Argentoraci in aedibus Matthiae Schürerij, Artium doctoris. Julio Mense An. MDVIIII. Regnante imp. Caes. Maximiliano P. F. Aug. populique liberatore. «Εἰς τὰ Ἐπιγράμματα καὶ τοὺς Ὕμνους ἕπονται τὰ ἑξῆς ποιήματα: Ad illustrissimum principem Charolum Archiducem Burgundiae & caete. Varia Joannis Murmelli Ruremundensis carmina quibus titulis Charoleia. Τὸ ἔργον δὲν ἔχει ἀρίθμησιν[1]. Ἡ ἀμέσως ἑπομένη ἔκδοσις νεωτέρων ποιημάτων ἐγένετο ἐν Fano τῷ 1515 μετ᾽ ἄλλων τινῶν ἔργων. Τίτλος: Octavii Cleophili Fanensis, opera numquam alias impressa Anthropotheomachia. Historia de bello Fanensi et quaedam alia. Michaelis Tarchaniotae Marulli Neniae ejusdem Epigrammata, numquam alias impressa. M. Antonii Flaminii Carminum libellus, ejusdem Ecloga Thyrsis. Τέλος: Finis: impressum Fani in aedibus Hieronymi Soncini, idibus Septemb. MDXV[2]. Τοῦ Μαρούλλου τὰ ποιήματα περιέχονται εἰς τὰ φύλλα 66ro - 75vo. Δευτέρα ἔκδοσις τῆς ἐν Στρασβούργῳ γενομένης ὑπὸ τοῦ Beatus Rhenanus, ἐδημοσιεύθη ἐν Παρισίοις τῷ 1529 μετά τινων συμπληρώσεων. Τίτλος: «Michaelis Tarchaniotae Marulli Constatinopolitani, Epigrammata et Hymni. Parisiis apud Christianum V Vechel (sic), MDXXIX. Beati Rhenani, ad lectorem παραίνεσις. Symphorianus Trunellus Lugduneus ad Petrun donian carmen. Eusdem ad Zoilum Faleuciun carmen. Eiusdem distichon. Τὰ ἐπιγράμματα περιέχονται εἰς τὰ φύλλα 1ro - 50vo. Εἰς τὸ φύλλον 50ro - 50vo. Beatus Rhenanus Sapido suo S. Οἱ ὕμνοι περιέχονται εἰς τὰ φύλλα 51ro - 84vo. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο φύλλον περιέχεται καὶ τὸ δίστιχον τοῦ Be. Rhen. ὡς ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1509. Εἰς τὸ ἑπόμενον φύλλον (ἄνευ ἀριθμήσεως) Symphoriani Trunelli Lugdunei, Elegiacon. Εἰς τὸ ἐν Παρισίοις ἀντίτυπον ἐσταχώθησαν ὁμοῦ: «Elegiae ὁδοιπορικαὶ V. Ioachimi Camerarii et Carmen ὁδοιπορικὸν Jo. Lu. Brassicani Argentorati, anno MDXLI Mense Martio[3]. Ἡ πληρεστάτη πασῶν τῶν ἐκδόσεων εἶναι ἡ ἐν Βριξίᾳ τῷ 1532 γενομένη. Αὕτη περιλαμβάνει, πλὴν τῶν τεσσάρων βιβλίων τῶν Ἐπιγραμμάτων καὶ τῶν τεσσάρων βιβλίων τῶν Ὕμνων, τὰς πέντε Ἐλεγείας (Neniae) καὶ τὰ

[1] Ἀντίτυπον εὑρίσκεται ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων 4ο Réserve m Yc 891.

[2] Ἐθν. Βιβλ. Παρισ. Yc 1355 8ο.

[3] Ἐθν. Βιβλ. Παρισ. Réserve P. Yc. 1210 (1) 8ο

ἐπιγράμματα, τὰ ὁποῖα συνεξεδόθησαν διὰ πρώτην φορὰν τῷ 1515 μετὰ τῶν ποιημάτων τοῦ Ὀκταβίου Cleophilus. Τίτλος: Michaelis Tarchaniotae Marulli Constantinopolitani, Epigrammaton libri quatuor. Eiusdem Hymnorum libri quatuor. Eiusden Neniae quinque et alia quaedam Epigrammata. Omnia haec cura exactiori emendata candidatis Poeseos exhibentur. Τέλος: MDXXXII Mense Ianuari, Brixiae excudebatur apud Damianum et Jacobum Philippum fratres Brixianos Sumtum facientibus Bartholomaeo Mashara Brixiano et Petro Placentino Bibliopola»[1]. Ἑτέρα παρισιακὴ ἔκδοσις, μὴ ληφθείσης ὑπ᾽ ὄψιν τῆς ἐν Βριξίᾳ γενομένης οὔτε τῶν νέων τεμαχίων τῶν δημοσιευθέντων ὑπὸ τοῦ Cleophilus, ἐγένετο τῷ 1561. Τίτλος: Michaelis Tarchaniotae Marulli, Constantinopolitani, Epigrammata et Hymni. Parisii sapud Andeam Wechelum sub Pegaso in Vico Bellovaco, MDLXI. Τῷ 1578 ἐγένετο ἡ πρώτη, καθόσον τοὐλάχιστον γνωρίζω, ἔκδοσις τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ ποιήματος «De principum institutione ὁμοῦ μετ᾽ ἄλλων ποιημάτων, διδακτικῶν καὶ αὐτῶν, τοῦ Βελισαρίου Aquivivi Aragonii. Τίτλος: Belisarii Aquivivi, Aragoni, Néritinorum ducis, aliquot aureoli vere libelli, De principum liberis educandis. De venatione. De Aucupio. De re militari. De singulari certamine. His additum est elegans poematium Michaelis Marulli, de principum institutione, numquam hactenus editum. Basileae ex officina Petri Pernae (1578)[2]. Τὸ ποίημα τοῦ Μαρούλλου περιέχεται εἰς τὰς σελίδας 201 - 224. Εἰς τὸ τέλος ἀναφέρεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς ἐκδόσεως, ὁ ὁποῖος καὶ μερικὰς σημειώσεις ἐπέφερεν εἰς τὸ κείμενον, διὰ τοῦ ἑξῆς σημειώματος: «Accaiolus lectori: Hactenus inveni scriptum in archetypo Marulli, multis lituris scribillato». Τέσσαρα ἔτη βραδύτερον, τὰ ποιήματα τοῦ Μαρούλλου, ἤτοι τὰ Ἐπιγράμματα, οἱ Ὕμνοι τὸ «De principum Institutione, μὴ περιλαμβανομένων τῶν ὑπὸ τοῦ Cleopbilus ἐκδοθέντων περιελήφθησαν ἐν τῷ ἔργῳ: Poetae tres elegantissimi emendati eta ucti Michael Marullus, Hieronymus Angerianus, Ioannes Secundus. Parisiis, apud Dionysium Dunallium, sub Pegaso, in vico Bellovaco, 1582[3]». Τέλος, ὁ Σάθας, ἐκδίδων τὰ ἔγγραφα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τοὺς «Στρατιώτας» συνεξέδωκε τοὺς Ὕμνους, τὰ Ἐπιγράμματα, καὶ τὸ «De principum Institutione (Μνημ. Ἑλλ. Ἱστορίας Ζ′ 173 - 235 καὶ Η′ 592 - 608). Τοῦ διδακτικοῦ ποιήματος ἡ ἔκδοσις εἶναι κάπως καλλιτέρα, τὰ ἐπιγράμματα ὅμως ἐξεδόθησαν κακῶς, παραλειφθέντων καὶ στίχων καὶ ὁλοκλήρων ἀποσπασμάτων. Ἂς σημειωθῇ ἐπίσης ὅτι ἡ ἔκδοσις αὕτη μέρος μόνον τῶν Ἐπιγραμμάτων περιλαμβάνει. Ὁ ἴδιος ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Ζ′ τόμου τῆς Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης σ. ιδ′ - ιε′ καὶ ϱν′ δημοσιεύει μετάφρασιν ὀλίγων στίχων ἐκ τῶν Ὕμνων εἰς τὴν δημοτικήν, ὑπ᾽ αὐτοῦ φιλοπονηθεῖσαν[1].

[1] Πρβλ. Legrand, Ἔνθ᾽ ἀν. III, σ. 340.

[2] Ἀντίτυπον εὑρίσκεται ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων, 8° R 24331.

[3] Καὶ τούτου ὑπάρχει ἀντίτυπον: Yc 9713.

Πρῶτον κατὰ σειρὰν ἐκδόσεως ἔργον εἶναι τὰ ἐπιγράμματα. Ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων βιβλίων, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον περιέχει ἑξήκοντα καὶ τρία, τὸ δεύτερον τεσσαράκοντα καὶ ὀκτώ, τὸ τρίτον πεντήκοντα καὶ δύο καὶ τὸ τέταρτον τριάκοντα καὶ τρία ἐπιγράμματα. Ὁ χρόνος, καθ᾽ ὃν ἐγράφη ἕκαστον ἐπίγραμμα, πλὴν εὐαρίθμων τινῶν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς. Πάντως, ὡς ἐκ τοῦ εἴδους των, θὰ ἐγράφησαν κατὰ διάφορα χρονικὰ σημεῖα τῆς ζωῆς τοῦ ποιητοῦ καὶ κατόπιν συνήφθησαν εἰς ἓν ὅλον καὶ ἐξεδόθησαν. Εἶναι πιθανὸν ὅτι πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἀπεστάλησαν εἰς ὡρισμένα πρόσωπα καὶ ὅτι ἐκυκλοφόρησαν ἐν χειρογράφοις μεταξὺ στενοῦ κύκλου φίλων. Τὸ ὅλον ἔργον ἀφιεροῦται εἰς τὸν Λαυρέντιον Μέδικον, τῆς δ᾽ ἀφιερώσεως γίνεται μνεία ἐν τῷ πρώτῳ ἐπιγράμματι ἑκάστου βιβλίου. Τὸ πρῶτον ἀφιερωτικὸν ἐπίγραμμα (I, 1) ἔχει ὡς ἑξῆς:

Inter mille neces, durique incommoda Martis,
Quis putet Aonias posse iuvare deas?
Hic quoque, Laure, juvant, perque arma ensesque secuntur
Militiae comites nec pudet esse meae.
5. *Quaeque manus ferrum, posito fert ense libellos:*
Et placet, et Musis, est, sine, dulce nihil.
Sed tamen his studiis debetur lassa senectus:
Interea certe sudor uterque decet
In modo diverso gladios dum stringimus orbe
10. *Hoc tibi sinceri pignus amoris habe.*

Τὰ θέματά του ὁ ποιητὴς λαμβάνει ἐκ τῆς ζωῆς του, ἐκ τῶν διαφόρων σχέσεών του πρὸς φίλους, ἐκ τῆς Μυθολογίας, τῆς Ἱστορίας, καὶ τέλος ἐκ τῶν ἰδίων συναισθημάτων. Τὰ πλεῖστα τῶν ἐπιγραμμάτων ἀναφέρονται εἰς τὴν Νέαιραν καὶ τὸν πρὸς αὐτὴν ἔρωτά του (I, 2, 3, 13, 18, 21, 28, 37, 49, 53, 58,

[1] Ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Φ. Ὀρσίνου, ἡ ὁποία τώρᾳ ἀποτελεῖ μέρος τῆς Βατικανῆς, εὑρίσκεται ἀντίτυπον τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ἐκδόσεως (1497) τῶν Ὕμνων καὶ τῶν Ἐπιγραμμάτων μετὰ σημειώσεων τοῦ Ἰανοῦ Λασκάρεως. Πρβ. Nolhac, Bibliothèque de F. Orsini, σ. 159. Ἐπίσης ἐν τῇ αὐτῇ βιβλιοθήκῃ ἀπόκειται δύο μεγάλαι χειρόγραφοι συλλογαὶ ἐπιγραμμάτων διαφόρων ποιητῶν, ἀρχαίων καὶ νεωτέρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τοῦ Μαρούλλου. Δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, ἐὰν ἡ συλλογὴ αὕτη περιλαμβάνῃ ἄγνωστα ποιήματα τοῦ Μαρούλλου. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ὁ Colocci, ὑπὸ τοῦ ὁποίου τὴν ἐπιστασίαν συνεκροτήθη ἡ συλλογή, ἐσκόπευεν ἁπλῶς νὰ κάμῃ μίαν συναγωγὴν εὔχρηστον ἤδη γνωστῶν ἐπιγραμμάτων. Βλ. P. de Nolhac, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 255.

60, 61, II, 1, 7, 11, 31, 38, 39, 43, 47, III, 1, 3, 23, 25, 40, IV, 1, 3, 17), πολλὰ εἰς φίλους, προστάτας, ἄρχοντας καὶ βασιλεῖς (πρβλ. 1, 7, 9, 10, 12, 17, 19, 23, 29, 46, 48, κ. ἄ. II, 4, 8, 9, 13, 15, 19, 23, 33, 44, κ. ἄ, III, 2, 4, 6, 11, 16, 20, 51, 52, κ. ἄ. IV, 5, 6, 7, 10, 13, 18, 21, 25, 26, 27, 29, κ. ἄ. ἄλλη εἰς τὴν Μυθολογίαν (I, 11, 38, 43, 59, II, 2, 17, 18, 30, 40, 45, 46, III, 7, 19, 21, 34, 35, 41, 43, IV, 2, 12, 20), εἰς τὴν ἱστορίαν (I, 31, II, 5, 27, 29, III, 33, 42, 50, κ. ἄ), εἰς τὴν προτέραν, ἀρχαίαν καὶ μεσαιωνικήν, γραμματείαν (I, 16, III, 5, 12), εἰς τοὺς οἰκείους καὶ συγγενεῖς του (I, 5, 22, 27, 39, 52, II, 35, IV, 28), κλ. Τὰ ad Neaeram ἐρωτικὰ ἐπιγράμματα εἶναι κυρίως μικρὰ ποιήματα καὶ ἐλεγεῖα κατὰ τὸ πρότυπον τῶν λατίνων ἐλεγειακῶν, καὶ μάλιστα τοῦ Κατούλλου [1], ποιηθέντα. Συνήθως μικραὶ καὶ ἀσήμαντοι περιστάσεις τοῦ καθημερινοῦ βίου δίδουν τὸ θέμα ἐλαφρῶν ποιημάτων. Πότε τὰ ὡραῖα μαργαριτάρια τῆς φίλης του, ὡς ὁ στρουθὸς τῆς Λεσβίας τοῦ Κατούλλου (ἀρ. 2), πότε μικρὰ παράπονα, πότε ὑπερβολικὴ ἔκφρασις τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν βασάνων του ὑπαγορεύουν ἀφελεῖς καὶ κομψοὺς στίχους. Ὑπάρχουν πολλὰ ἐπιγράμματα, τὰ ὁποῖα, μὲ ὅλην τὴν ψυχρὰν ἐξωτερικήν των μορφήν, δύνανται καὶ σήμερον ἀκόμη νὰ τέρψουν. Ὡς παράδειγμα παραθέτω ἓν μόνον, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ποιητὴς συνώδευσε ἄνθη σταλέντα εἰς τὴν φίλην του (Epigr, I, 21).

Has violas atque haec tibi candida lilia mitto
Legi hodie violas, candida lilia heri
Lilia, ut instantis monearis, virgo, senectae
Tam cito quae lapsis marcida sunt foliis.
5. *Illae: ut vere suo doceant ver carpere vitae,*
Invida quod miseris tam breve Parca dedit.
Quod si tarda venis, non ver breve, non violas, sed
(Proh facinus!) sentes cana rubosque metes.

Γενικῶς δὲ τὰ ad Nearam ἐρωτικὰ ἐπιγράμματα χαρακτηρίζει ἔμμονος μελαγχολικὴ διάθεσις, ἡ ὁποία ἐμποδίζει τὸν ποιητὴν νὰ χαρῇ καὶ αὐτὰς ἀκόμη τὰς ὀλίγας στιγμὰς τῆς εὐτυχίας, ὅσας ἡ ζωὴ τοῦ δίδει. Εἶναι δὲ ὁ τρόπος τῆς ἐκφράσεως πάντοτε συγκρατημένος· οὐδέποτε κατέρχεται εἰς κατώτερον ἐπίπεδον, οὐχὶ ἄλλωστε ἀσύνηθες διὰ τὴν ἐποχήν. Τὴν Ἀλεξάνδραν, δὲν θεωρεῖ, ὡς αὐτοὶ ἀκόμη οἱ λατῖνοι, ἀντικείμενον κατωτέρας εὐτυχίας, ἀλλὰ ἠθικὴν δύναμιν ὑπερτέραν, ἱκανὴν νὰ κυβερνᾷ τὴν ζωήν του καὶ νὰ παρηγορῇ τὰ δεινὰ τῆς ἐξορίας του. (III, 25, 6).

Per te non grave erat domo carere.

Πλὴν ὅμως τῶν ἐλαφρῶν τούτων ποιημάτων, τὰ ὁποῖα δύνανται πρὸς

[1] Πβ. Munro, Lucrèce de Rerum natura γαλλ. μετ. A. Raymond, Paris 1900 σ. 33 καὶ J. Bruns, Ἔνθ'. ἀν. σ. 106.

στιγμὴν νὰ τέρψουν τὸν ἀναγνώστην διὰ τῆς ἀφελείας, χωρὶς ὅμως νὰ τοῦ ἀφήσουν διαρκεστέραν ἐντύπωσιν, ὑπάρχουν καὶ ὀλίγα σοβαρώτερα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ μᾶς κινήσουν τὸ ἐνδιαφέρον. Μεταξὺ τούτων τὴν κυριωτάτην θέσιν κατέχει ἡ μακρὰ καὶ πολύτιμος Ad Neaeram ἐλεγεία (II, 31), περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο καὶ ἀνωτέρω σποραδικῶς λόγος. Δι' αὐτῆς ὁ ποιητὴς ζητεῖ τὴν Ἀλεξάνδραν εἰς γάμον καὶ ἐκ τούτου λαμβάνει τὴν εὐκαιρίαν νὰ διηγηθῇ τὰς περιπετείας τῆς ἀληθῶς ῥωμαντικῆς του ζωῆς. Μολονότι ἡ μακρότης τῆς διηγήσεως καὶ ἡ ἔλλειψις αὐστηρᾶς ἑνότητος λυπεῖ κάπως τὴν σημερινὴν αἰσθητικήν, ὑπάρχουν ἀρκετοὶ στίχοι, ἱκανοὶ νὰ καταδείξουν ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν πραγματικὸν ποιητὴν μὲ πηγαίαν συναισθηματικότητα. Γενικῶς δὲ τὸ ποίημα μαρτυρεῖ εὐγενῆ ψυχήν, τὴν ὁποίαν ἐξήγνισεν ὁ πόνος καὶ ἡ πικρία μιᾶς διηνεκοῦς ἐξορίας. Ἀφηγεῖται τὰ τῆς ζωῆς του. Τὰ πρῶτα παιδικά του ἔτη ἐφαρμάκωσεν ἡ θλῖψις τῆς ἐξορίας καὶ ἡ κατάρρευσις τοῦ ἄλλοτε ἀνθοῦντος πατρικοῦ οἴκου. Μόλις δὲ ἤρχισαν «νὰ φύωνται ἐπὶ τῶν παρειῶν του οἱ πρῶτοι ἐφηβικοὶ ἴουλοι» ἡ ἀνάγκη τὸν ἥρπασε καὶ τὸν ἔφερεν εἰς τὰ ἀχανῆ πεδία τῆς παγερᾶς Σκυθίας, ὅπου ἐξέθετε τὴν ζωήν του εἰς κινδύνους καὶ περιπετείας, ὑποκείμενος εἰς τὴν δουλείαν δυστρόπου ἀρχηγοῦ καὶ τὰς προσβολὰς τοῦ ἀγρίου Βησσοῦ. Καὶ ὡσὰν νὰ μὴ ἤρκουν τὰ κακὰ ταῦτα, ἡ τύχη τὸν ἐστέρησε πρῶτον τῆς πολλὰ ὑποστάσης μητρὸς καὶ ὕστερον τοῦ νεαροῦ ἔτι ἀδελφοῦ του. Καὶ ἔμεινε μόνος εἰς τὸν κόσμον, μακρὰν τῆς πατρίδος, μακρὰν τῶν συμπολιτῶν. Καὶ ὅμως ταῦτα πάντα ὑπέφερεν εὐσταθῶς.

Omnia (quae) tulimus constanti corde: nec inter
Tot mala, mens animis concidit ipsa suis.

Ἀκολούθως λαμβάνει εὐκαιρίαν νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῶν ἠθῶν τοῦ αἰῶνος. Καὶ ἐνθυμεῖται ὅτι οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἔζων ἄνευ νόμων μέσα εἰς τὰ δάση καὶ τὰ ἀπόκρημνα σπήλαια. Καὶ ἡ Ἑλλὰς πρώτη διεμόρφωσε τὰ ἄξεστα ἤθη καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ δῶρα τῶν τεχνῶν τοῦ πολέμου καὶ τῆς εἰρήνης, καὶ κατέστησεν οὕτω τὴν ζωήν του εὐγενεστέραν. Τέλος ὁμιλεῖ περὶ τοῦ γένους του· «μὴ σὲ φοβήσῃ, λέγει, τὸ ὄνομα τοῦ ξένου· οὐδεμία γῆ εἶναι ξένη εἰς τὸν ἄνθρωπον».

Nec te terruerit peregrini nomen inane
Crede mihi, nulla est terra aliena viro.

Καὶ συνεχίζει λέγων περὶ τῆς προτέρας δόξης τῶν προγόνων του καὶ περὶ τῆς ἐκτιμήσεως, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος ἀπέκτησε. Τὸ ποίημα τελειώνει διὰ παρακλήσεως, ὅπως ἡ Ἀλεξάνδρα παύσῃ νὰ κατατρύχῃ αὐτόν.

Πλὴν τῶν ἐρωτικῶν ἐπιγραμμάτων ἔχομεν μερικὰ ἐπιτάφια, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζει συνήθως ζηλευτὴ ἐπιγραμματικότης, ἐνίοτε ὅμως καὶ ἔλλειψις πραγματικῆς συγκινήσεως.

Μεγάλη εἶναι ἡ κατηγορία τῶν ποιημάτων τῶν ἀναφερομένων πρὸς φίλους. Κυριώτεροι τούτων εἶναι ὁ Μανίλιος Ράλλης, ὁ Δημήτριος Χαλκονδύλης, ὁ Φραγκῖσκος καὶ Βαρθολομαῖος Σκάλας, ὁ Ἄκκιος Sincerus Sannazaro, τοὺς ὁποίους ὁ Μάρουλλος, κατὰ μίμησιν τοῦ Ὁρατίου, ἀποκαλεῖ «Sodales» (I, 54). Ἡ συναναστροφὴ πρὸς τοὺς φίλους τούτους τοῦ δίδει θέματα διαφόρων ἐπιγραμμάτων, ἄλλοτε πειρακτικῶν, ἄλλοτε ἁπλῶς περιγραφικῶν ὁμιλιῶν καὶ διασκεδάσεων, κατὰ μίμησιν τοῦ Κατούλλου· εἰς μερικὰ εὑρίσκει εὐκαιρίαν νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῆς Νεαίρας καὶ τοῦ πρὸς αὐτὴν ἔρωτός του. Ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ἓν συστατικὸν φίλου τινὸς πρὸς ἄλλον φίλον (I, 35 Commendo tibi, Cortesi...).

Ἐκεῖνα ὅμως, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ σημειώσωμεν ἰδιαιτέρως εἶναι τὰ ἀναφερόμενα εἰς εὐρύτερα θέματα, ἀπαλλασσόμενα μικρῶν καθημερινῶν συμβάντων. Ἀκόμη καὶ ἐκ τυχαίων γεγονότων ὁρμώμενος ὁ ποιητής, ἄγεται εἰς γενικωτέρας σκέψεις, ἀκριβῶς κατὰ τὸν τρόπον τὸν ἀγαπητὸν εἰς τὸν Ὁράτιον, τὸν ὁποῖον ἰδιαιτέρως μιμεῖται. Ὡς παραδείγματα ἀναφέρω τρία ἐπιγράμματα, τὸ Ad Franciscum Scalam (I, 9) τὸ Ad Manilium (I, 63) καὶ τὸ ad Franciscum Ninumsenensem (II, 15). Κατὰ τὸ πρῶτον, ὁ ποιητὴς δέχεται ἐπίσκεψιν τοῦ Φραγκίσκου Σκάλα εἰς τὴν ἐρημικήν του ἐν Καλαβρίᾳ κατοικίαν. Ἐκεῖ μακρὰν τῶν φίλων, μακρὰν τῆς Πατρίδος ἔζη καὶ «κλαίων διήρχετο τὰ δυστυχῆ χρόνια». Ἀλλ' ὅτε εἶδεν ἐρχόμενον ἀγαπητὸν φίλον «πεμφθέντα ὑπὸ τῶν θεῶν», διὰ νὰ παρηγορήσῃ ἐπ' ὀλίγον τὰς σκοτεινὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς του, ἡ ψυχική του κατάστασις μετεστράφη εἰς ἀσυνήθη διὰ τὸν Μάρουλλον αἰσιοδοξίαν καὶ κατὰ μίμησιν τοῦ Ὁρατίου, ἀνεφώνησε.

Fruamur pariter die beato.
Qui scis crastina quid minetur hora.

Τὸ δεύτερον ποίημα πρὸς τὸν Μανίλιον Ράλλην, εἶναι ἐκ τῶν καλλιτέρων ἔργων τοῦ Μαρούλλου, ἐμπνευσθὲν καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ Ὁρατίου. Συνίσταται ἐξ ὀκτὼ σαπφικῶν στροφῶν, οὐχὶ ἀψόγων ἀπὸ μετρικῆς ἐπόψεως, ἀναφερομένων εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Μαΐου. Ἦλθεν ὁ Μάϊος καὶ αἱ οἰκίαι ἔχουν στολισθῆ μὲ ἄνθη, καὶ οἱ νέοι ἀναστρέφονται μετὰ τῶν νεανίδων. Ψάλλουν τὰς Καλένδας τοῦ Μαΐου καὶ παῖδες καὶ γέροντες· πηδᾷ ὁ τόπος ὅλος καὶ ἀπαστράπτει ἐκ χαρᾶς πᾶσα ἡλικία. Αὐτὸς ὁ Ἔρως μὲ τὰ μαλλιὰ ῥιγμένα εἰς τοὺς ὤμους περιφέρει τὴν ξανθὴν κεφαλήν του εἰς τὸ μέσον τῶν χορῶν τῶν νεανίδων. «Ἀλλ' ἡμεῖς, λέγει, τί κλαίομεν; Ἀπόβαλε, καλέ μου Μανίλιε, τὰ παράπονα. Ἀρκετὰ ἐθρηνήσαμεν τὰ ἐρείπια τῆς Πατρίδος. Ἂς ἀπολαύσωμεν τώρα τὰς ὀλίγας στιγμὰς τῆς βραχείας ζωῆς μας. Μακρὰν ἡ θλῖψις καὶ οἱ πόνοι. Καὶ σύ, Ὕλλε, φέρε τριετῆ οἶνον».

Ὑπὸ τῆς αὐτῆς αἰσιοδόξου διαθέσεως διαπνέεται καὶ τὸ τρίτον Ad Fr. Ninumsenensem ἐπίγραμμα. Εἰς αὐτὸ εὑρίσκομεν μίαν προσπάθειαν τοῦ

ποιητοῦ νὰ ἀπομακρύνῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν μελαγχολίαν καὶ τὴν ἀπαισιοδοξίαν τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Καὶ εἰς τὸ τρίτον τοῦτο ποίημα λέγει (στ. 17 ἑ).

Dum licet et fas est vigilaces pellite curas,
O mihi non vana cognita corda fide.
Nec vos aut moveant pelagique viaeque labores
Aut tangat patrii rustica cura soli.

Καὶ εἰς τὸ τέλος καθ' ὅμοιον τρόπον ἀναφωνεῖ (στ. 28 ἑ).

Sparge, puer, violas et candida lilia. Cessas?
Laenia, foecunda funde phalerna manu.
Ite procul curae insomnes, procul ite, labores.
Quantumcumque mali, si patiare, leve est.

Σημαντικὰ ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ πραγματικῆς ἐπόψεως, ὄχι ὅμως πάντοτε καὶ ἀπὸ λογοτεχνικῆς, εἶναι τὰ ἐπιγράμματα τὰ ἀναφερόμενα εἰς διαφόρους ἄρχοντας καὶ βασιλεῖς τῆς ἐποχῆς. Εἶναι ἰδιαιτέρα ἡ προσήλωσις τοῦ Μαρούλλου εἰς τοὺς δυνατοὺς τῆς γῆς, ὡς δεικνύει, πλὴν τῶν ἄλλων, καὶ αὐτὸ τὸ ἔργον του «De principum institutione». Ἐξηγεῖται δ' αὕτη ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς ἐκ τοῦ στρατιωτικοῦ ἐπαγγέλματός του, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς. Ἐκτὸς ὅμως τούτου ὁ Μάρουλλος ἀνεκουφίζετο πολλάκις μὲ τὴν εὐγενῆ ἐλπίδα — ὡς ὅλοι ἄλλωστε οἱ ἕλληνες λόγιοι τῆς Ἰταλίας — ὅτι οἱ δυνάσται τῆς Εὐρώπης ἤθελον ἐλευθερώσει τὴν δούλην πατρίδα. Ἀπογοητεύεται ὅμως συχνὰ καὶ νομίζει ἀνοησίαν τὴν ἐλπίδα ταύτην (III, 36, 40 ἑπ.).

Quis furor est patriam vallatam hostilibus annis
Tutantem extremis credere velle viris?

Τὰ περισσότερα τοῦ εἴδους τούτου ἐπιγράμματα ἀναφέρονται εἰς τὸν Λαυρέντιον Μέδικον καὶ τὸν ἀδελφόν του Ἰανόν, εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον τὸν Η', εἰς τὸν Ἀντώνιον τὸν πρίγκηπα Salernitarum, εἰς τὸν Μαξιμιλιανὸν Καίσαρα τὸν Α' τῆς Γερμανίας, ἓν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Ματθαῖον Κορβῖνον, καὶ ἕτερον εἰς τὸν Φερδινάνδον τὸν Καθολικὸν τῆς Ἱσπανίας. Καὶ τὰ μὲν πρὸς τὸν Λαυρέντιον καὶ Ἰανὸν ἐπιγράμματα εἶναι συνήθως ἐγκωμιαστικοῦ περιεχομένου. Εἰς τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου ἀναφέρεται καὶ ἡ τρίτη ἐλεγεία, ἐκ τῶν πέντε ὑπὸ τοῦ Cleophilus ἐκδοθεισῶν. Ἐν αὐτῇ ἐξαίρονται τὰ ψυχικὰ καὶ διανοητικὰ χαρίσματα τοῦ Ἰανοῦ, ἡ πρὸς τὰς Μούσας ἀγάπη καὶ ἡ πρὸς τοὺς λογίους γενναιοδωρία του.

Ἐκ τῶν πρὸς τὸν Κάρολον τὸν Η' τῆς Γαλλίας ἐπιγραμμάτων σημαντικώτερα εἶναι τὸ τοῦ τετάρτου βιβλίου ἀρ. 31 καὶ ἡ τετάρτη ἐλεγεία ἐκ τῶν δημοσιευθεισῶν ὑπὸ τοῦ Cleophilus. Τὸ πρῶτον ποίημα ἀρχίζει διὰ προσφωνήσεως (στ. 1 - 12), ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξαίρεται τὸ ἀήττητον τοῦ ἀνδρός, προστατευομένου ὑπὸ τῶν θεῶν, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ. Πρὸς αὐτὸν ἀτενίζουν

ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἑλλάς, ἡ ἄλλοτε πατρὶς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν καὶ τῶν τεχνῶν, ἡ ἀληθὴς ἕδρα τῶν θεῶν, τώρᾳ δὲ βυθισμένη εἰς αἰσχρὰν δουλείαν. Τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ ποιήματος εἶναι μακρὰ παραίνεσις πρὸς τὸν Κάρολον, ὅπως ἐλευθερώσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ἰδού, λέγει· αἱ νῖκαί σου εἶναι τῶν θεῶν τὰ θέσφατα, τὰ ὁποῖα σὲ ἐνθαρρύνουν. Διατί βραδύνεις; Διατὶ ἀφίνεις τόσας εὐκαιρίας, τὰς ὁποίας οἱ θεοὶ φανερῶς σοῦ παρέχουν; Δὲν λυπεῖσαι τόσους ἐξορίστους, οἱ ὁποῖοι σὲ παρακαλοῦν, δὲν σὲ συγκινοῦν ἡ δυστυχία καὶ τὰ δάκρυα τῶν εὐσεβῶν καὶ τέλος τὰ ἀπολειφθέντα εἰς τοὺς κύνας καὶ τοὺς λύκους ὀστᾶ τῶν Χριστιανῶν; Ἡ ἀνδρεία τῶν προγόνων σου, οἱ ὁποῖοι κατέστειλαν τὰς ἐπιθέσεις τῶν Σαρακηνῶν, σοῦ δεικνύουν τὸν δρόμον. Δὲν θὰ σοῦ λείψῃ τῶν θεῶν ἡ εὐμένεια, ἀφοῦ ἐπιχειρεῖς τόσον εὐσεβεῖς πολέμους. Μόνον ἄφησε τὴν βραδύτητα καὶ ἐκμεταλλεύθητι τὴν φανερῶς διδομένην εὐκαιρίαν. Εἰς τὴν ἐλεγείαν τὸ αὐτὸ περίπου πνεῦμα ἐπικρατεῖ. Τὸ ὕφος εἶναι μᾶλλον συμβουλευτικόν. Ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τοῦ Καρόλου εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἰταλίας, συνιστᾷ εἰς αὐτὸν δυσπιστίαν πρὸς τοὺς διαφόρους φίλους. Προπαντὸς ὅμως τὸν προτρέπει, ὡς καὶ εἰς τὸ ἀνωτέρω ποίημα, νὰ ἀφήσῃ τὴν ὀλεθρίαν ἐκείνην ἀδράνειαν. Ὅταν τὸ 1498 ὁ Κάρολος ἀπέθανεν, ὁ Μάρουλλος ἔγραψε δίστιχον ἐπιτάφιον.

Ἐξ ἴσου πρὸς τὸν Κάρολον προσείλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ ποιητοῦ καὶ ὁ Μαξιμιλιανὸς τῆς Γερμανίας, τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ ὄνομα ἦτο πολὺ γνωστὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν, λόγῳ τῶν πρὸς αὐτὴν διενέξεών του. Τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα ἐλέγχουσι μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀρκετὴν οἰκειότητα πρὸς τὸν γερμανὸν βασιλέα καὶ γνῶσιν τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Εἰς τὸ ἐπίγραμμα, I, 10, ἐγκωμιάζεται ὁ Μαξιμιλιανὸς ὡς ἀνδρεῖος καὶ φίλος πιστός, ὀξὺς εἰς τὰ πολεμικὰ καὶ ἔντιμος. Εἰς τὴν ἐλεγείαν III, παραβάλλεται πρὸς τὸν ναύτην, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν χθεσινὴν τρικυμίαν ἐν τῷ ἀσφαλεῖ λιμένι, πεπειραμένος εἰς τοὺς κινδύνους τοῦ πελάγους, ἐξετάζει καὶ ἐπισκευάζει τὸ καταπονημένον πλοῖον καὶ τὰ ἐξαρτήματα αὐτοῦ ἓν πρὸς ἕν, ἕτοιμος νὰ ἀντικρύσῃ ἄλλην μίαν φορὰν τὴν μανίαν τῶν κυμάτων. Οὕτω καὶ ὁ Μαξιμιλιανὸς σῴζει τὴν πατρίδα, φροντίζει περὶ αὐτῆς καὶ διατηρεῖ τὸ πατρικὸν γόητρον. Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο ἔχει καὶ λογοτεχνικὴν ἀξίαν διὰ τὴν ὡραίαν παραβολήν, τὴν ὁποίαν δανείζεται ἀπὸ τὴν κλασσικὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν ποίησιν, μεταβάλλων ὅμως ταύτην καὶ μεταβιβάζων τὴν κεντρικὴν γραμμὴν ἀπὸ τοῦ πλοίου εἰς τὸν ναύτην. Εἰς τὸ ἐπίγραμμα III, 52 πλήρης χαρᾶς ὁ ποιητὴς θεωρεῖ εὐτυχῆ τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Μαξιμιλιανός ἐσώθη ἐξ ἐσωτερικῆς, ὡς φαίνεται, πολιτικῆς ταραχῆς.

Τὸ εἰς τὸν Ματθαῖον Κορβῖνον τῆς Οὐγγαρίας ἐπίγραμμα, ἐξυμνεῖ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὰ πολεμικὰ προτερήματα τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὁ ὁποῖος ἀνύψωσε τὴν πατρίδα του καὶ ἐγένετο ὁ θεμελιωτὴς τοῦ Οὐγγρικοῦ κράτους, τὴν νομοθετικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν, διὰ τῆς ὁποίας κατώρθωσε νὰ συγκρατήσῃ τὰ

κατακτηθέντα καὶ τέλος τὴν πρὸς τὰ γράμματα ἀγάπην του. Εἶναι πραγματικῶς ὁ Κορβῖνος ἄξιος τῶν ἀφειδῶν ἐπαίνων τοῦ Μαρούλλου ἀπὸ πάσης ἐπόψεως. Ὡς προστάτης τῶν γραμμάτων διεκρίθη γενόμενος ἱδρυτὴς τῆς περιφήμου Κορβιανῆς Βιβλιοθήκης, περὶ τῆς ὁποίας τόσα ἐγράφησαν [1].

Τέλος, εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκει καὶ τὸ ποίημα εἰς τὸν Φερδινάνδον τὸν Καθολικὸν τῆς Ἱσπανίας (III, 16) ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς νίκης του ἐναντίον τῶν Μαύρων τῆς Γρενάδης. Τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι μᾶλλον πανηγυρικόν, ἐνθυμίζει δὲ κατὰ πολλὰ τὴν περίφημον ᾠδὴν τοῦ Ὁρατίου (I, 37), nunc est bibendum.

Πρὸς τὴν κατηγορίαν ταύτην τῶν ἐπιγραμμάτων συναφὴς εἶναι καὶ ἡ περιλαμβάνουσα τὰ ἐπιγράμματα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς πρόσωπα τοῦ ἐγγυτέρου ἢ ἀπωτέρου παρελθόντος. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκει τὸ ἐπίγραμμα εἰς τὸν Ὅμηρον (III, 5), εἰς τὸ ὁποῖον ἐκφραστικώτατα περὶ τοῦ τόπου γεννήσεως αὐτοῦ λέγει: Mortalis sunt ista viri, (τὸ νὰ ζητοῦν, δηλαδή, νὰ μάθουν τὴν πατρίδα μου) Me lucidus aether parturit, εἰς τὸν Ὀρφέα (II, 45), εἰς τὸν Ἀριστομένη III, 42), εἰς τὸν Αἰνείαν (III 21), εἰς τὴν Διδὼ (I, 11), εἰς τὸν Ἀγησίλαον (III, 50), εἰς τὸν Θρασύβουλον (I, 31), εἰς τὸν Ἀλέξανδρον (II, 27), εἰς τὸν Ἀννίβαν (III, 33), εἰς τὸν Δάντην (III, 12), κλ. Εἰς τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα ἐξαίρεται συνήθως μία ἀρετὴ τοῦ ἐγκωμιαζομένου ἀνδρός, ὡς λ. χ. ἡ ἀγάπη τοῦ Αἰνείου πρὸς τοὺς γονεῖς του, κλ. Περίεργον ὄντως διὰ τὸ θέμα του εἶναι ἓν ἐπίγραμμα (II, 41) τῆς κατηγορίας ταύτης ἀναφερόμενον εἰς τὸν Αἰγύπτιον Σουλτάνον Σαλαδῖνον (Youssuf Salâh ed-Dîn), ὁ ὁποῖος, ὡς γνωστόν, ἀνεχαίτισε τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Σταυροφόρων τῆς τρίτης Σταυροφορίας καὶ κατέλυσε τὸ φραγκικὸν κράτος τῶν Ἱεροσολύμων [2]. Ὡς ἐκ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ ἐγένετο ἐνωρὶς ἀντικείμενον Φραγκικῶν Θρύλων, παραλλήλων πρὸς τοὺς περὶ τοῦ ἀντιπάλου του Ριχάρδου τοῦ Λεοντοκάρδου πλασθέντας. Περὶ τούτων ὅμως ἀρκοῦμαι νὰ παραπέμψω εἰς σειρὰν ἐξόχων ἄρθρων τοῦ ἱστορικοῦ τῆς μεσαιωνικῆς Φραγκικῆς Φιλολογίας Gaston Paris [3]. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ Μάρουλλος ἐγνώρισε τοὺς θρύλους τούτους· πάντως ὅμως θὰ ἐγνώρισε τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνδρείου

---

[1] Βλ. κυρίως: A. de Hevesy, La Bibliothèque du roi Matthias Corvin, Paris 1923. Καὶ ἄλλοι ποιηταὶ ἰταλοὶ ἀφιέρωσαν ποιήματα εἰς τὸν Κορβῖνον, ὡς ὁ Βαρθολ. della Fonte πβ. Ph. Monnier, Le Quattrocento, Paris 1901 τ. Β' σ. 55.

[2] Βλ. «Anecdotes et beaux traits de la vie du Sultan Youssof», Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Orientaux, τ. III, σ. 1-374. Λεπτομερῆ βιογραφίαν μετὰ ἱστορικῶν παρεκβάσεων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν ἐδημοσίευσεν ὁ Stanley Lane Poole Saladin an the fall of the Kingdom of Jerusalem, New York, 1898.

[3] La légende de Saladin, ἐν Journal des Savants, 1893 σ. 285-299, 354-365, 428-438, 486-498. Ἡ μελέτη αὕτη μετεφράσθη ἰταλιστὶ ὑπὸ τοῦ M. Menghini καὶ ἐτυπώθη ἐν Φλωρεντίᾳ τῷ 1896.

σουλτάνου καὶ ἔγραψε τὸ ἐν λόγῳ ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον ἄνευ σχολίων παραθέτω.

Littore dum phario prima Saladinus in alga
Barbara devicto castra oriente locat,
Venit adulatrix regum comes unica turba,
E quibus ut lingua promptior unus erat,
Dum domitam Aegyptum jactat, nunc littora rubra
Fractaque pugnaci Gallica sceptra manu
Ostentatque virum duris tot milia in armis
Et iubet hinc vires aestimet ipse suas.
Scilicet hinc ille atque adeo ex hac arena,
Quae te semiustum littore, magne, tenet [1].

Ὑπολείπεται ἤδη νὰ ὁμιλήσωμεν περί τινων ἐπιγραμμάτων, ἀναφερομένων εἰς τοὺς οἰκείους τοῦ ποιητοῦ, εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἄτομον καὶ τὴν Ἑλλάδα. Εἴχομεν ἀνωτέρω τὴν εὐκαιρίαν νὰ θίξωμεν σποραδικῶς τὰ ζητήματα ταῦτα, τώρᾳ δὲ δι᾽ ὀλίγων θὰ συμπληρώσωμεν τὸν περὶ αὐτῶν λόγον.

Τὰ ἐπιγράμματα, τὰ ὁποῖα θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἀμέσως κατωτέρω, εἶναι ἐκ τῶν καλλιτέρων συνθέσεων τοῦ Μαρούλλου, δι᾽ ὑμᾶς δὲ πολυτιμότατα, διότι μᾶς βοηθοῦν εἰς τὸ νὰ συμπληρώσωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ ποιητοῦ. Αἱ κυριώτεραι γραμμαὶ εἶναι ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπη καὶ ἡ δυστυχία τῆς ἐξορίας. Ἔγραψεν ὁ Μάρουλλος μερικὰ ἐπιτάφια ἐπιγράμματα πρὸς τοὺς ἐκ πατρὸς καὶ μητρὸς συγγενεῖς του, εἰς τὰ ὁποῖα συνήθως ἐξαίρεται ἡ εὐγένεια τῆς καταγωγῆς καὶ ἡ ἀπολεσθεῖσα δύναμις καὶ δόξα. Ἐκ τούτων σημειώσεως ἄξιον εἶναι τὸ ἐπιτάφιον τῆς μητρός του Εὐφροσύνης. Ἀπὸ λογοτεχνικῆς ἐπόψεως δὲν παρουσιάζει κἀμμίαν πρωτοτυπίαν· τοὐναντίον μᾶς λυπεῖ ἡ κατ᾽ ἐρωταπόκρισιν ἔκφρασις τῶν νοημάτων. Ἡ ἀξία του ἔγκειται κυρίως εἰς δύο στίχους, ἱκανοὺς νὰ μᾶς μεταφέρουν εἰς τὴν τραγικότητα τῆς ζωῆς τῆς μητρὸς τοῦ ποιητοῦ, ἡ ὁποία ἠναγκασμένη νὰ ἀφήσῃ εἰς ἐχθρικὰς χεῖρας τὰ ἀγαθὰ καὶ τῶν γονέων καὶ τοῦ ἀνδρός, ἐζήτησεν εἰς τὴν ἀθλίαν φυγὴν τὴν σωτηρίαν. Οἱ δύο οὗτοι στίχοι ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Quae vita? In tenebris. Quae causa indigna doloris?
Occasus patriae servitiumque grave.

Ἐκ τῶν ἄλλων πρὸς τοὺς οἰκείους του ἐπιγραμμάτων ἄξιον ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι τὸ ποιηθὲν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀδελφοῦ του [2] Ἰανοῦ (I, 22).

[1] Τὰ περὶ τῆς μονομαχίας τοῦ Σαλαδίνου μετὰ τοῦ Ριχάρδου τοῦ Λεοντοκάρδου ὁ Μάρουλλος ἀρύεται προφανῶς ἐκ τῆς παραδόσεως, διότι ἐπλάσθησαν βραδύτερον ὑπὸ τοῦ θρύλου· βλ. Stanley Lane Poole, Ἔθν. ἀν. σ. 378-379.

[2] Εἶναι γνωστὸν ὅτι καὶ ὁ Κάτουλλος ἔγραψε μακρὰν ἐλεγείαν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀδελφοῦ του (ἀρ. 68 σ. 75 ἑ. τῆς νεωτάτης ἐκδόσεως (1922) ἐν τῇ Συλλογῇ G. Budé).

Διακρίνεται τοῦτο κυρίως διὰ τὴν ἰσχυρὰν συγκίνησιν, τὴν ἁπλότητα τῆς φράσεως καὶ τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων, μεταφραζόμενον δὲ ὄχι μόνον δὲν θὰ ἐλύπει τὸν σημερινὸν ἀναγνώστην, ἀλλὰ τοὐναντίον θὰ συνεκίνει αὐτόν. Εὑρίσκεται ὁ ποιητὴς εἰς τὰ πεδία τῆς παγερᾶς Σκυθίας. Ἐκεῖ μανθάνει τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του, τοῦ μόνου, ὡς φαίνεται, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπομένοντος στενοῦ συγγενοῦς του. Καὶ διὰ μέσου τῶν ἐχθρικῶν τόξων ἔρχεται νὰ χύσῃ, ὡς τελευταῖον δῶρον, ὀλίγα δάκρυα ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀδελφοῦ του, τὸν ὁποῖον μία ξένη καὶ ἀδιάφορος γῆ σκεπάζει. Καὶ δὲν εἶναι μόνον ὁ θάνατος τοῦ Ἰανοῦ· μαζὶ μὲ αὐτὸν εἰς τὸν ἴδιον τάφον ἐτάφησαν αἱ ἐλπίδες καὶ οἱ πόθοι τοῦ ποιητοῦ, ἀφ᾽ οὗ ἐχάθη καὶ ὁ τελευταῖος ἄνθρωπος τὸν ὁποῖον εἶχεν εἰς τὸν κόσμον. Ἀλλ᾽ ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσω τὴν ἀνάλυσιν, ἀρκοῦμαι νὰ παραθέσω πρόχειρον νεοελληνικὴν μετάφρασιν ὀλίγων στίχων, ἱκανῶν νὰ καταδείξουν τὴν συγκίνησιν καὶ τὴν ἁπλότητα τοῦ ποιήματος, εὐχόμενος, ὅπως ἄλλοι, ἀγαπημένοι τῶν Μουσῶν, στρέψουν τὴν προσοχήν των εἰς τὰ λογοτεχνικὰ μνημεῖα τῆς μεσοχρονίου καὶ νεωτέρας φιλολογίας μας.

Σωριάστηκε συθέμελα καὶ σπίτι καὶ πατρίδα
Καὶ νά, καὶ σέ, γλυκὲ ἀδελφέ, ὁ Χάρος μοῦ σὲ πῆρε
Καὶ ἄγουρο σὲ ἔστειλε σ᾽ ἀνήλιαγα παλάτια.
Ἀλοιά, κακόμοιρο παιδί, ποιὰ τύχη μοῦ σὲ πῆρε;
Σὲ ποιὸν ἀφίνεις, φεύγοντας, τ᾽ ἀραχνιασμένο σπίτι;
Πρώτη ἡ πατρίδα, ὕστερα σύ, μοῦ τάραξες τὰ στήθια.
Μαζί σου ὅλα τάθαψα καὶ πόθους μου κ᾽ ἐλπίδες.
Ὅλα μαζὶ στὸ σκοτεινὸ τὸ μνῆμα, ποὺ σὲ κρύβει.

Τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην ὁ ποιητὴς συχνὰ εἰς τὰ ποιήματά του ἀναφέρει, ἡ δὲ πικρία τῆς ἐξορίας, καθὼς εἴδομεν, φαρμακώνει καὶ τὰς εὐτυχεστέρας στιγμὰς τῆς ζωῆς του. Ὑπάρχουν ὅμως μερικὰ ἐπιγράμματα, τὰ ὁποῖα ἀποκλειστικὸν θέμα ἔχουν τὴν ἔκφρασιν τῶν συναισθημάτων τούτων. Ταῦτα δὲ εἶναι: ad Patriam (II, 48), de exilio suo (III, 36), ἡ πρώτη ἐλεγεία de aceribitate vitae καὶ ἡ δευτέρα, ἡ ὑπὸ τὸν ἁπλοῦν τίτλον Nenia φερομένη. Ὁ Μάρουλλος ἐγνώρισε περισσότερον τὴν Ἑλλάδα τῶν κλασσικῶν χρόνων διὰ μέσου τῶν βιβλίων. Εἰς αὐτὴν ἀναφέρεται πάντοτε εἰς τὰ ποιήματά του, αὐτῆς τὴν δόξαν ἐξυμνεῖ. Εἶναι, κατ᾽ αὐτόν, «ὁ ὀφθαλμὸς

Τῆς ἐλεγείας ταύτης, τὴν ὁποίαν ἀναμφιβόλως εἶχεν ὑπ᾽ ὄψιν ὁ Μάρουλλος, ὑπάρχουσι, μερικαὶ ὁμοιότητες. Προχείρως παραθέτω μερικοὺς στίχους τοῦ Κατούλλου, οἱ ὁποῖοι ἐνθυμίζουν κατὰ πολὺ τοὺς ἐν μεταφράσει παρεμβαλλομένους ἐνταῦθα στίχους τοῦ Μαρούλλου (στ. 21-23):

Tu mea, tu moriens fregisti commoda, frater,
Tecum una tota est nostra sepulta domus
Omnia tecum perierunt gaudia nostra. κλ.

τῆς γῆς καὶ τῶν Ἐθνῶν» (II, 48, 1). Διὰ τοῦτο καὶ ἡ καταστροφή της τὸν ἐκπλήσσει· δὲν δύναται νὰ συνηθίσῃ εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶναι πλέον «ἀξιοδάκρυτον πτῶμα» (II, 48, 5). Ἀλλ' ὅμως, ἀφοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποθάνῃ προτοῦ ἀντικρύσῃ τὰ ἐρείπια καὶ τὴν καταστροφήν, τοὐλάχιστον ἂς ἠδύνατο νὰ ζῇ πλησίον αὐτῆς, νὰ συμπάσχῃ ὑπηρετῶν ἕνα σκληρὸν τύραννον. (III, 36). Διότι «est aliquid cineres et tot monumenta suorum cernere». Θὰ ἦτο καλλίτερον νὰ ἀναπνέῃ τὴν αὔραν τῆς πατρίδος, παρὰ νὰ εἶναι τὸ παίγνιον τῶν ξένων. Οὕτω ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπη ἐδημιούργησε εἰς τὴν ψυχήν του ἰσχυρότερον τὸ μῖσος διὰ τὴν ζωὴν τῆς ἐξορίας. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ ποιητὴς συχνὰ ὑπέφερε πραγματικῶς, ὑποκείμενος ἴσως εἰς ταπεινώσεις ἐκ μέρους τῶν διαφόρων στρατιωτικῶν του ἀρχηγῶν. Παραπονεῖται διαρκῶς διὰ τὴν ζωήν του· καὶ αὐτὰ τὰ ἐρωτικά του ποιήματα μεταβάλλονται εἰς θρήνους. Εἰς τὴν πρώτην ἐλεγείαν de acerbitate vitae 27 ἕ. λέγει.

Nam quae non gravior mihi
Lux effulsit? et hesterna inimicior?
Ex quo primum utero editus.

Μολονότι ὅμως ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα, τὰ θέσφατα τοῦ ἐμποδίζουν τὸν δρόμον. Εἶναι ἠναγκασμένος νὰ ζῇ μακρὰν αὐτῆς, μεταξὺ ξένων καὶ ἀδιαφόρων ἀνθρώπων. Εἶναι ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἡ τρυφερότης, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Μάρουλλος ἀναφέρεται πρὸς πᾶν σχετιζόμενον πρὸς τὴν πατρικὴν γῆν. Εὑρίσκεται πλησίον τῆς θαλάσσης. Αἱ αὖραι ἀποπνέουν ἰδιαιτέραν εὐωδίαν. Ἀλλὰ διατί; Διότι φέρουν μεθ' ἑαυτῶν τὸ ἄρωμα τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Μακάριαι ὅμως, διότι ἐγκαταλείψασαι κατὰ τὴν ἑσπέραν τὸν οἶκον, θὰ ἐπιστρέψουν ὀπίσω τὸ πρωΐ, ὅταν οἱ ἄνεμοι θὰ μεταστραφοῦν, καὶ δὲν θὰ μείνουν διαρκῶς εἰς τὴν ἀθλίαν αὐτὴν ἐξορίαν. Ἀκόμη ὅμως εὐτυχέστεραι, διότι κτυποῦν τὰ πλευρὰ τῶν ἑλληνικῶν ἀκτῶν καὶ δροσίζουν τοὺς ἑλληνικοὺς ποταμούς, χωρὶς νὰ εἶναι ἠναγκασμέναι νὰ πλανῶνται εἰς τοὺς ξένους ποταμοὺς καὶ τὰς ξένας θαλάσσας. Εἶναι ἰδιαιτέρως συγκινητικοὶ οἱ στίχοι οὗτοι, οἱ ὁποῖοι δίδουν ζωὴν εἰς τὰς αὔρας, διὰ νὰ ἐνσαρκώσουν τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ ποιητοῦ. Ἡ δὲ νοσταλγία αὕτη καὶ ὁ πόθος τοῦ πατρικοῦ ἐδάφους ἐξυψώνει τὸν Μάρουλλον ὑπεράνω τῶν ῥητορικῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς του.

Οὕτω τελειώνομεν τὸν λόγον περὶ τῶν ἐπιγραμμάτων καὶ τῶν ἐλεγειῶν. Ἐξήραμεν τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ αὐτῶν, οὕτως ὥστε νὰ δώσωμεν συνολικὴν ἰδέαν τῆς ποιητικῆς ἱκανότητος καὶ τῆς ἠθικῆς — μὲ τὴν εὐρυτέραν τῆς λέξεως σημασίαν — συνθέσεως τοῦ ποιητοῦ. Εἶναι ἀνάγκη νὰ τονισθῇ ἄλλην μίαν φοράν, ὅτι τὰ Ἐπιγράμματα, καίτοι συχνὰ ὑπολείπονται κατὰ τὴν συγκρότησιν τῶν Ὕμνων, εἶναι πολυτιμότατα, διότι ἀποκαλύπτουν τὰς ψυχικὰς καταστάσεις τοῦ ποιητοῦ.

Καὶ ἤδη μεταβαίνομεν εἰς τοὺς «Ὕμνους».

Οἱ «Ὕμνοι» ἢ ἄλλως «Hymni naturales» καλούμενοι διαιροῦνται καὶ οὗτοι εἰς τέσσαρα βιβλία. Τὸ πρῶτον περιλαμβάνει ἓξ ὕμνους, εἰς τὸν Δία, εἰς τὴν Παλλάδα, εἰς τὸν Ἔρωτα, εἰς τοὺς Οὐρανίους, εἰς τὴν Αἰωνιότητα, εἰς τὸν Βάκχον, τὸ δεύτερον ὀκτώ, εἰς τὸν Πᾶνα, εἰς τὸν Οὐρανόν, εἰς τοὺς Ἀστέρας, εἰς τὸν Κρόνον, εἰς τὸν Δία, εἰς τὸν Ἄρην, εἰς τὴν Ἀφροδίτην καὶ εἰς τὸν Ἑρμῆν, τὸ τρίτον μόνον δύο, εἰς τὸν Ἥλιον καὶ τὴν Σελήνην, τὸ τέταρτον πέντε, εἰς τὸν Αἰθέρα, εἰς Δία τὸν τερπικέραυνον, εἰς τὴν Ἥραν, εἰς τὸν Ὠκεανὸν καὶ τὴν Γῆν. Τὸ ὅλον ἔργον ἀφιεροῦται εἰς τὸν Ἀντώνιον Sanctoseverinum, principem Salernitanum διὰ τοῦ ἑξῆς ἐπιγράμματος:

Si tuus est vates, si cuncta volumina vatis
Quaeris praecipue cur tuus iste liber.
Sol quoque cuncta regit, solis tamen unica sedes.
Haec eadem regum est quae superum est ratio.

Διὰ τῶν Ὕμνων ὁ Μάρουλλος ἠθέλησε νὰ δημιουργήσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν δόξαν ἑνὸς ἔργου καθολικωτέρου. Τὰ ἐπιγράμματα ἦσαν ἁπλῶς κομψότατα (elegantissima) ποιήματα, οἱ Ὕμνοι ὅμως θὰ ἐγίνοντο σύμβολα θρησκείας καὶ ὁ ποιητὴς αὐτῶν ἱεροφάντης. Τοῦτο ὁ ἴδιος διατυπώνει κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ποιήματος «De Principum institutione» (στ. 13 ἕ.). «Primus ego, λέγει, veterum damnato more parentum, Phoebaeo vetitos culpavi in carmine lusus». Καὶ ἡ θρησκεία, τὴν ὁποίαν ἐξύμνει ἦτο ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων του προγόνων, εἰς τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ ἀποβλέπῃ ὄχι μόνον ὡς καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ καὶ ὡς μέσον ἀναβιώσεως τῆς ὑποδουλωμένης πατρίδος του. Ἡ ἄποψις αὕτη δίδει δικαιωματικῶς εἰς τὸν Μάρουλλον μίαν θέσιν μεταξὺ τῶν ἀνθρωπιστῶν τῆς Ἀναγεννήσεως. Εἶναι γνωστὸν ὅτι καὶ ἄλλοι ποιηταὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ αὐτὸς ὁ Ποντάνος, ἔγραψαν ἐπιγράμματα εἰς τοὺς θεοὺς τῶν ἀρχαίων, κατὰ προτίμησιν δὲ εἰς τὸν Ἔρωτα καὶ τὴν Ἀφροδίτην. Ὁ Μάρουλλος ὅμως δὲν ἐξύμνησεν, ὡς συνήθως, τὰ ὡραῖα σύμβολα τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ τοὺς Ὀλυμπίους διὰ τὴν ὡραιότητα καὶ τὴν γαληνιότητά των, ἀλλ' ὡς σύμβολα ζωντανά, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἀναβίωσιν εἶχε, φαίνεται, πιστεύσει. Διὰ τοῦτο οἱ αὐστηρότερον πρὸς τὸ γράμμα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας προσκείμενοι, ἔπλασαν διαφόρους φήμας περὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου του· αὐτὸς ἀκόμη ὁ Ἔρασμος εὕρισκε τὰ ποιήματά του πολὺ εἰδωλολατρικά. Εἶναι περίεργον ὅτι, πλὴν τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ ἀφιερωμένου εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, εἰς τὸν ὁποῖον εἰδωλολατρικώτατα ἀναφέρεται ὡς προστάτην τῶν στρατιωτῶν, δὶς μόνον καὶ δὴ ἐν ἐν τῷ αὐτῷ ποιήματι (IV, 31), ἀναφέρονται, τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Χριστιανῶν. Ἐν αὐτῷ ὁ ποιητὴς παρακινεῖ τὸν Κάρολον νὰ λυπηθῇ τὰ ὀστᾶ τῶν Χριστιανῶν τὰ καταλειφθέντα εἰς τοὺς κύνας καὶ τοὺς λύκους καὶ τὴν

θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ, τὴν καταπατηθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ, ὅτι τῶν ὀνομάτων τούτων γίνεται ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ μνεία κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν τουρκικὴν βαρβαρότητα.

Ὡς βλέπει τις ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναγραφῆς, ἐκ τῶν ὕμνων τινὲς ἀναφέρονται εἰς ἀρχαίας θεότητας, τινὲς δὲ εἰς τὴν φύσιν, (ἥλιος, ὠκεανός, αἰθήρ, σελήνη, ἀστέρες, γῆ) κατά τινα τρόπον θεοποιημένην [1]. Μία λεπτομερὴς ἀνάλυσις τῶν Ὕμνων θὰ ἔφερε πολὺ μακρὰν τὸν λόγον, δὲν θὰ εἶχε δὲ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἴδομεν ὅτι εἶχε, προκειμένου περὶ τῶν Ἐπιγραμμάτων. Διὰ τοῦτο περιορίζομαι νὰ ἐξάρω μερικὰ σημεῖα, διὰ νὰ ἔλθω ἀκολούθως εἰς τὸ ζήτημα τῶν προτύπων, τὰ ὁποῖα εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ ποιητής. Ἐν τῇ θεότητι τοῦ Διὸς ὁ Μάρουλλος εὑρίσκει τὴν ἀνωτάτην δύναμιν τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο διὰ σοβαρωτέρου τόνου ψάλλει τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέουν τὰ πάντα. Αὐτὸς κυβερνᾷ καὶ ὁρίζει πάντα τὰ ὑπὸ τὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ σώματα καὶ τὴν ζωήν. Ἡ ἀνατολὴ καὶ ἡ δύσις, ἡ ἐναλλαγὴ τῶν ἐποχῶν τοῦ ἔτους, ἡ γονιμότης τοῦ ἐδάφους εἶναι ἔργον τῆς δυνάμεώς του. Ἐν τῷ ἄλλῳ πρὸς τὸν Δία ὕμνῳ (IV 2) διὰ μακρῶν ἐξιστορεῖ τὰ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ καὶ τῶν ἐτῶν τῆς παιδικῆς του ἡλικίας, ἀναπτύσσων καὶ ποιητικῶς ἐκθέτων τὰ ἐκ τῆς μυθολογίας γνωστά. Εἰς τὸν περὶ Παλλάδος ὕμνον ἐξαίρεται ἡ ἐκπολιτιστικὴ ἐπίδρασις τῆς θεᾶς ταύτης ἐπὶ τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. Πρὸ τῆς ἐμφανίσεώς της ὁ βίος εἰς τὴν γῆν ἦτο σκληρὸς καὶ τραχύς. Αὕτη ὅμως ἔδωκε πρώτη εἰς τὸ ἀσταθὲς καὶ πλάνον γένος τῶν ἀνθρώπων ὡρισμένην κατοικίαν καὶ σταθερὰν πατρίδα. Κατόπιν ἐδίδαξε τὴν ὀχυρωματικὴν τέχνην διὰ τὴν κατασκευὴν τειχῶν καὶ τὰς ἄλλας τέχνας. Τέλος τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐξημέρωσε...

Παλλάδος γίνεται ἰδιαιτέρως μνεία καὶ ἐν τῷ De Coelitibus ὕμνῳ (I, 4), πρὸς τὴν ὁποίαν ἀπευθύνει τὴν ἀκόλουθον θερμὴν ἀποστροφήν:

Nostris vinclis libera atque onere gravi
Quo premimur infirmum genus.
Supra malignae servitutis terminos
Coelis pererras ardua.

Καὶ ὁ Ἔρως εἶναι ἐκ τῶν μεγαλητέρων θεῶν. Μαλάσσει τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι κατοικοῦν ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης ἀνατολῆς μέχρι τῶν ἐσχάτων Γαδείρων καὶ ἀπὸ τῆς Λιβύης μέχρι τῆς Ἄρκτου. Ἡ δύναμίς του εἶναι μεγάλη· ὄχι μόνον τὰ ἄλογα ζῷα ὑποτάσσει, ὄχι μόνον τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς θεούς, καὶ αὐτὸν τὸν Δία κάμπτει. Ἐν τοῖς στίχοις 21 ἑ. συντόμως ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἔρως ἔδωκε μορφὴν εἰς τὸ Χάος, κατὰ τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ δὴ ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου φιλοσοφηθέντα.

[1] Πρβλ. Ph. Monnier, Le Quattrocento, τ. Β'. σ. 55.

Ὁ πρὸς τὸν Βάκχον ὕμνος διαφέρει τῶν ἄλλων κατὰ τὴν τέχνην, διότι ἔχει μεγαλητέραν γοργότητα καὶ αἱ λέξεις του εἶναι μετὰ προσοχῆς τοποθετημέναι, ὥστε νὰ προσδίδουν αἴσθημά τι βιαιότητος. Νομίζει τις, ὅτι ὁ ποιητὴς ἀπὸ σκοποῦ ἐπεδίωξε τὴν τεχνικὴν ταύτην, διὰ νὰ ἁρμόσῃ τὰς ἐννοίας τὰς πρεπούσας εἰς τὸν θεόν. Ἐκτίθενται μεταξὺ τῶν ἄλλων, οἱ μῦθοι περὶ Λυκούργου καὶ Πενθέως. Ἰδιαιτέρα, κατὰ τὸν ποιητήν, ἱκανότης τοῦ Διονύσου ἦτο νὰ μαλάσσῃ τοὺς ποταμοὺς καὶ τὰ ἐξωγκωμένα κύματα τῆς θαλάσσης. Ἐπίσης ἐξαίρεται ἡ γονιμότης αὐτοῦ, ἡ ὁποία διαρκῶς ἀνανεώνει τὰ παρερχόμενα ἔτη διὰ τῆς μακρᾶς νεότητος. (στ. 52): «Tu secla mundo semper fugientia reparas longa iuventa».

Ὁ Αἰθὴρ ἀποκαλεῖται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ μέγας πατὴρ τῶν πάντων, ὁ δὲ Ὠκεανὸς πατρὶς τῶν ἀθανάτων, πατὴρ τοῦ κόσμου τὰ πάντα περιβάλλων καὶ ἕδρα τοῦ Διός.

Εἶπα ὅτι δὲν θὰ ἐπιμείνω εἰς μίαν λεπτομερῆ ἀνάλυσιν, διότι αὕτη, ὡς ἐκ τοῦ θέματος, δὲν δύναται νὰ δώσῃ συντόμως σαφῆ ἰδέαν τῶν Ὕμνων. Μόνον προσεκτικὴ μελέτη αὐτῶν δύναται νὰ μᾶς γνωρίσῃ τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν τεχνικήν των. Σπεύδω δὲ νὰ ἔλθω εἰς ζήτημα σπουδαιότατον σχετικὸν πρὸς τοὺς ὕμνους. Εἶχε, δηλαδή, ὁ ποιητὴς ὑπ' ὄψιν πρότυπον ἢ πρότυπα; καὶ ποῖα ταῦτα;

Δὲν δυνάμεθα μετὰ ἀκριβείας νὰ γνωρίζωμεν, ἐὰν ὁ Μάρουλλος ἐμιμήθη προγενέστερον ποιητὴν καὶ ποῖον, δυνάμεθα ὅμως νὰ διακρίνωμεν στοιχεῖά τινα προτέρων φιλοσοφημάτων, τῶν ὁποίων εὑρίσκομεν ἀπηχήσεις ἐν τοῖς Ὕμνοις. Οἱ ὕμνοι δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς δημιουργήματα μιᾶς ὡρισμένης ἐποχῆς. Τοὐναντίον, νομίζω ὅτι ἐποιήθησαν κατὰ διαφόρους ἐποχάς, διότι εἶναι διαφορετικαὶ αἱ φιλοσοφικαὶ ἀπόψεις ἑκάστου τούτων. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο ζήτημα πρέπει ἐξ ἀρχῆς νὰ τονισθῇ· ὅτι δὲν εἶναι ὅλοι οἱ ὕμνοι ἀπόρροια φιλοσοφικῶν πεποιθήσεων, ἀλλὰ ὅτι πολλοὶ τούτων εἶναι ἁπλῶς λυρικοὶ ὕμνοι, ᾠδαὶ εἰς τοὺς θεούς. Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην κατηγορίαν ὁ ποιητὴς εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὰς ᾠδὰς τοῦ Ὁρατίου τὰς ἀναφερομένας εἰς τοὺς θεούς. Εἰς τὸν πρῶτον Jovi optimo maximo ὕμνον εἶναι καταφανὴς ἡ ἐπίδρασις τοῦ νεοπλατωνικοῦ φιλοσοφήματος [1], καὶ μάλιστα εἰς τοὺς ἑξῆς στίχους.

2-4: *Hinc* (ἐκ τοῦ Διός, δηλαδὴ) *magni divum tot numina mundi*
Hinc rerum natura parens, hinc lucidus aether.
Quaeque sub incurvo variantur pluriama coelo.
καὶ 19-20 *Quamvis quicquid adest, quodcunque ubicumque videmus*
Ipse idem est, penitusque nihil nisi Juppiter usquam.

Πόθεν ὁ Μάρουλλος ἠρύσθη τὰ διδάγματα τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσο-

[1] Πρβλ. I. Bruns, Ἐνθ. ἀν. σ. 124.

φίας; — Μιὰ πληροφορία, παρεχομένη ὑπὸ τοῦ Giraldi [1] διαφωτίζει κάπως τὸ ζήτημα: «extant, λέγει οὗτος, . . . Marulli praeterea naturales hymni, in quibus ex multis audivi adiutum a Pico». Ποίου εἴδους ὅμως βοήθειαν παρέσχεν εἰς τὸν ποιητὴν ὁ Pico della Mirandola; — Νομίζω ὅτι δὲν θὰ ἦτο παράτολμος ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Giraldi κρύπτεται ἄλλη τις σημασία, ὅτι, δηλαδή, ὁ ἰταλὸς φιλόσοφος παρέσχε εἰς τὸν ποιητὴν τὴν φιλοσοφικὴν βάσιν μερικῶν ὕμνων. Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Pico εὑρίσκω μερικὰς ὁμοιότητας μεταξὺ στίχων τοῦ Ποντάνου εἰς τὸν Δία ἐπίσης ἀφιερωμένων καὶ τῶν στίχων τοῦ ἐν λόγῳ ὕμνου. Ὁ Ποντάνος δὲν ἔγραψεν ἰδιαιτέρως ὕμνους εἰς τοὺς θεούς. Ἔν τινι ὅμως διδακτικῷ ποιήματι γνωστῷ ὑπὸ τὸν τίτλον Urania sive de Stellis κάμνει συχνὰς παρεκβάσεις περὶ τῶν ἀρχαίων θεῶν. Ἐν τῷ ποιήματι «Jovem habitum pro deo; pro ethere (sic), pro aere» εὑρίσκω τοὺς ἀκολούθους στίχους, τῶν ὁποίων ἡ ὁμοιότητος πρὸς τοὺς ἀνωτέρω παρατεθέντας στίχους τοῦ Μαρούλλου εἶναι καταφανής, στ. 2 - 5 [2].

Juppiter omniptens rerum qui summa potestas.
Tu rerum sator et divum pater atque hominum rex.
Ab Jove principium generis, Jovis omnia plena.
Ille colit terras; illi sunt omnia curae.

Ἄρα, πλὴν τοῦ Pico, ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ ποιητοῦ καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ ἀπόψεις τοῦ Ποντάνου καὶ τῆς περὶ αὐτὸν Ἀκαδημίας.

Ἐκ τῶν δειγμάτων τούτων τοῦ παρὰ τῷ Μαρούλλῳ νεοπλατωνισμοῦ καὶ ἐκ τοῦ πρὸς τὸν ἥλιον ὕμνου αὐτοῦ ὡρμήθην εἰς τὸ νὰ παραβάλω τοὺς ὕμνους τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ πρὸς τοὺς τοῦ νεοπλατωνικοῦ Πρόκλου, τὸ συμπέρασμα ὅμως ὑπῆρξεν ἀρνητικόν, διότι αἱ ὀλίγαι παρατηρούμεναι ὁμοιότητες δύνανται νὰ θεωρηθοῦν μᾶλλον ὡς συμπτωματικαί. Γενικῶς δὲ καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο ποιητῶν εἶναι μεγάλη. Ἐκ τῶν παρατηρηθεισῶν ὁμοιοτήτων παραθέτω μόνον μίαν. Ἐν τῷ πρὸς τὴν Παλλάδα ὕμνῳ ὁ Μάρουλλος λέγει (στ. 53 ἑ.).

Prima arce, prima moenibus ditaveris
Prima optimis tot artibus
Tu sancta prima jura, tu legem invenis . . .

Τὸ παράλληλον χωρίον τοῦ πρὸς τὴν αὐτὴν θεὰν ὕμνου τοῦ Πρόκλου ἔχει οὕτω (στ. 19 - 20).

ἢ βίοτον κόσμησας ὅλον πολυειδέσι τέχναις
δημιοεργείην νοερὰν ψυχῇσι βαλοῦσα.

---

[1] Ἐνθ'. ἀν. σ. 17.

[2] Pontani, Opera, Venetiis, 1505, Urania sive de Stellis, βιβλ. I (ἄνευ ἀριθ. σελ.). Ἡ νεωτέρα ἐν Φλωρεντίᾳ (1902) ἔκδοσις τοῦ ποιητοῦ δὲν μοῦ ἐγένετο προσιτή.

Ἀλλ' ὡς καὶ ἀνωτέρω παρετήρησα, ἡ ὁμοιότης καὶ χαλαρὰ εἶναι καὶ συμπτωματικὴ πρέπει νὰ θεωρῆται.

Ἐπίδρασιν τοῦ Λουκρητίου εὑρίσκομεν εἰς τὸν ὕμνον τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ ὁποίου μερικοὶ στίχοι καὶ ἔννοιαι ἐνθυμίζουν τὴν ἀποστροφὴν τοῦ λατίνου ποιητοῦ πρὸς τὴν θεὰν ταύτην κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ De rerum Natura. Ἐπίσης διδάγματα τοῦ φιλοσοφήματος τοῦ Λουκρητίου περιέχει καὶ ὁ τελευταῖος ὕμνος, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ παραβάλωμεν μὲ τὸ πέμπτον βιβλίον στ. 223 ἑ. τοῦ De rerum natura [1].

Μετὰ τοὺς Ὕμνους ἔρχεται τὸ διδακτικὸν ἔπος «De principum institutione», ἀποτελούμενον ἐκ στίχων 691, τὸ ὁποῖον, πιθανώτατα ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ ποιητοῦ, ἔμεινεν ἡμιτελές. Τὸ ποίημα τοῦτο ἀναφέρουν καὶ ἐπαινοῦν οἱ σύγχρονοι, ὡς δὲ φαίνεται ἔκ τινων στίχων τοῦ Κρινίτου [2], οἱ φίλοι τοῦ ποιητοῦ ἀνέμενον μετὰ πολλῶν ἐλπίδων τὴν συντέλεσιν αὐτοῦ. Λέγει δὲ συγκεκριμένως ὁ Κρινίτης.

«*Tu carmen altum principis*
Vates beato pectore
Absolve dum Phoebus monet:
Tu dedicatus Cynthio
Docto, Marulle, carmine
Tradas perennum posteris
Famam potentis ingeni
Misat calores mutuos
Firmamque sacri pectoris
Fidem probare Neviae».

Δυστυχῶς τὸ ἔργον ἔμεινεν ἡμιτελές, ὥστε νὰ μὴ δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν πλήρη περὶ αὐτοῦ γνώμην. Ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ συμβουλευτικοῦ τόνου τοῦ λόγου, τὸ ποίημα θὰ ἀφιεροῦτο εἴς τινα πρίγκηπα ἢ βασιλέα [3], τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα θὰ παραμείνῃ εἰς ἡμᾶς ἄγνωστον, ἐφ' ὅσον οὐδεμία συγκεκριμένη μνεία περὶ τούτου γίνεται. Θὰ εἶναι, βεβαίως, εἷς τῶν διαφόρων δυναστῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ Μάρουλλος συνεδέθη καὶ τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα εἴδομεν ἀνωτέρω [4].

Οἱ πρῶτοι εἴκοσι καὶ ἐννέα στίχοι ἀποτελοῦν τὴν μεγαλορρήμονα καὶ ῥητορικὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ὅλου ποιήματος. Ἐν ἀρχῇ συμβουλεύει ὁ ποιητὴς τὴν Μοῦσαν, ὅπως ἐπιληφθῇ τοῦ ποιήματος ἐπικαλουμένη τὸ ὄνομα τοῦ

---

[1] Gaspary, Ἐνθ' ἀν. Β', 867.

[2] Ἐνθ' ἀν. σ. 562 στ. 15 ἑ.

[3] Βλ. καὶ στίχον 29.

[4] Ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐν τῷ ποιήματι ἀναφερομένων ἱστορικῶν παραδειγμάτων τὸ πρόσωπον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀφιεροῦται τοῦτο, ἦτο ἰταλικῆς ἐθνικότητος.

Διός, διότι ὁ μάντις (vates) τίποτε δὲν πρέπει νὰ ἐπιχειρῇ πρὶν ἢ πρεπόντως ἐπικαλεσθῇ τὸ ἀνώτατον τοῦτο πνεῦμα, καὶ μάλιστα προκειμένου νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τοῦ βασιλέως. Ἀκολούθως ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὑπενθυμίζων εἰς αὐτόν, ὡς ὁ ὁμηρικὸς Χρύσης, ὅτι πρῶτος ἔδωσε πάλιν ζωὴν εἰς τοὺς ἐπὶ τόσους αἰῶνας σιγῶντας Δελφούς, καὶ παρακαλῶν, ὅπως ἀνοίξῃ τὸ νέον ἄλσος, τὸ ἄγνωστον εἰς τοὺς προγενεστέρους, μὲ ἄλλους λόγους ζητῶν παρ᾽ αὐτοῦ τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὸν οἶστρον. Ἐν τῷ σημείῳ δὲ τούτῳ ἐπιλαμβάνεται τῆς εὐκαιρίας, διὰ νὰ ὑπομνήσῃ ὅτι πρῶτος ἐκεῖνος ἐτόνισε εἰς τὸ ᾆσμά του τοὺς ἀπηγορευμένους ἤχους τῶν παλαιῶν καὶ ὅτι πρῶτος ἐξηρεύνησε τὴν τάξιν τῶν πραγμάτων ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Διός. Ἀφοῦ, λοιπόν, ὕμνησε τὸν Δία, τοὺς θεοὺς καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, ἀμέσως ὕστερον ἐστράφη εἰς τὰς ἀκροπόλεις τῶν βασιλέων, διὰ νὰ ὑμνήσῃ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν. Διότι μετὰ τοὺς θεοὺς ἔρχονται οἱ βασιλεῖς. Εἰδικεύει δ᾽ ἀκολούθως τὸ θέμα του περιορίζων αὐτὸ εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν βασιλοπαίδων.

Οἱ ἄνθρωποι ὁμοιάζουν μὲ τὰ δένδρα, τὰ ὁποῖα μετακλιματιζόμενα ἐκφυλίζονται. Ὡς ἐκεῖνα, διαρκῶς ῥέπουν ἐπὶ τὸ χεῖρον καὶ ἀποβάλλουν κατ᾽ ὀλίγον τὰς συνηθείας καὶ τὰ ἤθη τῶν προγόνων, μόνον δὲ μία ἐπιμελημένη ἀγωγή, μία καλὴ κατεύθυνσις κατὰ τὰ παιδικὰ ἔτη τῆς ζωῆς δύναται νὰ δώσῃ εἰς τὸν τρυφερὸν βλαστὸν τὰς ἀπαραιτήτους ἱκανότητας διὰ τὸ μέλλον. Πολὺ περισσότερον προκειμένου περὶ βασιλόπαιδος, ὁ ὁποῖος αὔριον θὰ ῥυθμίσῃ τὴν ζωὴν πολλῶν ἀνθρώπων. Παρακολουθεῖ ὁ ποιητὴς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ παιδὸς ἀπ᾽ αὐτοῦ τοῦ λίκνου, διαρκῶς συμβουλεύων καὶ περὶ τῶν ἐλαχίστων φροντίδων τῆς μητρὸς ἢ τῆς τροφοῦ. Ὑποδεικνύει, π. χ. τὸν τρόπον τῆς θηλάσεως, τὸν τρόπον τῆς ἐνδύσεως, τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον θὰ κρατήσῃ εἰς τὰς χεῖράς της ἡ τροφὸς τὸ παιδίον. Καὶ εἰς ὅλα ταῦτα συνιστᾷ διαρκῆ προσοχήν, διότι συχνὰ μία ἀπροσεξία τῆς τροφοῦ γίνεται αἰτία στρεβλώσεως τῶν μελῶν, τὴν ὁποίαν φέρει μεθ᾽ ἑαυτοῦ μέχρι τοῦ τάφου, ἀφοῦ ἀπέβησαν μάταιαι αἱ ἰατρικαὶ ἐπεμβάσεις καὶ αἱ εὐχαὶ τῶν δυστυχῶν γονέων. Ὅταν δὲ τὸ βρέφος πληρωθῇ γάλακτος, τότε δι᾽ ᾀσμάτων προκαλεῖται ὁ ὕπνος. Ἐὰν δὲ κατὰ τύχην ἐξυπνήσῃ ἔντρομον, προστρέχει ἡ τροφὸς καὶ προσπαθεῖ νὰ καταπαύσῃ τὰ δάκρυα αὐτοῦ, δεικνύουσα τὴν χρυσίζουσαν στέγην ἢ ἄλλο ἀντικείμενον. Πρέπει ὅμως νὰ ἀποφεύγωμεν μετὰ προσοχῆς νὰ δεικνύωμεν ἀντικείμενα, ὡς π.χ. τὴν εἰκόνα ἑνὸς Κύκλωπος, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ προκαλέσουν τὸν φόβον καὶ νὰ ταράξουν εἰς τὰ στήθη τὰς αὐξανούσας παιδικὰς αἰσθήσεις. Ὁμοίως πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν τὰ σκότη τῆς νυκτὸς καὶ τοὺς θορύβους. Ἀφοῦ διὰ τῶν φροντίδων τούτων ὁ παῖς ἀφήσῃ τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν, πρέπει ἀμέσως νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἠθικῶν δυνάμεων αὐτοῦ. Ἡ ἀδιάκοπος καλλιέργεια καὶ ὁ ἐθισμὸς εἰς τὰς ἠθικὰς πράξεις ἐνδυναμώνει τὰς δυνάμεις τοῦ

παιδίου, ὡς ἡ καλλιέργεια δίδει εἰς τὸν τρυφερὸν βλαστὸν τὴν δύναμιν νὰ γίνῃ δένδρον καὶ νὰ ἁπλώσῃ τοὺς κλάδους του. Εἶναι δὲ μεγάλη ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἐθισμοῦ ὡς μέσου ἀγωγῆς. Δι᾽ αὐτοῦ μανθάνει ὁ ἱέραξ νὰ ἀγαπᾷ τὸν κύριον του καί, ἀπολυόμενος εἰς τὸν ἀνοικτὸν ἀέρα, νὰ ἐπανέρχεται εἰς τὴν φυλακήν του. Ἀφοῦ λοιπὸν τὰ ζῷα κατώρθωσαν διὰ τοῦ ἐθισμοῦ νὰ ἀποκτήσουν ὡρισμένας δυνάμεις, δὲν πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται διὰ τοῦ ἰδίου μέσου καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος θὰ συγκινηθῇ καὶ θὰ συνηθίσῃ εἰς τὸν δρόμον τῆς ἀρετῆς; Διὰ τοῦ παραδείγματος λοιπόν, συνοδευομένου μετὰ εὐαρεσκείας, τὴν ὁποίαν γεννᾷ ἡ ἀρετή, πρέπει νὰ τονώνωνται ἐκ τῶν πρώτων ἤδη παιδικῶν ἐτῶν αἱ ἠθικαὶ δυνάμεις τοῦ βασιλόπαιδος. Μακρὰν πᾶς λόγος ἁρμόζων εἰς δούλους, μακρὰν πᾶν ἀγενὲς ὑπόδειγμα, μήπως ἡ ἀρετὴ καταπέσῃ μόλις ἤδη γεννωμένη εἰς τὰ παιδικὰ στήθη. Τοὐναντίον ἂς ἀκούῃ διαρκῶς ὁ παῖς μετὰ χάριτος διηγουμένας τὰς ἀρετὰς τῶν παλαιῶν, κυρίως τὴν σπαρτιατικὴν λιτότητα καὶ ἀνδρείαν, ἡ δὲ ποίησις ἂς παριστάνῃ τὰ παρελθόντα οὕτως, ὥστε νὰ γεννᾷ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παιδὸς τὴν φιλοτιμίαν πρὸς μίμησιν καὶ ἐξίσωσιν ἑαυτοῦ πρὸς τὰ ὡραῖα ἐκεῖνα ὑποδείγματα. Διότι (στ. 269 - 70).

Omne adest genus exempli certamine pulchro
Excitet egregiasque animas spe reflet honesti.

Ἀπὸ τὰ πρῶτα ἤδη ἔτη τῆς παιδικῆς του ἡλικίας ἂς ὁδηγηθῇ ὁ πρίγκηψ εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἐκεῖ ἂς συνηθίσῃ εἰς τὴν σκληρότητα τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν θὰ ἀποφύγῃ καὶ τὰς συναθροίσεις τῆς αὐλῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ συχνὰ δὲν ἀκούονται λόγοι ἐποικοδομητικοὶ ἀρετῆς. Ἐν τῷ στρατοπέδῳ θὰ ὠφελῆται ἀκούων νὰ γίνεται λόγος περὶ ἀρετῆς καὶ ἀνδρείας. Αἱ πράξεις τῶν προγόνων, τὰς ὁποίας πάντοτε πρέπει νὰ διδάσκηται, θὰ γείνουν δι᾽ αὐτὸν τὸ μέτρον καὶ ὁ κανὼν τῆς ἰδικῆς του ζωῆς. Μελετῶν τὰς πράξεις καὶ τὰ ἤθη τῶν παλαιῶν θὰ σχηματίσῃ κατ᾽ ὀλίγον κατευθύνσεις τινὰς διὰ τὴν δρᾶσίν του καὶ δὲν θὰ εὑρεθῇ ἀνερμάτιστος, ὡς ὁ ἀπρονόητος ναύτης καταλαμβάνεται ἐν τῷ Ἰονίῳ ὑπὸ τῆς θυελλώδους νυκτὸς φερόμενος ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὑπὸ τῆς μαινομένης φύσεως. Ἂς ἐθίζεται δὲ ἐκ τῆς μικρᾶς ἡλικίας εἰς πράξεις εὐγενεῖς καὶ ἀνδρικάς. Ἡ πρὸς τοὺς μικρούς του συντρόφους ἀναστροφὴ ἂς εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ παρασκευάζῃ τὰς ἀνδρικὰς πρὸς τοὺς βασιλεῖς καὶ ὑπηκόους του σχέσεις. Ἂς μὴ ὑποκρίνεται, ἂς μὴ τοὺς ἀπατᾷ ποτὲ καὶ εἰς τὰ παίγνιά των· νὰ λυπῆται, ἐὰν δὲν ἐνίκησε τὸν μικρόν του ἀντίπαλον ἐντίμως. Ἐὰν δὲ ὁ ἄρχων πατὴρ θελήσῃ νὰ δώσῃ εἰς τὸν υἱόν του μέρος τῆς αὐτοῦ ἐξουσίας, ὀφείλει κατὰ μικρὸν νὰ πράξῃ τοῦτο, διὰ νὰ μὴ ταράξῃ εἰς τὰ στήθη τὴν ψυχὴν τοῦ νέου καὶ γεννήσῃ εἰς αὐτὸν ἀλαζονείαν καὶ ἔπαρσιν τόσον καταστρεπτικὴν διὰ τὴν νεότητα, ὅσον ἀπέβη δι᾽ αὐτὸν τὸν Φαέθοντα παρ᾽ ἐλπίδα ὁδηγήσαντα τὸ λαμπρὸν ἅρμα τοῦ ἡλίου. Οἱ πρὸς τοὺς μεγαλη-

τέρους αὐτοῦ τρόποι ἂς εἶναι σεμνοί, ἂς ἀπευθύνεται πρὸς ὅλους φιλοφρόνως, ἂς ἀπαντᾷ μὲ καλωσύνην, ἀποφεύγων πάντα ἄκαιρον λόγον, δυνάμενον νὰ βλάψῃ ἢ νὰ προσβάλῃ τὸν συνομιλητήν. Εἶναι καλλίτερον νὰ ὁμιλῇ ὀλιγώτερον καὶ νὰ ἀκούῃ περισσότερα, διότι μερικοὶ λόγοι κρυπτόμενοι ὠφελοῦν περισσότερον. Προπαντὸς ὅμως ὀφείλει νὰ ἀποφεύγῃ τὴν μαλθακότητα τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία τόσων καταστροφῶν ἐγένετο αἰτία εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἂς ἀγαπᾷ νὰ παρουσιάζηται ὡς ἀνήρ, ἀποστρεφόμενος τὴν θηλυπρεπῆ ἀσιατικὴν ἐσθῆτα καὶ τὰ μύρα. Ἂς ἀποφεύγῃ τοὺς ὑπὸ τὸν κρότον τῶν κροτάλων χορούς, οἳ ὁποῖοι ἁρμόζουν μᾶλλον εἰς Αἰθίοπας, καὶ τὰ Ἀγαρηνὰ τύμπανα. Ἰδοὺ εἰς ποίαν ἀθλιότητα ἔχει βυθισθῇ ἡ Ἰταλία, διῃρημένη εἰς δύο μερίδας πολεμούσας ἀλλήλας, ἰδοὺ ἐκθρονίσεις βασιλέων καὶ πυρκαϊαὶ βασιλείων, ἰδοὺ τέλος τῶν ξένων ἡ ἐπικράτησις, διὰ τὴν ἀδυναμίαν καὶ τὴν θηλυπρέπειαν τῶν ἀρχόντων. Μακράν, λοιπόν, τῶν ὀργίων τούτων καὶ τῶν γυναικῶν ὁ μέλλων νὰ κυβερνήσῃ τὴν χώραν. Ἂς ἀπομακρύνεται δὲ τῆς κοινωνίας ταύτης, ὁδηγούμενος εἰς τὰ δάση καὶ ἐξασκούμενος εἰς τὸ κυνήγιον, εἰς τὸ δόρυ, εἰς τὴν πάλην. Ἂς ἐθίζεται νὰ ὑποφέρῃ τὸν ἥλιον ὑπὸ τὸν λαμπρὸν οὐρανὸν καὶ τὸ ψῦχος τοῦ χειμῶνος, τὴν πεῖναν καὶ τὴν ἀϋπνίαν κατὰ τρόπον στρατιωτικόν. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀνδρεία θὰ τονώνωνται ἀπὸ τῶν παιδικῶν ἤδη ἐτῶν διὰ τῆς ἀσκήσεως. Ἐὰν δέ, τοὐναντίον, παραμελήσῃ τὴν ζωὴν ταύτην, τότε ἡ ὑπὸ τῆς φύσεως δοθεῖσα εὐεξία κατὰ μικρὸν θὰ ἐξασθενήσῃ καὶ πᾶσα προσπάθεια ἐπανορθώσεως θὰ ἀποβῇ ματαία. Μετὰ τῆς σωματικῆς ἀσκήσεως τοῦ παιδὸς εἶναι ὠφέλιμον νὰ προάγωνται συγχρόνως καὶ αἱ ἠθικαὶ αὐτοῦ ἰδιότητες. Διὰ τοῦτο αἱ ἀσκήσεις πρέπει νὰ γίνωνται μετ᾽ ἄλλων ὁμηλίκων οὕτως, ὥστε νὰ γεννᾶται ἅμιλλα, νὰ ἱκανοποιῆται τὸ παιδικὸν φιλότιμον διὰ τὴν νίκην καὶ τοὐναντίον νὰ πλήττηται ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας καὶ οὕτω νὰ προκαλῆται ἡ διαρκῶς ἐπὶ τὸ καλλίτερον ἐξέλιξις τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν τοῦ παιδὸς δυνάμεων.

Τοιοῦτος εἶναι ὁ σκελετὸς τοῦ ἡμιτελοῦς διδακτικοῦ ποιήματος τοῦ Μαρούλλου, γυμνωμένος τῶν ποιητικῶν στολισμάτων καὶ ἀπηλλαγμένος τῆς ἀνιαρᾶς μακρηγορίας καὶ τῶν παλιλλογιῶν. Τὸ ποίημα ἔχει τὰ ἐλαττώματα πάντων τῶν μετὰ θάνατον δημοσιευομένων ἡμιτελῶν ἔργων· εἶναι καταφανὴς καὶ τῆς ἐκφράσεως ἡ στενοχωρία καὶ ἡ ἔλλειψις σαφηνείας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καθιστᾷ πολὺ συχνὰ δυσνόητον τὸ κείμενον. Ἐκτὸς τούτου καὶ ἡ ἀκαταστασία ἐν τῇ πλοκῇ τῶν νοημάτων δεικνύει ὅτι τὸ δημοσιευθὲν μέρος τοῦ ποιήματος δὲν ἔτυχε τῶν δευτέρων φροντίδων καὶ τῆς τελικῆς ἐπεξεργασίας.

Ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναλύσεως, θέμα τοῦ ποιήματος εἶναι ἡ παροχὴ διδαγμάτων καὶ συμβουλῶν διὰ τὴν ἀνατροφὴν ἑνὸς πρίγκηπος. Αἱ ἰδέαι τοῦ Μαρούλλου ἐπὶ τοῦ προκειμένου στηρίζονται εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ ῥωμαϊκὴν ἀγωγήν, κυρίως δὲ εἰς τὴν σπαρτιατικήν. Κατ᾽ αὐτὸν ἡ

ἀγωγὴ τοῦ βασιλόπαιδος πρέπει κυρίως νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὸ νὰ μορφώσῃ αὐτὸν καταλλήλως διὰ τὰ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ καθήκοντα ἑνὸς βασιλέως. Ἀπὸ σημερινῆς ἀπόψεως τὸ θέμα τοῦ «De principum Institutione» κρινόμενον, θέλει, βεβαίως, εὑρεθῇ πτωχὸν καὶ ἀκατάλληλον διὰ νὰ ἀπασχολήσῃ τὴν ἔμπνευσιν ἑνὸς ποιητοῦ. Εἰς τοῦτο δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον ὀφείλεται καὶ ἡ ἀποτυχία τοῦ ποιήματος τούτου τοῦ Μαρούλλου. Ἐὰν ὅμως ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, θὰ ἴδωμεν ὅτι τὰ ποιήματα τοῦ τοιούτου εἴδους ἐθεωροῦντο ἐκ τῶν καλλιτέρων δημιουργημάτων τῆς φαντασίας, διότι μαζὶ μὲ τὸ τερπνὸν περιεῖχον καὶ τὸ ὠφέλιμον, οὐχὶ δὲ σπανίως ἀπεκαλοῦντο «aureoli libelli»[1]. Ὅτι δὲ ἡ διδακτικὴ ποίησις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐτύγχανεν ἰδιαιτέρας ἐκτιμήσεως ἀποδεικνύουν αἱ διάφοροι πρακτικαὶ ἔμμετροι πραγματεῖαι περὶ ἀστρονομίας, περὶ πολιτείας, περὶ ἀγωγῆς, περὶ μαντικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀκόμη τέχνης. Ὥστε ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις ταύτας πρέπει πάντοτε νὰ κρίνεται τὸ ἔργον τοῦ Μαρούλλου, οὐχὶ δὲ ἀπολύτως καὶ γενικῶς. Ἰδιαιτέρως δὲ ὡς ποιητικὸν δημιούργημα κρινόμενον, ἐλαχίστην παρουσιάζει σημασίαν. Ἐὰν ἀφαιρέσῃ τις μερικὰ χωρία (σχ. στ. 15 ἑ, 52 ἑ, 284 ἑ. 355 ἑ, 650 ἑ, κ. ἄ.), τὰ ὁποῖα ὁπωσδήποτε ἐμψυχώνει ἡ δύναμις καὶ ἡ χάρις τῶν ποιητικῶν εἰκόνων, τὸ λοιπὸν μέρος τοῦ ποιήματος οὐδὲν ποιητικὸν παρουσιάζει ἐνδιαφέρον. Ἡ σχοινοτενής, τοὐναντίον, καὶ πεζολογικὴ διήγησις λυπεῖ τὴν καλαισθησίαν τοῦ σημερινοῦ ἀναγνώστου. Οὐδὲ προσδίδει σημασίαν τινὰ ἡ παρενειρομένη ἐν στ. 435 ἑ. φιλοσοφικὴ παρέκβασις περὶ λόγου καὶ αἰσθήσεων, μαρτυρεῖ δὲ μᾶλλον ὅτι ὁ ποιητὴς μετὰ κόπου προσεπάθει νὰ ἀνεγείρῃ ἐπὶ τοῦ χάρτου τὸ φιλοσοφικόν του οἰκοδόμημα.

Πολύτιμοι ἀπὸ ἄλλης ἐπόψεως εἶναι αἱ διάφοροι ἱστορικαὶ καὶ μυθολογικαὶ μνεῖαι ἐν τῷ ποιήματι, διότι δεικνύουν τὴν γνῶσιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ ποιητὴς περὶ τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Βλέπομεν, λοιπόν, ὅτι ὄχι μόνον γεγονότα καὶ πρόσωπα τῆς ἀρχαίας ἱστορίας εἶχε καλῶς διὰ τῆς μελέτης τῶν παλαιῶν συγγραφέων γνωρίσει, ἀλλὰ καὶ ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ ἐξετείνετο καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, διότι ἔχομεν μνείαν τῶν Ἀβάρων, τῶν Οὔννων, τῶν Λογγοβάρδων, τῶν Ἑρούλων, τῶν Γερμανῶν, κλ. Ἰδιαιτέρως σημειώνεται ἐν τῷ ποιήματι ἡ ἀναρχία, ἡ ὁποία ἐμάστιζε τὴν Ἰταλίαν ὡς ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ τῶν διαφόρων ἐπιδρομῶν ξένων βασιλέων, ἐπωφελουμένων τῆς ἀγρίας ἐσωτερικῆς διαμάχης. Τὰ γεγονότα ἀκόμη τοῦ προσφάτου παρελθόντος ἐκίνησαν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ποιητοῦ. Ἀναφέρονται ἡ διάστασις τῶν Γουέλφων καὶ τῶν Γιβελίνων, ἡ ὁποία ἐχώρισε τὴν Ἰταλίαν εἰς δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα, τὰ δεινὰ τῆς γουελφικῆς οἰκογενείας τῶν

[1] Πβ. τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ G. Voigt, Il risorgimento dell'Antichità Classica (ἰταλ. μετάφρ. D. Valbusa) Firenze 1890, τ. Β′ σ. 447 ἑ. καὶ 453 ἑ. περὶ τῶν συγγραφῶν τοῦ εἴδους τούτου.

Malatesta, ἡ τύχη τοῦ δυστυχοῦς Μαμφρέδου καὶ οἱ παραλογισμοὶ τῶν Ἰωαννῶν τῆς Νεαπόλεως. Διὰ τῆς ἐγκαταμείξεως τῶν διαφόρων τούτων ἱστορικῶν συμβάντων καὶ τῶν διαφόρων περὶ τῶν ἱστορικῶν προσώπων διηγήσεων προσεπάθησεν ὁ ποιητὴς νὰ δώσῃ μεγαλήτερον κύκλον εἰς τὸ ποίημά του, προσέτι δὲ νὰ τονώσῃ τὰς δογματικῶς ἐκφερομένας συμβουλὰς καὶ διδασκαλίας διὰ παραδειγμάτων ἐκ τοῦ ἀπωτέρου καὶ τοῦ ἐγγυτέρου παρελθόντος.

Τοιαύτη εἶναι ἡ γνώμη, τὴν ὁποίαν δύναταί τις νὰ μορφώσῃ περὶ τοῦ διδακτικοῦ ποιήματος τοῦ Μαρούλλου, λαμβανομένου, βεβαίως, ὑπ᾽ ὄψιν, ὅτι τοῦτο ἀπευθύνεται εἰς ἀνθρώπους τῆς δεκάτης πέμπτης καὶ δεκάτης ἕκτης ἑκατονταετηρίδος. Ἐπὶ πλέον πρέπει νὰ εἴμεθα ἐπιφυλακτικοί, διότι δὲν γνωρίζομεν τὸ ποίημα οὔτε καθ᾽ ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν, ἀλλ᾽ οὔτε ἐπεξειργασμένον καὶ συμπληρωμένον.

Εἴδομεν ἀνωτέρω τὸ ἔργον τοῦ Μαρούλλου ὡς ποιητοῦ· ἐν τοῖς κατωτέρω θὰ παρακολουθήσωμεν τὸ ἔργον αὐτοῦ ὡς λατινιστοῦ καὶ κριτικοῦ. Παρὰ πάντων τῶν συγχρόνων ὁμολογεῖται ἡ ἰδιαιτέρα κλίσις τοῦ Μαρούλλου πρὸς τὸν Λουκρήτιον, ἱκανὰ δὲ στοιχεῖα τοῦ ὕφους καὶ τοῦ φιλοσοφήματος τοῦ δευτέρου εὑρίσκομεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ πρώτου. Φαίνεται ὅτι ὁ Μάρουλλος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του ἐπεδόθη εἰς τὴν μελέτην τοῦ λατίνου ποιητοῦ, διότι εἰς τὰ τελευταῖά του κυρίως ποιήματα εἶναι καταφανὴς ἡ ἐπίδρασίς του [1]. Δὲν ὑπῆρξεν ὅμως ὁ ἡμέτερος ποιητὴς μιμητὴς ἁπλῶς τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν καὶ τῆς ποιητικῆς τέχνης τοῦ Λουκρητίου, ἀλλ᾽ ἐν ταὐτῷ κριτικὸς καὶ ἑρμηνευτὴς τοῦ κειμένου τοῦ De rerum natura. Αἱ νεώτεραι ἐργασίαι ἐπὶ τοῦ κειμένου τοῦ ποιήματος τοῦ Λουκρητίου καὶ προπάντων τὸ ἔξοχον Ὑπόμνημα τοῦ Lachmann [2] καὶ ἡ πολύτιμος ἔκδοσις τοῦ Munro [3] συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ φωτισθοῦν ἐπαρκῶς αἱ κριτικαὶ συμβολαὶ τῶν παλαιῶν ἐκδοτῶν καὶ νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ ἐκτίμησις τῆς ἐργασίας τοῦ Μαρούλλου. Οὗτος δὲν ἐξέδωκεν οὐδὲ κἂν ἐφιλοπόνησε κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου. Φαίνεται ὅτι αἱ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ἐκδοτῶν παραληφθεῖσαι διορθώσεις ἀπετέλουν σημειώματα τοῦ ποιητοῦ ἐπί τινος ἀντιτύπου παλαιοτέρας ἐκδόσεως, τὰ ὁποῖα ἴσως προωρίζοντο δι᾽ ἐργασίαν λεπτομερεστέραν ἐπὶ τοῦ Λουκρητίου. Πρῶτος ἔκαμεν χρῆσιν τῶν χειρογράφων τούτων σημειωμάτων ὁ Ἱερώνυμος Ἀβάντιος (Avanzi) ὁ ἐκ Βερώνης, ἐπιμελητὴς τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ Ἄλδου, γενομένης τῷ 1500. Ἐνῷ ὅμως οὗτος ἔκαμεν εὐρεῖαν χρῆσιν τῆς ἐργασίας τοῦ Μαρούλλου, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ παραβολῆς τῆς ἐκδόσεώς του πρὸς τὴν τοῦ Candidus, καυχᾶται ὅτι ἐκεῖνος πρῶτος ἀποκατέστησε τὸ κείμενον καὶ ἀπήλλαξεν αὐτὸ τῶν σφαλμάτων τῆς ἐν Βριξίᾳ (1473) ἀρχικῆς

[1] Munro, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 33.

[2] In T. Lucreti Cari de Rerum Natura libros commentarius, Berolini, 1850.

[3] βλ. ἀνωτέρω. Ἡ δευτέρα ἀγγλικὴ ἔκδοσις ἐγένετο ἐν Κανταβριγίᾳ τῷ 1886.

ἐκδόσεως. Διὰ τοῦτο ὁ Lachmann αὐστηρῶς κρίνων αὐτόν, καὶ μὴ λαμβάνων ὑπ᾽ ὄψιν τὴν ἐπικρατοῦσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀντίληψιν περὶ τῆς πνευματικῆς ἰδιοκτησίας, τοῦ ἀποδίδει τὸ ὄνομα τοῦ «improbi furis» [1]. Μ᾽ ὅλα ταῦτα ὁ Ἀβάντιος συνετέλεσε καὶ δι᾽ ἰδίων διορθώσεων εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ κειμένου. Ἰδιαίτερον σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκδόσεων τοῦ Λουκρητίου ἀποτελεῖ ἡ ὑπὸ τοῦ Candidus ἐν Φλωρεντίᾳ τῷ 1512 γενομένη, χορηγοῦντος τοῦ Φιλίππου Giunta, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου συνήθως αὕτη φέρεται. Ταύτης ὁ ἐκδότης ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Θωμᾶν Sotherino, προτασσομένῃ τοῦ κειμένου τοῦ Λουκρητίου, δίδει πληροφορίας περὶ τῶν κριτικῶν ἐργασιῶν του καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων βοηθημάτων του. Ὁ Candidus ἦτο φίλος ἀγαπητὸς τοῦ Μαρούλλου καὶ ἀφιερώνει εἰς αὐτὸν ὀλίγας γραμμὰς ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ. Βλέπων, λοιπόν, ὁ ἐκδότης οὗτος ὅτι τὸ κείμενον ἑνὸς ποιητοῦ τόσον κομψοῦ καὶ ὠφελίμου, ὅσον ὁ Λουκρήτιος, καθίστατο ἀγνώριστον ἐκ τῶν σφαλμάτων παλαιοτέρων ἐκδοτῶν, ἀνδρῶν ἀπαρασκεύων εἰς τὰς ἀνθρωπιστικὰς καὶ φιλοσοφικὰς μελέτας, καὶ παρακινούμενος ὑπὸ φίλων, ἀπεφάσισε νὰ φιλοπονήσῃ ἰδίαν ἔκδοσιν. Εἰς ταύτην δὲ μετεχειρίσθη παλαιὰ ἀντίτυπα μετὰ διορθώσεων καὶ παρατηρήσεων τοῦ Ποντάνου καὶ τοῦ Μαρούλλου, ὡς δὲ λέγει ὁ ἴδιος «praestantissimorum aetatis nostrae vatum Pontani Marullique» . . . Ποίας καὶ πόσας ἠρύσθη διορθώσεις καὶ ἐν γένει κριτικὰς παρατηρήσεις ἐκ τῶν σημειωμάτων τῶν δύο τούτων ποιητῶν ἀποδεικνύει ἡ παραβολὴ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Candinus πρὸς τὸ ἀντίτυπον τοῦ Μονάχου, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω. Ἐκ τῆς ἐκδόσεως ταύτης πλεῖσται γραφαὶ ὀφειλόμεναι εἰς τὸν Μάρουλλον εἰσῆλθον εἰς τὰς μεταγενεστέρας ἐκδόσεις.

Καὶ ἄλλος ὅμως ἐκδότης ἔκαμεν χρῆσιν τοῦ ἀντιτύπου τοῦ Μαρούλλου ὁ Οὔμβερτος Gifanius (Van Giffen). Οὗτος ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐκδόσεώς του [2] δίδει περισσοτέρας ὁπωσδήποτε πληροφορίας περὶ τῶν πολυτίμων τούτων σημειώσεων. «. . . Cum, λέγει ergo exemplum Lucretii ad nos dedisti non illud quidem calamo exaratum, sed ita vetustum et idoneum, ut vicem optimi manuscripti fuerit. Siquidem in eo vidi omnium paene mendorum origines, quae magnam partem a Michaële Marullo (cuius immutationes in eo adscriptae erant omnes) primum parta mox admiserunt Florentini». Ὁμιλεῖ δὲ κατωτέρω περὶ τῶν ἐπὶ τοῦ Λουκρητίου ἐργασιῶν λέγει: «Longe deinde intervallo avorum memoria Michael Marullus mire huius eloquentia poetae captus, naviter eius operi resrituendo, paene a barbarie extincto, operam dare coepit multaque emendavit feliciter». Εἶχε λοιπὸν πρὸ αὐτοῦ ὁ Gifanius, οὐχὶ χειρόγραφον, ἀλλὰ

[1] Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 12.

[2] T. Lucretii Cari, de rerum natura libri sex, Antverpiae, 1566.

παλαιότερον ἔντυπον, ἐν τῷ ὁποίῳ εἶχον προσγραφῆ ὅλαι αἱ διορθώσεις τοῦ Μαρούλλου.

Ἡ τύχη ἠθέλησεν, ὅπως τὸ πολύτιμον τοῦτο κείμενον μᾶς ἀποδοθῇ. Ὁ Munro, ἔκ τινος μελέτης τοῦ Sauppe [1] παρακινηθείς, ἐμελέτησε τὸ κείμενον τοῦτο· αἱ κριτικαὶ σημειώσεις ἔχουν γραφῆ ὑπὸ διαφόρων χειρῶν καὶ διαφόρου μέλανος. Αἱ παλαιότεραι φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸν Ποντάνον, αἱ δὲ νεώτεραι, καὶ περισσότεραι, εἰς τὸν Μάρουλλον. Τὸ ἀντίτυπον τοῦτο ἐν Μονάχῳ ἀποκείμενον ἀποτελεῖ μέρος τῶν χειρογράφων τοῦ Πέτρου Victorius [2]. Ὁ Munro [3] ἀντέγραψε τὴν ἀκόλουθον σημείωσιν: «Contuli cum duobus codicibus, altero Jiovani Pontani, altero vero Marulli, poetae Bizantii, impressis quidem, sed ab ipsis non incuriose, ut patet, emendatis, quos commodum accepi ab Andrea Cambano patricio Florentino MDXX idibus Martiis. Petrus Victorius».

Ἐὰν ἐπεχείρουν νὰ πραγματευθῶ ἐνταῦθα περὶ τῶν διορθώσεων τοῦ Μαρούλλου, θὰ ἠναγκαζόμην νὰ ἐπεκταθῶ εἰς ζητήματα τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου τοῦ Λουκρητίου. Ἀλλ' ἡ ἔρευνα αὕτη θὰ μᾶς ἔφερε μακρὰν τῶν ὁρίων τῆς παρούσης μελέτης. Ἄλλωστε αἱ ἔξοχοι ἐργασίαι τοῦ Lachmann καὶ τοῦ Munro δύνανται νὰ διαφωτίσουν καλλίτερον τὸν βουλόμενον νὰ μάθῃ περὶ τοῦ προκειμένου περισσότερα. Ἀρκοῦμαι μόνον νὰ μεταφέρω ἐνταῦθα τὰς κρίσεις τῶν δύο τούτων ἑρμηνευτῶν περὶ τῆς κριτικῆς ἐργασίας τοῦ Μαρούλλου.

Ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ Lachmann πρῶτος διὰ μακρῶν ἀπέδωκεν εἰς τὸν ποιητήν μας τὸν πρέποντα ἔπαινον διὰ τὰς κριτικάς του ἐπὶ τοῦ Λουκρητίου ἐργασίας «Sed omnium studia, λέγει οὗτος [4], cum ingenio tum diligentia longe superavit Michael Marullus, orta Graecus, sed in poesi latina eximius, qui cum se totis viribus in Lucretii ingenium et artem insinuasset, in eius carminibus emendandis multo plus praestitit quam post eum vel doctiores». Ὁ δὲ Munro καλλίτερον γνωρίσας ἐκ τοῦ ἀντιτύπου τοῦ Μονάχου τὴν κριτικὴν συμβολὴν τοῦ Μαρούλλου, ὁμιλεῖ περὶ αὐτοῦ οὕτως: «Ὁ Ἀβάντιος καὶ ὁ Μάρουλλος ἔχουν μεγάλην σημασίαν διὰ τὸν Λουκρήτιον, ὁ Μάρουλλος ἀναμφιβόλως περισσότερον ἢ ὁ Ἀβάντιος» [5]. Καὶ κατωτέρω: «Καθ' ὅλου δέ, ὁ Μάρουλλος πρέπει νὰ ταχθῇ, ὡς διορθωτὴς τοῦ Λουκρητίου, ἀμέσως μετὰ τὸν Lambin καὶ τὸν Lachmann, ἂν ὄχι παρ' αὐτούς, ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν αἱ περιστάσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἔζη καὶ ἡ ἀτέλεια τῶν μέσων αὐτοῦ» [1]. Αἱ γνῶμαι τῶν δύο τούτων ἰδιαιτέρως μὲ τὸ κείμενον τοῦ Λουκρητίου ἀσχοληθέντων ἀνδρῶν εἶναι ἱκαναὶ νὰ καταδείξουν τὴν σημασίαν τοῦ Μαρούλλου ὡς διορθωτοῦ τοῦ de rerum natura.

[1] Commentatio de T. Lucretii codice Victoriano, Göttingen, 1864.

[2] Monacensis Victorianus 816a. Πλὴν τῆς μελέτης τοῦ Sauppe, βλ. καὶ Teuffels: Geschiche der Römischen Literatur, 5η ἔκδ. Leipzig, 1890, I, 405 σημ. 9 καὶ M. Schanz, Geschichte der Röm. Liter., Erstes Teil, München 1909, σ. 58, ὅπου καὶ ἡ βιβλιογραφία. Περί τινος παρισιακοῦ ἀντιτύπου περιέχοντος, κατὰ τὸν γράψαντα, σημειώματα τοῦ Μαρούλλου ἀνεκοίνωσεν ἐλάχιστα ὁ J. Masson, «Marullus's text of Lucretius ἐν Classical Review, τ. XI (1897) σ. 307.

[3] Ἔνθ' ἀν. σ. 39.

[4] Ἔνθ' ἀν. σ. 11.

[5] Ἔνθ' ἀν. σ. 38.

Τὸ ἔργον τοῦ Μαρούλλου, τοιοῦτον, οἷον ἀνωτέρω τὸ περιεγράψαμεν, ἐνωρὶς ἤδη προσείλκυσε τὴν προσοχὴν τῶν συγχρόνων. Συχνὰ μάλιστα αἱ ἐκφράσεις τῶν θαυμαστῶν εἶναι τόσον πλούσιαι, ὥστε νὰ ἐγείρουν εἰς ἡμᾶς ἀμφιβολίαν διὰ τὴν εἰλικρίνειάν των. Εἴδομεν ἀνωτέρω διὰ ποίων ἀφειδῶν ἐκφράσεων ἐγκωμιάζει ἐν τῷ πρὸς Λαυρέντιον ἐπιγράμματι τὸ βιβλίον τοῦ Μαρούλλου αὐτὸς ὁ Πολιτιανός. Ἐπίσης αἱ πρὸς τοὺς μεγίστους ἄνδρας τῆς Ἀναγεννήσεως, Ἕλληνας καὶ Ἰταλούς, σχέσεις του μᾶς δεικνύουν ὅτι ἀπήλαυεν ἰδιαιτέρας ἐκτιμήσεως. Μεταξὺ τῶν κυριωτέρων σχέσεών του εἶναι καὶ αἱ πρὸς τὸν Λαυρέντιον Μέδικον, πρὸς τὸν Ἀντώνιον τὸν πρίγκηπα Salernitanum, τὸν Βαρθολομαῖον Σκάλαν, τὸν Μ. Ἀ. Σαβέλλικον, τὸν Θεόδωρον Γαζῆν, τὸν Δημήτριον Χαλκονδύλην, τὸν Ποντάνον, τὸν Sannazaro, τὸν P. Crinito, τὸν Ἀλ. Κορτέσιον, τὸν Ἀνδρέαν Ματθαῖον Aquivivum, τὸν Pico della Mirandola, τὸν Ἰανὸν Λάσκαριν, τὸν Μανίλιον Ράλλην κλ. συναφθεῖσαι. Ἐξετιμᾶτο ἰδιαιτέρως παρὰ τούτων, μετὰ οἰκειότητος δὲ ἀναφέρεται παρ' αὐτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ Μαρούλλου, συνοδευόμενον κατὰ συνήθειαν ὑπό τινος κτητικῆς (meus, tuus, suus, noster) ἀντωνυμίας. Ἀλλά, πλὴν τῶν δικαιολογημένων τούτων εἰκασιῶν, ἔχομεν καὶ κρίσεις περὶ τοῦ ἔργου καὶ τοῦ προσώπου τοῦ ποιητοῦ διασωθείσας εἰς βιβλία τῶν συγχρόνων. Τῶν κρίσεων τούτων θὰ ἀναφέρω τὰς κυριωτέρας, εἰς ἄλλας δὲ ἁπλῶς θὰ παραπέμψω.

Καὶ ἀρχίζω ἀπὸ τὸν Ποντάνον. Οὗτος ἀφιερώνει δύο ἑνδεκασύλλαβα ποιήματά του εἰς τὸν Μάρουλλον, ἓν ἐπιγραφόμενον De Marulli amoribus καὶ ἕτερον De Marulli munusculis [2]. Ἐν τῷ δευτέρῳ ποιήματι ὁμιλεῖ περὶ τῶν στίχων τοῦ ποιητοῦ ὡς ἑξῆς.

Misit caseolos mihi Marullus
Cumque his versiculos venustiores
Quales Menaliae canunt puellae
Una cum gelido lavantur amne,
Quales Aoniae canunt Sorores,
Cum laetas agitant simul choreas.

[1] Αὐτόθι, σ. 40.

[2] Pontani, Opera, Venetiis 1505, Ἑνδεκασυλλάβων βιβλ. I (ἄνευ ἀριθμήσεως τῶν σελίδων).

Ὁ ἐπίσης σύγχρονος P. Crinitus [1] ἀφιερώνει εἰς τὸν Μάρουλλον τέσσαρα ἐπιγράμματα, ἐξαίροντα τὴν ποιητικήν του ἰδιοφυΐαν καὶ τὴν γνῶσιν τῶν λατίνων συγγραφέων. Ἐπίσης ἐν τῷ συγγράμματί του De honesta disciplina [2] λέγει. «Marullus noster Bizantius, vir eleganter doctus atque in examinandis carminibus gravis censor...». Ὁ Ioan. Petrus Valerianus γράφει ἐπίγραμμα ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ποιητοῦ [3], ἐν δὲ τῷ ἔργῳ του De litteratorum infelicitate [4] ἀφιερώνει μακρὸν χωρίον περὶ αὐτοῦ· μεταξὺ τῶν ἄλλων γράφει καὶ τὰ ἑξῆς: «... qui quantae fuerit eruditionis hymni et Epigrammata eius, quae magna cum laude omnium in manibus versantur, facile indicant, tum inchoatus liber de Principe eorum omnium iudicio, qui opus inspexere, antiquitatem in certamen provocare iudicatur».

Δύο ἐπιτάφια ἐπιγράμματα ἔγραψεν ὁ Ἀνδρέας Dactius (Dazzi), τῶν ὁποίων τὸ δεύτερον ἔχει ὡς ἑξῆς [5].

Evasit toties hostilia tela Marullus
Ut Cecinae tumidis obrueretur aquis.

Μακρὰν περικοπὴν ἀφιερώνει εἰς τὸν Μάρουλλον ὁ Giraldi [6] ἐν τοῖς πολυτίμοις διαλόγοις περὶ τῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς του. Ἐκ ταύτης παραθέτω τὴν ἀρχήν: «Ex eadem Pontani Academia fluxere Michael Marullus et Manilius Rhallus, ambo parentibus graecis nati, in Italia inutriti, latinis tamen litteris magis imbuti atque invicem amici, uterque epigrammatum poeta, sed Rhallo Marullus cultior argutiorque...»

Ὁ Ραφαῆλος Volaterranus [7], φίλος καὶ ὑποστηρικτὴς τοῦ Μαρούλλου, χαρακτηρίζει αὐτὸν ὡς ἑξῆς: «vir acris cum ingenii, tum iudicii et plus nostraeque patriae linguae vacauerit, ut eius indicant carmina». Ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ποιητοῦ ἔγραψαν ἐπιγράμματα ὁ Tebaldeus [8] καὶ ὁ Latomus [9].

Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Στρασβούργου (1509) εὑρίσκομεν ἐγκωμιαστικὸν ἐπίγραμμα τοῦ ἐκδότου B. Rhenanus, τὸ ὁποῖον παρεθέσαμεν ἀνωτέρω. Ἐπίσης ἐν τῇ πρώτῃ παρισιακῇ ἐκδόσει (1529) ἀναφέρονται ἐπιγράμματα εἰς τὸν Μάρουλλον ὑπό τινος Symphorianus Trunellus Lugdunensis.

[1] De honesta disciplina, Basileae 1532 σ. 532, 545, 552, 562.
[2] Σ. 179.
[3] Poemata, Basileae 1538 σ. 23.
[4] Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Amsterdam, 1647, σ. 113.
[5] Poemata, Florentiae 1549. σ. 88.
[6] Ἔνθ᾽. ἀν. σ. 16-17.
[7] Παρὰ Gesner, Bibliotheca Universalis... Tuguri, 1545 φύλλ. 513ro.
[8] Παρὰ Jovius, Elogia doctorum virorum, Basileae 1571 σ. 68.
[9] Αὐτόθι σ. 69.

Τελευταῖος, κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ὁ Gaddius [1] (Gaddi), πλὴν τῆς ἐπικρίσεως τοῦ Scaliger, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλοῦμεν ἀμέσως κατωτέρω, ἔγραψε μακρὸν ἐγκώμιον, ἐκ τοῦ ὁποίου παραθέτω τὴν ἀκόλουθον περικοπήν: «Certamente quello all' Eternità merita, che l' Eternità istessa lo scolpisca in saldissimo diamante per eterna gloria di se e dell' autore, tanto piu glorioso, quanto che, essendo greco, hà superato i latini poeti in questo genere con rossore in Italia, la quale deva desiderar, che qualche suo figlio le acquisti simil corona».

Καὶ αὗται μὲν ὑπῆρξαν αἱ κυριώτεραι κρίσεις τῶν συγχρόνων καὶ τῶν ὀλίγον μετ᾽ αὐτὸν ἀκμασάντων λογίων καὶ ποιητῶν. Ἐνωρὶς ὅμως ἐξεδηλώθη καὶ ἀντίθετον κατὰ τοῦ Μαρούλλου ῥεῦμα. Πλὴν τοῦ Πολιτιανοῦ, ὁ ὁποῖος, ὡς εἴδομεν, ἔψεξε ζῶντα τὸν ποιητήν, καὶ ἄλλοι κατέκριναν αὐτὸν μετὰ τὸν θάνατόν του. Καὶ δή, πρῶτος ὁ Φραγκῖσκος Floridus [2], λαμβάνων ἀφορμὴν ἔκ τινος παρὰ τῷ Κρινίτῳ κρίσεως τοῦ Μαρούλλου περὶ Λατίνων ποιητῶν, καὶ τοῦ γνωστοῦ Ἐπιγράμματος «De poetis Latinis» (I, 16), ἐπιτίθεται κατ᾽ αὐτοῦ μετὰ δριμύτητος, περικοσμῶν τὸν ποιητὴν διὰ διαφόρων ἐπιθέτων καὶ ἀποκαλῶν αὐτὸν Γραικύλον. Ὑποβληθεὶς εἰς τὴν ἄχαριν ἀνάγνωσιν τῶν σελίδων τούτων, οὐδὲν εὗρον σοβαρὸν κατὰ τοῦ Μαρούλλου ἐπιχείρημα, ἡ δὲ δριμύτης καὶ ἡ ἔλλειψις κοσμιότητος ἐν τῇ ἐκφράσει, ἀποδεικνύει τὴν ἐμπάθειαν καὶ τὸν ἐγωισμὸν τοῦ γράψαντος. Παραθέτω ἐνταῦθα ὀλίγας γραμμὰς ὡς δεῖγμα τῆς κριτικῆς ταύτης: «... quem (τὸν Μάρ. δηλ.) distento sago in sublime jactandum fuisse ex hocad monemur, quod Graeci homines de Latinis scriptoribus sententia, quamvis incorupta synceraque (sic) esset,suspecta nihilominus videri posset» [3]. Καὶ κατωτέρω: «...quod te (Μάρουλλε δηλ.) sentio, te videlicet fuisse omnium qui sunt, qui fuere, quique adeo futuri sunt, impurissimum, audacissimum, omnisque rationis, humanitatis, iudiciique expertem, dignum nempe quem apud inferos poetae omnes facto impetu excarnissent et in crucem denique cum tam inprudenti carmine agant» [4]. Οὐδ᾽ αὐτοῦ ὅμως τοῦ Κρινίτου ἐφείσθη ὁ κριτικὸς οὗτος, ἀλλὰ δι᾽ ἀναλόγου πολεμικῆς καταφέρεται ἐναντίον αὐτοῦ, διότι ἐτόλμησε νὰ ἐπαινέσῃ τὸν Μάρουλλον. Ὑπὸ τοῦ Floridus ἀχθεὶς καὶ ὁ L. Carrio [5] ἔγραψε κατὰ τοῦ ποιητοῦ.

Δυσμενής, ἀλλὰ ἀόριστος καὶ γενική, εἶναι ἡ κρίσις τοῦ πολλοῦ Ἐρά-

[1] Elogia historica, Florentiae, 1637, II, σ. 83-85.
[2] Apologia in Marci Actii Plauti aliorumque poetarum et linguae latinae calumniatores, Lugduni, 1537 σ. 40 ἑ.
[3] Αὐτόθι, σ. 40.
[4] Αὐτόθι, σ. 44.
[5] Παρὰ Gaddius, βλ. κατωτέρω.

σμου [1]. «Marulli, λέγει οὗτος, pauca legi tolerabilia, si minus haberent paganitatis». Τοὐναντίον τὴν ἐπίκρισιν τοῦ Καίσαρος Scaliger [2] διακρίνει ἀναλυτικότης, σεμνότης τῆς φράσεως καὶ κριτικὴ ὀξύτης, ἀνταξία τοῦ μεγάλου τούτου φιλολόγου. Τὰ μόνα ἐλαττώματα τῆς κριτικῆς ταύτης εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν προκατάληψίς τις κατὰ τοῦ Μαρούλλου, ὡς ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς προσηλώσεώς του, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ὑπερβολικὴ καὶ σχολαστικὴ ἀναλυτικότης, τὴν ὁποίαν, βεβαίως, δικαιολογεῖ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Ἰδοὺ πῶς ὁ Scaliger χαρακτηρίζει τὸν Μάρουλλον: «Marullus totus durus, morosus, aliorum obtrectator, sui admirator simul et diffidens. Anxius enim quo dicat modo, haeret negotiosus, omnino invenustus [3]». Ἐν τῇ ἀναλυτικῇ ἐπικρίσει του, ὁ συγγραφεὺς καταδεικνύων τὰ τρωτὰ τοῦ ἔργου τοῦ Μαρούλλου, διατυπώνει ὡρισμένας ὀρθὰς παρατηρήσεις, δὲν φέρεται δ' εἰς τὴν ἄρνησιν πάσης ποιητικῆς τούτου ἀξίας. Κυρίως ἐπικρίνει τοὺς ὕμνους. Διακρίνει ὅμως μεταξὺ αὐτῶν ὡρισμένα μέρη, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ δοξάσουν τὸν ποιητήν των. Ἡ δὲ γενικὴ περὶ τοῦ Μαρούλλου κρίσις του συνοψίζεται εἰς τὰς ἀκολούθους παρατηρήσεις: «Hoc enim viri illius ingenio maximo atque praeclarissimo vitium fuit peculiare, ut magnifico spiritu scribere agressus, elanguesceret in orationis tractu fervor ille egregiosque primos illos impetus iudicium deinceps destitueret aut voluntas. Nam quibus in poematiis sese voluit naviter exercere, verus sane poeta est ac divinus. Velut in elegia de exilio suo [4]». Ἡ κρίσις αὕτη καὶ δικαία εἶναι, ἀλλὰ καὶ τὸν Μάρουλλον, νομίζω, ἰδιαιτέρως χαρακτηρίζει καὶ τιμᾷ.

Κατὰ τῶν δυσμενῶν τούτων κριτικῶν τοῦ Floridus καὶ τοῦ Scaliger, τοῦ τελευταίου προπάντων, ἔγραψε μακρὰν ἀπολογίαν ὁ Gaddius [5]. Οὗτος, ὡς εἴδομεν, ἔλαβε καὶ ἄλλοτε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὁμιλήσῃ ἐπαινετικώτατα περὶ Μαρούλλου. Τώρα δέ, προσπαθῶν νὰ ἀναιρέσῃ τὰς ἐπικρίσεις τοῦ Scaliger, ὁμιλεῖ καὶ πάλιν ἐνθουσιωδῶς περὶ τοῦ ποιητοῦ λέγων μεταξὺ τῶν ἄλλων: «Marullus hymnographus licet fuerit excellens [6] »καὶ «ego autem arbitror nullum poetam Epigrammaticum, vel excellentem severae legis velle subiectum» [7]. Ἐν τῇ ἀναιρέσει του ὁ Gaddius διὰ πολλῶν ἐπιχειρημάτων ἀποκρούει τὴν ὑπερκριτικὴν τοῦ Scaliger, προσπαθῶν νὰ ἀποδείξῃ

[1] Παρὰ Σάθᾳ, Μνημεῖα... τ. Ζ'. σ. IV τοῦ προλόγου.

[2] Poetices, lib. VI, κεφ. 4ον σ. 769 ἑ, κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1586 (ἄνευ τόπου ἐκδόσεως).

[3] Αὐτόθι, σ. 769.

[4] Αὐτόθι, σ. 774.

[5] De Scriptoribus Tomus secundus, Lugduni, 1649 σ. 23 ἑ.

[6] Αὐτόθι, σ. 24.

[7] Αὐτόθι, σ. 27.

τοῦτον ἀντιφάσκοντα εἰς ἑαυτόν, καὶ παραφερόμενον ἐκ τῆς ἀντιπαθείας του πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Φθάνει δὲ μέχρι τοιούτου σημείου, ὥστε νὰ προσπαθῇ διὰ δογματικῶν σοφισμάτων νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Ζεὺς τοῦ Μαρούλλου εἶναι αὐτὸς ὁ χριστιανικὸς Θεός!

Ἐπεφύλαξα τὴν τελευταίαν θέσιν εἰς τὸ ἐπιτάφιον, τὸ ὁποῖον ὁ μέγας τῆς Πλειάδος ἀρχηγός, ὁ P. Ronsard, ἔγραψεν εἰς τὸν Μάρουλλον κατὰ τὸ 1560 [1], ἀκριβῶς διὰ νὰ ἐξάρω τὴν σημασίαν τοῦ γεγονότος. Τὸ ὅτι ὁ μέγας οὗτος ποιητὴς ἐγνώρισε καὶ ἠγάπησε τὴν μοῦσαν τοῦ Μαρούλλου, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος ἐξετιμᾶτο καὶ ἀνεγινώσκετο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ γάλλου ποιητοῦ. Τὸ ποίημα τοῦτο διὰ τὴν σπουδαιότητά του παραθέτω ὁλόκληρον [2].

Epitaphe de Marulle, Capitaine et poète grec
Très excellent, natif de Constantinople.

Dites bas de bonnes paroles,
Muses, et avec nos chansons
Accordez foiblement les sons
De vos luths et de vos violes.
5. *Voicy de Marulle la tombe;*
Priez qu'à tout jamais du ciel
La douce manne et le doux miel
Et la douce rosée y tombe.
Je faux: La tombe de Marulle?
10. *De luy sa tombe n'a sinon*
Les vaines lettres de son nom;
Il vit là bas avec Tibulle,
Dessus les rives élysées,
Et sous l'ombre des myrtes vers
15. *Au bruit des eaux chante ses vers*
Entre les âmes bien prisées.
Pincetant sa lyre cornue
En rond, au beau milieu d'un val,
Tout le premier guide le bal,
20. *Foulant du pied l'herbe menue.*
Lorsque que ses doux accents respandent
Les douces flames de l'amour,
Les Héroïns tout autour
De sa bouche latine pendent.

[1] Πρβλ. H. Pernot, Etudes de. Litt. Grec. Mod. I, σ. 192.

[2] Oeuvres complètes de P. Ronsard, édition P. Blanchemain, Paris 1886 σ. 238 ἑ. Ὁ Bullart, Ἔνθ. ἀν. σ. 320 παραδίδει τρεῖς στροφὰς τοῦ ποιήματος τοῦ Ronsard, κατὰ πολὺ παρηλλαγμένας τοῦ ἀνωτέρω κειμένου. Ἴσως διότι παρέθεσε τὰς στροφὰς ταύτας ἀπὸ μνήμης.

25. *Tibulle avecques sa Délie*
Danse la tenant par la main.
Corinne l'amoureux Romain
Et Properce tient sa Cynthie.
Mais quand ses graves sons réveillent
30. *Les hautes louanges des Dieux*
Les doctes Romains les plus vieux
Béans à son luth s'émerveillent
De quoi luy, né sur le rivage
D'Hellesponte, a si bien chanté,
35. *Qu'estant grec il a surmonté*
Les vieux latins en leur langage.
Chère âme, pour les belles choses
Que j'appren en lisant tes vers,
Pren pour présent ces lauriers vers,
40. *Ces beaux lis et ces belles roses.*
Tousjours légère soit la terre
A tes os, et sur ce tombeau
Qui enserre un esprit si beau
Tousjours grimpe le verd lierre.

Ἡ νεωτέρα κριτική, ἀπὸ νεοελληνικῆς ἐπόψεως μᾶλλον **ἐξετάζουσα τὸ** ἔργον τοῦ Μαρούλλου καὶ ἀπηλλαγμένη τῶν προλήψεων τῆς παλαιοτέρας νοοτροπίας, τῆς ὁποίας δείγματά τινα παρετέθησαν ἀνωτέρω, προσέτι δὲ τὰς φραστικὰς καὶ γλωσσικὰς ἀτελείας εὐλόγως ἀποδίδουσα εἰς τὴν χρῆσιν γλώσσης πρὸ αἰώνων νεκρᾶς, διάφορον ὀφείλει νὰ σχηματίσῃ γνώμην περὶ τοῦ Μαρούλλου καὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Δὲν ὑπῆρξε βεβαίως «poeta divinus», οὔτε οἱ ὕμνοι του ἀνεκάλεσαν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου τοὺς ἀρχαίους θεούς, πολλὰ ὅμως τῶν ἐπιγραμμάτων του συγκινοῦν καὶ τὸν σημερινὸν ἀναγνώστην, διότι συνδέονται πρὸς τὰ αἰώνια συναισθήματα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Δεικνύουν προσέτι μίαν μορφὴν ἀνωτέραν. Τοῦτο εἶναι τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν καὶ ἡ κυριωτέρα ἀρετὴ τοῦ Μαρούλλου, ὅτι, μ' ὅλον ὅτι τὰ σύμβολά του καὶ ἡ γλῶσσά του οὐσιαστικῶς ἀνήκουν εἰς παρελθοῦσαν ἐποχήν, τὰ συναισθήματά του εἶναι καὶ τὰ συναισθήματα τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς κατὰ τὴν ἐποχήν του. Διὰ τοῦτο δικαίως δυνάμεθα, παραβλέποντες τὰς ἐπὶ μέρους ἀτελείας, νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Μάρουλλον τὸν τίτλον τοῦ ποιητοῦ. Ἡ φωνή του, παρηλλαγμένη, καὶ ἀγνώριστος ὑπὸ τὸν ψυχρὸν λατινικόν της ἦχον, ἀπηχεῖ τὸ παράπονον τοῦ σκλαβωμένου ἔθνους[1].

Παρίσι, 1928. ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

[1] Τὴν ὑπόδειξιν τοῦ θέματος τῆς μετὰ χεῖρας μελέτης ὀφείλω εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Κ. Ἄμαντον, τὸν ὁποῖον παρακαλῶ νὰ δεχθῇ καὶ ἀπὸ ἐδῶ τὰς θερμάς μου εὐχαριστίας.

ΟΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ, ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΘΕΟΣ

Τὸ τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας πατριαρχεῖον τὸ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου ἱδρυθὲν καθ' ὅλην τὴν Ρωμαιοκρατίαν καὶ τὴν Βυζαντινοκρατίαν μέχρι τοῦ 640 μ.Χ. ὑπῆρξεν ὄντως ἔνδοξον· διότι ὁ ἐν Αἰγύπτῳ διὰ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Πτολεμαίων εἶτα ἐξαπλωθεὶς ἑλληνισμὸς ἐπεκούρησεν εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ἀλλά, τῶν Ἀράβων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐγκατασταντων καὶ τὸν ἰσλαμισμὸν ἐπιβαλόντων διὰ τοῦ ξίφους, ἡ τύχη τοῦ πατριαρχείου καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ κατέστη ὀδυνηρά· καὶ διεσῴζετο μὲν ἑλληνισμός τις, ἰδίως κατὰ τὰς παραλίους πόλεις, ἀλλ' ὁπόσον καὶ ὁποῖον ἦτο τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ἐν ταῖς δειναῖς ἐκείναις ἡμέραις, δὲν γινώσκομεν. Τότε δὲ καὶ μόνον θὰ εὑρεθῶμεν εἰς τὴν εὐάρεστον θέσιν νὰ εἴπωμέν τι ἀσφαλές, ἐὰν δημοσιευθῶσιν ἐκ τῶν ἀρχείων τῶν πατριαρχείων τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα ἐν συσχετίσει πρὸς τὰ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγίου Ὄρους, τῆς Πάτμου καὶ εἴ τινος ἄλλης μονῆς ἢ βιβλιοθήκης ἰδιωτικῆς ἢ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ τὴν ἐν Πάτμῳ 10ήμερον διατριβήν μου (8 - 18 Αὐγούστου 1916) ἐνέτυχον πολλοῖς ἐγγράφοις ἀφορῶσι τὸ πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας καὶ δὴ τὸν πατριάρχην Π α ρ θ έ ν ι ο ν Π α γ κ ώ σ τ α ν καὶ τὸν ἐκείνου ἀνεψιὸν καὶ διάδοχον Θ ε ό φ ι λ ο ν, Πατμίους ὄντας καὶ ἱκανὰ περὶ αὐτῶν ἀντέγραψα ἐκ τῶν Πατμιακῶν κωδίκων, ἐν οἷς καὶ ἐπιτάφιον λόγον ὑπὸ ἀνωνύμου Ῥοδίου λογίου εἰς τὸν ἐν Ῥόδῳ ἀποθανόντα πατριάρχην Παρθένιον (9 7/βρίου 1805) ὡς καὶ περὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ῥόδῳ διατριβῆς αὐτοῦ.

Ὁ Παρθένιος ἐγεννήθη ἐν Πάτμῳ τῷ 1735 καὶ ἐκλήθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Ἀλεξανδρείας μετὰ τὸν Γεράσιμον Γ' τὸν Λέριον (1788 - 1805). Ἡ ἐπ' αὐτοῦ κατάστασις τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν Χριστιανῶν δὲν ἦτο βεβαίως ἀνθηρά, ὡς ἐμφαίνεται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Παρθενίου πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Νεόφυτον τὸν Η' (3 Μαρτίου 1791)[1].

Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 523 κώδικι τῆς βιβλιοθήκης Πάτμου σῴζονται σημειώματα τοῦ πατριάρχου Θεοφίλου, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς

[1] Τὴν ἐπιστολὴν ἐδημοσίευσεν ὁ τὴν μονὴν Πάτμου ἐπισκεψάμενος κατὰ τὸ 1911 Δ η μ ή τ ρ ι ο ς Κ α λ λ ί μ α χ ο ς ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τοῦ «Αἰγυπτιώτου Ἑλληνισμοῦ 1912» καὶ ἰδιαιτέρως, Κάϊρον 1912 ὑπὸ τὸν τίτλον: «οἱ Ἕλληνες ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τὴν Γαλλικὴν κατοχὴν 1798 - 1801».

τῆς Αἰγύπτου ἦτο ἐλάχιστος μόλις εἰς 200 ὀσπήτια [1] ἀνερχόμενος καὶ αὐτὸς ἐν ἐλεεινῇ οἰκονομικῇ καταστάσει, ἥτις ἐπετάθη ἐπὶ τῆς Γαλλοκρατίας, ἀπηνῶς φορολογησάσης τοὺς Ἕλληνας πραγματευτάς, ὡς ἀναφέρει ὁ πατριάρχης Παρθένιος, ὅστις παρέμεινεν ἐν Αἰγύπτῳ καθ᾽ ὅλην τὴν διάρκειαν αὐτῆς (1798 - 1801) καὶ μόλις τελευτῶντος τοῦ 1801 ἀπῆλθε, χάριν τῆς πασχούσης ὑγείας του, εἰς τὸ εὐκραὲς τῆς νήσου Ῥόδου κλῖμα, ὅπου ἐπὶ τετραετίαν νοσηλευόμενος ἀπεδήμησεν εἰς Κύριον, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, τῇ 9ῃ 7/βρίου 1805. Ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ ἐπιταφίου λόγου τοῦ ἀνωνύμου Ῥοδίου ἐξάγεται ὅτι καὶ πολιτικοὶ καὶ διπλωματικοὶ λόγοι συνετέλεσαν εἰς τὴν εἰς Ῥόδον ἀπέλευσιν (ἰδὲ σ. 249).

Ὁ τὸν θεῖον αὐτοῦ Παρθένιον Παγκώσταν ἐν τῷ θρόνῳ τῆς τῶν Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας διαδεξάμενος Θεόφιλος ἐγεννήθη ἐν Πάτμῳ τῷ 1774 καὶ ἠκροάσατο μαθημάτων ἔν τε τῇ Πατμιάδι καὶ ἐν τῇ ἐν Σμύρνῃ Σχολῇ. Τῷ 1789 συναντῶμεν αὐτὸν ἐν Βυζαντίῳ [2]. Ἀπελθὼν ὕστερον εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ὁ θεῖος αὐτοῦ ἦν πατριάρχης, διωρίσθη διδάσκαλος ἐν Καΐρῳ· εἶτα δὲ μοναχὸς καρείς, προήχθη εἰς ἀρχιμανδρίτην καὶ τοιοῦτον συναντῶμεν αὐτὸν τῷ 1797 «κ᾽) Κυριακῇ Ε΄ τῶν νηστειῶν. Τὸν παρόντα λόγον τὸν ἔγραψα ἐν ἔτει ͵αψϞζ΄ ὑπαγορευόμενος ὑπὸ τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς ἡμῶν καὶ δεσπότου κ. Παρθενίου Ἀλεξανδρείας τοῦ καὶ θείου μου, ὃν [3] καὶ ἐξεφώνησα ἐν τῷ

[1] Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ηὐξήθη ἐκ Κυπρίων, Ῥοδίων, Θετταλῶν καὶ ἄλλων Ἑλλήνων, οὕτως ὥστε σήμερον οἱ ἐν Αἰγύπτῳ ἐν γένει Ἕλληνες ἀνέρχονται εἰς 170,000 κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ 1920. Περὶ Ἑλληνισμοῦ Αἰγύπτου ἔπιθι Δημητρίου Καλλιμάχου, Οἱ Ἕλληνες ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τὴν Γαλλικὴν κατοχὴν 1798 - 1801 ἐξ ἀνεκδότων Πατμιακῶν ἐγγράφων, ἐν Καΐρῳ 1912—τοῦ αὐτοῦ, τὰ ἐν Καΐρῳ σχολεῖα τῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἀπὸ Ἰωαννικίου (1645 - 1657) μέχρι Θεοφίλου (1816 - 1825) ἐν Ἐκκλησιαστικῷ Φάρῳ Ἀλεξανδρείας, τόμ. ΙΒ΄ 1913 σ. 289 - 304 — Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου (νῦν μητροπολίτου Ἀθηνῶν) Ἀλεξανδρινὰ σημειώματα, αὐτόθι τοῦ ἔτους 1910 ἑξ. — Γ. Ι. Δ. Πασχάλη, Ματθαῖος ὁ Ἄνδριος, Ἀθ. 1901. — Γ. Ι. Κηπιάδη, Ἕλληνες ἐν Αἰγύπτῳ ἢ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ ἐγκατάστασις καὶ καθιδρύματα ἐθνικά, Ἀλεξάνδρεια 1892 καὶ ἐν γένει ἰδὲ τὴν σειρὰν τοῦ μέχρι σήμερον ἐκδιδομένου «Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου» καὶ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ ἐτησίως ἐκδιδόμενα ἡμερολόγια ὑπὸ λογίων Ἑλλήνων. Ἐκ τῶν ξένων ἔγραψαν οἱ P. I. M. Vansleb, Histoire de l'Eglise d' Alexandrie Paris 1677. Rev. John Mason Neale, A history of the Holy Eastern Church. The Patriarchate of Alexandria, London 1847. E. I. Butcher, The Story of the Church of Egypt London 1897 τόμ. δύο. Porfyrii Ouspenski Alexandriskaïa Patriarchiia ped. red. Chr, M. Lopareff, Πετρούπολις 1898. Alfred von Gutschmid, Verzeichnis der Patriarchen von Alexandrien ἐν Kleine Schriften Leipzig 1890.

[2] Κώδ. Πάτμ. Βιβλ. ΦΚγ΄ περιέχων 48 λόγους παρὰ διαφόρων ἐπὶ διαφόροις αἰτίαις.... κ΄

[3] Τὴν 24 7/βρίου 1789 ἀντέγραψε λόγον... ιζ΄) εἰς τὴν αὐτὴν Κυριακὴν (Δ΄ Νηστειῶν) περὶ ἐξομολογήσεως. Ἐν τέλει δέ: «ὁ παρὼν λόγος ἔστι ποίημα Παϊσίου ἱερομονάχου Χαζήκου τοῦ Πατμίου· τὸν ἀντέγραψα ἐγὼ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ ἄνωθεν Παϊσίου ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς τὸ χωρίον Νεοχῶρι», ὅπου ὁ ἀοίδιμος Σακελλίων προσθέτει: νόει μοι Θεόφιλον τὸν μετὰ Ἀλεξανδρείας.

καθολικῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐπ᾽ ἄμβωνος ἀρχιμανδρίτης Θεόφιλος.... κη΄) «ἐπὶ τὸ σωτήριον πάθος»· ἐξεφωνήθη ὁ παρὼν λόγος παρ᾽ ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἐλαχίστου ἀρχιμανδρίτου Θεοφίλου ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου τῷ κατὰ τὴν Πουτουκανίαν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ μακαριωτάτου ἡμῶν πατρὸς καὶ δεσπότου κ. Παρθενίου ἐν ἔτει 1797 Ἀπριλίου 3 [1]. Ὀλίγον μετὰ τὸ 1797 προεχειρίσθη Λιβύης μητροπολίτης καὶ ὡς τοιοῦτος ἀπαντᾷ ἐν διαφόροις λόγοις ὑπ᾽ αὐτοῦ ἀπαγγελθεῖσιν ὑπογεγραμμένος. Οὕτως ἐν κώδικι Πατμιακῷ φκδ΄... ϛ΄) λόγος τοῦ ἁμαρτωλοῦ Θεοφίλου Λιβύης τοῦ Πατμίου κατὰ τῶν Μάγων καὶ τοῦ πολυθρυλλήτου Μουκάντερ ἤτοι τοῦ Γραπτοῦ· ἐρρέθη δὲ μετὰ τὴν πανώλην νόσον ͵αωα΄ Ἰουλίου θ΄ ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐπίσης ἐν τῷ κώδικι φκγ΄... μ΄) εἰς τὰ εἰσόδια (ἐν ἔτει ͵αωβ΄ Νοεμβρίου κα΄, ἡμέρᾳ ϛ΄ ἐν Αἰγύπτῳ, ὁ Λιβύης Θεόφιλος).

Ὁ Θεόφιλος παραμείνας μετὰ τοῦ προστάτου καὶ θείου του Παρθενίου ἐν Αἰγύπτῳ ἀνεχώρησε μετ᾽ ἐκείνου, πάσχοντος, εἰς Ῥόδον, μετὰ τὴν 21 Ὀκτωβρίου 1802 [2] καὶ παρέμειναν αὐτόθι μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, συμβάντος τῇ 9 7/βρίου 1805 καὶ ἐξεφώνησεν εἰς αὐτὸν τὸν ἄνω ῥηθέντα λόγον, παρόντος τοῦ μητροπολίτου Ῥόδου Ἀγαπίου καὶ τοῦ ἱεροῦ κλήρου σύμπαντος, τῶν ἐξ Αἰγύπτου ἐμπόρων καὶ τοῦ ἐν Ῥόδῳ ἐξορίστου ἡγεμόνος Ἀλ. Σούτσου. Ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ὁ Θεόφιλος συγκεκινημένος [3] καὶ δι᾽ ὕφους καλλιεποῦς καὶ ῥητορικῶν σχημάτων ἐξαίρει τὰς τοῦ μεταστάντος θείου ἀρετὰς καὶ προκαλεῖ τὸν θρῆνον διὰ τῆς ἀποστροφῆς: «Πλήρεις ἀγαθῶν ἤλθομεν (ἐξ Αἰγύπτου) πρὸς τοῦ λόγου σας, Ῥόδιοι, γυμνοὶ καὶ πένητες νῦν ὑποστρέφομεν· ὀρθὴν εἴχομεν ὑπὲρ κεφαλῆς τὴν λαμπάδα καταλάμπουσαν, ταύτην ἐσβεσμένην νῦν ἀφίνομεν εἰς καπνὸν καὶ κόνιν διαλυθέντος τοῦ φέγγους· εἴχομεν τὸν θησαυρὸν τὸν μέγαν ἐν ὀστρακίνῳ σκεύει, ἀλλ᾽ ὁ μὲν θησαυρὸς ἀφανής, τὸ δὲ σκεῦος κενὸν τοῦ πλούτου καταλιμπάνεται». Ἀποστρεφόμενος δὲ πρὸς τοὺς ἐν τῇ νεκρικῇ ἀκολουθίᾳ παρεπιδη-

[1] Ἐν ἔτει 1799 Μαρτίου 6 ἐρρέθη λόγος παρὰ Θεοφίλου, ἀλλὰ δὲν σημειοῦται τί ἦτο τότε ἀρχιμανδρίτης ἢ μητροπολίτης Κῶδιξ ΦΚΓ.... νε΄) Κυριακὴ τῆς ὀρθοδοξίας. Καὶ ὁ Κῶδιξ φμη΄ περιέχει λόγους τοῦ Θεοφίλου.

[2] Τοῦτο φαίνεται ἐκ τῆς ἰδιοχείρου τοῦ λόγου σημειώσεως λεγούσης 1804 ἀντὶ 5, ὡς λέγει ὁ λόγος ὁ ἐκφωνηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ῥοδίου λογίου (Νεοφύτου;), γράφοντος 1805 καὶ τοῦ Βρεβείου τῆς Μονῆς τοῦ ἀρχομένου ἀπὸ τοῦ 1552 ἀναγράφοντος ἐν σελίδι 53 «1805 7/βρίου 9 ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ ὁ μακαριώτατος Ἀλεξανδρείας πάπας καὶ πατριάρχης κ. Παρθένιος εἰς τὴν Ῥόδον μὲ φυσικὸν θάνατον».

[3] Ὥστε δὲν εἶναι ἀληθὲς τὸ γραφὲν ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους Κ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων ἐν «Πανδώρᾳ» τόμ. ΙΔ΄ σ. 596, ὅτι ὁ Παρθένιος ἀνεχώρησεν ἐξ Αἰγύπτου ἅμα καταληφθείσης ὑπὸ τῶν Γάλλων, ὡς ἔγραψε καὶ ὁ Butsher, τόμ. Β΄ σ. 357 καὶ ὁ ἡμέτερος Μ. Η. Μαλανδράκης ἐν τῷ ἔργῳ: ἡ Πατμιὰς Σχολὴ σ. 54, ἀλλ᾽ ἀνεσκεύασεν ὁ Δ. Καλλίμαχος ἐκ στοιχείων ἐκ Πάτμου ἐξαχθέντων· ἰδὲ οἱ Ἕλληνες ἐν Αἰγύπτῳ σ. 13.

μοῦντας Αἰγυπτίους ἐμπόρους παρακαλεῖ αὐτούς: «νὰ διηγηθῶσιν εἰς τὸν λαὸν τῆς Αἰγύπτου πῶς ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ ὁ πατὴρ αὐτῶν πάπας καὶ πατριάρχης ἐν μετανοίᾳ καὶ ἐξομολογήσει· πῶς ηὐχήθη αὐτοῖς συγχωρήσας πᾶσιν ἐκ ψυχῆς, πῶς ἐκηδεύθη ὁσίως, λαμπρῶς, ὅλων τῶν χριστιανῶν (Ροδίων) τὴν προθυμίαν, τῶν ἱερέων τὴν εὐλάβειαν, τοῦ πανιερωτάτου καὶ θεοπροβλήτου μητροπολίτου ἁγίου Ρόδου τὴν ὁλότροπον συνδρομήν, τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ φιλοχρίστου αὐθέντου Ἀλεξ. Σούτσου βοεβόδα τὴν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ποιμένος αὐτῶν λύπην τε καὶ ἀθυμίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην τοῦ ὕψους του, ὥστε αὐτοῖς πάλιν διὰ τῆς δυνατῆς προστασίας του εἰς εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν περιστραφῆναι τὸ πένθος.» [1]

Τοιοῦτος ἦν ὁ Παρθένιος, ὡς εἶδον οἱ ἡμέτεροι ἀναγνῶσται ἐκ τῶν δύο παρατεθέντων ἀποσπασμάτων. Ἡμεῖς, εἰδικῶς περὶ Ροδιακῶν πραγμάτων ἀσχοληθέντες κατὰ τὴν διετῆ ἐν τῷ Βενετοκλείῳ γυμνασίῳ γυμνασιαρχίαν ἡμῶν, θὰ δημοσιεύσωμεν ἐνταῦθα τὸν λόγον τοῦ Ροδίου λογίου καὶ διδασκάλου (Νεοφύτου;), ἀντιγράψαντες κατὰ τὴν ἐν Πάτμῳ δεκαήμερον διαμονὴν (8 - 18 Αὐγούστου 1916) ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. φκδ'.... ις'): κώδικος

«Ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν οὕτω καὶ ἐγένετο».

['Ιὼβ κεφ. α', 21].

1. Συμφορὰ ἀπαρηγόρητος, δυστυχία ἀξιοθρήνητος, στεναγμοὶ ἀκατάπαυστοι, δάκρυα ἀπαρηγόρητα καὶ γνωστῶν καὶ ἀγνώστων καὶ ξένων καὶ φίλων καὶ συγγενῶν καὶ διὰ τοῦτο ἀπορῶ τί λογῆς νὰ μεταχειρισθῶ τὸν λόγον μου, πῶς λοιπὸν νὰ ἀνοίξω τὸ στόμα μου νὰ ὁμιλήσω ὅπου εἶναι κρατημένο μὲ τὴν σιωπὴν τῆς λύπης; πῶς νὰ εὐγάλω φωνὴν ἀπὸ τὰ χείλη μου ὁποῦ ἡ γλῶσσά μου εἶναι δεδεμένη μὲ τὰς ἁλύσεις τῆς μεγίστης συμφορᾶς; Ἔπρεπέ μοι νὰ ἔχω εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν τὴν Δημοσθένειον γλῶσσαν καὶ τὴν εὐφράδειαν τοῦ Θουκυδίδου καὶ τὰ δάκρυα τοῦ προφήτου Ἱερεμίου καὶ τότε νὰ διηγηθῶ μὲ δάκρυα καὶ στεναγμοὺς καρδίας τὴν κοινὴν συμφορὰν καὶ μεγαλωτάτην ζημίαν τῶν Ἀλεξανδρέων καὶ τὴν κατήφειαν τῶν προσώπων καὶ τὴν συστολὴν τῶν καρδιῶν καὶ τὴν μεγάλην λύπην τῶν ψυχῶν τῶν Ῥοδίων διὰ τὴν ἄωρον καὶ σκληρὰν ὑστέρησιν τοῦ ἀειμνήστου καὶ ἀοιδίμου πατρὸς ἡμῶν Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κ. κ. Παρθενίου· καὶ ποῖος τάχα δὲν πάσχει καὶ δὲν λυπεῖται ὁποῦ ἡρπάγη ἐκεῖνος ὁ λιγυρόφθογγος κύκνος, ὁποῦ ἐτρέφετο εἰς πᾶσαν ἀρετὴν καὶ ἐπιστήμην φιλόχριστον; ὁποῦ ἦτο πτερωμένος μὲ τὰ λαμπρότατα πτερὰ τῆς θεολογίας μὲ τὴν ὁποίαν ὑπερέβη καὶ ὑπερηκόντισεν εἰς τὴν ἀρετὴν πάντας τοὺς τούτου τοῦ καιροῦ εἰδήμονάς τε καὶ ἐπιστήμονας· ὁποῦ ἐπότισεν ὡς ἄλλος Νεῖλος τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τὰ δαψι-

[1] Περὶ τοῦ ἐν Ρόδῳ θανάτου τοῦ Παρθενίου ἔγραψεν ὁ φίλος καθηγητὴς καὶ νῦν γραμματεὺς τῆς ἐν Πάτμῳ ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου κ. Μ. Η. Μαλανδράκης ἐν τῷ Ροδιακῷ ἡμερολογίῳ, τοῦ συλλόγου «Διαγόρα» 1912 σ. 165 - 170.

λέστατα καὶ μελίρρητα νάματα τῆς πηγῆς τῶν ἀρετῶν του; ὁποῦ ἐφώτισε τὸν χορὸν τῶν ἱερέων ἀπὸ τὰς ἀκτῖνας τῆς σοφίας του; ὁποῦ ἐκόσμησε τὴν ἐκκλησίαν μὲ τάξιν καὶ εὐρυθμίαν τῶν Ἀποστολικῶν παραδόσεων; ὁποῦ ἐχειραγώγησε καὶ ἀνώρθωσε τοὺς ἁπλουστέρους ὁποῦ ἦσαν βεβυθισμένοι εἰς τὸ βάθος τῆς ἀμαθείας μὲ τὴν ῥάβδον τῶν εὐαγγελικῶν του κηρυγμάτων; ὁποῦ ἦτον ὡς ἄλλος ὁλολαμπὴς ἥλιος φωτίζων καὶ δᾳδουχῶν τὴν καρδίαν τῶν πιστῶν μὲ τὴν ἔνθερμον διαγωγὴν καὶ πολιτείαν; ὁποῦ ἦτο ὅλος χριστομίμητος καὶ κατὰ Χριστὸν ζῶν; καὶ ὡς ὁ Παῦλος ἔλεγε: «ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός». Καὶ τοῦτον χριστομίμητον καὶ ἄγρυπνον φύλακα τῶν ψυχῶν ἡμῶν ὑστερήθημεν· καὶ πῶς νὰ μὴ θρηνολογοῦμεν καὶ νὰ λυπούμεθα; πῶς νὰ μὴν ὀδυρώμεθα καὶ νὰ κλαίωμεν; Ἀλλ' ὅμως «ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν οὕτω καὶ ἐγένετο».

2. Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἀλληγορικῶς ὀνομάζει τὴν Αἴγυπτον σκυθρωπήν, τώρα ναὶ λέγω καὶ ἐγὼ ὅτι παρὰ καμμίαν ἄλλην φορὰν πρέπει νὰ σκυθρωπάσῃ καὶ δάκρυα ποταμηδὸν νὰ χύσῃ διότι ἐσκοτίσθη ὁ λύχνος, κατεσβέσθη τὸ φέγγος, αἱ ἀκτῖνες τῶν ἀρετῶν ἀπηθαλώθησαν, τῆς πατριαρχείας τὸ ἐγκαλώπισμα ἐχάθη, τὸ πηδάλιον τῆς δικαιοσύνης, ἡ ἀηδὼν τῆς φιλανθρωπίας ἢ καλλίτερον νὰ εἰπῶ αὐτὸ τὸ ἀρχέτυπον· ἡ καθαρότης τῆς σωφροσύνης, ἡ σεμνότης, ἡ ἡμερότης, ἡ ταπεινοφροσύνη, ἡ αἰδὼς καὶ ἡ εὐλάβεια, ἡ σύμμικτος τῶν ἀγαθῶν ἁρμονία ἀπεδήμησεν, ἔφυγεν. Ὁ ζῆλος τῆς πίστεως, ὁ στύλος τῆς ἐκκλησίας ἀνεχώρησεν ἀπὸ λόγου σου. Ὢ! πῶς ἀπεκοιμήθη τὸ κάλλος, ὢ! πῶς ἐκλέφθη ὁ στολισμός, ὢ! πῶς αἰφνιδίως ἔπεσε τὸ ἄνθος; ὄντως ἐξηράνθη ὁ χόρτος καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν (Ἡσαΐας μ' 7). Ἔστυψεν ἡ πηγὴ τῶν καλλιρρόων νουθεσιῶν καὶ παραινέσεων καὶ ἐξηράνθη ὁ ποταμὸς τῶν πολυχευμήτων διδασκαλιῶν. Καὶ ποῖος νὰ εἰπῇ τοὺς Χριστιανοὺς πῶς ἔμειναν ὀρφανοί; ποῖος νὰ εἰπῇ τὸν θρόνον πῶς ἐχήρευσεν; ὢ τῆς δυστυχίας καὶ τῆς ἀφορήτου συμφορᾶς; Βαβαὶ τῶν κακῶν ὧν πεπόνθαμεν! Κλαύσατε λοιπὸν ὑμεῖς οἱ συγγενεῖς διότι ἐχάσετε τοιοῦτον πατέρα καὶ θεῖον, οἱ κατὰ πνεῦμα ἀδελφοὶ καὶ συλλειτουργοὶ τὸν σοφὸν Νέστορα καὶ σύμβουλον ἄδολον καὶ συγκάθεδρον, οἱ ἀρχιμανδρῖται, οἱ ἱερεῖς, οἱ διάκονοι, οἱ ὑπηρέται τὸν πρᾶον καὶ ἀγαθὸν καὶ ἀμνησίκακον αὐθέντην. Ἀλλὰ καὶ τὰ πνευματικὰ αὐτοῦ τέκνα Αἰγύπτιοι καὶ Ῥόδιοι καὶ ὅσοι ὀρθόδοξοι πραγματευταὶ πραγματεύονται εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς Αἰγύπτου· καὶ ὅλοι οἱ κοσμικοὶ τὸν κόσμον καὶ στολισμόν, τὸν φιλόπτωχον οἱ πτωχοί, τὸν φιλόξενον οἱ ξένοι, ἡ ἐκκλησία τὴν καλλικέλαδον ἀηδόνα, τὸν κήρυκα τοῦ Εὐαγγελίου, τὸν διάδοχον τοῦ πανευφήμου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, τὸν ὑπερασπιστὴν τῆς ἀμωμήτου ἡμῶν πίστεως, τὸν συλλήπτορα οἱ ὀρφανοί, αἱ χῆραι τὸν προστάτην, λέγοντες ὅλοι συμφώνως τὸ τοῦ Δαβίδ: «Ἵνα τί ἀπώσω ὁ Θεὸς εἰς τέλος; ὠργίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου» (Ψαλμὸς ογ' 1). Ἄχ! τέθνηκεν ἐκεῖνος ὁποῦ ἀπέβλεπεν εἰς τὰ οὐράνια καὶ ὁποῦ μὲ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον ἔλεγεν: «οὐκ

ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν» (κενόν). Δὲν εἶναι τώρα ἡ ἀκοὴ ὁποῦ ἤκουες τὰ θεῖα λόγια, μήτε ἡ γλῶσσα ἐκείνη ὁποῦ ἦτον τὸ καθαρώτατον καὶ λαμπρότατον ἀφιέρωμα τῆς ἀληθείας. Ποῦ εἶναι ἡ γλυκεῖα τῶν ὀμμάτων γαλήνη; ποῦ εἶναι ἡ χαριτόβρυτος δεξιὰ ὁποῦ μὲ τὴν εὐλογίαν τοῦ στόματος ἔσειε τοὺς δακτύλους της; ὅλα ἐκεῖνα νύκτα ἦτον καὶ ὅραμα καὶ ξημερώνοντας ἠφανίσθησαν· ἄνθη ἦτον τῆς ἀνοίξεως καὶ ἐρχομένου τοῦ χειμῶνος ἐμαράνθησαν. Καὶ ἐχάθη, καπνὸς καὶ διεσκορπίσθη, ἀράχνη καὶ διεσπάσθη, ὅθεν «ὡς δεινὰ πάσχων ἔναρξαι θρήνου» (Σοφία Σειρὰχ λη΄ 16).

3. Δίκαιον ἔχετε καὶ συγγενεῖς καὶ φίλοι καὶ γνωστοὶ καὶ ἰδιῶται καὶ ξένοι νὰ θρηνολογῆτε τὴν ὀρφανίαν, τὴν δυστυχίαν, τὴν ζημίαν, τὴν συμφοράν, τὴν παντελῆ στέρησιν τοιούτου ὑποκειμένου· διότι αὐτὸς ἐστάθη εὐεργέτης μου, παρηγορία μου, προστάτης μου, κυβερνήτης μου, λιμὴν σωτήριος, ἄμπελος, συκῆ, ἐλαία καὶ φοῖνιξ καὶ εἴ τι ἄλλο εὔκαρπον καὶ εὐσκιόφυλλον δένδρον. Δι᾽ αὐτὰ λοιπὸν τὰ πολλά του προτερήματα καὶ «δίκαιος ἀποθανὼν ἔλιπε μετάμελον»; (Παροιμιῶν ΙΑ΄ 4) καὶ δι᾽ αὐτὸν πρέπει ποταμοὶ πικρῶν δακρύων νὰ τρέξουν ἀπὸ τὰ ὄμματά μου διατὶ «ἀπόλωλε τρυγητὸς ἐξ ἀγροῦ· ἡ ἄμπελος ἐξηράνθη καὶ αἱ συκαῖ ὠλιγώθησαν» (Ἰωὴλ Α΄ 11-12). Αἱ εὐεργεσίαι καὶ αἱ παρηγορίαι ἔπαυσαν· αἱ προστασίαι καὶ κυβερνήσεις ἐτελείωσαν καὶ ὁ λιμὴν ἐξηράνθη. Μὰ διὰ νὰ παρηγορήσωμεν ὀλίγον τὰς θανασίμους πληγὰς τῶν καρδιῶν μας ἃς ἀντηχήσουν τὴν συμφοράν μας καὶ αὐτὰ τὰ ἀναίσθητα, ἃς ἀντιβροντήσουν καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἡ Αἴγυπτος, ἡ Λιβύη, ἡ Πεντάπολις, ἡ Αἰθιοπία, ἡ Ἀφρική, τὸ Ραχῆτι, τὸ Ταμιέτι (Δαμιέττη), ὁ Νεῖλος καὶ ὅλα τὰ Αἰγυπτιακὰ πελάγη καὶ σὺν αὐτοῖς καὶ ἡ Ῥόδος καὶ τὸ Ῥόδιον πέλαγος ὁμοῦ καὶ αὐτὸς ὁ θρόνος καὶ ἃς κηρύξουν εἰς ὅλον τὸν κόσμον τὴν ἀνήκουστον ζημίαν ὁποῦ ὅλοι σχεδὸν οἱ χριστιανοὶ ἐδοκιμάσαμεν· διότι

«εἷς Θεὸς ὑψιμέδων, ἕνα δ᾽ ἄξιον πατριαρχῆα
ἡμετέρη γενεὴ οἶδέ σε, Παρθένιε,
ἄγγελον ἀτρείης ἐριηχέα ὄμμα φαεινὸν
Χριστιανοῖς, ψυχῆς κάλλεσι λαμπόμενον
Πάτμου, Αἰγύπτου καὶ Ῥόδου μέγα κλέος εἰσέτι καὶ νῦν».

Ἀλλ᾽ ὅταν ἡ Ἁγία Τριὰς ἣν ἠγάπησε καὶ ἣν ἐπόθει καὶ ὅλα δι᾽ ἀγάπην αὐτῆς τὰ τοῦ κόσμου τούτου ὡς μάταια καὶ πρόσκαιρα ἐνόμισε καὶ πατρίδα, ἵνα μόνον αὐτὴν κερδήσῃ, ἠθέλησε τὸν ἑαυτῆς λάτριν νὰ μεταστήσῃ ἐκ τῶν προσκαίρων εἰς τὰς αἰωνίους σκηνὰς ὅπου ἦχος ἑορταζόντων πατριαρχῶν· τί ποιητέον;

«Ἡνίκα Παρθενίοιο Θεόφρονος ἥρπασε πνεῦμα
ἡ Τριὰς ἀσπασίως ἔνθεν ἐπειγομένου,
πᾶσα μὲν οὐρανίη στρατιὴ γήθησεν ἰόντι
πᾶσα δὲ τῶν Ῥοδίων ἐστονάχησε πόλις».

Ἡρπάγη διὰ νὰ συμψάλλῃ μὲ τοὺς ἀγγέλους ὁ ἐπίγειος ἄγγελος, νὰ συναυλίζεται μὲ τοὺς Ἀποστόλους ὁ ἰσαπόστολος, νὰ συναγάλλεται μὲ τοὺς πατριάρχας ὡς πατριάρχης, νὰ συνευφραίνεται μὲ τοὺς μάρτυρας καὶ νὰ περιχορεύῃ μὲ τοὺς ὁσίους ὡς ὅσιος· διότι «οὕτως ἔδοξε τῷ Κυρίῳ καὶ οὕτως ἐγένετο».

4. Ἀνέβη λοιπόν, ἀνέβη ἐπάνω εἰς τοὺς οὐρανοὺς ὡς ἄλλος Θεόπτης Μωϋσῆς ἐπάνω εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, ὄχι διὰ νὰ λάβῃ, ὥςπερ ἐκεῖνος τὰς πλάκας τοῦ νόμου, ἀλλὰ διὰ νὰ δώσῃ τὴν παρακαταθήκην τῆς πατριαρχείας αὐτοῦ ἄμωμον καὶ καθαράν. Ὅθεν ὡς πιστὸς δοῦλος καὶ ὡς τὸ δοθὲν τάλαντον ἐπαυξήσας ἤκουσε παρὰ τοῦ Παναγάθου καὶ μισθαποδότου Θεοῦ τὴν γλυκυτάτην ἐκείνην φωνήν: «Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ, ἐπὶ ὀλίγων ἧς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω, εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου» (Ματθαίου ΚΕ΄ 23) συναγαλλόμενος καὶ συνευφραινόμενος μὲ τὰ πάντων τῶν δικαίων τὰ πνεύματα: «τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω» (Βασιλειῶν Α΄ 2. 30). Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ χαίρεται πᾶσα ἡ συγγένεια αὐτοῦ: «ὅτι τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ καὶ δικαίων ψυχαὶ ἐν χειρὶ Θεοῦ καὶ δίκαιος ἐὰν φθάσῃ τελευτῆσαι ἐν ἀναπαύσει ἔσται καὶ ὅτι μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν» (Σοφία Σολομῶντος (κενόν), Ἰωάννου ε΄ 24). Διὰ τὰ ὁποῖα αὐτὰ ὅλα ἀποκτήματα πρέσβυν θερμότατον τὸν ἀγαπητόν σου θεῖον· ἐμίσευσεν ἀπὸ λόγου σου ἀμὴ ὡς ἱεράρχης ἐπορεύθη εἰς τὸν μέγαν ἱεράρχην τῶν ἱεραρχῶν. Ἔλειψεν ἀπὸ τὴν τράπεζαν ἀμὴ εἰς τὴν ἀγγελικὴν ἐπροσκλήθη. Ἀπὸ τὸν κόσμον ἀνεσπάσθη τὸ δένδρον ἀμὴ εἰς τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων τοῦ παραδείσου ἐνεφυτεύθη (Ψαλμῶν Α΄ 3), ἀπὸ πατριαρχεῖαν εἰς βασιλείαν μετέστη· τὴν πατριαρχικὴν στολὴν ἐξεδύθη ἀμὴ τὴν θεοΰφαντον ἐνεδύθη, ὁποῦ δὲν εἶναι ἀπὸ λινὸν μήτε ἀπὸ μετάξι καὶ χρυσάφι ἀμὴ ἀπό: «ἐξομολόγησιν καὶ μεγαλοπρέπειαν [1] ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον» (Ψαλμῶν ργ΄ 1 - 2).

5. Ἤξευρεν ἡ Μακαριότης του ὡς εἰδήμων καὶ πεπαιδευμένος τῆς θείας Γραφῆς νὰ λέγῃ μὲ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον: «ὅσῳ ὁ ἔξω ἄνθρωπος φθείρεται τοσούτῳ ὁ ἔσω ἀνανεοῦται». Ὅθεν δὲν ἐστάθη τόσον ψοφοδεὴς καὶ δοῦλος οὔτε χωρὶς μεγαλοψυχίαν ἀπὸ τὸν προκάτοχον αὐτοῦ Μέγαν Ἀθανάσιον, ὅταν αὐτὸς ἐκατατρέχετο καὶ ἐξωρίζετο ἀπὸ μόνους τοὺς Ἀρειανούς· ἡ Μακαριότης του καὶ διάδοχος αὐτοῦ ἐκατατρέχετο καὶ ἀπὸ Αἰγυπτίους καὶ Ὀθωμανοὺς καὶ Γάλλους καὶ Ἀλβανοὺς καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἔφευγε καὶ ἐκρύπτετο· ποτὲ μὲν εἰς τὴν Παλαιὰν Αἴγυπτον, ἄλλοτε δὲ εἰς τὸ Ραχῆτι καὶ ἄλλοτε πάλιν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τελευταῖον εἰς τὴν Ῥόδον ᾄδων καὶ ψάλλων ὡς οἱ τρεῖς παῖδες: «Δίκαιος εἶ, Κύριε, ὅτι ἐν ἀληθείᾳ καὶ κρίσει ἐπήγαγες ταῦτα πάντα ἐφ᾽ ἡμᾶς διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν.» Οὔτε πάλιν κατώτερος ἐφάνη ἀπὸ ἐκεῖνον τὸ προφήτην Ἰὼβ εἰς τὴν ὑπομονήν· διότι κατα-

[1] Κατὰ παραδρομὴν ἀντὶ εὐπρέπειαν.

τρεχόμενος, πιεζόμενος, ἀναλυόμενος καὶ κατατηκόμενος ἀπὸ τὰ δεινὰ καὶ ἀθεράπευτα πάθη τοῦ σώματός του μὲ πολλὰς καὶ μεγάλας ὀδύνας καὶ συχνὰς ἀλγηδόνας, κατακείμενος ἐπὶ κρεβάτου ὀδυνηροῦ καὶ πολυπόνου καὶ ὡς ἄλλος Σωκράτης ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τῶν Ἀθηναίων εὑρισκόμενος φιλοσοφικῶς ἐφιλοσόφει πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν (ὡς ὁ υἱὸς πρὸς τοὺς φίλους αὐτοῦ) περὶ ψυχῆς λέγων: «οὐ τὸ ὁρώμενόν ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ἀλλὰ τὸ νοούμενον». Ὁ Ἰὼβ μᾶς ἐπληροφόρησε μὲ τὴν ὑπομονήν του πῶς ἦτον πολλὰ ὑπήκοος εἰς τὸν Θεόν: «Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα ἐκ χειρὸς Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν;» (Ἰὼβ Β' 10). Ὁ Μακαριώτατος ἡμῶν πατὴρ καὶ δεσπότης μᾶς ἐπληροφόρησε μὲ τὴν ὑπερβολικὴν ὑπομονὴν καὶ μακροθυμίαν του, ὁποῦ εἶχεν εἰς τὰς καταδρομὰς καὶ ὀδύνας τῶν παθῶν του, πῶς ὅστις θέλει νὰ γένῃ κληρονόμος τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἀναγκαίως πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπομονήν. Διὰ τοῦτο καὶ μὲ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον ἔλεγεν: «Ὑπομονῆς ἔχομεν χρείαν ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες κομισώμεθα τὴν ἐπαγγελίαν (πρὸς Ἑβραίους (κενόν). Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου. Ἐκβάλετε λοιπὸν ἀπὸ λόγου σας τὴν λύπην ὅπου ἔχετε διὰ τὸν ἀποθανόντα θεῖόν σας, τὴν ὁποίαν ὑπομένουσι μόνον ἐκεῖνοι ὁποῦ δὲν ἐλπίζουσιν ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος (Σύμβολ. πίστ.).

6. Ἀλλ', ὦ ψυχὴ θειοτάτη τοῦ ἀειμνήστου καὶ μακαριωτάτου ἡμῶν πατρὸς κυρίου κυρίου Παρθενίου, σὺ ἀληθῶς διὰ τὴν καθαρὰν ἐξομολόγησίν σου διὰ τὴν ἕνωσιν ὁποῦ ἔχεις μὲ τὸν Θεόν σου, μὲ τὸ μέσον τῆς θείας κοινωνίας διὰ τοὺς κόπους καὶ πόνους ὁποῦ ἐδοκίμασες εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς πατριαρχείας σου, διὰ τὴν ὑπερβολικὴν ὑπομονὴν ὁποῦ ἔδειξες ὑπὸ τοῦ δεινοῦ πάθους κατατηκόμενος καὶ ὡσεὶ κηρὸς διαλυόμενος, διὰ τὰς πολλὰς καταδρομὰς ὁποῦ ὑπέμεινες, παρίστασαι τώρα πλησίον τοῦ Θεοῦ σου καὶ ἀπολαμβάνεις τὰ οὐράνια ἀγαθὰ ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Λοιπὸν ἔπιδε ἐξ αὐτῶν τῶν ἱερῶν καὶ ὑπερτάτων ἁψίδων σὺ ὁ οὐρανοβάμων καὶ ἔκτεινον τὰς θείας καὶ ἱερὰς χεῖράς σου καὶ εὐλόγησον ὅλους τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους σου. Εὐλόγησον καὶ τὰ πνευματικὰ καὶ ὀρθόδοξα τέκνα τοῦ θρόνου σου, πέμπε ἀοράτως τὰς μακαρίους καὶ θεοπειθεῖς εὐχάς σου καὶ εἰς τὸν κατὰ σάρκα ἀνεψιόν σου, τὸν πανιερώτατον ἡμῶν αὐθέντην καὶ δεσπότην ἅγιον Λιβύης ὡς τὸν κατάπικρον γεγονότα διὰ τὴν ὑστέρησίν σου, καὶ διαφύλαξον αὐτὸν ἀπὸ παντὸς κακοῦ ψυχικοῦ καὶ σωματικοῦ καὶ χάρισον εἰς αὐτὸν πάντα τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα. Τελευταῖον δὲ εὐλόγει καὶ μετὰ θάνατον, ὡς ἀθάνατος, καὶ ἡμᾶς τοὺς ταπεινοὺς καὶ λελυπημένους διὰ τὸν θάνατόν σου Ροδίους, ἔτι δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς καταπικραμένους δούλους σου καὶ ὅλον τὸ σύστημα ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν ὁποῦ συμφώνως καὶ μετὰ δακρύων κράζομεν πρὸς τὸν κριτήν σου καὶ Θεόν: «Κύριε ἐλέησον! Δέσποτα, συγχώρησον! Ἅγιε, ἀνάπαυσον καὶ δόξασον τὴν ἀθάνατον ψυχὴν τοῦ κεκοιμημένου δούλου σου Παρθενίου πατριάρχου καὶ συναρίθμησον αὐτὴν μετὰ

πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάντων σοι ἁγίων, ὡς ὑπεράγαθος. Ἀμήν!

Ἐν τέλει τοῦ λόγου ἀναγινώσκεται: ͵αωε' σεπτεμβρίου θ' καὶ περαιτέρω: καὶ τὸ κατὰ δύναμιν οὐκ ἀπόβλητον παρὰ τῷ Θεῷ.

Μετὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν τὸ ἱερὸν σκήνωμα τοῦ πατριάρχου μετεκομίσθη εἰς Τρίαντα, χωρίον δύο ὥρας ἀπέχον τῆς πόλεως Ρόδου καὶ ἐτάφη ἐν τῷ αὐτόθι ναῷ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου ἐχαράχθη ἥδε ἡ ἐπιγραφή, ἥτις ἐγένετο ἐξίτηλος ἤδη, ποιηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου, ὡς ἐν τῷ κώδικι ἀναγράφεται μετὰ διαφόρων παραλλαγῶν:

Ἐπιτύμβιον.

Τύμβε, τίς ὁ νεκρός, ὃν ἔνδον ἔχεις;
οὗτος Παρθένιος Ἀλεξάνδρου πόλεως ἀρχιθύτης
Πάτμιος τὴν πατρίδα, Παγκώστας δὲ τοὐπίκλην
Οὐκ ἔθανε δὲ ἀλλὰ καθεύδει οὐρανίοις θαλάμοις [1].

Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Παρθενίου ὁ θρόνος τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας ἐχήρευσεν ἐπὶ 5 μῆνας, ἕως οὗ ἐξελέγη πατριάρχης ὁ Θεόφιλος ὁ ἀνεψιὸς τοῦ μεταστάντος, τοῦτο μὲν ἐνεργείᾳ τοῦ ἐξορίστου ἡγεμόνος Σούτσου, τοῦτο δὲ διότι ὁ Παρθένιος, κατὰ τὸν κώδικα 524 (φκδ') τῆς Πατμιακῆς Βιβλιοθήκης «ἄφησε διάδοχόν του τὸν Λιβύης Θεόφιλον, ὃν ἡ ἐκκλησία φυλάττουσα τὸ π ρ ο ν ό μ ι ο ν ἀπεδέξατο καὶ προεβίβασεν». Ὁ Θεόφιλος ἀπῆλθεν εἰς Αἴγυπτον ἅμα τῷ προβιβασμῷ, ἀλλὰ δὲν παρέμεινεν ἐν τῇ ἕδρᾳ αὐτοῦ ἐπὶ πολύ· διότι τῷ 1808 εὑρίσκετο ἐν Σύμῃ ὅπου, κατὰ τὸν κώδικα 523 (φκγ') ἐξεφώνησε λόγον ... λη'): «εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου· ἐρρέθη ὁ παρὼν λόγος παρ' ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου ἐν τῇ νήσῳ Σύμῃ κατὰ τὸ αωη' εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας εἰς τὸ Κάστρον, ὄντος μου λειτουργοῦ. Ὅθεν καὶ ἐφιλοδωρήθημεν παρὰ τῶν χριστιανῶν γρόσια 500». Φαίνεται δ' ὅτι συχνάκις ἀπήρχετο εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἕδραν, ἣν κατὰ τὴν ἑκά-

---

[1] Ἔχει δὲ καὶ ἄλλα δοκίμια τοιαῦτα, ἐν οἷς ἐμφαίνεται ἡ τοῦ ἀνδρὸς τάσις πρὸς ποίησιν ἀνταξίων τοῦ νεκροῦ ἐπιτυμβίων, ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία τοῦ ποιητοῦ ἠμβλύνετο:

α) *Ἔθανε δὲ ἑβδομηκοστὸν ἄγοντος ἔτει* (sic)
ἐν(ν)άτης Σεπτεμβρίου ἐπιφωσκοῦντος Σαββάτου
πρὸς τοῖς χιλίοις πέντε καὶ ὀκτακοσίοις ἔτους τοῦ σωτηρίου

β) *Τύμβε, τίς ὁ νέκυς ὃν ἔνδον ἔχεις ποῦ δὲ καὶ πόθεν;*
Οὗτος
Πάτμιος.
Αἴγυπτον λοιπὸν (sic) *Ροδῖτιν γαῖαν κατέλαβεν*
ἐν ᾗ καὶ θνήσκει ἑβδομηκοστῷ ἄγοντι ἔτος (sic)
ἐν(ν)άτης Σεπτεμβρίου ἐπιφωσκοῦντος Σαββάτου.

γ) *Τύμβε, τίς ὁ νέκυς ὃν ἔνδον ἔχεις ποῖ δ' ἢ πόθεν*

Ἔπειτα δὲ λατινιστὶ δις τὴν λέξιν tumb = τύμβος.

στοτε ἀπουσίαν, ἀντεκυβέρνα τοποτηρητὴς εἰδικός [1]. Αἱ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν τοπάρχην Αἰγύπτου Μεχμὲτ-Ἀλῆν ἦσαν φιλικαί· διότι καὶ δῶρα, ὄρυζαν καὶ βούτυρον καὶ ἄλευρον ἀπέστελλεν ὁ δυνάστης πρὸς τὸν ἐν Πάτμῳ, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, διατρίβοντα πατριάρχην. Βραδύτερον ὅμως φαίνεται ἐθολώθησαν, ὡς ἐκ τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἧς ἦν θερμουργὸς ἐργάτης.

Τελευταία μνεία περὶ τοῦ Θεοφίλου ὡς ἐν Αἰγύπτῳ διατρίβοντος εἶναι ὁ ἐν τῷ κώδικι φκβ´ (522) λόγος... μα´): «περὶ τοῦ μυστικοῦ Δείπνου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ͵αωις´ (1816) Δεκεμβρίου 16 παρ᾽ ἐμοῦ ἁμαρτωλοῦ πατριάρχου Θεοφίλου». Ἔκτοτε φαίνεται ὅτι ἐφησύχαζεν ἐν Πάτμῳ καὶ συμμετέσχε τῆς προεπαναστατικῆς ἐνταῦθα κινήσεως. Ὡς γνωστὸν δ᾽ ἐκ τῆς Ἱστορίας ἐκ Πάτμου κατήγετο ὁ πρωτουργὸς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας Ἐμμανουὴλ Ξάνθος, ὅστις, κατὰ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τὰ ἐν Ὀδησσῷ τῷ 1909 ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Σακελλαρίου ἐκδοθέντα περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας, ὑπῆρξεν ὁ πυρήν, ἡ ψυχὴ τῆς ὅλης προεπαναστατικῆς κινήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ γένους [2]. Ἐκ Πάτμου κατήγετο καὶ ὁ Δημήτριος Θέμελης, περὶ οὗ γράφων ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, πρὸς τοὺς Αἰγαιοπελαγίτας ἐν τῇ προκηρύξει αὐτοῦ (8 Ὀκτωβρίου 1820) λέγει: «Στέλλω δὲ πρὸς ὑμᾶς τὸν παρουσιαζόμενον κύριον Δημήτριον Θέμελην, ἄνδρα φιλογενέστατον, ἐνάρετον καὶ διὰ τὸν μεγάλον του πατριωτισμὸν γνωστὸν καὶ εἰς ἐμὲ καὶ εἰς ἄλλους ἀνωτέρους, ὅστις εἶνε προστεταγμένος νὰ σᾶς εἴπῃ τοὺς σκοπούς μου καὶ νὰ ὁδηγήσῃ ἕκαστον εἰς ὅ,τι παρ᾽ αὐτοῦ ζητεῖ σήμερον ἡ Πατρίς» [3].

Φαίνεται δ᾽ ὅτι ἦτο καὶ μέλος τῆς ἐν Πάτμῳ ἐφορίας καὶ ὡς τοιοῦτος τῇ 12 Ἀπριλίου 1821 ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἐν τῇ νήσῳ, ἐκφωνήσας καὶ λόγους ἕνα μὲν αὐθημερόν, ἕτερον δὲ τῇ 1η Μαΐου, ὅτε λέγεται ὅτι «ἵδρωσαν καὶ αἱ εἰκόνες τῶν ἁγίων τῶν ναῶν τῆς νήσου». Οἱ

[1] Τοιοῦτος κατὰ τὸν Κώδικα Χ τὸν ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Ἀθανασίου Παπαδοπούλου Κεραμέως δημοσιευθέντα ἐν Varia Græca sacra, ἐν Πετρουπόλει 1909 σ. 184 - 212 ἦτο ὁ ἀρχιμανδρίτης Νεκτάριος τῇ 4 Μαΐου 1822. Πρβλ. Σ. Κουγέα Βιβλιογραφίαν ἐν «Λαογραφίας» τόμῳ Γ´ σ. 277 - 319. Πρβλ. τὰ ἐμὰ «Ροδιακά», Ρόδος 1917 σ. 108 - 9.

[2] Πρβλ. Ἐμμ. Ξάνθου, Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, Ἀθῆναι 1845 καὶ τὰς ἐμὰς ταξιδιωτικὰς ἀναμνήσεις ἐκ Πάτμου ἐν ἐφημερίδι «Νέα Ρόδου» (Ρόδος 1916 ἀριθ. 356 καὶ ἐντεῦθεν).

[3] Ἴδε ἐμὴν ἱστορίαν τῆς Μυκόνου, Ἀθῆναι 1912 σ. 200. Πρβλ. καὶ τὴν Σέριφόν μου, Ἑρμούπολις 1909 σ. 123. Τῇ προκηρύξει τοῦ Ὑψηλάντου στοιχῶν ὁ Θέμελης διωργάνωσεν ἐφορίας ἐν ταῖς νήσοις καὶ δὴ καὶ ἐν Πάτμῳ, Λέρῳ, Σάμῳ, Καλύμνῳ, Ἀστυπαλαίᾳ, Κάσῳ, Σύμῃ καὶ Νισύρῳ. Αἱ ἐφορίαι αὗται αἱ τοπικαὶ ὑπήγοντο ὑπὸ τὰς γενικὰ τῆς Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν (Ι. Φιλήμονος Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, Ναύπλιον 1834 σ. 286 - 90. Τοῦ αὐτοῦ Δοκίμιον ἱστορικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τόμ. Γ´ σ. 396, 463 - 4). Πρβλ. καὶ τὰ ἔναγχος ἐκδοθέντα ἐν Πειραιεῖ (1923 καὶ ἐντεῦθεν), ἀρχεῖα Ὕδρας καὶ Σπετσῶν καὶ τὰ τῶν Ψαρῶν τοῦ ναυάρχου Νικοδήμου καὶ Τ. Ε. Εὐαγγελίδου, Ἡ Μύκονος σ. 201).

λόγοι τοῦ ἀνδρὸς σῴζονται καὶ δημοσιευθήσονται ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου κ. Γερασίμου Σμυρνάκη, τὸν μονήρη βίον ἀσκοῦντος ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Πάτμῳ, τοῦ γνωστοῦ καὶ ἐκ τῶν περὶ Ἁγίου Ὄρους σπουδαιοτάτων ἔργων (Ἀθῆναι 1902, 1903) καὶ ἀσχολουμένου ἀπὸ δεκατετραετίας περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς τῆς μετανοίας αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς ὅλης νήσου Πάτμου.

Ἐκ Πάτμου ὁ Θεόφιλος ἀπῆλθεν εἰς Ὕδραν καὶ ἐκεῖ εὑρίσκετο τῇ 13 Ἰανουαρίου 1822 [1], ἔπειτα εἰς Ψαρά, τόπον τῆς γενικῆς ἐφορίας, εἶτα πάλιν εἰς Ὕδραν καὶ τέλος τῷ 1828 [2] εἰς Αἴγιναν παρὰ τῷ κυβερνήτῃ τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννῃ Καποδίστρια (ἰδὲ ἐμὸν Καποδίστριαν Ἀθῆναι 1896) ζητῶν τὴν ὑποστήριξιν αὐτοῦ, διότι ἤδη ἐγένετο, τῇ ἀπαιτήσει τοῦ Μεχμὲτ-Ἀλῆ, ἔκβλητος τοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας, ἀντεισαχθέντος ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τοῦ Νικαίας Ἱεροθέου τῷ 1825. Μετὰ τὸ 1828 ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν γενέτειραν Πάτμον, ὑπαχθεῖσαν ἤδη καὶ αὖθις τῇ Τουρκίᾳ καὶ ἐνταῦθα ἐφησυχάζων παρέδωκε τὸ πνεῦμα τῇ 24 Ἰανουαρίου 1833· ἐτάφη δὲ ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῆς Παναγίας, ἀλλ᾽ ὁ τάφος αὐτοῦ ὡς καὶ τοῦ ἐν Τριάντᾳ τῆς Ρόδου Παρθενίου δὲν διατηροῦνται πλέον ἐν καλῇ καταστάσει.

Ὁ ἀοίδιμος Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐν τῇ ὑπ᾽ αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον Varia Graeca Sacra (ἐν Πετρουπόλει 1909) ἐκδοθείσῃ συλλογῇ ἑρμηνευτικῶν κειμένων [3] περιέλαβε καὶ τὸ ὑπ᾽ ἀριθμὸν Χ (σ. 184 - 212) κείμενον: «Τάξις ἁγιασμοῦ τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ Νείλου» ἐκ τοῦ ὑπ᾽ ἀριθμὸν 46 κώδικος τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (νῦν ἐν Καΐρῳ) πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης, ἔργου τοῦ ΙΔ´ αἰῶνος ἐν παραβολῇ πρὸς τὸν ὑπ᾽ ἀριθμὸν 974 κώδικα (τοῦ ΙϚ´ αἰῶνος) Σιναϊτικὸν (ἐξ οὗ ἄλλοτε εἶχεν ἐκδώσει τὸ αὐτὸ κείμενον ἐν ἐπιτομῇ ὁ Ρῶσσος καθηγητὴς κ. Δημητριέβσκης).

Τὸ νέον τοῦτο κείμενον εἶναι σπουδαιότατον, προτάσσεται δ᾽ αὐτοῦ ἡ ἑξῆς σημείωσις: «ἡ παροῦσα ἀκολουθία ἐφιλοπονήθη μὲν παρὰ τοῦ μακαριωτάτου, σοφωτάτου τε καὶ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κυρίου Γερασίμου [4] τοῦ μετὰ τὸν Κύριλλον τὸν Λούκαριν (ὥς φασιν) χρηματίσαντος,

[1] Ἴδε Δ´ τόμ. τοῦ Πανελληνίου Λευκώματος τῆς Ἐθνικῆς ἑκατονταετηρίδος. Ἀθ. 1927 σ. 174 - 5.

[2] Κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου Ζ. Μάμουκα: Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1852, τόμ. ΙΑ´ σ. 16 ἀντιπρόσωποι τῆς Πάτμου, Λέρου, Καλύμνου καὶ Ἰκαρίας ἦσαν ὁ Ἰωάννης Καρπαθάκης καὶ ὁ Ποθητὸς Νικολαΐδης 13 Ἰουλίου 1829 ἐν τῇ ἐν Ἄργει Δ´ ἐθνικῇ συνελεύσει τῶν Ἑλλήνων.

[3] Πρβλ. τὴν ὑπὸ Σ. Β. Κουγέα ἐν Λαογραφίας Γ´ σ. 277 - 319 γενομένην κρίσιν.

[4] Οὗτος εἶναι ὁ ἐπιλεγόμενος Σπαρταλιώτης (1620 - 1636), οὗ αἰνίγματά τινα θὰ δημοσιεύσωμεν προσεχῶς ἐκ κώδικος νεωστὶ ἀγορασθέντος ἐν Πειραιεῖ ὑπ᾽ ἐμοῦ.

Τὸν βίον τοῦ Σπαρταλιώτη ἰδὲ παρὰ Κ. Ν. Σάθᾳ, Νεοελληνικὴ Φιλολογία. Ἀθ. 1868, σ. 401 - 402. Οὗτος, πρὸς ἄλλοις, συνέγραψε καὶ Ἐκκλησιαστικὴν ῥητορικὴν

τῷ χρόνῳ ὅμως τῷ πανδαμάτορι καὶ αὕτη ὑποπεσοῦσα συνεφθάρη μετὰ καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ (βιβλίων;) καὶ σχεδὸν ἔρρευσε καὶ μόλις που διεσώθη μία αὐτῆς ἀντιγραφὴ πλήρης πολλῶν τε καὶ παντοίων σφαλμάτων· ἥν περ ὁ μακαριώτατος, θειότατος, σοφώτατος καὶ ἁγιώτατος ἡμῶν πάπας καὶ πατριάρχης κύριος, κύρ. Θεόφιλος [1] Λιβύης ὢν διωρθώσατο· τανῦν δὲ μετ' ἀκριβοῦς ἐπιμελείας τε καὶ ζήλου ἀντέγραψεν ὁ ἐν ἐμπόροις ἐλάχιστος Δημήτριος Βλαστός, ὁ ἐκ τῆς νήσου Ρόδου, ὡς ὁρᾶται, διὰ προτροπῆς καὶ παρακινήσεως τοῦ πανοσιολογιωτάτου ἁγίου μέγα ἀρχιμανδρίτου κυρ. κυρίου Νεκταρίου καὶ ἐπιτρόπου τοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας. Ὅθεν οἱ ἀναγινώσκοντες ταύτην εὔχεσθε ὑπὲρ ἡμῶν. Ἐν Αἰγύπτῳ τῇ δ' Μαΐου 1822. Ὁ ἐλάχιστος γραφεὺς Δημήτριος Βλαστός» [2].

Ἐν τέλει προσθετέον ὅτι πρὸς τὸν Θεόφιλον ἔγραψεν ἐπιστολὴν ὁ ἐθνομάρτυς πατριάρχης Κων/πόλεως Γρηγόριος Ε' [3] τοῦ δὲ Θεοφίλου ἐπιστολαὶ σῴζονται ἔν τινι καταστίχῳ τοῦ ἔτους 1769 - 1838 ἀνήκοντι τῷ Συμαίῳ λογίῳ Ν. Δ. Χαβιαρᾷ [4] καὶ τῷ λογίῳ Κ. Παγώνῃ [5]. Προσέτι σῴζονται ἐπιστολαὶ καὶ τοῦ Παρθενίου καὶ πρὸς τὸν Παρθένιον ἀπευθυνόμεναι [6].

Ὁ τὸν Θεόφιλον διαδεξάμενος εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Ἀλεξανδρείας Ἱερόθεος ἐγεννήθη ἐν Κλεινοβῷ, πρωτευούσῃ χειμερινῇ τοῦ δήμου Χαλκίδος παρ' Ἀσπροποτάμῳ τοῦ νομοῦ Τρικκάλων μετὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Τῷ 1802 ἀπαντῶμεν αὐτὸν ἐπίσκοπον Ζητουνίου, ὡς ἐπιγραφή τις τοῦ ἐν Ἁλμυρῷ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου λέγει. Τῷ 1819 ἀπαντῶμεν αὐτὸν Παροναξίας, ὡς ἀναφέρεται ἔν τινι πατριαρχικῷ ἐγγράφῳ. Τῷ 1820 μέχρι τοῦ 1824 ἦν Νικαίας, τῷ δὲ 1825 [7] προεχειρίσθη πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἀντὶ τοῦ Θεοφίλου, διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1844 (πρὸ τῆς 24 Σεπτεμβρίου), ὅτε ὁ ἐν Καΐρῳ Ἕλλην πρόξενος ἐπεκύρωσε τὴν διαθήκην αὐτοῦ, ἀποκειμένην ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Ἁλμυρῷ Φιλαρχαίου ἑταιρείας «Ὄθρυος». Ὁ Ἱερόθεος, ἀνὴρ λόγιος ὢν καὶ φίλος τῶν γραμμάτων, τῇ 1ῃ Δεκεμβρίου 1829 ἐδωρήσατο δι' ἐπιστολῆς (σῳζομένης παρὰ τῇ αὐτῇ ἑταιρείᾳ μετὰ καὶ ἄλλων ἐγγράφων αὐτοῦ ἐκ δωρεᾶς τῶν ἐπ' ἀνεψιᾷ ἀνεψιῶν αὐτοῦ Ι. Γερακοῦ καὶ Κ. Ι. Νάσιου ἐκ Τρικκέρεως) πρὸς τοὺς γαμβροὺς αὐτοῦ Γ. Κουμπουρέλην καὶ Α. Δημητρίου ἀπευθυνομένης πρὸς δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐν ἔτει 1802 ἐν Ἁλμυρῷ ἱδρυθέντος ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου (ὅτε ἦτο ἐπίσκοπος Ζητουνίου καὶ ὑπ' αὐτὸν ὑπήγετο ὁ Ἁλμυρὸς), σημαντικὸν ποσὸν πρὸς πληρωμὴν τῶν διδασκάλων Ἁλμυροῦ, ὑπὲρ ὧν φροντίζων καὶ διὰ τὸ μέλλον ἐδωρήσατο μέρος τῶν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς Κοινότητος ὀφειλομένων χρημάτων, λαβὼν μόνον τῇ 4 Ἰουνίου 1829 2.402 γρ. καὶ 35 παρ. ἵνα ἀγορασθῶσι κτήματα ἐκ τῶν προσόδων τῶν ὁποίων νὰ μισθοδοτῶνται οἱ διδάσκαλοι· ἀλλ' ἐὰν ἠγοράσθησαν ἢ οὒ ἀγνοοῦμεν καὶ ἴσως ἐν τῷ κώδικι τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας ἀναγράφεταί τι [1].

Ὁ Ἱερόθεος πλὴν τῆς ἐν Ἁλμυρῷ σχολῆς διέθετο καὶ ἐκ τῶν 75.460 γρ. τῶν ἀναγεγραμμένων ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ τῆς 24 Σεπτεμβρίου 1844 διὰ κοινὸν διδάσκαλον τῆς ἐν Αἰγύπτῳ σχολῆς, ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθείσης, τὸ $^1/_3$ τῶν προσόδων μύλου ἀντὶ 25.000 γρ. ἀγορασθησομένου.

ΤΡΥΦΩΝ Ε. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

καθηγητής.

καλῶς γεγραμμένην μετ' ἐπιστολῆς πρὸς τὸν βοεβόδαν Ἰωάννην Κωνσταντίνου τῆς Οὐγγροβλαχίας, ἀποκειμένην ἄλλοτε ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Μητροπόλεως Ρόδου, ὡς λέγει ὁ Ι. Σακελλίων ἐν Πατμιακῇ βιβλιοθήκῃ (Ἀθ. 1890 σ. 203). Τὸ χειρόγραφον τοῦτο εὕρηται νῦν παρ' ἰδιώτῃ ἐν Ρόδῳ μετ' εἰκόνων, τὰς τοῦ ῥήτορος διαφόρους θέσεις καὶ τὰ σχήματα ὑποδεικνυουσῶν.

[1] Φαίνεται ὅτι τὸ χειρόγραφον τοῦ Σπαρταλιώτου ἐκομίσθη εἰς Ρόδον ὑπὸ τοῦ αὐτόθι ἀποθανόντος πατριάρχου Ἀλεξανδρείας († 7/βρ. 1805) Παρθενίου.

[2] Τὸ γένος τοῦτο ἐκ Λίνδου καταγόμενον σῴζεται ἔτι ἐν Ρόδῳ, Βυζαντίῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ. Πρβλ. Ἐκκλησιαστικὸν Φάρον Ἀλεξανδρείας 1910 Ε' σ. 365.

[3] Ἐξεδόθη ὑπὸ Δ. Καλλιμάχου ἐν Ἐκκλησιαστικῷ Φάρῳ Ἀλεξανδρείας τόμ. Ι' 1912 σ. 226 ἑξ.

[4] Αὐτόθι τόμ. Θ' 1912 σ. 389.

[5] Αὐτόθι τόμ. Ζ' 1911 σ. 345 ἑξ.

[6] Αὐτόθι τόμ. ΙΔ' 1913 σ. 461, 381 - 4.

[7] Γερασίμου Μαζαράκη, Πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας σ. 118 - 122.

[1] Τὴν ἐπιστολὴν καὶ τὰ περὶ Ἱεροθέου σχετικὰ ἴδε ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς ἐν Ἁλμυρῷ Φιλαρχαίου ἑταιρείας Ὄθρυος, Ἀθ. 1901, τεῦχ. δ' σ. 30 - 4.

ΠΗΓΑΙ ΚΥΡΙΑΙ

Codex Tubingensis	*Mh 466 τ. V - VIII.*
» »	*Mb 37*
Martini Crusii:	*Annales Suevici, fol.*
» » :	*Turcograecia, fol.*
» » :	*ἄλλα ἔργα.*
Legrand E.	*Notice Biographique sur J. et Th. Zygomalas, 1889.*
» »	*Bibliogr. Hellénique, 1885 - 1906.*
Mystakidès:	*Notes sur M. Crusius:. R. E. Grecques 1898.*
Mystakidis:	*Excerpta Crusiana, 1914.*
Μυστακίδου:	*Ἔργα ἐν οἰκείᾳ θέσει ἄλλα σημειούμενα.*

Αἱ παρενθέσεις ( ) δηλοῦσι προσθήκας ἢ ἐξηγήσεις.
Αἱ γωνιώδεις [ ] » συμπληρώσεις ἢ διορθώσεις.

ΟΙ ΡΑΛ(Λ)ΑΙ

Α

1. Ἐν τῷ εὐρεῖ γεωργίῳ, ὅπερ θαυμασίως καλλιεργεῖ ἡ Ἑταιρεία τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν κατατίθημι οἵῳ τρόπῳ ὑπέδειξα ἐν τῇ περὶ Λασκάρεων προηγηθείσῃ πραγματείᾳ μου καὶ τὰ περὶ Ραλ(λ)ῶν σημειώματα ταῦτα. Οὐκ ὀλίγα μεταξὺ τούτων ἤντλησα ἐκ τοῦ ἀνεξαντλήτου Ἡμερολογίου (Diarium) τοῦ ἐν Τυβίγγῃ γηραιοῦ γραικολατίνου καθηγητοῦ Μαρτίνου τοῦ Κρουσίου (1526 - Φεβρ. 1607), ὅπερ ὑπ᾽ ἀρ. καὶ γρ: Mh 466, 1 – 9 ἐν τῇ πανεπιστημιακῇ βιβλιοθήκῃ φυλάσσεται, ὡς αἱ εἰς τὰς οἰκείας σελίδας τῶν ὑπ᾽ ὄψιν μου τόμων παραπομπαὶ μαρτυροῦσι.

2. Τὸ χειρόγραφον εἶναι χαρτῷον, ἀπαρτίζουσι δ᾽ αὐτὸ ἐννέα ἐν ὅλῳ τόμοι πολυσέλιδοι, τετάρτου συνήθους σχήματος συγχρονίζοντι σταχώματι ἐσταχωμένοι, ἅπαντες καὶ κατάλογον τῶν περιεχομένων ἔχοντες, εἰ καὶ οὗτος ἀτελής, πρόχειρος καὶ ἄτακτος, ὡς αὐτὸς ὁ Κρούσιος αὐτὸν ὀνομάζει (Index ἄτακτος). Ἐκ τῶν χιλιάδων σελίδων τῶν τόμων τούτων, ἡ γνωστὴ Turcograecia[1], ἡ Germanograecia[2], τὰ Σουηβικὰ Χρονικὰ ἐν μέρει[3], καὶ αὐτὰ τὰ Acta et Scripta Theologorum Wirtembergensium et Patriarchae Constantinopolitani D. Hieremiae[4] ἔν τισι καὶ μικρότερά τινα φυλλάδια προῆλθον, ἀλλ᾽ ἔτι μένουσι πρὸς συμπλήρωσιν τῶν γνωστῶν ἱκανὰ καὶ πολλὰ δι᾽ ἡμᾶς ἐνδιαφέροντα.

Ἐκ τῶν ἐννέα τόμων, οἱ δύο τελευταῖοι, ὁ VIII ἄρχεται ἀκριβῶς, ὅθεν λήγει ὁ VII, ἤτοι ἀπὸ τῆς 19 Σεπτεμβρίου — ἡμέρας τῶν γενεθλίων τοῦ Κρουσίου — τοῦ 1598 καὶ περιέχει καὶ τὰς τοῦ 1599 σημειώσεις εἰς 718 σελίδας, ὁ δὲ τελευταῖος, ὁ VIIII, τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἐτῶν 1600 καὶ 1601 ἐν σελίσιν ἑξακοσίαις μόνον, τοῦ τελευταίου τούτου ἔτους μάλιστα καὶ ἰδίαν

---

[1] Basiliae, 1584, εἰς μέγα σχῆμα.

[2] Ἐπίσης, 1584, » » » Ἐν ἑλληνιστὶ ἡρωελεγείῳ ὁ Οὐόλσκιος ἀποκαλεῖ τὰ δύο ταῦτα ἀδελφὰ βιβλία Τουρχελλάδα καὶ Γερμανελλάδα.

[3] Francfurt, 1595 - 1596. εἰς μέγα σχῆμα ἐν τρισὶ τόμοις. Ἐν τούτοις τοῖς Χρονικοῖς ἀνεῦρον (σ. 776) τήνδε τὴν σπουδαίαν σημείωσιν: Σεπτεμβ. 16 (1581) absolui opus Turcogr: et Germanograeciae superioribus temporibus coeptum ἑνὶ καλάμῳ χηνείῳ.

[4] Francfurt, 1584, εἰς μέγα σχῆμα, δίστηλον.

φέροντος ἐπιγραφὴν τήνδε: Ephemerides M. M. Crusii in annum 1602 Tybingae anno aetatis suae 76. L[aus] Deo» [1].

Ἀλλὰ πρὸς τῇ πλουσιωτάτῃ εἰς περιεχόμενα ταύτῃ συλλογῇ πρέπει οἱονεὶ δέκατος τόμος ἵνα προσγραφῇ καὶ ἕτερος κῶδιξ ὑπ᾿ ἀρ. καὶ γρ. Mh 198, τοῦ αὐτοῦ σχήματος καὶ ὁμοίου περιεχομένου, φέρων ἐπιγραφὴν M. Crusii Diarium ab anno CIϽ IϽ C. Ὁ κῶδιξ οὗτος, ὡς ἄλλοτε ὑπέδειξα, ἀμελέστερον γεγραμμένος καὶ δὴ ταχυγραφικώτατα διαφόρους ἀριθμήσεις ἔχων, ὡς ὁ ὑπ᾿ ἀρ. καὶ γρ. Mb37, ἄτακτος θεωρητέος ὡς συμπλήρωμα τῆς ὅλης ταύτης τοῦ πολυτόμου Ἡμερολογίου σειρᾶς ἄμεσος, πρὸ τοῦ θανάτου [2] τοῦ Κρουσίου.

Ὁ κῶδιξ οὗτος, ὁ τόσον πολύτιμος εἶναι διὰ τὴν πολυμερῆ, συνεχῆ καθημερινήν, ποικιλίαν τοῦ περιεχομένου οὐχὶ καὶ τόσον εὔχρηστος. Ὁ θέλων ἵνα ἐν αὐτῷ ἐργασθῇ δὲν ἔχει πρὸ αὐτοῦ συνεχὲς κείμενον οἱουδήτινος ὑποκειμένου, ὅπερ δύναται ἵν᾿ ἀναλόγως καὶ μεταχειρισθῇ, ἀλλὰ διάφορα θέματα πολλάκις ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ σελίδι ἐπάλληλα μετὰ παρασελιδίων ἐνίοτε εἰς ἄλλας σελίδας ἡγουμένας ἢ καὶ ἑπομένας παραπομπῶν ὑποβοηθητικὰς καὶ ἐν ξέναις γλώσσαις. Ἐν μιᾷ λέξει, ἡ συμπύκνωσις τῆς γραφῆς, ἡ ἔκτακτος καὶ ἠμελημένη ταχυγραφία, ἡ ἐπιτομογραφία, ἡ ἰδιότροπος, ἣν ὁ Κρούσιος πρὸς ἰδίαν χρῆσιν καὶ εὐκολίαν μετεχειρίζετο ἐν σπουδῇ πάντοτε γράφων, ἡ ἀνάμεικτος πολυγλωσσία — ἑλληνική, λατινική, γερμανική, ἰταλικὴ — ἡ ποικιλία τῶν θεμάτων, ἀνακόπτει τὸν ἐργαζόμενον καὶ ἐκνευρίζει τὸν ἀναγνώστην, καθίστησι δὲ τὴν περιγραφὴν τοῦ περιεχομένου καὶ τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἐν αὐτῷ θεμάτων κατὰ τάξιν δυσχερῆ. Ἀπαιτεῖται χρόνος, ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονὴ καὶ ἰδιάζουσά τις στοργὴ πρὸς τὴν ἰδιότροπον ἐργασίαν καὶ γραφὴν τοῦ Κρουσίου. Αὐτοὶ οὗτοι οἱ τελευταῖον ἐγγύτερόν πως τὰ χειρόγραφα τοῦ συμπολίτου αὐτῶν ἐξετάσαντες Γερμανοὶ ὁμολογοῦσι δημοσίᾳ die bunte Mannigfaltigkeit des Inhalts καὶ ὅτι sie sind sehr schwer zu lesen, αὐτοὶ οἱ ἐμπειρότερον τῶν πραγμάτων ὅλων καὶ ἐπιμελέστερον ἐμοῦ προσκείμενοι. Ἐν γένει εἰπεῖν τὰ χειρόγραφα τοῦ Κρουσίου ἀποτελοῦσι διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ τῶν τῆς Ἀναγεννήσεως χρόνων πηγὴν εἰδήσεων ποικιλωτάτων, eine Fundgube der politisch-Kirchlich-literarischen Geschichte der Renaissancezeit [3], ἢ ὡς ὁ Th.Reinach μετεγλώττισε τὸν γερμανιστὶ τότε γραφέντα τοιοῦτον ὁρισμόν μου εἰς τὴν γαλλικὴν εὐμορφώτατα «c'est... vraiment un trésor, ou plutôt une mine de trésors», ὅτε, ἀκριβῶς πρὸ τριακονταετίας, ἐδημοσίευον τὰ περὶ Κρουσίου ἐν τῇ Revue des E. Grecques (1898 σ. 279) ἐν Παρισίοις [1] πρὸς πληρεστέραν διαφώτισιν τῶν περὶ Κρουσίου. Περιεργότατον π. χ. ὅτι αὐτὴ ἡ Grande Encyclopédie δὲν ἔχει καταγεγραμμένον τὸν ἡμέτερον Κρούσιον, ἀλλὰ τὸν φιλόσοφον, ἀγνοούντων τῶν συντακτῶν ὅτι ὁ ἡμέτερος Κρούσιος ἦτο καὶ φιλοσοφώτατος, ὅτι καθηγητὴς ὢν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὴν ῥητορικὴν διδάσκων παρηκολούθει μετ᾿ ἐπιμελείας τῇ διδασκαλίᾳ τῶν φιλοσοφικῶν τοῦ συναδέλφου αὐτοῦ Ἰακώβου Σχεκκίου (Scheghius ἢ Scheckius + 1587) ὃν ἐν δημοσιευθέντι ὑπ᾿ ἐμοῦ συμπληρώματι (Turcograecia, σ. 446-447) «πάνυ φιλόσοφον, οὗ οὐδεὶς βέλτιον τὰ »Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος ἐπίσταται καὶ ἐξηγεῖται» [2] ὀνομάζει.

Εἶναι ἀνάγκη ἵνα ἐνταῦθα δηλώσω λεπτολόγον λεπτομέρειαν ὑπ᾿ αὐτοῦ τούτου τοῦ Κρουσίου σημειουμένην, ἣν διὰ τὸ περίεργον τοῦ φιλέλληνος διδασκάλου ἐν τοῖς χειρογράφοις μου συνεκράτησα καὶ ἀναγράφω: ἐκ τοῦ χειρογράφου φιλοσοφικῆς ὕλης ἐκ τῶν μαθημάτων τοῦ Schegk: «τῇ 12 Αὐγού»στου τοῦ 1567 δὲν παρευρέθην ἐν τῇ ἀκροάσει τοῦ μαθήματος, »ἅτε γάμους ἑορτάζων ἦν ἐν Ἐσσλίγγῃ (=νῦν Esslingen) μετὰ »τρίτης παρθένου Καθαρίνης Φιτσχερίνης» ἐξ ἧς καὶ ἕνδεκα τέκνα ἐγέννησε. Περιστατικὸν τῆς βιοτῆς τοῦ Κρουσίου πολλὰ ἡμᾶς διδάσκον.

3. Καὶ ἀκόμη ἄξιον ἀπορίας ὅτι τὰ τύποις ἐκδεδομένα ἔργα τοῦ Κρουσίου μεγάλα τε καὶ μικρὰ δὲν ἠξιώθησαν σπουδαίου βιβλιογράφου ἀκριβο-

---

[1] Ἐν ᾧ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους 1596 (ἤτοι τ: VII σ. 559) γράφει: Anno CIϽIϽ XCVI a me M. Martino Crusio, Tubingensi professore annotata quotidie de rebus germanicis, graecis et aliarum gentium et de rebus privatis. Ἐν ὀνόματι τῆς Παναγιωτάτης θείας ἑνιαίας τρισυποστάτου Τριάδος, ἀμήν».

[2] Ἐκ τοῦ κώδ: τούτου ἐκγράψας ἐδημοσίευσα τὰ «περὶ Κοττουνίων» ἐν τῇ 50ετηρίδι τοῦ Ε. Φ. Συλλόγου (1914) σ. 279-287 συμπληρῶν τὰς ἐν τοῖς τ: Δ' καὶ ΣΤ'. τοῦ Μακεδ. Ἡμερολογίου καὶ τὰ ἐν τῷ Ν. Ἑλληνομνήμονι τ. Β' καὶ Ζ'.

[3] Mystakidis, «Excerpta Crusiana» παρὰ Schäfer 1915, Jena.

[1] Einen Ueberblick über den vielseitigen Inhalt des Tagebuches hat W. Götz zu geben versucht«». Εἶναι εἷς τῶν ἐπιμελῶν βιβλιοφυλάκων τῆς Τυβίγγης, ὅστις τῇ ἐπιμόνῳ καὶ ἀόκνῳ εἰσηγήσει καὶ ἐπιστασίᾳ τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ κ. W. Schmid βοηθούντων τῶν μετεχόντων τοῦ φιλολογικοῦ φροντιστηρίου φοιτητῶν, χορηγίᾳ τῶν κυβερνητικῶν καὶ πανεπιστημιακῶν ἀρχῶν καὶ ἐπελήφθη τῆς ἀντιγραφῆς ἀπὸ ἐτῶν τοῦ ἀκενώτου τούτου θησαυροῦ (Literatur Beil: d. Staatsanzeiger f: Württenberg 1921 σ. 322 κ. ἑ.) Εἶναι ἀνάγκη ἵνα προσράψω τῇ σημειώσει ταύτῃ ὅτι κατὰ πρότασιν τοῦ καθ. τῆς Ἱστορίας Busch τῷ 1908 ἐκ κληροδοτήματος τὸ Πανεπιστήμιον προεκήρυξεν ἀγώνισμα ὑπὸ τὸν τίτλον «Die Diarien d. M. Crusius (1559-1607) sind auf Inhalt, Quellen u. histor. Verwertbarbeit kritisch zu untersuchen». Καίτοι τὸ ἔπαθλον ἦτο 50 καὶ πλέον ἀγγλικῶν λιρῶν οὐδεμία ἐργασία ὑπεβλήθη καὶ τὸ ἀγώνισμα ἔπειτα μετετράπη.

[2] Μυστακίδου, Germanograeca, ΚΠ, 1922 σ. 47-48. Καὶ Liebler, Oratio funebris de vita... Nobilissimi... viri D. Jacobi Schegkii, med: et philosophi summi prof:.. in Ac: Tubingensi, Tybingae, 1587 σ. 45 εἰς 4ον, ἐν ᾧ ὁ Κρούσιος διὰ τὸν υἱωνὸν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ καὶ ὡραῖον ἐλεγεῖον ἔχει.

Ὅρα Ἀριστοτέλους ἀντίτυπον παρὰ Κρουσίῳ ἐν Μυστακίδου, Ἔνθ' ἀν: σ. 78. Καὶ περιγραφὴν φιλοσοφικοῦ πολυσελίδου χειρογράφου τοῦ Κρουσίου παρὰ Sigwart, Ein Collegium logicum (1890, 4ο ἐν Τυβίγγῃ) im XVI Jahrhundert. Ὅρα κατωτέρω § 7.

λόγου, τακτικοῦ ἐπὶ τῶν δεδομένων τοῦ ὁποίου ὁ ζητῶν τι δύναται ἵνα στηριχθῇ. Αὐτὸς ὁ Moser, ὁ τίμιος καὶ ἐπιμελὴς εἰς τὴν γερμανικὴν μεταφράστης τῶν Annales Suevici καὶ συνεχιστὴς αὐτῶν μέχρι τοῦ 1733 (Francfurt) δὲν κατώρθωσεν ἵνα συναποκομίσῃ ἐν τῷ προλόγῳ πλήρη τινὰ κατάλογον τῶν ἔργων τοῦ γηραιοῦ τῆς Τυβίγγης διδασκάλου, αὐτὸς ὁ ἐγγύτατα τοῖς χρόνοις τοῦ Κρουσίου ἀκμάσας [1]. Ὁ δὲ Brunet πολλὰς τῶν ἐκδόσεων αὐτοῦ καὶ ἀγνοεῖ, περὶ ἄλλων δὲ καὶ ἄλλα λέγει [2] ἐπιμένω δὲ ἵνα φρονῶ ὅτι οὔτε ὁ βίος τοῦ ὑπὲρ τὸν ἥμισυν αἰῶνα πολυειδῶς ἐργασθέντος Κρουσίου προσηκόντως ἐξηλέγχθη οὔτε ἡ βιβλιογραφία περὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ αὐστηρῶς ἠκριβώθη. Δὲν ἐκτείνομαι, ἔγραψα καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν ἐκίνησα τὴν προσοχὴν τῶν ἐν Γερμανίᾳ φίλων, οὐχὶ ὅμως τῶν ἡμετέρων, οἵτινες ἔπρεπεν ἵνα δείξωσιν ἐνδιαφέρον, ἀφ᾽ οὗ ἐπρόκειτο περὶ ἡμετέρων πραγμάτων καὶ δὲν θὰ ἐπανέλθω.

Ὁ μακαρίτης Legrand, ὅτε κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1889 ἔπεμπέ μοι εἰς Τυβίγγην δοκίμια διὰ τὴν περὶ Ζυγομαλῶν ἐργασίαν, ἀνεχαιτίσθη πρὸ τῶν ἀποκαλύψεών μου· δὲν ἠθέλησα ἵν᾽ ἀποκρύψω ἀπ᾽ αὐτοῦ νεώτερα εὑρήματα καὶ δὴ τὰ ἐκ Στουτγάρδης αὐτόγραφα, ἵνα φανῶ ἐπιδεικτιῶν ἡμέραν τινὰ καὶ καινὰ εἰσφέρων... Ἔγραψα αὐτῷ: ἀπήντησέ μοι: Vous êtes victime de mon indiscretion à cause de votre bon coeur: je ne voulais pas abuser de votre obligeanse: ὅτε δὲ ἀπέστελλον αὐτῷ ὅλον τεῦχος δεδεμένον πρὸς ἐκλογὴν ἔγραφέ μοι τῇ 22 Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους: Si mon insatiabilité ne vous paraissait pas depasser toute mesure, alors... je publierai integralement ces documents qui ont un grand intérêt... Je ne connaissais pas la vie d'Émile Portus je vous suis très reconnaissant de m'avoir signalée.

4. Ὁ Κρούσιος καθ᾽ ἑκάστην πρὸς τῇ ἡμερομηνίᾳ ἐσημείου τὴν ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος δι᾽ ἀστρονομικῶν σημείων καὶ τὴν μετεωρολογικὴν κατάστασιν τῆς ἡμέρας, τὸν καιρὸν — die... pluvio, sereno, humido, sic satis sereno, die nivali, nebuloso, humido ventoso, frigidissimo κλ. κλ., ἰδίως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπεμελεῖτο τῆς συνηθείας ταύτης, εἶτα δ᾽ ἐπελαμβάνετο τῶν καθ᾽ ἕκαστα, πολλάκις ἀπὸ τῶν ὀνείρων ἀρχόμενος, ὡς ἐν τῇ περὶ Λασκάρεων μελέτῃ μου ἔδειξα.

Ἡ τῶν θεμάτων ποικιλία κρατεῖ πανταχοῦ. Ἐν γενικωτάταις

---

[1] Ἐν τῷ προλόγῳ καὶ τῷ βίῳ τοῦ Κρουσίου φύλλ. c: Crusii Schrifften... seynd meines Wissens.

[2] Manuel du Libraire et de l'amateur de livres: ἔκδ. πέμπτη, τ. Β΄ σ. 434 Paris 1861. Ὀλίγα τινὰ ἔγραψα περὶ τῆς σπάνιος τῶν ἔργων τοῦ Κρουσίου ἐν τῇ περὶ Λασκάρεων πραγματείᾳ μου ἐνταῦθα.

κατὰ τὸ δυνατὸν γραμμαῖς συμπτύσσω τὰ τοῦ περιεχομένου τοῦ Ἡμερολογίου τούτου. Ἐν αὐτῷ γίνεται λόγος:

περὶ θεολογικῶν - θρησκευτικῶν, κηρύγματος - καλενδαρίων,
περὶ πολιτικῶν: π. χ. Martii 17 [1590] Bellum Persarum et Turcarum inter se adhuc durat...
Septemb. 18 [1596] haben die Türcken, Erlaw ['Ερλαυία] berennt: et 20 sept. mit aller macht darfür gezogen... mit... et Cigalla.
Hispani et Anglae ἀντιπαρασκευαὶ bellicae. [1597] καὶ οὕτω καθεξῆς:) καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν θρησκευτικὴν Μεταρρύθμισιν
(Ἀντίθ: Ὀρθοδόξων - Καλβινιστῶν, Ἰουδαίων, Χριστιανῶν κλ.)
περὶ ἐκκλησιαστικῶν εἰδικώτερον (τί σημαίνει: ἐκκλησία ἐνοριακή, σταυροπηγιακή, πατριαρχικὸν κατάστιχον, μετόχιον, χαράτσιον κλ. κλ. Qualis liber sit ἡ ἱερὰ ὁπλοθήκη;)
περὶ πατριαρχικῶν,
περὶ βασιλικῶν οἴκων «τίνες περίεισι;»
περὶ ἱστορικῶν καὶ γεωγραφικῶν (Ἐκθέσεις...)
περὶ φιλολογικῶν καὶ γλωσσικῶν (Λεξιλόγια)
περὶ βιβλιοθηκῶν.. (Ὅρα Καταλόγους αὐτῶν ἤδη δημοσιευθέντας...)
περὶ βιβλιογραφικῶν καὶ χειρογράφων κωδίκων - ἐξ ἀγορᾶς ἢ ἐκ δανείου —
περὶ ἠθῶν καὶ ἐθίμων — Ἐκδόσεις δυσεύρετοι, μοναδικαί —
περὶ δείπνων, ἰδίων τε καὶ ἐπισήμων: - ὑποδεικνύεται ἀκόμη δι᾽ ἀριθμῶν ἡ θέσις ἑκάστου δαιτυμόνος ἐν τῇ παραλληλογράμμῳ τραπέζῃ.! (Tischordnung):
περὶ βιογραφικῶν ξένων καὶ ἑαυτοῦ:
περὶ οἰκογενειακῶν αὐτοῦ - περιέργων ἀληθῶς ἔν τισι - γάμοι· αὐτὸς ἦτο τρίγαμος - γεννήσεις, ἀσθένειαι: «Ὁ σοὶ ἐπονομασθεὶς «Θεοδόσιος, ὃν ἐθάψαμεν ἐνῇ ἡμέρᾳ δεῦρο ἐπανῆλθεν «ὁ ἀγαπητὸς Γερλάχιος τῇ 11 Δεκεμβρ.» [1].

Θάνατοι ἐν τ: V τοῦ Diarium π. χ. ὑπάρχουσιν ἐξαίρετα ἑξάμετρα ἐπιγράμματα ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, Virginis Purcheriae, 19 annorum aïo et corpore pulchrae, χριστιανικώτατα αὐτοῦ τούτου τοῦ Κρουσίου, ἀλλαχοῦ δὲ ἐν προηγουμέναις σελίσιν ἐπὶ τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῆς ἀπαντᾷ ἡ σημείωσις «τῆς θ. Πουλχερίας ἔμμηνα οὐκ ἐχούσης, νόσος».

5. Τί δὲ ἔχει τις εἰπεῖν περὶ τῶν ἐξ ὅλων τῶν ἑλληνικῶν μερῶν προσερχομένων τῷ ἐλεήμονι καὶ φιλανθρώπῳ Κρουσίῳ εἰς Τυβίγγην Ἑλλήνων, βοηθείας χάριν καὶ σωτηρίας; Οἱ πολλοὶ οὗτοι ἐπισκέπται ἐγίνοντο δεκτοὶ καὶ

---

[1] Ἐκ τῶν τριῶν τούτων σειρῶν, τρεῖς ἄμεσοι εἰδήσεις ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Κρουσίου πρὸς τὸν Θεοδόσιον Ζυγομαλᾶν ιγ', ἀπρ. 1579 αφοθ'. ἀνέκδοτος (νομίζω) αὕτη.

ἐβοηθοῦντο οὐ μόνον χρηματικῶς, ἀλλὰ καὶ ἠθικῶς. Ἐξ αὐτῶν ὁ Κρούσιος ἐμάνθανε τὰ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν προβάλλων αὐτοῖς ἐρωτήσεις διαφόρους λεπτολόγους, εἰς ἃς ἐνίοτέ τινες τῶν ἐπισκεπτῶν, ἐὰν ἦσαν οὐχὶ ἀναλφάβητοι καὶ ὅλως ἀμαθεῖς, ἐγγράφως τῇ αἰτήσει αὐτοῦ κατέθετον ἐν εἴδει ἀπαντήσεων ποικίλας πληροφορίας, ἐν αἷς πολλαὶ χρησιμώταται. Τὰς πολλὰς ἄλλων διηγήσεις αὐτὸς οὗτος ἀνέγραφεν, συνεξετάζων τὰ συστατικὰ αὐτῶν γράμματα, ἅτινα καὶ δι' ἀντιγραφῆς διέσωσεν ἡμῖν, συντάσσων καὶ ἀπαντήσεις ἢ καὶ ἀναλόγως τῶν προσώπων καὶ αὐτὸς ἄλλα συστατικὰ ἐγχειρίζων ἢ τὰ πρωτότυπα μεταφράζων εἰς τὴν γερμανικὴν ἢ καὶ λατινικὴν πρὸς εὐκολίαν τῶν περιπλανωμένων χριστιανῶν. Ἐκ τῶν δημοσιευομένων ἐν τῇ «περὶ Λασκάρεων» μελέτῃ μου καὶ τῇ «περὶ Ραλ(λ)ῶν» πληροφοριῶν τῶν διαφόρων τούτων ἐπισκεπτῶν μανθάνομεν τὰ κατ' αὐτοὺς πολὺ ἢ ὀλίγον, τὰ τῆς προελεύσεως αὐτῶν καὶ τῆς ἀνὰ τὴν Ἑσπερίαν περιοδείας. Ἐξηκολούθουν δὲ ἵνα προσέρχωνται μέχρι τοῦ 1606 (Κοττούνιοι 1605) «plures Graeci, qui ad me M. Crusium Tybingae venerunt, quibus eleemosynam ab Universitate impetravi [1] διότι τῷ Φεβρ. τοῦ 1607 ἀπεβίωσεν εἰς ἡλικίαν 81 ἐτῶν.

Πολλαὶ τῶν σημειώσεων τούτων κατέχουσι συνεχεῖς σελίδας, ἢ συνεχίζονται ἐν ἄλλῃ σελίδι (= ἄλλῃ ἡμερομηνίᾳ), ἄλλαι ἀπαρτίζουσι, δύναμαι εἰπεῖν, ἐκθέσεις, ὡς ἡ πρὸ πολλῶν ἐτῶν γνωσθεῖσα τοῦ ἐκ Πάτμου Ἰακώβου τοῦ Μιλοήτου καὶ δημοσιευθεῖσα [2], ἡ τοῦ Λεοντίου τοῦ Κυπρίου» «τοῦ μαθήμασι καλοῖς κεκοσμημένου» περὶ πατριαρχικῶν σπουδαία ἀνέκδοτος, αὐτόγραφος, πρὸς ταῖς πολλαῖς ἄλλαις σημειώσεσιν, αἵτινες ἐγνώσθησαν ὑπὸ τοῦ ταῦτα γράφοντος [3], ἡ τοῦ Ἀντωνίου Ἰενισχίου, Κορινθίου, Νεοπάτρας πρεσβυτέρου, πρὸ ἔτους σχεδὸν δημοσιευθεῖσα ἐπὶ τῇ 45ῃ ἐπετείῳ τῆς ἱδρύσεως τοῦ τῆς Τυβίγγης Πανεπιστημίου [4] τοῦ Ἀλεξάνδρου Τρουκέλλου ex Gypri Nicosia [5] καὶ ἄλλων. Ἔκθεσιν δύναταί τις ἵνα ὀνομάσῃ τὰ περὶ τῆς εἰς Τυβίγγην καθόδου τοῦ Δαρ-

---

[1] Κώδ. Mb 37. Ὅρα καὶ Schmid, Verzeichnis d. gr Handschriften, Tübingen, σ. 72.

[2] Ὑπὸ Σπυρίδ. Παπαγεωργίου, ἐν Παρνασσοῦ τ. ΣΤ' (1882) σ. 632 - 642. Πρβλ. Mystakidès, R. E. Grecques, 1898 σ. 297. Προστεθείσθω ὅτι ὁ M. in Patmo insula natus et in Milo educatus. Ὁ Κρούσιος εἶχεν ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ ἀγραμματωτάτου Μιλοΐτου καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1587 καὶ 1588, ὡς ἐξιχνίασα. Τῷ 1591 ἔγραφε τῷ Κρουσίῳ ἐκ Ποσνανίας (=Posen). Ἐν τῇ πλουσίᾳ Συλλογῇ, τῇ Camerariana, τοῦ Μονάχου εὗρον καὶ αὐτόγραφον πρὸς τὸν Ἰωακεὶμ Καμεράριον (τὸν Β'.) εἰς Νυρεμβέργην διευθυνομένην ἐκ Πάτμου τῷ Ὀκτωβρίῳ 1588.

[3] Ἐπὶ τῇ Εἰκοσιπενταετηρίδι Κ. Κόντου (1893) σ. 148 - 156 κ. ἑ.

[4] Diaria, 1596 - 1597. Tübingen 1927.

[5] Ἡ ἔκθεσις ἐν Κυπρίᾳ Διαλέκτῳ ἔχει ὑποκείμενον τὸν ἡρωϊσμὸν τοῦ Μαρμορᾶ, ὅστις strenuus Graecus ἀνδρειότατα ἀντετάχθη τοῖς Τούρκοις. Πρβλ. ἐν δέκα σειραῖς ταύτης περίληψιν ἐν Annal. Suevici, III, 780.

μαρίου, πωλητοῦ καὶ καλλιγράφου χειρογράφων, τοῦ Ἐπιδαυρίου, περὶ οὗ ἔγραψε, τῇ ἐμῇ παραχωρήσει, ὁ μακαρίτης Legrand καὶ μετὰ εἰκοσαετίαν καὶ ὁ τὰς γραμμὰς ταύτας χαράσσων, ἐκτενέστερον ἐπὶ νέων εὑρημάτων στηριχθεὶς [1]. Ἐπίσης πραγματείαν ὅλην, ἱστορικήν, δογματικὴν δύναται κάλλιστα ἵνα συναπαρτίσῃ ἔκ τε ἐκδεδομένων καὶ ἀνεκδότων ὁ τὰ τῆς ἐπισκέψεως, πρώτης καὶ δευτέρας, τῶν ἀρχιεπισκόπων, πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀθανασίου, διαδόχου τοῦ Γαβριὴλ καὶ Ἱερεμίου τοῦ Πελαγονίας καὶ Περλεάπου, ὅστις καὶ κατὰ τὸ 1587 εἰς Τυβίγγην σὺν τῷ Γαβριὴλ ἦλθεν. Ὁ Κρούσιος jussit eos conscribere suas συμφορὰς (VII, Diarium) [2] Τὰ τῆς δευτέρας ταύτης ἐπισκέψεως ἐξ ἐμῶν δημοσιευμάτων ἐγνώσθησάν πως ἀλλὰ χρῄζουσιν ἐξεργασίας καὶ οὐχὶ ὀλίγων προσθηκῶν [3] ἀνεκδότων. Περὶ ἐκδεδομένων καὶ μὴ τοιούτων ἐκτενῶν σημειωμάτων ἐκ τῶν χειρογράφων τοῦ Κρουσίου δὲν ἐκτείνομαι· τὰ ὑποδεικνυόμενα μαρτυροῦσι τὸν πλοῦτον τῶν εἰδήσεων τὰς ὁποίας ἐπιμελὴς ἐρευνητὴς κάλλιστα δύναται ἵνα σταχυολογήσῃ καὶ εἰς τάξιν διευκρινήσῃ καὶ ἀποκαταστήσῃ. Τῶν Ἀθηναίων ἀναγνωστῶν χάριν προστίθημι ὅτι ἐκ νεωτέρων ἐρευνῶν καὶ ἀναγνώσεων ἄριστα συμπληροῦνται τὰ ἤδη ὑπὸ τοῦ φιλτάτου μοι τῶν Ἀθηναίων ἱστοριοδίφου ἀκαδημεικοῦ κ. Δ. Καμπούρογλου ἐκ τῶν Σουηβικῶν Χρονικῶν (σ. 798 καὶ τοῦ Β'. τόμου) ἐν τοῖς Μνημείοις (τ. Β'. 210) δημοσιευθέντα περὶ τοῦ ΚΠολίτου Κωνσταντίνου τοῦ Ἀστέλλα καὶ Μανουὴλ τοῦ Ἀθηναίου. Τῇ 27 Aug. [1586] hora meridiana circiter Xa à Mart: Lucio (Mollis Martin.) qui ante portam Neccaricam custodiebat [4], egressus sum. Et duos hos Graecos, Constantinum Constantinopolitanum, atque Emanuelem Atheniensem, introduxi domum meum. Οἱ Duo Graeci ἔφερον καὶ συστατικὰ τῶν πατριαρχῶν Ἱερεμίου καὶ Θεολήπτου, ἅτινα ἐν ἀκριβεῖ ἀντιγράφῳ σὺν ἄλλαις εἰδήσεσιν εὗρον [5] οὐχὶ ὀλίγαις. Ἐκ τούτων, γεύματος δίκην, ἀναγράφω μόνον ὅτι οἱ δύο οὗτοι ἐπισκέπται «ἐξηγήσαντο τῷ Κρουσίῳ τινὰ ἐκ τοῦ Κουροπαλάτου οὐχὶ ὅμως

---

[1] Legrand, Notice Biografique, 1889. 242 - 247, καὶ Mystakidis, Excerpta Crusiana ἐν Festschrift für Schäfer 1915.

[2] Revue des E. Grecques, 1898 σ. 297 - 301 ἐκ τοῦ VII τ. τοῦ Diarium εἰλημμένα. Ἡ κατὰ τὴν 31 Αὐγούστου τοῦ 1587 εἰς Τυβίγγην ἐν πομπῇ εἴσοδος τοῦ Ἀχριδῶν καὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς αὐτοῦ συνοδείας μετὰ κλητήρων κλπ. βαθεῖαν ἐνεποίησε τοῖς Γερμανοῖς ἐντύπωσιν. Ὁ Κρούσιος μεταξὺ ἄλλων λέγει «...παρ' ἐμοὶ ἐδείπνησαν... varia locuti sumus.» Ὁ πατριάρχης Ἀχριδῶν ἐδωρήσατο τῷ Κρουσίῳ προσόψιον. Καθ' ἑκάστην συνεζήτουν περὶ διαφόρων. Καὶ εἰς ἐπίσημον γεῦμα παρεκάθισαν, Ὅρα καὶ Ann. Suevici, II σ. 802. Τὴν περὶ αὐτῶν βιβλιογραφίαν ἄλλοτε.

[3] Αὐτόθι, ἐν R. E. Grecques.

[4] [Ὅστις ἐφύλασσε (ἐφρούρει) τὴν πύλην τὴν πρὸς τὸν Νέκκαρον ποταμὸν νεύουσαν].

[5] Δημοσιευθήσονται ἐν καιρῷ ὑπὸ τοῦ κ Δ. Γρ. Καμπούρογλου, αὐτῷ ἀσφαλισθέντι δικαίῳ.

ὅλα, διότι ἔνια καὶ αὐτοὶ δὲν κατενόουν» «exposuerunt mi[hi] q[uae]dam in Curopalate: sed mi[hi] no[n] oīa [=omnia] intelligunt». καὶ ὅτι «Athenae, πόλις ἐστὶ μεγαλείτερη ἀπὸ τῆς Αὐγούστης».

6. Ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν ἐν τοῖς χειρογράφοις θεμάτων, περὶ ἧς ἀνωτέρω ὡμίλησα, δὲν πρέπει ὅλως διόλου ἐν σιγῇ ἵν᾽ ἀντιπαρέλθω κεφάλαιον οὐχ ἧττον ἐνδιαφέρον τὸ περὶ κηρύγματος τοῦ θείου λόγου καὶ τὸ περὶ τῆς γλώσσης, ἐν ᾗ τὸ κήρυγμα δέον ἵνα γίνηται καὶ περὶ τοῦ ὑποκειμένου, ὅπερ πρὸς ὠφελιμωτέραν τοῦ ἐκκλησιάσματος διδασκαλίαν δέον ἵνα προτιμᾶται. Ἔπρεπε τὸ θεῖον κήρυγμα ἵνα γίνηται εἰς δημώδη γλῶσσαν ἢ εἰς καθαρεύουσαν; Διότι ἐκ τῶν ἐξακριβώσεων τοῦ Κρουσίου ἀποδεικνύεται ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὡμιλεῖτο ἡ ἑλληνικὴ καθαρωτέρα ἐν ΚΠόλει ἢ ἀλλαχοῦ καὶ ἐν αὐτῇ ἀκόμη τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν (corruptissima Athenis). Ἔπειτα δὲν πρέπει ἵνα λησμονῶμεν ὅτι οὐ μόνον ὁ Κρούσιος τὰ μέγιστα ἐνδιεφέρετο διὰ τὸ κήρυγμα [1] ἀλλὰ καὶ ὁ Γερλάχιος. Ὁ τελευταῖος μάλιστα, θεολόγος, ἐφημέριος τῆς Γερμανικῆς πρεσβείας καὶ μετὰ ταῦτα καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Τυβίγγης παρευρίσκετο κατὰ τὰ κηρύγματα τοῦ πατρὸς Ζυγομαλᾶ καὶ ἄλλων θεοκηρύκων ἔν τε τῷ πατριαρχικῷ ναῷ [τῆς Παμμακαρίστου] καὶ τῷ τῆς Χρυσοπηγῆς ἐν Γαλατᾷ. Ὁ πατὴρ Ζυγομαλᾶς ἔφερε καὶ τὸ μέγα ὀφφίκιον τοῦ μεγάλου ἑρμηνευτοῦ τῶν θείων Γραφῶν [2] παρίστατο δὲ καὶ αὐτὸς ἐνίοτε εἰς τὰ κηρύγματα τοῦ Γερλαχίου, ἐφ᾽ οἷς μετὰ ταῦτα καὶ συζητήσεις διεξήγοντο. Ἴσως ἀξιωθῶ προσεχῶς ἵνα φέρω εἰς φῶς ἀνέκδοτον λόγον μεταξὺ ἄλλων τοῦ πατρὸς Ζυγομαλᾶ ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς Ὀρθοδοξίας, περὶ ὧν ἄλλοτε ἔγραψα εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων λαλήσας, μὴ καταδεξάμενος ἵνα μεταχειρισθῶ ἐπιτηδειότητας, δι᾽ ἃς ἐπιτήδειος δὲν ἐπλάσθην [3].

7. Τοῦ λόγου δὲ προσπίπτοντος περὶ τῆς ἐκτάτου πολυγραφίας τοῦ γηραιοῦ τῆς Τυβίγγης διδασκάλου σημειοῦμαι τὸν ὑπ᾽ ἀρ. 300 χαρτῷον κώδικα τῆς ἐν Στουτγάρδῃ Βιβλιοθήκης. Οὗτος ἐκ 424 σελίδων τετάρτου σχήματος ἰδιόγραφος φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «Acta decanatum suorum in Diario consignata» εἶναι δὲ καὶ δι᾽ ἡμᾶς χρήσιμος. Ἐπίσης τὸν ἐν τῇ αὐτῇ Βιβλιοθήκῃ ὑπ᾽ ἀρ. Theol. No 57 κώδικα εἰς μέγα σχῆμα, αὐτόγρα-

[1] Π ρ β λ. ὅσα ἐπὶ τούτῳ συνηρμολόγησα διὰ τὰς Ὁμιλίας τοῦ Κρουσίου ἐν τῇ «περὶ Λασκάρεων» μελέτῃ μου ἐνταῦθα.

[2] Turcograecia, 497. Festo Paschalis 1576 .... «a Patriarcha creatus est μέγας ἑρμηνευτὴς τῶν Θ. Γραφῶν. Mystakidés, R. Etudes Gr. 1898. σ. 285. Π ρ β λ. ἔτι Turcogr. 205, 197 καὶ περὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ μοναχοῦ Ματθαίου... monachus non indoctus». Ὁ Γερλάχιος φαίνεται ὅτι δὲν εὑρίσκετο εἰς πολὺ τρυφερὰς σχέσεις πρὸς τὸν Ζυγομαλᾶν.

[3] Μετίτω ὁ βουλόμενος τὰς τρεῖς σειρὰς τοῦ μικροῦ Προλόγου μου εἰς τὰ ἐμὰ Germano-graeca.

φον, ἐκ 1558 σελίδων ὑπ᾽ αὐτοῦ τούτου ἠριθμημένων, οὗ ἡ ἐπιγραφή: Loci communis philosophici M. Martini Crusii Tybingae professoris 22 Nov 1573. Ὁ κῶδιξ φιλοσοφικοῦ μὲν περιεχομένου ἀλλὰ καὶ ποικιλίας χρησίμου οὐχὶ ἄμοιρος. Τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἐπιστολῶν; [1]

8. Ἐκ τῶν λεπτομερειῶν τῶν μικρῶν ἢ τῶν μακρῶν σημειωμάτων ἢ καὶ ἐκθέσεων, ἃς διέσωσεν ἡμῖν ὁ καλὸς Κρούσιος ἀπ᾽ αὐτοῦ τοῦ στόματος τῶν εἰς Τυβίγγην προσελθόντων αὐτῷ δυστυχῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπὸ τῶν πιστοποιητικῶν ἐπισήμων τε καὶ μὴ τοιούτων, ἔσθ᾽ ὅτε καὶ πλαστῶν, ἅτινα αὐτοὶ προσῆγον, μανθάνομεν ὅτι ἦσαν θύματα αἰχμαλωσίας πολέμου, ἁρπαγῆς, καὶ πειρατείας, ἥτις ἐλυμαίνετο τὴν Μεσόγειον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ τὸ Αἰγαῖον καὶ διενηργεῖτο συστηματικῶς. Οἱ ἐπισκεψάμενοι τὸν Κρούσιον ὡρμῶντο ἐκ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, ἐκ Κύπρου πολλοί, ἐκ Κρήτης, ἐκ Θήρας, ἐκ Μυτιλήνης, ἐκ Κερκύρας, ἐξ Ἀθηνῶν, ἐκ ΚΠόλεως, ἐκ Θεσσαλονίκης, ἐξ Ἰωαννίνων, ἐξ Ἄρτης καὶ ἄλλων μερῶν, ἐζήτουν δὲ λύτρα, ἵνα ἀπὸ χειρῶν ἀνόμων λυτρώσωσι τοὺς οἰκείους αὐτῶν, ἐπὶ τούτῳ δὲ περιήρχοντο τὴν Ἑσπερίαν, ἵνα συλλέξωσι τὸ συμφωνηθὲν ποσόν, ὡς ἐκ τῶν καθ᾽ ἕκαστα φαίνεται.

Οἱ δυστυχεῖς ἅπαξ εἰς τὰ δίκτυα τῶν ἀγαθῶν τούτων ἀνδρῶν ἐμπλακέντες ὑφίσταντο κλιμακηδὸν παντοίας ἀτιμώσεις, ὑπεβάλλοντο εἰς κράτησιν, εἰς βαρέα ἔργα, περὶ ὧν δὲν εἶναι ἐνταῦθα ὁ λόγος [2]. Οἱ οἰκεῖοι αὐτῶν παντοίους μετεχειρίζοντο τρόπους πρὸς ἀπαλλαγὴν καὶ ῥύσιν τῶν αἰχμαλώτων ἐχέγγυα δὲ ζῶντα ἀσφαλῆ κατέλιπον πρὸς ἀσφάλειαν τῶν συμφωνηθέντων λύτρων, δι᾽ ἃ αἱ ἀνὰ τὰς χριστιανικὰς χώρας περιοδεῖαι αὐτῶν καὶ ζητεῖαι καὶ αἱ τῶν ἐλεῶν συλλογαί, διότι ἐκήδοντο καὶ τῆς ψυχικῆς αὐτῶν σωτηρίας.

Ὁ ὑπομονητικὸς ἀναγνώστης παρακαλεῖται ἀκριβῶς καὶ διὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, γνωστὸν ἄλλως τε, ἵν᾽ ἀναγνῷ καὶ τὰ πρόχειρα συστατικὰ τῶν πατριαρχῶν, ἅτινα δημοσιεύονται ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ, ἐν οἷς περὶ εὐσεβείας λόγος. Ἐν ταῖς αἰχμαλωσίαις τῶν χρόνων τούτων δὲν ὑπάρχει ἀνάπαυσις σώματος καὶ ψυχῆς.

Ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ παιδομαζώματος ἐπισήμου τε καὶ ἀνεπισήμου

[1] Ὅρα π. χ. τὸν ἐν Στουτγάρδῃ cod. Historici fol. ἀρ. 603.

[2] Ἐν λεπτομερείαις περιγράφονται τὰ βασανιστήρια τῶν αἰχμαλωτιζομένων ἐν συγχρόνοις βιβλίοις. Τοῦ ἀνωνύμου. Tractatus de moribus, conditionibus et nequitia Turcarum. Τοῦ Schiltberger J. ὃ ἀπὸ τοῦ 1476 - 1866 δέκα καὶ ἐννέα ἀριθμεῖ ἐκδόσεις, τοῦ Lonicerus, «Turcicae Historiae» (1578) ἐν ᾧ de Graecorum et Armeniorum pietate erga captivos (σ. 109) καὶ ἄλλα γερμανιστί· διὰ τοὺς ἀγοραστὰς ψυχῶν καὶ σωμάτων. Ἀλλὰ παραπέμψωμεν εἰς τὴν «Κωνσταντινούπολιν» τοῦ χαριεστάτου Σκαρλάτου, εἰς τὰς οἰκείας σελίδας. Ἀβράτ. παζὰρ-Γεσὶρ παζὰρ (ἀγορὰ γυναικῶν-αἰχμαλώτων). Τὰ ὀνόματα τῶν παζαριῶν τούτων σὺν τῇ εἰσαγωγῇ τῶν νεωτέρων ἀρχῶν τοῦ πολιτισμοῦ ἀνήκουσι σήμερον τῇ Ἱστορίᾳ.

παράδειγμα ἀναφερόμενον παρὰ τῷ εὐσεβόφρονι Κρουσίῳ ἁπλότητι μὲν τρόπων ἀλλὰ καὶ αὐστηρᾷ φιλανθρωπίᾳ διαφέρον καταλέγω ἐνταῦθα [1].

«Ὅτε κατὰ Ἰούλιον (5) τοῦ 1587 εἰς Τυβίγγην ἐνεφανίσθησαν ἐνώπιον τοῦ Κρουσίου πάλιν δύο Ἕλληνες (duo Graeci) ὁ Ἰωάννης Δόνδης (Dondes) ἐκ Κρήτης (ἐκ Χανίας, εἴτουν Κυδωνίας) καὶ ὁ Μαχουμέτης Παπαδᾶτος ἐκ τῆς Ἄρτης (Ἀμβρακίας) janizarus procerus καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς διετραγῴδησαν, ὁ γιανίτσαρος ὁ εὔσωμος, ὁ Ἠπειρώτης ἐγγράφει ὁ Κρούσιος, οὐ μόνον παρεκάλεσε ἀλλὰ καὶ ἐπέμεινε (orabat instabatque) ἵνα βαπτισθῇ, βεβαιῶν ὅτι δὲν ἔτυχε πρότερον τοῦ σωτηριώδους βαπτίσματος. Παρὰ τοῦ μητροπολίτου Πελαγονίας εἶχεν ἑλληνιστὶ παρ' αὐτῷ συντεταγμένον μαρτυρικόν, ὅπερ αὐτῇ λέξει ἐμαρτύρει: «ὅτι ὑπῆρξε »μὲν εὐσεβῶν γεννητόρων υἱός· οἱ δὲ Τοῦρκοι ἔλαβον αὐτὸν ἐξ »ἀγκαλῶν μητρικῶν βίᾳ καὶ δυναστείᾳ νήπιον ὄντα· καθ' ὃ »ἔθος ἐστιν αὐτοῖς τοῦ λαμβάνειν χριστιανῶν παῖδας διὰ για»νιτζάρους· pro εἰς γιανιτζάρους». Καίτοι ἦτο εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ἐτῶν καὶ ὡς γιανίτσαρος καὶ ἐν ἐκστρατείᾳ κατὰ τῶν Περσῶν ὑπὸ τὸν ὕπατον βιζίρην τὸν καὶ φονευθέντα ἐπολέμησε, δὲν ἐλησμόνησε κατὰ τὰς τῆς τύχης περιπετείας καὶ δοκιμασίας τὸ ῥέον ἐν ταῖς φλεψὶν αὐτοῦ αἷμα καὶ ἐμφρόνως περὶ τῆς ἀπαλλαγῆς προνοηθεὶς πρὸ τοῦ Κρουσίου ἐξετασθεὶς ἐπιμελῶς τὰ τῆς θρησκείας ἐβαπτίσθη τῇ 20 Αὐγούστου μετὰ τὸν ἑσπερινὸν ἐν τῷ ναῷ τῆς Τυβίγγης ἀσφυκτικῶς ὑπὸ πλήθους πεπληρωμένου, ὑπὸ διακόνου ἑλληνιστὶ (graecis verbis) καὶ ὠνομάσθη Κοσμᾶς [2]. Ἐν ταῖς τοῦ Κρουσίου σελίσι περαιτέρω δὲν ἔτυχεν ἵνα νεωτέραν τινὰ εἴδησιν περὶ αὐτῶν ἀνεύρω. Ὁ Παπαδᾶτος Κοσμᾶς εἶχε δραπετεύσει οὐαὶ δ' αὐτῷ συλλαμβανομένῳ fugitivis multiplex poena, φέρεται παρὰ Lonicero (ἔνθ' ἀνωτέρω ὑποσημ. 2α τῆς § ταύτης.)

Ἡ μήτηρ Ἐκκλησία γλυκύτατα δέεται ὑπὲρ νοσούντων, καμνόντων, αἰχμαλώτων. Πρῶτον παντὸς χριστιανοῦ ἔργον, διδάσκουσιν οἱ ἅγιοι πατέρες

[1] Ὅρα καὶ Annales Suevici, τ. Β′ σ. 802. Ἡ εὐσεβὴς σειρὰ τῶν **νεομαρτύρων**, τῶν διὰ τὴν ἁγίαν πίστιν ὑποστάντων μαρτυρικὸν θάνατον πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως εἶναι οὐχὶ μικρά.

[2] Ἐκ προτέρων προητοιμασμένος διὰ τὴν ἱερὰν κολυμβήθραν ὢν τὴν κατηχητικὴν διδασκαλίαν δὲν διέλιπε καθ' ἑαυτὸν ἀναδιδασκόμενος. Ἄλλως τε ὁ σύντροφος αὐτοῦ ὁ Κρὴς Δόνδης φαίνεται ὅτι ἐβοήθει αὐτῷ ἀφοῦ καὶ παιδείας τινὸς ἄμοιρος δὲν ἦτο. Τοῦτο κατέχω ἐκ σημειώματος αὐτοῦ τοῦ Κρουσίου γράφοντος ἐν σπανιωτάτῳ μοναδικῷ βιβλίῳ τοῦ Ἀπολλωνίου (Ἐνετίῃσι, 1564) ὑπ' ἀρ. καὶ γρ. Dkj εἰς 8ον Βιβλ. Τυβίγγης ὅτι οὗτος φιλανθρωπότατα πολλὰς λέξεις τοῦ κειμένου ἡρμήνευσε. Τὸ βιβλίον τοῦτο ὑπέδειξα τῷ μακαρίτῃ Legrand, ὡς καί τινα ἄλλα ἄγνωστα, περιελήφθη δὲ ἐν τῷ συμπληρωματικῷ 4 τόμῳ τῆς Bibliogr. Hellénique ΙΕ′ - ΙΣΤ′ αἰῶνος σ. 107. Ὅρα καὶ σ. 440 τοῦ 3ου τόμου διὰ τὸ Ἄνθος Χαρίτων.

ὅπερ καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν, εἶναι τὸ ψυχὴν ἐξαγαγεῖν ἀπὸ ἀσεβείας τε καὶ δουλείας, ὅ ἐστιν ἐκ θανάτου ἐξαγαγεῖν..» αἰχμαλώτων δ' ἀνάρρυσις προτιμοτέρα πάσης ἄλλης εὐποιΐας» διὰ τοῦτο πᾶς χριστιανὸς τὴν ἐν ταῖς ψυχαῖς φθορὰν μέγιστον ἐθεώρει κακόν.

Β

9. Ὅτε πρὸ ἐτῶν πολλῶν ἀπεφάσισα ἵνα ἐπὶ τὸ αὐτὸ περισυλλέξω τὰ διάφορα καὶ «περὶ Ραλ(λ)ῶν, σημειώματά μου δὲν εἶχον ὑπ' ὄψιν τὴν ἱστορικὴν πραγματείαν τοῦ ἐλλογίμου καθηγητοῦ κ. «Α. Χ. Χατζῆ» «οἱ Ῥαούλ, Ῥάλ, Ῥάλαι» ἐκδεδομένην κατὰ τὸ 1909 καίτοι καὶ εἰς αὐτὸν τὸν τυπογράφον εἰς Kitrchhain εἶχον ἀποταθῆ ἐκ Μονάχου (1913). Ὁ εὐγενὴς τυπογράφος οὔτε ἐγνώριζε ποῦ τὸ ἀξιόλογον τοῦτο βιβλίον πωλεῖται, οὔτε ποῦ ὁ συγγραφεὺς διαμένει. Ἐὰν εἶχον τὰ ἐν αὐτῷ ὑπ' ὄψιν, θὰ ἠδυνάμην ἵνα κατ' αὐτὰ ῥυθμίσω τὴν ἐργασίαν τῶν παρ' ἐμοὶ σημειωμάτων, ἅτινα καὶ ἐκ χειρογράφων κατεῖχον, καὶ μὴ κοπιάζω διά τινα μέρη ἐπ' ἀδήλοις. Προσετίθουν μόνον ὅτι ἐν ἀρχαίῳ περιοδικῷ, ᾧπερ τίτλος Μύρια Ὅσα (1869) ἀπαντᾷ διατριβὴ περὶ τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος «Ῥάλης» τοῦ μακαρίτου Ι. Σκυλίτση.»

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. Ἀλλ' ηὐτύχησα ἐνταῦθα, ἐν τῷ ἐρημητηρίῳ μου διάγων καὶ μακρὰν καὶ αὐτῶν τῶν ἐμῶν βιβλίων τελῶν ἵν' ἀποκτήσω τὴν σπουδαίαν μελέτην τοῦ κ. Χατζῆ καὶ τοῦτο τῇ πρόφρονι μεσιτείᾳ τοῦ ὀτρηροῦ γεν. γεγραμματέως τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας κ. Φ. Κουκουλέ. Αὐτῷ λοιπὸν ὀφείλεται, τῇ γνώμῃ καὶ τοῦ λογίου συγγραφέως καὶ τῇ εἰδήσει αὐτοῦ, ἡ δημοσίευσις τῶν ὀλίγων σημειωμάτων, ἅτινα εὑρίσκει περὶ «Ραλ(λ)ῶν» ὁ ἀναγνώστης, μέλλει δὲ ἵνα κατατάξῃ ἄλλως ἢ καὶ συμπληρώσῃ αὐτὸς οὗτος ὁ κύριος τοῦ θέματος προαγωγός.

Ἴσως ἄσκοπον ἵνα ὑπομνήσω ὅτι ὁ οἶκος τῶν Ραλ(λ)ῶν ὁ κύριος ἦτο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὡς ὁ τῶν Κομνηνῶν, ὅστις κατὰ Κρούσιον ἔζη ἐκ τῶν εἰσοδημάτων αὐτοῦ, ὁ τῶν Κανtακουζηνῶν κτλ.

Κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1928.
Συνοικισμός: Νέον Κουρὶ
Θεσσαλονίκης.

Β. Α. ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ
Ἄρχων διδάσκαλος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

1) *Ἰωάννης Ραούλ, (1344 καὶ 1345).*

10. μέγας Λογοθέτης· ἐν χρυσοβούλλῳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου ὑπ' αὐτὸν ὑπογράφων.

Ἐν ΙΓ'. τ: τῶν Βυζαντινῶν Χρονικῶν, Πετρουπόλει (1907).

2) ***Μανουὴλ Κομνηνὸς Ραοὺλ*** Ἀσάνης
Κωνσταντῖνος Κομνηνὸς Ραοὺλ ὁ Παλαιολόγος,
ὁ πρωτοσεβαστὸς καὶ γαμβρὸς τῆς κτητορίσης [1]. } *περὶ τὸ 1400*

3) ***Ἰσαάκιος Παλαιολόγος Οὐράλης*** *(περὶ τὸ 1400).*

Ὑποπτεύω ἐσφαλμένως κατ' ἀπήχησιν καὶ τῆς προφορᾶς (ο=ου,=u) ἐγράφη ἀντὶ Ο ΡΑΛΗΣ.

Ἐπιγραφὴ ἐν Ἴμβρῳ [2].

Παρατηρῶ ἀνεξαρτήτως ὅτι καὶ ὁ κ. Χατζῆς τὴν αὐτὴν διόρθωσιν προύτεινε (σ. 36).

4) ***Ἀνδρέας Ράλης*** *(1576).*

11. Ἀνδρέας Ράλης ἀπὸ τὴν Ἀνδριανόπολι, cujus filiam habet Ἀνδρόνικος, filius suspensi dudum in civitate Ponti Anchialo, Michaelis Cantacuzeni. E cujus Michaelis Bibliotheca anno 1578 Constantinopoli distrata, Chronicon graecobarbarum mihi 100 aspris ($2^1/_2$ Thaleris) Stephanus Gerlachius emerat. Ταῦτα μὲν εὐνόητα ἐκ τῶν Σουηβικῶν Χρονικῶν [3] συμπληροῦνται καὶ ἐκ τῆς Τουρκογραικίας, ἥτις κατὰ ἑνδεκαετίαν ὅλην πρότερον ἐτυπώθη (1584) ἢ τὰ Σουηβικά. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐνυμφεύθη κατὰ Μάϊον τοῦ 1576 πολύφερνον κόρην εὐγενοῦς παλαιοῦ ἑλληνικοῦ τῶν Ράληδων οἴκου (duxit nobilem quadam antiquae Graecae Raliorum stirpis) τοῦ ἐν Ἀδριανουπόλει [4]. Οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπέστατα ἐν Ἀγχιάλῳ εὐλογηθέντες, ἅτε

[1] Omont, Portraits de différents membres... des Comnène. Ἐν R. des Etudes Grecques, 1904 σ. 361 - 373. Ἐν τῷ αὐτῷ χειρογράφῳ, ἐξ οὗ καὶ τὰ περὶ Λασκάρεων ἐν τῇ περὶ Λασκάρεων πραγματείᾳ μου ἐσημείωσα. Ἐκεῖ ἐκτενεστέρα ἐκ τοῦ Τυπικοῦ τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Βεβαίας Ἐλπίδος τῶν Χριστιανῶν ἐν Κων)πόλει περιγραφή.

[2] Βαρθ. Κουτλουμουσιανοῦ, Ὑπόμνημα Ἱστ. περὶ τῆς νήσου Ἴμβρου. Κ/Π. 1845 σ. 44. Δυστυχῶς δὲν ἔχω παρ' ἐμοὶ τὴν περὶ Ἴμβρου μονογραφίαν τοῦ κ. Ε. Oberhummer πρὸς ἔλεγχον, ὡς καὶ ἐν τῇ περὶ Λασκάρεων μελέτῃ μου ἐνταῦθα τὰ αὐτὰ ὑπεσημείωσα.

[3] Σ. 797.

[4] Σ. 67. Μέτιθι τὰ ἐν τῇ σημειώσει ταύτῃ.

αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου κωλυθέντος, ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Ἰωάσαφ (τοῦ Ἀργυροπούλου) στενοῦ φίλου τοῦ οἴκου Καντακουζηνοῦ, ὡς λέγεται ἔν τε τῷ Tagebuch τοῦ Gerlach [1] καὶ τῇ Turcograecia [2]. Ὁ πατὴρ Μιχαὴλ Καντακουζηνός, ὁ μέγας οὗτος πραγματευτής, ὡς ἐν τῇ Turcograecia ὀνομάζεται [3], ζάπλουτος καὶ πανίσχυρος, εἰς πάντα ἀναμιγνυόμενος εἴς τε τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ τὰ πατριαρχικά, conspicius vir Ecclesiae dominans non facile Episcopo aut Metropolita creato, nisi ei pecuniam dedisset, ὡς φέρεται παρὰ Κρουσίῳ [4] ἔσχε τρεῖς υἱοὺς τὸν Ἀνδρόνικον, τὸν Δημήτριον καὶ τὸν Ἰωάννην. Ἐπὶ τῇ πολυμηχανίᾳ αὐτοῦ ἐκλήθη Σεϊτάνογλους, καὶ οἱ Καντακουζηνοὶ Σεϊτάνογλουδες, ἐν ᾧ ὁ συμπέθερος αὐτοῦ ὁ πατὴρ τῆς νύμφης, ἦτο ἀπράγμων (οὕτω), πλούσιος ὅμως καὶ αὐτός, διὸ ἐδωρήσατο τῇ κόρῃ δῶρα καὶ κειμήλια πολλὰ καὶ πολλὴν ἔδωκε προῖκα (20000 δουκᾶτα) [5].

Ὅτι μεγάλως ἴσχυε καὶ ἐπεβάλλετο διαφαίνεται καὶ ἐκ τούτου ὅτι καὶ εἰς αὐτὸν ἀκόμη ἐπεδόθη ἓν ἀντίτυπον ἐκ τῶν ἀποσταλέντων ἐκ Τυβίγγης ἐξ τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας.

Ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἐν Ἀγχιάλῳ, — ἕτερον εἶχεν ἐν Πέραν (Γαλατᾶ) — τῇ 3 Μαρτίου strangulatus periit [6].

Ἐκ σ. 372 - 73 τοῦ III τ. τοῦ Ἡμερολογίου (Diarium) τοῦ Κρουσίου μεταξὺ ἄλλων σημειωμάτων ἀποσπῶ πρὸς συμπλήρωσιν καὶ τὰ ἑξῆς:

«Ἀνδρέας Ράλης ἀπὸ τὴν Ἀνδριανούπολιν· τούτου τὴν θυγατέρα
» ἔλαβεν εἰς γάμον ὁ υἱὸς τοῦ κρεμασθέντος Μιχαήλου τοῦ Καντακουζηνοῦ
» κς Ἀνδρόνικος ἀπὸ τὴν Ἀχιλὸ [7] ἔχων δύο παλάτια ἐν Κωνσταν-
» τινουπόλει».

Ἐκ δὲ τοῦ χειρογράφου Mb 37 ἐκγράφω ἐπίσης (σ. 145, 148) τόδε μόνον τὸ σχετικὸν πρὸς τὸ θέμα σημείωμα.

[1] Step. Gerlach. Türk. Tagebuch, ἐν Φραγκφούρτῃ 1674, δίστηλον, μέγα σχῆμα, ἐν σ. 200.

[2] Turcogr. 67.

[3] Αὐτόθι.

[4] Αὐτόθι σ. 211, 226.

[5] Τὰ δουκᾶτα ἦσαν τὰ μόνα χρυσᾶ νομίσματα ἐν χρήσει ἐν Τουρκίᾳ. Ait Gerlachius nullum alium in Turcia aureum esse, quam Ducatos. Τἆλλα ἦσαν ἢ ἐθεωροῦντο λιποβαρῆ.

[6] Turcogr. σ. 211, ἐν δὲ σελ. 274 «aute portam domus suae suspensus». Ὅρα Legrand, Recueil des poèmes historiques en grec vulgaire. Paris 1877 σ. 1 - 16. Mort de Michel Cantacuzène.

[7] Ἀχιλὸ εἶναι ἡ Ἀγχίαλος τῆς Θρᾴκης ἡ ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου, ἡ παρὰ Τούρκοις πρὸς διάκρισιν Ἀχιλὸ Μπουργὰζ (ἡ πρὸς τῷ Πύργῳ) τῆς Βουλγαρίας. Περὶ τοῦ Ἀγχίαλος - Ἀχελὸς βλ. ὅσα ἔγραψεν ὁ κ. Φ. Κουκουλὲς ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. 27 σελ. 161.

Τῇ 18 Φεβρ. τοῦ 1585 ἐπισκέψατο τὸν Κρούσιον ὁ Ἀνδρέας Ἀργυρὸς ἐκ Σαντορίνης καὶ ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης ἱερεὺς Θολοΐτης Ἰωάννης[1]. Ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Ἀνδρέου ὁ Κρούσιος μεταξὺ ἄλλων ἐνέγραψε τὰ ἑξῆς:

«Constantinopoli hodie vivit Ἀνδρόνικος Κανταχουζηνὸς ἄρχων, ὁ τοῦ κρεμασθέντος Μιχαήλου υἱὸς ἀνὴρ ἀγαθός, πλούσιος ἀξιωματικός, ᾧ ἐδωρήσατο ὁ Τοῦρκος τὰ τοῦ πατρός. [ὅσα εἶχον κατασχεθῇ κλ].» ἤτοι ἀνέλαβε τὰ κατασχεθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων.

5) *Παῦλος (τοῦ) Ράλλη (1584).*

12. Ἐν γράμματι ἀσφαλιστικῷ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρου κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἐν Λέσβῳ διαμονὴν (1584) κυροῦντι τὰ δίκαια τῶν ἐν τῇ Μυρσινιωτίσσῃ μονῇ μοναζουσῶν ἀναγράφονται μεταξὺ ἐνίων ἀρχαίων οἰκογενειῶν, ἐξ ὧν ἐπίτροποι ἐξελέγοντο διαχειρισταί.... καὶ Παῦλος τοῦ Ράλλη.

6) *Ἰωάννης Ράλλης. (1584).*

Ἱερεμίας ὁ Β΄. ὁ Τρανός, πατριάρχης, διορίζει ἔξαρχον ἐν Μηθύμνῃ, ἵνα εἰσπράξῃ τά τε χαράτσια καὶ τὰ πατριαρχικὰ δικαιώματα, ἅτινα ὤφειλεν ὁ ὑπὸ ἀργίαν τεθεὶς μητροπολίτης Μηθύμνης Ἱππόλυτος, Ἰωάννην τὸν Ράλλην[2].

7) *Διονύσιος Ράλης (1590).*

Μεταξὺ εἰδήσεων καὶ σημειώσεων, τὰς ὁποίας ὁ Κρούσιος ἠρύσατο ἀπὸ στόματος τοῦ Κορινθίου Καλονᾶ, ἐφημερίου ἐν τοῖς πατριαρχείοις[3] καὶ ἔχει κατεσπαρμένας ἐν τῷ ὑπ᾽ ἀρ. καὶ γρ. Mb 37 κώδικι, (σ. 97 κ. ἑ. 102) φέρονται καὶ τάδε.

[1] Περὶ τοῦ Θολοΐτου *τούτου* ἄλλοτε, θεοῦ διδόντος.

[2] Καρυδώνη, Τὰ ἐν Καλλονῇ τῆς Λέσβου ἱερὰ σταυροπηγιακὰ πατριαρχικὰ μοναστήρια τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου ἀρχιεπισκόπου Μηθύμνης, Κ/πολις 1900 σ. 185.

Ἰωάννης ὁ Ράλλης βεβαίως διάφορος τοῦ παρὰ κ. Χατζῇ, «Ραοὺλ-Ράλ-Ράλαι» σ. 69 ὁμωνύμου ἀκμάσαντος κατὰ τὸ 1527.

[3] Ἐν σ. 781 τῶν Annales Suevici II τοῦ Κρουσίου ἀναγινώσκω: Eoden anno (δῆλα δὴ τῷ 1582) Junio 27. Gabriel Καλωνᾶς, patria Corinthius, sacerdos circa Philippos Macedoniae, sex dies mecum erat, in vulgari lingua me instituens. Commendatitias habebat à Patriarcha Hieremia et literas.... ad me. Ὁ Γαβριὴλ Καλωνᾶς ὁ ἐπὶ ἓξ ἡμέρας παρὰ τῷ Κρουσίῳ ἐν Τυβίγγῃ παραμείνας πολλὰ ἐδίδαξεν αὐτὸν τῆς δημώδους γλώσσης καὶ πολλὰς εἰδήσεις περὶ τῶν ἑλληνικῶν ἔδωκεν αὐτῷ πραγμάτων καὶ ὅπερ σπουδαιότατον καὶ αὐτόγραφον σύντομον αὐτοβιογραφίαν αὐτοῦ, (ἐν τῷ κώδικι ἀπὸ σελ. 97 κ. ἑ.), ἐφ᾽ ἧς ὁ Κρούσιος γράφει haec de se 27 Junii κατέλιπε, πρώτην ἐν τῷ κώδικι τεταγμένην.

Ἡ τοῦ Ἱερεμίου συστατικὴ χρονολογεῖται μηνὶ Αὐγούστῳ, ἰνδικτ. ϛης ann. 1570.

«Ὁ ἐν Βυζαντίῳ ἀρχιδιάκων Διονύσιος ἔχει κε΄ ἔτη ἢ καὶ πλείονα ἀπὸ πατρὸς μὲν Ράλης, ἀπὸ δὲ μητρὸς Καντακουζηνός».

Ἀφ᾽ ἑτέρου οὐ λησμονητέον ὅτι Διονύσιος Ράλλης ἤκμαζε κατὰ τὸ 1590 ὅτι συνυπέγραψε τὰ περὶ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ πατριαρχείου Ρωσίας γράμματα. Αὐτὸς ἐπέμφθη καὶ εἰς Ρωσίαν ἐν συνοδείᾳ τοῦ Γρεβενῶν Καλλιστράτου κομίζων τὴν πρᾶξιν τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ ρωσικοῦ πατριαρχείου, ὑπογεγραμμένην ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν Ἱερεμίου (ΚΠ) Ἰωακεὶμ (Ἀντιοχείας) καὶ Σωφρονίου (Ἱεροσολύμων), 42 μητροπολιτῶν, 19 ἀρχιεπισκόπων κλ. κλ. καὶ τάττουσαν τὸν τῆς Μόσχας πατριάρχην πέμπτον τὴν σειρὰν[1] ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπίσης περὶ τοῦ αὐτοῦ μητροπολίτου, τοῦ ἐξ εὐγενῶν οἴκων, ὁ πλείω ζητῶν καὶ ἐν εὔμορφον ἀνάγνωσμα ἵνα συμπληρώσῃ ποθῶν, ἂς ἀναγνώσῃ τὰς σελίδας 290-293 τοῦ ΙΒ΄ τόμου (1903) τῶν Documente provitoare la Istoria Romänilor (1594-1602) εἰς 4ον, ἐν 13 Μαρτίου 1597, 19 Μαρτίου κλπ. ἐκ Νικοπόλεως ἔγγραφα Διονυσίου Rali μητροπολίτου Τιρνόβου πρὸς τὸν Μιχαὴλ Βοεβόδαν Regni Transalpinensis[2].

8) *Πέτρος Ράλις (1540 . . . .).*

13. Βόγδανος, ὁ ἐν τῇ αὐθεντίᾳ τῆς Μολδαβίας διαδεξάμενος τὸν ἐπὶ 48 ἔτη ἡγεμονεύσαντα πατέρα αὐτοῦ κατὰ πατρικὴν συμβουλὴν ἵνα μὴ ὑποφέρῃ ἡ ἡγεμονία ἐκ τῆς μεγάλης ὁρμῆς τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, ἅτινα μέχρι τοῦ κέντρου τῆς Οὐγγαρίας, ὡς γνωστόν, νικηφόρα προήλαυνον, ἐγένετο ὑπόφορος τῷ μεγάλῳ καὶ τροπαιούχῳ Σουλτάνῳ Σουλεϊμὰν (1529) ἐπὶ ρηταῖς συμφωνίαις. Ἀλλ᾽ ὁ Σουλεϊμὰν παρασπονδήσας ἐζήτησεν αὔξησιν τοῦ συμφωνηθέντος δασμοῦ, ἣν ὁ Πέτρος ὁ Ράλις δὲν ἠδυνήθη ἵνα ἱκανοποιήσῃ. Κατέλιπε λοιπὸν τὴν ἡγεμονίαν καὶ μετέβη εἰς τὴν Οὐγγαρίαν (1537) ὅπου καὶ ἰδιωτεύων ἀπεβίωσε[3].

[1] Regel, Analecta Byzantino-russica 1891 σ. 101. Πρόχειρα παρὰ Γεδεὼν ἐν σ. 532 τῶν Π. Πινάκων, ἀλλὰ καὶ Ἀθ. Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου, Ἐκκλησ. καὶ Πολιτικῶν τῶν εἰς δώδεκα. Τὸ Δωδέκατον καὶ τελευταῖον σ. 161 περὶ τῆς εἰς Ρωσίαν μεταβάσεως κλ. Ἱερεμίου τοῦ Β΄, αὐτόθι, τ. ΙΓ΄. Bucuresti, 1909, ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Παπαδοπούλου τοῦ Κεραμέως ἐκδοθέντα.

[2] Ἐν τῷ Καταλόγῳ γράφεται «Ralli» (διπλῷ λ). Ὅρα προηγουμένης σημειώσεως παραπομπὴν εἰς τόμον ΙΓ΄. τῶν Ρουμανικῶν.

[3] Αὐτόθι. Ρουμανικῶν τ. ΙΓ΄, Bucuresti, 1909 σ. 162 καὶ 337 ἔνθα Ἀνωνύμου Σειρὰ τῆς Διαδοχῆς τῶν.... αὐθεντῶν Βλαχομολδαβίας.... Σουλεϊμὰν εἶναι ὁ Νομοθέτης (Κανουνὶ) κατὰ τοὺς Τούρκους, Μέγας δὲ κατὰ τοὺς Εὐρωπαίους (1520-1566) καὶ Μεγαλοπρεπής.

Ἐν Καταλόγῳ τῶν ἡγεμονευσάντων ἐν Μολδαβίᾳ μέχρι τοῦ ͵αψπα΄ (1781) ἔτους ἀπαντῶσι:

— *Πέτρος βόδας Ράλης τοῦ Στεφάνου, τῷ 1527.*

— *Πέτρος βόδας ὁ Ράλης 1540.*

— *Στέφανος βόδας τοῦ Πέτρου Ράλης, 1554.*

9) ***Νικόλαος Ράλης.*** *(Ἰουνίῳ 1588).*

14. Die 4 juni [1588] ad me venit Graecus N i c o l a u s R a l i s l[iter]is graecis mihi â Philippo Mauricio e Praga commendatus, ibi post libertatem à Turcis adeptam, habitante. Commendationem etiam à Patriarchà Hieremia habebat etsi enim is in exilio erat, tamen Patriarchae nomen ei non deciderat. Erat Rhalis patria insula prope Rhodum, Chalce dicta, in quam cum 14 Italici homines effugissent ex Rhodo ipse eos abscondiderat, effeceratque ut barcam in Cretam evaderent. Latuit hoc aliquamdiu, sed postea Turcis innotuit. Unde in carcerem menses 9 conjectus λύτρον quaerere cogebatur. Dicebat Graecos Episcopos et Sacerdotes nolle ut Biblia legantur à populo. Itaque populum nihil audire, nihil scire de Evangelio [1].

Ἐν συνεχείᾳ τῆς 46 σελίδος τοῦ Ἡ μ ε ρ ο λ ο γ ί ο υ (IV τ.) ἀμέσως μετὰ τὴν ἄνωθι περὶ τοῦ Ρ ά λ η τούτου περικοπὴν φέρεται ἐκτενὲς συστατικὸν τοῦ πατριάρχου Ἱ ε ρ ε μ ί ο υ τοῦ Β΄. μηνολογίαν μ ό ν ο ν φέρον, ἐ ν σ φ ρ ά γ ι σ τ ο ν ὅμως.

Τὸ συστατικὸν ἔχει ὧδε:

Ἱερεμίας *ἐλέῳ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος ΚΠόλεως, Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.*

Οἱ ἁπανταχοῦ εὑρισκόμενοι εὐσεβέστατοι καὶ ὀρθοδοξότατοι, γαληνότατοι, χριστιανικώτατοι καὶ θεοφιλέστατοι, ἐκλαμπρότατοι καὶ ὑψηλότατοι αὐθέντες καὶ βασιλεῖς, πανιερώτατοι μητροπολῖται καὶ θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι, εὐγενέστατοι ἄρχοντες καὶ εὐλογημένοι χριστιανοὶ ἐν ἁγίῳ πνεύματι ποθεινότατοι καὶ ἀγαπητοὶ τῆς ἡμῶν μετριότητος χάριν, εἰρήνην, ἔλεον, εὐχὴν καὶ εὐλογίαν καὶ

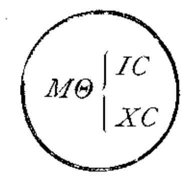
[1] Εἰλημμένον καὶ ἐκ τῆς πολυτίμου βίβλου τοῦ Κρουσίου A n n. S u e v i c i, II, σ. 809. Τὸ πρῶτον μέρος ἐκ τοῦ Ἡμερολογίου τ. IV σ. 46, ἀ ν έ κ δ ο τ ο ν. Ἐν τοῖς Σ ο υ η β ι κ ο ῖ ς Χ ρ ο ν ι κ ο ῖ ς γράφεται Rhales, ἐν δὲ τῷ χειρογράφῳ Ἡ μ ε ρ ο λ ο γ ί ῳ, Ralis.

[2] Ὁ μακαρίτης Ζερλέντης κάλλιστα ἔπραξε ἐν τῇ Ἱστορικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν ἀπὸ «Ἁλώσεως Χρόνων» τὰ Σ η μ ε ι ώ μ α τ α τὰ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀφορῶντα ἐκ τῶν Σ ο υ η β ι κ ῶ ν Χ ρ ο ν ι κ ῶ ν ἐκδοὺς 1922 Ἀθήναις προλαβὼν τὸ ἐμὸν σχέδιον, καθ' ὃ καὶ μ ε τ' ἀ ν ε κ δ ό τ ω ν σ υ μ π λ η ρ ώ σ ε ω ν τὸ Σχεδίασμα τοῦτο θὰ ἐξεδίδετο, ἐὰν εὐηρεστεῖτο φίλτατός μου ὤν, ἵνα ἀνακοινώσηται τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ.

συγχώρησιν ἐπεύχεται ἡ μετριότης ἡμῶν. Δηλοποιεῖ πρὸς τὴν εὐσέβειαν Ὑμῶν περὶ τοῦ παρόντος Ν ι κ ο λ ά ο υ Ρ ά λ η ν (οὕτω) τοῦ ἀπὸ Χάλκης νήσου, ὅπως ποιῶν θεάρεστον ἔργον, ἐλευθερώνων χριστιανοὺς ἐκ τῆς τῶν Ἀγαρηνῶν χειρὸς καὶ ἀποστέλλων αὐτοὺς πρὸς τὰ ἴδια αὐτῶν καὶ ἐν τῇ πρεσβυτέρᾳ Ρώμῃ καὶ ἐν ἀλλοδαπῇ γῇ τῶν χριστιανῶν, ἀκουστὸν ἐγένετο εἰς τὰ ὦτα τῶν ἀσεβῶν Ἰσμαηλιτῶν. Καὶ λαβόντες αὐτόν, ὡς ἄγριοι κύνες, σύροντες εἰς δημόσια καὶ κριτήρια καὶ ἐν εἱρκτῇ ἀπέρριψαν οὐκ ὀλίγον καιρὸν [1] *καὶ λαβόντες πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, οἶκον τε καὶ κτημάτων (οὕτω) καὶ πάντα ὅσα ὑπάρχει αὐτῷ, μόλις τοῦ ζῆν ἠλύτρωτο καὶ εἰς μέγιστον χρέος ἐνέπεσε χιλιάδας ἄσπρα τὸν ἀριθμὸν ἑξήκοντα* [2]. *Τινὲς δὲ τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν ἐγγυηταὶ γεγόνασι, ἐξέβαλον αὐτὸν ἐκ τῆς δεινοτάτης φρουρᾶς· καὶ τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ καὶ δύο τέκνα ἐνέχυρον καταλιπὼν εἰς χεῖρας τῶν ἀσεβῶν, αὐτὸς δὲ καταφεύγει μετὰ τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς καὶ τέκνων* [3] *πρὸς τοὺς ἐλεήμονας καὶ εὐσεβεῖς χριστιανοὺς ζητῶν χεῖρα βοηθείας ἐλευθερῶσαι τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ* [4] *καὶ τέκνα* [5] *ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀθέων Ἀγαρινῶν, ἵνα μὴ καὶ τῆς εὐσεβείας αὐτῶν κινδυνεύσουν, ὅτι οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι ὁ ἐπτωχὸς (οὕτω).*

Τούτου χάριν τρέχει πρὸς Ὑμᾶς τοὺς χριστομιμήτους καὶ ἐλεήμονας χριστιανοὺς καὶ δέξασθε αὐτὸν ἀσπασίως καὶ ἱλαρῷ τῷ προσώπῳ καὶ ἐπίδοτε αὐτῷ ἐλεημοσύνην τῆς ἐλευθερώσεως τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ καὶ τέκνων, ἐξ ὧν ἐδωρήσατο ὑμῖν ὁ πλουσιοπάροχος θεός, αὐτὸς δὲ τῆς δεινῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθερωθείη, ὑμεῖς δὲ λάβοιτε τὸν μισθὸν ἐκ Θεοῦ καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον, οὗ ἡ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ.

Ὁ Κρούσιος, ὅστις κατὰ τὸ σύνηθες αὐτῷ τὰ συστατήρια γράμματα, ἰδίως τὰ πατριαρχικά, εὐχαρίστως ἀντέγραφε καὶ δι' ἀντιγραφῆς διέσωσεν εἰς ἡμᾶς, φροντίζει ἐπίσης ἵνα καὶ διά τινων σημειώσεων ἔν τε τῷ κειμένῳ καὶ ἐν τοῖς περιθεωρίοις ἐπεξηγῇ χρῄζοντα ἐξηγήσεων μέρη καὶ πλουτίζῃ. Οὕτω

[1] Ἄνωθι σημειοῦται: menses 9 [δῆλα δὴ ἐπὶ ἐ ν ν έ α μῆνας].

[2] Ὁ Κρούσιος ἐν τῷ περιθωρίῳ: 500 Ducat vel χρυσία.

[3] Ὁ Κρούσιος ἐν τῷ περιθωρίῳ: Ait se uxorem καὶ ἓν τέκνον ob morbum Augustae [δῆλα δὴ τῇ σημερινῇ Augsburg τῆς Βαυαρίας] reliquisse. Alterum τέκνον obiisse.

[4] Ὁ Κρούσιος ὀνομάζει αὐτὸν ἄνωθι: B̄nedictum (ἤτοι ὠνομάζετο Β ε ν έ δ ι κ τ ο ς).

[5] Ὁ Κρούσιος ἐπίσης γράφει ἄνωθι: Leonem et Georg (= ἤτοι Λέοντα καὶ Γεώργιον).

τῷδε τῷ γράμματι ἐξηγεῖται: Italici homines 14 effugerant è Rhodo. Hi in litus Chalces ejecti, ab ipso interdiu in littore abconditi sunt et media nocte domum deducti per 1 mensem nutriti Postea eis barcam dedit, qua in Cretam ins: effugerunt. Res aliquantu latuit. Postea, Turcis cognita ab eis Rhodum trajectus est et in carcerem conjectus. Καὶ περαιτέρω ὁ Κρούσιος ἀπὸ στόματος τοῦ πρόσφυγος σημειοῦται πάλιν: Hanc Χάλκην ait unam τοῦ Δωδεκανήσου apud Rhodum esse. Meminit τῆς Χάλκης καὶ Ρόδου, Thucydides 8 1. 207 [1].

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἀναπτύσσεται καὶ δικαιολογεῖται τὸ ἐν τῷ πατριαρχικῷ συστατηρίῳ περιεχόμενον, ὅτι ὁ ἐπιδότης ἦτο ἐκ τῆς παρὰ τὴν Ρόδον νησῖδος Χάλκης, ὅτι ἔκρυψε καὶ διέσωσε δέκα καὶ τέσσαρας Ἰταλοὺς φυγαδεύσας αὐτοὺς εἰς Κρήτην – ἥτις διετέλει ἔτι, ὡς γνωστόν, ὑπὸ τοὺς Βενετοὺς — καὶ διὰ τοῦτο, τοῦ πράγματος γνωσθέντος, οἱ Τοῦρκοι ἐφυλάκισαν αὐτὸν καὶ μετὰ ἐννέα μῆνας μόλις ἀπεφυλάκισαν ἐπὶ ἁδροῖς λύτροις.

Ἀλλ᾽ ἡ ἐν τῷ ἄνω μέρει τοῦ περιθωρίου παρασελίδιος σημείωσις εἶναι ἡ σπουδαιοτέρα ὅτι «ἀπουσιάζοντος Ἱερεμίου—[ἐξορίστου] εἰς Ρόδον (Rhodi) τὸν τίτλον ὅμως τοῦ πατριάρχου διακατέχοντος» τὸ συστατικὸν ἐπ᾽ ὀνόματι αὐτοῦ ἦτο ὑπό τινος νοταρίου γεγραμμένον [2].

Ἐκεῖνο δὲ ὅπερ ἐντύπωσιν ἰδίαν ἐνεποίησεν ἐμοὶ ἀναγινώσκοντι ἄλλοτε τὰ Σουηβικὰ Χρονικὰ εἶναι ὅ,τι ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς § ταύτης λατινιστὶ ὡς ἀπὸ στόματος τοῦ Ράλη τούτου λεχθὲν ἀναγράφεται, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον «οἱ Ἕλληνες ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς δὲν ηὐνόουν τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀνάγνωσιν τῶν Ἱερῶν Βιβλίων, ἐφ᾽ ᾧ καὶ ὁ λαὸς οὐδὲν ἤκουεν, οὐδὲν ἐγνώριζε περὶ τοῦ Εὐαγγελίου [3].

---

[1] Θουκυδ. Η΄, 41, 44, 45 καὶ 60, ἔνθα φέρεται «καὶ εἰκοστὸν ἔτος τῷ πολέμῳ ἐτελεύτα τῷδε ὃν Θουκυδίδης ξυνέγραψεν».

Ἐκ σημειώσεως τοῦ Κρουσίου τοῦ Αὐγούστου 1586 δημοσιευθείσης δὲ ἐν καιρῷ ὑπὸ τοῦ ἱστοριογράφου τῶν Ἀθηναίων φιλτάτου κ. Καμπούρογλου (ἐν Μνημείων τ. Β΄) μανθάνομεν ὅτι ὁ εἰς Τυβίγγην προσελθὼν Emmanuel Musikius Atheniensis (Μουζίκιος ἀλλαχοῦ ὁ Κρούσιος) παρέστη καὶ εἰς διδασκαλίαν τοῦ Κρουσίου ἀναγινώσκοντος ἑλληνιστὶ τὰ ἐν τῷ Ζ΄ βιβλίῳ περὶ ναυμαχίας Ἀθηναίων καὶ Συρακοσίων.

Ὁ Κρούσιος ἄλλην ἡμέραν ἐζήτει «καὶ γραφικὴν εἰκόνα τῶν ἱερῶν Ἀθηνῶν πρὸς ἐπίδειξιν διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Θουκυδίδου, ὡς «ἔλεγε».

[2] Ait, licet p[a]triarcha Hieremias non jam sit. inscribi eum ab amantibus ejus Patriarchan a notario haec esse scripta, Rhodi. παρασελίδιος σημείωσις τοῦ Κρουσίου. Τὸ ὄνομα τοῦ νοταρίου δὲν ἀναφέρεται. Ἐν ΚΠόλει, ὡς γνωστόν, ἦτο πρωτονοτάριος ὁ Ζυγομαλᾶς Θεοδόσιος. Ἴσως ὑπό τινος νοταρίου ἁπλοῦ, διότι καὶ ὀνόματα νοταρίων ἀπαντῶσιν ὑπερμεσούσης τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης, καὶ ὁ Ζυγομαλᾶς διετέλεσε τοιοῦτος, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Πρβλε διὰ τὸν Θεοδόσιον, Turcogr. σ. 491.

[3] κ. Α. Χατζῆ, Οἱ Ραοὺλ-Ράλαι, 1909 σ. 79. Ζερλέντη, Σημειώματα περὶ «Ἑλλήνων» 1922, σ. 28, ἐκ τῆς τοῦ Legrand Ἑλλ. Βιβλιογραφίας.

Ἐν σ. 48 κατωτέρω ὁ Κρούσιος σημειοῦται περὶ αὐτοῦ καὶ τὰ ἑξῆς: Venit [ὁ Ράλης δῆλα δὴ] cum famulo, latine et italice sciente, Lamberto Rauensteinero ex oppido S. Viti in Karinthia. Habuit multa latina testimomia: ut, urbis Praguae antiquae et novae, et Viennense ect, sumpta ex Graeco.

Μετὰ τὴν ἐπίδειξιν τῶν λατινιστὶ συστατικῶν — ἐγνώριζε τὴν λατινικὴν καὶ ἰταλικὴν ὁ συνοδεύων αὐτῷ θεράπων (ὑπηρέτης) Λαμβέρτος Ραβενσταϊνῆρος ἐκ Καρινθίας,— ὁ Κρούσιος ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ φιλοξενουμένου σημειοῦται ἀμέσως: Ait, [λέγει ὁ Ράλης] uxorem suam esse 27 annorum Annan nomine, filiolum cum ea Hieronymum 3 annorum, 4 mensium, ἐν ἀδιαπτώτῳ δὲ συνεχείᾳ γράφει ipse (ὁ Ράλης δῆλα δὴ) parvus vir est cum barba nigra sed flavedine mixta et est 37 ½ annorum. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Ράλης ἦτο ἀνὴρ μικρόσωμος, μελανοπώγων, ἀλλὰ καὶ ξανθὰς τρίχας ἐν τῷ γενείῳ τρέφων, ἐτῶν 37 ½, ἡ δὲ σύζυγος αὐτοῦ Ἄννα 27.

Ἐδέξατο δὲ βοήθειαν τὴν ἑξῆς, ὡς ἐν συνεχείᾳ ὁ Κρούσιος σημειοῦται: «Senatus academ. 1 fl: ei et Facultas Ph[ilosoph]ica 2 fl: ei dedit M. Euseb: Stetterus 2 bac: ἐγὼ δὲ 1 fl: (φλωρίνια)».

Ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ὁ Κρούσιος συνεχίζει.

Die 5 ipse [ὁ Ράλης] mihi q[uae]dam 2 chartis κοινῇ γλώττῃ περὶ νήσων, scripsit et colloquium ἀνθρώπου καὶ χάρου declamavit, in vocabulis quibusdam [1]. Scripsi ei συστατικὰς ἐπιστολάς:

1) κοινὴν ad omnes pios.
2) εἰς Reuttlingen ad M. Tobiam Kints vatterum Ecclesiasten.
3) εἰς Ulmam ad Martinum Babticum
4) εἰς Stuttgartiam ad M. L. Engelhartum.
5) εἰς Argentinam ad Rectorem acad: Melchiorem Junium.

Ὁ Κρούσιος συνεζήτησε, ὡς αὐτῷ σύνηθες, περὶ δογματικῶν, ηὐφραίνετο δὲ ἐὰν ἔν τισι κεφαλαίοις μετὰ τῶν συζητητῶν αὐτοῦ εὑρίσκετο σύμφωνος. Τὰ «consentimus in his» ἢ «de.... dissentiebamus» οὐχὶ σπανίως παρ᾽ αὐτῷ ἐν τοιαύταις συζητήσεσι ἀναγράφονται, ὡς ἀλλαχοῦ ἔδειξα, ὁ δὲ περίεργος ἀναγνώστης ἂς ἀναγνώσῃ τοιαύτην τινὰ συζήτησιν κατωτέρω ἐν τῇ περὶ Σταυρινοῦ Ράλη § 17.

---

[1] Τὴν σημείωσιν ταύτην ἐν καιρῷ ἀπέστειλα εἰς Παρισίους τῷ μακαρίτῃ Ε. Legrand συμπληροῦντι τοὺς δύο πρώτους τόμους τῆς Bibliogr. Hellénique du XV-XVI siècles.

Τὰ ὀνόματα τῶν ἀνδρῶν, πρὸς οὓς ἔγραψεν ὁ Κρούσιος συστατήρια γράμματα πρὸ μηνῶν συνεπλήρωσα εὐμενεῖ μερίμνῃ τοῦ φιλτάτου καθηγητοῦ τοῦ Π. τῆς συμπαθοῦς Τυβίγγης κ. Γουλιέλμου Schmid. Αἱ πόλεις εἶναι αἱ καὶ σήμερον ἀκμάζουσαι ἡ Ρεουτλίγγη, ἡ Οὔλμη ἐπὶ τοῦ Δανουβίου, ἡ Στουτγάρδη (πρωτ.) καὶ ἡ Ἀργεντίνη, τὸ νῦν Στρασβοῦργον, ὅπερ Ἀργεντορᾶτον λέγεται.

Ἐν τέλει προστεθείσθω καὶ ἡ σημείωσις ἥδε: 34η καὶ 35η τὴν σειρὰν ἐν τῷ χειρογράφῳ Mb 37 (ὅπερ Varia Graeca ἐπιγράφεται, ἐγὼ δὲ διὰ τὴν ποικιλίαν τοῦ περιεχομένου Φύρδην Μίγδην ὠνόμασα) ἀπήντησα μεταξὺ τῶν ληφθέντων ὑπὸ τοῦ Κρουσίων βιβλίων, ἐπιστολῶν κλ.π... «Ep[isto]la vulgaris e Praga a Pilip: Mauricio 15 April. 88 Praga scripta et mihi 4 Juni à Nicolao Rale ex insula Chalce p[ro]pe Rhodum orto allata. Hic Rales Graeca τοῦ Σύρου Ἐφραίμ, de Josepho Jacobi F. nobis donavit Ἱστορίαν.

— Epistola ab eoden hoc Nicol. Rale, Ulmae 8 Juni scripta, et mihi 18 Juli 88 Tybingae reddita» [1].

10) *Ὁ ἄρχων* ***Ράλης*** *καὶ ὁ κύριος* ***Μιχαὴλ Ράλης*** *(1546 - 1547).*

15. Ἐν ἐγγράφῳ τόμῳ τοῦ πατριάρχου ΚΠόλεως κατὰ λατινισάντων καὶ ἀσεβησάντων κληρικῶν.... (Literae synodicae Latinisantes Graecos excommunicantes Constantinopoli confectae) ἐκδοθέντι κατὰ Νοέμβριον τοῦ ξνς´ ἔτους ἰνδ. ϛ´ (=1547) καὶ ὑπογραφέντι πλὴν τῶν κληρικῶν καὶ ὑπὸ τῶν τιμιωτάτων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὑπογράφουσιν οἱ: ἄρχων Ράλης, ὁ ἄρχων ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ κύριος Μιχαὴλ Ράλης.

Τίς ἡ συγγένεια αὐτῶν καὶ τί τὸ ὀφφίκιον, δὲν ἐξετάζω. Τὸ ἔγγραφον εὑρὼν ἐν τῷ πολλάκις ἐνταῦθα μνημονευομένῳ κώδικι Mb 37 τῆς Τυβίγγης ἔπεμψα εἰς τὸν μακαρίτην Legrand. Οὗτος ἐδημοσίευσεν αὐτὸ ἐν Notice Biographique sur Jean et Théodose Zygomalas, Paris, 1889 σ. 86 - 90. Καὶ ἐγὼ αὐτὸς τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ τεύχ. 23 καὶ 24 τοῦ 1890 μετ᾿ ἄλλων σημειώσεων.

11) ***Οἶκος Ραλῶν*** *(1591).*
Μαρία Ράλια

16. Ἐν σ. 317 κ. ἑ τοῦ αὐτοῦ IV τόμου τοῦ Ἡμερολογίου (Diarium) ἔχομεν ἐκ τῆς παρὰ τῷ Κρουσίῳ ἐπισκέψεως (27 Ἰουλίου 1591) Θωμᾶ τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῆς παρ᾿ αὐτῷ ἐν Τυβίγγῃ παραμονῆς σημείωμα ἐκτενὲς περὶ Παλαιολόγων. Τὸ σημείωμα τοῦτο, ἐὰν καλῶς ἐνθυμῶμαι, πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν ἐκ Τυβίγγης χαίρων ἔπεμψα τῷ φιλτάτῳ μοι ἀκαδημεικῷ κ. Δ. Γρ. Καμπούρογλου διὰ τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἀθηναίων, ἥτις τότε ἔβλεπε τὸ φῶς. Ἐν τοῖς σημειωθεῖσι χάριν τοῦ Κρουσίου ἀπαντᾷ: «ὁ Μανουὴλ ἐδέξατο τὸ ὄνομα τὸν μουομετανῶν. Καὶ αὐτὸς » ἔσχεν υἱὸν τοὔνομα Μουσλὴ τοῦρκος ὤν· ἡ μήτηρ τοῦ μουσλῆ Μαρία » τὸ ὄνομα ἐκ γένους τοῦ ράλεος τοῖς ἰκοίας·[=οἰκίας, ἢ οἰκογενείας]».

[1] Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην δὲν εὗρον, ἐγὼ τοὐλάχιστον.

Περαιτέρω τὰ περὶ Παλαιολόγων βλέπε παρὰ Καμπούρογλου (Μνημείων τ. Β´ σ. 66 - 69) καὶ ἐν μεταφράσει νῦν παρὰ Ζερλέντῃ (σ. 35 - 37, Ἀθήν. 1922) ἐκ τῶν Σουηβικῶν Χρονικῶν. (Annales Suevici), ἐξ οὗ καὶ τὴν ἀνωτέρω παραπομπὴν παραλαμβάνω, διότι δὲν ἔχω τὸ λαμπρὸν δι᾿ ἐμὲ φιλίας ἀδιαταράκτου μνημεῖον, τὴν Ἱστορίαν τοῦ Καμπούρογλου παρ᾿ ἐμοί, ἐν καιρῷ, φιλίας ἕνεκα, δωρηθεῖσάν μοι.

Ἐν τῇ μεταφράσει ὅμως τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης ὑπεισῆλθε, πάντως κατὰ τυπογραφικὸν παρόραμα, λάθος σπουδαῖον οἰκτρῶς παραμορφοῦν τὸν νοῦν τῆς προσφερομένης εἰδήσεως.

Ἡ μετάφρασις λέγει «Ἡ μήτηρ τοῦ Θωμᾶ ἐκαλεῖτο Μαρία Ράλια..», ἀλλὰ τὸ παρ᾿ ἐμοὶ λατινικὸν κείμενον βεβαιοῖ τοὐναντίον «Matri Thomae non fuit, Maria Ralia»: ὅ ἐστι «ἡ Μαρία Ράλια δὲν ἦτο (ἡ) μήτηρ τοῦ Θωμᾶ (Παλαιολόγου)» (Annal. Suevici σ. 839 τοῦ Β´. τόμου) [1].

12) ***Σταυρηνὸς Ράλης*** *(1601).*

17. Ἐν σελ. 512 τοῦ VIII τ. τοῦ Ἡμερολογίου (Diarium)· Maii 25, Die ☾´ humido [2] vesperi, horam fere 7. Graeci mercatores, cum interprete ad januam adventus, stipens orantis.

Σ. 513. Ματθαῖος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κ/Πόλεως, Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης [3].

Οἱ ἁπανταχοῦ εὑρισκόμενοι ἱερώτατοι ἀρχιερεῖς καὶ ὑπέρτιμοι, θεοφιλέστατοι ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἐπίσκοποι, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ καὶ συλλειτουργοί, ἐντιμότατοι κληρικοί, εὐσεβέστατοι ἐκκλησιασταί, εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, ὁσιώτατοι ἀρχιμανδρῖται καὶ μοναχοὶ χρησιμώτατοι καὶ ἐκλαμπρότατοι ἄρχοντες καὶ ἅπας ὁ τοῦ Κ[υρίο]υ χριστώνυμος λαός, υἱοὶ κατὰ πνεῦμα ἀγαπητοὶ τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάρις εἰς (γράφε: εἴη) ἅπασιν ὑμῖν καὶ εἰρήνη καὶ ἔλεος ἀπὸ θεοῦ παντοκράτορος. Δέξασθε καὶ τὸν παρόντα Σταυρηνὸν Ράλην, τὸν ἐκ Μυτιλήνης, εὐγενῆ ἄνδρα, ἁλόντα αἰχμάλωτον παρὰ τῶν Ἀγαρηνῶν, μετὰ δύο αὐτοῦ παιδίων καὶ νηὸς ἰδίας σίτου πληθούσης, τὴν εὐθὺ τῆς Αὐσονίης ἐξ Ἑλλάδος περαιούμενον, καὶ πολλὰ δεινὰ ὑποστάντα ἔν τε τριήρει καὶ ἐν φυλακῇ διετίαν δεσμούμενο[ν]. Νῦν δὲ μόλις ἠδυνήθη καὶ ἐλευθερώθη, τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἐάσας τὰ πάντα αὐτοῦ

[1] Περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν Σουηβικῶν Χρονικῶν (Annales Suevici), Φραγκφούρτη, 1595 - 1596 τοῦ Κρουσίου κατ᾿ ἀνάγκην ἐκτενὲς σημείωμα δημοσιεύσω ἐν προσεχεῖ εὐκαιρίᾳ. Ὅρα ἐνταῦθα σημ. § 14.

[2] = Δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος, ὑγρᾷ.

[3] Ματθαῖος ὁ Β´. τὸ δεύτερον ἀναλαβὼν τὸν π. θρόνον μετὰ τὴν ἐκ ΚΠ. ἀποχώρησιν Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, τοῦ Ἐπιτηρητοῦ, μεσοῦντος τοῦ 1598. ἄρα ἡ δευτέρα πατριαρχία τοῦ ἀπὸ Ἰωαννίνων Ματθαίου τακτέα κατὰ τὸ 1598 οὐχὶ δὲ κατὰ τὸ 1599, ὡς φέρεται παρὰ Γεδεὼν ἐν Π. Πίναξιν.

ἐνέχυρα, ἕως ἂν λύτρον τῶν πεντακοσίων χρυσίνων αὐτοῖς τελεσθῇ. Μὴ οὖν ἔχων ὁ ταλαίπωρος, ποῦ τὴν κεφαλὴν καὶ τί ποιήσῃ ἀποδοῦναι τὸ αὐτοῦ χρέος, προστρέχει πρὸς ὑμᾶς τοὺς ἐλεήμονας Χρ[ιστι]ανούς, ἐλέους καὶ βοηθείας οὕνεκα. Παρακαλοῦμεν οὖν τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ἡδέως καὶ ἱλαρῷ τῷ προσώπῳ, δεχθῆναι αὐτόν, δοῦναί τι καὶ ἐλεημοσύνην τὴν πρέπουσαν ἕκαστος κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν καὶ ἀγαθὴν προαίρεσιν, ἵνα διὰ τῆς ὑμετέρας ἐλεημοσύνης καὶ βοηθείας δυνηθῇ αὐτὸς συλλέξαι τὸ αὐτοῦ χρέος καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπαλλάξαι τοὺς παῖδας αὐτοῦ κινδυνεύοντας εἰς τὴν εὐσέβειαν αὐτῶν, ut Deus vobis g[rat]iam referat [1] μηνὶ ἰοῦ (οὕτω) ἰνδικτ: ια΄ [2].

Σ. 515 αὐτόθι, Maii 26 Die bono [3] Horam 6 me couvenit Graecus ille (ὁ Σταυρινὸς Ράλης) ὁ ἐκ Μιτυλήνης δηλονοῦν cum interprete adolescente Norimbergensi. Est carus, ein feiner Man[n]. Ait, ep[isco-pu]m Margunium Cyther[orum] esse φιλάργυρον et ep[iscopu]m Γαβριὴλ Φιλαδελφείας in insulam Pathmum esse p[ro]fectum. Ich habe im praedigt [4] α΄. μόνῳ ἡ εἰς Χ[ριστὸ]ν πίστις σώζει οὐ τὰ ἔργα· β΄. μόνος ἐπικλητέος ὁ θεός, οὐχ οἱ ἅγιοι. Breviter coufirmavi-assensus late, abiit. Dedi ei germanice a me versum, τὸ πατριαρχικὸν συστατικόν. Qu[aesiv]erat stipen apud principes novi collegii. Ei 3 bac: dedi [5].

Εἶναι ὁ Ράλης οὗτος ὁ τὴν ἑσπέραν τῆς προτεραίας εἰς Τυβίγγην προσελθὼν μετ᾽ ἄλλων ἐμπόρων (mercatores), συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ ἑρμηνέως νεανίου ἐκ Νυρεμβέργης. Εἶναι ἀνὴρ προκαλῶν τὴν ἀγάπην καὶ συμπάθειαν, εἶναι ἐξαίρετος ἀνήρ, παρ᾽ οὗ ὁ ταῦτα βεβαιῶν Κρούσιος ἔμαθεν ὅτι ὁ Κυθήρων Μαργούνιος εἶναι φιλάργυρος καὶ ὁ Φιλαδελφείας Γαβριὴλ εἰς Πάτμον μετέβη.

Ὁ Κρούσιος εὗρεν εὐκαιρίαν ἵνα κατηχήσῃ αὐτῷ περὶ τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν τῶν διαμαρτυρομένων, καὶ διὰ βραχέων ὑποστηρίξῃ τὸ ἀεὶ προσφιλὲς αὐτῷ θέμα περὶ ἐπικλήσεως μόνον τοῦ θεοῦ, οὐχὶ τῶν ἁγίων κλ. Ο Ράλης συνήνεσε καὶ ἀπῆλθε λαβὼν σὺν τῇ μεταφράσει καὶ τὴν γερμανικὴν τοῦ πατριαρχικοῦ συστατικοῦ καὶ τρεῖς μόνον βατζίους.

Ἐν σ. 183-184 τοῦ χειρογρ: Mb 37 Varia graeca ἢ κατ᾽ ἐμὲ Φύρδην μίγδην, περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω ἐν τῷ δευτέρῳ καταλόγῳ τῶν

[1] αὐτῶν. Ὁ Κρούσιος ἐν τῇ δεξιᾷ ᾤᾳ σημειοῦται κατὰ τὸ σύνηθες αὐτῷ: Σταυρινὸς Ράλης Commendatio. Τὸ χειρόγραφον ΣταυρΙνός.

[2] Ὁ Κρούσιος σημειοῦται: bos zn lesen· id est anno Chri 1598· ἤτοι δυσανάγνωστον: δῆλα δή: Ὅρα ἐν τέλει τῆς § ταύτης διὰ τὴν χρονολογίαν.

[3] = Τρίτῃ ἡμέρᾳ, καλῇ.

[4] Κατὰ τὴν σημερινὴν ὀρθογραφίαν: = ihm geprädigt = ἐκήρυξα αὐτῷ.

[5] baccia, γερμ. Batzen = 4 Kreuzer = 3 σημερινοὺς Pfenich ἤτοι 1 bacc = 12 Pf.

«Plures graeci, qui ad me M. Crusium-Tybinga venerunt quibus eleemosymam ab Universitate inpetravi» (δὲν προσθέτει μετριοφροσύνης ἕνεκα καὶ ἀπ᾽ ἐμοῦ, ἀλλὰ μόνον τὸ ἀπὸ τοῦ Πανεπιστημίου.)

ἀναγινώσκω:

Anno 1601. hic quaerebat λύτρα 500 ducat: senex, mercator Mytilinaeus Σταυρηνὸς Ράλης Maii 25. Habebat:, συστατικὸν a Patriarcha Constantinopoli Mathæo, datum indict: 11 id est a. Christ. 1598.. [1]

13) *Γεώργιος Ραοὺλ Μελίκης (1611).*

18. Ἀποκήρυξις υἱοῦ σπατάλου ὑπὸ πατρὸς ἀδριανοπολίτου Γεωργίου Ραοὺλ Μελίκη, καταμαρτυροῦντος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τάσιν ὀλεθρίαν πρὸς τὸ χαρτοπαίγνιον. Τὸ ἐπίσημον τοῦτο γράμμα συνετάχθη καὶ ἐπεκυρώθη ἐν ΚΠόλει τῇ 2 Φεβρουαρίου τοῦ 1611, λέγει ὁ κ. Γεδεών. (Γράμματα ἐκ τῆς Ἀδριανοῦ Πόλεως 1689-1729 ἐν ΚΠ. 1913 σ. 13).

Ἀνῆκεν ὁ Γ. Ραοὺλ Μελίκης εἰς τὸν οἶκον τῶν ἐν Ἀδριανουπόλει Ραλῶν, ἐπίσης πλουσίων; ἦτο συγγενὴς αὐτῶν;

Βλέπε τὴν § 11 περὶ Ἀνδρέου Ράλη, Ἀδριανοπολίτου. Πολλοὶ Ἀδριανουπολῖται ἐμπορίαν ἀσκοῦντες ἐγένοντο πλούσιοι, στηρίξαντες καὶ σχολεῖα καὶ ἐκκλησίας κατὰ τὴν ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδα. Βλέπε καὶ μικρὰν σημείωσίν μου περὶ τῶν ἐν Ἀδριανουπόλει «ὀκτὼ κεφάλαια ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Σχολείων κατὰ τὸν ΙΗ΄ καὶ ΙΘ΄ αἰῶνα» ἐπὶ τῇ 40ετηρίδι τοῦ μακαρίτου Κόντου σ. 390 κ. ἑ.

Ράλης (1642 - 1643).

Μέγας διερμηνευτὴς τῆς Μ. Ἐκκλησίας Ράλης ἐν ἐγγράφῳ, ὅπερ κυροῖ Παρθένιος ὁ Γέρων, οἰκουμενικὸς πατριάρχης, (1639 — μεσοῦντος 1644), ἐδημοσίευσα δὲ ἐν τῇ περὶ Λασκάρεων πραγματείᾳ μου, διότι ἐν αὐτῷ ὑπογράφεται καὶ Λάσκαρης, μέγας Λογοθέτης, καὶ Λογοθέτης Νικόλαος καὶ Λογοθέτης τοῦ γενικοῦ Χρυσόσκουλος. (Ὅρα αὐτόθι).

14) *Ράλλης . . . . (1684).*

19. Ἐκ πατριαρχικοῦ κώδ. ἀναγράφει ὁ κ. Γεδεὼν (Χρονικὰ Π. Οἴκου καὶ Ναοῦ 1884, ΚΠόλει σ. 194) τὸν Ράλλην ἐν τῇ σειρᾷ τῶν φερόντων τὸ ὀφφίκιον τοῦ Δικαιοφύλακος κατὰ τὸ 1684 ἄνευ διασαφήσεώς τινος [2].

[1] Ὅρα και Schmid W. Verzeichnis d. griech. Handsch. Tübingen. σ. 76.

[2] Πρβλ. τὰ παρὰ κ. Χατζῆ σ. 73 (ἢ ἀρ. 125-128) ἔνθα υἱὸς τοῦ Ἰωάννου (Ράλη) Καρυοφύλλου (1648-1693) Ραλ(άκ)ης Καρυοφύλλης μέγας χαρτοφύλαξ, δικαιοφύλαξ (1685) Συνδύασον.

Εἰς τὴν ἀναγραφὴν σημειώσας ἔχω πρὸ πολλῶν ἐτῶν τάδε: τῷ δικαιοφύλακι «Ράλλῃ ἐδωρήθησαν ἐφ' ὅρου ζωῆς ἐπὶ Παρθενίου (Δ') ἡ κάρπωσις » τῶν ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας πατριαρχικῶν σταυροπηγίων τῷ 1674 ἰνδ. ζ'».

15) ***Zoi Ralli.***

20. Ἐν σπανίῳ βιβλίῳ: Les fameux Voyages de Pietro Della Valle, 1664 I Partie 96-102 ὁ περιηγητής, οὗ τόσας εἰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας ἔχομεν συγγραφὰς γράφει μεταξὺ ἄλλων περὶ ἠθῶν ἐθίμων καί... περὶ γάμων καὶ βαπτίσεων τόδε: Je me suis rencontré à deux solennités des Grecs de ce pays, mais des grecs catholiques de la communion latine. La première était un Baptesme, ou je fus compère avec une des plus nobles Dames de ces quartiers... qui s'appellait Zoi Rali, de cette aucienne famille de Rali, autrefois si fameuse à Constantinople...... l'autre (παρευρέθη εἰς γάμους, περὶ ὧν ἐν τῷ παρόντι οὐχὶ ὁ λόγος).

16) ***Ἰωάννης Ράλης** (1750 κ. ἑ.).*

Ἐν Καταλόγῳ τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημείας (Manuscrisele Grecesci, 1900, 4° K. Litzica ἐν Βουκουρεστίῳ) ὑπ' ἀρ. 62 φέρεται «ὁ τῆς ἀπάτης ἀπαλλαγεὶς ἢ τὸ κριτικὸν Βαλτασὰρ Γρα» τιανοῦ μεταφρασθὲν ἐκ τῆς Γαλλικῆς φωνῆς παρὰ Ἰωάννου Ράλη, » πρώην μεγάλου στολνίκου τοῦ ἐκ Μιτυλήνης, τόμος πρῶτος ἐν Ἰασίῳ τῆς » Μολδαβίας αψνδ'.» [1]

17) ***Ράλης** (1820).*

Εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ ἐν Χαλκηδόνι ναοῦ τῆς Ἁγίας Εὐφημίας, παραπλεύρως τῆς ἀπὸ τοῦ νάρθηκος πρὸς τὸν Ναὸν κατερχομένης κυρίας εἰσόδου, ὑπάρχει ἐντετειχισμένη πλὰξ ἀναγράφουσα, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ «Χαλκηδόνος Ζαχαρίου» τὰ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ ναοῦ ἐν ἔτει 1820, μεταξὺ δ' αὐτῶν καὶ «Ράλη» [2].

---

[1] Κατὰ τὸ 1786 ἀναφέρεται μέγας ποστέλνικος Δημήτριος Ράλης ἐν Κ]πόλει (Χατζῆ, Αὐτόθι σ. 76 ἢ ἀρ. 136α).

[2] Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ φιλτάτου κ. Σοφοκλέους Ἀβρ. Χουδαβερδόγλου - Θεοδότου ὅστις καὶ τὰ ἑξῆς μοὶ σημειοῖ: Τὸ «Weimarer historisch - genealoges Taschenbuch des gesamten adels jehudâischen Ursprungs (Hebraici et conversi et de genere Juda). 1913, II. Jahrgang, Kyffhäuserverlag, München» ἐν σελίδι 383 καὶ 384 ἀναγράφει, ὡς ἐξ Ἰουδαίων καταγομένους οἴκους, καί:

Α'. Rall(i), ἑβραῖον τραπεζίτην ἐν Βαρσοβίᾳ, ἀποκτήσαντα τῷ 1800 τὸν τίτλον τοῦ Ρώσσου βαρόνου, συμφώνως πρὸς σύγγραμμα τοῦ Πρίγκιπος Πέτρου Δολγορούκη «Notice sur les principales familles de la Russie».

Ἐπισημείωσις.

21. Ὁ σεβαστὸς καὶ πολυφίλητος φίλος κ. Γ. Χαδζιδάκις ἐπραγματεύθη περὶ τῶν θηλυκῶν Ραούλαινα, ἐκ τοῦ Ραούλ, Ραλοῦ, ἐκ τοῦ Ράλης ἐν Ἐπετηρίδι Πανεπιστημίου τ. Α'. σ. 129-136.

— Ἀπήντησα ἐγὼ καὶ Ραλήτζαν, ἣν διέταξεν ἐγγράφως ὁ πατριάρχης Ἰάκωβος κατὰ τὸ 1681 ἵν' ἀπελευθερώσῃ τὴν «σκλάβαν» αὐτῆς Ἄνναν Γεδεών, Πάτρ. Πίν. σ. 603.

* * *

— Τὸ δὲ ὄνομα Ραλοῦ ἦτο οὐχὶ σπάνιον ἐν οἰκογενείαις διακρινομέναις τοῦ Φαναρίου ἀρχοντικαῖς μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν.

Ἐν Γρηγορ. Παλαμᾶ ἔτ. ΣΤ, σ. 361 ἀπαντᾷ Ραλοῦ: κτίσμα τῆς εὐγενεστάτης ἀρχοντίσσης σπαθαρέσας κυρίας Ραλοῦς εἶναι τὸ παρεκκλήσιον τῆς ἁγίας Ἀθανασίας τῆς μονῆς...»

* * *

Περὶ τῶν τύπων τοῦ θηλυκοῦ ὀνόματος Ραλοῦ, Ραλή, Ραλιά, Ραλίτσα, Ραλοῦδα, Ραλιὼ καὶ τοῦ ἀρσενικοῦ Ραλούδης, ὅρα. Α. Μπούτουρα, προσθέτει μοι ὁ κ. Κουκουλές, «Τὰ νεολληνικὰ κύρια ὀνόματα ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς ἑρμηνευόμενα σ. 107.»

* * *

— Τὸ δὲ ὄνομα Ράλης εὕρηται κατειλεγμένον μεταξὺ ἄλλων, μνημοσύνου χάριν, ἐν καταστιχοις ἐκκλησιῶν καὶ ἐν ἄλλοις βιβλίοις. Πρβλε. Σιδερίδου Ξ. σ. 183 τοῦ Λ'. τ. τοῦ Ἑλλ. Φ. Συλλόγου «περὶ ἀντιγράφου νομοκάνονος Μαλαξοῦ».

* * *

— Γραφὴν ἐτήρησα οἵαν καὶ ἀπήντησα δι' ἑνὸς ἢ διπλοῦ λ.

Β'. Ralli I, ὀρθοδόξους τὸ θρήσκευμα, βαρόνους ἐν Τεργέστῃ, μὲ ἀρχηγέτην τὸν Ἀμβρόσιον βαρόνον φὸν Ράλλη, γεννηθέντα ἐν Σμύρνῃ τῇ 20. 7. 1798.

Γ'. Ralli II, πιθανῶς τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς προηγουμένους γένους, βαρόνους Ἄγγλους, μὲ ἀρχηγέτην τὸν ἐκ Χίου Εὐστράτιον Ράλλην. Καὶ προσθέτει ὁ καλὸς φίλος· εἶναι περίεργον ποῦ βασιζόμενον τὸ Taschenbuch παριστᾷ τοὺς ἑλληνικοὺς οἴκους Ράλλη ὡς ἐξ Ἑβραίων καταγομένους!

ΠΙΝΑΞ

τῶν ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ ἀναφερομένων Ραλ(λ)ῶν.

Ἰωάννης	***Ραοὺλ** Μ. Λογοθέτης*	1344—45
Μανουὴλ Κομνηνὸς	***Ραοὺλ***	1400
Κ/ῖνος Κομνηνὸς	***Ραοὺλ** Παλαιολόγος*	
Ἰσαάκιος Παλαιολόγος	***Ὁ(υ)Ράλης***	1400
Πέτρος	***Ράλις** τοῦ Στεφάνου*	1540
» *βόδας ὁ*	***Ράλης***	»
Ἄρχων	***Ράλης***	1546—47
Μιχαὴλ	***Ράλης***	
Στέφ. βόδας τοῦ Πέτρου	***Ράλης***	1554
Ἀνδρέας	***Ράλης***	1576
Παῦλος	***Ράλλη***	1584
Ἰωάννης	***Ράλλης***	1584
Νικόλαος	***Ράλης***	1588
Διονύσιος	***Ράλης***	1590
Οἶκος	***Ραλῶν***	1591
Σταυρηνὸς	***Ράλης***	1601
Γεώργιος	***Ραοὺλ** Μελίκης*	1611
	***Ράλης** μ. διερμηνεὺς*	1642—43
	***Ράλλης** δικαιοφύλαξ*	1684
Ἰωάννης	***Ράλης** μ. στόλνικος*	1750
Δημήτριος	***Ράλης***	1786
	Ράλης	1820

Μαρία ***Ράλια***	1591
Ραλήτζα	1681
Ζωὴ ***Rali***	1650
Ραλοῦ	Ἐν τῇ Ἐπισημειώσει.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΕΠΙΘΕΤΩΝ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

II

Γ. Τοπικὰ Κύπρου.

Ἐξετάζοντες κατωτέρω μετὰ τὰ τοπικὰ ἐπίθετα τῆς Τήνου καὶ τῆς Κεφαλληνίας [1] τὰ Κυπριακά, θὰ διαιρέσωμεν αὐτὰ ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν κωμῶν τῆς νήσου εἰς πολλὰς παραγράφους καὶ ἐδάφια, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ λαμβάνῃ εὐκόλως ἐξ ὅσων θέλει παραδειγμάτων ἐποπτείαν τῶν διαφόρων καταλήξεων καὶ σχηματισμῶν.

Ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη (σ. 333), ὀλίγιστα τοπικὰ ἐπίθετα παρέμειναν οἷα παρεδόθησαν ἀρχαιόθεν. Οὕτως οἱ κάτοικοι τῆς Ἀλάμπρας (Κθ.) δὲν λέγονται *Ἀλα(μ)πριᾶται,* ὡς φέρονται ἐπὶ τῆς περιφήμου διὰ κυπριακῶν χαρακτήρων ἐπιγραφῆς τοῦ Ἰδαλίου, (βλ. Deecke, Sammlung I σελ. 27) ἀλλὰ *Ἀλαμπρῖτες,* οἱ Ἰδαλιεῖς λέγονται *Δαλῖτες* οἱ Κερυνῆται λέγονται *Κερυνιῶτες,* οἱ Πάφιοι *Παφῖτες,* οἱ Περγαμηνοὶ — ἂν τὸ ἐν Κύπρῳ ἄγνωστον *Πέργαμον* [2] ἐσχημάτιζεν ὅμοιον τοπικὸν πρὸς τὸ πασίγνωστον, — καλοῦνται *Περκαμῖτες* καὶ οἱ Σόλιοι *Σολιᾶτες.* Ἀλλὰ τὸ *Ἀμ(μ)οχουστιανὸς* ἦτο ἤδη εὔχρηστον κατὰ τοὺς φραγκικοὺς χρόνους (βλ. Μαχαιρᾶ σ. 95. 129 καὶ Βουστρωνίου σ. 539) ἔτι δὲ παλαιότερα ἦσαν τὸ *Λεμεσιανὸς* ἀντὶ *Νεμεσιανός,* ὅπερ φέρεται παλαιόθεν ὡς κύριον ὄνομα, καὶ δὴ τὸ *Πρωτωρκανός,* ἤτοι *Πραιτωριανὸς* διότι τὸ Πραιτώρι(ο)ν ἤτοι πιθανῶς εἱρκτὴ τῆς Πάφου λέγεται *Πρωτώριν* κατὰ τὸ *πρῶτος.* Ἔτι παλαιότερα φαίνονται τὸ *Ἀγρότης* ὁ κάτοικος τοῦ Ἀγροῦ, *Κωμήτης* ὁ κάτοικος τῆς *Κώμης* τοῦ Καρπασίου τῆς ἐπιλεγομένης τουρκιστὶ *Κκεπὶρ* καὶ τῆς *Λυθράγκωμης,* ἤτοι τῆς Ἐρυθρᾶς κώμης καὶ *Νάγκωμης* ἤτοι Νέας κώμης καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Δικώμου Τρικώμου καὶ Πεντακώμου λέγονται *Δικωμῖται* κτλ. Ἐπίσης ἀρχαϊκῶς λέγονται *Καλοχωρίτης* ὁ κάτοικος τοῦ *Καλοῦ Χωρκοῦ, Νησιώτης* ὁ κάτοικος τῆς *Νήσου,* *Ὁδίτης* ὁ τῆς *Ὁδοῦς* καὶ *Πολίτης* ὁ τῆς *Πόλις* τῆς Χρυσοφοῦς.

Σπουδαῖον ἐπίσης εἶναι ὅτι ὁ κατοικῶν τὸ τουρκοχώρι (Χρ) ***Εἰστηγκιὸ*** δηλαδὴ *Κίον* (βλ. τὸ Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου ἐν Ἀθηνᾶς ΙΗ΄ (1907) σ. 337) λέγεται ***Εἰστηγκιώτης,*** καθὼς ἐλέγετο *Κιώτης* ὁ κάτοικος τῆς ἐν Μυσίᾳ

[1] Βλ. Ἐπετηρίδος Βυζαντινῶν Σπουδῶν ἔτος Δ΄ (1927) σελ. 332 - 341.

[2] Σημειωτέον ὅτι Α. τῆς Ἀκαθθοῦς ὑπάρχει *Παναΐα Περκαμηνιώτισσα.*

Κίου καὶ ὁ κατοικῶν τὴν Φάσλιν (Χρ.) ἤτοι Φάσηλιν λέγεται *Φασ(η)λίτης*, ὡς ὁ κάτοικος τῆς ἀρχαίας πόλεως τῆς Λυδίας (βλ. Τοπωνυμικὸν σ. 341).

Ἀλλὰ φανερὸν εἶναι ὅτι τὰ ὀλίγιστα ταῦτα λείψανα μικρὰν ἔχουσιν ἔκτασιν καὶ ὅτι τὸ μέγα πλῆθος τῶν τοπικῶν ἐπιθέτων ἐσχηματίσθησαν ὅπως καὶ αἱ κῶμαι μετὰ Χριστόν. Ἔκτοτε δὲ αἱ χρησιμοποιούμεναι καταλήξεις περιωρίσθησαν εἰς πέντε, ἀλλὰ πάσας ἀρχαίας καὶ δοκίμους, *άτης - ιάτης - ίτης* (ώτης) *-ιώτης* καὶ τὴν *-ιανός*. Αὗται προφανῶς ἐσῴζοντο παλαιόθεν ἐπί τινων προτύπων τῶν κατόπιν ὡς π. χ. τὸ *Κιώτης* καὶ *Φασηλίτης*. Ἀλλ' ἡ *-ιανὸς* ἡ ὁποία ἐσπάνιζεν ἀνὰ τὴν κυρίως Ἑλλάδα, εἶναι σπανία καὶ ἀντικαθίσταται ὁσημέραι. Αὐτὴ ἡ κατάληξις *-αῖος*, ἡ ἀλλαχοῦ συνήθης (π. χ. Σιφνιός, Μυτιληναῖος), εἶναι ἄγνωστος ἐν Κύπρῳ καὶ ὁ Κύπριος, ὃν πολλοὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων λέγουν «Κυπραῖον» αὐτοκαλεῖται ***Κυπριώτης*** καὶ κατὰ τραχυτέραν προσφορὰν τοῦ *ρjώ*- ***Κυπρικώτης***. Ἡ δὲ χρῆσις τῶν σῳζομένων πέντε καταλήξεων δὲν ὑπόκειται, καθὼς παρετηρήσαμεν (Ἐπετηρίδος σ. 334) εἰς σταθερὸν κανόνα, ἀλλὰ γίνεται καὶ νῦν — ὅπως καὶ τὸ πάλαι — κατά τινα συνεκδρομὴν καὶ τοιουτοτρόπως ὑπάρχουσι μερικὰ σχηματιζόμενα διττῶς καὶ τριττῶς. Οὕτως ὁ κάτοικος τῆς Πέτρας (Λκ.) λέγεται *Πετρίτης* καὶ *Πετρικώτης* καὶ *Πετρικιώτης*.

Ἀλλ' εἰς πάντα τὰ ἐκ δύο λέξεων συγκείμενα ὀνόματα, π. χ. *Κάτω Δρῦς*, καὶ εἰς τὰς ἁγιωνύμους κώμας, π. χ. *Ἅις Ἀθανάσις*, ἐσώθη πιστῶς ἡ ἀρχαία συνήθεια, ἤτοι τὰ ἐπίθετα σχηματίζονται μονολεκτικῶς *Κατωδρύτης* καὶ *Ἁιθανασίτης* [1].

Ἡ τοιαύτη μονολεκτικὴ συνήθεια δημιουργοῦσα μακρὰς λέξεις, ἐπιφέρει περιέργους συγκοπάς, ἃς ἀναφέρομεν μίαν μίαν κατωτέρω. Π. χ. ὁ κάτοικος τοῦ προαστίου τῆς Λευκοσίας *Ἅγοι Ὁμολο(γ)ητᾶδες* λέγεται *Ἁμολοδιανὸς* καὶ *Ἁλιμοδιανός*. Ἀλλὰ καὶ τῆς συγκοπῆς ἀρχαῖα παραδείγματα μνημονεύει Στέφανος ὁ Βυζάντιος.

Πολὺ περιεργότερα καὶ διδακτικώτερα εἶναι τὰ τοπικὰ ἐπίθετα τὰ ἔχοντα συλλαβὰς πειρσσοτέρας αὐτῶν τῶν ὀνομάτων τῶν κωμῶν. Π. χ. οἱ κατοικοῦντες τὴν *Κυρὰν* καὶ τὴν *Πέτραν* τοῦ Μόρφου λέγονται *Κερασῖτες* καὶ *Πετρασῖτες*· πόθεν τὸ *σι;* Προσέχοντες ὅτι ἡ *Ἁγιὰ Φύλα* τῆς Λεμεσοῦ ἐλέγετο παλαιότερον *Ἁγιὰ Φύλαξι*, ὁ δὲ κάτοικος *Ἁϊφυλαξίτης*, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι καὶ τὸ *Κυρὰ* καὶ τὸ *Πέτρα* θὰ ἐλέγοντο ἀρχικῶς πληρέστερα π. χ. «σπίτιν τῆς Κυρᾶς», ἢ «νερὸν τῆς Πέτρας» καὶ κατόπιν συνεκόπησαν. Καὶ ὁ *Μύλος*, ὁ ἔχων κάτοικον *Μυλωνίτης*, προτοῦ θὰ ἐλέγετο *Μυλωνᾶς* καὶ τὰ

---

[1] Τινὰ τοιαῦτα διπλᾶ ὀνόματα ἀγνωστοτέρων χωρίων ἐκφέρονται σήμερον μονολεκτικῶς. Οὕτως ὁ *Ἀναλιόντας* καὶ ὁ πλησίον *Καταλιόντας* (παρὰ τὴν Μονὴν τοῦ Ἀρχαγγέλου) φαίνονται *Ἄνω καὶ Κάτω Λιόνιας (= Ἐλαιοῦς, ἐλαιών)* καὶ τὰ *Μέσανα* τῆς Πάφου ἦσαν *Μέσα(β)ουνα*.

Περβόλια, ὧν οἱ κάτοικοι λέγονται *Περβολαρῖτες*, ἀρχικῶς θὰ ἐλέγοντο *Περβολάριδες*, ὡς *Τορνάριδες* (Κλ.) *-ναρίτης*. Παραδοξότερον, ὁ κάτοικος τῆς *Ληνοῦς* λέγεται *Ληνοψήτης*, γινώσκοντες δὲ ὅτι *ληνὸς* λέγεται ὄχι μόνον ὁ τῶν οἴνων, ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν δερμάτων, ἐννοοῦμεν ὅτι τὸ *-ψήτης* ἐσήμαινε τὸ παλαιὸν ἐπάγγελμα τῶν πρώτων κατοίκων ὡς γναφέων.

Μοναδικὰ εἶναι τὰ τρία εἰς *-εύτης* τοπικά, *Ἅλωνα* (Μφ.) *-νεύτης* *Ἄρμου* (Πφ.) *Ἀρμεύτης* καὶ *Μαραθᾶσα* (ὡς καλεῖται μία τῶν ἀπὸ Β. τοῦ Τροόδους κατερχομένων κοιλάδων) *Μαραθεύτης*. Καὶ οἱ μὲν νέοι Δημόδοκοι σκώπτουσι τοὺς φιλέργους τούτους ὀρεινοὺς ὡς παρηχοῦντας πρὸς τὸ *κλέφτης* καὶ τὸ *ψεύτης*, ἀλλ' οἱ φιλόλογοι ὀφείλουν νὰ σχετίσουν τὸ *Ἁλωνεύτης* τῆς σιτοφόρου Ἅλωνος πρὸς τὸ *ἁλωνευτής*. Ὁ τόνος προφανῶς ἀνέβη κατὰ τὰς λοιπὰς τοπικὰς καταλήξεις ἐκ τοῦ πληθ. *Ἁλωνευτάδες*, *Ἁλωνευτῆδες*, *Ἁλωνεύτηδες*, *Ἁλωνεῦτες*. Ἡ δὲ *Μαραθᾶσα* πιθανώτατα ἐλέγετο *Μαραθο(β)ᾶσα* (πρβ. *Γερᾶσα* ἀντὶ Ἱεροβᾶσα καὶ Τοπωνυμικὸν Ἀθηνᾶς ΙΗ΄ σ. 336), ἤτοι κοιλὰς τοῦ ἐκεῖ παραποτάμου Μαράθου. Τέλος ἡ *Χώρα* (ἤτοι ἡ πρωτεύουσα Λευκοσία) σχηματίζει τοπικὸν *Χωραΐτης*.

Τὰ θηλυκὰ πάντων τῶν τοπικῶν (πλὴν τῶν εἰς *-ιανὸς*) σχηματίζονται εἰς *-τισσα* καὶ πληθ. *-τισσες* π. χ. *Καμπίτισσα*, *Χωραΐτισσα*, *Πλατρίτισσες* κτλ.

Ἀλλὰ καὶ ὑποκοριστικῶς εἰς *-τοῦ* καὶ πληθυντικῶς *-τοῦδες*· π. χ. ***Κερυνιωτοῦ***, *Παφιτοῦ*, *Περβόλιν τῆς Μαρωνιτοῦς* (ἐν Λευκοσίᾳ), *Σκαλιωτοῦδες*, *Μορφιτοῦδες*, ἀλλ' ἡ πολύχρηστος αὕτη κατάληξις περιέχει καὶ τὴν ἔννοιαν (καθὼς ἀλλαχοῦ ἡ *-πούλλα* βλ. Δ΄ σελ. 337), ὅτι ἡ δηλουμένη εἶναι νεαρὰ καὶ καλοκαμωμένη. Τὰ εἰς *-ιανὸς* ἔχουν θηλυκὰ εἰς *-ιανὴ* (π. χ. *Λεμεσιανὴ* πληθ. *-νὲς*) καὶ στεροῦνται τοιούτων ὑποκοριστικῶν.

Τὰ δὲ οὐδέτερα τοπικὰ ἐπίθετα σχηματίζονται εἰς *-ίτικον* καὶ χρησιμοποιοῦνται ὄχι μόνον περὶ πραγμάτων, π. χ. *Λευκαρίτικα* κεντήματα ἢ *Παφίτικα* τυρκά, ἀλλὰ καὶ περὶ νεαρῶν ἀνδρῶν, ἰδίως ἐν Λευκοσίᾳ· π. χ. *ἦρταν τρία Μορφίτικα* ἢ *Καρπασίτικα* σημαίνει παλληκάρια ἐκ Μόρφου ἢ Καρπασίου (καθὼς ἀλλοῦ Κρητικόπουλλα), δηλαδὴ ἡ κατάληξις εἶναι παράλληλος πρὸς τὴν θηλυκὴν *-οῦ*.

Καταλέγοντες κατωτέρω πάντα τὰ τοπικὰ ἐπίθετα, ὅσα συνελέξαμεν, ἐχωρίσαμεν αὐτὰ· 1) κατὰ τὰ γένη τῶν ὀνομάτων τῶν ἐξ ὧν προέρχονται κωμῶν, εἰς τὰ ἐξ ἀρσενικῶν, θηλυκῶν καὶ οὐδετέρων (Α, Β, Γ) καὶ ὑποδιαιροῦμεν ἑκάστην τάξιν κατὰ τὸν τόνον εἰς ὀξύτονα, παροξύτονα καὶ προπαροξύτονα, ὥστε νὰ φαίνεται ἡ ἑκάστοτε χρῆσις μιᾶς τῶν 4 καταλήξεων· 2) κατὰ πτῶσιν, διακρίνοντες τὰς ὀλίγας κατὰ γενικὴν (τοῦ ἄλλοτε κυρίου) ἐκφερομένας εἰσέτι κώμας· π. χ. *τοῦ Γούρρη* (Δ) ἐνῷ αἱ πλεῖσται κυριώνυμοι ἐσχημάτησαν ἤδη θηλυκὴν ὀνομαστικήν· π. χ. «τὰ Εὐδήμου» *Ταὐδήμου*, ἡ *Αὐδήμου*, «ἡ Ἀθη(νο)γένους» *τῆς Ἀθη(γ)ένους*, ἡ *Ἀθηένου*, 3) κατ' ἀριθμὸν περιλαβόντες τὰς ὀλίγας κατὰ πληθυντικὸν φερομένας κώμας (Ε)· 4) τὰ φέροντα τὴν

κατάληξιν *-ιανὸς* ὡς ὀλιγάριθμα καὶ ὀλιγοστεύοντα ὁσημέραι· (ϛ) 5) τὰ ἐκ δύο λέξεων ὀνόματα· π. χ. *Μέσα γειτονιὰ* (Ζ)· 6) τὰ ἐξ ἁγιωνύμων κωμῶν (Η)· 7) τὰ συγκεκομμένα τοπικὰ (Θ) καὶ ἀντιθέτως τὰ φέροντα περισσοτέρας εἰς τὴν ρίζαν συλλαβάς. Ἐν τέλει παρατηροῦμεν ὅτι ὀλίγαι εἶναι αἱ μικραὶ κῶμαι αἱ μὴ σχηματίζουσαι τοπικὸν ἐπίθετον, π. χ. οἱ *Μάντρες* καὶ τὸ *Σαράντον* τοῦ Μόρφου, ἡ *Νέτα,* ἡ *Μοναρκὰ* καὶ τὰ *Γαστριὰ* τοῦ Καρπασίου, ὅπου ἀκούεται «εἶμαι *ποὺ τὲς Μάντρες, ποὺ τὰ Γαστριὰ*» κτλ. Ἰδίως τὰ τουρκοχώρια, π. χ. ὁ *Ἅις Συμιός*. ὁ *Ἅις Στάθις* τοῦ Καρπασιοῦ στεροῦνται τοιούτων ἐπιθέτων, αὕτη δὲ ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὰ ἑλληνικά, εἶναι πολλῆς προσοχῆς ἀξία, ὡς δηλοῦσα καὶ αὐτὴ τὴν ἐμμονὴν τοῦ ἔθνους εἰς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις[1].

Α'. Τοπικὰ κωμῶν ἀρσενικοῦ γένους (ἑνικοῦ ἀριθμοῦ).

α) *-ᾶς -ιώτης·* περισπώμενα· *Ἀρακαπᾶς* (Λμ.) *-πιώτης, Γα(δ)ουρᾶς* (Λμ.) *-ρκώτης, Καραβᾶς* (Κν.) *-βιώτης, Κουτραφᾶς* (Μφ.) *-φιώτης, Λουβαρᾶς* (Λμ.) *-ρκώτης, Μουτουλλᾶς* (Λκ.) *-λιώτης, Πεδουλᾶς* (Λκ.) *-λιώτης, Ψευδᾶς* (Λν.) *-βιώτης.*

Παροξύτονα· *Νικήτας* (Μφ.) *-δκιώτης.*

Προπαροξύτονα· *Κάθικας* (Πφ.) *-ιδκιώτης* (ἀνώμαλον), *Λάρνακας* *-κιώτης.* *Ἀσκᾶς* (Μφ.), *Ἀσκώτης.*

β) *-ας -ιάτης·* παροξύτονα· *Λυθρο(δ)όντας* (Ὀρ.), *-δογκιάτης.*

Προπαροξύτονα· *(Γ)ύψωνας* (Λμ.) *-νιάτης.*

γ) *-ας -ίτης* *Ἀναλιόντας* καὶ *Καταλιόντας* (Ὀρ.) *-ντίτης.* Καὶ προπαροξύτονον *Βαθύλακας* (Κπ.) *-κίτης.*

δ) *-ης -ιώτης, Σιντης* (μετόχι Κύκκου παρὰ τὰ Κοιλοκέδαρα), *Σιγκιώτης.*

ε) *-ης -ίτης,* παροξύτονα. *Ἀγκολέμης* (Χρ.) *-μίτης, Καλαπαναγιώτης* (Λκ.) *-τίτης. Μαθκιάτης* (Κθ.) *-τιτης, Μονιάτης* (Κλ.) *-τίτης.*

ϛ) *-ὸς -ίτης·* ὀξύτονα: *Δαυλὸς* (Κπ.) *-λίτης καὶ λιώτης, Δωρὸς* (Κλ.) *-ρίτης.*

Παροξύτονα: *Κάμπος* (τῆς Τσακκίστρας, Λκ.) *-πίτης* καὶ *Καμπὶν* (τοῦ Φαρμακᾶ) *-πίτης.*

Προπαροξύτονα: *Γερόλακκος* (Ὀρ.) *-κκίτης, Παλιόμυλος* (Κλ.) *-λίτης. Πρόδρομος* (Κλ.) *-μίτης.*

ζ) *-ὸς -ιώτης·* ὀξύτονα: *Ἀγρὸς* (Κλ.), *Ἀρκώτης, Ἀθρακὸς* (Λμ.), *-κιώτης, Πουμὸς* (Χρ.) *-μιώτης, Στατὸς* (Κλ.) *-αδκιώτης,*

Παροξύτονα: *Κόρνος* (Λν.) *-νιώτης.*

---

[1] Αἱ μετὰ τὰ ὀνόματα τῶν κωμῶν βραχυγραφίαι σημαίνουσι τὰ διαμερίσματα (τουρκιστὶ *ναχιέδες*) τῆς Κύπρου, ἤτοι Ἀμμόχωστος (Ἀμ.), Αὐδήμου (Αὐ.), Καρπάσιν (Κπ.), Κελοκέδαρα (Κδ.), Κερύνια (Κν.), Κυλάνιν (Κλ.), Κυθρία (Κθ.), Λάρνακας (Λν.) Λεμεσὸς (Λμ.), Λεύκα (Λκ.), Μεσαριὰ (Μσ.), Μόρφου (Μφ.), Ὀρεινὴ (Ὀρ.), Πάφος (Πφ.), Χρυσοχοῦ (Χρ.). — Τὰ παχύτερα σύμφωνα κ, χ, σ σημαίνουν ὅτι προφέρονται διαφόρως.

Προπαροξύτονα: *Γούναρος* (Αὐ.) *-ρκώτης, Κορνόκηπος* (Μσ.) *-πιώτης Μαραθό(β)ουνος* (Μσ.) *-νιώτης, Ξερό(β)ουνος* (Λκ.) *-νιώτης, Παχύναμμος* (Χρ.) *-μιώτης, Πολύστυπος* (Λκ.) *-πιώτης, Στρόβολος* (Ὀρ.) *-λιώτης, Σερακό(β)ουνος* (Αὐ.) *-νιώτης.*

η) *-ὸς -ότης·* *Ἀγρὸς -ότης.* Παροξύτονα: *Κύκκος -κώτης, Πύρκος -κώτης.*

Β'. Τοπικὰ κωμῶν θηλυκοῦ γένους.

α) *-α -άτης.* Ὀξύτονα: *Δωρὰ* (Αὐ.) *-ράτης, Κουκὰ* (Κλ.) *-κάτης, Ὀρὰ* (Λν.) *Ὀράτης.*

Παροξύτονα: *Ἔμπα* (Πφ.) *-πάτης, Λέμπα* (Πφ.) *-πάτης, Λεύκα -κάτης, Τέρα* (Πφ.) *-ράτης.* Ὁμοίως καὶ τὰ ἑξῆς εἰς *ȷά: Ἀσπρογειὰ* (Κδ.) *-γειάτης, Δρυνιὰ* (Πφ) *-νιάτης, Σολιὰ* (περιοχὴ Λκ.) *-λιάτης, Χεροϊδιὰ* (Λν.) *-διάτης.*

β) *-α -ιάτης.* Παροξύτονα: *Ἀναφωτίδα* (Λν.) *-φωδιάτης, Βωκολίδα* (Κπ.) *-διάτης, Κινοῦσα* (Χρ.) *-σιάτης, Κώμη τοῦ γιαλοῦ* (Κπ.) *-Κωμιάτης, Λεμώνα* (Κδ.) *-νιάτης, Πελαθοῦσα* (Χρ.) *-σιάτης, Σωτήρα* (Λμ.) *-ρκάτης, Τριμιθοῦσα* (Πφ.) *-σιάτης, Φιλοῦσα* (Πφ.) *-σιάτης.*

Προπαροξύτονα: *Ἀλέκτορα* (Αὐ.) *-ρκάτης, Ἀνώ(γ)υρα* (Αὐ.) *-ρκάτης, Κισσόνερκα* (Πφ.) *-ρκάτης.* Ὁμοίως καὶ τὰ εἰς *ȷα* παροξύτονα: *Ζώδκια* (Μφ.) *-δκιάτης, Ἴνια* (Πφ.) *-νιάτης, Κορόβκια* (Κπ.) *Κοροβιάτης, Μεννόγεια* (Λν.) *-γειάτης.*

γ) *α -ίτης.* Προπαροξύτονα: *Γαλλόπορνα* (Κπ.) *-νίτης, Μελάναρκα* (Κπ.) *-κίτης, Συκόπετρα* (Λμ.) *-ίτης.*

Παροξύτονα: *Αὐλώνα* (Μφ.) *-νίτης, Βάβλα* (Λν.) *-βλίτης, Γαλάτα* (Λν.) *-τίτης, Γιαλοῦσα* (Κπ.) *-σίτης, Θελέτρα* (Πφ.) *-ρίτης, Μαλοῦντα* (Ὀρ.) *-τίτης, Περιστερώνα* (Μφ.) *-νίτης, Πέτρα* (Λκ.) *-τρίτης.* Καὶ τὰ ἑξῆς εἰς *ȷα* παροξύτονα: *Γαλά(δ)κια* (Κπ.) *-τίτης Γερμασόγεια* (Λμ.) *-(γ)ήτης, Ἑφτα(γ)ώνια* (Λμ.) *-(γ)ωνίτης, Καλλέπια* (Πφ.) *-πίτης, Λακατάμια* (Ὀρ.) *-μίτης, Λάνια* (Κλ.) *-νίτης, Παλόδια* (Λμ.) *-οτίτης.* Καὶ τὰ εἰς *ȷα* ὀξύτονα: *Βρομολαξιὰ* (Λν.) *-ξίτης, Κακοπετριὰ* (Λκ.) *-ίτης, Κατοκοπιὰ* (Μφ.) *-πίτης, Μεσαρκὰ* *-ρίτης, Παροκλησιὰ* (Λμ.) *-σίτης.*

δ) *α -ιώτης·* ὀξύτονα: *Δευτερὰ* (Ὀρ.) *-ρκώτης, Νατὰ* (Πφ.) *Ναδιώτης, Σαραμᾶ* (Χρ.) *-μιώτης·* ὁμοίως καὶ τὰ εἰς *ȷά· Ἀγλαγκιὰ* (Κθ.) *-γκιώτης, Ἀπαισιὰ* (Λμ.) *-σιώτης Βαβατσινιὰ* (Λν.) *-νιώτης, Βιζακιὰ* (Μφ.) *-κιώτης, Γαλαταρκὰ* (Πφ.) *-ρκώτης, Γιαλιὰ* (Χρ.) *-λιώτης, Ζαχαρκὰ* (Χρ.) *-ρκώτης, Κλαβκιὰ* (Λν.) *-κιώτης, Κυρκὰ* (Κθ.) *-ρκώτης, Μαλιὰ* (Κλ.) *Μαλιώτης, Παναγιὰ* (Πφ.) *-γιώτης, Πενταλιὰ* (Κδ.) *-λιώτης, Σιὰ* (Μσ.) *Σιώτης, Σκάλα* (Λν.) *Σκαλιώτης, Τσακκίστρα* (Λκ.) *-ρικώτης, Φιλιὰ* (Μφ) *-λιώτης.*

Παροξύτονα: *Ἀρκάκα* (Χρ.) *-κιώτης, Καλοψίδα* (Λν.) *-διώτης, Λάσα* (Πφ.) *Λασκιώτης, Μελάντρα* (Χρ.) *-τρικώτης, Πύλα* (Λν.) *-λιώτης, Σκιλλοῦρα*

(Μφ.) *-ρκώτης*, *Φασούλλα* (Λμ.) *-λιώτης*. Ὁμοίως καὶ τὰ εἰς *ja*· ***Ἄσσια*** (Μσ.) ***-σιώτης***, *Ἀφάνεια* (Μσ.) *-νειώτης*, *Δένια* (Ἀμ.) *-νιώτης*, *Δερίνια* (Ἀμ.) *-νιώτης*, *Δράππια* (Λν.) *-πιώτης*, ***Κ****ερύνια* *-νιώτης*, ***Κ****υλήνεια* (Κδ.) *-νειώτης*, *Λάγεια* (Λν.) *-γειώτης*. *Μελούχεια* (Λν.) *-χειώτης*, *Ὁρμίδια* (Λν.) *-διώτης*, *Πέγια* (Πφ.) *-γιώτης*, *Χάρκεια* (Κν.) *-κειώτης*.

Προπαροξύτονα: *Τραχυπέδουλα* (Πφ.) *-λιώτης*.

α) *ἡ -ιάτης*· ὀξύτονα: *Ζωπη(γ)ὴ* (Λμ.) *-πιάτης*, *Καθολικὴ* (συνοικία Λεμεσοῦ) *-κιάτης*, *Μονὴ* (Λμ.) *-νιάτης*.

Παροξύτονα: *Βώνη* (Κθ.) *-νιάτης*, *Κόχχη* (Λν.) *-χιάτης*.

β) *η -ίτης*· παροξύτονα: *Ἀμαρκέτη* (Πφ.) *-τίτης*, *Αὐτοκώμη* (Κπ.) *-μήτης*, *Κώμη* (Κκεπίρ, Κπ.) *Κωμήτης*, *Μαθικολώνη* (Λμ.) *-νίτης*, *Πόλι* (Χρ.) *-λίτης*, *Τόχνη* (Λν.) *-νίτης*.

Προπαροξύτονα: *Ἄρτεμι* (Μσ.) *-μίτης*, *Ἔγκωμη* (Ὀρ.) *-μήτης*, *Λυθράγκωμη* (Κπ.) *-μήτης*, *Μύλαυρι* (Κλ.) *-ρίτης*, *Σύγκρασι* (Μσ.) *-σίτης*, *Φάσ(η)λι* (Χρ.) *-λίτης*

γ) *η -ιώτης*· ὀξύτονα: *Βατιλή* (Μσ.) *-λιώτης*, *Γαληνὴ* (Χρ.) *-νιώτης*, *Καμπυλὴ* (Κν.) *-λιώτης*, *Κορ(υ)φὴ* (Λμ.) *-ρκιώτης*, *Μπη(γ)ὴ* (Μσ.) *Μπη(γι)ώτης*.

Παροξύτονα: *Ἐρήμη* (Αὐ.) *-μιώτης*, ***Κ****οίλη* (Πφ.) *-λιώτης*, *Λύσι* (Μσ.) ***-σιώτης***, *Μελίνη* (Λν.) *-ιώτης*, *Φύτη* (Πφ.) *-δκιώτης*.

Προπαροξύτονα: *Βορόκληνη* (Λν.) *-νιώτης*, *Τριμήκληνη* (Κλ.) *-νιώτης*.

α) *ὁ- -ίτης*· *Ἀλαμιννὸ* (Λν.) *-ννίτης*, *Πλατανισσὸ* (Κπ.) *-σίτης*.

β) *-ὁ -ιώτης*· *Ἀκουρσὸ* (Πφ.) ***-σιώτης***, (εἰς τὴν) ***Κ****ιὸ* (Χρ.) ***-κιώτης***, *Λισὸ* (Χρ.) ***-σιώτης***.

Προπαροξύτονα: *Δελίκηπο* (Λν.) *-πιώτης*, *Λάπηθο* (Κν.) *-θιώτης*.

-ου -ίτης· Περισπώμενα: *Ὁδοῦ* (Λν.) *-δίτης* καὶ *-διάτης*. Καὶ τὰ εἰς *joῦ* *Ποταμιοῦ* (Κλ.) *-μίτης*.

Παροξύτονα: *Ἀθηένου* (Κθ.) *-νίτης*, *Βλάσου* (Λκ.) *-σίτης*, *Γιόλου* (Χρ.) *-λίτης*, *Κοράκου* ***-κίτης***, *Λόφου* (Κλ.) *-φίτης*, *Μαρόττου* (Χρ.) *-ττίτης*, *Μυρμηκόφου* (Χρ.) *-φίτης*, *Μόρφου* *-φίτης*, *Ξυλοφάου* (Λν.) *-αΐτης*, *Πάφου* *-φίτης*, *Τερσεφάνου* (Λν.) *-νίτης*, *Ψιμολόφου* (Ὀρ.) *-φίτης*.

-ου -ιώτης· Περισπώμενα: *Ἀκαθθοῦ* (Μσ.) ***-θθιώτης***, *Ἀληθινοῦ* (Μφ.) *-νιώτης*. Καὶ τὰ εἰς *joῦ* περισπώμενα: *Ἐλεδιοῦ* (Κδ.) *-διώτης*, *Κανναβιοῦ* (Κδ.) *-βιώτης*, *Λαπηθιοῦ* (Κδ.) *-θιώτης*, *Μηλιοῦ* (Χρ.) *-λιώτης*, *Πιταβκοῦ* (Πφ.) *-βκώτης*, *Σαλαμνιοῦ* (Πφ.) *-νιώτης*, *Σουσκιοῦ* (Κδ.) *-σκιώτης*, *Χρυσουλιοῦ* (ἢ *στοῦ*, Μφ.) *-λιώτης*.

Παροξύτονα: *Ἀβκόρου* (Ἀμ.) *-ρκώτης*, *Ἀβρολλά(δ)ου* (Λκ.) *-διώτης*, *Ἁρμήνου* (Κδ.) *-νιώτης*, *Ἀσίνου* (Λκ.) *-νιώτης*, *Ἀραδίππου* (Λν.) *-πιώτης*, *Αὐδήμου* *-μιώτης*, *Γύψου* (Ἀμ.) *-ψιώτης*, *Εὐρέτου* (Χρ.) *-διώτης*, *Εὐρύχου* (Λκ.) *-χιώτης*, *Κλήρου* (Ὀρ.) *-ρκώτης*, *Κοφίνου* (Λν.) *-νιώτης*, *Κρίτου* (Πφ.) *-ιδιώτης*, ***Κ****ύπρου* *-πριώτης*, *Λεμίθου* (Κλ.) *-θιώτης*, *Λετύμπου* (Πφ.) *-πιώτης*,

Νήσου (Κθ.) ***-σιώτης***, *Ξυλοτύμπου* (Λν.) *-πιώτης*, *Σιλίκου* (Κλ.) ***-κιώτης***, *Σίμου* (Χρ.) *-μιώτης*, *Σκαρίνου* (Λν.) *-νιώτης*, *Ταύρου* (Κπ.) *-βκώτης*, *Τύμπου* (Κθ.) *-πιώτης*, *Χούλου* (Κδ.) *-λιώτης*.

Γ'. *Τοπικὰ κωμῶν οὐδετέρου γένους.*

-ιν -ιάτης. Παροξύτονα: *Ἀγρωτήριν* (Λμ.) *-ρκάτης*, *Κολόσσιν* (Λμ.) ***-σιάτης***, *Παλαιφώριν* (Ὀρ.) *-ρκάτης*, *Πυρό(γ)ειν* (Κθ.) *-γειάτης*, *Φτερικούδιν* (Μφ.) *-διάτης*.

-ιν -ίτης. Παροξύτονα: *Ἀρκάκιν* (Μφ.) ***-κίτης***, *Δάλιν* (Κθ.) *-λίτης*, *Λιμνάτιν* (Κλ.) *-τίτης*, *Ἁλιοπέτριν* (Ἀμ.) *-ρίτης*, *Μαρώνιν* (Λν.) *-νίτης*, *Μονάγριν* (Κλ.) *-ίτης*, *Παραλίμνιν* (Ἀμ.) *-νίτης*, *Πελέντριν* (Κλ.) *-ρίτης*, *Πολέμιν* (Πφ.) *-μίτης*, *Σαράντιν* (Μφ.) *-τίτης*, *Τραχώνιν* (Λμ.) *-νίτης*, *Χόλιν* (Χρ.) *-λίτης*, *Ψηάhιν* (Χρ.) *-hίτης*.

Προπαροξύτονον: *(Γ)κιόνελι* (Τουρκοχώρι Ὀρ.) *-λίτης*.

-ιν -ιώτης. Ὀξύτονα: *Βουνὶν* (Κλ.) *-νιώτης*, *Γεράνιν* (Κπ.) *-νιώτης*, *Γουδὶν* (Πφ.) *-διώτης*, *Καϊμακλὶν* (Κθ.) *-λιώτης*, *Λιμνὶν* (Πφ.) *-νιώτης*, *Μαρὶν* (Λν.) *-ρκώτης*, *Σιχχαρὶν* (Κν.) *-ρκώτης*, *Στρουμπὶν* (Πφ.) *-πιώτης*.

Παροξύτονα: *Ἀκάκιν* (Μφ.) ***-κιώτης***, *Βασίλιν* (Κπ.) *-λιώτης*, *Ζακάκιν* (Λμ.) ***-κιώτης***, *Κάρμιν* (Κν.) *-νιώτης*, *Κειδάσιν* (Πφ.) ***-σιώτης***, *Κελλάκιν* (Λμ.) ***-κιώτης***, *Κίτιν* (Λν.) *-διώτης*, ***Κ****υλάνιν* (Κλ.) *-νιώτης*, *Λιβάδιν* (Μφ.) *-διώτης*, *Μοσφίλιν* (Λκ.) *-λιώτης*, *Πατρίκιν* (Κπ.) ***-κιώτης***, *Πισσούριν* (Αὐ.) *-ρκώτης*, *Σπιτάλλιν* (Λμ.) *-λιώτης*, *Φιλάνιν* (Λκ.) *-νιώτης*, *Φλαμούδιν* (Κπ.) *-διώτης*, *Χαλλέριν* (Λκ.) *ρκώτης*, *Χόλιν* (Χρ.) *Χολιώτης*.

Προπαροξύτονα: *Καζάφανιν* (Κν.) *-νιώτης*, *Μάσαριν* (Μφ.) *-ρκώτης*.

-ον -ιάτης. Προπαροξύτονον: *Λευκόνοικον* (Μσ.) ***-κιάτης***.

-ον -ίτης. Ὀξύτονα: *Πρασκιὸν* (Λμ.) *-στίτης*.

Παροξύτονα: *Ψηλᾶτον* (Μσ.) *-τίτης*.

Προπαροξύτονα: *Δίκωμον* (Κν.) *Τρίκωμον* (Ἀμ.), *Πεντάκωμον* (Λμ.) *-μίτης*, *Λιονάρισσον* (Κπ.) *-σίτης*, *Πέρκαμον* (Λν.) *-μίτης*, *Ριζοκάρπασον* (Κπ.) *-σίτης*.

-ον -ιώτης. Ὀξύτονα: *Ἀβτελλερὸν* (Λν.) *-ρκώτης* καὶ *-ρίτης*, *Ἀλεθρικὸν* (Λν.) ***-κιώτης***, *Βουνὸν* (Κν.) *-νιώτης*, *Καπηλειὸν* (Λμ.) *-λειώτης*, *Στρογγυλὸν* (Μσ.) *-λιώτης*.

Προπαροξύτονα: *Μένικον* (Ὀρ.) ***-κιώτης***, *Παλαίκυθρον* (Κθ.) *-υρκώτης*.

-ος -ίτης. Προπαροξύτονα: *Διόρι(γ)ος* (Κν.) *ἴτης*, ***Κ****υλάνεμος* (Κπ.) *-μίτης*, *Λάπαθος* (Ἀμ.) *-ίτης*, *Ὄμοδος* (Κλ.) *Μοδίτης*, *Ὄβκορος* (Κπ.) *-ρίτης*, *Φρέναρος* (Ἀμ.) *-ρίτης*.

-ος -ιώτης· ὀξύτονον, *Ἀναβαρκὸς* (Πφ.) *-κώτης*.

Παροξύτονα: *Ἄρσος* (Κλ. Μσ.) ***-σιώτης***, *Τέμπλος* (Κν.) *-λιώτης*.

Δ΄. Τοπικὰ κωμῶν κυριωνύμων, ἤτοι ἐκφερομένων κατὰ γενικήν.

Τ' Ἀναδιοῦ (Χρ.) -διώτης, τ' Ἀρεδιοῦ (Ὀρ.) -διώτης,[1] τοῦ Γούρρη (Ὀρ.) -ρκώτης, τοῦ Λαζανιᾶ (Ὀρ.) -νίτης, τὰ Μάμμαρη (Μφ.) -ρκώτης, τὰ Μαμούνταλη (Κδ.) -λίτης, τοῦ Μασούρα (Μφ.) -ρκώτης, τοῦ Φικάρδου (Ὀρ.) -ρκιώτης, τοῦ Χρυσουλιοῦ (Μφ.) -λιώτης.

Ε΄. Τοπικὰ κωμῶν πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ.

α) Ἀρσενικά: Ἁγιοὶ [Ἀνάργυροι] (Λν.) Ἁγιώτης, Ἀρκάτες (Ὀρ.) -τίτης, Καπέδες (Ὀρ.) -εθιώτης, Στῦλλοι (Ἀμ.) -λιώτης, Τροῦλλοι (Λν.) -λιώτης.

β) Θηλυκά: α΄) Ἀγκλεισίδες (Λν.) -διώτης, Ἀμμαδκὲς (Λκ.) -κιώτης, Αρό(δ)ες (Πφ.) Ἀροΐτης, Γερακιὲς (Λκ.) -κιώτης, Γοῦφες (Μσ.) -φιώτης, Δῦμες (Κλ.) -μιώτης, **Κέαρες** (Κδ.) -ρκώτης, **Κιβί**(δ)ες (Αὐ.) -διώτης, Μάντρες (Μσ.) -ρίτης, Πλάτρες (Κλ.) Πλατρίτης.

γ) Οὐδέτερα. 1) Ὀξύτονα: Γαστρικὰ (Κπ.) -ικώτης, Καμπιὰ (Ὀρ.) -μκιώτης, **Κελλιὰ** (Λν.) -λιώτης, Λαουδερὰ (Κλ.) -ρκώτης, Λιμνιὰ (Ἀμ.) -νιώτης, Μαντριὰ (Κλ.) -ριώτης, Χαντριὰ (Κλ.) -ριώτης.

2) Παροξύτονα: Τὰ Ἀλέβκα (Χρ.) -βκώτης, Ἀνάγια (Ὀρ.) -γιώτης, Βρέκκια (Πφ.) -κκιώτης, Καζιβερὰ (Μφ.) -κώτης, Καμινάρκα (Κλ.) -κώτης, Καννάβια (Κλ.) -βιώτης, Λιβάδια (Λν.) -διώτης, Λιμνιὰ (Ἀμ.) -νιώτης, Μαμώνια (Κδ.) -νίτης, Πάναγρα (Κν.) -αρκώτης, Πηαίνια (Λκ.) -νίτης, Πολεμίδια (Λμ.) -διώτης, Φοινικάρκα (Λμ.) -ρκώτης.

3) Προπαροξύτονα: Τὰ Ἄρτανα (Κπ.) -νίτης, Γέναγρα (Ἀμ.) -γρίτης, Κόκκινα (Χρ.) -νιάτης, **Κελοκέαρα** -ρίτης, Κνώ(δ)αρα (Μσ.) -ρίτης, Λεύκαρα -ρίτης, Μέσανα (Πφ.) -νιώτης, Μαμούνταλη (Χρ.) -λίτης.

Ϛ΄. Τοπικὰ ἐπίθετα φέροντα τὴν κατάληξιν -ιανός.

Τὴν τοπικὴν κατάληξιν -ιανὸς ἔχουν μόνα τὰ ἑξῆς:

α) Ἀρσενικά: Ἀστρομερίτης (Μφ.) -μεθιανὸς (συγκεκομμένον, ἀλλὰ καὶ Ἀστρομερίτης), Κορμακίτης (Κν.) -κιδιανός, Κουτσοβέντης (Κν.) -βεγκιανός, Μαζωτὸς (Λν.) -ζουδιανός.

β) Θηλυκά: Ἀμόχουστο -ουσκιανός, Ἀρκιμανδρίτα (Κδ.) Ἀρκιμαγγανὸς (συγκεκομμένον), Γεροσκήπου (Πφ.) -πιανός, Λεμεσὸ -σιανός, Μακοῦντα (Πφ.) -κουγκιανός, Νικόκλεια (Πφ.) -λειανός, Ὀμορφίτα (Ὀρ. καὶ Κθ.) -φιθκιανός, Πισκοπὴ (Λμ. καὶ Πφ.) -πιανός, Τρεμετουσιὰ (Λν.) -σιανός, Χρουσοφοῦ -φιανός.

γ) Οὐδέτερα: Πρωτιόριν (Πφ.) -ρκανός.

[1] Ἡ κώμη Τ' Ἀναδιοῦ φαίνεται ὀνομασθεῖσα ἐκ τῆς γενικῆς «τὰ Ἰγνατίου», τἀγναδϳοῦ, ἔπεσε δὲ τὸ γ κατὰ τὴν προφορὰν τῶν κατοικούντων αὐτὴν Τούρκων. Καὶ τ' Ἀρεδιοῦ πιθανῶς εἶναι «τὰ Ἀρεταίου» «τ' Ἀρεδϳοῦ», καθὼς τἀμμάτιν — τἀμμαδϳοῦ κτλ. Τὸ σύμπλεγμα δϳοῦ προφέρεται δκιοῦ ἢ ἀλλαχοῦ θκιοῦ.

Ζ΄. Τοπικὰ κωμῶν, ὀνομαζομένων διὰ δύο λέξεων.

Καλὸχ χωρκὸν (Κλ.) Καλοχωρίτης ἢ (Μφ.) Καλοχωρκάτης, Κάτω Βαρώσια Κατωβαρωσιώτης, Κάτω Δρῦς (Λν.) Κατωδρύτης, Κάτω Ζώδια (Μφ.) Κατωζωδιάτης ἢ Πανωζωδιάτης, Κάτω Λεύκαρα Κατωλευκαρίτης ἢ Πανωλευκαρίτης, Κάτω Μύλος (Κλ.) Κατωμυλίτης ἢ Πανωμυλίτης, Κάτω Περβόλιν (Λν.) Κατωπερβολίτης ἢ Πανωπερβολίτης, Κρεμμὸς τοῦ Καμήλου (Κν.) Κρεμμοκαμηλιώτης, Μιὰ μηλιὰ (Κθ.) Μιαμηλιώτης, Πέρα πεδὶν (Κλ.) Περαπεδιώτης, Πέρα χωρκὸν (Κθ.) Περαχωρίτης, Τρεῖς ἐλιὲς (Κλ.) Τρεισελιώτης.

Η΄. Τοπικὰ ἐξ ἁγιωνύμων κωμῶν καὶ συνοικιῶν.

α) Θηλυκῶν: Ἁγιὰ Ἄννα (Λν.) Ἁγιαννίτης, Ἁγιὰ Βαρβάρα (Κθ. καὶ Πφ.) Ἁϊβαρβαρίτης, Ἁγιὰ Εἰρήνη (Λμ. καὶ Μφ.) Ἁϊρηνιώτης, Ἁγιὰ Μαρῖνα (2 Μφ.) Ἁμαρινιώτης, Ἁγιὰ Νάπα (Ἀμ.) Ἁϊναπίτης καὶ (Λμ.) Ἁγιανναπίτης Ἁγιάννα Ἁγιαννίτης, Ἁγιὰ Φύλα (Λμ.) Ἁϊφυλαξίτης.

β) Ἀρσενικῶν: Ἅϊς Ἀθανάσις (Λμ.) Ἁϊθανασίτης, Ἅϊς Ἀντρόνικος (Κπ.) Ἁϊντρονικιάτης, Ἅϊς Ἀντώνις (συνοικία Λευκωσίας) Ἁγιαντωνίτης, Ἅϊς Βασίλεις (Κπ. καὶ Ὀρ.) Βασιλειώτης καὶ (Μφ.) Ἁϊβασιλειώτης, Ἅϊς Βρόσις (Κν.) Ἁϊβροσίτης καὶ Ἅϊς Εὐρέσις (Αὐ.) Ἁϊβρεσίτης, Ἅϊς Γιώρκις (Κλ. καὶ Λκ.) Ἁϊγιωρκίτης, Ἅις Γιάννης (Κλ., Λμ. καὶ Ὀρ.) Ἁϊγιαννίτης, Ἅϊς Δεμέτις (Ὀρ.) Ἁϊδεμετίτης, Ἅϊς Δημητρανὸς (Πφ.) -νίτης, Ἅϊς Δημήτρις (Κλ.) Ἁϊδημητρίτης, Ἅϊς Δίχτητος (Ἐπίκτητος Κν.) Ἁϊ(δ)ιχτήτης, Ἅϊς Θαράπος (Κλ.) Ἁϊθαραπίτης, Ἅϊς Θεόδωρος (Κλ. καὶ 2 Λκ.) Ἁϊθεοδωρίτης (Λν.) Ἁϊθωρίτης, Ἅϊς Θωμᾶς (Αὐ.) Ἁϊθωματίτης, Ἅϊς Κωσταντῖνος (Λμ.) Ἁϊκωσταντινίτης, Ἅϊς Λιᾶς (Κπ.) Ἁϊλιώτης, Ἅϊς Λουκᾶς (Ἀμ.) καὶ συνοικία Λευκοσίας) Ἁϊλουκατίτης, Ἅϊς Μάμας (Κλ.) Ἁϊμαμίτης, Ἅϊς Μέμνιος (Ἀμ.) Ἁϊμεμνίτης, Ἅϊς Μερκούρις (Χρ.), Ἁϊμερκουρίτης, Ἅϊς Νικόλας (Μσ.) Ἁϊνικολαΐτης (Μφ.) -λίτης, Ἅϊς Παντελεήμονας (Μφ.) Ἁϊπαντελημονίτης, Ἅϊς Παῦλος (Λμ.) Ἁϊπαυλίτης, Ἅϊς Πιφάνις (Λκ. καὶ Ὀρ.) Ἁϊπιφανίτης, Ἅϊς Σάβας (ἐνορία Λευκοσίας) Ἁϊσαβίτης, Ἅϊς Σέρκις (Ἀμ.) Ἁϊσερκίτης, Ἅϊς Σωζόμενος (Κθ.) Ἁϊσωζομενίτης, Ἅϊς Τύχωνας (Λμ.) Ἁϊτυχωνίτης, Ἅϊς Φώτις (Κδ.) Ἁϊφωτίτης, Ἅϊς Χαρίτος (Μσ.) Ἁϊχαρίτης.

Θ΄. Συγκεκομμένα τοπικά.

Πλὴν τῶν εἰρημένων Ἁντρονικιάτης, Ἁϊχαρίτης, Ἁϊχτήτης καὶ Ἀρτιμαγγανὸς συγκόπτονται καὶ τὰ ἑξῆς: Ἀληθινοῦ (Μφ.) -θκιώτης, Ἀναφωτίδα (Λν.)

Ἀναφωδιάτης, Ἀχερίτου (Ἀμ.) *Ἀχερκώτης, Ἔξω μετόχιν* (Κθ.) *Ἐξωμεχίτης, Κατύδατα* (Λκ.) *Κατυδιώτης, Κοντεμένος* (Κν.) *Κοντεμιώτης, Λουρουντζῖνα* (Κθ.) *Λουρουντζιάτης, Μέσα γειτονιὰ* (Λμ.) *Μεσανοΐτης, Μορόννερον* (Πφ.) *Μορονιάτης, Μοσφιλερὴ* (Μφ.) καὶ *Μοσφιλωτὴ* (Λν.) *Μοσφιλιώτης, Μουσουλίτα* (Μσ.) *-λιώτης, Μουτταγιάκα* (Λμ.) *Μουτταΐτης, Ξυλιᾶτον* (Μφ.) *Ξυλιώτης, Παλουρκώτισσα* (Κθ.) *-τίτης, Πλατανιστᾶσα* (Μφ.) *Πλατανισκιώτης, Ποταμίτισσα* (Κλ.) *Ποταμίτης, Ριζοκάρπασον Καρπασίτης, Τρυπημένη* (Κν.) *Τρυπηνιώτης, Φανερωμένη* (ἐνορία Λευκοσίας) *-μίτης, Χρυσοπολίτισσα* (ἐνορία Λάρνακος) *-πολισσιάτης, Φτέριχα* (Κν.) *-ρκώτης, Χαρτακιώτισσα* (Κθ. καὶ Μφ.) *-κιώτης, Ψεματισμένος* (Λκ.) *Ψεματονίτης.*

Γ. Ἐπεκτεταμένα τοπικά.

Τἀνάπαλιν ἄλλα τοπικὰ φέρουν εἰς τὴν ῥίζαν περισσοτέρας συλλαβάς. Πλὴν τοῦ *Ἁϊθωματίτης* καὶ *Ἁϊλουκατίτης*, τοιαῦτα εἶναι καὶ τὰ ἑξῆς: *Κυρὰ* (Μφ.) ***Κ**εǫασίτης, Ληνοῦ* (Λκ.) *Ληνοψήτης, Λουτρὸς* (Λκ.) *Λουτουρκώτης*, τὰ *Μενεοῦ* (Λν.) *Μενεβιδιώτης, Μύλοι* (Κλ.) *Μυλωνίτης*, τὰ *Πέρα* (Ὀρ.) *Περατίτης, Περβόλια* (Λν.) *Περβολαρίτης, Πέτρα* (Μφ.) *Πετρασίτης, Πισκοπειὸν* (Ὀρ.) *Πισκοπειανίτης* (συμφυρμὸς δύο καταλήξεων).

ΣΙΜΟΣ ΜΕΝΑΡΔΟΣ

ΚΑΜΕΛΛΑΥΚΙΟΝ

Ἡ λέξις καμελλαύκιον ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον, ἐφόσον μᾶς εἶναι γνωστόν, εἰς τὸν ἀρχαῖον σχολιαστὴν τοῦ Ἀριστοφάνους ὡς ἑρμηνεία τῆς λέξεως πιλίδιον,[1] συχνότατα δὲ εὑρίσκεται εἰς τοὺς μεταγενεστέρους Βυζαντηνοὺς συγγραφεῖς καὶ λεξικογράφους, οἷον τὸν Θεοφάνην, Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον, Κεδρηνόν, Ἡσύχιον καὶ ἄλλους. Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν τύπον αὐτὸν φέρονται καὶ δύο ἄλλοι τύποι τῆς ἰδίας λέξεως, τὸ καμαλλαύκιον καὶ καμιλλαύκιον, ἦτο δὲ τόσον ἀδιάφορος ἡ χρῆσις τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τύπου, ὥστε οὐχὶ σπανίως παρατηρεῖται διαφορὰ γραφῆς εἰς τοὺς κώδικας.[2] Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, σύμφωνα πρὸς τὴν γραμματικὴν ἐξέλιξίν της, ἐλέγοντο οἱ συγκεκομμένοι τύποι καμελλαύκιν, καμαλλαύκιν καὶ καμιλλαύκιν.[3]

Προτοῦ προχωρήσωμεν εἰς τοὺς ἄλλους τύπους τῆς λέξεως, οἱ ὁποῖοι προέκυψαν ἐκ τούτων, ἂς εἴπωμεν ὀλίγα περὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς. Ὅτι ἡ λέξις εἶναι ξένη καὶ μάλιστα λατινική, τὸ εἶπαν οἱ Βυζαντηνοί. Ὁ Σουΐδας λέγει «Ῥωμαίων ἡ λέξις»,[4] ὁ δὲ Κεδρηνὸς «ἔστι δὲ καὶ ἑτέρα κατασκευὴ σπυρίδος ἀντὶ πίλου τῇ κεφαλῇ τιθεμένη, καλεῖται δὲ παρ᾽ Ἰταλοῖς κάμελα, ἐξ οὗ καὶ καμελαύκια».[5] Ὁ δεύτερος ἐπροχώρησεν ἀρκετὰ εἰπὼν καὶ τὴν πρωτότυπον λέξιν, ἐκ τῆς ὁποίας παρήχθη. Ἡμεῖς τοῦτο μόνον ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν ὅτι τὸ κάμελα δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλη λέξις παρὰ τὸ λατινικὸν camella, τὸ ὁποῖον ἦτο εἶδος κύλικος εὐχρήστου εἰς ὡρισμένας ἱεροτελεστίας,[6] ἑπομένως πρόκειται περὶ ἐσφαλμένης γραφῆς καὶ παρατονισμοῦ. Ὡρισμένον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς ὅμοιον πρὸς σκούφιαν ἢ ἄλλο παρόμοιον ὠνομάσθη καμέλλα ἕνεκα τῆς ὁμοιότητός του πρὸς τὴν camellam, ἐκ τούτου δὲ ἐσχηματίσθη τὸ καμελλαύκιον. Ὁ σχηματισμὸς ὅμως τοῦ ὀνόματος δὲν ἔγινεν εἰς τὴν ἑλληνικήν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι ἀνύπαρκτος ἡ παραγω-

[1] Ἀχαρν. 439.

[2] Πβ. Ἡσύχιον ἐν λέξει τιάρις καὶ κίδαρις, Ζωναρᾶν ἐν λέξει καυμασία, Σουΐδαν ἐν ἰδίῳ λήμματι καὶ ἐν λέξει σκιάδειον.

[3] Πβ. Θεοφάνην (ἔκδ. Βόννης) 198, 5. Πτωχοπρόδρομον (ἔκδ. Hesseling - Pernot) I, 171.

[4] Ἐν λέξει καμηλαύκιον.

[5] Βόνν. Α, 297, 14.

[6] Πβ. Ovid. Fast. 4,779 «Tum licet apposita velut cratere camella lac niveum potes purpureamque sapam». Πβ. καὶ Πολυδ. Ὀνομαστ. 10, 110.

γικὴ κατάληξις - αύκιον, ἀλλ᾽ εἰς τὴν λατινικὴν τῶν μεταγενεστέρων χρόνων.

Εἰς τὸ λατινικὸν γλωσσάριον τοῦ Δουκαγγίου εὑρίσκεται ἡ ἰδία λέξις ὑπὸ τοὺς ποικίλους τύπους camelaucium, camelaucus, camelaucum, camilaucium, calamaucus, calamauca καὶ calamaucum. Ἐκ τούτων οἱ τρεῖς πρῶτοι φαίνονται σχηματισμένοι ἀπ᾽ εὐθείας ἐκ τοῦ camella καὶ ἑπομένως πρέπει νὰ γράφωνται μὲ διπλοῦν l. Τὴν νέαν αὐτὴν γραφὴν ἀκολουθοῦμεν ἡμεῖς ἐνταῦθα, παρὰ τὴν ὁμόφωνον γραπτὴν παράδοσιν τῆς λατινικῆς καὶ ἑλληνικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν παρατηρεῖται ἡ γραφὴ δι᾽ ἁπλοῦ **λ**. Δύσκολον θὰ ἦτο, ἂν ὄχι ἀδύνατον, τὸ ἐπιχείρημα τῆς ἱστορικῆς ἑρμηνείας τῶν διαφόρων τούτων τύπων τοῦ μεταγενεστέρου λατινισμοῦ, δηλαδὴ πῶς ἐγεννήθησαν αἱ παραγωγικαὶ καταλήξεις -aucium, -aucus, -auca καὶ -aucum, πῶς ἐνεφανίσθη τὸ i παρὰ τὸ e εἰς τὸ camillaucium καὶ τέλος πῶς ἐπῆλθεν ἡ οὐσιώδης φωνητικὴ μεταβολὴ εἰς τοὺς τρεῖς τελευταίους calamaucus - auca - aucum, οἱ ὁποῖοι ἐτυμολογικῶς φαίνεται ὅτι δὲν ἠμποροῦν ν᾽ ἀποχωρισθοῦν ἀπὸ τοὺς πρώτους καὶ ὀφείλουν ἄρα νὰ γράφωνται καὶ οὗτοι μὲ l διπλοῦν Ἡμεῖς τοῦτο πρὸ παντὸς ὀφείλομεν νὰ γνωρίζωμεν ὅτι οἱ Βυζαντηνοὶ παρέλαβαν ἀπὸ τοὺς Λατίνους καὶ ὄχι ἀντιστρόφως καὶ πρὸς τούτοις ὅτι μερικοὶ τύποι τῆς ἑλληνικῆς ἐσχηματίσθησαν εἰς αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν ἐκ τῶν πρωτοτύπων λατινικῶν διὰ λόγους, τοὺς ὁποίους θὰ εἴπωμεν. Οὕτω ἔχομεν τὰ πρῶτα δάνεια καμελλαύκιον καὶ καμιλλαύκιον ἀπὸ τὸ camellaucium καὶ camillaucium. Οἱ τελευταῖοι ἐκ τοῦ cal - τύποι, ἐφόσον μᾶς εἶναι γνωστόν, δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν ἀντιστοίχους εἰς τὴν ἑλληνικήν, ἀλλ᾽ ἐὰν δὲν ὑπάρχουν τοιοῦτοι εἰς τὴν γραπτὴν παράδοσιν, δὲν ἕπεται ὅτι δὲν ὑπῆρχαν καὶ εἰς τὸν προφορικὸν λόγον. Οἱ νέοι ἑλληνικοὶ τύποι δὲν ἠμποροῦν νὰ ἐξηγηθοῦν ἄλλως παρὰ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοιούτων. Τοιουτοτρόπως ἐκ τοῦ *καλλαμαῦκος ἢ *καλλαμαύκα ἑρμηνεύεται τὸ ὑπὸ τοῦ Φωτίου ἐν λέξει κίδαρις ἀναφερόμενον καλλαμαύκιον ὡς νεώτερον παράγωγον εἰς - ιον κατ᾽ ἀναλογίαν τοῦ καμελλαύκιον. Σημειωτέον ὅτι ἡ γραφὴ αὕτη εἶναι τοῦ κώδικος, τὴν ὁποίαν οὐχὶ ὀρθῶς οἱ ἐκδόται μετέβαλαν εἰς καμελλαύκιον. Ἐξ ἐπιδράσεως τοῦ τύπου τούτου ἑρμηνεύεται τὸ **α** παρὰ τὸ **ε** εἰς τὸν τύπον καμαλλαύκιον, ἐξ ἐπιδράσεως δὲ τοῦ τελευταίου τούτου προέκυψεν ἐκ τοῦ *καλλαμαύκα τὸ καμαλλαύκα, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς τὸν Νικήταν Χωνιάτην. [1]

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ἐξελικτικὴ σειρὰ τῶν τύπων τούτων. Τὸ καμελλαύκιον δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν πρὸς τὸ camelus ὡς δῆθεν κατασκευαζόμενον ἀπὸ τρίχας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καμήλου, ὡς νομίζει ὁ Λέων Ἀλλάτιος [2],

[1] Βόνν. 622, 17.

[2] Du Cange, Glossarium mediæ et infimæ latinitatis ἐν λέξει camelaucium «nomen habet, ut ipse existimo, quidquid alii dicant, quod ex pilis camelorum ut plurimum texatur».

ἐπανέλαβε δὲ τελευταίως ὁ Cabrol [1]. Κατεσκευάζετο πρὸ παντὸς ἀπὸ μαλλιὰ προβάτου ὡς προχειρότερα ἐν Εὐρώπῃ καὶ εἰς τὰς χώρας τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Δὲν ἀποκλείεται βέβαια ἡ πιθανότης ὅτι καὶ αἱ τρίχες τῆς καμήλου ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς ὕλη, ὅπου ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρεθοῦν, καθὼς ἐπίσης καὶ τριχοφόρα δέρματα καὶ σπανιώτατα αἱ τρίχες τῆς ἀνθρωπίνης γενειάδος. Ὁ Θεοφάνης ἀναφέρων τὸ γεγονὸς τῆς ἐν Συρίᾳ ἀνταλλαγῆς Ἑλλήνων καὶ Ἀράβων αἰχμαλώτων ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε´ ἐπιφέρει «ἐπέτρεψεν ὁ Ἀβδελλᾶς τοὺς πώγωνας αὐτῶν ξυρισθῆναι καὶ γενέσθαι καμιλαύκια» [2]. Ἀλλὰ καὶ φυτικαὶ ὕλαι ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ καλύμματος τούτου ὅπως εἰς τὸ σημερινὸν ψαθάκι. Τοῦτο εἶναι προφανὲς ἐξ ὅσων λέγει ὁ Κεδρηνὸς ὅτι ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ὠνομάζετο κάμελα, ἐξ οὗ καὶ καμελλαύκιον, σπυρὶς ἀντὶ πίλου χρησιμοποιουμένη. Δὲν ἔχει λοιπὸν νὰ κάμῃ τίποτε μὲ τὴν ὕλην, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατεσκευάζετο, ἀλλὰ μόνον μὲ τὸ σχῆμα καθὼς ἐλέχθη. Ὁ παρασχετισμὸς πρὸς τὸ camelus προῆλθε προφανῶς ἀπὸ τὴν ὁμοηχίαν camella - camelus, ὅτε ἐλησμονήθη πλέον ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς γενέσεως. Εἶναι δὲ πολὺ παλαιὰ ἡ παρετυμολογία, διότι καὶ οἱ Βυζαντηνοὶ γράφοντες ἀνεξαιρέτως ὅλοι καμηλλαύκιον διὰ τοῦ **η** εἶχαν ὑπ᾽ ὄψιν τὸ ἑλληνικὸν κάμηλος. Τὴν γραφὴν ἀντικαθιστῶμεν διὰ τοῦ ι ὡς ἀπὸ τοῦ camillaucium.

Ἄλλη σειρὰ τύπων ἐγεννήθη ἐν τῇ μεσαιωνικῇ γλώσσῃ ἐκ παρετυμολογίας πρὸς τὸ κάλυμμα καὶ αὐχήν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἦτο πολὺ φυσική ἐφόσον περὶ καλύμματος τῷ ὄντι πρόκειται. Ὁ Ζωναρᾶς ἐν λέξει καυμασία ἑρμηνεύων τὸ καλυμμαύκιον λέγει «καλυμαύκιον λέγεται ἀπὸ τοῦ καλύπτειν τὸν αὐχένα», καίτοι ὅμως ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τὸ κάλυμμα γράφει δι᾽ ἁπλοῦ **μ**. Ἡ δὲ δευτέρα αἰτίαν ἔχει τὸ σχῆμα τοῦ καλύμματος. Τοῦτο δὲν μένει πάντοτε καὶ πανταχοῦ τὸ ἴδιον. Καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν συνέβη ὅ,τι γίνεται εἰς ὅλα ἐν γένει τὰ εἴδη τοῦ ἱματισμοῦ. Ταῦτα διὰ ποικίλους λόγους μεταβάλλουν σχῆμα καὶ ὕλην κατὰ καιρούς, διατηροῦν ὅμως τὸ πρῶτον ὄνομα, ὅπερ ἔχει σχέσιν ἐτυμολογικὴν πρὸς τὸ πρῶτον σχῆμα ἢ τὴν ὕλην. Τὸ καμελλαύκιον ἔχον σχῆμα σκούφιας ἢ σχῆμα κυλινδρικὸν καὶ ὑψηλὸν ἢ εἰς ὀξὺ ἀπολῆγον ἢ σφαιροειδὲς ἔλαβε καὶ μερικὴν εἰς τὸ κάτω μέρος πρόσθετον ἐπέκτασιν. Τοιοῦτον φαίνεται τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους. Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ζήνωνος ἡ βασίλισσα Ἀριάδνη ἐπεβουλεύθη τὴν ζωὴν τοῦ μαγίστρου Ἴλλου. Ὁ διαταχθεὶς νὰ προβῇ εἰς τὴν δολοφονίαν ἀπέτυχε νὰ ἐπιφέρῃ καιρίαν πληγὴν διὰ τοῦ ξίφους, ἀπέκοψε δὲ μόνον τὸ δεξιὸν ὠτίον, ὁ δὲ Ἴλλος «ἰαθεὶς τὴν πληγὴν ἐφόρει καμιλαύ-

[1] Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie, Paris 1909 ἐν λέξει camelaucum «sorte de coiffure originairement en poil de chameau comme l'indique l'étymologie».

[2] Βόνν. 687, 3.

κιν».[1] Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου φαίνεται ὅτι τὸ καμιλλαύκιν ἐκάλυπτεν ὄχι μόνον τὴν κεφαλήν, ἀλλὰ διὰ προσθέτου ἐξαρτήματος περιεκάλυπτε καὶ τὰ πλάγια μέρη μέχρι καὶ κάτω τῶν ὠτίων καὶ τὸν αὐχένα. Μετὰ τὴν παρετυμολογίαν πρὸς τὸ αὐχὴν ἐγεννήθη ὁ τύπος καλυμμαύχιον ἀντὶ καλυμμαυχένιον καθὼς θὰ ἐπερίμενέ τις. Ἡ παρετυμολογία συνετέλεσε ν᾽ ἀντικατασταθῇ ἁπλῶς τὸ **κ** ὑπὸ τοῦ **χ** χωρὶς ἄλλην μεταβολήν. Ἐκ τοῦ τύπου καλυμμαύχιον, ὅστις ἀπαντᾷ εἰς τὸν ὀνειροκρίτην Ἀχμέτ, ἐξηγεῖται τὸ καμελλαύχιον τοῦ Μεουρσίου, τοῦ ὁποίου ὁ συγκεκομμένος τύπος καμελλαύχιν εὑρίσκεται εἰς τὸν Πτωχοπρόδρομον,[2] τὸ εἰς τὸν κώδικα C τοῦ Γεωργίου Κωδινοῦ φερόμενον καμέλλαυχον[3] προϋποθέτον τὸν τύπον καμέλλαυκον ἐκ τοῦ camellaucum, τὸ παρὰ Goar φερόμεον καμιλλαύχιον,[4] ὅθεν τὸ δημῶδες καμιλλάχι παρὰ τῷ Κ. Σάθᾳ.[5] Τὸ δὲ καλλαμαύχιν τοῦ Πτωχοπροδρόμου[6] ἑρμηνεύεται ἐκ τοῦ καλλαμαύκιον τοῦ Φωτίου. Ἀποτέλεσμα τῆς παρετυμολογίας πρὸς τὸ αὐχὴν εἶναι καὶ μία οὐσιώδης σημασιολογικὴ ἐπέκτασις τῆς λέξεως, τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα. Ἐσήμαινε τότε ἡ λέξις καὶ τὸ ὑπὸ τῶν κληρικῶν ἐπὶ τοῦ καμελλαυκίου ἐπιρριπτόμενον κάλυμμα ἀπὸ μαλακὸν καὶ λεπτὸν ὕφασμα, τὸ ὁποῖον συνήθως τότε μὲν ἐλέγετο ἐπιρριπτάριον, τώρα δὲ λέγεται ἐπανωκαμίλλαυχον. Τὴν μαρτυρίαν περὶ τοῦ πράγματος μᾶς παρέχει ὁ Ἰσαὰκ Καθολικὸς ἐξ Ἀρμενίων προσελθὼν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ κατὰ Ἀρμενίων γράψας. «Οἱ ἐπίσκοποι αὐτῶν, λέγει, καὶ οἱ ἡγούμενοι οὐ μόνον ὅτι σκεπασμένοι λειτουργοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν καιρῷ τῆς λειτουργίας καὶ ἕτερα καμελαύκια βάλλουσι καὶ μετὰ δύο καμελαύκια λειτουργοῦσιν»[7]. Ἡ τοιαύτη ἐπέκτασις τῆς σημασίας ἦτο πολὺ φυσική, ἀφοῦ ὄντως τὸ ἐπανωκαμίλλαυχον καλύπτει καὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν αὐχένα μέχρι καὶ κάτω τῶν ὤμων. Τὴν σημασίαν αὐτὴν εὑρίσκομεν καὶ τὸν 16ον αἰῶνα εἰς τὸν συγγραφέα τῆς πατριαρχικῆς ἱστορίας μετὰ τὴν ἅλωσιν Μανουὴλ Μαλαξόν. Εἰς τὸ χωρίον «καὶ τὰ καμιλάχια ἡμῶν καὶ τὰ σωκαμίλαυχα ἔρριξαν κατὰ γῆς καὶ ἀσκεπεῖς ἡμᾶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐσφάλισαν»[8] τὰ καμιλλάχια σημαίνουν πάντως τὰ ἐπιρριπτάρια, ὡς φαίνεται καθαρὰ ἐκ τῆς ἀντιθέσεως αὐτῶν πρὸς τὰ σωκαμίλλαυχα ἤτοι τὰς συνήθεις σκούφιας τῶν κληρικῶν.

Ἄλλοι μεσαιωνικοὶ τύποι εἶναι τὸ καυμελλαύκιον καὶ καυμελλαύχιον, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκονται εἰς τὸν Ζωναρᾶν ἐν λέξει καυμασία κατὰ γραφὴν τοῦ κώδικος D, καὶ τὸ καυμελλαύνιον εἰς τὸν Μέγαν Ἐτυμολόγον.[1] Οἱ τύποι οὗτοι εἶναι ἀναμφιβόλως πλάσματα τῶν γραφόντων ἐξ ἐτυμολογικῆς συσχετίσεως πρὸς τὸ καῦμα καὶ ἐλαύνειν. «Ρωμαίων ἡ λέξις, ρηθείη δ᾽ ἂν καὶ ἑλληνιστὶ παρὰ τὸ καῦμα ἐλαύνειν» λέγει ὁ Σουΐδας ἐν λέξει καμηλαύκιον. Πρὸς ἑρμηνείαν τῆς ἐτυμολογικῆς πλάνης πρέπει νὰ εἴπωμεν μερικὰ καὶ περὶ τοῦ σχήματος τοῦ καμελλαυκίου.[2] Αἱ πληροφορίαι τῶν Βυζαντηνῶν περιστρέφονται εἰς δύο κύρια σχήματα ἀσχέτως πρὸς τὰς ἰδιαιτέρας ποικιλίας των. Τὸ πρῶτον εἶναι ἐκεῖνο, περὶ τοῦ ὁποίου εἴπαμεν ἀνωτέρω, τὸ κυλινδρικὸν καὶ ὑψηλὸν ἢ σφαιροειδές. Τοιοῦτον ἐννοεῖ καὶ ὁ Ἀχμὲτ λέγων «φορεῖ καλυμμαύχιον ἠμφιεσμένον ἀπὸ δέρματος αἰλούρου ἢ ἀλώπεκος ἢ τῶν ὁμοίων».[3] Τοῦτο κατὰ τὴν κατασκευὴν θὰ ἦτο ὅμοιον περίπου πρὸς τὸ σημερινὸν ἱερατικὸν καμιλλαύκιον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ χαρτόνιον περιενδυόμενον διὰ ἐριούχου ὑφάσματος τῆς λεγομένης τζόχας καὶ ὑπενδυόμενον διὰ τῆς λεγομένης φόδρας ἐκ βαμβακεροῦ ἢ μεταξωτοῦ ὑφάσματος. Τὸ τοῦ Ἀχμὲτ περιενδύετο διὰ μηλωτῆς ὡς καὶ σήμερον μερικῶν Καυκασίων ἐθνῶν. Τοιοῦτον εἶναι καὶ τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους διάλιθον κάλυμμα τοῦ βασιλέως τῶν Γότθων Τωτίλα.[4] Ἐκ τοῦ βασιλικοῦ τούτου καμελλαυκίου, τοῦ διὰ πολυτίμων λίθων κεκοσμημένου ὡς αἱ σημεριναὶ μίτραι τῶν ἀρχιερέων, ἐξηγεῖται διατί ἡ λέξις βραδύτερον ἐδήλωσε καὶ τὸ βασιλικὸν στέμμα, κάλυμμα σφαιροειδές, μὲ τὸ ὁποῖον εἰκονίζονται συνήθως οἱ Βυζαντηνοὶ βασιλεῖς εἴτε ἐπὶ τῶν νομισμάτων εἴτε εἰς ἄλλας εἰκόνας. Περὶ τοιούτων στεμμάτων πρόκειται ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Πορφυρογεννήτου «τὰ στέμματα, ἃ παρ᾽ ἡμῶν καμελαύκια ὀνομάζεται».[5] Ἐννοεῖ δὲ ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ χειρὸς ἀγγέλου σταλέντα εἰς τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον στέμματα, τὰ ὁποῖα ἀπέκειντο πάντοτε εἰς τὸ θυσιαστήριον τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ἐφοροῦντο ὑπὸ τῶν βασιλέων εἰς μεγάλας καὶ δημοτελεῖς ἑορτάς. Εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Θεοφάνους, ἔνθα ὁ λόγος περὶ καμελλαυκίων κατασκευσθέντων ἐκ τριχῶν γενειάδων, πρόκειται περὶ καλυμμάτων ὑψηλῶν «πήχεως μιᾶς ἥμισυ»[6], ὅπου ὁ λεγόμενος πῆχυς πάντως εἶναι μικρότερος τοῦ σημερινοῦ. Δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἂν τοιαῦτα ὑψηλὰ καλύμματα ἐννοῇ καὶ ὁ Νικήτας Χωνιάτης γράφων περὶ «τῶν μοναχῶν τῶν τὴν καμαλαύκαν χαλώντων μέχρι καὶ κάτω τῶν ὀφθαλμῶν καὶ γενειάδας

---

[1] Βόνν. 198, 5.
[2] Ἔκδ. Hesseling - Pernot I, 165.
[3] Περὶ κτισμάτων, Βόνν. 124, 18.
[4] Εὐχολόγιον, ἔκδ. Βενετίας 1730, σελ. 379.
[5] Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη Α, 209.
[6] Ἀνωτ. II, 261.
[7] Migne, Patrol. Graec. 132, 1236.
[8] Βόνν. 175.

---

[1] Σελ. 487.
[2] Περὶ τοῦ ζητήματος πβ. καὶ Γ. Σωτηρίου, Περὶ τῆς ἐξωτερικῆς περιβολῆς τῶν κληρικῶν, ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς Θεσσαλονίκης Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς Γ, 366 καὶ 548.
[3] Κεφάλ. 219.
[4] Βόνν. 353, 3.
[5] De administrando imperio Βόνν. 82, 11 καὶ 15.
[6] Βόνν. 687, 3.

ἐχόντων μεγάλας» [1]. Τὸ δεύτερον σχῆμα παρουσιάζει οὐσιώδη διαφορὰν φέρον πρὸς τὸ κάτω μέρος εὐρὺ γεῖσον. Τοιοῦτον ἐξάπαντος κάλυμμα ἐννοεῖ ὁ Ἀχμὲτ λέγων «καλυμμαύχιον ἔβαλεν εἰς σκέπην βροχῆς ἢ ἡλίου» [2], διότι κανένα κάλυμμα δὲν προστατεύει κατὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἢ τῆς βροχῆς ἄνευ γείσου καὶ μάλιστα εὐρέος. Πιθανῶς περὶ ὁμοίου πρόκειται καὶ ἐκεῖ, ἔνθα λέγει «φορεῖ καλυμμάχιον ἐκ τῶν συνήθως πᾶσι φορουμένων» [3]. Ὁμοίως μετὰ πολλῆς πιθανότητος δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τοιαῦτα καλύμματα ἐννοοῦνται εἰς τὸ χωρίον τῆς Ἐκθέσεως τοῦ Πορφυρογεννήτου «καμελαύκια ν΄» [4], ὅπου ὁ λόγος περὶ ἐξοπλίσεως δρόμωνος. Πρόκειται περὶ ἰδιαιτέρων καλυμμάτων μετὰ γείσου προστατευτικῶν κατὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιοῦντο ὑπὸ τῶν ναυτῶν, ὁσάκις οὗτοι διὰ λόγους ὑπηρεσιακοὺς ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ μένουν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐκτεθειμένοι εἰς τὸν ἥλιον, λ. χ. κατὰ τὴν κωπηλασίαν. Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Πτωχοπροδρόμου λεγόμενα «πιάσε ραβδίν, βάλε φωνήν, ρίψον τὸ καμελαύχιν» καὶ «τὸ καμελαύκιν στράβωσον, βρύξον καθάπερ λέων» [5] δὲν δυνάμεθα νὰ διίδωμεν ἂν πρόκειται περὶ τοῦ πρώτου ἢ τοῦ δευτέρου σχήματος. Πῖλον μετὰ γείσου εἶχεν ὑπ᾽ ὄψιν καὶ ὁ Σουΐδας, ὅστις ἑρμηνεύει τὴν λέξιν σκιάδειον διὰ τῶν ἑξῆς. «Κατασκεύασμά τι, ὅπερ ἐφόρουν αἱ κανηφόροι ἀπιοῦσαι εἰς τὰ ἐλευσίνια ἕνεκεν τοῦ μὴ καίεσθαι ὑπὸ τοῦ ἡλίου ἢ ὅπερ ἡμεῖς καμελαύκιον λέγομεν». Τὸ σχῆμα τοῦτο ἀκριβῶς ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ προσλάβῃ ἡ λέξις καὶ τὴν σημασίαν τῆς σκιάδος ἤτοι στοᾶς τινος θολωτῆς μετὰ εὐρέος γείσου. Ὁ Πορφυρογέννητος συχνάκις ἀναφέρει ἐν τῇ Ἐκθέσει τοιαύτην σκιάδα εὑρισκομένην εἰς μέρος τι τῆς αὐλῆς τῶν βυζαντιακῶν ἀνακτόρων. «Ὁ βασιλεὺς... κατέρχεται τὸ πούλπιτον καὶ ἵσταται ὑπὸ τὸ καμελαύκιον ἐν τῷ πορφυρῷ λίθῳ» [6]. Τοιαύτη σκιὰς ἔδωκεν ἀφορμὴν καὶ εἰς τὴν γένεσιν τοῦ τοπωνυμίου Καμελλαύκιον, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Γεώργιος Κωδινὸς ὡς ὑπάρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει [7]. Ἐκ τῆς σημασίας ταύτης ὁρμώμενοι καὶ οἱ ἐκδόται τοῦ Ἡσυχίου ἐπιτυχῶς διώρθωσαν τὴν γλῶσσαν «σκιάδιον· σκηνίκωμα, λαύκιον» εἰς «σκιάδειον· σκηνή, καμελαύκιον». Ἡ διόρθωσις θὰ ἦτο ἐπιτυχε-

[1] Βόνν. 622, 17. Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι ἐκ τοῦ δημωδεστέρου κειμένου τοῦ συγγραφέως, ἐνῷ τὸ ἀντίστοιχον τοῦ ἀρχαϊκωτέρου ἔχει ὡς ἑξῆς· «τῶν τὴν ἐρέαν τῆς κεφαλῆς μέχρι καὶ ρινὸς διαχαλώντων βαθυπωγώνων μοναστῶν», εἰς τὸ ὁποῖον φαίνεται ἡ ὕλη τοῦ καλύμματος. Περὶ τῶν δύο κειμένων τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἰδὲ Φ. Κουκουλὲν εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1917 ἐν τῷ περιοδικῷ Ἀθηνᾶ 30, 438.

[2] Κεφάλ. 219.

[3] Ἀνωτέρω.

[4] Βόνν. 670. 3.

[5] Ι, 165 καὶ 171

[6] Βόνν. 63, 11. Πβ. καὶ 11,2. 73, 9. 290, 2.

[7] Περὶ κτισμάτων, Βόνν. 124, 18.

στέρα, ἂν ἔγραφαν καμαλαύκιον ὡς ἀπαιτεῖ ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος ... κωμα, λαύκιον.

Τὸ ἰδιάζον λοιπὸν τοῦτο σχῆμα καὶ ἡ σημασιολογικὴ ἐξέλιξις ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Βυζαντηνοὺς νὰ παρετυμολογήσουν πρὸς τὸ καῦμα καὶ ἐλαύνειν καὶ νὰ πλάσουν τοὺς εἰρημένους τύπους, οἱ ὁποῖοι εἶναι βέβαιον ὅτι δὲν ἐλέγοντο ἢ τὸ πολὺ πολὺ ἐλέγοντο μόνον λογοπαικτικῶς.

Ἐξ ὅσων εἴπαμεν φαίνεται ὅτι τὸ καμελλαύκιον δὲν ἦτο κάλλυμα ἴδιον ὡρισμένης κοινωνικῆς τάξεως. Τὸ ἐφοροῦσαν καὶ βασιλεῖς καὶ κληρικοὶ καὶ λαϊκοί. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα περιωρίσθη ἡ χρῆσις του εἰς τοὺς κληρικοὺς ἀπὸ τῆς ἁλώσεως καὶ ἑξῆς, λέγεται δὲ σήμερον ὑπὸ τοὺς τύπους καμελλαύκι, καμελλαύχι, καμιλλαύκι, καμιλλαύχι, καλυμμαύκι καὶ καλυμμαύχι καὶ φέρει τὸ γνωστὸν νέον σχῆμα μετὰ γείσου εἰς τὸ ἄνω μέρος. Πῶς καὶ πότε ἐγεννήθη τοῦτο εἶναι ἄλλο ζήτημα.

Λ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΕΛΛΗΝΑΣ ΙΑΤΡΟΥΣ

ΤΩι ΕΠΙΦΑΝΕΣΤΑΤΩι ΦΙΛΟΛΟΓΩι
ULRICH v. WILAMOWITZ - MOELLENDORFF
ΟΓΔΟΗΚΟΝΤΑ ΕΤΗ ΓΕΓΟΝΟΤΙ

Γαλ. τόμ. Η΄, σ. 341 «ἐθεασάμην δὲ καὶ ἄλλους ἀπὸ τοῦ στόματος κοιλίας ἐπιληπτικῶς σπωμένους, ὁπότε σφοδρῶς ἠπέπτησαν ἢ οἴνου πλέονος ἀκρατεστέρου πίνοιεν κτλ.».

Γράφε «ἐθεασάμην δὲ καὶ ἄλλους ἀπὸ τοῦ στόματος ⟨τῆς⟩ κοιλίας ἐπιληπτικῶς σπωμένους, ὁπότε σφοδρῶς ἀπεπτήσειαν ἢ οἴνου πλέονος (ἤ: πλείονος) ἀκρατεστέρου πίοιεν». Ταῦτα παραλαβὼν ὁ Ἀέτιος κατεχώρισεν ἐν τῷ Θ΄ λόγῳ αὐτοῦ σ. 309, 23 κἑξ. «ἐθεασάμην δὲ καὶ ἄλλους ἐπὶ στόματος κοιλίας ἐπιληπτικῶς σπωμένους, ὁπότε σφοδρῶς ἀποπτύσειαν ἢ οἶνον πλείονα ἀκρατέστερον πίοιεν κτλ.». Ὁ ἐκδότης τοῦ Θ΄ λόγου τοῦ Ἀετίου Σ. Ζερβὸς ἀντὶ τοῦ φερομένου ἐν τοῖς χειρογράφοις «ἐπὶ στόματος» ἔγραψεν «ἐπὶ στόματι» ἐγὼ δὲ διώρθωσα κατὰ τὸν Γαληνὸν «ἀπὸ στόματος». Ἔτι δ' ἔγραψα «ἀπεπτήσειαν» ἀντὶ τοῦ «ἀποπτύσειαν» ἴδ. τὰς ἐμὰς «Παρατηρήσεις εἰς τὸν Θ΄ λόγον τοῦ Ἀετίου» ἐν τῇ «Βυζαντίδι» τόμ. Β΄, σ. 527.

Γαλ. τόμ. Ι΄ σ. 72 «μήκων ἡ μέν τις ῥοιὰς ὀνομάζεται, διότι ταχέως αὐτῆς ἀπορρεῖ τὸ ἄνθος, ἡ δέ τις ἥμερος, ἐπειδὴ κηπεύεται» καὶ σ. 73 «ταύτης τῆς μήκωνος ὁ ὀπὸς ἀπορρεῖ, διὸ δὴ καί τινες ὀνομάζουσιν αὐτὴν ῥοιάδα».

Ἐν ἀμφοτέροις τούτοις τοῖς χωρίοις ἀναγκαίως ἔχει νὰ γραφῇ «ῥυὰς» καὶ «ῥυάδα» ἀντὶ τοῦ «ῥοιὰς» καὶ «ῥοιάδα», διότι, ὡς λέγει ὁ Γαληνός, τῆς μὲν τῶν μηκώνων «ἀπορρεῖ τὸ ἄνθος», τῆς δὲ «ὁ ὀπὸς ἀπορρεῖ». Οὐκ ὀρθῶς δὲ φέρεται καὶ παρὰ τῷ Θεοφράστῳ Περὶ φ. ἱστ. Θ΄, 12, 3 «ἑτέρα δὲ μήκων ῥοιὰς καλουμένη». Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου κατεχωρίσθη ἡ ἡμαρτημένη γραφή: «ῥοιὰς ap. Theophr. H. pl. 9, 12, 4, est species papaveris agrestis: «Μήκων ῥοιάς. Papaver sativum, Diosc. Notha p. 466 (4,65)». Boiss.». Παρὰ δὲ τῷ Διοσκορίδῃ τόμ. Β΄. σ. 217 Wellm. κεῖται «μήκων ῥοιάς. ὠνόμασται διὰ τὸ ταχέως τὸ ἄνθος ἀποβάλλειν» καὶ «(63 RV): μήκων ῥοιάς· οἱ δὲ ὀξύγονον κτλ.». Ὑποσημειοῦται δ' ὁ Wellmann «μήκων ῥυὰς N.». Φέρεται δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἀετίῳ Α΄, σ. 17 β΄ «τῆς δὲ ῥοιάδος κλπ.». Ἀλλ' ἐγὼ ἀδυνατῶ νὰ νοήσω, διατὶ ἡ μὲν ἄμπελος ἡ μὴ συνέχουσα τὸν καρπὸν καλεῖται ῥυάς, ἡ δὲ μήκων, ἧς ἀπορρέει τὸ ἄνθος,

καὶ ἡ μήκων, ἧς ἀπορρέει ὁ ὀπός, λέγεται ῥοιάς. Ὀρθῶς ἐν τοῖς Γεωπονικοῖς Ε΄, 39 κεῖται «περὶ ῥυάδων ἀμπέλων· τὰς ῥυάδας ἐκ τῶν φύλλων δοκιμάσεις... ἐκλήθησαν δὲ ῥυάδες αἱ μὴ συνέχουσαι τὸν καρπόν, ἀπὸ τοῦ ῥεῖν». Ὀρθῶς δὲ γράφεται «ῥυὰς ἄμπελος» καὶ παρὰ τῷ Θεοφράστῳ Περὶ φ. ἱστ. Δ΄, 14, 6 καὶ Περὶ φ. αἰτ. Ε΄, 9, 13. Προσημειωτέον δὲ ὅτι καὶ τὸ οὐσιαστικὸν ὄνομα ῥυὰς ἀπαντᾷ ἐνίοτε κακῶς γεγραμμένον ῥοιὰς ἐν ἀντιγράφοις, ἐν δὲ τῷ Ις΄ λόγῳ τοῦ Ἀετίου σ. 153 ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «ῥυάδας ἐπακολουθεῖν» φέρεται «ῥοιὰς ἐπακολουθεῖν». Ἴδ. τὰ γεγραμμένα ἐν ταῖς ἐμαῖς Adnot. σ. 35 - 36.

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 72 «καὶ μὴν καὶ δύο ἐπ' αὐταῖς εἰσὶν ἕτεραι μήκωνες ἄγριαι, ἡ μὲν οἷον ἐγκαθημένην ἔχουσαν τὴν κωδύαν, ἡ δὲ ἐπιμηκεστέραν μὲν ταύτης, ὅλη δ' αὐξανεστέρα καὶ αὐχμηροτέρα».

Ἀντὶ τοῦ ἄλλως ἀνυπάρκτου «αὐξανεστέρα» γραπτέον ἴσως «εὐαυξεστέρα». Τοῦ συγκριτικοῦ εὐαυξέστερος ποιεῖται χρῆσιν ὁ Ἀριστοτέλης Περὶ ζῴων μορ. Γ΄, 12, 4 «εὐαυξέστερον ἔχει κατὰ μῆκος (τὸν σπλῆνα)» καὶ ὁ Θεόφραστος Περὶ φ. αἰτ. Α΄, 8, 4 «εὐαυξέστερα γὰρ τὰ θήλεα τῶν ἀρρένων». Ἐν δὲ τοῖς Γεωπονικοῖς Ι΄, 57, 9 ἐξέδωκεν ὁ Beckh «εὐαυξότερον γίνεσθαι τὸ φυτὸν» μετὰ τῆς ὑποσημειώσεως «εὐαυξότερον F εὐαυξέστερον L». Ὁ ἐκδότης, οἴνου παρόντος, ὄξος ἠράσθη λαβεῖν· τοῦ ἐπιθέτου εὐαυξὴς τὸ ὁμαλῶς ἔχον παραθετικὸν εἶνε εὐαυξέστερος, ὀρθῶς δ' ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου λέγεται ὅτι τὸ εὐαυξότερον εἶνε comparativi forma suspecta. Τὸ δὲ ὑπερθετικὸν εὗρον παρὰ τῷ Ὀρειβασίῳ τόμ. Ε΄, σ. 243, 13 (=CMG VI 3, σ. 172, 23) καὶ παρὰ Παύλῳ τῷ Αἰγινήτῃ Α΄, 61 (CMG IX 1, σ. 40, 20) «τὰς δὲ τῆς κεφαλῆς τρίχας εὐαυξεστάτας καὶ μελαίνας καὶ πολλὰς ἔχει».

Γαλ. τόμ. Ι΄. σ. 73 «ἐπιπάττουσιν αὐτὴν (τουτέστι τὴν μήκωνα) τοῖς τε διὰ μέλιτος πέμμασι καὶ ἰτρίοις καὶ τοῖς ἄρτοις».

Γράφε «καὶ ⟨τοῖς⟩ ἰτρίοις». Γνωστὸν δ' εἶνε ὅτι ὑπὸ τοῦ Ἀλκμᾶνος οἱ τοιοῦτοι ἄρτοι λέγονται μακωνίδες.

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 251 «νεωτεροποιεῖν τοὺς πεπονθότας τόπους». σ. 254 «ἐκκόπτειν κελεύει τὰ κωλύοντα τὴν σύμφυσιν αἴτια καὶ νεωτεροποιεῖν». σ. 257 «νεωτεροποιεῖν τοὺς ἡλκωμένους τόπους ἀξιοῖ». σ. 258 «ἀλλὰ τοί γ' ἐν τῷ νεωτεροποιεῖν αὐτοῦ τὰ χείλη περικόπτοντας». σ. 262 «ἢ ἐκκόψουσι καὶ νεωτεροποιήσουσι καὶ συνάξουσιν ὡς εἰς κόλλησιν».

Ἐπειδὴ τὸ «νεωτεροποιεῖν» οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ νεωτέροις πράγμασιν ἐπιχειρεῖν, νεωτερίζειν, καινοτομεῖν, ἴσως δὲν εὐαρμοστεῖ τὸ ῥῆμα τοῦτο ἐν τοῖς καταλεχθεῖσι χωρίοις τοῦ Γαληνοῦ ἀλλὰ γραπτέον εἶνε ἀντ' αὐτοῦ σ. 251, 254, 257 καὶ 258 νεαροποιεῖν, ἐν δὲ σ. 262 νεαροποιήσουσι.

Ποιοῦνται δὲ χρῆσιν τοῦ ῥήματος τούτου οἱ ἰατροί, οἷον ὁ Σωρανὸς CMG IV σ. 119, 24 «σπόγγων... νεαροποιουμένων καὶ συνεχέστερον», ὁ Ῥοῦφος παρὰ τῷ Ὀρειβασίῳ τόμ. Β΄, σ. 217, 1 «ἀποσμήχει καὶ νεαροποιεῖ τὰ κοιλώματα», ὁ Ἄντυλλος καὶ ὁ Ἡλιόδωρος παρὰ τῷ αὐτῷ τόμ. Γ΄, σ. 615 - 616 «τοῖς ὄνυξιν ἀναξάναντες νεαροποιήσομεν τὸ ἕλκος», ὁ Ὀρειβάσιος τόμ. Δ΄, σ. 475, 7 «αἱ γὰρ νεαροποιούμεναι ῥαγάδες ὑγιάζονται ταχέως», ὁ Ἀέτιος ϛ΄, σ. 102 α΄ «ῥυπαρὸν δὲ ἔριον ἔλαιον (γρ. ἐλαίῳ) δευθὲν ἐπιτιθέσθω τῷ βρέγματι καὶ συνεχέστερον νεαροποιείσθω» καὶ Η΄, σ. 177 α΄ «ἡ δὲ... κηρωτὴ καθ᾽ ἑκάστην νεαροποιείσθω» καὶ ΙΕ΄, σ. 15, 5 «νεαροποιεῖν τὴν ἐμβροχὴν» κλπ. Ὀρθῶς ἔχει τὸ νεωτεροποιεῖν παρὰ τῷ Ἱπποκράτει Ἀφορ. τόμ. Γ΄, σ. 711 Kühn «τὰ κρινόμενα καὶ τὰ κεκριμένα ἀρτίως μὴ κινέειν, μηδὲ νεωτεροποιέειν μήτε φαρμακίῃσι κτλ.», καὶ τὸ παθητικὸν παρὰ τῷ αὐτῷ τόμ. Γ΄, σ. 429 «τοσοῦτον τῆς νόσου καὶ ἑκάστης καταστάσιος πρὸς ἀλλήλας, ὅταν μή τι νεωτεροποιηθῇ ἐν τῷ ἄνω εἴδει».

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 257 «παραπλήσια τοῖς νεοτρώτοις ἀπεργασάμενος ἐναίμους ἰᾶσθαι».

Γράφε «ἐναίμως ἰᾶσθαι», ὡς φέρεται ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι «ἐναίμως ἰᾶσθαι δύναταί τις» καὶ σ. 251 «πάλιν ἐναίμως ἰᾶσθαι» καὶ σ. 258 «ἢ οὐ τοῦτ᾽ ἐστὶ τὸ ἐναίμως ἰᾶσθαι»; καὶ «συμφύσεις ἐναίμως». Πρβ. καὶ Ἄντυλλ. παρὰ τῷ Ὀρειβ. τόμ. Δ΄, σ. 16, 12 «ἐναίμως τε ἄξομεν» καὶ σ. 31, 3 «ἐναίμως ἡμῶν ἀγόντων» καὶ σ. 42, 9 «ἄγομεν δὲ ἐναίμως τοὺς κιρσουλκηθέντας» καὶ σ. 465, 9 «ἐναίμως ἀκτέον». Παῦλ. Αἰγιν. ϛ΄, σ. 406 Br. «ἐναίμως θεραπεύειν».

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 354 «ἆρ᾽ οὖν, ἔφην, ἐθεάσω σύ ποτε φλαιγμαῖνον ἕλκος ὄξει δριμυτάτῳ μετὰ Γλαυκίου θεραπευθέν;» καὶ «ἀλλὰ τῇ μὲν πρώτῃ τῶν ἡμερῶν ὄξει χρήσομαι μετὰ Γλαυκίου».

Γραπτέον ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χωρίοις «μετὰ γλαυκίου»· πρβ. σ. 954 «ἀγαθὸν δὲ φάρμακον εἰς ταῦτα καὶ τὸ γλαύκιον αὐτό τε καθ᾽ ἑαυτὸ καὶ δι᾽ ὀξυκράτου λυθὲν» καὶ σ. 955 «ἀλλὰ τοῦτό γε τὸ διὰ γλαυκίου φάρμακον οὐκ οἰδήματα μόνον ἀλλὰ καὶ πολὺ δὴ μᾶλλον αὐτῶν ἐρυσιπέλατά τε ⟨καὶ⟩ τὰς φλεγμονὰς ἀρχομένας ἰᾶται, κτλ.». Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς χωρίοις ὁ λόγος εἶνε περὶ τοῦ γλαυκίου, οὐχὶ δὲ περὶ τοῦ ἐμπειρικοῦ ἰατροῦ Γλαυκίου, ὃν μνημονεύει ὁ Γαληνὸς τόμ. Ι΄, σ. 142 »ὅ τε Μηνόδοτος καὶ Σεραπίων καὶ Θεοδᾶς καὶ Γλαυκίας, Ἀπολλώνιός τε καὶ Καλλικλῆς καὶ Διόδωρος καὶ Ἡρακλείδης καὶ Λύκος εἰς ἅπαντες ὑπάρχουσιν ᾗ ἐμπειρικοί», καὶ τόμ. Ιϛ΄, σ. 1, 196, 325, καὶ τόμ. ΙΖ΄, α΄ σ. 794. Ἐν δὲ τόμ. ΙΓ΄, σ. 835 καταλέγεται ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ καὶ τροχίσκος «Γλαυκίου πολύχρηστος», ἐν δὲ τόμ. ΙΒ΄, σ. 743 ἀναγράφονται «ἐπιχρίσματα πρὸς περιωδυνίας, οἷς ἐχρήσατο Γλαῦκος», ἴσως δὲ πρέπει καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ νὰ ἀναγνωσθῇ

«οἷς ἐχρήσατο Γλαυκίας». Ἀλλ᾽ ἐν τῇ τοῦ Pauly Realenc.^{2} VII 1, σ. 1421 νομίζεται ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ μνημονευόμενος Γλαῦκος εἶνε ἴσως ὁ ἰατρὸς Γλαῦκος, περὶ οὗ γίνεται λόγος ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐν τοῖς Ὑγιεινοῖς παραγγέλμασι.

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 355 «κοπτομένη τε καὶ διακοσκινομένη λεπτοτάτῳ κοσκίνῳ».

Γράφε «καὶ διακοσκινευομένη λεπτοτάτῳ κοσκίνῳ». Ἴδ. νέαν ἔκδ. τοῦ Ἑλλ. Λεξ. Lidd.-Sc. καὶ παρατήρ. εἰς τόμ. Ι΄, σ. 397.

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 364 «καὶ χωρὶς δὲ τοῦ πυρὸς οὔτε λίμνη τις ἐγγὺς οὔθ᾽ ἕλκος οὔτε ποταμὸς ἀξιόλογος οὐδαμόθι τοῦ κόλπου».

Προφανὲς ἁμάρτημα εἶνε τὸ «οὔθ᾽ ἕλκος» ἀντὶ τοῦ «οὔθ᾽ ἕλος». Ὀρθῶς ἔχει ἡ Λατινικὴ μετάφρασις nec palus.

Αὐτόθι «τῶν δ᾽ ἀρκτικῶν πνευμάτων ἁπάντων ἄχρι δύσεως θερινῆς ὁ Βεσουβηνὸς λόφος πρόβλημ᾽ ἐστί».

Οὐχὶ «Βεσουβηνὸς» ἀλλὰ «Βεσουβῖνος» εἶνε κατὰ τὴν νενομισμένην τῶν παλαιῶν χρῆσιν τὸ ὀρθῶς ἔχον. Πρβ. τὰ ὑπ᾽ ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν Byz.-neugr. Jahrb. τόμ. ϛ΄, σ. 234 - 5.

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 397 «κόψας καὶ διασείσας τὸ εὐφόρβιον».

Γραπτέον «διασήσας» ἀντὶ τοῦ «διασείσας». Οὐχὶ σπανίως ἐν τοῖς ἀντιγράφοις μετεβλήθη τὸ ῥῆμα σήθειν - σήθεσθαι καὶ τὰ σύνθετα ἀποσήθειν - ἀποσήθεσθαι καὶ διασήθειν - διασήθεσθαι εἰς τὸ σείειν - σείεσθαι καὶ ἀποσείειν - ἀποσείεσθαι καὶ διασείειν - διασείεσθαι. Διέλαβε δὲ περὶ τῆς μεταβολῆς ταύτης ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μου Κ. Κόντος ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι Ἀθηναίῳ τόμ. Ζ΄, σ. 240 κἑξ., ὅστις ἔγραψε «διασήσας» ἀντὶ τοῦ «διασείσας» παρὰ τῷ Διοσκορίδῃ τόμ. Α΄, σ. 252 Kühn καὶ παρὰ τῷ Ὀρειβασίῳ τόμ. Β΄, σ. 227, 8 καὶ σ. 260, 5, καὶ «σήθεται» ἀντὶ τοῦ «σείεται» παρὰ τῷ αὐτῷ τόμ. Β΄, σ. 364 καὶ «ἀποσεσησμένα» ἀντὶ τοῦ «ἀποσεσεισμένα» παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΒ΄, σ. 218. Φέρεται δ᾽ ἡ ἡμαρτημένη γραφὴ καὶ παρὰ τῷ Ἀετίῳ Η΄, σ. 168 α΄ «λινοσπέρματος κεκομμένου καὶ σεσεισμένου», ἔνθα γραπτέον «σεσησμένου». Τὸ δὲ παρὰ τῷ Γαλ. τόμ. ϛ΄, σ. 881 ἁπαντῶν «ὑποσείσας τὸ λεπτότατον ἄλευρον κτλ.» ἐνόμισεν ὁ Κόντος ὅτι εἶνε πιθανώτατα πλημμελὴς ἀνάγνωσις τοῦ «ὑποσήσας» ἢ μᾶλλον «ἀποσήσας». Νῦν δ᾽ ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει τοῦ Γαληνοῦ CMG V 4, 2, σ. 217, 17 ἐγράφη ἐκ κωδίκων «ὑποσήσας» («ὑποσήσας WA ὑποσείσας POrib.» ὑποσημ. τοῦ ἐκδότου), ἀλλ᾽ ἠγνοήθη ὁ Κόντος, ὡς ἠγνοήθη καὶ ὁ Κοραῆς καὶ ἄλλοι ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν τοῦ V 4, 2 τόμου τοῦ CMG (ἴδ. τὰ ὑπ᾽ ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν Byz.-neugriech. Jahrb. τόμ. ϛ΄, σ. 225 - 236). Σημειωτέον δ᾽ ὅτι ὁ Κόντος διώρθωσε πλεῖστα χωρία

τοῦ Γαληνοῦ καὶ ἄλλων ἰατρῶν ἐν τῷ Ε΄ τόμῳ τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ καὶ ἐν τοῖς περιοδικοῖς συγγράμμασιν Ἀθηναίῳ καὶ Ἀθηνᾷ καὶ ἐν τῇ Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου. Καθῆκον δὲ πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἔχουσιν οἱ νεώτεροι ἐκδόται ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων νὰ λαμβάνωσι πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὰς ἐργασίας τῶν νέων Ἑλλήνων φιλολόγων, ἵνα μὴ λέγηται καὶ νῦν τὸ ἄλλοτέ ποτε κυκλούμενον Graeca sunt, non leguntur. Περὶ δὲ τοῦ φερομένου παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. Ι΄, σ. 887 «ἔστι δὲ ὑπόσεισμα λιβανωτοῦ τὸ φάρμακον τοῦτο» καὶ τόμ. ΙΒ΄, σ. 722 «ἰστέον ὅτι καλοῦσιν ἰδίως μάνναν τὸ ὑπόσεισμα τοῦ ὑποτεθρυμμένου κατὰ τὰ μεγάλα φορτία λιβάνου» ἔγραψεν ὁ Κόντος ὅτι δύναται εὐκόλως νὰ νοηθῇ ἐκλαμβανόμενον ἀντὶ τοῦ ὑποσεσεισμένου, τουτέστιν ἐκ τῆς σείσεως κατενηνεγμένου ἢ καταπεπτωκότος. Ἀλλ᾽ ἔχω νὰ παρατηρήσω ὅτι «ὑπόσεισμα» ἀναγινώσκεται καὶ ἐν τόμῳ ΙΗ΄, α΄, σ. 341, ἀλλὰ ἐν τόμῳ ΙΓ΄, σ. 784 ἀπαντᾷ «καλοῦσι γὰρ οὕτω τὸ ἀπόσεισμα τοῦ λιβανωτοῦ». Νομίζω δ᾽ ὅτι ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ καὶ ἐν τοῖς μνημονευθεῖσι τρισὶν ἄλλοις τοῦ Γαληνοῦ μεταβλητέον εἶνε τὸ «ἀπόσεισμα» καὶ τὸ «ὑπόσεισμα» εἰς τὸ «ἀπόσησμα». Γραπτέον δὲ εἶνε καὶ παρὰ τῷ Ἀετίῳ Ζ΄, σ. 130 β΄ «τὸ γὰρ ἀπόσησμα τοῦ τεθραυσμένου... λιβάνου κτλ.» ἀντὶ τοῦ ὑπόσησμα. Παρὰ δὲ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΒ΄, σ. 422 φέρεται «σταφίδα ἀγρίαν κεκομμένην καὶ σεσημμένην». Ἐπειδὴ δὲ τὸ «σεσημμένην» οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ σημαίνῃ ἢ σεσηπυῖαν, ὁ δὲ Γαληνός, ὡς νομίζω, νοεῖ σταφίδα ἀγρίαν κεκομμένην καὶ κεκοσκινευμένην, γραπτέον εἶνε «σεσησμένην». Ἱκανὰ δὲ μαρτύρια τῆς μετοχῆς σεσησμένος κατέλεξεν ὁ Κόντος ἐκ τοῦ Διοσκορίδου καὶ τοῦ Γαληνοῦ ἐν τῷ Ἀθηναίῳ τόμ. Ζ , σ. 241-243. Πλὴν δὲ τοῦ ῥήματος σήθω καὶ τῶν μετ᾽ αὐτοῦ συνθέτων, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος, ἀπαντᾷ παρὰ τοῖς ἰατροῖς καὶ τὸ ῥῆμα σάω-σῶ καὶ τὰ σύνθετα διαττάω-διαττάομαι καὶ προδιαττάω καὶ συνδιαττάω. Μετέπεσε δ᾽ ἐνίοτε τὸ διαττᾶν εἰς τὸ διάττειν (ἴδ. Θησαυρὸν τοῦ Στεφάνου ἐν λ. διαττάω καὶ Κόντον ἐν τῷ Ἀθηναίῳ τόμ. ϛ΄, σ. 434-5). Τοῦ δὲ ἁπλοῦ ῥήματος τάω (ττάω) ἡ μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου εἶνε ἐττημένος (ἐττημένα Φερεκρ. παρὰ τῷ Ἡσυχίῳ καὶ τῷ Φωτίῳ = Ι 203 Κ.). Παρὰ δὲ τῷ κωμικῷ Ἀντιφάνει κεῖται ἡ παθητικὴ μετοχὴ τοῦ παρακειμένου ἐξηττημένη, ἀλλ᾽ ἐν τῇ Ausf. Gramm. d. griech. Spr. τῶν Kühner καὶ Blass τόμ. Β΄, σ. 533 μεταγράφεται ἐξεττημένη. Ἐν ἐπιγραφῇ δὲ (IG. [2]II, 463, 83) ἀνεγνώσθη «γῆς δι[η]τ[τ]η[μέν]ης», ἀλλ᾽ ὁ Β. Λεονάρδος ἔγραψε δι[ε]τ[τ]η[μέν]ης, ὡς καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ Ἀμφιαρείου «γ[ε]ῖ δι. (=Ε)ττημέν[ε]ι» (ἴδ. Ἀρχ. Ἐφ. 1919, σ. 68-69 καὶ 1922, σ. 109-110). Παρὰ δὲ τῷ Γαληνῷ ἀναγινώσκεται τόμ. ΙΔ΄, σ. 86 διηττημένα καὶ σ. 87 διηττημένων καὶ παρὰ τῷ Ὀρειβασίῳ τόμ. Β΄, σ. 472 διηττημένῃ καὶ τόμ. Γ΄, σ. 604 διηττημένῳ. Ἴσως δὲ θὰ ἔπρεπε καὶ ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις

νὰ ἀποκατασταθῇ ὁ ὀρθῶς ἔχων τύπος διεττημένα καὶ διεττημένων καὶ διεττημένῃ καὶ διεττημένῳ, ἂν μὴ ἠδύνατό τις νὰ ὑπολάβῃ ὅτι τὸ ῥῆμα ἔλαβε χρονικὸν ἀναδιπλασιασμόν, διότι κακῶς ἐνομίσθη ὅτι ἦτο δι-αττάω ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ δια-ττάω. Συνώνυμα δὲ τῷ σῶ ἢ τῶ καὶ σήθω εἶνε τὰ ῥήματα σινιάζω καὶ κοσκινίζω (ὃ καὶ νῦν ἔτι εἶνε ἐν χρήσει) καὶ κοσκινεύω. Ἔχω δὲ νὰ παρατηρήσω ὅτι παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΔ΄, σ. 267 εἶνε ἐκδεδομένον «κοσκινέειν κοσκίνῳ», ἀλλ᾽ ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου νομίζεται τυπογραφικὸν ἁμάρτημα ἀντὶ τοῦ «κοσκινεύειν κοσκίνῳ». Ἐν δὲ τόμ. Ι΄, σ. 355 κεῖται «κοπτομένη τε καὶ διακοσκινομένη λεπτοτάτῳ κοσκίνῳ», ὅπερ πάντως εἶνε ἡμαρτημένη γραφὴ ἀντὶ τοῦ διακοσκινευομένη λ. κ.». Φέρεται δὲ τὸ διακοσκινεύω τόμ. ΙΔ΄, σ. 293 «πάλιν ἐπικόπτειν καὶ διακοσκινεύειν πολλάκις». Ἐγνώσθη δὲ ἤδη τὸ ῥῆμα κοσκινεύω-κοσκινεύομαι καὶ ἐκ παπύρων, ἐν οἷς ἀπαντῶσι καὶ τὰ ὀνόματα κοσκινευτήριον, κοσκινευτὴς καὶ κοσκινευτικόν.

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 405 «ἄδηκτος δὲ ὁ γλυκὺς οἶνος παντάπασιν, οἷος ὁ Θηραῖός τε καὶ Σκυβελίτης ἐστὶ καὶ μετ᾽ αὐτοὺς ὁ καρύϊνος καλούμενος».

Ἀναγκαίως ἔχει νὰ προστεθῇ τὸ ἄρθρον πρὸ τοῦ Σκυβελίτης, τουτέστιν «ὁ Θηραῖός τε καὶ ⟨ὁ⟩ Σκυβελίτης». Ὡσαύτως δὲ προσέθηκα τὸ ἄρθρον πρὸ τῆς αὐτῆς λέξεως καὶ ἐν τόμ. ΙΕ΄, σ. 632 «γλυκεῖς γοῦν οἶνοι διαφερόντως εἰσὶν ὁ Θηραῖος καὶ ⟨ὁ⟩ Σκυβελίτης». Πρβ. τόμ. ϛ΄, σ. 337 «οἷος καὶ ὁ Σκυβελίτης καὶ ὁ Θηραῖος» καὶ σ. 800 «ὅ τε Σκυβελίτης καὶ ὁ Θηραῖος» καὶ «ὁ Θηραῖός τε καὶ ὁ Σκυβελίτης» καὶ τόμ. Ι΄, 833 «ὁ Σκυβελλίτης (Σκυβελίτης) καὶ ὁ Θηραῖος». (Περὶ τῶν οἴνων τούτων ἴδ. τὰ γεγραμμένα ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐν Adnot. σ. 50 καὶ σ. 68-69). Ἔτι δὲ γραπτέον ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ «καὶ μετ᾽ αὐτοὺς ὁ Καρυηνὸς καλούμενος», περὶ οὗ οἴνου ἴδ. τὰς αὐτὰς Adnot. σ. 53-55, καὶ ἃ ἔγραψα ἐν Byz.-neugriech. Jahrb. VI, σ. 234-5.

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 405 «τὸν Ἄνδρωνος ἢ τὸν Πασίωνος ἀντ᾽ αὐτοῦ περιλαμβάνειν (δηλ. τροχίσκον)».

Οὐχὶ περιλαμβάνειν ἀλλὰ παραλαμβάνειν εἶνε ἡ γνησία γραφή. Παρ᾽ Ἀλεξάνδρῳ τῷ Τραλλιανῷ τόμ. Α΄, σ. 515 Puschm. φέρεται «σπουδάζειν παραλαμβάνειν τὴν φλεβοτομίαν» καὶ τόμ. Β΄, σ. 239 «πυρίας τὰς πραεῖς (γρ. πραείας) ἔξωθεν παραλαμβάνειν», ἀλλ᾽ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χωρίοις ὑπάρχει καὶ ἡμαρτημένη γραφὴ περιλαμβάνειν. Παρὰ δὲ τῷ Ἀετίῳ Ιϛ΄, σ. 91,1 ἐξέδωκεν ὁ Ζερβὸς «διαθέσεις τε τῶν ἄκρων περιλαμβανέσθωσαν», ἐγὼ δ᾽ ἔγραψα «διαδέσεις τε τῶν ἄκρων παραλαμβανέσθωσαν» (κῶδ. Β παραλαμβανέσθωσαν· ἴδ. τὰς ἐμὰς Κριτικὰς καὶ γραμματικὰς παρατηρήσεις εἰς τοὺς Ἕλληνας ἰατροὺς ἐν τῇ Τεσσαρα-

κονταετ. τῆς καθηγ. Κ. Σ. Κόντου σ. 182 κἑξ.). Συχνοτάτη εἶνε παρὰ τοῖς ἰατροῖς ἡ χρῆσις τοῦ ῥήματος παραλαμβάνειν-παραλαμβάνεσθαι. Ἐπειδὴ δ᾽ ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου οὐδὲν προσάγεται μαρτύριον αὐτῆς, κατέλεξά τινα ἐν τῇ μνημονευθείσῃ διατριβῇ μου. Πολλάκις δὲ ποιοῦνται χρῆσιν καὶ τοῦ ῥηματικοῦ ἐπιθέτου παραληπτέον οἱ ἰατροί, οἷον Φιλούμ. παρὰ τῷ Ὀρειβ. τόμ. Δ΄, σ. 77,5 «τὸ δὲ ποσῶς ἐπιγλυκαῖνον παραληπτέον» καὶ σ. 68,9 «παραληπτέον ἔμετον». Ἄντυλλ. παρὰ τῷ αὐτῷ τόμ. Δ΄, σ. 462,8 «π. τὴν ὑποδορὰν» καὶ σ. 465,8 «π. θεραπείαν» καὶ σ. 497,11 «ἐπὶ τὰς τομὰς π.». Σωραν. CMG IV σ. 102,12 «π. τὸ παρηγορικῶς ἀνιέναι δυνάμενον» καὶ σ. 107,31 «π. τοίνυν ἅπερ ... εἰρήκαμεν» καὶ σ. 116,5 «τὰ αὐτὰ δὲ καὶ νῦν π.» καὶ σ. 99,29 «καὶ θερμάσματά τινα παραλημπτέον» καὶ σ. 103,8 «τοὺς μαλακτικωτέρους πεσσοὺς παραλημπτέον» καὶ σ. 57,4 «τὰ μὲν ὑποστύφοντα κατ᾽ ἀρχὰς παραλαμπτέον (ὁ Dietz: παραληπτέον)». Διοσκορ. τόμ. Β΄, σ. 34 Κ. «ὃ π. ἀντὶ τοῦ ἐλαίου» καὶ σ. 68 «ταῦτα π.». Γαλ. τόμ. Ϛ΄, σ. 111 «τὴν σκληρὰν ἡμῖν τρῖψιν παραληπτέον ἐστίν». τόμ. Ι΄, σ. 617 «τὸ τῆς φλεβοτομίας παραληπτέον ἐστίν» καὶ σ. 970 «τὴν ἄλλην δίαιταν ... π.». τόμ. ΙΑ΄, σ. 102 «τὸ μὲν ὑδαρέστερον ... π.». τόμ. ΙΒ΄, σ. 519 «τὰ μᾶλλον θερμαίνοντα τὴν κεφαλὴν π.» καὶ σ. 712 «ἀποκρουστικὰ δὲ π. φάρμακα» καὶ σ. 806 «τὰ μὲν ἀσθενέστερα πρῶτα π.». τόμ. ΙΔ΄, σ. 732 «τὰς μὲν οὖν ἐμβροχὰς π.». Ὀρειβ. τόμ. Δ΄, σ. 497 «φάρμακα ... π.» καὶ σ. 585,1. 587,36. 590,4,25. Ἀέτ. Ϛ΄, σ. 109 α΄, Ζ΄, σ. 124 α΄, Η΄, σ. 173 α΄, ΙΒ΄, σ. 14,15, ΙϚ΄, σ. 78,17. Παῦλ. Αἰγ. CMG IX 1, σ. 11, 20. Ἀβεκιαν. Cod. Monac. Gr. f. 220 v° κλπ. Προσωπικῶς δ᾽ ἀπαντᾷ τὸ ῥηματικὸν ἐπίθετον παρὰ τῷ Ὀρειβασίῳ τόμ. Δ΄, σ. 384 «παραληπτέος ὁ κλυστήρ». Παρετήρησα δ᾽ ἐν ταῖς ἐμαῖς Κριτ. καὶ γραμμ. παρατ. σ. 184 ὅτι παρὰ τῷ Σωρανῷ σ. 207,17 Rose=GMG IV σ. 29,29 κεῖται ἡ λέξις παράλημμα ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς συνήθους παρὰ τοῖς ἰατροῖς λέξεως βοήθημα «ὥσπερ οὐδ᾽ ἡ φλεβοτομία διὰ τοῦτο ὑγιεινὸν γίνεται παράλημμα». Σημειοῦμαι δὲ νῦν ὅτι γίνεται χρῆσις καὶ τοῦ ὀνόματος παράληψις ὑπὸ τοῦ Ἀρχιγένους παρὰ τῷ Ἀετίῳ ΙΒ΄, σ. 11,14 «ἤ, εἴ ποτε μὴ ὑπήκουσε τῇ πρώτῃ παραλήψει, μετὰ δευτέραν χρῆσιν ἐκ παντὸς ἐξεκόπη».

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 468 «καὶ ἦν αὐτοῖς ἐδέσματά τε τὰ φύσει ξηρά, καλῶς ὠπτημένα καὶ τὸ σύμπαν ὀλίγιστον ποτόν».

Προσθετέον τὸ «καὶ κρέα» μετὰ τὴν λέξιν «ξηρά», τουτέστι «καὶ ἦν αὐτοῖς ἐδέσματά τε τὰ φύσει ξηρὰ ⟨καὶ κρέα⟩ καλῶς ὠπτημένα κτλ.», ὡς φέρεται παρὰ τῷ Ἀετίῳ Θ΄, σ. 355,20 κἑξ. «καὶ ἦν αὐτοῖς ἐδέσματά τε τὰ φύσει ξηρὰ καὶ κρέα καλῶς ὠπτημένα καὶ ὀλιγοστὸν (γρ. ὀλίγιστον) ποτόν». Σημειωτέον δ᾽ ὅτι τὸ λδ΄ κεφάλαιον τοῦ Θ΄ λόγου παρέλαβεν ὁ Ἀέτιος παρὰ τοῦ Γαληνοῦ.

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 469 «ὀλίγου δεῖν ἀπεφήναντο ἀλίβαντα».

Γρ. «ἀπέφηναν ἀλίβαντα». Πρβ. Ἀέτ. Θ΄, σ. 356 «ξηρὸν ὅλον ἀπέφηναν τὸν ἄνθρωπον».

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 471 «ἅπάσας ταύτας ξηρότητας ἐσχάτως βλάπτουσιν αἱ τῶν αὐστηρῶν ἐδεσμάτων καὶ πομάτων καὶ φαρμάκων προσφοραί· ἐκδαπανῶσι γὰρ εἴ καί τι λείποιτο τῆς ἐν αὐτοῖς ὑγρότητος ἐμφύτου, κτλ.».

Γραπτέον «ἁπάσας ταύτας ⟨τὰς⟩ ξηρότητας» καὶ «τῆς ἐν αὐταῖς ἐμφύτου ὑγρότητος», ὡς φέρεται παρὰ τῷ Ἀετίῳ Θ΄, σ. 356 παραλαβόντι ἐκ τοῦ Γαληνοῦ.

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 475 «ὥστε καὶ τοὺς ὑπὸ φθόης συντετηκότας ἐκέλευον ἐντιθεμένου τοῦ τιτθοῦ τῆς γυναικὸς τὴν θηλὴν βδάλλειν τὸ γάλα».

Γράφε «ἐντιθεμένους» ἀντὶ τοῦ «ἐντιθεμένου» συντάττων οὕτως: ἐκέλευον τοὺς ὑπὸ φθόης συντετηκότας βδάλλειν τὸ γάλα ἐντιθεμένους τὴν θηλὴν τοῦ τιτθοῦ τῆς γυναικός.

Γαλ. αὐτόθι «ἐπεὶ δ᾽ ὑπομένουσιν οἱ πολλοὶ γάλα γυναικὸς προσφέρεσθαι δίκην παιδίων, ὡς ὄνοις αὐτοῖς δοτέον ὄνειον γάλα».

Προδήλως δέον εἶνε νὰ γραφῇ «ἐπεὶ δ᾽ ⟨οὐχ⟩ ὑπομένουσιν οἱ πολλοὶ κτλ.».

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 887 «ἐκεῖνος γὰρ ἐκ τῆς πυητικῆς δυνάμεως ἐστὶ μόνης».

Γράφε «ἐκεῖνος γὰρ τῆς ἐκπυητικῆς δυνάμεώς ἐστι μόνης». Ὁ λόγος εἶνε περὶ τοῦ λιβανωτοῦ, ὅστις ὑπὸ τοῦ Ὀρειβασίου Πρὸς Εὐνάπ. Β΄, 12 (CMG VI 3, σ. 389) καταλέγεται ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐπιγεγραμμένῳ «ὅσα ἐκπυητικὰ» («καὶ τῶν φαρμάκων δὲ τῶν ἐπιτιθεμένων τοῖς φλεγμαίνουσιν ἕλκεσι συντελεῖ πρὸς τὴν ἐκπύησιν τό τε χοίρειον στέαρ καὶ τὸ μόσχειον καὶ βούτυρον καὶ λιβανωτὸς κτλ.»). Λέγει δὲ καὶ ὁ Γαληνὸς τόμ. ΙΓ΄, σ. 771 «ὁ δὲ λιβανωτὸς πεπτικός τε καὶ πυοποιός.... ἐδείχθη γὰρ ὅτι τοῖς ὑγροτέροις σώμασι σαρκωτικός ἐστι καὶ μέντοι καὶ ὅτι τῶν πεπτικῶν φαρμάκων, ἃ δὴ καὶ τὴν ἐκπυητικὴν ὀνομαζομένην ἔχει δύναμιν» καὶ τόμ. Ι΄, σ. 179 «δεόντως οὖν ἐπὶ μὲν ἐνίων ἑλκῶν τε καὶ φύσεων ὁ λιβανωτὸς ἐκπυΐσκει μέν, οὐ μὴν καὶ σαρκοῖ, κατὰ δέ τινας ἤδη καὶ σαρκοῖ». Ἔχω δὲ νὰ παρατηρήσω ὅτι ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου ἐν λ. ἐκπυητικὸς κατελέχθη ἓν μαρτύριον ἐκ τοῦ Γαληνοῦ «ἐκπυητικὸν ἄλευρον πύρινον» ἄνευ οὐδεμιᾶς παραπομπῆς, καὶ ἓν ἐκ τοῦ Ἱπποκράτους, ὃ μόνον μνημονεύεται ἐν τῇ νεωτάτῃ ἐκδόσει τοῦ Ἑλληνικοῦ λεξικοῦ τῶν Liddell καὶ Scott. Ἀλλὰ παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΒ΄, σ. 121 φέρεται «τὸ μὲν οὖν πύρινον ἄλευρον ἐκπυητικώτατόν ἐστι καὶ πεπτικώτατον». Ἐν δὲ σ. 328 εἶνε ἐκδεδομένον ἐκ τυπογραφικῆς ἴσως ἀβλεψίας «ἐκπυπτικόν τε

καὶ πεπτικὸν ἐργάσει φάρμακον» ἀντὶ τοῦ «ἐκπυητικόν τε κτλ.». Ἀπαντᾷ δὲ παρὰ τοῖς ἰατροῖς καὶ τὸ ῥῆμα ἐκπυΐσκω—ἐκπυΐσκομαι, οἷον Γαλ. τόμ. Ι', σ. 179 «ὁ λιβανωτὸς ἐκπυΐσκει» καὶ τόμ. ΙΑ΄, σ. 722 «τὰ ἐκπυΐσκοντα φάρμακα» καὶ σ. 725 «ἐκπυΐσκον τι λέγομεν εἶναι φάρμακον» καὶ σ. 727 «διαφέροντα τῶν ἐκπυϊσκόντων» καὶ σ. 728 «τὰ ἐκπυΐσκοντα τὴν προϋπάρχουσαν... ὑγρότητα» καὶ «περί τε τῶν ἐκπυϊσκόντων» καὶ σ. 733 «ἄρτου μᾶλλον ὁ καθαρὸς ἐκπυΐσκει». Ὀρειβ. CMG VI 3, σ. 72,8 «τὰ φύματα ἐκπυΐσκει». Ἀέτ. ΙΕ΄, σ. 21,16 «ἄλλο ἐκπυΐσκον χοιράδας». Ἴδ. καὶ Θησαυρὸν τοῦ Στεφάνου ἐν λ. ἐμπύημα, ἔνθα μνημονεύεται ἓν μαρτύριον τοῦ ἐνεργητικοῦ ῥήματος ἐκ τοῦ Γαληνοῦ, καὶ ἐν λ. ἐμπυΐσκω, ὅπου καταλέγονται δύο μαρτύρια τοῦ παθητικοῦ ἐκ τοῦ Ἱπποκράτους.

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 930 «ἐν τοῖς ἀγρυπνιτικοῖς καὶ περικοπτικοῖς νοσήμασι».

Γρ. «ἐν τοῖς ἀγρυπνητικοῖς καὶ παρακοπτικοῖς νοσήμασι». Πρβ. τόμ. ΙΘ΄, σ. 415 «λήθαργος παρακοπτικὸς ἢ παρακοπὴ ληθαργική».

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 1015 «καθ᾽ ἕτερον δὲ τρόπον ἐκ τούτου τοῦ γένους ἐστὶ τῶν νοσημάτων ἀθερώματά (ἀθηρώματά) τε καὶ στεατώματα καὶ μελικηρίδες, ἀσκαρίδες τε καὶ κηρία καὶ ἕλμινθες κτλ.».

Ἐπειδὴ ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ συνεκφέρονται ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ «ἀσκαρίδες τε καὶ κηρία καὶ ἕλμινθες», φανερὸν εἶνε ὅτι ὁ λόγος δὲν εἶνε περὶ τῶν λεγομένων κηρίων, ἀλλὰ περὶ τῶν κειριῶν, τουτέστι τῶν πλατειῶν ἑλμίνθων ἢ ταινιῶν· διὸ γραπτέον εἶνε, ὡς νομίζω, «ἀσκαρίδες τε καὶ κειρίαι καὶ ἕλμινθες». Δῆλον δὲ τοῦτο ποιεῖ αὐτὸς ὁ Γαληνὸς λέγων σ. 1020 κἑξ. «τοῦ γένους δ᾽ εἰσίν, ὡς ἔφην, τῶν ὅλως ταῖς οὐσίαις παρὰ φύσιν ἐχόντων καὶ αἱ ἀσκαρίδες, αἵ θ᾽ ἕλμινθες εἴτ᾽ οὖν στρογγύλαι τινές εἰσιν εἴτε καὶ πλατεῖαι». Φέρεται δὲ παρὰ τῷ αὐτῷ καὶ ἐν τόμ. ΙΔ΄, σ. 755 «τρισσὸν δὲ εἶδος ἑλμίνθων· αἱ μὲν γὰρ στρογγύλαι σπιθαμιαῖαι τὸ μῆκος ἢ καὶ μείζους, αἳ καὶ μέχρι στομάχου νέμονται. αἱ δὲ βραχεῖαι καὶ ἐμφερεῖς σκώληξι μικροτέροις, καλοῦνται δὲ ἀσκαρίδες, συνίστανται δὲ περὶ τὸ ἀπευθυσμένον. αἱ δὲ πλατεῖαι καὶ ἐπιμήκεις, ὥστε τῷ ὅλῳ ἐντέρῳ παρατείνονται. λέγονται δὲ καὶ κειρίαι ἐκ τοῦ ἐμφερεῖς εἶναι κειρίαις». Παρὰ δὲ τῷ Ὀρειβασίῳ τόμ. Δ΄, σ. 574 ἀπαντᾷ «πρὸς ἕλμινθας στρογγύλας πότιζε ὑσσώπου ἀφέψημα, πρὸς δὲ πλατεῖαν, ἐπιχωρίως κηρίαν καλοῦσι, νίτρου, καρδαμώμου, πεπέρεως ἴσα πότιζε». Ἀλλ᾽ ἡ γνησία γραφὴ εἶνε «κειρίαν». Φέρεται δ᾽ ἡ ἐσφαλμένη γραφὴ καὶ παρὰ τῷ Ἐρωτιανῷ. Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου εἶνε γεγραμμένα τάδε: «Κηρίαι, αἱ, Lumbrici lati, Erotian. [p. 230. Lectio suspecta]», ἐν δὲ λ. κειρία γίνεται καὶ ὅδε ὁ λόγος ἄνευ οὐδενὸς μαρτυρίου: «Item κειρίας a fasciarum similitudine dici tradunt medicis τὰς πλατείας ἕλμινθας, Lumbricos latos: qui itidem ταινίαι dicuntur, Lat. etiam Taeniae alicubi scriptum Tineae».

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 1020 «ἃ δὴ καὶ περικεντούντων διαλύεται μὲν κτλ.».

Σύνηθες εἶνε παρὰ τοῖς ἰατροῖς τὸ ῥῆμα παρακεντεῖν-παρακεντεῖσθαι, διὸ γράφε ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ «παρακεντούντων» ἀντὶ τοῦ «περικεντούντων». Παρατηρητέον δ᾽ ὅτι τὸ ὄνομα παρακεντητής, ὃ κατεχωρίσθη ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου ἐκ Γλωσσαρίων, ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΓ΄, σ. 90 «Ἀχιλλᾶ παρακεντητοῦ».

Γαλ. τόμ. Ι΄, σ. 1021 «ἐξαιρήσεις δὲ ἀποκτείνας. ἀποκτενεῖς δὲ τοῖς πικροῖς φαρμάκοις· ζῶσαι μὲν γὰρ ἀντέχονται τῶν ἐντέρων, ἀποθανοῦσαι δὲ συνεκκενοῦνται τῇ κόπρῳ. συνεκκενοῦνται δὲ ζῶσαι μὲν ἔτι σκοτωθεῖσαι καὶ ὡς ἄν τις εἴποι ἡμιθνῆτες γενόμεναι».

Προενεκτέον καὶ στικτέον τὸ χωρίον ὧδε: «συνεκκενοῦνται δὲ ⟨καὶ αἱ⟩ ζῶσαι μὲν ἔτι, σκοτωθεῖσαι ⟨δέ⟩, καί, ὡς ἄν τις εἴποι, ἡμιθνῆτες γενόμεναι». Πρβ. Ἀέτ. Θ΄, σ. 369 «συνεκκενοῦνται δὲ καὶ αἱ ζῶσαι μέν, σκοτωθεῖσαι δέ, καί, ὡς ἂν εἴποι τις, ἡμίθνητοι γενόμεναι».

Γαλ. τόμ. ΙΑ΄, σ. 502 «ὁμοίως ἐρεθίζεται καὶ βῆχα προσκαλεῖται». Τόμ. ΙΒ΄, σ. 4 «καταμήνιά τε πινομένη τε καὶ προστιθεμένη προσκαλεῖται». Ὀρειβ. τόμ. Δ΄, σ. 631, 15 «κατασπᾷ τε καὶ προσκαλεῖται γάλα κτλ.».

Ἐν τοῖς προκειμένοις χωρίοις γραπτέον εἶνε προκαλεῖται ἀντὶ τοῦ προσκαλεῖται. Καὶ παρὰ τῷ Ἀετίῳ ΙΕ΄, σ. 135 Ζ. φέρεται οὐκ ὀρθῶς «ἐπὶ τὴν ἐπιφάνειαν τὰς ὕλας προσκαλέσασθαι» ἀντὶ τοῦ προκαλέσασθαι. Ἔγραψα δὲ παρὰ τῷ αὐτῷ Ιϛ΄, σ. 99,13 «καὶ πνεῦμα προκαλεῖσθαι δυνάμενα» ἀντὶ τοῦ ἐκδεδομένου ὑπὸ τοῦ Ζερβοῦ προσκαλεῖσθαι (ἴδ. Τεσσαρακονταετ. τῆς καθηγ. Κ. Σ. Κόντου σ. 184). Καὶ παρ᾽ Ἀλεξάνδρῳ τῷ Τραλλιανῷ τόμ. Α΄, σ. 351 ἐξέδωκεν ὁ Puschmann «ἡ προσφορὰ τῆς τροφῆς προκαλεῖται τὴν ἐν τῷ βάθει κεκρυμμένην θερμασίαν», ἔνθα τἀντίγραφα ἔχουσι τὴν ἡμαρτημένην γραφὴν προσκαλεῖται. Γίνεται δὲ χρῆσις καὶ τοῦ ῥηματικοῦ ἐπιθέτου προκλητέον ὑπ᾽ ἀνωνύμου ἐν Rhein. Mus. LVIII, σ. 85, 2 «εἰ δὲ καὶ ἱδρῶτες ἐπιφαίνοιντο, προκλ. αὐτοὺς ὡς ἐπωφελεῖς». Ἔτι δὲ χρῶνται οἱ ἰατροὶ καὶ τῷ προκλητικὸς καὶ τῷ πρόκλησις· οἷον Ἀρετ. σ. 204 Κ. «προκλητικὴ φυσέων». Διοσκορ. τόμ. Α΄, σ. 150 Κ. «τὰ δὲ Ἠπειρωτικὰ (μῆλα).. οὔρων προκληκτικά». Σωραν. CMG IV σ. 119, 19 «προκλητικὴ γὰρ ῥύσεως πᾶσα κίνησις». Γαλ. τόμ. ΙΑ΄, σ. 515 «τὸ μὲν θερμὸν τῇ φύσει προκλητικὸν ἱδρῶτος κτλ.». καὶ σ. 711 «προκλητικαὶ δυνάμεις» καὶ σ. 776 «προκλητικὰ φάρμακα» καὶ τόμ. ΙΒ΄, σ. 123 «ἐμμήνων τε προκλητικὸς κλπ.». Ἱπποκρ.

σ. 425, 34 (τόμ. Β΄, σ. 156 Κ.) «ἀπὸ τοῦ θερμοῦ ἡδοναὶ καὶ προσκλήσιες». Ἀρετ. σ. 33 Κ. «αἱμορραγίης πρόκλησιν ποιέονται» καὶ σ. 164 «ὑγροῦ... γονοειδέος πρόκλησις» καὶ σ. 186 «πρόκλησις χειρῶν φορῆς» καὶ σ. 219 «σπασμῶν προκλήσιες» καὶ σ. 239 «πρόκλησις ἱδρώτων» καὶ σ. 255 «θέρμη γὰρ αἵματος πρόκλησις» καὶ σ. 264 «πρόκλησις τοῦ φαγεῖν τε καὶ πιεῖν» καὶ σ. 291 «πρόκλησις ἀφροδισίων» καὶ σ. 305 «ἐμέτου πρόκλησις» καὶ σ. 306 «ἰλίγγων γὰρ τάδε προκλήσιες» καὶ σ. 309 «πρόκλησις γὰρ τοῦ πάθεος λιποθυμίη». Παῦλ. Αἰγιν. Α΄, 30 «τῆς ἀκοῆς πρόκλησις» κλπ.

Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 170 «τρίτη δ᾽ ἡ τῆς ῥυπούσης, ᾗ χρῶνται τῶν πλυνόντων ὀθόνιά τε καὶ ἐσθῆτας οἱ βουληθέντες».

Προδήλως ἀναγνωστέον «ἡ τῆς ῥυπτούσης, κτλ.».

Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 171 «ἔπλευσα πρότερον ἀπὸ Τρωάδος Ἀλεξανδρείας εἰς Λῆμνον, ἐπιτυχὼν εἰς Θεσσαλονίκην ἀναγομένου πλοίου, συνθεμένῳ τῷ ναυκλήρῳ παραβάλλειν πρότερον τῇ Λήμνῳ».

Γράφε «ἀπὸ ⟨τῆς⟩ Τρῳάδος Ἀλεξανδρείας» καὶ «συνθέμενος τῷ ναυκλήρῳ κτλ.». Γραπτέον δὲ καὶ σ. 172 «εἰς Ἀλεξάνδρειαν ⟨τὴν⟩ Τρῳάδα». Πρβ. Στράβ. ΙΓ΄, σ. 581 «Ἀλεξάνδρειαν τὴν Τρῳάδα».

Γαλ. αὐτόθι «κἀκ τοῦ διὰ μίξεως ταύτης γενομένου πηλοῦ».

Ἀνάγνωθι «διὰ ⟨τῆς⟩ μίξεως ταύτης».

Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 172 «εἶναι δ᾽ οὔτε κατὰ Φιλοκτήτην οὔτε κατὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἡφαίστου λόφον ἐν τῇ χώρᾳ τῆς πόλεως ἐκείνης κτλ.».

Γραπτέον ἴσως «οὔτε κατὰ ⟨τὸ⟩ Φιλοκτήτου οὔτε κατὰ τὸ τοῦ Ἡφαίστου ἱερὸν κτλ.». Δὲν εἶνε δὲ ἀπίθανον ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Λήμνῳ ἱερὸν τοῦ Φιλοκτήτου, ἐπειδὴ καὶ ἐν πολλαῖς περὶ τὴν Λῆμνον νήσοις ἦτο διαδεδομένος ὁ περὶ τοῦ Φιλοκτήτου μῦθος καὶ συνημμένος μετὰ τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ λατρείας. Βωμὸς δὲ τοῦ Φιλοκτήτου μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἀππιανοῦ Μιθρ. Α΄, 77 ἐν ἐρήμῳ νήσῳ περὶ τὴν Λῆμνον: «Οὐάρριον... περὶ Λῆμνον ἐν ἐρήμῳ νήσῳ καταλαβών, ἔνθα δείκνυται βωμὸς Φιλοκτήτου καὶ χάλκεος ὄφις καὶ τόξα καὶ θώραξ περίδετος, μνῆμα τῆς ἐκείνου πάθης» (ἴδ. Roscher Ausf. Lex. der griech. u. röm. Mythol. Τόμ. Γ΄, 2, σ. 2319, καὶ περὶ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ λατρείας τοῦ Φιλοκτήτου αὐτόθι σ. 2326).

Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σελ. 183 «ἅπασαι γὰρ ὀνίνασι τὰ πυρίκαυτα παραχρῆμα παραχριόμεναι δι᾽ ὄξους».

Ἀνάγνωθι «ὀνινᾶσι» καὶ «περιχριόμεναι». Πρβ. σ. 186 «περιχριομένη ταῖς ἀμπέλοις» καὶ σ. 187 «τὰς ῥίζας τῶν ὀφθαλμῶν περιχρίουσιν». Σωραν. CMG IV σ. 61, 8 «ψιμυθίῳ περιχρίειν λελειοτριβημένῳ μεθ᾽ ὕδατος» καὶ σ. 87, 2 «τὸ γὰρ πικροῖς τισι καὶ δυσώδεσι περιχρίειν τὰς θηλὰς» καὶ σ. 90,19 «τὰ δὲ ἕλκη περιχρίομεν τῷ λευκῷ τῶν ᾠῶν» καὶ σ. 124 «περιχρίειν τὸ ἦτρον κτλ.». Ὀρειβ. CMG VI 3, σ. 409,23 «μέλανι γραφικῷ περίχριε». Ἴδ. καὶ Θησ. Στεφ. ἐν λ. περιχρίω· πρβ. καὶ περίχρισις, περίχρισμα, περιχριστάριον, περιχριστέον, περίχριστος.

Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 234 «κατὰ μικρὰ θραύσματα τῆς καδμείας ἐπιβαλλομένης τῷ πυρί, προσκειμένῳ αὐτῷ δηλονότι χαλκευτικῆς φύσεως».

Γράφε «προσκειμένης αὐτῷ... χαλκευτικῆς φύσης». Πρβ. τόμ. ΙΔ΄, σ. 714 «διὸ καὶ ἔοικε (δηλ. ὁ πνεύμων) τῇ μὲν ἐνεργείᾳ ταῖς χαλκευτικαῖς φύσαις». Σωραν. CMG IV σ. 112, 16–17 «αὐλίσκον ἐνθεὶς χαλκευτικῆς φύσης εἰς τὸν γυναικεῖον κόλπον» καὶ σ. 113, 8 «ἡ δὲ ὑπὸ τῆς χαλκευτικῆς φύσης ἔνθλιψις» καὶ σ. 149, 18 «ἐνθλίβειν πνεῦμα διὰ χαλκευτικῆς φύσης». Ἡρόδ. Α΄, 68 «τοῦ χαλκέως δύο ὁρέων φύσας». Ἀριστοτ. Περὶ ἀναπν. (13) 7 «καθάπερ τὰς φύσας ἐν τοῖς χαλκείοις».

Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 238 «ἱστόρηταί μοι καὶ περὶ χαλκάνθου κατὰ τύχην εἰς χαλκῖτιν μεταβάλλοντι».

Γράφε «μεταβάλλοντος», τουτέστι τοῦ χαλκάνθου, ὡς γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς «τὸ δ᾽ ἔξωθεν αὐτοῦ πᾶν... χαλκῖτις ἐγένετο, τοῦ ἔνδον ὄντος ἔτι χαλκάνθου· διὸ καὶ φυλάττω μέχρι νῦν ἔτι τὸ μεταβάλλον». Περὶ δὲ τῆς ἀμεταβάτου χρήσεως τοῦ μεταβάλλειν ἴδε καὶ παρατήρησιν εἰς Ἀέτιον ΙΕ΄, σ. 80, 10 - 11.

Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 240 «τοιαύτην δ᾽ εἶχε ποιότητα καὶ αὐτὸ τὸ ὕδωρ γενόμενον».

Γρ. «γενομένῳ». Πρβ. τόμ Ϛ΄, σ. 806 «καὶ γευομένῳ δ᾽ ἂν σοι φανεῖεν ὑδατώδεις».

Αὐτόθι «τὸ δ᾽ οὖν ὄρυγμα τοῦτο κατὰ βραχὺ διωρύχθαι».

Ὁ ὀρθῶς ἔχων τύπος τοῦ παρακειμένου τοῦ ἀπαρεμφάτου τοῦ ῥήματος διορύττομαι εἶνε διορωρύχθαι.

Γαλ. τόμ. ΙΒ', σ. 417 «ἢ ἐχίνου θαλασσίου κεκαυμένου τῆς σποδοῦ ὀθονίῳ ἐνειλημμένης».

Γραπτέον «ὀθονίῳ ἐνειλημμένης (per... cinerem linteolo involutum ἡ Λατινικὴ μετάφρασις). Πρβ. Ὀρειβ. CMG VI 3, σ. 409, 27 «κονίαν ἄσβεστον... εἰς ὀθόνιον εἰλήσας».

Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 420 «εἶτα περιπάσας τὰ ξηρὰ ἀνελοῦ».

Γράφε «παραπάσας» ἀντὶ τοῦ «περιπάσας». Νομίζω δὲ ὅτι μετα-

βλητέον εἶνε καὶ τὸ φερόμενον ἐν τοῖς τοῦ Δαμοκράτους παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΔ΄, σ. 129 «τὰ ξηρὰ πάντα παραπλάσσεις σεσησμένα» εἰς τὸ «τὰ ξηρὰ πάντα παραπάσσεις σεσησμένα» ἢ «τ. ξ. π. παρεμπάσσεις σ. ». Πρβ. Δαμοκρ. αὐτόθι σ. 121 «παρεμπάσσων τε τὰ ξηρὰ πάντα μείγματα». Ἀναγνωστέον δὲ καὶ ἐν τοῖς τοῦ Κρίτωνος παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΒ΄, σ. 447 «καταπάσματα ἀρωματικὰ τοῖς ἱματίοις» ἀντὶ τοῦ «καταπλάσματα». Σημειωτέον δ᾿ ὅτι παρὰ Παύλῳ τῷ Αἰγινήτῃ Ζ΄, 13, 1 δύο τῶν ἀντιγράφων ἔχουσι τὴν ὀρθὴν γραφὴν «καταπάσματα», ἑπτὰ δὲ τὴν ἡμαρτημένην «καταπλάσματα».

Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 422 «...μείξεις κατὰ τὸ ἑξῆς... ἐπὶ δὲ τῆς χρείας βάλῃς τοῦ φαρμάκου κτλ.».

Προφανὲς εἶνε ὅτι ἀναγκαίως ἔχει νὰ γραφῇ «ἐπὶ δὲ τῆς χρείας βαλεῖς κτλ.».

Ἐν τοῖς τοῦ Ἀπολλωνίου παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΒ΄, σ. 617 ἀπαντᾷ «καστορίου καὶ μηκωνείου ἴσον φώξας ἐπ᾿ ὀστράκου μάλιστα μὲν Ἀττικοῦ, εἰ δὲ μή, Ῥωμαϊκοῦ, καὶ λεάνας διεὶς γλυκεῖ ἔνσταζε». Τὸ αὐτὸ χωρίον τοῦ Ἀπολλωνίου ἀναγινώσκεται οὕτως ἐν P. Oxy. 234, II, 1 «ἄ[λλο]. καστορήου καὶ μηκωνίου ἴσον φώσας ἐπ᾿ [ὀ]στράκου μάλιστα [μὲ]ν Ἀττικοῦ, εἰ δὲ μὴ ῥωϊστικοῦ, καὶ λεάνας διεὶς γλυκεῖ χλιάνας ἔνσταζε». Σημειοῦνται δ᾿ οἱ ἐκδόται «II, I, 1 καστορίου» καὶ «φώσας: φώξας (φώγω) is the commover form». Τὸ δὲ ἀδιανόητον «ῥωϊστικοῦ» μετέβαλον εἰς τὸ «Ῥωμαϊκοῦ» ἐν τοῖς ἐμοῖς «Παπυρολογικοῖς» σ. 3. Νῦν δ᾿ ἔχω νὰ παρατηρήσω τάδε. Πρὸς τῷ ὁμαλῶς ἐσχηματισμένῳ ἀορίστῳ ἔφωξα φέρεται καὶ ὁ ἔφωσα. Παρὰ τῷ Ἡσυχίῳ ἀναγινώσκεται «φῶσαι, φῶξαι, φρύξαι, θάλψαι», ὀρθῶς δ᾿ ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου λέγεται «ubi φῶσαι delendum foret, nisi literarum series obstaret». Ἐν δὲ τῇ Διεξοδικῇ Γραμματικῇ τῆς Ἑλλ. γλώσσης τῶν Kühner καὶ Blass τόμ. Β΄, σ. 568 εἶνε γεγραμμένα τάδε: «φώγω... Epicharm 102 Ahr. φώγ-νυ-μι Gramm.) u. φῴζω Hippokr. 6, 566 (φῴζω = καίω, vgl. φῴς, m. ι subscr. Strattis [I 570 K.] im Et. M. 803, 87 wo φώγειν für Bithyn. erklärt wird, πεφῳσμένος = κεκαυμένος das. 667, 25; Usener N. Jahrb. 1865, 243), ἔφωξα Hippocr. 6, 460 u. ἔφωσα 8, 244, das. 112 φώξαντα v., φώσαντα θ; umgek. VII 170 φώξας θ, φώσας v. P. φώγ-νῠ-ται Dioscor. 1, 80; πέφωγμαι v. l. -σμαι Com. fr. Pherekr. 2, 181 (I 163 K.), -ωσμαι Hippokr. 5, 436, 6, 454 L. (das. VII 98 πεφωγμ. θ). Geop. 20, 2; φωχθεὶς Dioscor. 2, 119, προ-2, 112». Εἰς ταῦτα προσθετέον καὶ τάδε· ὁ ἐνεργ. ἐνεστὼς φωγνύναι ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Εὐσταθίῳ σ. 962, 49, ὁ δὲ παθητικὸς φώγνυται παρὰ τῷ Ὀρειβασίῳ τόμ. Ε΄, σ. 78, 7 καὶ φωγνύμενον παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΒ΄, σ. 618. Φέρεται δὲ αὐτόθι καὶ τύπος τοῦ ἐνεργητικοῦ ἐνεστῶτος φώσσειν.

Ὁ ἐνεργ. ἀόρ. φῶξαι κεῖται καὶ παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΒ΄, σ. 817 καὶ 818, ἡ δὲ μετ. φώξας τόμ. ΙΓ΄, σ. 292 καὶ ἐν τοῖς τοῦ Ἀρχιγένους παρὰ τῷ αὐτῷ τόμ. ΙΒ΄, σ. 408 καὶ ἐν τοῖς τοῦ Σωρανοῦ αὐτόθι σ. 418 καὶ ἐν τοῖς τοῦ Ἀπολλωνίου αὐτόθι σ. 617, ὁ δὲ τύπος φώσας ἐν P. Oxy. 234, II 1. Ὁ δὲ παθητ. ἀόρ. φωχθῆναι ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΒ΄, σ. 619, φωχθεὶς παρὰ τῷ Ὀρειβασείῳ σ. 40 Matth., φωχθεῖσα παρὰ τῷ Ἀρεταίῳ σ. 195 K., ἀλλὰ φωσθείσῃ ἐν τοῖς τῆς Κλεοπάτρας παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΒ΄, σ. 493. Ὁ δὲ παθητ. παρακείμενος πεφωγμένην μετὰ τῆς διαφόρου γραφῆς πεφωσμένην φέρεται παρὰ τῷ Ἀρεταίῳ σ. 220 K. Πολλάκις δὲ ποιεῖται χρῆσιν τοῦ τύπου πεφωγμένος ὁ Γαληνός, οἷον τόμ. ΙΒ΄, σ. 469 καὶ σ. 736. τόμ. ΙΓ΄, σ. 8, 23, 34, 58, 59, 66, 99, 101, 102, 109, 261, 293, 326, 838. Φέρεται δὲ καὶ παρὰ τῷ Ὀρειβασίῳ CMG VI 3, σ. 265, 13 πεφωγμένης (ἀλλ᾿ ἐν σ. 98, 15 καὶ 25 καὶ σ. 103, 3 πεφωσμένου) καὶ παρὰ τῷ Ἀετίῳ Η΄, σ. 165 β΄ πεφωγμένον καὶ Δ΄, σ. 68 β΄ «στροβίλει (γρ. στροβίλια) πεφωγμένα» καὶ «λινοσπέρμα⟨τος⟩ πεφωγμένου», ἀλλ᾿ οὐκ ὀρθῶς ἐξεδόθη ἐν τῇ αὐτῇ σελ. «στροβίλων πεφωμένων». Κεῖται δὲ καὶ παρὰ τῷ Εὐσταθίῳ σ. 962, 49 πεφωγμέναι. Παρὰ δὲ τῷ Αἰγινήτῃ Παύλῳ CMG IX 1, σ. 245, 20 (ἐκ τῶν τοῦ Ἀρχιγένους) ἐξέδωκεν ὁ Heiberg «μήκωνος λευκῆς πεφωσμένης», ἀλλ᾿ ὑπάρχει καὶ γραφὴ πεφωγμένης. Ὁ δὲ τύπος πεφωγμένος ἀπαντᾷ ἑξάκις παρ᾿ αὐτῷ τόμ. Β΄, σ. 316. Σημειωτέον δὲ πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Γαληνὸς ποιεῖται χρῆσιν καὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ ὀνόματος φῶξις τόμ. ΙΒ΄, σ. 618 καὶ τοῦ ἐπιθέτου ἄφωκτος αὐτ. σ. 619, οὗ μαρτύριον ἐκ τοῦ Διεύχους κατελέχθη ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου. Ὅμοια δὲ τοῖς φώγω καὶ φώγνυμι εἶνε τὸ ἀνοίγω καὶ ἀνοίγνυμι. Ὡς δ᾿ ἐλέχθη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων πήσσω ἀντὶ τοῦ πήγνυμι καὶ ῥήσσω ἀντὶ τοῦ ῥήγνυμι, οὕτως ἐσχηματίσθη καὶ ὁ τύπος φώσσω πρὸς τῷ φώγνυμι.

Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 641 «ἔνιοι δὲ τοὺς ἐπὶ ταῖς ὑδρίαις ὄνους μετά τινος μύρου ἐνστάζουσι».

Ἀντὶ τοῦ «ἐπὶ ταῖς ὑδρίαις», γράφε «ὑπὸ ταῖς ὑδρίαις», ὡς φέρεται ἐν σ. 367 «καὶ τοῖς καλουμένοις ὀνίσκοις. ἔστι δὲ ζῷα σφαιρούμενα κατὰ τὴν εἰς ἑαυτὸν (γρ. ἑαυτὰ) σύνοδον,... ἐπὶ δὲ τῆς ἀγροικίας ἔστιν ἰδεῖν πλείστους τούτους γεννωμένους ὑπὸ ταῖς ὑδρίαις, αἷς ἀπὸ τῶν κρηνῶν κομίζουσι τὸ ὕδωρ οἱ ἀγροῖκοι κτλ.» καὶ τόμ. ΙΓ΄, σ. 108 «ὄνων τῶν ὑπὸ ταῖς ὑδρίαις» καὶ τόμ. ΙΔ΄, σ. 398 «ὀνίσκους τοὺς ὑπὸ ⟨ταῖς⟩ ὑδρίαις διαγομένους (γρ. διαιτωμένους)». Παρὰ δὲ τῷ Διοσκορίδῃ Β΄, 37 ἀπαντᾷ «περὶ κουβαρίδων: ὄνοι ὑπὸ τὰς ὑδρίας ζῷά εἰσι πολύποδα σφαιρούμενα κατὰ τὰς ἐπαφὰς τῶν χειρῶν». Ὁμοίως δὲ κεῖται καὶ παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΒ΄, σ. 565 «οἱ ὑπὸ τὰς ὑδρίας ὄνοι» καὶ σ. 977 «ὄνους τοὺς ὑπὸ τὰς

ὑδρίας» καὶ παρὰ τῷ Ἀετίῳ Η΄, σ.169 β΄ «ὄνοι οἱ ὑπὸ τὰς ὑδρίας εὑρισκόμενοι». Πλημμελῶς δὲ ἀναγινώσκεται παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΒ΄, σ. 623 «τοὺς ἐπὶ ταῖς ὑδρίαις ὄνους» καὶ τόμ. ΙΓ΄, σ. 111 «τῶν δὲ ὑπὸ τῆς ὑδρίας ὄνων». Ἐν ἀμφοτέροις τούτοις τοῖς χωρίοις ἔγραψα «ὑπὸ ταῖς ὑδρίαις» ἐν τοῖς ἐμοῖς «Διορθωτικοῖς καὶ γραμματικοῖς» σ. 6. Γραπτέον δὲ καὶ ἐν τόμῳ ΙΔ΄, σ. 456 «ὀνίσκοι οἱ ὑπὸ ταῖς ὑδρίαις (ἢ ὑπὸ τὰς ὑδρίας) γεννώμενοι» ἀντὶ τοῦ «οἱ ὑπὸ τῆς ὑδρίας». Παρατηρητέον δὲ πρὸς τούτοις ὅτι καὶ παρὰ τῷ Ἡσυχίῳ καὶ τῷ Σουΐδᾳ ἐν λ. ἴουλος φέρεται «τινὲς δὲ καὶ τὸν ἐπὶ ταῖς ὑδρίαις γινόμενον ὄνον πολύποδα καὶ συστρεφόμενον ἴουλον καλοῦσι» ἀντὶ τοῦ ὀρθῶς ἔχοντος «... τὸν ὑπὸ ταῖς ὑδρίαις κτλ.». Παρὰ δὲ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΒ΄, σ. 634 κεῖται «ὀνίσκον τῶν κατοικιδίων· ζῷον δέ ἐστιν πολύπουν ἐν τοῖς ὑδρηροῖς ἀγγείοις καὶ ἐν ταῖς κοπρίαις γεννώμενον, κατὰ δὲ τὰς τῶν δακτύλων ἐπερείσεις (οὕτως ἐγράφη ἐν τῷ Θησ. τοῦ Στεφάνου ἀντὶ τοῦ ἐπαιρήσεις) σφαιρούμενον». Ἐπειδὴ τὸ ζῷον τοῦτο δὲν γεννᾶται ἐν τοῖς ὑδρηροῖς ἀγγείοις, ἀλλ᾽ ὑπ᾽ αὐτοῖς, ὡς καὶ ἐγὼ πολλάκις εἶδον, νομίζω ὅτι καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ ἡ γνησία γραφὴ εἶνε «ὑπὸ τοῖς ὑδρηροῖς ἀγγείοις», ὃ μετεβλήθη εἰς τὸ «ἐν τοῖς ὑ. ἀ.» κατὰ τὸ ἑπόμενον «καὶ ἐν ταῖς κοπρίαις». Παρὰ δὲ τῷ Ἡσυχίῳ ἐν λ. ὄνος ἀναγινώσκονται καὶ τάδε «ὄνος... καὶ τὸ περὶ τὰ τῶν ὑδάτων ἀγγεῖα πολύπουν ζῷον καὶ συστρεφόμενον ὡς κύαμος (πρβ. καὶ Σουΐδαν ἐν λ. ὄνος), καὶ ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Φωτίου ἀπαντᾷ «ὄνος ἰσόπριος· ζῷον πολύπουν σκωληκῶδες, ὃ συνειληθὲν ὅμοιον κυάμῳ φαίνεται». Ἐκλήθη δὲ ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους ὄνος ἰσόσπριος, διότι σφαιρούμενος γίνεται ἴσος ὀσπρίῳ τὸ μέγεθος. Ὅθεν ὠνομάσθη καὶ κύαμος, ὡς λέγει καὶ ὁ Γαληνὸς τόμ. ΙΒ΄, σ. 366-367 «καὶ τοῖς καλουμένοις ὀνίσκοις. ἔστι δὲ ζῷα σφαιρούμενα κατὰ τὴν εἰς ἑαυτὸν (γρ. ἑαυτὰ) σύνοδον, ἅπερ ὀνομάζουσί τινες τῶν παρ᾽ ἡμῖν κυάμους, ἐπειδὴ παραπλήσιοι τοῖς ἐδωδίμοις κυάμοις εἰσίν, ὅταν ἑαυτοὺς σφαιρώσωσι φαιοὶ κατὰ τὴν χρόαν ὄντες». Ἐν δὲ τοῖς Βυζαντιακοῖς χρόνοις, ὡς φαίνεται, ὠνομάσθησαν καὶ κόβαροι καὶ κουβαρίδες, ὡς ἐλέγοντο αἱ ἀγαθίδες, καὶ νῦν ἔτι καλοῦνται κουβαρίδες (ἴδ. Κοραῆ Ἄτ. τόμ. Δ΄, σ. 681· πρβ. καὶ Στέφ. Δραγούμην ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τόμ. ΛΑ΄, σ. 88-89). Ὁ Δουκάγγιος ἐν τῷ Γλωσσαρίῳ σ. 723 ἐν λ. κουβαρὶς γράφει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τάδε: «Lexicon MS. Nicomedis Iatrosophistae: ἀκατίδες κουβαρίδες» καὶ «Demetr. Constantinop. lib. I Hieracosophii cap. 134. pag. 123... καὶ ἀκατίδας, ἤγουν κουβαρίδας φρίξας (φρύξας) καὶ τρίψας». Ταῦτα δὲ τὰ χωρία κατελέχθησαν ἄνευ οὐδεμιᾶς παρατηρήσεως καὶ ἐν τῷ Θησ. τοῦ Στεφάνου ἐν λ. ἀκατίς. Σημειωτέον δ᾽ ὅτι ὁ Κοραῆς ἐν Ἀτ. τόμ. Δ΄, σ. 247 γράφει τάδε: «Τὸ διὰ τοῦ μ Κυμβάριον (barque), ὑποκορ. τοῦ κύμβη, Ἑλλ. συνωνυμεῖ μὲ τὸ ἀκάτιον καὶ μὲ τὸ λεῖπον ἀκόμη ἀπὸ τὰ Ἑλλ. λεξικὰ* ἀκατίς. Αἱ ἀκατίδες ἢ τὰ

κυμβάρια ταῦτα ὠνομάζοντο κομβάρια ἢ κομπάρια, Δ. ἀπὸ τοὺς Γραικορ.». Ἐν δὲ σ. 681 (ἐν λ. χιλιοπόδαρον) λέγει ὅτι ὁ ὄνος ἢ ὀνίσκος διὰ τὴν συνείλησιν καὶ τὴν συστροφὴν ὠνομάσθη καὶ κουβαρίς, ὡς ὠνομάζονται καὶ νῦν κουβαρίδες τὰ ζῷα ταῦτα, ἤγουν κυμβαρίδες, ἀπὸ τοῦ κύμβη, ὃ κατὰ τὸν Ἡσύχιον σημαίνει οὐ μόνον «νεὼς εἶδος», ἀλλὰ καὶ τὰ στρογγύλα ἢ στρογγυλούμενα «κύμβας... κοίλας καὶ περιφερεῖς». Εἰς ταῦτα προσθετέον ὅτι ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου ἐν λ. κύμβη μνημονεύεται ἐξ ἀρχαίου λεξικοῦ καὶ τόδε: «κυμβία, τὰ κυφὰ ἐκπώματα διὰ τὸ περιφερῆ εἶναι καὶ κυφά· καὶ κύμβαι πλοῖα περιφερῆ παρὰ Ῥωμαίοις». Ὁ δὲ Εὐστάθιος σ. 584 «scribit τὸ ῥηθὲν κυμβαῖον ποτήριον alios scribere κυμβίον, dicentes ipsum ἐοικέναι κατὰ σχῆμα πλοίῳ καλουμένῳ κύμβη... videri autem eiusmodi navigium esse quam nonnulli κοινῶς appellant ξυλοκουμβάραν, corrupto nocabulo e κύμβη (Θησ. Στεφ. ἐν τῇ αὐτῇ λέξει). Ἀλλαχοῦ δ᾽ ὅμως ὁ Κοραῆς νομίζει ὅτι τὸ κουβάρι πιθανῶς ἐγένετο ἐκ τοῦ κυβάριον, ὑποκοριστικοῦ τοῦ ὀνόματος κύβη, ὃ σημαίνει τὴν κεφαλὴν (Ἀτ. τόμ. Δ΄, σ. 246). Ἀλλ᾽ ἴσως τὸ ὄνομα ἀκατίδες εἶνε παρεφθαρμένον ἐκ τοῦ ἀγαθίδες.

Κρίτων παρὰ Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 817 «ἅλμην δριμεῖαν ποιήσας καὶ σπόγγους ἐπιβρέχων ἀποπυρία».

Ἀντὶ τοῦ ἐπιβρέχων ἀνάγνωθι ἀποβρέχων. Πρβ. Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 503 «πυρία διὰ σπόγγων εἰς θερμὸν ὕδωρ ἀποβεβρεγμένων» καὶ Ἀπολλών. παρὰ τῷ αὐτῷ αὐτόθι σ. 654 «πυρίαις δὲ χρηστέον ταῖς διὰ τῶν σπόγγων, εἰς θερμὸν ὕδωρ ἀποβεβρεγμένων τούτων». Ὀρειβ. CMG VI 3, σ. 223, 8 «ἀποβρέχων τὸν σπόγγον ἐν οἴνῳ». Πρβ. ἔτι Ἀπολλών. παρὰ Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 815 «σπόγγον εἰς θάλατταν ἀποβάπτων πυρία» καὶ Ἀρχιγ. αὐτ. σ. 809 «σπόγγος εἰς ἅλμην ἀποβαπτόμενος» καὶ σ. 813 «ἢ κύμινον ῥάκει ἐνδήσας ζεστὸν (γρ. καὶ εἰς ζεστὸν) ἀποβάπτων πυρία».

Ἀρχιγέν. παρὰ Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 861 «ἢ Περσαίων τῶν μαχαιρίων μέρη δύο».

Ἀδυνατῶ νὰ νοήσω τί σημαίνει τὸ «Περσαίων τῶν μαχαιρίων», ὃ μεταφράζεται λατινιστὶ «nucleorum ossium sive machaerarum Persicorum». Εἰκάζω δ᾽ ὅτι ἴσως γραπτέον εἶνε «περσεῶν ὀστῶν ἢ καρύων μέρη δύο». Ὁ Θεόφραστος Περὶ φυτ. ἱστ. Δ΄, 2, 5 περιγράφων τὸν καρπὸν τῆς ἐν τῇ Αἰγύπτῳ φυομένης περσέας λέγει: «ἔστι δὲ τὸ μέγεθος ἡλίκον ἄπιος, τῷ σχήματι δὲ πρόμακρος ἀμυγδαλώδης, χρῶμα δὲ ποιῶδες. ἔχει δὲ ἐντὸς κάρυον, ὥσπερ τὸ κοκκύμηλον, πλὴν ἔλαττον πολὺ καὶ μαλακώτερον». Παρὰ δὲ τῷ Νικάνδρῳ Ἀλεξιφ. 99 ἀπαντᾷ «καί τε κατατριφθέντα μετ᾽ ἀργήεντος ἐλαίου σκλήρ᾽ ἀπὸ περσείης κάρυα βλάβος οἷον ἐρύξει». Ἐν δὲ

τοῖς Σχολίοις φέρεται (σ. 83, 6 Keil) «κλήρ᾽ ἀπὸ περσείης· γράφεται καὶ ξήρ᾽ ἀπὸ περσείης, ἐν τοῖς τῶν περσεῶν λέπεσιν· οἱ πολλοὶ ὀστέον καλοῦσιν· ἔστι δὲ ὅμοιον καρύῳ». Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ τόμῳ τοῦ Γαληνοῦ σ. 860 λέγει ὁ Ἀρχιγένης «Περσαίων ὀστέων τὸ ἐντός», ἔνθα γραπτέον εἶνε «περσεῶν ὀστέων τ. ἑ.». Οὐκ ὀρθῶς δέ, ὡς νομίζω, ἔχει καὶ ἐνταῦθα ἡ Ῥωμαϊκὴ μετάφρασις «ossium Persicorum nucleum», διότι ἄλλο δένδρον εἶνε ἡ περσέα καὶ ἄλλο ἡ λεγομένη Περσικὴ μηλέα, τουτέστιν ἡ ῥοδακινέα. Διακρίνει δὲ τὰ δένδρα ταῦτα ὁ Γαληνός, ὅστις ποιεῖται λόγον περὶ μὲν τῆς Περσικῆς μηλέας τόμ. ΙΒ΄, σ. 76, περὶ δὲ τῆς περσέας σ. 97. Ἡ δὲ ὀρθὴ γραφὴ τοῦ ὀνόματος τούτου εἶνε περσέα καὶ οὐχὶ περσαία, ὡς φέρεται ἐνίοτε ἐν ἀντιγράφοις παλαιῶν συγγραφέων. Καὶ παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΒ΄, σ. 569 ἀναγινώσκεται «περσαίας χλωρὰ φύλλα» καὶ «τὸ τῆς περσαίας δένδρον», ἀλλ᾽ ἀποκατέστησε τὴν γνησίαν γραφὴν περσέας ὁ Κόντος, ὅστις διέλαβε περὶ τοῦ δένδρου τούτου ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τόμ. Γ΄, σ. 566 - 570. Ὀρθῶς δ᾽ ἐξέδωκεν ὁ Raeder παρὰ τῷ Ὀρειβασίῳ Α΄, 63 (CMG VI 1, σ. 27, 1) «περὶ περσέας καρποῦ», οὐκ ὀρθῶς δὲ ὁ Heiberg παρὰ Παύλῳ τῷ Αἰγινήτῃ CMG IX 1, σ. 251, 9 «περσαία δένδρον ἐστὶν Αἰγύπτιον». Καὶ ὁ Wellmann παρὰ τῷ Διοσκορίδῃ Α΄, 25 (τόμ. Α΄, σ. 120) ἐξέδωκε «περσαία», ὑποσημειοῦται δὲ «περσαία F. (περσέα ind.) περσέα rell.».

Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 871 «σιδήριον ἐποίησα ῥινίον». Γράφε «σιδηροῦν».

Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 877 «μυλητικὴ Ἀντιφάνους».

Γρ. «μυλική», ὡς φέρεται καὶ ἐν σ. 882 «ἄλλη μυλικὴ αὐθωρὸν παύουσα». Σημειωτέον δ᾽ ὅτι ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου κατεχωρίσθη τὸ χωρίον τοῦτο ὡς ἁπαντῶν παρὰ τῷ Γαληνῷ ἁπλῶς ἄνευ τινὸς παραπομπῆς.

Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 976 «διαχρηστέον δὲ αὐτοὺς συνεχῶς χολῇ ταυρείᾳ κτλ.».

Ἀντὶ τοῦ διαχρηστέον ἀναγνωστέον διαχριστέον. Ὀρθῶς ἔχει ἡ Λατινικὴ μετάφρασις «illinatur autem assidue fel tauri». Ὡσαύτως δὲ γραπτέον καὶ παρὰ τῷ Ἀετίῳ Γ΄, σ. 64 β΄ «συγχριστέον μὲν οὖν πάντας καὶ ἐμβιβαστέον» ἀντὶ τοῦ ἐκδεδομένου «συγχρηστέον κτλ.». Ἐν δὲ τῷ ΙϚ΄ λόγῳ τοῦ Ἀετίου σ. 54, 12 ἀπαντᾷ «ἰὸς σιδήρου χρώμενος μετ᾽ ἐλαίου κτλ.» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «χριόμενος», ἐν δὲ σ. 51 τοῦ αὐτοῦ λόγου ἐξέδωκεν ὁ Ζερβὸς «καλῶς δὲ ποιεῖ καὶ Κιμωλία γῆ μετ᾽ ὄξους ἢ ὕδατος καὶ ἐλαίου ῥοδίνου βραχέος καὶ ῥίνισμα μαρμάρου λευκοῦ ἢ λίθων λευκῶν ὁμοίως καταχριομένων». Ἀντὶ τοῦ «καταχριομένων» νομίζω ὅτι πρέπει νὰ γραφῇ «καταχριόμενον». Παρατίθεμαι δὲ καὶ τάδε τὰ μαρτύρια τοῦ διαχριστέον. Σωρ. CMG IV σ. 104, 16 «τὸν δακτύλιον ἔνδοθεν διαχριστέον». Ἀρχιγ. παρὰ Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 973 «διαχριστέον δὲ ταῖς παραπλησίαις τῶν στοματικῶν». Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 1006 «διαχριστέον ... τοῖς τοιούτοις φαρμάκοις τὰ πεπονθότα μόρια». Ἀέτ. Η΄, σ. 154 β΄ «ταῖς λεγομέναις στοματικαῖς διαχρίστοις διαχριστέον τὴν ὑπερῴαν» καὶ σ. 162 α΄ «διαχριστέον ταῖς καλουμέναις στοματικαῖς». Θεοφ. Νόνν. ἐν κώδ. Κ. Ψάχου φ. 24 β΄ «διαχριστέον ἔνδοθεν λιβάνῳ».

Γαλ. τόμ. ΙΓ΄, σ. 29 «ἕψεται ἐν διπλῷ τὸ μέλι» καὶ «ὁ γλυκὺς ἐν διπλῷ ἕψεται».

Γραπτέον, νομίζω, εἶνε «ἐν ⟨ἀγγείῳ⟩ διπλῷ» ἢ «ἐν διπλῷ ⟨ἀγγείῳ⟩». Πρβ. σ. 39 «ἕψε ἐν διπλῷ ἀγγείῳ». τόμ. Ϛ΄, σ. 289 καὶ τόμ. ΙΔ΄, σ. 86 «ἐν ἀγγείῳ διπλῷ». τόμ. Ϛ΄, σ. 289 - 90 «ὅσοι δὲ τούτων ἐπιμελέστεροι, τὴν ἕψησιν ἐν ἀγγείοις διπλοῖς ποιοῦνται· καλεῖται δ᾽ οὕτως, ἐπειδάν, προϋποκειμένου λέβητος ὕδωρ ἔχοντος ζέον, ἐνιστῆταί τι τούτῳ μικρότερον ἀγγεῖον, εἰς ὃ μέλλει τὸ ἔλαιον ἐγχεῖσθαι» καὶ σ. 288 «ἑψεῖν (ἕψειν) δ᾽ ἄμεινον ἐπ᾽ ἀγγείου διπλοῦ» καὶ σ. 291 «πειρᾶσθαι δ᾽ ἐπ᾽ ἀγγείου διπλοῦ τὸ ἀνήθινον ἑψεῖν (ἕψειν)» καὶ τόμ. ΙΓ΄, σ. 1028 «ἄγγος διπλοῦν μυρεψικόν». Καλεῖται δὲ ἄλλως καὶ δίπλωμα τὸ διπλοῦν τοῦτο ἀγγεῖον (Γαλ. τόμ. ΙΓ΄, σ. 37 «διὰ διπλώματος ἕψων, ὅπερ ἐστὶν ἐπ᾽ ἀγγείου διπλοῦ» καὶ σ. 23, 36 καὶ πολλαχοῦ).

Γαλ. τόμ. ΙΓ΄, σ. 32 «ἀριστολοχίας δακτυλίδος».

Γρ. «ἀριστολοχίας δακτυλίτιδος», ὡς φέρεται σ. 544 καὶ παρὰ τῷ Διοσκορίδῃ Γ΄, 4 (τόμ. Β΄, σ. 7 Wellm.) «ἡ δὲ μακρὰ ἀριστολοχία (ἀριστολοχεία Wellm.) ἄρρην καλεῖται καὶ δακτυλῖτις».

Δαμοκρ. παρὰ Γαλ. τόμ. ΙΓ΄, σ. 40 «καὶ περιχέας τρεῖς ὕδατος ὀμβρίου μέτρῳ ξέστας».

Οὐχὶ περιχέας ἀλλὰ παραχέας εἶνε ἡ γνησία γραφή. Πολλάκις δὲ γίνεται χρῆσις τοῦ ῥήματος παραχεῖν ὑπὸ τοῦ Σερβιλίου Δαμοκράτους, τὰ δ᾽ ἐν τοῖς λειψάνοις τῶν ποιημάτων αὐτοῦ μαρτύρια κατὰ τὴν Διδότειον ἔκδοσιν κατέλεξε μετὰ πολλῶν ἄλλων ἐκ διαφόρων συγγραφέων ὁ ἀείμνηστος Κόντος ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ Γ. Ν. Χατζιδάκι ἐκδοθεῖσιν «Ἐλέγχοις καὶ κρίσεσιν» (ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τόμ. ΙΓ΄, σ. 651-652). Μνημονεύονται δὲ αὐτόθι καὶ τὸ παράχυμα καὶ τὸ παραχυτέον καὶ τὸ ἀπαράχυτος καὶ τὸ παρεγχεῖν-παρεγχεῖσθαι καὶ τὸ ἀπαρέγχυτος.

Γαλ. τόμ. ΙΓ΄, σ. 49 «τὸν δὲ κρόκον εἰς κροκοφαντὸν βαλὼν ἕψε μετὰ τοῦ φαρμάκου».

Ἀνάγνωθι «εἰς κροκύφαντον». Ἐν δὲ τόμ. ΙΔ΄, σ. 472 εἶνε ἐκδεδομένον «κροκοφάντιον λαβὼν οἷον θέλεις ἀπὸ κεφαλῆς γυναικός», ἀλλ᾽ ἐν

τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου (ἐν λέξει κροκύφαντος) νομίζεται τυπογραφικὸν ἁμάρτημα ἀντὶ τοῦ «κροκύφαντον».

Γαλ. τόμ. ΙΓ΄, σ. 166 «σεσέλεως Μασαλεωτικοῦ». Τόμ. ΙΔ', σ. 188, 293 «σεσέλεως Μασσαλεωτικοῦ». Τόμ. Ϛ΄, σ. 282 = CMG V 4, 2, σ. 124, 26 «σέσελι δὲ τὸ Μασσαλεωτικόν».

Ἐν τοῖς προκειμένοις χωρίοις γραπτέον «Μασσαλιωτικοῦ» καὶ «Μασσαλιωτικόν», ὥσπερ καὶ πανταχοῦ ἀλλαχοῦ παρὰ τῷ Γαληνῷ, ὅστις ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ γινώσκῃ τὸν ὁμαλῶς ἔχοντα τύπον Μασσαλιωτικὸς (ἴδ. τὰ γεγραμμένα ὑπ' ἐμοῦ ἐν Byz.-neugr. Jahrb. τόμ. Ϛ΄, σ. 234). Ὀρθῶς ὁ Wellmann ἐξέδωκε παρὰ τῷ Διοσκορίδῃ τόμ. Β΄, σ. 68 «δριμύτερον δὲ καὶ εὐωδέστερον τοῦ Μασσαλιωτικοῦ» καὶ σ. 67 «σέσελι· τὸ μὲν Μασσαλιωτικὸν» (καὶ 53 RV «σέσελι Μασσαλιωτικὸν») μετὰ τῆς ὑποσημειώσεως: «μασσαλεωτικὸν (μασσαλιωτικὸν E) ROrib. EDi». Ὡς δὲ γράφεται οὐκ ὀρθῶς Μασσαλεωτικὸς ἀντὶ τοῦ Μασσαλιωτικός, οὕτως ἀντιστρόφως εἶνε ἐκδεδομένον παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΒ΄, σ. 457 «σκεύη τὰ Ἀλεξανδριωτικὰ» ἀντὶ τοῦ «Ἀλεξανδρεωτικά».

Ἀρχιγ. παρὰ Γαλ. ΙΓ΄, σ. 168 «εἰ δ' εὔτονος ἡ φθορὰ τῶν σιτίων γένοιτο,.. ἔτι τε ναυτοῖεν, χλιαρῷ ποτίσας ἀνάγκαζε ἐξερᾶν, μέχρι πᾶν τὸ διέφθορον καθαρισθῇ».

Γράφε «ναυτιῷεν» ἀντὶ τοῦ «ναυτοῖεν» καὶ «τὸ διεφθορὸς» ἀντὶ τοῦ «τὸ διέφθορον».

Ἀρχιγέν. παρὰ Γαλ. τόμ. ΙΓ΄, σ. 168 «τά τε ἄκρα λιπαρὰ ψηλαφίᾳ ἢ καὶ κατειλησίᾳ λεάνας».

Γράφε «κατειλήσει ἀλεάνας» ἀντὶ τοῦ «κατειλησίᾳ λεάνας». Πρβ. σ. 169 «διακρατουμένων καὶ διαλεαινομένων τῶν ἄκρων», ὃ οὐκ ὀρθῶς μεταφράζεται λατινιστὶ «deprehensis atque laevigatis extremitatibus», διότι τὸ διαλεαινομένων δὲν εἶνε μετοχὴ τοῦ ῥήματος δια-λεαίνω, ἀλλὰ τοῦ δι-αλεαίνω. Τοῦτο δὲ συνωνυμεῖ τῷ διαθάλπω καὶ διαθερμαίνω. Πρβ. Παῦλ. Αἰγιν. CMG IX 1, σ. 126, 11 «τὰ κῶλα τρίβειν ἰσχυρῶς καὶ θάλπειν καὶ διαδεῖν κτλ.». Ἴσως δὲ γραπτέον εἶνε ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Ἀρχιγένους καὶ «λιπαρᾷ ψηλαφίᾳ», τουτέστι ψηλαφίᾳ μετά τινος λίπους ἢ ἐλαίου· πρβ. Ἀρετ. σ. 217 Κ. «ψηλαφίῃ σὺν λίπαϊ μαλθάσσειν».

Ἀρχιγ. παρὰ Γαλ. τόμ. ΙΓ΄, 174 «ὀψαρίων δὲ καρῖδες, ἀστακοί, κολύμβαιναι».

Γράφε «κολύβδαιναι» ἀντὶ τοῦ «κολύμβαιναι». Πρβ. Ἐπίχαρμον παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ Γ΄, σ. 105 b καὶ Ἀθήναιον αὐτόθι c. Σημειωτέον δὲ

ὅτι ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι παρὰ τῷ Γαληνῷ εἶνε ἐκδεδομένον καὶ «τῶν δὲ ὀστρακωδῶν μάλιστα μὲν κήρυκες, πορφύραι, κτένες, γλαῦκοι, σμαρίδες, βάλανοι». Ἀλλ' ὁ Κοραῆς ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Ξενοκράτους καὶ Γαληνοῦ Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων ζῴων τροφῆς σ. 115 ἔγραψε «γλυκυμαρίδες» ἀντὶ τοῦ «γλαῦκοι, σμαρίδες». Εἶνε δ' αἱ γλυκυμαρίδες ὀστράκια, περὶ ὧν ποιεῖται λόγον ὁ Ξενοκράτης ἐν ἐδαφ. 43, 60 καὶ 61.

Γαλ. τόμ. ΙΓ΄, σ. 275 «ὥσπερ καὶ τῶν ἀρωματικῶν ὀνομαζομένων τὴν νάρδον μόνην ἐνέβαλεν ὁ Φίλων, οὕτως οἱ κατ' αὐτὸν ἄλλος ἄλλο προσέθεσαν, κτλ.».

Γράφε «ὥσπερ δὲ τῶν ἀρωματικῶν» καὶ «οἱ μετ' αὐτὸν» ἀντὶ τοῦ «οἱ κατ' αὐτόν». Πρβ. Ἀέτ. Θ', σ. 348 «ὥσπερ δὲ τῶν ἀρωματικῶν τὴν νάρδον ἐνέβαλλεν (ἐνέβαλεν) ὁ Φίλων, οὕτως οἱ μετ' αὐτὸν ἄλλος ἄλλο προσέθεσαν, κτλ.» καὶ ΙΒ΄, σ. 51 «οὕτω μὲν ὁ Φιλάγριος παρακελεύεται· τινὲς δὲ τῶν μετ' αὐτὸν προσέπλεξαν τῇ γραφῇ καὶ ὀπίου».

Γαλ. τόμ. ΙΓ΄, σ. 285 «ἡ τοῦ Σίγωνος κωλική».

Πιθανόν μοι φαίνεται ὅτι ἀναγνωστέον εἶνε «ἡ ⟨διὰ⟩ τοῦ σίνωνος κωλική», διότι ἐν τῇ συνθέσει τοῦ φαρμάκου γίνεται μνεία «σίνωνος Συριακοῦ ἢ Σπανοῦ».

Γαλ. τόμ. ΙΓ΄, σ. 298 «ἄρτου Ἀλεξανδρίνου ξηροῦ κεκαυμένου».

Νομίζω ὅτι ἀντὶ τοῦ «ἄρτου» ἀναγνωστέον εἶνε «χάρτου». Πολλάκις ἐν συνθέσεσι φαρμάκων μνημονεύεται ὁ κεκαυμένος χάρτης, οἷον ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ τοῦ Γαληνοῦ σ. 296, 297, 298, 299, 300, 315, τόμ. ΙΒ΄, σ. 382, παρὰ τῷ Ὀρειβασίῳ τόμ. Β΄, σ. 218 κλπ.

Γαλ. τόμ. ΙΓ΄, σ. 314 «ἀναγκαῖον ἀναγράφειν σκευασίας παρὰ Νικοδήμου τοῦ ἐν Ῥώμῃ εὐαφίου».

Ἴσως γραπτέον «..τοῦ ἐν Ῥώμῃ ⟨ἰατρεύσαντος⟩ εὐαφεῖς». Ἴδ. παρατήρ. εἰς Γαλ. τόμ. ΙΓ', σ. 347.

Γαλ. τόμ. ΙΓ΄, σ. 319 «ποιεῖ δὲ καὶ λαγωοῦ ὄρχις ἐπιζεννύμενος οἴνῳ εὐώδει, εἶτα πινόμενος».

Γραπτέον «ἀποζεννύμενος οἴνῳ εὐώδει, κλπ.». Πρβ. Διοσκ. Α΄, 125 «ἀποζεννύμενον ἐν οἴνῳ καὶ πινόμενον». Σωραν. CMG IV, σ. 38, 16 «ὕσσωπον δι' ὑδρομέλιτος ἀποζεσθὲν» καὶ σ. 100, 29 «καθάπερ τὸν ἐξ ὕδατος χόνδρον ἢ τὸν διὰ μελικράτου μετρίως ἀποζεσθέντος (ὁ Rose ὀρθῶς: ἀποζεσθέντα)». Παῦλ. Αἰγ. Α΄, 22 «ἐγχέαι δὲ ἔλαιον ἀπεζεσμένον» (ὁ κῶδ. F: ἐπεζεσμένον). Ἴδ. καὶ Θησαυρὸν τοῦ Στεφάνου ἐν λ. ἀποζέννυμι καὶ πρβ. καὶ ἀπόζεμα.

Γαλ. τόμ. ΙΓ', σ. 320 «ὣς ὁρᾶν τοῦ ὑγροῦ καὶ ψυχροῦ ἐν ἑαυτοῖς σπέρματος καταψύχοντος τὸ πᾶν σῶμα».

Ἀναγνωστέον «ὥσπερ ἂν τοῦ ὑγροῦ καὶ ψυχροῦ ἐν αὑταῖς σπέρματος καταψύχοντος τὸ πᾶν σῶμα», ἢ «ὣς ἂν τοῦ ὑγροῦ κτλ.», διότι ἡ σύνταξις τοῦ ὁρᾶν μετὰ γενικῆς πτώσεως εἶνε ἀνελλήνιστος. Τὸ ὥσπερ ἂν καὶ τὸ ὣς ἂν καὶ τὸ ὥσπερ ἂν εἰ ἀπαντῶσι καὶ μετὰ γενικῆς μετοχῆς ἀπολύτου, οἷον Δημοσθ. σ. 411 «ὥσθ' ἕκαστον, ὥσπερ ἂν παρεστηκότος αὐτοῦ». Γαλ. τόμ. Ϛ', σ. 632=CMG V 4, 2, σ. 160, 6 «ὣς ἂν τῶν φύσεων ἀδιδάκτως αἱρουμένων τὰ οἰκεῖα». Ἀριστείδ. τόμ. Β', σ. 227, 21 «ὥσπερ ἂν εἰ καὶ στάσεως οὔσης».

Γαλ. τόμ. ΙΓ', 343 «δύναμις θαυμαστὴ πρὸς ἃ βούλει κατατρῆσαι, διαλῦσαι, ἐξισῶσαι».

Ἴσως ἀντὶ τοῦ «ἐξισῶσαι» (adaequare) ἀναγνωστέον εἶνε «ἐξιπῶσαι». Εἶνε δὲ σύνηθες τοῖς ἰατροῖς τὸ ἐξιποῦν, ὃ ἐνίοτε εὑρίσκεται ἐν ἀντιγράφοις μεταβεβλημένον καὶ εἰς ἐκσηποῦν ἢ ἐξυποῦν ἢ ἐξυπεῖν. Ἴδ. Χ. Χαριτωνίδην ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τόμ. ΚΑ', σ. 435 καὶ τὰ ὑπ' ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν Adnot. σ. 37. Ἀπαντᾷ δὲ παρὰ τοῖς ἰατροῖς καὶ τὸ ἐπίθετον ἐξιπωτικός.

Γαλ. τόμ. ΙΓ', 347 «ποιήσαντες ἀφέστατον μάλαγμα».

Γρ. «εὐαφέστατον μάλαγμα». Πρβ. σ. 341 «ἕως ἂν εὐαφέστερον (ἴσως γραπτέον εὐαφέστατον) τὸ φάρμακον γένηται» καὶ σ. 355 «ὥστε εὐαφὲς εἶναι κατάπλασμα». Ἀέτ. ΙϚ', σ. 66, 2 «πανάκεια μέλαινα εὐαφεστάτως σκευαζομένη».

Γαλ. τόμ. ΙΓ', σ. 476 «ἡ δ' ὑφισταμένη τοῖς τὴν πευκίνην ῥητίνην περιέχουσι κεραμείοις ὑγρὰ ῥητίνη».

Γράφε «κεραμίοις». Γραπτέον δὲ καὶ ἐν τόμ. Ι', σ. 835 «καὶ Σικελοῦ τοῦ ἀμιναίου τοῦ ἐν τοῖς μεγάλοις κεραμίοις» ἀντὶ τοῦ «κεραμείοις» καὶ ἐν CMG V 4, 2, σ. 129, 13 «τὴν ἐκ τῶν κεραμίων μιγνύναι πιτυΐνην» ἀντὶ τοῦ ἐκδεδομένου «ἐκ τῶν κεραμείων». Ἴσως δὲ μεταβλητέον καὶ τὸ ἐν τόμ. ΙΒ', σ. 457 «τὰ τῶν κεραμίδων ὄστρακα» εἰς τὸ «τὰ τῶν κεραμίων ὄστρακα».

Ἡρᾶς παρὰ Γαλ. τόμ. ΙΓ', σ. 766 «ἀνιεμένη δὲ σὺν ῥοδίνῳ πυοποιεῖ καὶ ἀνακαθαίρει τῇ κηρωτῇ διεκλυθείσῃ εἰς ἐπούλωσιν».

Ἀνάγνωθι «καὶ ἀνακαθαίρει [τῇ] κηρωτῇ διεκλυθεῖσα εἰς ἐπούλωσιν». Πρβ. σ. 765 «πληροῦσα καὶ ἐπουλοῦσα ἐκλυθεῖσα μετὰ κηρωτῆς».

Γαλ. τόμ. ΙΓ', σ. 800 «διὰ τῶν ἰτεῶν ἁρμόζουσα πρὸς τὰ ἔναιμα».

Γραπτέον «πρὸς τὰ ἔναιμα ⟨τραύματα⟩», ὡς φέρεται παρὰ τῷ Ἀετίῳ ΙΕ', σ. 46 «κατά τε τῶν ἐναίμων τραυμάτων».

Γαλ. τόμ. ΙΓ', σ. 815 «ποιεῖ (δηλ. ἡ Κυζικηνὴ ἔμπλαστρος) καὶ πρὸς καρκινώδεις σκληρίας, λιποῦργα καὶ ἐφ' ὧν οὐκ ἔστι σμιλίῳ χρήσασθαι κτλ.».

Παρὰ τῷ Ἀετίῳ ΙΕ', σ. 62, ὅπου ὡσαύτως ὁ λόγος εἶνε περὶ τῆς Κυζικηνῆς ἐμπλάστρου, ἐξέδωκεν ὁ Ζερβὸς «ποιεῖ πρὸς καρκινώδεις διαθέσεις, αἱμορραγίας καὶ ἐφ' ὧν οὐκ ἔστι σμίλῃ χρήσασθαι κτλ.», ὑποσημειοῦται δέ: «λιπορραγίας» ἀντὶ «αἱμορραγίας» Β. λοιποῖς καὶ ἐφ' ὧν ΦW. λιπούργι καὶ ἐφ' ὧν Α. ἡμ(ετέρα) διόρθ(ωσις) «αἱμορραγίας» Ζ.». Πάντως ἡ παρὰ τῷ Γαληνῷ γραφὴ λιποῦργα δὲν ἔχει ὑγιῶς, οὐκ ὀρθῶς δέ, ὡς νομίζω, ἔγραψεν ὁ Ζερβὸς παρὰ τῷ Ἀετίῳ αἱμορραγίας, εἰ καὶ ὁ κῶδ. Α. ἔχει τὴν γραφὴν λιπούργι, ἐξ ἧς δύναταί τις νὰ εὕρῃ τὸ ὀρθόν. Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην γραπτέον εἶνε παρά τε τῷ Γαληνῷ καὶ τῷ Ἀετίῳ «...ὑπουργεῖ καὶ ἐφ' ὧν οὐκ ἔστι σμιλίῳ (σμίλῃ Ἀετ.) χρήσασθαι». Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου ἐν λ. ὑπουργέω εἶνε γεγραμμένα καὶ τάδε: «Hippocr. p. 493, 16: ἢν μὴ δύνηται τῇ καθάρσει ὑπουργέειν· et 17: «ἤν σοι τὰ τῆς κοιλίης τῆς κάτω καλῶς ὑπουργέῃ· p. 4, 51: τοῖς κάμνουσι τὰ προστασσόμενα ὑπ.». Πρβ. καὶ Ἀρετ. σ. 215 Κ. «τόδε γὰρ ἔτι ἐς κατάποσιν ὑπουργέει». Γραπτέον δ' ἔτι καὶ ἐν τόμ. ΙΓ' τοῦ Γαληνοῦ σ. 525 «καὶ τύλους ἐκκόπτουσα καὶ τὰς ὑπουργίας κατορθοῦσα» ἀντὶ τοῦ «λειπουργίας». Πρβ. Θησαυρὸν τοῦ Στεφάνου ἐν λ. ὑπουργία.

Γαλ. τόμ. ΙΓ', σ. 524 «καδμείας κεκαυμένης καὶ οἴνῳ κατεσκευασμένης».

Ἀναγνωστέον «καὶ οἴνῳ κατεσβεσμένης». Πρβ. τόμ. ΙΒ', σ. 732 «κατασβεννύομεν τὴν καδμείαν οἴνῳ Ἰταλικῷ». Παρὰ δὲ τῷ Ὀρειβασίῳ Συν. πρὸς Εὐστ. Γ', 3 (CMG VI 3, σ. 61, 16) ἐξέδωκεν ὁ Raeder «καδμείας κεκαυμένης καὶ οἴνῳ κατεσκευασμένης», εἰ καὶ ὁ κῶδιξ Α ἔχει τὴν ὀρθὴν γραφὴν «κατεσβεσμένης», ἥτις ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τοῦ Daremberg. Πρβ. ἔτι καὶ Γαλ. τόμ. ΙΒ', σ. 753 «καδμείας κεκαυμένης καὶ πεπλυμένης οἴνῳ Ἰταλικῷ, τουτέστι κατεσβεσμένης» καὶ σ. 763 «καδμείας κεκαυμένης καὶ πεπλυμένης καὶ οἴνῳ Ἰταλικῷ κατεσβεσμένης» καὶ σ. 733 «καδμείας.. λίθου αἱματίτου.. τὰ ξηρὰ κόπτεται.. καὶ ὀπτᾶται.. καὶ οἴνῳ κατασβέννυται» καὶ «τὰ μεταλλικὰ.. καίεται.. ἔπειτα οἴνῳ κατασβέννυται» καὶ σ. 728 «εἶθ' ὅταν διάπυροι γενηθῶσιν (γένωνται) οἱ λίθοι.. σβεννύειν οἴνῳ Φαλερίνῳ.. εἶτα πάλιν εἰς τὸ χυτρίδιον ἐμβάλλοντας ἐκ τρίτου καίειν, κἄπειδὰν διάπυρος ὁ λίθος γένηται, σβεννύειν αὖθις μέλιτι Ἀττικῷ» καὶ σ. 751 «καδμείας κεκαυμένης καὶ ἐσβεσμένης γάλακτι αἰγείῳ» καὶ σ. 769 «καδμείας κεκαυμένης καὶ γάλακτι ἐσβεσμένης» καὶ σ. 734 «στίμμεως κεκαυμένου καὶ οἴνῳ κατεσβεσμένου» καὶ σ. 764 «στίμμεως κεκαυμένου καὶ γάλακτι κατεσβεσμένου». Ἀέτ. ΙϚ', σ. 63, 13 «καδμεία τρὶς κεκαυμένη καὶ ἐσβεσμένη ῥοδίνῳ». Παῦλ. Αἰγ. CMG IX 2, σ. 337, 16 «τὴν δὲ καδμείαν δεῖ καύσαντα

γάλακτι σβεννύειν» καὶ σ. 325,4 «κηκῖδος κεκαυμένης καὶ ἐσβεσμένης οἴνῳ» καὶ σ. 345,7 κἑξ. «λίθου Φρυγίου.. καυθέντος.. καὶ σβεσθέντος βουτύρῳ.. εἶτα πάλιν ὁμοίως καυθέντος καὶ σβεσθέντος οἴνῳ Φαλερινῷ (Φαλερίνῳ) κἂκ τρίτου καυθέντος καὶ σβεσθέντος μέλιτι».

Δαμοκρ. παρὰ Γαλ. τόμ. ΙΓ′, σ. 919 «ῥίζα δέ ἐστιν ἡ καλὴ ἡ Κρητικὴ τὸ πρῶτον, εἶτα Κιλίκιος· παλαιοῦ | τε ἐλαίου μνᾶς κτλ.».

Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Didot σ. 107 εἶνε γεγραμμένον χάριν τοῦ μέτρου «ῥίζη» καὶ «παλαιοτάτου» καὶ «τ' ἐλαίου». Ἐγὼ δὲ νομίζω ὅτι μεταγραπτέοι εἶνε οἱ στίχοι ὧδε: «ῥίζη (ἤ: ῥιζῶν) δέ ἐστιν ἡ καλὴ ἡ Κρητικὴ | τὸ πρῶτον, εἶθ' ἡ Κιλίκιος· παλαιτάτου | τ' ἐλαίου κτλ». Εἶνε δὲ ἀνάγκη νὰ γραφῇ «εἶθ' ἡ Κιλίκιος», διότι ὁ Δαμοκράτης λέγει πρότερον «ἡ καλὴ ἡ Κρητική»· οὕτω δ' ἔχοντος τοῦ στίχου «τὸ πρῶτον κτλ.», ὁ τρίτος ποὺς εἶνε δάκτυλος, ὡς καὶ πολλαχοῦ παρὰ τῷ Δαμοκράτει, οἷον σ. 107,36 Did. «πάντων ἐπιμελῶς πάλιν ἀπόσταξον βραχὺ» καὶ 55 «χαμαιλέοντος μέλανος ὄγδοον μέρος» κλπ. Παντὶ δ' εἶνε φανερὸν ὅτι οὔτε τὸ «παλαιοῦ» οὔτε τὸ «παλαιοτάτου» εὐαρμοστεῖ τῷ μέτρῳ, ἀλλὰ μόνον τὸ «παλαιτάτου». Ἡ δὲ διόρθωσις ῥίζη ἀντὶ τοῦ ῥίζα δύναται νὰ τύχῃ ἀποδοχῆς, διότι καὶ παρὰ Μαρκέλλῳ τῷ Σιδήτῃ Ἰατρ. περὶ ἰχθ. σ. 170,89 Did. φέρεται «ἐξελάσεις, ῥίζην ὀδυνηφόρον ἀμφιχαράσσων».

Δαμοκρ. παρὰ Γαλ. τόμ. ΙΓ′, σ. 944 «λίαν ἀγαθὴ διαφοροῦσα χοιράδας».

Ἐν τῇ Διδοτείῳ ἐκδόσει σ. 110,65 ἀντὶ τοῦ διαφοροῦσα ἐγράφη χάριν τοῦ μέτρου διαπφοροῦσα! Ἀλλὰ τὸ μέτρον κατ' ἐμὲ ἀποκαθίσταται, ἂν προστεθῇ ὁ σύνδεσμος ⟨καὶ⟩ πρὸ τοῦ διαφοροῦσα, τουτέστι «λίαν ἀγαθὴ ⟨καὶ⟩ διαφοροῦσα χοιράδας». Πρβ. Δαμοκρ. σ. 103,55 κἑξ. Did. «καὶ τοῦτο εὐῶδές τε καὶ τὰς ἥπατος | αἶρον διαθέσεις κτλ.».

Γαλ. τόμ. ΙΓ′, σ. 953 «τὰ μὲν οὖν οὕτως ἀσθενῆ μαλακτικὰ καὶ τὰς μικρὰς θεραπεύει φλεγμονάς· τὰ δὲ τούτων ἀτονώτερα τὰς ἄνευ φλεγμονῆς βραχείας σκληρότητας. τὰ δ' ἔτι τούτων ἰσχυρότερα κτλ.».

Ὁ νοῦς τοῦ χωρίου ἀπαιτεῖ νὰ γραφῇ «τὰ δὲ τούτων εὐτονώτερα» (ὀρθῶς μεταφράζεται λατινιστὶ vehementiora). Συχνὴ ἐν τοῖς ἀντιγράφοις εἶνε ἡ σύγχυσις τοῦ στοιχείου Α καὶ τῆς διφθόγγου ΕΥ. Ἐν τῷ Θ′ λόγῳ τοῦ Ἀετίου σ. 309,16 ἐξέδωκεν ὁ Ζερβὸς «χρὴ τοίνυν τοὺς τοιούτους ἀπεψίας μὲν ἀκριβῶς προνοεῖσθαι», ἀλλ' ἐγὼ ἔγραψα «εὐπεψίας μὲν ἀκριβοῦς προνοεῖσθαι», παραβαλὼν Γαλ. τόμ. Η′, σ. 340. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν σ. 325, 17 ἀντὶ τοῦ «ἀπεψίας προνοητέον» προέτεινα νὰ γραφῇ «εὐπεψίας προνοητέον» (ἴδ. Βυζαντίδα τόμ. Β′, σ. 526 καὶ 529). Ἐν δὲ σ. 356,27 ἀντὶ τοῦ «τῷ ἀκράτῳ ὕδατι» ἔγραψα «τῷ εὐκράτῳ

ὕδατι» (Βυζ. τόμ. Β′, σ. 532). Ἐν δὲ τῷ Ιϛ′ λόγῳ τοῦ αὐτοῦ σ. 133,8 Ζερβ. φέρεται «ἄλλος πεσσὸς μαλακτικὸς ἐπιτεταγμένος», ἀλλ' οὐδαμῶς ἀμφιβάλλω ὅτι ἡ γνησία γραφὴ εἶνε «ἄλλος πεσσὸς μαλακτικὸς ἐπιτευγμένος». Πρβ. Γαλ. τόμ. ΙΒ′, σ. 789 «Πτολεμαίου γνωρίμου φάρμακον ἐπιτετευγμένον» καὶ σ. 830 «Ἄνδρωνος φάρμακον ἐπιτετευγμένον» καὶ σ. 845 «μάννη φάρμακον ἐπιτετευγμένον» καὶ σ. 781 καὶ 783. Τόμ. ΙΔ′, σ. 171 «Κλαυδίου Ἀπολλωνίου φάρμακον ἐπιτετευγμένον λυσσοδήκτοις» καὶ σ. 174 «βασιλικὴ πρὸς λυσσοδήκτους φάρμακον ἐπιτετευγμένον» καὶ σ. 176 «ἀνώδυνον φάρμακον ἐπιτετευγμένον» καὶ σ. 179 «Ἀραβᾶ Θηβαίου ἐπιτετευγμένον φάρμακον» καὶ σ. 187 «Δωροθέου φάρμακον ἐπιτετευγμένον» κτλ. Ἀέτ. ΙΕ′, σ. 63,10 «φάρμακον ἐπιτετευγμένον πρὸς τοὺς νεοτρώτους» καὶ σ. 116,22 «ἄλλη ἐπισπαστικὴ... φάρμακον ἐπιτετευγμένον» καὶ σ. 124, 6 «πυοποιόν, χαλαστικὸν ἐπιτετευγμένον» καὶ σ. 130,5 «φάρμακον λευκὸν ἐπιτετευγμένον», κτλ. Πρβ. καὶ παρατήρ. εἰς Ἀέτ. Ιϛ′, σ. 13,18 καὶ τὰ γεγραμμένα ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῇ «Ἀθηνᾷ» τόμ. ΙΗ′ (1906) σ. 233 - 4.

Γαλ. ΙΓ′, σ. 1019 «ἁλῶν ῥυπαρῶν, τουτέστιν αὐτῆς τῆς γῆς λίτραν α′».

Νομίζω ὅτι γραπτέον εἶνε «ἁλῶν ῥυπαρῶν, τουτέστιν αὐτῇ τῇ γῇ». Οὕτω δ' ἔγραψα καὶ παρὰ τῷ Ἀετίῳ ΙΒ′, σ. 93,11 ἐν Adnot. σ. 14.

Γαλ. τόμ. ΙΓ′, σ. 1021 «ταύτῃ τῇ σκευασίᾳ χρηστέον ἐπὶ τῇ Σαβερνίῳ Οὐάλεντι σκευασθείσῃ ποδάρκῃ».

Ἀντὶ τοῦ ποδάρκῃ γράφε ποδαγρικῇ. Πρβ. Παῦλ. Αἰγιν. Ζ′, 11,59 «ποδαγρικὰ βοηθήματα» καὶ «ἡ διὰ κοραλλίου ποδαγρικὴ» καὶ «ἡ τοῦ Ἀγαπητοῦ ποδαγρικὴ» καὶ «ἡ Πρόκλου ποδαγρικὴ» καὶ 13, 22 «ξηρίον τὸ ψίλωθρον ποδαγρικόν». Ὀρειβ. CMG VI 3, σ. 95, 12 «(τροχίσκος) ποδαγρικὸς ὁ Πρόκλου». Ἰστέον δ' ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ τοῦ Γαληνοῦ καὶ ἐν σ. 1027 ἀντὶ τοῦ Σαβερνίῳ καὶ Ἀβουρνίῳ Οὐάλεντι ἀνεγνώσθη Ἀβουρίῳ Οὐ. (ἴδ. Pauly Realenc.[2] ἐν λ. Aburius).

Γάλ. τόμ. ΙΓ′, σ. 1042 «δύναμιν δ' ἔχει θερμαντικήν, μαλακτικήν, ἀνεκτικήν».

Ἀντὶ τοῦ ἀνεκτικὴν ἀναγνωστέον ἀνετικήν, ὡς λέγει ὁ Γαλ. αὐτόθι σ. 1041 «γλεύκινον δύναμιν ἔχει θερμαντικήν, ἀνετικήν». Πρβ. Σωραν. CMG VI σ. 56, 6 «καταπλάσμασιν τοῖς ἀνετικοῖς». σ. 103, 12 «ὁ διὰ μυελῶν καὶ στεάτων καὶ σπερμάτων ἀνετικῶν». σ. 108, 4 «διὰ κλυστῆρος ἀνετικοῦ». σ. 111, 15 «τοῖς ἀνετικοῖς ἐγκαθίσμασιν». σ. 114, 17 «δι' ἐγχυματισμῶν ἀνετικῶν» καὶ 25 «τὰ ἀνετικώτερα προσάξομεν». σ. 117, 25 «ἐγχυματισμοὺς πραϋντικούς, ἀνετικούς». σ. 126, 22 «διὰ τῶν ἀνετικῶν συνεργητέον». Ἀέτ. Θ′, σ. 307, 26 «(ἔμπλαστρος) ἀνετική, διαχυτική». Ιϛ′, 116, 2 «ἐγχυματισμοὶ

παραλαμβανέσθωσαν ἀνετικοὶ» καὶ 10 «τὰ ἀνετικώτερα» προσάγομεν». σ. 124, 14 «διὰ κλυστῆρος ἀνετικοῦ.» σ. 132, 7 «ἡ διὰ ψιχῶν ἀνετικὴ» κλπ.

Γαλ. τόμ. ΙΓ΄, σ. 1045 «ἡ δὲ σπάθη ἀπομασσέσθω ἐπιμελῶς, ἵνα μὴ τὸ προσμεῖναν ὀξῦσαν βλάπτῃ τὸ φάρμακον, πάλιν καταθείσης τῆς σπάθης».

Οὐχὶ «καταθείσης» ἀλλὰ «καθεθείσης» εἶνε ἡ ἀληθὴς γραφή. Ἀναγνωστέον δὲ καὶ τόμ. ΙΔ΄, σ. 251 «τοῦ δακτύλου εἰς ψυχρὸν ὕδωρ καθεθέντος» ἀντὶ τοῦ «κατατεθέντος». (Πρβ. Κ. Κόντον ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῇ τόμ. Ε΄, σ. 176 καὶ τὰ ὑπ᾿ ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν Adnot. σ. 39-40). Τὸ δὲ ἐν σ. 1045 ὀξῦσαν εἶνε κακὴ γραφὴ ἀντὶ τοῦ ὀξίσαν, ὡς παρετήρησεν ὁ Lobeck εἰς Φρύν. σ. 210. Γραπτέον δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἀετίῳ Ις΄, σ. 127, 27 «ζύμην... μὴ ὀξικυῖαν» καὶ σ. 132, 1 «ζύμης ὀξικυίας» ἀντὶ τοῦ ὀξυκυῖαν καὶ ὀξυκυίας.

Γαλ. τόμ. ΙΔ΄, 16 «ὅ τε ἐν Νεαπόλει κατὰ τοὺς ὑποκειμένους αὐτῇ λόφους, Ἀμιναῖος μὲν ὀνομαζόμενος κτέ.».

Ὁ λόγος εἶνε περὶ τοῦ ἐν Νέᾳ πόλει ἢ Νεαπόλει γινομένου οἴνου, οὗ ποιεῖται μνείαν ὁ Γαληνὸς καὶ ἐν τόμ. Ι΄, σ. 833 «ὅ τε Νεαπολίτης ὁ Ἀμιναῖος ἐν τοῖς περὶ Νεάπολιν χωρίοις γινόμενος, ὥστε καὶ ὀνομάζουσιν οὕτως αὐτὸν» καὶ ἐν τόμ. ς΄, σ. 806 «καὶ περὶ Νέαν δὲ πόλιν ὁ κατὰ τὸν ὑπερκείμενον αὐτῆς λόφον Ἀμιναῖος». Ἐπειδὴ δ᾿ ἐν τῷδε τῷ χωρίῳ ὁ Γαληνὸς λέγει «κατὰ τὸν ὑπερκείμενον αὐτῆς λόφον», νομίζω ὅτι καὶ ἐν τόμ. ΙΔ΄, σ. 16 δέον εἶνε νὰ γραφῇ «ὅ τε ἐν Νεαπόλει κατὰ τοὺς ὑπερκειμένους αὐτῆς λόφους κτέ.». Πρβ. τὰς ἐμὰς Adnot. σ. 62.

Γαλ. τόμ. ΙΔ΄, σ. 22 «μέλι μὲν οὖν πάντως ἐμβλητέον ἐστὶ τὸ κάλλιστον ταῖς ἀντιδότοις Ὑμήττιον ἢ Θάσιον ἢ πάντως γε Ἀττικόν· εἰ δὲ ἀποροῖμέν ποτε αὐτοῦ, τοῦ ἐν ταῖς Κυκλάσι νήσοις γινομένου, ὅτί περ ἂν ὁμοιότατον ᾖ τοῦτο (τούτῳ)» καὶ σ. 28 «ὄντος γὰρ ἅπαντος τοῦ κατὰ τὴν Ἀττικὴν καλοῦ, τούτου πάλιν αὐτοῦ τὸ Ὑμήττιόν ἐστι κάλλιστον, εἶτ᾿ ἐπ᾿ αὐτῷ τὸ Θάσιον. οὕτως οὖν καὶ τῶν οἴνων πολλῶν ὄντων τῶν ἐν Λέσβῳ γενομένων (γρ. γεννωμένων)... ἄριστος δέ ἐστιν ⟨ὁ⟩ ἐν Ἐρεσσῷ γεννώμενος τοιοῦτος, εἶτα δεύτερος ὁ ἐν Μηθύμνῃ καὶ τρίτος ὁ ἐν Μυτιλήνῃ».

Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χωρίοις ἐκ τῶν συμφραζομένων εἶνε πρόδηλον ὅτι ὁ Γαληνὸς λέγει ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῇ Ἀττικῇ γινόμενον μέλι εἶνε καλόν, ἀλλὰ κάλλιστον μὲν εἶνε τὸ Ὑμήττιον, ἔπειτα δὲ τὸ ἀλλαχόθεν τῆς Ἀττικῆς, ὥσπερ καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ Λέσβῳ γεννωμένων οἴνων ἄριστος μὲν εἶνε ὁ ἐν Ἐρεσσῷ, δεύτερος δ᾿ ὁ ἐν Μηθύμνῃ καὶ τρίτος ὁ ἐν Μυτιλήνῃ. Παραγγέλλει δὲ ὁ Γαληνὸς νὰ ἐμβάλληται εἰς τὰς ἀντιδότους μέλι πάντως Ἀττικόν, ἐν ἀπορίᾳ δὲ αὐτοῦ, τὸ ἐν ταῖς Κυκλάσι νήσοις γινόμενον ἢ ἄλλο καλὸν μέλι, οἷον τὸ Ἰσθμιακὸν κτλ. Τούτων δ᾿ οὕτως ἐχόντων, οὐδένα νοῦν ἔχει

ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χωρίοις τοῦ Γαληνοῦ τὸ Θάσιον, διότι ἡ Θάσος δὲν ἦτο τόπος τῆς Ἀττικῆς. Ὡσαύτως δὲ καὶ παρὰ τῷ Ὀρειβασίῳ Β΄, 62 (CMG VI 1, σ. 60, 15 κἑξ.) παραλαβόντι ἐκ τοῦ Γαληνοῦ φέρεται «τοιοῦτον δ᾿ ἐστὶ τό τε Ὑμήττιον καὶ Θάσιον καὶ ὅλως τὸ Ἀττικόν· μεθ᾿ ὃ τὸ ἀπὸ τῶν νήσων τῶν Κυκλάδων κτλ.». Φανερὸν δὲ γίνεται παντὶ γινώσκοντι τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὅτι καὶ παρὰ τῷ Ὀρειβασίῳ, ὡς εἶνε ἐκδεδομένον τὸ χωρίον, τὸ Ὑμήττιον καὶ τὸ Θάσιον λέγεται Ἀττικὸν μέλι, ἀλλ᾿ ὅτι ἡ γραφὴ Θάσιον δὲν ἔχει ὑγιῶς. Ἀπορίας δ᾿ ἄξιον φαίνεταί μοι ὅτι καὶ ὁ νέος ἐκδότης τοῦ Ὀρειβασίου Raeder δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ὀρθὴν γραφήν, εἰ καὶ ὑποσημειοῦται τάδε: «Θιάσιον codd.: corr. Dr e C[2]», τουτέστιν ὅτι οἱ κώδικες ἔχουσι τὴν γραφὴν Θιάσιον, ὁ δὲ Daremberg διώρθωσε γράψας Θάσιον ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ τοῦ Ὀρειβασίου. Ἀλλ᾿ ἐκ τῆς γραφῆς Θιάσιον εὐκόλως δύναται νὰ εὑρεθῇ ἡ γνησία Θριάσιον, εἶνε δ᾿ ἀναμφιβόλως τὸ Θριάσιον μέλι Ἀττικόν. Ὅθεν γραπτέον εἶνε, ἂν μὴ σφάλλωμαι, παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΔ΄, σ. 22 «Ὑμήττιον ἢ Θριάσιον ἢ πάντως γε Ἀττικόν» καὶ σ. 28 «.. τὸ Ὑμήττιόν ἐστι κάλλιστον, εἶτ᾿ ἐπ᾿ αὐτῷ τὸ Θριάσιον» καὶ σ. 12 «τὸ γοῦν ἀπὸ Κνίδου κάλλιστον μέλι φαινόμενον... ὡς ἐγγὺς εἶναι τῷ Θριασίῳ τε καὶ ⟨τῷ⟩ Ὑμηττίῳ» (ἀντὶ τοῦ Θασίῳ τε). καὶ παρὰ τῷ Ὀρειβασίῳ Β΄, 62 «τοιοῦτον δ᾿ ἐστὶ τό τε Ὑμήττιον καὶ ⟨τὸ⟩ Θριάσιον καὶ ὅλως τὸ Ἀττικόν». Ὡς δὲ τὸ Θριάσιον ἐκπεσόντος τοῦ γράμματος Ρ ἐγένετο Θάσιον, οὕτω καὶ ἐν συνθέσει ξηροῦ φαρμάκου τοῦ Ἀνδρομάχου τινὲς μὲν γραφαὶ εἶχον «ὀστρέων κεκαυμένων», τινὲς δὲ «ὀστέων κεκαυμένων» (ἴδ. Γαλ. τόμ. ΙΓ΄, σ. 728). Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ Ῥοῦφος λέγει παρὰ τῷ Ὀρειβασίῳ Β΄, 63 (CMG VI 1, σ. 61, 6 κἑξ.) «ἐπαινεῖται δὲ μέλι τὸ ἐκ τῆς Ἀττικῆς καί ἐστιν ἐνδοξότατον· δοκεῖ δ᾿ οὖν τἆλλα πάντα μηδὲν εἶναι πρὸς τοῦτο· ἐγὼ δ᾿ οὐδὲ τὸ ἐνθένδε ἅπαν ἐπαινῶ, ἡγοῦμαι δὲ καὶ ἑτέρωθι εἶναι διαφέρον ἀρεταῖς· αὐτίκα τὸ ἐκ Μαραθῶνος κάκιστον, οὐχ ὥστε τῷ Ὑμηττίῳ παραβάλλεσθαι (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ κάλλιστον), ἀλλ᾿ ὥστε καὶ ἑτέρου λείπεσθαι· κακὸν δὲ καὶ τὸ Μιλήσιον καὶ τὸ Ἀφίδνηθεν καὶ τὸ ἐκ Σικελίας. ἀγαθὸν δ᾿ ἔξω τῆς Ἀττικῆς τό τε Χῖον καὶ τὸ Σύριον καὶ τὸ Κύθνιον καὶ τὸ Σίφνιον καὶ πολλαχόθεν ἄλλοθεν τῶν Κυκλάδων νήσων καὶ Σικελὸν τὸ Λιλυβαῖον καὶ Κρητικὸν καὶ τοῦ Βοιωτίου τὸ πρὸς τῇ Οἰχαλίᾳ». Προφανὲς τυγχάνει ὂν ὅτι ὁ Ῥοῦφος λέγων περὶ τοῦ ἐκ τῆς Ἀττικῆς μέλιτος μνημονεύει τὸ Ὑμήττιον, τὸ ἐκ Μαραθῶνος, τὸ Μιλήσιον, τὸ Ἀφίδνηθεν, καὶ τὸ ἐκ Σικελίας, ἔξω δὲ τῆς Ἀττικῆς καλὸν μέλι λέγει ὅτι εἶνε τὸ Χῖον, τὸ Σύριον, τὸ Κύθνιον, τὸ Σίφνιον καὶ τὸ πολλαχόθεν ἄλλοθεν τῶν Κυκλάδων νήσων, τὸ ἐκ τῆς Σικελίας Λιλυβαῖον, τὸ Κρητικὸν καὶ ἐκ τοῦ Βοιωτίου τὸ πρὸς τῇ Οἰχαλίᾳ γινόμενον. Ὁ δὲ Raeder ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ὀρειβασίου οὐδὲν σημειοῦται περὶ τῆς γραφῆς Μιλήσιον, ἐπειδὴ δὲν ὑπώπτευσεν ὅτι ἄλλο

τι ἢ Μιλήσιον μέλι δύναται νὰ νοῇ ὁ Ῥοῦφος λέγων περὶ τοῦ ἐκ τῆς Ἀττικῆς μέλιτος. Πάντως δ᾽ ὁ Ῥοῦφος ποιεῖται μνείαν τοῦ ἐκ Μελίτης, δήμου τῆς Ἀττικῆς, μέλιτος, ἡ δὲ γραφὴ Μιλήσιον εἶνε ἡμαρτημένη. Τὸ δὲ «ἐκ Σικελίας» δὲν εἶνε τὸ ἐκ τῆς νήσου Σικελίας, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ παρὰ τὰς Ἀθήνας λόφου, ὅστις καλεῖται ὡσαύτως Σικελία. Μέλι δ᾽ ἐκ τῆς νήσου Σικελίας μνημονεύει, ὡς ἔχει ἡ ἔκδοσις τοῦ Raeder, τὸ Λιλυβαῖον. Ἀλλ᾽ ὁ Ῥοῦφος ἔγραψεν «Ὑβλαῖον» καὶ οὐχὶ «Λιλυβαῖον» (ὁ Raeder ὑποσημειοῦται: ὕβδαῖον C: ὕβλαῖον A^2 C^2 Dg). Ὀρθῶς δ᾽ ὁ Daremberg ἐξέδωκε «καὶ Σικελὸν τὸ Ὑβλαῖον», διότι τοῦτο τὸ μέλι ἦτο ἐκ τῶν καλῶν. Ὁ Στράβων λέγει ϛ΄, σ. 267 «αἱ μὲν οὖν πόλεις οὐκέτ᾽ εἰσί· τὸ δὲ τῆς Ὕβλης ὄνομα συμμένει διὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ Ὑβλαίου μέλιτος». Ἐν δὲ τοῖς Γεωπονικοῖς ΙΕ΄, 7 κεῖται «ἄριστον μέλι τὸ Ἀττικὸν καὶ τοῦ Ἀττικοῦ τὸ Ὑμήττιον, καλὸν δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς νήσοις, τοῦ δὲ Σικελικοῦ τὸ τὸ Ὑβλαῖον κτλ.». Παρὰ δὲ τῷ Γαληνῷ ΙΔ΄, σ. 22 ἀπαντᾷ «γίνεται δὲ κατὰ τὸν Ἰσθμὸν μέλι ἀγαθόν, καὶ καλεῖταί γε τοῦτο Ἰσθμιακὸν ἰδίως ἀπὸ τοῦ χωρίου, καθάπερ καὶ Τούβρεον καὶ αὐτὸ τὴν ἐπωνυμίαν ἔχον». Ἀλλ᾽ ὁ Κόντος ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῇ τόμ. Ε΄, σ. 173 εἴκασεν ὅτι ὁ Γαληνὸς ἔγραψε «καθάπερ καὶ τὸ Ὑβλαῖον, καὶ αὐτὸ τὴν ἐπωνυμίαν ἔχον». Καλὸν δὲ νομίζω πρὸς τούτοις νὰ εἴπω ὅτι ὁ Ἀνδρόμαχος τὸ Ἀττικὸν μέλι καλεῖ Ἀκταῖον (παρὰ τῷ Γαλ. τόμ. ΙΔ΄, σ. 42 «Ἀκταίῳ μίσγοις συγκεράσας μέλιτι», ὃ ἑρμηνεύει ὁ Γαληνὸς σ. 82 «τουτέστι μέλιτι τῷ Ἀττικῷ») καὶ ὅτι ὑπὸ Μαρκέλλου τοῦ Σιδήτου Περὶ ἰχθ. σ. 170, 61 Did. μνημονεύεται καὶ «μέλι Λυκαβήττιον».

Δαμοκρ. παρὰ Γαλ. ΙΔ΄, σ. 127 «μακροῦ πεπέρεως προσφάτου δὶς δώδεκα· | τὸ γὰρ παλαιὸν σητοκόπον εὑρίσκεται».

Καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Didot σ. 126,195 ἐγράφη «σητοκόπον», ἀλλ᾽ ἐπειδὴ τὸ ἐπίθετον ἔχει παθητικὴν ἔννοιαν καὶ σημαίνει τὸ ὑπὸ σητῶν κεκομμένον (πέπερι), τονωτέον εἶνε σητόκοπον. Πρβλ. τὰ ὑπ᾽ ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν τῇ Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. σπ. τόμ. Γ΄, σ. 237 - 240.

Δαμοκρ. παρὰ Γαλ. τόμ. ΙΔ΄, σ. 132 «μετ᾽ οἰνομέλιτος ἢ μελικράτου προσφάτου | ἑψημένου καλῶς τε καὶ πεφρισμένου».

Ἐν τῇ Διδοτείῳ ἐκδόσει σ. 127, 290 φέρεται «ἡψημένου καλῶς τε καὶ ἀπηφρισμένου», ἐγὼ δὲ νομίζω ὅτι πρέπει νὰ προενεχθῇ κατὰ συναλοιφὴν «κἀπηφρισμένου». Ἀπαντῶσι δὲ τοιαῦται συναλοιφαὶ καὶ ἀλλαχοῦ τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Δαμοκράτους, οἷον σ. 124, 122 Did. «Ἀθαμαντικοῦ μήου τε κἀμώμου καλοῦ», σ. 128, 311 «δεύσας ἐπιμελῶς κἀναπλάσας ψῦξον κύκλους», σ. 131, 123 «τῆς γῆς (ἴσως γρ.: γῆς τῆς) μελαίνης κἀμπελίτιδος δραχμάς», κλπ.

Δαμοκρ. παρὰ Γαλ. τόμ. ΙΔ΄, σ. 134 - 135 «σκεύαζε δ᾽ οὕτω, Λημνίαν ἔχων καλὴν | ἀπαραχάρακτον τὴν ὁμοίως εἰρημένην κτἑ.».

Ἐν τῇ Διδοτείῳ ἐκδόσει σ. 128, 236 - 237 ἔχουσιν οἱ στίχοι οὗτοι ὧδε: «σκεύαζε δ᾽ οὕτω· Λημνίαν ἔχων καλὴν | ἀπαραχάρακτον τὴν νομίμως εἰρημένην», τουτέστιν ἐγράφη «νομίμως» ἀντὶ τοῦ «ὁμοίως». Ἀλλ᾽ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐκδόσεσιν ἐλλείπει τὸ οὐσιαστικὸν ὄνομα, εἰς ὃ ἀναφέρεται τὸ ἐπίθετον «Λημνίαν». Τοῦτο δὲ εἶνε τὸ «γῆν»· διὸ νομίζω ὅτι δέον εἶνε νὰ γραφῇ ὁ 237 στίχος οὕτως: «ἀπαραχάρακτον γῆν νομίμως εἰρημένην». Πρβ. Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 169 κἑξ. «τοιοῦτον γάρ τι καὶ κατὰ τὴν Λημνίαν γίνεται γῆν, ἣν μίλτον ὀνομάζουσιν ἔνιοι Λημνίαν καί τινες ἄλλοι σφραγῖδα Λημνίαν διὰ τὴν ἐπιβαλλομένην αὐτῇ σφραγῖδα τῆς Ἀρτέμιδος ἱεράν» καὶ τόμ. ΙΔ΄, σ. 8 «διὰ τὴν Λημνίαν εἴτε γῆν ἐθέλει τις ὀνομάζειν εἴτε σφραγῖδα». Λέγων δὲ ὁ Δαμοκράτης «ἀπαραχάρακτον Λημνίαν γῆν» νοεῖ τὴν ἀπαραποίητον καὶ μὴ ἔχουσαν πλαστὴν σφραγῖδα, διότι ἐνοθεύετο καὶ ἡ Λημνία γῆ, ὡς καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἰατρικαὶ ὕλαι, ὡς λέγει ὁ Γαληνὸς τόμ. ΙΔ΄, σ. 8 «ταύτην οὖν, εἴτε Λημνίαν γῆν εἴτε σφραγῖδα καλεῖν ἐθέλεις, παραποιοῦσιν ὡς μηδένα δύνασθαι διαγνῶναι τὴν ἀληθινὴν ἀπὸ τῆς παραπεποιημένης, καθάπερ γε τὸ καλούμενον Ἰνδικὸν λύκιον, ἕτερά τε πολλὰ δυσκολωτάτην ἔχοντα διάγνωσιν (ἴσως γρ. «⟨τὴν⟩ διάγνωσιν») ἀπὸ τῶν νενοθευμένων, κτλ.». (Περὶ τῆς νοθεύσεως τῶν ὠνίων καθόλου ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἴδ. τὰ ὑπ᾽ ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν τῇ Ἐπιστημονικῇ Ἠχοῖ τόμ. Ζ΄ (1920), σ. 53 - 54, 69 - 70, 87, 130 - 131. Περὶ δὲ τῆς Λημνίας γῆς ἔγραψεν ὁ F. W. Hasluck ἐν Ann. Brit. School Ath. τόμ. Ιϛ΄, σ. 220 κἑξ.). Πολλάκις δ᾽ ἐν τοῖς ἀντιγράφοις συνεχύθησαν αἱ αἰτιατικαὶ ΤΗΝ καὶ ΓΗΝ, διέλαβε δὲ περὶ τῆς συγχύσεως ταύτης ὁ Κ. Κόντος ἐν τῷ Ἀθηναίῳ τόμ. ϛ΄, σ. 426 κἑξ. Παρὰ τῷ Ἀετίῳ ΙΒ΄, σ. 108,6 ἐξέδωκεν ὁ Κωστομοίρης «τὴν μέλαιναν τὴν εὑρισκομένην ἐν τῇ φακῇ μάλιστα», ἀλλ᾽ εἷς κῶδιξ ἔχει τὴν ὀρθὴν γραφὴν «γῆν μέλαιναν». Ὡσαύτως δὲ παρὰ τῷ αὐτῷ ἰατρῷ Ιϛ΄, σ. 111, 20 ἔγραψεν ὁ Ζερβὸς «τὴν μέλαιναν τὴν ἐν τῇ φακῇ εὑρισκομένην», ἐγὼ δὲ μετέβαλον τὸ «τὴν» εἰς τὸ «γῆν» ἐν Adnot. σ. 28 - 29. Ὅμοιον δ᾽ ἁμάρτημα ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τῷ Ἀετίῳ ϛ΄, σ. 114 β΄ «Κλεοπάτρα δέ φησι πρὸς τὰς ῥεούσας τρίχας, χρῶ τούτῳ τὴν κιμωλίαν, ἀναδρωτάτην βρέξον. οἴνῳ αὐστηρῷ κτλ.». Ἵνα δὲ ὀρθῶς ἔχῃ ὁ λόγος, μεταγραπτέον εἶνε, ὡς νομίζω, τὸ χωρίον ὧδε: «...πρὸς τὰς ῥεούσας τρίχας χρῶ τούτῳ· γῆν Κιμωλίαν ἁδροτάτην βρέξον οἴνῳ κτλ.». Πρβ. Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 433 «καὶ τὰ γεγραμμένα κατὰ τὸ Κλεοπάτρας κοσμητικὸν αὐτοῖς ὀνόμασιν οὕτως ἔχει·... ἄλλο κατωτέρω γεγραμμένον ὡδί πως πρὸς τρίχας ῥεούσας. γῆν Κιμωλίαν ἁδροτάτην βρέξον οἴνῳ αὐστηρῷ κτλ.».

Γαλ. τόμ. ΙΔ΄, σ. 137 «τὰ δὲ πρὸς τὰ τοιαῦτα πάθη πινόμενα φάρμακα

καὶ ποτίσματα κέκληκεν Ἀσκληπιάδης». Τόμ. ΙΓ΄, σ. 133 (ἐκ τῶν τοῦ Ἀνδρομάχου) «χρῶ ποτίσματι πρὸς ἅπαντα».

Οὐχὶ ποτίσματα ἀλλὰ ποτήματα εἶνε ἡ ἀληθὴς γραφή. Φέρεται δ' ἔτι παρὰ τῷ Γαληνῷ καὶ ἡ ἡμαρτημένη γραφὴ πότιμα, οἷον τόμ. ΙΓ΄, σ. 63, 66, 70, 71, 95 καὶ ἡ γραφὴ πότιμον σ. 239 «ἄλλο σπληνικοῖς πότιμον», ἀλλ' ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι κεῖται ὀρθῶς «πότημα πρὸς σπληνικούς». Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ παρὰ Παύλῳ τῷ Αἰγινήτῃ CMG IX 1, σ. 230, 18 ἀπαντᾷ «ποτήματα δὲ ἁπλᾶ», ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ διάφοροι γραφαὶ ποτίματα καὶ ποτίσματα. Καὶ παρὰ τῷ Διοσκορίδῃ Α', 24 ἐφέρετο ποτίσμασι, ἀλλ' ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφ. ἐγένετο ἡ παρατήρησις ἥδε: «1,24 ποτήμασι: nam sic vulgatum ποτίσμασι corrigendum ex cod. Sambuci». Βλέπει δέ τις νῦν τὴν ὀρθὴν γραφὴν ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ M. Wellmann γενομένῃ ἐκδόσει τοῦ Διοσκορίδου. Πολλάκις δ' ὑπὸ τῶν βιβλιογράφων μετεβλήθη τὸ Η εἰς ΙC, οἷον ἐξηρτημένος - ἐξηρτισμένος, ἐμβρόντητος - ἐμβρόντιστος, σφενδονήτης - σφενδονιστὴς κλπ., καὶ τοὐναντίον τὸ ΙC εἰς Η, οἷον νομίσματα - νομήματα, πιθίσκον - πίθηκον, κλπ. (ἴδ. Κ. Κόντου Γλωσσ. Παρατ. σ. 273 - 274). Παρὰ τῷ Ἀετίῳ Θ΄, σ. 279,9 ἐξέδωκεν ὁ Ζερβὸς «ὀρὸν γάλακτος δι' ὀξυμέλιτος ἐσχημένον», ἐγὼ δ' ἔγραψα ἐν τῇ Βυζαντίδι τόμ. Β΄, σ. 524 «ὀρὸν γάλακτος δι' ὀξυμέλιτος ἐσχισμένου». Ἐγένετο δὲ σύγχυσις τοῦ ἠθμοειδὴς καὶ ἰσθμοειδὴς παρὰ τῷ Ἀρεταίῳ σ. 135 καὶ σ. 297 Κ. καὶ παρὰ τῷ Γαληνῷ (ἴδ. Θησ. Στεφ. ἐν λ. ἠθμοειδής). Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἐν τῷ Θησ. τοῦ Στεφάνου ἐν λ. τρουλλίον φέρεται: «Hero Spirit. p. 161, D: τρυπήματα ὅμοια τῶν ἐν τοῖς τρουλλίοις τοῖς μαγειρικοῖς γινομένων ἰσθμοειδῆ», ἀλλὰ τὸ ὀρθῶς ἔχον εἶνε ἠθμοειδῆ. Παρὰ δὲ τῷ Ἀετίῳ Η΄, σ. 160 β΄ (ἐκ τῶν τοῦ Γαληνοῦ) εἶνε ἐκδεδομένον «γίνεται δυσαιμορράγιστος», ἀλλ' ὀρθῶς εἶνε γεγραμμένον «δυσαιμορράγητος» ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει τοῦ Ἑλλην. Λεξικοῦ τῶν Liddell καὶ Scott. Πρβ. εὐαιμορράγητος καὶ ἀναιμορράγητος.

Γαλ. τόμ. ΙΔ΄ σ. 173 «καὶ ὅταν διαλυθῇ, ἄρας ἀπὸ τοῦ πυρὸς ἐπίβαλλε ἀμμωνιακόν, καὶ ἑκάτερα εἰς θυείαν καὶ καταμαλάξας... χρῶ».

Ἀντὶ τοῦ «καὶ ἑκάτερα εἰς θυείαν» γράφε «καὶ κατέρα εἰς θυείαν» ἢ «καὶ κατεράσας εἰς θ.». Συχνότατον εἶνε παρὰ τοῖς ἰατροῖς τὸ ῥῆμα κατερᾶν συνωνυμοῦν τῷ καταχεῖν (ἴδ. Κ. Κόντον ἐν τῷ «Λογίῳ Ἑρμῇ» τόμ. Ε΄, σ. 178). Σημειωτέον δ' ὅτι παρὰ τῷ Ὀρειβασίῳ Συν. CMG VI, 3, σ. 69,25 ἐξέδωκεν ὁ Raeder «ἐπὴν δὲ συμμιγὲς καὶ ἀμόλυντον γένηται, κατακεράσας εἰς ὕδωρ ψυχρὸν κτλ.». Ἀλλ' ὀρθῶς ὁ Daremberg μετέβαλε τὸ «κατακεράσας» εἰς «κατεράσας», διότι πολλάκις τὰ ῥήματα ταῦτα συνεχύθησαν ὑπὸ τῶν βιβλιογράφων, ὡς κατέδειξεν ὁ Κόντος. Καὶ ἐν τῷ ΙΕ΄ λόγῳ τοῦ Ἀετίου σ. 115, 13 ἀπαντᾷ ἡ ἐσφαλμένη γραφὴ κατακε-

ράσας, ἀποκατέστησε δὲ τὴν γνησίαν κατεράσας ὁ Χ. Χαριτωνίδης ἐν τῇ «Ἀθηνᾷ» τόμ. ΚΑ΄, σ. 439. Γίνεται δ' ὑπὸ τῶν ἰατρῶν χρῆσις καὶ τοῦ ῥήματος ἐπικατερᾶν - ἐπικατερᾶσθαι, οἷον ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ τόμ. ΙΓ΄, σ. 39 «ἐπικατερῶσι καὶ συνέψουσι» καὶ σ. 491 «ἤπερ ἐπικατερῶντας» καὶ ὑπὸ τοῦ Ὀρειβασίου τόμ. Δ΄, σ. 607, 6 «τὰ τηκτὰ ἐπικατερᾶται» (ἴδ. τὰς ἐμὰς Adnot. σ. 39). Εἶνε δὲ τὸ ἐπικατερᾶν συνώνυμον τῷ ἐπικαταχεῖν (Ὀρειβ. Συν. CMG VI, 3, σ. 69, 9 «ταῦτα ἐπικατάχει τοῖς ἐν τῷ ὅλμῳ κοπεῖσι»).

Δαμοκρ. παρὰ Γαλ. σ. 197 «ἔμπλαστρος, ᾗ χρῶμαι πρὸς τὸν τῶν δηγμάτων | ἰχῶρ' ἀρέσκει τὶ πέλιόν τ', ἢ καὶ μέλαν | τοῖς τραύμασι πρόσεστι, τοῦτο περικνίσας | κτλ.»

Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Didot σ. 130, 114 - 115 κεῖται «ἰχῶρ' ἄρεσκ' εἰ (?) τι πέλιόν τ' ἢ καὶ μέλαν | τοῖς τραύμασι πρόσεστι· τοῦτο κτλ.». Ἐγὼ δὲ μεταγράφω ὧδε: «ἰχῶρ' ὁρᾷς, εἴ τι πελιόν τ' ἢ καὶ μέλαν | τοῖς τραύμασι πρόσεστι· κτλ.».

Γαλ. τόμ. ΙΔ΄, 398 «ὀνίσκους τοὺς ὑπὸ ὑδρίαις διαγομένους».

Ἴσως προσθετέον εἶνε τὸ ἄρθρον πρὸ τῆς λέξεως ὑδρίαις, δηλ. «τοὺς ὑπὸ ⟨ταῖς⟩ ὑδρίαις» (ἴδ. παρατήρ. εἰς Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 641). Πάντως δὲ πλημμελῶς ἔχει τὸ διαγομένους, ὃ μεταβλητέον εἶνε, ὡς νομίζω, εἰς τὸ διαιτωμένους. Λέγεται δὲ τὸ ῥῆμα διαιτᾶσθαι καὶ περὶ ζῴων, ἐν δὲ τῷ Θησ. τοῦ Στεφάνου γίνεται ὧδε ὁ λόγος: «dicitur διαιτᾶσθαι et de brutis itidem pro degere: ut τὰ καθ' ὕδατος διαιτώμενα ζῷα, Lucian.» καὶ «Sed et pro τρέφεσθαι, ali de avibus Basil. dixit, γυψὶ δὲ σύνηθες ἀπὸ νεκρῶν διαιτᾶσθαι. Idem cum accus. pro edere... ἀλλὰ πάντες τὰ κύκνων διῃτῶντο...». Προσθετέον δὲ τούτοις καὶ τάδε τὰ μαρτύρια. Γαλ. τόμ. Ϛ΄, σ. 708 Κ. «τῶν ἐν [ὕδατι διαιτωμένων ζῴων». σ. 709 «οἱ κατὰ τοιούτους τόπους διαιτώμενοι (κέφαλοι)». σ. 710 «ὅσοι (κέφαλοι) κατὰ ποταμοὺς διαιτῶνται». σ. 711 «τῶν ἐν αὐτῷ διαιτωμένων ἰχθύων». σ. 719 «τοῖς πετραίοις ἰχθύσιν... ὡς ἂν ἐν καθαρωτάτῃ θαλάττῃ διαιτωμένοις ἀεί». Ἀέτ. Θ΄, σ. 345,25 «τοῖς... στρουθίοις τοῖς ἐν τοῖς τείχεσι τῶν πόλεων διαιτωμένοις».

Γαλ. τόμ. ΙΔ΄, σ. 653 «νομίζων μηδὲ σφοδρὸν ἔσεσθαι τὸν πυρετὸν μηδὲ πλέον ἡμέρας μιᾶς ἐκταθήσεσθαι αὐτόν, ἐπεὶ δέ, προϊούσης τῆς ἡμέρας, ἀεὶ καὶ μᾶλλον ἐφαιδρύνετο κλπ.».

Γραπτέον «ἀεὶ καὶ μᾶλλον ἐσφοδρύνετο», δηλονότι σφοδρὸς ἐγίνετο ὁ πυρετός.

Γαλ. τόμ. ΙΔ΄, σ. 659 «μᾶλλον αὐτοὺς ἐλπίζω διαγινώσκεσθαι τὴν ἐνεστῶσαν ἄρτι διάθεσιν».

Ἀντὶ τοῦ διαγινώσκεσθαι γραπτέον διαγνώσεσθαι.

Γαλ. τόμ. ΙΔ΄, σ. 741 «καταφορὰ γάρ ἐστι βαθεῖα καὶ δυσανάκλιτος».

Οὐχὶ δυσανάκλιτος ἀλλὰ δυσανάκλητος εἶνε ἡ γνησία γραφή. Πρβ. Σωραν. CMG IV σ. 113, 27 «δυσανακλητοτέραν δεῖ γίνεσθαι τὴν καταφοράν». Διοσκ. τόμ. Β΄, σ. 28 Κ. «δυσανακλήτως δὲ αὐτῶν ἐχόντων». Πρβ. ἔτι Ἀέτ. Η΄, σ. 165 α΄ «τῶν ἀπαγχομένων ἀνάκλησις καὶ τῶν ἐκ ναυαγίου.. μελλόντων πνίγεσθαι. ἀνακαλοῦνται ἐνίοτε οἱ ἀπαγχόμενοι κτλ.» καὶ «παραπλησίως δὲ ἀνακαλεῖσθαι καὶ τοὺς ἀπὸ ναυαγίων». ΙΕ΄, σ. 390, 12 «ἀνακαλεῖσθαι τὴν καθελκτικὴν (καθεκτικὴν) ⟨δεῖ⟩ δύναμιν καὶ τὴν πεπτικὴν ἐνέργειαν κτλ.». Ὀρειβ. τόμ. Δ΄, σ. 572 «ἀνακλητέον τήν τε πεπτικὴν ἐνέργειαν κτλ.». Ἀέτ. Ιϛ΄, σ. 54,2 «τὰς περὶ (παρὰ) τὸν ἁλμυρὸν χυμὸν ἠδικημένας διά τε λουτρῶν ἀνακλητέον κτλ.». Ἀρετ. σ. 89 Κ. «ἐς ἀνάκλησιν οὐ κακίων ἡ ἀπονίη». σ. 306 «ἐς ἀνάκλησιν θέρμης». Διοσκορ. Γ΄, 6 Wellm. «σφυγμῶν ἀνακλητικός». Ἀρετ. σ. 265 Κ. «ἐπανάκλησιν θέρμης ποιέεσθαι» καὶ σ. 291 «ἐπανάκλησις δ' ἡδονῆς». Γαλ. τόμ. ΙΔ΄, σ. 738 «θέρμης.. ἐπανάκλησιν ποιεῖται» καὶ πολλαχοῦ.

Γαλ. τόμ. ΙΔ΄, σ. 755 «εὐΐατοι μὲν οὖν στρογγύλαι.. αἱ δὲ ἀσκαρίδες.. δυσίατοι δὲ καὶ δυσέκκριτοι, μόνον ὑπὸ τῶν δριμυφαγιῶν καὶ φαρμάκων τῶν διὰ πικρᾶς συντεθειμένων καὶ ἑλενίου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐμβαλλομένων».

Γράφε «εὐΐατοι μὲν οὖν ⟨αἱ⟩ στρογγύλαι» καὶ «ἐκβαλλόμεναι» ἀντὶ τοῦ «ἐμβαλλομένων».

Γαλ. τόμ. ΙΔ΄, σ. 787 «οἱ δὲ λεγόμενοι ἄτρητοι.. οὕτω συγχειρίζονται».

Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου τόμ. Ζ΄, σ. 2652 διωρθώθη τὸ χωρίον ὧδε «οὕτως ἐγχειρίζονται». Ἀλλὰ τὸ ῥῆμα ἐγχειρίζομαι σημαίνει ἐν χειρὶ τίθεμαι, οὐχὶ δ' ἐγχειροῦμαι. Διό, νομίζω, γραπτέον εἶνε παρὰ τῷ Γαληνῷ ἢ «οὕτως ἐγχειροῦνται» ἢ «οὕτω χειρίζονται»· πρβ. αὐτόθι «οἱ πεφιμωμένοι τὴν ἀκροποσθίαν χειρίζονται» καὶ σ. 789 «οἱ σαρκοκηλικοὶ ὁμοίως χειρίζονται».

Γαλ. τόμ. ΙΔ΄, σ. 789 «εἰ δὲ μή, τὸ περιτόναιον ἐπισπασάμενοι καὶ ἐπιβροχήσαντες περιαιροῦμεν».

Μεταγραπτέον ἴσως «ἐπισπασάμενοι καὶ ἀποβροχίσαντες» τουτέστι δήσαντες καὶ ἀπολαβόντες βρόχῳ. Πρβ. σ. 784 «τὰς δὲ ἐγκανθίδας καὶ ⟨τὰ⟩ πτερύγια καὶ τὰ σταφυλώματα περιαιροῦμεν λίνον διείραντες (διείροντες) καὶ ἀποβροχίζοντες». Σωραν. CMG IV σ. 58, 26 «τὸ δὲ ἀποβροχίζειν τὸ μέρος» καὶ σ. 59, 5 «ἀποβροχίζειν δεῖ τὸν οὐραχόν». Πρβ. καὶ ἀποβροχισμὸς καὶ ἀποβροχιστέον. Ἔτι δὲ παρατηρητέον ὅτι παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΗ΄, 2, σ. 679 φέρεται «καθάπερ ἐπὶ τῆς τῶν ὑδατίδων ἄρσεως ἢ διαβροχισμοῦ τριχῶν ἢ ἀναρραφῆς», ἀλλὰ νομίζω ὅτι δέον

εἶνε νὰ γραφῇ «ἢ ἀναβροχισμοῦ τριχῶν». Πρβ. τόμ. ΙΔ΄, σ. 784 «ἀναβροχίζοντες τὰς τρίχας διὰ βελόνης» καὶ τόμ. ΙΕ΄, σ. 918 «ἐφεξῆς δὲ τριχῶν ἐν τοῖς βλεφάροις χειρουργίαν ἔγραψεν, ἣν ὀνομάζουσιν ἀναβροχισμόν» καὶ Παῦλ. Αἰγ. CMG IX 2, σ. 55, 25 κἑξ. «περὶ ἀναβροχισμοῦ. Ἐφ' ὧν οὐκ εἰσὶν ἐν τῷ βλεφάρῳ πολλαὶ τρίχες νύττουσαι τὸν ὀφθαλμόν... τὸν ἀναβροχισμὸν δοκιμάζομεν».

Αἱ εἰς τὸν Γαληνὸν ἀναφερόμεναι παρατηρήσεις καὶ διορθώσεις μου πρὸς ταῖς δημοσιευθείσαις ἤδη εἶνε καὶ ἄλλαι πολλαί, ἃς θὰ καταχωρίσω ἐν ἄλλῳ τόπῳ. Νῦν δὲ νομίζω καλὸν νὰ καταλέξω καὶ τὰς ἑξῆς τρεῖς.

Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 746 «διάσμυρνον γλαυκιδανὸν ἐπιγραφόμενον» (δηλ. κολλύριον).

Οὐχὶ γλαυκιδανὸν ἀλλὰ Κλαυδιανὸν εἶνε τὸ ἀληθὲς ὄνομα τοῦ κολλυρίου τούτου, ὡς φέρεται παρὰ Παύλῳ τῷ Αἰγινήτῃ Ζ', 16, 20 (CMG IX 2, σ. 338, 22) «διάσμυρνον τὸ Κλαυδιανόν». Ἔχω δὲ νὰ παρατηρήσω ὅτι ὁ μακαρίτης Heiberg παραβάλλει τὸν Ἀέτιον Ζ', 102, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν Γαληνόν, ἴσως διότι κακῶς εἶνε παρ' αὐτῷ γλαυκιδανόν, εἰ καὶ ἡ σύνθεσις τοῦ κολλυρίου τούτου εἶνε ἡ αὐτὴ παρὰ τῷ Γαληνῷ καὶ τῷ Παύλῳ. Πιθανὸν δ' εἶνε ὅτι τὸ κολλύριον τοῦτο ἐσκευάσθη ὑπὸ τοῦ Κλαυδιανοῦ, ὃν μνημονεύει ὁ Γαληνὸς τόμ. ΙΒ΄, σ. 423 «τοῦτο τὸ φάρμακον (δηλ. τὸ πρὸς τοὺς φαλακρουμένους) οὕτω γεγραμμένον εὗρε Κλαυδιανὸς ὁ ἑταῖρος ἡμῶν κτλ.». Ἀταλαιπώρως δὲ παρελήφθη καὶ τὸ ἀνελλήνιστον γλαυκιδανόν, ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα, ὑπὸ τῶν νέων ἐκδοτῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ λεξικοῦ τῶν Liddell καὶ Scott: «γλαυκίδανον, τό, name of an eyesalve, Gal. 12. 746».

Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 757 «τὸ διὰ Σαμίας γῆς τέρεννον ἐπιγραφόμενον».

Οὐχὶ τέρεννον (terrenum κατὰ τὴν Λατινικὴν μετάφρασιν), ἀλλὰ τέρεν, τουτέστι τρυφερόν, ἁπαλόν, εἶνε, ἂν μὴ σφάλλωμαι, ἡ ὑγιὴς γραφή. Πρβ. Γαλ. αὐτόθι σ. 758 «ἄλλο (δηλ. κολλύριον) τρυφερὸν ἐπιγραφόμενον» καὶ «τοῦτο τὸ φάρμακόν ἐστι τρυφερώτερον», ἔνθα ἴσως γραπτέον «τρυφερώτατον». Παῦλ. Αἰγ. CMG IX 2, σ. 338, 15 «διὰ θαλλίας ἁπαλόν» (κολλύριον) καὶ τὸ ἐν ἐπιγραφῇ παρὰ τῷ Sichel ἐν Nouv. rec. de pierres sigill. d'ocul. rom. 1866, σ. 59 ἀπαντῶν ὄνομα κολλυρίου apalocrocodes, τουτέστιν ἁπαλοκροκῶδες (ἴδ. Κουμανούδη Συναγ. λέξ. ἀθησ. σ. 35).

Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 789 «πάγχρηστον Ἀθηνίπιον».

Γράφε Ἀθηνίππειον. Ὠνομάσθη δὲ τὸ κολλύριον τοῦτο ἀπὸ τοῦ ἰατροῦ Ἀθηνίππου, περὶ οὗ ἐν τῇ τοῦ Pauly Realenc. [2] II σ 2040 εἶνε γεγραμμένα τάδε: «Athenippos 2) Arzt um das 1 Jhdt n. Chr., angeführt

von Marcell. Emp. de medic. 3,26. Vielleicht auch identisch mit dem gleichnamigen bei Galen XII 789». Ἴδ. καὶ τὰ ὑπ' ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλ. Ἐγκυκλοπ. ἐν λ. Ἀθήνιππος

Ὀρειβ. τόμ. Δ΄, σ. 550, 1 κἑξ. «κωδύας μήκωνος χρονίας ρκ΄ βάλε εἰς ὕδατος ξεστία γ΄ καὶ ἔασον βραχῆναι ἡμέρας γ΄ καὶ ἑψήσας ὡς λειφθῆναι τὸ τρίτον κτλ.».

Ἀντὶ τοῦ «χρονίας» γραπτέον εἶνε «χλωράς», ὡς λέγει ὁ Ἡρᾶς παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΓ΄, σ. 39 «κωδύας μήκωνος χλωρὰς ρκ΄ βαλὼν εἰς ἀγγεῖον καὶ ὕδατος ὀμβρίου ξε γ΄, ἔασον βραχῆναι ἡμέρας γ΄, εἶτα ἕψε ἕως ἂν λειφθῇ τὸ τρίτον μέρος». (Ἴδ. τὰς ἐμὰς Adnot. σ. 30). Λέγει δὲ καὶ ὁ Δαμοκράτης παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. ΙΓ΄, σ. 40 «μήκωνος . . . | κεφαλὰς ἔτι χλωράς, ἃς λέγομεν καὶ κωδύας | . . . τρὶς τεσσαράκοντα (=ρκ΄) τὰς μετρίας τοῖς μεγέθεσι | βάλλ' εἰς χύτραν κτλ.».

Ὀρειβ. τόμ. Δ΄, σ. 557, 25 κἑξ. «πνευματοῦται ὁ στόμαχος ἤτοι τῇ κοιλίᾳ συνδιατιθέμενος ἢ τῷ κόλῳ (κώλῳ), καὶ σοφίζεται τοὺς πολλοὺς διὰ τὸ τὰς ἐκ τῆς πνευματώσεως ὀδύνας εἰς αὑτὸν ἐρείδειν ὡς αὐτὸς προηγουμένην ἀναδεδεγμένος πεῖσιν».

Γραπτέον «ὡς σοφίζεσθαι» ἀντὶ τοῦ «καὶ σοφίζεται». Ὅμοιον δὲ ἁμάρτημα εἶνε καὶ παρὰ τῷ Ἀετίῳ Θ΄, σ. 329, 27 «παρέπεται δὲ τοῖς πάσχουσι στομάχου βάρος καὶ διάτασις, καὶ σοφίζεσθαι τοὺς πολλοὺς εἰς αὑτὸν μόνον ἐρείδειν τὴν ὀδύνην», ὅπου ἔγραψα «ὡς σοφίζεσθαι» (ἴδ. Βυζαντίδα τόμ. Β΄, σ. 530). Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι πολλάκις συγχέονται ἐν τοῖς ἀντιγράφοις τὸ ὡς καὶ τὸ καὶ (ἴδ. πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ Van Leeuwen Proleg. ad Aristoph. σ. 298 κἑξ. καὶ τὰ ὑπ' ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τόμ. ΙΗ΄, σ. 235). Ἴσως δὲ πρέπει νὰ προστεθῇ τὸ ῥῆμα ἐστὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ μνημονευθέντος χωρίου τοῦ Ὀρειβασίου, τουτέστι νὰ γραφῇ ὧδε «ὡς σοφίζεσθαι τοὺς πολλούς, διὰ τὸ τὰς ἐκ τῆς πνευματώσεως ὀδύνας εἰς αὑτὸν ἐρείδειν, ὡς αὐτὸς προηγουμένην ἀναδεδεγμένος ⟨ἐστὶ⟩ πεῖσιν».

Ὀρειβ. τόμ. Δ΄, σ. 560, 16 «ἀνοικτικὸν δὲ καὶ τὸ παραπιέζειν καὶ τοὺς ἀκουστικοὺς πόρους καὶ τὰ λεγόμενα λιθοειδῆ ὀστᾶ».

Ἀντὶ τοῦ ἀνοικτικὸν ἔγραψα ἀνυτικὸν ἢ ἀνυστικὸν (ἐν τῇ Βυζαντίδι τόμ. Β΄, σ. 535) παραβαλὼν τὸν Ἀέτιον Θ΄, σ. 286, 27 «ἀνυτικὸν δὲ καὶ τὸ παραπιέζειν τοὺς ἀκουστικοὺς πόρους καὶ τὰ λεγόμενα λιθοειδῆ ὀστᾶ». Πρβ. καὶ Διοσκορ. τόμ. Β΄, σ. 315 Kühn «ἀνυτικώτατον βοήθημα.. ἡ σκοροδοφαγία» καὶ Ἀρετ. σ. 193 Κ. «ἀνυτικὸν δὲ καὶ κνῆσις μάλιστα κροτάφων τε καὶ ὤτων». Ἀλλ' ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει τοῦ Ἑλληνικοῦ λεξικοῦ τῶν Liddell καὶ Scott κατελέχθη ἐν λ. ἀνοικτικὸς καὶ τὸ

χωρίον τοῦ Ὀρειβασίου ἄνευ οὐδεμιᾶς παρατηρήσεως ὅτι δὲν ἔχει ὑγιῶς καὶ ὅτι διωρθώθη. Ὡς δὲ μετέπεσε τὸ ἀνυ(σ)τικὸν εἰς τὸ ἀνοικτικόν, οὕτω καὶ τὸ ἤνυτε (ἥνυτε) εἰς τὸ ἤνοιγε (Ξενοφ. Ἑλλ. Α΄, 1, 2) καὶ τὸ ἀνύτουσαν εἰς τὸ ἀνοίγουσαν (ἴδ. Θησ. Στεφ. ἐν λ. ἀνύτω καὶ Κ. Κόντον ἐν τῇ Ἐπ. Ἐπετ. τοῦ Ἐθν. Πανεπ. 1908 - 9, σ. 25). Περὶ δὲ τῆς συγχύσεως τοῦ στοιχείου Υ καὶ τῆς διφθόγγου ΟΙ ἴδ. πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ὑπ' ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν Byz.-neugr. Jahrb. τόμ. Ϛ΄, σ. 235.

Ἀέτ. Ζ΄, σ. 142 β΄ «τὰ δὲ μονοήμερα κολλύρια ἐστὶ ταῦτα, μονόμηλον καλούμενον διὰ τὸ ἀπὸ μιᾶς ἐγχρίσεώς φησι (δηλ. ὁ Γαληνὸς) θεραπεύειν».

Γράφε «μονόμιλον καλούμενον διὰ τὸ ἀπὸ μιᾶς ἐγχρίσεως, ⟨ὥς⟩ φησι, θεραπεύειν». Ἐν τῇ «Ἀθηνᾷ» τόμ. ΚΓ΄, σ. 108 ἔγραψα τάδε: «Ἄνευ οὐδενὸς ὄκνου μεταβάλλω τὸ μονόμηλον εἰς μονόμιλον. Ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μου Κόντος γράφει ἐν τῇ «Ἀθηνᾷ» τόμ. Α΄, σ. 81 «ὡς δ' ἐγίνετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων χρῆσις τοῦ ἐκ τοῦ μόνος παρηγμένου μονὰς ὡς ἀφῃρημένου τοῦ εἷς, οὕτω παρελαμβάνετο ὑπ' αὐτῶν ἐν συνθέσει τὸ μόνος πρὸς δήλωσιν τῆς ἐννοίας τοῦ εἷς-μία-ἓν καὶ τοῦ ἅπαξ κλπ.» καὶ «τοῖς ἐκ τοῦ μόνος συγκειμένοις ἀντιδιαστέλλονται πολλάκις ἐν τῇ Ἑλληνικῇ καθόλου γλώσσῃ τὰ ἐκ τοῦ πολὺς κτλ.». Κατὰ ταῦτα κολλύριον μονόμιλον λέγεται τὸ ἅπαξ ὁμιλοῦν, τουτέστι τὸ διὰ μιᾶς ὁμιλίας («ἀπὸ μιᾶς ἐγχρίσεως») θεραπεῦον». Σημειωτέον δ' ὅτι τὸ ὁμιλεῖν λέγεται καὶ περὶ φαρμάκων προσαγομένων καὶ κοινωνούντων τῷ σώματι ἢ μορίῳ τινὶ αὐτοῦ (ἐρχομένων εἰς ἐπαφὴν πρὸς αὐτά, ὡς νῦν συνήθως λέγεται), καὶ περὶ τοῦ σώματος ἢ μορίου τινὸς αὐτοῦ κοινωνοῦντος φαρμάκῳ τινί. Καλὸν δὲ νομίζω νὰ καταλέξω μαρτύριά τινα τῆς χρήσεως ταύτης τοῦ ὁμιλεῖν, διότι ἀγνοεῖται ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου. Παρὰ τῷ Γαληνῷ τόμ. Ϛ΄, σ. 277 κεῖται «ἔστι δὲ ταῦτα τῶν ὁμιλούντων τῷ δέρματι τά τε ψυχρὰ καὶ τὰ στύφοντα» καὶ τόμ. ΙΓ΄, σ. 365 «ἐὰν (τὸ νᾶπυ) ὁμιλήσῃ σώματι ζῴου» καὶ «κώνειόν τε καὶ μηκώνειον. . . ἐὰν ὁμιλήσῃ τῷ σώματι» καὶ σ. 125 «(φάρμακα) συνάγοντα καὶ στύφοντα τὴν τῶν ὁμιλούντων οὐσίαν». Πρβ. καὶ τόμ. ΙΑ΄, σ. 98 «οὐδὲ τῆς τῶν δριμέων φαρμάκων ὁμιλίας ⟨ὁ⟩ ὀφθαλμὸς ἀνέχεται». Ὁμοίως δὲ τῷ μονόμιλος εἶνε ἐσχηματισμένα τὰ ἀπροσόμιλος, ἁρπαξόμιλος (οὕτως ὁ Nauck ἀντὶ τοῦ ἁρπαξομίλης), δρακονθόμιλος (κατὰ διόρθωσιν), δυσόμιλος, ἐξόμιλος, εὐόμιλος, εὐπροσόμιλος, θεόμιλος, καχόμιλος, συνόμιλος, φιλοσυνόμιλος (ἀθησαύριστον). Ἀντιδιαστέλλεται δὲ τῷ μονόμιλος τὸ πολυομίλητος (πρβ. ἀνομίλητος, δυσομίλητος, καλομίλητος). Ἐν δὲ τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ τοῦ Ἀετίου ἔγραψα καὶ «διὰ τὸ ἀπὸ μιᾶς ἐγχρίσεως, ὥς φησι, θεραπεύειν», διότι εὐκόλως ἦτο δυνατὸν νὰ παραλειφθῇ τὸ μόριον ὡς μετὰ τὴν κατάληξιν τῆς λέξεως ἐγχρίσεως.

Ἀέτ. Η΄, σ. 174 β΄ «θεραπεύειν δὲ δεῖ τὰ ἐν τῷ πνεύμονι ἕλκη εὐάγωγα παρασκευάζοντας τὰ ὑποκείμενα τῶν ὑγρῶν».

Γράφε «εὐανάγωγα παρασκευάζοντας κτλ.». Πρβ. σ. 177 α΄ «καὶ εὐανάγωγα τὰ ὑγρὰ παρασκευάζει». Ὀρειβ. CMG VI 3, σ. 276, 9 «θεραπεύειν δὲ χρὴ πρὸς τὸ εὐανάγωγα ταῖς βηξὶ γίνεσθαι τὰ παρακείμενα καὶ ἕτερα μὴ ἐπισυλλέγεσθαι». Περὶ δὲ τῆς συγχύσεως τοῦ εὐάγωγος καὶ εὐανάγωγος ἴδ. Θησαυρὸν τοῦ Στεφάνου ἐν τῇ δευτέρᾳ λέξει.

Ἀέτ. Θ΄, σ. 298, 23 «Ἀσκληπιάδης δὲ πρὸς χολερικοὺς... τοιοῦτον ἐκτίθεται βοήθημα ἐκλεκτόν».

Ἀντὶ τοῦ «ἐκλεκτὸν» γραπτέον εἶνε, νομίζω, «ἐκλεικτόν». Ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων τὸ ἐκλεικτὸν μετεβλήθη ἐνίοτε καὶ εἰς «ἐκλεκτόν». Ἐν τῷ ΙΒ΄ λόγῳ τοῦ Ἀετίου σ. 117, 5 «ὥστε σύστασιν ἐκλεικτοῦ ἔχειν τὸ φάρμακον» ὑπάρχουσι καὶ διάφοροι γραφαὶ ἐκλεκτοῦ, ἐκλικτοῦ καὶ ἀττικοῦ. Ἀπαντᾷ δ᾽ ἡ ἐσφαλμένη γραφὴ «ἐκλεκτὰ» καὶ παρὰ Παύλῳ τῷ Νικαίῳ κεφ. μδ΄ «τὰ διὰ... μέλιτος ποτήματα δώσω καὶ πάντα ἐκλεκτά ἐστι», ἔνθα ἀνάγνωθι «καὶ πάντα ⟨ὅσα⟩ ἐκλεικτά ἐστι». (Ἴδ. καὶ τὰς ἐμὰς Adnot. σ. 8).

Ἀέτ. Θ΄, σ. 388, 11 «ὁλοσχίνου καρπὸς πεφρυγμένος» (ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐπιγεγραμμένῳ «κοινὰ βοηθήματα δυσεντερικοῖς ἀνωτερικά»).

Γράφε «ὁλοσχοίνου καρπὸς πεφρυγμένος». Πρβ. Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 136 - 137 «σχοίνου ἡ μὲν λεία, ἡ δ᾽ ὀξύσχοινος, ἡ δ᾽ ὁλόσχοινος ὀνομάζεται ... ὑπνώδης δὲ καὶ ταύτης ὁ καρπὸς (δηλ. τῆς ὀξυσχοίνου), ἀλλ᾽ ἧττον ἢ τῆς ὁλοσχοίνου ... ἀμφότεροι δὲ εἰ φρυγέντες μετ᾽ οἴνου πίνοιντο, τὰ κατὰ τὴν γαστέρα ξηραίνουσι ῥεύματα κτλ.».

Παρὰ τῷ Ἀετίῳ ΙΒ΄, σ. 129, 19 φέρεται «ποδαγρικὸν ἐκ πείρας τοῦ Παρακεραμίδου», ὁ δὲ Κωστομοίρης γράφει ἐν τοῖς Προλεγομένοις σ. ριβ΄: «Παρακεραμίδου]. Ἄγνωστος ὅλως ἰατρός· ὁ μὲν Iwan von Müller φρονεῖ ὅτι τὸ ὄνομα παρηλλαγμένον τυγχάνει ὄν· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ τὸ μὲν ὄνομα Ἑλληνικῶς ἠχεῖν, ἰατρὸν δέ τινα τῶν μετέπειτα χρόνων γεγονέναι, ὥστ᾽ ἴσως παρείσακτον εἶναι τὸ χωρίον 129, 18 - 130, 7, καθόσον μάλιστα ἐν Δ μόνῳ τὸ ποδαγρικὸν τοῦτο εὕρηται». Ἐν δὲ τῷ ΙΕ΄ λόγῳ τοῦ αὐτοῦ σ. 87, 13 ἐξέδωκεν ὁ Σ. Ζερβὸς «φάρμακον τὸ τοῦ Κηρώματος, ᾧ χρῆται πρὸς κατάγματα μετὰ τὰς φλεγμονὰς» μετὰ τῆς ὑποσημειώσεως: «τοῦ κηρωματίδας BVW, κηρωματάτου ΑΠ, κηρωμμάτου Φ. ἔγραψα Κηρώματος».

Οὔτε ἡ γνώμη τοῦ Κωστομοίρου ὅτι τὸ Παρακεραμίδου ἐν τῷ πρώτῳ χωρίῳ τοῦ Ἀετίου ἠχεῖ ἑλληνικῶς οὔτε ἡ ὑπὸ τοῦ Ζερβοῦ γενομένη διόρθωσις τοῦ δευτέρου χωρίου τοῦ αὐτοῦ εἶνε ἄξιαι ἀποδοχῆς. Πιθανὸν δέ

μοι φαίνεται ὅτι πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ ἐν μὲν τῷ ΙΒ΄ λόγῳ σ. 129, 19 «ποδαγρικὸν ἐκ πείρας ⟨τὸ⟩ παρὰ τοῦ Κηρωματίτου», ἐν δὲ τῷ ΙΕ΄ λόγῳ σ. 87, 13 «φάρμακον τὸ τοῦ Κηρωματίτου». Εὐκόλως δ᾽ ἦτο δυνατὸν νὰ μεταβληθῇ τὸ Κηρωματίτου εἰς τὸ κηρωματάτου τῶν κωδίκων ΑΠ. Ἐκαλεῖτο δὲ κηρωματίτης ὁ διὰ τῶν κηρωμάτων ἢ κηρωτῶν θεραπεύων ἰατρός, ὡς ἐλέγετο ἰατραλείπτης ὁ ταῖς ἀλοιφαῖς ἢ τοῖς ἀλείμμασιν ἐν ταῖς θεραπείαις χρώμενος ἰατρὸς (Γαλ. τόμ. ΙΓ΄, σ. 104), ἰατροκαύτης ὁ διὰ τῆς καύσεως θεραπεύων, κλπ. Μετέπεσε δὲ τὸ κηρωματίτης εἰς κύριον ὄνομα καὶ ἐκλήθη ἴσως οὕτως ἰατρός τις τῶν μεταγενεστέρων χρόνων. Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι ἰατροί τινες ἐπωνομάζοντο ἀπὸ τῆς εἰδικότητος αὐτῶν, ὡς νῦν λέγομεν· οὕτως ὁ ἰατρὸς Ἥρων ἐπεκαλεῖτο ὀφθαλμικὸς (Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 745), ὁ ἰατρὸς Μάγνος ἐλέγετο κλινικὸς (Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 829· πρβ. Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 116 «Μηνοφάνης ὁ κλινικός», κακῶς δ᾽ ἐν τῷ Θησ. τοῦ Στεφάνου εἶνε γεγραμμένον «ὁ κλινικὸς Μᾶρκος» ἀντὶ τοῦ «Μηνοφάνης»), ὁ ἰατρὸς Ἰάκωβος ἐπωνομάζετο ψυχριστὴς (Ἀέτ. ΙΒ΄, σ. 92, 6. Ἀλέξ. Τραλλ. τόμ. Α΄, σ. 169 P.), ὁ ἰατρὸς τῶν Βυζαντιακῶν χρόνων Νικόλαος εἶνε γνωστὸς διὰ τοῦ ἐπωνύμου Μυρεψός. Πρβ. καὶ «Μέγητος χειρουργοῦ» (Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 845) κλπ., «Μάγνος ὁ περιοδευτὴς» (Γαλ. αὐτ. σ. 844) κλπ. Πρβ. καὶ ὁ Στοιχειωτὴς (ὁ Εὐκλείδης, περὶ οὗ ἴδ. Κ. Κόντον ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τόμ. Ζ΄, σ. 40 κἑξ.). Ἡ δὲ λέξις κηρωματίτης ἀπαντᾷ ἐν τῷ διαγράμματι τοῦ Διοκλητιανοῦ (γεγραμμένη κηρωματείτης· ἴδ. Ed. Diocl. σ. 116 - 168 Momms. - Bl.) καὶ παρὰ Κυρίλλῳ τῷ Σκυθοπολίτῃ Βίῳ Ἁγ. Σάββα 44. Ἐν δὲ τοῖς Σχολίοις τῶν Ἱππέων τοῦ Ἀριστοφάνους 492 φέρεται «παιδοτρίβαι γὰρ καλοῦνται οἱ ἀλεῖπται καὶ οἱ κηρωματισταί», ἀλλ᾽ ὑπάρχει καὶ γραφὴ κηρωματηταί, τουτέστι κηρωματῖται. Ἐν δὲ P. Oxy. III 43 vers. III 21 ἀναγινώσκεται ἡ λέξις κηρωματικός.

Ἀέτ. ΙΕ΄, σ. 80, 10 - 11 «ταύτῃ Ξενοκράτης τὸ περὶ τὸν ταρσὸν ἀπόστημα διεφόρησεν ἤδη μεταβεβληκώς».

Γρ. κατὰ τοὺς κώδικας ΑΒΠ «μεταβεβληκός». Γνωστὴ εἶνε ἡ ἀμετάβατος χρῆσις τοῦ μεταβάλλειν. Πρβ. σ. 93, 16 «τὰ ἤδη μεταβεβληκότα παρακολλᾷ» καὶ σ. 111, 18 «τοῦτο κἂν ἤδη μεταβληκὸς εἴη εἰς ὑγρόν». Ἴδ. καὶ παρατήρησιν εἰς Γαλ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 238.

Ἀέτ. ΙΕ΄, σ. 82, 9 «ἡ διὰ ἡλιοτροπίου Πόλητος, ποιοῦσα πρὸς πληγὰς καὶ κρούσματα, στρέμματα, ῥήγματα, νύγματα γραφῶν κλπ.».

Ἀντὶ τοῦ «νύγματα γραφῶν», ὅπερ ἐξέδωκεν ὁ Ζερβός, οἱ κώδικες BW ἔχουσι τὴν γραφὴν «νύγματα γραφείων», ἥτις εἶνε ἡ μόνη ὀρθή. Πρβ. Γαλ. τόμ. Ζ΄, σ. 100 «ἐπὶ παιδὸς ἐθεασάμεθα νυγέντος γραφείῳ

κατὰ τὴν κόρην». Τόμ. Ι', σ. 390 «γραφείῳ γοῦν τινος ἔναγχος εἰς τὴν χεῖρα πληγέντος, ὡς διαιρεθῆναι μὲν ὅλον τὸ δέρμα, νυχθῆναι δέ τι τῶν ὑποκειμένων αὐτῷ νεύρων κτἑ.» καὶ σ. 388 «ἔνθα δ᾽ ἐκ βελόνης ἢ γραφίου (ὁ Κόντος γραφείου) διαίρεσις» καὶ τόμ. Ε', σ. 17 «καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξορύττουσι καὶ γραφείῳ κεντοῦσι» καὶ «᾽Αδριανὸς... γραφείῳ ἐπάταξεν εἰς τὸν ὀφθαλμῶν ἕνα τῶν ὑπηρετῶν». Περὶ δὲ τῶν λέξεων γραφεῖον καὶ γραφειοειδὴς ἴδ. τὰ γεγραμμένα ὑπὸ τοῦ Κόντου ἐν τῷ «Παρνασσῷ» 1879, σ. 819 κἑξ. καὶ ἐν τῇ «Ἐπ. Ἐπετ. τοῦ Ἐθν.-Παν.» 1908-9, σ. 11 κἑξ.

Ἀέτ. ΙΕ', σ. 89 «αὕτη κόλπους παρακολλᾷ, ὡς οὐδὲν ἄλλο τῶν φαρμάκων, κἂν ὦσιν εἰς τὰ κενὰ συντετριμμένοι».

Ὁ Ζερβὸς ὑποσημειοῦται: «συντριμμένα Α. συντετρημένα ΒΠ». Γράφε «εἰς τὰ κενὰ συντετρημένοι». Πρβ. Γαλ. τόμ. ΙΓ', σ. 511 (ἐκ τῶν τοῦ Ἡρᾶ) «μηλίνη πρὸς τοὺς παλαιοὺς κόλπους, κἂν ὦσιν εἰς τὰ κενὰ συντετρημένοι». Ὀρειβ. Συν. πρὸς Εὐστ. Γ', 3 (CMG VI 3, σ. 61,8) «ἄκρως ποιοῦσα καὶ εἰς τὰς κενὰς συντρήσεις τὰς περὶ θώρακα».

Ἀέτ. ΙΕ', σ. 95,20 «ἡ διὰ λίθων ἔμπλαστρος τῶν Περσῶν ὀνομαζομένη τυρηνὶς καὶ συμπαθής».

Γραπτέον «τυραννὶς» ἀντὶ τοῦ τυρηνίς, ὡς ἔχει ὁ κῶδ. V, ἢ μᾶλλον Τυραννίς, διότι, ὡς φαίνεται, ἐκλήθη ἀπό τινος Τυράννου. Πρβ. Γαλ. τόμ. ΙΓ', σ. 310 «ἑδρικὴ παρὰ Τυράννου»· φέρεται δὲ καὶ τόμ. ΙΔ', σ. 165 «ἀντίδοτος τυραννὶς (Τυραννὶς) καλουμένη».

Ἀέτ. Ιϛ', σ. 13, 18 «εὔθετον χλιαρὸν ὕδωρ πινόμενον πρὸς τὸ εἰς ἔμετρον ἐπεγεῖραι τὴν γαστέρα καὶ ἄκριτον παρασκευάσαι τὸν ἐνοχλοῦντα χυμόν».

Σφόδρα ἀμφιβάλλω ὅτι τὸ «ἄκριτον» ἔχει ὑγιῶς, διότι ὁ νοῦς τοῦ χωρίου ἀπαιτεῖ τὸ «εὐέκκριτον». Πρβ. σ. 14, 7 «εἰ δὲ παχὺ εἴη τὸ ἐμούμενον καὶ διὰ γλισχρότητα δυσκόλως ἐκκρίνοιτο, ῥαφανῖδας μετ᾽ ὀξυμέλιτος ἐσθίειν», ἔνθα ὁ Ἀέτιος ἀντὶ τοῦ «δυσκόλως ἐκκρίνοιτο» ἠδύνατο νὰ εἴπῃ «δυσέκκριτον (εἴη)», καὶ Ὀρειβ. τόμ. Ε', σ. 762, 5 «παχυνομένων ἐπὶ πλέον τῶν χυμῶν καὶ δυσεκκρίτων γινομένων». Τοῦ δ᾽ ἐπιθέτου εὐέκκριτος ποιεῖται χρῆσιν ὁ ἰατρὸς Ξενοκράτης ἐν ἐδαφ. ϛ', κα', κβ', κδ', κε', κζ', λγ', λε', λζ', μα' ἐκδ. Κοραῆ, ἐν δὲ τῷ κ' ἐδαφίῳ λέγει «καὶ πρὸς τὰς ἐκκρίσεις εὖ ἔχουσι». Τὸ δὲ παραθετικὸν ἀπαντᾷ ἐν τοῖς τοῦ Διφίλου παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ Β', σ. 62 f «ὁ τῆς κράμβης ἀσφάραγος... εὐστομαχώτερός ἐστι καὶ εὐεκκριτώτερος» καὶ σ. 69 e «ὁ τῆς θρίδακος καυλὸς πολύτροφός ἐστι καὶ δυσέκκριτος μᾶλλον τῶν φύλλων· ταῦτα δὲ πνευματικώτερά ἐστι καὶ τροφιμώτερα καὶ εὐεκκριτώτερα». Τοῦ δ᾽ ἐπιθέτου δυσέκκριτος γίνεται χρῆσις ὑπὸ τοῦ Ξενοκράτους ἐδ. ιη',

λη', με' Κορ., ὑπὸ τοῦ Διφίλου παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ Β', σ. 69 e, ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ τόμ. ΙΔ', σ. 755, ὑπὸ τοῦ Ὀρειβασίου κλπ. Ἴδ. καὶ Θησαυρὸν τοῦ Στεφάνου ἐν ἀμφοτέραις ταῖς λέξεσι.

Ἀέτ. Ιϛ', σ. 131, 1 «πεσσὸς ὁ λίβανος μαλακτικός». Παῦλ. Αἰγιν. Ζ', 24 (5) = CMG IX 2, σ. 396, 5 «ὁ λίβανος ἐμμηναγωγὸς (δηλ. πεσσός)».

Ἐπειδὴ ἐν τῇ συνθέσει τοῦ πεσσοῦ τούτου οὔτε ὑπὸ τοῦ Ἀετίου οὔτε ὑπὸ τοῦ Αἰγινήτου Παύλου μνημονεύεται λίβανος ἢ λιβανωτός, ὑπολαμβάνω ὅτι ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χωρίοις ἀναγνωστέον εἶνε «Λιβιανὸς» ἀντὶ τοῦ «λίβανος», ὡς φέρεται παρὰ τῷ Ὀρειβασίῳ τόμ. Δ', σ. 634 «πεσσὸς προστιθέσθω, οἷος ὁ ἐννεαφάρμακος καὶ ὁ Λιβιανὸς» καὶ «ὁ Λιβιανὸς πεσσός». Παρὰ Παύλῳ τῷ Αἰγινήτῃ CMG IX, 2, σ. 341, 9 ἐξέδωκεν ὁ Heiberg «τὸ Λιβιανὸν» (κολλύριον) μετὰ τῆς ὑποσημειώσεως «Λιβιανὸν Galen., Or., Alex.: λιβάνιον ABKR: τὸ λιβάνιον D: κολλ^δ/ λίβανον J; om. M». Παρὰ δὲ τῷ Ὀρειβασίῳ Συν. CMG VI 3, σ. 100 ἐξέδωκεν ὁ Raeder «Λιβυανὸν πρὸς φλύκτεις» καὶ σ. 98 «κολλύρια· τὸ Λιβυανὸν» ὑποσημειοῦται δὲ «λιβανὸν F, sed corr.: λυκιανὸν P». Παρατηρητέον δ᾽ ὅτι ἡ ὀρθὴ γραφὴ εἶνε Λιβιανὸν καὶ οὐχὶ Λιβυανόν, ὡς ἔγραψεν ὁ Raeder καὶ ὡς εἶνε ἐκδεδομένον παρὰ τῷ Ἀετίῳ Ζ', σ. 144 α'-β' «καλεῖται δὲ ὑπὸ τῶν ἰατρῶν τὰ τοιαῦτα κολλύρια λιβυανὰ καὶ κύκνοι», ἔνθα ἔγραψα «Λιβιανὰ» ἐν Adnot. σ. 17.

Ἀέτ. Ιϛ', σ. 131, 5 κἑξ. «ἄλλος ὁ τίτανος».

Ὡς ὁ Λιβιανὸς πεσσὸς μεταβληθεὶς ὑπ᾽ ἀντιγραφέων ἐγένετο λίβανος, οὕτω καὶ «ὁ Τιτιανὸς» παραφθαρεὶς ἐγράφη «ὁ τίτανος» ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ τοῦ Ἀετίου. Παρὰ Παύλῳ τῷ Αἰγινήτῃ Ζ', 24, 7 φέρεται «ὁ Τιτιανὸς μαλακτικός», ὁ δὲ Heiberg ὑποσημειοῦται (CMG IX 2, σ. 396) «Τιτιανὸς alt. 1 e corr. R: corr. ex τιτανός J.». Σημειωτέον δ᾽ ὅτι ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ μνημονεύεται μάλαγμα τοῦ Καίσαρος Τίτου (τόμ. ΙΓ', σ. 360 «τοῦ αὐτοῦ ἄλλο μάλαγμα τὸ διὰ δᾳδίων Τίτου Καίσαρος ποδαγρικοῖς, ἀρθριτικοῖς κτλ.»).

Ἀλέξ. Τραλλ. τόμ. Β', σ. 379 «οὔτε τοῖς ὀφθαλμοῖς ταύτην θεάσασθαι οὔτε τῇ ἁφῇ σαφῶς ἐπιστῆναι δυνατόν».

Νομίζω ὅτι ἀντὶ τοῦ «ἐπιστῆναι» γραπτέον εἶνε «ἐπιστηθῆναι», τουτέστι γνῶναι. Παρὰ τῷ Πολυδεύκει Δ', 8 φέρεται «ῥήματα δὲ ἐπίστασθαι, ἐπιστῆναι ὡς Πλάτων, γνῶναι, γνωρίσαι, θεωρῆσαι, καταθεωρῆσαι, περιαθρῆσαι, κατανοῆσαι, διασκέψασθαι». Ἀλλ᾽ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Κόντου (ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τόμ. ΚΑ', σ. 431-2) μετεβλήθη τὸ ἐπιστῆναι εἰς τὸ ἐπιστηθῆναι, ὥσπερ καὶ παρὰ τῷ Ἡσυχίῳ ἀντὶ τοῦ «ἐπίστηθι: γνῶθι» ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ «ἐπιστήθητι: γνῶθι».

Παρὰ Παύλῳ τῷ Αἰγινήτῃ ϛ΄, σ. 298 Br. φέρεται «λημνίσκος τρυφερώτατος δι' ἐλαίου ῥοδίνου τιθέσθω, ἢ μᾶλλον ἔξω τῆς διαιρέσεως εἰς τὸν γυναικεῖον κόλπον χωρὶς συνώσεως».

Ἀντὶ τοῦ «χωρὶς συνώσεως» προέτεινα νὰ γραφῇ «χωρὶς σφηνώσεως» ἐν τοῖς ἐμοῖς Διορθωτικοῖς καὶ γραμματικοῖς (1921) σ. 8. Παρέβαλον δὲ τάδε τὰ χωρία: Ἀέτ. ΙϚ΄, σ. 137, 16 «μᾶλλον δὲ ἔξωθεν τῆς διαιρέσεως εἰς τὸν γυναικεῖον κόλπον χωρὶς σφηνώσεως ἐντιθέσθω (ὁ λημνίσκος)» καὶ 22 «χωρὶς δὲ σφηνώσεως οἱ μοτοὶ ἐντιθέσθωσαν» καὶ σ. 57, 18, «φυλαττόμενον ἐπὶ πάντων . . . σφηνοῦν τὴν διαίρεσιν τοῖς μοτοῖς». Ὀρειβ. τόμ. Δ΄, σ. 630 «διαμοτώσεσι θεράπευε φυλασσόμενος ἐπὶ πάντων . . . σφηνοῦν τοῖς μοτοῖς». Σωραν. σ. 216, 14 Erm. «οὔτε μοτῶν διασφηνώσεσι». Πείθουσι δὲ τὰ παρατεθέντα χωρία ὅτι ἡ γνησία γραφὴ παρὰ τῷ Αἰγινήτῃ Παύλῳ εἶνε «χωρὶς σφηνώσεως». Ἀλλ' ὁ νέος ἐκδότης αὐτοῦ Heiberg (CMG IX 2, σ. 114, 24) ἄνευ οὐδεμιᾶς παρατηρήσεως ἔγραψε «χωρὶς συνώσεως». Ὀρθὸν βεβαίως εἶνε νὰ λαμβάνῃ τις πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν παράδοσιν τῶν χειρογράφων, ἀλλ' ὡσαύτως ὀρθὸν ἀναμφιβόλως εἶνε νὰ προσέχῃ τὸν νοῦν καὶ εἰς τὴν παρὰ τοῖς ἰατροῖς χρῆσιν, ἣν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀγνοῇ ὁ Παῦλος. Ἀλλ' ἡ νεωτάτη ἔκδοσις τοῦ ἰατροῦ τούτου δὲν εἶνε ἀπαλλαγμένη καὶ ἄλλων παντοίων ἁμαρτημάτων, περὶ ὧν ἐν ἄλλῳ τόπῳ θὰ εἴπω τὰ δέοντα.

Ε. Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΖΑΚΥΝΘΙΝΑ ΟΙΚΟΣΗΜΑ

Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ ἔφορος τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου, κ. Γ. Σωτηρίου εἰς ἄρθρον του δημοσιευθὲν εἰς τὸ περυσινὸν Χριστουγεννιάτικον τεῦχος τῆς «Νέας Ἑστίας» καὶ ἐπιγραφόμενον «Τὸ Μουσεῖον καὶ ἡ μεσαιωνικὴ τέχνη τῆς Ζακύνθου» ἐδημοσίευσε, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τέσσαρα οἰκόσημα εὑρισκόμενα ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Νήσου.

Μελετήσας ἐπισταμένως τὰς ἀπεικονίσεις τῶν ἐν λόγῳ οἰκοσήμων κατώρθωσα νὰ ἐξακριβώσω ὅτι ταῦτα ἀνῆκον εἰς τὰς ἑξῆς εὐγενεῖς Ζακυνθινὰς οἰκογενείας:

Α΄. (ἐκ δεξιῶν πρὸς τ' ἀριστερά). Οἰκόσημον τῆς οἰκογενείας ***Γαρτζώνη***. Ἡ οἰκογένεια αὕτη εἶναι παλαιοτάτης Ἑνετικῆς καταγωγῆς, ἐκ τῶν πολλῶν δὲ μελῶν αὐτῆς, ἅτινα ἐχρημάτισαν ἀνώτεροι τῆς Γαληνοτάτης ὑπάλληλοι εἰς τὰς διαφόρους ἐν Ἑλλάδι κτήσεις της, ἐδημιουργήθη κλάδος ἐν Ζακύνθῳ, ἐγγραφεὶς ἐν τῇ Χρυσῇ Βίβλῳ τῆς Νήσου. Κατὰ τὸ ἔτος 1684 ἦτο μεταξὺ τῶν 93 οἰκογενειῶν, αἵτινες ἀπέκλεισαν τὸ Μέγα Συμβούλιον τῆς Νήσου.[1]

Ἡ περιγραφὴ τοῦ οἰκοσήμου ἔχει ὡς ἑξῆς: Κυανοῦν μὲ τρικόρυφον χρυσοῦν ὄρος. Ἐπὶ τῆς μεσαίας κορυφῆς-τῆς καὶ ὑψηλοτέρας-τρεῖς χρυσαῖ ἄκανθαι.

Β΄. Οἰκόσημον τῆς οἰκογενείας ***Ἰουστινιάνη***. Οἱ Ἰουστινιάναι εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ ἱστορικωτέρων πατρικίων τῆς Βενετίας, δώσαντες καὶ Δόγην (τὸν Μᾶρκον Ἀντώνιον 1684=1688) εἰς τὴν Νύμφην τοῦ Ἀδρία. Κατά τινας γενεαλόγους, εἶναι ἀπόγονοι τῶν Ἰουστινιανῶν, Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, καταφυγόντες ἐκεῖθεν εἰς Ἰστρίαν, ὅπου καὶ ἔκτισαν τὴν πόλιν Ἰουστινόπολιν, τὴν μετονομασθεῖσαν κατόπιν Καποδίστριαν, ἐκ τῆς τελευταίας δὲ ταύτης μετῴκησαν εἰς τὰ Ἑνετικὰ τενάγη.

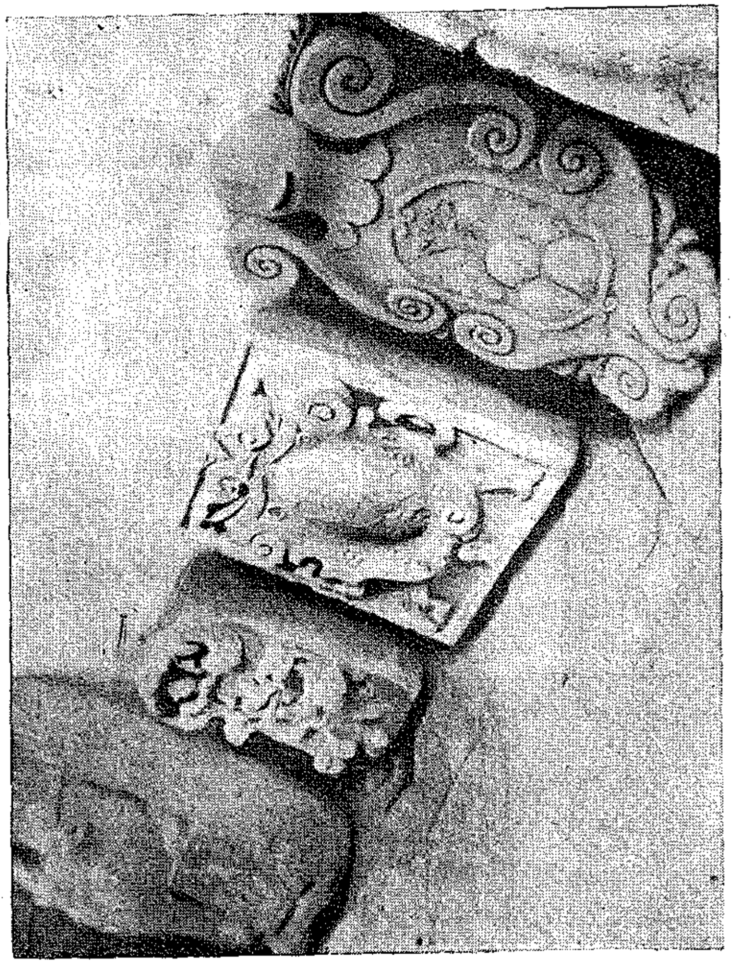
Ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ οἴκου τῶν Ἰουστινιάνη ἐσχηματίσθη καὶ ὁ κλάδος τῶν Ἰουστινιανῶν, τῶν πατρικίων τῆς Γενούης, κλάδος συνδεθεὶς μὲ τὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν Μαονέρηδων Ἰουστινιανῶν τῆς Χίου, ἰδίᾳ δὲ διὰ τοῦ περιφήμου Ἰωάννου Ἰουστινιάνη Λόγγου τοῦ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ μαρτυρικοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου ὑπερασπίσαντος τὴν Βασιλίδα τῶν πόλεων.

Ἐκ τοῦ κλάδου τῆς Βενετίας πλεῖστοι ὅσοι Ἰουστινιάναι ὑπηρέτησαν

[1] Χιώτη, Ἱστορ. Ἀπομν. τόμ. 3 σελ. 959.

τὴν Δημοκρατίαν ἐν Ἑλλάδι, δύναταί τις δὲ νὰ εἴπῃ χωρὶς ὑπερβολήν, ὅτι πολὺ ὀλίγαι ἦσαν αἱ ἐν Ἀνατολῇ κτήσεις τῆς Γαληνοτάτης, ὅπου δὲν ὑπηρέτησαν μέλη τῆς ἀριστοκρατικῆς ταύτης οἰκογενείας.

Ταύτης κλάδος ἦτο καὶ ὁ οἶκος τῆς Ζακύνθου, ὅστις καὶ διὰ τοῦ τίτλου τοῦ κόμητος ἐτιμήθη, τὸ ἔτος 1796, ὑπὸ τῆς ὅσον οὔπω μελλούσης νὰ

Οἰκόσημα: Α'. Γαρτζώνη, Β' Ἰουστινιάνη, Γ'. Μίστορη καὶ Δ'. Ἔμβλημα Βενετίας.

ἐκπνεύσῃ Ἑνετικῆς Δημοκρατίας. Τὸ οἰκόσημον τῶν Ἰουστινιάνη τῆς Ζακύνθου εἶναι καθ' ὅλα ὅμοιον μὲ τὸ τῶν Ἑνετῶν Πατρικίων ἤτοι:

«Ἐρυθρὸν μὲ χρυσοῦν δικέφαλον ἀετόν, τὰς πτέρυγας ἔχοντα ἀναπεπταμένας, μὲ χρυσοῦν στέμμα ἐφ' ἑκάστης κεφαλῆς. Ἐπίκεντρον: Κυανοῦς ᾠοειδὴς θυρεΐσκος φέρων

χρυσῆν ζώνην. Τὸ ἀπεικονιζόμενον οἰκόσημον εὑρέθη ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἁγίας Ἄννης[1]. Ἐπὶ τοῦ Ναοῦ τούτου φαίνεται ὅτι εἶχε δικαιώματα ἡ οἰκογένεια Ἰουστινιάνη, ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ πρᾶξιν τοῦ συμβολαιογράφου Θ. Γραικοῦ[2], τοῦ ἔτους 1614, ἐξ ἧς ἐμφαίνεται ὅτι ὁ Ἱεροσολυμίτης ἱππότης Ἰωάννης Ἰουστινιάνης (Fra Giovanni Giustiniani Cavaliere Gerosolimitano) εἶχε τὴν διοίκησιν, μεταξὺ ἄλλων ἐν Ἰταλίᾳ μονῶν, καὶ τῶν ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐν Κεφαλληνίᾳ, καὶ τῆς Ἁγίας Ἄννης ἐν Ζακύνθῳ, ναῶν, οἵτινες τότε ἀνῆκον εἰς τὸ περίπυστον τάγμα τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ.

Γ'. Εἶναι τὸ οἰκόσημον τῆς εὐγενοῦς Ζακυνθίας Οἰκογενείας ***Μίστορη***, ἥτις καὶ διὰ τοῦ τίτλου τοῦ κόμητος ἐτιμήθη ὑπὸ τῆς Βενετίας.

Ἡ οἰκογένεια αὕτη εἶναι ἐκ τῶν 93, αἵτινες τὸ ἔτος 1684 ἀπέκλεισαν τὸ Μέγα Συμβούλιον τῆς Νήσου.

Ἡ περιγραφὴ τοῦ οἰκοσήμου ἔχει ὡς ἑξῆς: Τριχῇ τετμημένον (tiercé en fasce). Ἄνω μέρος: Κυανοῦν μὲ Ἀργυροῦν Πασχαλινὸν (ἢ Θεῖον) Ἀμνὸν ἀντιθέτως βαδίζοντα. Μεσαῖον: Ἀργυροῦν μὲ δύο χρυσοῦς ἱμάντας. Κάτω: Κυανοῦν μὲ τρία ἀργυρᾶ Βυζαντινὰ νομίσματα κατὰ ζώνην τοποθετημένα. (Αἱ χρώσεις τῶν μετάλλων δὲν εὑρίσκονται ἐν ἀπολύτῳ τάξει μὲ τοὺς κανόνας τῆς Ἑραλδικῆς, πρᾶγμα οὐχὶ ἀσύνηθες εἰς μερικὰ Ἑπτανησιακὰ οἰκόσημα).

Δ'. Τὸ ἐντὸς τοῦ θυρεοῦ τούτου ἀπεικονιζόμενον δὲν εἶναι οἰκόσημον. Εἶναι τὸ ἔμβλημα τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας, ὁ πασίγνωστος πτερωτὸς Λέων τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ὅστις διὰ τοῦ δεξιοῦ ἐμπροσθίου ποδὸς στηρίζει ἀνοικτὸν βιβλίον εἰς τὰς δύο σελίδας τοῦ ὁποίου εἶναι χαραγμένον, κεφαλαίοις γράμμασι, τὸ γνωστὸν ρητὸν PAX TIBI MARCE EVANGELISTA MEUS, ρητὸν τοῦ παρασήμου τοῦ ἱπποτικοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Μάρκου, τοῦ ὁποίου τάγματος μέγας Μάγιστρος ἦτο ὁ ἑκάστοτε Δόγης τῆς Γαληνοτάτης.

Ὁ πτερωτὸς λέων ἐνετειχίζετο συνήθως μόνος, ἄνωθεν τῶν πυλῶν τῶν φρουρίων, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀλλαχοῦ τῶν τειχῶν, παραπλεύρως τῶν οἰκοσήμων τῶν φρουράρχων, προβλεπτῶν ἢ ἄλλων τιτλούχων τῆς Βασιλίσσης τοῦ Ἀδρία.

Γ. Ε. ΤΙΠΑΛΔΟΣ

[1] Κατὰ πληροφορίαν τοῦ ἐν Ζακύνθῳ ἱστοριοδίφου καὶ διευθυντοῦ τοῦ ἐκεῖ ἀρχειοφυλακείου κ. Λ. Ζώη.

[2] Λ. Ζώη, Λεξικὸν ἱστορ. Ζακύνθου Β' σελ. 330.

ΤΑΜΕΙΟΝ ΕΞΑΓΟΡΑΣ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ

Μάστιξ ἀληθῶς τρομερά, μάστιξ ἡ ὁποία ἐπὶ αἰῶνας ὁλοκλήρους ἐτυράννησε τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίους ἰδίως πόλεις τῆς Μεσογείου, ἀπέβησαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν ἐξ Ἀλγερίας καὶ ἄλλων μερῶν τῆς Β. Ἀφρικῆς ὁρμωμένων ληστοπειρατῶν. Καὶ ἐγένοντο μὲν αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται κατὰ τῶν παραλίων, ὡς εἶπον, πόλεων, ἰδίως ὅμως κατὰ τῶν ταξειδευόντων πλοίων, τὰ ὁποῖα μεταφέροντα τρόφιμα καὶ ἐπιβάτας εἰς τοὺς διαφόρους λιμένας καὶ συναντώμενα ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων ἐληστεύοντο, οἱ δὲ ναῦται καὶ τὰ πληρώματα ἀπήγοντο εἰς αἰχμαλωσίαν. Καὶ ὅσοι μὲν τῶν ἀτυχῶν αἰχμαλώτων ἠδύναντο νὰ ἐξαγορασθοῦν ἀπὸ τοὺς οἰκείους των, οὗτοι ἐτύγχανον ἐλευθερίας καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὴν πατρίδα των, ὅσοι δ᾽ ἐστεροῦντο τῶν μέσων παρέμενον ἐν τῇ ξένῃ ὑφιστάμενοι ὅλα τῆς αἰχμαλωσίας τὰ δεινὰ καὶ ἀναμένοντες τὴν σωτηρίαν των ἐξ οὐρανοῦ, κατὰ τὰς εὐχάς, τὰς ὁποίας ἡ ἐκκλησία ἀνέπεμπε πρὸς λύτρωσιν αὐτῶν.

Τοιαύτην κατάστασιν, ὡς ἑπόμενον, βαρέως ἔφερον προπάντων οἱ θαλασσοκρατοῦντες τότε Βενετοί, οἱ ὁποῖοι συχνότατα ἔβλεπον τὰς εἰς τὴν Ἀνατολὴν κτήσεις των λεηλατουμένας ὑπὸ τῶν βαρβάρων καὶ τοὺς πιστοτάτους ὑπηκόους των συρομένους εἰς αἰχμαλωσίαν. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ Προβλεπτὴς Ζακύνθου Φραγκίσκος Πιζάνης, πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ λαοῦ καὶ πρὸς κραταίωσιν τῆς ναυτιλίας, ἡ ὁποία εἶχεν ὑποστῇ πολλὰς ἀπωλείας, ἕνεκα τοῦ θανάτου πολλῶν ἀρίστων ναυτῶν, ἀπαραιτήτων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐνδοξοτάτης Βενετίας, προφρόνως καὶ εὐεργετικῶς μεριμνῶν, ἐξέδωκε, τὴν 3 Ἰουλίου 1560, διαταγήν, διὰ τῆς ὁποίας ἵδρυσε Ταμεῖον πρὸς ἀπελευθέρωσιν αἰχμαλώτων.

Δι᾽ αὐτῆς ὑπεχρεοῦντο ὅλα τὰ πλοῖα τῆς Ζακύνθου νὰ πληρώνουν ἀπὸ τῆς 1 Αὐγούστου τοῦ ἰδίου ἔτους, ἀναλόγως τῆς χωρητικότητος αὐτῶν καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπιβατῶν, ὡρισμένα χρηματικὰ ποσά, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ παραδίδωνται εἰς χεῖρας ἑνὸς πολίτου ἐκλεγομένου ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Μεγαλοπρεποῦς Κοινότητος τῆς νήσου καὶ φέροντος τὸν τίτλον Ταμίου πρὸς ἀπελευθέρωσιν αἰχμαλώτων. Ὁ Ταμίας οὗτος ὤφειλε νὰ τηρῇ εἴτε εἰς τὴν οἰκίαν, εἴτε εἰς τὸ κατάστημά του κιβωτίδιον, διὰ τοῦ στομίου τοῦ ὁποίου νὰ διέρχεται ἓν μοτσενίγιον (νόμισμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης). Τὸ κιβωτίδιον τοῦτο εἶχε τρεῖς κλεῖδας, ἡ μία τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ κρατῆται ἀπὸ τὸν ἑκάστοτε Προβλεπτὴν τῆς νήσου, ἡ ἄλλη ἀπὸ τὸν γεροντότερον τῶν Συνδίκων τῆς Κοινότητος καὶ ἡ τρίτη ἀπὸ τὸν ῥηθέντα Ταμίαν, οὕτως ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ ἐξάγωνται χρήματα ἐκ τοῦ κιβωτιδίου, ἄνευ τῆς συναινέσεως καὶ τῶν τριῶν.

Καὶ ἵνα μὴ τὰ πρὸς ἀναχώρησιν πλοῖα ἀποπλέουν ἐκ τοῦ λιμένος ἄνευ τῆς πληρωμῆς, ὑπεχρεοῦντο οἱ πλοίαρχοι, ἐπὶ ποινῇ, νὰ ἐκδίδουν γραμμάτιον πρὸς τὸν λιμενάρχην, ἤ, ἐν ἀπουσίᾳ τούτου, πρὸς τὸν τελώνην, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ γίνεται μνεία τοῦ ὀνόματός των καὶ τῆς χωρητικότητος τῶν πλοίων των. Δυνάμει τοῦ γραμματίου τούτου ἔπειτα παρεδίδοντο τὰ χρήματα εἰς τὸν Ταμίαν, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε νὰ κρατῇ βιβλίον καὶ νὰ σημειώνῃ τὰ εἰσπραττόμενα καὶ τὰ πληρωνόμενα χρήματα καὶ νὰ τ᾽ ἀντιπαραβάλλῃ μὲ τὸ βιβλιάριον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐτήρει ὁ λιμενάρχης ἢ ὁ τελώνης.

Διὰ τῆς αὐτῆς διαταγῆς ἐδηλοῦτο εἰς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου ὅτι, ἐὰν ᾐχμαλωτίζετο κἀνείς, θὰ ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ εἰρημένου Ταμείου μόνον δουκάτα δέκα, ἂν δὲ ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τοῦ αἰχμαλωτιζομένου ἦτο τοιαύτη, ὥστε ν᾽ ἀπαιτῇ τὴν καταβολὴν περισσοτέρων, τότε θὰ ἐδίδοντο ταῦτα μόνον κατόπιν ψηφοφορίας, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐλάμβανον μέρος ὁ Προβλεπτής, οἱ δύο Σύμβουλοί του, οἱ τρεῖς Σύνδικοι καὶ ὁ Ταμίας, θὰ ἐψήφιζον δὲ ὑπὲρ πέντε τοὐλάχιστον μέλη.

Ἐπειδὴ δὲ ἦτο δυνατὸν νὰ συμβῇ, ὥστε ἀγαθοὶ Χριστιανοὶ ν᾽ ἀφήνουν εἰς τὰς διαθήκας των χρήματα ἢ καὶ ἄλλα εἴδη πρὸς τὸν σκοπὸν ἐξαγορᾶς αἰχμαλώτων, διὰ τοῦτο ἔπρεπεν ὁ Ταμίας νὰ κρατῇ λογαριασμὸν παντὸς εἰσπραττομένου. Ἐὰν δὲ τὰ διὰ λ/σμὸν τῶν αἰχμαλώτων διατιθέμενα ἦσαν κτήματα, αἱ εἰσπράξεις των, εἴτε διδομένων εἰς ἐνοίκιον, εἴτε ἄλλως πως παραχωρουμένων ὑπὸ τῶν Συνδίκων καὶ τοῦ Ταμίου, ἔπρεπε νὰ κατατίθενται ἀνὰ πᾶν ἔτος εἰς τὸ Ταμεῖον, κατὰ τὰς διατάξεις τῶν ἀποβιωσάντων.

Ὑπεχρεοῦντο ἐπίσης οἱ συμβολαιογράφοι δι᾽ ὅρκου καὶ ἐπὶ ποινῇ ἰσοβίου στερήσεως τοῦ ἐπαγγέλματός των, νὰ ἐρωτοῦν τοὺς συντάσσοντας τὰς διαθήκας των, ἂν ἐπεθύμουν ν᾽ ἀφήσουν κἄτι εἰς τὸ Ταμεῖον τῶν αἰχμαλώτων, οἱ δὲ ἔχοντες εἰς τὰ πρωτόκολλά των διαθήκας, ἐν αἷς ἐγίνετο μνεία παρομοίων δωρεῶν, ὑπεχρεοῦντο νὰ μεταβαίνουν ἐντὸς μηνὸς εἰς τὸ γραφεῖον τῆς Κοινότητος καὶ δίδουν σημείωσιν εἰς τοὺς Συνδίκους, οἱ ὁποῖοι ἐνόρκως ἔπρεπε νὰ μεριμνοῦν, ὅπως αἱ εἰρημέναι δωρεαὶ περιέρχωνται εἰς τὸ Ταμεῖον. Ἐπίσης ὡρίζετο νὰ γίνεται γενικὸς ἀφορεσμὸς ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπον ἢ τὸν Πρωτοπαπᾶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως, ὅσοι εἶχον ὑποχρέωσιν νὰ δώσουν χρήματα διὰ τοὺς αἰχμαλώτους, μεταβοῦν καὶ τὸ γνωρίσουν εἰς τοὺς Συνδίκους.

Ἐν τέλει ὅλοι οἱ ἱερεῖς καὶ ἐφημέριοι τῶν ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν ἐκκλησιῶν ὑπεχρεοῦντο κατὰ Κυριακὴν εἰς τὴν λειτουργίαν νὰ προτρέπουν τοὺς ἐκκλησιαζομένους εἰς ἐλεημοσύνην ὑπὲρ τῶν αἰχμαλώτων καὶ ἰδίως οἱ πνευματικοὶ τοὺς ὑπ᾽ αὐτῶν ἐξομολογουμένους, εἰς ὅλους δὲ τοὺς ναοὺς ὡρίζετο νὰ τοποθετηθῇ ἓν κιβωτίδιον μὲ ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν διὰ τοὺς αἰχμαλώτους [1].

---

[1] Βλ. Registro Ducali, Terminazioni ecc. 1487-1569 σ. 143 παρὰ τῷ Ἀρχειοφυλακείῳ.

Ἔργον τόσον ἀξιέπαινον, μεγάλως πλουτιζόμενον δι᾿ εὐλαβῶν δωρεῶν, θαυμασίως προώδευσεν. Ὅτε εὑρίσκετο ἐν τῷ Ταμείῳ σεβαστὸν χρηματικὸν ποσὸν ἐκ χιλίων καὶ πλέον δουκάτων, ἐκτὸς ἄλλων 500 τσεκινίων, καὶ τὸ ποσὸν τοῦτο ἔμενεν, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, νεκρόν, ἐζητήθη ἡ ἐνίσχυσις τοῦ ταμείου τοῦ Σιτοβολῶνος τῆς νήσου, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς ἀπὸ 5 Δ/βρίου 1604 διαταγῆς τοῦ τότε Προβλεπτοῦ Ζακύνθου Μ. Μισιὲλ παρεχώρησε ποσὸν 500 τσεκινίων πρὸς 8 % κατ᾿ ἔτος. [1] Παραπλήσια ποσὰ παρεχωρήθησαν καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις.

Δυστυχῶς, παρὰ τὸν ἀγαθὸν σκοπὸν δι᾿ ὃν ἱδρύθη τὸ Ταμεῖον Αἰχμαλώτων, ἀρκεταὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐγένοντο καταχρήσεις εἰς αὐτό. Τῶν χρημάτων του μάλιστα διατιθεμένων εἰς ἐπικινδύνους ἰδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις, κατήντησεν ὥστε τὸ ἐξ 7630 δουκάτων κεφάλαιόν του νὰ περιορισθῇ εἰς μόνον 1600 πραγματικὰ δουκάτα, τῶν ἑκάστοτε Ταμιῶν μὴ λογοδοτούντων διὰ τὴν διαχείρισίν των. Διὰ τοῦτο ὁ Γενικὸς Προβλεπτὴς Ἀντώνιος Πιζάνης, μετὰ γενομένην ἐπιθεώρησιν καὶ ἐξέλεγξιν, θέλων νὰ προλάβῃ πᾶσαν εἰς τὸ μέλλον ἀταξίαν καὶ κατάχρησιν, διὰ τῆς ἀπὸ 3 Ἀπριλίου 1632 διαταγῆς του, ὥρισε, μεταξὺ ἄλλων, νὰ ἐκλέγηται τοῦ λοιποῦ καὶ δεύτερος ταμίας, νὰ δίδῃ λογοδοσίαν τῆς διαχειρίσεώς του, νὰ γίνουν κατάστιχα τῶν κτημάτων τοῦ Ταμείου καὶ τῶν ὀφειλετῶν αὐτοῦ καὶ τὸ χρῆμα νὰ δαπανᾶται πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν τῆς ἐξαγορᾶς αἰχμαλώτων. [2]

Καὶ διὰ νεωτέρων διαταγῶν [3] τῶν Γεν. Προβλεπτῶν Ἀλοϊσίου Τζώρτζη ἀπὸ 8 Ν/βρίου 1640 καὶ Ἀνδρέου Κορνὲρ ἀπὸ 29 Ὀκτωβρ. 1677, διετηροῦντο σταθεραὶ αἱ προγενέστεραι διατάξεις, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ πρὸς ὄφελος τοῦ αὐτοῦ Ταμείου καθορισθὲν παρὰ τοῦ Προβλεπτοῦ Ζακύνθου Φοσκόλου δικαίωμα δύο γαζετῶν [4] ἀνὰ πᾶσαν χιλιάδα ἐξαγομένου σταφιδοκάρπου.

Ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς τὸ εὐεργετικὸν τοῦτο Ἵδρυμα ἐξηκολούθησε νὰ λειτουργῇ μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Βενετοκρατίας, μερικὰ δὲ χρηματικὰ ὑπολείμματα αὐτοῦ εἶχον μείνει κατατεθειμένα εἰς τὸ Ἐνεχυροδανειστήριον, ὅπου ἐτηρεῖτο ἐπίσης καὶ τὸ ταμεῖον τοῦ «Νοσοκομείου».

Τὰ ὑπολείμματα ταῦτα ὡς καὶ τὸ ταμεῖον τοῦ Νοσοκομείου διεχειρίζετο, ἄγνωστον ἀπὸ πότε, ὁ ἑκάστοτε Συντηρητὴς ταμίας τοῦ Ἐνεχυροδανειστηρίου.

Κατὰ τὸ 1797, ἐπὶ τῇ κατοχῇ τῆς Ζακύνθου ὑπὸ τῶν Γάλλων δημοκρατικῶν, ὁ στρατιωτικὸς Διοικητὴς αὐτῆς στρατηγὸς Γκεντιλής, ἐνεργῶν κατ᾿ ἀνωτέρας ὁδηγίας, ἀφήρεσεν ἀπὸ τὸ Ἐνεχυροδανειστήριον τὰ ὑπολείμματα ἐκεῖνα, ἀνερχόμενα εἰς 2,082 ρεάλια καὶ 86 $^1/_2$ ἄσπρα, βραδύτερον δέ, ἐγκαθιδρυθέντος ὁριστικῶς τοῦ Δημοσυμβουλίου, καὶ τὰ βιβλία καὶ τὰ ἔγγραφα

[1] B. D. T. ecc. 1487 - 1676 σ. 235, ἔνθ᾿ ἀνωτέρω.

[2] Ἔνθ᾿ ἀνωτέρω σ. 298.

[3] Παρὰ τῷ Ἀρχειοφυλακείῳ Ζακύνθου.

[4] Εἶδος βενετικοῦ νομίσματος.

ἐκείνου τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν διαχείρισιν ἀμφοτέρων τῶν Ταμείων, διέταξε τοὺς ὀφειλέτας νὰ πληρώσουν τὰ καθυστερούμενα ἐδαφονόμια καὶ παρέδωκε κατόπιν εἰς τὸ δημοτικὸν Ταμεῖον πάντα τὰ εἰσπραχθέντα χρήματα, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευσαν εἰς τοπικὰς ἀνάγκας καὶ ὄχι πλέον πρὸς ἀνακούφισιν τῶν αἰχμαλώτων.

Τά, ὡς ἀνωτέρω, βιβλία καὶ ἔγγραφα διαχειρίσεως τοῦ Ταμείου Αἰχμαλώτων κατετέθησαν εἰς τὸ Διοικητήριον, ἔνθα συνεδρίαζε τὸ Δημοσυμβούλιον (Municipalità), ἀλλὰ κατὰ τὴν ἄφιξιν εἰς Ζάκυνθον τῶν Ρωσσο - Τούρκων (1798), μετὰ καὶ ἄλλων τὰ βιβλία ἐκεῖνα ἐκλάπησαν καὶ διεσπάρησαν, πλὴν ἑνὸς Καθημερινοῦ, διασωθέντος παρὰ τοῦ Ἀ. Σκούφη.

Οὕτω, περιελθόντος τοῦ Ἱδρύματος εἰς τοιαύτην κατάστασιν καὶ ἐξαφανισθέντων τῶν βιβλίων καὶ ἐγγράφων του καὶ ἀφαιρεθέντων τῶν χρημάτων του, ἑπόμενον ἦτο, ὅτι καὶ οἱ ὀφειλέται καθυστέρουν τὰς ἐτησίας πρὸς αὐτὸ ὀφειλάς των, καθόσον παρ᾿ οὐδεμιᾶς Ἀρχῆς ἐβιάζοντο πρὸς τοῦτο.

Κατά, τὸ 1816, ἐπὶ Ἀγγλικῆς Προστασίας, Ἐπιτροπὴ ὁρισθεῖσα ὑπὸ τοῦ De - Bosset, Διοικητοῦ τῆς Νήσου, κατώρθωσε νὰ περισυλλέξῃ τινὰ τῶν βιβλίων διαχειρίσεως, καὶ προέβλεψε διὰ τὴν εἴσπραξιν τῶν καθυστερουμένων ἐδαφονομίων ὄχι μόνον διὰ λογαριασμὸν τοῦ Ταμείου Αἰχμαλώτων, ἀλλὰ καὶ τοῦ Νοσοκομείου, ὁρίσασα τὰ ὑπολείμματα διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ αὐτοῦ Νοσοκομείου τῶν ἐνδεῶν τῆς πόλεως, συνενωθέντος μετὰ τοῦ Ἐκθετοτροφείου.

Βραδύτερον τὰ βιβλία ἐκεῖνα διεβιβάσθησαν πρὸς τὸν δημόσιον Εἰσπράκτορα, ὁ ὁποῖος, ἐπὶ τῇ βάσει ἐκείνων, εἰσέπραττε τὰ ἐτήσια ἐδαφονόμια διὰ λ/σμὸν τοῦ Ταμείου Αἰχμαλώτων παρὰ τῶν ὑποχρέων πρὸς τοῦτο. [1]

Προκειμένου περὶ παροχῆς βοηθήματος ἐκ τοῦ Ταμείου πρὸς ἀπελευθέρωσιν αἰχμαλώτου τινός, ὑπεβάλλετο αἴτησις πρὸς τὴν Διοίκησιν, τοὺς Συνδίκους καὶ τοὺς Ταμίας Αἰχμαλώτων, διὰ τῆς ὁποίας, γινομένης μνείας τῆς αἰχμαλωσίας, τῆς πενίας καὶ τοῦ μέρους, ὅπου ἐκρατεῖτο ὁ αἰχμαλωτισθείς, ἐζητεῖτο ἡ παροχὴ τῶν συνήθων 50 ρεαλίων ἐκ τοῦ Ταμείου.

Ἡ Διοίκησις, μετὰ ἐπισταμένην ἐξέτασιν μαρτύρων καὶ βεβαίωσιν τῶν εἰς τὴν ἀναφορὰν ἀναγραφομένων, δυνάμει ἰδίως τῆς, ὡς ἀνωτέρω, ἀπὸ 29 Ὀκτωβρίου 1677 διαταγῆς τοῦ Γεν. Προβλεπτοῦ θαλάσσης Ἀ. Κορνέρ, διέτασσε τὴν ἐκ τοῦ Ταμείου Αἰχμαλώτων παροχὴν τοῦ αἰτουμένου χρηματικοῦ βοηθήματος πρὸς τὸν αἰτοῦντα, διὰ τοῦ ἐπιτρόπου αὐτοῦ, ὑποχρεουμένου εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ποσοῦ τούτου, ἐὰν ἡ ἐξαγορὰ δὲν ἐνηργεῖτο ἐντὸς ἓξ μηνῶν.

Ἡ ἐξαγορὰ ἀνετίθετο εἰς πρόσωπον προωρισμένον νὰ μεταβῇ εἰς τὸ μέρος, ὅπου παρέμενεν ὁ αἰχμάλωτος, μετὰ τοῦ ὁποίου προσώπου συνετάσσετο ἐπίσημον συμβόλαιον, κατὰ τὸ κατωτέρω συνήθως ὑπόδειγμα.

[1] Βλ. Libri della Reggenza, ἔγγραφον ὑπ᾿ ἀρ. 372 τῆς 8 Μαρτ. 1830.

«1681 νοεμβρίου 2 εἰς χώραν ζακύνθου, τὴν σήμερον ἐνεφανίσθησαν κατέμπροσθεν ἐμοῦ νοταρίου καὶ μαρτύρων παρόντες σωματικῶς ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ὁ σπετάμπιλ s. τζουάνες μακρῆς, ἀπὸ τὸ ἕτερο ὁ μρ. χριστοφῆς συναδινὸς τοῦ ποτὲ βαλιάνου ἀπὸ τὴ κεφαλλονηά, κάτοικος εἰς χωρίο σουλάρους, καὶ ἐκ τρίτου μέρους ὁ μρ. μανόλης σέργης ἀπὸ τὴν παρὸν χώρα, τὰ ὁποῖα μέρη ἐσυμφώνησαν, ὡς κάτωθεν, ἤγουν εὑρισκόμενος νὰ ἔχῃ ὁ ἄνωθεν συναδινὸς ἕναν του ἀνεψιόν, ὀνόματι Βαλιάνον συναδινὸ στὴ Τρίπολι μπαρμπαρία, εἰς τὸν ὁποῖον τόπον μέλλοντας νὰ πάῃ ὁ ἄνωθεν σέργης, ἐπαρακάλεσε ὁ αὐτὸς συναδινὸς τὸν ἄνωθεν s. μακρῆ καὶ κάνει τὴν παρὸν ὀμπλιγατζιὸν πρὸς τὸν αὐτὸν σέργη, ἤγουν νὰ θέλῃ προκουράρῃ ὁ αὐτὸς σέργης ὡς καθὼς περβέρτου τῆς παρούσης ὀμπλιγάρεται νὰ ξαγοράσῃ τὸν ἄνωθεν σκλάβον μὲ σόλδι ἐδικό του ὁ αὐτὸς σέργης, δίδοντάς του ἐξουσίαν νὰ δώσῃ εἰς τὴν ἐξαγοράτου ἕως ρεάλια ἑκατὸν πενῆντα δεφέρμο, ὁποῦ μὲ μεσίβες του ὁ σκλάβος γράφει πῶς διὰ τόσο ἀποκόφτη καὶ ἀκόμη δὲ ρισπέτο ἕως ρεάλια τριάντα διὰ ἄλλες ἔξοδες ὁποῦ θέλουν χρειασθῆ, καὶ ξαγοράζοντάς τονε μὲ τὲς ἄνωθεν σοῦμες νὰ θέλῃ λάβῃ φέδες ἀουτέντικες καὶ λεγάλες ἀπὸ τοὺς κονσόλους ὅπου εἶναι στὸν ἄνωθε τόπον διὰ βεβαίωσιν τῆς ἀληθείας, καὶ ἔπειτα νὰ τὸν ἠμπαρκάρῃ νὰ τόνε φέρῃ ἐδῶ, καὶ φέροντάς τονε ὀμπληγάρεται ὁ ἄνωθεν s. μακρῆς νὰ δώσῃ καὶ κοντάρῃ τοῦ αὐτοῦ σέργη εἰς τόσα μετρητὰ χειροδοτῶς τὰ ἄνωθεν ρεάλια ἑκατὸν πενῆντα καὶ τὰ ριάλια τριάντα ἢ ὀλιγώτερα ἂν ξοδιάσῃ στὲς αὐτὲς σπέζες λιγώτερη σοῦμα καὶ δὲ πιοῦ νὰ τοῦ κορισποντέρῃ καὶ τὸ κάμπιο τῶν αὐτῶν ρεαλίων ἑκατὸν πενῆντα καὶ εἰς τὴν ἄνωθε ἐξοδία πρὸς εἴκοσι τὰ ἑκατὸ χωρὶς καμμίας ἐναντιόητος, μὲ πάτο περὸ καὶ ἐξεκαθαροσύνη, ὅτι ἲν κάζο ὁποῦ ὁ Θεὸς νὰ μὴν τὸ δώσῃ, ξαγοράζοντας τὸν ἄνωθεν σκλάβον καὶ εἶχε τοῦ λάχῃ θάνατος ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐξαγορά του, πρὶν νὰ καπιτάρῃ ἐδῶ, νὰ εἶναι νονοστάντε ὀμπλιγάδος ὁ ἄνωθεν s. μακρῆς πρὸς τὸν αὐτὸν σέργη νὰν τοῦ δώσῃ καὶ κοντάρῃ τὰ ἄνωθεν ρεάλια ἑκατὸν πενῆντα, ἔξοδες καὶ κάμπια ὡς ἄνωθεν ρεάλια ἑκατὸν πενῆντα, ἔξοδες καὶ κάμπια ὡς ἄνωθεν. Ὁ ὁποῖος μρ. Χριστοφῆς συναδινὸς διὰ ἀσικουρατζιὸν τοῦ αὐτοῦ s. Μακρῆ, τοῦ ἔδωσε εἰς τὸ παρὸν ρεάλια δέκα τοῦ ἄνωθεν σέργη ἀκόντο στὰ ρεάλια ἑκατὸν πενῆντα διατὶ μὲ τὸν ἐρχομὸν τοῦ ἄνωθεν σκλάβου, ὀβέρο σουτζεδέροντάς του ὁ θάνατος, ὡς ἄνωθεν, μὲ φέδε πεμό, ὡς εἴπαμεν, κονσόλου ἀπὸ κάθε στάτο ὁποῦ καπιτάρῃ, νὰ δίνῃ τὰ αὐτὰ ρ. ἑκατὸν πενῆντα ὁ s. Μακρῆ, μὲ τὸ ρέστο τὴν ἐξοδία, διὰ τὸ ὁποῖο ρέστο μένει ὀμπλιγάδος ὁ ἄνωθεν μρ. Χριστοφῆς πρὸς τὸν ἄνωθεν s. Μακρῆ, καὶ ἔτζι προμετάρουν μὲ τὰ καλά τους καὶ τὰ ἑξῆς ρετζιπροκαμέντε τὰ ἄνωθεν μέρη διὰ τὸ ἀδεμπιμέντο ἲν τοῦτο ἒ πὲρ τοῦτο, ὡς ἄνωθεν. Καὶ διὰ πλέον καουτζιὸν τοῦ ἄνωθεν s. Μακρῆ ἐμπαίνει πιέτζος καὶ πριντζιπὰλ παγανδόρος διὰ τὸ ἄνωθεν ρέστο καὶ κάμπια ὁ παρὸν καὶ ἔτζι εὐχαριστημένος s. δημήτρις φραντζῆς τοῦ σταματέλου, ὀμπλιγάροντας τὰ καλά τους καὶ σωματικῶς ἴνσόλιδουμ, εἰς μαρτυρίας τῶν κάτωθεν καὶ βεβαιόνουν καὶ ὅσοι ἠξεύρουν,

Τζουάνες μακρῆς *βεβαιώνω ὡς ἄνωθεν,*
Νούτιος Λάτζαρης *μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν,*
Σταμάτης ρωμιόπουλος *μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν,*
Μανόλης σέργης *βεβαιώνω τὰ ἄνωθεν,*
Δημήτρις Μιντιέρης; *βεβαιώνω ὡς ἄνωθεν»* [1].

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πειρατείας, φοβερὸν κτύπημα κατὰ τῆς ὁποίας κατήνεγκε καὶ ὁ Γεν. Προβλεπτὴς θαλάσσης Ἄγγελος Ἔμος, τῷ 1787, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ Ζάκυνθος εὐγνωμονοῦσα προσέφερε χρυσοῦν ἐνυπόγραφον μετάλλιον, μὴ ὑπάρχοντος πλέον λόγου, ἔπαυσε νὰ λειτουργῇ τοῦ λοιποῦ τὸ τόσον εὐεργετικὸν ἀναδειχθὲν Ταμεῖον Αἰχμαλώτων, τῶν ἐναπομεινάντων κεφαλαίων του διακρατηθέντων εἰς τὸ Ἐνεχυροδανειστήριον.

Πρὶν κλείσω τὸ σημείωμα τοῦτο, δὲν κρίνω ἄσκοπον νὰ παραθέσω καὶ δύο ἐκ τῶν συγκινητικῶν ᾀσματίων, τὰ ὁποῖα ἔψαλλε τότε διὰ τοὺς ἀνδραποδιζομένους ἡ δημοτικὴ μοῦσα καὶ τὰ ὁποῖα περιέσωσεν εἰς τὸ σύγγραμμά του ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου Ν. Κατραμῆς [2].

Βαρκούλλαις ὁποῦ φεύγετε, βαρκούλλαις σταματῆστε·
Αὐτὸ τὸ Νιὸ ποῦ πήρατε τάχα μὴ τὸν πουλῆτε;
Χίλια ἔδινα νὰ τὸν ἰδῶ, χίλια νὰ τοῦ μιλήσω,
Χίλια ἔδινε ἡ μανούλλα του καὶ χίλια ἡ ἀδερφή του,
Κἰ ὁ Νιὸς ἀπηλογήθηκε μὲ τὸ γλυκό του στόμα:
«Ἔχετε γρόσια; φάτε τα· φλωριά; φυλάξετέ τα,
Κἰ ὅταν ἀσπρίσῃ ὁ κόρακας καὶ γένῃ περιστέρι,
Τότε καὶ σύ, μανούλλα μου, ἐμένανε ἀκαρτέρει».

—

Κανίστρι μυριοπλούμιστο, γαρούφαλα γιομᾶτο,
Ποῦ μοσκοβόλαες τὴ γῆ, τζοὶ στράταις ποῦ προβάτειες
Σὲ ποῖα χέρια θὰ βρεθῇς, σὲ τί πόρτο θ' ἀράξῃς;
Γιὰ νἄρθῃ ἡ μανούλλα σου νὰ σὲ ξαναγοράσῃ;
Ἂς ἤτανε τὸ βολετὸς τὸ αἷμά μου νὰ χύσω,
Τὰ μάτια μου τὰ ἔδινα νὰ σὲ ξαναγυρίσω,
Τὰ μάτια μου ἐγινήκανε δυὸ βρύσες, δυὸ ποτάμια
Καὶ ὅσο ζῶ θὰ τρέχουνε, κ' ἔχω πνοὴ στὸ στόμα,
Θὰ δέωμαι τζῆ Δέσποινας καὶ τοῦ Ἐσταυρωμένου
Νὰ σοῦ χαρίσῃ λευτεριά, τζ' ἅλυσαις νὰ σοῦ λύσῃ.
Ὀρπίδα ἐχὼ στὴν Παναγιὰ γρήγορα νὰ γυρίσῃς,
Στὴν ἀγκαλιὰ τζῆ μάννας σου νὰ σὲ γλυκοφιλήσῃ.

Ζάκυνθος 1928.

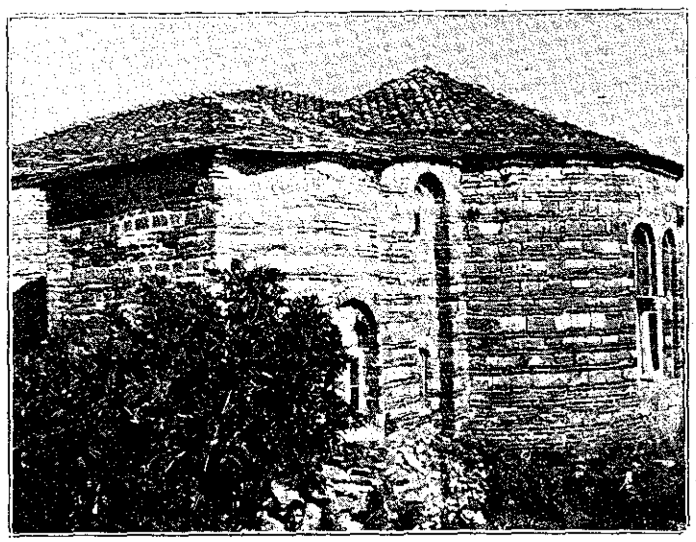
ΛΕΩΝΙΔΑΣ Χ. ΖΩΗΣ
Ἀρχειοφύλαξ Ζακύνθου

---

[1] Βλ. Συμβ/γράφου Ζακύνθου Κ. Νοβάκου, Πρακτικά, Βιβλ. 14 σ. 114.
[2] Φιλολ. Ἀνάλεκτα Ζακύνθου σ. 56.

Εἰκ. 1. Γενικὴ ἄποψις τοῦ καθολικοῦ τῆς παρὰ τὸ Τσάγεζι βυζαντινῆς Μονῆς.

Εἰκ. 2. Ἄποψις τῆς ΝΑ. πλευρᾶς τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς.

Εἰκ. 3. Παλαιοχριστιανικὸν ἐπιστύλιον διασῳζόμενον ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Τσάγεζι.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΙΓ´ ΚΑΙ ΙΔ´ ΑΙΩΝΟΣ

(Συμβολὴ εἰς τὴν βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς τελευταίας περιόδου.)

2. Ἡ Μονὴ τῆς Παναγίας καὶ τοῦ ἁγ. Δημητρίου παρὰ τὸ Τσάγεζι

(Κομνήνειον - Κονομειό).

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν κλιτὺν τῆς Ὄσσης τὴν κατερχομένην πρὸς τὸ Αἰγαῖον, μεταξὺ τῶν κωμοπόλεων Τσάγεζι καὶ Καρύτσης καὶ τῶν ἰαματικῶν πηγῶν «Κόκκινο νερό», διασῴζονται πολλὰ ἀξιόλογα μεσαιωνικὰ λείψανα, μὴ μελετηθέντα εἰσέτι, τεθαμμένα δὲ σήμερον ὑπὸ πυκνοτάτην βλάστησιν.

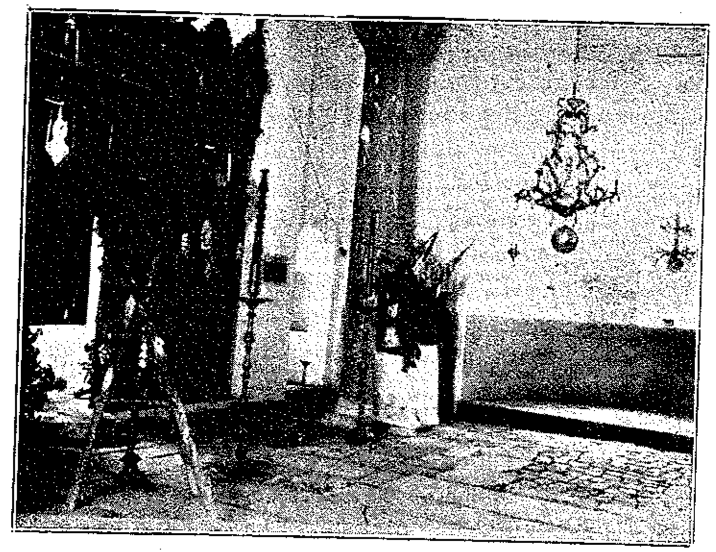
Μεταξὺ τῶν μεσαιωνικῶν τούτων ἐρειπίων τὸ σχετικῶς καλύτερον σῳζόμενον εἶναι ἡ βυζαντινὴ Μονὴ τῆς Παναγίας ἡ τιμωμένη σήμερον ἐπ᾿ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ ἐπονομαζομένη τὸ «Κομνήνειον», ἐκτισμένη ἄνωθεν γραφικῆς πυκνοφύτου χαράδρας καὶ ἀπέχουσα μίαν περίπου ὥραν ἀπὸ τῆς κωμοπόλεως Τσάγεζι.

Ἐκ τῆς βυζαντινῆς Μονῆς διασῴζεται - κακοτέχνως ἐπεσκευασμένον σήμερον - τὸ καθολικὸν (εἰκ. 1 - 2), ὑψούμενον ἐν τῷ μέσῳ αὐλῆς σχηματιζομένης διὰ τετραγώνου περιβόλου, εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται ἀνανεωθεῖσα, εἰς μεταγενεστέρους, ὡς θὰ ἴδωμεν χρόνους, χαμηλὴ πύλη. Ἐπὶ τοῦ περιβόλου τούτου στηρίζονται ἐλάχιστα νεώτατα κελλία, ἐκτισμένα προφανῶς ἐπὶ τῶν θεμελίων παλαιοτέρων, δεξιὰ δὲ τοῦ καθολικοῦ εὑρίσκεται ἡ Τράπεζα, ἐξ ἧς διεσώθησαν μόνον, ὁμοίως ἐπεσκευασμέναι, ἡ δυτικὴ καὶ νοτία πλευρά.

1. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΥΧΩΝ ΑΥΤΗΣ

Περὶ τῆς κτίσεως καὶ τῆς ἱστορίας καθόλου τῆς ἀξιολόγου ταύτης Μονῆς δὲν ἠδυνήθην μέχρι τοῦδε νὰ εὕρω ἐξηκριβωμένας πληροφορίας[1]. Ὅτε κατὰ τὸ 1852 ἐπεσκέφθη αὐτὴν ὁ Mezières (Memoires sur le Pelion et l'Ossa, Paris, 1853, σ. 243 κ. ἑ.) ἡ πλουσία εἰς χειρόγραφα καὶ παλαιὰ ἔγγραφα βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς εἶχεν ἤδη κατὰ τὸ πλεῖστον συλληθῆ. «Ἡ Μονὴ τοῦ Τσάγεζι, λέγει, ἄλλοτε πλουσία καὶ ὀχυρά, ἐδῃώθη ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἔμεινεν ἔρημος ἐπὶ πολλὰ ἔτη· τὰ ἀρχεῖα ἐξηφανίσθησαν καὶ αἱ παραδόσεις περὶ τῆς ἱστορίας της ἀπωλέσθησαν. Σήμερον, προσθέτει, πρὸς φύλαξίν της παραμένει μοναχὸς ἑβδομηκοντούτης, οὗτινος αἱ δυστυχίαι καὶ ἡ ἡλικία ἠλάττωσαν τὴν μνήμην. Ὁ μοναχὸς οὗτος ἤκουσε κατὰ τὴν νεότητά του ὅτι ἡ Μονὴ ἱδρύθη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ (τὴν γνώμην ταύτην ἀσπάζεται καὶ ὁ Mezières, ἂν καὶ φαίνεται νὰ διακρίνῃ ἀρχαιότερον ναὸν καὶ ἐπεσκευασμένον)· ἀντὶ ἀπαντήσεως δὲ εἰς τὰς ἐρωτήσεις μου μὲ ὡδήγησεν εἰς τὴν μεγάλην ἔνθετον (en marquetterie) θύραν τοῦ ναοῦ καὶ μοῦ ἐπέδειξε τὸ ἔτος 777, ὅπερ εἶνε ἀναμφιβόλως τὸ ἔτος τῆς κατασκευῆς τῆς θύρας (ὁ Mezières

[1] Περὶ τῆς Μονῆς τοῦ Τσάγεζι ἀναφέρουν ὀλίγας λέξεις οἱ: Ν. Γεωργιάδης, ἐν «Θεσσαλίᾳ», (Βόλος, 1894, σ. 145) καὶ Ζωσιμᾶς Ἐσφιγμενίτης, ἐν Περιοδικῷ «Προμηθεύς», (Η' (1896) σ. 51 κ. ἑ.) πλὴν ἄλλων ἐντυπωσιολογικῶν περιγραφῶν ἀναγραφομένων ὑπὸ τοῦ δευτέρου. Ὁμοίως ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἐπιγραφαί τινες τῆς Μονῆς ὑπὸ τοῦ κ. Ἀρβανιτοπούλου ἐν Πρακτικοῖς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1910, σ. 191 κ. ἑ.). Ἐκ τῶν παλαιοτέρων παρέχει ἐνδιαφέρουσαν δι' ἡμᾶς σήμερον περιγραφὴν τῆς Μονῆς καὶ τῆς περὶ αὐτὴν θέσεως ὁ Ἰω. Λεονάρδος εἰς τὸ μικρὸν ἔργον του τὸ ἐπιγραφόμενον «Νεωτάτη τῆς Θεσσαλίας χωρογραφία, Πέστη τῆς Οὐγγαρίας, 1836, σελ. 196 κἑ. διὰ τῶν ἑξῆς: «Οἰκονομεῖον, μοναστήριον ἐπίσημον... τοῦτο τὸ περίβλεπτον καὶ περιτοιχισμένον οἰκοδόμημα εἶναι θεμέλιον βασιλικὸν περίπου χιλίων χρόνων παλαιόν. Ἐν τῷ μέσῳ στέκει ἡ εἰς εὐγενῆ στύλον (ρυθμόν;) ἐκκλησία μὲ τὸν λαμπρὸν θόλον της· δύναται νὰ ὀνομασθῇ ὡραία, φέρουσα τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Αἱ ἀένναοι βρύσεις, πηγάζουσαι ψυχρὰ ὕδατα, καὶ ἡ τερπνὴ πρόσοψις τῆς θαλάσσης, προσελκύουν πολλοὺς ἐκ τῶν περιχώρων κατοίκους εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου. Μόνον τρεῖς ἱερομόναχοι κατοικοῦν τὸ Μοναστήριον, τὸ ὁποῖον ἐπισκέπτεται ὁ ἅγιος Πλαταμῶνος. Κάτωθεν τοῦ μοναστηρίου τούτου εὑρίσκονται διάφορα ἐρείπια ἀρχαίων μοναστηρίων... Ἀφ' οὗ κάμῃ τινὰς μίαν ὥραν δρόμον... ἔρχεται εἰς τὴν Φτέρην· ἐδῶ εἶναι σκάλα, ὅπου συχνάζουν τὰ Καρτζιώτικα καράβια. Περὶ αὐτὴν εὑρίσκεται ἡ ἁλυκὴ (τούζλα) ὅπου ἐξάγεται τὸ ἅλας». Ἡ περιγραφὴ αὕτη, ὡς γενομένη πρὸ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Mezières, περὶ ἧς γράφομεν εὐθὺς κατωτέρω, εἶναι πολύτιμος, καθόσον παρέχει εἰς ἡμᾶς καὶ τὸ ἀληθὲς ὄνομα τῆς Μονῆς καὶ τοῦ τιμωμένου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος ἐν αὐτῇ ἁγίου (βλέπε κατωτέρω) καὶ δίδει πληροφορίας περὶ τῶν ἀρτιώτερον διασῳζομένων εἰσέτι εἰς τὰς ἡμέρας του βυζαντινῶν ἐρειπίων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ σημερινοῦ Τσάγεζι ἢ τῆς Φτέρης, τῆς μαρτυρουμένης ὡς ἐπινείου τῆς Καρύτσης καὶ ὑπὸ τοῦ Mezières.

Εἰκ. 4. Ἡ σημερινὴ ὄψις τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ καθολικοῦ.

Εἰκ. 5. Ἡ σημερινὴ ὄψις τοῦ προπύλου τοῦ καθολικοῦ.

σημειοῖ καὶ ξυλόγλυπτον σταυρὸν ἐν τῷ ἱερῷ «περιέργου ἐργασίας» μὲ σκηνὰς τῶν παθῶν, ὃν ἀποδίδει εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχήν) [1].

Παρέθηκα ἐνταῦθα τὰς πληροφορίας τοῦ Mezières περὶ τῆς Μονῆς μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὴ διὰ τῶν διασωθέντων τυχὸν εἰς τὰς βιβλιοθήκας καὶ Μουσεῖα τῆς Εὐρώπης χειρογράφων καὶ κειμηλίων νὰ χυθῇ φῶς τι εἰς τὴν ἀληθῶς σκοτεινὴν ἱστορίαν οὐ μόνον τῆς ἀξιολόγου ταύτης Μονῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν περὶ αὐτὴν ἐρειπίων.

Δέκα καὶ ἓξ ἔτη μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Mezières, τῷ 1868, φρενοβλαβής τις μοναχός, διαμένων εἰς τὴν Μονήν, ἔθεσε πῦρ καὶ κατέκαυσε τὸ καθολικόν, τὰ κελλία καὶ τὴν Τράπεζαν. Κατὰ τὴν πυρκαϊὰν κατέπεσεν ὁ τροῦλλος τοῦ καθολικοῦ συμπαρασύρας καὶ τοὺς τέσσαρας κίονας, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο, ὑπέστη δὲ καταστροφὰς ὁλόκληρον τὸ συγκρότημα τῶν θόλων τῆς στέγης, ὡς καὶ τὰ ὑπερῷα τοῦ νάρθηκος.

Εἰς νεωτάτους χρόνους, κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀνεστηλώθησαν οἱ καταπεσόντες κίονες τοῦ ναοῦ (εἰκ. 4), ἐστεγάσθη δὲ οὗτος μὲ κακότεχνον κυρτὴν ὀροφήν· ἐπίσης ἀντικατεστάθη ἡ καταπεσοῦσα θολωτὴ στέγη τῆς στοᾶς τοῦ Προπύλου διὰ ξυλίνης, διὸ καὶ οἱ πεσσοὶ τῆς δυτικῆς προσόψεως (εἰκ. 5), οἵτινες ἐχρησίμευον ὡς ἐνισχυτικὰ τόξα τῶν θόλων τῆς στοᾶς, ἐκόπησαν πρὸς τὰ ἄνω καὶ συνεδέθησαν πρὸς ἀλλήλους διὰ διακοσμητικῶν τόξων, ἅτινα ἀποκόπτουν τμῆμα τοῦ τόξου τοῦ ἀνοιγομένου ἄνωθεν τοῦ

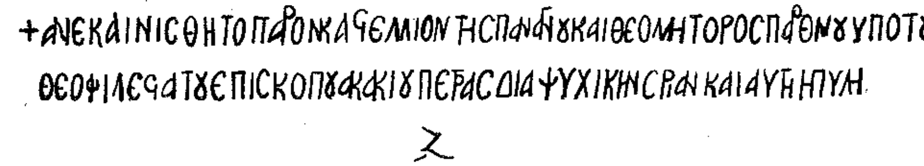
[1] Κατωτέρω ὁ Mezières (ὅστις παραθέτει καὶ κάτοψιν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀκριβῆ τοῦ καθολικοῦ) προσθέτει «Ἡ Μονὴ τοῦ ἁγ. Δημητρίου διετήρησεν ἐπὶ μακρόν, ὅπως καὶ ἡ Μονὴ τῆς Πάτμου, τὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἀπέστελλον οἱ Αὐτοκράτορες τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ νὰ βεβαιώσουν τοὺς τίτλους τῶν κτήσεων καὶ τῶν προνομίων, ἀλλ' ἡ πολύτιμος αὕτη συλλογή, διατηρηθεῖσα μέχρι τοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος, κατεστράφη καὶ διεσκορπίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Χειρόγραφά τινα ἐγκαταλειφθέντα εἰς τὸν νάρθηκα ἔχουν ἤδη φθαρῇ. Ἠγόρασα ὅσα δὲν ἦσαν ἐντελῶς κατεστραμμένα καὶ ἐζήτησα νὰ ἀναγνώσω τὰ πλέον ἐφθαρμένα· ἦσαν ὅλα θρησκευτικὰ οὐδὲν δὲ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Ὁ μοναχὸς (περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ἀνωτέρω), τὰ εἶχεν ἀναγνώσει ὅλα καὶ ἀνεγίνωσκεν αὐτὰ ἐνώπιόν μου· χάρις εἰς αὐτὸν δὲν μοῦ διέφυγεν οὐδέν. Πλὴν ἐκείνων τὰ ὁποῖα μετέφερα εἰς Γαλλίαν εἰς τὴν Αὐτοκρατορικὴν Βιβλιοθήκην ἀφῆκα εἰς τεμάχια οὐχὶ πλήρη τὰ ἑξῆς χειρόγραφα (ἀναγράφει ἐννέα χειρόγραφα θρησκευτικοῦ περιεχομένου ἤτοι ἔργα ἁγιολογικὰ καὶ ἐκκλησιαστικοὺς λόγους Πατέρων)· καὶ προσθέτει «ἠναγκάσθην νὰ ἀφήσω εἰς χεῖρας τοῦ μοναχοῦ τὸ καλύτερον τετραευάγγελον ἐπὶ μεμβράνης μὲ χρυσᾶ γράμματα θαυμασίας λεπτότητος, κοσμούμενον μὲ μικρογραφίας τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν καὶ πλουτισμένον μὲ πολλὰς σημειώσεις εἰς τὰ περιθώρια· ἡ παράδοσις ἀποδίδει τοῦτο εἰς τὸν ἅγιον Ἀχίλλειον. Ἡ πιθανὴ χρονολόγησις καὶ ἡ καλὴ διατήρησις πρὸ πάντων δὲ ἡ παράδοσις περὶ τῶν σημειώσεων τούτων δίδει μεγάλην ἀξίαν εἰς τὸ χειρόγραφον κλπ.».

Σημειοῦμεν τέλος ἐνταῦθα καὶ τὴν πληροφορίαν τῶν ἐντοπίων, καθ' ἣν ὀλίγον χρόνον πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς τῆς Μονῆς Ἄγγλοι περιηγηταὶ ἠγόρασαν τὰ τελευταῖα χειρόγραφα καὶ κειμήλια.

δεξιοῦ ἀρχικοῦ διλόβου παραθύρου. Κατὰ τὰ ἄλλα ὁ ναὸς διετήρησε τὴν ἀρχικήν του μορφὴν (πρβλ. εἰκ. 6).

Τὰς τύχας τῆς Μονῆς, τὰς ἀναγομένας εἰς προγενεστέρους τοῦ 19ου χρόνους, ἑρμηνεύουν αἱ σῳζόμεναι ἐπιγραφαί.

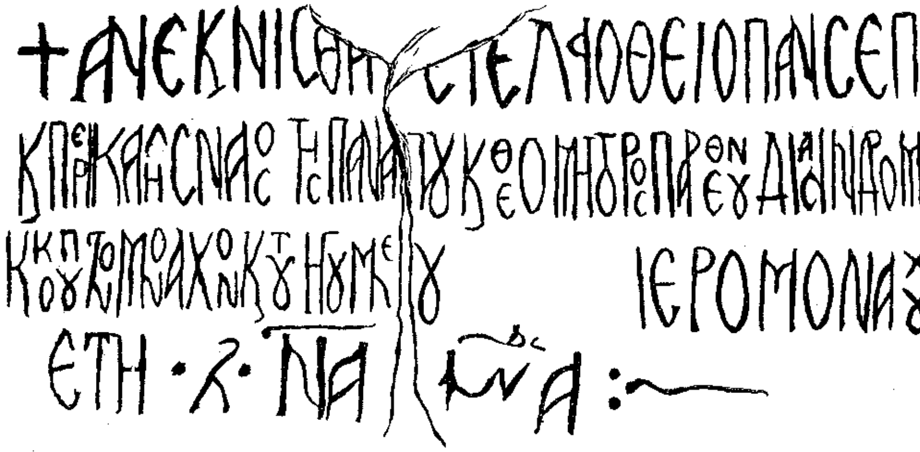
Ἡ ἀρχαιοτέρα τούτων εἶναι τῆς πύλης τῆς Μονῆς (1,05×0,55 πάχ. μαρμάρου 0,08 μ.), παρατιθεμένη ἐνταῦθα ἐν πανομοιοτύπῳ.

μεταγραφή: «*Ἀνεκαινίσθη τὸ παρὸν καστέλλιον τῆς πανάγνου καὶ Θεομήτορος παρθένου ὑπὸ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Ἀκακίου Πέτρας διὰ ψυχικὴν σωτηρίαν καὶ αὕτη ἡ Πύλη*. ,ζ (7000 = 1492 μ.Χ).

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μανθάνομεν ὅτι κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰῶνος ἡ Μονὴ κατῳκεῖτο, ὀχυρωθεῖσα διὰ τὸν φόβον τῶν πειρατῶν [1].

Ἡ δευτέρα ἐπιγραφὴ (βλ. πανομοιότυπον) τεθραυσμένη εἰς δύο τεμάχια (0,66×0,32 παχ. 0,17, ὕψ. γραμμ. 0,05 μ.) πληροφορεῖ ἡμᾶς ὅτι τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς ἐπεσκευάσθη κατὰ τὸ ἔτος 1543.

μεταγραφή: «*Ἀνεκαινίσθη καὶ ἐτελειώθη ὁ πάνσεπτος καὶ περικαλλὴς ναὸς τῆς πανάγνου καὶ Θεομήτορος παρθένου διὰ συνδρομῆς καὶ κόπου*

[1] Ἐν Πρακτ. Α. Ε. ἔ. ἀ. προστίθενται εἰς τὴν χρονολογίαν μετὰ τὸ ,ζ ἴχνη ἑτέρου γράμματος· ἐν τῷ πρωτοτύπῳ δὲν ἠδυνήθην νὰ διακρίνω ταῦτα· ὁμοίως εἶναι ἐσφαλμένη αὐτόθι ἡ χρονολογία 7000 = 1494 ἀντὶ 1492. Πρὸς τὴν χρονολογίαν τῆς πύλης συμφωνεῖ καὶ ἑτέρα ἐπιγραφὴ ἀπολεσθεῖσα, ἣν ἀνέγνωσε πρῶτος ὁ Ζ. Ἐσφιγμενίτης (Προμη-

τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ ἡγουμένου (ἔχει ἐξαλειφθῇ τὸ ὄνομα) *ἱερομονάχου, ἔτει ,ζνα'*, ἰνδικτιῶνος α΄ (7051 = 1543) [1].

Τρίτη ἐπιγραφὴ ἐπὶ πλίνθου δημοσιευθεῖσα ἐν Πρακτ. τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας καὶ μαρτυροῦσα ὅτι ἀνεκαινίσθη ἡ τράπεζα τῆς Μονῆς τῷ 1578, ἀπωλέσθη [2].

Τέλος ἐπιγραφὴ ἐπὶ μικρᾶς πλίνθου τῆς Β. προσόψεως τοῦ ἐξωτερικοῦ νάρθηκος ἀναγράφει τὸ ἔτος «1778 Ὀκτωβρίου 20». Εἶναι προφανῶς τὸ ἔτος τῆς ἐπισκευῆς τοῦ ΒΔ. παρεκκλησίου καὶ μέρους τῆς ἐξωτερικῆς στοᾶς (βλ. κάτοψιν ἐν εἰκ. 7).

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν ἐσῴζετο καὶ ὀρειχάλκινος χορός, ἔνθα ὑπῆρχεν ἀνάγλυφος ἐπιγραφή, δημοσιευθεῖσα ὑπὸ Ἐσφιγμενίτου οὕτως: «ἐτελιόθι ὁ θῖος καὶ πάνσεπτος χορὸς τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Διμιτρίου τοῦ μιροβλίτου κε κονομίου ᾳψμ΄-1740-δαπάνες κεξόδου θεοφιλεστάτου κυρίου κὺρ Νεοφίτου ἐπισκόπου Πλαταμῶνος ἡγουμενεύοντος Ἰοακίμ [3].

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τοῦ ὀρειχαλκίνου χοροῦ (τοῦ ἐν τῷ μέσῳ δηλονότι τοῦ καθολικοῦ κρεμαμένου πολυελαίου, ὅστις ἔχει δυστυχῶς ἐξαφανισθῆ) εἶναι σπουδαιοτάτη, διότι ἐξηγεῖ εἰς ἡμᾶς τὸ σημερινὸν ὄνομα τῆς Μονῆς

θεὺς ἔ. ἀ.) καὶ μετ᾽ αὐτὸν ὁ Ἀρβανιτόπουλος· ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, κεχαραγμένης ἐπὶ ἐγχωρίου πλακός, ἀνεγράφετο: ἔτους ,ζε'=1497 (ἄνωθεν δὲ τοῦ ζ τὸ γράμμα ξ κατὰ Ζ. Ἐσφιγμενίτην = 1557;) ἐκτίσθη τὸ παρὸν μοναστήριον (ὀρθοτέρα ἴσως ἀνάγνωσις εἶναι μαγειρεῖον ὡς ἐν ΠΑΕ) διὰ ἐξόδου τοῦ θεοφιλεστάτου Πλαταμῶνος Γρηγόριος· ἡγουμενεύοντος Νεόφυτος ἱερομόναχος, ἐπιστάτης Γρηγόριος μοναχός». Ἀμφότεραι αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι χαρακτηριστικαὶ διὰ τὴν ἐπαναρχίζουσαν προφανῶς ἀκμὴν τῆς βυζαντινῆς ταύτης Μονῆς.

[1] Καὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἡ χρονολογία ἐν Πρακτ. Ἀρχ. Ἑταιρείας ἐδημοσιεύθη ἐσφαλμένως (ζμη΄ ἀντὶ ζνα΄).

[2] Ἡ ἐπιγραφὴ εἶχεν, ὡς ἐδημοσιεύθη, οὕτως: Ἔτους ζπς΄ (7086 = 1578) ἐν μηνὴ Μαΐῳ εἰς τὴν πρότη ἐθεμεληώσαμεν τὴν τράπεζα ἡγουμενεύωντος Κήρηλλος... νω μὴν + α (;) ἔτους + καὶ παραστεκώμενι Καλίνηκος μην (πιθανῶς ἐκ τοῦ δημοσιευομένου αὐτόθι προχείρου πανομοιοτύπου: προηγούμενος) + α.

[3] Ὁμοίως ἀπωλέσθη ἑτέρα ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς κρήνης τῆς Μονῆς, ἣν ἀνέγνωσα τῷ 1912. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶχεν, ὡς ἐσημείωσα, οὕτως:

ЄΤ 1759
ЄΚΤΗΣΘΗ Η ΩΡЄΑ
ΒΡΥΣΙ ΔΙΑ ЄΞΩΔΟΥ ΤΟΥ
ЄΝΔΩΞΩΤΑΤΟΥ ΚΕ ΠΩ
ΛΙΧΡΟΝΙΜЄ (νου) ΚΑΠЄΤΑ ΓΑΖΑ
ΠΙΤΗCΤΙC ΡΑΫΑΝΗΣ ΚЄ
ΤΟΥ ΠΗΡΓΗΤΟΥ.

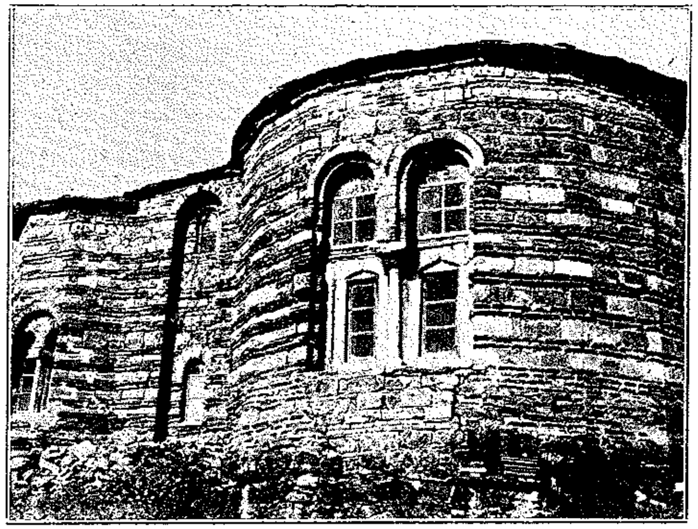
(τιμωμένης νῦν, ὡς εἴπομεν, ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ ἁγ. Δημητρίου) καὶ τὸ ἐπώνυμον αὐτῆς: Οἰκονομεῖον καὶ Κονομειό, ὅπερ εἶναι ἴσως καὶ τὸ ὀρθότερον, τοῦ ἐπωνύμου Κομνήνειον καὶ Κομνηνεῖον πλασθέντος κατὰ τοὺς περὶ τὸν ἱερὸν ἡμῶν Ἀγῶνα χρόνους ὑπὸ λογίων τῆς ἐποχῆς (Μονὴ τοῦ Κονομειοῦ - Μονὴ τοῦ Κομνηνοῦ καὶ κατόπιν Κομνήνειον).

Τὸ ἐπώνυμον τοῦτο εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δηλωτικὸν τῆς θέσεως, ἔνθα ἔκειτο ἡ παλαιὰ Μονὴ τῆς Παναγίας, ἤτοι Μονὴ πλησίον τῆς πόλεως: Οἰκονομεῖον: διασῴζονται δὲ τῳόντι ἐρείπια τῆς μεσαιωνικῆς ταύτης πόλεως δυτικῶς καὶ εἰς ἀπόστασιν μόλις 10΄ λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπὸ τῆς Μονῆς, ἅτινα δεικνύουν οἱ ἐντόπιοι μέχρι σήμερον· σῴζεται μάλιστα ἐν τῷ μέσῳ τῶν καλυπτομένων νῦν ὑπὸ πλουσίαν βλάστησιν πολλῶν ἐρειπίων καὶ ναΰδριον τουρκικῶν χρόνων ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς Παναγίας [1].

Ἂν ὁ χορὸς οὗτος μετεφέρθη ἐξ ἄλλου τινὸς ναοῦ τῆς πόλεως Οἰκονομείου, τιμωμένου ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Δημητρίου εἰς τὴν Μονήν, ἢ ἂν ἡ Μονὴ ἐτιμᾶτο καὶ εἰς ὄνομα τοῦ Μυροβλύτου, τοῦτο δὲν δυνάμεθα σήμερον νὰ ἐξακριβώσωμεν· βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ ἅγιος Δημήτριος ἐτιμᾶτο ἰδιαζόντως εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἕνεκα τῆς γνωστῆς διηγήσεως, τῆς φερομένης εἰς τὰς πράξεις τοῦ ἁγίου Δημητρίου, καθ᾽ ἣν ὁ Μυροβλύτης, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης τῷ 1430 ὑπὸ τῶν Τούρκων, φεύγων τὴν δουλωθεῖσαν πόλιν του, συνηντήθη κατὰ τὰ Τέμπη μετὰ τοῦ ἁγίου Ἀχιλλείου, τοῦ πολιούχου τῆς Λαρίσσης, δι᾽ ὅμοιον λόγον ἐκπατριζομένου.

[1] Τὸ Οἰκονομεῖον, κοινῶς Κονομειό, εἶναι προφανῶς μεσαιωνικὴ πόλις καταστραφεῖσα κατά τινα ἐπιδρομήν. Ταύτην διεδέχθη τὸ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ ποταμοῦ σημερινὸν Τσάγεζι. Τὸ τουρκικὸν Τσάγεζι διεδέχθη καὶ τὴν μεσαιωνικὴν Φτέρην, ὡς ἐλέγετο πρότερον ὁ μικρὸς λιμὴν τοῦ Τσάγεζι (πρβλ. Mezières, ἔ.ἀ. καὶ Λεονάρδον ἐν σημ. 1.), ὅστις ἐχρησίμευεν ὡς ἐπίνειον τῆς Καρύτσης τοῦ δήμου Εὐρυμενῶν (προφανῶς ὀνομασθεὶς οὕτως ἐκ τῆς φυομένης ἐκεῖ ἐν ἀφθονίᾳ πτέριδος, ὡς ἔχομεν τὸ αὐτὸ τοπωνύμιον καὶ ἀλλαχοῦ λ.χ. εἰς κώμας τῆς Μακεδονίας, τοῦ τέως δήμου Σπερχειάδος ἐν Φθιώτιδι κλπ. κατὰ δελτία τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ). Περὶ τῆς τοποθετήσεως παρὰ τὸ Τσάγεζι τῆς μνημονευομένης ὑπὸ τοῦ Σκύλακος ἀρχαίας πόλεως Μύραι καὶ τῆς ἀκριβεστέρας θέσεως τῶν Εὐρυμενῶν πρβλ. E. Stählin, Das hellenische Thessalien, 1924, 6. 50, βλ. αὐτόθι καὶ τοὺς μνημονεύσαντας εἰς φυσιογνωτικάς των μελέτας τὸ Τσάγεζι καὶ τὴν Μονήν: Neumann-Partsch καὶ Heldreich).

Ἀφ᾽ ἑτέρου καὶ τὸ ὄνομα Οἰκονομεῖον εἶναι, ὡς γνωστόν, σύνηθες τοπογραφικὸν ὄνομα ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων (πρβλ. συνοικίαν Θεσσαλονίκης «Οἰκονομεῖον» περὶ τὸν ναὸν Θεοτόκου τῆς Ἀχειροποιήτου εἰς παραδόσεις περὶ ἁγίου Δημητρίου ἐν λόγῳ Ἰωάν. Σταυρακίου), διασῴζεται δὲ ὡς τοπωνύμιον μέχρι σήμερον (λ.χ. Οἰκονομεῖο καὶ Κονομειὸ χωρίον Σηλυβρίας -- κατὰ δελτία τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ). Ἡ ἀνεύρεσις εἰδήσεων περὶ τοῦ Οἰκονομείου τούτου τῆς Θεσσαλίας, ὅπερ πιθανώτατα μετέβαλεν ὄνομα ἢ διεδέχθη ἀρχαιοτέραν τινὰ πόλιν, πολὺ θὰ συνέβαλε καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξεταζομένης βυζαντινῆς Μονῆς.

Εἰκ, 6. Ἐξωτερικὴ ὄψις τῆς ἀψῖδος τοῦ καθολικοῦ.

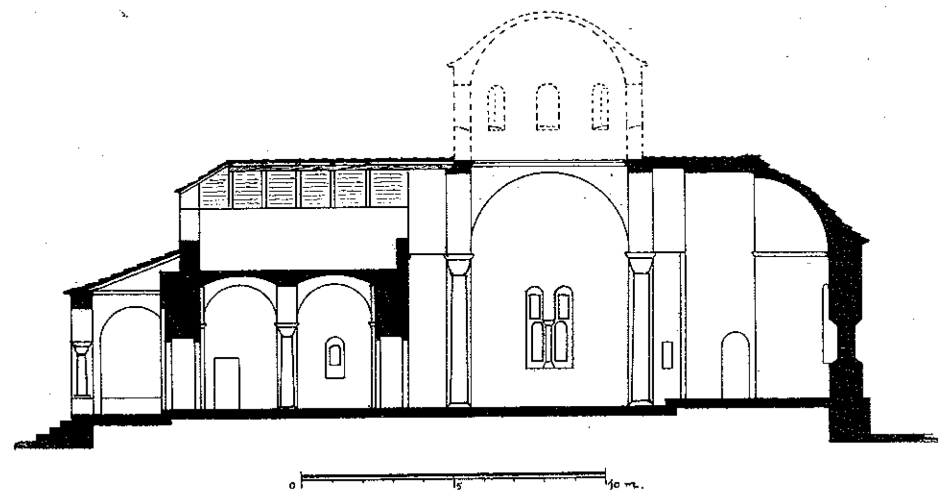
2. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

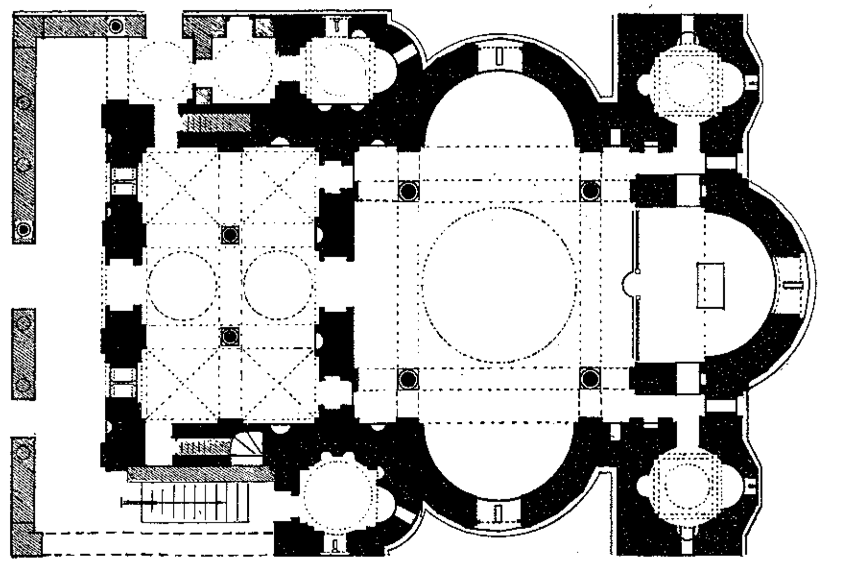
Ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς.

α΄. Ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ καθολικοῦ. Ὡς βλέπει τις ἐν τῇ κατόψει καὶ τομῇ (εἰκ. 7), ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν ναὸν εὐρέων διαστάσεων (26×16 μ.) ἔχοντα τὸν τύπον τῶν τρικόγχων σταυροειδῶν ναῶν μετὰ τεσσάρων παρεκκλησίων εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας, εὐρύχωρον Νάρθηκα — τὴν Λιτήν — ἔχουσαν δύο κίονας ἐν τῷ μέσῳ, οἵτινες συγκρατοῦσι τὴν θολοσκέπαστον ὀροφήν της, ἐπὶ τῆς ὁποίας βαίνουσι τὰ ὑπερῷα ἢ ὁ γυναικωνίτης τοῦ ναοῦ, καὶ τέλος στοὰν διήκουσαν εἰς ὁλόκληρον τὴν κυρίαν πρόσοψιν καὶ ἐν μέρει προχωροῦσαν εἰς τὴν βορεἰαν καὶ νοτίαν πλευράν.

Ὁ ἀρχιτεκτονικὸς οὗτος τύπος, ὅπως καὶ ἡ κατασκευὴ αὐτοῦ, συνδέουν τὸν ναὸν τῆς Μονῆς ταύτης τῆς Θεσσαλίας πρὸς τὰ καθολικὰ τῶν Μονῶν τοῦ ἁγίου Ὄρους, ὡς ἀμέσως κατωτέρω θὰ ἴδωμεν.

Ἐξωτερικῶς ὁ ναὸς προξενεῖ ὅλως διαφορετικὴν ἐντύπωσιν διακρινόμενος τῶν συνήθων βυζαντινῶν ναῶν τῆς Ἑλλάδος διὰ τῶν ἐξοχῶν καὶ ἐσοχῶν τῶν παρεκκλησίων καὶ τῶν πολυπλεύρων κογχῶν του. Ἡ τοιχοδομία του εἶναι ἐπιμελὴς ἐκ λαξευτῶν λίθων καὶ πλίνθων, διατεταγμένων οὐχὶ κατὰ τὸν συνήθη εἰς ναοὺς τῆς Ἑλλάδος πλινθοπερίβλητον τρόπον, ἀλλὰ κατὰ

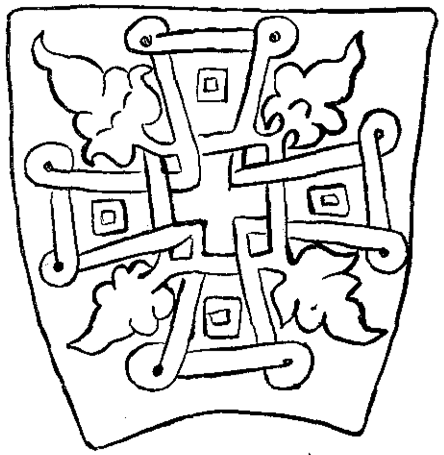

Εἰκ. 7. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς παρὰ τὸ Τσάγεζι τῆς Θεσσαλίας.

ζώνας ἐναλλὰξ πλίνθων καὶ λαξευτῶν λίθων (εἰκ. 6) κατὰ τὴν μέθοδον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ᾽ ἐνῷ εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως αἱ ζῶναι εἶναι πλατεῖαι, εἰς τὸν ἡμέτερον ναὸν εἶναι στενώταται ἀποτελούμεναι ἐκ δύο μόνον σειρῶν πλίνθων καὶ μιᾶς λίθων, ὅπως καὶ εἰς Τραπέζας καὶ καθολικὰ

τοῦ ἁγίου Ὄρους καὶ εἰς ναοὺς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Σερβίας (βλ. G. Millet, L'école grecque, Paris, 1910, σ. 230 κ. ἑ). Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι, ὅτι αἱ ἐξωτερικαὶ προσόψεις δὲν κοσμοῦνται οὔτε ὑπὸ τῶν κεραμοπλαστικῶν καὶ τῶν ὀδοντωτῶν τῆς Ἑλλάδος οὔτε ὑπὸ τῶν ἀψιδωμάτων τῶν ναῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὧν ἀμφοτέρων παρατηρεῖται μετρία χρῆσις εἰς τὸ ἅγιον Ὄρος. Μόνον αἱ ἑκατέρωθεν τῆς κεντρικῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ μικραὶ ἐπιφάνειαι ποικίλλονται μὲ ὑψηλὰ ἀψιδώματα φθάνοντα μέχρι τῆς στέγης (εἰκ. 2 καὶ 6).

β΄. Π α ρ ά θ υ ρ α. Τὰ εὐρέα δίλοβα ἢ ἁπλῶς τοξωτὰ π α ρ ά θ υ ρ α δὲν ἔχουν τὸ περίτεχνον τῶν κομψῶν παραθύρων τῶν βυζαντινῶν ναῶν τῆς Ἑλλάδος, εἶναι δὲ ἁπλούστερα καὶ εὐρύτερα καὶ αὐτῶν τῶν ναῶν τοῦ ἁγίου Ὄρους. Τὰ τρία κυριώτατα δίλοβα παράθυρα, ἅτινα διατρυπῶσι τὰς τρεῖς μεγάλας κόγχας (εἰκ. 1 - 2 καὶ 6), φωτίζοντα ἀπλέτως τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ, καταλήγουν ἄνω εἰς διπλᾶ λίθινα τόξα ἄνευ ἑτέρου διακόσμου καὶ ἄνευ τοῦ συνήθους μεγάλου ἀψιδώματος, ὅπερ πλαισιώνει ὕπερθεν τὸ δίλοβον· ἰδιάζον ἐπίσης εἶναι, ὅτι ὁ διαχωριστικὸς κιονίσκος φθάνει μόνον μέχρι τοῦ μέσου τοῦ παραθύρου, τὸ δὲ ὑπόλοιπον συμπληροῦται δὲ κτισίματος. Τὰ σημερινὰ μαρμάρινα ὑαλοστάσια προέρχονται ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ἐπισκευῶν, ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο τὸ σχῆμα των (εἰκ. 6).

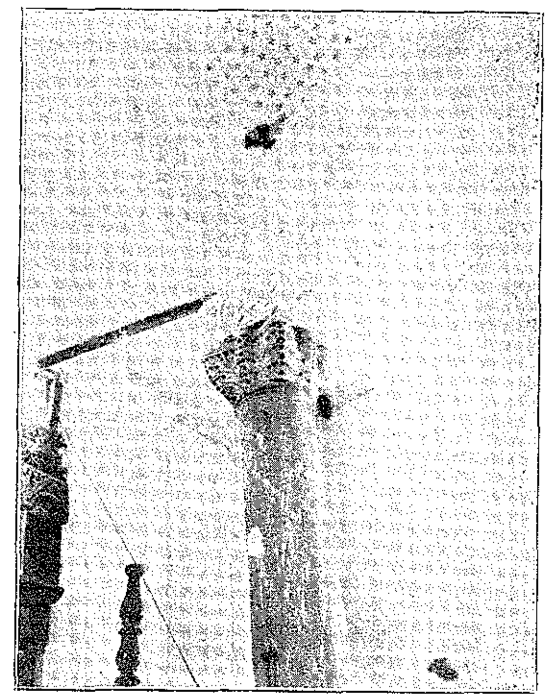
Εἰκ. 8. Κιονόκρανον μετ' ἐπιπεδογλύφων διακοσμήσεων τῶν διλόβων παραθύρων.

Τὰ λοιπὰ δίλοβα παράθυρα τῶν πλαγίων κογχῶν τοῦ ἱεροῦ καὶ τῶν παρεκκλησίων ἔχουν τὴν συνήθη τυπικὴν ἐπιμελεστάτην κατασκευήν, φέροντα εἰς τὰ κιονόκρανα τῶν κιονίσκων των, ὅπως καὶ εἰς τὰ τῶν μεγάλων παραθύρων τῶν κογχῶν, ὡραῖα ἀβαθῆ ἢ ἐπιπεδόγλυφα ἀνάγλυφα καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἐπιφάνειαν (εἰκ. 8). Ἡ δυτικὴ πρόσοψις τοῦ ναοῦ ἔχει, ὡς εἴδομεν, ὑποστῆ τὴν μεγαλυτέραν ἀλλοίωσιν κατὰ τὰς ἐπισκευάς (εἰκ. 5), ἔχει δὲ ἐκλείψει ἐντελῶς ἡ πρόσοψις τοῦ ἄνωθεν τῆς Λιτῆς ὑπερῴου.

γ΄. Σ χ ῆ μ α κ ο γ χ ῶ ν ἱ ε ρ ο ῦ β ή μ α τ ο ς κ α ὶ χ ο ρ ῶ ν. Αἱ ἀρχικῶς εἰς σχῆμα τετάρτου σφαίρας ὀροφαὶ τῶν τριῶν μεγάλων κογχῶν, ὡς καὶ τοῦ διακονικοῦ καὶ τῆς προθέσεως, δὲν διεσώθησαν· δύο ὅμως στοιχεῖα πείθουσιν, ὅτι ἡ διαμόρφωσις τῶν στεγῶν τοῦ ναοῦ ἦτο ὁμοία πρὸς τοὺς ἁγιορειτικοὺς ναούς. Εἰς τοὺς τρικόγχους δηλ. ναοὺς τοῦ ἁγίου Ὄρους αἱ τρεῖς

κόγχαι (ἀψὶς καὶ δύο χοροὶ) ὑψοῦνται μέχρι τῆς στέγης, δηλ. μέχρι τῶν γενέσεων τῶν τεσσάρων καμαρῶν, αἱ δὲ ὀροφαὶ τῶν κογχῶν ἐπικάθηνται ἐπὶ τῶν τυμπάνων τῶν καμαρῶν τούτων καλύπτουσαι αὐτά. Οὕτως ὑψοῦνται καὶ αἱ κόγχαι τοῦ ἱεροῦ βήματος εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ὁ ναὸς τῆς Μ. τῆς Χώρας=Φετιχὲ) ἐνῷ εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ Μακεδονίας κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι χαμηλαὶ καὶ ἀφίνουν νὰ διαφαίνεται ὑπεράνω τὸ τύμπανον τῆς ἀνατολικῆς καμάρας τῆς στέγης (πρβλ. λ. χ. ναοὺς ἐν Σάμαρι τῆς Μεσσηνίας, ἁγίων Ἀποστόλων ἐν Θεσσαλονίκῃ κλπ.).

Ἐπίσης ἰδιάζον εἰς τοὺς ἁγιορειτικοὺς ναοὺς εἶναι τὸ λίθινον γεῖσον, ὅπερ, ἐπιστέφον τὰ ἄκρα τῶν τοίχων, διακόπτει σαφῶς τὰς στέγας ἀπὸ τοὺς τοίχους, ὅπως καὶ εἰς πολλοὺς ναοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρατηρεῖται τοῦτο. Εἰς τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Τσάγεζι ἡ μέχρι τῆς ἀρχῆς τῶν καμαρῶν ἀνύψωσις τῶν τριῶν κογχῶν τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ τῶν δύο πλαγίων χορῶν, καθὼς καὶ τὸ σῳζόμενον εἰσέτι ἀρχικὸν ἐκ λευκοῦ λίθου γεῖσον, μαρτυροῦν, ὅτι ἡ στέγασις τοῦ ναοῦ ἦτο ὁμοία πρὸς τὰ καθολικὰ τοῦ ἁγίου Ὄρους.

Εἰκ. 9. Ἐσωτερικὸν τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς.

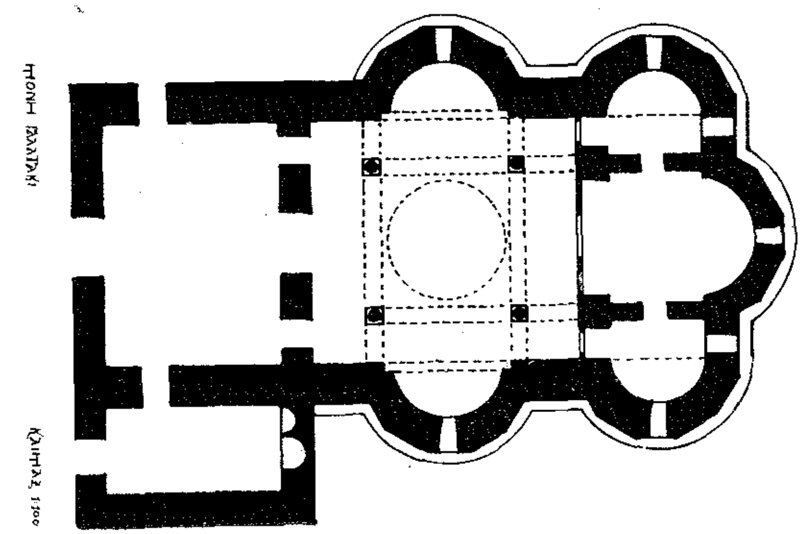
δ΄. Σ ύ γ κ ρ ι σ ι ς τ ο ῦ ἐ σ ω τ ε ρ ι κ ο ῦ τ ῶ ν τ ρ ι κ ό γ χ ω ν ν α ῶ ν. Ὅπως ὁ ἀρχιτεκτονικὸς τύπος καὶ αἱ μέθοδοι τῆς κατασκευῆς τῶν καμαρῶν τοῦ ναοῦ, οὕτω καὶ ἡ δ ι ά π λ α σ ι ς τ ο ῦ ἐ σ ω τ ε ρ ι κ ο ῦ προσεγγίζει πολὺ πρὸς τοὺς ναοὺς τοῦ ἁγίου Ὄρους. Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἁγιορειτικοῦ τύπου εἶναι, ὡς γνωστόν, ἡ προσθήκη εἰς τὴν νοτίαν καὶ βορείαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ μεγάλων κογχῶν, κατὰ τὸ πλεῖστον τριπλεύρων εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους ναοὺς (τοῦ 10 καὶ 11^{ου} αἰῶνος: Βατοπεδίου, Ἰβήρων, Γρηγορίου, Καρακάλλου) πολυπλεύρων δέ, ὅπως καὶ ὁ ἡμέτερος, εἰς τοὺς μεταγενεστέρους (13 - 14^{ου} αἰῶνος: Χελανδαρίου, Παντοκράτορος, Κουτλουμουσίου, Διονυσίου), διὰ τῶν ὁποίων ὁ χῶρος τοῦ ναοῦ εὐρύ-

νεται, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου φωτίζεται ἀπλέτως διὰ τῶν μεγαλυτέρων παραθύρων τῶν ἀνοιγομένων εἰς τὰς κόγχας ταύτας. Ἡ εὐρύτης ὅμως αὕτη τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου ἐπιτυγχάνεται εἰς τοὺς ἁγιορειτικοὺς ναοὺς κυρίως διὰ τῆς τοποθετήσεως τῶν τεσσάρων κιόνων τῶν ὑποβασταζόντων τὸν τροῦλλον ὅσον τὸ δυνατὸν πλησιέστερον πρὸς τὰς γωνίας (οὐχὶ δὲ εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ, ὅπως εἰς τοὺς σταυροειδεῖς ναοὺς τῆς Ἑλλάδος) οὕτως, ὥστε ὁ χῶρος κερδίζει προσέτι καὶ εἰς ἐντύπωσιν ἑνιαίου καὶ ἁρμονικοῦ συνόλου, ἐφαμίλλου σχεδὸν πρὸς τοὺς μεγαλειώδεις ἐσωτερικοὺς χώρους τῶν παλαιοχριστιανικῶν ναῶν, μὲ τροῦλλον εὐρύτατον ἀνοιγόμενον ὑπεράνω ὁλοκλήρου σχεδὸν τοῦ ναοῦ.

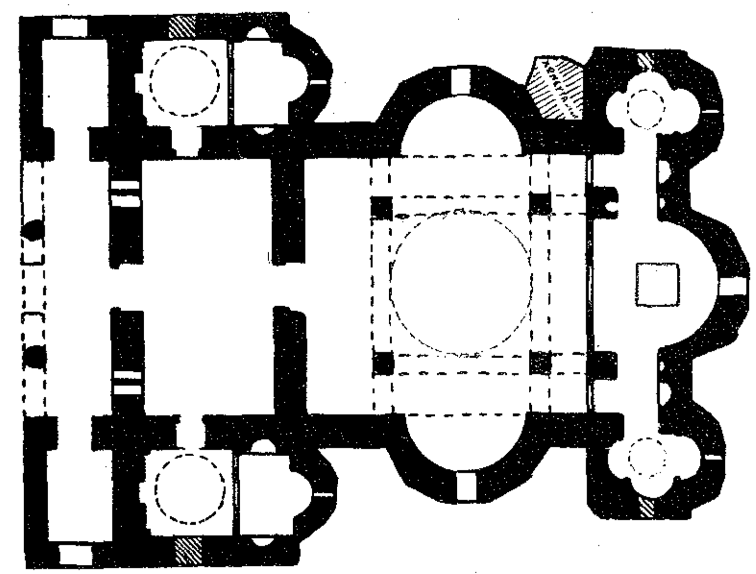
Τὸ τοιοῦτον παρατηρεῖται ἰδίως εἰς τοὺς ναοὺς τοῦ $10^{ου}$ αἰῶνος, ὅπως κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν Μονὴν τῆς Λαύρας καὶ κατόπιν τοῦ Βατοπεδίου καὶ τῶν Ἰβήρων, οὐχ' ἧττον ὅμως καὶ εἰς ναοὺς τοῦ 13 - $14^{ου}$ αἰῶνος, ὅπως τοῦ Χελανδαρίου, τοῦ Κουτλουμουσίου καὶ τοῦ Ζωγράφου, οἵτινες ἔχουν ἱκανῶς εὐρὺν τὸν κεντρικὸν χῶρον τὸν στεγαζόμενον ὑπὸ τοῦ τρούλλου, παρὰ τὴν τάσιν, ἥτις ἐπικρατεῖ κατὰ τὴν ἐσχάτην αὐτὴν βυζαντινὴν περίοδον εἰς τοὺς ναοὺς Μακεδονίας καὶ Ἑλλάδος νὰ ὑψώνωσι τρούλλους ὑψηλοὺς καὶ μικρῶν διαστάσεων. Ὁ ναὸς τῆς Μονῆς τῆς Θεσσαλίας ὑπερβάλλει πάντας σχεδὸν τοὺς ἁγιορειτικοὺς ναοὺς εἰς εὐρύτητα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ τρούλλου στεγαζόμενον κεντρικὸν χῶρον· ἀτυχῶς ἡ μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ τρούλλου ἀνεγερθεῖσα κακότεχνος κυρτὴ στέγη πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ δώσῃ εἰς ἡμᾶς σήμερον ἰδέαν τινὰ τῆς μεγαλειώδους ἐντυπώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ.

ε' Π α ρ ε κ κ λ ή σ ι α. Ἕτερον ἰδιάζον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διαπλάσεως πολλῶν ἁγιορειτικῶν ναῶν εἶναι ἡ προσθήκη εἰς τὰ ἄκρα τῆς βορείας καὶ νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ παρεκκλησίων, ἄλλοτε ἑνὸς (Ξενοφῶντος, Παντοκράτορος, Γρηγορίου), ἄλλοτε δύο (Λαύρας, Βατοπεδίου) καὶ ἄλλοτε τριῶν (Κουτλουμουσίου, Διονυσίου). Ὁ ἡμέτερος ναὸς ἔχει τέσσαρα παρεκκλήσια εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας, ἑνιαίως συνδεδεμένα ἀρχιτεκτονικῶς πρὸς τὸ ὅλον οἰκοδόμημα, ἔχοντα παχεῖς τετραγώνους ἐξωτερικοὺς τοίχους διαμορφουμένους ἐσωτερικῶς περιτέχνως μὲ διπλᾶ τόξα καὶ πολλὰς κόγχας (βλ. κάτοψιν εἰκ. 7). Οἱ χαρακτῆρες οὗτοι δὲν ἔχουν τι τὸ κοινὸν μὲ τὰ ἁγιορειτικὰ παρεκκλήσια, ἅτινα εἶναι μᾶλλον παραρτήματα τῆς Λιτῆς, ὅπως τῶν καθολικῶν τοῦ Βατοπεδίου καὶ τῆς Λαύρας ἢ κυκλικὰ προσαρτήματα τοῦ ἱεροῦ (τυπικαριά), ὅπως τῶν καθολικῶν Διονυσίου καὶ Κουτλουμουσίου, κατὰ μίμησιν ἴσως τῶν ναῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου τὰ παρεκκλήσια ἐχρησίμευον καὶ ὡς τάφοι βασιλέων. Ἡ μορφὴ τῶν παρεκκλησίων τοῦ ναοῦ τοῦ Τσάγεζι καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ σύνδεσίς των πρὸς τὸν ναὸν εἶναι πολὺ πλησιεστέρα πρὸς ναοὺς τῆς Ἀρμενίας, ὅπου ὁ τρίκογχος καὶ τετράκογχος τύπος μετὰ παρεκκλησίων εἶναι μεγάλως διαδεδομένος ἀπὸ τοῦ 8ου ἤδη αἰῶνος.

ϛ' Λ ι τ ή. Ἀντιθέτως ἡ Λιτὴ μὲ δύο κίονας, στεγαζομένη διὰ καμαρῶν, σταυροθολίων καὶ θολίσκων, εἶναι τυπικὴ διὰ τὸ ἅγιον Ὄρος, παρατηρου-

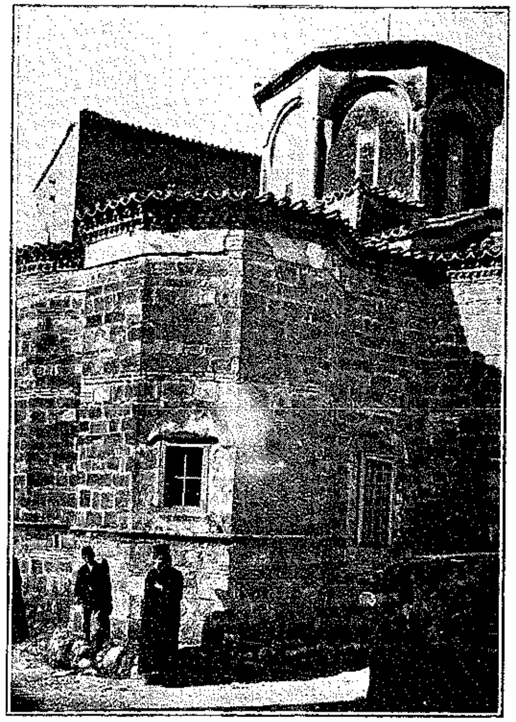

Εἰκ. 11. Κάτοψις τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Γαλατάκη ἐν Εὐβοίᾳ.

Εἰκ. 10. Κάτοψις τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ἀγάθωνος παρὰ τὴν Ὑπάτην.

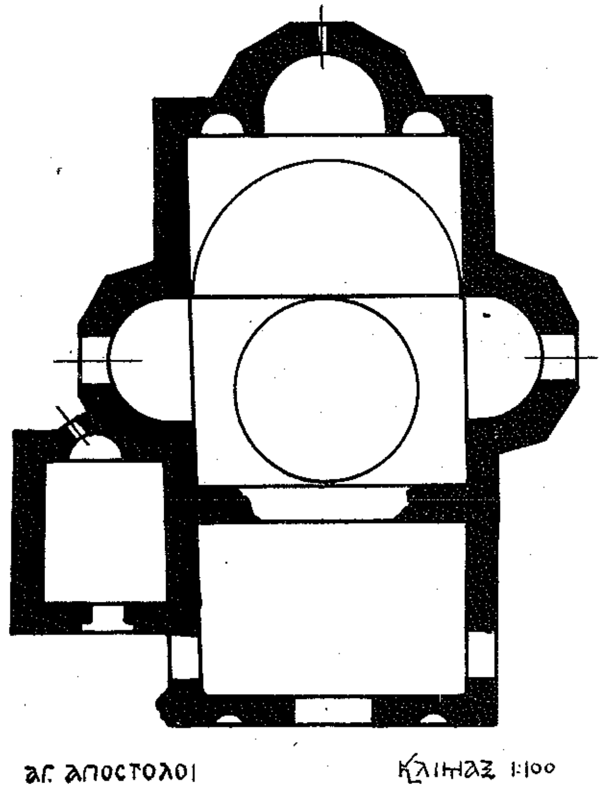
μένη ἰδίᾳ κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα. Ὁ Millet παρατηρεῖ (ἐν Bull. de corr. hellenique, 1905, σελ. 74) ὅτι ἡ Λιτὴ εἰσάγεται εἰς τὸ ἅγιον Ὄρος κατὰ τὰ τέλη τοῦ 13ου αἰῶνος διὰ τῶν Σέρβων (κατὰ τὴν κτίσιν τῆς Μονῆς Χελανδαρίου τῷ 1293), ἐν τούτοις εἶναι μᾶλλον καὶ τοῦτο στοιχεῖον προελθὸν ἐκ ναῶν τῆς Κων/πόλεως, διότι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπαντᾷ αὕτη ἀπὸ τοῦ 11-12ου αἰῶνος εἰς καθολικὰ δύο Μονῶν (Ὁσίου Λουκᾶ εἰς ναὸν τῆς Παναγίας καὶ ὁσίου Μελετίου ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος), δι᾿ ὧν προδίδονται καὶ ἄλλαι σχέσεις μὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς πρωτευούσης.

Εἰκ. 12. Τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς Γαλατάκη ἐν Εὐβοίᾳ (ἀνατολικὴ ὄψις).

ζ΄. Πρόπυλον καὶ ὑπερῷον. Ἀλλὰ καὶ τὸ Πρόπυλον τοῦ ναοῦ, ἤτοι ἡ ἀνοικτὴ στοὰ ἡ σχηματιζομένη διὰ κιονοστοιχιῶν πρὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, προχωροῦσα δὲ καὶ εἰς τὰς πλαγίας πλευράς, συναντᾶται εἰς τὰ καθολικὰ τοῦ ἁγίου Ὄρους, προελθοῦσα καὶ αὕτη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου διετηρήθησαν καθ᾿ ὅλην τὴν βυζαντινὴν περίοδον πλεῖστα στοιχεῖα τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἑλληνιστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ὁ ἡμέτερος ναὸς συνδέεται ἀπ᾿ εὐθείας πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ διὰ τοῦ ὑπερῴου τοῦ εὑρισκομένου ἄνωθεν τῆς Λιτῆς· εἰς τὸ ἅγιον Ὄρος τὸ ὑπερῷον, ὡς ἄχρηστον, ἐκλείπει εἰς τοὺς μετὰ τὴν Λαύραν ἀνεγερθέντας ναούς.

Ἕτεροι τρίκογχοι μετὰ κιόνων καὶ παρεκκλησίων ναοὶ ἐν Ἑλλάδι. Ὁ ἐξειλιγμένος οὗτος τύπος τῶν τρικόγχων ναῶν μετὰ κιόνων καὶ παρεκκλησίων εὑρίσκεται καὶ εἰς ἕτερα δύο μνημεῖα ἐν Ἑλλάδι: τὴν παρὰ τὴν Ὑπάτην Μονὴν Ἀγάθωνος, ἧς τὸ καθολικὸν ἔχει τὸν τρίκογχον τύπον εἰς πολὺ μικροτέρας ὅμως διαστάσεις (14×8,50 μ.) μετὰ τεσσάρων παρεκκλησίων (εἰκ. 10), ὡς τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Τσάγεζι, καὶ εἶναι

βυζαντινὸν πιθανῶς κτίσμα ἀνακαινισθὲν εἰς τουρκικοὺς χρόνους [1] — καὶ τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς Γαλατάκη εἰς τὴν Εὔβοιαν, κτίσμα τοῦ 16ου αἰῶνος μεθ᾿ ἑνὸς παρεκκλησίου καὶ μὲ καταφανεῖς τοὺς μεταγενεστέρους χαρακτῆρας καὶ εἰς τὸν ἐκφυλισθέντα ἀρχιτεκτονικὸν τύπον καὶ εἰς τὴν κατασκευήν (εἰκ. 11 καὶ 12).

Εἰκ. 13. Κάτοψις τοῦ ἠρειπωμένου ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων παρὰ τὸ Τσάγεζι τῆς Θεσσαλίας.

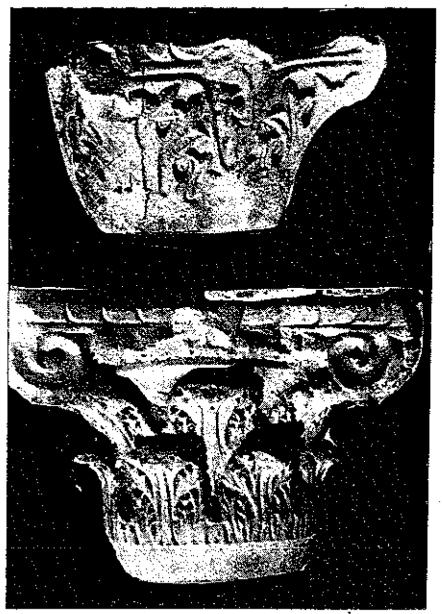
Ὁ ἁπλοῦς τρίκογχος τύπος, κατὰ τὸ πλεῖστον ἄνευ κιόνων καὶ εἰς διαφόρους παραλλαγάς, ἀπαντᾷ εἰς μέγαν ἀριθμὸν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων, περὶ ὧν θέλω πραγματευθῇ ἀλλαχοῦ [2]. Ἐνταῦθα μόνον ἀναφέρω τὸν ἡμίσειαν ὥραν καὶ ὑψηλότερον τοῦ Οἰκονομείου ἐν ἐρειπιώδει καταστάσει εὑρισκόμενον ναὸν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ὅστις δὲν ἔτυχε τῆς προσοχῆς οὐδενὸς μέχρι τοῦδε, ἂν καὶ εἶναι σπουδαιότατος, ἀρχαιότερος προφανῶς τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Τσάγεζι. Ὁ ναὸς οὗτος μαρτυρεῖ προσέτι καὶ τὰς μετὰ τῆς Ἀνατολῆς σχέσεις τοῦ τρικόγχου τύπου, διότι ἔφερε κάτωθεν τοῦ καταπεσόντος τρούλλου ἀντὶ σφαιρικῶν τριγώνων κόγχας. Παραθέτων ἐνταῦθα μόνον τὴν κάτοψιν αὐτοῦ (εἰκ. 13) ἐπιφυλάσσομαι ν᾿ ἀναλύσω τὸν ἐνδιαφέροντα τοῦτον τύπον ἀλλαχοῦ.

Συμπέρασμα-χρονολογία. Ἐκ τῆς γενομένης ἀναλύσεως καὶ συγκρίσεως ἐξάγεται, ὅτι τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Τσάγεζι συνδέεται

[1] Πρβλ. Λαμπάκην ἐν ΔΧΕ Γ΄ (1903) σ. 46, ἔνθα παρατίθεται καὶ ἀτελὴς κάτοψις· βλ. καὶ δημοσιευθὲν ὑπ᾿ ἐμοῦ ἔγγραφον (ἰλιάμι) ἐν «Ἀθηνᾷ» τόμ. 37 (1926) σελ. 163 κ. ἑ.

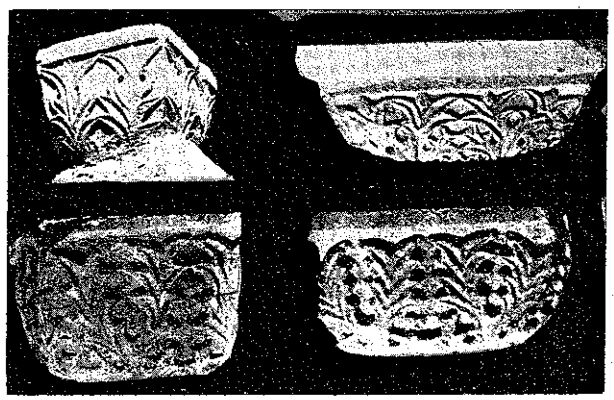
[2] Βλ. σχετικὴν μελέτην μου περὶ τῆς Μονῆς τῆς ἁγίας Λαύρας παρὰ τὰ Καλάβρυτα ἐν Ἡμερ. τῆς Μ. Ἑλλάδος, τοῦ ἔτους 1925, σ. 192 κ. ἑ., ἔνθα παραθέτω τὸν ἀρχιτεκτονικὸν τύπον τῶν τοιούτων ναῶν.

στενώτατα πρὸς τὸν κύκλον τῆς ἁγιορειτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς οὐχὶ ὡς ἀντίγραφον αὐτῆς, ἀλλ' ὡς ἀξιόλογον καὶ ἄριστα διαμορφωμένον μέλος τοῦ βυζαντινοῦ τρικόγχου τύπου, συνδεόμενον ἀμεσώτερον ἢ οἱ ναοὶ τοῦ Ἄθω πρὸς τὰς πηγάς, ἐξ ὧν ἤντλησεν ὁ ἁγιορειτικὸς τύπος: τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἀρμενίαν.

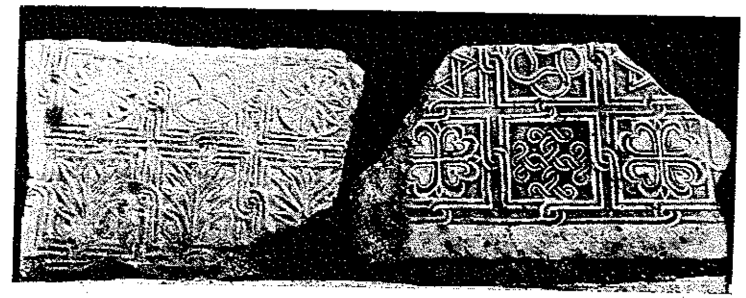
Εἰκ. 14. Παλαιοχριστιανικὰ κιονόκρανα εὑρεθέντα ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Τσάγεζι.

Ἐπίσης ἐξάγεται, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος εἶναι ἀναμφισβητήτως βυζαντινὸν κτίσμα τῆς β' χιλιετηρίδος. Ἀκριβεστέραν χρονολογίαν ἐκ τῶν λεπτομερειῶν τῆς κατασκευῆς δὲν δύναταί τις μετὰ πλήρους βεβαιότητος νὰ καθορίσῃ, διότι ἡ διάκρισις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν τοῦ τύπου τούτου μεταξὺ 11ου καὶ 14ου αἰῶνος δὲν εἶναι σταθερά. Ἡ συνύπαρξις ὅμως ἱκανῶν στοιχείων ἐπικρατούντων κυρίως κατὰ τοὺς ἐσχάτους βυζαντινοὺς αἰῶνας (πολυγωνικαὶ ἀψῖδες, Λιτὴ κλπ.) καθιστοῦν πιθανωτέραν τὴν γνώμην ὅτι ὁ ναὸς ἐκτίσθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ 13ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος. Πρὸς τὴν χρονολο-

Εἰκ. 15. Ὅμοια πρὸς τὴν εἰκ. 14 κιονόκρανα ἀποκείμενα ἐν τῇ αὐτῇ Μονῇ.

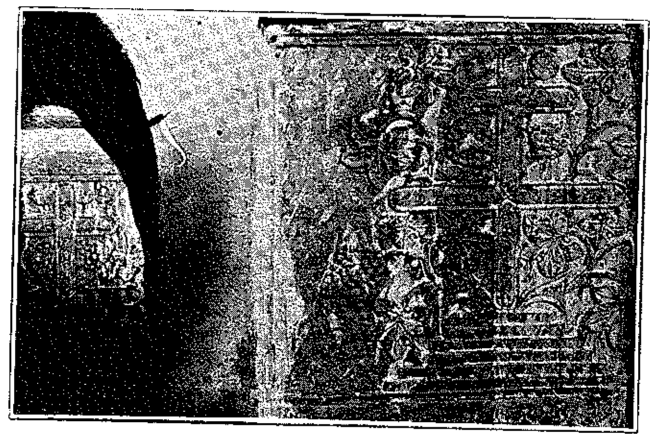
γίαν ταύτην εἶναι συμφωνότερος καὶ ὁ χαρακτὴρ τοῦ γλυπτικοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ, ἂν καὶ μέγα μέρος αὐτοῦ προέρχεται ἐκ δευτέρας χρήσεως.

Εἰκ. 16. Τμήματα θωρακίων εὑρεθέντα ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Τσάγεζι.

3. ΓΛΥΠΤΙΚΟΣ ΔΙΑΚΟΣΜΟΣ

Τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Τσάγεζι κοσμεῖται καὶ δι' ἀξιολόγων γλυπτῶν, ἀναγομένων εἰς διαφόρους ἐποχάς. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι παλαιοχριστιανικὰ τοῦ 5ου καὶ 6ου αἰῶνος, ὀλίγα εἶναι μεσοβυζαντινὰ τοῦ 11ου αἰῶνος, τὰ δὲ ἄλλα σύγχρονα πρὸς τὸν ναόν. Ἐκ τῶν παλαιοχριστιανικῶν ἄλλα μὲν ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς κιονόκρανα τοῦ κυρίως ναοῦ (δύο κορινθιακὰ καὶ δύο

Εἰκ. 17. Θωράκια ἐντοιχισμένα ἐπὶ τῆς δυτικῆς προσόψεως τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς.

«ἀναδιπλούμενα») ἢ ὡς κιονόκρανα τοῦ Νάρθηκος (δύο «κυβοειδῆ» μὲ φύλλα ἀκάνθου) καὶ τῆς στοᾶς (θεοδοσιανὰ καὶ κορινθιακά), ἄλλα ἐνετοιχίσθησαν πρὸς ἁπλῆν διακόσμησιν ἄνωθεν θυρῶν καὶ παραθύρων καὶ εἰς τὰς προσόψεις, τὰ λοιπὰ δὲ εἶχον πιθανώτατα χρησιμοποιηθῆ εἰς ἕτερα κτίσματα τῆς Μονῆς καὶ μετὰ τὴν ἐρείπωσιν αὐτῶν παρέμειναν ἀχρησιμοποίητα. Τὰ τελευ-

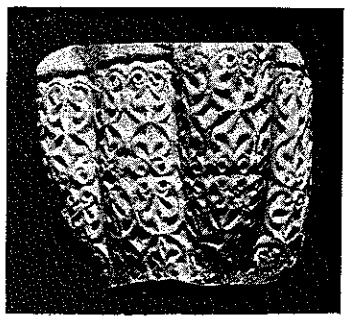
ταῖα συνήθροισα ἐσχάτως καὶ ἐταξινόμησα ὁ ἴδιος τοποθετήσας αὐτὰ εἰς τὸ πρόπυλον τοῦ ναοῦ (εἰκ. 5). Δείγματα παλαιοχριστιανικῶν κιονοκράνων (θεοδοσιανῶν κορινθιαζόντων) ἐκ τῶν μὴ κατὰ χώραν εὑρισκομένων, καθὼς καὶ δεῖγμα ἀξιολόγου ἐπιστυλίου παρέχω ἐν εἰκ. 14 - 15 (πρβλ. καὶ εἰκ. 3), ἀνάλυσιν τῶν ὁποίων δὲν ἐπιχειρῶ ἐνταῦθα.

Ἐκ τῶν μεσοβυζαντινῶν γλυπτῶν προσάγω, καὶ πάλιν ἄνευ συγκρίσεων, δύο ἀνάγλυφα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου θωράκια ἐντοιχισμένα ἐπὶ τῆς Δ. προσ-

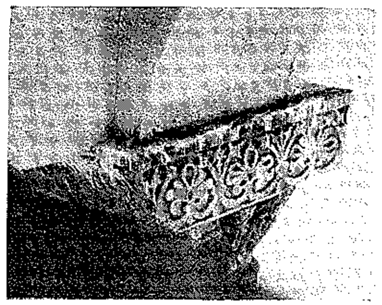

Εἰκ. 18. Τμῆμα ὑπερθύρου τῆς πυλίδος τοῦ ΒΔ. παρεκκλησίου.

όψεως, ἀμφότερα κοσμούμενα διὰ σταυροῦ ἐπὶ βαθμίδων μετὰ διπλῆς κεραίας ἐν μέσῳ κληματίδος (εἰκ. 17). Δύο ἕτερα τμήματα θωρακίων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου εὑρίσκονται εἰς τὸν περίβολον κοσμούμενα μὲ τὰ συνήθη πλέγματα ἐκ παλαιοχριστιανικῶν προτύπων (εἰκ. 16). Ὁμοίως ὑπάρχουσιν ἐπιστύλια

Εἰκ. 19. Κιονόκρανον ἀποκείμενον ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Μονῆς.

Εἰκ. 20. Ἐπιπεδόγλυφον ἐπίθημα κίονος τοῦ καθολικοῦ.

μετὰ ὡραίου κοσμήματος ἐξ ἀνθεμίων ἐντὸς πλέγματος, ἓν μὲν ἐντοιχισθὲν εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ νοτίου παρεκκλησίου, ἕτερον δὲ χρησιμοποιηθὲν ὡς ὑπέρθυρον καὶ παραστὰς τῆς πυλίδος τῆς Ν. προσόψεως πρὸς τὸν νάρθηκα, τῶν ὁποίων δὲν ἔχω φωτογραφίας. Πάντα ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὰ ἑλληνίζοντα γλυπτὰ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ 11ου αἰῶνος.

Τὰ σύγχρονα πρὸς τὸν ναὸν γλυπτά, μέρος τῶν ὁποίων μόνον εὑρίσκεται εἰσέτι εἰς τὴν ἀρχικήν του θέσιν, διακρίνονται ἀπὸ ἀπόψεως θεμάτων καὶ τεχνοτροπίας εἰς δύο ὁμάδας: α') εἰς τὰ ἑλληνίζοντα γλυπτὰ τὰ συνεχίζοντα ἢ μιμούμενα τὰ παλαιοχριστιανικὰ καὶ β') εἰς τὰ ἀνατολίζοντα ἐπιπεδόγλυφα (ἄλλα πληρούμενα ἀρχικῶς δι' ἐγχρώμου ὕλης καὶ ἄλλα ἁπλῶς ἐπιπεδόγλυφα μετὰ ἀραβουργηματοειδοῦς διακόσμου).

Τὸ ἀξιολογώτερον γλυπτὸν ἐκ τῶν διατηρούντων τὰς ἑλληνιστικὰς παραδόσεις εἶναι ἐπιστύλιον ἄνωθεν τῆς θύρας τοῦ ἀριστεροῦ παρεκκλησίου ἐκ σειρᾶς φύλλων ἀκάνθης μὲ ἀνεστραμμένα τὰ ἄκρα πίπτοντα πρὸς τὰ ἔξω (εἰκ. 18) κατὰ παλαιοχριστιανικὰ πρότυπα, ὁμοιότατον εἰς μορφὴν καὶ κατα-

Εἰκ. 21. Τμῆμα ὑπερθύρου πύλης τοῦ Νάρθηκος.

σκευὴν πρὸς τὰ κοσμοῦντα ἓν τόξον καὶ τὸν τάφον τοῦ Τορνίκη εἰς τὸ παρεκκλήσιον τῆς Μονῆς τῆς Χώρας ἐν Κων/πόλει (παρὰ A. Millingen, Byzantine churches in Con/pel, London, 1912, Pl. 87 καὶ 92). Ὁμοίως ὑπάρχει πρωτότυπον κιονόκρανον εὑρισκόμενον νῦν πρὸ τῆς στοᾶς (εἰκ. 19), ὅπερ ἔχει τὸ σχῆμα τῶν παλαιοχριστιανικῶν ἀναδιπλουμένων κιονοκράνων (δύο τῶν ὁποίων εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς κίονας τοῦ κυρίως ναοῦ βλ. εἰκ. 9). Τὸ κιονόκρανον τοῦτο ἀντὶ τῆς ἀκάνθου φέρει ἀνθέμια ἐντὸς καρδιοσχήμου πλαισίου εἰς τέσσαρας σειρὰς εἰς ἀβαθὲς ἀνάγλυφον, εἶναι δὲ προφανὲς ὅτι ἐγένετο κατὰ τὴν οἰκοδομήν, κατὰ μίμησιν τῶν παλαιοχριστιανικῶν, ἵνα τεθῇ μετὰ ἑτέρου ἐξαφανισθέντος ἀντιστοίχως εἰς τοὺς δύο δυτικοὺς κίονας τοῦ ναοῦ τοὺς φέροντας σήμερον, κατόπιν τῶν τελευταίων ἐπισκευῶν, παλαιοχριστιανικὰ ἐπίσης κορινθιακὰ κιονόκρανα ἐκ τῶν ὑπαρχόντων εἰς τὸν περίβολον. Ἀλλὰ καὶ τρία σῳζόμενα γλυπτὰ ἐπιθήματα τῶν κιόνων τοῦ ναοῦ εἶναι μεταβατικὰ ἀπὸ τῆς πρώτης ὁμάδος εἰς τὴν δευτέραν,

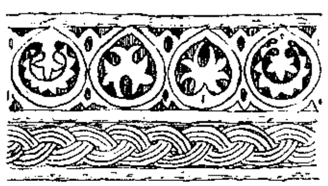
διότι ἔχουν θέματα παλαιοχριστιανικά: κληματίδα καὶ ἀνθέμια (εἰκ. 19 πρβλ. καὶ εἰκ. 8 καὶ 9) χαρακτηριστικῶς μετεσχηματισμένα καὶ εἰς τεχνοτροπίαν ἐπιπεδόγλυφον.

Εἰς τὰ ἀνάγλυφα τῆς δευτέρας ὁμάδος ἀνήκει τὸ ἐκ κυανωποῦ μαρμάρου ὑπέρθυρον τῆς πρὸς τὸν νάρθηκα πύλης, τὸ ὁποῖον ἀφέθη ἐκεῖ μετὰ τὰς ἐπισκευάς. Φέρει ὡς κόσμημα, εἰς τεχνικὴν ἐπιπεδόγλυφον, ἁπλοποιημένην παραλλαγὴν τοῦ θέματος τῶν διασταυρουμένων στελεχῶν εἰς καρδιόσχημον πλαίσιον (εἰκ. 21). Τὸ ἡμέτερον εἶναι χαρακτηριστικὸν δεῖγμα, ὅπερ ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὸν δρόμον τῆς μεταποιήσεως τοῦ θέματος τούτου ἀπὸ φυτικοῦ εἰς γεωμετρικόν, τῆς μεταπτώσεως ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς μορφῆς εἰς τὴν

Εἰκ. 22. Τμῆμα γείσου εὑρισκόμενον ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Κυνηγοῦ τῶν Φιλοσόφων ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ.

ἰσλαμικήν. Τὰ παλαιοχριστιανικὰ παραδείγματα μὲ τὸ στέλεχος δὶς συστρεφόμενον (ὡς εἶναι ἀδημοσίευτον θωράκιον τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης) διατηροῦν καθαρὰν τὴν φυτικήν των μορφήν. Ἤδη εἰς τὸ γεῖσον τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς τοῦ Κυνηγοῦ τῶν Φιλοσόφων (1205) (εἰκ. 22) τὸ στέλεχος μετασχηματίζεται εἰς γεωμετρικόν, ἀλλ' ἡ μορφὴ τοῦ φύλλου ἔχει ἀκόμη τὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνθεμίου. Τὸ αὐτὸ θέμα εἰς τὸ ἐπιστύλιον τοῦ νάρθηκος τῆς μονῆς τοῦ Χελανδαρίου (14ου αἰ.), ὅπως καὶ εἰς τὸν ἄμβωνα τῆς Ἀχρίδος (βλ. Millet, L' ancien art serbe, εἰκ. 154 καὶ 156 καὶ εἰς τὴν ἐπιτύμβιον πλάκα τῆς Μαλιασινῆς (1274) BCH. 1920 σελ. 196, εἰκ. 8) ἔχει περιπέσει τελείως εἰς μορφὴν πλέγματος μὲ πολλαπλᾶς ταινίας, ἡ δὲ διάπλασίς του εἶναι ἰσλαμικὴ μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν κυρτότητα καὶ ὀξύτητα τοῦ φύλλου. Τὸ ἡμέτερον ἵσταται μεταξὺ τοῦ γλυπτοῦ τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς τελευταίας ὁμάδος.

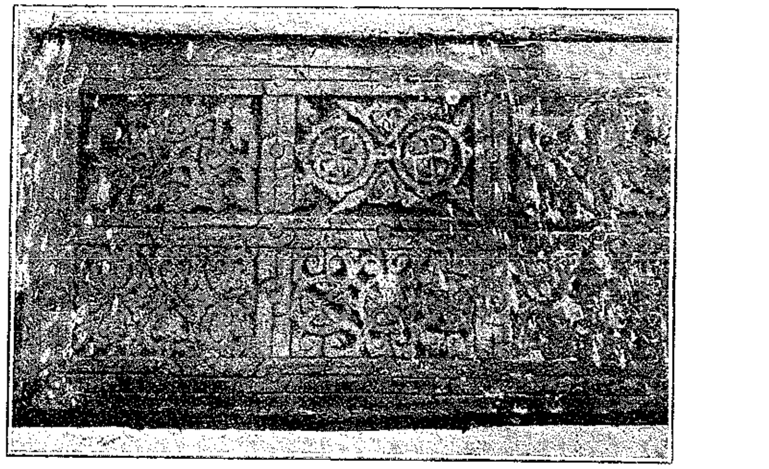

Εἰκ. 23. Γλυπτὸν τοῦ νάρθηκος.

Ἡ μαρμαρίνη ἀφ' ἑτέρου δοκὸς ἡ ἐντοιχισμένη σήμερον ἄνωθεν τῆς μεσαίας πύλης ἀπὸ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναόν (εἰκ. 23), ὡς ἐκ τοῦ σχήματός της, ἀνήκει πιθανώτατα εἰς τὸ ἀρχικὸν τέμπλον τοῦ ναοῦ. Ταύτης ἡ μὲν

κάτω ὀλίγον λοξὴ ἐπιφάνεια κοσμεῖται μὲ ἁπλοῦν πλέγμα, ἡ δὲ ἄνω μὲ λεπτότατον ἐπιπεδόγλυφον ἐκ τῶν συνήθων καρδιοσχήμων πληρουμένων μὲ ἀκανθωτὰ φύλλα διαφόρων σχημάτων [1].

Δύο ὅμοιαι πλάκες ἐντοιχισμέναι νῦν εἰς τὴν δυτικὴν πρόσοψιν τοῦ ναοῦ καὶ προερχόμεναι πιθανῶς ἐκ τοῦ τέμπλου (εἰκ. 24), χωρίζονται εἰς ἓξ τμήματα διὰ ταινιῶν συμπλεκομένων, αἵτινες δηλοῦνται διὰ χαραγῶν. Πληροῦνται δὲ τὰ τμήματα ταῦτα μὲ πλέγματα εἰς διαμόρφωσιν ἰσλαμικὴν ἐνθυμίζουσαν τὸ ἀραβούργημα μᾶλλον ἢ τὸ βυζαντινὸν πλέγμα. Τὸ ἓν ἐκ τῶν ἓξ τμημάτων φέρει τὸ πλέγμα ἐσχηματισμένον εἰς ἰσλαμικὸν πολυγωνικὸν ἀστέρα, δύο ἄλλα ἔχουν τὴν ἰσλαμικὴν ἐπιμήκυνσιν καὶ στροφὴν τοῦ

Εἰκ. 24. Θωράκιον ἐντοιχισμένον ἐπὶ τῆς δυτικῆς προσόψεως τοῦ καθολικοῦ.

φύλλου, τὸ ὅλον δὲ εἶναι ἀσυμμέτρως καὶ ἐλευθέρως σχεδιασμένον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ αὐστηρῶς γεωμετρικὸν σχέδιον τῶν βυζαντινῶν γλυπτῶν (ἀνάλογα συναντῶμεν καὶ εἰς Μυστρᾶν· πρβλ. Millet, Mistra, Πιν. 49², 53¹⁵ κἑ.). Τὸν αὐτὸν σχηματισμὸν τοῦ φύλλου εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὰ ἀνάγλυφα ἐπιθήματα τῶν κιονίσκων τῶν διλόβων παραθύρων, τὰ κοσμούμενα μὲ ὡραίας τέχνης ἐπιπεδόγλυφα (βλ. εἰκ. 8). Ἓν τελευταῖον ἐπιπεδόγλυφον ἐκ κυανωποῦ μαρμάρου ὁμοίου πρὸς τὸ ὑπέρθυρον τοῦ νάρθηκος μὲ διάκοσμον ἐκ πλεγμάτων

[1] Πρβλ. ὅμοιον, ὀλίγον ὅμως πολυπλοκώτερον κόσμημα, εἰς τέμπλον Πόρτα-Παναγιᾶς παρὰ τὰ Τρίκκαλα (τοῦ ἔτους 1280 ἐν BCH, 1920, σελ. 218, εἰκ. 14). Τὸ αὐτὸ κόσμημα εὑρίσκεται εἰς τέμπλα τοῦ 14ου αἰ. εἰς ναοὺς ἐν Σάμαρι τῆς Πελοποννήσου καὶ Ναγκορίτσης ἐν Σερβίᾳ (Millet, L'ancien art serbe, εἰκ. 85), καθὼς καὶ εἰς ἐπίθημα παραθύρου τοῦ Μυστρᾶ (Millet, Mistra, πίν. 52 [19]) κ. ἀλλαχοῦ.

ἀραβουργηματοειδῶν, προερχόμενον ἐπίσης ἐκ τοῦ τέμπλου, εὑρίσκεται σήμερον εἰς τὸ κατώφλιον τῆς δεξιᾶς πυλίδος μεταξὺ νάρθηκος καὶ ναοῦ, τεθὲν ἴσως ἐκεῖ ἀπὸ τὰς πρώτας ἀκόμη ἐπισκευάς, διότι εἶναι ἱκανῶς ἐφθαρμένον.

Ἡ μεγάλη χρῆσις εἰς τὸν ναὸν τῆς Μονῆς τοῦ Τσάγεζι ἐπιπεδογλύφων ἐν γένει γλυπτῶν, ὅπως καὶ τὰ θέματά των, ἡ λεπτή των ἐπεξεργασία καὶ ἡ ὅλη διαμόρφωσίς των συμφωνεῖ, ὡς ἐκ τῆς συγκρίσεως εἴδομεν, πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς βυζαντινῆς διακοσμητικῆς τοῦ 13ου-14ου αἰῶνος· ἀφ' ἑτέρου τὰ ἑλληνίζοντα γλυπτὰ πρόδίδουν τὴν σχέσιν των πρὸς τὴν Κων/πολιν.

Ἡ διακοσμητικὴ γλυπτικὴ τῶν ναῶν τῆς Ἑλλάδος ἐλαττοῦται κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ἐπαισθητῶς· εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ μεγάλα κέντρα, Κων/πόλιν καὶ Θεσσ/νίκην, αὕτη ἀκολουθεῖ ἀσθενῶς τὴν γενικὴν τάσιν τῆς ζωγραφικῆς πρὸς ἀναγέννησιν καὶ ἀναζωογόνησιν τῶν παλαιοχριστιανικῶν ἑλληνιστικῶν προτύπων· μέρος μόνον αὐτῆς ἐπανέρχεται εἰς τὰ παλαιὰ ἐξέχοντα ἀνάγλυφα [1], ἐλάχιστα δὲ εἶναι τὰ ἔργα τῆς διακοσμητικῆς γλυπτικῆς τὰ δεικνύοντα πρωτοτυπίαν τινὰ καὶ δύναμιν, ὡς οἱ ἀετοὶ εἰς τὸν Μυστρᾶν καὶ ὁ τάφος τοῦ Τορνίκη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, προερχόμενα ἀμφότερα ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰῶνος. Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ ἡ διακοσμητικὴ γλυπτικὴ παρουσιάζει δουλικὴν καὶ ἄνευ δυνάμεως ἐπανάληψιν τῶν αὐτῶν θεμάτων καὶ ραγδαίαν κατάπτωσιν τῆς τεχνοτροπίας, ὡς δεικνύει εἰς ἡμᾶς τοῦτο ὁ γλυπτικὸς διάκοσμος ἐν Μυστρᾷ εἰς ναοὺς τοῦ τέλους τοῦ 14ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15ου αἰῶνος. Ὁ ἡμέτερος ναὸς κεκοσμημένος διὰ πλουσίου γλυπτικοῦ διακόσμου, ὅστις διατηρεῖ εἰς τὴν τεχνοτροπίαν του ἱκανὴν δύναμιν καὶ λεπτότητα, πρέπει ν' ἀνήκῃ εἰς τὰ τέλη τοῦ 13ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος.

4. ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Τσάγεζι ἦτο διακεκοσμημένον ἄλλοτε ὁλόκληρον διὰ τοιχογραφιῶν, αἵτινες ὅμως κατὰ τὰς νεωτέρας ἐπισκευὰς (μετὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1868) ἐξηφανίσθησαν καλυφθεῖσαι δι' ἀσβέστου. Παρέμειναν μόνον αἱ τοιχογραφίαι τῶν τεσσάρων παρεκκλησίων, ἐξ ὧν τὰ ἑκατέρωθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος διασῴζουν ἀρτιώτερον τὰς εἰκόνας καὶ ταύτας ὅμως ἐπεσκευασμένας κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς νεωτέρους χρόνους.

Εἰς τὴν ἡμισφαιρικὴν ὀροφὴν τοῦ δεξιοῦ παρεκκλησίου δεσπόζει ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ ὡς Ἐμμανουὴλ δορυφορουμένου ὑπὸ ἀγγέλων, ἐν ᾧ εἰς τὴν ἀνατολικὴν κόγχην εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς ὡς ἀρχιερεύς, ἀριστερὰ δὲ τὸ θέμα: τίς σου τὸν χιτῶνα, Σῶτερ, διεῖλε (εἰκ. 25). Εἰς τὰς τρεῖς ἄλλας κόγχας

[1] Πρβλ. ἐν Recueil Kondakov. I (1926) Σωτηρίου, Βυζαντιναὶ ἀνάγλυφοι εἰκόνες, σελ. 137 κἑ.

εἰκονίζονται σκηναὶ ἐκ τῶν θαυμάτων τοῦ Χριστοῦ (ἀνάστασις τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας, ἡ ξηρανθεῖσα συκῆ καὶ ὁ Χριστὸς ἰώμενος τὴν Μαγδαληνήν· εἰκ. 26)· τὰς λοιπὰς ἐπιφανείας κοσμοῦσιν — εἰς δύο ζώνας ἐντὸς κληματίδων ἐν προτομῇ ἢ ὁλόσωμοι—μάρτυρες ὅσιοι καὶ ἱεράρχαι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς (εἰκ. 27). Εἰς τὴν ὀροφὴν τοῦ δεξιοῦ παρεκκλησίου δεσπόζει ὁ Χριστός, ὡς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, δορυφορούμενος ὁμοίως ὑπὸ ἀγγέλων, ἐν ᾧ εἰς τὴν ἀνατολικὴν κόγχην εἰκονίζεται ὁ Ἀναπεσών. Ἐκ τῶν θαυ-

Εἰκ. 25. Ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ΒΑ. παρεκκλησίου τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Τσάγεζι.

μάτων εἰκονίζονται εἰς τὰς λοιπὰς τρεῖς κόγχας: ἡ ἴασις τῆς αἱμορροούσης, τοῦ υἱοῦ τοῦ ἑκατοντάρχου καὶ τοῦ ὑδρωπικοῦ, κοσμοῦνται δὲ ὁμοίως αἱ λοιπαὶ ἐπιφάνειαι δι' ὁλοσώμων ἢ ἐν προτομῇ ἁγίων.

Τὰ δύο ἑκατέρωθεν τοῦ νάρθηκος παρεκκλήσια ἔχουν ἐπὶ τῆς ὀροφῆς τὸν Παντοκράτορα, εἰς τὴν ἀνατολικὴν κόγχην τὴν Πλατυτέραν καὶ τὴν Θείαν Λειτουργίαν, εἰς δὲ τὰς λοιπὰς κόγχας σκηνὰς ἐκ τοῦ δωδεκαόρτου· εἰς τὸ ἀριστερὸν παρεκκλήσιον διακρίνεται καὶ εἰκὼν τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, εἰς δὲ τὸ δεξιόν, τὸ πλειότερον τῶν ἄλλων κατεστραμμένον, ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ, «ἡ τοῦ ἀγγέλου ὁμιλία πρὸς τὸν μάταιον Βαλαὰμ» καὶ δύο

ἐφθαρμέναι δυστυχῶς ἄνευ φωτοστεφάνου μορφαί, παριστάνουσαι πιθανῶς τοὺς κτίτορας ἢ ἀνακαινιστὰς τῆς Μονῆς.

Ἡ εἰκονογραφικὴ διάταξις τῶν τοιχογραφιῶν τούτων, δείγματα τῶν ὁποίων προσάγω ἐνταῦθα εἰς τὰς εἰκ. 25, 26 καὶ 27, εἶναι δηλωτικὴ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ καθολικοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1543, ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο

Εἰκ. 26. Ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ΒΑ. παρεκκλησίου τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Τσάγεζι.

ἡ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα ἐπιγραφή. Ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν, αἱ τοιχογραφίαι εἶναι καλὰ δείγματα τῆς συγχρόνου ἁγιορειτικῆς τέχνης, πλήρη θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ μὲ τὴν ἰδιάζουσαν κρητικὴν τεχνοτροπίαν κατεσκευασμένα.

5. ΚΕΙΜΗΛΙΑ

Ἡ Μονὴ τοῦ Τσάγεζι, ὡς ἐκ τῆς ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης μελέτης παρατεθείσης περιγραφῆς τοῦ Mezières δηλοῦται, ἦτο πλουσιωτάτη εἰς κειμήλια καὶ χειρόγραφα, ἅτινα ἀπωλέσθησαν. Τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν πολιοῦχον τῆς Λαρίσσης, ἅγιον Ἀχίλλειον, Εὐαγγέλιον μετὰ μικρογραφιῶν δεικνύει τὰς σχέσεις τῆς Μονῆς πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Θεσσαλίας, ἧς ὁ Μητροπολίτης, ὡς καὶ οἱ ὑπ᾿ αὐτὸν γειτονικοὶ πρὸς τὴν Μονὴν

ἐπίσκοποι Πέτρας καὶ Πλαταμῶνος, ἦσαν πάντοτε οἱ πάτρωνες καὶ ὑποστηρικταὶ τῆς Μονῆς (βλ. τὰς ἀνωτέρω παρατεθείσας ἐπιγραφάς). Τὰ περιγραφόμενα θυρόφυλλα μετ᾿ ἐνθέτων διακοσμήσεων ἦσαν πιθανώτατα ἔργα τοῦ 1777· κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Mezières εἶχε προφανῶς ἐκπέσει τὸ ἀρχικὸν στοιχεῖον καὶ ὁ περιηγητὴς ἀπέδωκε τὸ ἔργον εἰς παλαιοὺς χρόνους· τὰ θυρόφυλλα ταῦτα ἐσῴζοντο μέχρι τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Ἐσφιγμενίτου, φαίνεται δὲ ὅτι εὐθὺς κατόπιν ἀπωλέσθησαν, ὡς ἀπωλέσθη τότε καὶ ὁ ὀρειχάλκινος χορός, οὗτινος τὴν ἐπιγραφὴν εἴδομεν ἀνωτέρω, καὶ ὁ ξυλόγλυπτος σταυρὸς τοῦ ἱεροῦ Βήματος, ὁ μαρτυρούμενος ὑπὸ τοῦ Mezières. Κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 1912,

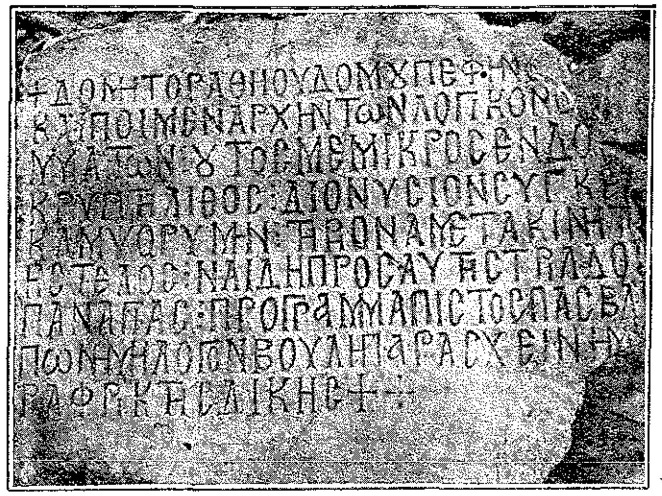
Εἰκ. 27. Ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν παρεκκλησίου τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Τσάγεζι.

ὅτε τὸ πρῶτον ἐπεσκέφθην τὴν Μονὴν τοῦ Τσάγεζι, εὗρον αὐτὴν γυμνήν, ὡς εὑρίσκεται καὶ σήμερον. Διεσώθησαν μόνον τμήματα ἀξιολόγου τέμπλου μετὰ κληματίδων καὶ κογχυλοειδῶν κογχῶν (βλ. εἰκ. 4) καὶ εἰκονίδια δωδεκαόρτου, καλῆς δὲ κρητικῆς τέχνης φορηταὶ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου.

Προσθήκη.

Πλὴν τῆς ᾑρειπωμένης πόλεως Οἰκονομείου καὶ τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, περὶ ὧν ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω, εὑρίσκονται εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Τσάγεζι πολλὰ ἐρείπια μαρτυροῦντα τὴν ἀκμὴν τοῦ τμήματος τούτου τῆς Θεσσαλίας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Οὕτως εἰς θέσιν Ἀμπελική, κειμένην νοτιοδυτικῶς τῆς σημερινῆς κωμοπόλεως καὶ εἰς ἀπόστασιν μόλις 30΄ λεπτῶν τῆς ὥρας, σῴζονται θεμέλια ἐκκλησιῶν, διέκρινα δὲ καὶ τμήματα

θωρακίων ἐκ τιτανολίθου μετὰ περιστερῶν, στροβίλων, σταυρῶν ἐντὸς συστρεφομένων κύκλων κ. ἄ. — εἰς τὰ παρὰ τὸ Τσάγεζι δὲ κτήματα τῶν: Ἀγγελοπούλου, καὶ Μπαρμπουτσιώτου θεμέλια ἀψίδων βυζαντινῶν ναῶν. Ἐκ τῆς ἐκκαθαρίσεως ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου τῆς ἀψῖδος τοῦ δευτέρου ναοῦ προέρχεται καὶ

Εἰκ. 28. Ἐπιγραφὴ ἀνευρεθεῖσα εἰς τὴν ἀψῖδα ἠρειπωμένου ναοῦ παρὰ τὸ Τσάγεζι τῆς Θεσσαλίας.

ἡ δημοσιευομένη ἐνταῦθα ἀξιόλογος ἐπιγραφὴ (εἰκ. 28)· εἶναι ἐπιτύμβιος πλὰξ τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ ναοῦ. Ἡ μεταγραφὴ τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει οὕτω:

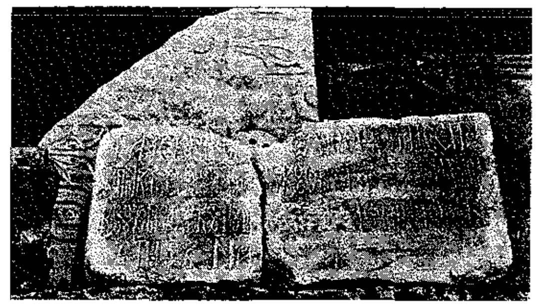
1. † *Δομήτορα θ⟨εί⟩ου δόμου πέφηνέ[με]*
2. *καὶ ποιμενάρχην τῶν λογικ⟨ῶ⟩ν θ[ρε]μμάτων·*
3. *οὗτός με μικρὸς ἔνδο[θεν] κρύπτι⟨ει⟩λίθος*
4. *Διονύσιον σύγκελ[λον] Καμψορύμην,*
5. *τήρ⟨ει⟩ ὃν ἀμετακίνητον ⟨εἰ⟩ς τέλος·*
6. *ναὶ δὴ πρὸς αὐτῆς Τριάδος παναγίας*
7. *πρόγραμμα, πιστὸς πᾶς βλ[έ]πων, ⟨εἰ⟩μὴ λόγον*
8. *βούλ[ει] παρασχεῖν ἡ[μ]έρᾳ φρικτῆς δίκης* † [1].

[1] Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἣν ἀνέγνωσα μετὰ τοῦ κ. Κωνσταντοπούλου, παρέχει ἐνιαχοῦ πολλὰς δυσκολίας· ἡ σειρὰ τῶν λέξεων εἰς τοὺς στ. 5-8 εἶναι αὕτη: ὃν (λίθον) τήρει πᾶς βλέπων πιστὸς ἀμετακίνητον εἰς τέλος, πρὸς αὐτῆς, ναὶ δή, τῆς παναγίας Τριάδος πρόγραμμα (προφανῶς ποιητ. ἔκφρασις ἀντί: πρόσταγμα, ἐπιταγήν)· πρβλ. τὴν λέξιν καὶ παρ' Ἀρμενοπούλῳ = edictum), εἰ μὴ βούλει παρασχεῖν λόγον ἐν ἡμέρᾳ φρικτῆς δίκης: Ἀναλόγους ἐκφράσεις εἰς βυζαντινὰς καὶ παλαιοχριστιανικὰς ἐπιγραφάς, ἰδίᾳ δὲ πλη-

Τὸ ἐπὶ τιτανολίθου κεχαραγμένον (0,77×0,60 μ. πάχ. λίθου 0,06 μ. καὶ ὕψ. γραμμ. 0,04 μ.) ἰαμβικὸν τοῦτο ἐπίγραμμα ἐπὶ τάφου τοῦ ἀρχιερέως (ποιμενάρχου) Διονυσίου Καμψορύμη τοῦ συγκέλλου, κτίτορος δὲ ἐξαφανισθέντος βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς περιοχῆς Τσάγεζι, θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς δηλωτικὸν ἀκμῆς τοῦ Οἰκονομείου (;) κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους (τὸ ἀξίωμα τοῦ συγκέλλου εἶναι χαρακτηριστικόν), εὐχῆς ἔργον δὲ θὰ ἦτο ἂν καθίστατο δυνατὴ ἡ ἐξερεύνησις τῆς περὶ τὸ Τσάγεζι περιοχῆς, ἔνθα κρύπτονται ἀξιολογώτατα βυζαντινὰ ἐρείπια.

Περὶ τῶν ἐν θέσει Περιστέρι καὶ ἐν τῇ περιοχῇ Καρύτσης καθὼς καὶ περὶ τῶν παρὰ τὴν θέσιν «Κόκκινο νερὸ» λειψάνων θὰ πραγματευθῶ ἀλλαχοῦ.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Εἰκ. 29. Φωτογραφικὸν ἀντίγραφον τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ἀνακαινίσεως τῆς Μονῆς (πρβλ. ἐπιγραφὴν ἀνωτέρω ἐν σελ. 353) καὶ τμήματα παλαιοχριστιανικῶν θωρακίων ἐκ τῶν εὑρισκομένων ἐν τῇ αὐλῇ τῆς αὐτῆς Μονῆς τοῦ Τσάγεζι.

ροφορίας περὶ τοῦ ἐπιθέτου τοῦ ἀρχιερέως Διονυσίου τοῦ συγκέλλου, ἐπιφυλάσσομαι νὰ προσαγάγω βραδύτερον, ἂν δυνηθῶ μάλιστα νὰ ἐξερευνήσω τὸν ἀνευρεθέντα ναόν. Ἡ παλαιογραφία τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς ἀνάγει ταύτην εἰς τὸν 13ον ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ον αἰῶνος (πρβλ. ὅμοιον σχῆμα γραμμάτων ἐν ἐπιγραφαῖς ἐπὶ κιόνων τῆς Μητροπόλεως ἐν Μυστρᾷ), φαίνεται δ' ὅτι ὁλόκληρος ἡ περιοχὴ αὕτη, ἥτις ἐνωρὶς κατεστράφη, εὑρίσκετο τότε ἐν ἀκμῇ.

Ο ΕΝ ΓΕΝΟΥΗι ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΠΛΟΣ

Ἐν σελ. 168 - 191 τοῦ Γ´ τόμου τῆς Ἐπετηρίδος ταύτης ἐδημοσιεύσαμεν τὸ ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Ὁλοβώλου συγγραφὲν «Ἐγκώμιον» εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Η´ τὸν Παλαιολόγον, ἐν ᾧ περιγράφεται ὁ ὑπὸ τούτου δωρηθεὶς πέπλος εἰς τὴν πόλιν τῆς Γενούης: Ἐν σελ. 173 ἐσημειώσαμεν ὅσας πληροφορίας εἴχομεν συλλέξει περὶ αὐτοῦ, διατηρουμένου ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ περικλεεῖ ταύτῃ πόλει, εἰκόνα δ᾽ αὐτοῦ παρεθέσαμεν ἐν σελ. 187, ἄνευ τινὸς ἐπεξηγήσεως, ἐλλείψει χρόνου. Ὁ Ὁλόβωλος ἀναφέρει ὅτι ἑκάστη παράστασις εἶχε συνυφασμένον τίτλον λατινιστί· αἱ δὲ παραστάσεις, εἴκοσιν ἐν συνόλῳ, ἀνὰ δέκα εἰς δύο ἐπαλλήλους γραμμάς, ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ βίου καὶ τοῦ μαρτυρίου τῶν ἁγίων Λαυρεντίου, Ξύστου καὶ Ἱππολύτου, ἐκτὸς τῆς πέμπτης τῆς ἀνωτέρας γραμμῆς, εἰκονιζούσης τὸν ἅγιον Λαυρέντιον εἰσάγοντα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Γενούης τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Παλαιολόγον.

Ἐσχάτως περιῆλθεν εἰς χεῖρας ἡμῶν ἡ ὑπὸ τοῦ G. F. Hertzberg, καθηγητοῦ τοῦ ἐν Χάλλῃ Πανεπιστημίου, γερμανιστὶ συγγραφεῖσα καὶ ἐν Βερολίνῳ τῷ 1883 τυπωθεῖσα «Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους μέχρι τέλους τοῦ ΙΖ´ αἰῶνος». Ὁ συγγραφεὺς ἐν σελ. 449 ἐδημοσίευσεν ὡραίαν ἔγχρωμον εἰκόνα τοῦ πέπλου τούτου εἰς μῆκος 36 ἑκατ. γαλλ. καὶ ὕψος 12, ληφθεῖσαν, ὡς ἐν σελ. 690 ἐδήλωσεν, ἐκ τοῦ Γ´ τόμου τοῦ συγγράμματος Descrizione di Genova e del Genovesato, ὅπερ ἐξέδωκεν ὁ Mich. Gius. Canale τῷ 1846. Ὁ Hertzberg σημειοῖ ὅτι τὸ μῆκος τοῦ πέπλου εἶναι 375 ἑκατ. καὶ τὸ ὕψος 125, τῶν δὲ εἰκονιζομένων προσώπων $^1/_6$ τοῦ φυσικοῦ μεγέθους· συνάμα δὲ παρατίθησι γερμανικὴν μετάφρασιν τῶν τίτλων τῶν εἴκοσι παραστάσεων, καὶ τὰς δύο ἐκδόσεις περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ τίτλου. Τὴν ἐλλείψει χρόνου, ὡς εἴπομεν, γενομένην τότε παράλειψιν τῆς ἐπεξηγήσεως τῶν τίτλων ἀναπληροῦμεν διὰ τῆς παρούσης ἀναγραφῆς αὐτῶν λατινιστί, ὡς εἶναι ἐνυφασμένοι ἐπὶ τοῦ πέπλου, ἀριθμολογοῦντες πρῶτον τοὺς τῆς ἀνωτέρας γραμμῆς κατὰ σειρὰν 1 - 10 καὶ ἔπειτα τοὺς τῆς κατωτέρας 1 - 10 ὡσαύτως, συμπληροῦντες δὲ τὰ συντετμημένα μέρη τῶν λέξεων μεθερμηνεύομεν πάντας ἑλληνιστί.

Ἀνωτέρα γραμμή.

1. Sanctus Laurentius disputans Imperatori Decio de vasis que vendit.	1. Ὁ ἅγιος Λαυρέντιος διαλεγόμενος τῷ αὐτοκράτορι Δεκίῳ περὶ τῶν σκευῶν, ἅτινα ἐπώλησεν.

2. Sanctus Laurentius qui opperebat veiculis claudos et cecos, quibus disposit precium vasorum ad imperatorem.	2. Ὁ ἅγιος Λαυρέντιος κομίζων τῷ αὐτοκράτορι ἐφ᾽ ἁμαξῶν χωλοὺς καὶ τυφλούς, εἰς τοὺς ὁποίους διέθεσε τὸ χρῆμα τῶν σκευῶν.
3. Sanctus Laurentius vapulatus.	3. Ὁ ἅγιος Λαυρέντιος δερόμενος.
4. Sanctus Laurentius in carcere.	4. Ὁ ἅγιος Λαυρέντιος ἐν τῇ φυλακῇ.
5. Sanctus Laurentius inducens Altissimum Imperatorem Grecorum Dominum Michaelem Ducam Angelum Comnenum Paleologum in ecclesiam Januensiam [1].	5. Ὁ ἅγιος Λαυρέντιος εἰσάγων τὸν Ὑψηλότατον Αὐτοκράτορα τῶν Γραικῶν κὺρ Μιχαὴλ Δούκαν Ἄγγελλον Κομνηνὸν Παλαιολόγον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Γενουησίων.
6. Sanctus Xistus episcopus Rome precipiens sancto Laurentio archidiacono dispersare vasa ecclesie.	6. Ὁ ἅγιος Ξύστος ἐπίσκοπος Ῥώμης ἐντελλόμενος τῷ ἀρχιδιακόνῳ ἁγίῳ Λαυρεντίῳ νὰ διανείμῃ τὰ σκεύη τῆς ἐκκλησίας.
7. Sanctus Laurentius venundans vasa ecclesie.	7. Ὁ ἅγιος Λαυρέντιος πωλῶν τὰ σκεύη τῆς ἐκκλησίας.
8. Sanctus Laurentius pecunia vasorum que vendidit dispergens pauperibus.	8. Ὁ ἅγιος Λαυρέντιος διανέμων τοῖς πτωχοῖς τὰ χρήματα τῶν πωληθέντων σκευῶν.
9. Sanctus Xistus disputans imperatori Decio.	9. Ὁ ἅγιος Ξύστος διαλεγόμενος τῷ αὐτοκράτορι Δεκίῳ.
10. Sanctus Xistos gladis capite amputatus.	10. Ὁ ἅγιος Ξύστος ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθείς.

Κατωτέρα γραμμή.

1. Sanctus Laurentius curans in carcere omnes inermos ad eum venientes.	1. Ὁ ἅγιος Λαυρέντιος θεραπεύων ἐν τῇ φυλακῇ πάντας τοὺς πρὸς αὐτὸν ἐρχομένους ἀρρώστους.
2. Tiburcius Callinicus praeceptor carceris credens in Christo.	2. Ὁ ἐπιστάτης τῶν φυλακῶν Τιβούρκιος [2] Καλλίνικος πιστεύων εἰς Χριστόν.
3. Sanctus Laurentius baptisans Tiburcium Callinicum.	3. Ὁ ἅγιος Λαυρέντιος βαπτίζων τὸν Τιβούρκιον Καλλίνικον.

[1] Ὁ Hertzberg τὰ ἐν τῷ τίτλῳ μόνα γράμματα jan : ἐξέλαβε σημαίνοντα Ἰανουάριον καὶ μετέφρασεν in die Kirche des Januarius.

[2] Τὰ Συναξάρια ἔχουσι Τριβοῦνον ἀντὶ Τιβούρκιον.

4. Sanctus Laurentius sartaginibus ignis excensi Deo spiritum commendans.	4. Ὁ ἅγιος Λαυρέντιος ἐπὶ πεπυρακτωμένης ἐσχάρας, τῷ Θεῷ τὸ πνεῦμα παραδιδούς.
5. Sanctus Ypolitus sepelliens Sanctum Laurentium.	5. Ὁ ἅγιος Ἱππόλυτος θάπτων τὸν ἅγιον Λαυρέντιον.
6. Sanctus Ypolitus disputans imperatori Decio.	6. Ὁ ἅγιος Ἱππόλυτος διαλεγόμενος τῷ αὐτοκράτορι Δεκίῳ.
7. Sanctus Ypolitus unguibus eneis laceratus.	7. Ὁ ἅγιος Ἱππόλυτος καταξεόμενος διὰ χαλκῶν ὀνύχων [1].
8. Sanctus Ypolitus per equos feroces tractus.	8. Ὁ ἅγιος Ἱππόλυτος ὑπὸ ἀγρίων ἵππων συρόμενος.
9. Sanctus Ypolitus sepultus.	9. Ὁ ἅγιος Ἱππόλυτος θαπτόμενος.
10. Sanctus Xistus sepultus.	10. Ὁ ἅγιος Ξύστος θαπτόμενος.

Ἐν Κων/πόλει 1928.

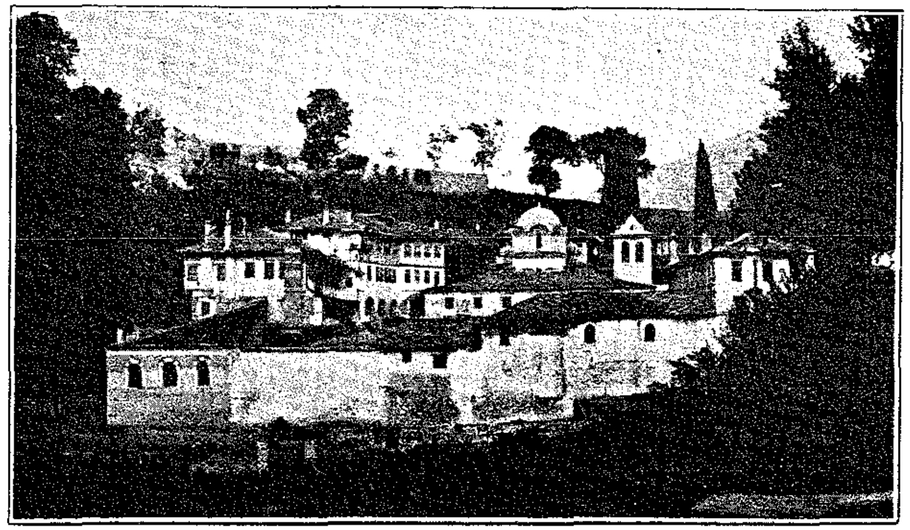
Ξ. Α. ΣΙΔΕΡΙΔΗΣ

[1] Τὸ Συναξάριον Κωνσταντινουπόλεως, ἔκδ. Delehaye γράφει «κηνάραις σιδηραῖς» ὡς καὶ τὰ ἄλλα Συναξάρια. Ὁ ἁγιορείτης Νικόδημος ἐν τῷ Συναξαριστῇ παρέχει ἐν σημειώσει ἐξηγήσεις.

ΤΙΝΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΑΧΕΙΡΟΠΟΙΗΤΟΥ
ΤΗΣ ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΗΣ ΕΙΚΟΣΙΦΟΙΝΙΣΣΗΣ [1]

(ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ — ΑΡΧΑΙΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΤΕΙΧΟΣ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΜΟΝΗΝ)

Περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Παγγαίου ὄρους τῆς Μακεδονίας, τοῦ καὶ Ματικίου παρὰ Βυζαντινοῖς, ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας τῆς Ἀχειροποιήτου [2], τῆς ἐπονομαζομένης Εἰκοσιφοινίσσης (εἰκ. 1) ἠσχολήθησαν ἱκανοὶ καὶ προέκυψεν οὕτως

Εἰκ. 1. Γενικὴ ἄποψις τῆς μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης.

ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἀποκαθαιρόμενον καὶ μελετώμενον καταλλήλως δύναται νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς συγγραφὴν ὀγκώδους περὶ τῆς Μονῆς ταύτης μονογραφίας.

[1] Μεταβαίνει τις σήμερον εἰς τὴν Μονὴν κατερχόμενος εἰς τὸν σταθμὸν Ἀγγίστης καὶ ἐκεῖθεν δι' αὐτοκινήτου εἰς τὸ χωρίον Κρούμισταν, τὸ ὁποῖον εἶναι καλὸν νὰ μετονομασθῇ εἰς Κόσσυφον. Ἐκ Κοσσύφων, οἵτινες κεῖνται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Παγγαίου, γίνεται ἡ ἀνάβασις εἰς τὴν Μονὴν δι' ἡμιόνων. Ἡ ἀνάβασις διὰ μέσου φάραγγος διαρκεῖ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν. Ἡ ἐξ Ἀγγίστης εἰς Κοσσύφους δι' αὐτοκινήτου μετάβασις ἀπαιτεῖ δαπάνην 450 δραχμῶν. Πλησιέστατος σταθμὸς πρὸς τοὺς Κοσσύφους εἶναι ὁ τοῦ Φωτολείβου, ἀλλ' εἰς τοῦτον μόνον ἡ μικτὴ ἁμαξοστοιχία σταματᾷ.

[2] Ἡ ἐπωνυμία Μονὴ τῆς Ἀχειροποιήτου εὕρηται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 93 χειρογράφῳ μηναίῳ τῆς Μονῆς, τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου, γραφέντι κατὰ τὸ 1441.

Βιβλιογραφία.

Ἱλαρίωνος Σιναΐτου τοῦ Κρητός, Περιγραφὴ τοῦ κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Δράμας καὶ Φιλίππων ἱεροῦ Μοναστηρίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς ἐπονομαζομένης Κοσφοινίσσης καὶ τοῦ γενομένου Θαύματος, ᾗ προσετέθη καὶ παρακλητικὸς κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον ἐπὶ τῷ αὐτῷ θαύματι ἔτι δὲ καὶ πλήρης ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Διονυσίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κ. τ. λ., Κωνσταντινούπολις 1819 [1].

Ἀνατύπωσις ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1863.

Τὸ περὶ τῆς ἱδρύσεως τῆς Μονῆς κατὰ τὸ 450 παρὰ Σώζοντος ἐπισκόπου Φιλίππων ὡς καὶ τὰ περὶ διοργανώσεως αὐτῆς παρὰ τοῦ Μοναχοῦ Γερμανοῦ κατὰ τὸ 518 εἰσὶ καθαροὶ θρύλοι. Τὸν βίον τοῦ Γερμανοῦ περιέχοντα ὑλικὸν ἀφορῶν εἰς τὰ τῆς ἱστορίας καὶ τοπογραφίας τῆς Μονῆς ἐξέδωκαν οἱ Βολλανδισταὶ πατέρες ἐν τῷ Γ΄. τόμῳ τῶν Acta Sanctorum (βλ. 12ην Μαΐου).

Ἡ ὕπαρξις τῆς Μονῆς κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα βεβαιοῦται ὑπὸ ἐγγράφου τῆς μονῆς Χιλιανδαρίου τοῦ ἔτους 1320 [2], μνημονεύεται δὲ προσέτι αὕτη καὶ ὑπὸ πατριαρχικοῦ Σιγιλλίου τοῦ ἔτους 1395, ὅπερ ἐδημοσίευσαν οἱ Miklosich - Müller ἐν τῷ Α΄. τόμῳ τῶν Acta Patriarchatus, σελ. 240.

Ἡ Μονὴ Εἰκοσιφοινίσσης ἀνεκαινίσθη καὶ μεγαλοπρεπῶς ἐκαλλωπίσθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Διονυσίου τοῦ Α΄. (1467 - 1472 καὶ 1489 - 1491).

Τὰ τῆς ἱστορίας τοῦ Πατριάρχου τούτου, ὅστις ἐκλέϊσε τὴν Μονὴν Εἰκοσιφοινίσσης ἔγραψεν ὁ Μανουὴλ Μαλαξός, Ἱστορία πολιτικὴ καὶ πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως, ἔκδοσις Βόννης, σελ. 107-111 καὶ 132 - 133. Ὁ Μαλαξὸς ἐξεδόθη καὶ ἐν τῇ Turcograecia. Βλέπε προσέτι Δωροθέου Μονεμβασίας, Σύνοψις Ἱστοριῶν, Βενετία, 1806, σελ. 420. — Μελετίου Ἀθηνῶν, ἐκλεκταὶ Ἱστορίαι, Βιέννη 1795. — Ἀθ. Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν Ἅλωσιν, σελ. 22. — Κυρίλλου Λαυριώτου, Πατριάρχαι, Ἀθῆναι, 1877. σ. 21. Μανουὴλ Ἰ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, Κωνσταντινούπολις, σελ. 482 καὶ 507 [3].

Κατὰ τὸν ΙΖ΄. αἰῶνα βλέπομεν τὴν Μονὴν ἔχουσαν ὑποθέσεις ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Πράγματι τῷ 1632 εὑρίσκεται ἐν Παρισίοις, χάριν τῶν ὑποθέσεων τῆς

[1] Ὡς βάσις τοῦ πονήματος τούτου ἐχρησίμευσε τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 303 χειρόγραφον τῆς Μονῆς, περιέχον ἔργα τοῦ κατὰ τὸν ΙΗ΄. αἰῶνα γράψαντος Πρωτοσυγκέλλου τῆς Μητροπόλεως Ξάνθης Χρυσάνθου.

[2] Louis Petit-Korablev, Actes de l'Athos V (Παράρτ. τοῦ 17 τόμ. τῶν Βυζαντ. Χρονικῶν σελ. 120.

[3] Τὰ τῆς ὀρθοτέρας, δῆθεν, χρονολογίας τῶν δύο Πατριαρχειῶν Διονυσίου τοῦ Α΄. βλέπε παρὰ τῷ διακόνῳ Παγκρατίῳ Δημάρῃ, ἀνάλυσιν τοῦ ἀνεκδότου ἔργου τοῦ ὁποίου ἔκαμεν ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ, Τόμ. Δ΄, σελ. 385 - 7, 598 - 9.

Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης, ὁ προηγούμενος αὐτῆς Θεόκλητος, ὅστις, ἐπωφελούμενος τῆς ἐκεῖσε διαμονῆς του, ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Δοῦκα τῆς Σαβοΐας προτρέπων αὐτὸν νὰ ἀπελευθερώσῃ τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα του Κύπρον: «... εἰς τοὺς καιρούς σου νὰ κάμῃς ἐνθύμησιν νὰ τοὺς ἐλεημονηθῇς καὶ νὰ τοὺς ἐβγάλῃς (τοὺς Κυπρίους) ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Ἀγαρηνῶν καὶ θέλουν ἔστιν πάντοτε σκλάβοι σου καὶ νὰ παρακαλοῦν ἡμέραν καὶ νύκτα τὸν θεὸν διὰ τὴν ὑγείαν σου.... ἐπειδὴ καὶ ἦρτα ἐδῶ εἰς τὴν Φράντζαν εἰς τὸ Παρίσι διὰ κἄποιον σερβίτζιον τοῦ μοναστηρίου...». Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ προηγουμένου Θεοκλήτου, ἐξ ἧς ἀπέσπασα τὸ ἀνωτέρω τεμάχιον ἐδημοσιεύθη παρὰ τῶν Miklosich - Müller, Acta et Diplomata Graeca, τόμ. Γ.΄ σελ. 274 - 5, καὶ παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, Ἀθῆναι, 1869, σελ. 192 - 193.

Ἀρκετὰς πληροφορίας, συμφώνους μὲ τὸν τίτλον του, δίδει τὸ βιβλίον τοῦ ἰατροῦ Σταύρου Μερτζίδου, Αἱ χῶραι τοῦ παρελθόντος καὶ αἱ ἐσφαλμέναι τοποθετήσεις αὐτῶν. Ἔρευναι καὶ μελέται τοπογραφικαὶ ὑπὸ ἀρχαιολογικογεωγραφικο-ἱστορικὴν ἔποψιν συνταχθεῖσαι ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων βοηθημάτων μέ τινας νεωτέρας ἀνακαλύψεις καὶ μὲ ἐπιδιορθώσεις τῶν τέως ἐσφαλμένων καὶ ἀντιφατικῶν περὶ τῶν τοιαύτης ὕλης πραγματευομένων διαφόρων συγγραμμάτων. Ἀθῆναι, 1885. Δὲν πρέπει ἐν τούτοις νὰ δεχώμεθα ἀβασανίστως τὰς εἰδήσεις, τὰς ὁποίας τόσον ἀφθόνως παρέχει τὸ βιβλίον τοῦτο. Ἐπὶ παραδείγματι ἡ περίφημος παρὰ τοῦ Τούρκου τοπάρχου σφαγὴ τῶν καλογήρων δὲν ἐγένετο τῷ 1357, ὡς φέρεται ἐν τῷ προμνημονευθέντι βιβλίῳ, ἀλλὰ τῷ 1507. Ἐπὶ δέκα τρία ἔτη ἔμεινεν ἡ Μονὴ ἔρημος, μεθὸ τὸ Πατριαρχεῖον, τῇ συναινέσει τῶν κρατούντων, ἀπέστειλεν αὐτόθι Βατοπεδινοὺς μοναχοὺς πρὸς ἀνασυγκρότησιν αὐτῆς.

Ὁ Δαμασκηνὸς Μοσχόπουλος, Μητροπολίτης Νευροκοπίου, ἔγραψε τῷ 1896 ἱστορίαν τῆς Μονῆς Εἰκοσφοινίσσης. Οἱ λογιώτεροι τῶν τῆς Μονῆς ταύτης Μοναχῶν βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ μακαρίτης Νευροκοπίου συνεπλήρωσε τὴν πραγματείαν του ταύτην ἐπὶ τῇ βάσει «ἀνεκδότων καὶ ἀγνώστων πηγῶν» εὑρεθεισῶν ἐν ἐγγράφοις ἀποκειμένοις ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ Βατοπεδίου καὶ ὅτι εὑρίσκεται αὕτη εἰς χεῖρας τῆς ἀδελφῆς τοῦ ἀποθανόντος, διαμενούσης ἐν Σέρραις. Ἡ Α. Σ. ὁ Μητροπολίτης Σερρῶν κ. Κωνσταντῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον ἔγραψα, ζητῶν πληροφορίας ἐπὶ τοῦ προκειμένου, δὲν μοὶ ἀπήντησεν εἰσέτι. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως οἱ μοναχοὶ τῆς ἱερᾶς μονῆς Βατοπεδίου μὲ διεβεβαίωσαν ὅτι πάντα τὰ λεγόμενα παρὰ τῶν Μοναχῶν τῆς Εἰκοσιφοινίσσης, περὶ μεταφορᾶς εἰς τὴν Μονὴν Βατοπεδίου κωδίκων καὶ κειμηλίων ὑπὸ τῶν μοναχῶν, οἵτινες ἀνασυνέστησαν τὴν Μονὴν Εἰκοσιφοινίσσης μετὰ τὴν σφαγὴν τοῦ 1507 εἶναι καθαρὰ ἐπινόησις. Ἐν τούτοις

ὅμως φαίνεται ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπησχόλησε καὶ τὴν ἱερὰν Σύνοδον Κωνσταντινουπόλεως, ἐπὶ τῆς Πατριαρχείας Ἀνθίμου τοῦ ΣΤ΄. (1853 - 1855, τὸ β.). Τὰ σχετικὰ βλέπε ἐν σελ. 15, σημ. 1, τῆς πραγματείας τοῦ Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, περὶ ἧς κατωτέρω.

Σημειωτέον ἀφ᾽ ἑτέρου ὅτι ἐν τῷ Ι΄. τόμῳ (1913), σελ. 135 τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος ἐδημοσιεύθη ἔγγραφον ἀφορῶν εἰς τὴν μονὴν Εἰκοσιφοινίσσης καὶ φυλασσόμενον ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ Ξηροποτάμου τοῦ ἁγίου Ὄρους ὑπὸ τὸν τίτλον Γράμμα Σιγιλλιῶδες τῆς ἱερᾶς μονῆς Κοσινίτζης.

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο περιεχόμενον ἐν τῷ ὑπ᾽ ἀριθμὸν 53 κώδικι τῆς ἱερᾶς μονῆς Ξηροποτάμου εἶναι Σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Α΄. (1537 - 1545, τὸ γ΄), ἐκδοθὲν τῷ 1544. Διὰ τούτου τοῦ Σιγιλλίου ὁ ῥηθεὶς Πατριάρχης ἐπικυρώνει τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῆς μονῆς ἐπὶ τοῦ Βρανοκάστρου καὶ τῶν Κοσσύφων (Κορομίστας) καὶ ἀπαγορεύει τὰς ἐν ταῖς ἐνορίαις ταύταις ἐπεμβάσεις τῶν ἐπισκόπων Δράμας καὶ Φιλίππων. Τοῦ ἐγγράφου τούτου μνείαν ποιεῖται καὶ τὸ ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμέως (σελ. 20 - 23) δημοσιευόμενον Σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου Μητροφάνους, ἀπολυθὲν τῷ 1567.

Γενικά τινα περὶ τῆς μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης ἐγράφησαν παρὰ τῶν ἑξῆς:

Γ. Χατζηκυριακοῦ, Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιοδείας ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν, Ἀθῆναι, 1906.

Λαζάρου Χαρισιάδου, Ἡ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Δράμας ἱερὰ Μονὴ Εἰκοσφοινίσσης, Δ΄. τόμος τοῦ Μακεδονικοῦ Ἡμερολογίου, 1911, σελ. 225 - 9.

Μητροπολίτου Δράμας (νῦν Χαλκηδόνος) Ἀγαθαγγέλου τοῦ Μάγνητος, Περὶ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Εἰκοσφοινίσσης Ἀθῆναι, 1915.

Dr. Otmar Schissel, Kataloge griechischer Handschriften, Graz, 1924, σελ. 21 καὶ 17.

Εὐστρατίου Δράκου, Ἱστορία τῆς Εἰκοσιφοινίσσης Μονῆς ἐπὶ τοῦ Παγγαίου καὶ ἁγιολογία τῆς Λέσβου, Δράμα, 1928. (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς ἐν Δράμᾳ ἐκδιδομένης ἐφημερίδος «Θάρρος». Μάϊος καὶ Ἰούνιος, 1928).

Δεινὴν καὶ βάρβαρον λεηλασίαν ὑπέστη ἡ μονὴ κατὰ τὸ 1917 ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἀπεγύμνωσαν αὐτὴν κυριολεκτικῶς. Δὲν ἄφησαν τίποτε, οὔτε σιγίλλια, οὔτε χειρόγραφα, οὔτε κειμήλια, οὔτε ἅγια λείψανα, οὔτε εἰκόνας. Ὡς ἐκ τούτου ὅλως ἐξαιρετικὴν σημασίαν ἀπέκτησαν αἱ ἑξῆς δύο πραγματεῖαι:

Ἀθανασίου Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ἔκθεσις Παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ, παράρτημα τοῦ ΙΖ΄. τόμου τοῦ περιοδικοῦ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, 1886.

Κωνσταντίνου Γ. Ζησίου, Ἔρευνα καὶ Μελέτη τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Χριστιανικῶν κειμηλίων, Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1913.

Τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν Μονὴν Εἰκοσιφοινίσσης ἐκτίθενται ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ πραγματείᾳ τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμέως (ἀπὸ τῆς σελ. 25 μέχρι τῆς σελ. 56), ὅστις ἐκτὸς τοῦ ὅτι δημοσιεύει τὰ σπουδαιότερα τῶν πατριαρχικῶν Σιγιλλίων, δίδει προσέτι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τῇ μονῇ φυλασσομένων χειρογράφων, ἅτινα ἦσαν 430 περίπου καὶ ποιεῖται ἐπ᾽ αὐτῶν τὰς ἑξῆς σημειώσεις: α΄) «περὶ παλιμψήστων τευχῶν, β΄) περὶ κεκοσμημένων καὶ γραφικῶν, γ΄) περὶ λειψάνων κατεστραμμένων κωδίκων ὑπὸ παλαιῶν βιβλιοδετῶν, δ΄) περὶ τῆς ἱστορίας ἐνίων τευχῶν καὶ σημειώσεων ἀξιολόγων, ε΄) περὶ κεχρονολογημένων κωδίκων, ς΄.) περὶ πάντων τῶν καλλιγράφων, ὧν τὰ ὀνόματα εὗρον ἐν τοῖς τεύχεσι τῆς μονῆς».

Τὸ ἴδιον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ἡ πραγματεία τοῦ Κ. Ζησίου, προκειμένου περὶ τῶν καλλιτεχνημάτων αὐτῆς. Δημοσιεύει δ᾽ ἐκτὸς τούτου καὶ τὰς ἐν τῇ μονῇ εὑρισκομένας ἐπιγραφάς. Τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν Μονὴν ἐκτίθενται ἐν τῇ πραγματείᾳ του ἀπὸ σελ. 184 μέχρι τῆς σελ. 251. Δέον ὅμως νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ὁ μακαρίτης Ζησίου εἰργάσθη, φαίνεται, πολὺ βιαστικά, διότι καὶ αἱ ἐπιγραφαί, τὰς ὁποίας δημοσιεύει εἶναι πλήρεις σφαλμάτων καὶ ἡ περιγραφὴ τῶν καλλιτεχνημάτων, τὴν ὁποίαν δίδει, πόρρω ἀπέχει τοῦ νὰ συνᾴδῃ πρὸς τοὺς κανόνας τῆς κριτικῆς τῆς τέχνης.

Τὰ ἁρπαγέντα χειρόγραφά τε καὶ κειμήλια ἐπεστράφησαν ἐν μέρει, κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1923 παραδοθέντα εἰς τὸν Γενικὸν Ἔφορον τῶν Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων κύριον Γ. Σωτηρίου.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γεωγραφίαν καὶ ἱστορίαν τοῦ Παγγαίου καὶ τῆς πεδιάδος τῶν Φιλίππων κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν βλέπε τὴν συγγραφὴν τοῦ Th. Desdevises - Du - Dezert, Géographie ancienne de la Macédoine, Paris, 1862.

Τοπογραφικὰς πληροφορίας περιέχουσιν ἐπίσης τὰ ἑξῆς ἔργα: Heuzey - Daumet, *Mission archéologique de Macédoine,* Paris, 1876. Νικολάου Γ. Φιλιππίδου, Μακεδονικά· περιήγησις τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαρχιῶν Δράμας, Ζίχνης καὶ Ἐλευθερουπόλεως, ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τοῦ Παρνασσοῦ, σελ. 133.

* * *

Ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ πραγματείᾳ του ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεὺς περιέργως πως λυπεῖται καὶ δυσχεραίνει σφόδρα, διότι ἐπεκράτησε καὶ «ἐπισημοποιήθη» τὸ ὄνομα Εἰκοσιφοίνισσα ὡς μὴ δυνάμενον νὰ αἰτιολογηθῇ. Φρονῶ ὅτι εἶναι πολὺ λυπηρότερον τὸ ὅτι εἶχεν ἐπικρατήσει ἐπί τι διάστημα ἡ σλαυικὴ ὀνομασία Κοσίνιτσα τὰ τῆς ἐτυμολογίας τῆς ὁποίας

εἶναι ἐπίσης ἀσαφῆ καὶ ἀβέβαια, ὡς ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ αὐτὸς ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεύς.

Καὶ προκειμένου μὲν περὶ τῆς ὀνομασίας, ἥτις καθιερώθη πλέον ὁριστικῶς, λέγονται πολλά. Καὶ ἄλλοι μὲν ἀποδίδουσι ταύτην εἰς τὸ χρῶμα τῆς Ἀχειροποιήτου εἰκόνος, ἥτις

«Φοινίσσουσα δ' ὁρᾶται ἐρευθομένη θεοειδὴς
Εἰκοσιφοινίσσης τοὔνομα τῇ δέδοται».

ἄλλοι δέ, διότι εἰς τὸν ἱδρυτὴν τῆς Μονῆς ὅσιον Γερμανὸν κόσσυφός τις ὑπέδειξε τὸ ὑποχθονίως ῥέον ἁγίασμα, δι' ὃ καὶ ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ ἁγιάσματος ἐπεγράφη:

«Θαῦμα θεῖον ἔδειξεν ἡ Θεοτόκος Κόρη
Διὰ τοῦ Κόσσυφος πουλίου φανερώνουσα τοῦτο τὸ ὕδωρ,
ὅπερ, σκάπτων Γερμανὸς ὁ ἅγιος κτίτωρ, ἀνεδόθη κάτωθεν
εἰς θαῦμα μέγα κατὰ τὸ ἔτος 518».

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην δὲν ἐδημοσίευσεν ὁ Ζησίου. Ἀρχαία μὲν βεβαίως δὲν εἶναι, πλὴν ἀρκούντως παλαιά, διότι ταύτην φαίνεται ὅτι ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ Καισάριος Δαπόντες, ἔγραψε τοὺς ἀκολούθους στίχους [1].

«Στὴν ἐπαρχία Δράμας δὲ ἡ Παναγία πάλιν
. . . .
ἡ καὶ ἀχειροποίητος καὶ εἰς Μονὴν Μεγάλην
Κοσσυφινίτσα λέγεται ὅτι κοσσύφι ἕνα
ἔδειξ' ἐκεῖ ἕνα νερό, θαῦμα βεβαιωμένο
θαῦμα τῆς Παναγίας μου καὶ τοῦτο δίχως ἄλλο,
διὸ πανηγυρίζεται μὲ πλῆθος καὶ μεγάλο».

(Κ. Δαπόντε, Ἀπαρίθμησις τῶν ὀνομαστῶν ναῶν καὶ μονῶν τῆς Παναγίας, Documente privatoare la istoria Românilor, τ. ΙΓ,' σελ. 290, στ. 447 ἑξ).

Προκειμένου περὶ τοῦ Ἁγιάσματος, σημειωτέον ὅτι παρὰ τὴν ὡς ἄνω ἐπιγραφὴν ὑπάρχει καὶ ἑτέρα ἐπὶ μαρμαρίνης πλακός, ἣν ἐσφαλμένως ἐδημοσίευσεν ὁ Κ. Ζησίου (ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 201 - 202) ὡς ἑξῆς:

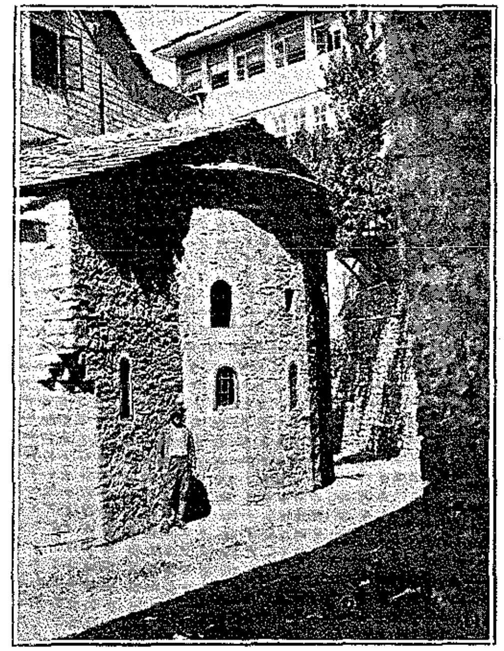
. . . . Ἀνεκενέστησαν
. . . . Ἁγίας Β)αρβάρας ος κε πος (. . . .
τινων θόλος ἐ(πὶ ἔτους ΖΡΛ
ἡγου)μενεύοντος Βενι(α
μιν ἱερομονάχου μάστο
ρις Μελέτιος μοναχὸς +

[1] Τοὺς στίχους τούτους τοῦ Καισαρίου Δαπόντε μοὶ ἀνεκοίνωσεν ὁ φίλος συνάδελφος κ. Φαίδων Κουκουλές.

Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιγραφή, ἀρκετὰ εὐκρινῶς ἀναγινωσκομένη, ἔχει ὀρθῶς

Ἀνεκενίστη τῆς Ἁγίας
Βαρβάρας ὁ σκέπος κἔγινεν θόλος
ἐπὶ ἔτους ΖΡΛ [1], ἡγουμενεύοντος Βενιαμὶν
ἱερομονάχου
Μάστορις Μελέτιος μοναχός.

Ἡ δὲ ὀνομασία Κοσίνιτζα, ἥτις ἀπαντᾷ ἔν τε τοῖς παλαιοῖς ἐγγράφοις τῆς Μονῆς καὶ ἐν πολλαῖς ἐπιγραφαῖς, ἐτυμολογεῖται ἐκ τοῦ σλαυικοῦ κόσνιτσα, ὅπερ σημαίνει κάλαθος. Καὶ ὁ μὲν Παπαδόπουλος Κεραμεὺς φρονεῖ ὅτι ἡ Μονὴ ὠνομάσθη οὕτως, ἐπειδὴ εἶναι ἐκτισμένη, ὡς λέγει, «ἐν κοιλώματι... οὕτω δὲ τὸ κόσνιτζα ἔχει ἐκδοχικῶς καὶ τὴν σημασίαν τοῦ κοιλώματος».

Εἰκ. 2. Τὸ βῆμα τοῦ ναοῦ τῶν Εἰσοδίων.

Ἕτεροι ὅμως ἰσχυρίζονται ὅτι ὠνομάσθη οὕτω, διότι ἀπό τινος τῶν παραθύρων αὐτῆς ἦτο ἀνηρτημένος κάλαθος, δι' οὗ ἀνεσύροντο τὰ ἔξωθεν ἀγοραζόμενα τρόφιμα. Ἕτεροι βλέπουσιν ἐν τῇ λέξει παραφθορὰν τοῦ κόσσυφος καὶ ἄλλοι ἄλλα. Τίς ὅμως δύναται νὰ μᾶς διαβεβαιώσῃ ὅτι δὲν πρόκειται καὶ περὶ παραφθορᾶς τοῦ ὀνόματος, τὸ ὁποῖον ἔφερε τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν τεῖχος, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω;

* * *

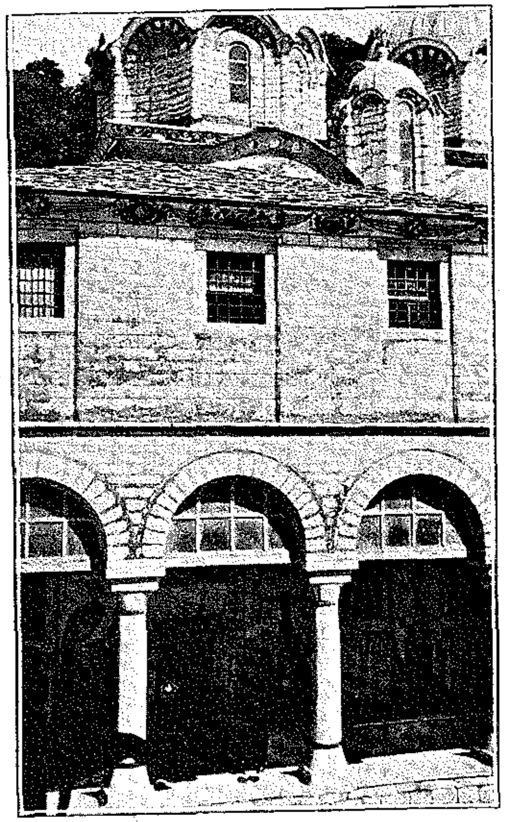
Ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἡ πρώτη τῆς Μονῆς ἐμφάνισις γίνεται φθίνοντος τοῦ ΙΔ'. αἰῶνος. Πλὴν ἡ ὕπαρξις αὐτῆς βεβαίως εἶναι πολὺ ἀρχαιοτέρα. Ἐξήτασα ἐπισταμένως πάντα τὰ ἐν τῇ Μονῇ, ὅπως εὕρω ἐνδείξεις τινὰς ἀρχαιολογικοῦ χαρακτῆρος, δυναμένας νὰ ῥίψωσιν ὀλίγον φῶς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Τὰ μόνα, τὰ ὁποῖα εὗρον, εἶναι σύντριμμα ἀναγλύφου τινὸς κειμένου παρὰ τὸ μαγειρεῖον καὶ δυναμένου νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸν Η' ἢ τὸν Θ' αἰῶνα, καὶ ἡ κόγχη τοῦ Βήματος (εἰκ. 2), ἧς ἡ τοιχοδομία ἀνήκει τῷ ΙΑ' αἰῶνι. Τὸ δάπε-

[1] ΖΡΛ = 1622.

δον τοῦ σολέα καὶ τοῦ βήματος πρὸ τῆς 'Αγίας Τραπέζης εἶναι ἐπίσης τοῦ ΙΑ´ αἰῶνος. Ἡ σημερινὴ ἐκκλησία τοῦ καθολικοῦ τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῶν Εἰσοδίων τῆς Παναγίας ἐκτίσθη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1837 - 1842. (εἰκ. 3).

Τὸ παρὰ τὴν Μονὴν ἀρχαῖον 'Ελληνικὸν τεῖχος.

Εἶναι πολὺ περίεργον ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀσχοληθέντων περὶ τῆς Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης ἐμελέτησε τὸ μόνον εἰς ἀπόστασιν πεντήκοντα μέτρων ἀπ' αὐτῆς εὑρισκόμενον τεῖχος. Ἡ Μονὴ εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ τοῦ σημείου τῆς ἐπαφῆς μιᾶς μεγάλης παραφυάδος τοῦ Παγγαίου μετὰ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ὄρους τούτου. Ἡ παραφυὰς αὕτη εἰσχωρεῖ εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων ἐκτεινομένη πρὸς βορρᾶν. Ἡ κορυφὴ τῆς παραφυάδος ταύτης ἀποτελεῖ ἓν στενόμακρον ἀκανόνιστον ὀροπέδιον, μήκους μὲν χιλίων μέτρων, μεγίστου δὲ πλάτους, περὶ τὸ μέσον, ἑκατὸν πεντήκοντα μέτρων. Τὸ ἓν ἄκρον, τὸ παρὰ τὴν Μονήν, ἔχει ὕψος 780 μ., τὸ δὲ ἕτερον, τὸ πρὸς τὴν πεδιάδα, 900. Ἡ Μονὴ ἐκτισμένη, ὡς εἴπομεν, ἐπὶ τοῦ σημείου τῆς ἐπαφῆς τῆς παραφυάδος μετὰ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ Παγγαίου εὕρηται εἰς ὕψος 753 μ.

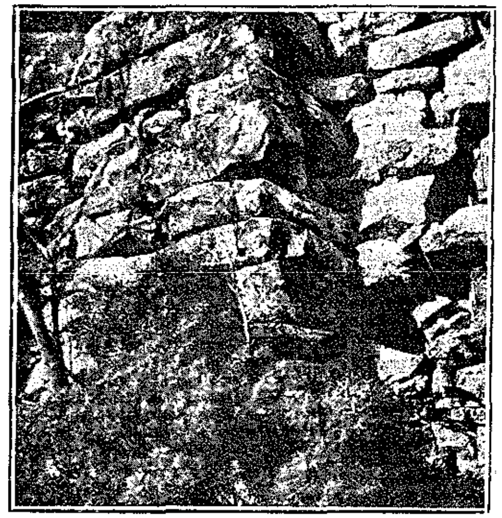

Εἰκ. 3. Ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης.

Περιῆλθον τὸ παρὰ τὴν μονὴν τεῖχος καὶ ἐξήτασα αὐτὸ λεπτομερῶς συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ φιλαρχαίου Οἰκονόμου τῆς μονῆς Πατρὸς Νικάνορος, γνωρίζοντος μετὰ πάσης λεπτομερείας πάσας τὰς παρόδους. Προϊὸν τῆς μελέτης μου ταύτης ὑπῆρξεν ἡ διαπίστωσις ὅτι τὸ περιζωννύον τὴν κορυφὴν τῆς παραφυάδος ταύτης τοῦ Παγγαίου τεῖχος εἶναι τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐποχῆς. Τοῦτο εἶναι κατὰ τὸν ἰσοδομικὸν τρόπον ἐκτισμένον, ἄνευ ἀμμοκονίας, διὰ γρανιτωδῶν λίθων οὐχὶ ἐπι-

μελῶς [1] πελεκητῶν. Τὸ μέγιστον πλάτος τοῦ τείχους εἶναι ἄνω τῶν δύο μέτρων (εἰκ. 4). Οἱ λίθοι εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μικρῶν διαστάσεων, ἕνεκα δὲ τῆς ποιότητός των καὶ τῶν καιρικῶν μεταβολῶν ἐθραύσθησαν.

Σημειωτέον δ' ὅτι ὁλόκληρος ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τείχους εἶναι τῆς ἀρχαίας 'Ελληνικῆς περιόδου ἀμιγής, ἐνῷ τὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἔχει ὑποστῇ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον [2] ἐπιδιορθώσεις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ριζικάς. Τοῦτο πρέπει ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ὄρους εἶναι ἀπόκρημνος, ἀπορρώξ, σχεδὸν κάθετος. Ἐν τῇ τοιχοδομίᾳ τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους ἀπαντῶσι καὶ πλίνθοι καὶ ἀμμοκονία· ἀλλὰ καὶ πλίνθων συντρίμματα συμπληροῦντα τὰ κενά. Τὸ τελευταῖον μάλιστα εἶναι

Εἰκ. 4. Ἐκ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ 'Ελληνικοῦ τείχους.

Εἰκ. 5. Τὸ Βυζαντινὸν τεῖχος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς.

ἐνδεικτικὸν γνώρισμα τῆς τειχοδομίας τῆς Παλαιολογείου ἐποχῆς (εἰκ. 5).

Τὰ τείχη ἔν τισι σημείοις διατηροῦνται εἰς ὕψος τεσσάρων καὶ πέντε μέτρων.

Τὸ τεῖχος πρὸς τὸ βόρειον αὐτοῦ ἄκρον, ἤτοι τὸ πρὸς τὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων, εἶχε πύργον ἐρυμνόν, οὗ τὰ ἐρείπια μόνον σῴζονται σήμερον. Ὁ πύργος οὗτος, τὸν ὁποῖον ἀναφέρουσί τινες τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Μονήν, εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Β ί γ λ α.

[1] Τεμάχιον ἰσοδομικοῦ τείχους ὁμοίας κατασκευῆς σῴζεται καὶ ἐν τῇ 'Ακροπόλει Θεσσαλονίκης, περὶ ἧς θὰ γράψω προσεχῶς.

[2] Ἡ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἐπισκευὴ διακρίνεται ἰδίᾳ πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἀριστερά, ἔνθα παρατηροῦνται εὐκρινῶς καὶ αἱ πλίνθοι καὶ ἡ ἀμμοκονία.

Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ τείχους, ἤτοι ἐν τῷ ὀροπεδίῳ, ὑπάρχουν πολλαὶ δεξαμεναὶ ἀρχαῖαι. Ἐγὼ προχείρως ἐμέτρησα πέντε τοιαύτας, ὁλόκληρος δὲ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὀροπεδίου εἶναι πυκνότατα ἐγκατεσπαρμένη διὰ κεράμων, πλίνθων, συντριμμάτων τεραστίων πίθων, μεγάλων ἀμφορέων καὶ παντοίου οἰκοδομησίμου ὑλικοῦ. Ἦτο ἁπλῶς φρούριον ἢ ὀχυρὸν πόλισμα;

Μάταιαι ὑπῆρξαν αἱ ἔρευναί μου ἐπὶ τοῦ φιλολογικοῦ ἐδάφους, πρὸς ἀνεύρεσιν πόλεως Ἑλληνικῆς ἐπὶ τοῦ σημείου ἐκείνου τοῦ Παγγαίου. Ὁ ἀναγνώστης βλέπει ἐν τοῖς ἀνωτέρω τὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα συνεβουλεύθην. Ἴσως ἄλλοι εὑρεθῶσιν εὐτυχέστεροι ἐμοῦ.

Πρέπει προσέτι νὰ λεχθῇ ὅτι τὸ φρούριον τοῦτο δεσπόζει τῆς πεδιάδος τῶν Φιλίππων, τὰ δὲ ἐρείπια τῆς πόλεως ταύτης διακρίνονται εὐκρινῶς, ἀπέναντι ἀκριβῶς. Δεσπόζει προσέτι τῶν δύο χαραδρῶν, αἱ ὁποῖαι ἄγουσιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Παγγαίου.

Τὰ κτίρια τῆς μονῆς ἅπαντα ἐκτίσθησαν δι᾽ ὑλικοῦ προερχομένου ἐκ τοῦ φρουρίου τούτου.

Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Φιλίππων Σώζων, ὁ φερόμενος ὑπὸ τῆς παραδόσεως ὡς πρῶτος ἱδρυτὴς τῆς Μονῆς, μετέτρεψε κατὰ τὴν τότε κρατοῦσαν συνήθειαν εἰς Χριστιανικὸν ναὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν τοιοῦτον, εὑρισκόμενον ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τοῦ φρουρίου τούτου.

ΙΩΑΝΝΗΣ Β. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου ἅπαντα τὰ εὑρισκόμενα. — *Oeuvres complètes de Georges Scholarios, publiées pour la première fois par + Mgr Louis Petit, X. A. Sidéridès et Martin Jugie tome I. p. I-LXIV 550.*

Ἀπὸ τοῦ ιζ´. αἰῶνος, μετὰ τὴν πολύτιμον ἐργασίαν τοῦ σοφοῦ Εὐσεβίου Renaudot περὶ Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου, τοῦ ἀπὸ τοῦ 1454 πρώτου μετὰ τὴν ἅλωσιν πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γενναδίου, ὁ βίος καὶ τὸ ἔργον ἑνὸς τῶν σοφωτάτων καὶ πολυμαθεστάτων ἀνδρῶν τῶν τελευταίων αἰώνων τοῦ ἑλληνικοῦ Βυζαντίου, ἐπὶ μακρὸν ἀνέμενε τὸν ἀληθῆ Ἡρακλέα, ὅστις θ᾽ ἀνελάμβανε νὰ ἐξετάσῃ αὐτὰ καὶ ἀποκαταστήσῃ τὴν περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἀλήθειαν, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συνόλου τῶν πολυαρίθμων καὶ ποικίλης ὕλης συγγραμμάτων αὐτοῦ, ὧν τὸ πολλοστημόριον μόνον μέχρι τοῦδε εἶχε δημοσιευθῇ, καὶ μάλιστα οὐχὶ μετὰ πολλῆς ἐπιστασίας. Τὸν ἆθλον τοῦτον ἀνέλαβε νὰ ἐκτελέσῃ ὁ ἀκάματος τῶν περὶ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον καὶ τῶν μέχρι τῆς ἁλώσεως χρόνων ἐρευνητὴς ἐπίσκοπος τῶν ἐν Ἀθήναις ῥωμαιοκαθολικῶν μακαρίτης Louis Petit. Οὗτος ἄλλας μὲν βιβλιοθήκας αὐτὸς ἐπισκεφθείς, ἐξ ἄλλων δὲ προμηθευθεὶς ἔγκυρα ἀντίγραφα τῶν εἰς αὐτὰς ἀποκειμένων χειρογράφων συγγραμμάτων τοῦ Σχολαρίου, συνεκόμισεν ὑλικόν, τὸ ὁποῖον διῄρεσεν εἰς 8 ὀγκώδεις τόμους, περιλαμβάνοντας ἅπαντα τὰ σῳζόμενα ἔργα τοῦ Σχολαρίου, μετὰ μακρᾶς εἰσαγωγῆς περὶ τοῦ βίου, τῆς χρονολογίας τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ ἐπιτόμου ἐκθέσεως τῆς φιλοσοφικῆς καὶ θεολογικῆς διδασκαλίας τοῦ Σχολαρίου. Διὰ τὴν κριτικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ κειμένου καὶ τὴν ἄλλην παρασκευὴν τῆς ἀναληφθείσης ἐκδόσεως ὁ L. Petit προσέλαβε δύο διακεκριμένους συνεργάτας τὸν Ξ. Α. Σιδερίδην, γνωστὸν ἐκ τῶν περὶ τὰ βυζαντιακὰ καλῶν μελετῶν του, καὶ τὸν M. Jugie, ἐκ τῶν πολυμαθεστέρων assomptionistes, τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς.

Τοῦ κολοσσιαίου τούτου ἔργου ἔχομεν ἤδη ὑπ᾽ ὄψει τὸν πρῶτον τόμον, οὗ τὴν ἐκτύπωσιν δὲν προέφθασε νὰ ἴδῃ συμπληρωθεῖσαν ὁ L. Petit, ἀποθανὼν τὴν 5 Νοεμβρίου 1927 ἐν Menton τῆς Γαλλίας. Ὁ πρῶτος οὗτος τόμος περιέχει μακρὰν κριτικὴν εἰσαγωγὴν (ἧς προτάσσεται σύντομος βιογραφία τοῦ Σχολαρίου p. IX — XIV), τ. ἔ. λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν ἀντιγράφων κωδίκων τοῦ Σχολαρίου, τῶν ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ δημοσιευομένων ἔργων αὐτοῦ (p. XIV—XXXVIII) πάντων τοῦ ιε´. αἰῶνος, καὶ δύο κωδίκων μὴ αὐτογράφων: τοῦ Ρωσσιανοῦ 16, ἀποκειμένου ἐν τῇ βατικανῇ βιβλιοθήκῃ,

τοῦ ιε'. αἰῶνος, καὶ τοῦ Ἰβηριτικοῦ 248 (4508 τοῦ καταλόγου τοῦ Λάμπρου), ἐπίσης τοῦ XV αἰῶνος (XXXVIII-XLI)· ἔπειτα ἀκολουθοῦσιν ἐπίτομοι σημειώσεις περὶ ἑκάστου τῶν δημοσιευομένων ἔργων α) τῶν 17 «πανηγυρικῶν» λόγων (p 1-246) β) τῶν 6 «ἐπικηδείων» (247-294) γ) τῶν 5 «περὶ ἑνώσεως» ἐν Φλωρεντίᾳ λόγων μετὰ τῆς ἀπολογίας τοῦ Σχολαρίου κατὰ τῆς ἐπὶ λατινισμῷ κατηγορίας (296-389). δ) τῶν περὶ προνοίας καὶ προορισμοῦ» συνταγμάτων (390-460)· ε) «τοῦ περὶ ψυχῆς» μακροῦ συντάγματος (461-539), μεθ' ἃ ἕπεται τὸ κείμενον πάντων τῶν εἰρημένων συγγραμμάτων, μετὰ παραθέσεως ἑκάστοτε τῶν διαφόρων γραφῶν τῶν κωδίκων. Δύο πίνακες τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τῶν πραγμάτων, περὶ ὧν γίνεται λόγος εἰς τὰ ἐκδιδόμενα συγγράμματα, καὶ κατάλογος παροραμάτων συμπληροῦσι τὸ ὅλον βιβλίον.

Τὰ πλεῖστα τῶν ἐκδιδομένων συγγραμμάτων δημοσιεύονται νῦν τὸ πρῶτον, ὡς ὁ «λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν» τοῦ ἔτους 1437, «ἐπὶ τῇ παραβολῇ τοῦ τελώνου καὶ φαρισαίου», «ἐπὶ τῇ παραβολῇ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ», «τῇ πρώτῃ τῶν νηστειῶν, περὶ νηστείας», «περὶ ἐλεημοσύνης», «εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Ὀρθοδοξίας», «τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ παρασκευῇ», «εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν», «Πανηγυρικὸς τῶν ἁγ. Ἀποστόλων» (τοῦ ἔτους 1456), «τίνας ἂν εἶπε λόγους πρὸς ἑαυτὸν ὁ μακάριος Πέτρος ἐν τῷ κλαίειν μετὰ τὴν ἄρνησιν», «εἰς τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Χριστοῦ», ἀπόσπασμα πανηγυρικοῦ «εἰς τὸν ἅγ. Δημήτριον», «Μονῳδία ἐπὶ τῇ αὐθεντοπούλῃ Ἑλένῃ τῇ Παλαιολογίνῃ, θυγατρὶ τοῦ δεσπότου κὺρ Δημητρίου», «Θρῆνος.. ἐν τῇ μονῇ τοῦ τιμίου Προδρόμου» (τοῦ 1460), «ἀπολογία ἐπὶ τῇ κατηγορίᾳ ἐπὶ λατινισμῷ», «περὶ τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως τῶν νοερῶν καὶ ἀθανάτων ψυχῶν», «πόθεν ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ κατὰ τὸν ἅγ. Γρηγόριον τὸν Νύσσης», «περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, τί αὐταῖς γίνεται μετὰ τὴν τῶν σωμάτων ἀπαλλαγήν», καὶ «περὶ πουργατορίου». Τῶν δ' ἄλλων παρέχεται ἐπιμελεστέρα καὶ κριτικωτέρα ἔκδοσις ἐξ ἀντιγράφων τοῦ Σχολαρίου χειρογράφων. Δὲν εἶνε ἐν τούτοις οὐδόλως παράδοξον ὅτι εἰς τὸ ἰδιαζόντως ἐξεζητημένον ὕφος τοῦ Σχολαρίου δὲν κατορθοῦται πάντοτε ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν ἡ ἀποφυγὴ λεκτικῶν καὶ συντακτικῶν σφαλμάτων, καὶ ὅτι ὁ ἐν τέλει τοῦ βιβλίου προσηρτημένος κατάλογος 63 παροραμάτων θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπερδιπλασιασθῇ μετ' ἐπιμελεστέραν τοῦ κειμένου ἀνάγνωσιν.

Ὅ,τι ὅμως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς καὶ ἀποτελεῖ τὴν σπουδαιοτάτην ὑπηρεσίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ ὑπὸ κρίσιν βιβλίου εἶνε ἡ μεγάλη συμβολὴ αὐτῆς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ τε προσώπου τοῦ Σχολαρίου καὶ τῆς πρώτης μετὰ τὴν ἅλωσιν εἰκοσαετίας διὰ τὸν βίον τῆς Ἐκκλησίας Κ/πόλεως. Καὶ πρῶτον μὲν ἀναμφισβητήτως βεβαιοῦται ὅτι ὁ Σχολάριος ἔζησε μέχρι τοὐλάχιστον τοῦ 1472, ὡς φαίνεται ἐξ αὐτογράφου τοῦ Σχολαρίου σημειώματος εἰς τὴν ᾤαν τῆς 194 σελ. τοῦ Παρισινοῦ κώδ. 1289:«ἐν ἔτει ϛϡπ» = 1472. Μέχρι τοῦδε ἐνομίζετο ὅτι ἀπέθανεν ὁ Σχολάριος τὸ βραδύτερον τῷ 1468. Εἰς τὸ περιθώριον τοῦ φύλ. 269 τοῦ αὐτοῦ κώδικος ὑπάρχει σημείωμα «ἰνδ. γ'.» ἀντιστοιχεῖ δὲ τοῦτο πρὸς τὸ ἔτος 1470.

Βεβαιοῦται ἔπειτα ἡ τριπλῆ πατριαρχεία τοῦ Σχολαρίου. Τὸ πρῶτον ὁ Γεννάδιος ἐξελέγη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1454 παραμείνας μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ 1456, ὅτε ἑκουσίως παρῃτήθη, ἀποχωρήσας εἰς τὸ ἅγιον Ὄρος, ἔνθα τὴν 29 Ἰουνίου τοῦ ἔτους ἐκείνου ἀπήγγειλε τὸν πανηγυρικὸν εἰς τοὺς ἁγ. Ἀποστόλους, τὴν δὲ 28 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀπήγγειλε τὸν ἐπικήδειον εἰς τὸν προσφιλῆ ἀνεψιὸν αὐτοῦ Θεόδωρον Σοφιανόν. Μετὰ τοῦτο ἀπεσύρθη εἰς τὴν παρὰ τὰς Σέρρας μονὴν τοῦ Προδρόμου, ὁπόθεν τῷ 1462, ἀποθανόντος τοῦ πατρ. Ἰσιδώρου Β'. (1456-1462), ἐκλήθη τὸ δεύτερον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προέβλεπε καὶ ἴσως ἀνέμενε, διότι θρηνῶν τὰ δεινὰ τῆς ζωῆς του μετὰ τὴν πρώτην παραίτησιν ἔλεγε «καὶ φεύγοιμ' ἂν διηνεκῶς, ἂν μὴ ἰσχυροτάτη πασῶν ἀνάγκη πείσῃ τὸ συνειδὸς ἢ βιάσηται τὴν προαίρεσιν» (σελ. 290). Μετὰ ἓν ἔτος ὅμως πατριαρχείας ἠναγκάσθη ὁ Γεννάδιος ὑπὸ τῆς ἀντιδράσεως τοῦ κλήρου νὰ παραιτηθῇ καὶ πάλιν (1463), ἄγνωστον δ' εἶνε ἂν ἐγκατέλιπε καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν· διότι δὲν παρῆλθεν ἔτος καὶ ἐκλήθη πάλιν, τὸ τρίτον ἤδη, εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῷ 1464 καὶ εὑρίσκομεν αὐτὸν πατριάρχην τὴν 15 Αὐγούστου τοῦ ἔτους τούτου, ὅτε ἀπήγγειλε τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου, ἥτις ἦτο εἰσέτι πατριαρχεῖον. Εἰς τὸν αὐτόγραφον κώδικα τοῦ Σχολαρίου (Παρισινὸς 1289 φ. 240-249) ὑπάρχει ἰδίᾳ χειρὶ τοῦ Γενναδίου τὸ σημείωμα «ἐγράφη καὶ ἀνεγνώσθη ἐν τῇ μονῇ τοῦ πατριαρχείου τῆς Παμμακαρίστου ἐν τῇ τρίτῃ ἡμῶν ἀνόδῳ βιαίᾳ ἐκεῖ· ἰνδικτ. ιβ'. ἐν ἔτει οβ». Ἡ τριπλῆ αὕτη ἐν διαστήματι δεκαετίας (1454-1464) πατριαρχεία τοῦ Σχολαρίου διέρρευσεν ἐν μέσῳ κλήρου, διῃρημένου οὐχὶ εἰς ἑνωτικοὺς καὶ ἀνθενωτικούς, διότι τὸ τοιοῦτον δὲν ἦτο ἀκίνδυνον ὑπὸ τὰς νέας πολιτικὰς συνθήκας, ἀλλ' εἰς παράγοντας τῆς περὶ τὴν φλωρεντίνην σύνοδον κινήσεως, οὕτως ἢ ἄλλως εἰς αὐτὴν ἀναμιχθέντας καὶ ἐκτεθειμένους ἀπέναντι ἀλλήλων καὶ τοῦ λαοῦ. Εἶνε δ' ἀξιοσημείωτος ἡ περὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ταραχώδης αὕτη κίνησις, ἀποδεικνύουσα ὅτι ἡ φοβερὰ τοῦ 1453 καταστροφὴ δὲν ἐνέβαλεν εἰς τοὺς κληρικοὺς καὶ τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας, τοὺς τότε περισωθέντας, τὴν ἐκ τῆς κοινῆς συμφορᾶς ἀνάγκην ὁμονοίας καὶ περιστολῆς τῶν παθῶν.

Ἐκ τῆς ἀναμφισβητήτου ἀποδείξεως τῆς τριπλῆς κατὰ τὴν πρώτην ἀπὸ τῆς ἁλώσεως δεκαετίαν πατριαρχείας τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου ἀνατρέπονται πάντα τὰ μέχρι τοῦδε παραδεδεγμένα ἐκ τῶν διαφόρων παλαιοτέρων καταλόγων περὶ τῆς σειρᾶς τῶν πρώτων μετὰ τὸ 1453 πατριαρχῶν Κ/πόλεως, καὶ προκύπτει ἀνάγκη ἀναθεωρήσεως τῶν κατὰ τὴν πατριαρχικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως καὶ μέχρι τοῦ 1480.

Τέλος ἐκ τῶν δημοσιευθέντων νῦν νέων ἔργων τοῦ Σχολαρίου ἐνισχύεται ἡ γνώμη περὶ τοῦ ἐγωϊστικοῦ καὶ αὐταρχικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἀναμφισβητήτως πολυμαθέστατος ὢν καὶ ἐντριβέστατος περὶ τὸν ἕλληνα λόγον καὶ τὴν φιλολογίαν τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ἣν μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ἐξεμεταλλεύετο, ἐστερεῖτο τῆς μεγάλης ἀρετῆς τοῦ ἀληθοῦς σοφοῦ, τῆς μετριοφροσύνης. Οὗτος οὐδένα οὐ μόνον ἀνώτερον, ἀλλ᾽ οὐδὲ ἴσον πρὸς ἑαυτὸν μεταξὺ τῶν συγχρόνων ἀνεγνώριζε, περὶ πάντων μετὰ περιφρονήσεως ἢ εἰρωνείας ἀπεφαίνετο πλὴν μόνων τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν οἰκείων αὐτῶν, πρὸς οὓς ἄφθονον ἔκαιε λιβανωτόν. Θαμβωθεὶς ἐκ τοῦ ἀριστοτελίζοντος σχολαστικισμοῦ τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκυνάτου, ἀπεθαύμαζε πᾶν τὸ λατινικόν, καὶ παρὰ τὴν ἐκ τῶν πραγμάτων ἀνάγκην, ἥτις μετέστησεν αὐτὸν ὁριστικῶς εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἀνθενωτικῶν καὶ ἀνύψωσεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Φωτίου καὶ Κηρουλλαρίου, δὲν ἠρνεῖτο τὴν ὑπεροχὴν τῶν λατίνων, ὡς φιλοσοφικῶς καὶ θεολογικῶς κάλλιον τῶν ἑλλήνων κατηρτισμένων, ἐξαιρέσει μόνον ἑαυτοῦ, μόνου ἱκανοῦ νὰ ἐπικρίνῃ καὶ τούτους. Τοιοῦτος χαρακτὴρ πάντως δὲν ἦτο ὁ ἐνδεδειγμένος νὰ ἐπιφέρῃ ἐν μέσῳ τῆς κοινῆς συμφορᾶς τὴν ἀναγκαίαν γαλήνην καὶ ἠρεμίαν εἰς τὴν ἐκ τοῦ Φλωρεντίνου ἔργου τεταραγμένην Ἐκκλησίαν. Ἂν δ᾽ ἐξελέγη πατριάρχης τῷ 1454 τοῦτο ὤφειλε πάντως εἰς τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη (1449 - 1453) ἔκδηλον ἀνθενωτικὴν δρᾶσίν του, εἰς τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἰσχυροῦ τούρκου μεγιστᾶνος, εἰς οὗ τὰς χεῖρας ὡς αἰχμάλωτος ἔπεσε μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ Θεοδώρου Σοφιανοῦ, καὶ εἰς τὴν πολυμάθειαν αὐτοῦ, ἥτις καὶ τὸν Μωάμεθ ἐγοήτευσε πρὸς στιγμήν.

Ὁ Σχολάριος αὐτὸς πολλάκις ἀντέγραψε τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν ἐπεζήτησε καὶ ἀνεῦρε πολλὰ ἐξ αὐτῶν διαρπαγέντα καὶ ἐσκορπισμένα εἰς διαφόρους πόλεις. Ὅτε δὲ ἀπεσύρθη εἰς τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας, ἐπεμελήθη σπουδαιότερον τῆς συλλογῆς τῶν παλαιοτέρων ἔργων του καὶ ἐνιαχοῦ μὲν ἐπιδιώρθωσεν αὐτά, ἐπλούτισε δὲ καὶ διὰ σημειωμάτων χρονολογικῶν, τὰ ὁποῖα πολὺ σήμερον βοηθοῦσιν εἰς τὴν ταξινόμησιν αὐτῶν.

Ταῦτα ἐξάγοντες ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Σχολαρίου, τῶν ἐν τῷ Α΄. τόμῳ τῆς παρούσης συλλογῆς δημοσιευομένων, ὀφείλομεν ἀναμφιβόλως χάριτας εἰς τοὺς ἀναλαβόντας τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ, εὐχόμενοι ὅπως αἰσίως συμπληρωθῇ ἡ ἔκδοσις τοῦ ὅλου πολυτίμου ἔργου, τὸ ὁποῖον πάντως πλεῖστα σημεῖα τοῦ βίου τοῦ Σχολαρίου καὶ τῆς συγχρόνου αὐτοῦ κοινωνίας θὰ διαφωτίσῃ, ἰδίᾳ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν πρώτων μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐτῶν.

Α. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

A. Grabar, *La peinture religieuse en Bulgarie. Paris 1928* ἐν τῇ σειρᾷ *Orient et Byzance.*

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. A. Grabar ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον τόμον μιᾶς νέας σειρᾶς δημοσιευμάτων ἐκδιδομένων ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. G. Millet. Ἡ νέα αὕτη σειρὰ ὑπὸ τὸν τίτλον Orient et Byzance ἔχει ὁρίζοντας πολὺ εὐρυτέρους τῆς ἄλλης τῆς γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Monuments de l'art byzantin», εἰς ἣν ἐδημοσιεύθησαν ἤδη ἡ περὶ Δαφνίου μονογραφία τοῦ κ. Millet, τὰ λευκώματα τοῦ Μυστρᾶ καὶ τοῦ Ἁγ. Ὄρους ὑπὸ τοῦ ἰδίου, τὰ μνημεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν κ. κ. Ebersolt - Thiers καὶ τὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν κ. κ. Diehl, Le Tourneau καὶ Saladin. Τὸ πρόγραμμα τῆς νέας ταύτης σειρᾶς, ὡς γράφει ὁ κ. Millet εἰς τὸν πρόλογον τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Grabar, εἶναι πολὺ εὐρύτερον. «Ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς βυζαντινῆς τέχνης καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ὅρια τῆς χριστιανικῆς τέχνης τῆς Ἀνατολῆς. Περιλαμβάνει καλλιτεχνικὴν ἔκτασιν εὐρυτάτην, ἐκείνην, ὅπου συναντῶνται, ἀντιτίθενται καὶ συχνὰ ἐπιδρῶσιν ἐπ᾽ ἀλλήλας αἱ δύο μεγάλαι παραδόσεις, ἐξ ὧν συνίσταται ὁ πολιτισμός μας, ἡ παράδοσις τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ παράδοσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ».

Ἡ σειρὰ αὕτη ἀριθμεῖ ἤδη τρεῖς τόμους, ὧν ὁ δεύτερος καὶ τρίτος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο βιβλία τοῦ κ. Stefanescu L' Evolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIXe siècle καὶ Contribution à l' étude des peintures murales valaques. Ἤδη παρασκευάζεται ὁ τέταρτος τόμος ἀφιερωμένος εἰς τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου Ρώσσου βυζαντινολόγου Th. Uspensky καὶ περιέχων μέγαν ἀριθμὸν μελετῶν περὶ τῆς βυζαντινῆς τέχνης παρὰ τοῖς Σλάβοις.

Λόγοι καθαρῶς τεχνικοὶ ἠνάγκασαν ὥστε τὸ βιβλίον τοῦ κ. Grabar, καίτοι ἀποτελοῦν τὸν πρῶτον τόμον τῆς σειρᾶς, νὰ ἐκδοθῇ μόλις τώρα μετὰ τοὺς δύο ἄλλους.

Αἱ τοιχογραφίαι, ἃς ἐξετάζει καὶ ἀναλύει λεπτομερῶς ἐν τῷ βιβλίῳ του ὁ κ. Grabar ἀνήκουσιν εἰς τὴν μακρὰν περίοδον τὴν περιλαμβανομένην μεταξὺ τοῦ 7^ου^ καὶ τοῦ 15^ου^ αἰῶνος. Αὗται παρουσιάζουσιν ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον διὰ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς βουλγαρικῆς τέχνης, ἀλλὰ δι᾽ ὅλους τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν μεσαιωνικὴν ὀρθόδοξον τέχνην καὶ τοῦτο, διότι, ἂν καὶ ἐπὶ βουλγαρικοῦ νῦν ἐδάφους, δὲν παύουσι νὰ εἶναι ἔργα ἑλληνικῶν, κατὰ τὸ πλεῖστον, χειρῶν καὶ νὰ δεικνύωσι καθαρὰν τὴν ἐκ τῆς τέχνης τοῦ Βυζαντίου ἐξάρτησιν. Ἡ σημασία τῶν τοιχογραφιῶν τούτων γίνεται ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης πολὺ σπουδαιοτέρα, διότι ἐκ τοῦ γραφικοῦ διακόσμου τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τοὺς μέχρι τοῦ 14^ου^ αἰῶνος χρόνους σχεδὸν τίποτε δὲν διασῴζεται πλέον. Αἱ τοιχογραφίαι τῶν ἐπὶ βουλγαρικοῦ ἐδάφους ἐκκλησιῶν βοηθοῦσιν οὕτως εἰς τὸ νὰ σχηματίσωμεν ἰδέαν τινά,

ἔστω καὶ πολὺ ἀμυδράν, τοῦ καλλιτεχνικοῦ διακόσμου τῶν ναῶν τῆς Βασιλευούσης.

Τὰ τρία μεγάλα μέρη, εἰς ἃ τὸ βιβλίον διαιρεῖται δίδουσιν ἀμέσως ἰδέαν τῆς σπουδαιότητος τοῦ περιεχομένου 1) Τοιχογραφίαι βυζαντιναὶ 2) Τοιχογραφίαι βουλγαρικαὶ τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ 3) Διακοσμήσεις τοῦ 14ου καὶ 15ου αἰῶνος.

Αἱ παλαιότεραι διασωθεῖσαι τοιχογραφίαι εὑρίσκονται εἰς τὴν ἠρειπωμένην ἐκκλησίαν τῆς Perustica πρὸς τὸ μέρος τῆς Θρᾴκης. Τὰ διακρινόμενα ἀκόμη λείψανα τῆς διὰ τοιχογραφιῶν διακοσμήσεως τῆς ἐκκλησίας ταύτης εἶναι ἐλάχιστα: Ἄγγελοι κρατοῦντες ὑπὲρ τὰς κεφαλάς των ἐντὸς δίσκου τὸν Ἀμνόν, σκηναὶ ἐκ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Προδρόμου, κατὰ τὰ Ἀπόκρυφα, Μαρτύριον ἁγίου, σκηναὶ ἐκ τῆς Παλ. Διαθήκης (Μωϋσῆς κ. λ. π.), πτερωταὶ μορφαὶ ἐντὸς κύκλων κ. λ. π.
Λόγοι εἰκονογραφικοὶ καὶ τεχνικοὶ ὁδηγοῦσι τὸν συγγραφέα ν' ἀναγάγῃ τὰς τοιχογραφίας ταύτας, μετὰ πολλῆς πιθανότητος, εἰς τὸν 7ον αἰῶνα. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται τῆς Perustica ἀνήκουσαι εἰς τὴν «προεικονοκλαστικὴν» τέχνην παρουσιάζουσι πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς συγχρόνους διακοσμήσεις αἰγυπτιακῶν καὶ ρωμαϊκῶν μνημείων καὶ θεωροῦνται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ὡς «μνημεῖον τῆς Κωνσταντινουπολιτικῆς τέχνης, ἥτις, ὡς ὅλη ἡ τέχνη τῆς ἐποχῆς ταύτης, συνδέεται πρὸς τὴν ἑλληνιστικὴν παράδοσιν, ἂν καὶ οὐδόλως πρόκειται περὶ ἰδιαιτέρας καὶ ἀμέσου ἐπιδράσεως τῆς τέχνης τῆς Ἀλεξανδρείας ἢ τῆς Ἀντιοχείας ἐπὶ τοῦ θρᾳκικοῦ τούτου μνημείου».

Πλησίον τῆς Μονῆς τοῦ Βατσκόβου, παρὰ τὴν Φιλιππούπολιν, ἱδρυθείσης κατὰ τὸ ἔτος 1083 ὑπὸ τοῦ Μεγάλου δομεστίκου τῆς Δύσεως Γρηγορίου Πακουριανοῦ, εὑρίσκεται μικρὸν παρεκκλήσιον μετὰ κρύπτης, ἐν ᾗ φαίνεται, ὅτι ἐτάφη ὁ ἱδρυτὴς τῆς Μονῆς, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ διασωθέντος «Τυπικοῦ» αὐτῆς. Αἱ τοιχογραφίαι αἱ διασωθεῖσαι τόσον εἰς τὸ παρεκκλήσιον ὅσον καὶ εἰς τὴν κάτωθεν αὐτοῦ κρύπτην ἀνάγονται ὑπὸ τοῦ κ. Grabar εἰς τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνος, ἂν καὶ λόγοι εἰκονογραφικοὶ ἐγείρουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι αἱ τοιχογραφίαι αὗται εἶναι νεώτεραι τῶν χρόνων τούτων. Ἡ διακόσμησις τοῦ παρεκκλησίου διασῴζει, πλὴν μεμονωμένων μορφῶν, συνθέσεις τινὰς ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ (Ὑπαπαντή, Βάπτισις, Ἔγερσις Λαζάρου, Θρῆνος κ.λ.π.) τὴν Μετάληψιν τῶν Ἀποστόλων, τοὺς Ἁγ. Πάντας, τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου κ.λ.π. Λίαν ἀσυνήθης εἶναι ἡ διακόσμησις τῆς κρύπτης, ἐν' ᾗ πᾶσαι αἱ εἰκονιζόμεναι παραστάσεις σχετίζονται ὅπως δήποτε μὲ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν καὶ τὴν Δευτέραν παρουσίαν. Εἰς τὴν ἁψῖδα εἰκονίζεται ἡ Δέησις, εἰς δὲ τοὺς τοίχους καὶ τὴν καμάραν, πλὴν μεμονωμένων μορφῶν ἁγίων, τὰ δύο Ὁράματα τοῦ Ἰεζεκιὴλ (Ἰησοῦς μετὰ τῶν τεσσάρων ζῴων καὶ ἀνάστασις τῶν ὀστῶν) καὶ ἡ Δευτέρα Παρουσία ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἐκτάσει.

Λεπτομερέσταται εἰκονογραφικαὶ καὶ τεχνικαὶ ἀναλύσεις ὁδηγοῦσι τὸν συγγραφέα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ διακόσμησις αὕτη τοῦ παρεκκλησίου καὶ τῆς κρύπτης εἶναι ἔργον βυζαντινῶν ζωγράφων ἐργαζομένων κατὰ τὸν τρόπον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς παράδειγμα χαρακτηριστικὸν τῆς μνημειακῆς τέχνης τῶν Κομνηνῶν.

Εἰς τὴν ἰδίαν ἐποχήν, δηλαδὴ τοὺς χρόνους τῆς βυζαντινῆς κατοχῆς ἐν Βουλγαρίᾳ (1018 - 1186) καὶ εἰς τὴν ἰδίαν τέχνην ἀνάγονται καὶ αἱ ὀλίγαι τοιχογραφίαι τοῦ παλαιοτέρου ἐπιχρίσματος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἐν Σόφιᾳ.

Εἰς τὸ χωρίον Bojana, παρὰ τὴν Σόφιαν, εὑρίσκονται δύο συνεχόμενοι ναΐσκοι, ὧν ὁ εἷς ἀνηγέρθη κατὰ τὸ ἔτος 1259, ὁ δὲ ἕτερος εἶναι παλαιότερος. Τὸ παλαιότερον ἐπίχρισμα τοῦ δευτέρου τούτου ναΐσκου διασῴζει λείψανά τινα τοιχογραφιῶν μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται, πλὴν μεμονωμένων τινῶν μορφῶν, ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου καὶ πιθανῶς ἡ Σταύρωσις. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται δύνανται, κατὰ τὸν κ. Grabar, ν' ἀναχθῶσιν ὁμοίως εἰς τὴν περίοδον τῆς βυζαντινῆς κατοχῆς (1018 - 1186).

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1187 οἱ Βούλγαροι ἀνακτήσαντες τὴν ἐλευθερίαν των ἵδρυσαν τὸ «δεύτερον βουλγαρικὸν κράτος» μὲ πρωτεύουσαν τὸ Τύρνοβον. Ἡ νέα αὕτη πρωτεύουσα ἀπέβη ὄχι μόνον τὸ διοικητικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ καλλιτεχνικὸν κέντρον τῆς Βουλγαρίας.

Μὲ τὴν ὑλικὴν ἐνίσχυσιν τῆς αὐλῆς καὶ τῶν ἀρχόντων αἱ τέχναι ἀνθοῦσιν. Ἡ ζωγραφική, ὅπως τὴν βλέπομεν εἰς τὰς διασωθείσας διακοσμήσεις τῶν ἐκκλησιῶν, ἔρχεται κατ' εὐθεῖαν ἐκ τοῦ Βυζαντίου. Εἰς τοὺς τοίχους τῶν ἐκκλησιῶν «διακρίνονται θέματα καὶ τύποι εἰκονογραφικοὶ καταγωγῆς Κωνσταντινουπολιτικῆς, ἀντιγραφαὶ τῶν καλλιτέρων ἔργων τῶν ἐξελθόντων ἀπὸ τὰ αὐτοκρατορικὰ ἐργαστήρια τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Κομνηνῶν». Ὁ κ. Grabar ὑποθέτει, καὶ πολὺ δικαίως, ὅτι οἱ Βούλγαροι ἐχρησιμοποίησαν διὰ τὰς διακοσμήσεις τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Τυρνόβου Ἕλληνας τεχνίτας φυγόντας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν ἅλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων. Ἐξ ἄλλου ὅμως παρατηρεῖ ὅτι ἀναντιρρήτως μερικὰ στοιχεῖα, καθαρῶς βουλγαρικά, διαφαίνονται ἤδη εἰς τὰς τοιχογραφίας ταύτας, ὅπως αἱ βουλγαρικαὶ ἐπιγραφαί, ἅγιοι ἐθνικοὶ τῶν βουλγάρων καὶ τέλος ὅτι διασῴζονται διακοσμήσεις δεκαπέντε περίπου ναῶν σχεδὸν σύγχρονοι, αἵτινες ἐξετελέσθησαν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ὅπερ ἀποδεικνύει τὴν ὕπαρξιν τοπικῶν ἐργαστηρίων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐπιχείρημα ἴσως νὰ μὴ εἶναι ἀρκούντως βάσιμον δεδομένου, ὅτι τὰ ὑποτιθέμενα ταῦτα τοπικὰ ἐργαστήρια ἠδύναντο ν' ἀπαρτίζωνται καὶ ἐκ τεχνιτῶν ἑλλήνων.

Τῆς καλλιτεχνικῆς ταύτης κινήσεως δείγματα διεσώθησαν ἐν αὐτῷ τῷ Τυρνόβῳ καὶ εἰς τὴν Bojana.

Αἱ ὀλίγαι τοιχογραφίαι τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα ἐν Τυρνόβῳ

εἶναι αἱ παλαιότεραι χρονολογημέναι εἰκόνες ἐπὶ βουλγαρικοῦ ἐδάφους. Συμφώνως πρὸς διασωθεῖσαν ἐπιγραφήν, αὗται κατεσκευάσθησαν ἐν ἔτει 1230 κατὰ διαταγὴν τοῦ τσάρου Ἰβὰν-Ἀσὲν Β΄ εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης αὐτοῦ κατὰ τῶν ἑλλήνων ἐν τῇ μάχῃ τῆς Κλοκοτνίτσης (1230). Ἐκ τῆς διακοσμήσεως τοῦ ναοῦ τούτου ἐλάχιστα μόνον λείψανα διασῴζονται: Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, Κλῖμαξ Ἰακώβ, Φιλοξενία τοῦ Ἀβραὰμ καὶ ὀλίγαι σκηναὶ μαρτυρίων ἁγίων κατὰ τὸ Μηνολόγιον (αἱ παραστάσεις αὗται ἐκ τοῦ Μηνολογίου ἀποτελοῦσι τὸ παλαιότερον παράδειγμα ἐπὶ τῶν τοίχων ἐκκλησίας) καὶ τέλος δύο ἀρκούντως σπάνιαι παραστάσεις τῆς ἁγ. Ἄννας καὶ τῆς ἁγ. Ἐλισάβετ θηλαζουσῶν.

Εἰς τὴν ἰδίαν σχολὴν δέον νὰ ταχθῶσι καὶ αἱ τοιχογραφίαι δεκαπέντε μικρῶν ναΐσκων ἐκ τῶν δεκαοκτὼ ἀνευρεθέντων κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Τραπεζίτσας, ἑνὸς τῶν δύο φρουρίων τοῦ Τυρνόβου. Οἱ ναΐσκοι οὗτοι, παρεκκλήσια κατὰ τὸ πλεῖστον ἀρχοντικῶν οἰκιῶν, διασῴζονται εἰς ὕψος μὴ ὑπερβαῖνον τὰ δύο μέτρα ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, οὕτω δὲ μόνον τὰ κάτω μέρη τῶν εἰκόνων, κατὰ τὸ πλεῖστον στρατιωτικῶν ἁγίων ὀρθίων, διεσώθησαν. Εἴς τινας ἐκ τῶν ναΐσκων τούτων διακρίνονται καὶ λείψανα εἰκόνων δωρητῶν, πιθανῶς ὄχι μόνον μεγιστάνων, ἀλλὰ καὶ τσάρων. Ἂν καὶ ἡ τεχνικὴ ἐκτέλεσις πασῶν τῶν τοιχογραφιῶν τούτων παρουσιάζει ἀρκετὴν ὁμογένειαν, ἐν τούτοις δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν αἱ μὲν παλαιότεραι ἔργα τοῦ 13^{ου} αἰῶνος, αἱ δὲ νεώτεραι τοῦ 14^{ου}.

Τὸ σπουδαιότερον μνημεῖον τῆς περιόδου ταύτης τῆς βουλγαρικῆς ζωγραφικῆς εἶναι, κατὰ τὸν κ. Grabar, αἱ τοιχογραφίαι τῶν δύο μικρῶν συνεχομένων ἐκκλησιῶν τῆς Bojana, περὶ ὧν οὗτος ἔχει ἤδη ἐκδώσει ἰδιαιτέραν μονογραφίαν (G r a b a r, Bojana Sofia 1924).

Αἱ τοιχογραφίαι αὗται ἐγένοντο συμφώνως πρὸς τὴν διασωθεῖσαν βουλγαρικὴν ἐπιγραφήν, κατὰ τὸ ἔτος 1259 ἐπὶ τοῦ τσάρου Κωνσταντίνου Ἀσέν, δαπάναις τοῦ σεβαστοκράτορος Καλοϊωάννου. Αὗται καλύπτουσιν ὁλόκληρον τὸ ἐσωτερικόν, ἀποκρύπτουσαι οὕτω τὰς ἐν τῇ μιᾷ τῶν δύο ἐκκλησιῶν εὑρισκομένας παλαιοτέρας εἰκόνας, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος. Ἡ διάταξις αὐτῶν εἰς τὴν μίαν κυρίως ἐκκλησίαν, ἣν καλύπτει μικρὸς τροῦλλος, ἀκολουθεῖ τὸ τυπικὸν σχῆμα (Παντοκράτωρ, Πλατυτέρα, Δωδεκάορτον κ.λ.π.). Μεταξὺ τῶν μεμονωμένων μορφῶν δύο παραστάσεις τοῦ Χριστοῦ εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσαι διὰ τὰ ἐπ᾽ αὐτῶν ἐπίθετα τοῦ Ἰησοῦ Εὐεργέτης καὶ Χαλκίτης, ἅτινα δεικνύουσιν, ὁμοῦ μὲ ἄλλας εἰκονογραφικὰς λεπτομερείας, τὴν ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξάρτησιν ὁλοκλήρου τῆς τέχνης καὶ τῆς εἰκονογραφίας τῆς ἐκκλησίας ταύτης. Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουσιν αἱ ἐν τῷ νάρθηκι διασωθεῖσαι προσωπογραφίαι τοῦ σεβαστοκράτορος Καλοϊωάννου καὶ τῆς συζύγου του Δεσισλάβας ὡς καὶ τοῦ τσάρου Κωνσταντίνου Ἀσὲν καὶ τῆς τσαρίνας Ἑλένης. Τέλος ἀπὸ ἀπόψεως εἰκονογραφικῆς ἐξαιρετικὴν

σημασίαν παρουσιάζουσιν αἱ δεκαοκτὼ σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγ. Νικολάου μεταξὺ τῶν ὁποίων τινὲς εἶναι λίαν σπάνιαι, ἴσως δὲ καὶ μοναδικαί.

Ἡ μεγάλη ἄνθησις τῆς τέχνης κατὰ τὸν 14^{ον} καὶ 15^{ον} αἰῶνα εἰς τὰς βαλκανικὰς χώρας δὲν ὑστέρησε εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Ἐκ τῶν κειμένων εἶναι γνωστὰ πλεῖστα ὅσα μνημεῖα, ἀνεγερθέντα, ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ τσάρου Ἰβὰν-Ἀλεξάνδρου, καὶ μοναστικὰ κέντρα.

Ἐξ αὐτῶν ὅμως τίποτε σχεδὸν δὲν διεσώθη μέχρι σήμερον, διότι ὅσα μνημεῖα εἶχον διαφύγει τὴν καταστροφὴν τῶν τούρκων στρατιωτῶν ἐξεσκάφησαν ἀπὸ τοὺς τούρκους ἐποίκους, οἵτινες ἕνεκα τοῦ εὐφόρου τοῦ ἐδάφους κατέκλυσαν τὴν Βουλγαρίαν. Ἐν τούτοις, παρὰ τὰς τόσας καταστροφάς, διετηρήθησαν ἀρκετὰ μνημεῖα, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ λάβῃ τις ἰδέαν περὶ τῆς τέχνης εἰς τὴν βουλγαρίαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Ἡ τέχνη αὕτη, κατὰ τὸν κ. Grabar, παρουσιάζει κυρίως δύο ἐντελῶς ἀντίθετα ρεύματα. Ἀφ᾽ ἑνὸς μίαν ὁμάδα μνημείων ἀκολουθούντων καὶ εἰς τὴν εἰκονογραφίαν καὶ εἰς τὴν τεχνικὴν πρόσωπα «προεικονοκλαστικὰ» ἀναγόμενα εἰς χρόνους παλαιοχριστιανικοὺς (εἶναι τὰ μνημεῖα τῆς «ἀρχαϊκῆς παραδόσεως») ἀφ᾽ ἑτέρου δ᾽ ἄλλην, ἐντελῶς ἀντιτιθεμένην πρὸς τὴν πρώτην ἀκολουθοῦσαν πρότυπα βυζαντινά. Μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἀντιθέτων ρευμάτων εὑρίσκονται διάμεσά τινα μνημεῖα ἀνήκοντα κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν 15ον αἰῶνα καὶ τέλος ἓν μνημεῖον τοῦ 1500, τὸ Πογάνοβον, ὅπου ἡ ἰταλικὴ ἐπίδρασις εἶναι φανερά.

Ἐκ τῶν ὁμάδων τούτων ἡ σπουδαιοτέρα εἶναι βεβαίως ἡ πρώτη, ἐκείνη δηλαδὴ ὅπου ἡ ζωγραφικὴ σχετίζεται ἀμέσως πρὸς τὰ προεικονοκλαστικὰ μνημεῖα καὶ δὴ τὰς ἀρχαϊκὰς παραστάσεις τῆς Ἀρμενίας, Μεσοποταμίας, Καππαδοκίας καὶ Αἰγύπτου ὡς καὶ τῆς Δύσεως. Πῶς δύναται νὰ ἐξηγηθῇ τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὸν 14^{ον} αἰῶνα εὑρίσκομεν εἰκονογραφίαν καὶ τεχνικὴν ἐντελῶς ἀρχαϊκὴν καὶ οὐδόλως σχετιζομένην πρὸς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν; Κατὰ τὸν κ. Grabar, δυνάμεθα μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἀρχαϊκὴ αὕτη τέχνη διετηρήθη εἰς τὰς βαλκανικὰς χώρας καθ᾽ ὅλους τοὺς ἀπὸ τοῦ 6^{ου} καὶ ἐφεξῆς αἰῶνας. Κατὰ τὸν 7^{ον} τὴν εὑρίσκομεν εἰς τὰς ὀλίγας τοιχογραφίας τῆς Perustica, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, κατὰ τὸν 8^{ον} καὶ 9^{ον} μαρτυροῦσι τὴν ὕπαρξίν της τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κατὰ τοὺς ἑπομένους αἰῶνας μέχρι τοῦ 13^{ου}, ἐλλείψει τοιχογραφιῶν, τὴν ἀνευρίσκομεν εἰς τὰ ἱστορημένα παλαιὰ βουλγαρικὰ χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα εἶχον ὡς πρότυπα ἑλληνικὰ τοιαῦτα τῶν προεικονοκλαστικῶν χρόνων.

Τὴν ὁμάδα ταύτην τῶν ἀρχαϊκῶν τοιχογραφιῶν τοῦ 14^{ου} αἰῶνος ἀποτελοῦσι κυρίως αἱ τοιχογραφίαι τῆς Μονῆς τοῦ Ζεμὲν εἰς τὰ βόρεια σύνορα τῆς βουλγαρικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ljutibrod. Αἱ πρῶται

γενόμεναι περὶ τὸ ἔτος 1354 παρουσιάζουσιν ἀπὸ εἰκονογραφικῆς ἰδίᾳ ἀπόψεως μεγάλην σπουδαιότητα. Θέματα εἰκονογραφικὰ παλαιότατα, ἅτινα ἐθεωροῦντο λησμονημένα πλέον, λεπτομέρειαι εἰκονογραφικαί, ὡς ἡ προετοιμασία τῶν ἥλων τῆς Σταυρώσεως, ἐντελῶς ἄγνωστοι, παρουσιάζονται διὰ πρώτην φοράν.

Πολυαριθμότερα εἶναι τὰ μνημεῖα, ὧν αἱ τοιχογραφίαι ἀκολουθοῦσι βυζαντινὰ πρότυπα. Σειρὰ ναΐσκων ἐντὸς σπηλαίων παρὰ τὸ Τύρνοβον καὶ κατὰ μῆκος τῶν ποταμῶν Ἰσκὲρ καὶ Λόμ, τοιχογραφίαι τοῦ τρούλλου τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἐν Σόφιᾳ, ναΐσκος ἐν τῷ χωρίῳ Βερεντέ, ἐκκλησία τῶν ἁγ. Πέτρου καὶ Παύλου ἐν Τυρνόβῳ, λείψανα τοιχογραφιῶν ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Βατσκόβου καὶ τέλος προσωπογραφία δωρητοῦ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγ. Ἰωάννου παρὰ τὴν θάλασσαν ἐν Μεσημβρίᾳ. Αἱ τοιχογραφίαι πάντων τῶν μνημείων εἰκονογραφικῶς καὶ τεχνικῶς, πλὴν βεβαίως διαφορῶν τινων ἐν ταῖς λεπτομερείαις, συγγενεύουσι πρὸς τὰς συγχρόνους σερβικὰς καὶ ἑλληνικάς.

Εἰς τὴν δυτικὴν Βουλγαρίαν σειρὰ ὅλη μνημείων τοῦ 15ου αἰῶνος διασῴζει τοιχογραφίας, αἵτινες σχετίζονται καὶ πρὸς τὴν ἀθωνιτικὴν τέχνην, ἀλλὰ δεικνύουσι καὶ ἐπιδράσεις ἰταλικάς. Τὰ μνημεῖα τῆς ὁμάδος ταύτης εἶναι ἡ μικρὰ ἐκκλησία τοῦ χωρίου Καλοτίνο, ἡ μικρὰ μονὴ τῆς Θεοτόκου παρὰ τὸ χωρίον Δραγαλέβτσι (1476), ἡ μονὴ τοῦ ἁγ. Δημητρίου παρὰ τὸ χωρίον Βοβόσεβο (1488) καὶ τὸ πλησίον εὑρισκόμενον ἐν θέσει Ὄρλικα Μετόχιον τῆς μονῆς ἁγ. Ἰωάννου τῆς Ρίλας, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τῶν ἁγ. Πέτρου καὶ Παύλου (1491) καὶ τέλος ἡ Μονὴ τοῦ ἁγ. Γεωργίου παρὰ τὸ χωρίον Κρεμικόβσι, ὅπου μεταξὺ τῶν βουλγαρικῶν εὑρίσκονται καὶ ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί.

Τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν βουλγαρικῶν τοιχογραφιῶν κλείει ἡ Μονὴ τοῦ Πογανόβου εὑρισκομένη παρὰ τὸ Τσαριβρὸδ καὶ περιελθοῦσα διὰ τῆς συνθήκης τοῦ 1918 εἰς τὴν Σερβίαν. Ἡ διακόσμησις τοῦ ναοῦ τούτου γενομένη ἐν ἔτει 1500 εἶναι μίγμα βαλκανικῶν καὶ ἁγιορειτικῶν στοιχείων παραμορφωμένων μὲ φανερὰς ἰταλικὰς ἐπιδράσεις.

Οὕτως ἡ ἱστορία τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς ἐν Βουλγαρίᾳ δύναται νὰ συνοψισθῇ ὡς ἑξῆς. Ἡ ζωγραφικὴ παράδοσις εἰς τὸ βουλγαρικὸν ἔδαφος ἦτο ἤδη διαδεδομένη πολὺ πρὸ τῆς ἐλεύσεως τῶν Βουλγάρων. Τῆς παραδόσεως ταύτης δεῖγμα εἶναι αἱ ὀλίγαι τοιχογραφίαι τῆς Perustica. Ἀπὸ τοὺς αἰῶνας τῶν σλαβικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τοῦ πρώτου βουλγαρικοῦ κράτους οὐδὲν μνημεῖον διεσώθη. Κατὰ τὸν 11ον καὶ 12ον αἰῶνα, ὁπότε καὶ πάλιν ἀνευρίσκομεν μνημεῖα ἐπὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ἐδάφους, εἶναι φανερὰ ἡ ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξάρτησις αὐτῶν. Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ 13ου αἰῶνος, καίτοι στενῶς συνδεόμεναι πρὸς τὴν τέχνην τοῦ Βυζαντίου, δεικνύουσι ἰδιαίτερά τινα χαρακτηριστικά, ἅτινα δέον ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τοὺς Βουλγάρους. Κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα διακρίνονται τρία διάφορα ρεύματα τέχνης. Τέλος εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Πογανόβου εἶναι ἤδη λίαν αἰσθηταὶ αἱ ἰταλικαὶ ἐπιδράσεις.

Τοιοῦτον τὸ νέον βιβλίον τοῦ κ. Grabar, αἱ μακραὶ καὶ λεπτομερέσταται τεχνικαὶ καὶ ἰδίᾳ εἰκονογραφικαὶ ἀναλύσεις τοῦ ὁποίου τὸ καθιστῶσιν ἀληθῶς πολύτιμον. Ἡ βαθεῖα κρίσις τοῦ συγγραφέως καὶ ἡ τελεία γνῶσις τῶν πραγμάτων, ἣν ἔχει, παρέχουσι στερεωτάτας βάσεις, ἐφ' ὧν θὰ ἠδύνατό τις νὰ στηριχθῇ δι' εὐρυτέρας εἰκονογραφικὰς μελέτας.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

Franz Spunda, *Der heilige Berg Athos, Leipzig, 1928 (Landschaft und Legende) μετὰ 40 Πινάκων.*

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἔργων, ἅτινα ἐγράφησαν ἐσχάτως διὰ τὸν Ἄθω μὲ τὸν σκοπὸν νὰ δώσουν τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἰδιορρύθμου ζωῆς τοῦ σημερινοῦ ἁγίου Ὄρους, τὸ βιβλίον τοῦ F. Spunda εἶναι τὸ πληρέστερον καὶ βαθύτερον.

Ὁ συγγραφεύς, ἀπηλλαγμένος προκαταλήψεων καὶ τοῦ συγχρόνου σκεπτικισμοῦ, μὲ ψυχὴν ἀφελῆ καὶ ἱκανὴν εἰς συγκίνησιν καὶ ἔξαρσιν, ἐπεσκέφθη τόσον τὰς ἀρχαίας, πλουσίας καὶ περιφήμους μονάς, ὅσον καὶ τὰς ἀσημοτέρας καὶ νεωτέρας μέχρι τῶν ἀσκητηρίων καὶ τῶν κελλίων, ὅπου μονάζουν οἱ ἀσκηταί. Ἐζήτησε νὰ ἐμβαθύνῃ μὲ σεβασμὸν καὶ χωρὶς περιέργειαν καὶ σαρκασμὸν εἰς τὴν μοναχικὴν σκέψιν, εἰς τὸν ἀργὸν καὶ ἀπ' αἰώνων ὁμοιόμορφον ρυθμὸν τῆς ἁγιορειτικῆς ζωῆς, παρακολουθῶν τὰς μακρὰς ἱεροτελεστίας, τελετὰς καὶ ὁλονυκτίους μοναστικὰς ἀγρυπνίας. Ἔζησε τὴν σιωπὴν τοῦ ἁγίου Ὄρους εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ὑπερόχου φύσεως τῆς χερσονήσου τοῦ Ἄθω, ἤκουσε παρὰ τῶν μοναχῶν ὅλας τὰς παραδόσεις περὶ τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν εἰκόνων, ἀπὸ τῶν παλαιοτέρων, αἵτινες συνδέονται μὲ τοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας, μέχρι τῶν νεωτέρων, αἵτινες ἀπηχοῦν τὸν τρόμον τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν, καὶ ἀπέδωκεν αὐτὰς μὲ ἁπλότητα καὶ μὲ θέρμην.

Εἰς τὰς ἀφηγήσεις του, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰς ἀπογοητεύσεις τὰς ὁποίας πολλάκις ἐδοκίμασε διὰ τὸ στενὸν πνεῦμα καὶ τὴν ἀμάθειαν, ἐπλησίασεν ὅσον οὐδεὶς ἄλλος τὴν ψυχὴν τοῦ ἁγίου Ὄρους, καὶ ᾐσθάνθη καὶ ἐζωντάνευσεν εἰς τὰς σελίδας τοῦ βιβλίου του ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς τέχνης τοῦ ἁγίου Ὄρους καὶ ἀπηχεῖ ἀπὸ τὰς παραδόσεις του καὶ ἐνδυναμώνεται ἀπὸ τὸ φυσικὸν περιβάλλον καὶ ζῇ μὲ τὴν παλαιὰν ἔντασιν εἰς ψυχὰς ταπεινῶν μοναχῶν: τὴν ζῶσαν δηλ.: πίστιν καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἔξαρσιν.

Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Συνεδρία 34η τῆς 28ης Δεκεμβρίου 1927.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ προέδρου τῆς Ἑταιρείας Κ. Π. Καλογεροπούλλου.

Ὁ ἑταῖρος Πανοσιολογιώτατος κ. Ἐμμανουὴλ Καρπάθιος ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν, ἧς τὸ θέμα ἦτο «Περὶ τοῦ κύρους τῶν περὶ Ἁγίου Ἱεροθέου εἰδήσεων τοῦ Βασιλειανοῦ Μηνολογίου».

Κατὰ τὰς μαρτυρίας τοῦ εἰρημένου Μηνολογίου, εἶπεν ὁ ὁμιλητής, ὁ Ἅγιος Ἱερόθεος ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν, μαθητὴς τῶν Ἀποστόλων, συγγραφεὺς θρησκευτικός, διδάσκαλος Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ἦτο παρὼν κατὰ τὴν κηδείαν τῆς Θεοτόκου καὶ ἀπέθανε φυσικὸν θάνατον.

Τὰς μαρτυρίας ταύτας πολλοί, ἐν οἷς καὶ ὁ ἡμέτερος Γ. Δέρβος, θεωροῦσιν ὡς ἐστερημένας κύρους, ἀφ' οὗ αὗται στηρίζονται ἐπὶ μόνου τοῦ ὑποβολιμαίου συγγράμματος ψευδο-Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου.

Ὁ Γ. Δέρβος μάλιστα προχωρῶν λέγει ὅτι ὁ Ἱερόθεος εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἁγιολογικὴν σφαῖραν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας διά τινος Συριακοῦ συγγράμματος τοῦ μοναχοῦ Στεφάνου Μπὰρ Σουδάϊλ, δὲν ἦτο δὲ δυνατὸν νὰ ὑπῆρξεν, ἀφ' οὗ ὁ ἐπίσκοπος Κορίνθου Διονύσιος, ὁ ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τοῦ δευτέρου αἰῶνος, ῥητῶς ἀναφέρει ὅτι πρῶτος ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν ὑπῆρξε Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης.

Εἰς ταῦτα ἀντιλέγων ὁ Πανοσιολογιώτατος κ. Καρπάθιος ὑποστηρίζει ὅτι τὸ ἔργον τοῦ ψευδο-Διονυσίου εἶναι προϊὸν βαθείας καὶ ἐπιτοπίου ἐν Ἀθήναις ἐρεύνης καὶ πληροῖ ἀρκετὰ κενὰ τῆς ἱστορίας τῆς πρώτης Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν, ὅτι τὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μπὰρ Σουδάϊλ σύγγραμμα εἶναι ἀνεξάρτητον τοῦ τοῦ ψευδο-Διονυσίου, ἐξ οὗ, πιθανῶς, οὗτος ἠρύσθη, ὅτι ὑπάρχουσι κείμενα τοῦ Ἁγίου Ἱεροθέου εὑρισκόμενα ἐν Ἀραβικῷ κώδικι τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ καὶ ἐν κώδικι 1,54 (σελ. 174) τῆς ἐν ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας καὶ ἀναγόμενα εἰς τὸν Δ'. τοὐλάχιστον αἰῶνα καὶ ὅτι ἡ ἀφάνεια τοῦ Ἱεροθέου δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν ἀφάνειαν τῆς πρώτης ἐν Ἀθήναις ἐκκλησίας.

Τὸ ὅτι τέλος δὲν μνημονεύεται ἐν Ἀθήναις ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἱεροθέου οὐδὲν ἀποδεικνύει περὶ τῆς μὴ ὑπάρξεως αὐτοῦ, ἀφ' οὗ οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ὑπάρχει ναὸς τοῦ Μεγάλου Χρυσοστόμου.

Συνεδρία 35η τῆς 15ης Νοεμβρίου 1928.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Π. Καλογεροπούλλου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Φ. Κουκουλὲς ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν περὶ τῆς ἐν Θήρᾳ ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Ὁ ἀνακοινῶν, πρὶν εἰσέλθῃ εἰς τὸ κύριον θέμα του, ὡμίλησε περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς καταστάσεως τῆς νήσου Θήρας ἀπὸ τῆς Φραγκικῆς κατακτήσεως (1207) μέχρι τοῦ 1537 (ὁπότε ἀνασυνεστάθη ἡ σχολάσασα ἐπισκοπὴ Θήρας ἢ προαχθεῖσα εἰς ἀρχιεπισκοπὴν Σαντορήνης) καὶ μετὰ ταῦτα μέχρι τοῦ 1820, πραγματευθεὶς συντόμως περὶ τῆς οἰκογενείας Γκύζη καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ κάστρου Σκάρου ἢ Σκάουρου, ἐν τῷ ὁποίῳ κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1651 ἱδρύθη ἡ μονὴ ὑπὸ πέντε ἀδελφῶν ὀρθοδόξων Γκύζηδων.

Ὁ κ. Κουκουλὲς ὁμιλῶν περὶ τῆς παλαιᾶς γυναικείας κοινοβιακῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τῆς μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ κάστρου ἱδρυθείσης ὁμωνύμου δευτέρας τοιαύτης κατὰ τὸ 1819 ἐν τοποθεσίᾳ κειμένῃ μεταξὺ Ἡμεροβιγλίου καὶ Φυρροστεφανιοῦ, εἶπεν ὅτι ἐν τῇ ἐρεύνῃ του στηρίζεται κυρίως ἐπὶ ἀνεκδότων ἐγγράφων ἀποκειμένων ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Κράτους καὶ δὴ σιγιλλίων τῶν ἀοιδίμων Πατριαρχῶν Ἰακώβου (1687) καὶ τοῦ Ἐθνομάρτυρος Γρηγορίου τοῦ Ε'. (1820), ἅτινα παρέχουν πολυτίμους πληροφορίας ἤτοι διατάξεις κτιτορικὰς καὶ εἰς τὴν καθόλου διοίκησιν καὶ οἰκονομίαν τῆς μονῆς ἀναφερομένας. Σπουδαίας ἐπ' ἴσης, εἶπε, πληροφορίας παρέχουσι καὶ ἔγγραφα ἐπὶ Ὄθωνος καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ 1834 καὶ ἐντεῦθεν, ἀναφερόμενα εἰς ἀγῶνας τοῦ Κράτους ζητοῦντος νὰ λάβῃ, ὡς καὶ ἔλαβεν, ὑπὸ τὴν κατοχήν του τὴν μονήν, καὶ τῶν Γκύζηδων διεκδικούντων δικαιώματα ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κτιτορικῶν ἐγγράφων καὶ τῶν Πατριαρχικῶν σιγιλλίων.

Πολὺ περισσότερα βέβαια θὰ ἐγνωρίζομεν περὶ τῆς μονῆς, ἐτόνισεν ὁ ὁμιλητής, ἂν περιεσῴζοντο οἱ δύο ἀναφερόμενοι κώδικες, ὁ τῆς παλαιᾶς δῆλον ὅτι ὡς καὶ ὁ τῆς νεωτέρας μονῆς, ἔτι δὲ καὶ τὰ πρὸς τοῖς σῳζομένοις τέσσαρα ἀπολεσθέντα σιγίλλια, ὧν ἓν γνωρίζομεν ὅτι ἀπελύθη ἐπὶ Σωφρονίου (1778) καὶ ἄλλο ἐπὶ Γαβριὴλ (1784).

Καὶ μὲ τὰς γνωστάς μας ἐν τούτοις πληροφορίας, κατέληξε, δυνάμεθα νὰ λάβωμεν σαφῆ ἰδέαν τῆς ἐξελίξεως τῆς μονῆς, τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος τῶν Θηραίων κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς Τουρκοκρατίας, τῆς πατρικῆς τῶν Πατριαρχείων μερίμνης περὶ τοῦ εὐαγοῦς ἱδρύματος, τῆς διοικήσεως, τῶν εἰσοδημάτων τοῦ μοναστηρίου καὶ τέλος τοῦ βίου καὶ τῶν ἀσχολιῶν τῶν μοναχῶν, τῶν ὁποίων τὰ ὑφαντὰ ἦσαν πασίγνωστα ἀνὰ τὰς ἀγορὰς τῆς Κρήτης, τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου.

Συνεδρία 36η τῆς 8ης Δεκεμβρίου 1928.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Π. Καλογεροπούλλου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Ε. Πεζόπουλλος ὡμίλησε «Περὶ ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ῥυθμῶν σῳζομένων ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ καὶ τῇ δημώδει Ἑλληνικῇ μουσικῇ».

Ἂν καὶ ἐπεκράτησεν, εἶπεν, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Χριστοῦ περίπου ὁ τονικὸς λεγόμενος ῥυθμὸς ἐν τῇ ποιήσει καὶ ἐν τῇ μουσικῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἡ ἀρχαία προσῳδία, τουτέστιν ἡ διαφορὰ τῆς προφορᾶς τῶν μακρῶν καὶ τῶν βραχέων, καὶ ἡ ἐπὶ τῆς προσῳδίας στηριζομένη μετρικὴ καὶ ῥυθμικὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ μουσικῆς, δὲν ἐξέλιπον ἐντελῶς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ και ἐν τῇ δημώδει Ἑλληνικῇ μουσικῇ. Ἐν αὐτῇ, παρὰ τὸν τονικὸν λεγόμενον ῥυθμόν, ὑπάρχουσι ποιήματα, ἅτινα μελῳδοῦνται κατὰ προσῳδιακὸν ῥυθμόν, εἰ καὶ οἱ στίχοι τῶν ποιημάτων τούτων ἀνήκουσιν εἰς τὴν τονικὴν μετρικήν. Ὑπάρχουσι λοιπὸν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ μέτρα δακτυλικά, ἀναπαιστικά, τροχαϊκά, ἰαμβικὰ καί τινα ἔχοντα διπλασίους χρόνους (μηκίστους χρόνους), οἷον τὸν μείζονα ὀκτάσημον σπονδεῖον. Ἐν δὲ τῇ δημώδει μουσικῇ σῴζονται πλὴν τούτων τῶν προσῳδιακῶν ῥυθμῶν καὶ ἄλλοι, οἷον παιωνικοί, χοριαμβικοὶ καὶ ἀντισπαστικοί, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν λεγομένην ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀντιπάθειαν ἐναλλασσόμενοι πολλάκις ἐν τῷ αὐτῷ ποιήματι κατὰ τὴν μελῳδίαν. Ἔτι δὲ σῴζονται ἰωνικοί τινες ῥυθμοί, καὶ συχνοὶ εἶναι οἱ ἐπίτριτοι ἑπτάσημοι ῥυθμοί, οἵτινες ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ Πινδάρου καὶ ἄλλων ἀρχαίων χορικῶν ποιητῶν. Πρὸς δὲ τούτοις ἀπαντῶσι καὶ ὁ ὄρθιος καὶ ὁ σημαντὸς τροχαῖος καὶ ὁ ἐπιβατὸς λεγόμενος παίων (δεκάσημος ἐκ δύο θέσεων καὶ δύο ἄρσεων). Μετὰ εὐρεῖαν τοῦ θέματος ἔρευναν ὁ ὁμιλητὴς κατέληξεν εἰς τὰ ἑξῆς γενικὰ συμπεράσματα· 1) Ὅτι, ὡς διεσώθη μέχρις ἡμῶν μέγιστον μέρος τῆς γλώσσης, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ τῶν παραδόσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, οὕτω διεσώθη καὶ μέγα μέρος τῆς ἀρχαίας προσῳδιακῆς ῥυθμικῆς ἐν τῇ μουσικῇ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν τῇ δημώδει μουσικῇ. 2) Ὅτι ἡ διάσωσις τοῦ προσῳδιακοῦ ῥυθμοῦ ἐν τῇ μουσικῇ εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένη μετὰ τῆς μελῳδίας· ἔχομεν ἄρα ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρις ἡμῶν παραδεδομένας μελῳδίας συνδεδεμένας μετὰ ὡρισμένου προσῳδιακοῦ ῥυθμοῦ, καθ᾽ ὃν ῥυθμίζονται ἔτι καὶ νῦν μελῳδήματα ὑπὸ ἀνθρώπων ἀγνοούντων παντάπασι τί εἶναι προσῳδιακὸς ῥυθμὸς καὶ τί διαφέρει οὗτος τοῦ λεγομένου τονικοῦ ῥυθμοῦ. 3) Ὅτι καὶ τὰ κατ᾽ ἀναλογίαν τοῦ προσῳδιακοῦ ῥυθμοῦ μελῳδούμενα κατὰ τὸν τονικὸν ῥυθμὸν ποιήματα ἔχουσι καὶ ταῦτα γνησίαν καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων προερχομένην μελῳδίαν. 4) Ὅτι τὰ ἀργὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας τά τε σῴζοντα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀρχαῖα προσῳδιακὰ σχήματα καὶ τὰ ἀφιστάμενά πως τούτων προῆλθον ἐξ ἀρχαίων ῥυθμικῶν

συστημάτων ἐχόντων παρεκτεταμένους πόδας (μείζονα σπονδεῖον κτλ.). 5) Ὅτι ἡ παρατηρουμένη διαφορὰ ἐν τῇ χρήσει τῶν προσῳδιακῶν ῥυθμῶν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ καὶ ἐν τῇ δημώδει μουσικῇ ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ μελοποιΐα ὡς ἔντεχνος καὶ ὑπὸ διαφόρων μελοποιῶν ἢ μελῳδῶν γινομένη ἐμφανίζει μεγάλην ποικιλίαν ῥυθμῶν, ἡ δὲ δημώδης ἔχουσα τὰ ῥυθμικὰ αὐτῆς σχήματα ἐκ παραδόσεως εἶναι συντηρητικὴ καὶ διασῴζει πλείονας ἀρχαίους ῥυθμοὺς καὶ μάλιστα ἐν τοῖς ὀρχηστικοῖς ᾄσμασιν· καὶ 6) Ὅτι ἐκ τῆς μελέτης τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς δημώδους ἡμῶν μουσικῆς καὶ ῥυθμικῆς πολλὰ δύναται νὰ ὠφεληθῇ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ μετρική, καὶ μάλιστα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ μέτρα τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν μελῳδουμένην ποίησιν.

Συνεδρία 37η τῆς 27ης Δεκεμβρίου 1928.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Π. Καλογεροπούλλου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Ν. Κοτζιᾶς ὡμίλησε περὶ τοῦ ὑπ᾽ ἀριθ. 84 κώδικος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν τοῦ προερχομένου ἐκ τῆς βιβλιοθήκης Λαμπάκη. Τὸ περιεχόμενον τοῦ κώδικος τούτου ἀκεφάλου, κολοβοῦ, ἀσταχώτου καὶ κατὰ τὸν ΙΖ΄. ἢ ΙΗ΄. αἰῶνα γραφέντος, διαιρεῖται εἰς ἕνδεκα κεφάλαια, ὧν τὰ ἀπὸ τοῦ δευτέρου μέχρι τοῦ ἐνάτου περιέχουσι κανόνας καλῆς συμπεριφορᾶς. Αἱ ἐπικεφαλίδες τῶν κεφαλαίων τούτων εἶναι κατὰ σειρὰν αἱ ἑξῆς τοῦ Β΄. καὶ Γ΄, «περὶ τῆς ἐν ἀναστροφαῖς εὐταξίας» τοῦ Δ΄. «τὰ περὶ τὰς παραινέσεις καὶ ἐλέγχους» τοῦ Ε΄. «περὶ τῆς ἐν τῇ ἀμφιέσει εὐταξίας» τοῦ ΣΤ΄. «περὶ τῆς ἐν περιπάτοις εὐταξίας» τοῦ Ζ΄. «ἡ περὶ τὰς συντυχίας εὐταξία» τοῦ Η΄. «τὰ περὶ τὴν τράπεζαν» καὶ τοῦ Θ΄. «πῶς δεῖ χρηστέον τοῖς φίλοις».

Ἐν τῷ κώδικι, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, περιέχονται γνῶμαι μονόστιχοι κατ᾽ ἀλφαβητικὴν σειρὰν κατατεταγμέναι, τινὲς τῶν Αἰσωπείων μύθων, αἰνίγματα, ποιημάτια, ἑρμηνεία κειμένων κατὰ τὴν μέθοδον τῆς ψυχαγωγίας, κτλ., τοῦθ᾽ ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ μαθητοῦ. Ὁ ὁμιλητὴς ἐνδιέτριψε κυρίως περὶ τὰ κεφάλαια τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν καλὴν συμπεριφοράν, ἅτινα ἀντεγράφησαν ἐκ πρωτοτύπου κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν συνταχθέντος, ὡς δεικνύει τὸ περιεχόμενον αὐτῶν, καὶ ἅτινα, ὡς ἐτόνισεν, ἔχουσι μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, εἶπε, θίγεται εἰς τὰς σελίδας αὐτοῦ, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἑξῆς περικοπῆς· «ἀεὶ δὲ χρῶ τῇ συνήθει καὶ καθωμιλημένῃ σοι οὐ μὴν προφέρων κατὰ τὸν χύδην καὶ ἀνδραποδώδη λεών, ἀλλὰ κατὰ τὴν χρῆσιν τῶν σοφωτέρων καὶ εὐπατριδῶν, ὡς οἷόν τε καὶ μετ᾽ εὐφραδείας».

Ὁ κ. Κοτζιᾶς, ἀφ᾽ οὗ ἐξῆρε τὴν σημασίαν τοῦ κώδικος τοῦ περιέχοντος καὶ πλείστας ἄλλας ἐνδιαφερούσας πληροφορίας, ὑπεσχέθη ὅτι θὰ τὸν ἐκδώσῃ προσεχῶς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ σημειοῦνται ὅσα ἔργα ἐγράφησαν κατὰ τὰ 1928 ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ σχετίζονται μὲ τὸν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ἐπιδιωκόμενον ἐπιστημονικὸν σκοπόν. Ταῦτα ἀναφέρονται οὐ μόνον εἰς τοὺς Βυζαντινούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἡ ἐκδίδουσα Ἐπιτροπὴ παρακαλεῖ πάντα Ἕλληνα δημοσιεύοντα σχετικὰς μελέτας, ὅπως ἀποστέλλῃ ἀντίτυπον αὐτῶν πρὸς πρὸς τὸν Γεν. Γραμματέα τῆς Ἑταιρείας κ. Φ. Κουκουλὲν εἰς Ἀθήνας ὁδ. Μεθώνης, 45 [1].

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΓΛΩΣΣΑ — ΙΣΤΟΡΙΑ — ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Ἀδαμαντίου Ἀδ. Αἱ γεωγραφικαὶ περιπέτειαι τοῦ ὀνόματος Θρᾴκη - Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν. (Θρακικὰ τόμ. 1. σ. 374 - 392.)

Ἀθανασιάδου Εὐσταθ. Παραμύθια Ἄνω Ἀμισοῦ. (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 1 σ.185-201.)

» » Αἰνίγματα Σάντας (Αὐτόθι σ. 210 - 213.)

» » Ἄσματα δίστιχα Σάντας. (Αὐτόθι σ. 214 - 216.)

» » Δεισιδαιμονίαι καὶ προλήψεις Σάντας. (Αὐτόθι σ. 226.)

Ἀθανασούλα Εὐδοκ. Ἦταν καὶ δὲν ἦταν - Λαϊκὰ παραμύθια. Ἀθῆναι 1928 Σελ. 105.

Ἀθηναγόρα Μητροπολ. Παραμυθίας. Τὸ Αἰτωλικὸν ἢ Ἀνατολικὸν καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ΙΖ'. αἰῶνος. (Δελτ. Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἑταιρ. (νέα σειρὰ) τόμ. 1. σ. 129 - 134.)

» » Τὸ θράσος τῆς ἀμαθείας. Ἀπάντησις εἰς τὰς κρίσεις ἐπὶ τοῦ θεσμοῦ τῶν συγκέλλων τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Χρυσοστόμου Μ. Δημητρίου. Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 48.

Ἀλεξιάδου Κωνστ. Αἰνίγματα Ἰνεπόλεως. (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 1 σ. 207 καὶ 208.)

» » Δεισιδαιμονίαι καὶ προλήψεις Ἰνεπόλεως. (Αὐτόθι σ. 223 - 225.)

Ἄλκη Θρύλου. Στοχασμοὶ γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι καὶ ἄλλοι στοχασμοί. Ἀθῆναι 1928 Σελ. 106.

Ἀμάντου Κ. Σιναϊτικὰ μνημεῖα ἀνέκδοτα. Ἐν Ἀθήναις 1928. (Παράρτημα τῶν Ἑλληνικῶν ἀριθ. 1 Σελ. 118+ζ'.)

» » Τρεῖς ἄγνωστοι κώδικες τοῦ Χρονογράφου. (Ἑλληνικὰ τόμ. 1 σ. 44-70.)

» » Ἡ Ἀμπέτειος σχολὴ τοῦ Καΐρου. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1928 σ. 67 - 77.)

» » Ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τοῦ Ρήγα. (Ἑλληνικὰ γράμματα τόμ. Β'. σ. 159 καὶ 160.)

Ἀνδρεάδου Ἀνδρ. Ἡ στρατολογία τῶν ὑπαλλήλων καὶ τὰ Πανεπιστήμια εἰς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Ἐν Ἀθήναις 1928. σελ. 24.

Ἀνδριώτη Ν. Νικόλαος Φαρδύς, μελέτη γιὰ τὴ ζωή του καὶ τὸ ἔργο του. (Νέα Ἑστία ἔτ Β'. σ. 1022 - 1025.)

---

[1] Εἰς τὸν προσεχῆ τόμον τῆς Ἐπετηρίδος ὁ ἔφορος τῆς Βιβλιοθήκης κ. Γ. Σωτηρίου ἐπιφυλάσσεται νὰ δημοσιεύσῃ πλήρη κατάλογον τῶν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας ἀποσταλέντων ἔργων.

Ἀνδρονίκου Ἀρ. Ὁ Ἰούδας διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 181.

Ἀνωνύμου. Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Καποδίστρια. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. Β' σ. 57, 63 - 64.)

» » Τρία ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ Καραϊσκάκη. (Ἑλληνικὰ γράμματα τόμ. Β'. σ. 26 - 29.)

Ἀξιωτίδου Πέτρ. Ἡ Θάσος. Ἀθῆναι 1928. Σελ. 200.

Ἀποστολίδου Μ. Θρακιώτικα ᾄσματα καὶ τραγούδια. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 209 - 210.)

Ἀρβανιτάκη Γ. Τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου. (Δελτ. Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἑταιρ. (νέα σειρὰ) τόμ. 1 σ. 143 - 144.)

» » Κριτικὴ διαρεύνησις τῆς ἀπαντήσεως τῆς ἁγ. ἕδρας εἰς τὴν Κ.Τ.Ε. διὰ τὸ ἀκίνητον τοῦ Πάσχα. (Ἡ Διάλεξις ἔτ. Α' σ. 165 - 169.)

Ἀττικοῦ. Ἡ Σέριφος. (Νέα ἐποχὴ ἔτ. Δ'. σ. 749 - 754, 771 - 777, 795-799.)

Βάλσα Μ. Τὸ Ἰόνιο θέατρο. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. Β'. σ. 85 - 90.)

Βαφείδου Θεολ. Δημώδεις δοξασίες καὶ δεισιδαίμονες συνήθειες ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη. (Θρακικὰ τόμ. 1. σ. 189 - 197.)

Βέη Ν. Θεοδόσιος μητροπολίτης Μηδείας καὶ Σωζοπόλεως 1623 - 1636. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 43 - 49.)

» » Σημειώματα περὶ τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Χάλκης. (Αὐτόθι σ. 365 - 373.)

» » Ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς μονῆς Δαφνίου καὶ τῆς περιοχῆς αὐτῆς κατὰ τὸν ἀγῶνα (1821 - 1827.) (Δελτ. Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. Περίοδ. β'. τόμ. Δ'. σ. 74 - 98.)

Βελλιανίτη Θ. Οἱ ἱππόται τῆς Μάλτας καὶ ὁ Ἑλληνικὸς ἀγών. (Ἑλληνικὰ γράμματα τόμ. Γ'. σ. 281 - 283, 312 - 317.)

Βλαντῆ Σπ. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐν Ἑπτανήσῳ. (Δελτ. Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἑταιρ. (νέα σειρὰ) τόμ. 1 σ. 139 - 142.)

Βουτιερίδη Ἠλ. Ἡ γλῶσσα τοῦ Α. Κάλβου. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. Β'. σ.18 - 20, 42 - 46.)

Βουτσίνου Γ. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς παιδαγωγός. (Ἑρμῆς ἔτ. Θ'. τεῦχ. 312 σ. 133-135.)

Γεδεὼν Μαν. Κοσμᾶ μητροπολίτου Βιζύης ἑπτὰ ἐπιστολαὶ λόγου ἄξιαι. (Θρακικὰ τόμ. 1. 261 - 278.)

» » Ὅσα γνωστά μοι. (Αὐτόθι σ. 279 - 282.)

Γενναδίου Θεσσαλονίκης. Διάλεξις περὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν νέων χωρῶν. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1928 Σελ. 48.

Γενναδίου Ι. Δημητρίου Ὑψηλάντου ἐπιστολὴ ἀνέκδοτος. (Δελτ. Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἑταιρ. (νέα σειρὰ) τόμ. 1 σ. 135 - 138.)

Γεωργοπούλου Ἰ. Πρόγραμμα καὶ μέθοδος ἐν τῇ δημοτικῇ καὶ μέσῃ ἐκπαιδεύσει. Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 168+γ'.

Γιαννακούλια. Ἀπὸ τοὺς Θρύλλους-τ' ἅι Θανάσ' ἢ σπλιὰ - ὁ Μαρτίνης. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 218 - 220.)

Γιοφύλλη Φώτου. Τὸ φιλὶ στὴ Νεοελληνικὴ ποίηση. (Ἡ Διάλεξις ἔτ. Α'. σ. 231 - 239.)

Γυαλίστρα Στέρ. Μακεδονία· μελέτη στρατιωτικὴ - ἱστορική. Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 110.

Δεληγιάννη Γ. Καλλινίκου Γ'. Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ἐκ Ζαγορᾶς, Ἱστορικὰ σημειώματα — ἐκ τοῦ 91 κώδ. τῆς Βιβλιοθήκης Ζαγορᾶς — (Δελτ. Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἑταιρ. (νέα σειρὰ) τόμ. 1 σ. 52 - 78.)

Δένδια Μ. Ἰωακεὶμ ἐπίσκοπος Ἀμυκλῶν. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1928 σ. 112 - 121.)

Δέφνερ Μ. Ὁδοιπορικαὶ ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν δυτικὴν Κρήτην. Ἀθῆναι 1928. (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων ἀριθ. 54 Σελ. 256+ζ'.)

Δέφνερ Μ. Τοπωνυμίαι τῆς νήσου Σκύρου. (Λαογραφία 9 σ. 564 - 597.)

Δούσμανη Βίκτωρος. Ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις τῆς Μικρασιατικῆς ἐμπλοκῆς. Ἀθῆναι 1928 Σελ. 301 (μετὰ ὀκτὼ πινάκων.)

» » Ὁ συμμαχικὸς πόλεμος κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἱστορούμενος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνακοινώσεων τῶν δύο συμμαχικῶν γενικῶν στρατηγείων, τῶν διαταγῶν τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ τῶν ἡμερησίων ἀναφορῶν τῶν μεραρχιῶν. Ἀθῆναι 1928 Σελ. 244.

Δρόσου Δ. Ὁ φιλελληνισμὸς τῶν Κάτω Χωρῶν κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1928 σ. 123 - 128.)

Ἐγκυκλοπαίδεια Μεγάλη Ἑλληνικὴ τόμ. Γ'. Ἀκαδήμεια - Ἀλλοδαπή, Δ'. Ἀλλοδαπὸς - Ἀντοχή, Ε'. Ἀντοχύρωσις - Ἀσυντόνιστος, ΣΤ'. Ἀσώματος - Βελτίων Ἐν Ἀθήναις 1298.

Ἐλευθερουδάκη Κ. Ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν τόμ. Γ'. Βασ — Γκώνω, Δ', Γλα — Δω Ἐν Ἀθήναις 1928.

Ἐξαρχοπούλου Ν. Σωματολογία τοῦ παιδός. Δευτέρα ἔκδοσις ἐπηυξημένη. Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 444 + κδ'.

» » Ἡ ψυχογραφία ἐν τῷ σχολείῳ καὶ τὸ δελτίον ἀτομικότητος. (Ἐργαστήριον πειραματικῆς παιδαγωγικῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τόμ. Α'. σ. 1 - 44.)

Εὐστρατιάδου Σωφρονίου ἐπισκ. Λεοντοπόλεως. Ὁ Πατριάρχης Ἀρσένιος ὁ Αὐτωρειανός. (Ἑλληνικὰ τόμ. 1 σ. 78 - 94.)

» » Ἱστορικὰ σημειώματα. Ἁγιορειτικὸν ἡμερολόγιον 1928. (Νέα Ἑλληνικὴ Ἠὼς σ. 49 - 87.)

Εὐταξία Ἀθανασίου. Ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τὸ σύνταγμα τοῦ 1864. (Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. 1. τεῦχ. 6. σ. 406 - 412.)

Ζακυθηνοῦ Διον. Τὸ τραγούδι τῆς Διογέννητης. (Παρθενὼν ἔτ. Α'. ἀρ. 2 σελ. 46 καὶ 47.)

» » Λορέντσος Μαβίλης. (Ἑλληνικὰ γράμματα τόμ. Β'. σ. 119 - 125.)

» » Ἀνδρέας Κάλβος. (Αὐτόθι σ. 214 - 220.)

Ζήκου Ἀστερίου. Θρακιώτικα ᾄσματα καὶ τραγούδια. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 199 - 201.)

» » Ἀδριανουπολίτικα νανουρίσματα - δίστιχα. (Αὐτόθι σ. 210 - 213.)

» » Δεισιδαιμονίες καὶ βασκανίες τοῦ Ἰλντιρὶμ τῆς Ἀδριανουπόλεως. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 452 - 454.)

Ζολώτα Γ. Ἱστορία τῆς Χίου τόμ. Γ' μέρος δεύτερον Τουρκοκρατία, Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 998.

Ζωγράφου Δ. Ὁ κτηνοτροφικὸς πλοῦτος τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν. Ἀθῆναι 1928 τόμ. Α' βιβλ. Α' Σελ. 64, βιβλ. Β' Σελ. 78, βιβλ. Γ' Σελ. 80.

» » Ἐπιστολαὶ ἐξ ἁγίου ὄρους. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. ΚΑ.' τεῦχ. 244 σ. 6 καὶ 7, 245 σ. 5 καὶ 6, 249 σ. 7 καὶ 8, 250 - 51 σ. 9 - 11, 252 σ. 6 - 8.)

Ζώη Λ. Ὁ Φώσκολος ὡς στρατιώτης. (Νέα Ἑστία ἔτ. Β'. σ. 822 - 824.)

» » Τοπωνύμια Ζακύνθου. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1928 σ. 147 - 152.)

» » Ἡ πόλις Ζακύνθου. (Αἱ Μοῦσαι ἔτ. 36ον ἀρ. 813 σ. 1 - 2, 814 σ. 1,815 σ. 1 - 2, 816 σ. 1 - 2, 817 σ. 1 - 2, 818 σ. 1, 819 σ. 1 - 2, 820 σ. 1 - 2, 821 σ. 1, 822 σ. 1, 823 σ. 1 - 2.)

» » Ἡ μήτηρ τοῦ Φωσκόλου. (Αὐτόθι ἀρ. 813 σ. 3 - 4, 814 σ. 2 - 3.)

» » Ἀγαπητὸς Μιχαὴλ ἱεροκήρυξ ἐκ Κρήτης. (Ραδάμανθυς ἔτ. 13 τεὺχ. 5 σ. 5 - 6.)

Ζώη Λ. Πατριαρχικὰ γράμματα. (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΑ'. σ. 186 - 188.)

» » Ἔγγραφα Τούρκων Διοικητῶν ἑλληνιστί. (Παντογνώστης ἔτ. Ε'. ἀρ. 2 σ. 28 - 29.)

Θεοδωροπούλου Ι. Αἱ θεμελιώδεις ἔννοιαι τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλωτίνου. Ἀθῆναι 1928 Σελ. 34.

Θεοτόκη Σπ. Οἱ Θεοτόκαι περὶ Καποδίστρια. (Περιοδικὸν Δελτίον Βιβλιοθήκης Κρητικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κρήτης ἔτ. Α'. σ. 49 - 52.)

» » Περὶ Καποδιστρίου. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικὰ τοῦ ἔτους 1928, τόμ. 3 τεῦχ. 1 σ. 11 - 24.)

» » Κρητικὴ ἀποστασία τοῦ 1363. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1928 σ. 249 - 268.)

Καιροφύλλα Κ. Ὁ Γολγοθᾶς τοῦ Καποδίστρια. Ἀλεξάνδρεια 1928 Σελ. 30.

» » Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Σήφη Βλαστοῦ εἰς τὴν Κρήτην (1458). (Νέα Ἑστία ἔτ. Β'. σ. 646 - 652.)

» » Νικόλαος Βλαστὸς καὶ τὸ πρῶτον Ἑλληνικὸν τυπογραφεῖον. (Αὐτόθι σ. 796 - 799.)

» » Ὁ Ναπολέων καὶ ἡ Ἑλλάς. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1928 σ. 361 - 369.)

Καλαματιανοῦ Γ. Ὁ Ἀνδρέας Καρκαβίτσας καὶ τὸ ἔργον του. (Ἡ διάλεξις ἔτ. Α'. σ. 63 - 74.)

» » ***Γ.*** Ὁ Μανιάτικος γάμος. (Ἑλληνικὰ γράμματα τόμ. Β'. σ. 245 – 248.)

Καλαφάτη Ἐμμ. Περιγραφὴ ἱστορικοῦ ναοῦ Ὕδρας. Ἐν Πειραιεῖ 1928 Σελ. 28.

Καλιτσουνάκι Ι. Ὁ Γουλιέλμος Μύλλερ καὶ ὁ φιλελληνισμὸς ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ —Λόγος ἐντολῇ τῆς Πανεπιστημιακῆς συγκλήτου ἐκφωνηθεὶς τῇ 25ῃ Μαΐου 1928 ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου· ⟨Ἐν Ἀθήναις⟩ 1928 Σελ. 39.

» » Ἀνέκδοτα Κρητικὰ συμβόλαια ἐκ τῆς Ἐνετοκρατίας. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικὰ τοῦ ἔτους 1928 τόμ. 3 τεῦχ. 5 σ. 483-519.)

Καλογεροπούλου Δ. Ὁ βίος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀβωνοτειχίτου καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθέντα μυστήρια. (Πυθαγόρας ἔτ. 6 σ. 53 - 56.)

Καλομενοπούλου Νικοστρ. Στρατιωτικὴ ὀργάνωσις τῆς Βυζ. Αὐτοκρατορίας. (Μεγάλη στρατιωτικὴ καὶ ναυτικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία τόμ 1. σ. 273, 281, 289, 297 304, 313, 321, 331.)

» » Ὁπλισμός, στολαί, ἐξάρτησις, ἀποδοχαί. (Αὐτόθι τόμ. Β'. σ. 1, 17, 29, 37, 49, 57, 65, 73, 81, 89, 97, 105, 113, 122, 129, 130.

» » Ἐπιτελικὴ ὑπηρεσία, Ἐπιμελητεία (Αὐτόθι σ. 137, 145, 153, 161, 169, 178, 185, 201, 210, 217, 234, 241, 249 - 250.)

» » Στρατιωτικὴ ὀργάνωσις τοῦ μεταβυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀνὰ τὰς Τουρκοκρατουμένας χώρας. (Αὐτόθι. σ. 257, 265, 273, 281, 289, 298, 305, 313.)

» » Στρατιωτικὴ ὀργάνωσις τῆς Ἑλλάδος — Περίοδος Α' Ἐπανάστασις 1821 - 1827. (Αὐτόθι σ. 1, 9, 17, 25, 33.)

Καμπούρογλου Δ. Γρ. Τὰ μετόχια τῶν Ἀθηνῶν. (Χριστιανικὸν ἡμερολόγιον 1928 σ. 251 - 253.)

» » Βυρωνικὸς κύκλος. (Παρθενὼν ἔτ. Α'. σ. 75 καὶ 76, 107 καὶ 108 135 - 137.)

» » ***Δ. Γρ.*** Καθολικά, Μητροπόλεις, εὐκτήρια Ἀθηνῶν. (Παντογνώστης ἔτ. Ε'. ἀρ. 1. σ. 8 - 9.)

Κανδηλάπτου Γ. Αἰνίγματα Χαλδίας. (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 1 σ. 208 - 209.)

Κανδηλάπτου Γ. Ἄσματα δίστιχα Ἀργυροπόλεως. (Αὐτόθι σ. 216 καὶ 217.)

» » Δεισιδαιμονίαι καὶ προλήψεις Χαλδίας. (Αὐτόθι σ. 221 - 223.)

Καραβία Ἱπποκράτους. Εὐγένιος Καραβίας ὁ ἐθνομάρτυς μητροπολίτης Ἀγχιάλου. (Ἡμερολόγιον Ἰθάκης σ. 156 - 164.)

Καρακασσώνη Π. Ἱστορία τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Χίου κατὰ τὸ 1912 — μετ' εἰκόνων καὶ χαρτῶν. Ἀθῆναι 1928 Σελ. 180.

Κοντογιάννη Π. Ἱστορικαὶ διηγήσεις. Ἀθῆναι 1928. (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων ἀριθ. 52 Σελ. 84.)

» » Ἔγγραφα Δωδεκανησιακά. (Ἑλληνικὰ τόμ. 1 σ. 118 - 137.)

Κόντογλου Φ. Ταξείδια. Ἀθήνα 1928 Σελ. 137.

Κοντοῦ Χ. Καθαρισμὸς Νικοπόλεως. (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1927 - 1928 σ. 50 - 51.)

Κουγέα Σ. Ὁ Καποδίστριας ὡς Πανευρωπαϊκὴ φυσιογνωμία. (Ἑλληνικὰ γράμματα τόμ. Β'. σ. 132 - 134.)

Κουκουλὲ Φ. Ἡ μοναχὴ Θεοδούλη. Ἐν Ἀθήναις 1928. (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων ἀριθ. 55 Σελ. 88.)

» » Ἀπὸ τὴν μεσαιωνικὴν διαπόμπευσιν. (Δελτ. Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. Περίοδ. Β'. τόμ. Δ'. σ. 62 - 66.)

» » Ἀπὸ τὰ Βυζαντινὰ ἔθιμα. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1928 σ. 361 - 369.)

» » Μεσαιωνικοὶ καὶ νεοελληνικοὶ κατάδεσμοι. (Λαογραφία 9 σ. 450 - 506.)

Κουρούκλη Ε. Μιὰ Κεφαλονίτικη ἀρεσκιά. (Ἑλληνικὰ γράμματα τόμ. Γ'. σ. 309 - 311.)

» » Βικέντιος Δαμοδὸς ἕνας πνευματικός μας πρόδρομος. (Αὐτόθι σ. 324 -

Κουρτίδου Κ. Βυζαντιναὶ ἀρχαιότητες ἐν Ἀδριανουπόλει. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 38 - 42.)

» » Σύμμικτα λαογραφικὰ Ἀδριανουπολίτικα. (Αὐτόθι σ. 438 - 442.)

» » Γλωσσοδέτες, εὐχὲς καὶ κατάρες Ἀδριανουπόλεως. (Αὐτόθι τόμ. 1
» » σ. 460 - 461.)

Κούση Ε. Λεξικὸν φυτολογικὸν Τραπεζοῦντος. (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 1 σ. 97 - 120.)

Κουτσογιαννοπούλου Δ. Τραγούδια τοῦ γάμου. (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 1 σ. 181 - 184.)

Κτενᾶ Χριστοφόρου Ἀρχιμ. Τὰ γράμματα ἐν ἁγίῳ Ὄρει καὶ ἡ μεγάλη τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία. Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 120.

Κυριακίδου Στίλπ. Ὁ καπουκῖνος Robert de Dreux στὴ Θράκη στὰ 1666. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 106 - 115.)

» » Ἀρχαϊκὴ τέχνη καὶ λαϊκὰ τραγούδια. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1928 σ. 59 - 66.)

Κώνστα Π. Ὁ Τουρκικὸς στόλος κατὰ τοὺς ναυτικοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους. (Ναυτικὴ Ἐπιθεώρησις τόμ. ΙΕ'. σ. 1 - 24.)

Κωνσταντινίδη Τρ. Ἱστορικὴ συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ συγχρόνου Ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ. — Τὸ ναυτικὸν κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀπολύτου Μοναρχίας (1833 - 1843). (Ναυτικὴ ἐπιθεώρησις τόμ. 16 σελ. 28 - 55, 191 - 211.)

Κωνσταντοπούλου Κ. Ἰάκωβος ἀρχιεπίσκοπος Σηλυβρίας. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 257 - 260.

» » Κατεπάνω Καρπάθου. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος σ. 481 - 488.)

Λαμπουσιάδου Γ. Τρεῖς ἀνέκδοτοι μελέται περὶ Ἀδριανουπόλεως. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 282 - 311.)

» » Γλωσσάριο τῆς Ἀδριανουπολίτιδος διαλέκτου. (Αὐτόθι σ. 474 - 482.)

Λάσκαρη Νικ. Ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν τοῦ Νεοελληνικοῦ θεάτρου. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. ΚΑ'. τεῦχ. 247 σ. 2-4, 248,3 - 5. 249, 4 - 5 250,51 4-6, 252 3 - 4.)

Λελεδάκι Γ. Ἡ ἀρχαιολογικὴ μελέτη τῶν πόλεων τῆς Δυτικῆς Κρήτης. (Περιοδικὸν Δελτίον Βιβλιοθήκης Κρητικοῦ Φιλολογ. Συλλόγου Κρήτης σ. 97-105).

Λορεντζάτου Παν. Τὸ θέατρο στὴν Κεφαλονιά. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1928 σ. 451 - 466.)

Λουκοπούλου Δ. Πάτερ - Ἰάκωβος ὁ νέος ποῦ τελείωσε μαρτυρικὰ στὸ Διδυμότειχο τὸ 1520. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 329 - 335.)

» » Ἡ ἐν Αἰτωλίᾳ μονὴ τῆς Μυρτιᾶς. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1928 σ. 301 - 319.)

Λουκοπούλου Ν. Ἡ θρησκευτικὴ φυσιογνωμία τοῦ Αἰτωλοῦ Κοσμᾶ (1714 - 1779). (Ἑλληνικὰ γράμματα τόμ. Β' σ. 318 - 323.)

Λουλουδοπούλου Μιλτ. Λεξικὸν ὅρων Γαλλιστὶ - Ἑλληνιστί. Ἀθῆναι 1928 Σελ. 291.

Λουπάση Φρ. Ὁ Ἐμμ. Μοσχόπουλος καὶ τὰ μαγικὰ τετράγωνα. (Περιοδικὸν Δελτίον Βιβλιοθήκης Κρητικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κρήτης ἔτ. Α'. σ. 106-116.)

Μαγκριώτη Ἰωάννου. Ἤθη καὶ ἔθιμα Εὐχαρύου. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 454 - 457.)

Macri Christo. Des byznatins et des étrangers dans Constantinople au Moyen-Âge, Paris 1928 p. 118.

Μανωλάκου Γ. Μοιρολόϊ γιὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸ πόλεμο. (Λαογραφία τόμ. 9. σ. 598 - 601.)

Μαρίνη Κ. Τὰ μάγια. (Νέα Ἑστία ἔτ. Β'. σ. 930 - 931.)

Μαυρῆ Ν. Παπαδοπούλου Εὐ. Δωδεκανησιακὴ λύρα. Τόμ. πρῶτος Κασιακὴ λύρα ἤτοι δημώδης ποίησις καὶ μουσικὴ τῆς νήσου Κάσου. Πὸρτ Σαΐτ 1928 Σελ. 220+κβ'.

Μενάρδου Σίμ. Τοπωνύμια τῆς νήσου Τήνου. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικὰ τοῦ ἔτους 1928 τόμ. 3 τεῦχ. 2 σ. 151 - 159.)

» » Κωνσταντῖνος Ρόδιος. (Βυζαντινὰ καὶ Νεοελληνικὰ Χρονικὰ τόμ. 5 σ. 419 - 422.)

» » Ὁ θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1928. σ. 269 - 275.)

Μινώτου Μαριέττης. Ἑκατονταετηρὶς τοῦ Ἄστιγγος. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. ΚΑ'. τεῦχ. 248 σ. 7 - 8.)

Μισταρδῆ Γάσπαρη. Ἡ οἰκονομία τῆς Μακεδονίας—Μέρος πρῶτον Ἀθῆναι 1928 Σελ. 160. (Ἑλληνικὴ Ἑταιρεία ἐπιστημονικῶν μελετῶν ἀριθ. 4.)

Μιχαηλίδου Μ. Νουάρου. Δημοτικὰ τραγούδια Καρπάθου. Ἀθῆναι 1928 Σελ. 339.

Μοάτσου Δώρας. Ὁ Ἑλληνικὸς στίχος ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ὡς σήμερα. (Ἀναγέννηση χρονιὰ Β'. σ. 204 - 213, 265 - 273, 303 - 311.)

Μοσχοπούλου Μ. Σύμμικτα λαογραφικὰ ἐκ Μουσταφᾶ Πασᾶ. (Θρακικὰ τόμ. 1 σελ. 436 - 438.)

Μουστάκα Δ. Ὁ ἅγιος Νικόλαος εἰς τὰ Σόρα (Ἄνδρου). (Πολιτεία 21 Ὀκτωβρίου 1928 ἀριθ. 36?6.)

Μπουσίου Γ. Α. Ἡ θέσις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Λωζάνης. (Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. 1 σ. 243 - 245, 327 - 333, 399 - 405.)

Μυστακίδου Β. Α. Ἰωάννου Ζυγομαλᾶ μεγάλου ἑρμηνευτοῦ τῶν θείων γραφῶν λόγος ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ Κωνσταντινουπόλεως, Σελ. 42 (Ἰδιαίτερον ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ 6ου τόμ. τῆς Θεολογίας).

Νίδερ Κ. Ἡ ἐκστρατεία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. (Μεγάλη στρατιωτικὴ καὶ ναυτικὴ ἐγκυκλοπαιδεία τόμ. Β'. σ. 3 - 8, 19 - 24, 31 - 34, 39 - 43, 51 - 54, 59 - 61, 67 - 69, 75 - 77, 83 - 85, 91 - 93, 99 - 101, 107 - 109, 115 - 117, 123 - 125, 131 - 134, 139 - 141, 147 - 149, 155 - 157, 163 - 165, 171 - 172, 179 - 180 187 - 188, 203 - 204.)

Νικαρούση Α. Ἔγγραφα καὶ σημειώματα περὶ τοῦ ἐν Ζαγορᾷ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦ παρ' αὐτὸν σχολείου. (Δελτ. Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἑταιρ. (νέα σειρὰ) τόμ. 1 σ. 149 - 156.)

† ***Ξανθουδίδου Στεφ.*** Βιτζέντζου Κορνάρου Ἐρωτόκριτος — Μικρὰ ἔκδοσις μετ' εἰσαγωγῆς καὶ λεξιλογίου. Ἀθῆναι 1928. (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων ἀριθ. 53 Σελ. 412.)

» » Διορθώσεις καὶ ἑρμηνεῖαι εἰς Διήγησιν παιδιόφραστον τῶν τετραπόδων ζῴων. (Βυζαντινὰ καὶ Νεοελληνικὰ χρονικὰ τόμ. 5 σ. 348-369.)

Οἰκονομίδου Δ. Γαμήλια ἔθιμα. (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 1 σ. 121 - 180.)

Oeconomos Lysimaque. Essai sur la vie du Comte Capodistrias, depuis son depart de Russie en Aout 1822 jusqu'à son arrivée en Grèce en Janvier 1828. Editions «Occitania» E. E. Guitard, editeurs Toulouse — Paris p. 100.

Παΐζη Ἀλεξ. Τὸ ναυτικὸν τῆς Ἰθάκης ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον. (Ἡμερολόγιον Ἰθάκης 1928 σ. 72 - 99.)

Παλαιολόγου Γ. Σκέψεις τινὲς περὶ ὀργανώσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 151+ιβ'.

Παπαδάκι Ν. Βιβλιογραφία παλαιοῦ χειρογράφου βιβλίου. (Περιοδικὸν Δελτίον Βιβλιοθήκης Κρητικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κρήτης ἔτ. Α'. σ. 86 - 96.)

Παπαδημητρίου Κ. Μελῳδικαὶ ἀσκήσεις Βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 88.

Π.[απαδοπούλου] Α. Α. Δεισιδαιμονίαι καὶ προλήψεις Κερασοῦντος. (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 1 σ. 218 - 221.)

» » Ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1928 σ. 179 - 196.)

» » Τὰ βασιλικὰ συνοικέσια τοῦ Βυζαντίου. (Ἡ Διάλεξις ἔτ. Α'. σ. 97 - 105.)

» » Ὁ Πόντος διὰ τῶν αἰώνων. (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 1 σ. 7 - 46.)

» » Γλωσσικαὶ καὶ ἑρμηνευτικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὰ παραμύθια ἄνω Ἀμισοῦ. (Αὐτόθι σ. 201 - 206.)

Παπαδοπούλου Νικολ. Κληρικοὶ πολιτικοὶ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. (Χριστιανικὸν ἡμερολόγιον 1928 σ. 254 - 276.)

Παπαδοπούλου Σάββα. Γάμος στὴν Κερασοῦντα — τὸ προξενειό. (Ἑλληνικὰ γράμματα τόμ. Γ'. σ. 176 - 179.)

Παπαδοπούλου Χρυσοστόμου Μητροπ. Ἀθηνῶν. Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος — ὁ Ἀθηνῶν Γερμανὸς Καλλιγᾶς. (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΑ'. σ. 65 - 70.)

» » Ὁ Ἀθηνῶν Μισαὴλ Ἀποστολίδης. (Αὐτόθι σ. 119 - 121.)

» » Ὁ Σπυρίδων Τρικούπης καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. (Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. 1 σελ. 28 - 31.)

» » Αἱ πρῶται νομοθετικαὶ διατάξεις περὶ φοιτητῶν καὶ καθηγητῶν (306 - 337 μ. Χ.) (Φοιτητικὸν Ἡμερολόγιον. ἔτ. Β', σ. 11 - 13.)

Παπαϊωαννίδου Κ. Ἔθιμα Σωζοπόλεως τῆς βορείου Θράκης. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 457 - 460.)

Παπακυριακοῦ Σωφρ. Ἰδιόχειροι σημειώσεις τοῦ ἐπισκόπου Ἡσαΐου καί τινος ἀναγνώστου τῆς μονῆς ἁγ. Θεοδώρων. (Δελτ. Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἑταιρ. (νέα σειρὰ) τόμ. 1 σ. 146 - 148.)

Παπακωνσταντίνου Θ. Πῶς πομπεύουν οἱ λαοί. (Ἑλληνικὰ γράμματα τόμ. Γ' σ. 454 - 57, 525 - 28.)

Παπανδρέου Γεωργ. Ἱστορία τῶν Καλαβρύτων. Ἀθῆναι 1928 Σελ. 336.

Παπαχαρίση Ἀθ. Ὁ Κοραῆς καὶ ὁ Καποδίστριας ὡς ἐθνικοὶ παιδαγωγοί. (Νέα Ἑστία ἔτ. Β'. σ. 736 - 742, 789 - 794.)

Παπαχριστοδούλου Μόσχου. Θρακιώτικα ᾄσματα καὶ τραγούδια. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 201 - 205.)

Παπαχριστοδούλου Πολυδ. Παροιμίες καὶ παροιμιώδεις φράσεις Σαράντα Ἐκκλησιῶν Ἀν. Θράκης. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 141 - 188.)

» » Δυὸ τραγούδια τῶν ἀναστενάρηδων τῆς Ἀν. Θράκης ἀπὸ τὶς Διονυσιακές τους τελετές. (Αὐτόθι σ. 206 - 208.)

» » Κάτα, λιοντάρ' κι' ἄθρωπος. (Αὐτόθι σ. 216 καὶ 217.)

» » Δεισιδαιμονίες Σαράντα Ἐκκλησιῶν. (Αὐτόθι τόμ. 1 σ. 147 - 452.)

» » Γλωσσάριο ἀπὸ τὴ Σαρανταεκκλησιώτικη γλῶσσα. (Αὐτόθι σ. 223 - 237 καὶ 461 - 474.)

Παπούλια Δ. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν Ἑλλήνων νομικῶν ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ δικαίου. Διάλεξις γενομένη ἐν τῷ πρώτῳ συνεδρίῳ τῶν Ἑλληνικῶν δικηγορικῶν συλλόγων. Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 31.

Παράσχου Κ. Τὸ πατριωτικὸ ἰδανικὸ τοῦ Βαλαωρίτη. (Ἀναγέννηση χρονιὰ Β'. σ. 359 - 365.)

Παρχαρίδου Ἀθ. Ἄσματα καὶ δίστιχα Ποντικά. (Λαογραφία 9 σ. 601 - 609.)

Πασαγιάννη Κ. Μανιάτικα μοιρολόγια καὶ τραγούδια. Ἐν Ἀθήναις 1928. (Ἱστορικὴ καὶ λαογραφικὴ βιβλιοθήκη ἀρ. 3 Σελ. 191+θ'.)

Πασχάλη Δ. Θεόφιλος Καΐρης. Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 266.

» » Εὐανθία Καΐρη 1799 - 1866. Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 39.

» » Εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἀρδαμερίου Διονυσίου καὶ τῶν μητροπολιτῶν Βάρνης Ζαχαρίου καὶ Φιλοθέου. Ἀθήνησι 1928 Σελ. 8.

» » Οἱ δέκα λόγοι τοῦ Διγενοῦς Ἀκρίτου — πεζὴ διασκευή. (Λαογραφία 9 σ. 305 - 440.)

» » Ἡ ἐν Κορθίῳ τῆς Ἄνδρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας σχολὴ τῆς ἁγίας Τριάδος. Σελ. 20. (Ἰδιαίτ. ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Α' τόμ. (νέας σειρᾶς) τοῦ Δελτ. τῆς Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἑταιρ.)

Παυλίνη Εὐαγγ. Ἱστορία τῆς γυμναστικῆς. Ἀθῆναι 1928 Σελ. 428.

Πιπινέλη Τ. Πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐν Παρισίοις 1928 Σελ. 220.

Πολίτου Ἀθ. Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ νεωτέρα Αἴγυπτος. Ἀλεξάνδρεια 1928 Σελ. 465.)

Πολύζου Γ. Τὸ Κομπότι καὶ ὁ Σκουφᾶς. (Νέα ἐποχὴ ἔτ. Δ'. σ. 800 - 803, 826 - 829.)

Προκοπίου Σ. Α. Ἕλλην εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ Ἰσλάμ. Ἀθῆναι 1928 Σελ. 103+δ'.

Πρωτοψάλτη Μ. Οἱ χοροὶ τῆς Καρπάθου. (Ἑλληνικὰ γράμματα τόμ. Β'. σ. 135 - 140.)

» » Ἀλφαβητάρια — Ἀνέκδοτο Καρπαθιακὸ ἀλφάβητο τῆς ἀγάπης. — (Αὐτόθι σ. 371 - 375.)

Ραδοπούλου Ράδου. Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Ἀλεξανδρείας (1830 - 1927). Ἀλεξάνδρεια 1928 Σελ. 118.

Ράδου Κ. Ὁ Ἄστιγξ καὶ τὸ ἔργον του ἐν Ἑλλάδι. Σελ. 87, Ἀθῆναι 1928 (Ναυτικὴ Ἐπιθεώρησις.)

» » Βυζαντιακὰ σκιαγραφήματα. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος. (Ἰδιαίτ. ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Α'. τόμ. (νέας σειρᾶς) τοῦ Δελτ. τῆς Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἑταιρ.)

Ραφτοπούλου Ἀνδρ. Ἡ παιδεία ἐν Ἰθάκῃ κατὰ τὸ ἔτος 1859. (Ἡμερολόγιον Ἰθάκης 1928 σ. 42 - 47.)

Σακελλαριάδη Χ. Μοιρολόγια Γορτυνίας. ('Ελληνικά γράμματα τόμ. Β'. σ. 221 - 223.)
» » Δημοτικά τραγούδια Γορτυνίας. (Αὐτόθι σ. 300 - 302.)
» » Δημοτικά τραγούδια Γορτυνίας. (Αὐτόθι τόμ. Γ'. σ. 264.)
Σακελλαρίου - Πιλάτου 'Αλεξ. Τὸ πυροβολικὸν κατά τὴν δύσιν τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν αὐτοκρατορίας. 'Αθῆναι 1928 Σελ. 110+Ϛ'.
Σαραντῆ - (Σταμούλη) 'Ελπινίκης. 'Από τὰ Θρακικὰ ἔθιμα. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 127-140.)
» » Θρακιώτικα ᾄσματα καὶ τραγούδια. (Αὐτόθι σ. 208 καὶ 209.)
» » Ἡ Δάφνη καὶ τὸ βασιλόπουλο. (Αὐτόθι σ. 214 - 216.)
» » Σύμμικτα λαογραφικά. (Αὐτόθι σ. 403 - 436.)
» » 'Αγιβασιλιάτικα κάλαντα τῆς Θράκης. (Αὐτόθι σ. 442 - 446)
» » Δημοτικὰ τραγούδια Θρᾴκης. ('Ελληνὶς ἔτ. Η'.σ. 82 - 84.)
Σαρρῆ Ι. Τὰ τοπωνύμια τῆς 'Αττικῆς. ('Αθηνᾶς τόμ. 40 σ. 117 - 160.)
Σιγάλα 'Αντ. 'Επιστολὴ Παύλου Νεστερὼφ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Σύρου. ('Ελληνικὰ τόμ. 1 σ. 138 - 143.).
Σιδέρη Γιάννη. 'Ο 'Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς. ('Αναγέννηση χρονιὰ Β'. 318 - 326.)
Σκαλισιάνου Χαραλ. Σύγχρονος γενικὴ διδακτική. 'Εν 'Αθήναις 1928 Σελ. 126.
Σκένδερη Κ. 'Ιστορία τῆς ἀρχαίας καὶ συγχρόνου Μοσχοπόλεως ἔκδ. Β'. 'Εν 'Αθήναις 1928 Σελ. 135.
[Σκορδέλη Βλ.] Τὰ πρακτικὰ τῆς σχολῆς Στενημάχου - 1851 Σεπτεμβρίου 1. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 350 - 356.)
Σουμελίδου Γ. 'Ακριτικὰ ᾄσματα. ('Αρχεῖον Πόντου τόμ. 1 σ. 47 - 96.)
Σπηλιωτοπούλου 'Αντ. Ἡ δημώδης ποίησις τῶν βαλκανικῶν λαῶν καὶ ἡ συγγένεια αὐτῆς πρὸς τὴν 'Ελληνικήν. ('Η Διάλεξις ἔτ. Α'. σ. 106 - 125.)
Σταμούλη 'Αναστ. Τοπωνυμικὰ Θράκης. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 395 - 402.)
Σταυροπούλου Γ. Ἡ Κύπρος καὶ ἡ δημοτικὴ ποίησις. (Παντογνώστης ἔτ. Ε'. σ. 44 - 46, 60 - 62.)
Στεφανίδου Μιχ. Δημώδη φυσιογνωστικά. (Λαογραφία 9 σ. 441 - 449.)
» » Φυσιογνωστικὴ Μυθολογία. ('Ημερολόγιον τῆς μεγάλης 'Ελλάδος 1928 σ. 331 - 337.)
Συκουτρῆ Ι. 'Ημεῖς καὶ οἱ 'Αρχαῖοι. 'Εν 'Αθήναις 1928 Σελ. 268.
Σώκου Νικ. Γ. Ἡ μνήμη καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς διανοίας διὰ τῆς μνημονικῆς ἐργασίας. ('Ερμῆς ἔτ. Θ'. σ. 3 - 4, 20 - 21, 36 - 37, 50 - 51.)
Σωτηρίου Γ. Τὸ ἔνδυμα τῶν κληρικῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας. (Φοιτητικὸν 'Ημερολόγιον ἔτος Β'. (1928) σ. 37 - 39.)
Τάση Κ. Λεξικὸν 'Ελληνοαλβανικόν. 'Εν 'Αθήναις 1928. Σελ. 272.
Τασούλη Ι. Κατάλογος τῶν 'Ελληνικῶν νομισμάτων ἀπὸ Κυβερνήτου μέχρι σήμερον. (Δελτ. 'Ιστορ. 'Εθνολ. 'Εταιρ. (νέα σειρὰ) (τόμ. 1 σ. 41 - 51.)
Τατάκη Β. Γύρω ἀπὸ μιὰ Βυζαντινὴ ἐλεγεία. ('Ελληνικὰ γράμματα τόμ. Β'. σ. 450 - 452.)
Τζαρτζάνου 'Αχιλλ. Νεοελληνικὴ σύνταξις ἤτοι συντακτικὸν τῆς νέας 'Ελληνικῆς γλώσσης (δημοτικῆς καὶ κοινῆς ὁμιλουμένης.) 'Εν 'Αθήναις 1928 Σελ. 343+ιε'.
Τζιάτζιου Εὐ. Τραγούδια τῶν Σαρακατσαναίων. 'Εν 'Αθήναις 1928. ('Ιστορικὴ καὶ λαογραφικὴ βιβλιοθήκη ἀρ. 4 Σελ. 112+η'.)
Τιμοθέου ἐπισκόπ. 'Ιορδάνου. Ἡ Παναγία τοῦ Σινᾶ. (Πάνταινος τόμ. Κ'. σ. 567 - 570.)
Τουλιάτου Δ. Ἡ διῶρυξ τοῦ Σουὲζ διὰ μέσου τῶν αἰώνων. (Παρθενὼν ἔτ. Α' σ. 184 - 186.)
Τριανταφυλλίδου Μ. Ἡ γενικὴ τῶν ὑποκοριστικῶν σὲ -άκι καὶ τὸ νεοελληνικὸ κλιτικὸ σύστημα. (Βυζαντινὰ καὶ Νεοελληνικὰ Χρονικὰ τόμ. 5 σ. 273 - 306.)

Τριανταφυλλίδου Μ. 'Ο τονισμὸς τῆς γενικῆς τῶν προπαροξυτόνων ἀρσενικῶν σὲ -ος καὶ οὐδετέρων σὲ -ο. (Αὐτόθι σ. 307 - 322.)
Τσαβέα Τάκη. 'Αρχαῖαι καὶ νεώτεραι πόλεις ἐν 'Ιθάκῃ. ('Ημερολόγιον 'Ιθάκης 1928 σ. 151 - 155.)
Τωμαδάκι Ν. Κρητικὰ λαογραφικά. (Περιοδικὸν Δελτίον Βιβλιοθήκης Κρητικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κρήτης ἔτ. Α'. σ. 31 - 48.)
» » Τὸ Χρυσόβουλλον τῶν Κομνηνῶν. (Αὐτόθι σ. 65 - 85.)
Φαλτάϊτς Κ. Οἱ πλανόδιοι 'Ηπειρῶται τεχνῖται καὶ ἡ ἐθνική μας ὑπόθεσις. 'Εν 'Αθήναις 1928 Σελ. 31.
» » Ποῖοι ἀγνοοῦν τὸν Αἰτωλὸ Κοσμᾶ. ('Ελληνικὰ γράμματα τόμ. Β'.
Φαρμακίδου Ξενοφ. Κυπριακαὶ ἐπῳδαί. (Λαογραφία 9 σ. 609 - 612.)
Φιλαδελφέως 'Αλεξ. Νικόπολις. 'Αθῆναι 1928 Σελ. 48.
Φιλήντα Μ. 'Από τὴ γλῶσσα τῆς Θράκης. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 221 - 223.)
Φουρίκη Π. Παρατηρήσεις εἰς τὰ τοπωνυμικὰ τῶν Χρονικῶν τοῦ Μορέως — Μάνη — ('Αθηνᾶς τόμ. 40 σ. 26 - 59.)
» » Τὰ καλαμαροχτάποδα. ('Ελληνικὰ γράμματα τομ. Β'. σ. 9 - 13, 81 - 83.)
» » Γάμοι καὶ γαμήλια σύμβολα παρὰ τοῖς 'Αλβανοφώνοις τῆς Σαλαμῖνος. (Λαογραφία 9 σ. 507 - 563.)
σ. 427 - 429.)
Φτιαρᾶ Γ. Η. 'Ηλίας Μηνιάτης 1669 - 1714. ('Ελληνικὰ γράμματα τόμ. Γ'. σ. 353 - 60.)
Φωκᾶ Δημητρίου. ῎Αστιγξ. (Πολιτικὴ 'Επιθεώρησις ἔτ. 1. σ. 263 - 273.)
Χαλιόρη Ν. Ἡ μονὴ τοῦ Προφήτου 'Ηλιοὺ ἡ ἐκτισμένη ἐν τῷ ὁμωνύμῳ βουνῷ τῆς νήσου Ὕδρας. 'Εν Πειραιεῖ 1928. Σελ. 68.
Χαριτωνίδου Χαρίτωνος. Διορθωτικὰ εἰς τοὺς Αἰσωπείους μύθους σελ. 31. ('Ιδιαίτερον ἀπόσπασμα ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς 'Επετηρίδος τῆς Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τόμ. 1 (1928).
» » Σύμμικτα κριτικά. ('Επιστημονικὴ 'Επετηρὶς τῆς Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. 1 (1928) σ. 35 - 111.)
Χατζηπαναγιώτου Δ. Χαλβασάββατο. (Θρακικὰ τόμ. 1 Σελ. 197 καὶ 198.)
» » Θρακιώτικα ᾄσματα καὶ τραγούδια. (Αὐτόθι σ. 205 καὶ 206.)
Χατζιδάκη 'Ιωσ. Ἡ ἱστορία τῆς νήσου Μήλου. 'Εν 'Αθήναις 1927 Σελ. 369+δ'.
Χατζιδάκι Γ. Αἱ τοπωνυμίαι τοῦ χωρίου Μύρθιο. (Περιοδικὸν Δελτίον Βιβλιοθήκης Κρητικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κρήτης ἔτ. Α' σ. 3 - 7.)
» » Γλωσσικὰ καὶ ἱστορικὰ — Σαμάρι—γαμματίζω—ομαι, φιλέλλην. ('Αθηνᾶς τόμ. 40 σ. 11 - 19.)
Ψάλτη Νικήτα. Λεσβιακὴ λαογραφία. Τοὺ τσ'ιρέλλη. (Λεσβιακὰ φύλλα χρονιὰ Α'. σ. 78 - 89.)

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

'Αλεξανδρίδου 'Ηλ. «Πρόεδρος» «Τὸν τόπον ἐπέχων». ('Ορθοδοξία ἔτ. Γ' σ. 74 - 79, 226 - 230, 285 - 291, 396 - 397.)
'Ανδρεάδου Γ. 'Ο ἀκάθιστος ὕμνος καὶ αἱ τρεῖς πρῶται πολιορκίαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς τόμ. 12 σ. 74 - 77, 85 - 91.)
'Αντωνιάδου Β. 'Ανθρωπολογικὰ ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης. ('Ορθοδοξία ἔτ. Γ'. σ. 38-43.)
» » 'Εξηγητικὸν σημείωμα. (Αὐτόθι σ. 317 - 320.)

'Ανωνύμου. 'Επίτομος ἐκκλησιαστικὴ 'Ιστορία. ('Ανάπλασις τόμ. ΜΑ'. σ. 7-13, 26-28, 42-44, 61-63, 83-85, 98-100 102-104, 117-119, 131-132, 155-156, 176-179, 198-201, 211-212, 242-244, 259-261, 275-276, 285-288, 301-303, 317-321, 333-336, 350-352, 365-368, 385-387, 399-402, 413-416, 433-436, 445-448, 463-466, 481-484, 496-499, 509-512, 529-532, 541-545, 560-564, 573-576, 592-595, 645-649, 664-667, 685-688, 723-726, 753-756.)

» » Σελίδες ἐκ τῆς 'Ιστορίας τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος. (Αὐτόθι σ. 119-121, 131-132, 155-156, 176-178, 198-202, 211, 212, 242-245, 259-260, 275-276.)

» » Τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης. ('Ανάπλασις τόμ. ΜΑ'. σ. 241-242, 257-258, 273-274.)

» » Σιναϊτικά. (Ν. Σιὼν τόμ. 23 σ. 58-61, 635-637.)

» » Τὰ Χριστούγεννα καὶ Θεοφάνια ἄλλοτε ἐν Αἰγύπτῳ. (Πάνταινος τόμ. Κ'. σ. 22-24.)

Βαφείδου Φιλαρετ. Μητροπ. Διδυμοτείχου. 'Εκκλησιαστικὴ 'Ιστορία τόμ. Γ'. Μέρ. Β'. 'Από τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ'. αἰῶνος (1700) μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν (1908.) 'Εν 'Αλεξανδρείᾳ 1928 Σελ. 863+κστ'.

Γ-Σ. Κατάλογος τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κων/πόλεως κατὰ τὸν ΙΖ'. αἰῶνα. ('Ορθοδοξία ἔτ. Γ' σ. 231-237.)

Γαϊτάνου Γεωργ. Λόγοι καὶ μελέται. 'Εν 'Αθήναις 1928 Σελ. 78.

Γενναδίου Ἡλιουπόλεως. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Μαυροβουνίου. ('Ορθοδοξία ἔτ. Γ'. σ. 238-242.)

Γερμανοῦ μητροπολίτου Σάρδεων καὶ Πισιδίας. 'Ιστορικὴ μελέτη περὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν Σάρδεων καὶ τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς. ('Ορθοδοξία ἔτ. Γ'. σ. 159-173, 217-225, 274-284, 305-317, 356-369.)

Δεληγιάννη Γ. Καλλινίκου Γ' Πατριάρχου ΚΠ. ἐπιστολαὶ καὶ ἄλλα ἔγγραφα. (Θεολογία τόμ. 6 σ. 61-64, 162-165.)

Δημητρίου Χρυσοστόμου 'Αρχιμ. 'Απάντησις εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Παραμυθίας καὶ Πάργας κ. 'Αθηναγόρα γενομένην ἐπὶ τοῦ συγγράμματος οἱ ἐξωκατάκοιλοι ἄρχοντες τῆς ἐν Κων/πόλει μεγάλης τοῦ Χριστοῦ 'Εκκλησίας ἐν 'Αθήναις 1927 κριτικήν. 'Εν 'Αθήναις 1928 Σελ. 20.

» » Κρίσεις ἐπὶ τοῦ θεσμοῦ τῶν Συγκέλλων. 'Εν 'Αθήναις 1928 Σελ. 30.

Διονυσιάτου Χρυσοστόμ. 'Ερμηνευτικά. (Θεολογία τόμ. 6 σ. 36-43.)

Δυοβουνιώτου Κ. Αἱ ἀνέκδοτοι κατηχήσεις τοῦ Μητροπολίτου 'Αθηνῶν Μιχαὴλ 'Ακομινάτου. ('Ακαδημίας 'Αθηνῶν Πρακτικὰ τοῦ ἔτους 1928 τόμ. 3 τεῦχ. 4 σ. 296-315.)

Ζώτου 'Αλεξάνδρου 'Επισκ. Τραχείας. 'Η ἱστορία τῆς 'Αρμενικῆς ἐκκλησίας. ('Ορθοδοξία ἔτ. Γ'. σ. 85-90, 132-138.)

Θέμελη ἀρχιεπ. 'Ιορδάνου. Αἱ γυναῖκες τῆς ἁγίας γραφῆς. ('Εκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 27 σ. 54-68 καὶ 207-224.)

» » » Πῶς ἔβλεπεν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος τοὺς ἁγίους τόπους. (Ν. Σιὼν τόμ. 23 σ. 3-26 καὶ 65-82.)

» » » 'Η αὐθεντικότης τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τοῦ παναγίου τάφου. (Αὐτόθι σ. 129-144, 193-209, καὶ 256-273.)

» » » 'Ο ναὸς τῆς ἀναστάσεως ἐπὶ μεγάλου Κωνσταντίνου. (Αὐτόθι σ. 338-345, 402-419, 449-405, 513-529.)

Θέμελη ἀρχιεπ. 'Ιορδάνου. 'Η εὕρεσις τοῦ Σταυροῦ. (Αὐτόθι σ. 578-593.)

Κακογιάννη 'Αρσ. 'Η βασίλισσα τοῦ Σαββᾶ. ('Εκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 27 σ. 98-113.)

» » 'Ημερολογιακά. ('Ανάπλασις ἔτ. ΜΑ'. σ. 36-37, 49-51, 76-77, 125-126, 140-141, 184-186.)

» » Σημείωμα περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῆς Αἰθιοπίας. (Πάνταινος τόμ. Κ'. σ. 545-548, 565-567, 595-598.)

Καλλινίκου Κωνστ. Εἰσαγωγὴ εἰς τὸν ἱερὸν Ψαλτῆρα. ('Εκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 27 σ. 69-97, 145-184.)

Καλλίστου 'Αρχιμανδρίτου. Οἱ ἅγιοι τόποι ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Σουλτάνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. (Ν. Σιὼν τόμ. 23 σ. 49-57 καὶ 107-113.)

» » Οἱ ἀγῶνες τῶν πατριαρχῶν καὶ τῆς ἀδελφότητος κατὰ τὸν ΙϚ' καὶ ΙΖ' αἰῶνα. (Αὐτόθι σ. 170-179, 210-225, 291-313, 346-356, 420-436, 546-564 καὶ 611-628.)

Καρπαθίου 'Εμμ. 'Αρχιμ. 'Εκκλησιαστικαὶ σχέσεις 'Ελλήνων καὶ Βουλγάρων κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχήν. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς τόμ. 12 σ. 180-185, 213-223.)

Καστανᾶ Θεοδ. 'Ελλήνων πατέρων τῆς ἐκκλησίας ἐκλεκταὶ περικοπαὶ ἐκδιδόμεναι μετὰ εἰσαγωγικῶν καὶ ἑρμηνευτικῶν σημειώσεων καὶ πινάκων πρὸς εὕρεσιν διαφόρων θεμάτων. 'Εν Πειραιεῖ 1928 Σελ. 280+η'.

Κονιδάρη Γερασίμου. 'Ο θεσμὸς καὶ ὁ καταρτισμὸς τῆς συνόδου τῆς αὐτοκεφάλου ἐκκλησίας τῆς 'Ελλάδος. (Ν. Σιὼν τόμ. 23 σ. 627-634.)

Κουρίλα Εὐλογίου. 'Αλέξανδρος ὁ Λυκοῦργος. (Θεολογία τόμ. 6 σελ. 65-80.)

Λαμπρινίδου Κυρίλλου. Αἱ προσηλυτιστικαὶ ἐνέργειαι τῶν καθολικῶν ἐν 'Αβησσυνίᾳ. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς τόμ. 12 σ. 160-173, 232-243.)

Λαυριώτου Σπυρ. "Εγγραφα περὶ τῆς Σκήτης τοῦ τιμίου Προδρόμου Μ. Λαύρας ἁγίου "Ορους. (Θεολογία τόμ. 6 σ. 44-60, 142-161.)

» » 'Αλφαβηταλφάβητος Μελετίου τοῦ ὁμολογητοῦ. 'Εν ἁγίῳ "Ορει 1928 Σελ. 640.

Λούβαρι Ν. 'Η θρησκεία ἀπὸ ἀξιολογικῆς ἀπόψεως. ⟨'Εν 'Αθήναις⟩ 1928 Σελ. 18.

» » Νίτσε ὁ προφήτης μιᾶς νέας θρησκείας. 'Αθῆναι 1928 Σελ. 72.

» » 'Η θρησκεία τοῦ Βάγνερ. 'Αθῆναι 1928 Σελ. 80.

Μαζαράκη Γερασίμου. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. ('Εκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 27 σ. 9-53, 185-206.)

Ματθοπούλου Εὐσεβ. 'Ερμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν τοῦ 'Αποστόλου Παύλου. 'Αθῆναι 1928 Σελ. 319.

Μιχαηλίδου Εὐγενίου. 'Η ἐκκλησία τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἐν 'Αλεξανδρείᾳ. ('Εκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 27 σ. 114-430.)

» » Χρονικὰ Εὐτυχίου 'Αλεξανδρείας. (Αὐτόθι σ. 131-134 καὶ 273-277.)

» » "Ιμπν Μπατοῦτα. (1302-1378 μ.Χ.) (Αὐτόθι σ. 136-138.)

» » Δημήτριος Μοσχονᾶς. (Αὐτόθι σ. 278-280.)

» » 'Αλῆ πασσᾶ Μοπάραν. (Αὐτόθι σ. 281-282.)

Μόσχου Θεοδ. 'Ο Σιωνισμὸς ὑπὸ "Ελληνος Χριστιανοῦ Σιωνιστοῦ. 'Εν 'Αθήναις 1928 Σελ.

Μπαλάνου Δημ. Πῶς παρηγοροῦν τοὺς πενθοῦντας οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας. 'Αθῆναι 1928 Σελ. 32.

Μπρατσιώτου Παν. Αἱ ᾠδαὶ τῶν ἀναβαθμῶν τοῦ Ψαλτηρίου. Εἰσαγωγὴ καὶ 'Ερμηνεία μετὰ παραφράσεως. 'Εν 'Αθήναις 1928 Σελ. 127.

» » 'Η κοινωνιολογικὴ σημασία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. (Θεολογία τόμ. 6 σ. 21-35,130-141.)

Μπρατσιώτου Παν. Ἡ μετάφρασις τῶν Ο'. Ἡ σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ μάλιστα τὴν Ἑλληνικήν. (Ἐκκλησία ἔτ. Ϛ'. σ. 145 - 147.)

Νικολάου Μητροπολίτου Ἑρμουπόλεως. Ἡ Θεία λατρεία. (Πάνταινος τόμ. Κ', σ. 39 - 42, 49 - 52, 73 - 76, 89 - 92, 105 - 108, 121 - 123, 137 - 139, 153 - 155, 169 - 172, 185 - 188, 204 - 206, 235 - 239, 249 - 252.)

Παπαδοπούλου Α. Α. Λειτουργικοὶ ὅροι. (Ἀθηνᾶς τόμ. 40 σ. 60 - 87.)

Παπαδοπούλου Χρυσοστ. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν. Ἡ κοινωνιολογικὴ σημασία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 29.

» » Ἀποκατάστασις τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας Κύπρου κατὰ τὸν ιϛ' αἰῶνα. (Θεολογία τόμ. 6 σελ. 5 - 20.)

» » Κατάστασις τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας Κύπρου κατὰ τὸν ιζ'. αἰῶνα. (Αὐτόθι σ. 97 - 129.)

» » Ἡ ἐκκλησία Ἀθηνῶν. Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 116. (Ἀναδημοσιεύεται μετά τινων προσθηκῶν ἐκ τῆς Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας τόμ. 2 σ. 177 - 189.)

» » Ἡ φύσις τῆς ἐκκλησίας. (Χριστιανικὸν ἡμερολόγιον 1928 σ. 186 - 197.)

» » Φύσις καὶ χαρακτὴρ τῆς Οὐνίας. (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΑ' σ. 113 - 116, 129 - 131, 149 - 155, 169 - 176, 193 - 197, 212 - 226.)

Παπαμιχαὴλ Γρ. Ἀπολογητικὴ τεῦχος πρῶτον. Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 206.

Πολάκη Παρθενίου. Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος ἀρχιεπίσκοπος Σύρου καὶ Τήνου. (Ν. Σιὼν τόμ. 23 σ. 41 - 48 καὶ 114 - 120.)

Σακελλαρίου Ἀργ. Πρέπει νὰ διδάσκεται ἡ παλαιὰ Διαθήκη; Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 122.

Σιδερίδου Ξενοφ. Μιχαὴλ Ψελλοῦ λόγος ἐπὶ τῷ ἐν Βλαχέρναις γεγονότι θαύματι. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1928 Σελ. 24.

Τιμοθέου Ἐπισκ. Ἰορδάνου. Τὸ τίμιον ξύλον. (Πάνταινος τόμ. Κ'. σ. 161 - 164, 355 - 356.)

Τρεμπέλα Παναγ. Ὁ χιλιασμός. Ἀναίρεσις τῶν Ἀντιχρίστων διδασκαλιῶν τῶν χιλιαστῶν. Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 80.

» » Ὁμιλητικὴ ἢ θεωρία τοῦ κηρύγματος. Ἀθῆναι 1928 Σελ. 238+θ'.

» » Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ. Ἐν Ἀθήναις 1928 Σελ. 265+η'.

Φιλιππίδου Ἰωάννου. Ἡ περὶ μεταγραφῶν θεωρία τοῦ Franz Wutz. (Ν. Σιὼν τόμ. 23 σ. 27 - 43, 83 - 106, 145 - 169, 226 - 243, 355 - 370, 385 - 401, 465 - 472, 565 - 567.)

Φωκυλίδου Ἰωάννου. Τὸ Σενατόριον. (Ν. Σιὼν τόμ. 23 σ. 257 - 263, 321 - 337, 437 - 444, 473 - 482, 530 - 545, 594 - 610.)

» » Ὀλίγα καὶ περὶ τῆς Σιναϊτικῆς χερσονήσου. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 27 σ. 225 - 247.)

ΤΕΧΝΗ

Ἀδαμαντίου Ἀδ. Ἡ Χριστιανικὴ Βασιλικὴ καὶ ὁ Βυζαντινὸς τροῦλλος. (Παρθενὼν ἔτ. Α'. σ. 9 - 11.)

Ἀνθίμου Μαρωνείας. Ἀνάγλυφον τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 363 - 364.)

Ἀνωνύμου. Ὁ ζωγράφος Δ. Πελεκάσης καὶ τὸ ἔργον του. (Ἀθῆναι) 1928 Σελ. 9 (Μετὰ 20 εἰκόνων.)

Ἀστεριάδου Ἀ. Τὸ σπίτι τοῦ Σφάρτς στ' Ἀμπελάκια. Ἀθῆναι 1928 Σελ. 22 (Μετὰ 21 εἰκόνων ἐκτὸς κειμένου.)

Δέφνερ Μιχ. Ἡ δευτέρα παρουσία, τοιχογραφίαι τῆς ἐν Σκύρῳ διαλελυμένης μονῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1928 σ. 489 - 501.)

Ζωγράφου Παντελῆ. Μία πρωτότυπος καὶ σπανία εἰκὼν τῆς Θεοτόκου. (Ἐθνικὸς Κῆρυξ τόμ. 14 ἀρ. 5. σ. 22.)

» » Μυστρᾶς. Τεχνικὴ καὶ αἰσθητικὴ ἀνάλυσις τῶν τοιχογραφιῶν τῶν ναῶν αὐτοῦ. (Μηνιαία εἰκονογραφημένη Ἀτλαντὶς Ἀπριλίου 1928 σ. 20 - 22.)

Ξυγγοπούλου Ἀνδρ. Τὸ τέμπλον τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ἐν Χαλκίδι. (Δελτ. Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. Περίοδ. Β'. σ. 67 - 73.)

Ὀρλάνδου Ἀν. Παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Λέσβου. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν πρακτικὰ τοῦ ἔτους 1928 τόμ. 3 τεῦχ. 4 σ. 322 - 330.)

» » Τὸ βαπτιστήριον τῆς Κῶ. (Αὐτόθι σ. 441 - 444.)

» » Τὰ σαράγια τῆς βασιλοπούλας τοῦ Μυστρᾶ. (Φοιτητικὸν Ἡμερολόγιον ἔτ. Β'. (1928) σ. 105 - 109.)

Papadopoulos Jean. Les palais et les églises des Blachernes. Athènes 1928 p. 186.

Παπαδοπούλου Ι. Ἐπιτύμβιος στήλη εὑρεθεῖσα ἐν Σωσθενίῳ τοῦ Βοσπόρου. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 20 - 25.)

Πόταρη Π. Πύλη τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. (Δελτ. Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἑταιρ. (νέα σειρὰ) τόμ. 1 σ. 115.)

Σταυροπούλου Γ. Ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα. (Παντογνώστης ἔτ. Ε'. σ. 13 - 14, 29 - 31.)

Σωτηρίου Γ. Ἡ Χριστιανικὴ κατακόμβη τῆς νήσου Μήλου. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικὰ τοῦ ἔτους 1928 τόμ. 3 τεῦχ. 1 σ. 33 - 46.)

» » Ἀνάγλυφον ἁγίου Γεωργίου ἐξ Ἡρακλείας τῆς Προποντίδος. (Θρακικὰ τόμ. 1 σ. 33 - 37.)

» » Ἀνασκαφαὶ Νέας Ἀγχιάλου. (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1927 - 1928. σ. 44 - 50.)

» » Τὸ Β'. Βυζαντινολογικὸν συνέδριον τοῦ Βελιγραδίου. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1928 σ. 79 - 96.)

» » Ἡ Βυζαντινὴ ζωγραφικὴ τοῦ 14ου αἰῶνος ἐν Ἑλλάδι. (Ἑλληνικὰ τόμ. 1. σ. 113 - 117.)

Φαλτάϊτς Κ. Οἱ πλανόδιοι τεχνῖτες στὴν Ἑλλάδα. — Οἱ χρυσικοί. (Ἑλληνικὰ γράμματα τόμ. Γ'. σ. 8 - 13.)

» » Καποτᾶδες, τερζῆδες καὶ καζάζηδες. (Αὐτόθι σ. 68-72.)

» » Λοτόμοι, ταλιαδόροι—βαγενᾶδες. (Αὐτόθι σ. 181 - 184.)

Φιλαδελφέως Ἀλεξ. Νικόπολις — Συνοπτικὴ περιγραφὴ τῶν ἀνασκαφῶν (1913 - 1927) τῶν μνημείων καὶ ἐρειπίων της — Ἀθῆναι 1928 Σελ. 48.

Χατζημιχάλη Ἀγγελικῆς. Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη. Σάμος — τὸ ἁπλὸ Σαμιώτικο σπίτι. (Ἑλληνικὰ γράμματα τόμ. Γ'. σ. 86 - 94.)

» » Φορεσιὲς — ξυλογλυπτική. (Αὐτόθι σ. 130 - 142.)

Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ τόμ. 3. (1928).

Μητροπολίτου Ἰωαννίνων Σπυρίδωνος, Προλεγόμενα σελ. α'-δ'.— Μητροπολίτου Παραμυθίας καὶ Πάργας Ἀθηναγόρα, Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἰωαννίνων σελ. 3-49. — Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου, Βιβλιογραφία Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας σελ. 50-102.— Περ. Βιζουκίδου, Ἑτέρα συμβολὴ εἰς τὴν Ἠπειρωτικὴν ἱστορίαν: Νικόπολις-Πρέβεζα σελ. 117-159.— Ξ. Β. Σιδερίδου, Ἡ Ἠπειρῶτις οἰκογένεια Ρερὲ σελ. 160-168.— Δ. Μ. Σάρρου, Μαξίμου ἱερομονάχου τοῦ Πελοποννησίου λόγος στηλιτευτικὸς κατὰ Διονυσίου τοῦ Σκυλλοσόφου καὶ τῶν συναποστησάντων αὐτῷ εἰς Ἰωάννινα ἐν ἔτει 1611 μετὰ σχετικῆς εἰσαγωγῆς σελ. 169-210. — Ἰωάννου Φιλίτη, Ἡ οἰκογένεια Κρεμμύδη ἢ Κρομμυδᾶ σελ. 211-219. — Δ. Μ. Σάρρου, Περὶ τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδα καὶ τῆς Γεωγραφίας αὐτοῦ σελ. 219. —Ἀρ. Ζάχου, Βυζαντινὸν ἐν Ἠπείρῳ βημόθυρον σελ. 220-222. — Δ. Γ. Καμπούρογλου, Τινὰ περὶ Κυριάκου τοῦ Ἀγκωνιέως σελ. 223-224. — Περ. Κ. Βιζουκίδου, Ποικίλα σημειώματα σελ. 233-237. — Ξ. Α. Σιδερίδου, Κορτήσιος ὁ Βρανᾶς ὁ Ἠπειρώτης σελ. 249-271. — Ἀρ. Βρέκοση, Ἡ συνθήκη τῆς 21 Μαρτίου 1800 καὶ τὰ προνόμια τῶν Ἠπειρωτικῶν πόλεων Πρεβέζης, Πάργας, Βονίτσης καὶ Βουθρωτοῦ σελ. 272-294. — Ἀρ. Ζάχου, Ἀρχιτεκτονικὰ σημειώματα: Ἰωάννινα σελ. 295-306.—Μητροπ. Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως Πολυκάρπου Συνοδινοῦ, Ἠλίας (Γεωργιάδης) καὶ Ἀρσένιος σελ. 307-309. — Π. Π. Ἀραβαντινοῦ, Δημώδη ἠπειρωτικὰ ᾄσματα σελ. 225-232. — Χρ. Σούλη, Τὰ «Μπουκουρέικα» τῶν Τζουμέρκων, ἤτοι περὶ τῆς συνθηματικῆς γλώσσης τῶν Ραφτάδων, τῶν Σχωρετσάνων τῶν Τζουμέρκων σελ. 310-320.— Κ. Στεργιοπούλου, Περὶ τῶν τοπωνυμίων τῆς νοτιοδυτικῆς Ἠπείρου σελ. 321-331. Ἔκθεσις περὶ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1927 προκηρυχθέντος ὑπὸ τῶν «Ἠπειρωτικῶν Χρονικῶν» γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ σελ. 332-340. — Βιβλιογραφία: Π. Κ. Βιζουκίδου, Κ. Χ. Σκενδέρη, Ἱστορία τῆς ἀρχαίας καὶ συγχρόνου Μοσχοπόλεως σελ. 243-244. —Νεκρολογία: Λ. Βύρχνερος σελ. 238-242. — Πίναξ τῶν ὀνομάτων τοῦ τρίτου τόμου σελ. 345-350.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἐργασίαι τῆς Ἐφορείας Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῆς Διευθύνσεως τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου.

1. Ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ (ὅπου ἔκειτο ἡ ἀρχαία Πύρασος κατὰ τὴν περιοχὴν τῶν Χριστιανικῶν Φθιωτίδων Θηβῶν) ἐνηργήθησαν καὶ ἐφέτος ὑπὸ τοῦ κ. Σωτηρίου ἀνασκαφαὶ πρὸς προσδιορισμὸν τῶν προσόψεων τῆς ἀνευρεθείσης κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη (1925-1927) μεγάλης μετὰ Βαπτιστηρίου καὶ Σκευοφυλακίου Χριστιανικῆς Βασιλικῆς τοῦ Ε' μ. Χ. αἰῶνος, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἀνευρεθέντων γλυπτῶν ἀρχιτεκτονικῶν καὶ διακοσμητικῶν μελῶν, ἅτινα δύνανται, διὰ τὸν ρυθμόν των, ν' ἀναχθῶσιν εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην [1].

Δυτικῶς τοῦ Αἰθρίου τοῦ Ναοῦ ἀνευρέθησαν θεμέλια Προπύλου, ἤτοι στοᾶς σχηματιζομένης διὰ κυλινδρικῶν κιόνων. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς στοᾶς ταύτης κεῖται ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ, βαίνουσα ἐπὶ στενῆς ὁδοῦ τῆς παλαιοχριστιανικῆς πόλεως, θεμέλια οἰκημάτων τῆς ὁποίας ἀνεφάνησαν. Ἡ εἰς τὸν ναὸν κάθοδος ἐγίνετο διὰ βαθμίδων ἐκ φαιῶν τραχιτῶν μεγάλων λίθων εἰλημμένων ἐξ ἀρχαίων κτισμάτων.

Πλὴν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Χριστιανικῆς ταύτης Βασιλικῆς, ἤρξατο ἐφέτος καὶ ἡ ἔρευνα ἑτέρου Χριστιανικοῦ ναοῦ ἀπέχοντος μόλις 200 μ. ἀπὸ τοῦ πρώτου, ἔνθα εἶχεν ἀνευρεθῆ πρότερον ἐπιγραφὴ τοῦ ἀρχιερέως Ἐλπιδίου. Ἀνεσκάφη ἐφέτος μόνον τὸ ἱερὸν Βῆμα, οὗτινος ἀνευρέθη ὁλόκληρος ἡ διάταξις (Σύνθρονον, Κιβώριον ἁγ. Τραπέζης καὶ Σολέα), εἰς μορφὴν ὅλως διάφορον τῶν μέχρι τοῦδε ἱερῶν τῶν παλαιοχριστιανικῶν ἐκκλησιῶν (διάφορος λ. χ. διάταξις τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου καὶ τῶν ἑκατέρωθεν αὐτοῦ καθισμάτων, ἔλλειψις τέμπλου κ. ἄ.) διὸ δύναται ἐφεξῆς νὰ χρησιμεύσῃ ὡς χαρακτηριστικὸν παράδειγμα, δι' οὗ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἑρμηνεύσωμεν τὰς περιόδους τῆς διασκευῆς τοῦ ἱεροῦ Βήματος καὶ νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς λατρείας. Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Βασιλικῆς ταύτης ἐλπίζομεν ὅτι θὰ συνεχισθῇ καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος. [2]

2. Ἑτέρα ἐργασία ἐγένετο ὑπὸ τοῦ κ. Σωτηρίου ἐν Γερακίῳ τῆς Λακωνίας, ὅπου ἐπεσκευάσθησαν τρία Βυζαντινὰ ναΰδρια (Ταξιαρχῶν, Θεοφανείων καὶ Προφ. Ἠλιοῦ), κοσμούμενα διὰ Βυζαντινῶν τοιχογραφιῶν τῆς τελευταίας περιόδου.

3. Τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον ἐπλουτίσθη καὶ ἐφέτος δι' ἀγορᾶς ἀξιολόγων εἰκόνων καὶ διὰ γλυπτῶν παλαιοχριστιανικῶν καὶ Βυζαντινῶν, προερχομένων ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ κ. Κουρουνιώτου ἐν Ἐλευσῖνι, ἐγένετο δὲ καὶ συστηματικὴ κατάταξις τῶν πολυτίμων ἀμφίων αὐτοῦ. Οἱ κ. Ἐλευθερουδάκης καὶ Ἀριστόφρων ἐδώρησαν τρεῖς προθήκας δι' ἐναπόθεσιν ἀντικειμένων τοῦ Μουσείου,

[1] Βλέπε εἰδήσεις περυσινῆς Ἐπετηρίδος.

[2] Βλ. καὶ Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1927 σ. 44-50.

ὁ γνωστὸς δὲ ὁμογενὴς κ. Ἀντ. Μπενάκης μεγάλην ὀρειχάλκινον μετὰ κρυστάλλων προθήκην διὰ τὰ μικροτεχνήματα καὶ ἑτέρας δύο προθήκας διὰ πολύτιμα ὑφάσματα. Ἐπλουτίσθη τέλος τὸ Μουσεῖον τοῦτο καὶ διὰ σειρᾶς φωτογραφιῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἰταλίας, αἵτινες ἠγοράσθησαν ὑπὸ τοῦ μεταβάντος κατὰ τὸ θέρος πρὸς σπουδὴν τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἰταλίας διευθυντοῦ τοῦ Μουσείου κ. Σωτηρίου.

Ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως ἀρχαίων καὶ Βυζαντινῶν μνημείων κατὰ τὸ ἔτος 1928.

Ἡ ὑπηρεσία ἀναστηλώσεως ἀρχαίων μνημείων θρηνεῖ ἐφέτος τὸν θάνατον τοῦ λαμπροῦ αὐτῆς ἀρχιτεχνίτου Μιχαὴλ Γ. Ἀγγελικῆ, ἐπελθόντα ἐκ δαγκείου τῇ 23ῃ Αὐγούστου 1928. Ὁ μεταστὰς σεμνὸς καὶ ἄλκιμος ἐκ Σάμου νεανίας εἶχεν ἐπὶ τετραετίαν ἀσχοληθῇ μετὰ ζήλου καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ἀναστήλωσιν τῶν Βυζαντινῶν ἰδίᾳ μνημείων καὶ εἶχε τοσοῦτον καταστῆ κύριος τῆς ἐργασίας, ὥστε καὶ μόνος νὰ διευθύνῃ πλείστας τῶν στερεώσεων. Οὕτω κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐνήργησεν ὁ Ἀγγελικῆς τὰς κάτωθι ἐργασίας:

α) Ἐν Πάρῳ ἐστερέωσε τὸ θαυμάσιον μαρμάρινον κιβώριον τῆς Ἑκατονταπυλιανῆς, ὅπερ, λόγῳ τῶν σεισμῶν, εἶχε σπουδαίως ἀποκλείνει τῆς καταχορύφου, ἀπειλοῦν πτῶσιν καὶ καταστροφήν. Πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ εἶχον κατὰ καιροὺς τοποθετηθῆ περὶ τοὺς κορμοὺς τῶν κιόνων σιδηροῖ δακτύλιοι ἑνούμενοι δι' ἑλκυστήρων πρὸς τοὺς τοίχους. Διὰ τῶν ἐφετεινῶν ἐργασιῶν ἀφῃρέθησαν πάντα τὰ ἀπειρόκαλα ταῦτα καὶ λίαν ἀμφιβόλου ἀποτελέσματος κατασκευάσματα. Τοῦ κιβωρίου διαλυθέντος, κατεσκευάσθη στερεὸν ἐκ σκυροκονιάματος ὑπόγειον βάθρον, ἐφ' οὗ ἐπανετέθησαν οἱ κορμοὶ τῶν κιόνων προσηλωθέντες διὰ νέων γόμφων. Ἐν τέλει τὸ γύψινον ἥμισυ τοῦ σφαιρικοῦ οὐρανίσκου τοῦ κιβωρίου ἀντικατεστάθη διὰ σιμεντίνου τοιούτου, οὕτω δὲ τὸ κιβώριον, ἀπαλλαγὲν τῶν σιδηρῶν αὐτοῦ δεσμῶν, ἀνέκτησε τὴν προτέραν αὐτοῦ ὄψιν καὶ εὐστάθειαν.

β) Ἐν Ἄνδρῳ ἐστερέωσεν ἀποτελεσματικῶς ὁ Ἀγγελικῆς τὸ ὡραῖον ξυλόγλυπτον τέμπλον τῆς Βυζαντινῆς μονῆς τοῦ Ἁγ. Νικολάου. Τὸ τέμπλον τοῦτο, λεπτοτάτης ἐργασίας, ἔχει, δυστυχῶς, ἀποσαθρωθῆ εἰς μέγαν βαθμὸν καὶ μετὰ μεγάλου κόπου κατωρθώθη ἡ συγκράτησις αὐτοῦ διὰ συρμάτων καὶ δοκίδων καταλλήλως τοποθετηθεισῶν ἐπὶ τῆς ὄπισθεν αὐτοῦ ἐπιφανείας.

γ) Ἐν Χίῳ ἐξεχωμάτωσεν ὁ αὐτὸς ἀρχιτεχνίτης τὴν κεχωσμένην κατὰ 2 ὅλα μέτρα βόρειον πλευρὰν τοῦ ἐν Πυργίῳ Βυζαντινοῦ ναοῦ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. Ἐνήργησεν ἐπίσης καὶ τὴν ἐκθάμνωσιν τοῦ παρὰ τὸ χωρίον Βαβύλους ναοῦ τῆς Παναγίας Κρήνας. Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ἄνω ναοὺς ἐτέθησαν νέα ὑαλοστάσια, ἐφράχθησαν διὰ σιμέντων τὰ ῥήγματα καὶ συνεπληρώθη ἡ κεράμωσις τῶν θόλων.

Ἐποπτείᾳ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς ἀναστηλώσεως καὶ δαπάναις τοῦ οἰκείου Ἐκκλησιαστικοῦ συμβουλίου, συνετελέσθη κατὰ τὸ 1928 καὶ ἡ ἀναστήλωσις τοῦ πρὸ ἐτῶν ἐκ σεισμῶν καταπεσόντος κωδωνοστασίου τῆς ἐν Χαλκίδι παλαιο-Χριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς. Τὸ κωδωνοστάσιον τοῦτο, κείμενον παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ ναοῦ, εἶναι πιθανώτατα κατασκεύασμα τῶν χρόνων τῆς Ἐνετοκρατίας. Ὁ πύργος του ἀνεκτίσθη εἰς ὕψος 13 ὅλων μέτρων, ἤτοι κατὰ 2 ὀρόφους, ὧν ὁ μὲν φέρει

ἀνὰ ἓν τοξωτὸν παράθυρον ἐφ' ἑκάστης πλευρᾶς, ὁ δὲ ἀνώτατος ἀνὰ ἓν τετράλοβον. Ἡ ἀναστήλωσις ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει παλαιᾶς φωτογραφίας, τελευταία δέ τις ἐργασία συντηρήσεως ἐνηργήθη ἐν τῷ ἐν Μυστρᾷ ναῷ τῆς Παναγίας Βροντοχίου (Ἀφεντικοῦ), ἔνθα ἀντικατεστάθη ἡ ἐφθαρμένη κεράμωσις τοῦ νάρθηκος. Τοῦ ναοῦ τούτου ἐλπίζεται νὰ καταστῇ δυνατὴ ἀπὸ τοῦ 1929 ἡ ἔναρξις τῆς ὁλοσχεροῦς ἀναστηλώσεως.

Τὸ ἐν Ἀθήναις Γ'. διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν συνέδριον.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἐν Βελιγραδίῳ διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν συνέδριον ἐλήφθη, ὡς γνωστόν, ἀπόφασις, ἵνα τὸ τρίτον τοιοῦτον συνέλθῃ ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1930. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, συνεκροτήθη ἐν Ἀθήναις πρό τινος χρόνου ἐπιτροπὴ ἐξ εἰδικῶν Βυζαντινολόγων καὶ ἄλλων λογίων, ἥτις καὶ κατανεμηθεῖσα εἰς τμήματα προέβη προκαταρκτικῶς εἰς τὴν μελέτην διαφόρων ζητημάτων σχετικῶν πρὸς τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν καθ' ὅλου διεξαγωγὴν τοῦ συνεδρίου.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι οἱ μετέχοντες τῆς ἐν λόγῳ ἐπιτροπῆς, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν σοβαρότητα τοῦ ἔργου, ὅπερ ἀνέλαβον καὶ εἰδικῶς τὰς ὑποχρεώσεις τῶν Ἑλλήνων, προκειμένου περὶ Βυζαντινολογικοῦ συνεδρίου, θὰ ἐργασθῶσι μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτοὺς δραστηριότητος, πρὸς ὅσον ἔνεστι τελειοτέραν αὐτοῦ διοργάνωσιν.

Τὰ νέα τοπικὰ περιοδικά.

Ἀπό τινος χρόνου παρατηρεῖται παρ' ἡμῖν ἀξιέπαινος προσπάθεια πρὸς ἔκδοσιν διαφόρων περιοδικῶν σκοπὸν ἐχόντων τὴν ἐξερεύνησιν τῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων μεγάλων τμημάτων τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω, πλὴν τῶν Ἠπειρωτικῶν Χρονικῶν, ἅτινα διὰ τῶν τριῶν ἐκδοθέντων τόμων των τοσαύτας προσέφερον ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν Ἤπειρον, ἐξεδόθη κατὰ τὸ 1928 ὁ Α'. τόμος τῶν Θρακικῶν ὑπὸ τοῦ Θρακικοῦ κέντρου, ὑπὸ δὲ τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ποντιακῶν μελετῶν ἐπ' ἴσης ὁ Α'. τόμος τοῦ Ἀρχείου Πόντου. Καὶ εἰς τὸ πρῶτον καὶ εἰς ἀμφότερα τὰ τελευταῖα περιοδικά, τὰ ὁποῖα μετὰ στοργῆς περισυλλέγουσι πολύτιμον διὰ τὴν Θράκην καὶ τὸν Πόντον ὑλικόν, ἡ ἡμετέρα Ἐπετηρὶς εὔχεται πλήρη εὐδοκίμησιν, ἐκφράζουσα ἅμα τὴν εὐχήν, ἵνα οἱ διαγωνισμοί, οὓς ταῦτα προκηρύσσουσι, περιλάβωσιν ἐν εὐρείᾳ κλίμακι καὶ τὴν ἀπεικόνισιν καὶ περιγραφὴν ἐνδυμάτων, οἰκιακῶν σκευῶν καὶ ἐπίπλων, μουσικῶν ὀργάνων καὶ τῶν τοιούτων, διότι ταῦτα ὑπόκεινται εἰς ταχεῖαν φθοράν.

Νέος Ἑλληνομνήμων.

Ὁ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος δημοσιευθεὶς ΚΑ' τόμος τοῦ Ν. Ἑλληνομνήμονος θέτει, δυστυχῶς, τέρμα εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ περιοδικοῦ τούτου, εἰς τοὺς τόμους τοῦ ὁποίου περιλαμβάνονται σπουδαιόταται διατριβαὶ ἱστορικαί, λαογραφικαί, παλαιογραφικαί, γραμματολογικαί, ζητήματα τέχνης ἐρευνῶσαι καὶ ἄλλαι, αἵτινες οὐ μόνον πλουτίζουσι τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου καὶ τῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ παρέχουσι πολλὰς ἀφορμὰς πρὸς περαιτέρω ἔρευναν. Λυπηρὸν εἶναι ὅτι ὁ ἐκδότης τοῦ μοναδικοῦ εἰς τὸ εἶδός του περιοδικοῦ τούτου, τοῦ ἐπαξίως βραβευθέντος ὑπὸ τοῦ ἐν Παρισίοις συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, δὲν ἐπέζησε νὰ ἴδῃ συμπληρούμενον τὸ ἔργον του, ἀφ' οὗ ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ πρώτου τεύχους τοῦ 14ου τόμου, ἡ εὐσέβεια ὅμως τῶν μαθητῶν του κ. Γ. Χαριτάκη, τοῦ

ἐκδόντος λίαν ἐπιτυχῶς τὰ τρία τεύχη τοῦ 14ου τόμου καὶ συντάξαντος τὸν κατάλογον τῶν καταλοίπων τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ κ. Κ. Δυοβουνιώτου δημοσιεύσαντος ἐπίσης λίαν ἐπιτυχῶς ἑπτὰ ὅλους τόμους ἐκ τῶν καταλοίπων τούτων, συνεπλήρωσε κατὰ μέγα μέρος τὸ ἐκ τοῦ ἐπελθόντος θανάτου δημιουργηθὲν μέγα κενόν.

Νῦν πληροφορούμεθα ὅτι πρὸς εὐχερεστέραν εὕρεσιν καὶ χρησιμοποίησιν τοῦ πλουσίου καὶ πολυτίμου ὑλικοῦ τοῦ περιεχομένου εἰς τοὺς εἴκοσι καὶ ἕνα τόμους τοῦ Ν. Ἑλληνομνήμονος θὰ ἐκδοθῇ προσεχῶς εἰς ἕνα τόμον ἀλφαβητικὸν εὑρετήριον αὐτῶν.

Τὸ λεύκωμα τοῦ Μυστρᾶ.

Ὁ καλλιτέχνης φωτογράφος κ. Ν. Γ. Γεωργιάδης ἐξέδωκε κατὰ τὸ 1925 ὑπὸ τὸν τίτλον Μυστρᾶς καλλιτεχνικὸν λεύκωμα περιλαμβάνον εἰκόνας παριστανούσας ἢ γενικὰς ἀπόψεις τοῦ Μυστρᾶ ἢ ἐξωτερικὰς καὶ ἐσωτερικὰς τοιαύτας τῶν διαφόρων αὐτοῦ ἐκκλησιῶν, τῶν ἀνακτόρων, τοῦ φρουρίου, πολλὰς τοιχογραφίας κ.τ.λ. Νῦν εὐχαρίστως πληροφορούμεθα ὅτι ὁ ῥέκτης ἐκδότης ἀνακαινίσας τελείως τὸ λεύκωμα, τῇ βοηθείᾳ φωτογραφικοῦ μηχανήματος νεωτάτου συστήματος, τὸ παρέχει εἰς πάντα ἐραστὴν καὶ μελετητὴν τῶν Βυζαντινῶν μνημείων μὲ τὴν αὐτὴν ὡς καὶ πρότερον τιμήν, ἤτοι ἀντὶ δραχμῶν 1500 διὰ τὸ ἐσωτερικὸν καὶ 35 δολλαρίων διὰ τὸ ἐξωτερικόν.

Τὸ λεύκωμα, τὸ ὁποῖον θερμῶς συνιστᾷ ἡ ἡμετέρα Ἑταιρεία, περιλαμβάνει 160 εἰκόνας διαστάσεων 13×18, δύνανται δ' οἱ βουλόμενοι νὰ προμηθευθῶσι καὶ μεμονωμένας αὐτοῦ εἰκόνας, καὶ δὴ καὶ ἐν μεγεθύνσει, συνεννοούμενοι μετὰ τοῦ ἐν Σπάρτῃ διαμένοντος ἐκδότου.

ΤΑ ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1928 ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ

Γενομένης κατὰ τὴν 19ην Φεβρουαρίου γενικῆς συνελεύσεως τῶν μελῶν ἐπ' ἀρχαιρεσίαις, σύμβουλοι τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν ἐπὶ μίαν τριετίαν ἀνεδείχθησαν οἱ κύριοι Π. Καλογερόπουλλος, Κ. Δυοβουνιώτης, Ι. Δαμβέργης, Γ. Τιπάλδος, Φ. Κουκουλές, Γ. Σωτηρίου, Φ. Δραγούμης, Π. Πουλίτσας, Β. Λαμπίκης, Σοφ. Χουδαβερδόγλους - Θεόδοτος, Ἀριστ. Κούζης, Ἀναστ. Ὀρλάνδος, Γ. Ἀρβανιτάκις, Ἀντ. Μπενάκις καὶ Ἐμμ. Πεζόπουλλος. Οὗτοι, μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ προεδρείου, τοῦ ταμίου καὶ τοῦ ἐφόρου τῆς βιβλιοθήκης, συνελθόντες εἰς ἑπτὰ ἐν ὅλῳ συνεδρίας ἐφρόντισαν νὰ θέσωσιν εἰς ἐφαρμογὴν τὰς διατάξεις τοῦ κατὰ τὴν γενικὴν συνέλευσιν τροποποιηθέντος καὶ ἐγκριθέντος καταστατικοῦ.

Αἱ προσπάθειαι αὐτῶν, ὡς εἰκός, περιεστράφησαν περὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν πόρων τῆς Ἑταιρείας καὶ τὴν ἐξεύρεσιν νέων τοιούτων ὡς καὶ περὶ τὴν προαγωγὴν τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ ἐκλαϊκευτικῶν αὐτῆς σκοπῶν. Καὶ τοὺς μὲν ὑπάρχοντας πόρους ἐξησφάλισαν, προκαλέσαντες καὶ νέας τινὰς δωρεάς, τοὺς δὲ ἐπιστημονικοὺς σκοποὺς προήγαγον κυρίως διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ μετὰ χεῖρας πέμπτου τόμου τῆς Ἐπετηρίδος, ὁ ὁποῖος ἐλπίζομεν ὅτι θὰ κριθῇ μετ' ἴσης καὶ οἱ προηγούμενοι εὐμενείας.

Ὡς πρὸς τὴν ἐκλαΐκευσιν τῶν γνώσεων τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐποχήν, τὸ Συμβούλιον ἐσκέφθη ὅτι ἄριστα θὰ ὑπεβοηθοῦντο οἱ σκοποὶ τῆς Ἑταιρείας, ἂν ἐξευρίσκετο τρόπος νὰ ἐκδίδωνται βιβλιάρια εὔθηνὰ πραγματευόμενα, ὑπὸ ἐκλαϊκευτικὴν μορφήν, διάφορα Βυζαντινῆς ὑποθέσεως θέματα. Πρὸς τοῦτο ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μὲ τὸν Σύλλογον πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, ὅστις εὐχαρίστως ἀνέλαβε νὰ δημοσιεύῃ εἰς τὴν σειράν του βυζαντινῆς ὑποθέσεως βιβλιάρια, πρωτότυπα ἢ καὶ ἐν μεταφράσει ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας συνιστώμενα.

Ὡς πρῶτον τοιοῦτον βιβλιάριον ἐξεδόθη ἤδη τὸ τοῦ κ. Φ. Κουκουλὲ «ἡ μοναχὴ Θεοδούλη», μετ' ὀλίγον δὲ θὰ ἴδῃ τὸ φῶς καὶ δεύτερον τοῦ κ. Γ. Ἀρβανιτάκι, «Τὸ τριήμερον τῆς ἁλώσεως».

Κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1930 πρόκειται, ὡς γνωστόν, νὰ συγκληθῇ ἐν Ἀθήναις τὸ Γ'. διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν συνέδριον. Περὶ τῆς ὅσον ἔνεστι τελειοτέρας αὐτοῦ συγκροτήσεως φροντίζον τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον ὥρισε διοργανωτικὴν αὐτοῦ ἐπιτροπὴν ἐξ εἰδικῶν βυζαντινολόγων καὶ ἄλλων λογίων, εὐχαρίστως δ' ἀναγγέλλομεν ὅτι εἰς ταύτην περιελήφθησαν καὶ πολλὰ μέλη

τοῦ Δ. ἡμῶν Συμβουλίου, τουτέστιν ὁ Σος ἡμῶν Πρόεδρος κύριος Π. Καλογερόπουλλος καὶ οἱ κύριοι Κ. Δυοβουνιώτης, Γ. Σωτηρίου, Α. Ὀρλάνδος, Φ. Κουκουλές, Ἀρ. Κούζης, Ἀντ. Μπενάκις καὶ Ἐμμ. Πεζόπουλλος. Ἡ προπαρασκευή, ἐννοεῖται, αὕτη παρέσχε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς κυρίους συμβούλους νὰ συζητήσωσι τί καὶ πῶς δύναται νὰ συμβάλῃ εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ συνεδρίου καὶ ἡ ἡμετέρα ἑταιρεία, ἥτις ὡς εἰδικὸν ἐπιστημονικὸν σωματεῖον ἐνεργὸν φυσικὰ θὰ λάβῃ μέρος.

Ἡ ἐμπιστοσύνη πρὸς τὴν ἡμετέραν Ἑταιρείαν παρώρμησε πολλοὺς ν' ἀποταθῶσι πρὸς αὐτὴν ζητοῦντες τὴν ἐπέμβασίν της ὑπὲρ προστασίας καὶ διατηρήσεως διαφόρων βυζαντινῶν μνημείων, ὧν ἠπειλεῖτο ὁλικὴ ἢ μερικὴ φθορά. Μεταξὺ ἄλλων ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μεσσηνίας κύριος Μελέτιος ἐζήτησε νὰ προστατεύσωμεν τὸ κατὰ τὴν Θεόσωστον αὐτοῦ ἐπαρχίαν Ἀνδρομονάστηρον, ὁ δὲ σεβαστὸς ἡμῶν Πρόεδρος τὴν ἐν Ζακύνθῳ μονὴν Παναγίας τῆς Ἐπισκοπιανῆς. Τὰς σχετικὰς αἰτήσεις ἡ Ἑταιρεία παρέπεμψε μετὰ θερμῆς συστάσεως πρὸς τὴν Γενικὴν Ἐφορείαν τῶν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, ἥτις ἔλαβεν ἤδη τὰ ἐνδεικνυόμενα μέτρα.

Κατόπιν τῆς κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1927 προκηρύξεως τοῦ Λαμπικείου διαγωνισμοῦ πρὸς συγγραφὴν διηγήματος ἢ σειρᾶς διηγημάτων ἐχόντων Βυζαντινὴν ὑπόθεσιν, ὑπεβλήθησαν ἡμῖν ἐν ὅλῳ ἑπτὰ ἔργα, ἅτινα καὶ ἔκρινε πενταμελὴς ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν κυρίων Ι. Δαμβέργη, Γ. Δροσίνη, Πέτρου Ἀποστολίδου (Παύλου Νιρβάνα), Ἐμμανουὴλ Πεζοπούλλου καὶ Γ. Ἀρβανιτάκι, ὁρίσασα ὡς εἰσηγητὴν τὸν τελευταῖον. Παρὰ τὰς ὁμολογουμένας ἀρετὰς ἐνίων ἐκ τῶν ἀποσταλέντων ἔργων, οἱ κριταὶ οὐδὲν ἐξ αὐτῶν εὑρέθησαν εἰς τὴν εὐχάριστον θέσιν νὰ βραβεύσωσιν.

Ἐν μιᾷ τῶν συνεδριῶν τοῦ Δ. Συμβουλίου ἀνεκοινώθη τὸ περιεχόμενον χειρογράφου τοῦ Οὔγγρου ἐπιτίμου ἡμῶν ἑταίρου κυρίου Φρειδερίκου Μουράτυ φέροντος τὸν τίτλον «un manuscrit de Constantinople». Πρόκειται περὶ ἱστορικοῦ διηγήματος τῶν χρόνων Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου καὶ Ἰωάννου Οὐνυάδου, ἐπὶ τῇ βάσει πάντοτε τῶν πηγῶν, ἃς πλουσίας ἐχρησιμοποίησεν ὁ συγγραφεύς, μὲ ἀφηγηματικὴν χάριν σπανίαν καὶ πλοκὴν ἐξόχως ἐνδιαφέρουσαν. Τὸ ἔργον, χωρὶς βέβαια νὰ τὸ ἐπιδιώκῃ, ἀποτελεῖ ἀπάντησιν εἰς τὸ «Βυζάντιον» τοῦ Οὔγγρου ἐπ' ἴσης συγγραφέως κ. Herzeg, περὶ τοῦ ὁποίου, ὡς ἀδικοῦντος τὸ Βυζάντιον καὶ παραχαράσσοντος τὴν ἱστορίαν, ὡμιλήσαμεν πέρυσιν. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο, ἂν τὸ ὡραῖον διήγημα τοῦ φιλέλληνος ἐπιτίμου ἡμῶν ἑταίρου μετεφράζετο εἰς τὴν Ἑλληνικήν, οὕτως ὥστε ν' ἀναγνωσθῇ καὶ ὑπὸ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρων Ἑλλήνων.

Ἀνακοινώσεις κατὰ τὸ 1928 ἐγένοντο τέσσαρες ὑπὸ τοῦ πανοσιολογιωτάτου Ἐμμανουὴλ Καρπαθίου καὶ τῶν κυρίων Φαίδωνος Κουκουλέ, Ἐμμανουὴλ Πεζοπούλλου καὶ Ν. Κοτζιᾶ, ὧν περίληψιν δύναται νὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης ἀνωτέρω (σελ. 400-403).

Ἡ Ἑταιρεία συνεχίζουσα τὴν σειρὰν τῶν διαλέξεών της ἔκαμε καὶ κατὰ τὸν παρελθόντα χειμῶνα ἑπτὰ διαλέξεις ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ καὶ δὴ

1) ὁ κ. Γεώργιος Σωτηρίου ὡμίλησε περὶ τῆς Χριστιανικῆς κατακόμβης τῆς Μήλου.

2) ὁ κ. Φαίδων Κουκουλές, περὶ τῆς μοναχῆς Θεοδούλης.

3) ὁ κ. Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, περὶ τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἄρτης.

4) Ὁ πανοσιολογιώτατος Ἄνθιμος Παπαδόπουλλος, περὶ τῶν συνοικεσίων τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων.

5) ὁ κ. Νικόστρατος Καλομενόπουλλος, περὶ τῆς ἐπιστρατεύσεως καὶ τῆς ἐπιτελικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ.

6) ὁ κ. Γεώργιος Ἀρβανιτάκις, περὶ τῆς τραγῳδίας τῆς Εὐδοκίας καὶ τοῦ Ρωμανοῦ.

καὶ 7) ὁ κ. Κωνσταντῖνος Παπαδημητρίου, περὶ τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὴν Βυζαντινὴν καὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν μουσικήν.

Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐκδρομαὶ κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος δὲν καθυστέρησαν. Οὕτως ἐγένετο μία τριήμερος ἐκδρομὴ εἰς Θεσσαλονίκην, περὶ τῶν μνημείων τῆς ὁποίας ὡμίλησαν οἱ κύριοι Γ. Σωτηρίου καὶ Ἀνδρέας Ξυγγόπουλλος καὶ μία τριήμερος ἐπ' ἴσης εἰς Σάμον περὶ τῶν ἀρχαίων καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς ὁποίας ὡμίλησαν οἱ κύριοι Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος καὶ Βασίλειος Θεοφανίδης. Ἂς προστεθῇ δ' ὅτι κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐκδρομὰς ἔκαμον ἀνὰ μίαν διάλεξιν οἱ κύριοι Φ. Κουκουλὲς καὶ Γ. Ἀρβανιτάκις καὶ ὅτι κατὰ τὸν διάπλουν τοῦ στενοῦ τῆς Μυκάλης ὡμίλησε πρὸς τοὺς ἐκδρομεῖς ἐκτενῶς περὶ τῶν δύο ἐν αὐτῷ ναυμαχιῶν κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους καὶ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα ὁ ὑποναύαρχος κύριος Ἰωάννης Θεοφανίδης.

Ἡμερήσιαι ἐκδρομαὶ ἐγένοντο δύο· μία εἰς τὴν κατὰ τὴν Πάρνηθα μονὴν Παναγίας τῶν Κλειστῶν καὶ δευτέρα εἰς τὴν μονὴν Καισαριανῆς, περὶ ὧν μονῶν ὡμίλησεν ὁ κ. Φ. Κουκουλὲς καὶ τέλος εἷς ἀπογευματινὸς περίπατος εἰς τὴν κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὑμηττοῦ μονὴν τοῦ Προδρόμου τοῦ ἐπιλεγομένου Καρέα, περὶ ἧς ὡμίλησεν ὁ κ. Γ. Σωτηρίου.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν ηὐξήθη κατὰ τὸ 1928 κατὰ τεσσαράκοντα τακτικὰ καὶ ἓν ἐπίτιμον, ἔσχομεν ὅμως τὸ ἀτύχημα νὰ στερηθῶμεν καὶ πολυτίμων ἑταίρων εἰς τὴν ἀθανασίαν ἀπελθόντων, ἤτοι τῶν ἀοιδίμων Κ. Ἀποστολάκι, Βασιλείου Μουσαίου, Κ. Ζησίου, ὅστις συνέβαλε σημαντικῶς εἰς τὴν ἔρευναν τῆς μεσοχρονίου καὶ τῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν ἱστορίας ἡμῶν, παρὰ τὰς ἀντιξόους περιστάσεις, ὑφ' ἃς εἰργάζετο, τοῦ Παν-

τελῆ Κοντογιάννη, ὅστις εὐδοκίμως ἠρεύνησε τὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν, τοῦ Στεφ. Ξανθουδίδου, πολυτίμου συνεργάτου τῆς ἡμετέρας Ἐπετηρίδος καὶ δοτηροῦ μελετητοῦ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ μεταβυζαντινῆς Κρητικῆς ἱστορίας καὶ λογοτεχνίας καὶ τοῦ Θεοδώρου Οὐσπένσκη, πατριάρχου τῶν Ρώσσων Βυζαντινολόγων, ὅστις διὰ τῶν πολλῶν καὶ σοφῶν αὐτοῦ συγγραφῶν τόσον προήγαγε τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας και τοῦ πολιτισμοῦ τῶν βυζαντινῶν.

Κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἀπεστάλησαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας μας διάφορα ἔργα δωρηθέντα ὑπὸ ἡμεδαπῶν ἢ ἀλλοδαπῶν λογίων, δὲν ὠκνήσαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς ν' ἀποστείλωμεν δωρεὰν εἰς ὡρισμένα ἐπιστημονικὰ σωματεῖα ζητηθέντας τόμους τῆς Ἐπετηρίδος μας.

Ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ παρατιθεμένου ἰσολογισμοῦ, τὰ κονδύλια τοῦ ὁποίου ἐξελέγξασα τριμελὴς ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν κυρίων Ριχάρδου Καραμαλίκη, Κωνσταντίνου Μανσόλα καὶ Εὐαγγέλου Στεφάνου εὗρεν ἐν πληρεστάτῃ τάξει.

Ὁ Γραμματεὺς
ΦΑΙΔΩΝ Ι. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Ὁ Πρόεδρος
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Γενικὸς Ἰσολογισμός: 1 Ἰανουαρίου — 31 Δεκεμβρίου 1928.

ΕΣΟΔΑ			ΕΞΟΔΑ		
Ὑπόλοιπον παρελθόντος ἔτους			Διεκπεραίωσις Ἐπετηρίδος καὶ ἔξοδα		
Μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ	Δρ.	1,878.10	Γραφείου	Δρ.	25.571.—
Ἀπὸ ἐκτάκτους εἰσφορὰς	»	40,012.30	Ἐκτύπωσις Ἐπετηρίδος	»	63,770.—
Ἀπὸ συνδρομὰς ἑταίρων μετὰ σχετικῶν τόμων	»	40,184.—	Διάφορα ἔξοδα	»	2,779.—
Ἀπὸ πώλησιν Ἐπετηρίδων	»	20,329.60	Τυπωτικὰ διάφορα	»	5,525.—
Ἀναλήψεις ἀπὸ Ἐθν. Τράπεζαν	»	60,000.—	Μισθοὶ προσωπικοῦ καὶ ποσοστὰ εἰσπράξεων	»	7,019.—
Διάφορα	»	550.—	Διαλέξεις Συλλόγου Παρνασσοῦ	»	1,750.—
Τόκοι διάφοροι	»	1,690.25	Καταθέσεις εἰς Ἐθνικὴν Τράπεζαν	»	45,454.75
			» » Ἐμπορικὴν »	»	10,235.50
			Ὑπόλοιπον ἐν τῷ Ταμείῳ	»	2,540.—
	Δρ.	164,644.25		Δρ.	164,644.25

Ὑπόλοιπον παρὰ ταῖς Τραπέζαις Δρ. 13,367.95

Εἰς χρεώγραφα 30 ὁμολογίαι ἐθνικῶν δανείων 6 καὶ 6 ½ %.

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΙΔΡΥΤΑΙ

ΑΜΠΟΤ Ε.
ΒΟΛΙΔΗΣ Θ.
ΔΑΜΒΕΡΓΗΣ Ι.
ΔΑΡΑΛΕΞΗΣ Χ.
ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ Π.
ΖΕΡΒΟΣ Ι.
ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΕΥΓΕΝΙΑ
† ΗΛΙΑΔΟΥ ΕΥΦΗ
ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΛΟΣ Σπ.
ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΕΥΑΓΓ.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΣ Π. Δ.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΣ Ν.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΥ ΤΟΥΛΑ
ΚΟΥΚΟΥΛΕ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ
ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ Φ.
ΛΑΜΠΙΚΗΣ Β.
ΛΟΥΚΙΔΗΣ Γ.
ΜΑΘΙΟΠΟΥΛΛΟΣ Π.
ΞΕΝΟΠΟΥΛΛΟΣ ΓΡ.
† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΜΕΤΑΞΑΚΙΣ
† ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΛΟΣ Κ.
† ΣΑΡΟΓΛΟΥΣ Π.
ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ Β.
ΣΚΟΥΤΑΡΗ ΝΕΛΛΗ
ΤΙΠΑΛΔΟΣ Γ. Ε.
† ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΛΟΣ Γ.

ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΛΑΜΠΙΚΗ ΣΟΦΙΑ
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΠΑΓΓΕΙΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΛΑΜΠΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΤΟ ΑΘΗΝΗΣΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
ΑΚΙΛΟΓΛΟΥΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ
ΑΜΠΟΤ ΕΥΓΕΝΙΑ
ΑΝΩΝΥΜΟΣ
ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ
ΔΕΛΤΑ ΠΗΝΕΛΟΠΗ
ΔΕΛΤΑ ΣΤΕΦΑΝΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΤΑΜΕΙΟΝ
ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
† ΚΑΜΠΑΝΗΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ
ΚΑΣΔΑΓΛΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
ΚΟΡΚΟΔΕΙΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ΦΑΙΔΩΝ
ΚΤΕΝΑ ΟΛΓΑ
ΛΑΪΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ
ΛΙΑΝΑΣ ΖΑΧΑΡΙΑΣ
ΛΟΒΕΡΔΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ
† Α. ΜΑΚ. ΜΕΤΑΞΑΚΙΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ
MILLER WILLIAM
ΝΟΜΙΚΟΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ
ΟΙΚΙΑΔΗΣ ΜΙΧ.
ΜΠΕΝΑΚΙΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ
ΠΟΥΡΗΣ ΜΙΑΤ.
ΡΟΥΣΣΟΣ ΝΙΚΗΤΑΣ
ΤΡΑΠΕΖΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΧΩΡΕΜΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ
ΧΩΡΕΜΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ

ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΒΕΛΙΣΣΑΡΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ
ΕΥΓΕΝΙΔΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ
ΖΑΡΙΦΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΘΕΟΔΩΡΑΚΑΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΙΓΓΛΕΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΚΑΜΠΕΡΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΚΥΤΙΚΑΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ
ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
† ΠΑΝ. ΜΗΤΡ. ΚΙΤΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΜΥΛΩΝΑΣ
ΠΑΠΑΘΕΟΛΟΓΟΥ ΣΤΕΡΓΙΟΣ

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Πρόεδρος

† Η Α. Σ. Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΑΘΗΝΩΝ ΜΕΛΕΤΙΟΣ

Γεν. Γραμματεὺς

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Ἀντιπρόεδροι

Ι. Μ. ΔΑΜΒΕΡΓΗΣ
† ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ταμίας

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΤΙΠΑΛΔΟΣ

Σύμβουλοι

ΙΩ. ΖΕΡΒΟΣ
ΣΠ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ
† ΑΙΜΙΛΙΑ ΚΑΛΛΙΓΑ
ΝΙΚ. Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΠΑΝ. Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΡ. ΚΟΥΖΗΣ
ΑΡΧΙΜ. ΧΡΥΣΟΣ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
Κ. Ν. ΡΑΔΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΤΟ ΝΥΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Πρόεδρος

ΠΑΝ. Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

Γεν. Γραμματεὺς

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Ἀντιπρόεδροι

Ι. Μ. ΔΑΜΒΕΡΓΗΣ
ΚΩΝΣΤ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ταμίας

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΤΙΠΑΛΔΟΣ

Ἔφορος τῆς Βιβλιοθήκης

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Σύμβουλοι

ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΙΣ Γ.
ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΦΙΛΙΠ.
ΚΟΥΖΗΣ ΑΡ.
ΛΑΜΠΙΚΗΣ ΒΑΣ.
ΜΠΕΝΑΚΙΣ Α.
ΟΡΛΑΝΔΟΣ ΑΝΑΣΤ.
ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ ΕΜΜ.
ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ ΠΑΝ.
ΧΟΥΔΑΒΕΡΔΟΓΛΟΥΣ ΘΕΟΔΟΤΟΣ ΣΟΦΟΚΛΗΣ.

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΗ ΕΠΙΤΙΜΑ

ALBERTONI ALDO
ANASTASSIEVIĆ DRAG.
BĂNESCU N.
BENEŠEVIĆ W.
ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΛ.
BRECCIA EV.
BRÉHIER L.
BROUWER FRANC. D. SIMONE
† BURY J. B.
CAEAFALCH J. P.
COLLINET P.
DARKO E.
DAWKINS R. M.
DELEHAYE HIPPOL.
DIEHL CH.
EBERSOLT J.
EHRHARD ALBERT
FERRARI GIANNINO
GERLAND E.
GRÉGOIRE H.
JERPHANION GUIL. DE
HEISENBERG A.
HESSELING D.
† KURTZ ED.
† Α.Σ. ΜΑΜΕΛΗΣ ΔΩΡΟΘΕΟΣ
MARSCHALL HERNY FREDERICK
MERCATI SIL.
MERTEN ER.
† Α.Θ.Π. ΜΕΤΑΞΑΚΙΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ
MILLER W.
MILLER G.
MURATI FR.
ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ Β. Α.
NOAILLES PIÈRRE DE
† PALMIERI AUR.
PAVOLINI PAOLO
PERNOT H.
RODD RENNELL
ΡΟΥΣΣΟΣ ΔΗΜ.
SCHLUMBERGER G.
SOKOLOFF IV.
STRZYGOWSKI JOS.
A. M. TAFARI MAKONEN
TAFRALI OR.
† USPENSKIJ F.

ΤΑΚΤΙΚΑ

Ἀβραμίδης Ἰωάν.
Ἀγαπητὸς Σπήλ.
Ἀγγελετόπουλλος Π.
Ἀγγελόπουλλος Ἀθάνατος Ἀρισ.
Ἀγγελόπουλλος Θεοφ.
Ἀδαμαντιάδης Βενέδ.
Ἀδαμαντιάδου Τατιανὴ
Ἀθανασιάδης Μποδοσάκης
† *Α. Σ. Ἀθηναγόρας μητρ. Παραμ.*
Ἀθηνογένης Ι.
Ἀκίλογλους Ἀναστ.
Ἀλεξανδρόπουλλος Ἀλέξ.
Ἀλεξανδρόπουλλος Γ.
Ἄμαντος Κ.
Ἄμποτ Εὐγενία
Ἀναγνωστόπουλλος Γ.
Ἀναγνωστόπουλλος Δ.
Ἀνανιάδης Εὐστ.
Ἁπαλοδῆμος Γ.
Ἀποστολάκι Ἄν.
† *Ἀποστολάκις Κ.*
† *Ἀποστολίδης Γ.*
Ἀρβανιτάκις Γ.
Ἀργυρόπουλλος Περ.
Ἀργυροπούλλου Μ.
Ἀσκητόπουλλος Γ.
Ἀσπρογέρακας Ν.

Βαλέττας Γ.
Βαρδάκις Σπ.

Βάρδας Ι.
Βαρουξάκι Αἰκ.
Βασιλειάδης Β.
Βασιλείου Φίλ.
Βαφειάδης Δ.
Βαφειάδης Στέφ.
Βέλλης Ι.
Βελλιανίτης Θωμ.
Βελισσαρίου Ι.
Βενιζέλος Κυρ.
Βενιζέλου Μ.
Βερέττας Ι.
Βερναδάκις Κ.
Βλάχος 'Ασημ.
Βογιατζίδης Ι.
Βολίδης Θεμ.
Βολονάκις Μιχ.
Βρεκόσης 'Αριστείδ.
Βρυζάκις 'Αθ.

Γαβριηλίδης 'Αναστ.
Γαλανόπουλλος Μελέτ.
Γεννηματᾶ Ἑλ.
Γεννηματᾶς Θεόδ.
Γερωνυμάκι Μαρ.
Γερωνυμάκις 'Αντ.
Γεωργαλᾶ 'Ιουλία
Γεωργαλᾶ Ρέκα
Γεωργιάδης 'Αριστείδ.
Γεωργιάδης Γ.
Γεωργόπουλλος Ν.
Γιαβόπουλλος Κ.
Γιαννιώτης Α.
Γιαννόπουλλος Ν.
Γιατράκου Παϊσία
Γιοτσαλίτου Καλ.
Γούδας Μιχ.
Γουδῆς Ν.
Γριζᾶς Δ.

Δαβόπουλλος Γ.
Δαλαμάγκας Κ.
Δαμιανὸς Κ.
Δασκαλάκις 'Απόστ.
† Δὲ Βιάζης Σπυρ.
Δεληγιάννης Π.
Δέλτα Πην.
Δέλτα Στέφ.
Δένδιας Μ.
Δεσμίνης Δημοσθ.
Δευτεραῖος Μαρῖν.
Δημητρακοπούλλου Πολ.
Δημητριάδης Κ.
Δημητρίου Χρυσόστ.
Δήμου Κ.
Διαμαντόπουλλος 'Αδ.
Διαμαντόπουλλος Διον.
Διαμαντοπούλλου Μ.
Δοανίδης Ι.
Δοβλέτης Γ.
Δοξαρᾶ 'Ελένη
Δοξαρᾶς Εἰρηναῖος
Δούβλης Εὐάγγ.
Δούκα 'Αγγελ.
Δούνιας Θεόδ.
† Δραγούμης Κ.
Δραγούμης Φίλ.

'Ελεόπουλλος Νικηφ.
'Ελεοπούλλου Καλλιρ.
'Ελευθεριάδης Δημ.
'Ελευθεριάδου 'Αριάδ.
'Ελευθερίου 'Αγαθάγγελος
'Ελευθερουδάκις Κ.
'Εμπεδοκλῆς Γρ.
'Εμπειρίκος Γ.
'Εμπειρίκος Γ. Μ.
'Εμπειρίκος Κ.
'Εμπειρίκος Σταμ.
'Εμπειρίκου 'Ελ.

Εὐγενίδης Στέφ.

Ζακυθηνὸς Διον.
Ζαλοκώστας Κ.
Ζαλοκώστας Χρῖστ.
Ζαρίφης Γ.
Ζάχος 'Αριστοτ.
Ζέγγελη Καίτη
Ζέη Μαριέττα
Ζέπος Δ.
Ζερβουδάκι Χρυσ.
Ζίφος Μιλτ.
Ζίφου Μελπομ.
Ζουμπουλίδης Ν.
Ζωγραφάκις Στάμ.
Ζωγράφος Π.
Ζωγράφου Εὐγ.
Ζώης Α.

'Ηλιάσκος Ι.
'Ησαΐας Γ.

Θάνος Δ.
Θεοδοσιάδης Παν.
Θεοδωρόπουλλος Σπ.
Θεοφανίδης Ι.
Θεοφίλης Ι.
Θεοφιλοπούλλου Εὐρ.

'Ιγγλέσης Ι.
'Ιγγλέσης Σωτ.
'Ιζαηλὼφ Μίνα
'Ιωαννίδης 'Ιωάν.
'Ιωαννίδου Χρυσάνθη

Καζάζη Μ.
Καθάρειος 'Αλέξ.
Κακριδῆς Ι.
Καλαποθάκις Δ.
Καλβοκορέσης Δ.
Καλβοκορέσης Λεων.
Καλιτσουνάκις Ι.
Καλλέργης Γ.
† Καλλιγᾶ Αἰμ.
Καλλιγᾶς Παῦλ.
Καλογερόπουλλος Δ.
Καλογερόπουλλος Διον.
Καλογερόπουλλος Ν.
Καλογεροπούλλου 'Αγνὴ
Καλοκαιρινὸς Γερ.
Καλομενόπουλλος Νικόστρ.
Καλποῦζος Ι.
Καλτσέτης 'Αχιλ.
Καλύβας Δ.
Καλυβίτης Δ.
Καλυβίτης Κοσμᾶς
Καμπανάκις Πάτρ.
† Καμπάνης Λεων.
Καμπᾶς Ν.
Καμπᾶς Σιμ.
Καμπέρος Δ.
Καμπίρης 'Ιωάν.
Καναρέλη Νίτσα
Κανδρῆς Εὐθ.
Καντζιλιέρης Στυλ.
Καντώρου Μίγκα
Καπερώνης Ν.
Καπερώνης Σπ.
Καπεταναστρατάκις 'Ιωάν.
Καραμαλίκης Ριχ.
Καραμᾶνος Δ.
Καράμπεης Π.
Καρανικόλας Πάνος
Καργιωτάκις Ν.
Καρζῆς Κ.
Καρπάθιος 'Εμμ.
Κάσδαγλης 'Αλέξ.
Καστανᾶς Θεόδ.
Καταλᾶνος Ν.
Κάρταλη 'Ανδρομ.

Κατράκις Χαρίλαος
Κατσαντώνης 'Ηλ.
Κεραμόπουλλος 'Αντ.
Κιούσης Δ.
Κοϊμζόγλου Ραλλοῦ
Κοκίδης Ν.
Κοκόλης Κ.
Κοκόλης Σπυρ.
Κολλινιάτης 'Ηλ.
Κολλυβᾶ Θάλ.
Κολλυβᾶς Ν.
† Κολοκοτρώνης Β.
Κολύμβας Ι.
† Κοντογιάννης Π.
Κοσμετᾶτος Κοσμᾶς Φωκᾶς
Κοσμετάτου 'Ιωάννα
Κοσμοπούλλου Σοφ.
Κοτζιᾶς Ν.
Κοτζιᾶς Νικ.
Κουκουλᾶς Γ.
Κουκουλὲ 'Αναστ.
Κουκουλὲ Μ.
Κουκουρίδης Βίκτωρ
Κουνούπης Σταῦρ.
Κουφᾶδος Κ.
Κουφὸς Δ.
Κοφινᾶς Γ.
Κρητικὸς Εὐάγ.
Κριεζῆς 'Ανδρ.
Κρίνος 'Αθαν.
Κρόκος "Αγγελ.
Κτενᾶ "Ολγα
Κτενᾶς Χριστόφ.
Κυδωνιάτης Σόλ.
Κυπαρίσση Κλεοπ.
Κυριακίδης 'Αριστ.
Κυριακόπουλλος 'Ηλ.
Κυριακόπουλλος Π.
Κύρου 'Αλέξ.
Κύτικας Διον.

Κωνσταντόπουλλος Ν.
Κωτούλας Κωνστ.

Λαδᾶς Χρ.
Λαζαρῆς Θεόδ.
Λαμπαδαρίδης 'Αθ.
Λαμπίκη Σοφ.
Λαμπρίδης Γ.
Λάμπρου "Αννα
Λαρὸς Ν.
Λάσκαρις Μιχ.
Λαχανᾶς Β.
Λαχνιδάκις 'Ιωάν.
Λεονάρδος 'Αθ.
Λευκαδίτης 'Αλέξ.
Λιάμπεης Χαρίλ.
Λιανᾶς Ζαχ.
Λιθοξόος Ν.
Λοβέρδος Διον.
Λοβέρδος Σπυρ.
Λογοθέτης Κ.
Λούβαρις Ν.
Λουζέας Β.
† Λυμπερόπουλος Ν.

Μαζαράκις 'Αλέξ.
Μαζαράκις Κ.
Μαθιόπουλλος Π.
Μακαρόνας Γ.
Μακκᾶ Ξανθ.
Μακράκις Ι.
Μαλλούχου Σοφία
Μαμουνᾶ Εἰρ.
Μανουηλίδης Γ.
Μανουσάκις Μαν.
Μανούσης 'Αντ.
† Μανσόλα 'Ελισ.
Μανσόλας Γ.
Μανσόλας Κ.
† Μαργαρίτης Ι.

Μαρινάκι Αἰκ.
Μαρινάτου Μ.
Μαρκόπουλλος 'Αντ.
Μαυρομμάτης Χαρ.
Μεγαλίδης Παν.
Μέκιος Κ.
Μελᾶς Γ.
Μελᾶς Λέων
Μελίδης 'Απόστ.
Μερκούρης Γ.
Μεταξᾶς "Αγγ.
Μηνιάτου Αἰκ.
Μητρόπουλλος Παν.
Μικρουλάκις Γ.
Μίνδλερ Μ.
Μιστριώτου 'Αριάδ.
Μιταυτσῆ Φανὴ
Μιχαηλίδης Γ.
Μιχαηλίδης Μιχ.
Μιχαλακόπουλλος 'Ιπποκρ.
Μιχαλόπουλλος Δ.
Μιχελουδάκη 'Αργ.
† Μόττης Σο.
Μουργόπουλλος Δ.
Μουσαῖος Β.
Μουσούρης Σπυρ.
Μουστάκας Διον.
Μουτσόπουλλος 'Αν.
Μπάκος 'Αναστ.
Μπάκου Σοφ.
Μπαλᾶνος Δ.
Μπαλόγλους Σοφοκλ.
Μπαστιᾶς Κ.
Μπελλένης Παρίσης
Μπελτᾶος Σωτ.
Μπενάκι Μαρ. 'Αλ.
Μπενάκις 'Αλ.
Μπενάκις 'Αλεξ. Γ.
Μπενάκις 'Αντ. Ε.
Μπενάκις 'Αντ. Δ.

Μπενάκις 'Εμμ.
Μπίτζιος Κ.
Μπίτσου Εὐτ.
Μπόγδης Χρυσ.
Μπότσαρης Δ. Τ. Νάτη
Μπουγκέας Σπυρ.
Μπουκλᾶκος Κυρ.
Μπούμπουλη 'Ελ.
Μπρούμης Ν.
Μυλωνάδη Στάσα
Μυλωνάδης Δ.
Μυλωνᾶκος 'Αντ.
† Α.Π. Μυλωνᾶς Νικόδ.
Μυταράκι Μπεμ.
Μυταράκι Τζέν.

Νίδερ Κ.
Νικολαΐδης 'Ιωάν.
Νικολοπούλλου 'Αριάδνη
Νομικὸς Γ.
Νομικὸς Χριστόφ.

† Ξανθουδίδης Στέφ.
Ξενόπουλλος Γρ.
Ξενόπουλλος Στέφ.
Ξυγγόπουλλος 'Ανδρ.
Ξύνδα 'Ελ.

Οἰκιάδης Μιχ.
Οἰκονομίδης Σταμ.
Οἰκονομόπουλλος Κ.
Οἰκονόμου 'Αντ.
Οἰκονόμου Γ.
Οἰκονόμου Γ.
Οἰκονόμου Δ.
Οἰκονόμου Κ.
Οἰκονόμου Λυσίμ.
Οἰκονόμου Μαρ.
Οἰκονόμου Παν.
'Οκταποδᾶς Κ.

Παλένθια Ζωὴ
Παλιεράκις Ι.
Πάλλης ᾿Αλέξ.
Πάλλης ᾿Αριστείδης
Παναγιωτίδης Ι.
Πανοῦτσος Δ.
Παντελίδης Χρῖστος
Παπᾶ ᾿Αλεξ.
Παπαγεωργιάδης Γρ.
Παπαγεωργίου Κούλα
Παπαγρηγοριάδης Σάβ.
Παπαδάκις Κ.
Παπαδάκις Νεοκλῆς
Παπαδημάκις Σπ.
Παπαδημητρίου Κ.
Παπαδόγιαννης Γ.
Παπαδόπουλλος ῎Ανθ.
† Α.Μ. Παπαδόπουλλος Χρυσ.
Παπαθανασόπουλλος ᾿Αθαν.
Παπαθεολόγου Στέρ.
Παπακωνσταντίνου Θεοφύλ.
Παπακωνσταντίνου Νικήτ.
Παπαλουκᾶς Σπυρ.
Παπανικολάου Σπυρ.
Παπανικολόπουλλος Διον.
Παπαντωνίου Σπυρ.
Παπαπάνος Κ.
Παπαχρυσάνθου Χρύσ.
Παπούλιας Δ.
Παράσχος Γ.
Πασχάλης Δημ.
Παυλόπουλλος Κανάρης
Παχνὸς ᾿Αλέξ.
Πεζᾶς Σταμ.
Πεζόπουλλος ᾿Εμμ.
Περάκις Δ.
Περεσιάδης Κ.
Πετάσης Ν.
Πετράκις ᾿Ηλ.
Πετρίδης Ι.

Πετρίδης Παναγ.
Πετροκόκκινος Δ.
Πιερίδης Λουκῆς
Πιτίδης Μιχ.
Πλαγιάννης Δ.
Πλακίδης Σταῦρ.
Πλατάνης Μιχ.
Πολάκις Παρθέν.
† Α.Π. Πολίτης ᾿Αντ.
Πολίτης Τηλ.
Πολυχρονιάδης Κ.
Πουλίτσας Παναγ.
Πουρῆς Μιλτ.
Πράτσικας Ν.
Πρίγκου Λένα
Προκοπίου Σ.
Πρωτοπαπαδάκη ῎Αννα
Πύργος Ρένος

Ράδος Κ.
Ράδου Ρόζα
Ραζῆς Β.
Ράϊχμαν Ματθ.
Ράλλης Κ.
Ράλλης Μικὲς
Ραφτόπουλος Εὐ.
Ρέντης Κ.
Ροδίου Αἰκ.
Ρόκος Κ.
Ρομπότης Παντ.
Ροντήρη Φλώρα
Ροσόλυμος Β.
Ρουμπὲν ᾿Ιάκ.
Ροῦσσος Νικήτας
Ρούφου Σοφία
Ρωμαῖος Κ.
Ρωμάνος ῎Αθως
Ρωμανὸς Κ.

Σάγκα ῾Ελ.

Σακελλαρίου ᾿Ανδρ.
Σακελλαρίου Εὐφ.
Σαλβάγος Μικὲς
Σαλιάρης Γ.
Σαλιάρης Κ.
Σαμουήλη Εὐδ.
Σαραντῆς Μιλτ.
Σαράφης ᾿Αριστ.
Σαράφης Πιτζιπιὸς Κ.
Σαρῆς ᾿Αλέξ.
Σαρῆς Ι.
Σάρου Αἰμ.
Σάρρος Δ.
Σάσαρη Ρόζα
Σβορῶνος ᾿Αρσ.
Σβῶλος ᾿Αλ.
Σγουρίτσας ᾿Αγησ.
Σγουρίτσας Χρῖτσ.
Σεϊζὰν Γ.
Σεϊρλῆς Κ.
Σεμελᾶ ᾿Αργυρὼ
Σερπιέρης ᾿Ιωάννης Βαπτιστ. Φ.
Σήφακας Γ.
Σιγάλας ᾿Αντ.
Σιγοῦρος Μ.
Σίδερης Γ.
Σικελιανοῦ Εὔα
Σκαραμαγκᾶς ᾿Ιβάν
Σκόκος Φίλιπ.
Σκοπελίτης ῎Αγγ.
Σκοπελίτης Στέφ.
Σκουζὲς Γ.
Σκούταρη Νέλλη
Σμπαρούνης ᾿Αθαν.
† Σοκόλης Κ.
Σολομωνίδης Σωκρ.
Σούρλας Κίμων
Σοφιανόπουλλος Λεων.
Σοφούλης Θ.
Σπανούδης Κ.

Σπήλιος Κ.
Σταματελλάτου ῎Αν.
Σταματιάδου Εἰρ.
Σταμούλη Π′′ ᾿Αναστ.
Στελλάκις ᾿Ελευθ.
Στεφανίδης Β.
Στεφανίδης Μιχ.
Στεφανόπουλλος Δ.
Στεφανόπουλλος Ι.
Στεφάνου Εὐάγ.
Στεφάνου Χαρίλ.
Στῆβενς ᾿Αλφρ.
Στρατηγὸς ᾿Αναστ.
† Στράτης Εὐάγγ.
Στρίγγος Γ.
Στυλιανόπουλλος Γ.
Συκουτρῆ Χαρὰ
Συκουτρῆς Ι.
Συρμόπουλλος Σόλ.
Σφήνας Θεόκλ.
Σχοινᾶς Γ.
Σχορτσανίτης ᾿Αρίστ.
Σωμερίτης Εὐστρ.
Σωτηρακόπουλλος Εὐάγ.

Τασούλης Λεονάρδος ᾿Αναστ.
Ττάρτζανος ᾿Αχιλ.
Τζελέπης ᾿Ελ.
Τζελέπης Παν.
† Τιπάλδος Μπασιᾶς ᾿Αθ.
Τορναρίτης Ι.
Τράκας Ι.
Τράκας Παν.
Τραχίλης Στέφ.
Τρικούπης Σπ.
Τρυπάνη Δ.
Τρυπάνη Μ.
Τρυπάνης Γ.
Τσακίρη Μ.
Τσακίρη Σαπφὼ

Τσακίρης 'Αλφρ.
Τσακμάκις 'Αλκ.
Τσαντίλης Περικ.
Τσάτσος Θεμ.
Τσάτσος Ι.
Τσεβᾶ 'Αντιόπη
Τσιμπούκης Ι.
Τσοκόπουλλος Αἰμίλ.
Τσοκόπουλλος Β.
† *Τσοκόπουλλος Γ.*
Τσοκοπούλλου Φ.
Τσοποτὸς Δ.
Τσοποτὸς Κ.

'Υπερίδης Γ.

Φάβης Β.
Φαρακλὸς Γερ.
Φαρακούκης Ν.
Φαρλέκας 'Εμμ.
Φίλανδρος Κ.
Φλαμπουριάρη Μ.
Φλωρίδης Φλῶρ.
Φουρίκης Π.
Φραγκίδης 'Αλέξ.
Φωκᾶς 'Οδυσ.
Φωτιάδης 'Αλέξ.
Φωτιάδης Εὐάγ.
Φωτιάδης Κώστας
Φωτιάδης Περ.

Χαϊδόπουλλος Χριστόφ.
Χαριτάκις Γεώρ.
Χαρχαλάκις Μύρ.
Χατζέας 'Αριστοκλ.
Χατζηδημητρίου Πολύδ.
Χατζηϊωάννου Εὐάγ.
Χατζημιχάλη 'Αγγ.
Χατζημιχάλης Πλάτ.
Χατζημιχάλης Χρῖστ.
Χατζηπάνος Πάνος
Χατζῆς 'Αντ.
Χατζόπουλλος Γ.
Χιωτέλλης Π.
Χουρμούζης Κλεάνθ.
Χρηστάκις 'Αγαθ.
Χρόνης Χρῖστ.
Χρυσομαλλίδης Χρυσόστ.
Χωρέμη 'Αλεξ.
Χωρέμης Κ.

Ψαρούδας Κ.
Ψυχογυιὸς Θεόδ.

RÉSUMÉ DU VOLUME

Phédon Coucoulés. *Le sens et l'orthographe de quelques noms de famille byzantins* pp. 3-18.

L'a. parle des noms suivants: Anémas, Apotyras, Varypatis, Varypodis, Voléas, Vounitis, Vorradioctis, Vouttaris, Vranas, Daphnopatis, Daphnomilis, Rodopatis, Kalecas, Kalepòs, Kardalaris, Kostômiris, Kourcomallis, Koutalistis, Koutroumbas, Lakeràs, Lapardàs, Lascaris, Legouphardés, Mangaphas, Margounios, Meligalàs, Metaxôtos, Mourdjouphlos, Mourtzoulos, Xylinakis, Rangabas, Dziscos, Philommatis, Choïdàs; il parle plus particulièrement de l'orthographe des noms Daphnomilis, Costôméris et Lascaris; enfin il cherche l'origine de la plupart d'eux dans la vie privée des Byzantins.

Même auteur. Noms et espèces de pain aux temps byzantins pp. 36-52.

L'a. se basant sur les textes et sur ce qui se fait aujourd'hui dans la vie néogrecque, parle de différentes espèces de pain à l'époque byzantine, qu'il étudie d'après leur forme, la qualité de la farine et le procédé de leur préparation. Ainsi il examine ce que furent les pains appelés *propres, kivari, metaxôti, moyens, voukellati, silignia, collikia, clivania, profournia* et *paxamades*. Enfin il parle des pains dits *politiques* et *palatins*.

Const. Dyovouniotis. *L'interprétation inédite de l'Apocalypse de Jean par Michel Acominatos* pp. 19-30.

L'interprétation de l'Apocalypse de St Jean le Théologien contenue dans le Code 230 et 262 de la Bibliothèque du St Synode à Moscou et attribuée par lui à Michel Acominatos n'a pas été écrite par celui-ci, mais elle n'est qu'un résumé de mauvais goût de celle faite par André de Césarée et dû à une main inconnue. L'a. nous donne le texte de cette interprétation tiré des «Oeuvres posthumes» de Sp. Lambros sub N° B'. qui l'avait joint aux oeuvres inédites de Michel Acominatos dans l'intention de les publier.

† ***Étienne Xanthoudidès.*** *Sceaux en plomb Crétois* pp. 31-35.

Le très regretté savant traite de six sceaux en plomb déposés au Musée d'Héracleion de Crète qui appartiennent du Ve jusqu'au XIe s.

Pan. Poulitsas. *Inscriptions et Souvenirs de l'Épire du Nord* pp. 53-99.

C'est une collection d'inscriptions gravées sur les murs de couvents et d'églises, sanctuaires et images saintes, ou même sur des objets du culte, ainsi que d'écritures brèves tracées sur la marge des livres et des manuscrits qui sont des notes historiques; quelques-unes sont écrites sur des colonnes des églises. En général elles datent du XVIIe jusqu'au XIXe s. Elles ont été recueillies dans des villages de l'Épire du Nord. L'a. fait suivre ce matériel d'une liste de noms propres d'hommes et de femmes qu'on rencontre dans ce pays.

Archimandrite ***Christophoros Ktenas.*** *Documents patriarcaux sigillaires et autres appartenant au Couvent de Docheiariou du Mont Athos* pp. 100-129.

L'a. communique 9 documents de ce genre depuis le XIVe jusqu'au milieu du XIXe s. se rapportant pour la plupart à des différends sur des propriètés de ce couvent et à des procès de limites contre le couvent de Castamonite. Un de ces documents concerne la transformation du couvent de Docheiariou d'idiorrythmique en cénobitique.

Basile A. Mystakidès. *Les Laskaris (1400-1869)* pp. 131-168.

L'a. utilise des renseignements difficiles à se procurer et très peu connus, ainsi que les codes inédits du fameux savant de Tubingue Martin Crusius (XVIe s.) dont l'a. s'occupe depuis longtemps, et donne de nouveaux renseignements sur la vie de ce savant et sur ses relations avec les Grecs de C/ple; il énumère tous les Lascaris qu'il a pu y rencontrer en accompagnant chacun des notes biographiques.

Même auteur. Les Rallis (1350-1820) pp. 257-282.

L'a. après une longue introduction dans laquelle il analyse le code Mh 446 de Crusius, énumère, d'après des sources devenues très rares et d'autres inédites, tous les représentants de cette famille des Rallis qu'il a pu trouver depuis 1350 jusqu'à 1820 en les accompagnant des notes biographiques.

Athénagoras *Métropolite de Paramythia et de Parga: L'institution des syncelles dans le Patriarcat Oecuménique* pp. 169-192.

L'a. continuant son étude sur cette institution traite du titre de prôtosyncelle qui remplaça celui du syncelle, parle de ceux qu'il connaît par l'histoire du Patriarcat, puis de ceux qui ont été supérieurs des couvents à C/ple où ailleurs dans l'empire, des grands prôtosyncelles de Peloponnèse et de Trébizonde et complète son étude par la biographie de ceux qui sont connus avant la prise de C/ple.

Const. Saraphi-Pizzipios. *Questions nautiques byzantines* pp. 193-199.

L'a. écrit sur les dimensions, la forme, les voiles et les rames des navires byzantins et rétablit avec succès la partie de la poupe du dromôn, dessiné par le roi de Castille et de Léon Alphonse X.

Dénys Zakythinos. *Michel Maroullos Tarchaniotis poète Hellène de la Renaissance* pp. 200-242.

Dans cette étude littéraire l'a. donne la biographie de ce poète de C/ple au XVe s. telle qu'elle résulte de ses poésies composées en latin; l'a. parle également de ses relations avec ses contemporains et analyse quelqu'uns de ses épigrammes, élégies et hymnes, ainsi que son épopée «de principum institutione» avec indication des sources où il avait puisé. Puis il examine Maroullos comme critique et interprétateur d'auteurs latins et plus particulièrement de Lucrèce, et finit par rapporter les opinions sur lui de ses contemporains et des modernes.

Tryphon Evangélidès. *Les patriarches d'Alexandrie Parthénios, Théophilos et Jérothéos* pp. 243-255.

L'a. nous donne la biographie et expose l'activité des deux premiers qui se sont succédés sur le trône patriarcal d'Alexandrie (1788-1825); il joint une oraison funèbre à Parthénios tirée d'un code de Patmos ainsi qu'un résumé de la biographie de Jérothéos originaire de Cleinobon des Trikkales, qui succéda à Théophilos et mourut en 1844.

Simos Menardos. *Noms locaux dans le néogrec* pp. 283-292.

Faisant suite à son étude publiée dans le Vol. IV sur ce même sujet, l'a. traite en détail des noms rencontrés en Chypre et montre qu'ils ont remplacé les anciens noms tout en prenant des terminaisons anciennes.

A. A. Papadopoulos. *Καμελλαύκιον* pp. 293-299.

Le mot serait une transcription du latin c a m e l l a u c i u m provenant du mot camella, sorte de coupe; il doit donc être écrit avec deux *λ*. L'autre forme Καμιλλαύκιον de la même origine, doit être écrite avec *ι* et non pas avec *η*, n'ayant aucun rapport étymologique avec *κάμηλος* (chameau).

E. A. Pézopoulos. *Observations à des médecins Grecs.* pp. 300-338.

C'est une série de 108 corrections apportées par l'auteur au texte de Galien ainsi qu' à des passages d'autres médecins rapportés par celui-ci; l'a. porte également des corrections à 12 passages d'Oribase, à 23 d'Aétios, à 1 d'Alexandre de Tralles, enfin à 2 de Paul d'Égine. Il se base sur l'écriture des codes ainsi que sur l'usage fait par les médecins. Un grand nombre d'observations lexicographiques grammaticales et réelles y sont longuement développées.

G. Tipaldo *Blasons de l'île de Zante* pp. 339-341.

L'a., président de la Société Héraldique d'Athènes, traite de quatre blasons déposés au Musée de Zante et démontre que l'un appartient à la famille Garzoni, l'autre à celle des Justiniani, le troisième à celle de Mistori et le dernier, qui représente un lion ailé, n'est pas un blason mais bien l'emblème de la République de Venise. L'a. parle brièvement de ces familles et fait une description héraldique de ces blasons.

Leonida Zoés. *Fonds pour le rachat de prisonniers.* pp. 342-347.

L'a. traite de la caisse constituée par le provéditeur de Zante Francesco Pisani en Juillet 1560 dans le but de racheter des prisonniers originaires de cette île, et poursuit l'histoire de cette caisse à travers l'occupation vénitienne, puis française et ensuite anglaise jusqu'à 1787.

G. Sotiriou. *Monuments byzantins du XIII et XIVe s.* 348-375.

Continuant son étude de l'année passée l'a. parle du Couvent situé près de Tsaghesi en Thessalie, nommé aujourd'hui Monastère de St Démètre, mais qui portait au moyen-âge le nom de Panaghia avec le surnom Comnéneion ou Conomiò. Il compare l'architecture du catholicon à ceux du Mt Athos et signale leurs différences, ainsi que ce qu'ils ont de commun. Il donne la décoration en sculpture du premier qui appartient à différentes époques, et souligne la partie décorative qui est contemporaine à la fondation du couvent, ce qui lui permet de dater le monument.

Xenophon Sidéridès. *Le peplum byzantin du Museo Bianco de Gênes* pp. 376-378.

L'a. avait parlé dans son étude «Un éloge de Manuel Holobôlus en l'honneur de Michel Paléologue», publiée dans le Vol. III de l'Epétiride, du peplum offert par Michel VIII Paléologue à la ville de Gènes, et qui représente le martyre de St Laurent. L'a. donne maintenant les inscriptions latines tissées dans l'étoffe et en donne la traduction grecque.

J. Papadopoulos. *Quelques notes sur le Couvent d'Acheiropœétos, dite aussi Icossiphænissa.* pp. 379-388.

L'a. donne la bibliographie concernant ce couvent du Mont Pangée qu'il accompagne de ses observations, puis il étudie la muraille sise à 50 m. de distance, qui, d'après lui, remonte à l'antiquité grecque et qui serait destinée à entourer une agglomération d'habitations, ou simplement elle serait un fort de défense.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἐξεδόθη ἐπιμελείᾳ Φ. Κουκουλὲ καὶ Κ. Δυοβουνιώτου.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. 53 στίχ. 21 μετὰ τὸ Ἀργυροκάστρου γραπτέον συστάντα.
» 141 » 19 ἀντὶ 1435 - 1545 ἀνάγνωθι 1445 - 1535.
» 262 » 26 ἀντὶ 45ῃ γραπτέον 450ῃ.
» 300 » 15 καὶ 301 στίχ. 10 καὶ 26 ἀντὶ τόμ. Ι΄. γραπτέον τόμ. ΙΒ΄.